

Dr. KÓS KAROLY
SZENTIMREI JUDIT
Dr. NAGY JENŐ

MOLDVAI CSÁNGÓ

NÉPMŰVÉSZET

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1981

A rajzokat

**Dr. Kós Károly (Bevezetés, Építkezés, Lakásbelső, Fazekasság),
Jeneyné Lám Erzsébet, Rádulyné Liszka Mária, Thury Mária (Szöttesek,
Varrások-hímzések),**

**F. Halay Hajnal (Öltözet) saját helyszíni gyűjtésük és a szerzők vázlatai
alapján készítették**

**A fényképek a szerzők meg Gazda József, Kallós Zoltán, Kotyorka Antal,
Szabó Gyula és Szabó Tamás felvételei**

TARTALOM

Bevezetés (Dr. Kós Károly)	7
Építkezés (Dr. Kós Károly).....	17
Lakásbelső (Dr. Kós Károly)	80
Fazekasság (Dr. Kós Károly)	144
Szöttesek, varrások-hímzések (Szentimrei Judit)	177
Öltözet (Dr. Nagy Jenő)	360

*

Csángó szójegyzék és szómutató (Dr. Nagy Jenő)	418
--	-----

*

Cuprins detailat.....	459
Ausführliches Inhaltsverzeichnis	462
Detailed contents	465
Részletes tartalomjegyzék	468

BEVEZETÉS

Míg a két világháború közötti években a moldvai csángóság körében végzett néprajzi gyűjtést még legfennebb egyes román tudósok személyes ajánlásai könnyítették meg,¹ a néphatalom megszilárdulásával már a romániai tudományosság legfelső fóruma, az Akadémia, egyenesen kutatótervébe iktatta e kevésbé ismert etnikai csoportunk néprajzi vizsgálatát. Így került sor 1949. évi néprajzi tájékoztató gyűjtésemre az 1930-as hivatalos népszámlálás szerint magyar anyanyelvűként föltüntetett moldvai falucsoportokban,² majd alig pár év múlva lehetségessé vált többünk együttes népművészeti kutatómunkája is.

Lényegében ez utóbbin alapszik jelenlegi népművészeti tájmonográfiánk. Mert a kiindulást kétségkívül a G. Oprescu vezette akadémiai Művészettörténeti Intézet népművészeti osztálya magyar népművészetkutató csoportjának 1953. évi tervfeladata képezte. Két félállásos kutatója és technikai referense azonban kötelező „normájánál” — a csángóság népművészete valamely témája feldolgozásánál — kezdettől többre törekedett: a néprajzi csoport népművészete egészének felmérésére. E törekvés megvalósítása érdekében kiszállásunkat önként csatlakozó gyűjtőkből és a nyári gyakorlatuk keretében velünk tartó képzőművészeti intézeti hallgatókból egész kis expedícióvá szélesítettük. Így hármunk — Kós Károly, Nagy Jenő és Szentimrei Judit — mellett csoportunk tagjává szegődött még Elena Secoșan bukaresti textil szakos tanárnő, Walter Widmann kolozsvári főiskolai tanár, díszlettervező, továbbá Lám Erzsébet, Halay Hajnal és Liszka Mária textil szakos, Starmüller Géza és Péter Dezső belépítész, valamint Török Pál és Szöcs Sándor rajztanár szakos végzős hallgatók is.

E csatlakozó szakemberek és főiskolások mindenike — kötelező feladataik teljesítése és személyes érdeklődésük kielégítése mellett — különféle felmérésekkel, rajzokkal, akvarellekkel, adatok lejegyzésével és szóbeli információkkal jelentős mértékben hozzájárult kutatómunkánknak a népművészeti tájmonográfia irányában való kiszélesítéséhez.³ Az 1953. évi együttes kutatómunkánk térbeli tágítását tették lehetővé már előzőleg végzett földérítő, illetve utólagos kiegészítő gyűjtéseink is. Előzetes ismerkedő gyűjtőútnak számít Kós már említett 1949. évi kutatóútja mellett Nagy és Szentimrei pár napos Úz- és Tatros-völgyi gyűjtése. A kiegészítő gyűjtések közül megemlítenők Kosnak még ez év őszén Starmüller kíséretében végzett Ojtoz-völgyi munkája, majd Nagy, nemrég pedig Szentimrei Tázló-völgyi kiszállásai. Nyilvánvaló azonban, hogy csángó népművészeti kutatómunkánk gerincét az Akadémia keretében 1953 nyarán végzett együttes gyűjtőmunkánk képezi.

A rendelkezésre álló nyári hónap minél jobb kihasználása érdekében, az említett önkéntes gyűjtők és segítségek bekapcsolása mellett, igyekeztünk csökkenteni az időt igénylő utazgatásokat, s az újabb és újabb helységekkel, lakosaikkal való ismerkedést is. Mivel a csángó falvak Közép-Moldva nagy területein szétszórva találhatók, fontos volt az együttes kiszállás színhelyének minél körültekintőbb megválasztása. A csángó lakosságú falvak mintegy fele a Tatros mentén és mellékvölgyeiben (Tázló, Úz, Ojtoz) található, s ezeknek anyagi kultúrája a Csíkkal és Háromszékkal való közelség és állandó érintkezés révén leginkább tartott lépést a székelyföldi fejlődéssel. A csángó falvak hagyományőrzőbb és sajátosabb népi kultúrájú keleti csoportjai a Szeret men-

tén sorakoznak, a Moldva torkolata (Román vidéke), az Aranyos-Beszterce torkolata (Bákó vidéke) és a Tatros torkolata (Szászkút) környékén.

E három Szeret menti falucsoport közül a középső képezi az egész csángóság súlypontját, hiszen a Szeret Bákó környéki lapályán — helyi elnevezés szerinti Mezőségen vagy Szeret-terén — mintegy 30—35 csángó lakosságú falu sorakozik a széles, ligetes árterület nyugati és keleti szegélyén. Különösen a nyugati falusor képez tömött láncot, melynek közepe táján, az észak-déli (Szeret-völgyi) országút és a kelet-nyugati (a Tázló és a Tatros völgye felől a Szereten átvezető) egyik út kereszteződésénél foglal helyet a több településből egybeolvadt, akkor majdnem 4000 lakosú Bogdánfalva, valamint a belőle a vízi átkelőhely felé kirajzott Újfalu (Bălcescu) és Trunk. S ezzel feleztük is, miért választottuk együttes kiszállásunk központjául épp Bogdánfalvát.

Bogdánfalva maga is kitűnő kutatópont; ugyanis a különböző árnyalatú — északi és déli, nyugati és Szereten túli — csángó falucsoportok érintkezési körzetében kialakult legnépesebb, központi fekvésű (mezőségi) falucsoport közepén kiváló őrzője az általános csángó jellegzetességeknek, köztük népművészeti sajátosságoknak is. Így érdemesnek látszott a több oldalú alapos kutatásra is alkalmasnak az általános tájékozódásra, hogy aztán kiindulópontja legyen az egyes kutatók érdeklődésének megfelelő további gyűjtőutaknak mind a közelebbi falvak, mind a távolabbi falucsoportok felé. Ilyen megfontolás alapján az együttes kiszállás egy hónapjából két hetet jobbra Bogdánfalván töltöttünk, inkább csak a harmadik héttől járva el — fél vagy egész napos gyűjtőutakra — más mezőségi falvakba, végül pedig bogdánfalvi gazdáinktól s egymástól is búcsút véve indultunk el, többnyire kettesével, hogy távolabbi pontokon is ellenőrizzük és kiegészítsük addigi gyűjtésünk adatait.

Ez a szervezési forma igen alkalmasnak bizonyult, beleértve azt is, hogy állandóan számon tarthattuk egymást, s így kifelé is fegyelmezett csoportként mutatkoztunk. Ugyanakkor Bogdánfalván egymás közelében, de más-más gazdánál szereztünk szállást, s a közös déli étkezéskor vagy egymás esti látogatásai alkalmával rendszeresen beszámoltunk napi végzett munkánkról, bemutattuk jegyzeteinket s kicserélhettük egymást érdeklő értesüléseinket. Napi tapasztalatcserénk nagyban elősegítette munkánk eredményességét.

Kifejezésre jut ez az akadémiai kiszállásunkról készült egykori jelentésünk néhány számadatában is: 17 Szeret menti és 8 más, távolabbi csángó kutatóponton végzett munka, összesen 700 lapnyi szöveges feljegyzés, mintegy 1000 perspektivikus, szerkezeti, részlet- és helyszínrajz, vázlat és akvarell, s majdnem 600 fénykép. Ha ehhez még az előző és a későbbi (kiegészítő) gyűjtések anyagát is hozzászámítjuk, kitűnik, hogy hazatérve ugyancsak volt mit feldolgoznunk és hogy az egyes fejezetek Összeállításakor szakírói munkánk egyik legfőbb gondja volt mondanivalónknak a kötet terjedelméhez mért tömörítése.

*

Kutatómunkánk során mind jobban megismerkedhettünk a csángóság egész korábbi sorsát és életét tükröző sajátos tárgyi világával, ennek esztétikai énekével, amelyet elsősorban hagyományos népművészetünk táji dialektusai közt egyedülálló egyszerűsége és nyíltsága jellemez.

Nincsenek e népművészetnek a valóságot, az eredeti értelmet eltakaró sallangjai. Hiányoztak itt azok a történeti feltételek, amelyeknek másutt

oly fontos szerepük volt a népi díszítő törekvések ösztönzésében és befolyásolásában, pompájának fokozásában és irányításában. Az otthoni sanyarú sors vagy éppen különféle üldözések elől (a huszita mozgalom, a siculicidium, a kuruc és az 1848—49-es szabadságharc leverése után) Moldvába érkező s itt letelepülő csángóság századokon át egész tömegében megmaradt földtúró parasztnak. Mert aki mint tanult iparos, kereskedő, értelmiségi vagy birtokos kiemelkedett s falujából elkerült, az egyúttal népével is szakított. Hiányzott tehát itt e falvakban az a kiemelkedett, mozgékonyabb, módosabb és tanultabb réteg, amely más vidékeken oly természetes módon töltötte be szerepét a magaskultúrának, az iskolázott műveltség értékeinek a parasztság felé való közvetítésében.

A fejletlen gazdasági viszonyok folytán a nyerstermények feldolgozása jórészt megállott a háziipar fokán. Míg különféle mezőgazdasági eszközök készítésére már több nemzedéke Bákó vidékén is jócskán találni falusi mestereket, a ház, a különféle pajták készítése-építése, a keményfabútorok faragása, s részben a fenyődeszka bútorok előállítására meg a lakásban szükséges és azt ékesítő terítők, kendők, az öltözet anyaga, de a gyapjúposztó és díszes övek szövése is, a fehéremű szabása és hímzése alig egy nemzedékkal előbb (az 50-es években) még jórészt vagy egészben mind a háztól telt ki. A csángó fazekasok készítette cserépedények, a cigány teknővájók s a háromszéki magyar és Caşin-völgyi román csebresek munkái mellett csupán az új típusú nagyobb házak és csűrök építésének irányítására kértek fel mestereket, az újabb divatú fenyőbútort, valamint az ünneplő bőr és gyapjú felsőruhákat készítették falusi mesterekkel. A gyáripar pedig az utolsó két-három nemzedék életében fenyődeszkával, fonalfestéssel, szőrkalappal és egyfajta lepelszoknyával (fota) járult hozzá a csángóság építkezéséhez, bútorához, szövéséhez és öltözetéhez.

Ilyen körülményeknek tulajdonítható, hogy népművészetünkben sehol nem látni ilyen szoros kapcsolatot, sőt azonosságot alkotó és használó között, a népi életmód és kivitelezés, a gyakorlati szerep és művészi igényű megoldás között. A polgári vagy nemesi hatástól mentes háziipar lassú ütemű fejlődése egyben biztosította a hagyományos ismeretek és ízlés családon és falun belüli nemzedékről nemzedékre való átöröklésének töretlenségét, a népelet alakulásával szoros kapcsolatban századokon át kidolgozott egyezményes formák, megoldások és kompozíciók tiszteletét.

Az 50-es években ottjártunkkor már a régi települések távlati képe — a füzesek, nádasok és kukoricások borította széles folyóvölgy peremén fekvő falvak, háttérben szőlők s lombos erdőkkel tapétázott domborok — elárulta, hogy itt jobbra saját kétkezi munkájukra (kapálás) építő kevés jószágú földművesek alapítottak maguknak hazát. A falu patak menti főutcájából szerteágazó utcákba, mint kis mellékpatakokba a csermelyek, úgy torkollnak a domboldalakon megtelepült egyes nemzetségek telkei közül az apró zsákutcák. A településtérképen ez a régi nemzetségi élet, vérségi kapcsolatrendszer vetülete, a telkeken pedig az egykori félszilaj állattartás emléke napjainkig az udvartól külön kerített akol (tehát az ún. kettős udvar).

Az épületek sárgán ragyogó vagy már zöldesen avult nádfedelei a folyópartokon hullámozó hatalmas nádasokról kerültek, amelyeket még mindig csak részben tudott legyőzni a földműves eke. A magas, hátul s oldalt pedig gyakran mélyen leeresztett fedélsík alatt megbúvó, fehérre meszelt boronaházacskát elől kiszögellő sárga sártöltés szegélyezi; rendszerint csupán e töltések fölötti

fedélrész tartó karcsú oszlopok (lőkötők) és a tetőcsúcsokon fölmeredő nyársak kopjafás faragása a csángó házak egyedüli — s talán épp ezért kivételes művészi hatása — tényleges díszítése.

A nemzeti zsákutcás településben és a marhaakolnak elkerített udvarrészben régi székelyföldi előképeket látunk, a náddal való fedést viszont már a moldvai környezet — a Szeret nádasai — tette lehetővé. Az oldalt s hátul való fedél-leeresztés (alatta nyári konyhával, kamrával), akárcsak a nádat felváltó hornyolatlan zszindely, ennek pikkelyszerű felrakása vagy a vályog- és deszkafal építése itt a környező románság példáját követi. Viszonylag újabb székely hatásra vallanak az itt-ott emelt galambdúcos kötött kapuk és erkélyes csűrök. A módos csűrök építése mellett a csángó falu utcaképének megváltozására nagy hatással voltak a két világháborút követő földosztásokkal keletkezett szabályos utcahálózatú és szalagtelkes települések, amelyek mintául szolgáltak a völgytorkolatokban és oldalas helyeken maradt régi falvak további alakulására is.

A hagyományos beosztású lakóházba a tulajdonképpeni ház (lakószoba) ajtó oldala elé épült keskeny színen át juthatunk. Csak ott, ahol a szín hátsó felét már kamarának vagy konyhának választották le, támad az a gondolatunk, hogy valójában itt még egy olyan fejlődési változattal van dolgunk, amely az ereszes székely ház több évszázaddal ezelőtti elődjére jellemző. A székely cserepes (kandalló) korábbi elődjének tekinthető a falábakon álló, sövényfonású füstfogós tüzelő, aminthogy itt megtalálható még a Székelyföldön már rég eltűnt (vagy legfeljebb korpatartóként ócskuló) gúnyászsuszék is. De megtaláljuk itt még az Arany János által említett alacsony asztalszéket is és a falba vert kendőtartó faszegek sorát, amely nyilván emlékeztet az Erdély-szerte szokásos kancsótartó fogasok eredeti formájára, szerepére és régi nevére is (kendőszeg). Az eredeti régies erdélyi (székely) formák mellett azonban a lakásbelső kiképzésében is jelen vannak a környező románság hatásáról tanúskodó tárgyak és megoldások: az újabb tisztaszobabeli sár-építésű kályha (szóba), a kerek asztalka, a kelengyének az ablakos sarokban való feltornyozása, s itt vannak aztán a további fejlődés tanúi, mint a nagy ablakok, a plattenes fűtő, a mozdítható ágy, magas asztal, támlásszék. Természetesen minden hozadék, átvétel és újabb hatás átalakult és egybeötvözött formában, együtt alakítja a csángó lakás jellegzetes képét.

Hasonló ötvözet a textíliák világa is: bár a kendermunkában még a régi székely hagyományok, a gyapjúmunkában pedig jelentős moldvai román hatások érvényesülnek, maguk a szőttek jellegzetesen csángó munkák. Különösen megkapóak a falakat burkoló és a padot, ágyat borító darabok (lécserek), habár a viselődarabok nyers csepű-színű vagy veres alapja, és az ünneplők veres vagy bordó, alapja rendszerint egyszerű vonaldísz kap, s ennek csak színe — élénk zöld, sárga, rózsaszín, lila, fehér — váltakozik. Az első sorban földművelő csángók szőtéseiben a gyapjúval szemben a kendernek van elsősege; ugyanis még a legszükségesebb gyapjúhoz is sokan csak úgy jutottak régebben, hogy gyapjúért vállalták el a közeli birtokos kenderföldjének megművelését és kenderének megmunkálását.

A vonalas szövésdíszítés hatására alakult a hímzőművészet is, amely a női ingvállon és ingujjon érte el tökélyét. Az inghímzések leggyakoribb színe a piros-fekete s köztük itt-ott valami zöld. A csángólakta vidék peremén — pl. Onyest és Szabófalva környékén — a szőttes terítőn és inghímzéseken a

30-as évektől kezdve terjednek a szedett szövésű, illetve szálánvarrott hímzésű növényi díszítmények, még hozzá naturalista felfogásban, többnyire sokszínű kivitelezésben. Ez az állami iskolák által egykor hivatalosan propagált irányzat egyáltalán nem vált előnyére sem a csángó, sem a környező román lakosság népművészetének.

A csángóság körében manapság is élő népművészet bizonyossága, hogy egész Moldvában jóformán csak itt található föl épségben a régi kelet-európai öltözet, mégpedig egy moldvai változatában, amelyet így ma az egész környéken a csángóság megkülönböztető viseletének tartanak. Hogy az egykor elterjedt hagyományos moldvai népi öltözet kialakulásában milyen szerepe lehetett a románság mellett a köztük élő ukrán vagy magyar parasztságnak, nehéz eldönteni. Föltehető, hogy a Moldvában legrégebben megtelepült csoportok még kelet-európai jellegű öltözetükön könnyen alkalmazkodott a környező románság öltözetéhez, míg a későbbi kismemesies-katonás öltözetű székely telepések egyszerűen átvették az új környezet parasztviseletét, csupán a férfi- és női saru és szokmány, a férfiharisnya és szörkalap, illetve helyenként a női főkötő és ingszabás maradt meg mint a csángó öltözetet a többi moldvaitól megkülönböztető sajátosság.

De a csángó öltözzel való tüzetes ismerkedés nem csupán a már mindenfelé letűnt régi kelet-európai parasztviselet tanulmányozása, valamint egyik sajátos helyi (csángó) változata kialakulásának és mibenlétének meghatározása szempontjából érdemel figyelmet, hanem úgy is mint kezdetleges népi szabásformákat és díszítési módokat alkalmazó együttes, a paraszti munkához, életmódhoz, mozgáshoz és viselkedéshez egyféleképpen alkalmazott, az emberi test részeit eredeti felfogás szerint tagoló — leplező vagy hangsúlyozó — művészi alkotás is.

A szabad tűzhelyen való sütés-főzés, a kezdetleges étkek és a közös edényből való étkezés korunkig fennmaradt általános szokása eleve igen egyszerű kivitelezésű, kevés fajta és kisszámú edényt igényelt. Így a cserépedény-szükségletet sokáig teljes mértékben kielégíthette néhány Tázló menti és Szabófalva környéki fazekasgóc, ahol jobbra a szabad tűzhelyen való főzésre alkalmas mázatlan fekete fazekakat készítettek, valamint a hasonló edényekkel a csiki Madarásról ide átjáró fazekárosok.

A fejlődő igényekkel egyidejűleg a Háromszékről, az Ojtozi-szoros keleti feléről — legkésőbb a múlt század közepe táján — áttelepült mesterek létrehozták egész Moldva legnagyobb fazekasközpontját, amely természetesen a csángóság mellett nagy körzet román lakosait is ellátta díszített mázas edényekkel. Jellemző, hogy e fazekasság technológiája és műszókincse még magyar, s a legtöbb edényforma is (főleg az étkező-tálaló edények) erdélyi hozadék, a díszítés („fésűs” hullámdísz) viszont már teljességében alkalmazkodott a közép- és dél-moldvai piac hagyományos igényéhez, ízléséhez.

*

Ősi-egyetememes emberi észjárásbeli, viselkedési és alkalmazkodási formák, középkori magyar népi műveltségrogók, székelyföldi hozadékok és további újabb hatások, a moldvai táji, gazdasági, történeti feltételek és a környező románság közvetlen befolyásoló ereje, viszont ugyanakkor a városi polgári kultúra és a műveltségközvetítő falusi kismemesség és értelmiség hiánya — íme csángó néprajzi csoportunk népművészetének szakszerű boncolással kielemezhető „összszetevői”. Azonban a csángóság népművészete esetében is bebizonyosodik, hogy

ez egyáltalán nem a különböző eredetű elemek és hatások egyszerű összege, hanem mindezeknek az adott helyi körülményekhez, életmódhoz igazodó értékrend szerint válogatott és csoportosított, önálló, szerves és sajátos egysége.

Ha pedig lehet valamely néprajzi csoport népművészetének olyan szerepéről beszélni, mint amely a nagyobb vidékek, népek népművészete jellegének, szellemének könnyebb megértését szolgálja, akkor ez a csángó népművészetről — a saját kutatói tapasztalataink alapján — bizvást állítható. Számos, a Székelyföldön vagy még nyugatabbra található jelenség (házbeosztás, bútor, vagy edényformák, szötesminták vagy öltözetdarabok) korábbi változatára, kelet-európai kapcsolatára itt ismertünk rá; s ugyanakkor a csángóság néprajzi megismerésén át vezetett egyik utunk a román népművészet s különösen ennek Kárpátokon túli dialektusai jobb megismerése és megértése, s közvetlen, személyes tanulmányozása szükségességének felismerése felé.

Midőn a kászoni, szilágysági és Kis-Küküllő-vidéki magyar népművészeti tájmonográfiáink után most egy újabb néprajzi csoportunk népművészetével — alkotómunkájával és alkotási világával — igyekszünk megismertetni olvasóinkat, úgy gondoljuk, ez egyben biztatás lehet utunk követésére és folytatására is, a szemhatárnak az országnyi szülőföld egészére való kiterjesztésére.

DR. KÓS KÁROLY

JEGYZETEK

¹ Közismert pl., hogy Lükő Gábor az 1930-as évek elején kutatómunkáját C. Brăiloiu zenetudós és D. Gusti szociológus erkölcsi támogatásával végezte. Lükő Gábor, 1936. 4—5.

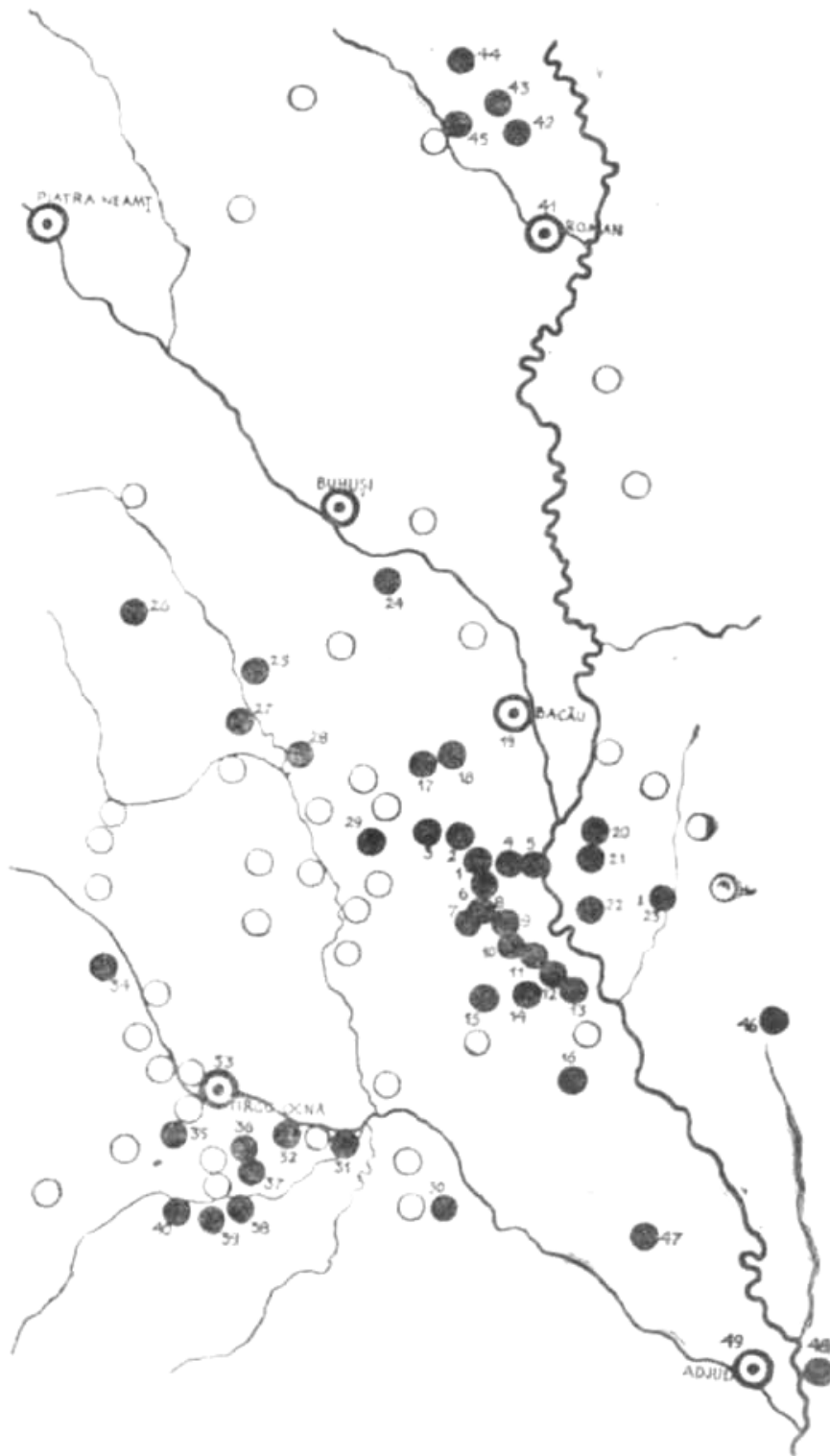
² Erról a közelmúltban számoltam be. Kós Károly, 1976. 103—217.

³ Az együttes munka során a meghívott, önként résztvevők is a várakozásoknak megfelelően értékes szakmai gyakorlattal, élményekkel és ismeretekkel gazdagodtak, ezért is közölte Silvia Zderciuc és Tarisznyás Márton olyan nagy sajnálkozással, hogy munkahelyeikről nem kaptak eltávozási engedélyt. A résztvevő főiskolai hallgatók legtöbbször a népművészettel kötött itteni ismeretség későbbi — tervező építészeti, muzeológusi, kosztümtervezői, kisipari szövetkezeti tervezői, művelődési folyóirat szerkesztői vagy rajztanári — munkájuk során döntő jelentőségű dokumentációs és ihletforrásnak bizonyult.

* Helyszíni gyűjtőmunkánk során a csángóság körében is figyelemmel voltunk a tárgyakal kapcsolatos helyi népi kifejezésekre, műszavakra. Ezek visszaadásában azonban eltekintünk a kiejtés árnyalatait feltüntető fonetikus írás alkalmazásától, valamint a Szeret menti falvak többségében az idősebbeknél még rendszeres „sz”-ezés jelzésétől is. Ez utóbbi jelzése is megterhelné és bonyolítaná néprajzi szövegeinket és szójegyzékünket, s annál inkább feleslegesen, mivel csupán arról van szó, hogy az említett falvak esetében — a nem román kölesőszavak kivételével — a helyi műszavakban előforduló „s” „sz”-ként olvasandó. (Az „sz”-ező falvakat 1. térvázlatunk 1—6, 22, 42—45 és 48 számai alatt.)

Térvázlat. A moldvai csángó lakosságú települések (Vö. Márton Gy. 1972. 12. sz. térk.); a néprajzi-népművészeti kutatóutak során 1949—1957. években fölkeresett helységek számozva (az 1—47. sz. helységek Bákó, a 48—49. sz.-ak Vrancea megyében):

1. Bogdánfalva — Valea Seacă; 2. — Álbény — Albeni; 3. Máriafalva — Lărguța; 4. Újfalu — Nicolae Bălcescu; 5. Trunk — Galbeni; 6. Nagypatak — Valea Mare; 7. Forrófalva — Faraoni; 8. Kákova (ma: Forrófalva része) — Cacova; 9. Klézse — Cleja; 10. Somoska — Șomușca; 11. Pokolpatak — Valea Rea; 12. Dózsa-Újfalu — Gheorghe Doja; 13. Fazekasoknál (ma: Dózsa-Újfalu része) — Olari; 14. Csík — Ciucani; 15. Külsőrekecsin — Fundu Răcăciuni; 16. Rekecsin — Răcăciuni; 17. Oszebic — Osebiți; 18. Lujzikalagor — Luizi-Călugăra; 19. Bákó — Bacău; 20. Tamás — Tamași; 21. Ketris — Chetriș; 22. Gyoszény — Gioseni; 23. Lábnik — Vladnic; 24. Lészpéd — Lespezi; 25. Pusztina — Pustiana; 26. Kukujéc — Cucuieti; 27. Szaloncka — Sotonț; 28. Szerbek — Sîrbi; 29. Gajdár — Găidar; 30. Válászaka — Valea Seaca; 31. Onyest (1965 óta: Gh. Gheorghiu-Dej város régi negyede) — Onești; 32. Tatros — Țirgu Trotuș; 33. Akna(vásár) — Țirgu Ocna; 34. Dormánfalva — Dărmănești; 35. Templomfalva — Satu Bisericii; 36. Diószeg —

Tuta; 37. Szitás — Nicorești; 38. Gorzafalva (másként: Nagyfalva) — Oituz; 39. Zöldkarika — Călcîi; 40. Fűrészfalva — Ferestrău-Oituz; 41. Román — Roman; 42. Újfalu — Traian; 43. Szabófalva — Săbăoani; 44. Jugán — Jugani; 45. Kegyeszt — Pildești; 46. Magyarfalva (Gajcsána falu része) — Găiceana; 47. Szászkút — Sascut; 48. Ploskucény — Ploșcuțeni; 49. Adzsud — Adjud.

HELYSÉGNEVEK RÖVIDÍTÉSE

(A helységnevek után tett számok a térkép számaira utalnak)

A Akna 33.	Lá Lábnyik 23.
Á Álbény 2.	M Magyarfalva 46.
B Bákó 19.	Mf Máriafalva 3.
Bf Bogdánfalva 1.	Np Nagypatak 6.
Cs Csík 14.	O Onyest 31.
D Dormánfalva 34.	Osz Oszebic 17.
Dó Dózsa-Újfalu 12.	Pl Ploskucény 48.
Dsz Diószeg 36.	Pp Pokolpatak 11.
F Fazakasoknál 13.	Pu Pustina 25.
Ff Forrófalva 7.	R Rekecsin 16.
Fü Fűrészfalva 40.	Ro Román 41.
G Gajdár 29.	S Somoska 10.
Gf Gorzafalva (Nagyfalva) 38.	Sza Szaloncka 27.
Gy Gyoszény 22.	Sze Szerbek 28.
J Jugány 44.	Szf Szabófalva 43.
K Ketris 21.	Szi Szitás 37.
Ka Lujzikalagor (Kalagor) 18.	Szk Szászkut 47.
Ke Kelgyeszt 45.	T Tatros 32.
Kk Kákóva 8.	Ta Tamás 20.
Kl Klézse 9.	Tf Templomfalva 35.
Kr Külsőrekecsin 15.	Tr Trunk 5.
Ku Kukujéc 26.	Ú Újfalu (N. Bălcescu) 4.
L Lészped 24.	Új Újfalu (Traian) 42.
	Z Zöldlonka 39.

EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

B	București, Bukarest
Bp	Budapest
EM	Erdélyi Múzeum
Ethn	Ethnographia
Kászón	Dr. Kós — Szentimrei — Dr. Nagy: <i>Kászoni székely népművészet</i> . B 1972
Kis-Küküllő	Dr. Kós — Szentimrei — Dr. Nagy: <i>Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet</i> . B 1978
Kv	Kolozsvár
MCsN	<i>Moldvai csángó népdalok és népballadák</i> . Szerkesztette Faragó József — Jagamas János — Szegő Júlia. B 1954
MN	<i>A magyarság néprajza</i> . Bp 1941
ND	Népismereti Dolgozatok
NÉ	Néprajzi Értesítő
Szilágyság	Dr. Kós — Szentimrei — Dr. Nagy: <i>Szilágysági magyar népművészet</i> B 1974.
RMN	<i>Romániai magyar népdalok</i> . Közzéteszi Jagamas János és Faragó József. B 1974.

IRODALOM

(A csángóság népművészetét érintő és további tájékoztatást nyújtó munkák)

- Anastasiu, O. A.: *Industiile sătești*. B 1928 (50—72: Bákó környéke).
- Balogh Ödön: *Néprajzi jegyzetek a csügesi magyarokról*. EM 1942. 29—46 (36—40: tárgyi néprajz).
- Bănățeanu, T. — Focșa, Gh. — Ionescu, E.: *Arta populara în Republica Populara Română*. B 1957 (171—182).
- Bănățeanu, Tancred: *Arta populară bucovineană*. B 1973.
- Cantemir, Dimitrie: *Descrierea Moldovei*. B 1936; *Moldva leírása*. B 1973.
- Csüry Bálint: *Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról*. EM 1930. 155—76. ETF 27.
- Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Kv 1941³ (7—18: bibliográfia; 416—518: Codex Bandinus).
- Döbrentei Gábor' kérdései 's Petrás Incze jeleletei a moldvai magyarok felől. Tudománytár XII/1842. 7—34. 67—98. 147—163.
- Florescu, Fl. B.: *Portul popular din Moldova de Nord*. H. n. 1956.
- Florescu, Fl. B. — Stahl, Paul H. — Petrescu, Paul: *Arta populară de pe Valea Bistriței*. B 1969.
- Gunda Béla: *Az erdélyi és moldvai kettős udvarok*. Nép és Nyelv I/1941. 153—6, 218—91.
- Györffy István: *Adatok a tar-viselethez*. NÉ 1926. 29—30; 1928. 119—120.
- Halász Péter: *Moldvai magyarok kendermunkája* Népi kultúra — népi társadalom VII/1973. 55—91.
- Ichim, Dorinel: *Expoziția de artă populară „Colecția Vasile Heisu” Răcăciun*. Carpatica 1972 Bacău 1973, 279—89.
- Imreh István: *A bereckiek moldvai kapcsolatairól a XIX század első felében*. Studia Universitatum V. Babeș et Bolyai III/1958. Nr. 8. series IV. Fasciculus 2. Historia, 83—92.
- Iorga, Nicolae: *Portul popular românesc*. Vălenii de Munte 1912 (11—16: csángó viselet). *Legăturile secuilor cu Moldova*. Buletinul Comisiei Istorice. B 1916. II.
- Jerney János: *Keleti utazása a magyarok őshelyinek kinyomozása végett. 1844—1845*. I—II. Pest 1851. (I.k.)
- Kallós Zoltán: *Asztalok, székek a gyimesi és moldvai magyaroknál*. Néprajzi Közlemények V 1960. 3—4 sz. 22—31.
- Kós Károly: *Csángó néprajzi vázlat*. = Tájak, falvak, hagyományok. B 1976. 103—217.
A kalotaszegi muszuj. Műveltség és Hagyomány VI/1964. 153—80 (170—176: csángó vonatkozások).
- Kósa Ferenc — Vöő István — Zsemlyei János: *Román kölcsönszók a csángó fazekasság műszókincsében*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények X/1967. 356—69.
- Lahovari, G. I. — Brătianu, C. I. — Tocilescu, Gr. G.: *Marele Dicționar Geografic al României*. I—III. B 1898—1900.
- Lükő Gábor: *A moldvai csángók kendermunkája*. NÉ 1934. 96—101. *A moldvai magyarok hajviselete és fejrevalói*. NÉ 1935. 59.
A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Bp 1936² (100—149: néprajz).
- Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. B 1972 (7—22: irodalom).
- Mikecs László: *Csángók*. Bp 1941 (330—399: bibliográfia). *A moldvai katolikusok 1646—47. évi összeírása*. Kv 1944.

- Nagy Jenő: *Adatok a székely posztó-harisnya fejlődéstörténetéhez.* Kelemen Emlékkönyv. B 1957. 479—85.
- A moldvai csángó bundafélék.* Művelődés XXXII/1979. 5. sz. 34—6.
- Közlemények I/1957. 87—96.
- A moldvai csángó bundafélék.* Művelődés XXXII/1979. 5. sz. 34—6.
- Néprajzi és nyelvészeti kutatások a moldvai csángóság körében.* Művelődés XXXIII/1980. 6. sz. 27—30.
- A moldvai csángó öltözetről.* Művelődés XXXIII/1980. 11. sz. 32—34.
- Pavel, Emilia: *Portul popular moldovenesc.* Iași 1976.
- Petrás Incze János: *Tudósítások* (Domokos Péter kiadása). Bp 1979. 1307—1511.
- Rubinyi Mózes: *A moldvai csángók múltja és jelene.* Ethn XII/1901. 115—24, 166—75.
- Az igazi csángóknál. (Úti jegyzetek.)* Erdély IX/1900. 101—107 (103—4: viselet).
- Szentimrei Judit: *Ne menjen feledésbe* (Moldvai csángó ing- és jegykendőhímzések). Dolgozó Nő 1978. 5—6. sz. 18; 1979. 3. sz. 18; 1980. 1. sz. 18.
- A csepés vagy szedett deszkás szőttes.* Művelődés 1978. 9. sz. 20—21.
- Népi textíliák természetes környezetben.* Művelődés 1978. 10. sz. 35—38.
- Szalag- és övszövés.* Művelődés 1979. 5. sz. 30—31.
- A himesnyüstösök vagy nyüstöshimesek.* Művelődés 1979. 6. sz. 30—31.
- Urechiă, V. A.: *Codex Bandinus.* Analele Academiei Române, Seria Istorie. B 1894—5.
- Veress Sándor: *Adalékok a moldvai csángók tűzhelyéhez.* NÉ 1931. 27—30.
- Veszely (Károly) — Imets (Fülöp Jákó) — Kovács (Ferenc): *Utazás Moldva — Oláhokban.* 1868. Marosvásárhely 1870.

ÉPÍTKEZÉS

A népművészet témakörei közül az építészet tanulmányozása mindig sokféle tanulsággal jár. Bármely nép, néprajzi táj, csoport vagy helyi közösség építésze az adott természeti, gazdasági és társadalmi körülmények egymásrahatásának eredménye s egyben tükré is. Ugyanakkor bármely népi építészet vizsgálatakor felismerhetők az emberi észjárásra egyetemesen jellemző elemi megoldások, a nép egészében vagy jelentős részében, illetve vidékenként élő hagyományos-szokásos eljárások és szabályok, valamint a szóban forgó néprajzi táj, falucsoport viszonyaival és sajátos fejlődésével kapcsolatos helyi jelenségek.

Mivel a népi épületek, akár csak a termelőeszközök, az ember életfenntartását, anyagi életét közvetlenül szolgáló és a természeti környezettel szoros összefüggésben alakult objektumok, elhelyezésük és csoportosításuk, akár csak építőanyaguk, építőtechnikájuk, beosztásuk és alakjuk mindenekelőtt a gyakorlati funkcióval és lehetőségekkel kapcsolatos. A magamutogató, közösséghez szóló, jelképes vagy díszítő szándék rendszerint csak további elemzések során mutatkozik. Különösen áll ez az olyan szegényebb falucsoportok hagyományos építkezésére, mint a csángóság is, ahol a feltétlenül szükségesen túl alig telhetett egyéb — társadalmi vagy díszítő — szempontok különös érvényesítésére.

A moldvai csángóság népi építészetének tüzetes sorravétele — így a falutelepülés, közös használatú építmények, telekelrendezés, udvarbeli épületek, az építés kellékei és módjai, épületszerkezet és beosztás — mégis lehetővé teszi, hogy az egyszerű leíráson túl bepillantást nyerjünk egy sajátos népi térkialakító és építőtevékenységbe, amely korlátolt lehetőségei mellett is, vagy éppen ezért, roppant józanságról, leleményességről, formaérzékről és teremtőkészségről tanúskodik. Ez utóbbi erények hangsúlyos kiemelését — szemben a pár éve közölt *Csángó néprajzi vázlat* c. munkám építkezést tárgyaló fejezetével¹ — itt elsőrendű feladatomnak tekintem. Ezt szolgálja az 1954. évi együttes kiszállásunk idején végzett gyűjtésem fokozott felhasználása, s mindenekelőtt a gazdag képanyag alkalmazása.² A képanyag itteni „bőségét” és sokféleségét (távlati, szerkezeti, részlet-, metszet-, alap- és helyszínrajz, fényképek) nyilvánvalóan indokolja a népművészeti szempontú vizsgálat, amelyben a képek a szöveggel azonos jelentősége van.

TELEPÜLÉS

A csángóságnak vagy legalábbis zömének csíki és háromszéki eredetére mutat, hogy a csángó lakosságú települések jelentős része — számos falu és néhány vásároshely is — a Székelyföldet kelet felől határoló Kárpátok szorosai felől a Szeretnek tartó mellékfolyók mentén található. A Csíkból s Háromszékből való kivándorlásnak azonban e Tatros, Ojtoz és Tázló menti településsorok inkább csak irányát jelzik, mert a fő cél a Bákó környéki *Szeret-tere* vagy — mint még nevezik — *Mezőség* földművelésre és halászatra alkalmas tája lehetett, hiszen most is ott található, a széles folyóvölgy árterületét szegélyező alsó terasz peremén a csángó lakosság zöme (l. a Bevezetőhöz mellékelt térképvázlatot). E „mezőségi” falvak lehetőleg a Szeret felé tartó kis patak völgyek lapály felőli, széltől védett öbleiben keletkeztek, bő ivó-

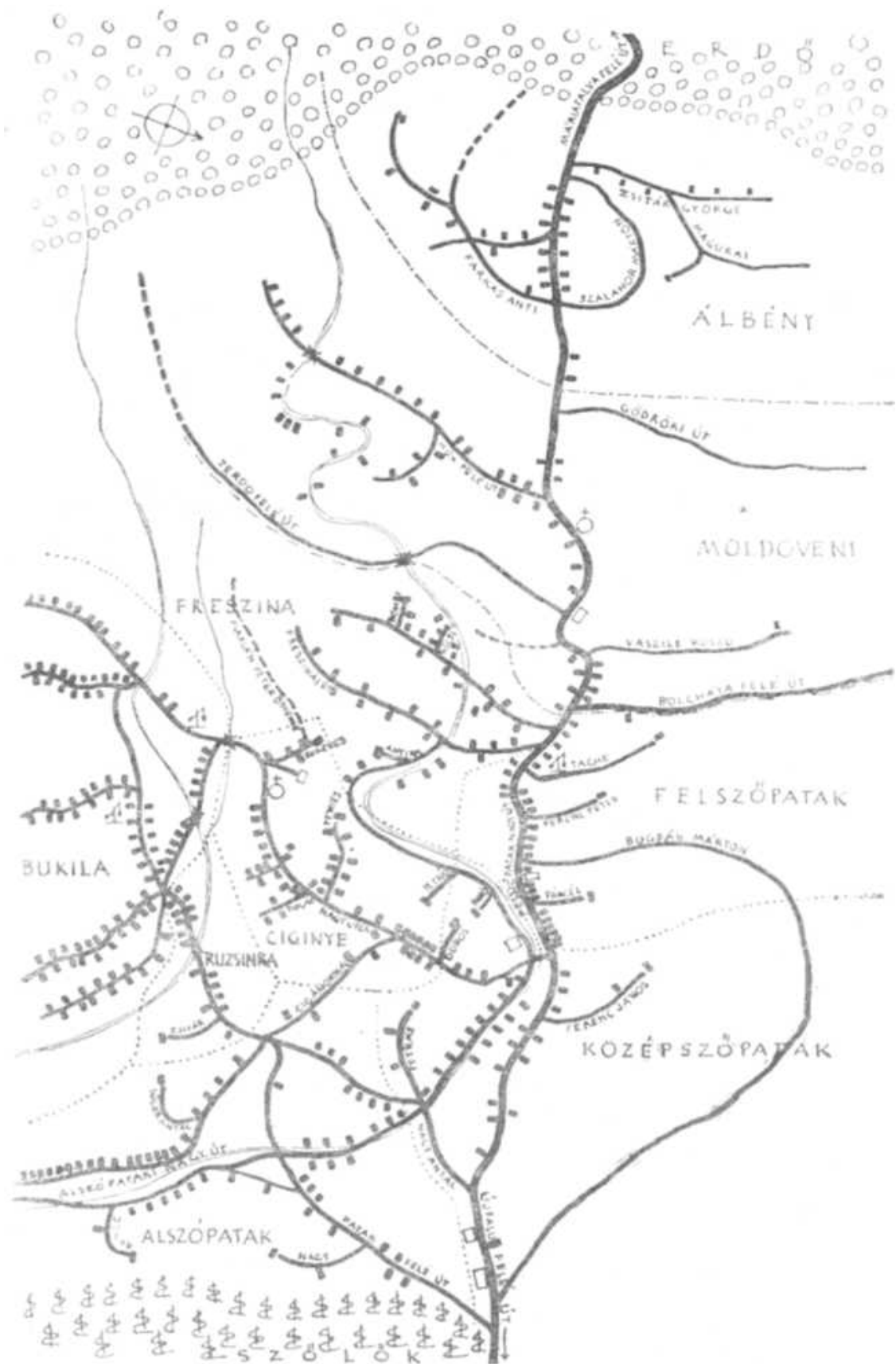
vizű források körül, sőt lehetőleg sóskutak közelében is. Így pl. Bogdánfalván, Klézsén jó sóskút van, nem is beszélve az Akna környéki és a Sós-Tázló menti falvakról.

A minden külső (vagy felső) irányítás nélkül települt és fejlődött falvak, régi falvaink nagy részéhez hasonlóan, alakitanilag az ún. kusza-halmazfalvak csoportjába tartoznak (1—3. fk). Ez azonban csak külső képlet, mert közelebbről megismerve azt látjuk, hogy a csíki és kászoni székely falvak tízes rendszeréhez hasonlóan a csángó falvak is vérségi alapon keletkezett, a településföldrajzi adottságoknak megfelelően egymástól kissé távol vagy már máshol is olvadt több falurészből állanak. Így pl. Lujzikalagor Nagy- és Kiskalagor már teljesen összeépült, valamint *Oszebic* patakon túli „falu”-ból áll; Lészped részei pedig *Lészped* (központi rész), *Rácsilla*, *Ciginyehegy*, *Dullóhegy* és *Ignáchegy*, Bogdánfalva meg éppen 9 részből áll: *Alsó*-, *Középső*- és *Felsőpatak* (az eredeti Bogdánfalva), az oldalas helyen fekvő *Bukila*, *Ruzsirtka*, *Ciginye* és *Freszina*, a patak felső szűk völgyében meg a román településű *Moldovány* és *Álbény* (1). Újabb kirajzása a Szeret partjára települt szegény halászfalu, *Trunk*, valamint az első világháború utáni földosztáskor keletkezett *Újfalva*. E falurészek tehát jobbra már egybe is olvadtak — közös határuk van, egyházilag is régóta összetartoznak, bár külön kápolnájuk s esetleg temetőjük is van —, s legfeljebb kis dombvonulat, hegyei vagy mély patakárok választja el őket egymástól.

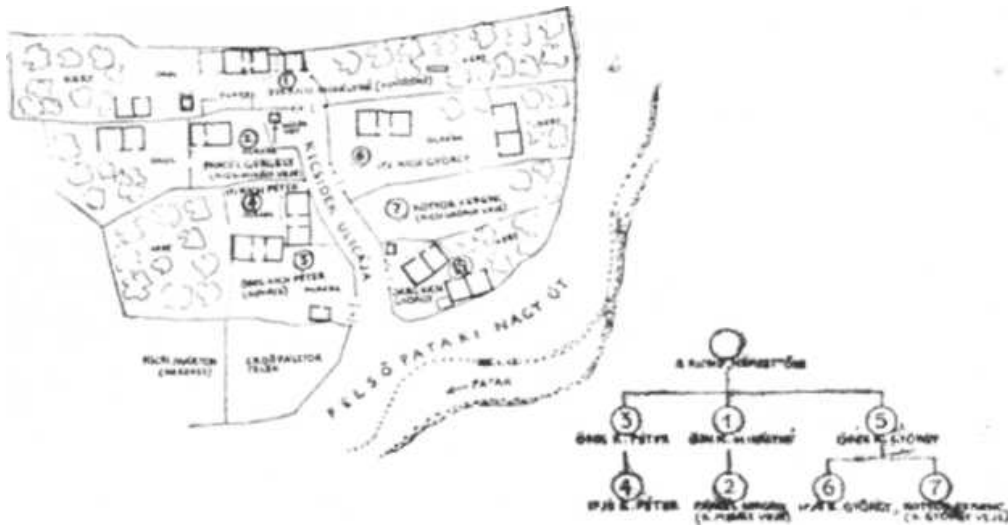
A falu közt kanyargó utcák is kétfélek lehetnek: a település derekán átfolyó patak köves medre, valamint a telkekkel beépült emelkedések, dombok élei; mindkét esetben biztosítható — karbantartás nélkül — a viszonylagos sármentes közlekedés. E fő közlekedési utakból ágaznak ki aztán minden irányban a kisebb *ulicák*, rendszerint zsákutcák, amelyek, mint neveik is mutatják, az egyes nemzetekhez (nemzetségek, közös őst leszármazottai) tartozó családok *életei* (telkei) csoportjához szolgálnak bejáró útként (2—4). Ez a zsákutcai és nemzetségi telekcsoportosulás egyaránt jellemző a Szeret, Tázló és Tatros völgye régi csángó falvaira. Több ilyen zsákutcás telekcsoportnak pontosan ismerjük nemcsak jelen szerkezetét, de keletkezése módját is; ez pedig megerősíti nem csupán formai, de lényegi, tartalmi egyezőségüket a csíki-kászoni s más székely falvak nemzetségi-zsákutcás településeivel.³ Mindkét esetben az egykori nagy (bő) telek utódok közti osztódásakor keletkezett az új telkek közt ezek közös bejárójául fenntartott keskeny szalagocska, mely végül is az ősi telek mélyén fekvő ősi házhely előtt ér véget. Innen van, hogy e zsákutca nem családi, de nem is községi, hanem a telekcsoportot alkotók nemzetségi tulajdona, melyet a *vérek* (rokonok) közös elhatározással kapuval is elzárhatnak a falu utcája felé.

E nemzetségi telekcsoportos-zsákutcás településrendszer ma is eleven, fejlődő, megtalálható az alakulás különböző szakasza. Így pl. Bogdánfalván számos helyen az utcától messze fent magasló házhoz a hatalmas telken át vezet az ösvény vagy szekérút (Ferenc Péter, Ferenc János, Páncél Mihály, Süller Anti, Petrás, Dogár, Zsitár, Magdó stb. *élete*), legtöbb esetben azonban az egykori nagy telek rég feloszlott, s az utódok kisebb telkei a közösből hagyott *ulica* két oldalán sorakoznak (Nagyok, Petrások, Kicsidek, Fenyős Mihály ulicája stb.).

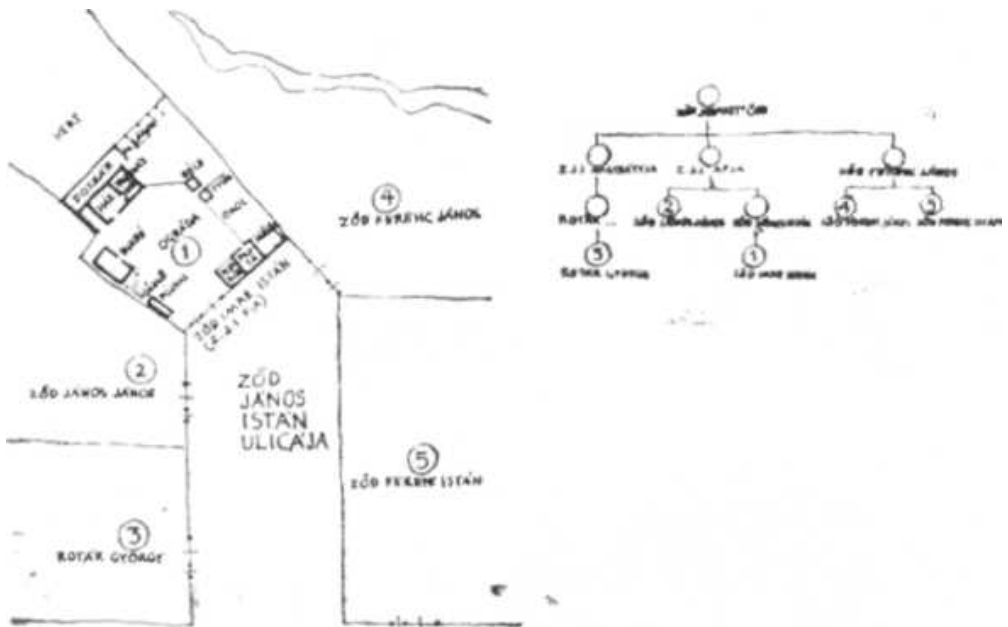
E régi, alakilag laza, de a térszíni adottságokhoz való alkalmazkodás és a rokonsági viszonyok tekintetében megszabott struktúrájú falvak mellett a moldvai magyarságnál is található egy másik, újabb településforma. E tele-

1. Bogdánfalva településszerkezete. (A községi néptanács által 1953-ban készített és faliújságiban kitett térvázlat alapján.) Megkülönböztethetők a régi zsákutcás, csoportos településű falurészek és az erdő felé keletkezett újabb településrészek.

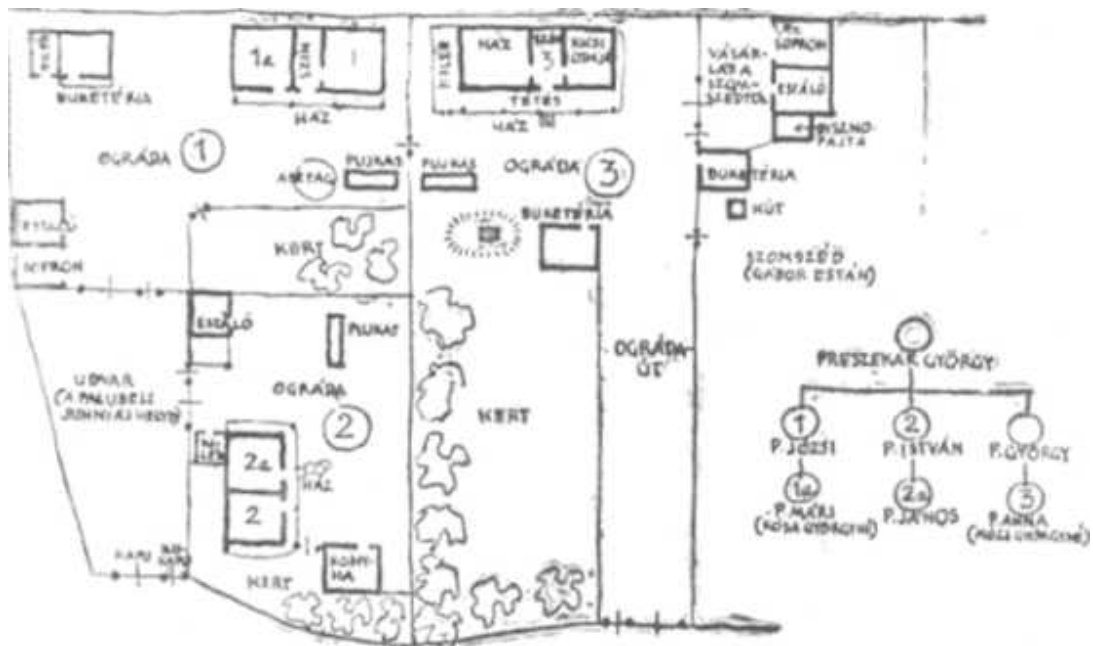

2. Zsákutca és keletkezése az egykori nagy családi telkek osztódásával. (A telkek mind a *Kicsidék nemzetbelieké.*) *Kicsidék ulicája*, Bf, 1953.

3. Zsákutca és keletkezése. (A telkek mind *véréké.*) *Ződ János István ulicája*, L, 1949.

pülések, akár az 1864-es, akár az 1922-es vagy a felszabadulás utáni földosztások alkalmával keletkeztek, egykori bojári legelőkön vagy szántókon hatóságilag kijelölt helyeken létesültek mindenfelé. Így jött létre az „Újfalu”-k, „Szelistyé”-k (r. sálište = szálláshely) egész sora a csángóságnál is, melyeket a hatóságok aztán többnyire az uralkodóház tagjairól vagy történelmi személyiségekről neveztek el. Természetesen, az ilyen, leginkább lapos helyeken, egyszerre létesült „újfalukban” a mérnök által kicövekelt utak és telkek teljesen szabályosak voltak. Így pl. a Bogdánfalva szegényebb lakosaiból 1922-ben

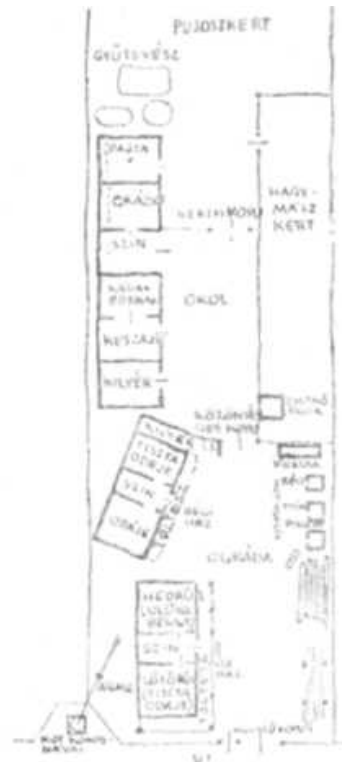
4. A Preszékár György-féle élet (telek) megoszlása a leszármazottak közt. O, 1949.

5. Utcasorba helyezett szomszédos telkek. Farkas Mihály, Filep Antal és Farkas Márton életei 1931—1940 közt állított épületekkel.

sarjadt Újfalu (volt Ferdinánd, most Bălcescu falu) telkei az egyenesen meghúzott, széles *suszára* (r. șosea = főút) merőlegesen kijelölt telkek, 10 rúd szalagparcellák voltak (6—7). E szalagtelkes települési mód terjedt aztán azóta is a régi falvak újabb, főutca menti településrészei telekrendezésekor is (5).

Egyelőre még tisztázatlan, hogy a moldvai csángó falvaknak volt-e az erdélyi nemesi, székely vagy akár jobbágyfalvakéhoz hasonló öngazgatása. Főleg a volt szabadparaszti *rezes* falvak — Klézse, Somoska, Forrófalva, Luj-

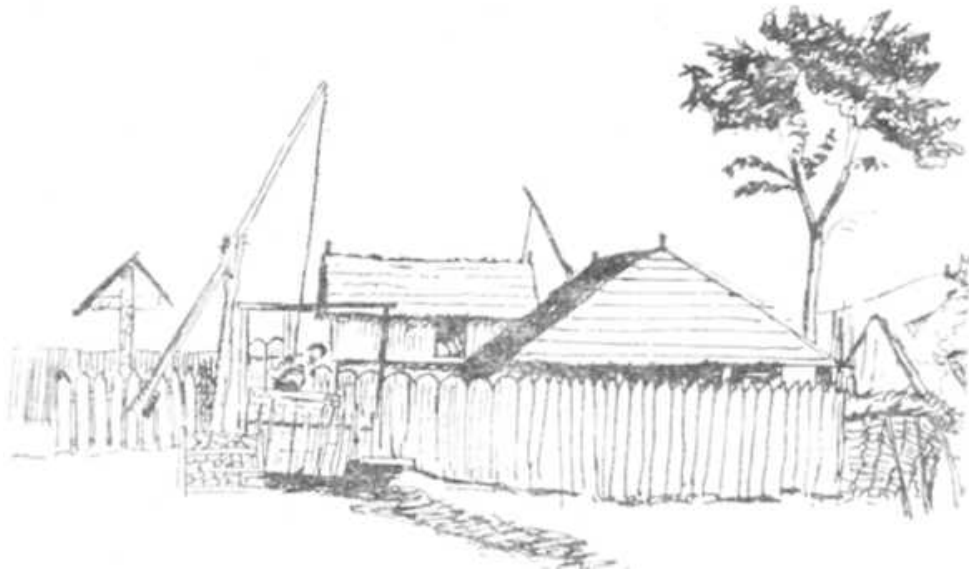

6. Újabb szalagtelkek az épületek soros elrendezésével. Az apai telket a két testvér (Pista Mihály és István) az utcára merőlegesen osztotta el. Tr.

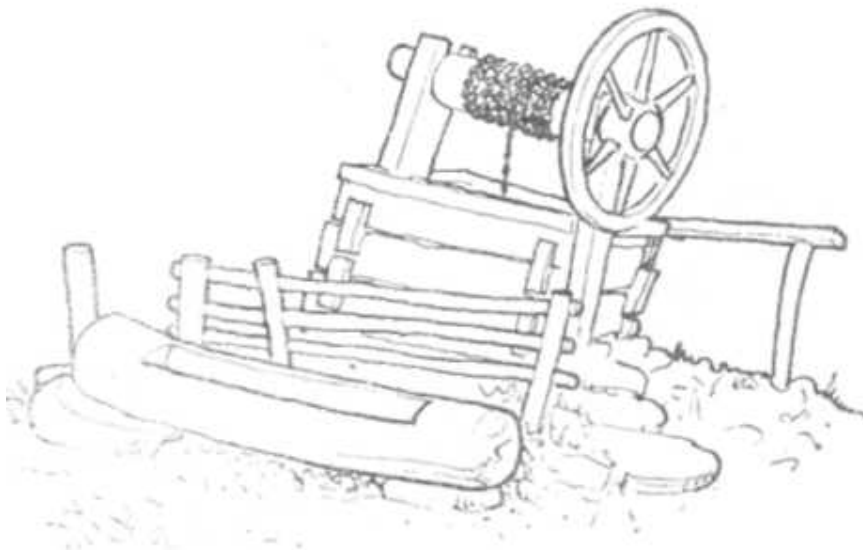
7. Kettősudvarú szalagtelkek első fele (Mihajesz Baranga János), az új keletkezésű soros-utcás település keretében.

zikalagor⁴ stb. — esetében feltételezhető jelentősebb községi tulajdonon alapuló községi rendtartás, azonban a falusi írásbeliség itteni teljes hiánya miatt ezt sosem foglalták írásba s így e kérdésben a helyi levéltári kutatás sem segíti a kutatót. A csupán harmad- vagy negyedfalvanként működő és ott is idegen nyelvű papok körül egyházközségi élet nem alakult ki, s így a községi építészet gyűjtőfogalmába sorolható egyházi épületek is jobbára a pap képviselte katolikus egyház törekvéseit tükrözik, amely a századforduló táján egyre-másra lebontotta a régi kis fatornyos templomokat, fakápolnákat (19—20 k), helyettük szabványtervek szerint neogótikus épületeket emelve, majd sokféle legyalultatta az útszéli és temetői kereszték régi feliratait, s a hagyományos, rokonsági temetkezés helyett bevezette a sorosat.

A falvakat járva a közös használatú építmények közül mindenekelőtt az utcai kutak ötlenek szemünkbe: a kertelt vagy faragott léccerkerítésű régies *gémeskutak* (8; 17 k), itt-ott a gerezdes gárgyájú *kerekeskutak* vagy sajátos szerkezetű *csörlőskutak* (9—10; 18 k). Községi hidak csak az első világháború óta épülnek, azelőtt a szekerek a patakmederben vagy ezen át közlekedtek, az emberek meg a gerendapallón. Községi malmok nem voltak, viszont közérdekű célt is szolgáltak a bojár tulajdonát képező, de falusi mesterek által épített és helybeli molnár által *árendált* kis patakmalomok (11). Az építmények szerkezete az erdélyi patakmalomkéval megegyező, éppen csak a molnárfaragás és felirat hiányzik róluk. Dísztelenek, bár szerkezetük gyakran szellemes

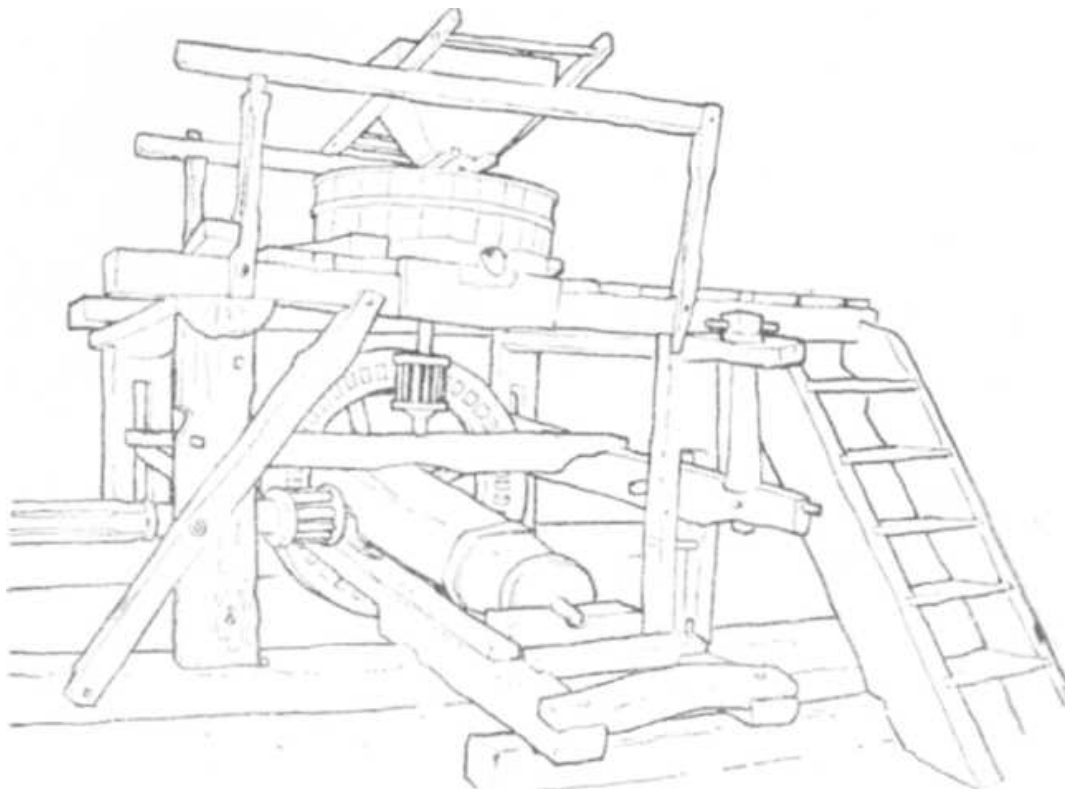
8. Utcai gémeskút, Bf (Szócs Sándor után).

9. Utcai kerekeskút, Bf.

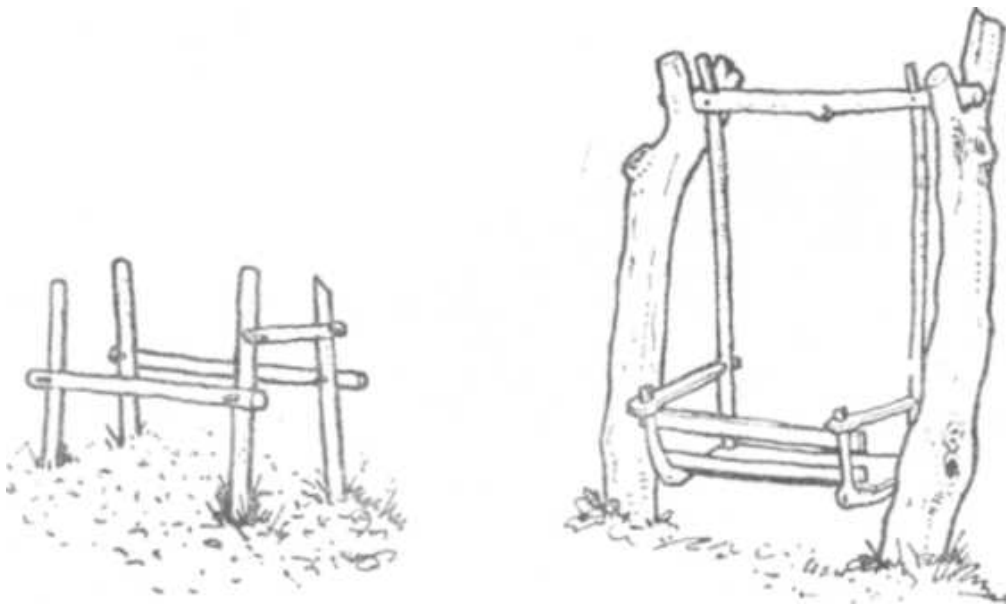
10. Utcai csörlőskút, Bf.

11. Régi lisztelő *malom*. Gyurka Mihály elődei építették a földesúrnak, akitől bérelték, majd 1890-ben meg is vásárolták. KI (Starmüller Géza után).

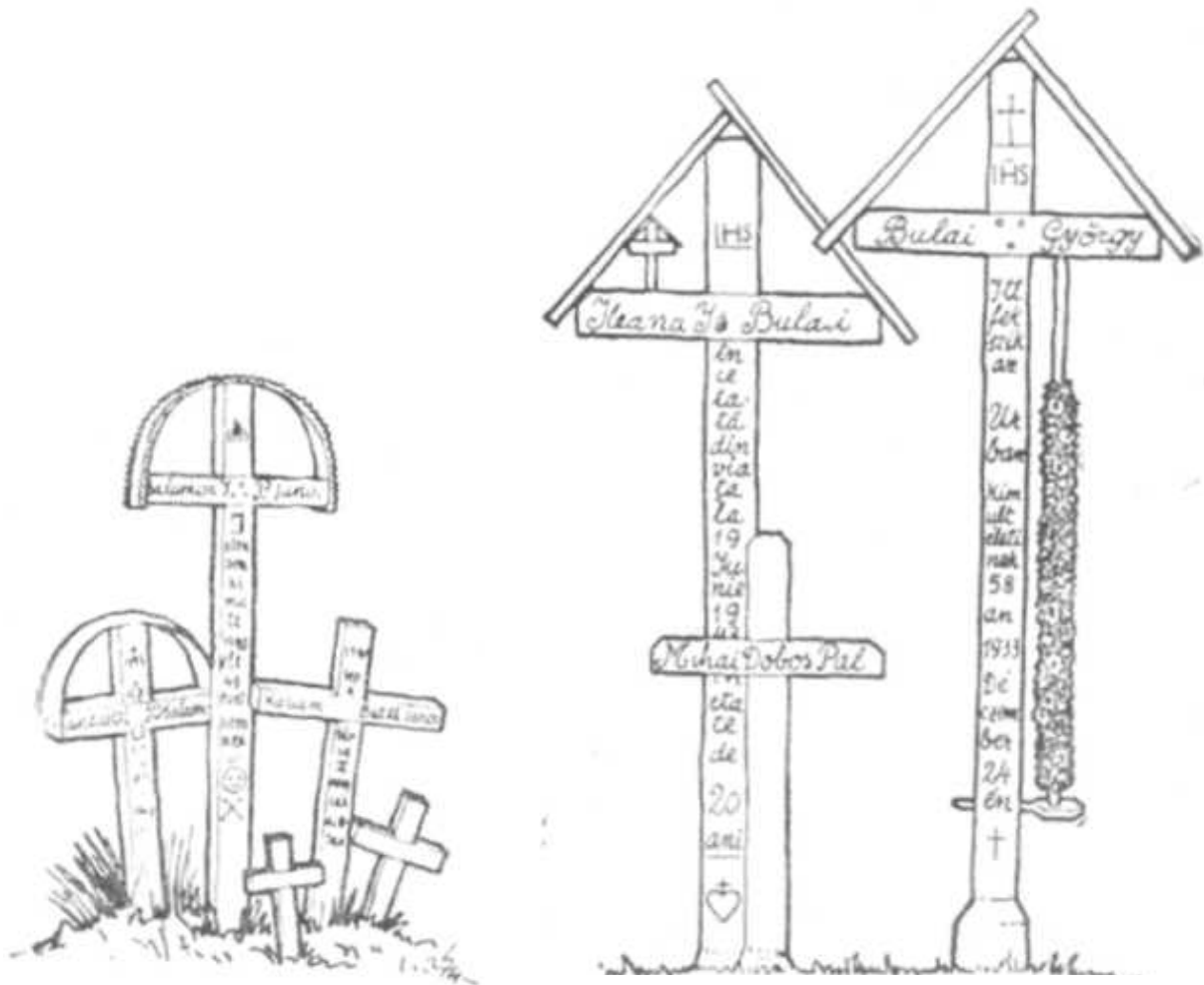
megoldásáért figyelemre méltóak a moldvai falvak közepén, végén vagy néha nagyobb telkeken is felállított *krincsók*, *hinták* (13).

A térben való elhelyezésük és a falusi mesterek néha remeklő szándékát tükrözi részleteik folytán figyelmet érdemelnek a falu emelkedettebb pontján

12. *Marhavasaló iskola* (kaloda) a *vasverő-átelier* előtt. Bf.

13. *Krincsó* vagy *hinta*, Ikre István állította, Ta.

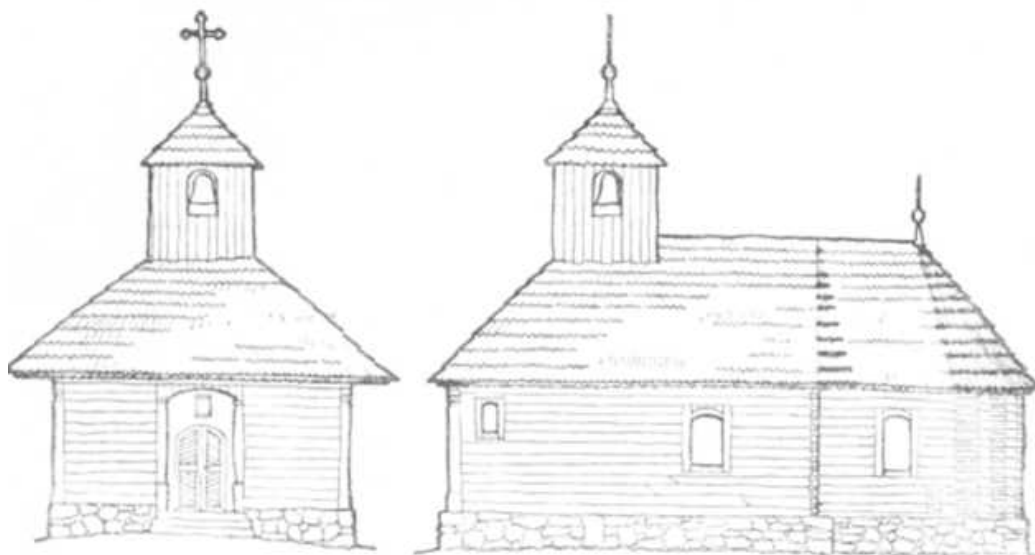

14. A Salamon család felnőtt és gyermek halottainak temetői keresztjei. Ka.

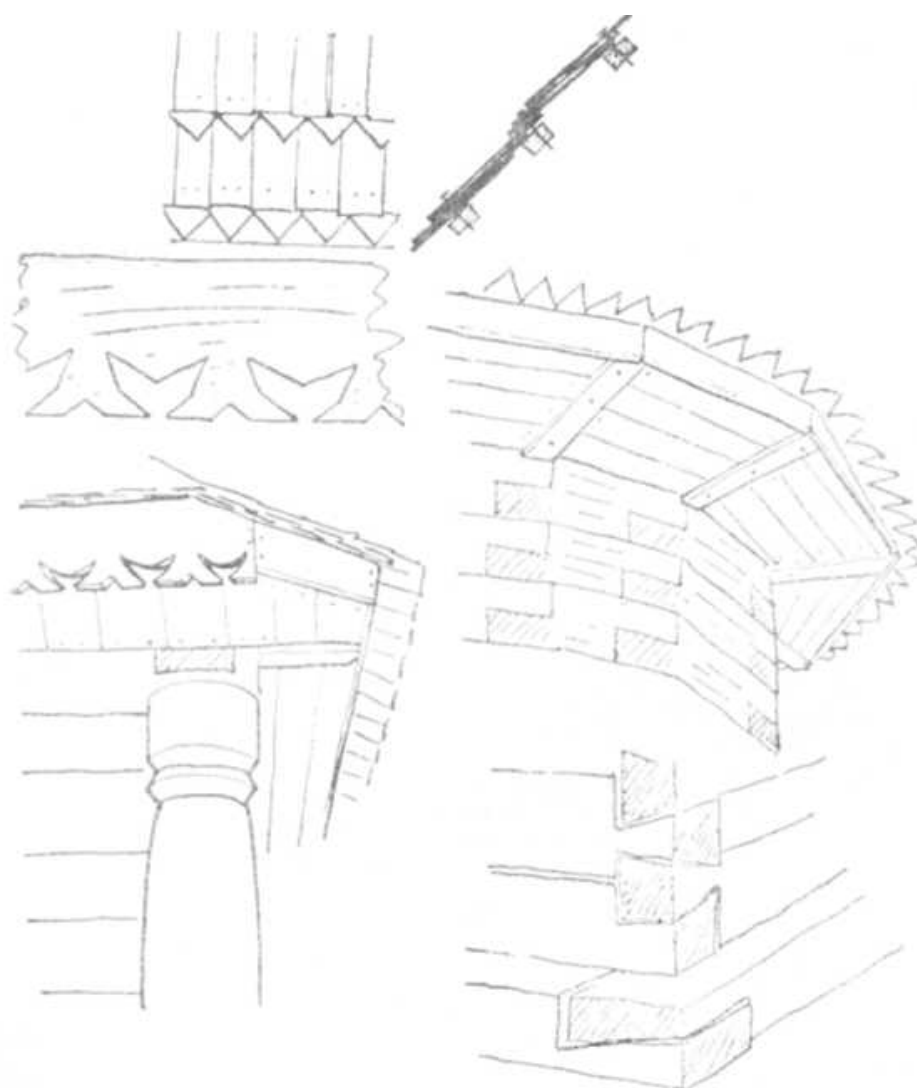
15. Nő és férfi temetői sírjelei. A nő sírjéhez helyezik a halott csecsemő és kisgyermek keresztjeit; a férfi sírjét *virágos pálcával* látják el. Bf.

épült régi kis falusi templomok, kápolnák vagy haranglábak, amelyeket történetesen megkímélt az egyházi hatóság uniformizáló törekvése. A csángó ácsok mesterségi tudását és ízlését jól példázza a bogdánfalvi Bukila falurész régi fakápolnája (16—17).

Népművészeti vonatkozása miatt is figyelemre méltó a csángó temető. Nem annyira az egyes sírjelek kivitelezése révén, mint inkább összhatásában. Jellegzetessége a felnőtt, főleg az idősebb halottaknak, szülőknek állított kereszték magassága (2—2,5 m), valamint az, hogy az ilyen hatalmas keresztet a temetőben többnyire mindenfelé körbeveszik a családbeli kiskorú és főleg kisgyermek halottak kisebb vagy egészen apró keresztjei. Kétségtelen, hogy az egykori falu roppant gyermekhalandósága páratlan hatású művészi ábrázolásával van dolgunk (14). De a csángó temetői kereszték jelképnyelve ezzel még nem merült ki: míg a felnőtt halottak keresztjei deszka- vagy meggörbített bádofedelet és felírást kapnak, a kiskorúakéról ez hiányzik. A férfi keresztje mellé, a kopjafa maradványaként, *virágospálcát* kötnek (15), illetve a virágos pálcát (pl. Lujzikalagorban) a keresztbe fűzik. A terhes anya sírkeresztjének vállára apró kereszt kerül (15). A kereszték egyszerű (az Antonescu-diktatúra előtt magyar nyelvű) feliratát hímező vésővel hornyolták be, a folyóírású szöveget alul rendszerint valamilyen jelképpel (szív, halálfej, ke-

16. Gerendafalú kápolna (homlokzat és oldalnézet), Bf—Buklia.

17. Az előbbi kápolna építészeti részletei: zsindelyezés és ereszdeszkázás (fent) láb az épület homlokzatán (balról), fali gerendák horgolása (jobbról).

reszt), vagy a halott tulajdonságával kapcsolatos ábrával zárva. Így pl. a bogdánfalvi Dogár János kerekesnek kézvonót, bárdot és kereket, Bulaj Istvánné jeles szövőasszonynak vetéllőt *irtak* a keresztjére.

TELEK, UDVAR

A település módja meghatározza nemcsak a falu általános képét, utcarendszerét, szerkezetét, hanem a település legkisebb sejtjeit, a telkek formáját is (3—7. k). A változatos térszínen keletkezett, felszínesen kusza-halmaz alakzatúnak látszó, valójában csoportos nemzetségi település telkeit a lapályon létesített egyenes utcájú „újfaluk” utcára merőleges szalagtelkeiktől megkülönbözteti a változatos elhelyezkedés és tágas (nem keskeny) forma. E régi típusú telkek alakját minden látszólagos szabálytalanság ellenére meghatározza az épp adott térszín, aminthogy e telkek beosztása és elrendezése sem véletlenszerű, hanem az adott foglalkozásnak, életmódnak, építésmódnak, köz- és tűzbiztonságnak megfelelően alakult hagyományos szabályokat követi (18—24, 26—32).

A még el nem osztódott régies, fasorokkal és tövissel elkerített *élet* közepe táján lévő ház előtt van a külön is elkertelt *ográda* (udvar), amelyhez az utca felől kapuval ellátott keskeny szalagszerű bejáró (a későbbi zsákutca csírája) vezet. Az udvarnak az utca felé eső, a házból jól ellenőrizhető sarkában van a *marhapajta*, majd az udvaron körben a kisebb jelentőségű épületek a *sütő* vagy a nagyobb *buketéria* (nyári konyha), a *disznópajta* vagy *purkeréc*, *tyúkpajta* vagy *kotináca*, a kukoricatartó *kosár* vagy *kuska*, esetleg a gabonás *hámbar*, a *kút*, továbbá a nagyobb épületekhez ragasztott *állások*, *színek*, *sopronok*, *sándrimák* vagy *kilérek*, esetleg *pincék*. Mind e többnyire kezdetleges

18. Özv. Budó Györgyné *élete* kettősudvarral, Bf.

19. Kettősudvar, Bf.

építésű, apró épületek fölött a magasabban fekvő ház pásztorként őrködött. Régi telkeken az udvar mélyén levő ház csak akkor nem állott pontosan szemben a kapuval, ha így nem érhetne volna bejáratát a déli napfény.

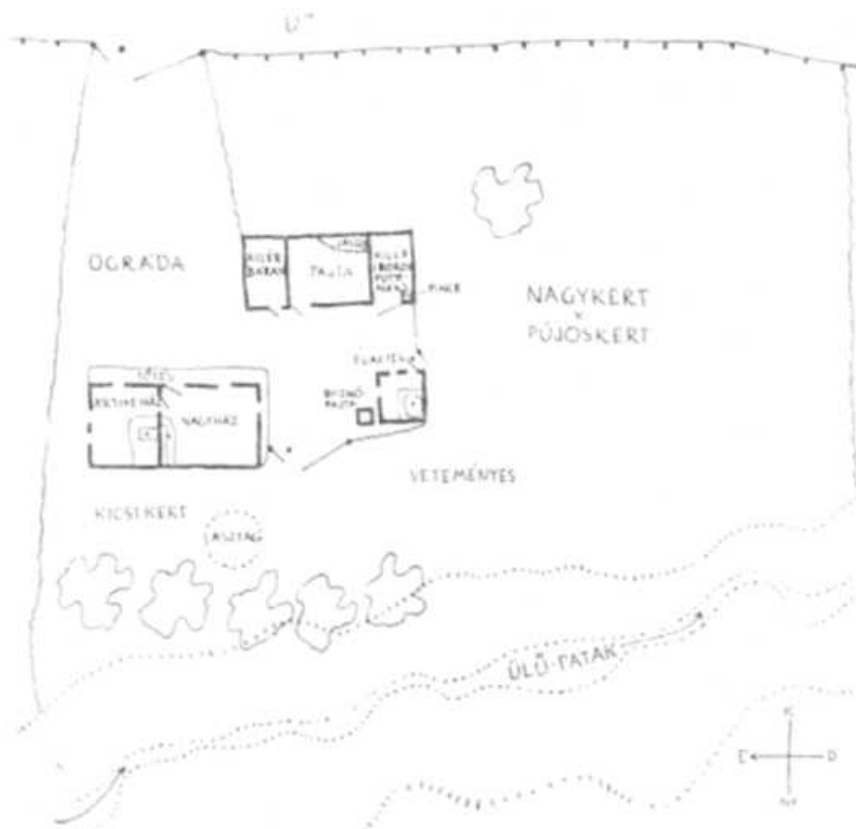
A telek beosztásának e régi szabályától csupán az újabb települések és a régi falvak új utcásorai térnek el, ahol a keskeny szalagtelken a házat a telek egyik — napfényrel szembeni — oldalára, a kapu közelébe helyezik, keskeny felével az utca felé. Előfordul, hogy az udvaron levő régi ház még az udvar belsejében áll, szemben a kapuval, de a fiatalok által felépített új házat már az utca közelébe, arra merőlegesen helyezték (29). Ilyen esetben a régi házhoz tartozó virágoskert még a ház mögött van, de új-házastelken már az épület és utca közti pár méter széles területen tenyésznek a csángó asszonyok szokásos virágai: *űszirózsa*, *páppogó* (oroszlánszáj), *kukónavirág* (kisasszony-papucs), *szalmavirág*, *pillangóvirág*, *tánygyérvirág*, *botoska*, *rezeta*, *busziók*, *csercsilics*, *gyopárvirág*, és az ablakba már nem férő *ablakvirág* (muskátli).

A régi csángó telkeken, a kapu közelébe helyezett pajta körüli udvarrész — különösen ahol több marhát tartottak — külön elkertelték *akolnak* (néha *csűr-előttnek* is mondták), s így az udvar végeredményben két részből, az állattartás érdekét szolgáló pajta körüli *akolból* és a tisztábban tartott ház előtti *ográdából* állott. E kettősudvarú telkek régen a csángóságnál igen elterjedtek, egyes falvakban (pl. Nagypatakon, Bogdánfalván, Tamáson stb.) meg éppen általánosak voltak (18—24, 26—30); csökevényes formájában egyes újabb, keskeny és rendezett telkeken is megtalálható (6, 7, 25).

A kettősudvarú csángó telek egy kevésbé gyakori változata áll elő akkor, amikor a telek hátrafelé lejt és a trágyalé errefelé folyhat el, vagy pedig a ház előtti kút vizét kell óvniok a trágyalével való fertőzéstől. Ilyenkor a ház és ográdaja van az utca felé, s ezen át jutni a pajta körüli akolba. Keskenyebb telkek esetén e változatnak szép, rendezett formáját alakították ki (7), ahol a telek három részét: az ográdát, akolt (vagy *külső ográdát*) és *gyűtevéskelyet* (szérűskert) keresztben épített s kapukkal ellátott kerítések választják el egymástól. E láncudvarú telkek szép megoldásaival találkozunk az újabb keskeny telken, ahol a házat keskenyebb oldalával az utca közelébe vagy utcafrontba helyezik. A tisztaságáról nevezetes alig százéves Ploszku-cényen a felszabadulás utáni fiatalok szerint az eszményi telekrendezés az, midőn az akolba nem a ház előtti ográdán át, hanem — mint a régi nyárádmenti telkeken — a kaputól külön elkertelt sávon lehet eljutni (25). A láncudvarú telkek szabályos formáival találkozunk a Bogdánfalvából közvetlenül a Szeret partjára kitelepült csángó halászfaluban, Trunkon is (6, 33).

A marhaállomány újabb rendszeres istállón tartása, valamint az intenzívebb gabona- és takarmánytermesztést szolgáló csűrhez vezető szekérforgalom, de az épületeket összevonó székelyföldi egyszerűbb telekrendezés hatására is, már a 30-as évek óta mindenfelé terjed az egyudvaros telek. Ennek egyik változata a házat helyezi az utca felé (37), a másik viszont a pajtás csűrt állítja az utcafrontba vagy ahhoz közel, pl. Bogdánfalván (5).

Mint láttuk, a csángó udvarnak a lakóházból ellenőrizhető részén állnak a különböző rendeltetésű és a házépítés technikáját megelőző kezdetlegesebb építés fokozatait mutató gazdasági épületek, építmények. Bár legtöbbször építéskor hiányzott a díszes külsőre való törekvés, részei a csángó udvar-, utca- és faluképnek, és közelebbről való megismerésük tanulságos lehet a helyi népi építészet fejlődésének rekonstruálása s az udvar legtokéletesebb és legmutató-

20. Udvar (ográda) a telk belsejében, a lakóház az utcára néz. Pp—Felsőfalu.

sabb épülete, a lakóház építésének minél teljesebb megértése szempontjából is. Vizsgálatunk során, természetesen, mellőzzük a különféle alkalmi tákolmányokat, viszont nem hagyjuk ki a mégoly kezdetleges építményeket sem, amennyiben ezek a hagyományos eljárások, a közösség által helyesnek s így „szép”-nek is elfogadott normák tiszteletben tartásával készültek.

Magyar néprajzi tájaink közt egy sincs, ahol még annyi és olyan mesteriséggel készült vesszőkerítéssel találkozánk, mint a csángóságnál, ahol a vesszőből *kertelt* magas *kertek* az utcakép lényeges elemei. Míg a faluközi telkek hátsó végeit csupán villával összehányt tövis *csipkekertek* határolták, a telk egyes részeit (akol, ográda, szénás-, virágos- és zöldségeskert) elválasztó kerítések alacsonyabb, a szomszédok felé már magasabb, az utca felé pedig embernél is magasabb vesszőkertek voltak. E kerítések vázát egymástól kétarasnyi távolságra földbe vert s felül kihegyezett cserefa karók képezték, amelyeket aztán bükkfaágakkal vagy vízparti fák vékonyabb ágaival fonták be. Az utca felőli kerítést különösen tömötten és mintásan, a tetejét pedig szélesre fonták, hogy rajta megálljon a karókba húzott *gaz* (szalma), amely a kerítést eső ellen védte (40a; 4 fk). A magas utcai kerítést a kidőlés ellen 3 méterenként súlyos rudakkal támasztották, az ősi földvárak, egyes természeti népek telepeinek kerítése vagy a régi erdélyi falukertek módján (40). Az első világháború óta, a gyári deszka terjedésével azonban már a csángó falvakban is egyre

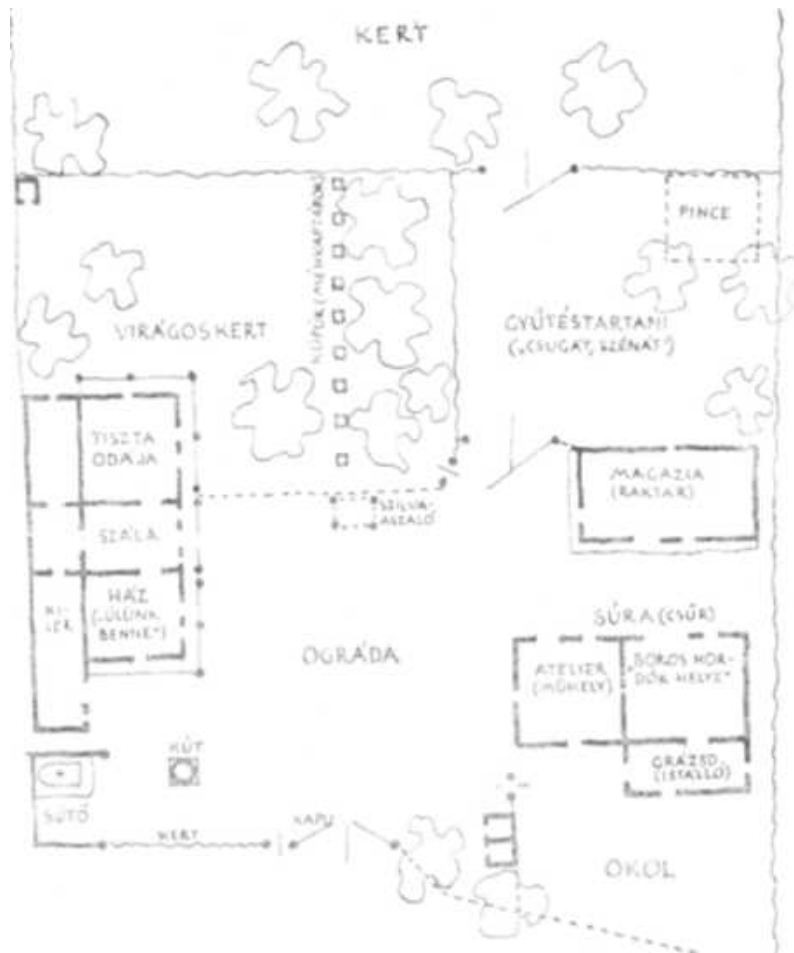

21. Farcádi Gergely *élete* kettősudvarral, Np.

több az utcai deszkakerítés, néha a hozzátartozó deszkapukéhoz hasonló szerény kifűrészelt díszítéssel (41—43).

Egészen a 20-as évekig még az utcai kerítés kapuja is többnyire fonott volt, olyanforma, mint a belső udvarrészeket elválasztó, máig látható, gúzs-zsal záródó *közönséges kapu*, rajta külön nyíló kisajtóval az ember számára (40 b), bár voltak vízszintes elhelyezésű faragott lécekből összeállított egy-nyílású kapuk is, mellettük keskeny deszkaajtóval. A deszka olcsulásával aztán elterjednek a vassarkon forgó, függőleges deszkázású, magas, kétszárnyú, szerkapuból és a mellette levő ajtóból álló, fent gyakran barokkos hajlással és deszkaívágással díszített kapuk. Az e kapukhoz szükséges három vastag kapusast a berothadástól csúcsos faragás, alatta pedig még esetleg bálványszerű formát adó fűrész-bevágás, vésővel faló fogazás is díszíti (41).

A drága deszkapu óvása, esőtől való védelme volt a gyakorlati ok, amely egyre gyakoribbá tette a csángóknál is a *fedeles kapuk* állítását (42—43). A Tatros mentén látható múlt századi és század eleji fedeles kapuk még jól emlékeztetnek a mintákra, az ún. székelykapukra, bár ezeknél sokkal kezdetlegesebb kivitelezésűek: alacsonyabbak és galambdúc, íves hónaljkötések, díszes faragás és többnyire felirat nélküliek (8. k; 43a). A csángó kapuk díszét inkább a szárnyak deszkaívágása, a pikkelyes zsindelyezés meg a fedél csúcsnyársai adják. A Szeret menti falvakban egyes nagygazdák által a 30-as és 40-es években építtetett anyagszerűtlen és felesleges cifrasággal ellátott idegen-

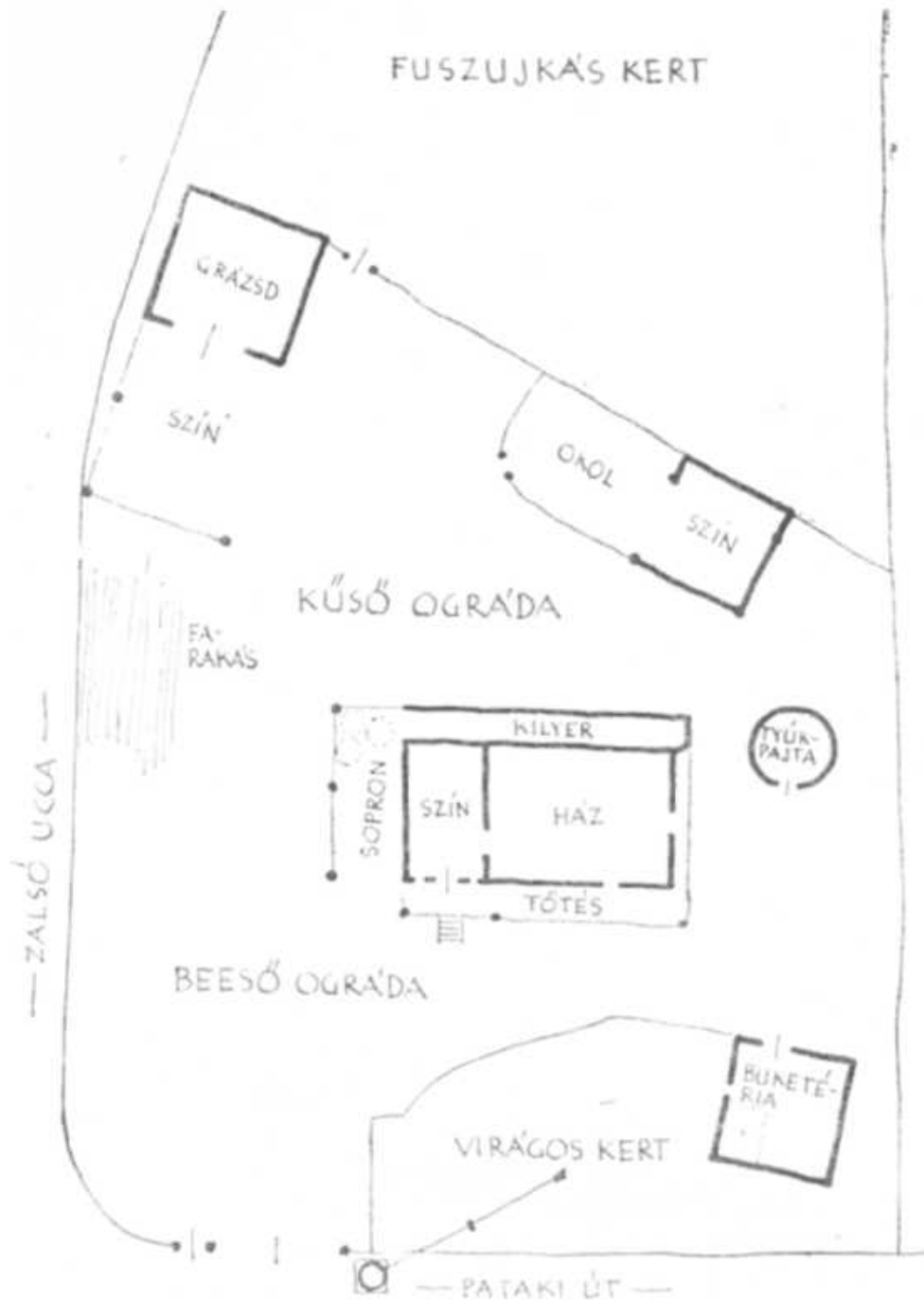

22. Kádár Péter *élete* három udvarrészsel, Ta.

szzerű fedeles kapuk már csupán a módosság fitogtatására lehettek alkalmasak, mintsem a népi ácsmesterség dicséretére.

A kerítés és kapu mellett a többi udvarbeli épület is valamikor csupa vesszőfonású volt. A kéznél levő és olcsó vesszőből kertelt falúak még napjainkban is a tyúkpajták egy része (46a) és a szegényebb disznóólak. A tyúkpajták s néha a disznóólak körben levő karók köré fonott vesszőfalát kívülről trágyás sárral tapasztották, majd a tetejükön átvetett karókra és ágakra gaszt hánytak fedélnek. A tojásdad alaprajzú tyúk- és récepajtákat többnyire már kövekre vagy cöveklábakra helyezett fatalpakra (keretbe) illesztett karók köré fogják (45a). A néhol még látható egy vagy két ágasra épített apró tyúkpajták az egykori székelyföldi udvarbeli kecses galambdúcokra emlékeztetnek (44, 45a).

A disznóólak századunkban már többnyire mind kőlábakra helyezett, gerzdesen rakott boronafallal vagy keményfából hasított pallókból épülnek, alul és felül padlóssal, padlását tyúkketrecnek alkalmazva. Rendszerint már kétosztásúak (a malacoknak és hízóknak külön rekesztéssel), fasarkon járó ajtajuk és lappancsos vályújuk van. E disznóólak napjainkban már egyedül

23. Régi telek kettősudvarral, Kl.

örzik az egykor házépítésben is alkalmazott gerezdes rakású boronaépítkezés technikát (47, 51).

Régen kizárólag sövényfallal készültek a csángóság fő tápláló gabonája, a *púj* (kukorica) tartására szolgáló *kuskák* vagy *pujkasok* is (45b, 46b). Mivel a csöves kukorica szellős tartást igényel, a kast magas kőlabakra helyezett nyújtott téglalap alakban összekulcsolt talpakra építik, a talpak furatába helyezett karókat körülfontva, fölfelé egyre kinnebb eresztve. Hogy a nagy teher szét ne nyomja, a kb. 1, 80—2 m magas kast kétoldról két-két oszlop

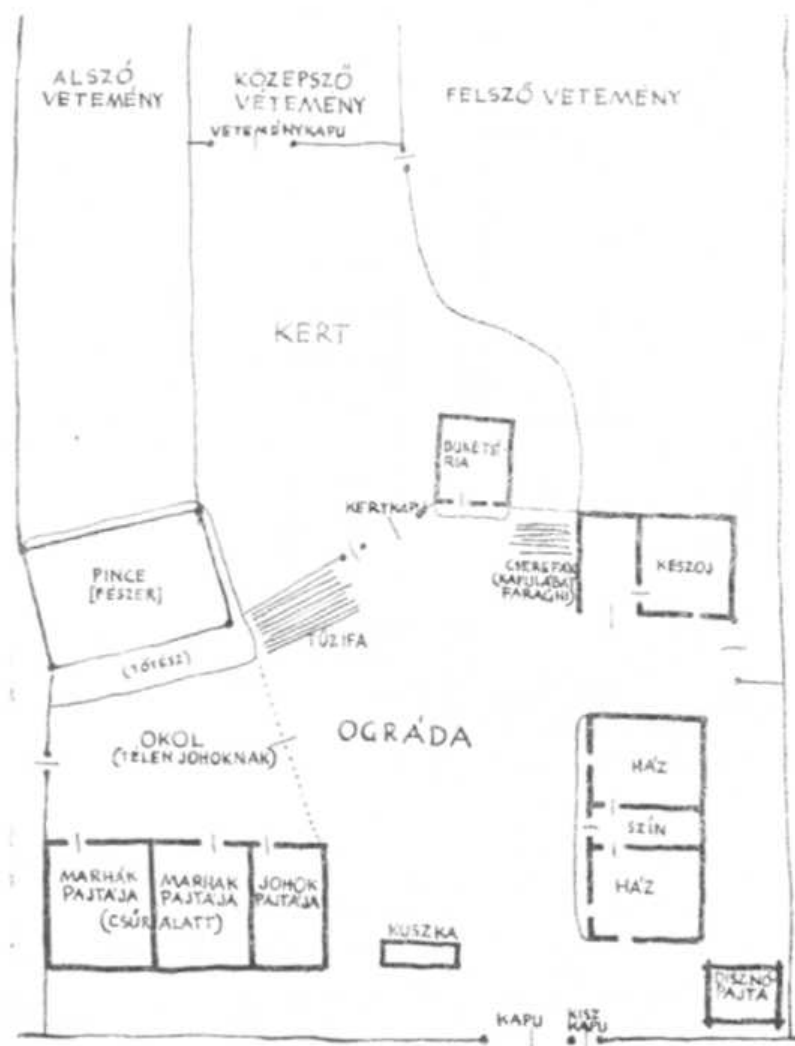

24. Molnár Mihály *élete* kettősudvarral, Bf—Bukila.
 25. Új *szelistye* kettősudvarral, Pl.

tartja össze. A kevés búzát, rozstot s más gabonát a régiek a kamarában, színben elhelyezett tölgyfa dongájú *kád*okban tartották, a nagyobb méretű gabonatermesztéssel azonban a század elejétől egyre több gazda udvarán épült külön *hambár gabonának* (gabonás), zsilipesen, sasok közé rakott fallal, bent hasonló elválasztású rekesztékekkel (48).

Sövényfallal épültek a régi pajták is; a Szereten túli falvakban (Groszény, Tamás, Ketres) szegényebb telkeken még most is gyakoriak a tapasztott falú sövénypajták (10k). Ellentétben a kisebb, kerek alapú tyúk- és disznóólakkal, a nagyobb marhapajták már négyszögű alaprajzúak, a sarkokon és az ajtónál

erősebb sasokkal. Ablakuk nincs, a szellőzés az évszaknak megfelelően alkalmazott gyérből vagy sűrűbb fonású vagy lécezésű ajtóablán át történik. A lábakra helyezett talpas ólaknál és kukoricakasoknál annyiban kezdetlegesebb építmény a pajta, hogy közvetlenül a földre épült, s e tekintetben a mindig talpas csángó ház ősi formájának nem tekinthető. Föltehető, hogy e talpatlan sövényfalú pajtaforma mind a Bákó környéki, mind az északi-csángóknál moldvai átvétel. A szabófalvi *sáprun* is téglalap alaprajzú pajta, 1, 20—2 méterenként a földre ástott hatalmas *ágasok* közt *kertelt* és *sikárt* (tapasztott) falal (59a, 65b).

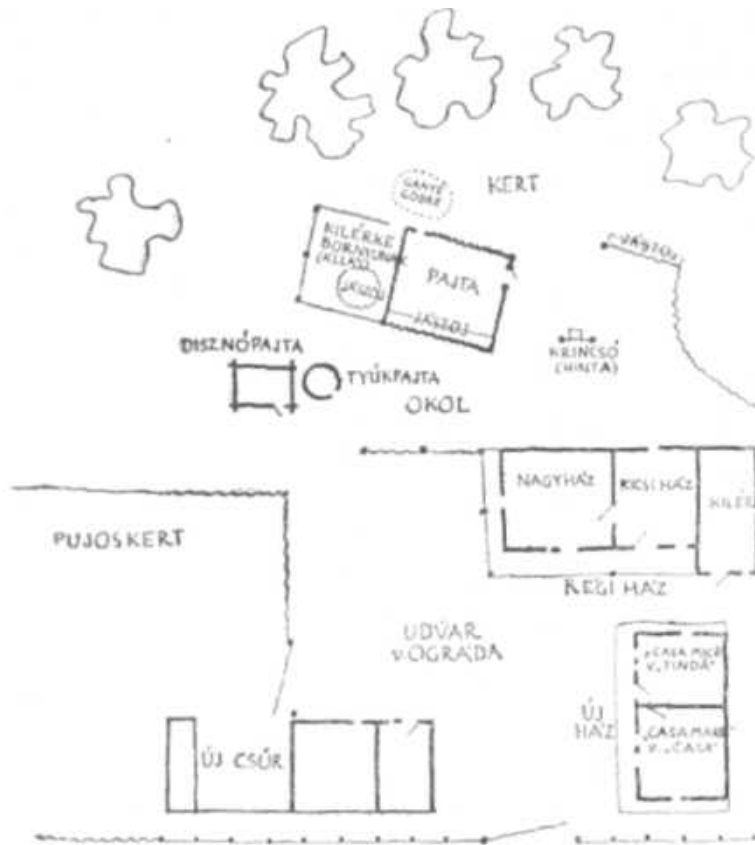
26. Kozsán György régi, még fel nem osztott *élete*, Bf—Bukila.

27. Özv. Róka Jánosné régi *élete*, Tr.

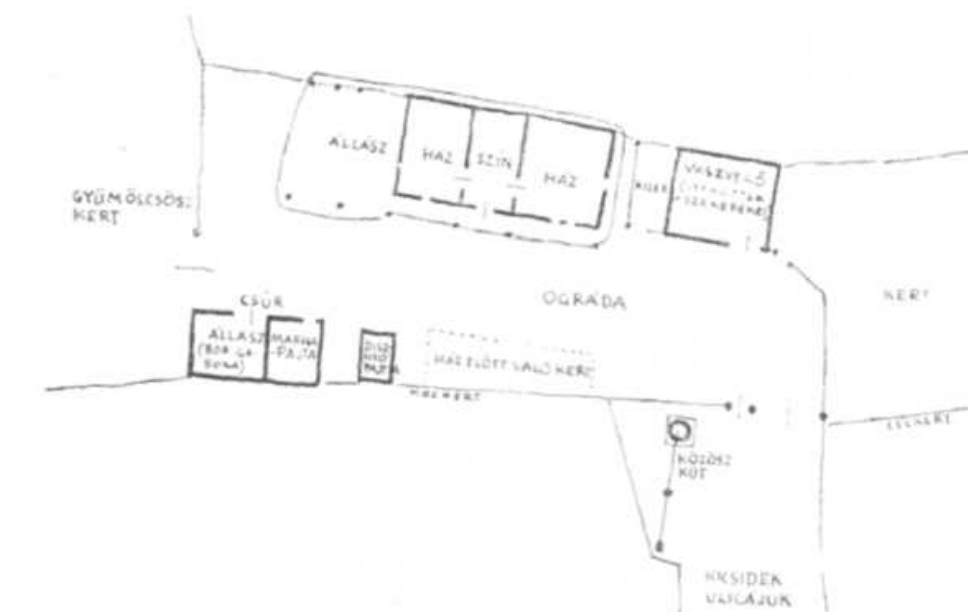
28. Két gazda (idős és ifjú Petrás György) közös *élete*, Gy.

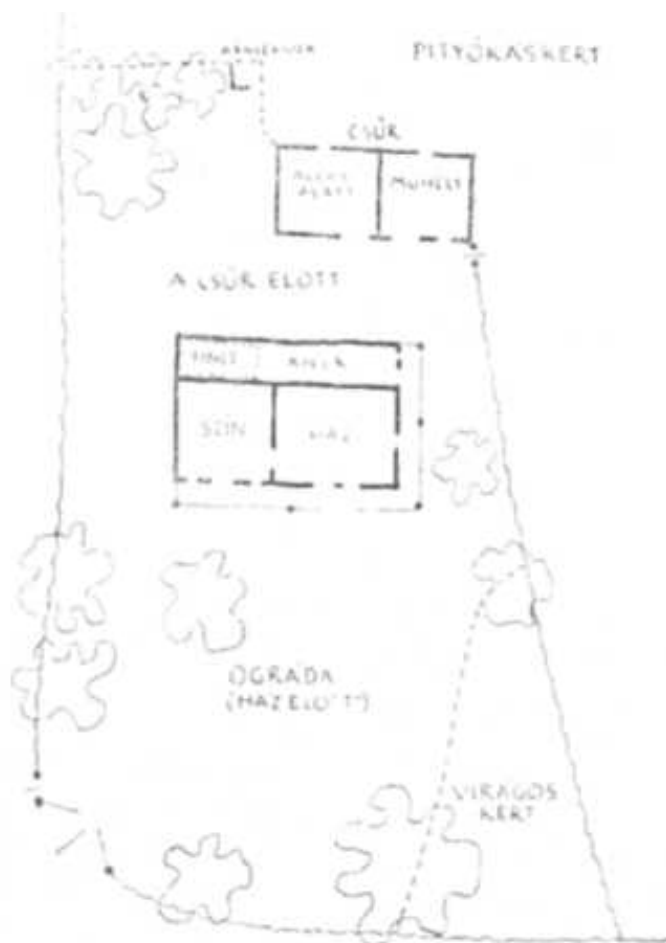
29. Iker István *élete* kettős udvarral, Ta.

30. Kicsi György kettősudvarú telke, Bf.

31. Özv. Kicsi Mihályné elhagyott régi telke, Bf.

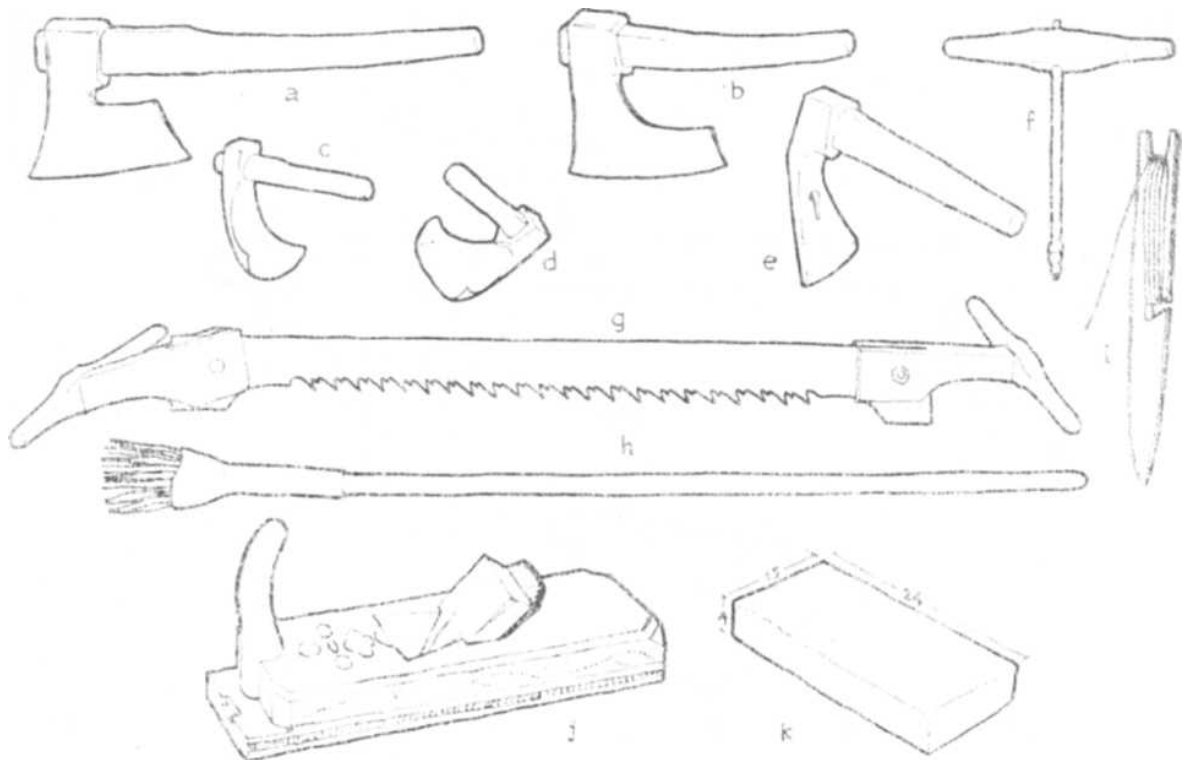

32. Kicsi Márton telke. Bf.

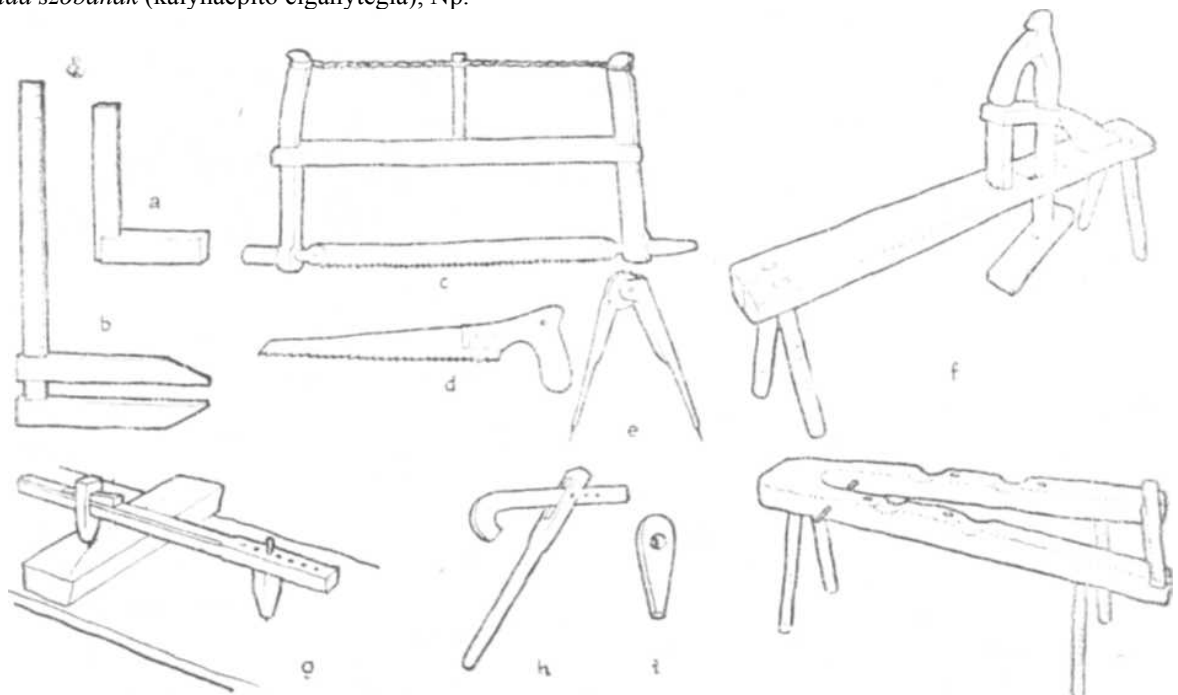

53. Vákár Antal kettősudvarú telke, Tr.
 34. Magyar György *élete* 1951—52-ben emelt épületekkel, Tr.

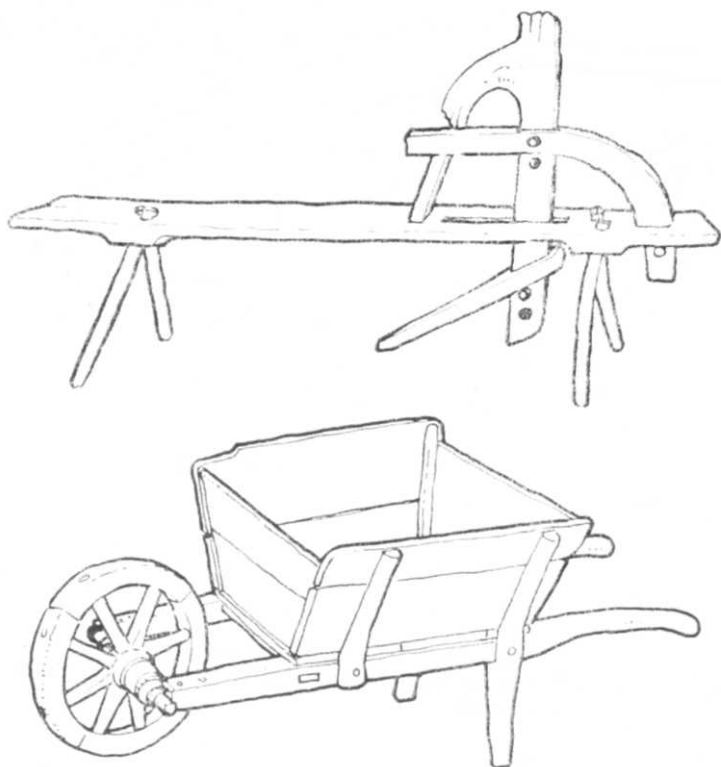
Talp nélkül, földbe ásott ágasokkal épültek az udvarbeli többi nagyobb építmények is, a ház vagy a pajta folytatásában, ennek fedélmegnyújtása vagy mélyen leeresztett fedele (eresze) alatt húzódó, fal nélküli vagy részben falazott fészterfélék. A házhoz ragasztott *állások*at a marhák védelmére, a pajták erese alatti *sopront*, *kilért* az anyajuhok s bárányaik téli tartására építették, a ház mögötti elfalazott kiléretet pedig bortartásra. Már a múlt században épültek mindenféle olyan marhapajták, amelyeknek padlása takarmánytartó, a kétoldalt hozzáragasztott fészter pedig a juhok és a szekér helye, illetve bortároló volt (alul esetleg pincével is). Első formája ez a marhatartó földműves nagy, összetett szerepű gazdasági épületének.

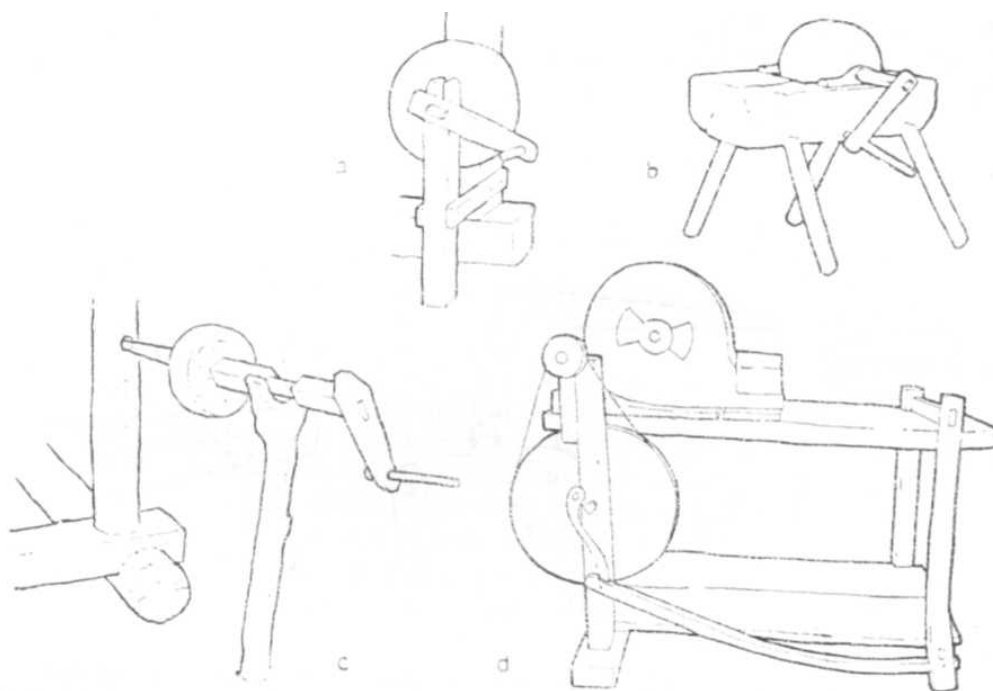
35. Építőszerszámok: a) fészi, b) bárd és c) szalu, Bf; d) szalu, Kl; e) tézla és f) furu, Bf; g) deszkavágó fírisz és h) bedena (meszelő), Bf; i) zsufkötő fatű, Kl; j) gyolu, Bf; k) keremida szobának (kályhaépítő cigánytégla), Np.

36. Famegmunkáló eszközök: a) kulcár, b) kubázs, c) nagyfírisz, d) kézfírisz, e) cirkalom, f) kézvonósék, Bf; g) cirkalom a kerékfalra kirajzolására, h) fentőhúzó kankó, i) sablon a fentővastagság mérésére és kerékfalazósék, Kl.

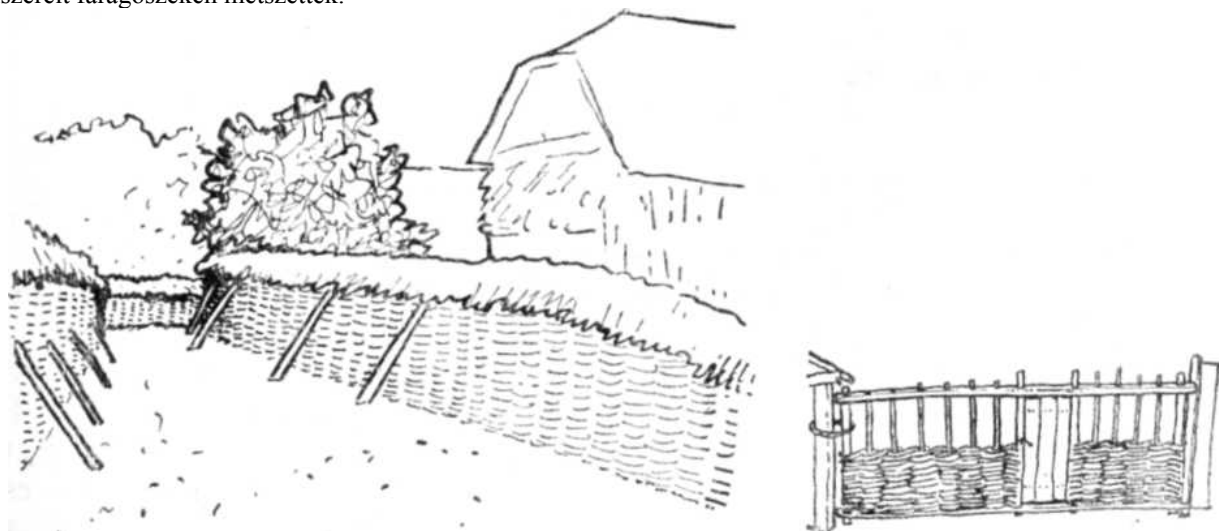
37. Faragószek (a fentőt is ezen faragják), S; földhordó targonca, Bf.

38. Küzürű-változatok, Bf.

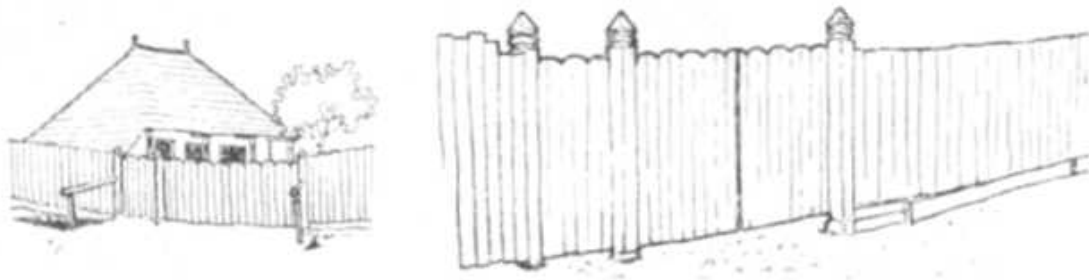

39. *Endelyvágó.* A Csíkból vagy Caşin-völgyi falvakból hozott zsendelyt somfa árkkal (íj) felszerelt faragószéken metszették.

40. *Kertelt* (sövény) utcai kerítések, Bf (a); udvarbeli *közönséges kopu*, Pl (b).

A paraszti mezőgazdálkodás múlt század vége felé kezdődő fejlődése — a kényesebb fajta szarvasmarha jászlas tartása, a nagyobb mennyiségű gabona és a természetett szálastakarmány elraktározása, a nagyobb mennyiségű és minőségű bor tárolása és kezelése, az istállótrágya növekvő jelentőségével ennek gondos gyűjtése — az új szükségleteknek megfelelő komplex épületet igényelt. Így tűnik fel a század végétől a csángó falvakban a *csűr*, amely a székely előmintához képest kisebb-nagyobb alaprajzi, aránybeli és szerkezeti módosításokkal különösen a 30-as évektől kezdve mindenfelé elterjed (49, 50, 52, 53, 56—58, 59a-b).

41. Utcai deszkapalánk és régies deszkakapu, Ka.

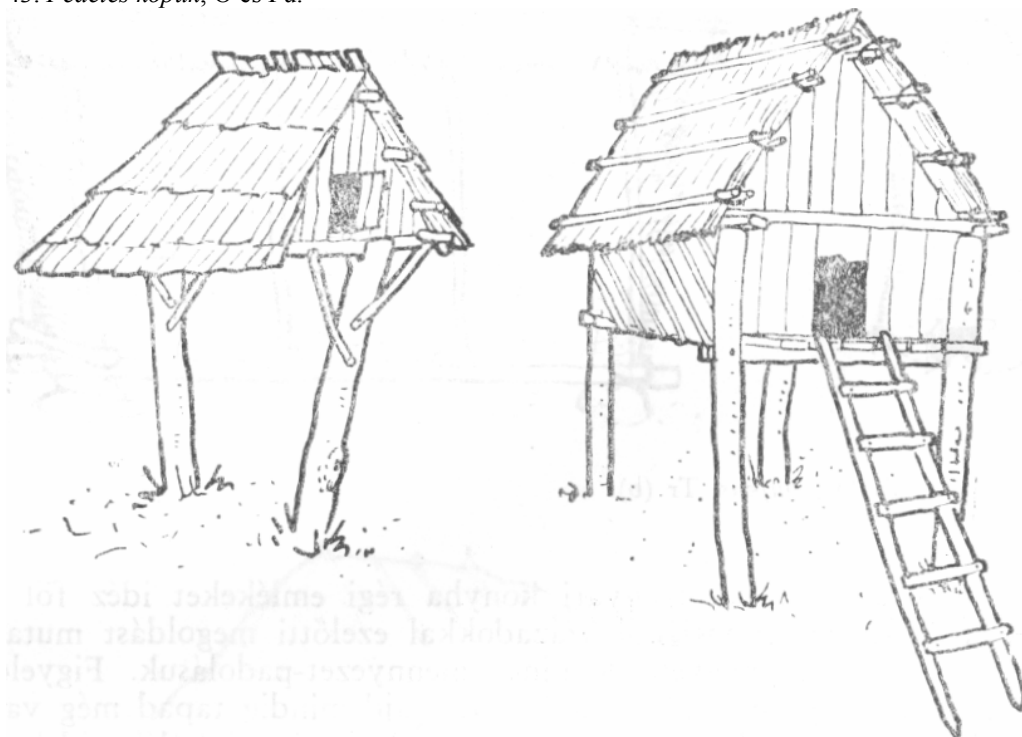
42. Fedeles kopuk, Ka.

Az első csűrök építését, mint nagy jelentőségű eseményt, a falvak dolgozó népe emlékezetében tartja. Egyik bogdánfalvi csűrtulajdonos, Duma György 1954-ben így magyarázta: „Ez az isztállóféle vagy ötven éve jött be Erdő felől. Volt egy Filip János, ő Dánfalváról jött ide, ő mondta, hogy ott így csinálják a csűrt. Ő csinált isz ilyen csűrt sz azóta majd mindenki ilyen csinál. Régimódi pajta nincs isz már, mert az ember azt számiccsa, hogy alul béteszem a marhámat, fejül a szénámat.” Mások szerint is a csűrt Fülöp János, Csíkdánfalváról idekerült ember honosította meg: 1886-ban jött ide szolgaként, majd pár év múlva elvette gazdája leányát, s akkor építette csűrét, az otthon jól megnézett „minta” szerint, az ő csűrét aztán mint alkalmas épületet, más falubeli gazdák is vették mintául. Bogdánfalváról hamar elterjedt a szomszédos Nagypatakon, Kákován, Forrófalván s más csángó falvakban, az egész környéken.

A háromosztású csángó csűr részei: 1. *marhaistálló*, 2. középen a *gáng* vagy *szín* (csűrköze), ahová a megrakott szekérral állnak be s innen rakodnak a csűrhijára, 3. bor- és gabonatartó *magazia* (gabonás) kétszárnyú ajtóval (59a-b). De van kisebb, csak istállóból és színből álló csűr is (53). A csűr falai talpakon állanak, a csűrhija „két rendre van emelve”, magasítva, és hogy téresebb legyen, elől s hátul 70 cm szélesen kieresztett *eszterhéja* van, s a fedele is ritkán sátor alakú, inkább csonka (géberes), legújabbban meg nyerges. A csángó földművesek büszkék voltak a lakóházuknál monumentálisabb csűrükre, s az utca közelébe, magas alapra épített csűr a csángó utcakép jellegzetes objektuma lett (58).

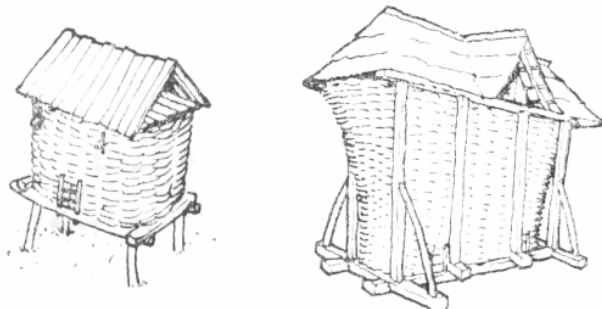

43. Fedeles kopuk, O és Pu.

44. Lábas tyúkpajták, Kl.

Sajátosan „csángó” épületnek minősül Moldvában a *nyári tüzelő* vagy *buketéria* is. Bár némely kisebb csángó udvarról hiányzik ez az épület, s ilyen esetben, román módra, a ház oldalt lecsüngő fedele alá ragasztott kilét tölti be a nyári konyha szerepét, szegényebb helyen pedig az udvarbeli katalanon szabadon tüzelnek. A csángók nyári konyhájukat a tűzveszély miatt nem építik borona- vagy sövényfallal, hanem csak favázás sárfallal, és gyakran már csonka vagy nyerges fedelük van (51, 55). Az a tény, hogy a mezei munkák idején — „hogy a házat ne mocskolják” — jóformán itt él az egész család, s a család idős tagjai ide húzódva élik vénségük idejét, a nyári konyhát a telek második lakóházává teszi. Otthonosan érzik itt magukat a vének, már csak azért is, mivel az egysejtű, füstfogós-szabadtüzelős és a nagyházból

45. Lábas récepajta, Kl (a); kuska, Bf (b).

46. Tyúkpajta, Ta (a); pujkas, Tr (b).

kikopott bútorzattal berendezett nyári konyha régi emlékeket idéz föl bennünk. A lakásfejlődés szempontjából századokkal ezelőtti megoldást mutatnak azok a nyári konyhák, amelyeknek nincs mennyezet-padolásuk. Figyelemre méltó, hogy már eme egysejtű „ház”-akhoz is majd mindig tapad még valami toldalék, vagy — kilérhez hasonlóan — az oldalt lecsüngő fedél védelmében (55), vagy pedig — régi házakhoz toldott állás módján — a fedélszék megnyújtásával (54), de minden esetben gazdasági rendeltetéssel.

Ilyenformán a régi udvarbeli építmények sorában a nyári konyha a csángó népi építészet igen tanulságos objektuma, ugyanis a lakóház és lakás korábbi fejlődése szakaszainak ismeretét teszi teljesebbé.

AZ ÉPÍTÉS. ANYAG, SZERSZÁM, MUNKA

A hagyományos csángó építészet az alkalmazott szokásos épületanyagok, szerszámkészlet és építőmunka meghatározta sajátos képet mutat. E sajátosság azonban nem valami merev egyformaságban jelentkezik, mint pl. olyan vidékeken, ahol a közeli ácsközpont vagy vállalkozó ácsmesterek szekercéje egész

47. *Disznópajta* (Petrás János telkén), Bf.

48. *Hámbár gabonának*, Szf.

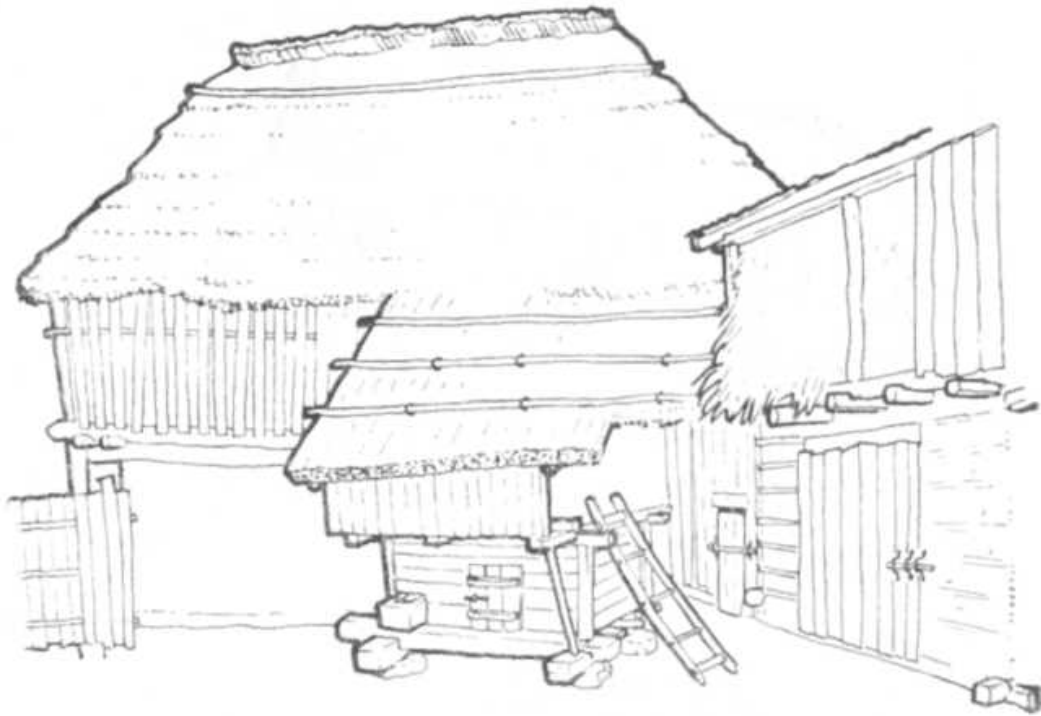
utcasorok kapuit-házait idomította egymáshoz, hanem az építőmunka meglehetősen háziipar színvonalából eredő változatosságban, az épp elérhető anyagokkal és különböző fokon elsajátított technikákkal való különböző értékű egyéni megoldásokban. Ugyanakkor a moldvai csángó falu népi építésze az első világháborút követően annyi hatásnak kitéve oly nagy változásokon ment át, mint pl. erdélyi tájainkon hosszú évszázadok alatt, szerves fejlődéssel. Így aztán a csángóságnál a fejlődés több fokozata, több kísérletezés és „divat” is együtt él. E rohamos változást 1958-ban így érzékelte egyik idős bogdánfalvi mester: „Mikor megiszmertem ezt a falut, mintha egy cigány faluban lettem volna, most mintha egy városban lakték.”

Természetesen a népművészet kutatója nem vállalja az egyidőben mutatózó minden jelenséget egyaránt számbavevő szociográfus munkáját. Kötelező feladatunk a terepen együtt található sokféleségből kihámozni a néprajzi értelemben vett népi, azaz hagyományos és közösségi, s egyben esztétikai értékű jelenségeket. Ennek egyik útja, esetünkben, az építőanyagokkal, szerszámokkal és az építőmunka módjaival való közelebbi ismerkedés.

Némely csángó faluban még él a szájhagyomány, hogy egyes szegények, míg csak összekerítették a rendes házra valót, földbe ásott vermekben (*bordé*) laktak. E kivételes szükségmegoldásoktól eltekintve azonban egészen a XIX. század végéig a lakosság *náddal* fedett *boronaházakat* épített magának, a szegényebbek a környékbeli erdők *bikk-* és *szádokfájából*, mások pedig a bojár távoli havasaiból pénzért vagy napszámért vásárolt *fenyőboronából*, *boronyából* (Kl). A Szeret, Aranyos-Beszterce és Tatros menti falvakban a szükséges *gombolyagfa* beszerzésének legegyszerűbb módja volt, hogy a havasokból vízen leeresztett két *plutát* (tutaj) vásároltak, s abból építették fel házukat.

Fenyőfához falujuk közelében csupán a Tatros és az Ojtoz felső völgyében települt csángók jutottak. Másfelé csak folyóparti gyenge fák és *csere-* s főként *bikkerdők* voltak. Azonban a faluhoz közel eső erdőket is rendszerint bojárok birtokolták, ha csak nagyobb gazdák nem vásároltak meg tőlük egy-egy erdőrészt. Csupán a hajdani szabadparaszt falvak gazdálkodtak saját, *rezesie-erdejükkel*, melyből a régi családok az államosításig élhettek használati jogukkal.

A bükkfának, építkezésnél, főleg a hajtását, vékony ágait használták: ebből fonták a kerítéseket, egyes melléképületek falait; szegényebbek a bükkfahajtásokból *kertelt falú házakat* is építettek maguknak. A bükkfa törzséből többnyire csak a ház *padlóját* (*felsőpadló*, azaz mennyezetdeszka) hasították. Ilyen „bárdból kifaragott padló”-t alkalmaztak sokfelé a *doszka* elterjedéséig. Azelőtt vízfűrészeken metszett deszkát csak a *Hedből* (Csík, Gyergyó) szállítottak Galac felé, vagy szekérral hozták a háromszékiek, ez azonban a csángó parasztnak még túl drága volt. Csupán 1920 után létesültek Moldvában is gáterek, Aszó, Kománfalva, Dormánfalva erdeiben, Piátra felé és Bákóban, s ettől kezdve vált olcsóbbá a fenyődeszka és lett általánosabb használata a csángók közt is, főleg kapuk, utcai kerítések és tornácmellvédek készítéséhez. Ugyanakkor viszont egyre drágult a szálfa: a székely közbirtokossági erdők a századokon át tartó kitermelés következtében (némely csíki s háromszéki falu határában 30—40 vízfűrész is volt, majd egyes vállalkozók gátereket is állítottak) a század végére meglehetősen meggyérültek, a moldvai bojárok pedig a 20-as években kezdték eladni erdeiket a deszkagyárosoknak, s megkezdődött az erdővel és fájával való fokozott üzérkedés. A

49. Duma György udvarának a házzal szembeni szeglete, Bf. Balról a kapu és a szomszéd csűrének részlete, utóbbihoz ragasztva a *disznópajta*, jobbról a *pajtacska* részlete.

50. Régi csűr fedélszék-részlete belülről, Bf (Péter Dezső rajza).

51. Disznópajta és buketéria, Bf.

52. Kozsán György csűre az 1910-es évekből, Bf. (Karók közé vert sárfal [alul] és lécek közé fogott nádfal [felül], szalmával teregetett nádtető.)

20-as évek folyamán már olyan drága a boronaépítkezés, hogy a csángóság kénytelen felhagyni vele, legfeljebb disznóólát építi még tovább is ellenállóbb boronafallal.

„Mióta a világ megsaporodott és megvékonyult a fa” — amint e változást Bogdánfalván kifejezik —, a csángók közt a fenyőboronát pótló különféle építőeljárásokkal kísérleteznek. A 20-as években szükségből többen térnek át a házépítésben is az addig csak a szegénység által alkalmazott tapasztott vesszőfára, majd rövidesen általánosul ennek egy tökéletesített változata, a *sipkás-* vagy *csipkásfal*. Ehhez a sasokra kívülről s belülről egy-egy rend faragott fűzfalécet szegeznek föl vízszintesen, majd a kettős rácsozat közé sarat gyúrnak. Igaz, hogy e falrakáshoz (a lécek leszegezéséhez) sok vasszeg kellett, ezt viszont a 20-as években már olcsón gyártotta a gyéresi sodrony-

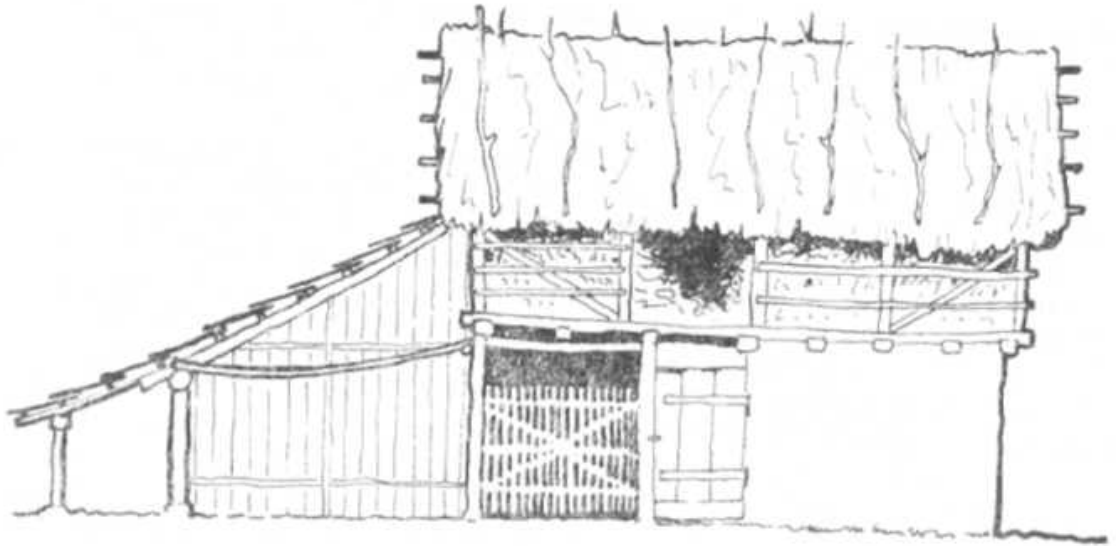
gyár. E legáltalánosabb eljárás mellett azonban helyenként terjed a fával takarékoskodó fal- és mennyezet-építés több más eljárása is: a *tekercs-* és *valatugfal*, illetve *tizikfal*, a 30-as évek végétől pedig az égetett *téglafal* vagy *keremidafal* is (62).

A hagyományos fedőanyag a Szeret mentén a *nád*. A *nádsuffedélre* a régiek még *ganét* is hánytak, később, a fejlettebb földművelésben értékes trágya helyett már *szalmát* teregettek. Hajdan a szabályozatlan Szeret széles *lankáját* berkek és végtelen nádasok borították. Így pl. Bogdánfalva határában *Vészto* és *Egres* csupa nádas volt, parasztsaládok tulajdonában, akik-től mások is olcsón beszerezhették a szükséges fedőnádát. A somoskaiak a nádat már a bojártól vették a *tórol*, napszámért vagy *részibe* (felébe) való nádatartásért. A sarlóval learatott nádból egy ház fedéséhez 100 nagy *kéve* kellett; ezt hazahordva negyedakkora kévékbe, *zsufókba* kötötték („olyan vas-tag kévékbe köttek, mint az ingujjam”), ezeket rakták fel sorban a fedélre, s ott lécekkal *lecsípték* (leszorították). Erre jött aztán a vékony *razsszalma* (rozsszalma) réteg; ezt pár évenként újítva-javítva a nádfedél 20—25 esztendeig eltartott.

Ahogy aztán a századforduló tájától a földműves eke elől a nádasok egyre hátrálnak s a nád is drágulni kezd, a nádfedeleket fokozatosan felváltja a nagyobb méretű gabonatermesztéssel megolcsuló szalmafedél (az 1920-as években). Azonban nemsokára kiderült, hogy a népszaporulattal is szükségessé vált nagybani gabonatermesztés rendszeres trágyázást, ez meg nagyszámú állat jászlas tartását, a takarmánynak szalmával való pótlását és szalmás almozást igényelt. „Apámnak volt hat ökre — magyarázta 1954-ben az idős bogdánfalvi gazda, az 1907. évi parasztfelkeléskor földosztó községi bíró, Fenyős Mihály —, sz most van tőle 36 unoka, sz ha csak egy marhája isz van mindeniknek, azoknak mind étel kell.”

Így a 20-as évek végén kezdik már elhagyni a szalmafedést mindenfelé (az még Nagypatakon tartotta magát legtovább), rátérve a gyári szeggel fölvert *zendely*, *endely* alkalmazására. (Bogdánfalván Róka Antal bíró már 1920—21 körül zszindellyel fedte a házát.) A zszindelyt könnyen hordták a lefelé haladó úton a Szeret mentére és a Tázló és Tatros völgyébe Békás felől, az Ojtoz vidékéről (Hírja) és Caşin környékéről. 1950 tájától a zszindelyesek már nem faluznak, hanem árujukat raktáraknak adják át, így aztán pl. a szeretmentiek Bákóból vagy Románból vásárolják a jellegzetes moldvai hornyolatlan zszindelyt. Mielőtt azonban a zszindelyfedés általánossá vált volna, máris terjedni kezdett a zszindelynél tartósabb, de nem drágább *cserépfedés*. Bogdánfalván ennek is a Csíkból ideszármazott Fülöp János volt a kezdeményezője, ő fedte először új házát és csűrét tordai cseréppel, azonban a cserépfedés nagyobb arányú alkalmazása csupán 1947 tájától kezdődött.

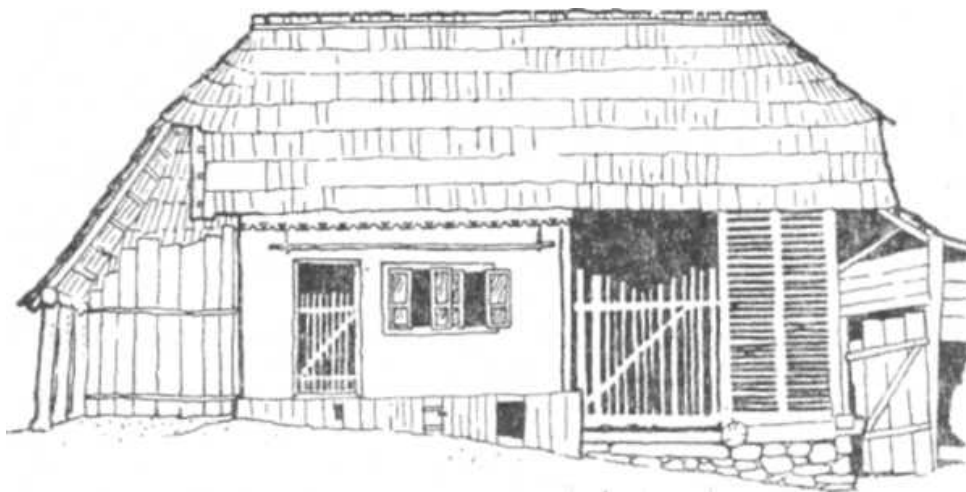
A falakat, sárral való *sikárolásuk* (tapasztás), *sikittásuk* (simítás) után, régen csak híg agyaggal *kenték meg*, egy gyapjas bőrdarabbal. Bogdánfalván a falu határában található *fejérfölddel* (vízben feláztatva) kenték fehéresre a régi borona- és paticházak falát. A *meszelés* csupán 1920 óta kezdődött, mióta — a Hedből (Csíkszentdomokosról) kezdték rendszeresen hozni s kukoricáért árulni falvakon a meszet. Ma már legfeljebb a főzőkilérek, nyári konyhák, pajták és ólak fala marad meszeletlen, és a *házföggvét* mázolja még a régi mód szerint *sárig földvel* (sárga agyag).

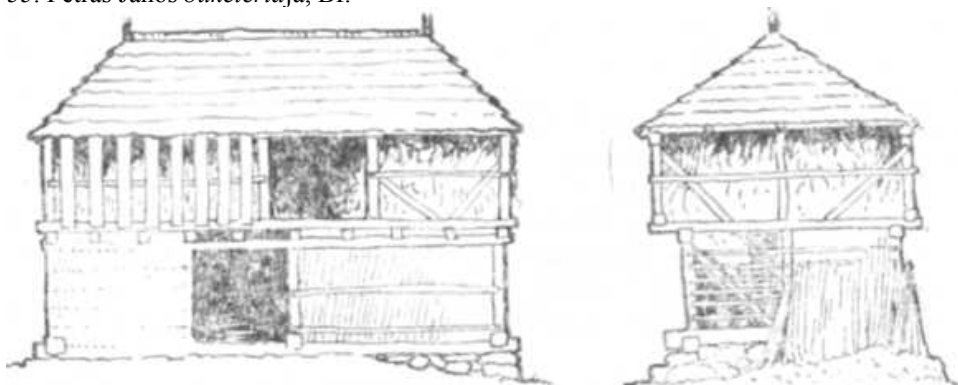
53. Pajta, Tr (Péter Dezső után).

54. Régi állás, a szarufák a csúcsaiknál szelemenés alátámasztással, Bf.

55. Petrás János *buketériája*, Bf.

56. Zsindely fedelű csűr (az 1920-as években épült), Bf.

A különféle építőanyagok alkalmazásának lehetősége és módja szoros kapcsolatban áll a szerszámok fejlődésével is. A természet kínálta nyersanyagok csupán megfelelő szerszámok révén válnak felhasználhatóvá, az újabb, tökéletesebb eszközök teszik lehetővé az anyaggal való takarékosabb, jobb és szebb munkát. Nyilvánvaló, hogy a szerszámok tökéletesedésével, differenciálódásával és leltáruk növekedésével együtt jár az ismeretek gyarapodása és a szakosodás is. Így lesznek idővel az építésnek is szakemberei, amely a háziipar köréből falun is az építőmesterek munkakörébe kerül.

A csángó építőnek korunkig jóformán egyedüli szerszáma volt a *cigány csányta* (kovács készítette) *féci*, *fészi* (fejsze). Még a század elején is csak fejszével dolgoztak (35a), a csapolásokhoz is (véső helyett) *keskeny fécit* használtak. A rövid nyelű *szekercét* és a bolti széles *bárdot* a 20-as évek óta használják az ácsok (35b). A *szalufejszét*, amely a *tekenyő*-, a marhaható és a szőlőtaposó téka-vájók (35c—k), valamint a *vésőt* és gyári sarkos *kócos-vésőt*, amely a bútorkészítők szerszáma, az ácsmunkában nem alkalmazták. A

kézvonót is — a *kézvonószékkal* vagy *faragószékkal* (36f, 37a) — legfeljebb a vékony tornácoszlopok és házcsúcsnyársak simítására, íjas *endelyvágószékkal* pedig zsindefedéskor a zsindefvégek díszes hegyzésére használják (39).

A fejsze mellett nagy jelentősége volt régen is a *furunak* (35f), mégpedig a *szegfurunak* (mert a nagy *kalánfurut* a szekeresek, a hosszú *csapárfurut* meg a kádárok használták), hiszen régebb általában, de néhol még az 50-es években is (pl. Külsőrekecsinben) az egész házat faszegekkel építették. A vasszeg csupán a 20-as évektől használatos a fali és fedél-lécek, valamint a zsindefkerítés és tornácdeszka felszegzésére. Újabban a *cigányfuru* helyett inkább gyári *burgijafurut* (csigafűrő) használnak.

A nádzúpokat hánccsal, újabban dróttal fogták a lécekhez a *zsufkötőű* vagy *fatű* segítségével (35i). De a *zsúfozás* már nem ácsmunka.

A *gyolunak* (*porozó, tisztító, nutoló* és *párkányozó* vagy *virágozó gyolunak*) csak az itt újkeletű asztalosságban van szerepe (35j). Mintegy száz éve annál nagyobb jelentőségű az ácsmunkában is a *firisz, fűrész* a *fadőtéstől* a gerendák leszabásáig, sőt a csapok bevágásáig. A klézseiek szerint elődeik az 1877-ben itt átvonuló orosz katonáknál láttak először fűrészte. Ez még kétkezi *beszke* volt; ilyen fűrészeket hoztak aztán haza az erdélyi hegyszorosokban működő székely fűrészmalomoknál vagy Galíciában dolgozó csángó parasztok is. Későbbi szerszámuk a *deszkavágó* (35g), a rámás *kézifirisz* (36c), akárcsak a *kulcár. Facirkalmat* (36e) csak kivételesen használták, a vízszintest *szemmértékre* vagy *tál vízzel*, a függőlegest — mióta sasokkal építkeznek — madzagra kötött kő- vagy vashombával, a hosszúságot *kötéllel* mérték.

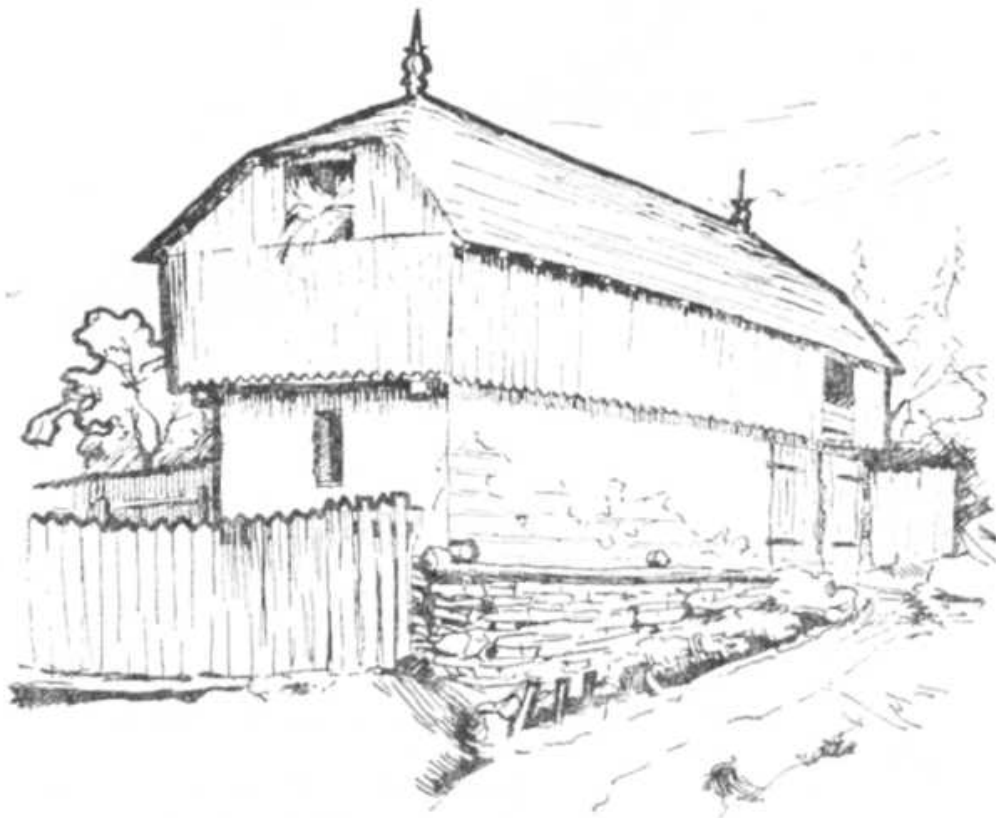
Az építkezéssel kapcsolatban legújabbban használt szerszám a *mető* (eszterga). Régies neve is mutatja, hogy a csángók kezdettől használták e szerszámot, legalábbis a kerékgyártásnál; az első világháború óta szerepe van a népi építészetben is: egyes helyeken (pl. Újfaluban) bukovinai mintára a németes csonka fedelű házak *balkon-* vagy tornác-mellvédjének bábjait, később még többfelé a házcsúcsnyársakat (*buld*) is esztergálni kezdték, nyárfából.

Míg az építés jórészt a közelben található, megszokott anyagokból, a minden háznál meglevő és állandóan használt minden esztergával, a fejszével és ezeknek megfelelő egyszerű építési technikával történt, mindenki értett az építéshez s így maga építhette föl házat és udvarbeli épületeit. Csupán némely munkaszakaszhoz, amely meghaladta egyetlen ember és a család erejét, hívta a gazda *kalákába* testvéreit s esetleg más közelebbi rokonait, s egyszerre haton-heten is dolgoztak a házon vagy — újabban — a csűrön is. Félrebb eső falvakban még napjainkban is kalákában épül minden ház. Így pl. Külsőrekecsinben, amely falu oly szapora, hogy, mint róluk mondják: „ott mind testvérek az emberek” (s pl. a *disznótorok* alkalmával a kóstolóra meghívott *vérek* a gazda fél disznóját elfogyasztják).

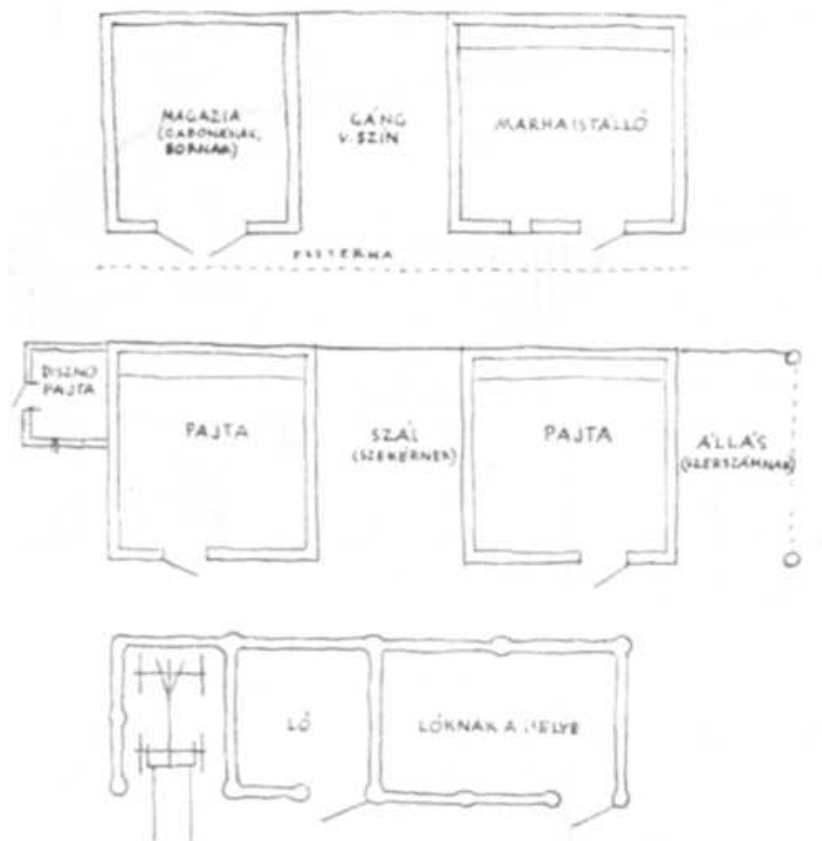
Egyszerűbb, szokványos házépítés esetén a kaláka intézményét általában máig mindenfelé igénybe veszik. Klézsen, az 50-es években, mikor valamely legény házasuló lett, az apa még a tél folyamán értesítette a *véreket*, a *nyám-ságot* (nemzetségbelieket), amely aztán szánal *hazahordta* a szükséges épületfát, majd tavasszal ezt kifaragták, együtt *lerakták* a cserefa talpakat, *emelték* a falakat, erre keresztben *feltették* a mennyezetgerendákat, rájuk a *foglalókat*, a foglalókra pedig hárman-négyen *ráemelték* a földön *összezsátt* (összerótt) szarufapárokot. Ahol még nád- vagy szalmafedelet tettek, azt is kalákában rakták föl. A kalákába meghívottak közül a leghozzáértőbbet kérték fel a

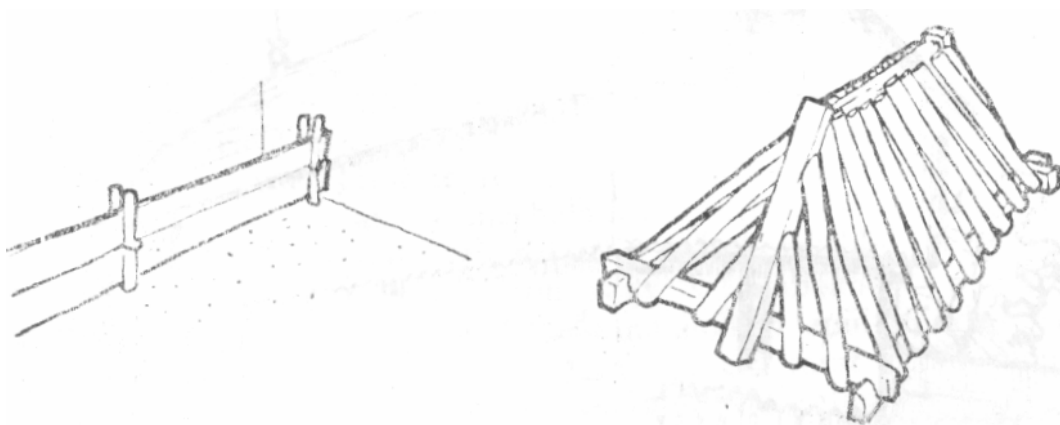
57. Cserépfedelű csűr (1953-ban épült), Bf.

58. Zsindelyfedelű csűr (1946-ban épült), Bf.

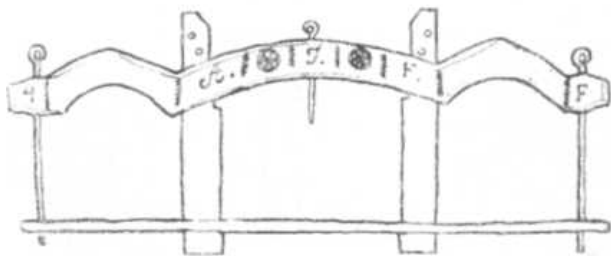
59. Pajta- és csűr-alaprajzok: a) új csűr alaprajza, Bf; b) csűr alaprajza, S, c) ló-istálló sáprun, fala kertelt és sikárt.

60. Marhajászój, L; pislenyborító, Bf.

munka vezetőjéül, aki ezt kitüntetésnek vette, bár megkívánta, hogy a munkáját szükség esetén segítséggel visszatérítse a gazda; „napszámmal fordiccsák vissza napszámot”, „ma nekem, holnap neked.”

Különös hozzáértés, felkészültséget igénylő építés esetén azonban a kalácsa-munka már nem alkalmazható. Az újabb nemzedékben már a csángóknál is kialakult az egykori szegényebb réteg köréből az örökölt, hagyományos is-

61. Cifra járom (Filep Antal János, 1953), Bf.

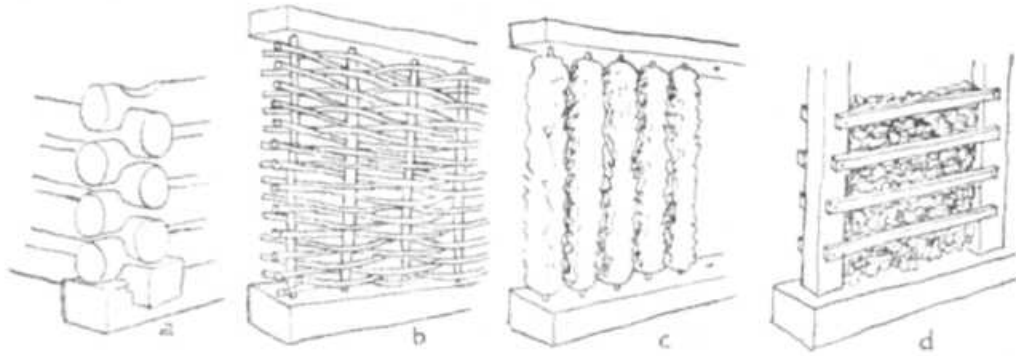
mereteket és tapasztalatokat állandóan újabbakkal gyarapító és a munkáért felelős *ácsok*, *mesterek* csoportja. Mivel e falusi ács már jórészt a mestersége után él, nem hogy „szivességből”, de még visszafordított napszámért sem vállalhatja az építés vezetését, hanem csak pénzért, amely a gazda által biztosított segítség mértéke szerint több vagy kevesebb napszám megfizetése.

A moldvai csángó falvak mindenikében több ács is van, akik egymástól, a más falubeli kollégáktól és nem utolsósorban a csíkiaktól igyekeznek minél többet ellesni, sőt, a látottakon még túl is tenni újításokkal, amelyek közül a sikeresek gyorsan elterjednek. Bogdánfalván 1953-ban kb. 10 asztalos, 5 kerekés és 30—40 kádár mellett mintegy 40 ácsot lehetett összeszámolni. E mesterek közül legnevezetesebb volt Piros Mihály, Gábor János, Józi Ferenc, Bodó Andri, Petrás Péter, Tankó György, Tankó Demeter és Zsitár Mihály. A jeles ács, Piros Mihály büszkesége volt, hogy a régies leeresztett tető helyett 1933-ban ő kezdeményezte a *papucsra tett tetőt* (támasztott tetőszerkezet), amely azóta általános lett. Eme újításnak eredetéről beszélgetve maga mondta: „Itt mindent a Hedbe felé látnak, onnan hoznak.” Ez áll az utóbbi nemzedékek újításaira. De hogy a hagyományos típusú csángó népi építészet is lényegi vonásaiban a csíki-három széki népi építészet egy korábbi — bár sok tekintetben a helyi adottságok és moldvai hatások szerint módosult — formájának sajátos változata, azt a továbbiakban is látni fogjuk.

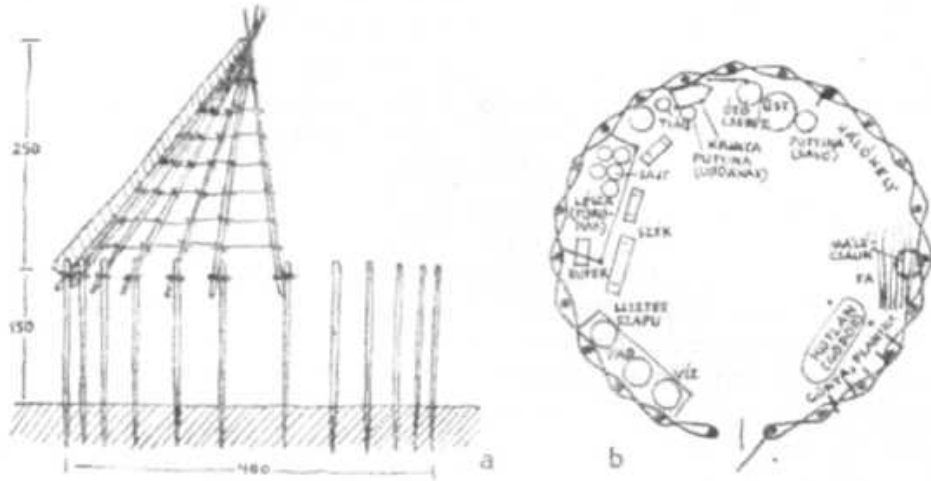
ÉPÜLETSZERKEZET

Már az eddigiek — az udvarbeli kezdetlegesebb épületek, valamint az építőanyagok, építőeszközök és építőmunka tárgyalása — során is érintettük a csángó épületszerkezet néhány részletét. Azonban a népi építészet eme alapfontosságú oldalának közelebbi megismerésére legalkalmasabb, ha ezt a csángó telek legjelentősebb, legfejlettebb és leggondosabb építésű, a századok során fölhalmozott népi építőtudást a maga teljességében érvényesítő lakóházon tanulmányozzuk.

Szemben a Moldvában meglehetősen általános ágasos („cu furci”) építkezéssel (még a cserépfedél alá kerülő egyes újabb épületeket is földbe ásott ágasokkal építik), a csángóság, kivéve a románság közé jobban beékelte Szabófalva környékieket (65), nagyobb s egyes kisebb épületeit is mindig *talpra* építi, hogy ne süllyedjenek, ne dőljenek el. A régi házak cserefa talpfái oly súlyosak voltak, hogy egy talpat 12 ökörrel vontattak a helyszínre. Mióta

62. Falrakási módok: a) *boronafal gerezdbe rakva*; b) *kertelt fal* (sikárlás előtt); c) *tekercsfal* (Tatros mente); d) *csipkásfal* (Szeret-mente).

63. *Kertelt falú és csugával (kukoricakóré) fedett sztina* (szerkezeti és alaprajz), Pl.

64. *Egysejtű boronaház, L.*

65. Ház, hozzá épített grázsdal (pajta); sándramával és sáprunnal kiegészített ház alaprajza, Szf.

66. Dogár Péter pincés háza és pajtája, Bf.

67. Magyari György háza, Tr.

aztán „megvékonyodott a fa”, már 2—3 pár ökör is elvontatja a 10—12 m-es *hosszútalpat*, a 4—5 m-es *keresztüljét* (kereszt talpgerenda) pedig egy pár ökör is.

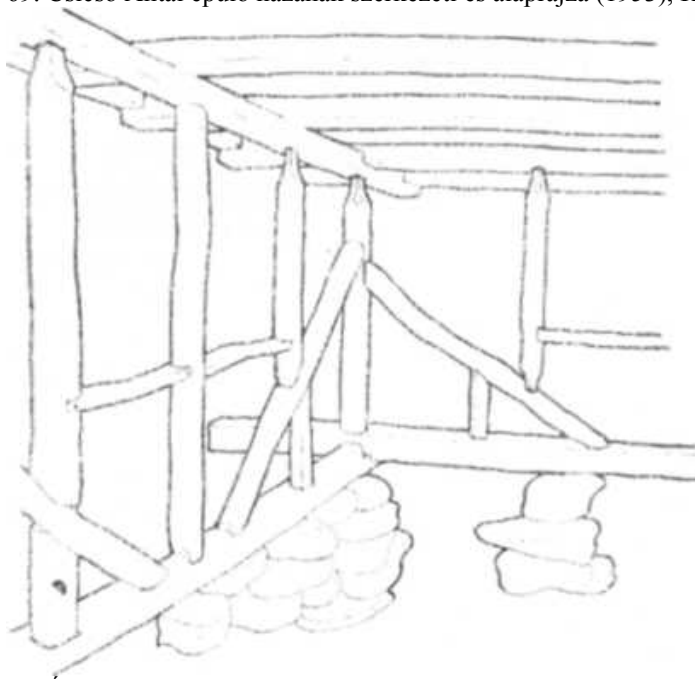
A négy oldalon kissé megfaragott talpakra kerültek aztán a közeli Szeret-parti *éger*, *plop* (nyár) vagy a környékbeli erdőkről való *bikk* vagy *szádok*, illetve a havasokból hozott *fenyő gombolyagfák*, amelyeket faragás nélkül, a sarkokon *gerezdbe összeeresztve* 10—12 *rendben* ácsoltak fel, míg csak kiadták a fal 2 m-es magasságát (62a, 64, 72b). A falra legfelül a ház hosszában fektették föl sárgerendának a két *falgerendát* vagy *sárfruntárt* (Bf), *alsókosztorobát* (Ka, Szf); közöttük, a ház közepén nyújtották végig a *kordát* (mestergerenda). Ezekre merőlegesen kerültek föl a rövid falak irányában a *kurtagerendák* vagy *girindák* (Szf), köztük pedig, egymástól 0, 80—1 m távolságra, mennyezetgerendaként a *közgerendák* (Ff), *házigerendák* vagy *világgerendák* (Bf). E rövid keresztgerendáknak kb. 20 cm-re kiálló végére helyezték aztán koszorúnak a két *hosszúgerendát* vagy *külsőfruntárt* (Bf), *felsőkosztorobát* (Ka, Szf), *foglalót* (Kl; 69, 75, 77).

68. Petrás János háza, Bf.

69. Csicsó Antal épülő házának szerkezeti és alaprajza (1953), Ka.

70. Épülő ház favázának részlete (a tornác és az utca felőli falak sarka), Bf.

E felső koszorúgerendákon rögzítették aztán a *szarvazókat* (szarufák), egymástól átlag 1,20 m távolságra; így egy 5 m hosszú épület vagy helyiség fölé 4 szarufapár kellett. A szarufa hossza régen a ház szélességének 3/4 részét tette. A régi nádfedelű háztető tehát sokkal magasabb s meredekebb volt, mint a mostani zszindely- vagy cserépfedél, ahol a szarufa hossza legfennebb 2/3-a a ház szélességének. A nádfedés idején fontos volt, hogy az eső, hólé gyorsan lefusson a meredek tetőről s ne rothassza a fedelet.

A szarvazatot még a földön készítették elő: két fenyőszálat megfelelő hosszúságú szarufának kimérve és levágva, s ezeket csúcsaiknál összefogva a két koszorúgerenda közti távolságnak megfelelő nyílású (kb. 90°-os) szögben fektették le, majd a csúcsnál kissé összelapolva *faszeggel* összefogták, és a szarufák közti szöveget rögzítő *kakasülőt* is odaszegezték. Az így elkészült első szarufapár csúcsánál és végeinél *cepust* (cövek) vertek a földbe, s ezek jelzése szerint állították össze a ház többi szarufapárját.

A szarufák alsó végeitől 50—70 cm-re *bokát* (áll) vágta be, hogy a tetőn fölállított szarufa ezzel támaszkodjék a hosszú koszorúgerendán, amelynek felső felén, a megfelelő helyre viszont *foglalót* (fészek) *róttak be*. A fölállított szarufát, miután bokáját a koszorúgerenda foglalójába helyezték, itt még cseréfa *szeggel* is odafogták: vagy úgy, hogy a szeget a koszorúgerendán is átütötték (73d, 74c, 75 stb.), vagy pedig a szeget csak a szarufán ütötték át, a koszorúgerenda fölé. A szarufák alsó végei tehát kissé lecsüngtek, s ilyenformán a szarvazatba kerülő fedélből 50—70 cm széles *eszterháj* nyúlt le a ház körül. Hogy a ház első bejárati részén az *eszterha* még messzebb „elvesse a vizet kifelé”, a szarufák lecsüngő végeit ezen az oldalon vagy eleve hosszabbra hagyták, vagy pedig kis *kurtaszarvazók* odaszegezésével (faszegekkel) „hosszabbították meg” (73a, 76b).

Az ily módon beverő eső és tűző nap ellen védett bejárati (első) oldalon az eszterháj alatti rész bizonyos mértékig befogható volt lakás céljára. Különösen ha e részen a föld színe fölé még kőből-sárból töltést is raktak.

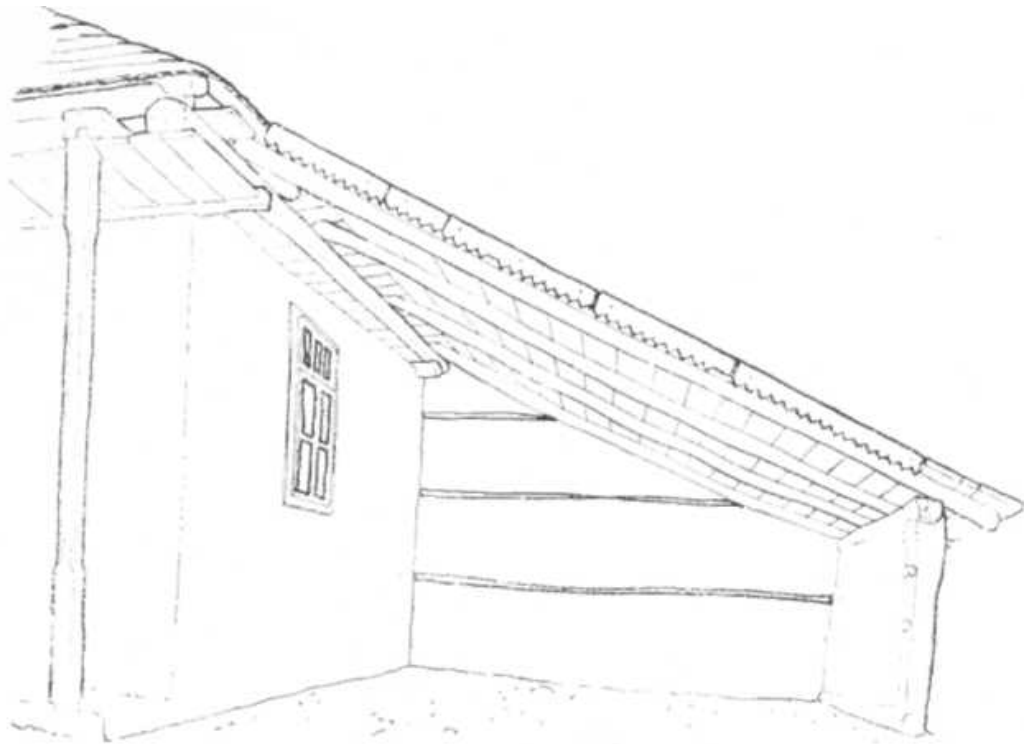
A ferde fedélsíkot oldalt vagy hátul — a szarufák végének megtoldásával — moldvai módra gyakran annyira megnyújtották, hogy az eszterháj alatt 1-1,5 m széles, kívül rögtönzött sövény- vagy deszkafalú, félfedelű kis helyiség, *kilér* keletkezett (69, 71, 74 stb.). A ház elején a töltés még akkor is szabadon maradt, ha a fölötte levő fedélrész szélesítésével (folyógerendák kijjebb nyújtásával: 67, 72b, 74a, 77—80) elérte az 1 m szélességet is. Ilyen esetben viszont a súlyos fedélrész a gerendák végei alá vett *lökötökkel* támasztották alá (71, 74a, 77, 78—81). E tornácoszlopokat — hogy ne süppedjenek a földbe — alsó végükkel a töltés peremén végigfektetett talpfába, a *tőtésfába* állították; felső végük és a gerendák közé, utóbbiak megfelelő tartására, többnyire még *étkészőt* (ék) is beverték (77, 78). Ez az ék rendszerint díszes kiképzést kapott, s a faragott oszlopokkal együtt a házhomlokzat ékesége lett (80b, d, 81). Ilyen szélesebb, oszlopos töltés már legalább száz éve megjelent egyes házak előtt, a töltés deszkás mellvédű változata, a *tornác* vagy *cserdák* azonban alig 50—60 éves. A tornác-mellvéd deszkáinak Kirekszelt kihajlása, vagy — ritkán — esztergált oszlopocskái itt is a barokk erkély-mellvédék esztergált kő- vagy fabábjainak népies utánérzései. A ház 20 cm-nél magasabb töltésére, tornácára egyszerű kőlapokból épített vagy cserefából ácsolt *garádics* (84c) vezet föl.

A csángó falvakban, ritka kivételtől eltekintve, máig egyetlen házfedél formát látunk: a régi négyfolyású sátorfedeleket. Ez azt jelenti, hogy az épület rövidebb oldalain is megdőtt fedél van. A rövid oldalak fedelének alapja a két sarokra helyezett és ferdén a legközelebbi függőleges szarufapárhoz dőtt vég-szarufapár, a közébe illesztett szarufával együtt (50, 82a). Ilyenformán 5 szarufa találkozik a csúcsban, ahova egy függőleges nyársat (*kicsi-szarvazó, buld*) helyeznek, alsó végét a kakasülöhöz, feljebb pedig a vég-szarufapár csúcsához rögzítve. „Szarvazó” neve arra utal, hogy eredetileg nem külön elem volt, hanem — mint sok erdélyi nád- és szalmatetőn látható — a ferde bütü-szarufa fent meghagyott hegyes nyúlványa volt, s arra szolgált, hogy fedéskor a csúcsra kerülő zsúpot, fedőanyagot fogja. A nyárs a zsindefedélen már elvesztette eredeti gyakorlati értelmét, és hegy nélküli, vastag, szögletes és díszes faragású oszlop lett, a sima fedél mértani idomát hangsúlyozó esztétikai funkciót töltve be (69, 82a, 83a-u; 11—16k).

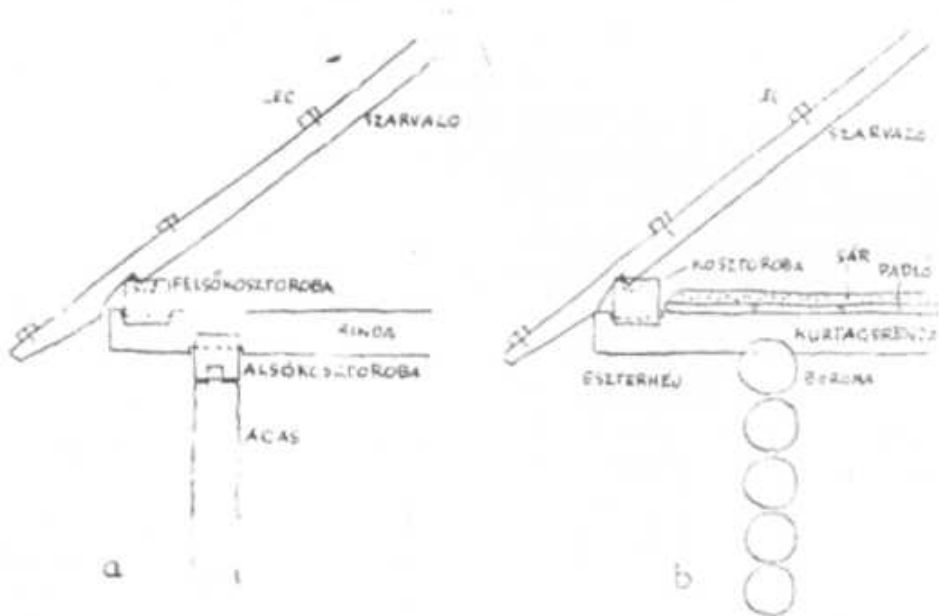
A felállított szarvazat vízszintes lécezésére rakták fel — balról jobbra haladva körben, alulról felfelé tartó sorokban — a nádzsúpokot, melyeket *nyírfagúzzsal* kötöttek a lécekhez. (A nyírfa héját a nedvesség nem korhasztja.) Az első világháború óta egyre gyakrabban *szirmával* (sodrony, drót) is kötöttek, bár ez „vágja” a nádat (73a, 75). A nádzsúp fölé az eső elleni védelemül szalmát teregettek. A szalmát kétágú villával hányták föl, majd a fedelen jól *megtiporták* és szél ellen a tetőn összekötött lécpárokkal lenyomatták (65, 66), az alsó nádzsúp-sort pedig körös-körben vízszintesen ráhelyezett s a zsúpokon átütött hosszú faszegekkel (*klengea*) a fedélszék léceihez fogott póznákkal szorították le (75, 12—14k).

A régi nádfedeles házak boronafala és házföldje egyaránt sártapasztást kapott, míg a lakóhelyiségek mennyezete — *padlója, padlása* — bükkfából hasított és faragott *doszka* volt, amelyet azonban a *hiju* felől szintén letapasztottak, hogy jobban tartsa a meleget (72b, 74c). A deszkák a széleiken gyalult *lámával* (hornyolás) illeszkedtek egymáshoz, hogy a por ne hulljon a lakóhelyiségbe (82b). A régi boronaházak *ablaka* két szomszédos falgerenda között kivágott tenyéryi nyílás volt; télen áttetsző marhabendővel zárták el. E bendőablakot azonban állandóan újítani kellett, mert a kutyák, egerek megették. A több szemű üveges ablakok bevezetésével — a századforduló tájától — a nagyobb nyílást tolvajok s kutyák ellen az alsó és felső gerenda (párkány) közé helyezett tokba (84b) függőlegesen állított ablakvasakkal látták el (54), ami sokfelé máig szokásos. Régi házakban még most is látunk a falba tükörnek betapasztott kis üvegdarabot.

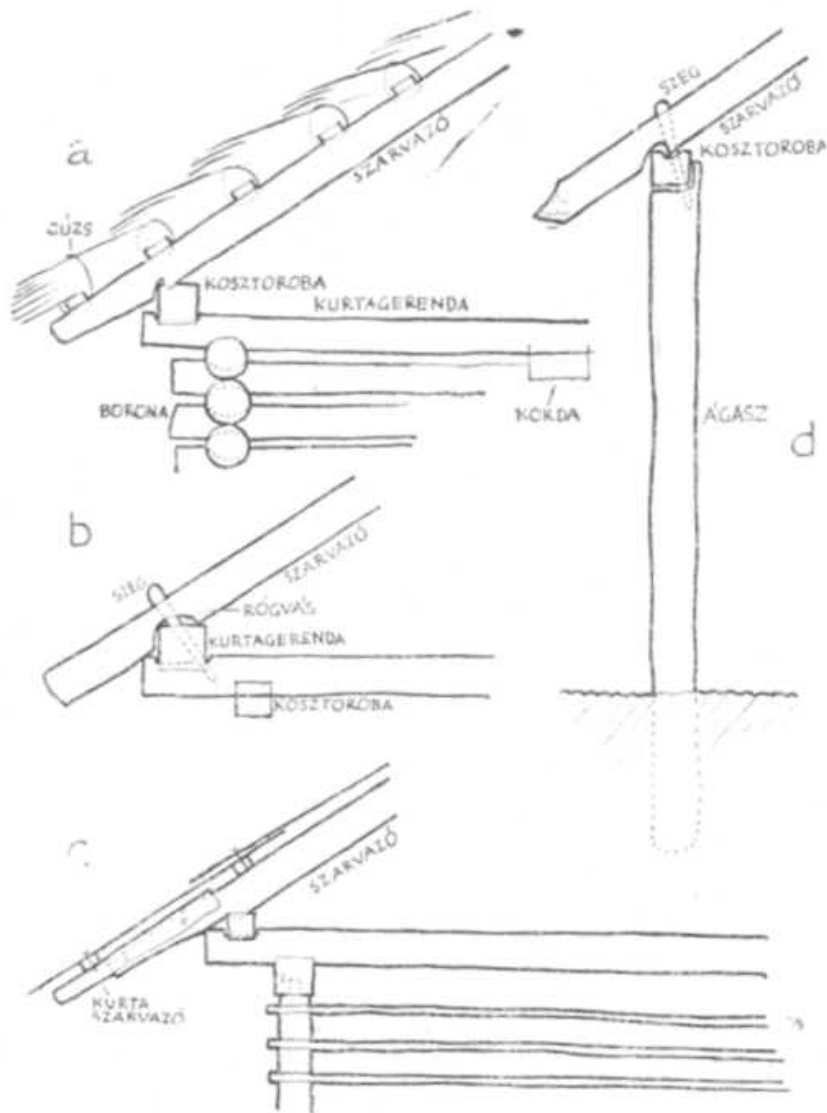
A ház ajtaja is faragott bükkfadeszkából készült, a deszkákat félig beeresztett és faszeeggel rögzített hevederek (*kinga*) fogták össze (84a, 85a). Az *ajtósorok* a félfába ütött egyszerű vaspipa volt, ezen fordult az ajtóra szegzett vaspánt *balamár* (85a). A régi fakilincset, *pecket* (85a) kívülről madzaggal emelheték; ezt éjszakára behúzták. A vaskilincs *pecke* is belül volt, de kívülről vasfogóval emelődött (ez a tulajdonképpeni *kilincs*, 85b, 87a—d). A kapukon máig ezek a megoldások láthatók. A házba nyíló külső ajtón a kilincsen kívül még *fakócsoló* is volt. Ez lehetett egyszerűbb, kívülről kampóval tolható retesz (84a, 85a), de inkább tőkés fazár; ebben a vízszintes helyzetű *tükét* vagy reteszt úgy mozgatták, hogy az ezt állító *kutyafiat* (makk) *fakóccsal* emelték fel. E fazárnak két változatával találkozunk a csángóknál (85b, 86a-c).

71. Oldalsó kilér fedéltoldása (új ház), Bf.

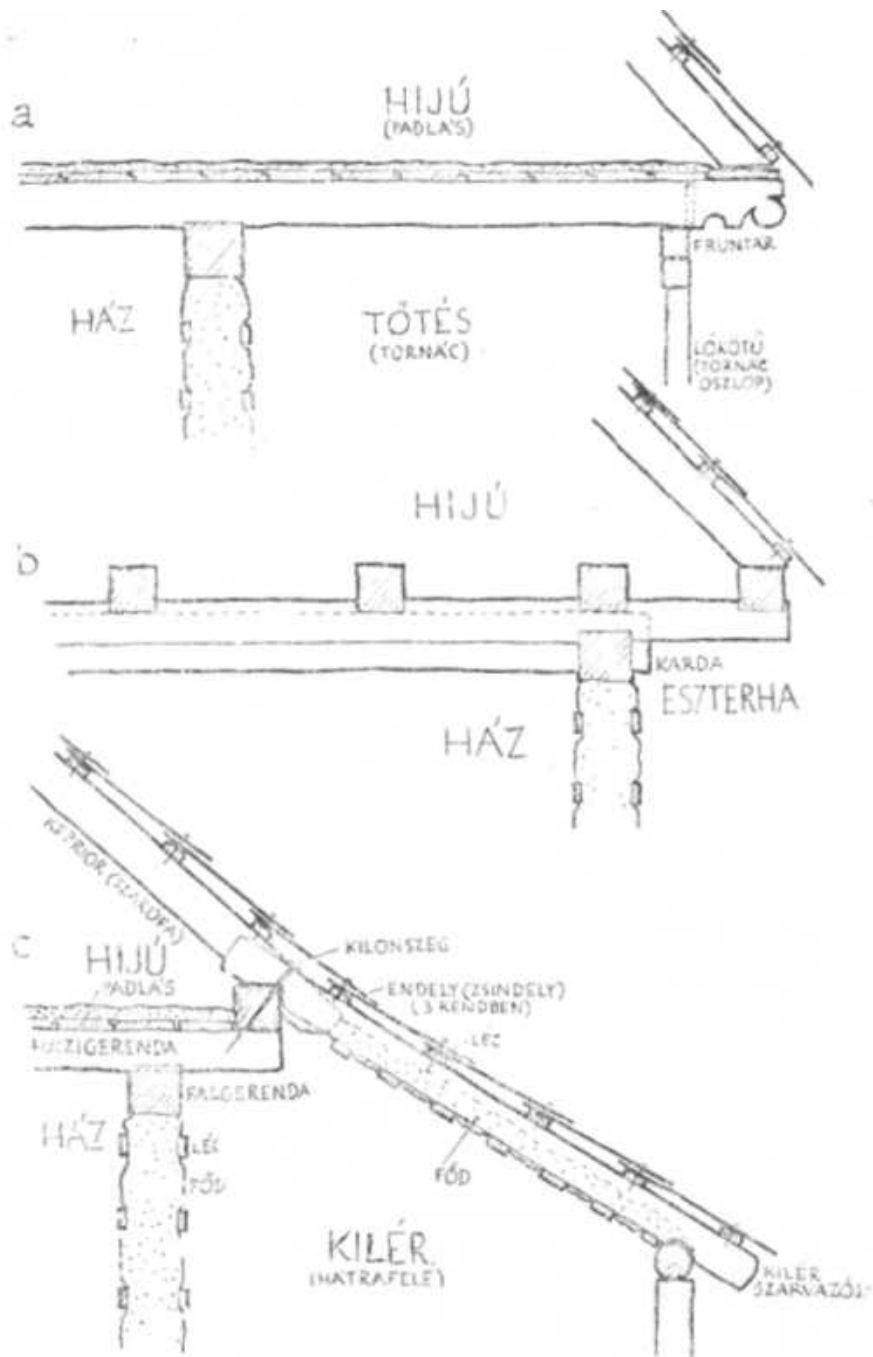

72. Házszerkezeti részletek: a) ágasos ház, Szf; b) boronaház, Kl.

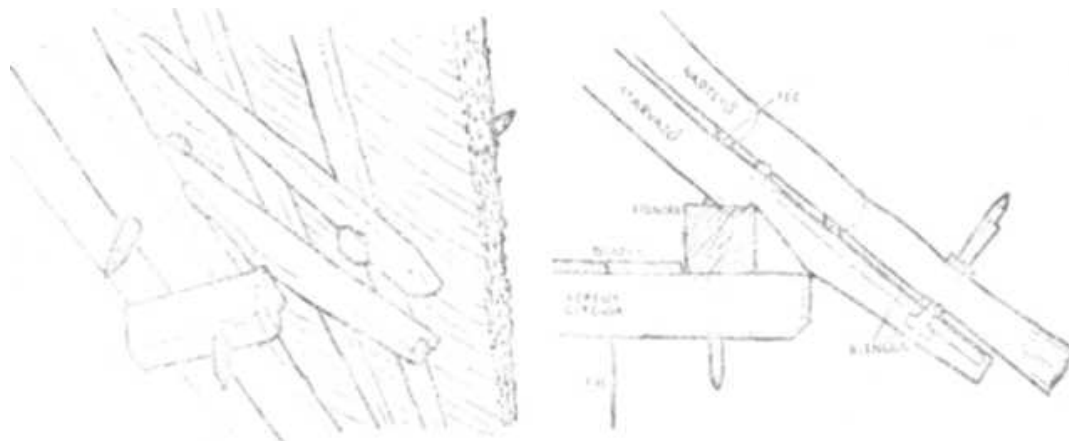
73. Házszerkezeti részletek: a) nádfedélű boronaház rövid oldala, Kl; b) fedélszerkezet részlete a ház hosszanti oldala felől, Bf; c) nyári konyha töltése fölötti ereszt, Tr; d) régi ház melletti állás szarufájának támaszkodása, Bf.

Az ismertett hagyományos házépítési mód az utóbbi két-három nemzedék folyamán nagy változáson ment át. A ház talpgerendáit már rég nem fektetik közvetlenül a talajra, hanem 50—100 cm magas *kőtalpalót* (alap) raknak, hogy a nedvességtől szigeteljék. Ez annál is fontosabb, mivel már nincsenek oly vastag, erős talpnak való *tűkék*. A fával való takarékoskodás vezetett a különféle újabb falrakási módokhoz is. A boronából való falrakás helyett általános lett a favázás építkezés (69, 70), s a *cserefaágasok* és ferde *szélkötések* közeit különféle fakímélő anyagokkal töltik ki. Még bizonyos mennyiségű fát igényel az a megoldás, hogy a közöket félbe hasított gerendákkal, falfákkal rakják föl, a sasok vésett vájataiba vagy rájuk szegzett két lécz közé eresztve be a rakófák végeit.

74. Bodó György háza (1953), Bf, fedélszerkezetének részletei: a) a töltés fölötti fedél kieresztése, b) oldalsó eszterha, c) a ház háta mögötti kilér toldalék fedele.

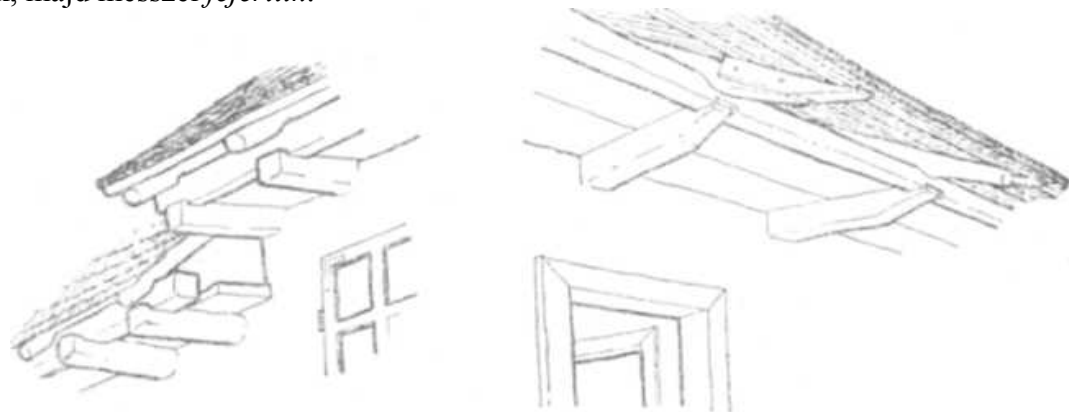
A fával való takarékoskodásra már régtől rászoruló szegénység körében terjedt el a *kertelt fal*: a talp és sárgerenda közé függőlegesen beállított vagy (Román környékén) a sasok közé vízszintesen rögzített karók bekertelése és ennek kívülről-belülről való tapasztása, simítása és meszelése (62b, 77). Ennek tökéletesített formája a *valatog* falazás: az egymáshoz sűrűn (arasznyira) beállított karók közeit egy ember belülről, a másik meg kívülről „rakja bé vala-

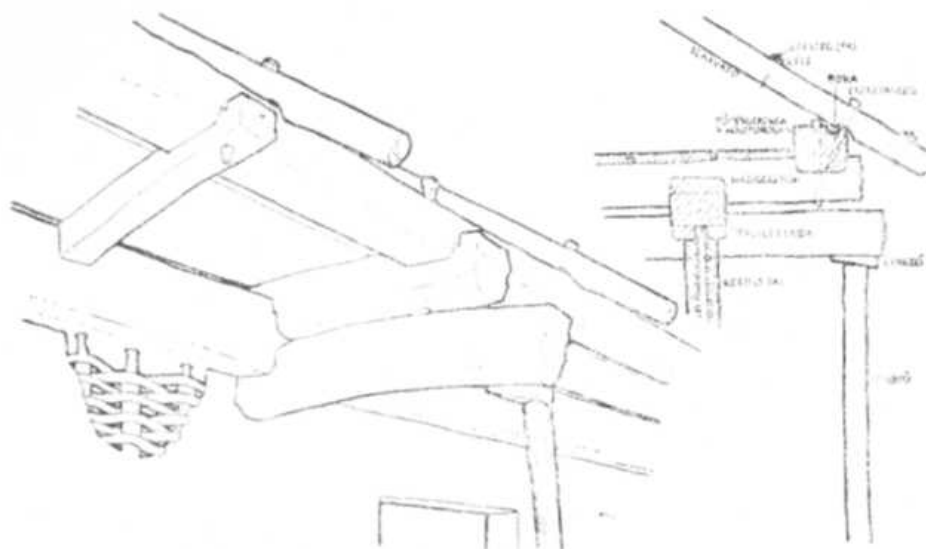
75. Régi nádtetős ház fedélszerkezetének részlete, özv. Farcádi Györgyné, Np.

toggal”, szalmás sárral. Ezt a 20-as években eléggé általános eljárási tökéletesítették a Tatros mentén *tekercsfallá* (62c): a beállítandó karokra előzőleg sáros szalmát teker föl két ember („tekerik, mint a kürtöskalácsot”, majd a karók falba rakása után kívülről-belülről tapasztják. Melléképületekhez a Szeret-terén is alkalmazzák a tekercsfalat, azonban a házakat már a 20-as évektől a tökéletesebb-egyenletesebb és tartósabb *sipkásfallal* építik: a háztalpba egymástól 1 m-re sasokat állítanak (a talp veséibe helyezik a sas *sakáját* (makkját), a sasok két oldalára jó tenyérnyi közökkel vízszintesen faragott vagy fűrészelt léceket szegeznek, majd e kettős lécrács közét szalmás sárral *gyúriák bé* (62b, 69, 74a, 88).

Mind a tekerces, mind a lécrácsos falhoz való szalmás sarat az udvaron, *csutakba*, *tevelugba* (henger) fogott marhákkal keverik és tapodtatják, ezért nevezik a *valatogot* még *csutkolt földnek*, *tevelugolt földnek* is. A szalmás sárral emelt falat aztán száradás után mindkét oldalról egyenletesre tapasztják, síkárolják, majd mésszel *fejérik*.

76. A ház töltése fölötti eszterha: a) Bf, b) Tr

77. Özv Kicsi Mihályné 1868-ban teljesen fából és fűrész nélkül épült háza: a) töltés fölötti fedél részlete, Bf.

Az erdők államosítása óta — a még fokozottabb takarékoskodás érdekében — a Tatros mentén terjed a *kirpiczfal* (hatalmas vályogtéglából) építése. Hogy az itt gyakori *fődingás* miatt a falak össze ne dőljenek, félméterenként szegesdrótot feszítenek ki a sasok közt. A vályogtéglaházak mennyezete is deszka helyett már tekerccsel készül, úgy, hogy a sártekerccses karókat a folyógerenda közé szorítják be, majd alulról *pozdorjás sárral* verik be simára. A Szeret-terén a vályogtéglafal neve *tizikfal*, s az így épült házak mennyezete már itt sem deszkás, hanem fehérre meszelt *párdusálás padló* (Bf) vagy *plafon* (Ta): a folyógerendák közé, a gerendák oldalára szegzett *lécpapucsok*ra kettéhasított nyárfadarabokat fektetnek padolásnak, majd ennek aljára vesszőhálózatot szegeznek, hogy ez tartsa a fölvert sarat. Tapasztás és sikárlás után kimeszelik a mennyezetet (82c). Főleg a kilér kaphat ilyen tapasztott mennyezetet, mivel itt hiju és terhelés nincs.

Különben 1920 óta módosabb új házaknál már mindenfelé terjed a *sima* deszka mennyezet is: a mestergerendát a folyógerendák fölé helyezik (előbbihez csavarokkal fogva az utóbbiakat), hogy a folyógerendákra „alunant verhessék fel” a deszkákat. Azóta terjed fokozatosan a deszkapadló, a deszkázott tornác és a széles ablak is, annyira, hogy az 50-es években már csak a legszegényebbek építettek *fődesházat* szabadon hagyott töltéssel és szűk ablakokkal.

A tetőszerkezet és fedőanyag változásairól már szó volt, úgyszintén egyes fa építőelemek (tornácoszlop, -mellvéd, házcsúcsnyárs stb.) újabb díszes kiképzéséről. De különféle módjaival találkozunk a nem szerkezeti elemek által való újabb díszítő törekvéseknek is. Ilyen pl. a ház eszterehéja alatt fölshegzett, cifrán kifűrészelt deszka *házkoszorú*, amely az újabb (támasztott) fedélszéknél szabadon maradt koszorúgerendát leplezi (55), vagy pl. a körben lenyúló hatalmas síkობól álló fedél apró zsindegy végeinek ki faragása, a

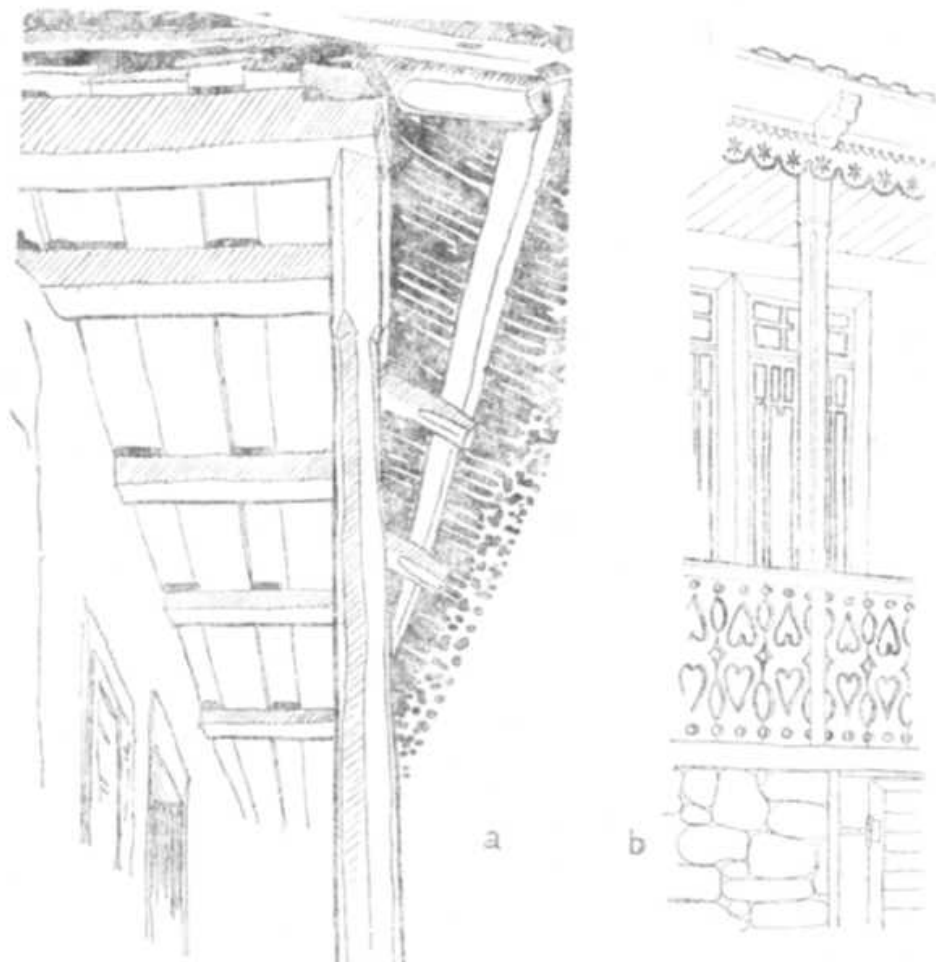

78. Előbbi ház tőtése a lókötőkkel és a ház mögötti állás az ágasokkal, Bf.

zsindely pikkelyszerű fölverése és a tetőgerincen tarajszerű kicifrázása (83a, n). Ugyanakkor az új nagy ablakok és belső üveges ajtók üvegfelületeit keleties lécrácsdíszrel tagolják az újdonsült csángó asztalosok (65—68, 71). A 60-as években aztán már mindenfelé találkozunk a külső vakolatdíszítéssel is, amelynek alkalmazásával együtt terjed a házhomlokzat tarka festése is.

A ház beosztása

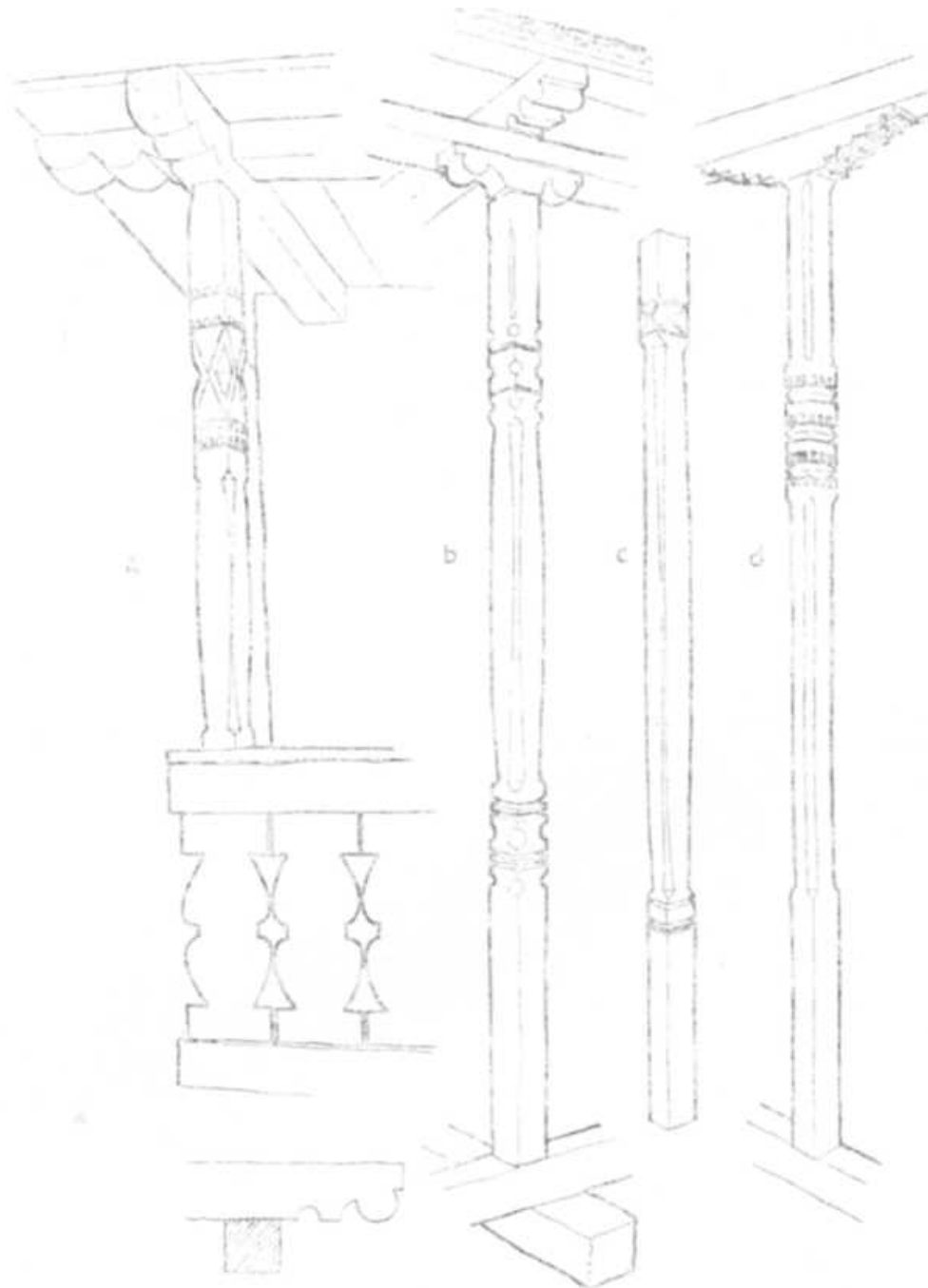
Míg a ház építésénél alkalmazott anyagok és szerkezeti megoldások elsősorban a természeti és emberi környezet adottságainak, valamint a technika fejlettségének függvényei, a ház beosztása már a benne lakók sajátos életformájával, családi-társadalmi életével és ennek megfelelő lakásigényével áll szoros kapcsolatban. Így a ház beosztásának időben vagy térben végbemenő módosulásait is főleg az utóbbi tényezők befolyásolják.

79. *Tótés*-részletek, Bf: a) régi háztöltés fölötti fedélrészlet, b) Petrás János 1932-ben épült házának részlete, fent *házkoszorú*, alatta *lókötő* és *cserdák* a *tótés*nél, alatta boros *pince*.

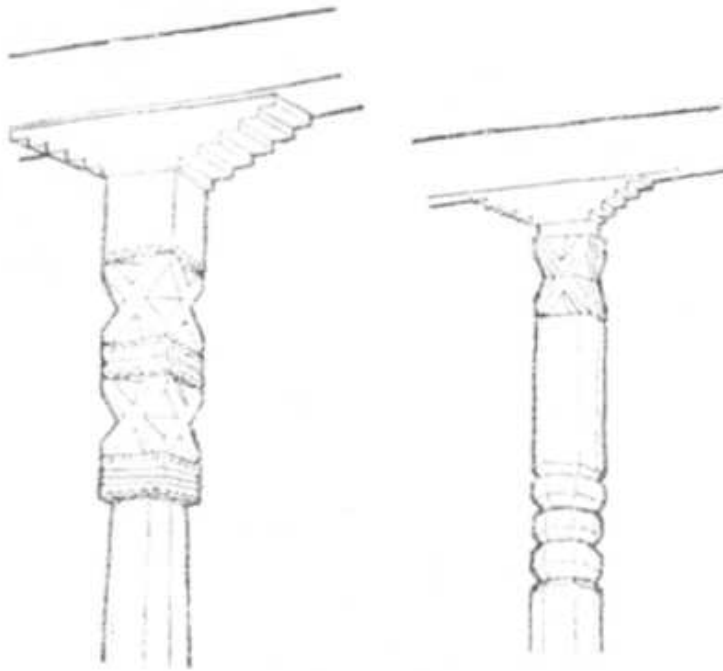
A kezdetleges lakóház a csángóságnál is egyetlen helyiségből álló hajlék volt. Eme épületformát napjainkig a sütőház-, illetve nyárikonyha-számba menő *tüzelő* vagy *buketéria* őrzi (51, 55, 88, 89a-b), amely a családnak még most is időszaki lakása. Rendes lakásul épült egysejtű házat napjainkban már csak minden harmadik faluban, özvegyasszonyok, elesett szegény emberek birtokában ha még találunk (64). Úgy látszik azonban, hogy a tüzelőben fennmaradt egysejtű hajlék ősbibb forma, mint az itt-ott még fellelhető valódi házacska; erre mutat pl., hogy előbbi ajtaja még a tűzhellyel szemben, utóbbié viszont már a tűzhely felőli oldalon van (akárcsak a fejlettebb, többsejtű házaké), és hogy a tüzelő többnyire még a föld színén áll, míg a kis egysejtű háznak feltöltött házföldje, ajtó előtti töltése, valamint az egész bejáratot eső ellen védő szélesebb eresze van.

A bejárat előtti *tótés* az első lépés az egysejtű hajlék tovább terjeszkedése irányában, hiszen a napos, száraz, esővédett töltésen már különféle dolgok tarthatók, száríthatók, s rajta, mint sárpadon, ülőmunkák végezhetők, pok-

80. Lőkötők, Bf: a) *cserdákos ház* előtti, b) *tőtéses ház* előtti és c) *buketéria* előtti lőkötők, d) Zsóka Erzsi házának lőkötője, fent vésett díszítésű *papuccsal*.

róccal letakarva pedig fekvőhely, sőt fa-„bútor” is van: az eszterhéj alatti szárítórúd, a falba ütött faszeg vagy az eresz alatti gerendavégek formájában. A régi népes családok apró házai előtti töltésnek igen nagy jelentősége lehetett (a tamási cigányok kis hajlékai előtt a töltésen apró asztalkát és szé-

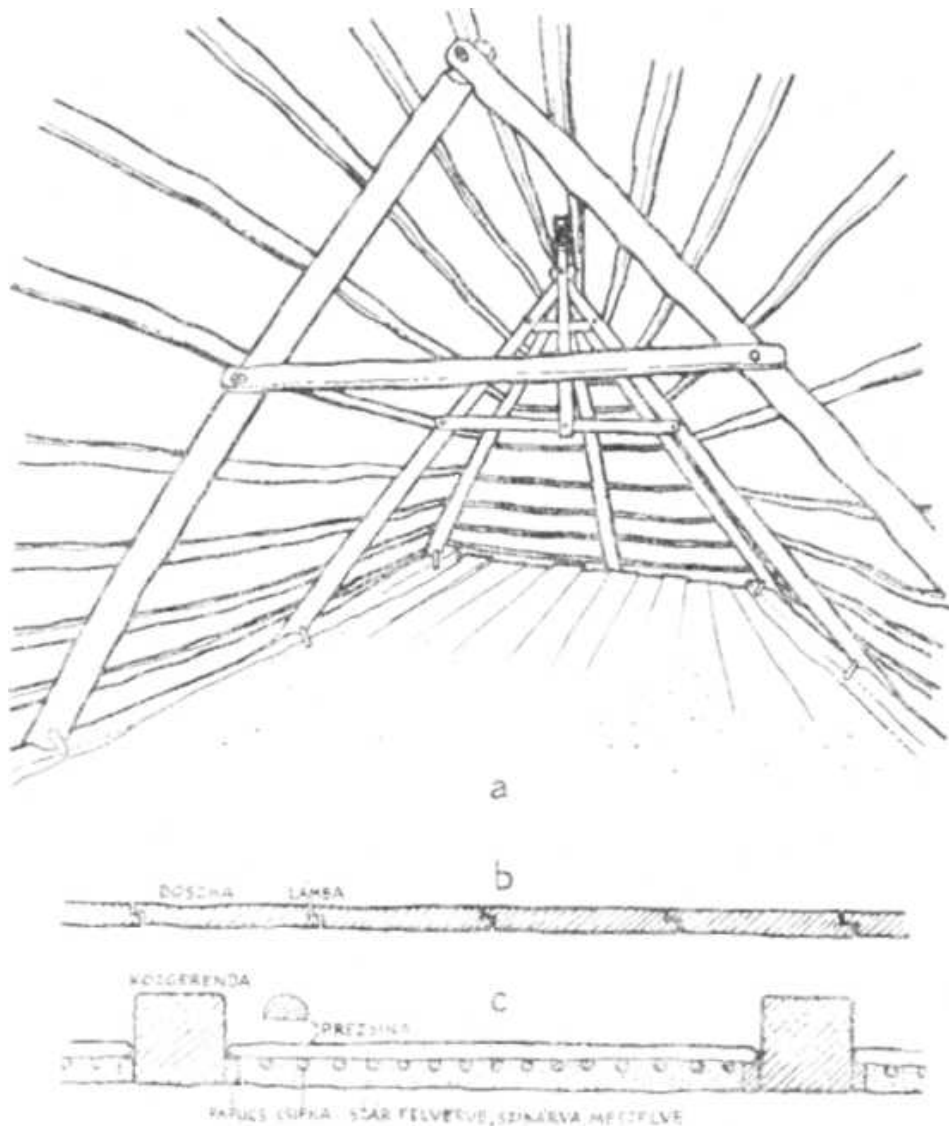

81. Lőkötők felső fele: a) lőkötő kicsánva (díszített oszlop), fent papuccsal, Ka; b) ugyanaz, Pl.

keket is láttunk). A bejárat előtti töltés szélesítése azonban — a töltést védő eszterhøj maximális megnyújtásának megfelelően — csak 70 cm-ig fokozható; további szélesítés csak úgy érhető el, ha a folyógerendák koszorútartó végeit előre kinyújtják. Ilyen építészeti fogással voltak elérhetőek a 80—100 cm széles esővédett töltések (78), ha pedig a folyógerendák végeit oszlopokkal is alátámasztották — melyhez aztán a kezes jászágót is odaköthették, mint erre az oszlop *lőkötő* neve is utal —, alatta akár 1,20 m széles töltést, illetve még jobban is kihasználható mellvédes tornácot is képezhettek (79, 80).

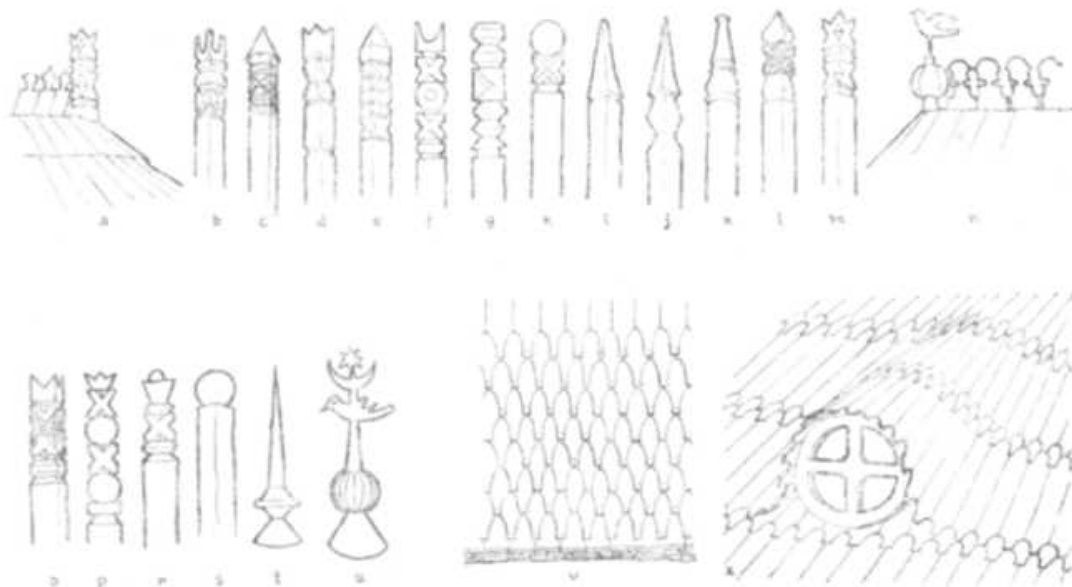
A töltés-tornác szélesítésének azonban — a folyógerendák korlátolt hosszúsága miatt — ez volt a felső határa, s így a folyógerendák irányában egy második lakóhelyiség nem jöhetett létre; ez csakis oldalt volt lehetséges. Oldalt, ajtó nem lévén, a fedélsíkot (a szarufák lecsüngő végeinek megtoldásával) szinte a földig megnyújthatják. Gyakoriak is az olyan csángó épületek — házak, nyári konyhák, pajták —, amelyekben oldalt mélyen lenyúló és földbe vert sasokkal (*ágas*) alátámasztott *eresztékeket* (Bf), *leeresztéseket* (S) találunk (52, 53, 55, 66, 67, 71, 74c). Melléképületeken ezek az ereszaljak az elülső (keskeny) oldalukon mindig nyitottak, esetleg oldalt, hátul pedig derékmagasságig vannak elkertelve, hiszen többnyire szekér, szerszámok tartására szolgáló *sáprunok*, *kilérek*, *fészerek*; az egysejtű lakóház oldalán keletkezett ereszaljak viszont már körben falat s elől ajtót kapnak. Így keletkeztek egykor azok a kezdetleges lakóházak, amelyeknél a töltés felől külön-külön ajtó vezet a tulajdonképpeni házba és a mellé toldott keskeny ereszalji helyiségbe (66—67). E két bejáratú — ház + ereszalj összetételű — házformát Bákó vidékén már csak a faluszéli cigányok őrzik. Viszont a házfejlődés e jelentős fokának továbbfejlesztésével alakulhatott ki a románság jellegzetes külön bejáratú két-szobás háza.

A csángó lakóház alaprajzi alakulása az egykori ház + ereszalj fejlődési szakaszból sajátos fordulatot vett: az ereszalji rész itt is azáltal vált a lakó-

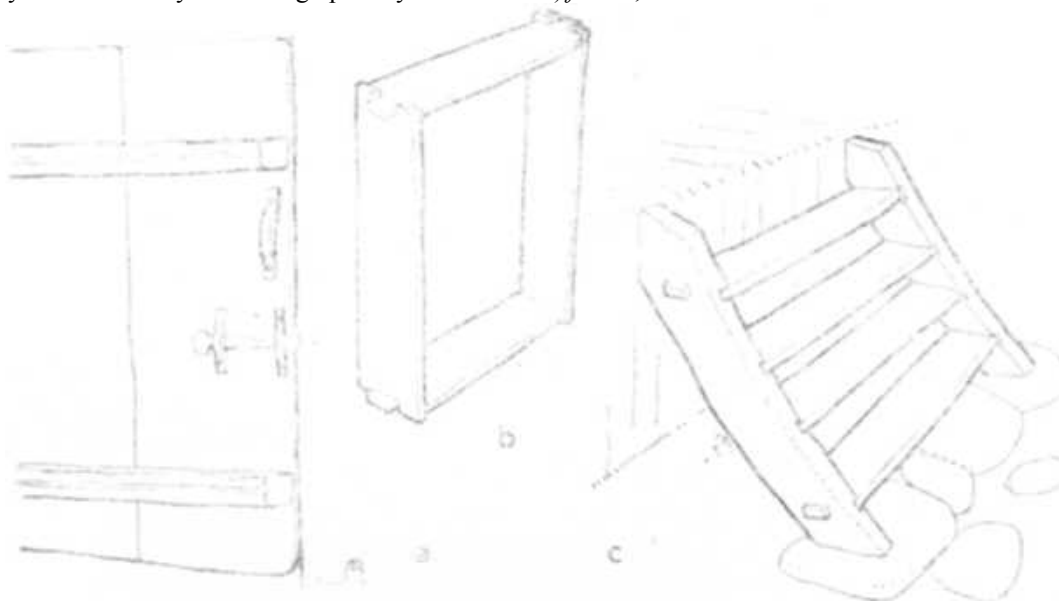

82. Régi (1868-ban épült) ház *hijuja*: a) a lakóhelyiségek *felsőpadlása* tapasztva, a *szarvazók kakasülővel* és házcsúcs *bulddal*, Bf; b) a *felsőpadlás hagyományos deszkázása*, Kl; c) *tapasztott mennyezet*, Bf.

ház szerves részévé, hogy az egész fedélszék oldalt való megnyújtásával (folyógerendák és szarufapárok hozzáiktatásával) rendes falu és mennyezetű helyiséggé vált, viszont a korábbi „ház” ajtaját is áttették erre az oldalra, s így a kétsejtű háznak is egyetlen bejárata maradt, az előtérként is szolgáló új lakóhelyiségen át. Az új helyiségnek ma már csak a sokféle (Ka, Mf, O stb.) használt *eresz* elnevezése utal korábbi fedéleresz alatti helyiség voltára, mert a gyakrabban használt *szín* elnevezés (szláv „szény” = árnyék, fedél alatti árnyékos hely) legfeljebb a helyiség egykori fal nélküli voltára utal, közvetve. A fedélszék oldalt való megnyújtásával keletkezett szín, eresz elődjét — épületszerkezeti szempontból — a régi házakhoz toldott mellékhelyiségben, a csángó állásban találjuk föl.

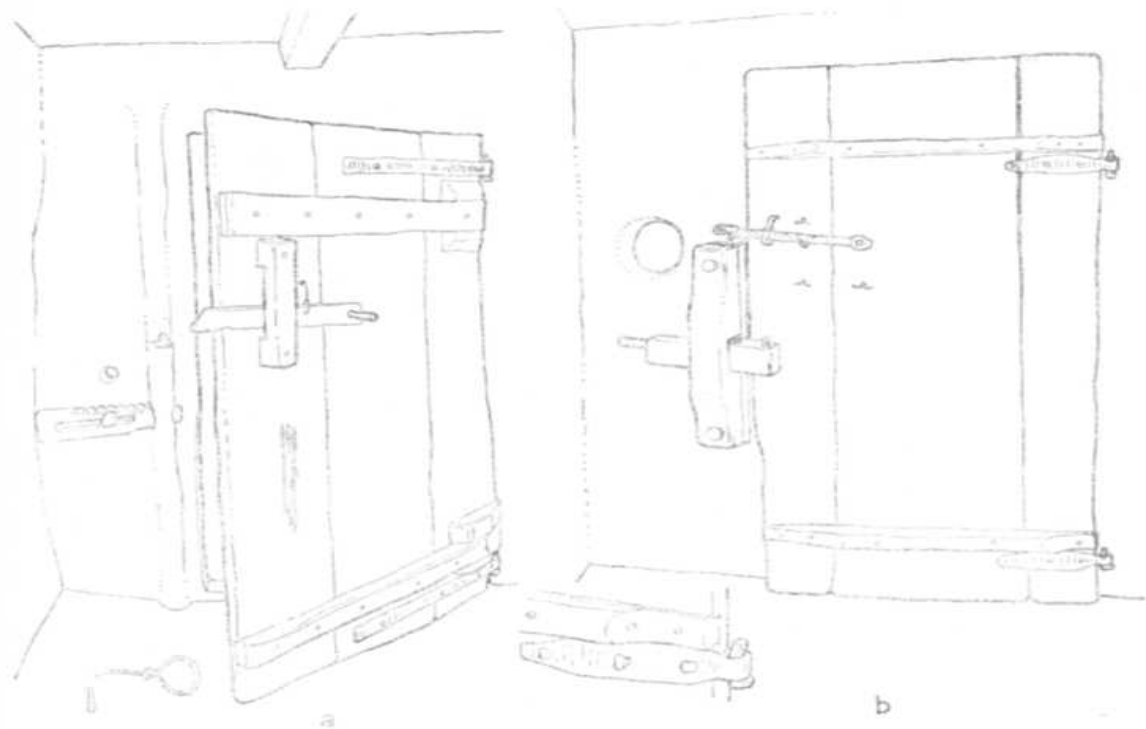

83. A ház és csűr fedelének dekoratív elemei. Házcsúcs-nyársak (*buldok*) és zsindelezés: a-d) Bf; e-f) Ka; g-h) Ta; i-n) Bf; o) Pl; p-r) Szf; s-t) Pu; u) O; zsindelezés: v) hornyolatlan zsindeley 3—4 rétegű pikkelyes rakása és z) *füstlik*, Bf.

84. *Kamaraajtó* belülről dróttal mozgatható faretessel (a), ablaktok (b) és *cserefa garádics* (c), S.

Az *állás* (54, 78, 90g, 91b-d) mindig a ház *külső*, *külső* (hátsó) végén toldódik az épülethez, de nem az eresz, hanem az egész fedélszék megnyújtásával. A széles állás hozzáépítésével válik a régi csúpos sátoztető gerinces sátoztetővé, sőt az új rész fölött gyakran nyerges tetővégződést is kap, s ugyanakkor megindul a ház hátsó oldalán való fokozatos nyújtása. Az állás földbe állított sasokra (*ágas*) épített tető, legfeljebb oldalt s hátul valami ideiglenes

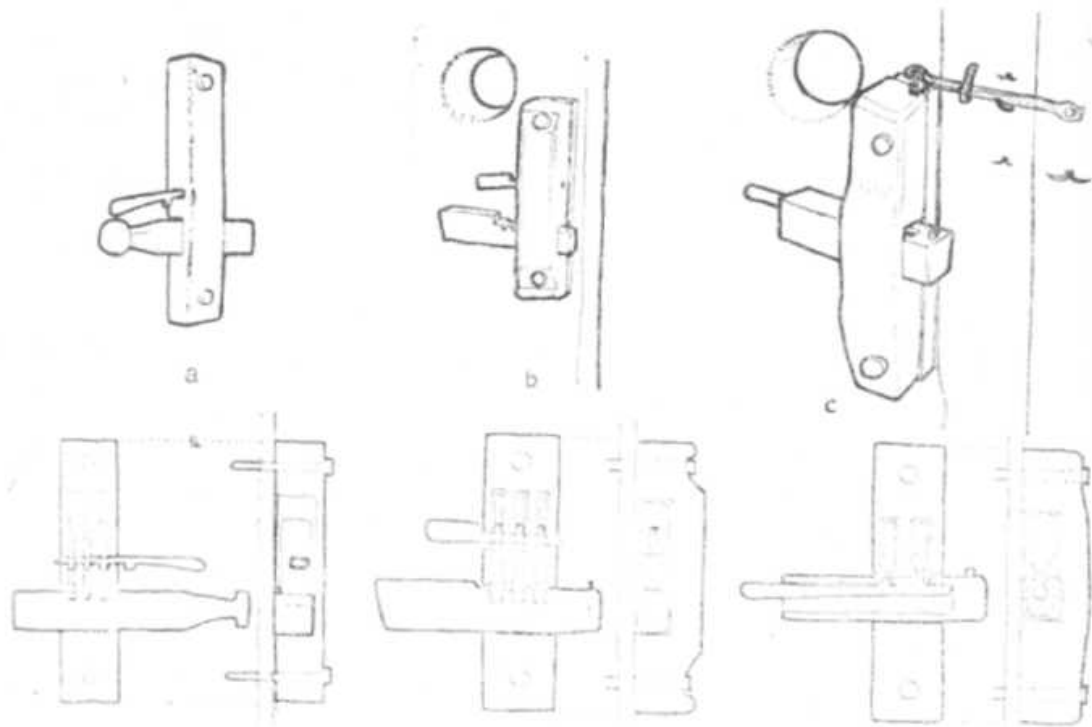

85. Színajtók belülről: a) madzag húzójú fapeckes és vaskulcsos fakócsolós ajtó, Ff; b) kilinccsel emelhető vaspeckes és fakócsolós ajtó (lent részlet a vassorkon forgó balamárrel), Bf.

sövényfallyal ellátott téres hely, főleg állatok tartására (néhol át is alakították zárt istállóvá), de újabban inkább raktárféle, s innen van a lejárát a pincéhez is. Különösen az állatoknak saját pajtákba telepítésével már gyakran megtalálni itt az emberi lakás csiráját is: a tűzhelyes kemencét, sőt ágyat, padot s egyéb bútorfélét is (90g, 91c). Nyáron alkalmas hely a különféle házi munkák végzésére. A házbeli élet fokozatos terjeszkedésével az állás alá helyezik át a ház ajtaját, majd rendes falat és feltöltött házföldjét is kap a helyiség, s a ház második lakószobájává lesz (54, 78). A régi állás lakórészé váló átalakítása nyomán keletkezett két lakóhelyiséges ház mögött gyakran ismét megjelenik egy toldott nyitott állás mint a lakóház még további bővülésének szálasadója (90g, 91b-c).

A nyitott állásból rendes falakkal s ajtóval színné előléptetett keskenyebb helyiség csak belépőül (hogy a külső nedvességet, sarat, port legyen hol lerázni, s a hideg se hatoljon közvetlenül a házba), ideiglenes rakóhelyül (kézbeli dolgok, felsőgúnya, tűzifa, konyhára szánt termények stb. részére) és bizonyos

mocskosabb házi munkák téli végzésére (kukoricacséplés) szolgáló fűtetlen előszoba. Szélesebb formája azonban gyakran a ház második tűzhelyes és mele-

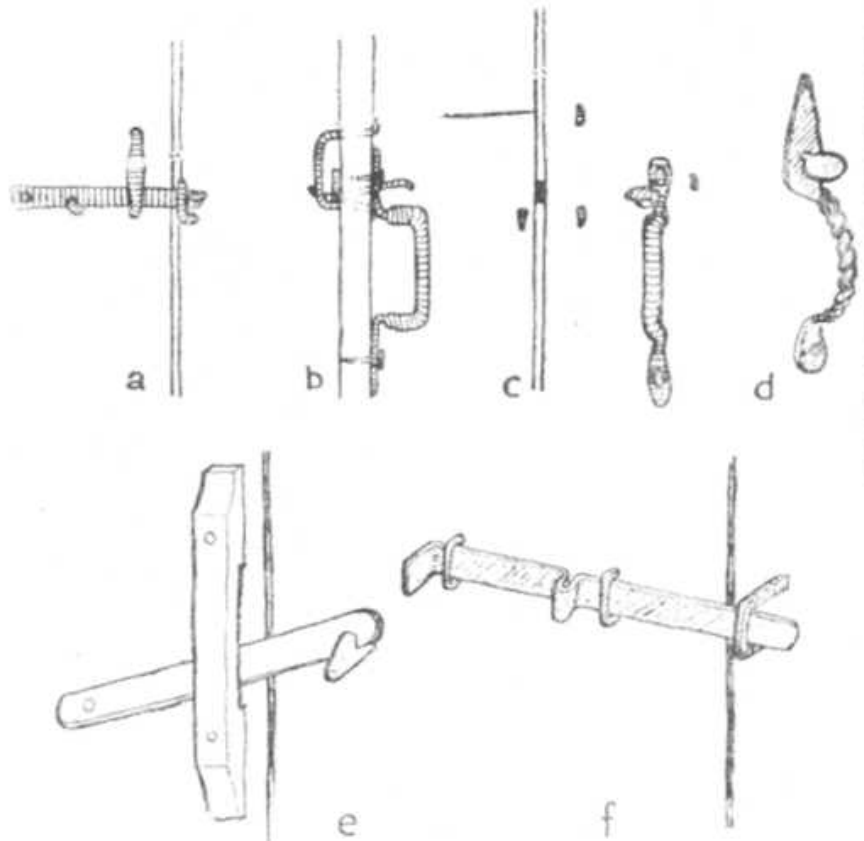

86. Kócsolók a színajtón (kócsoló, benne kutyaftak, tűke és kócs részekből): a) Ff, b) Gy, c) Bf.

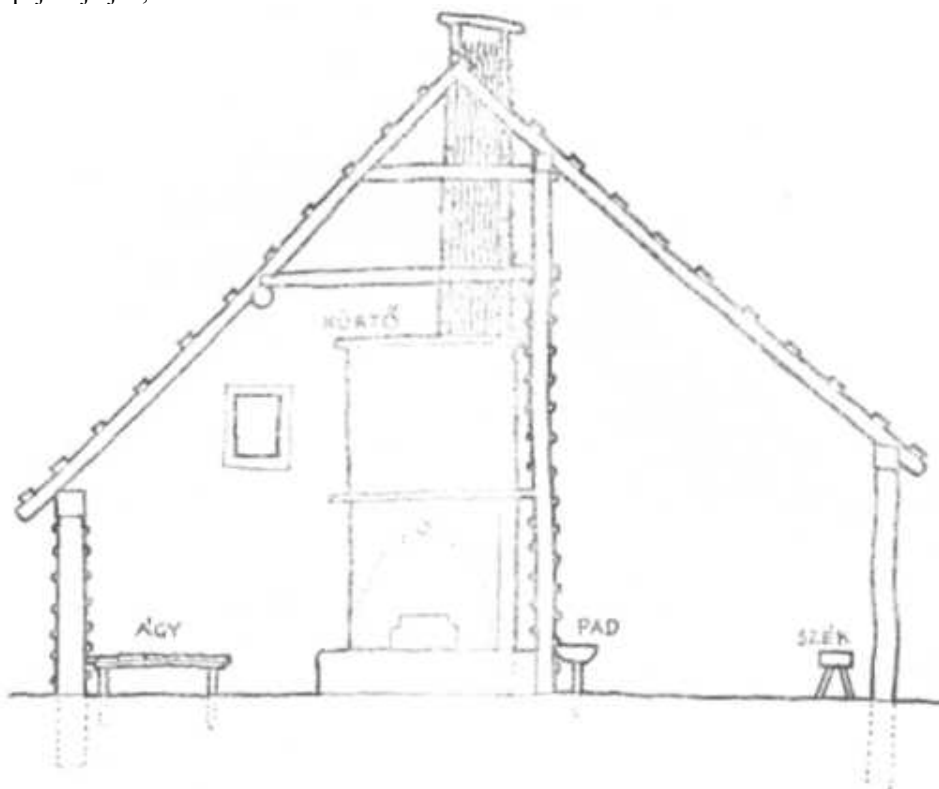
get tartó mennyezettel is ellátott lakóhelyiségévé alakulhat (56, 90a, f). Még gyakoribb azonban, hogy — a székelyföldi vagy Hunyad vidéki saroktornácos-kamarás ház alaprajzi fejlődéséhez hasonlóan — a helyiség első, padlás nélküli felét fenntartották belépőül (*eresz*), míg hátsó felét elfalazták raktáru szolgáló *kamarának* (91c-b), így választva szét a korábbi helyiség (*állás, szín*) kettős funkcióját.

A szín első fele (illetve az *eresz*) sokáig *padolatlan* (mennyezet nélküli) volt, itt állott a lajtorja, melyen állandóan közlekedtek a *hijuba*, ahol a füstölőnivalót felakasztva, a gabonát ládákban és kasokban, a *pujt* (kukoricát) száradni eltergetve és különféle házi eszközöket tartottak. A Szeret-terén (pl. Bogdánfalván) az 50-es években idősebbek még emlékeztek mennyezet nélküli színekre, s az északi csángóknál (pl. Szabófalván) mi is találtunk akkortájt olyan házakat, ahol a szín mennyezetgerendáira legfennebb *kéregpadlót* (fonott táblát) fektettek (91a). De a lakóház eme új részének következő fejlődési szakasza is követi a székely ház „ereszének” sajátos fejlődését: a belső felén levő kamara elválasztó fala egyre előbb kerül, s az így megnőtt helyiség — tűzhellyel és kezdetleges bútorokkal berendezve — *kicsiházzá* lép elő, s a háznak — a régi *ház, nagyház* mellett — második lakóhelyisége lesz (91c-d, 95c).

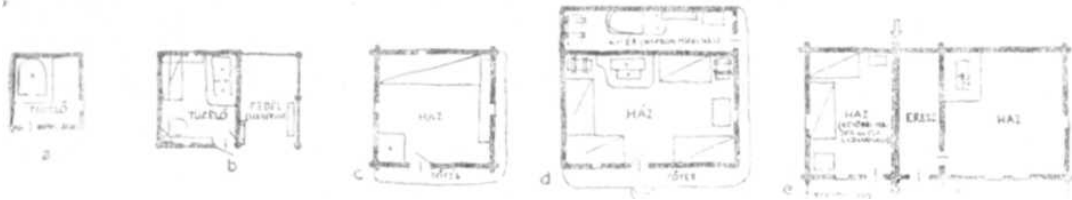
A belépő (szín, *eresz*) mögötti kamarának lakóhelyiséggé alakulásakor másutt kellett elkülöníteni kamarát. Erre mód is adódott, hiszen a múlt század közepe táján épült csángó boronaházak már oly téresek voltak, hogy — helyi kifejezéssel — „a házban meg lehetett szürülni egy szekér szénával”. Az ilyen, átlag 6 m széles ház belső feléből könnyen leválasztottak egy hosszú,

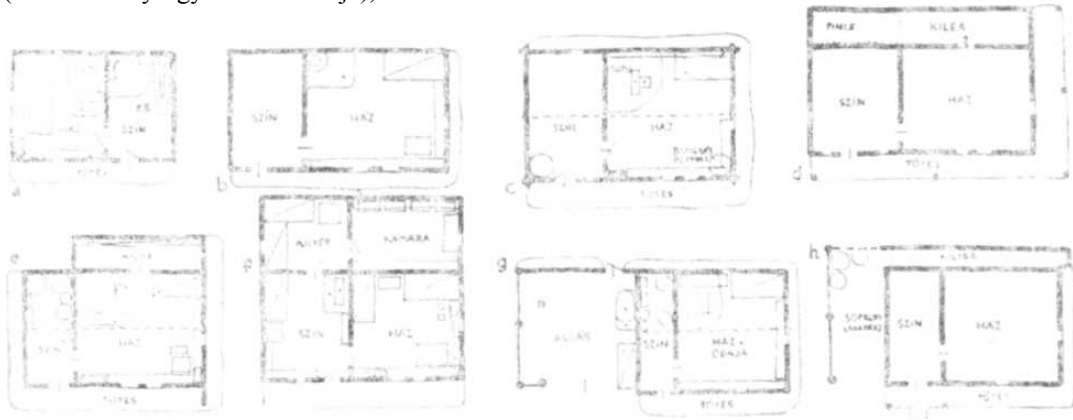
87. Ajtókilincsek: a-c) *zajtó peckelője* (*kilinccsel emelhető pecek*) belülről, oldalról és kívülről, Ka; d) a *zajtó húzója* a *kilinccsel*, Bf; e) *fapecek* a *marhapajtán* és f) *záur* (*retesz*) a *pajta ajtaján*, Bf.

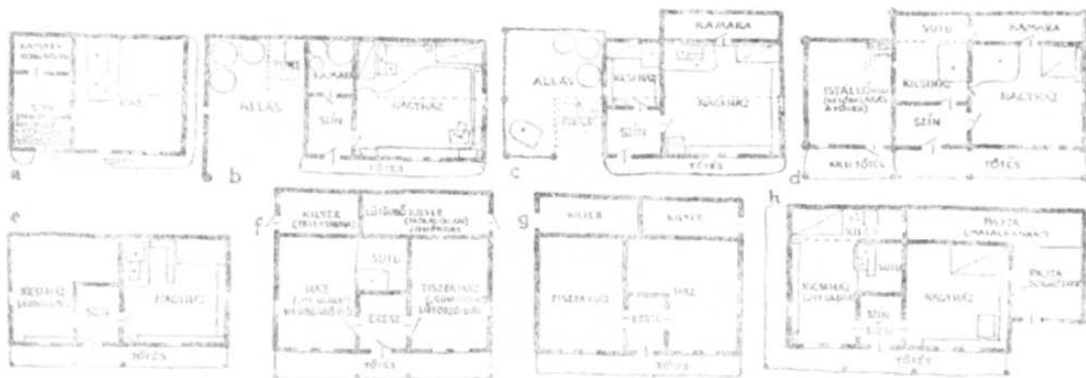
88. *Tüzelő (buketéria)* metszete és alaprajza, Gy.

89. Tüzelő és kisház alaprajza: a) *tüzelő*, Pp; b) tüzelő (Petrás Györgynél, Gy; c) *házacská* (Kompót Józsi), L; d) ház 1916-ból (Martinka János), Ta; e) ház, későbbi toldással (Preszekár György és fia családja), O.

90. *Színes* házak alaprajzai: a) régi nádfedeles ház (Péter Mária), Bf; b) ház (Özv. Rókané), Tr; c) hasonló (Id. Petrás György), Gy; d) színes ház *kilérrel* (Kicsi Márton), Bf; e) hasonló (Özv. Farcádi Györgyné), Np; f) hasonló (Dogár Péter), Bf; g) régi színes ház *állással* (Kicsi György), Bf; h) hasonló (Topsi Márton), Kl.

91. *Ereszes* (rövid *színes*) és *kicsiház* (kamarás) házak alaprajzai: a) régi ház padlás-talan színnel (ennek csak első felén van sövénymennyezete), Szf; b) hasonló, belső végén *állással* (Duma János), S; c) hasonló régi ház, külön kamara és állás hozzátoldásával (Szálka Antal), Kl; d) hasonló, a végén odatoldott *istálló* (vagy *állás*?) átalakítva újabb lakóhelyiséggé, Kl; e) az *eresz* (vagy rövid *szín*) a második lakóhelyiségből elfalazva (Zsóka Erzs), S; f) hasonló, hátul *kijérekkel* (Salamon Péter új háza), Ka; g) hasonló új ház (Csicsó Antal), Ka; h) hasonló, pajta hozzátoldásával (Kolca Antal), Mf.

92. Szimmetrikus alaprajzok: a) ház+szín+ház (Piros György), Bf; b) hasonló új ház, hátul kilérrel (Piros Demeter), Bf; c) hasonló új ház (Molnár Mihály), Bf; d) hasonló épülő ház (Budó Márton), Bf; e) hasonló új ház (Ambrus Péter), S; f) hasonló 1898-ban épült nád-fedeles ház (Harangozó Antal), Kl; g) hasonló, kilérrel (Vákár Antal), Tr; h) hasonló, kilérrel (Demok György), Ta.

93. Szimmetrikus (ház+szín+ház) és ebből alakított újabb házak alaprajzai: a) nád-fedeles ház állással 1868-ból (Özv. Kicsi Mihályné), Bf; b) hasonló, kilérrel 1932-ből (Filep Antal), Bf; c) hasonló, állás nélkül, 1931-ből (Farkas Márton), Bf; d) hasonló (Péter Bálint), Bf; e) hasonló (Pista István), Tr; f) hasonló (Farkas Mihály), Bf; g) rövidtornácos új ház (Pista Mihály), Tr; h) rövidtornácos új ház, kilérekkel (Bélu István), Tr; i) új (1950 tájt épült) ház alaprajza (Fenyős Mihály), Bf.

1—1,50 m széles részt *kamarának*, hasonlóan a XVII—XIX. századi csíki—kászoni—háromszéki házak „oldalkamarájá”-hoz (92e-f, 93 g). Keskenyebb házak esetén kamarát a ház mögé ragasztott ereszalj (kilér) kiépítésével képeztek (90e-f, 91c-d, 92b-d stb.). Azonban e megoldások alaprajzilag és funkcionálisan is teljesen megegyezők az előző századokbeli székely házéval, még olyan részletekben is, mint pl. az oldalkamara ajtajának a nagyháztól a kicsiház felé

94. Szín (eresz) nélküli romános házak alaprajzai: a) romános ház alaprajza egy ács szerint, Kl; b) egy román ember (Rotariu Vasile) háza, Ta; c) egy eredetileg (1870 tájt) csak színnel épült, majd átalakított és kibővített (kilérrel is) ház alaprajza (Petrás János), Ka; d) új ház (Magyari György), Tr; e) régi ház (Zöd János István), L; f) régi (1870 táján) épült ház (Iker István), Ta; g) ház 1938-ból (Fekete Pisti József), Dó.

95. Különböző ház-alaprajzok: a) szimmetrikus (ház+szín+ház) alaprajzú kamarás ház (Kozsán György), Bf; b) hasonló, de kamara helyett kilér (Fülöp Anti), Bf; c) régi (1880 tájt épült), rövid színnel s mögötte kicsiházzal épült kamarás és oldalt kiléres ház (Kocsis János), Kl; d) színes ház, hozzátoldott pajtával és fészerral, Szf; e) kis ereszes ház 1932-ből, oldalházszerű fazakaló kilérrel (Aszalós István fazekas), Gf; f) télen is lakható nyári konyha (buketéria, Özv. Budó Györgyné), Bf.

költöztetése, vagy a kicsiház és nagyház közti közvetlen átjárást biztosító keskeny ajtó (91d, 95c).

A csángó ház beosztásának a székely házéval lényegében azonos belső fejlődése kb. száz éve szakadt meg. Ettől kezdve a székely ház — az országút- és vasúthálózat kiépülésével — a polgári igények és városi divatok hatása alatt fejlődik tovább (kisebb, de több szobás, konyhás, kamarás, tornácos házak), míg a csángóság újabb lakásigényei kielégítéséül a saját hagyományok továbbfejlesztése mellett a környező román parasztság és moldvai városiak házáinál látottak alkalmazásával kísérletezik. Kialakul a szoba + szín (eresz) + szoba összetételű kettősház, oldalt s hátul zárt ereszalji részekkel,

kilérekkel. A szoba + szín (eresz) összetételű egyesháztól a szoba + szín (eresz) + szoba összetételű kettősházhoz való átmenet már említett első fokát (mikor is a szín belső felében kamara, majd kicsiház keletkezik) követte az átmenet második foka: a kicsiházat — külső oldalsó fala lebontásával — terjedelmes lakószobává bővítik, mégha e nagy helyiséget gyakran továbbra is „kicsiház”-nak nevezik (91a-h), míg az egykori kicsiház helyén levő tűzhelyes, magasabb padlózatú beszögellését (az intenzív családi élet — főzés, mosás, étkezés, alvás stb. — színhelyét) már csupán *sutu* (kemence mögött) névvel illetik.

Említettük, hogy e kettősház kezdetétől honosodik meg, föltehetően közvetlen román hatásra, a csángó ház újabb, jellegzetes kiegészítő része, az eresz alatti *kilér*. Építése a Szereten túli (keleti) falvakban már az 1880-as években elkezdődött, s onnan terjedt el divatja a folyó jobb oldalán sorakozó falvakban is: pl. Somoskán 1915—20 táján, Bogdánfalván az 1920—25 közötti években. Kezdeményezői a módosabb gazdák voltak, akiknek több raktározni valójuk volt. A csángók sokáig csak hátul építettek kiléreket, amelyeknek csak a házból volt bejáratuk és *kamarának* nevezték, tehát alaprajz és funkció tekintetében egyaránt a korábbi (székely-csángó) oldalkamara utóda, ámbár konstrukció tekintetében román hatásra bevezetett újítás (90e-f, 91c-d stb.). A kívülről nyíló hátsó kilérek (91f-h, 93c, h, i, 94b-c) már újabbak. Alig a 40-es évektől, főleg a Szeret bal partján, a szegényebbeknél terjednek a román módra nyári főzőhelyként alkalmazott, oldalt toldott kilérek (93f-g, 94a-f), amelyek építését az egyre szűkülő telkeken a hellyel való takarékoskodás is indokolja, az újabb, kevésbé tűzveszélyes vagy tűzveszélytelen építőanyagok (zsindely, cserép, vályog, tégl) pedig megengedhetővé is teszik.

Így alakul ki idők során a mai csángó lakóház a megnövekedett igényeknek, egyre inkább elkülönülő tevékenységeknek megfelelően s benne a különféle rendeltetésű helyiségek: a lépcsőház és terasz szerepét betöltő *tőtés*, *tornác*, az előszobául szolgáló *szín*, *eresz*, a főzőhelyként használt *buketéria*, *tüzelő*, a lakószobaként használt *kicsiház* vagy *lakóház*, a többnyire innen nyíló *kamara*, hátsó *kilér*, végül pedig az ünnepélyes alkalmakra fenntartott s a háziszóttések, gúnyafélék raktárául és kiállításául szolgáló *tisztaház* (92—95). A hely- és anyagkímélés érdekében válik egyre általánosabbá itt is az ún. rövidtornác építése (93g-i), amely — az új építőanyagok mellett — az új típusú csángó ház külső képét is meghatározza.

JEGYZETEK

¹ Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. B 1976. 103—217 (vonatkozó rész: 172—187).

² A rajzolt képek ábrái közül egyeseket Péter Dezső (16, 17, 50, 53, 58, 68, 71, 79a, 83n), Starmüller Géza (11, 22, 32m, 35j, 37, 95e-f), Szőcs Sándor (8, 38d, 83v-x), illetve Török Pál (9, 13, 15, 35e-h, 36a-e, 46b, 56, 76a), akkori gyakorló hallgatók helyszíni vázlati alapján készítettem. Ezúton is köszönöm egykori segítségüket.

³ Kós Károly: *Építkezés*. Kászon 15—95.

⁴ Petrás 1841-ben Klézsét és Lujzikalagort említi moldvai magyar *rezes* („részes”) falvaként. L. Petrás Incze János 1979. 1331.

LAKÁSBELSŐ

Építészetéhez hasonlóan a csángóság lakásberendezése is nagy átalakuláson ment át az utóbbi emberöltők folyamán. Az ismétlődő földosztások, a termékenyebb mezőgazdálkodásra való áttérés, közutak és vasút építése, valamint az ipari termékek terjedése következtében javuló anyagi étellel, a látókörtágulással együttjáró életformaváltozás és igénynövekedés a lakásban is megmutatkozott.¹ Változásokon ment át nem csupán a berendezés leltára, hanem ennek csoportosítása is, átalakult az újabb lakások egész belső képe. Ha e változásokról lehántjuk a legújabb polgáris-városias ráakódásokat, a még létező tárgyi hagyaték és eleven emlékezés segítségével nem lesz nehéz helyreállítani a korábbi hagyományos csángó lakásbelsőt, úgy, amint az századok során megtett szerves fejlődése folyamán, az egykori hozott székely örökség és a moldvai táji és etnikai hatások alkotó egybeötvözésével jellegzetes egységgé alakult.

A csángó lakásbelső fejlődési útját — a másutt megszokott írott feljegyzések és feliratos tárgyak² teljes hiányában — kizárólag a kezdetleges szállások, nyári konyhák, illetve különböző korú lakóházak berendezésének egymással való összevetése, a különbségek, átmenetek és változások okainak és körülményeinek feltárása nyomán lehet rekonstruálni. Azt tapasztaljuk, hogy a lakóház lassú terjeszkedésével, osztódásával s az anyagok és technikák fejlődésével együteműen változó lakásbelső nem annyira az elrendezés elvében, a csoportosítás szellemében, mint inkább a berendezési tárgyak mennyiségi gyarapodásában s — különösen századunk folyamán — ezek tökéletesedésében mutat fejlődést.

A ház bővülése lehetővé tette a régi kemencés és füstfogós tűzhelyű tüzelőnek egyes újabb moldvai megoldásokkal (*szóba*, *plita*) történő kiegészítését, míg a bútorzat a székely falusi asztalosság hatására megy át nagy változáson; a lakásbelső keményfából faragott házi készítésű bútorzata helybeli asztalosmunkájú, lécvázaz és farkasfogas illesztésű, enyvezett és festett deszkabútorokkal egészül ki. A század első évtizedeiben, a keményfa ládák ácsolói mellett még csak a kádárok és kerekesekek foglalkoznak, mellékesen, egy-egy megrendelő biztatására, bútorkészítéssel is. Főleg a második világháború óta jelennek meg aztán minden faluban az asztalosságra szakosodott parasztmesterek. Így pl. Bogdánfalván az 50-es években már folytatnak bútor- és épületasztalosságot olyanok, akik a sokféle egyéb szerszám — *firisz*, *kulcár* (derékszög), *cirkalom*, *furu*, *véső*, *kócos-véső*, *mető* (eszterga) stb. — mellett már *gyoluból* is ötfélét használnak rendszeresen: *porozó*-, *tisztító*-, *hosszú*-, *párkányozó*- vagy *virágozó*- és *nutológalyut*. A tokos és betétes *ajtók* és *ablakok*, valamint az összeeresztett és gyalult deszkájú *alsó*- és *felsőpadlás* mellett már az ő munkájuk, a székelyföldi bútorfejlődés megismétléseként itt is elterjedt *kendőpóc* vagy *tánygyérpóc*, *kicsi karjosszék* (hátasszék), *husszúkarjosszék* (hátaspad), deszka *ronygyásláda*, *padláda*, *ágy*, *asztal*, *tálas*, *pohártartó* (fali szeglettéka), *éveges* vagy *duláp*, *ronygyatartó* (fogas), *óratartó*, miegyéb.³

Így egészül ki a csángó lakás bútorzata a sokszázados múltú házi készítésű darabok mellett a falusi mesterek által előállított újabb típusú bútorokkal. E kétféle jellegű, két történeti kort is képviselő bútorok általában nem keverednek, hanem az újabb nagyobb lakásban, melyet még a konyha is kiegészít, egy-egy helyiségben elkülönülve két külön „garnitúra”-t alkotnak.

A legújabb lakásokba aztán harmadikként kerül be a legelső szobába a gyári fényezett bútor. Nyilvánvaló azonban, hogy a modern ipar e sorozatgyártmányai a hagyományos népi kultúra táji-helyi sajátosságait kereső néprajzkutatás érdeklődési körén kívül maradnak, viszont annál nagyobb figyelemben részesülnek a népi lakáskultúra hagyományos elemei, s a lakásbelső hagyományos konvenciók szerint alakult rendező elvek.*

BERENDEZÉS

A berendezés alakulása szoros kapcsolatban áll a házbeosztás fejlődésével. Míg a kis kezdetleges hajlékok berendezését kevés és kezdetleges készítésű tárgy képezi, a lakás bővülésével és osztódásával együtt jár a berendezés differenciálódása, növekszik a tárgyak száma és kivitelezésük minősége. Ugyanakkor viszont a lakásbelső elrendezés lényege az ősi egysejtű hajlék óta alig változik. Erre következtethetünk a falvak határában máig látható kerek, sövényfalú, csúpos nádfedelű pásztorkunyhók berendezéséből is. Bennük — a tejfeldolgozással kapcsolatos eszközök kivételével (hiszen a *szтина* a tejfeldolgozó *bacsónak* nem csupán lakása, hanem műhelye is) — csírájában feltalálható a fejlettebb ház egyes lakóhelyiségeinek berendezése. Az esztenába lépve az ajtó közelében van a *katlan*, mellette a falba vert szegek a gúnya tartására, szárítására, még tovább a bács hálólhelye: a napközben szegre akasztott *mántávába* burkolózva itt hever le a fal mentén. Az ajtótól a másik irányban van a *pad* vagy *lábica* a vizesedényeknek, tovább a tehetővehető apró *székek*, majd a kis *láda* (katonaküfer), végül, majdnem szemközt a bejáratnál, a cöveklábú asztalféleség, a különböző edények tartására és a sajt feldolgozására szolgáló fonott *lésza* (1a).

A még fennmaradt régi egysejtű boronaházacskák berendezése (1b) inkább csak az egyes darabok állandó használatra való tökéletesebb voltával különbözik az esztena szerény „bútoraitól”, valamint azzal, hogy bár az esztenánál látott sorrendben ugyan, de — a négyszögű épületben — már sarokra rendezve található. E rendet mutatják a századunk első évtizedeiben még szinte kizárólagos egy-lakóhelyiséges, de már belépővel épült házak is (1c). A *színen* vagy *ereszen* át a házba lépve az ajtótól egyik oldalt van a *tüszel*, előtte kis székek, mögötte a fekvőhelyül is használt *sutu*; a tűzhely fölött nyúlik a következő sarok felé a felsőruha-szárító és -tartó *rúd*, ez alatt pedig a terpeszkező, alacsony cöveklábú *ágy*. Az ajtó mellett a másik oldalon a cöveklábú *vizespad*, *padocska*, fölötte az edénytartó *póc*, majd ezt követi a hosszú *pad*, végig a töltés felőli oldalon, majd egy másik pad az ajtóval szemközt fal mentén is. E két pad találkozásánál, a sarokban van a padra fölött *ronygyásputyina* (kád) vagy *ronygyásláda*, tetejében a belé nem férő *rongyával* (az eladó leány háziszóttos kelengyéjének rakománya), előtte pedig a régies, becsapolt lábú *asztal* vagy már újabb módi *nagyasztal* (1c-e).

Ilyenformán tehát a kezdetleges, kerek alaprajzú sövényhajlék berendezésének rendje (az ajtótól számított egyik oldalon a tüzelő — ruhatartó — fekvőhely, másik oldalon pedig a vízpad — pad — asztal) érvényesül az állandóul épült lakóházban is, csak már a fő tevékenységi köröknek megfelelő, négy sarok szerinti csoportosításában:

1. A lakás berendezésének alaprajzi képe: a) a *sztina* berendezése, Pl; b) kis egysejtű ház, L; c) *színes* ház (Petrás György), Gy; d) színes és kiléres ház (özv. Farcádi Györgyné), Np; e) rövidszínes és kamarás ház (Duma János), S; f) rövidszínes, kicsiház és kiléres ház (Szálka Antal), Kl; g) lakó- és tisztaszobás, kamarás ház, Kl; h) lakó- és tisztaszobás, kiléres ház (Farkas Mihály), Bf. A c-h) jellegzetes sarok-elrendezésű lakások.

1. Az ajtón benyitva mindjárt a tűzhely terpeszkedik, amelyhez az ajtón át közvetlenül kerül be a tűzifa és a külső fény, s ezen át távozik a házból a tűzhely körüli füst és szemet. A tűzhely melegének közelében — fölötte — van a ruhaszárító rúd és — belső felén — a fekvőhely;

2. A tűzhely mögött kezdődő fekvőhely a fal mentén folytatódva a következő sarokban ágygá, kerevetre szélesedik;

3. Az ajtó mögötti szűk sarok a vizespad helye; könnyű ide a víz beszállítása és innen a tűzhelyen (főzéshez) való használata;

4. A negyedik, ablakos sarokban találkoznak az állandó ülőhelyül és pótfekvőhelyül szolgáló fal menti hosszúpadok, a tűz füstjétől legtávolabbi sarok a kelengye-raktározás s ugyanakkor — az ablakok világánál — az asztal és télen az *esztováta* alkalmas helye.

A ház (szoba) fenti berendezésében a lakóház további bővülésével sem áll be lényeges változás. A házhoz toldott belépő (*szín, eresz*) nem válik lakóhelyiséggé; fűtetlen és üres marad, illetőleg *lisztesputyinák*, boroshordók, csebrek, zsákok raktára: csupán átmenetileg kerülhet be ide vagy egy szék, pad, ágy, miegymás. A szín csak akkor válhatik tényleges lakóterületté, ha hátsó felét az első (belépő) résztől fallal elkülönítik. Az így keletkezett kis új helyiség aztán már *kamara* lesz, vagy éppen *kicsiház*, s e nevekben kifejezésre jut a lakóház egészében betöltött sajátos szerepe. A kamara a szín belső felében eddig is szokás szerint tartott termények, élelmiszerek immár záros tárolóhelye (le); akkor minősül kicsiházzá, midőn már tüzelőt kap s így lakhatóvá válik. Az új lakóhelyiségben aztán helyet kapnak a fő házi bútorok: pad, hosszúszék, polc, ágy, bár a régi *nagyházétól* némileg eltérő elrendezésben. A kicsiház elrendezésének módját megszabja a helyiség kis mérete, a tűzhely (a helyiség belső felén, a nagyház felőli tüzelővel azonos fal mellett) és az ajtó kötött helye s az ablakoknak a nagyházétól különböző elhelyezése. Itt a tűzhely és ajtó nem egymás mellett, hanem egymással szemben van, a külső oldalakon pedig az egyik pad helyét ágy foglalja el a tűzhely közelében. A kicsiház helyéből s méretéből következő sajátosságok mellett a berendezés bizonyos mértékig az új lakóhelyiségnek a régítől különböző használatával is kapcsolatban áll. A *kicsiház* létrejöttével a *nagyház* mindenekelőtt mentesül a mindennapi konyhai munkától, s hovatovább *tisztaházzá* válik, szemben a konyhának és — főként nyáron át — lakószobának használt kicsiházzal. Ilyenformán tehát a nagyházból ide kerül a füstös-szemetes főző-sütő szabadtűzhely, míg ennek helyét a nagyházban a csak melegítő zárt tüzelő, a *szóba* foglalja el. Így kerülnek aztán ide ki a nagyházból a már kevésbé féltett, régiebb bútorok, használt ágyterítők s egyebek is.

A két lakóhelyiség berendezése közti „fokozati” különbség határozottabb lesz ott, ahol a színből elkülönített kicsiház helyett a színen túl rendes méretű második lakóhelyiség épül, az egész család állandó itt lakására (mint mondják: „itt ülünk”), a régies terjedelmes füstös tüzelővel, széles fekvőhellyel s a többi régi típusú bútorral, viszont a füsttől és mocskolódástól féltett terítők, gúnyák és kelengye kirakása nélkül. Ezzel szemben a régi lakóhelyiség *tisztaházzá* alakul, amely teljesen mentesül a benne való lakástól, és a füstmentes, melegítő kályha, cifra terítők, feltornyozott kelengye, színes szentképek, gúnyásládák, fali tálas mellett még újabb bútorzattal is hivatkozó dísz-szobává alakul (1g—h).

A lakásbelső berendezése tovább bővül a ház különböző toldalékaival. A *nagyház* vagy *tisztaház* mögötti eresz alatt toldott *kamarába* kerül a rúd, amelyre a szöttes *rúdravalót* és más szötteseket és ruhaféléket vetik (1g). A ház oldalsó eresze alatt toldott *kilér* viszont már nemcsak raktár, hanem munka- és lakóhely is: átkerül ide a terjedelmes szabadtűzelő, néhány kezdetleges bútor — cöveklábú pad, apróasztal és székek — kíséretében, hogy a ház mentesüljön avult tárgyaitól és a legmocskosabb házi munkáktól: a füstös és épp ezért meszeletlen, díztelen helyiség, a *buketéria* nem csupán főző- és étkezőhelye a népes családnak, de különféle házimunkák színhelye is. Ahol különálló nyári *tűzelő*, *buketéria* van az udvaron, ennek berendezése még inkább az egykori lakóháznak újra-ismétlése.

TÜZELŐ

A tüzelő házbeli rögzített helyének elsőrendű meghatározó szerepe volt mindig a lakás egyéb berendezési tárgyainak elhelyezésére, s a tüzelő megoldása, fejlődése, változása kihatott az egész lakásbelső alakulására. A tüzelő a ház ősi és elsőrendű jelentőségű berendezési tárgya, amely nélkül nem is létezik lakóház s ezen belül lakóhelyiség. De a tüzelő nemcsak a lakhatás előfeltétele, hanem mint főző, melegítő, világító berendezés, ülő- és fekvőhely a lakás-funkciók (étkezés, melegedés, házi munkák, beszélgetés, pihenés stb.) fő színhelye s így az egész családi élet központja.

A lakásbeli életben és a lakásbelső kialakításában betöltött elsőrendű szerepe mellett a csángó tüzelő mint a lakásbelső képének lényeges része, és önmagában is, mint a népi formaalakítás jelentős eredménye érdemes arra, hogy a berendezés elemei közül elsőként vegyük szemügyre.

A kőből-sárból rakott csángó tűzhely elsősorban a tűznek a föld nedvességétől való szigetelésére és a tűz, illetve parázs védelmére épült. Különálló, mennyezet nélküli konyhákban az ülő, fekvő és rakódóhelyként is használt terebélyes tűzhelynek a helyiség belseje felé kiugró sarkán tüzelnek, s így a helyiség közepe táján szabadon égő tűz itt is alig veszélyezteti a gyúlékony anyagú falakat és a tetőzetet (6b, 10a, 11a).

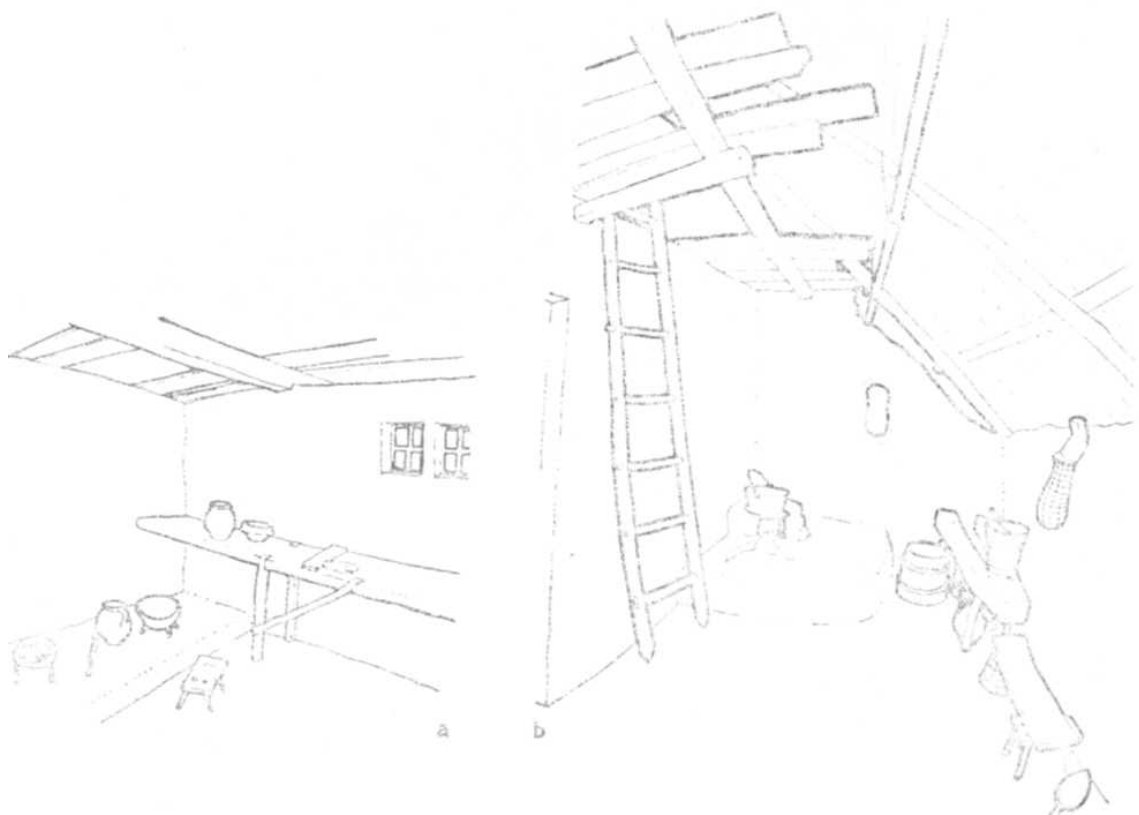
Sokáig ilyen kezdetleges, alacsony (tenyérnyi), lapos tűzhelyek lehettek a régi egysejtű házakban is (10). Csupán a gabonatermesztés nagyobb méretűvé válásával — bár ennek is már több százada — csatlakozik a tűzhelyhez *sütőkemence*.⁴ Habár igen gyéren használták (kenyeret, kalácsot általában csak ünnepre sütnek), egy-két szegény családot kivéve az 50-es években majd mindenütt volt sütőkemence. Régi házaknál bent a nagy lakóhelyiségben találjuk ezt is a széles tűzhelyre helyezve, másutt azonban már kikerült a füstös kemence az udvarra — szabadon vagy fedél alá (4a—c, 7), esetleg színbe (6a) — vagy, újabb divat szerint, a ház oldalsó eresze alatt toldott kilérbe (8, 11b).

A csángó sütőkemence formáit tanulmányozva azt látjuk, hogy a legkezdetleesebb, udvarbeli — szabadon vagy mennyezet nélküli helyiségekben épült — példányok igen kicsik s jobbra negyedgömb vagy fekvő félhenger alakúak (4, 5b, 7—9 stb.), míg a terjedelmes, lapos tetejű kemencéket elsősorban ott találjuk, ahol a kemencét fűtésre is használják, vagyis a régi lakószobában (23), valamint olyan mennyezetes kilérben (19b) és különálló nyári konyhában (18), amelyben laknak is. Itt a lapos kemence a helyiség fűtésén kívül hálóhely is. Ebből arra következtetünk, hogy a régi gömbölyded sütőkemencét csak később, a padolt mennyezetű házak építése idejétől kezdve válthatta föl — valószínűleg ukrán hatásra — a rajtahálásra is alkalmas széles, lapos kemence.

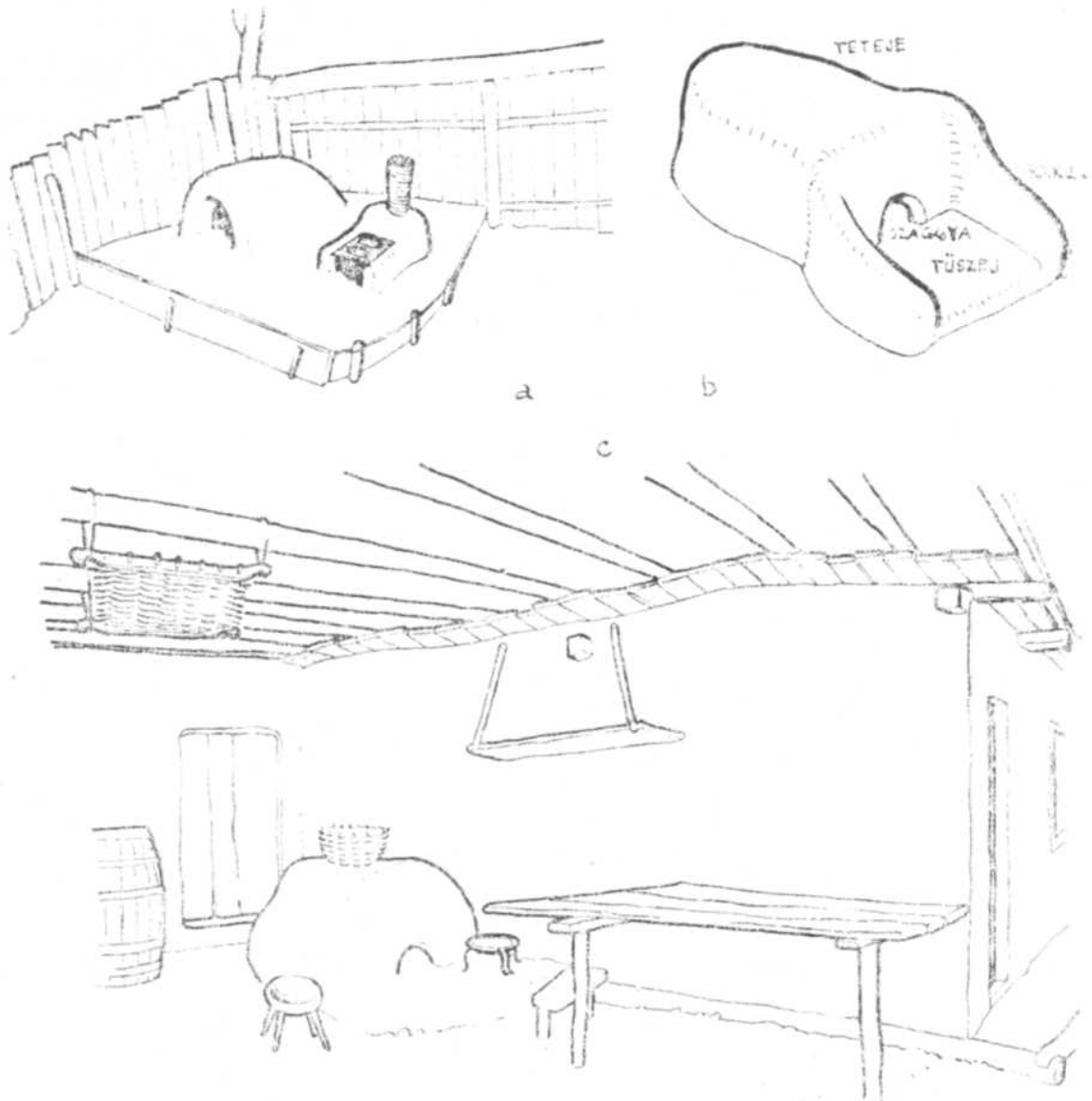
Ha az udvaron szabadon álló vagy kezdetleges udvarbeli épületekben és a házhoz toldott mennyezet nélküli helyiségekben még látni olyan tűzhelyre helyezett kemencét, melynek a száján kiömlő füstje és szikrája szabadon szállhat el (4—12), a padolt mennyezetű helyiségben a tűzhely fölött, illetve a kemence szája előtt már mindenütt füstfogót találunk. Valójában ennek alkalmazása — a helyiség általa való füsttelenítése s egyúttal a tűzveszély csökkentése — teszi lehetővé a mennyezet deszkázását, az egyenletes kimelegítést, a jobb lakhatást, igényesebb házbeli életet (12—23).

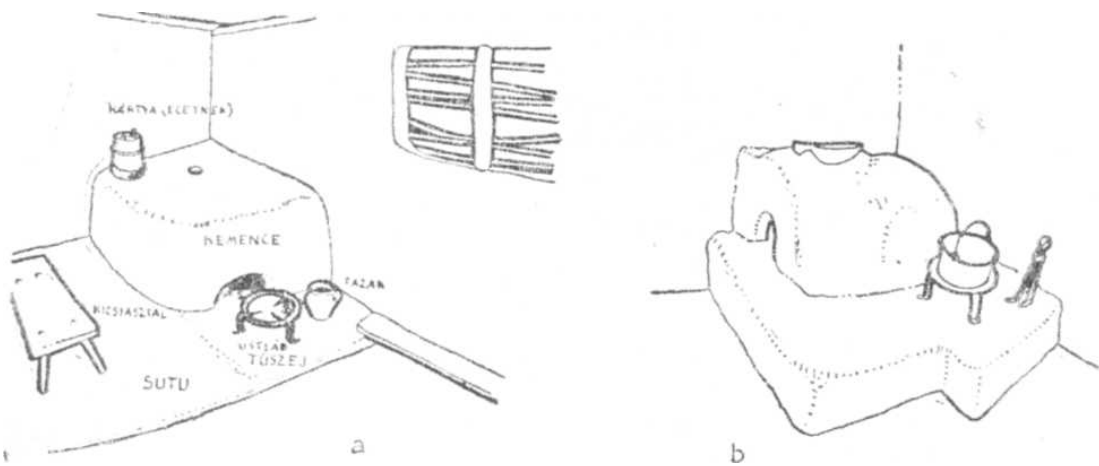
2. Lakóházzal nem kapcsolatos tüzelők: a) *kattan* a sztinában (*máléfőző*), Pl; b) *fistölő*, szilvaaszaláskor nyitva, húsfüstöléskor lefedve, Gy.

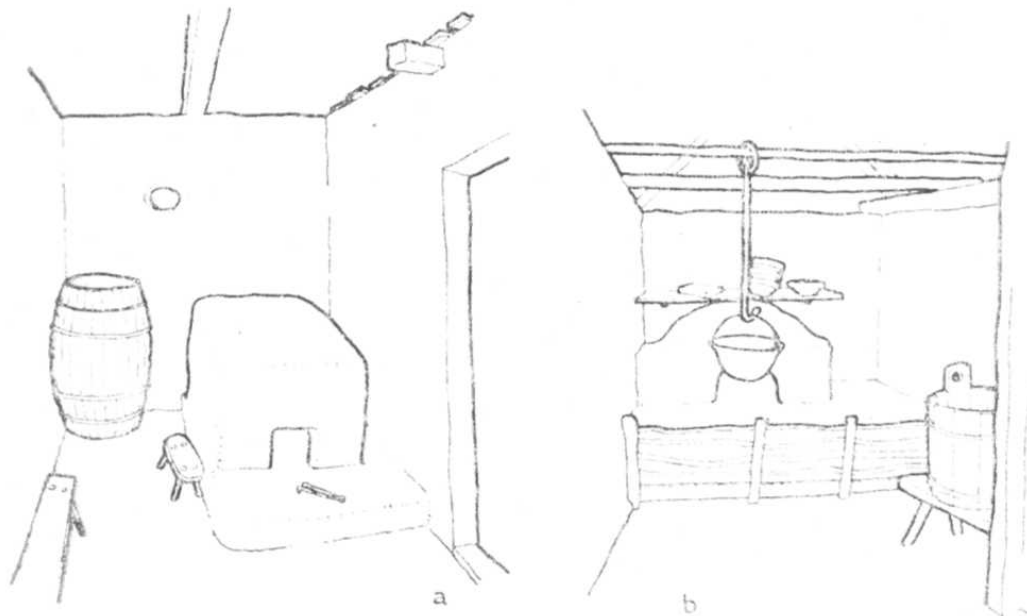
3. Szabad tűszejek: a) a nyáriházban, mellette a *dolgozóasztal*, F; b) a *kilérben*, BF.

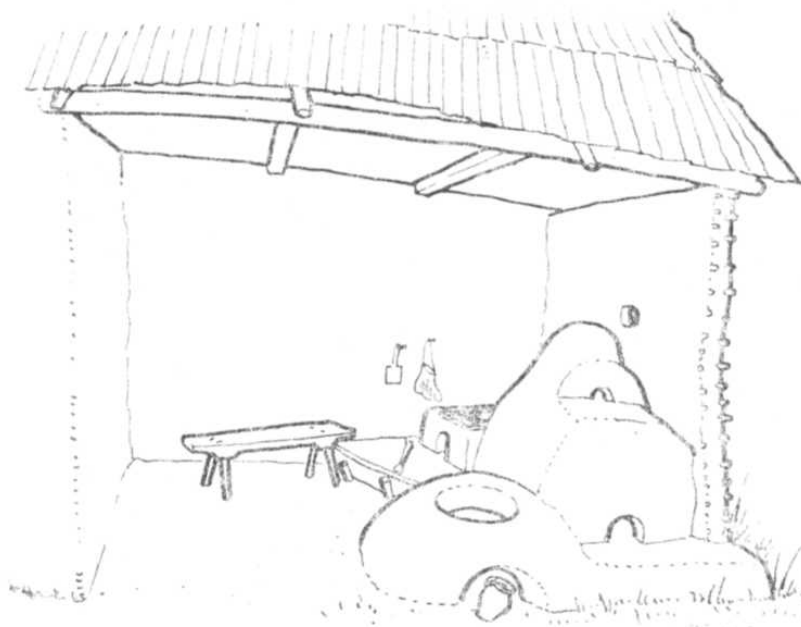
5. Kemencés, szabad tüszetek: a) kemence az ográdában (udvaron) kis fűtővel, Szf; b) kuptor a tüzelőben (eresz alatt); L; c) tüszetes kemence a régi ház folytatásában épített állásban (körülötte: nyári ág, kerekaszték, póc, sajszárító lyásza stb.) Bf.

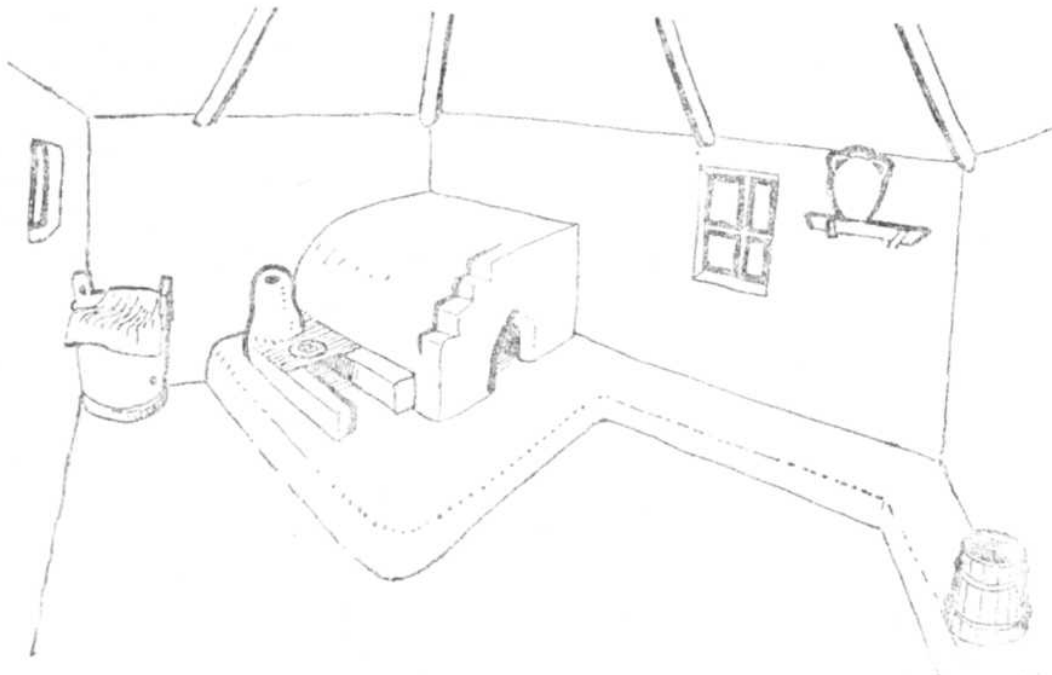
5. Kemencés szabad tűzhelyek a buketériában: a) K1; b) Bf.

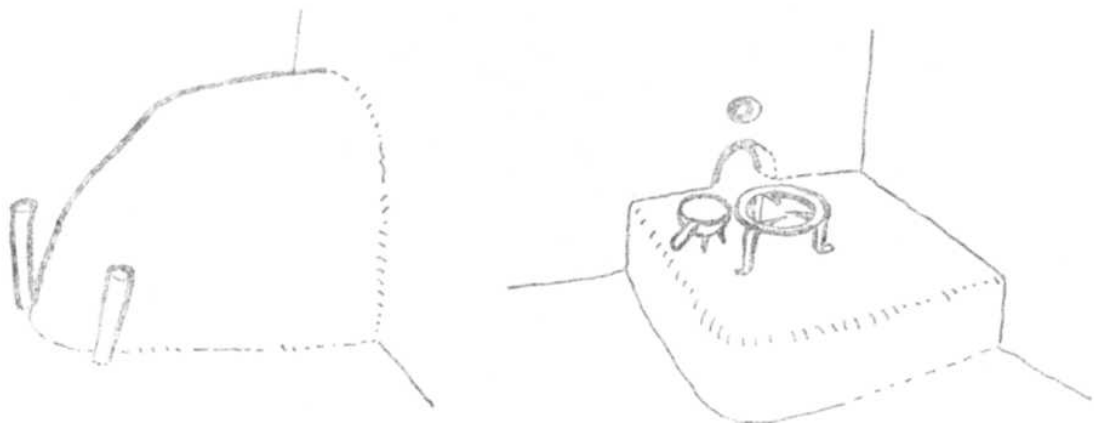
6. Kemencés szabad tűzhelyek a nyári tüzelőben: a) Bf; b) Np.

7. Tüzelő-együttes az udvarbeli *kamarához* épített *állásban* (előtérben a *katlany*, a *tüszej* és *szikrafogós kemence*, mögöttük a deszkakeretes *tüszejre* épített *füttő*), Tr.

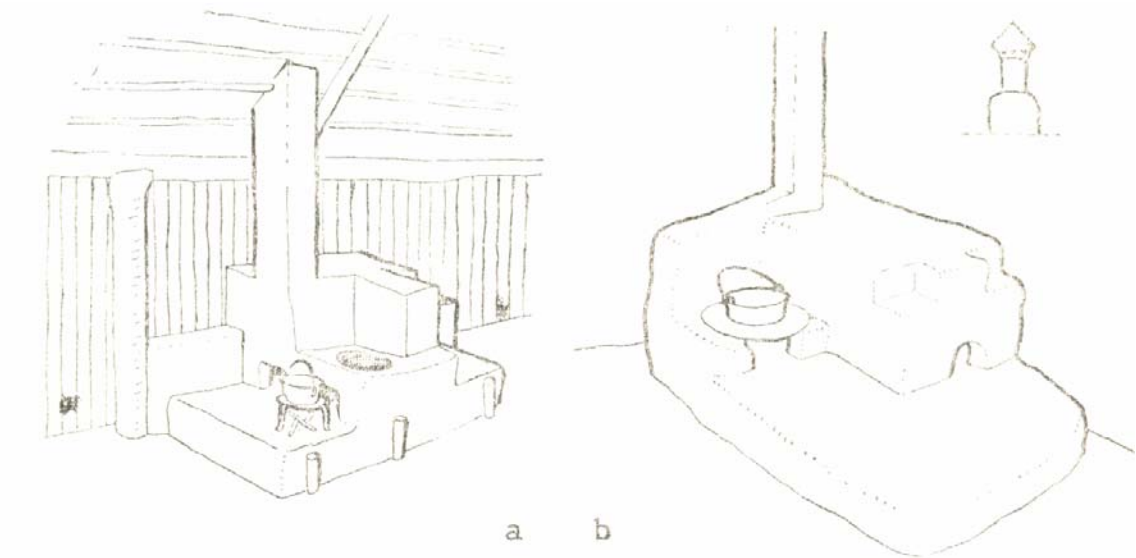
7. *Buketéria* a széles és körbe futó sár *tüszéj*el, ráépített *kemencével*, és *plítával* (balról *boralmás kád*, jobbról *cibrispucsina*), Szf.

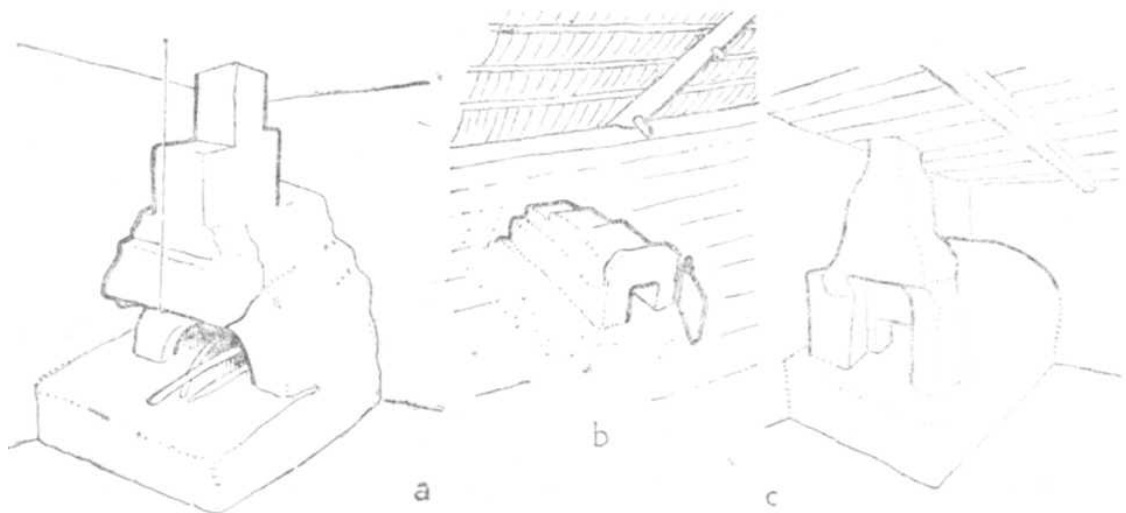
9. Földből épített *kemence* az épületen kívül, valamint a *kemence száda* s az előtte levő *tüszéj* (rajta *üstláb* és *cserpenyő*) a *buketériában*, Bf.

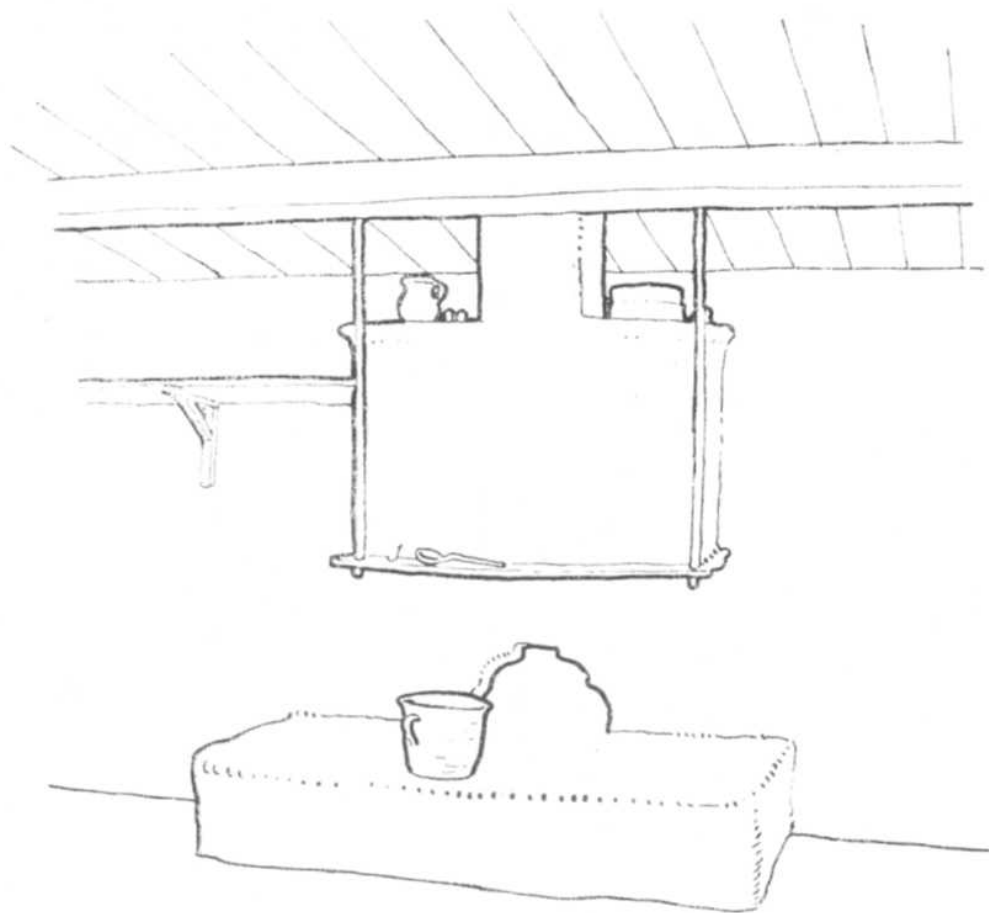
10. Tüzelők: a) tűzhely kemencével és fűtővel, Tr; b) katlan és fűtő, Bf.

11. Tüszej, katlany és kürtős kemence a kilérben: a) Ka; b) Ta.

12. Kemence, a száda előtti tüszej fölött füstfogó kürtővel (a, c) s a nádfedeles ház hijuján a kürtő fölött szikrafogó medvével (b), a-b) Bf; c) Szf.

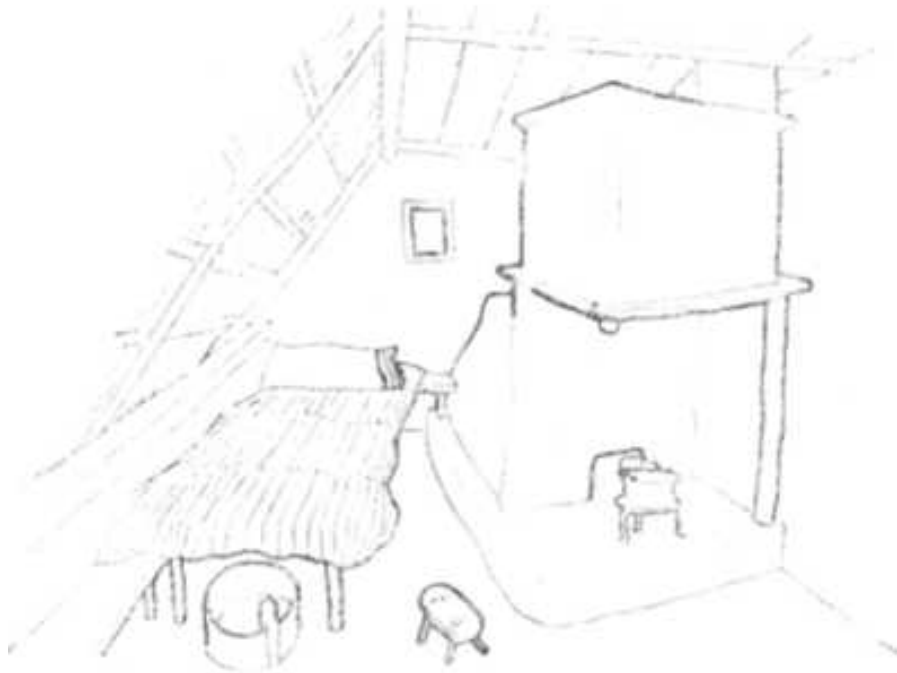
13. Góbláb a színben, Bf.

A füst- és szikrafogó, csángó nevén *góg*, *tűzfogó*, *tüszekürtő* vagy *horna*, kb. 1 m széles, ugyanilyen magas, alul nyitott négyszögletű doboz, mely hátsó felével a kemence szája fölötti peremen fekszik, első felét pedig faoszlop, *láb*, *gógyláb*, illetve *góbláb* (Bf), *gócláb* (Ta), *sodláb* (O) támasztja alá. A füstfogó megfelelő favázra *kerteléssel* készül, kívül-belül *megsikárva* (23). Ugyancsak sövényfonású s kívül-belül tapasztott a hozzátartozó kerek *kürtő*, *gogányáca* is, mely a füstöt a szikrafogóból elvezeti. E kürtő olyan öblös volt, hogy — mint mondják — ha a házba bejött valami rossz ember, a gazda kiszökhett rajta. Különben a tűzhely kürtője, a hagyomány szerint, egykor nem föl, a hijuba, hanem oldalt, a mennyezet nélküli színbe vezetett, s így a füst a színen át *kandarodott fel* a hijuba. Mi azonban már nem akadtunk ilyen megoldás nyomára, ahol a szín, a régi erdélyi szenesházak, pitvarok mintájára a házbeli füst gyűjtőhelye lett volna.

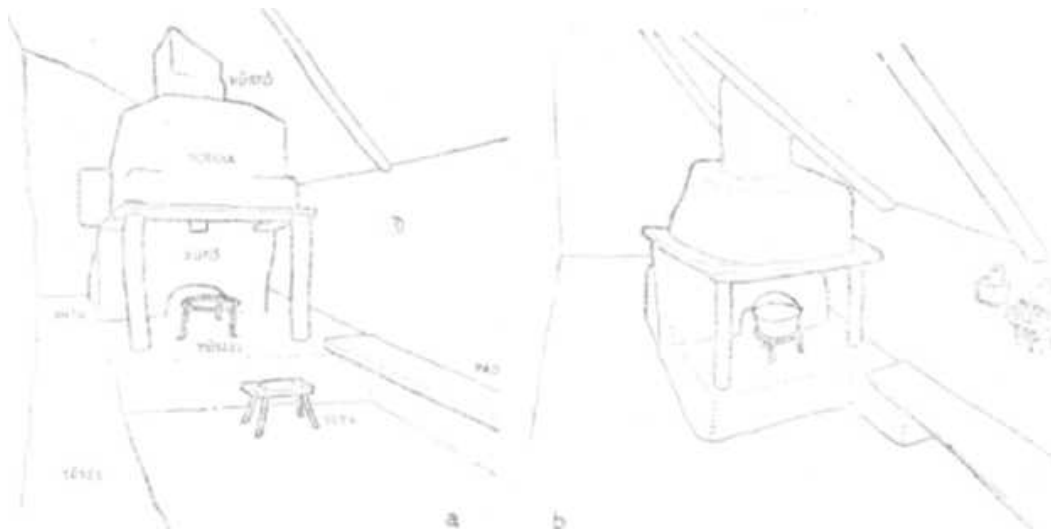
Alig lehet már régies fonott füstfogót is találni, mert öt-hat évtizede majdnem kizárólag városos vett vagy helyben készített vékony *keremidából* (cserép) építik, kívül tapasztva és meszelve, a füstkivezető kürtő pedig deszkából készül, kívül-belül tapasztva. A régi favázás készítmóddal függ össze a füstfogó felső négy sarkán kiálló csúcs, valamint a körbefonással a kürtő henger alakja, míg az új technikával (építés) a füstfogó gyakran vízszintes párkányokat kap (középen és felül), a deszkakürtő meg négyszögletű lesz. A füstfogó nyitott aljával farámán nyugszik, amely, mivel körben szélesen

14. *Kürtös túszej, fűtő és kicsi szoba a nyári konyhában (a kemence hátulja a falon kívül), Bf.*

15. *Buketéria vagy kilér, Gy.*

16. Kilérbeli tüzelők, Ta.

kiáll, egyúttal tűzszerszám és egyéb tartására alkalmas *póc* is. Az ilyen deszkaráma, polc csupán az olyan három oldalról aláfalazott és egészen keskeny, gúla alakú füstfogóról marad el, mint amilyeneket az északra eső Szabófalván készítenek (12c).

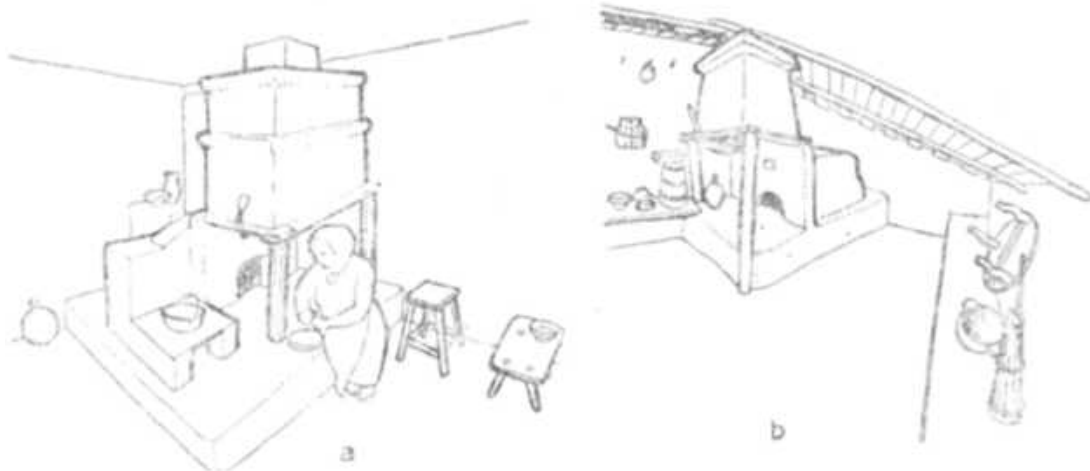
A csángó füstfogók eleje általában két lábon áll (16—18, 19b, 20—21, 23), míg a szűkebb kilérekben oldalt szorított füstfogóknak már csak egyik sarkuk támasztódik alá *góglábbal*, mert másik felől a falhoz tapad (19a, 22).

17. Buketériabeli tüzelő (*tüszej, kemence*, előtte a *góglábakon* álló *góg*, fent *kürtővel*), Bf.

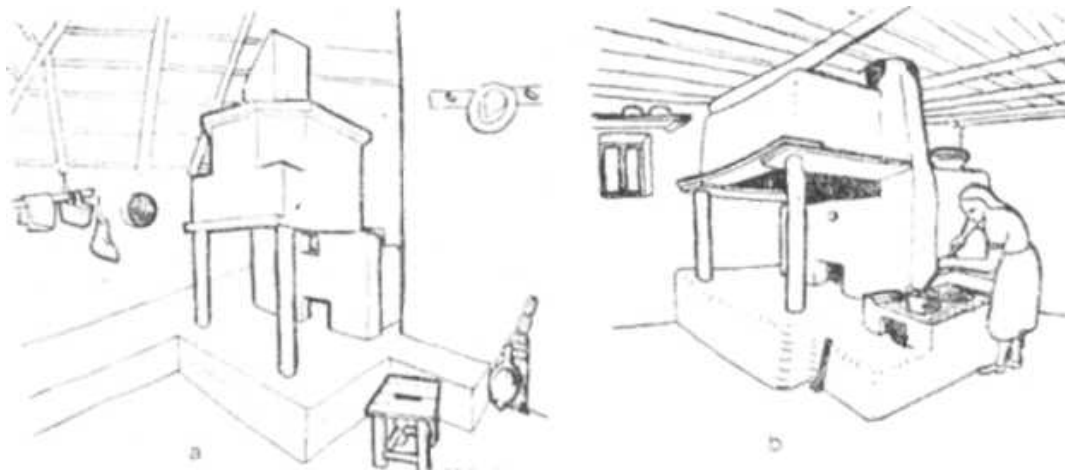

18. *Buketéria* tüzelője (*kemence, tüszej*, fölötte *góglábra* helyezett és *pócos kürtő* vagy *góg*, a füstkivezető *gogányáccával*), és egyéb tárgyak (*üstláb, kosarnya, tál, tekenyő, szék, kicsike asztal, lapicka, málé, ágy*), Bf.

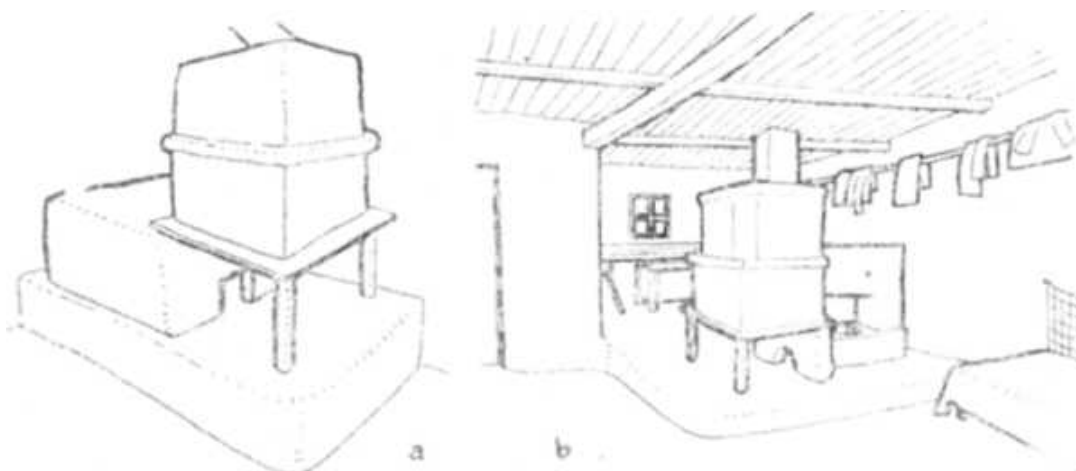

19. Konyhai tüzelők: a) *tüszej* *plitával* (fűtő), *kemence* *góglábon* álló *kürtővel* a *buketériában*, Bf; b) *tüszej* *kemencével* s *fűstfogó kürtővel* a *kilyérben* és egyéb tárgyak (*pad, pucsina cibrének, kosárka kalánnak, pad, enivaló-asztal, borszűrő trake, vajköpülő pucsina*), Pl.

Hogy a gazdasszony könnyebben dolgozhasson a fűstfogó alatt, a külső sarkon újabban nem alkalmaznak mindig *góglábat* (14, 15), sőt van rá eset, hogy a *gógláb* teljesen elmarad, s a fűstfogó eleje a padlás felől lenyúló rudakon függeszkedik (12a, 13), mint a munténiai és dél-erdélyi román fűstfogók.

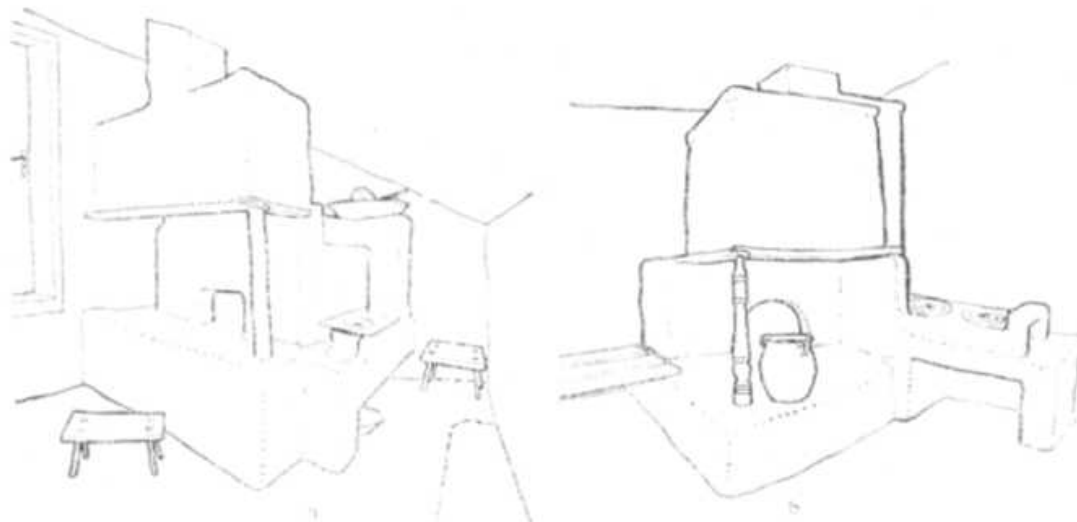

20. Konyhai tüzelők: a) *kemence a túszejen, góblábakon álló kürtő, a füstkivezető kürtőnyakával*, Ka; b) *kemencés túszej, sodlábakon álló széles füstfogó sód vagy hornya, újabban hozzátoldott fűtő, közös kürtő*, O.

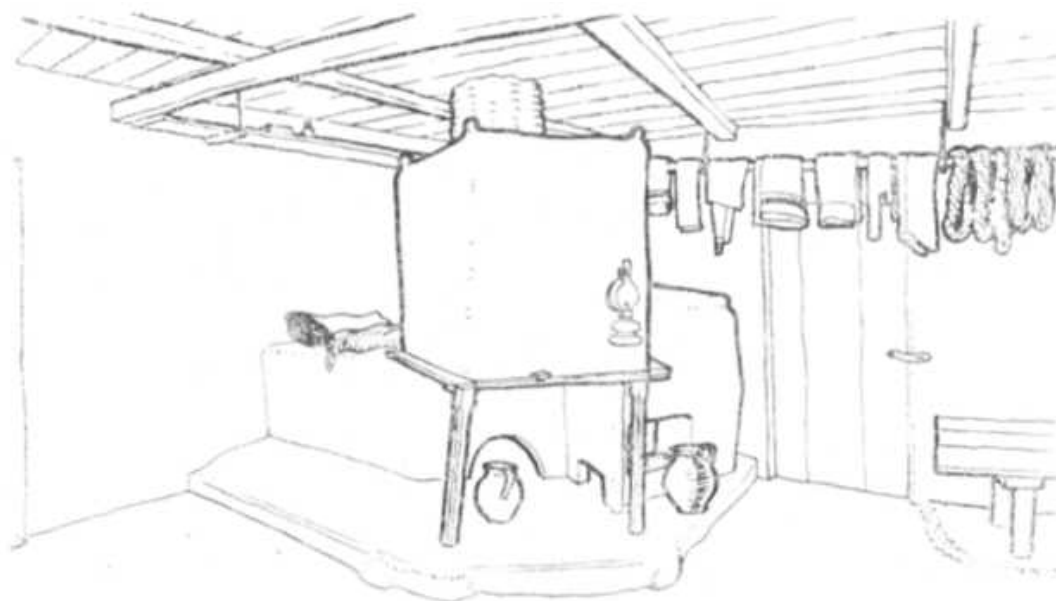

21. Füstfogó tüzelők: a) *a kemence száda előtti túszej fölött góblábakon álló góg, fent kürtővel*, Kl; b) *a lakóhelyiség sutu része előtt emelt széles, alacsony túszej, rajta főző plita, ennek kürtőjéből alakított melegítő szoba, előttük a góblábakra épített kürtő, erre támasztott rúd a szoknya (szokmány) s egyéb ruhák szárítására; mögöttük a sutuban kecskékre rakott ágy (deszkák)*, Ka.

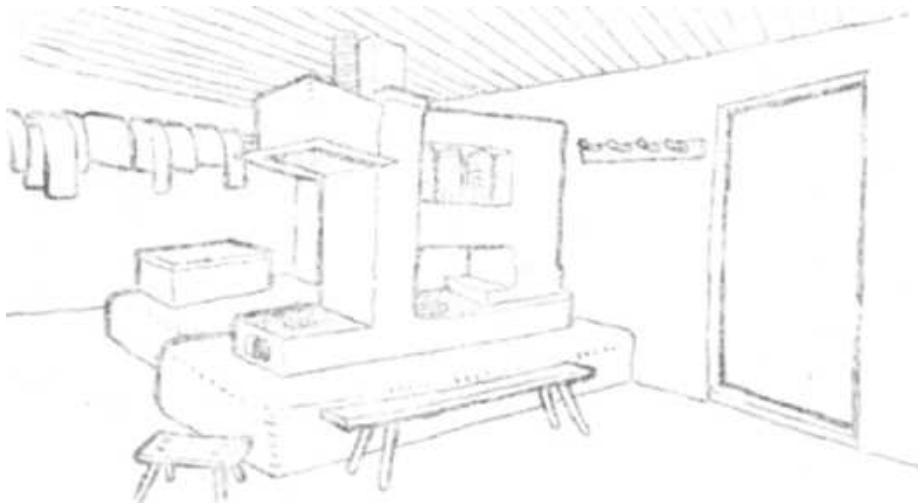
A tűzhely régebben szélesebb és alacsonyabb (20—25 cm) volt, s a szélét keményfadeszka ráma védte az omlás ellen (4a, 17, 23), a gógláb pedig olyan magas volt, hogy a háziasszony kényelmesen beülhetett a füstfogó alá munka közben. Újabban a tűzhely olyan magas lett (30—50 cm), mint a fa ülőhelyek (szék, pad). Régen, akárcsak a falakat, a füstfogót sem meszelték, csupán sárga földfestést kapott, újabban azonban ezt is lemeszelik. A megfelelő anyagokból és szerkezeti elemekből való célszerű összeállítása, nemzedékek során kialakított alakja, arányai és tagolása révén a hagyományos füst-

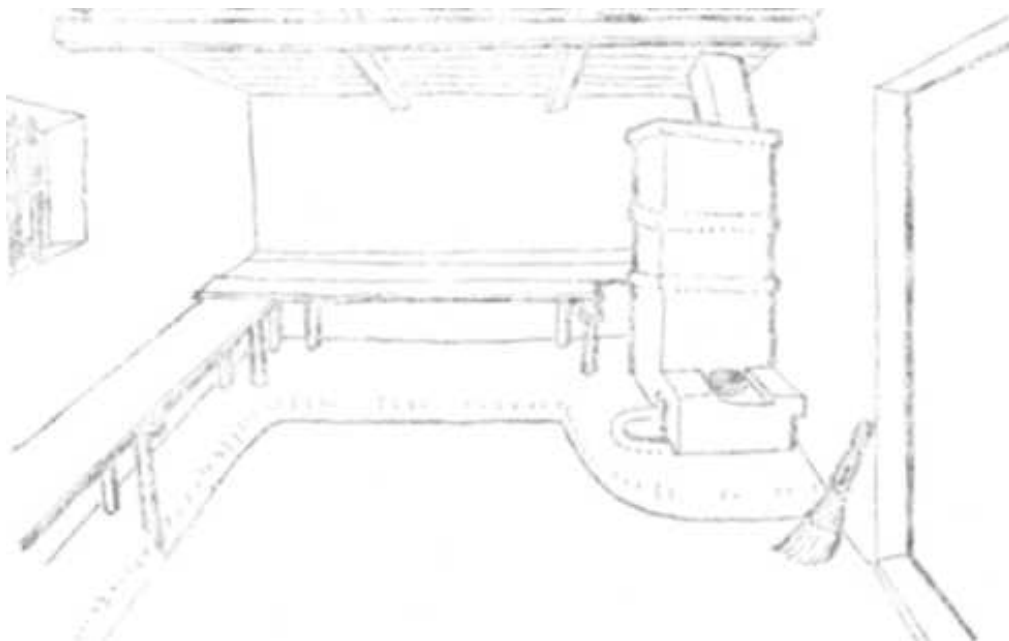
22. Füstfogós tüzelők; a) a kilérben épített tüzelő részei: *tüszej*, *kemence* (*száda* és *háta*), *plattenes fűtő*, *szóba*, *góblábra* épített *góg kürtővel*; egyéb tárgyak: *kicsiszek*, *pad* (vége), *kicsiasztal* (hátul), *lisztestekenyő*, *máléhabaró* és *szita*, Bf; b) hasonló tüzelő, *esztergályozott góblábbal*, Kl.

23. Füstfogós tüzelő a lakóházban. Fakorlátos alacsony tűzhely, *kertelt góg és kürtő*, a *kemence* lapos teteje a *gyermek*ek alvóhelye; a jobbról látható *cöveklábú pad* alatt végig *sár tőtés*; balról a *szín*, szemben a *kamara* ajtaja, Farcádi Györgyné, Ff.

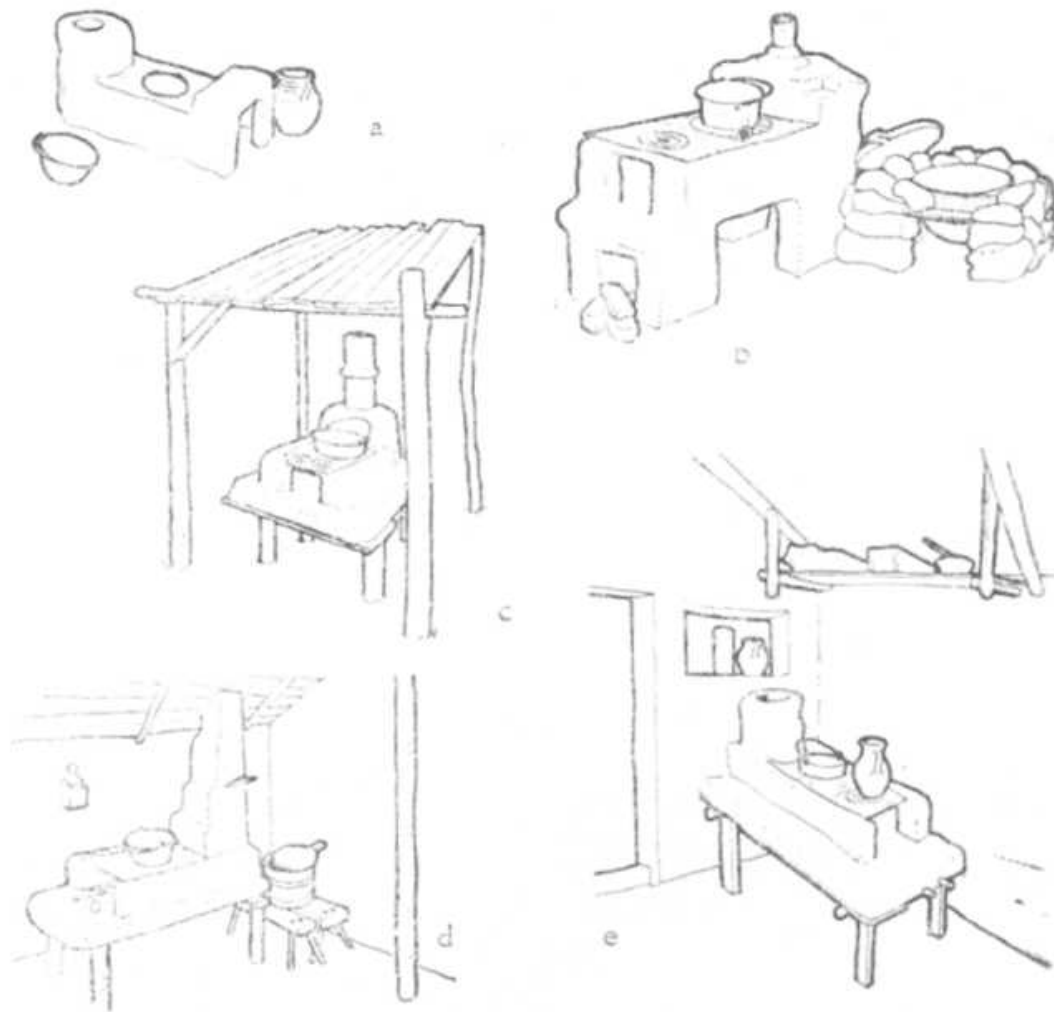
24. Lakóházbeli átalakított tüzelő: a szabad tűzhely helyén plattenes fűtő, a góg helyett *pártfogó kürtő*, a lebontott kemence helyére (balról) ágyat vetnek, Ka.

25. A *hegybőso ház*, körben *tőtéssel*, fölötté *cöveklábú pad*, ágy és (a szin ajtó mögötti sarkában) *fűtő* és *szóba*, előtte *cirokseprő*, Bf.

fogós — kemencés tűzhely a csángó lakásbelsőnek nemcsak legfontosabb és legkedvesebb, de formaalakítás szempontjából is egyik „legsikeresebb” objektuma volt.

A lapos tűzhelyen csupán parázs és forró hamu közé állított gömbölyű cserépedényekben főzhetnek, a széles szájú üstben való gyors forralásra már külön tüzelőforma, *katlan* szükséges. Ez lehet földbe vájt gödör (pl. észre-

26. Plattenes főzőtűzhelyek: a) épülő ház ideiglenes tüzelője (üst és gorzafalvi fazék), Gy; b) udvarbeli *plita* (plattenes tüzelő) *szóbával* (füstkivezető) és melléépült *lúgozókatlan*, Bf; c) cöveklábú *plita* a *tüzelőben*, L; d) cöveklábú főző *plita*, hátul *szóbával*, Pl; e) *lábakra* épített *tüszel* a *buketériában*, Tr.

náknál, 2a), illetve az udvaron, a kemence mellé a földre (14, 21), vagy a tűzhelyre épített magas katlan (7, 10b, 11a). Az üstnek a láng fölött tartására szolgál némely mennyezet nélküli sütőházban a tűzhely vagy katlan fölé lelógó *horog* (6b), esetleg a katlan gödre fölött átfektetett bot (2a). Ott, hol az üstnek nincs állandó helye, különösen a kisebb üstöt, háromlábú vas *üstláb*ra helyezik (3, 4c, 5, 9, 11a, 15—18).

Az üstben való főzésre épített katlanok utódai a csángóságnál a *plitás* (plattenes) *fűtők*. Ezek alig két-három nemzedéke, a *tábla* (bádóg) Moldvában való tömeges megjelenése óta terjedtek el. Mivel üstben való főzésre készültek, a bádogon egyetlen kivágott nagy lyuk van. De a későbbi karikás öntöttvas plattenű fűtőkön is majdnem kizárólag üstben főznek (10, 11a, 19a, 20b, 26, 28c stb.), amely igen alkalmas a kenyér helyett naponta háromszor fogyasztott kemény puliszka gyors megfőzésére.

27. Fűtő és ágy, a színben, Bf.

Hogy a plattenes tüzelők elődje a katlan és üstláb, erre vall az a tény is, hogy ezekre már a platten megjelenése előtt helyeztek néha vékony sütőlapot, *placsintasütőkövet*, valamint az is, hogy magas lábakra helyezett vasplattenes tüzelőket is látunk errefelé (10b, 26, 27). Ugyanakkor a plattenes fűtők egyes változatai — pl. amelyeket meleget is adó hosszabb füstelvezető kürtővel elláttak — viszont a kizárólag melegítő házbeli zárt tüzelő, a *szóba* elődjének tekinthetők (20b, 21b, 22, 26d, 28b, d stb.).

Mióta a tűzifával a csángó falvakban is takarékoskodni kell, csíki és háromszéki példára itt is terjed az az eljárás, hogy a széles tűzhelyen, a kemence előtti füstfogó kandalló mellé, fakímélő plattenes takarékos tűzhelyet — *fűtő*, *plita* — építenek, sárból formált hosszú, könyökös füstelvezetővel, amely így melegítő kályha is (*szóba*). Régi, egylakóhelyiséges házakban és mennyezetes, lakott nyári konyhákban ma is többnyire együtt látni a *fűtőt* és *szóbát* (14, 28c, 29 stb.).

Amikor aztán a ház lakóhelyiségéből kiszorul a füstfogós, terjedelmes kemence a nyári konyhába, a magára maradt plattenes és melegítő *kürtős* fűtő tovább fejlődik, a kürtő *füstlika* bonyolultabb járatú lesz (30), s ennek megfelelően kialakul a nagyobb felületű és változatos alakú, önálló kályha. A kezdetleges, felismerhetően kürtő jellegű példányokat (38b, 40, 41, 43—46) a lapos (30—32, 36, 37), a szegletesen megtört (34, 38), majd a közepén meghagyott nyílással vagy másként tagolt formák váltják föl. A fűtő mögött egyes esetekben *rol* (sütőcső) van (34, 36, 39b), ez újabban bádogajtós, gyári készítésű (42b, 44).

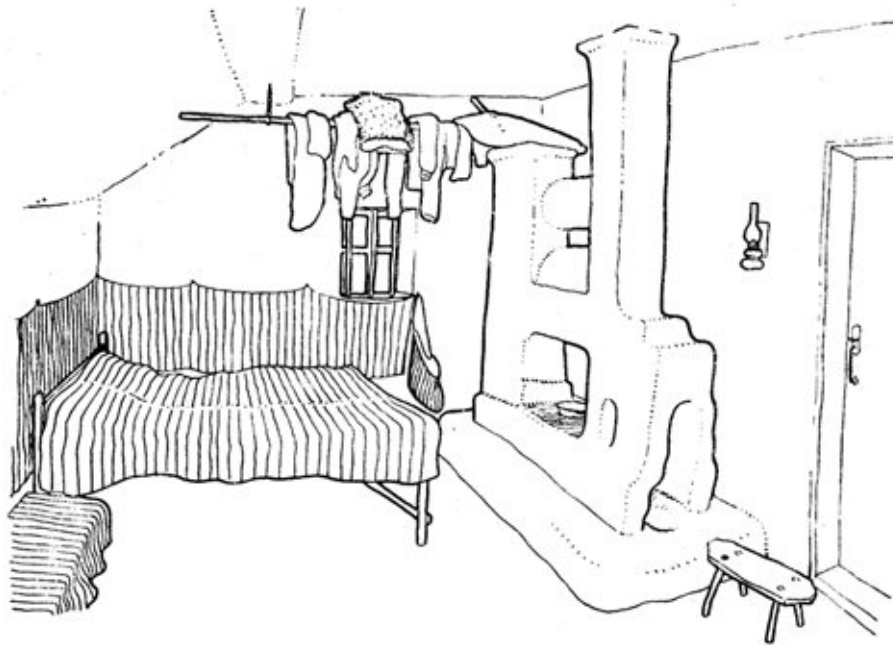
A fűtők mögé vályogból épített egyszerű, simára sikarolt és fehérre meszelt hasáb alakú kályhák a csángóság puritán ízléséről és tisztaságszeretetről tanúskodnak. Kevésbé gyakoriak azok a kályhák, melyeknek lapos felületét megtörik a füstjáratok közt meghagyott függőleges üregek, illetve a vízszintes párkányok és felső pártázat. Az ilyen architektonikus elemek mellett,

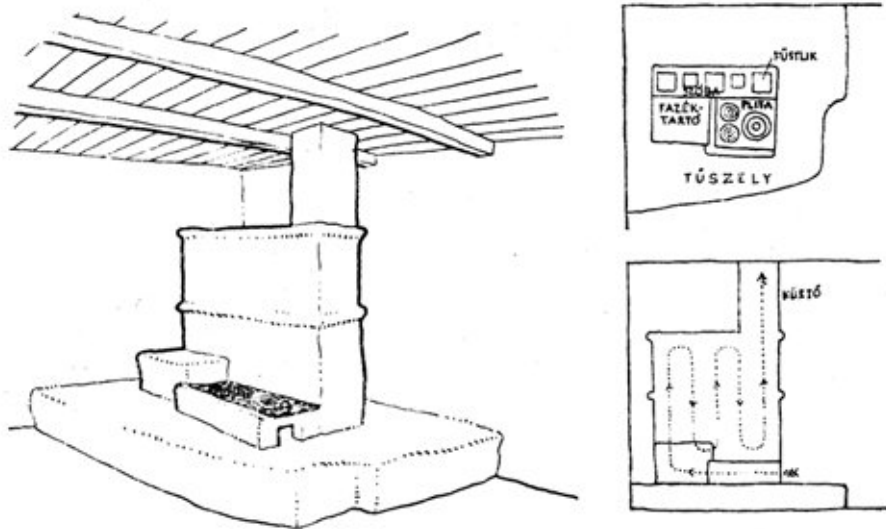
28. Fűtő és szóba együttese: a) szóba és *sutu* vagy *tüszej*, ahonnan a *fűtőt* lebontották, balról kis ülő *kucok*, fölötté *likacka* (vakablak), Bf; b) *plita* és *szóba* mögötté *ágy* a *kilérben*, Ka; c) *szóba*, mellette *ágy* a házban; Pu; d) *szóba* és *plit*, Szf.

a síkáról alkalmával néha egyszerű stukkódíszek (rozetta, kereszt, virág, madár) is kíváncsoznak nagyobb sima felületekre (46—47).

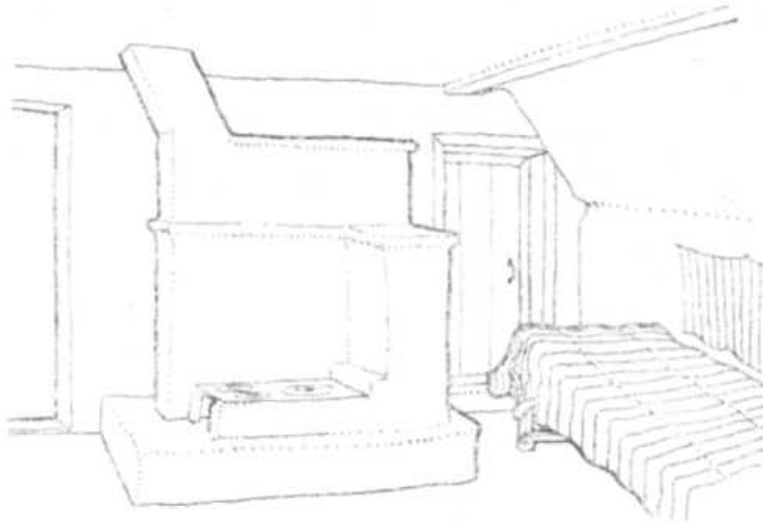
Az újabb kettősházakban, ahol a *tisztaházban* alig ülnek és sosem főznek, a kályha magában álló s a helyiség parádés jellegének megfelelő mutató építmény. Így vonultak be a 30-as évektől az akkor épült új csángó házakba a közeli városokon (Bákó, Román) látott magas bádogkürtös-oszlopos, vasajtós (*kapucska*), sarokra állított *szóbák* (48—49). Noha ez is városi hozadék, egyes példányai jól beilleszkednek a csángó lakásbelső összképébe.

29. Szóba és plita a házfedél eresztésével kiszélesített s lakhatóvá tett színben, Np.

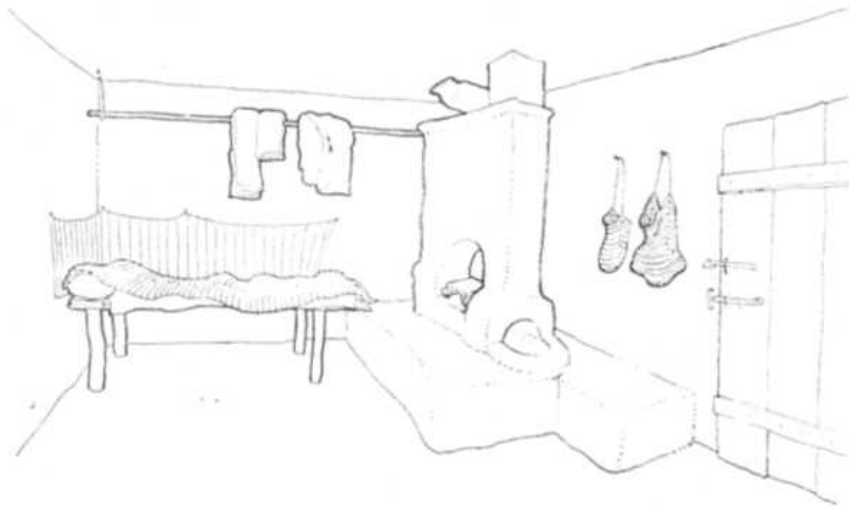
30. Tüszej, plita, szóba és kürtője (távlati, alap- és szerkezeti rajz), Bf.

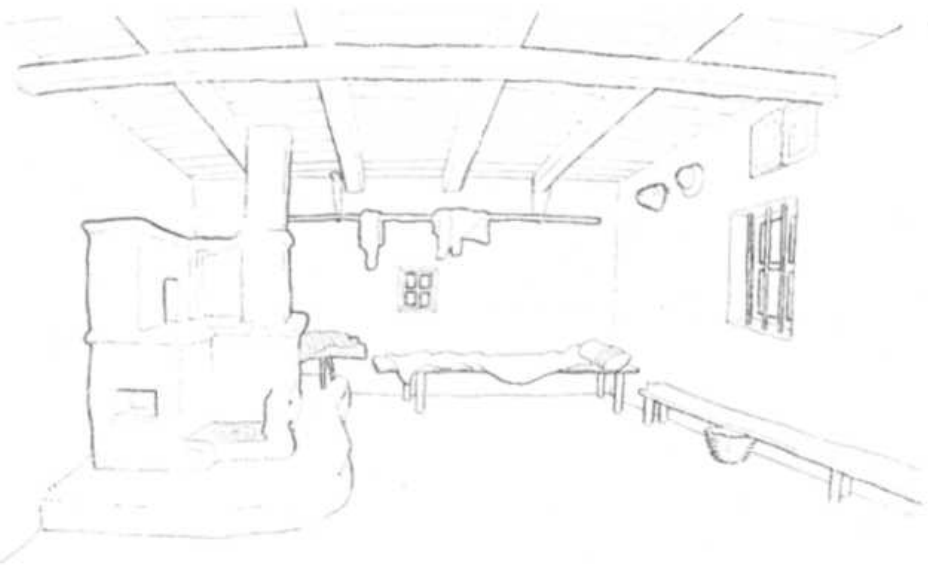
31. *Plita* és *szóba* a hátrafelé (a fedél leeresztésével) bővített lakóhelyiségben, Tr.

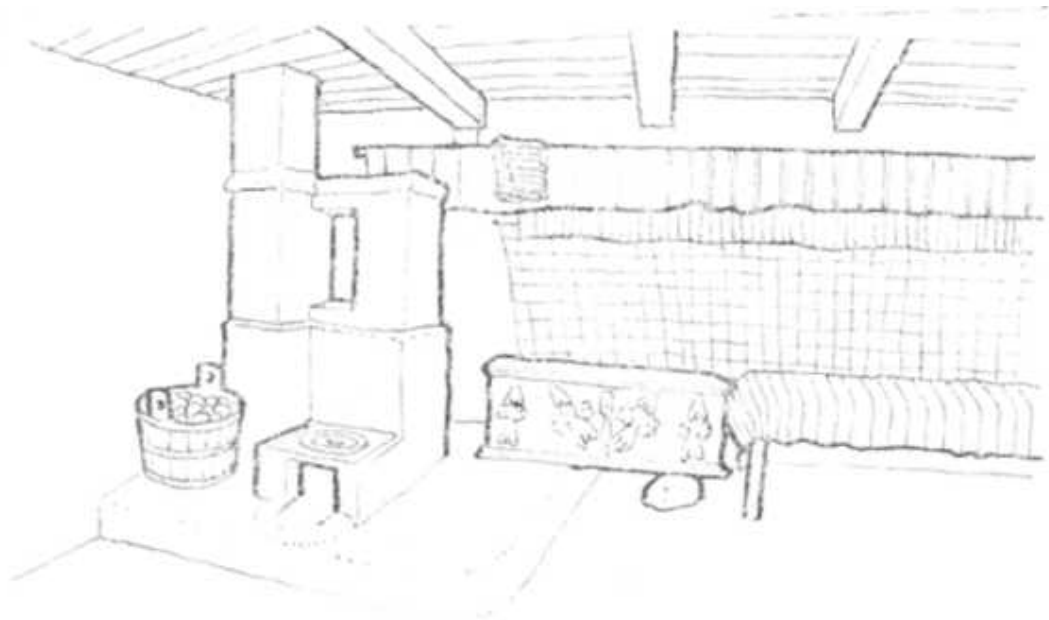
32. *Szóba* (előtte *plita*, mögötte *sutu*) a lakóhelyiségben, honnan a korábbi *gób* az eresz megnyújtásával kilétszerűen kibővített *szín*be került, Bf.

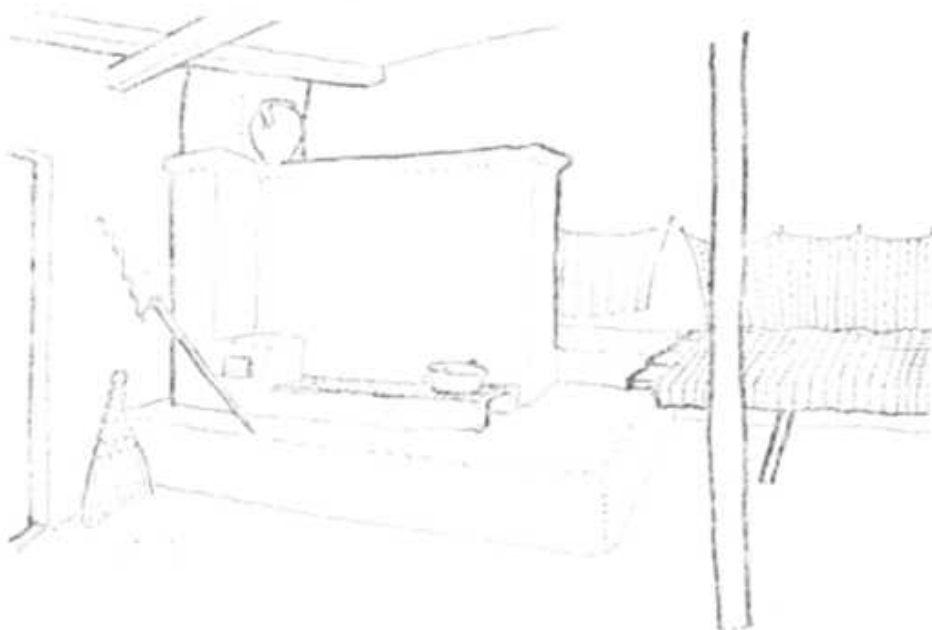
33. Szoba a lakóhelyiségben (Piros György), Bf.

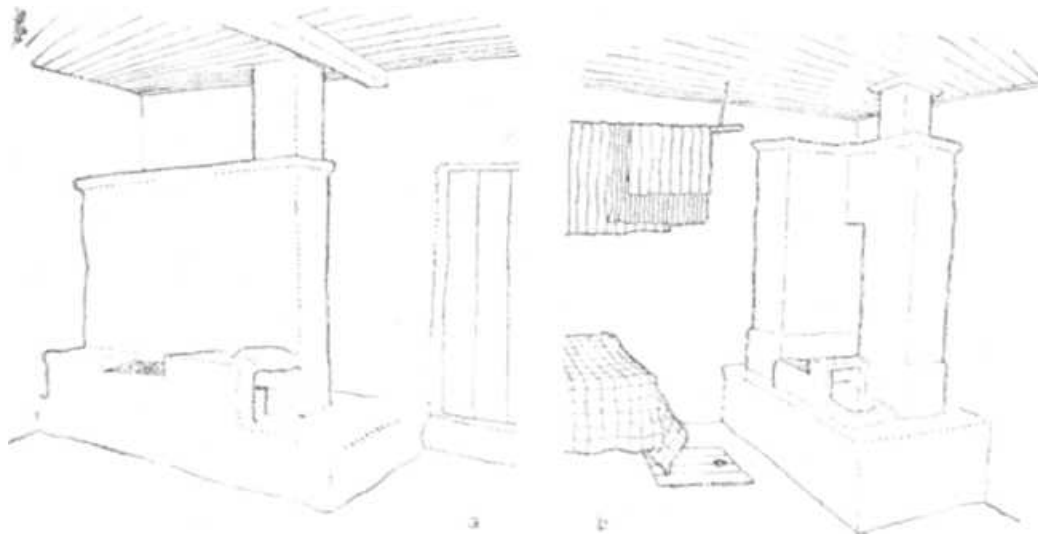
34. Szoba az ódájában (Kicsi György), Bf.

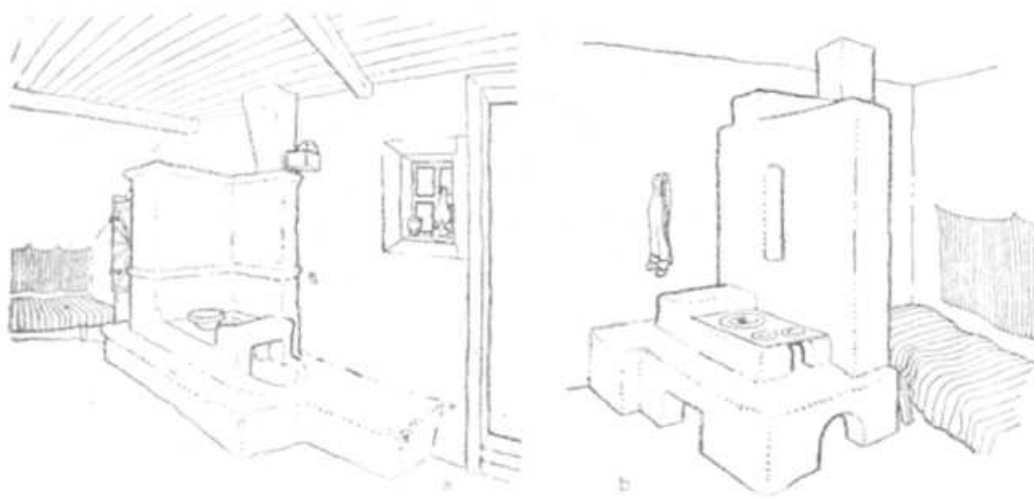
35. Szóba a tisztaházban. Látható még a *barassói láda*, *ágy*, *fali kockás lőcser*, a *rúdon rúdravaló-lepedő* és alatta *csíkos lőcser* (Dobos András), Bf.

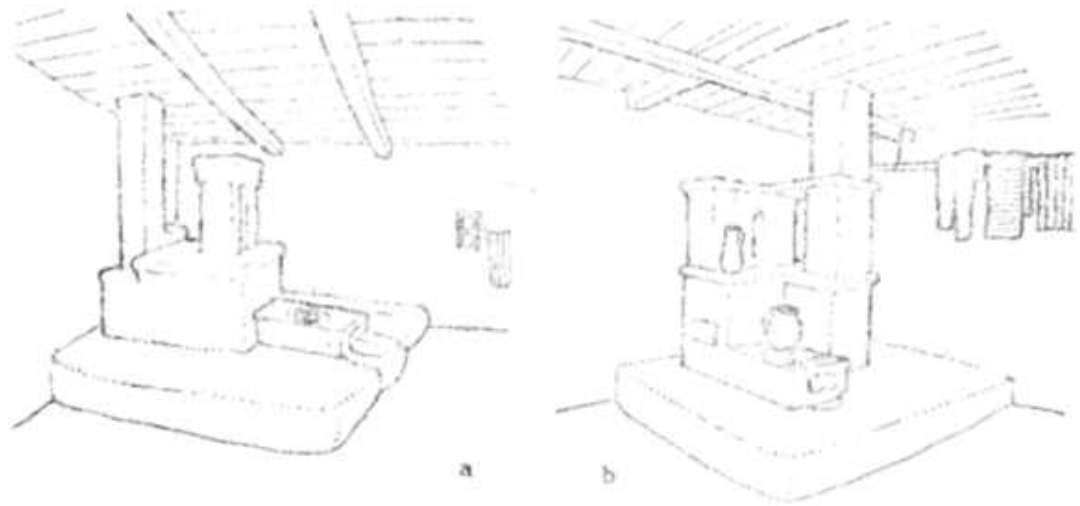
36. Szuba a házban (részei: *tüszej*, *plita*, *szuba*, *kürtő*, *szubaköz*), Szf.

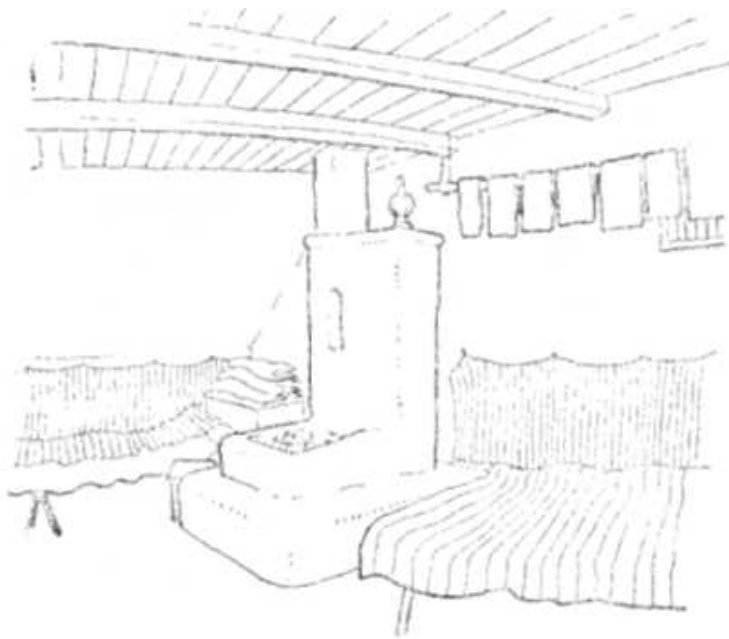
37. Szobák, Kl.

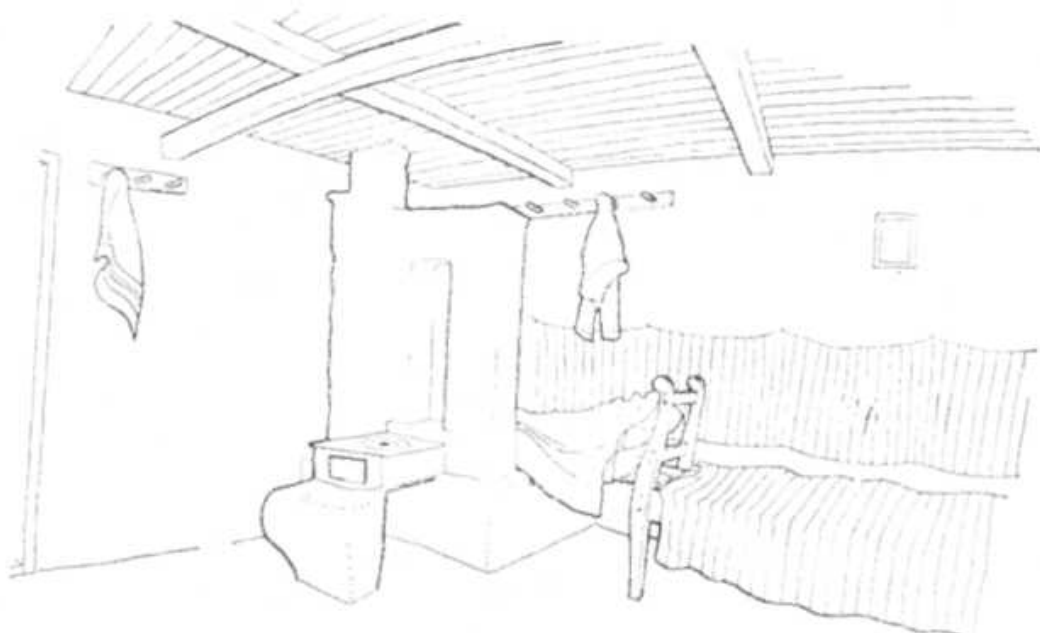
38. Szobák: a) a fedél leeresztésével hátul bővített *kicsiházban* (Benedek Péterné), Mf;
 b) a *szóba* mögötti *sutu* alvóhely (Vákár Antal), Tr.

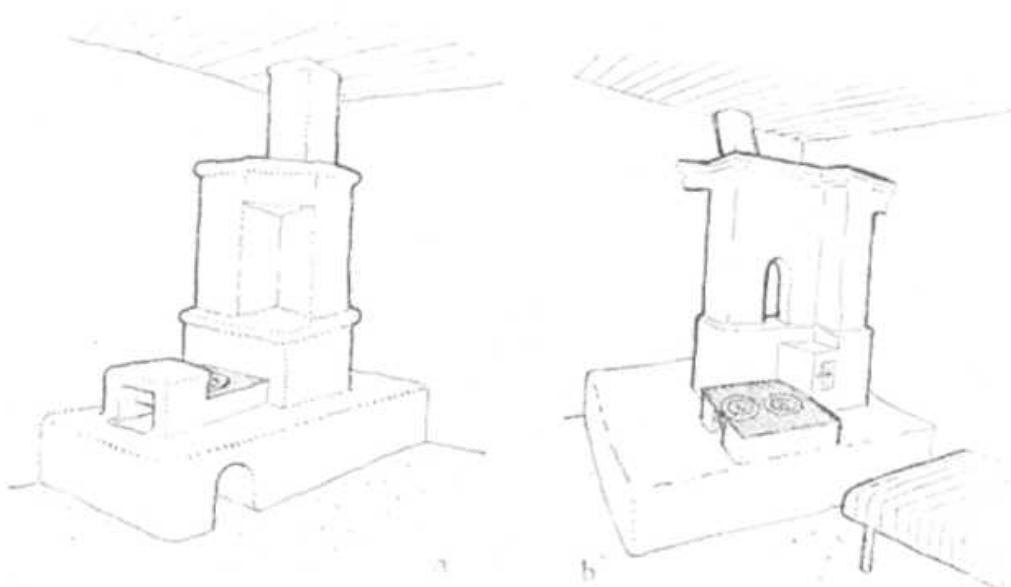
39. Szóbák a terjedelmes tűzhely közepén (a mögötte levő rész a *sutu*), Bf.

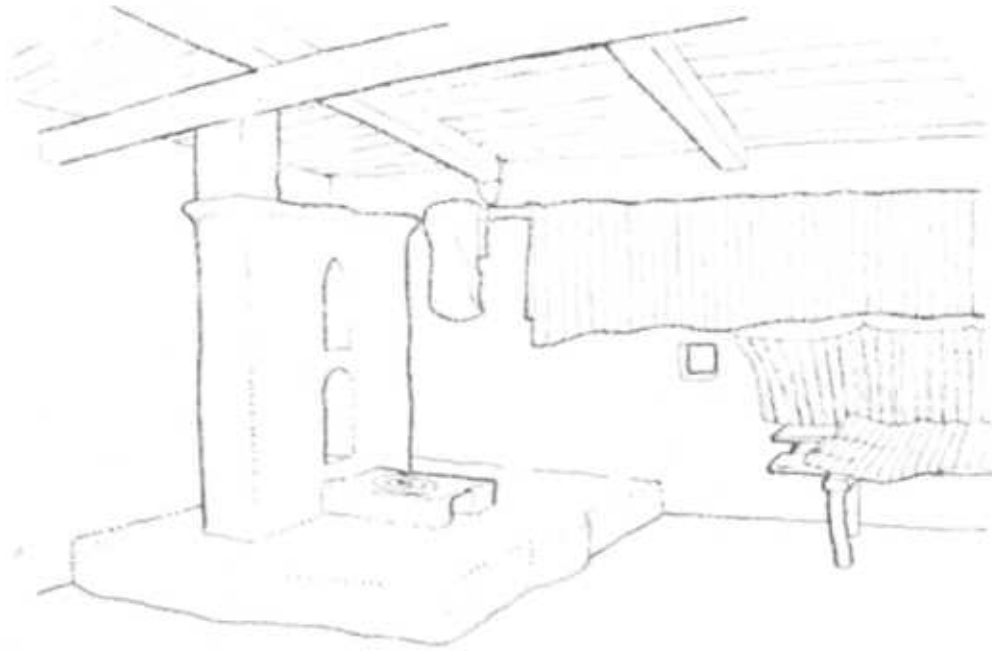
40. Szóba a *plitával* és *tűszejjel* (előtte és mögötte *ágy*, *falilepedő* vagy lécsér, a *rúdon rudilepedő* és *karincák*) (Martinka János), Ta.

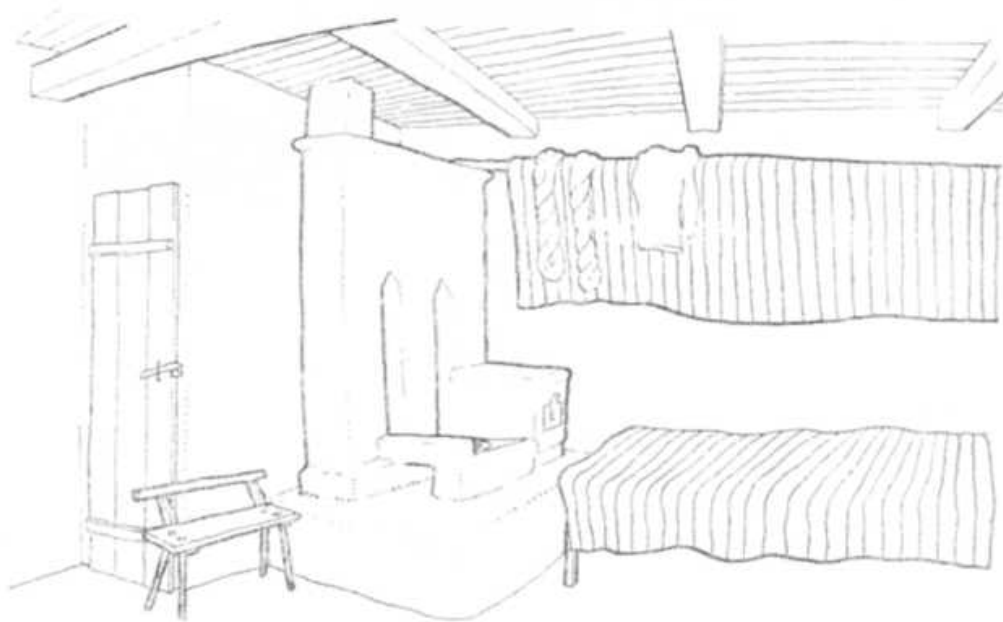
41. Szóba eleje állított *plítával*; ez előtt kis *tisztej*, mögötte a *sutuban* „az onoka hál”
(özv. Pista Istvánné), Tr.

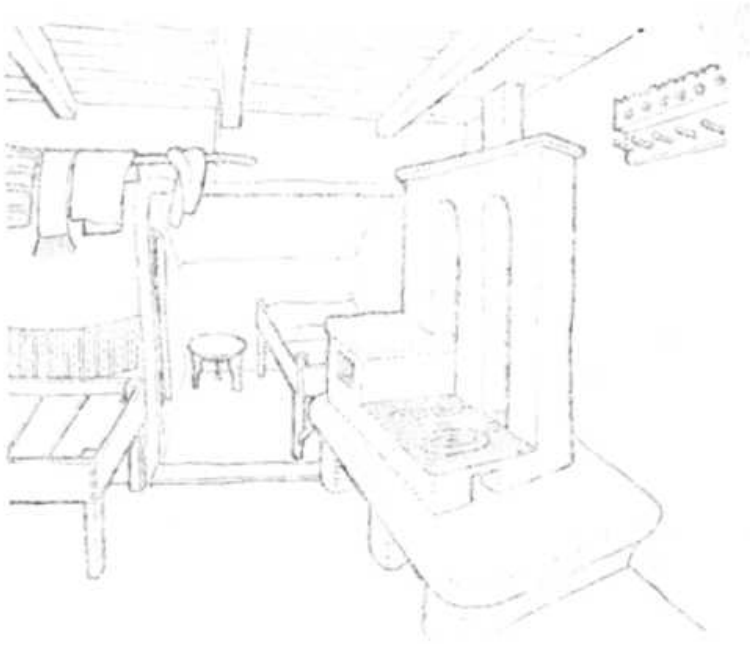
42. Szóbak: a) S; b) Szf.

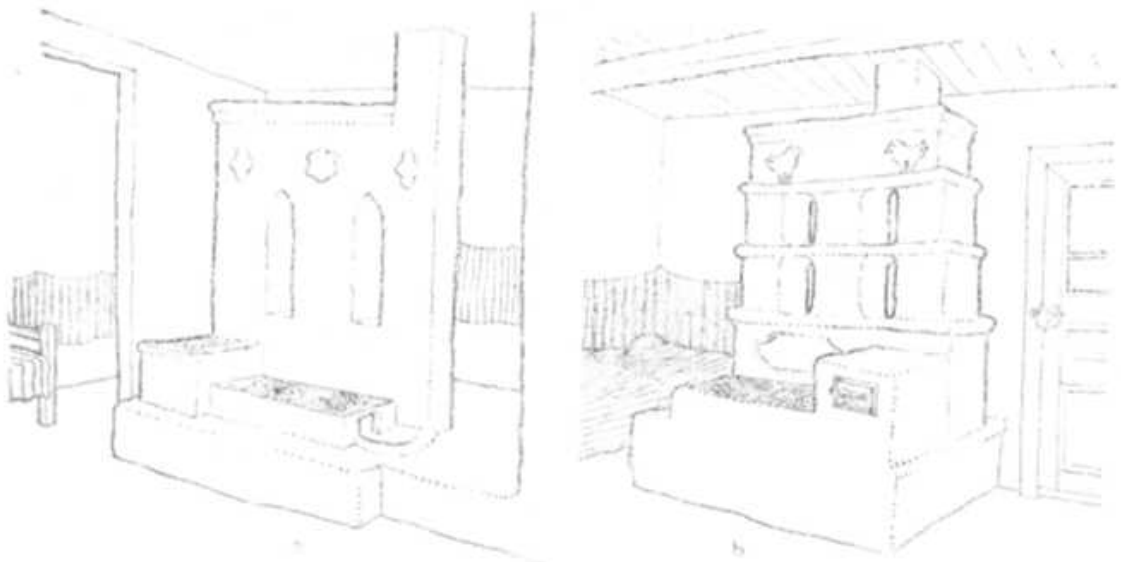
43. *Szobás sarok*, id. Petrás Györgyné, Gy.

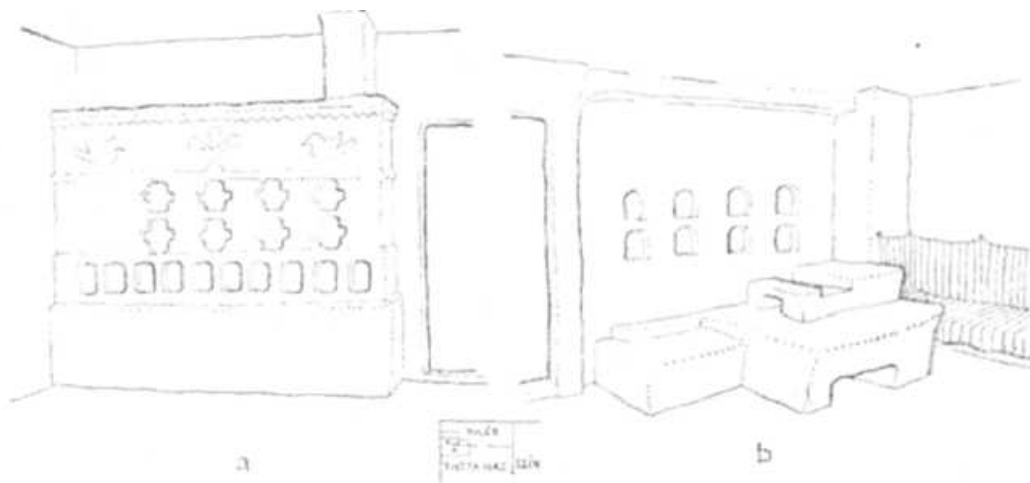
44. *Szobás sarok*. A szobára támasztott *rúdon rúdravaló-lepedő*, balról ajtó a kisház felé, Kl.

45. Szóba nagyházban (ponkra épített főző plit, sütő rol és melegítő szóba); balról ágy, mögötte fali lécszer, fölötte rúd; a szóba mögött a fedél leeresztésével képezett sutu (ágygal és asztallal), innen nyílik ajtó a kilérbe, Pu.

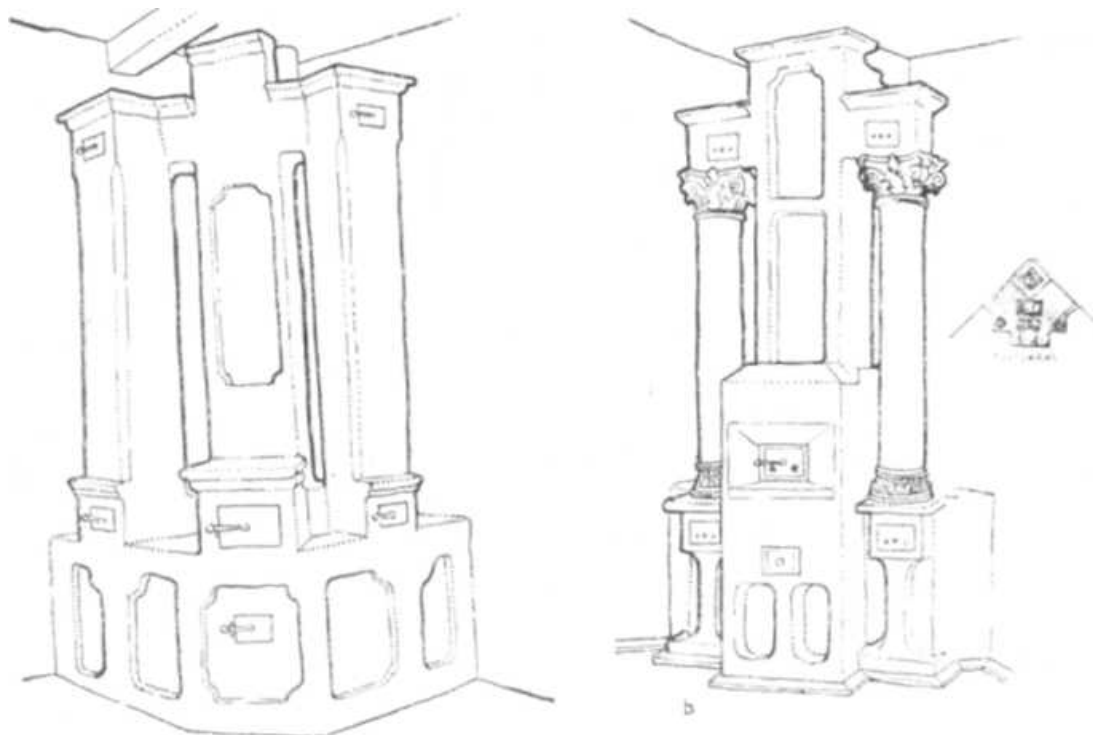
46. Szobák fűtővel: a) a szóba mögött fekvőhelyül is használt sutu (a falon lécszer), balról ajtó a kilérbe, Mf; b) a szóba mögötti sutuban ágy, Bf.

47. A ház és kilér közt falat képező *szóba*: a) a ház felől, b) a kilér felől, Mf.

48. *Bojáros szóba* a tisztaházban, mellette balról festett láda (a gazdasszony anyai nagymamájától származott), jobbról újabb ágy, a falon széles *takaró*, Petrás János, Bf.

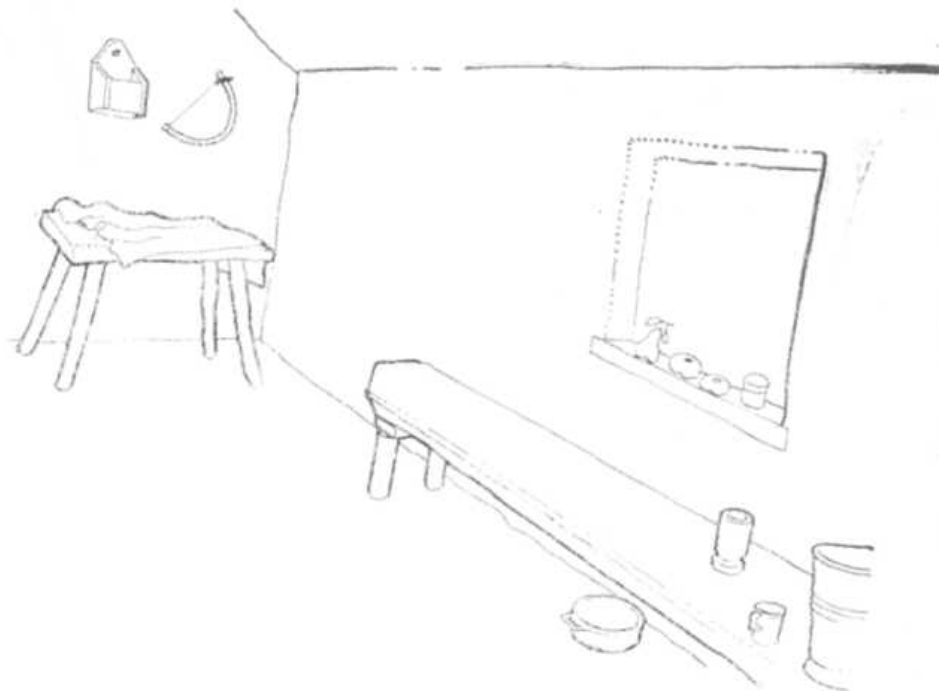
49. Bojáros szóbak: a) Tankó György házában, b) Ekhárt János házában, Bf.

PAD ÉS LÁDA

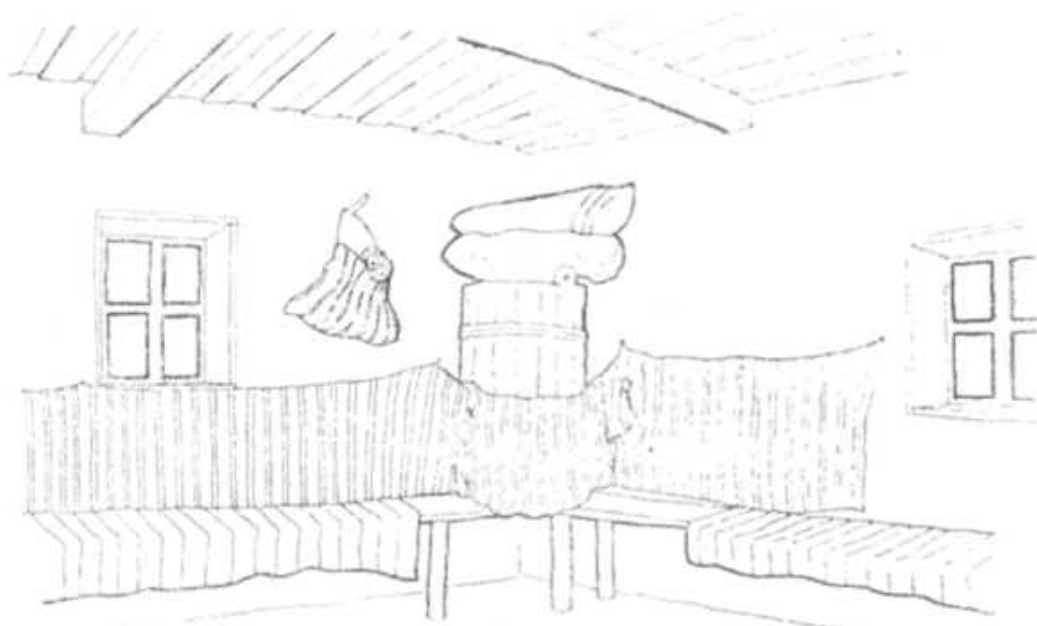
A lakásbelsőnek a földhöz-falhoz tapadó súlyos építményén, a tüzelőn kívüli berendezését általában fából való és többé-kevésbé mozdítható bútorfélék alkotják. Azt találjuk azonban, hogy e bútorfélék egy csoportja nyilvánvaló átmenetet képez az épülethez, tapadt, sárból rakott tüzelő és a szorosabb értelemben vett (mozdítható) bútorok között.

A falak szárazon maradására a házat már kőből-sárból emelt *tőtés*re építik, s a bent levő dolgoknak és embereknek a talaj nedvességétől való óvására a *házfőggyit* ugyancsak feltöltik. A feltöltés bejárat előtti, ereszalji része különböző eszközök és termények átmeneti rakodóhelye, de szép időben ülőhely vagy akár fekvőhely is. Keskenyebb ereszalji töltés szokásos a ház kert felőli végén is, amely — ha ezen az oldalon később (a fedélsík megnyújtásával) kilérféle épül — az új helyiség ülőhelye, padja lesz (3a, 16). A talaj nedvességétől való szigetelésre, tüzelő-, ülő-, heverő- és dologhelynek épül a lapos tűzhely is. A száraz ülő- és fekvőhely növelésére még újabban is szokás volt a tűzhely valamelyes megnyújtása a fal mentén (16, 39, 5C, 87, 90a). De még találunk olyan régi házakat is, ahol a tűzhelytől kiindulva az egész belső fal mentén körben alacsony sártöltés látható, a valamikor általános ősi sárpád biztos emlékeként (13, 16—17, 25), noha idővel e sárpád fölé vagy ehelyett már cöveklábú *pad* és *ágy* került (15, 32—35, 43, 50—52).

Jellemző, hogy néhol még a becsapolt lábú padok is egyik végükkel a tűzhely töltésére támaszkodnak (5, 16—17, 19, 22b), világos jeléül a pad

50. *Kilér* berendezése a hosszú cöveklábú *paddal* és a *kicsiasztallal*, Farkas Mihály. Bf,

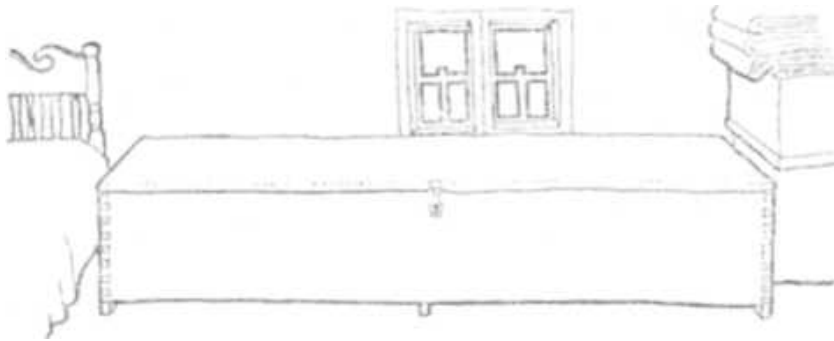

51. Ház ablakok közti sarka: a hosszú *padok* találkozásánál a *ronygyásputyinával*, Id. Petrás Györgyné, Gy.

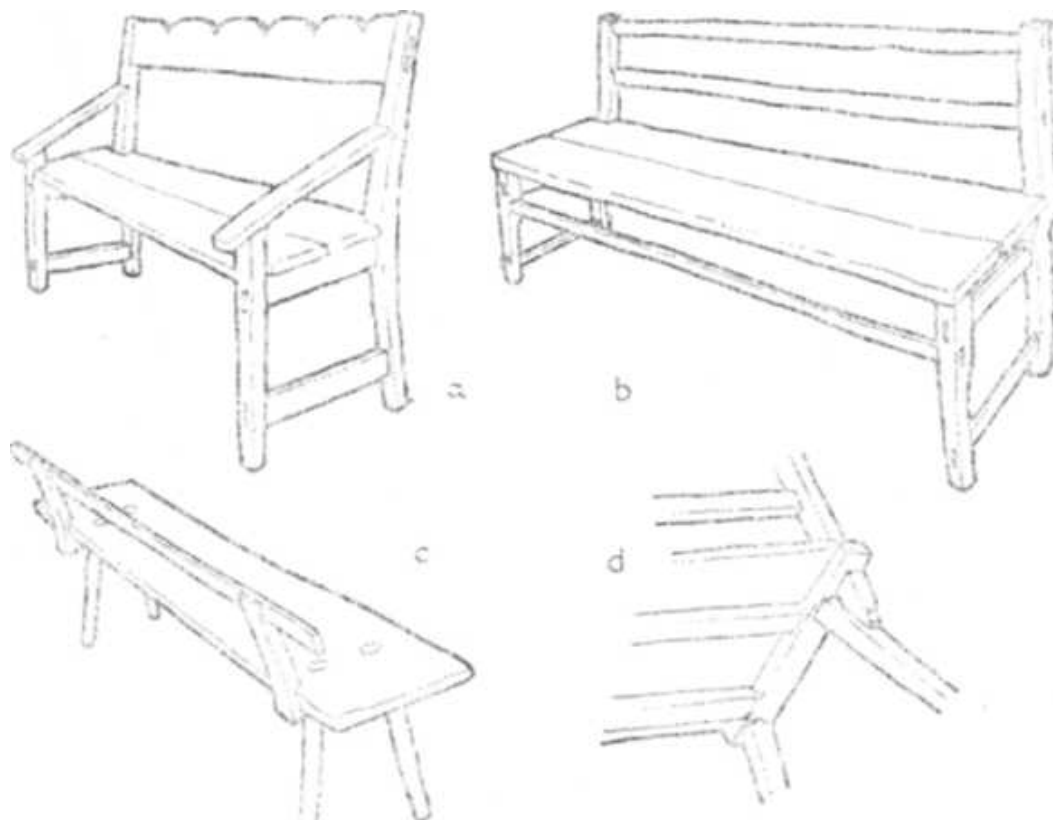

52. Ház ablakok közti sarka: a *padláda* és hosszú *pad* találkozásánál régi és újabb *asztal*, előbbin kicsi *ronygyásláda*, özv. Pista Istvänné, tr.

sártöltésétől való származásának, holott ez utóbbi padok már inkább a „valódi” bútorok csoportjához tartoznak, hiszen a tűzhely körül elmozdíthatók. Innen már csak egy lépés van azokig a négy lábú, mozdítható *kicsipadokig*, *padocskákig*, *vizespadokig* (3b, 6a, 7, 14, 44), amelyek rendszerint a tűzhely mellett vagy az ajtó mögötti sarokban állanak s vizes vagy konyhai edények tartására szolgálnak. „Pad” elnevezésük azonban utal arra, hogy elődjük a rögzített, cöveklábú deszkapalló volt. A csángó lakóház jellemző padféléje napjainkig a falak mentén húzódó cöveklábú és hát nélküli pad (34, 35, 51, 52 stb.). Az ülésre-heverésre használt hosszú példányok mögé, a fal nedvességétől és hidegétől való szigetelésre hosszú csíkos faliszőnyeget: *lécsereket* akasztanak föl, s a föld nedvessége ellen meg hogy a pad alatt is tartható legyen egy s más, még gyakran meghagyták az ősi, alacsony sárpadot, töltést is (23, 25).

53. Ház ajtóval, szemközti fala a *padládával*, balról ágy, jobbról *ronygyásláda*, Bf.

54. Háts padok: a-b) *hosszúszékek*, bf; c) *karosszék*, kl; d) *karszék* szerkezeti részlete, Bf.

Ilyenformán a csángóságnál, konkrét, recens anyag megfigyelése alapján, világosan megállapíthatók a bútorszak fejlődési állomásai:

1. A falak mentén (kívül és belül) körbefutó sártöltés, esetleg keményfából faragott deszkabontással;

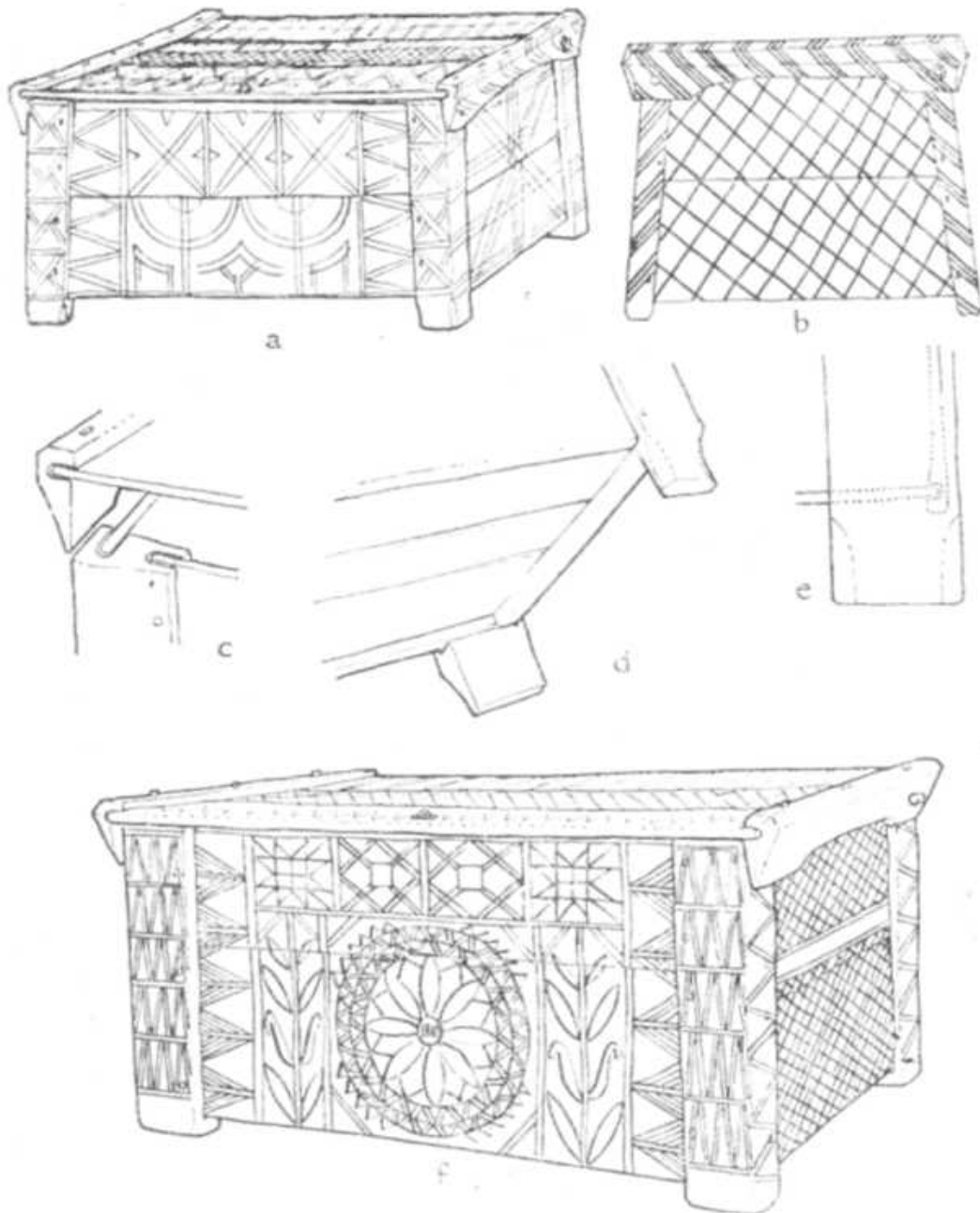
2. Az alacsony sártöltés deszkaborításának „felmagasztalása” cöveklábakkal;

3. A régi sártöltés elmarad a cöveklábú pad alól, s már csak a tűzhely nyúlványa emlékeztet az ősi sárpadra;

4. A pad deszkája már csak egyik végével helyhez kötött (a tűzhelyre támaszkodik), másik végén becsapolt lábai vannak;

5. Ez a pad idővel mindkét végén becsapolt lábakat kap, és a székkal azonos szerkezetű mozdítható bútorrá alakul.

Az a fejlődési szakasz, ahol a sártöltés deszkaborítását cöveklábakkal föl-emelik magasabb padnak, s az alatt maradt alacsony töltés — melyre esetleg deszkát is tesznek — és a pad deszkája közti üres hely lábbelik, aszaltszilvás bődönök s más nagydedények tartóhelyévé válik, egyben a ládafélékhez is az egyik kiindulás lehet: a pad alatti üreg kétoldalt is deszkázást kap, majd az így keletkezett deszkabélés, kikerülve, külön ládává önállósul. A fenyődeszka elterjedése előtt ilyen, ékekkel s fejszével hasított bükkfadeszkából csapszegekkel összefogott lapos ládaformát rögtönöztek az erdőn, a halott férfirokonai, koporsónak (*élye*). Hasonló technikával állították össze a régi gémeskút *kalácsát* (káva) is. Természetesen, az, hogy a bükkfából ácsolt hagyo-

55. *Ronygyásládák*, bükkfából ácsolt ruhatartók: a) 1850 táján helyben készítették öreg Petrás János nagyjának, mikor az férjhez ment (88×40×55 cm), Bf; b) hasonló láda oldala (43×38×41 cm), Bf; c-e) az ácsolt bükkfaláda szerkezeti részletei (Sitár Mihályné), Bf; f) helyben készült *ronygyásláda* „1810” évszámmal (80×50×42 cm) Piros Györgyné, Bf.

mányos menyasszonyi *ronygyásláda* a csángóságnál belső fejlődés eredménye lett volna, nem állítható; az viszont Igen, hogy a bútoralakulás kezdeti fokainak bárhol való megfigyelése tanulságos lehet az általánosabban elterjedt, fejlettebb bútorformák jobb megértése szempontjából.

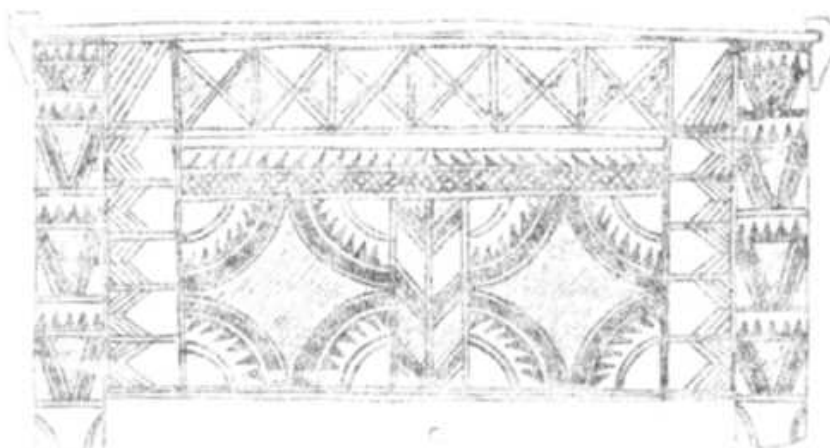
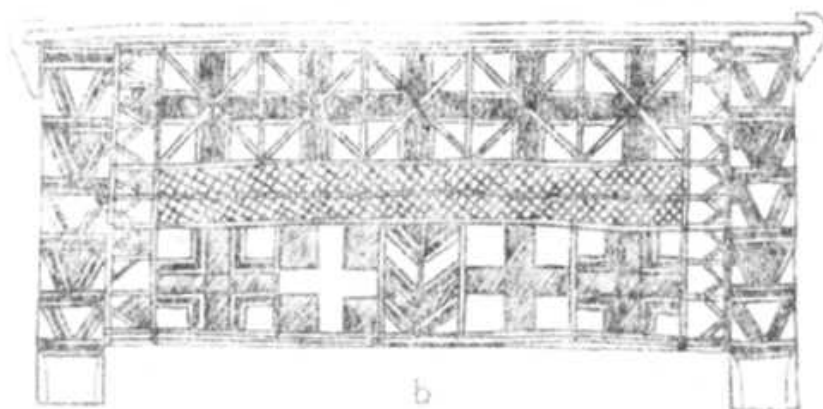
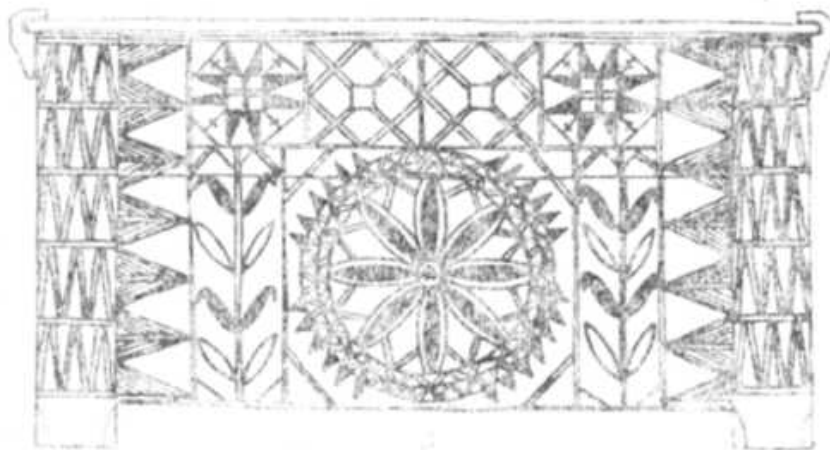
A moldvai csángóságnál látható, hasított bükkfadeszkákból zsilipesen összeillesztett ruhásláda szerkezete megegyezik az Európában mindenfelé elterjedt ókori eredetű ácsolt ládákéval (55—57). Alig 35—40 cm magas, 50—60 cm széles és 90—100 cm hosszú mérete és lapos tetejű alakja a régi csíki és kászoni „kar”-okéhoz áll legközelebb, bár nagyjából az Udvarhelyszékről, az erdélyi Mezőségről, Szilágyságból és a Lápos-vidékről ismert formákkal is megegyezik. Azonban díszítésük nem annyira az egyszerű vonalas (főleg fenyőágas) díszű csíki-háromszéki vagy a körzővel képzett rozettás nyugat-erdélyi szuszékokkal, hanem inkább pl. a hasonlóan változatos és műves díszítésű észak-moldvaiakkal tart rokonságot. Moldvában, ahol reneszánsz jellegű virágos festésű fenyődeszka bútor még menyasszonyi ládának sem készült, a parasztház szokásos faragott bútorai közül a legnagyobb értékkel (kelengye) összefüggő és a legszembetűnőbb, fő helyen álló, legfejlettebb szerkezetű bútorra, a *ronygyásláda*ra összpontosult az egész bútordíszítő kedv.

A menyasszony számára kötelező közszemlére is kitett bútordarabnak minden faluban akadt legalább 2—3 vagy több mestere, akik cseremunkáért (1 napszám) szívesen vállalták egy-egy láda összeállítását és díszítését. (Bogdánfalván 1914 előtt Zsitár Mihály és Dogár János volt a legjelesebb ládakészítő mester.) Ilyenformán a szuszékkészítés már itt is kinőtt a háziipar keretéből, viszont még nem vált valamely falu foglalkozásává, mint pl. Erdélyben, ahol az egykor ott is szokásos bükkfa ládákkal az egész országrészlakosságát alig 15—20, szuszékkészítésre szakosodott falu látta el.

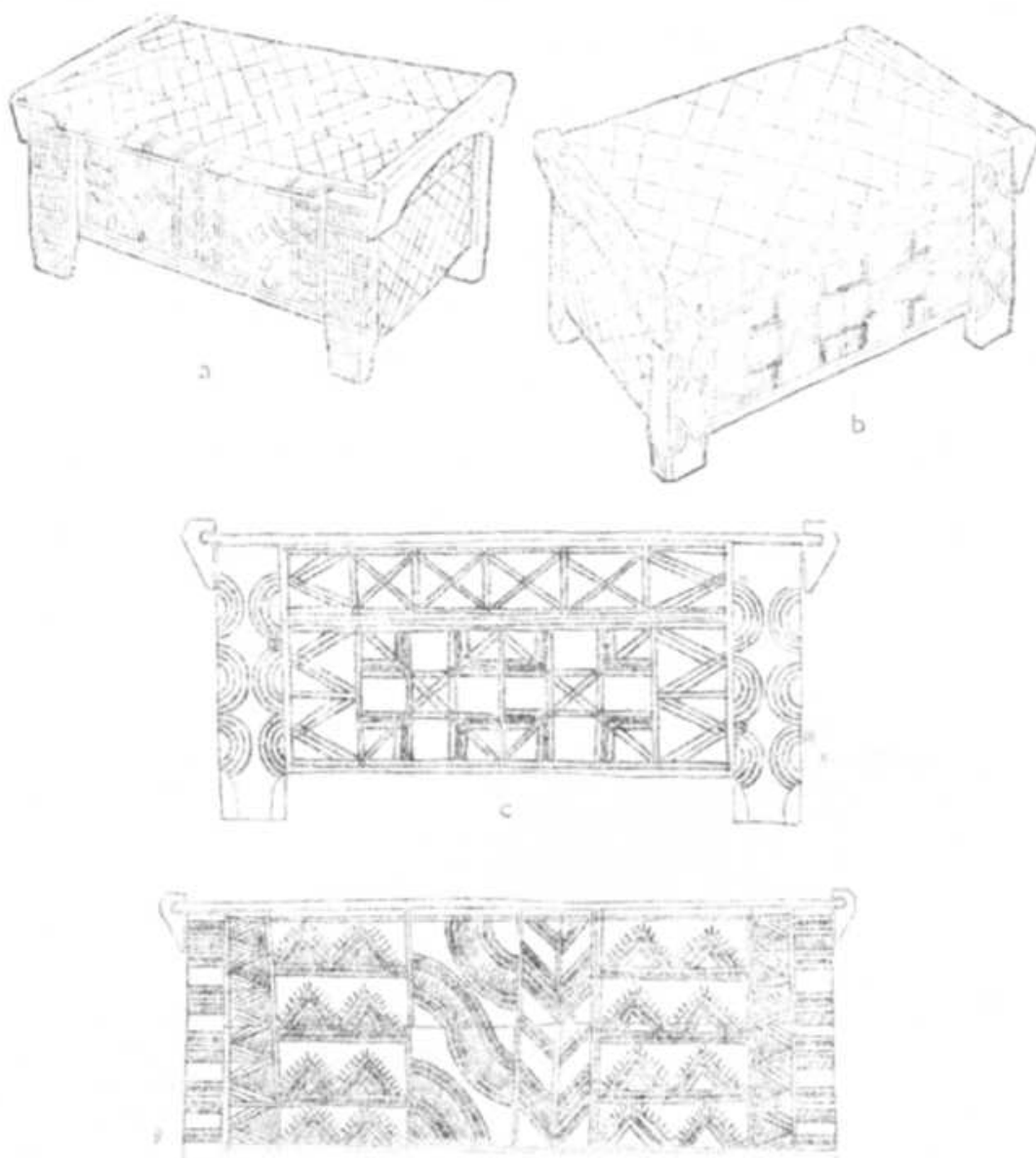
Már a múlt század elején is legalább kétféle díszítőtechnikát alkalmaztak a csángó ládákon: a hornyolást a vonalak és körvonalak „írására” (55, 57a—b), valamint a lapos vésést és a feketére festést egyes díszítőelemek hangsúlyozására (56, 57c—d). Különben a legrégebbi ismert — 1810-es évszámot viselő — ládán még körzővel hornyolt nagy rozettát találunk (55a); később a körzővel már legfeljebb a szegőmintákat húzták, a kis fél- vagy negyedköröket (56c, 57d). Megfigyelhető, hogy a legrégebb bükkfaladákon még érvényesülő hangsúlyozott középintás kompozíciót és növényi díszítőelemeket a későbbiek során a kézdivásárhelyi és brassói asztalosok Moldvába is szállított virágos festésű ládáinak beosztása (két négyzet alakú s esetleg középen még boltíves betét vagy betét-utánzat) és idomai váltják fel (56c, 57a—c), majd ezt is fölcseréli a moldvai román díszítőmodor, az egész felületen egyenletesen elosztott mértani — főleg kereszt — ornamentika.

A csángó bükkfa ládák népművészeti értékét újabban magán- és műgyűjtők is fölfedezték. Egyes spekulánsok — köztük helybeli földbérlok — végigjárva a Szeret menti falvakat (pl. Klézsét, Bogdánfalvát, Forrófalvát, Lujzikalagort), százszámra vásárolták össze (esetleg fenyődeszka ládáért) a régi szép évszámos ládákat, amelyek aztán különböző múzeumokba és műkereskedőkhöz kerültek (kérdés, milyen adatok kíséretében).

Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc leverése után Moldvába menekülő székely családok kevés ingóságukat már többnyire tulipántos festett ládákban hozhatták a csángó falvakba, majd a hétfalusi szekeresek saját készítésű és brassói festett ládákat szállítottak rendszeresen Munténiába és Dél-Moldvába, berecki szekeresek pedig, legalábbis a múlt század utolsó harmadában, főleg a csángó falvakba évente százszámra hozták — egyéb portékák (csizma, kalap, posztó, vasalt szekér stb.) mellett — a festett kézdivásárhelyi ládákat (52b—c). Az ide gyártott ládák sajátossága volt (a háromszékiekkel szemben) a bádog-„vasalás”, a motívumok elnagyolása, erős színei és az ere-

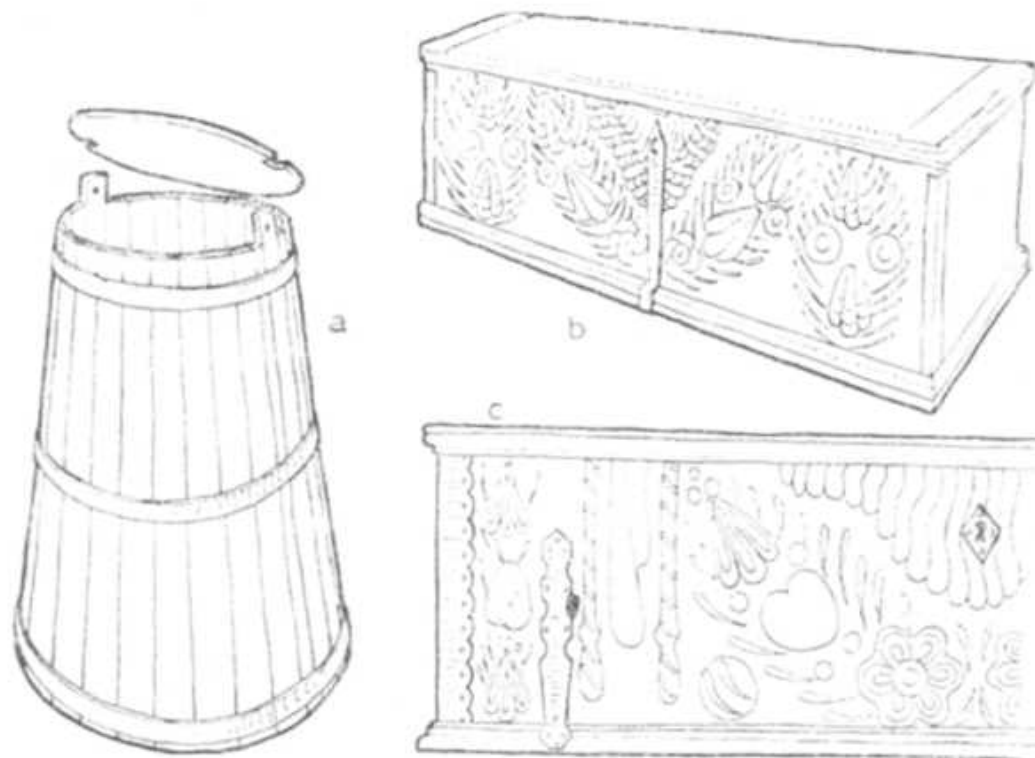

56. *Ronygyásládák* előlapjának díszítése hornyolt vonalakkal, a vonalak közeinek lapos kivésésével — e mélyebb részeket mindig feketére festik — és az egész láda vagy egyes díszítőelemek vörös festésével: a) Piros Györgyné „1810” évszámú ládája (hornyolt és vésett díszítés, vörös alapszín és fekete festés), Bf; b) Petrás János „öreg apókjától örökölt” ládája, 1870 táján készült, vörös és (a kivésett részek) fekete festéssel, Ka; c) öreg Dombi Márton 1850 táján készült ládája („apókája” munkája, aki „mászoknak isz csált ronygyásládát”), Bf.

57. Ronygyásládák és előlapok díszítése: a) teljesen vörösre festett *bikfa láda*, melyet Móric Mihályné nagyanyja Bákóban vett a vásáron 1865 tájt, Ka; b) Farczádi Györgyné ládája (88×50×40 cm), 1870 tájáról („édesanyja maradéka”); c) *kicsi bikfa láda*, Sitár János készítette maga számára 1912-ben (az előbbi ládával azonos díszítésű), Bf; d) *hosszú bikfa láda* (95 cm) 1840—50 tájáról, Tankó Györgyné, Bf.

detileg organikus minták, csokrok szétbontása és az egész felületen való elosztása, a stilizált virágmotívumok mértanias idomokká egyszerűsítése, az általános moldvai ízlésnek megfelelően. Egyébként ehhez az ízléshez igyekeznek alkalmazkodni a század elejétől kezdve a bákói bútorraktárakból vásárolt színes nyomású, papírborítású, flóderes gyári ruhásládák is.

58. Ruhatartók: a) *ronygyásputyina* bükkfa dongákkal, Csuráj János készítette lányának, 1925-ben (hasonló a *lisztesputyina* is), Ff; b) *zesztreláda*, Dobos Andrásné nagyanyjának szülei a vásáron vették Bákóban, 1870 tájt (barna alap, piros párkányok, fekete bádóg pánt, piros és kék festésű rózsák és bojtok, fekete levelek), Bf; c) hasonló *zesztreláda* 1890 tájáról (sötétzöld alap, fekete vasalás, vörös párkányok, márványos középdisz, fekete levelek, piros szívek, rózsaszín-fehér-kék rózsák, sárga-piros bojtok, vörös-rózsaszín drapéria), Bf—Bukila.

A 20-as évektől kezdve, a fenyődeszka, gyári drótszeg és kézfűrész használatának itteni általános elterjedésével, az ácsolt bükkfa ládák vagy a kézi-festésű *virágosládák*, illetve gyári papírfióderes ládák mellett — második ládaként elterjedtek az egyszerű házi készítésű *deszkaládák*, vagy az egyszínűre lefestett *katonakuferek*. A gyarapodó ingóság, főleg a házi készítésű fehérmemű tartására pedig terjednek a régi csíki példányok után szabott *padládák* (61—62), amelyek az ajtóval szembeni főfalnál (az ágy és ronygyásláda közt) mind több helyen felváltották a kezdetleges cöveklábú padot.

SZÉK, ASZTAL, ÁGY

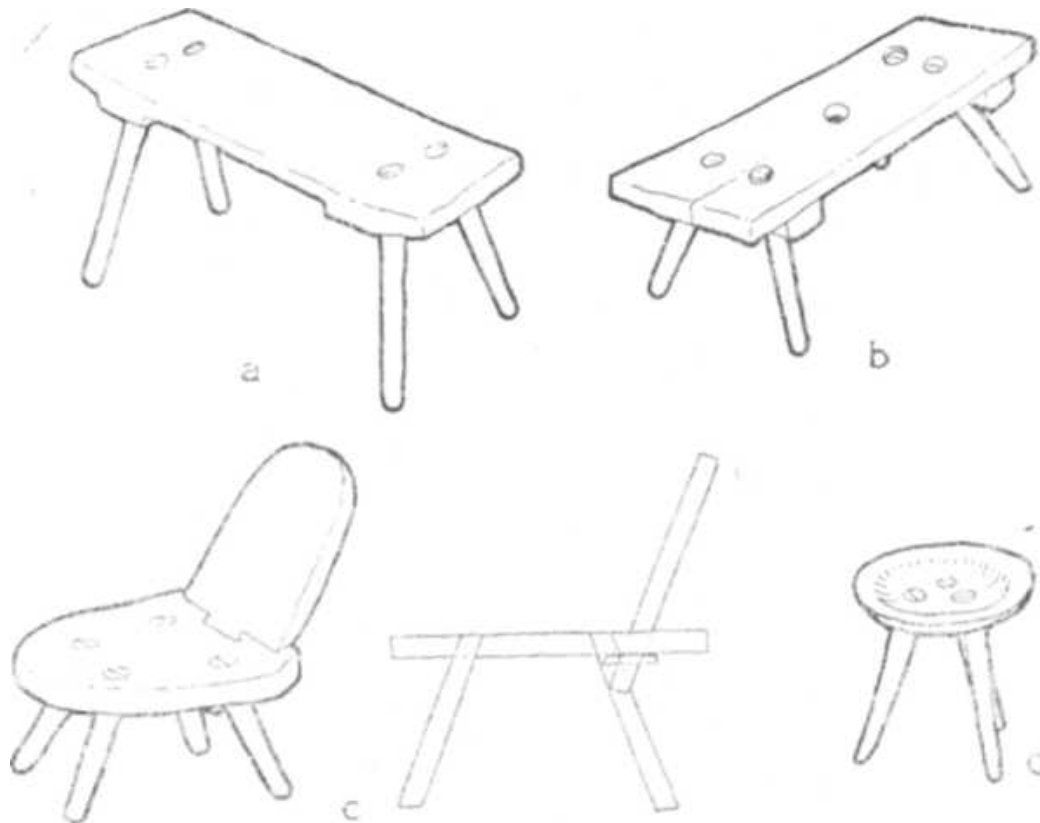
A csángó hajlék berendezésének a napjainkig helyhez kötött, alig mozgatható vagy legalábbis állandó helyű része — mint láttuk — a földhöz és falhoz tapadt ősi sártöltésekből alakult, a mozgatható, illetve szétszedhető bútorok elődje pedig a másik „ősbútor”, az apró tehető-vehető szék. Míg viszont a sártöltés, sárpadka csak a végleges megtelepedéskor létesült állandó hajlék építménye, a szék eredete az ősi nomád korba nyúlik vissza. Az egyszerű logikán kívül erre tanít az egyetemes néprajz, a magyarság esetében

pedig e két ősbútorunk elnevezése is. A magyar (és csángó) *pad* szó szláv eredete világosan utal arra, hogy csupán a szláv népekkel való érintkezés, építkezésük megismerése és a mellettük való letelepedés után honosult meg a padfélék építése is, míg szék szavunk még honfoglalás előtti türk szó, s maga a tárgy a hordozható, ideiglenes hajlék bútora volt.

A régimódi csángó szék az egyszemélyes és alacsony *kicsiszék*, melyen az ugyancsak alacsony tűzhely és asztal körül kuporoghattak. A kicsiszék ritkább változata a 20—25 cm átmérőjű homorú, három- vagy négy lábú *kerekszék* (59d), gyakoribb azonban az átlag 15×40 cm-es téglalap alakú ülőlappal ellátott, 22—25 cm magas, négy lábú szék. Az ülőlappal rendszerint *bik-*, *plop-* vagy *gyió* (dió-) *fából* fejszével kihasított darab, ebbe fűrték be a lábak helyét, majd a behelyezett lábakat felülről bevert *ékekkel* rögzítették. A kerekszék felfordított lábai közé állítják a még forró *málásüstöt*, mikor a keményre főzött puliszkát *habarják*; ez föltehetően a környező románoktól a három lábú kerek asztalkával együtt újabban átvett forma. A régi és általános téglalap alakú kicsiszék készülhet egyenletes vastag lappal (15, 16, 24. 64c—d), vagy csak a lábak becsapolása helyén vastagon hagyott lappal (59a), vagy pedig ugyanitt hevederrel megerősített lappal (59b). A régies alacsony *alattvalószékeket* használat (étkezés) után mindig a mennyezet nélküli kitér, eresz vagy szín szarufái, fedéllecei mögé *szúrták*, a lakóhelyiségben pedig a pad vagy ágy alatt tartották. A könnyebb fölemelés érdekében esetleg közepén átfűrték, néha pedig támlával látták el; ezt alul facsappal rögzítették (*kicsi karszék*, 59c). E szerény bútorokból szükség esetén 6—10 darabot is ki tudnak rakni a ház közepére, az asztalka köré.

Olykor két *kicsiszék*re hosszabb deszkát fektetnek, amelyen többen is ülhetnek. A *guzalosban* (fonó) ez újabban általános szokás (régén minden lány vitte esténként a maga külön székét), s néha a házban is, pl. edények tartására (3b, 67a). Ha a szék ülőlappját 50 cm-nél hosszabbra készítik, úgy ketten is ülhetnek rajta. Az ilyen *kettesszékek* vagy *hosszúszékek* főleg a négyszögletű asztalok körül használatosak (18, 24). Akárcsak a kicsiszékek, a hosszúszékek is készülnek támlával. Régen a *karja* (háta, támlája) itt is még külön illeszkedett az ülőhöz (54c—d), de újabban a támlát már a fölfelé megnyújtott hátsó láb tartja (54a—b). Mind a hátatlan, mind a hátsó hosszúszékek inkább a színen, az ajtó mögött kapnak helyet, csak néha foglalják el a házbéli régi cöveklábú pad helyét, s ilyenkor már inkább *padnak* is nevezik. Az újabb típusú hátsópadok mintájára készült pilléres, lécvázis, a fölfelé megnyújtott hátsó lábak közé rögzített hátú *karjos-*, *kars-* vagy *korsszékekkel* is találkozunk újabban, rendszerint már 40—50 cm magasban levő ülővel, gyakran esztergált lábakkal, háziipari vagy helyi asztalos-munkaként (60—62).

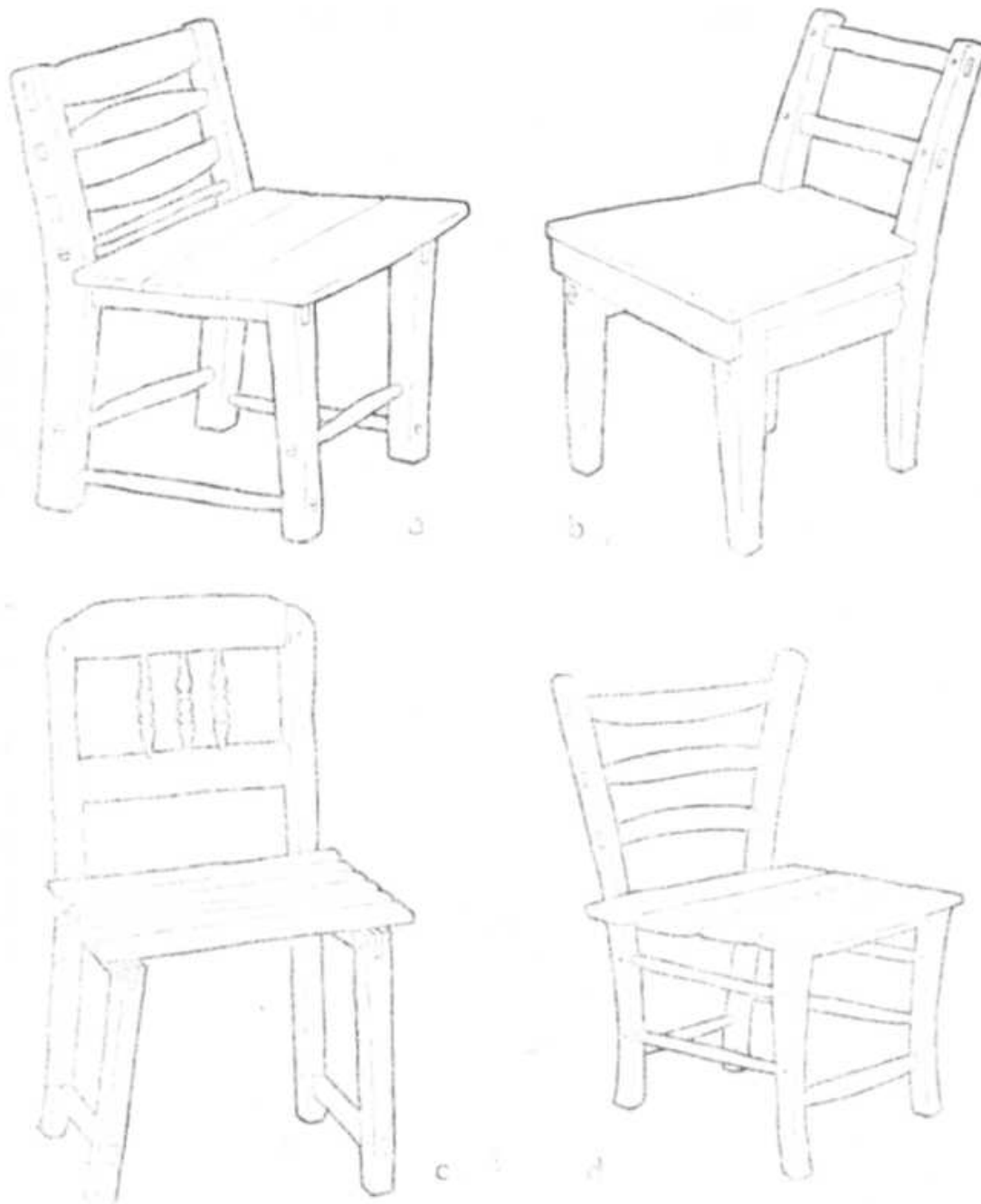
A csángóságnál még feltalálható tárgyak alapján nyomon követhető az *asztal* fejlődése is, az egyszerű székformától a sajátos komoly bútorra alakulásáig. Nyári konyhák, kilérek bútorai közt néha még napjainkban is alig tudjuk megkülönböztetni a székféléktől az asztalt, amely ugyancsak négy befűrt lábbal ellátott, a székeknél kevéssel magasabb és kb. 40 cm széles, dió-fából vagy bükkfából kifaragott deszkalap. A néhol (pl. Klézsén) használt *asztalszék* elnevezése is utal e bútorra a széktől való származására. Gyerekek számára most is mindenütt készítenek alig 30—35 cm magasságú *kicsiasztalt*, de a régiektől maradt rendes asztalok is rendszerint csak 40—50 cm magasak (19a, 50, 63a—b, 64a—b, 65). Étkezéskor a kőből (sarok) előveszik az asztalt, a helyiség közepére teszik, s úgy ülnek körül a családtagok, távolról (70—80 cm

59. Székek: a) keményfából faragott szék (h: 45, m: 35 cm), s; b) *alattvalószék* (az ágy és pad alatt tartják, m: 23 cm), Bf; c) *kicsi karszék* („mikor ülnek enni”), Np; *kerek-szék* (felfordítva ennek lábai közé helyezik a forró üstöt a puliszka kavaráására), Bf,

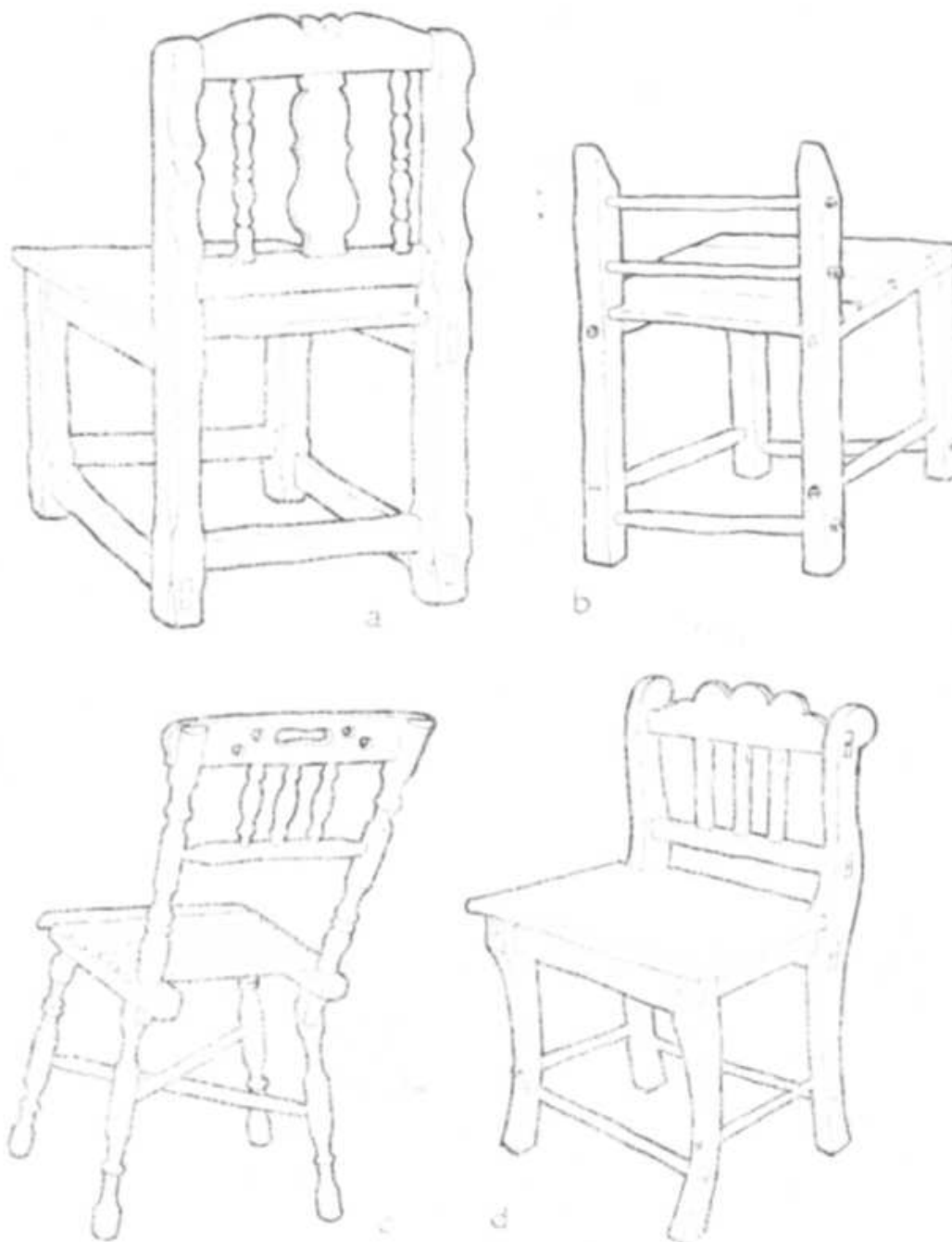
távolságból), apró székeken az asztalra tett közös fazekat, tálát, ide kibontott *málét* (kemény puliszka). A szélesebb asztallap alatt — különösen ha a lap több deszkából áll — erősítő és összetartó hevederek vannak, amelyek lehetővé teszik, hogy a befűrt botlábak helyett az asztalnak a heveder vésetébe csapolt, hasáb alakúra faragott hosszabb lábai legyenek.

E régimódi alacsony asztalokról nagy távolságból való kanalazás nagy türelmet és ügyességet kíván. A kényelmesebb étkezés igénye tette szükségessé az asztal magasítását és szélesítését, hogy bár ünnepi alkalmakkor (búcsú, vendégeskedés, karácsony) kényelmesen hozzáülve ki-ki külön tányérből is étkezhessen. A méreteiben és súlyában megnőtt asztalnak viszont már állandó helyet kellett biztosítani, amely itt is a padok találkozásánál, a közben megnagyobbított ablakú sarok lett. Eleinte megtartották a régies szerkezetet, csupán a lábakat nyújtották meg. Az így keletkezett *nagyasztal* alatt elfért a rendszerint használt, ide-oda helyezett, régi méretű *kicsiasztal* (65). A hosszú asztallábak összefogását biztosító vízszintes hevederek alkalmasak voltak arra, hogy — rajtuk átfektetve — az asztallap alatt egyet-mást tarthassanak is. Ez a nagyasztal már átmenet a századforduló tájától a csángó házakban is terjedő pilléres szerkezetű *szekrényes*, *kamarás* vagy *fiókos*, különálló lapú, jobbára a ládakészítő mesterek által bükkfából ácsolt *nagyasztalok* felé (57—68). A fenyődeszka, kézfűrész, gyalu és gyári szeg általánosodó használatával e régi ácsolt bükkfa asztalokat fokozatosan kiszorítják a hasonló méretű, de más asztalosmunkájú deszkaasztalok.

60. *Karsszékek* vagy *karjosszékek* (ülőlapjuk magassága 40—45 cm között): a, d) Mf; b, c) Bf.

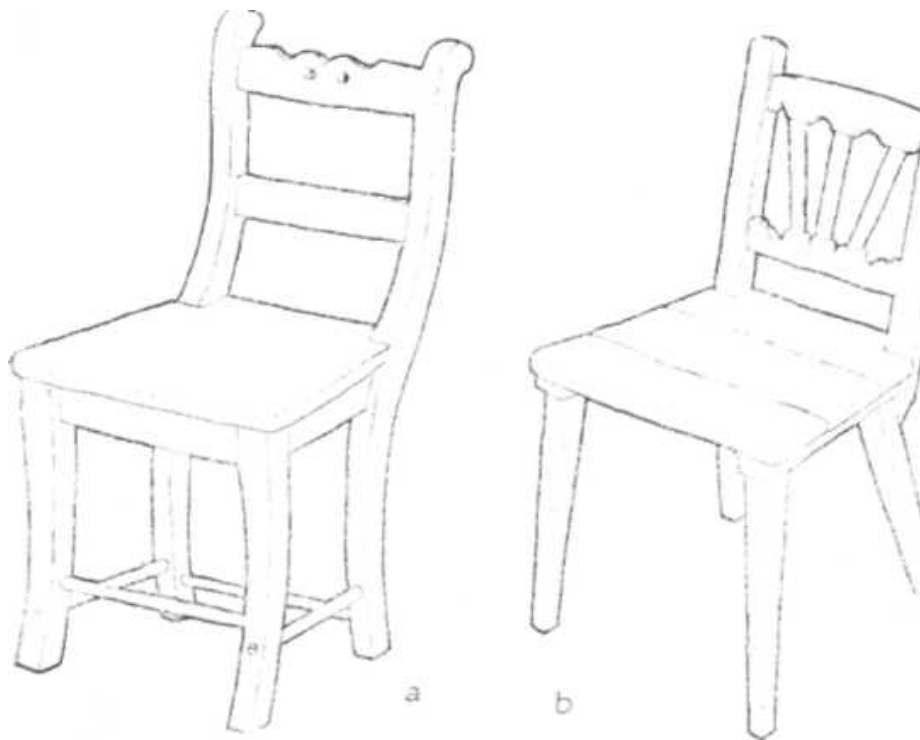
A fenyőfa asztalokkal egyidőben terjednek, különösen a Szeret-balparti falvak csángó lakásaiban, a környékbeli bojárházaknál látott minta után, a nagyon alacsony, háromlábú kerekasztalkák. Ugyanakkor népes *menyekezők* (lakodalom) és *kamandérok* (halotti tor) alkalmával az udvaron még a hagyományos technikával ütnek össze *hosszúasztalokat*: vagy úgy, hogy a 3—4 m hosszú fenyődeszkába fűrt lyukakba illesztenek lábakat, vagy pedig úgy,

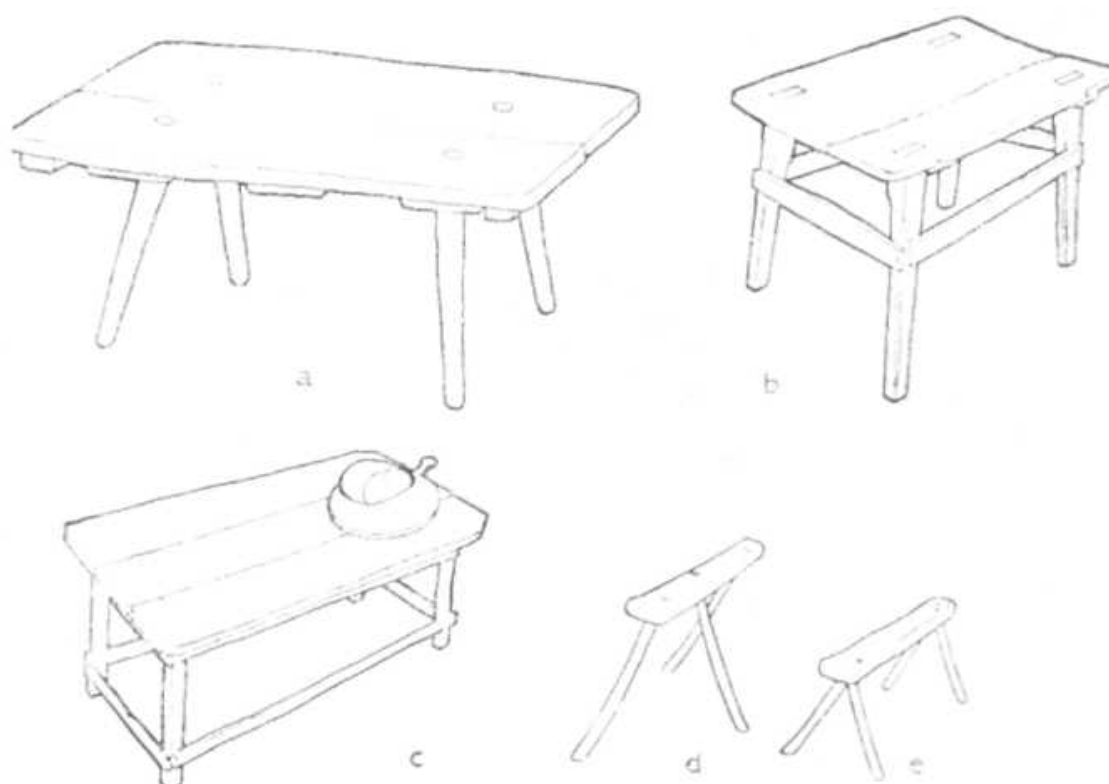
61. Karsszékek: a, c, d) Bf; b) Ta.

hogy a szomszédoktól is kölcsönként kicsiasztalokra és kicsiszékekre, illetve külön e célra hasonló technikával készült kis *keckék*re (kecske, bak) fektetik a hosszú deszkákat (63d—e).

Hogy a széles tűzhely nem csupán a házbeli padféle ülőhelynek, hanem a fekvőhelynek is kiindulása volt, azt bizonyítja, hogy a csángó tüzelők — kemence, szóba — mögötti tűzhelyrész, a *sutu* még most is a vének és gyermekek rendszeres alvóhelye (34, 38b, 41). A régi lakóházakban csak aki nem

62. Karsszékek, Bf.

63. Asztalok: a) (m: 45 cm). Bf: b) (m: 50 cm), Mf; c) (m: 50 cm), rajta a lapítóra tett málé, O; d-e) kecskék lakodalmos asztalhoz és ágy alá, Ka.

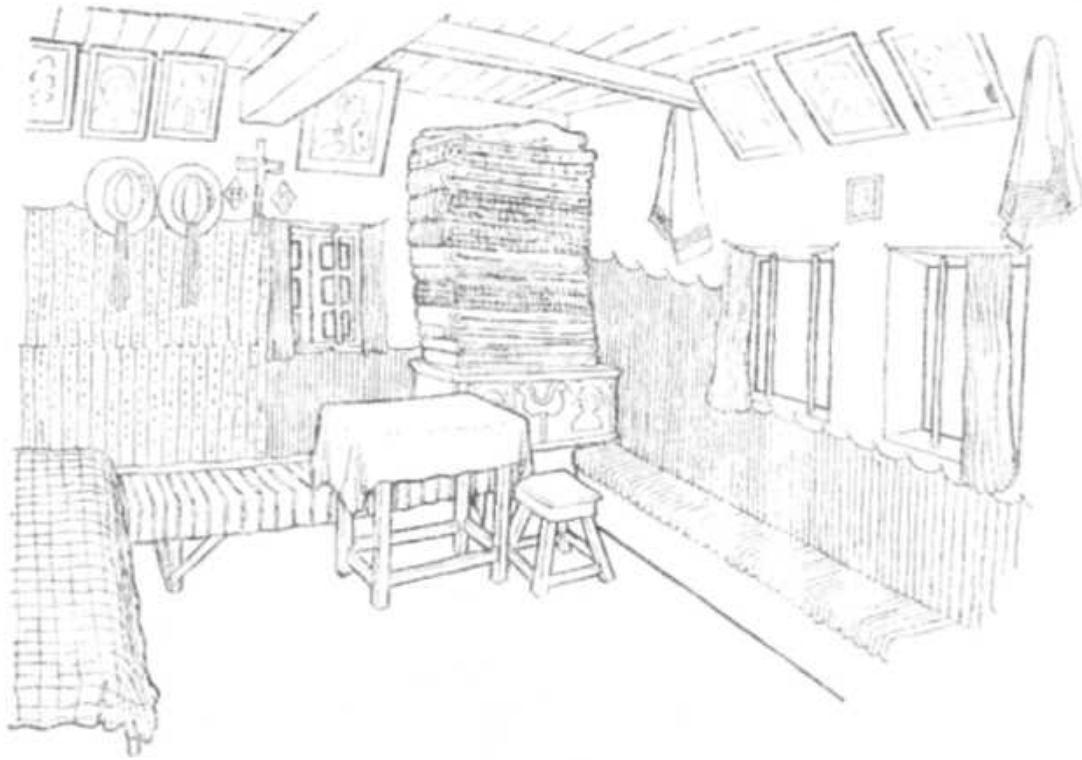

64. Asztalok: a) *kicsiasztal* (m: 35 cm) „gyermeknek esznek róla”, bf; b) *kicsiasztal*, „a Tádi család gyófaból”, bf; c) „romános” *kerekasztal* (m: 36 cm) és hozzá való *kicsiszék* (m: 26 cm) ta; d) *kerekasztal* (m: 45 cm) és *szék*, e) *kerekasztal* (m: 25 cm), ka.

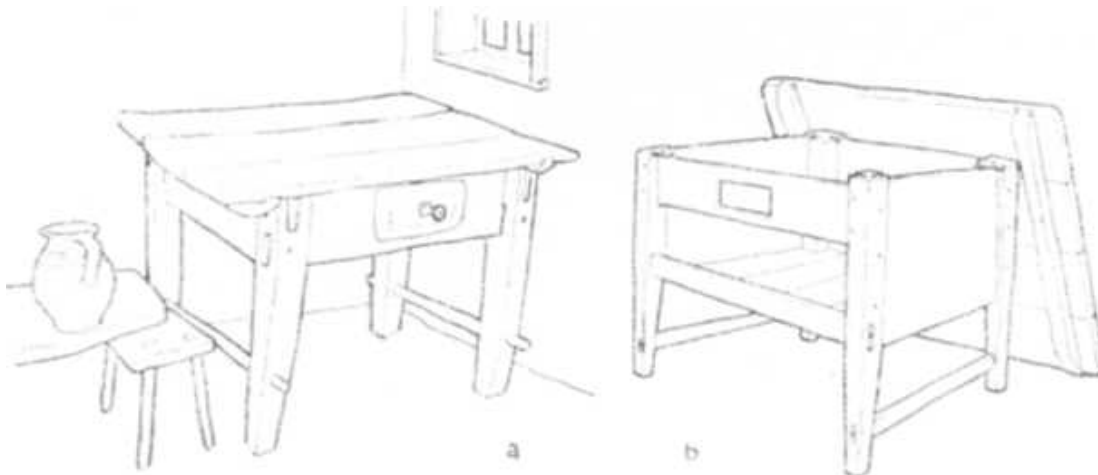

65. Ablakos sarok régies, öreges, nyári hétköznapi elrendezése: a cöveklábú hosszú *padok* összetalálkozásánál *liszteshordó*, *barassói láda gúnyának*, előttük *nagyasztal* a tészta *tekenővel* és *kicsidasztal* (evéshez), a falon *szentképek*, *pócika* és *szegek* kendőnek (Kicsid György), Bf.

fért el a tüzelő számára emelt töltésen, főleg a fiatalabbja, vetett magának ágyat a tüzhely folytatásában emelt falmenti hosszú töltésen, majd az ezt felváltó cöveklábú padon. E körben futó padnak a tüzelőhöz közelebb eső részét megszélesítve alkalmasabbá tették a fekvésre. Valójában ez volt az első lépés a külön ágy felé (32—36, 43). Ezek a rögzített ágyak, a többi bútorhoz hasonlóan, igen alacsonyak voltak; csupán a házon kívüli helyiségekben — a

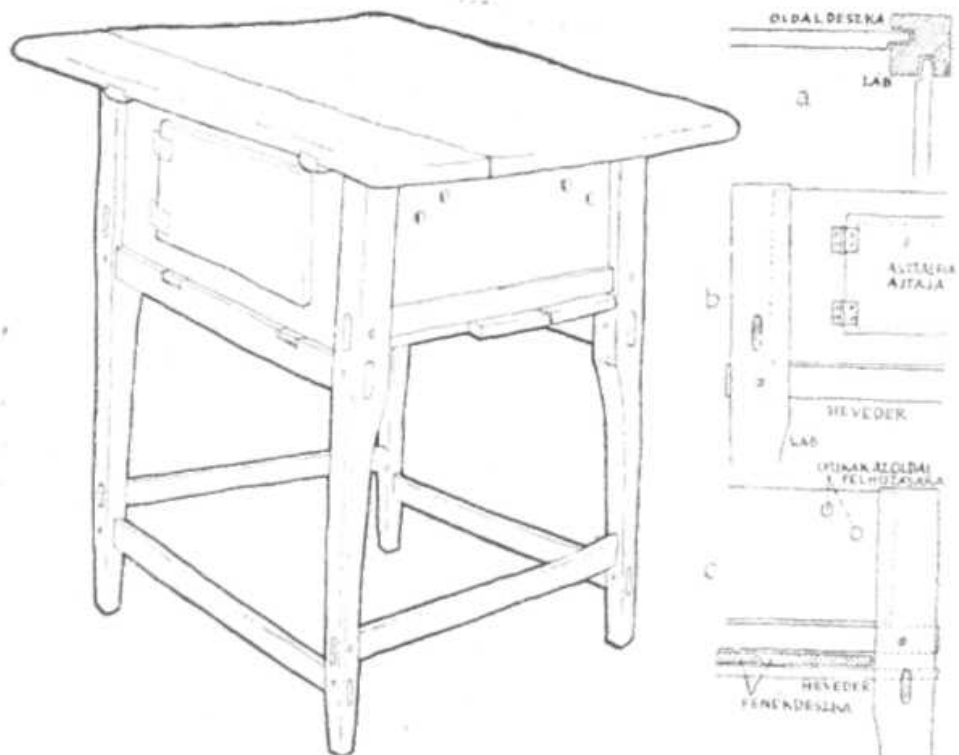
66. Ablakos sarok, *innaplóba felvetve* (Duma György). Bf-Alsópaták

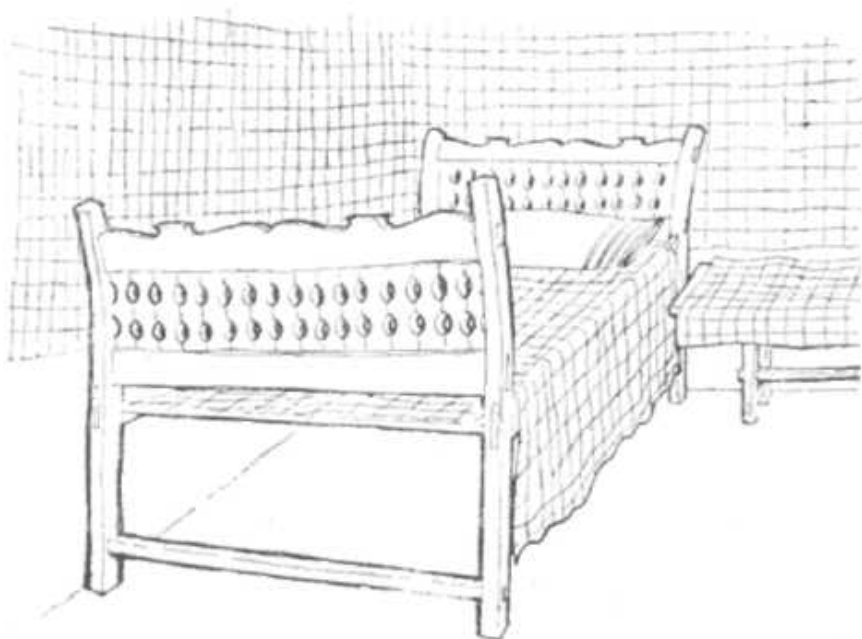
67. *Nagyasztalok*, bükkfából: a) 80 éves nagyasztal *fiókkal* a *kilérben* (Iker István), Ta; b) *kamarás asztal*, Ff.

kicsiházban, kilérben s főleg az állandóan nyitott állásban — emelték meg az ágyat (4c), hogy a pihenő ember nyugalmát ne zavarhassák a ténfergő állatok (kutyák, macskák stb.). A szélesített fekvőhelyek több deszkáját már a cöveklábakra előzőleg keresztbe helyezett hevederfélékre kellett fektetni (43). Mivel rájöttek, hogy e hevederek belső végeit a falba is verhetik, a fal felőli két láb már el is maradhatott (4c).

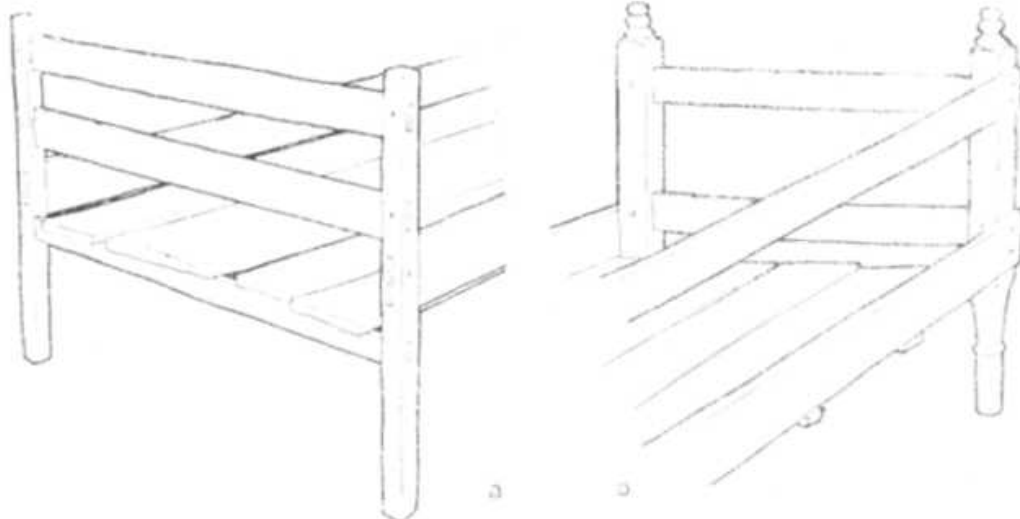
Ahogy aztán a régies padokat mindinkább a mozdítható hosszúszékekkel helyettesítik, az ágyként szolgáló cöveklábú padrészt is e hosszúszékek min-

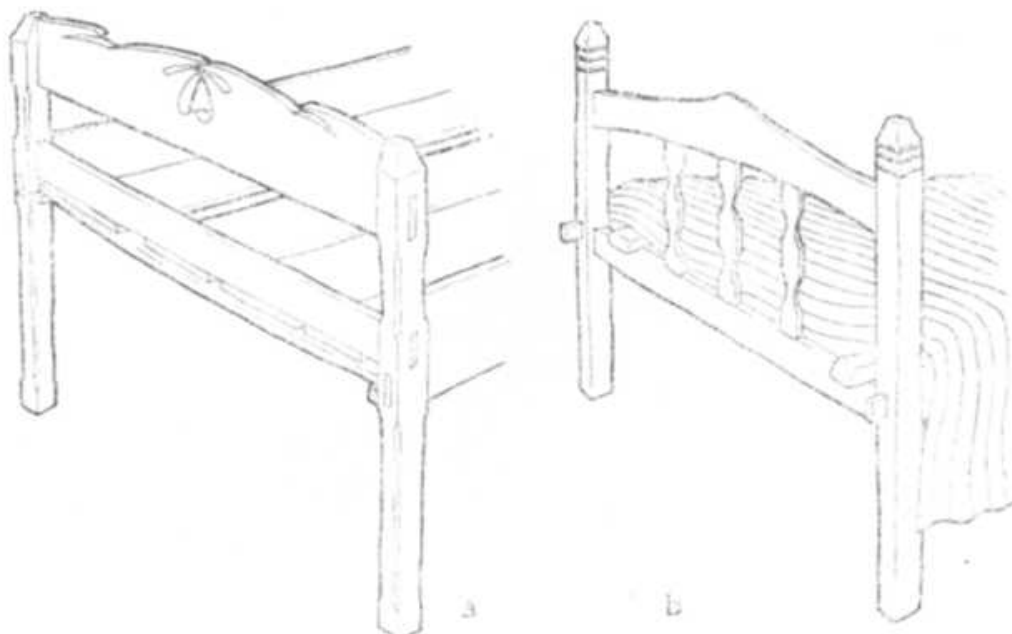
68. Régi bükkfa nagysztal és szerkezeti részletei: a) felülről, b) előlről és c) oldalról (özv. Kicsi Mihályné), Bf.

69. Karjaságy, Kl.

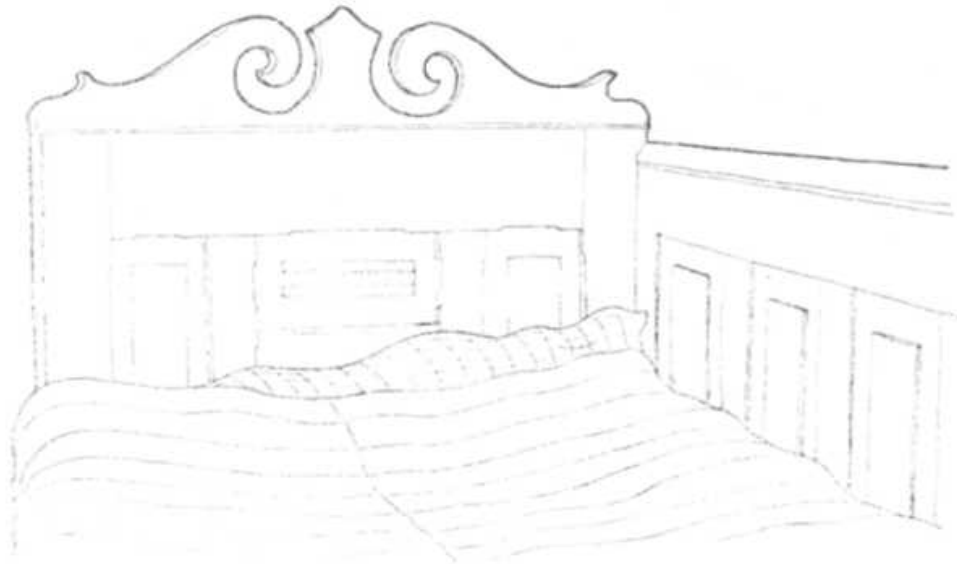

70. Karjaságyak, Bf,

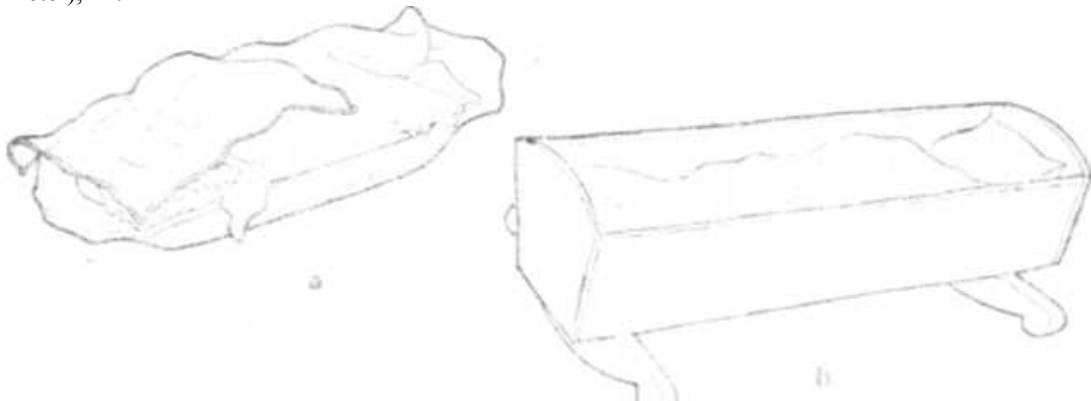

71. Karjaságyak: a) Bf; b) Mf.

tájára kezdték becsapolt lábakkal készíteni (34), a több deszkás, szélesebb agyakat pedig úgy tették mozdíthatóvá, hogy a hevederrel ellátott cöveklábpárok helyett egy-egy befűrt lábú hosszúséket vagy hevenyészettebb bakot helyeztek keresztben a deszkák alá (15, 38b, 40, 63d—e). Az ilyen ágy már bármikor szétbontható és másutt rakható össze, vagy egyes elemei akár más célra is alkalmazhatók. Mindenesetre az ilyen ágyfélékre már nemcsak padtakaró került, hanem egy egységes méretű és anyagú, szalmával töltött *vánkos* szalmazsák), erre meg egy csepűből szőtt csíkos *takarodzó lepedő*, a fejrésznél pedig egy-két *nádibottal* (összel leszedett, *megaszott* és szétfosztott nádvirág) vagy *récetolluval* töltött hosszú s keskeny *párna*.

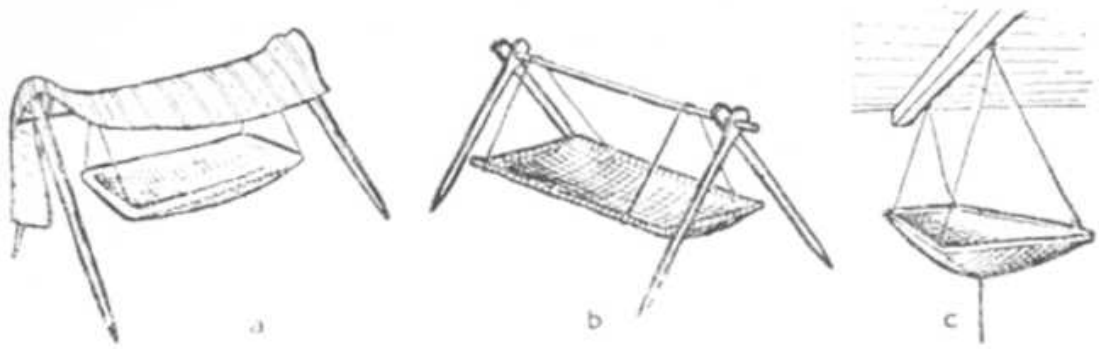

72. *Karjaságy*, újabb asztalosmunka, fenyődeszkából, veres és ultramarinkék festéssel (Dogár Péter), Bf.

73. Bölcsök: a) *tekenyobőcsű* vagy *bubatekenyő*, Bf; b) *házi bécsű*, O.

Az első világháború után az ágy fejlődésében is nagy fordulat áll be a csángóknál: az új szerszámok, anyagok és mesterségi ismeretek elterjedésével megszületnek a helybeli kontárok vagy már tanultabb asztalosok által készített mozdítható és önálló ágyak. Ezek az ágyak azonban az 50-es évekig sem kaptak valamiféle egységes formát. Egy részük még ülőhelyül is szolgáló alacsony kerevet (31, 32, 40, 46), más részük pedig ellenkezőleg, a végeiken a nagyszékek támlájához hasonló megoldású *karjaságy*, esetleg esztergált lábakkal (41, 69—71); legáltalánosabbak azok, amelyeknek két-két egyenes lábát két-három kötés, s az így alakított ágyvégeket az oldalsó hosszúdeszkák tartják össze (70—71). E két ágyvég és két oldalsó deszka egyben kerete a szalmazsák nélkül behelyezett szalmának is. Előfordul, hogy az ágylábak felső végeit faragással vagy esztergálással ékesítik, és hogy néha belül még külön falvédő deszkát is szegeznek (71a). Egyik csángó asztalos az egy-

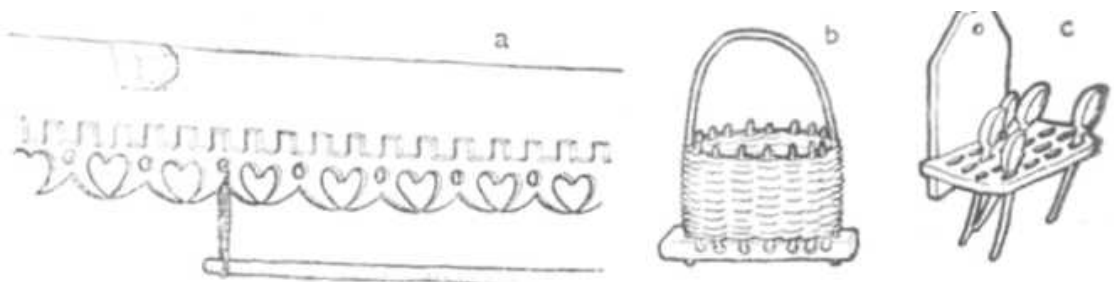
74. Bölcsők: a) *mezei bécsű*; I; b) *mezei bécsű*, részei: *lábak*, *bécsűfa* (fent), *bécsű* (léckeret kockás kenderlepedővel), *madzag*, Pu; c) *lepedőbőcsű* a házban, L.

kori barokkos cikornyájú és betétes székely agyakat próbálta utánózni (72). Az Önálló gyermekbölcső (*bőcsű*, *bécsű*) még az önálló ágy mértékében sem honosuk meg: külön bölcső helyett a csecsemőknek jobbra mindenfelé a cigányok által vájt kis dagasztóteknőket (*tekenyőbőcsű*) *használnak* (73a). A teknőt a csecsemővel az anya az ágyra helyezi, vagy ha ülőmunkát végez, a földre téve lábával ringatja. Ritkább a padlásgerendáról függő *fennjáróbőcsű* vagy *lepedőbőcsű*, nyáron pedig gyakori a kapáláskor kivitt *mezei bécsű* (74).

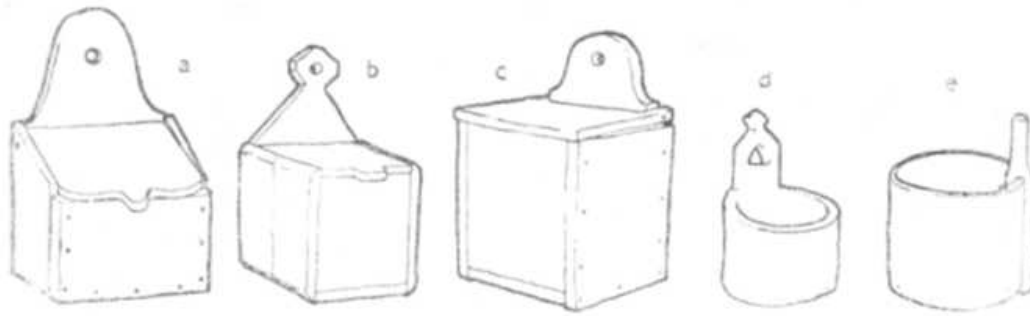
FALIBÚTOROK

Míg az előbbieken bemutatott csángó bútorok vagy a fal mentén épült sártöltésből, vagy pedig a tehető-vehető apró székekből alakultak, a következőkben ismertetendő bútorok az épülettel összefüggő olyan elemekből keletkeztek, amelyeknek kifejlesztése révén a lakóhelyiség falainak magasságát hasznosítják a kényelmesebb házbéli élet, a teljesebb berendezés érdekében. Ugyan akkor e bútorok a lakásbelső képének is igen fontos elemei, amennyiben a körül levő falak szemvonalba eső üres felületeit sajátos körvonalú foltjaikkal s a bennük vagy rajtuk tartott szokásos holmikkal benépesítik, színesítik, ékesítik.

A tetőváz kézzel elérhető vízszintes gerendái, rúdjai kezdettől alkalmasnak mutatkoztak egyes dolgok tartására. Így pl. a szarufapárokat kellő szögben rögzítő és kitámasztó kakasülők a hijuban egyben alkalmas szárító-

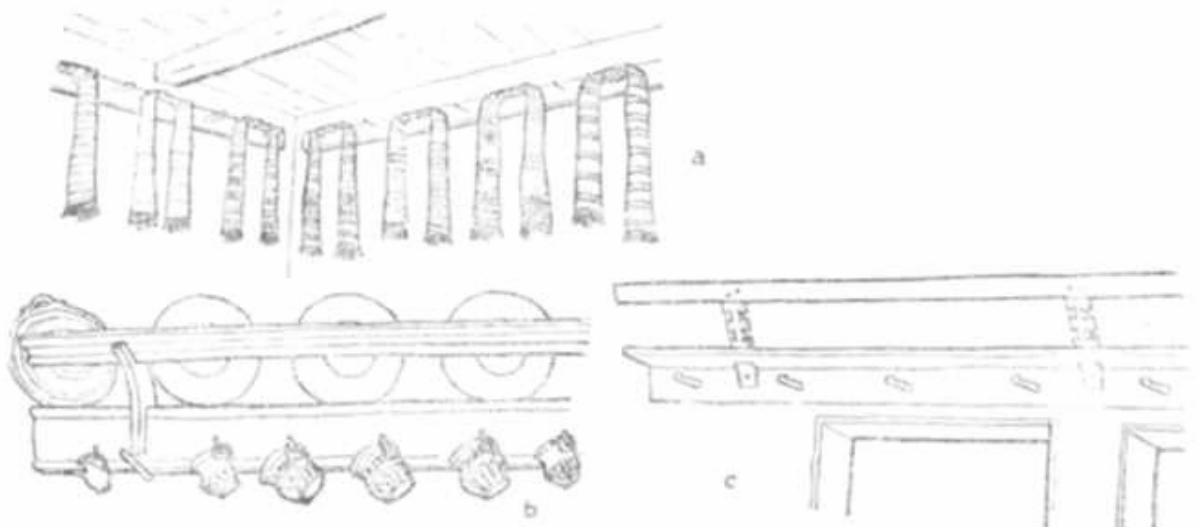
75. Tartóeszközök: a) *mejjékrúd* a ház déli eresze alatt, „szoknyát, gúnyát tesznek rá” száradni, Bf; b) *kosár a kalányoknak* (Fekete Józsi Pista készítette), Dó; c) *lingurár*, Ta.

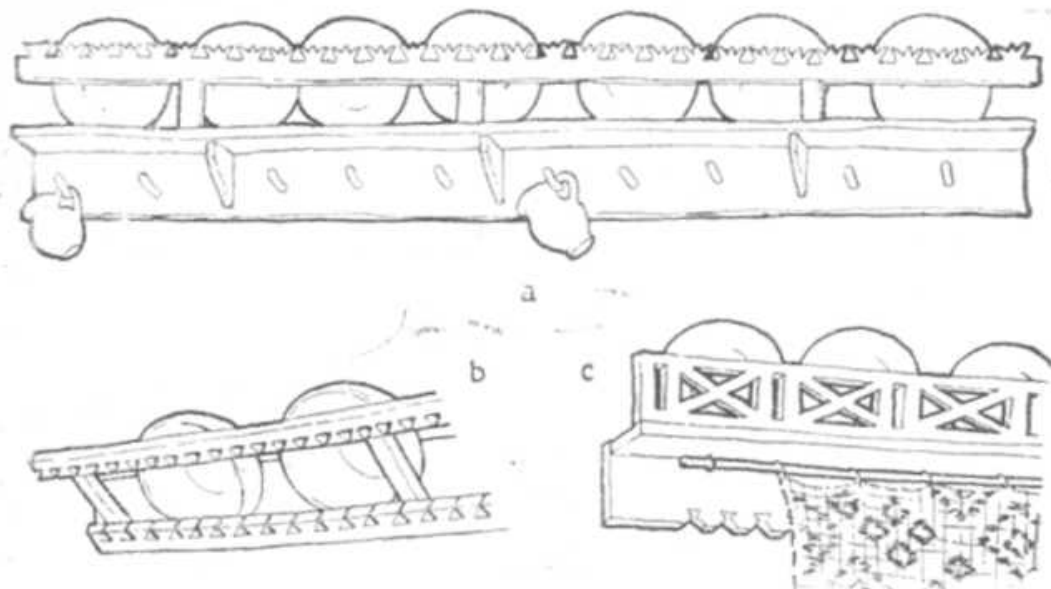
76. Fali sótartók: a) Dó; b) Dó; c) Ta; d) L; e) sótartó bánicocska, Ta.

illetve füstölőrudak is voltak különféle eltartandó élelmiszerek (hús, szalonna, gomba, aszúszőlőfürtök, vetőmag, kukoricacsövek stb.) számára, míg a folyógerendák, illetve az évszázadokkal ezelőtt bevezetett lepadolásuk óta a kissé alantabb hozzájuk erősített *rudak* főleg a szárítást kívánó, vagy a ládában nem férő ruhadarabok föltergetve tartására voltak alkalmasak. A tűzhely fölötti vagy a ház délre néző bejárata előtti rudakra fölvetett *gúnyát* a tűz, illetve a nap nemcsak szárította, hanem — a tűz füstje, illetve a napsugár — egyben fertőtlenítette is. A ház előtti eresz alatt a szarufák végeihez vagy — újabban — a cifra *koronához* (75a), illetve a lakóhelyiség tűzhelye fölött a mennyezetgerendához madzagokkal felkötött rudak a házbéli élet s így a lakásberendezés korunkig nélkülözhetetlen ősi bútorai.

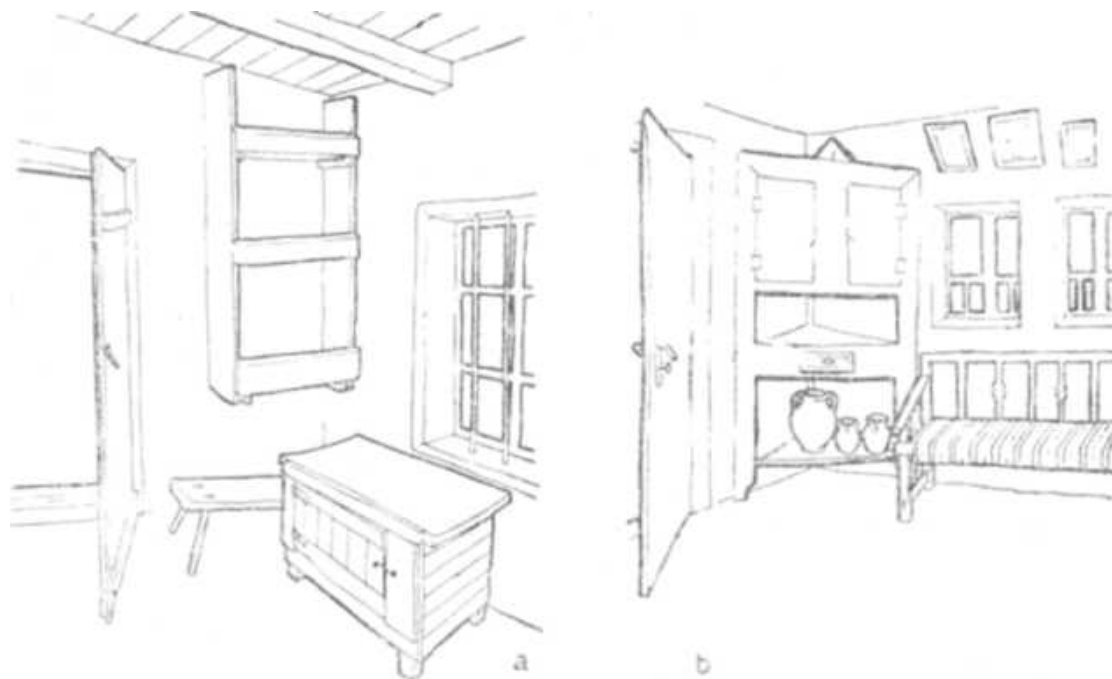
Az eresz alatt végignyúló hosszú rúd, a *mejjékrúd* a mosások idején rendszeresen használt ruhaszáritó, máskor pedig, szép időben, ide rakják föl szelészésre a háziposztó és prémes ruhadarabokat: a *szoknyát* (szokmány, felöltő), *kozókot* (bunda), egyebet. A házbéli rúd rendes helye a ház belső fala mentén van, egyik végével egészen a tüzelő fölé nyúlik, ott, ahol magas a szoba, gyakran ennek tetejére rá is támaszkodik (21b, 23, 24, 29, 32—35,

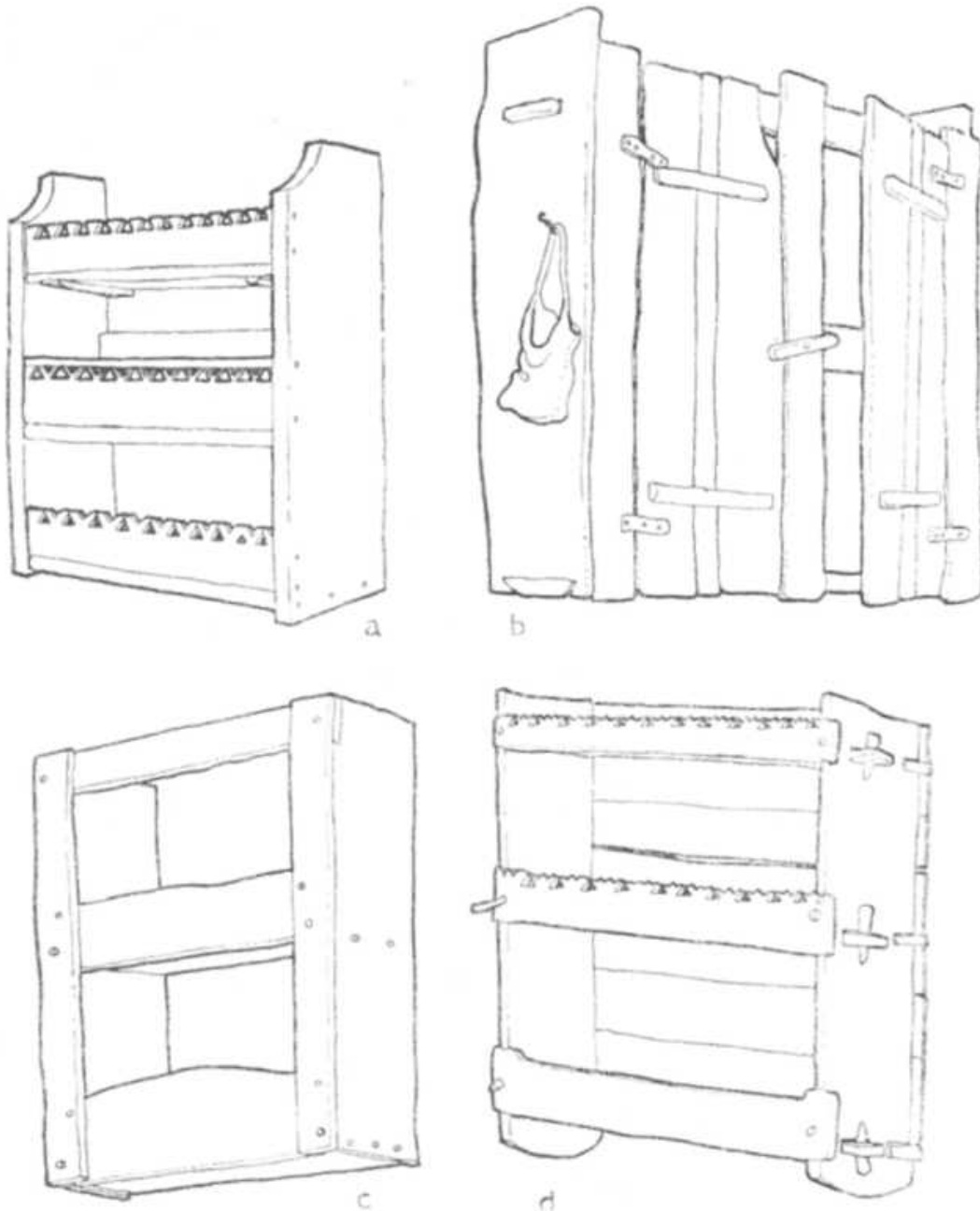
77. Fogasok az ablakos falakon: a) *kendőszeg* megrakva *kendezőkkel*, L; b) *táltartó*, Np; c) *táltartó*, *tánygyérpóc* vagy *kendőszeg*, Kl.

78. Tányérpolfélék: a) *táltartó* bükkfából (Duma János munkája), b) *tálas* vagy *tánygyérpóc*, Kl; c) *tánygyérpóc* vagy *kendőpóc* (Petrás Nagy Mihály munkája 1914-ből, vörös és ultramarinkék festésű), Bf.

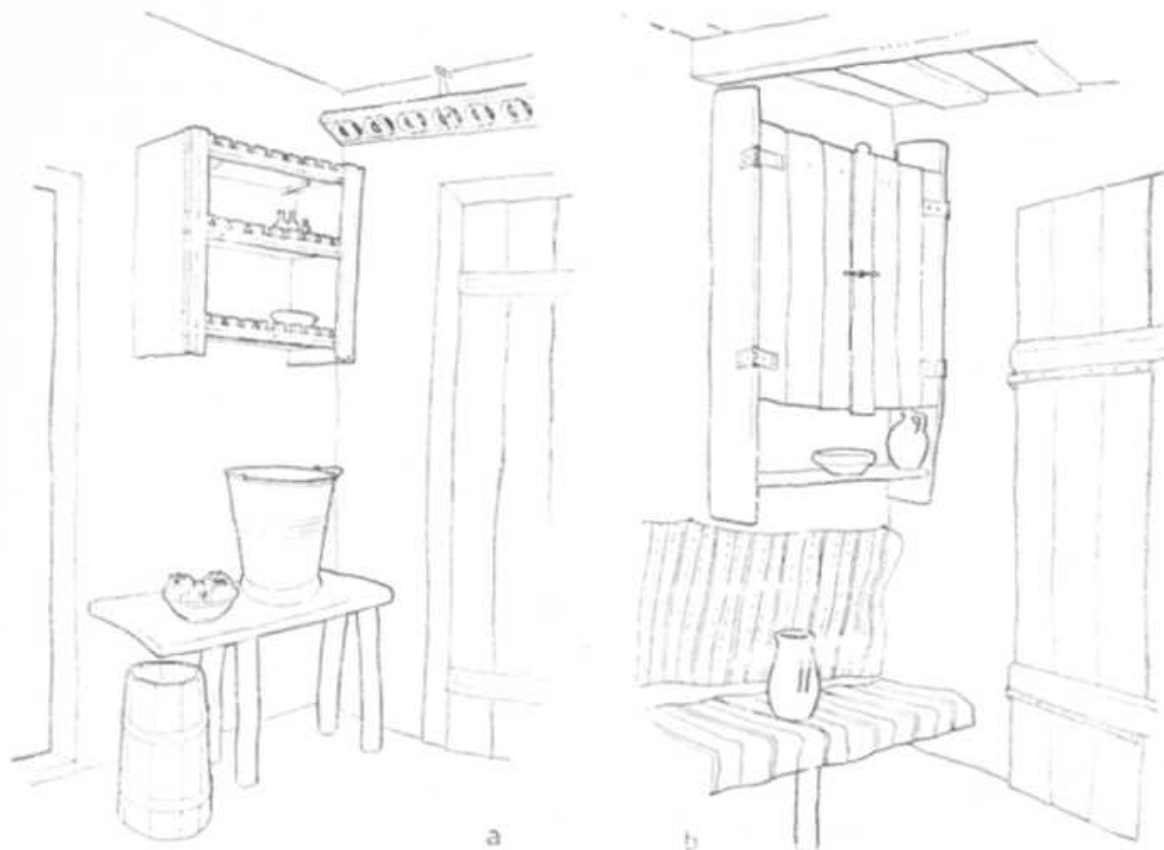
79. Az ajtó mögötti sarok: a) fent *póc*, alatta *szék*, előtte *asztal békékelve*, Pl; b) sarokduláp, benne *fazak galuskának* és egyfülű *csiprok*, *pad*, leterítve *padra*valóval („a fejrje kender, a tarkája gyapjú”), Ka.

80. Falipolcok: a) *pócoska* (az ágy fölött), KI; b) *póc* („kettő szegen ül a falon”), S; c) *póc* (az ágy fölött), Ff; d) *póc* (Bordás Péter dédapja csinálta, „csak féccivel”), KI.

37—40, 43, 44). Télen át ez a mosás utáni szárítórúd, de máskor is gyakran itt szárad a kisebb mosás utáni vagy az esőáztatta ruha, a kimosott kenderfonal, s nyáron a nap fakító sugarától óvott vagy tolvajoktól féltett értékesebb ruhadarabok (*katrincák, főták*).

A tüzelő és ágy között s így az ajtóból a legszembeötlőbb helyen elhelyezett rúd a csinosan elrendezett rávetett gúnyafélékkel a lakásbelső fontos

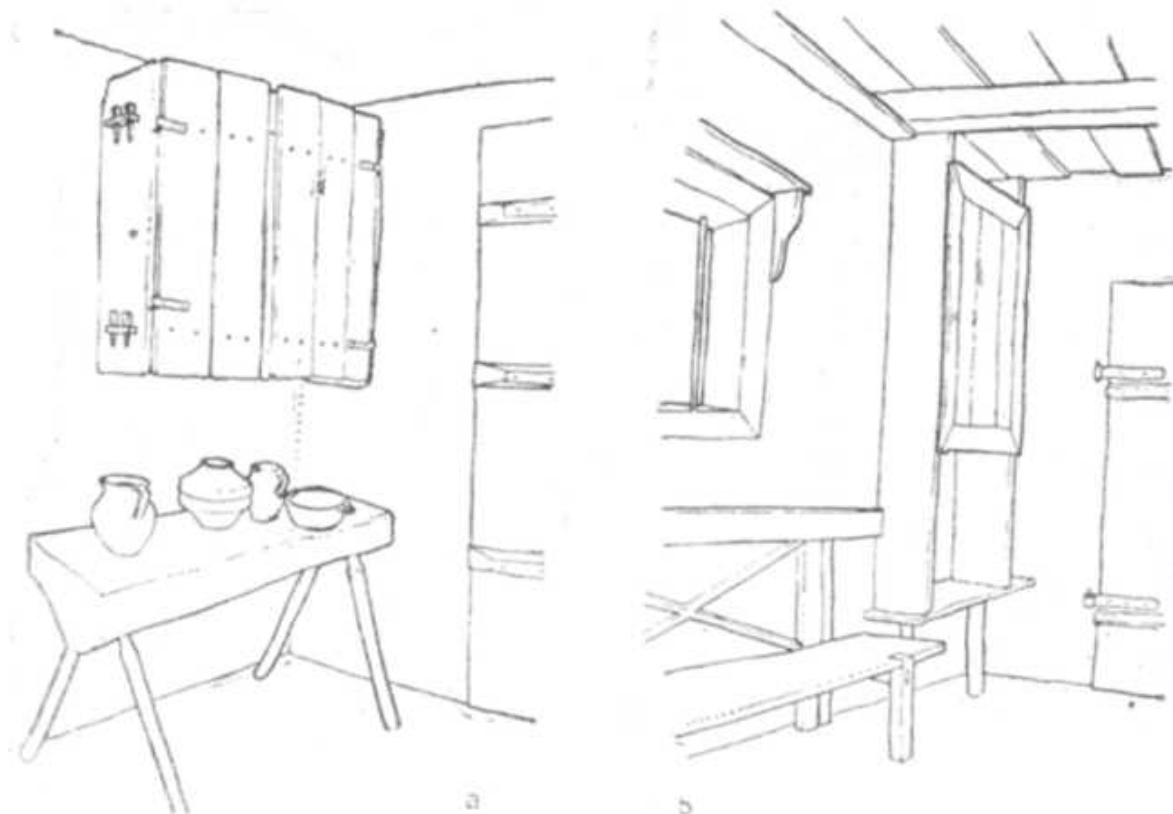

81. Ajtó mögötti sarok: a) a színen, bútorok: *pad vizesgalyátának* (előtte kártya kevertnek, mosléknak), *póc*, *táltartó*; balról ajtó a házba, jobbról a tőtés felé (Páncél György), Np; b) a házban bútorok: *pad*, rajta *padtakaró*, mögötte *lécser*, fölötté *póc*, Bf.

dísz lehet. E felismerés folytán vált rendszeressé a rúdon átvett díszes, csíkos szövésű *rúdilepedő*, amely legalábbis ünnepnapokon kötelező módon föl van terítve. Még az újabb tapasztott-meszeit mennyezetű lakásokból sem hiányozhat a rúd, s ott, ahol a lakóhelyiség mögött kamara keletkezik, a rúd ide is bevonul, mint a fonalak és vásott ruhák rendes tartóhelye.

A tűzhely fölötti rész, mint kiváló szárítóhely, nemcsak a ruhaszárító-rúdnak alkalmas, hanem ide a mennyezetgerendákról lelógó zsinegekkel vesszőfonású *lyásza* (lésza) is felköthető. Rajta aztán sajt, gyümölcs és egyéb tartható, aszalható, füstölhető. Újabban már inkább csak a házon kívül, a nyári konyha s még inkább a sütőház vagy állás tüzelője fölött láthatunk még ilyen lészákat (4c), az ősi szabadtüzelés és mennyezet nélküli hajlék berendezésének maradványaként, amely hajdan szikrafogó is lehetett.

A szoros értelemben vett falibútorok őse a népi faépítkezésben oly fontos *szeg*. Kezdetleges határbeli hajlékokban a keményfából faragott szeg az egyetlen gúnyatartó (2a), de még találunk olyan öreg lakóházat is, ahol a falbeli *ágas* (sas) meghagyott, kiálló ágát használták tarisznyatartónak. A csángó lakásbelső jellegzetes eleme a falba vert cserefa szeg (7, 10, 14, 33, 51). A drótszeg ezt ma sem pótolja, mivel hamar meglazul. A faszegre akasztva lóg az

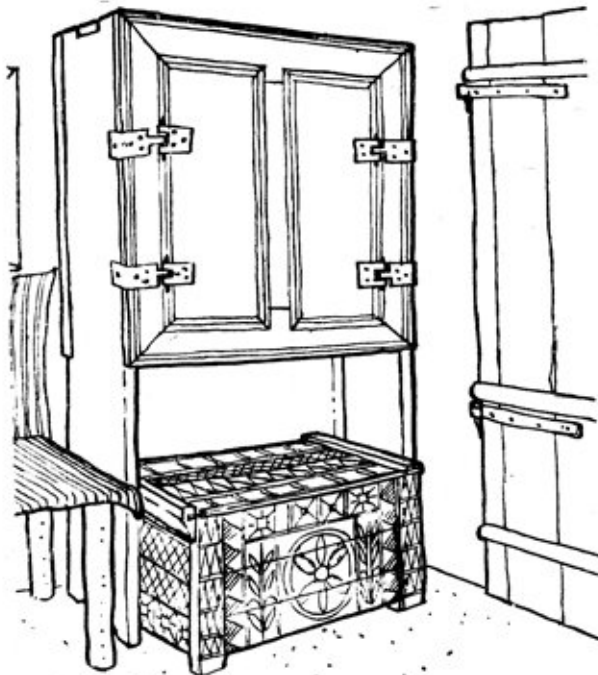

82. Ajtó mögötti sarkok: a) vízpad, fölötté póca, Gy; b) lábra föltett póca vagy tálas vagy blidár, az ablak fölött pócika könyv tartására, Bf.

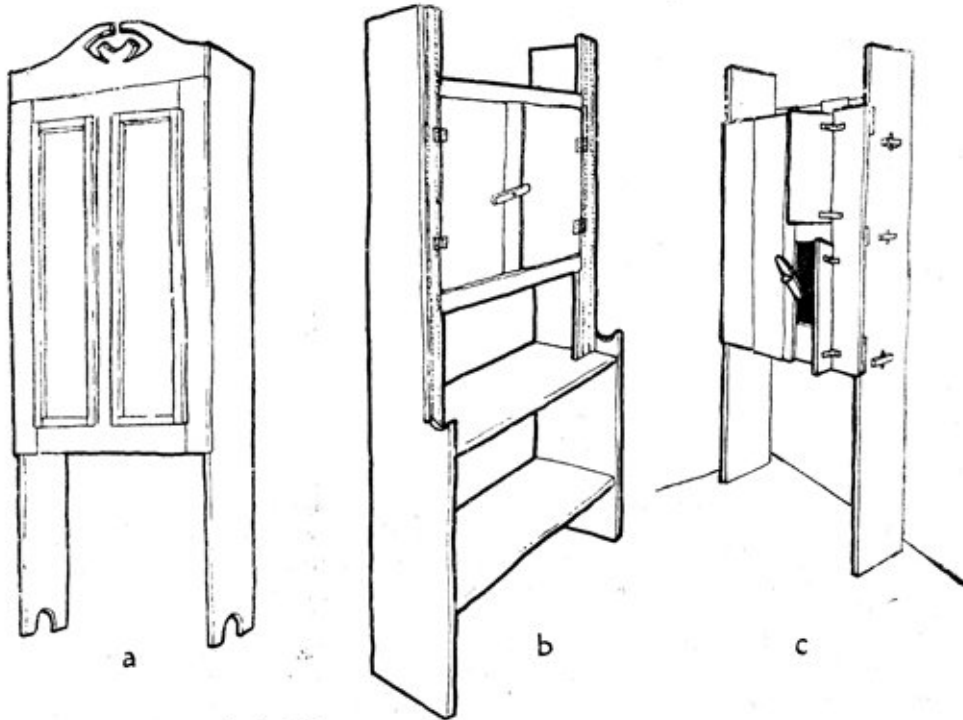
ereszben, színben a veres csíkozású szöttes *tarisnya*, a csángó asszonyok úti öltözetének e jellegzetes velejárója, a házbeli főhelyen áll a férfi *innapló-kalapja*, prémsapkája (34, 66), az *imádkozó* (olvasó), és feljebb a *szentkép* (52, 66), a tűzhely közelében a *sótartó*, *kalánytartó*, *málé szelő*, *seprő* (10, 16b, 19b, 50). A sótartót és kanáltartót, mivel felakasztásra készült tartóhelyek, már falibútoroknak tekinthetjük.

A kanáltartó régen kis, fölakasztásra készült füles fonott kosár volt (75b). Ezt váltotta fel fokozatosan a bükkfából faragott összeillesztett forma (75c). A konyhai sótartó viszont sokáig a szádokfahéjból készült kis doboz volt (76e); csak századunkban került a falra is sótartó (76a-c). Ugyanígy a tükör is hajdan a ház tapasztásakor a kisablak közelében a falba tapasztott apró tükör- vagy üvegcserep volt, csak a század végétől kezdtek vásárolni berámázott tükröt s főleg olajnyomatú szentképeket a csángó katolikus búcsúkra Csíksomlyóról, Madéfalváról vagy Brassóból jött szentképesektől, akik ezeken kívül még olvasókat, keresztteket s különféle magyar nyelvű nyomtatványokat is árultak (utóbbiakat aztán a gerendán tartották).

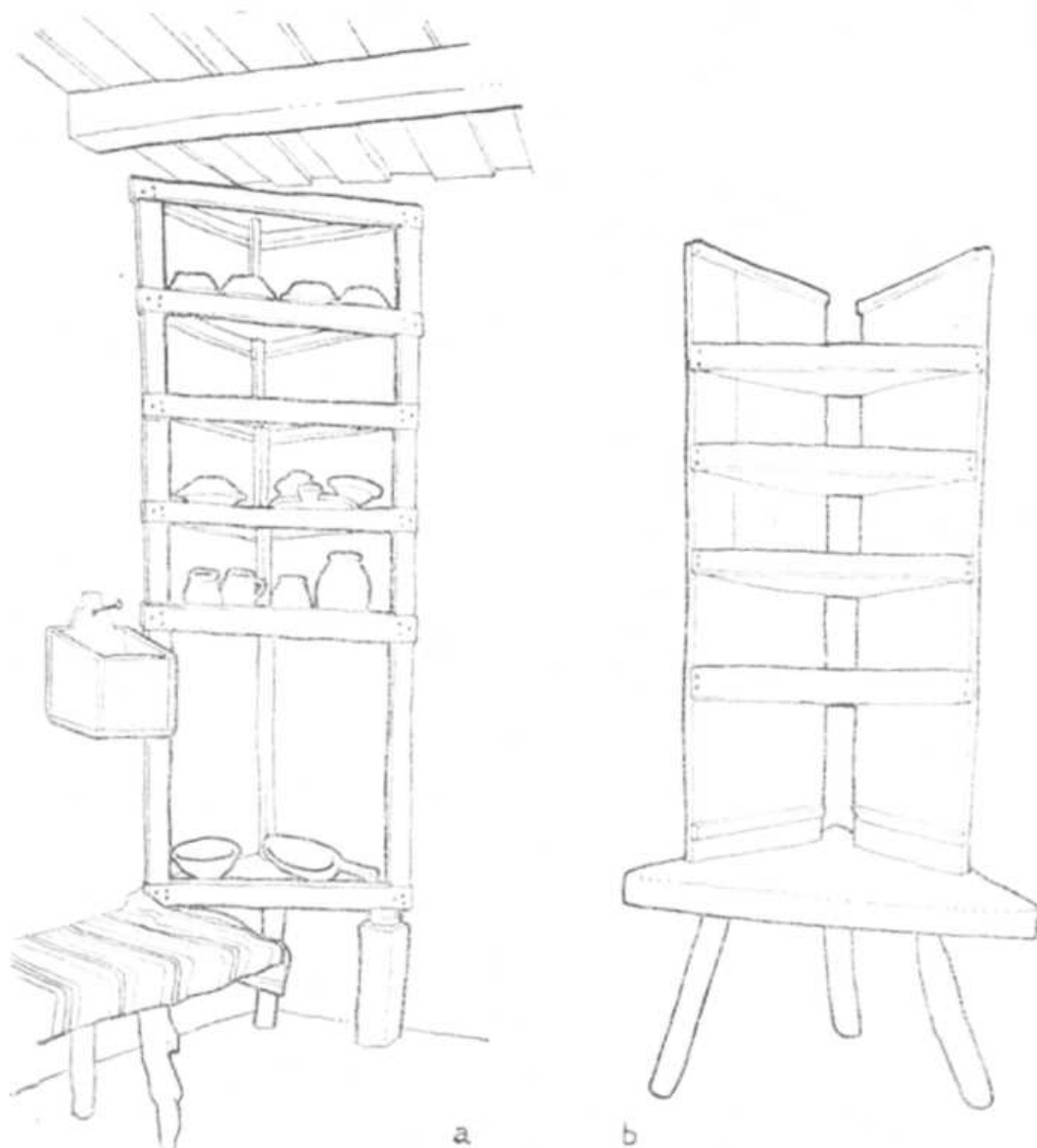
A barna vagy zöld rámás szentképek magasan fent, többnyire egysorban kissé megdőlvé, a tükör, fényképek s egyéb pedeg lennebb kerültek a főfalra, az ablakok közé. Ezek az újabb nyomdai és manufakturális termékek azonban csak mintegy száz éve szorították ki fokozatosan a lakásbelső ablakos falainak egykori fődíszét, a mennyezet alatt egymástól egyenlő távolságra beütött szegekre akasztott, végeiken csíkos szövésű *kendezők* sorát. A kis egyesházakban

83. Ajtó mögötti sarok a tisztaházban, látható a *gúnyatartó láda*, fölötte az *éveg* (üveg) tartó *póc* vagy *duláp*, balról a *pad vége* (Piros Györgyné), Bf.

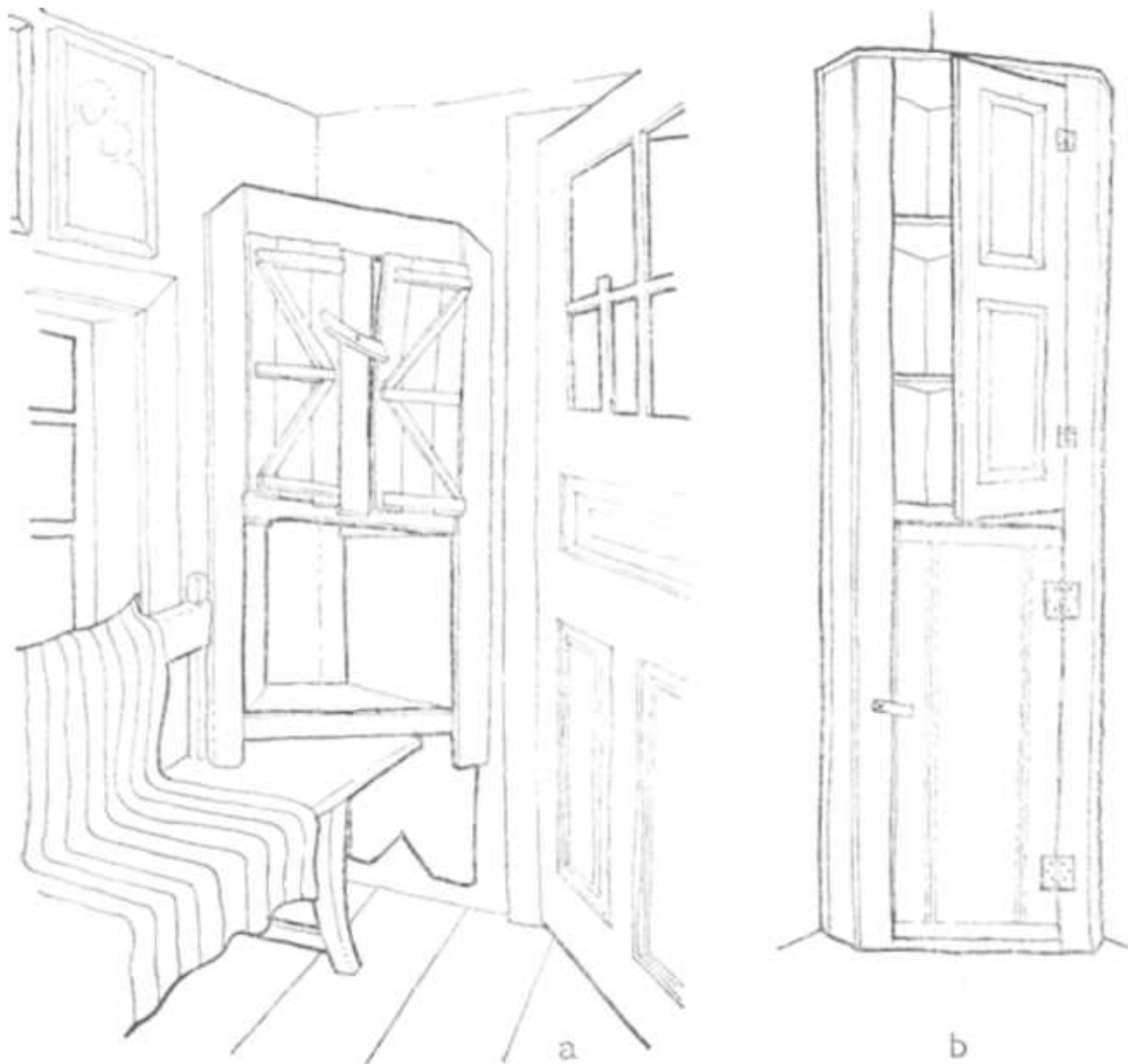
84. *Pócok*: a) Bf; b-c) Kl.

85. Ajtó mögötti sarok és sarokpolc: a) S; b) Dó.

ünnepeken, a kettősházak tisztaházában pedig állandóan ott díszlett a mennyezet alatt a rúdravaló, az ablakos falakon pedig a kendők sora, míg alább, a padok s ágyak fölött az ugyancsak szegekre akasztott hőszigetelő és támlát helyettesítő szöttek *falra*valók és padtakaró *lécserek* (29, 31—33, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 46, 48, 51, 52, 66).

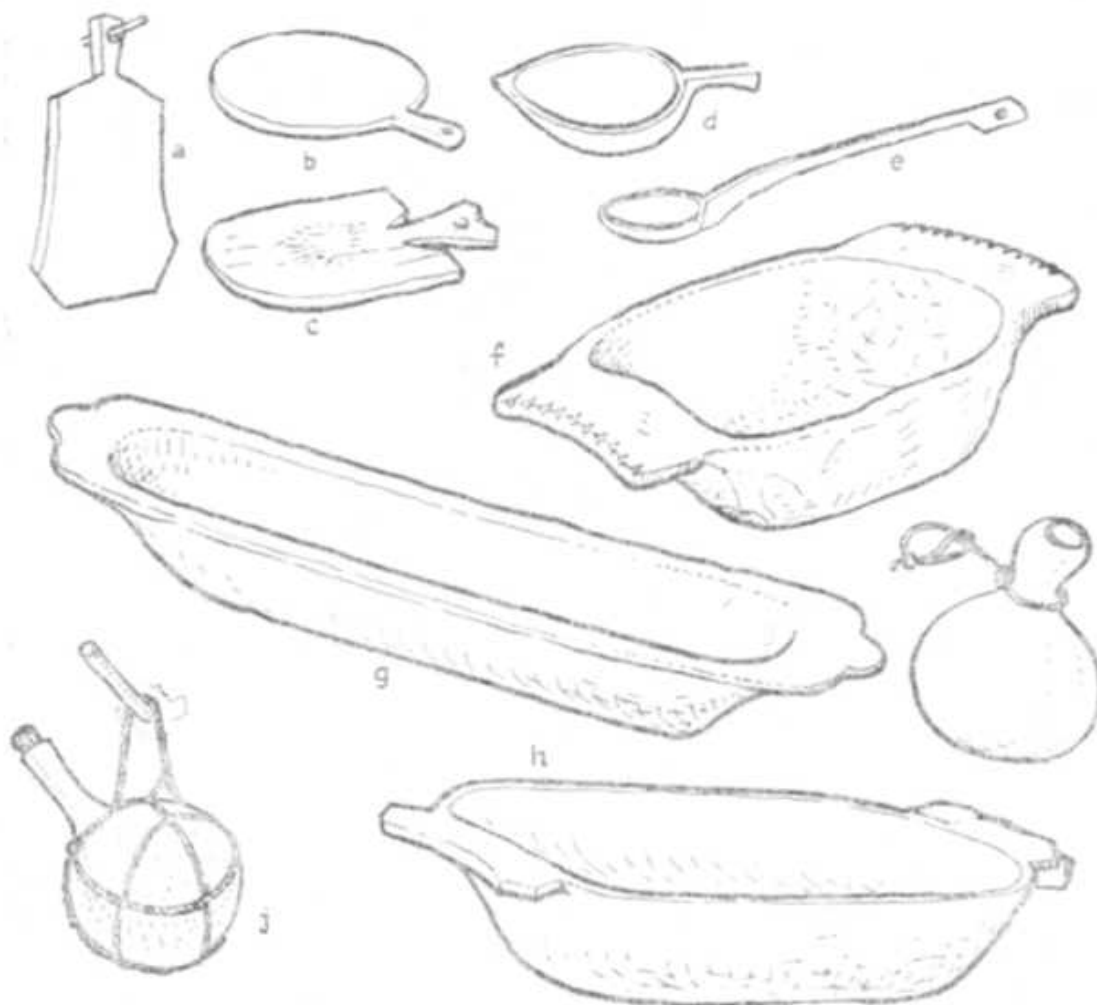
A régi „kendő-kultúra” — nevezhetjük így, hiszen a kendők nem csak használatra és dísznek készültek, hanem különféle egymásközti hagyományos szolgálatok szokásos viszonzóeszközei (tehát valuta-jellegűek) is voltak — az újabb lakásbelsőben már csak csökevényes formájában él: csupán a tűzhely közelében

86. Ajtó mögötti sarok és sarokpolc: a) *kócosblidár* (saroktálas) a pad végére helyezve (Benedek Péterné), Mf; b) *póc* (Benke Antal), Kl.

látunk még faszegre fölakasztott használati kendőt (38, 41), a tisztaházba a pedig a szentképek között egy-egy díszes szövésű rojtoskendőt (66), esetleg az ablak fölött is kikötött végű kendőt.

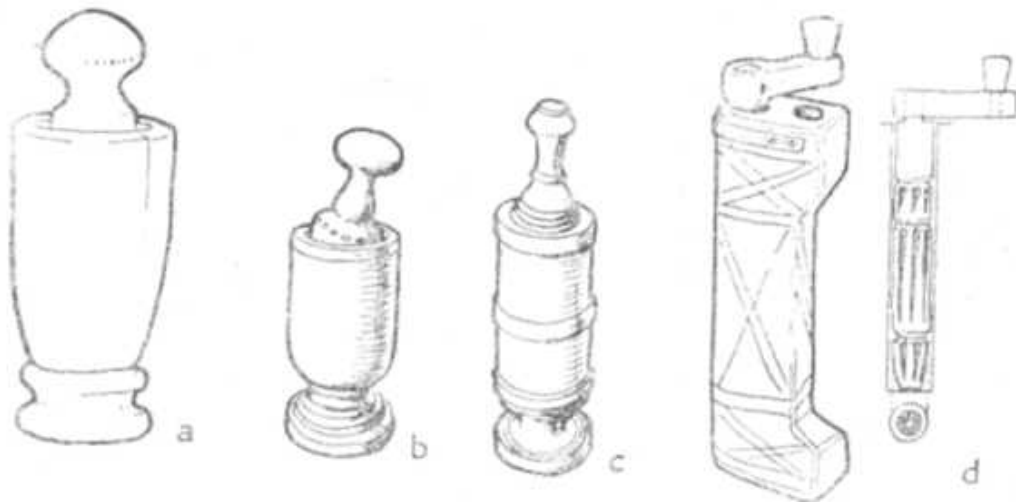
A mennyezet alatti egykori kendősor emléke a főfal asztal fölötti részén a század elejétől néhol szokásos, bükkfa lécekből házilag faragott, kb. 2 m hosszú *tánygyérpóc* vagy *táltartó* régies *kendőpóc* elnevezése (77—78). E bútordarabnak a falon elfoglalt helye és esetleg alsó szegsora (melyre *csiprokat* akasztanak, 77a, 78a) ugyancsak az egykor itt volt kendőakasztó szegekre, illetve kendőfogásra (Csíkban ilyen volt az eredeti „kendőszeg”), utal, mint elődjére (77a). A csángóságnál a régi kendősor egy részének helyébe lépő fali tányér-, tál- és csuportartó azonban a székelyföldihez képest kezdetleges, kis méretű, késői és rövid életű is volt: a kezdetlegesebb táplálkozás és lakásigény miatt itt nem alakult ki olyan népi kerámiakultúra, mint a szomszédos erdélyi tájakon.

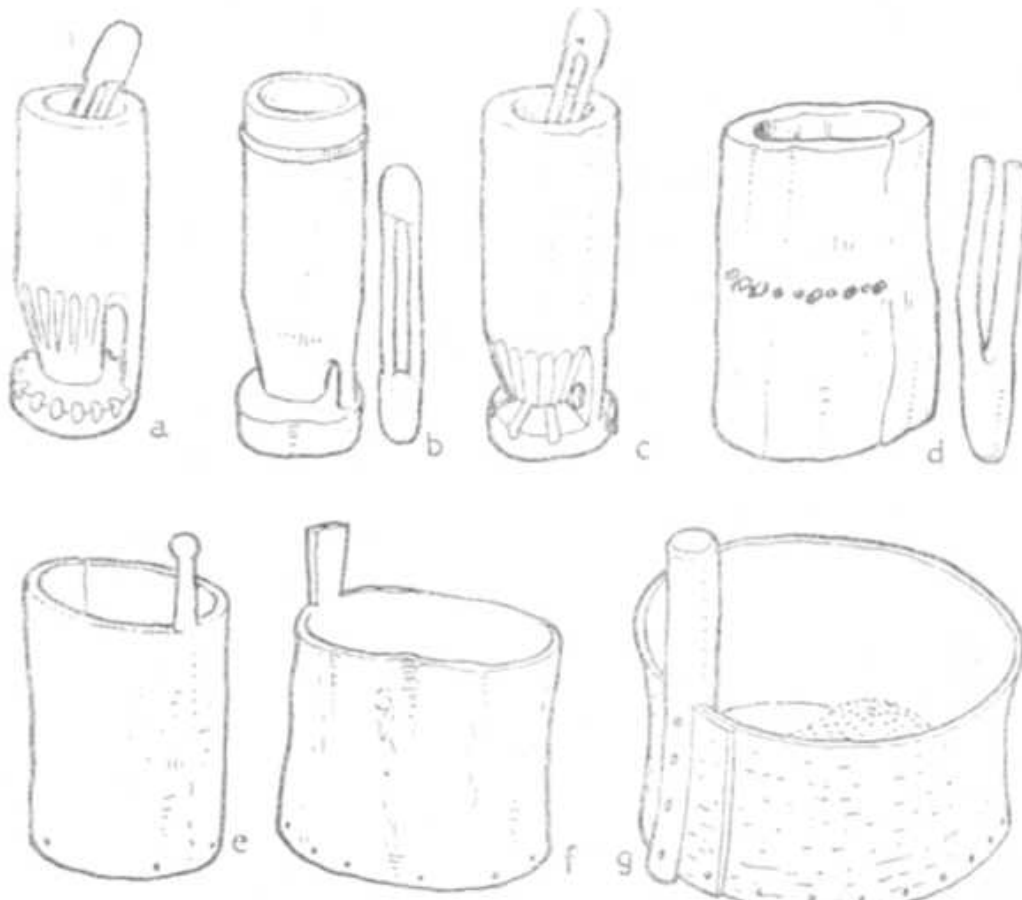
87. Egy darab-fából előállított háztartási eszközök: a) *lapító*, Pl; b) *fedő* vagy *lapító*, L; c) *lapító*, Ta; d) *kaos*, liszt- és gabonamerő, Ka; e) *nagykalány* („búcsú, menyekező s halott alkalmával galuska-, tokán- s lémérő”), Kl; f) *kerektekenő*, g) *hosszútekenő* és h) *tekenő kenyérnek*, Bf; i) *tídva* (tökedény) („kapanyélbe akasztva viszik a mezőre víznek”, 5—6 literes); Bf; j) *tídva* olajnak, Gy.

Már az említett hosszú lécekből összeállított tányértartókat-kendőszegfé-
léket megelőzően voltak a csángó lakásokban különféle polcok konyhai dolgok
(edény, élelem stb.) tartására (20b). A polc egyik kezdetleges formája a
rúdhoz hasonlóan a tüzelő közelében levő és a padlásgerendától függeszkedő
fonott vagy deszkatábla (4c), s ezzel közeli rokon az ugyancsak a padlásge-
rendáról függeszkedő füst- és szikrafogó kas teteje, illetőleg alsó széles deszka-
rámája, melyet *pócnak* is neveznek s rajta mindenféle apróholmit tartanak
(13). A függesztett megoldású polcok körébe tartoznak a kezdetleges (egy-
deszkás) polcok is, amelyeket az alkalmazott faszegek csak rögzítenek (23).

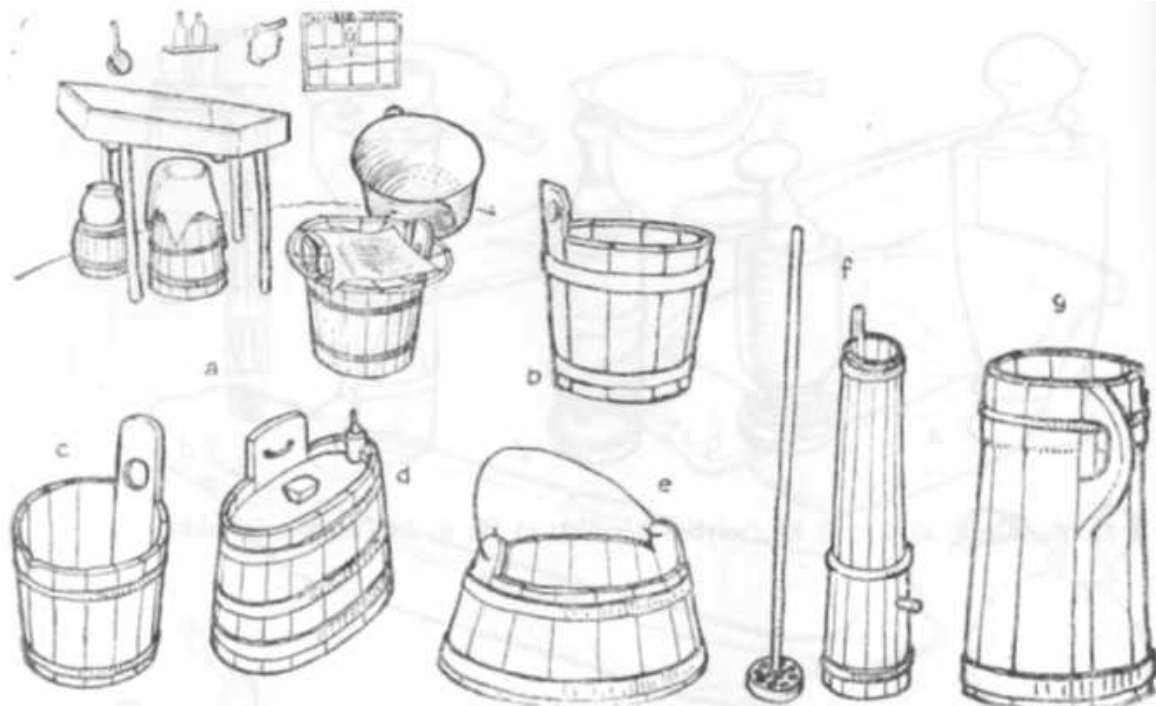
A házfal fokozatos magasodásával már legalább másfél százada lehe-
tővé vált a tetszés szerinti magasságba ütött szegekre helyezett vagy akasztott
falipolcok bevezetése. A gyarapodó étkezési és háztartási tárgyak tartására
kialakul itt is a két-három soros, 50—70 cm széles és 15—20 cm mélységű

88. Borstörők: a) Gy; b) Kl (helyben készült); c) Pl; d) Bf (törökös faeszköz).

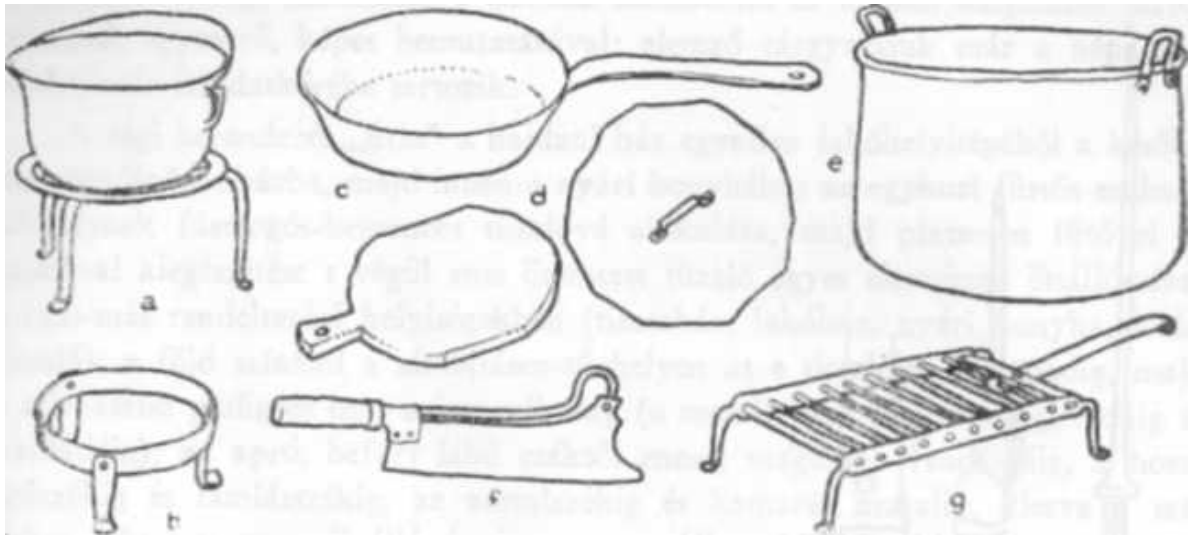
89. Török és mérők: a) *mozsár* púj-(kukorica), *bogsó*-(tömsó), *árpa*-, *kender*- és *bosztány-mag*-(tökmag) *törő* (m: 88 cm), Ka; b) ua., Kl; c) ua. (hársfából), Pl; d) *buduroj* és *kilug* (kukoricafejtő), Ta; e) *sztámbula* (véka fatörzsből), Bf; f) *gyimile* (15 literes mérték), S; g) *szapu* (30 literes) szádofa héjából; bab, púj, pityóka tartására (régén szegezés helyett varrták), Ka.

90. Dongaedények: a) *szitina* belseje, a lábakon álló sajtnyomó *krinta* és ordafőző *nagyüst* körül dongaedények: *intyegetor* (oltó), *putyina urdának* és *intyegetare* (tejoltó-cseber), Pl; b) *sétár* (sajtár), Bf; c) „szétár, Erdőből (Erdélyből) hozzák, sz adnak érte egy ennyi pujt sz megvan”, Ka; d) *fedeles* (mezei vizesedény, helybeli munka), Szf; e) *galyáta*, Bf; f) *téverő dézsa* és *verője*, O; g) *kártya* (víznek), Bf.

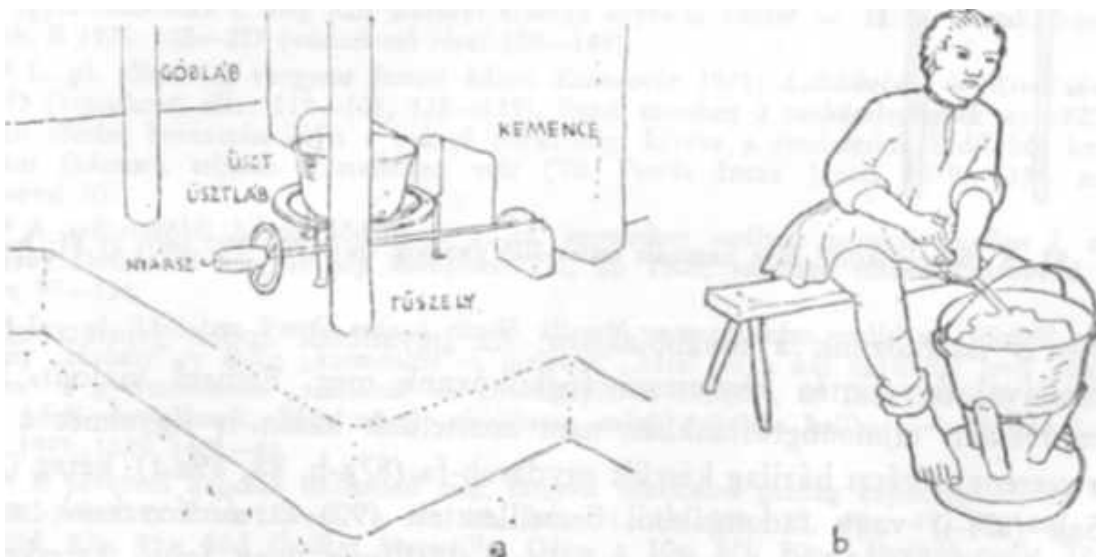
falipolc (79a, 80, 81a). A falipolc régibb példányai mind bükkfából, fejsze és fűrő segítségével ácsolt bútorok, akárcsak a régibb ládák és asztalok. Az összeillesztésnél néha a csapolást is alkalmazzák (80d, 82a). A polcok elő rendszerint keskeny párkányt kapnak, és a felső szegélyt gyakran a kanáltartók szükséges fogzásához hasonló metszéssel díszítik (80a, d, 81a), máskor azonban bőrdarab- vagy kovácsoltvas-sarkokon forduló kétajtós faliszekrényé alakul a bútor (80b, 81b, 82a).

A falipolc (faliszekrény) rendes helye az ajtó mögötti falrész. Ott, ahol az ajtó túlságosan közel kerül a sarokhoz. — az újabb többosztású házak kisebb helyiségeiben — a polcot egészen a sarokba kell helyezni; keskenyebbre is szabják, viszont magasabb lesz: létrejön a háromszögű alapú, majdnem a földig leérő, többpolcos *saroktálas*, *kócosblidár* vagy *pohártartó* (85, 86). Az edényekkel megterhelt magas polcot már alig tartanak a falba vert szegek, viszont eléggé lenyúlik ahhoz, hogy alját a pad végére (85a, 86a) vagy külön székre helyezték (85b). Ha aztán a már fenyődeszkából készült sarokpolcnak ajtót is tesznek, oldalsó deszkáit oly hosszúra hagyják lefelé, hogy már „saját lábán” állhasson (86). A lefelé történő megnyúlás, székre helyezés, majd saját lábára állítás fokozatai megtalálhatók a rendes (nem sarokra szabott) polcoknál is; ezek nagyobb, ajtós példányait már szintén inkább *tálasnak*, *blidárnak* nevezik (38, 82b, 83, 84).

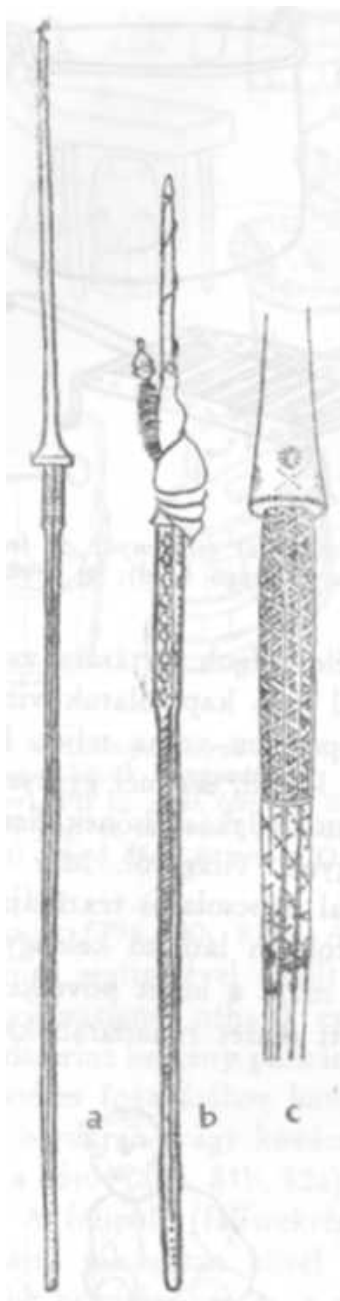

91. Konyhai vaseszközök, Bf: a) *üst és lába*; b) *kicsi üstláb*; c) *cserpenyő*; d) *fedő bádoból, mellette fából is*; e) *kazán vagy lúgzóüst*; f) *tajpa (húsvágó bárd)*; g) *gretár*.

A tüzelő, az ülésre, fekvésre, étkezésre és különféle dolgok tartására való bútorok, kellékek bemutatása, fejlődésük és egymással való kapcsolatuk vizsgálata, de maga a lakásbelső mint egységes egész képe nem volna teljes, ha bár utalásszerűen nem szólunk a tüzelőn és bútorokon kívüli, ezeknél gyorsabban cserélődő vagy legalábbis helyüket inkább változtató, a lakásbelsőnek életet és otthonosságot adó nagyszámú és változatos tárgyak világáról. Már az előbbieken is érintettük a lakásbelső ágygal és paddal kapcsolatos textíliáját, a rúdravalót, fal védőket és kendőket, az ablakos sarokban látható kelengye-tornyot. Mindezekkel részletesebben megismerkedünk majd a kötet következő dolgozatában. Ugyanígy a tisztaház rúdjaára fölterített díszes ruhadarabokkal

92. Tűzhely körüli eszközök, Ka; a) vaseszközök; b) *máléhabarás a kerekszékre tett üstben, habaróval*.

93. A tűzhely körül ülve használt is itt álló *guzalok* (m: 170—190 cm); a) Ff; b-c) Bf.

külön is találkozunk a továbbiakban. Az ugyancsak éppen érintett csángó kerámiával úgyszintén részletesen foglalkozunk még. Érthető viszont, hogy népművészeti tájmonográfiánkban nem szentelünk külön is figyelmet a sokféle szerény, jórészt házilag készült egydarab-fa (87a-h, 88, 89a-f), kéreg (89g), kobak (87i-j) vagy fadongákból Összeillesztett (90) tartóedényeknek s más házieszközöknek, falusi kovácmunkaként előállított vagy falusi kereskedőtől vásárolt hagyományos sütő-főző fémeszközöknek (91—92). Meg kell elé-

gednünk a csángó lakásbelső e kevésbé szembeötlő és csupán kiegészítő tartozékainak egyszerű, képes bemutatásával; elemző tárgyalásuk már a népi eszközkutatás feladatkörébe tartozik.

A régi berendezés „útja” a hajdani ház egyetlen lakóhelyiségéből a később hozzáépült kicsiházba, majd innen a nyári konyhába; az egykori füstös szabad-tűzhelynek füstfogós-kemencés tüzelővé alakulása, majd plattenes fűtővel és szobával kiegészítése s végül eme összetett tüzelő egyes elemeinek önállósulása a más-más rendeltetésű helyiségekben (tisztaház, lakóház, nyári konyha, kilér, tüzelő); a föld színétől a sártöltésen-tűzhelyen át a deszkázott sárpadig, majd a cöveklábú padig és más származékokig (a mozdítható támláspadig, ládáig és padládiáig); az apró, befűrt lábú széktől ennek magasabb ivadékaikig, a hosszúságig és támlásszékgig, az asztalszékgig és kamarás asztalig, illetve a székekre fektetett vagy önálló ágyig; a gerendához kötött rúdtól és a tárgyak tartására falba vert szegtől a szegre akasztott különféle falibútorokig s közülük is egyeseknek álló bútorrá alakulásáig — íme, a csángóság lakáskultúrájának a lakásbelső, illetve egyes elemei változásában lemérhető fontos állomásai.

A lakásbelső (egészének és egyes elemeinek) változásaiban, a változás és megvalósulás formáiban az életmódbeli fejlődéssel fellépő újabb és újabb szükségletek, valamint a megvalósításhoz szükséges anyagi-technikai lehetőségek egyeztetésének sajátos csángó útja, módja, formája ismerhető meg.

JEGYZETEK

¹ A csángóság anyagi életkörülményeiben az utóbbi nemzedékek során végbement változások egyes részleteire l. még Kós Károly: *Csángó néprajzi vázlat* = Tájak, falvak, hagyományok. B 1976. 103—217 (vonatkozó rész: 109—149).

² L. pl. tölem: *A vargyasi festett bútor*. Kolozsvár 1971; *Lakásbelső.* = *Kis-Küküllő* 99—143 (vonatkozó rész: 119—121, 138—139). Ezzel szemben a tankötelességnek az 1920-as években történt bevezetése előtt a csángó parasztság, kivéve a rendszerint Erdélyből került *diákokat* (kántor), teljesen írástudatlan volt (Vö. Petrás Incze János, 1979. 1336. megjegyzésével is).

³ A székelyföldi bútorfejlődésre a 2. sz. jegyzetben említett munkák mellett l. még Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*. II. Bp 1909, valamint tölem: *Lakásbelső.* — Kászón 97—156.

⁴ Így pl. 1841-ben Petrás már a tüzelő állandó tartozékaként említi a „földből vert” alacsony „tűzhely”-re épült „kermenczé”-t, melynek „háta” és a két oldalánál levő szeglet, a „sutu” a gyermekeknek „szállásul” és „hálólhelyül is szolgál”, és „ide húzódik a leány, mikor kérői megjelennek, hogy magát elrejttesse, mégis mindent hallhasson” (Petrás Incze János, 1979. 1329. 1405—6).

* E bevezető kapcsán említendő meg, hogy a lakásbelső gazdag képanyagából az 58c, 64b, 81b ábrákat Péter Dezső, a 6b, 13, 26b, 31, 34, 38b, 39, 42a, 49, 61, 62, 70b, 78c, 80d, 82b, 85a, 88d ábrákat Starmüller Géza, a 10a, 87j, 90e-g ábrákat pedig Török Pál gyakorló hallgatók helyszíni vázlatainak felhasználásával készítette a szerző, aki ezúton is köszönetet mond akkori hozzájárulásukért.

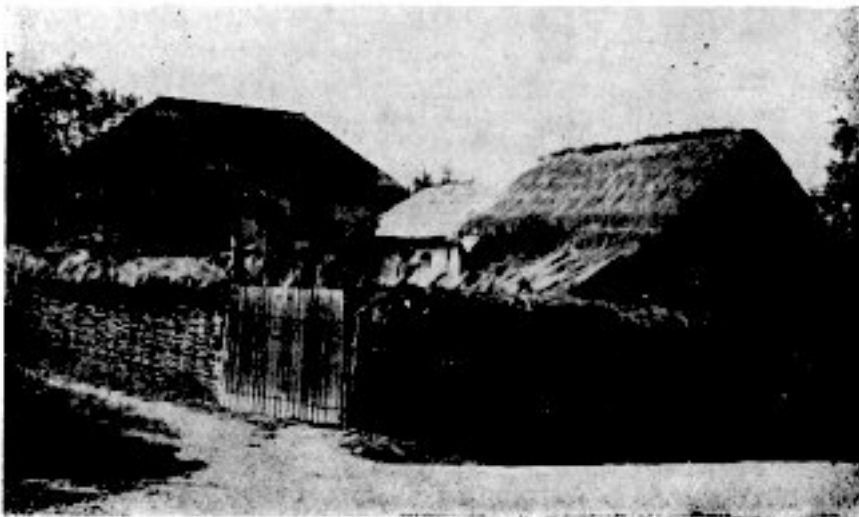
1. Bogdánfalva települése a Szeret egy árvíz- és szélmentes mellékvölgyében

2. Klézse látképe

3. Róka György csúre és háza, Bf

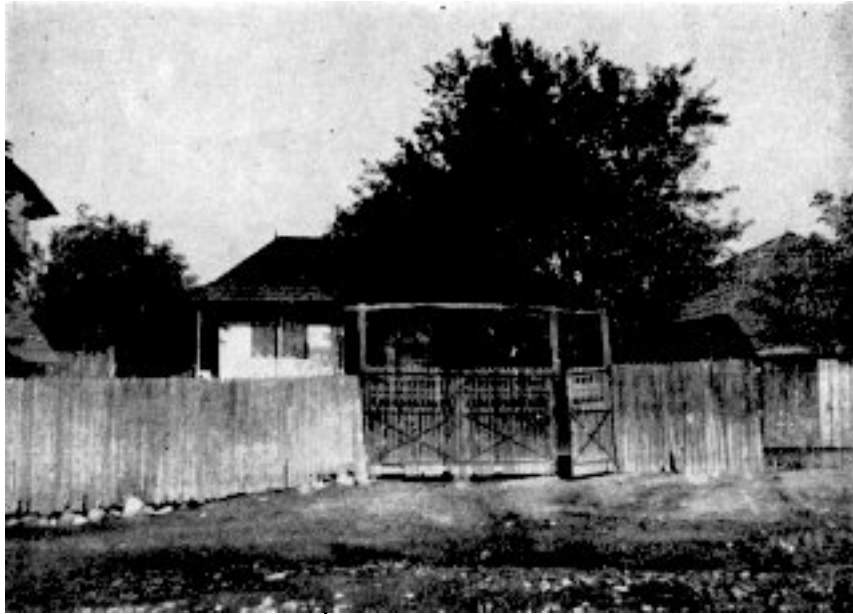
4. Kósza Gergely telke: ház, buketéria és csűr (az udvaron kendert szárítanak), Np.

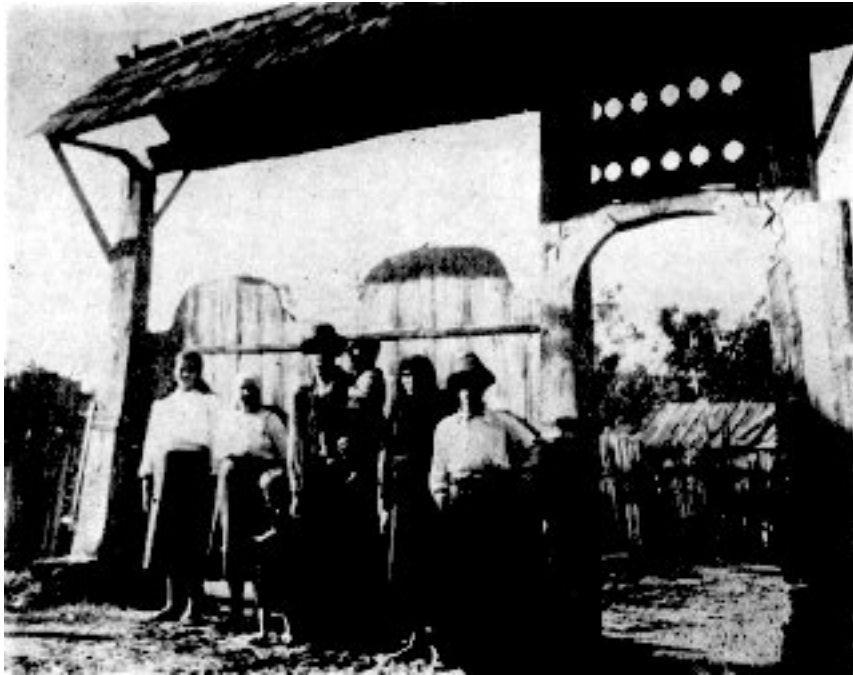
5. Az 1930-as években beépített telek, Bf.

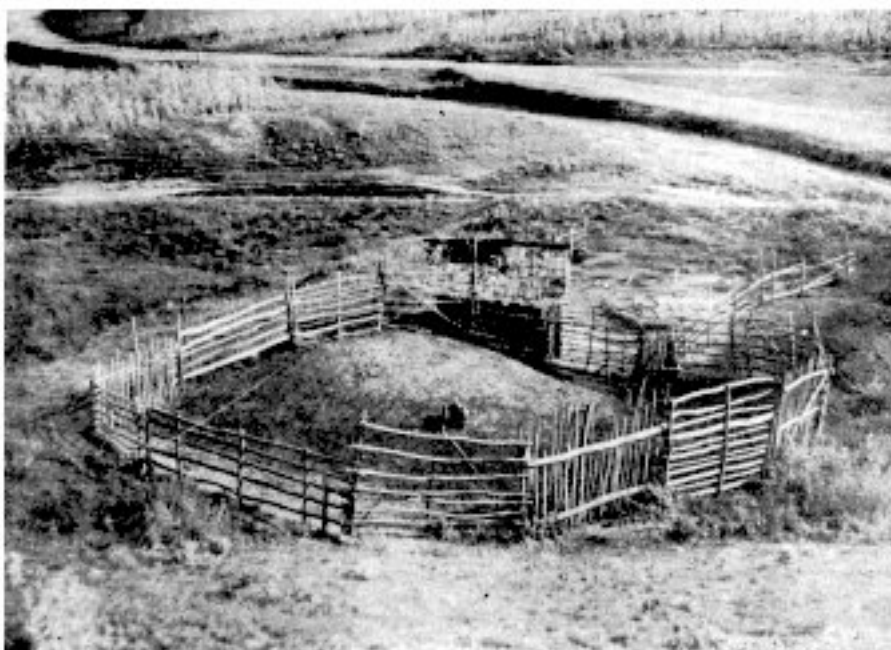
6. Csurák János *élete*, Pp—Ar. falurész

7. Árva János *élete*, Bf.

8. Kötött és fedeles kapu 1930-ból, O.

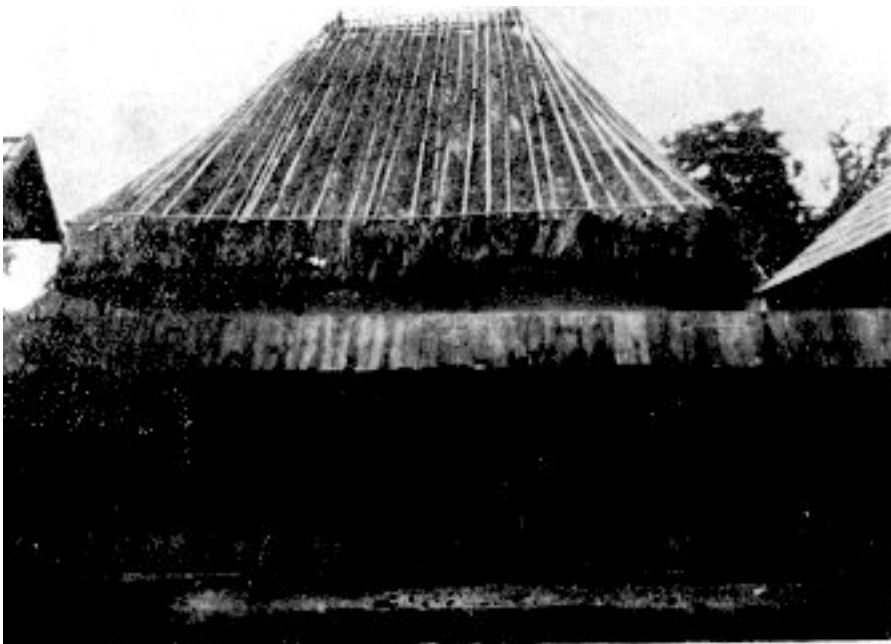
9. Esztena, Bf.

10. Petrás Györgyné szegény asszony kertelt s belülről tapasztott pajtája, Gy.

11. Petrás N. György épülő *sipkás* falú és nádfedelű *kiléres háza*, S.

12. Szalmával takart nádfedél lekötése (utca felőli felvétel), Szf.

13. Petrás Györgyné szegény asszony régi, boronafalú, töltéses, szalmával takart nádfedelű háza, Gy.

14. Kis tornácos ház, nádfedele rudakkal leszorítva, Bf.

15. Kétszobás, tornácos, zsindelyezett tetejű ház, Bf.

16. Bece Antal alul pincével, hátul kilérrel, széles töltéssel, zsindelytetővel épült új háza (oldalsó homlokzat), Bf.

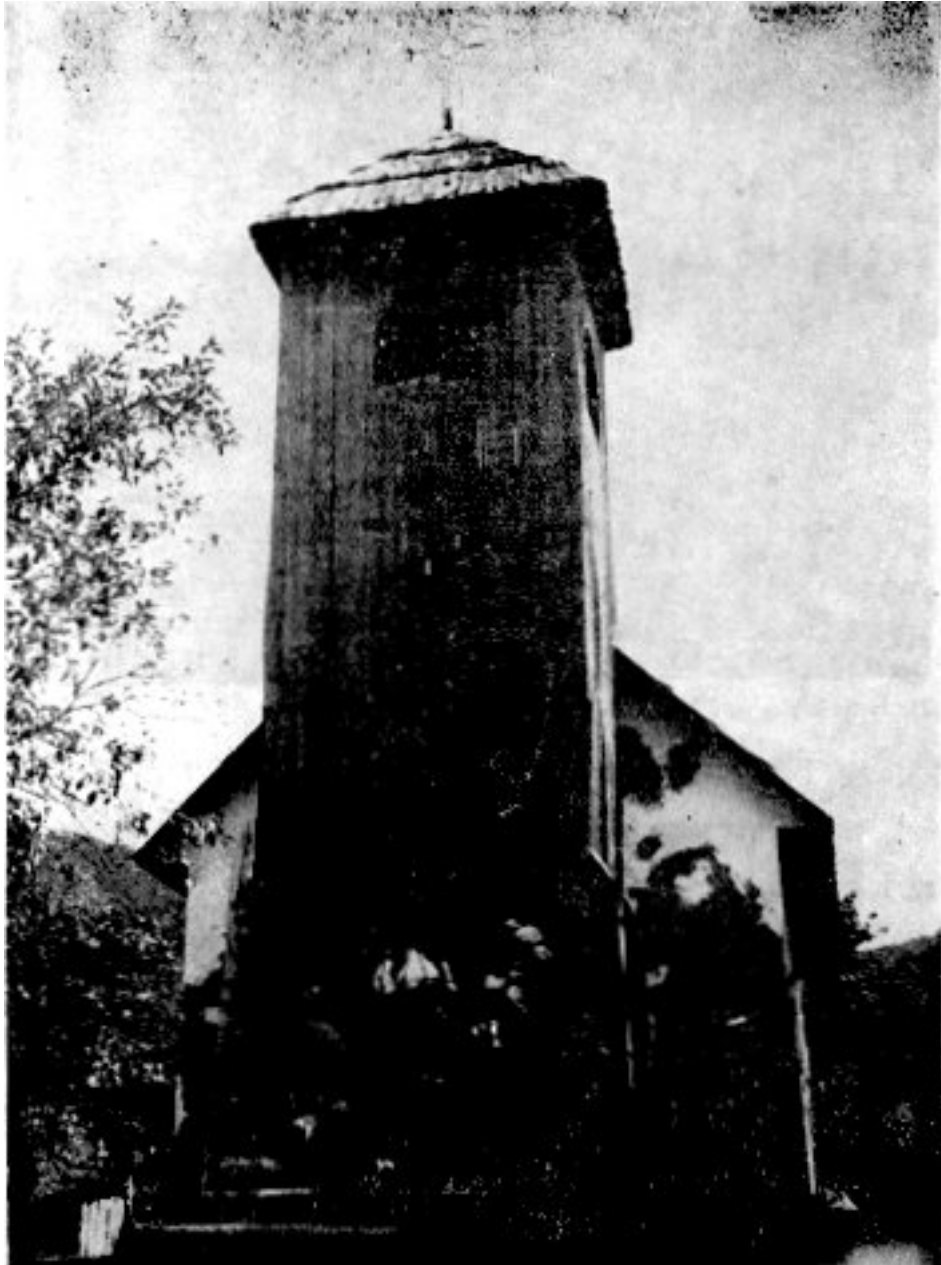
17. Közös utcai kút, Np.

18. Közös utcai kút, Gy.

19. Fa harangláb teteje, Pp.

20. Fa harangtornyos templom (a torony alja a kisgyermekes anyák helye), Mf.

21. Helyi népies stílusban épített papilak (oldalsó homlokzat), Tr.

22. Tornácos bojár udvarház; megalakulása óta a helybeli mtsz székháza, Ta.

23. Fazakaskatlan és az égetés után kiszedett tálak a katlanházban, Pu.

24. Volár István díszes (írott és mázas) edényei, Pu: mosogatótál, nagykorsó, kilustálak, csiporok, fedők, virágtartók stb.

25. Asztalos István fazekas mázat őröl a *rezsnyicén*, Gf—Z.

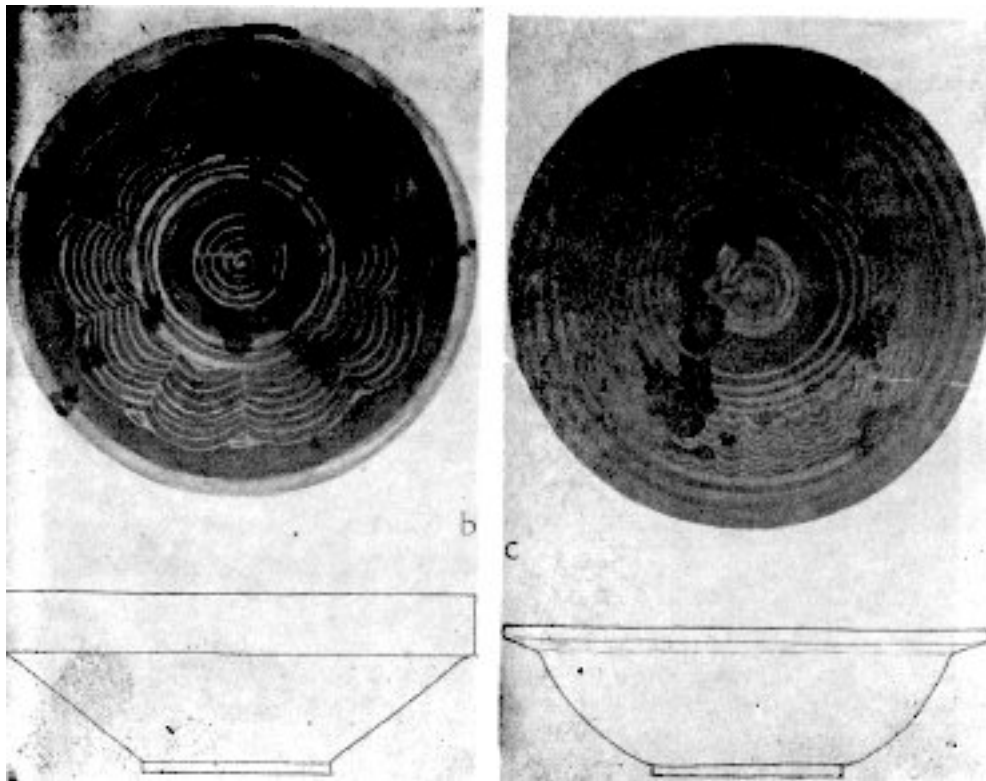
26. Gyöngyös Mihály fazekas edényei: *korsó*, nagy *kétfülű* és kisebb *főzőfazakak*, *tejtartók*, nagyobb és kisebb *tyupor* (sózaléknak), *tánygyér*, *mosdótál*, *tál*, *krática*.

27. Szekérpakolás, készülve a bákói vásárra (Butnár Mihály szekeres és Gyöngyös Mihály fazekas), Gf.

28. Gorzafalvi fazekasok szekerei a vásáron, O.

29. Gorzafalvi edények: a) csiporka, b) evőtál, c) tánygyér.

FAZEKASSÁG

A moldvai falusi nép korunkig széltében szabad tűzhelyen főzött, mégpedig — a máléfőző réz- vagy öntöttvas-üst meg a háromlábú serpenyő kivételével — agyagedényben, rendszerint a tűzhely parazsa és forró hamuja közé állított fazékban. A fazékon kívül a tejes- és vizesedény, a savanyúság- és zsírtartó, a tál- és csuporfélék mind csupa cserépholmi volt. Az 1950-es években a csángó háztartás még meglepően kevés gyári vas-, bádog-, porcelán és üvedényt használt (plasztik edényt pedig nem is látott), s így nem csupán a környékbeli fazekasság tartotta magát javában, hanem az otthoni piacukat jórészt elvesztett közeli háromszéki és csíki fazekasgócok — Bereck, Dánfalva s főleg a fekete edényt készítő Madaras — megmaradt fazekasai rendszeresen „faluztak” a Tatros és Szeret mentén.¹

Hogy a cserépedények eme általános használata ellenére Moldvában aránylag kevésbé változatos, egyszerű termékeket előállító és kevés számú fazekasközpont volt, az egyrészt a szerény táplálkozással (melyhez általában elegendő volt egy-két főzőfazék, tejesedény), másrészt a lakásbeli díszedények szokásának hiányával magyarázható (az Erdély-szerte szokásos „bokályos” fogasok helyett a katolikus csángóknál, akárcsak a moldvai románoknál, szentképek sora került a fő falakra). A ritka különösebb igényt viszont kielégíthették a múlt században Moldvába is rendszeresen eljáró kézdivásárhelyi, udvarhelyi, illetve suceavai és rădăuți-i fazekasok.²

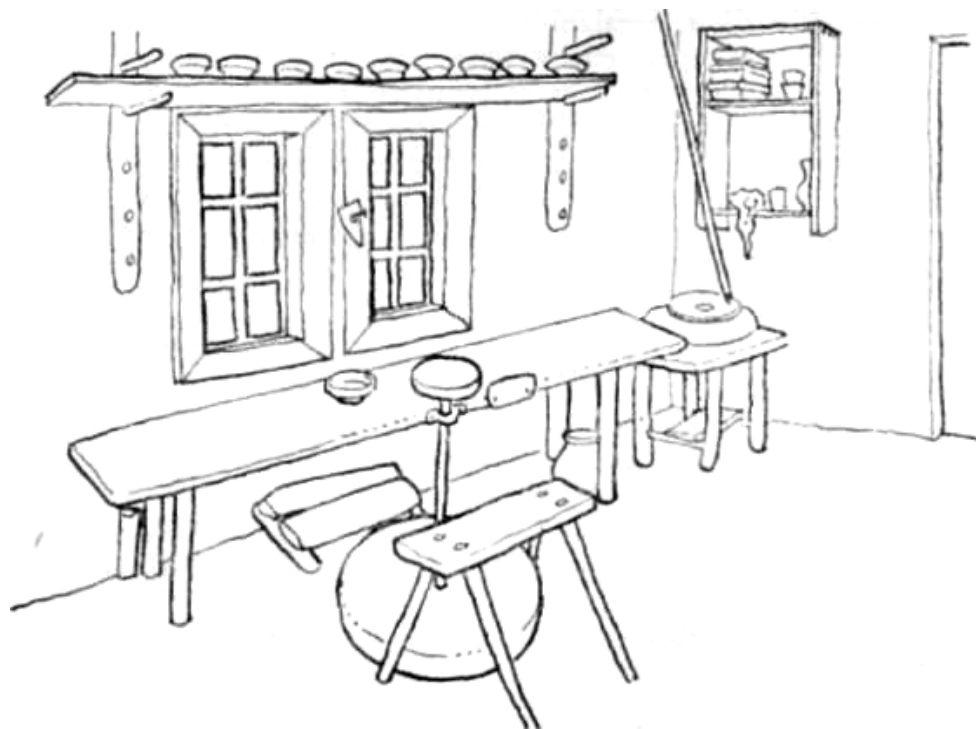
A moldvai fazekasközpontok többségére jellemző, hogy itt még zárt kemencékben mázatlan fekete edényt állítanak elő. Az egykor Európa-szerte ismert fekete-fazekasságnak az utóbbi évszázadban már csak Lápos, Borgó és Csík vidékén maradt egy-egy központja, s főleg Moldvában mintegy 16, javarészt Román és Szalonc környéki falukban vannak még parasztmesterei.³ Mivel a fekete edények készítéséhez mázra és festékre nincs szükség, csupán a helyben található agyagra és tűzifára, a fazekasok e falvak legszegényebb rétegéből kerülnek ki, „kiknek nincs szántóvető helyik”. A *szalonci fazakat* földbe ásott s kővel kirakott aknaszerű fekvő kemencében egyszer égetik ki, úgy, hogy miután a berakott mintegy 200 edénynek jól befűtenek, a kemence szádát betapasztják, az áttüzesedett edényt befojtják. A langyos edényeket kiszedik, a ráakódó koromtól *kapcával megtörölgetik*, hogy fényt kapjanak. Az egyszerű és gyors eljárással a Szalonc környéki falvak fazekassága — a fazekasok falvankénti viszonylag kis száma ellenére — igen termelékeny, úgy, hogy az 50-es években csupán Kukujec, Kiszalonc, Frumósza és Banasin falvakból több mint 300 szekérrel vitték szerte az eladó edényt. A szekeres edényárusok fekete fazekaikkal két hetet is odavoltak, mígcsak eladták és a vásárlóktól cserébe kapott búzával és rozssal hazatértek. A kukujeci és frumószaai csángó fazekasok vagy ottani edénykereskedők rendszerint déli irányba vették útjukat s Pusztina, Gligoreni, Luncani, Mărjineni, Bogdánfalva, Nagypatak, Kákova érintésével Klézséig jutottak. Evéshez való laposedényt (tál, tányér) e fazekasok sem készítettek, csupán keskeny, szűk nyakú *tejtartófazakat* és hasas *főzőfazakat*.

A csángó fekete edényt készítő fazekassággal kapcsolatban negyedszázaddal ezelőtti vázlatos feljegyzéseimet egészíti ki a mesterségi szókincs ismertetése kapcsán a munkamenet és eszközkészlet részletes bemutatása, három nép-

nyelv-kutatónk értékes dolgozata,⁴ amely feleslegessé is tett egy újbóli helyszíni kutatást.

Már jeleztük az előbbieken, hogy a Szalonc és Román környéki fazekas-központok termése mellett a Szeret és Tatros vidéke kitűnő felvevő piaca volt a csíkmadarasi fekete fazekasmunkáknak is. A csíki fazekasok főleg az otthon nem vagy csak alig termő gabonafélékért (kukorica, búza) és borért látogatták e vidéket. Hogy már a XIX. században is milyen fontos piaca volt ez a csíki edénynek, mutatja az is, hogy a század vége felé életbe léptetett határvám idején több madarasi fazekas moldvai területre, a közeli Gyimespalánkára költözött át mestersége folytatására.

A fekete edények mellett a csángó háztartásokban is akadunk vörösre égetett mázatlan, többnyire mégis mázas és festett díszítésű edényekre, főleg tálak és csuprok formájában. E vörös edényeknek századunk első felében kis része Erdélyből — főleg a közeli csíki Dánfalváról és a háromszéki Bereckről, esetleg a távolabbi Korondról s még távolabbi Tordáról — került, túlnyomó többsége azonban helybeli munka, készítők már nemzedékekkel előbb ide áttelepült mesterek leszármazottai. A Székelyföldről ide települt, vörös edényt készítő fazekasok közül egyesek egymástól elszigetelten érkeztek valamely csángó faluba, s utódaik is így, magukban dolgoztak kis körzetük számára. Ilyen vörös edényt készítő magányos fazekasra találtunk pl. Pusztinán a Bereckből ide került Laczkó János fazekas leszármazottjában, Volár Istvánban, akinek eredeti vezetéknevét a hatóság „volár” (rom. olar = fazekas) ragadványneve után cserélte föl. A pusztinai fazekas mesterségi tudása és készítményei pontosan tükrözik a környékbeli, jórészt csángó vásárlók igényeit (1—5r, 23—24.k). Ezért tartottam fontosnak Volár István mesterségének ismertetését

1. Fazekasműhely, Pu: *kerek* (korong), elől lábtartó *kecskével*, hátul *székkal*, hosszú *tesgye* (dolgozóasztal) és a *tál*, a sarokban mázórlő *rezsnyice*, fent *póc*.

2. Fazekasszerszámok, Pu: a) *lapocka* (fakés); b) *szirma* (rézdrót), c) *mázolótál* és *kalán*; d) *írószaruk* (nádcsővel, cserépszékekre helyezve); lent: a tálkorongolás szakaszai: a) *felütve* fa rög); b) *felhúzva*, c) *lenyomva* és *lik csinálva*, d) *felhúzva újból*, e) *kicsinyálva a szádja*.

3. Tálakra írott díszítőelemek. Pu.

nemrég megjelent, *Csángó néprajzi vázlat* c. munkámban⁵, s így e közlésre történő utalással elkerülhető itt való megismétlése.

Már az ilyen vörös mázas-virágos edényeket előállító fazekasok itt-ott való szórványos megtelepedése és utódaik munkássága is mutatja, hogy a fekete főző- és kisedények mellett, legalábbis az utóbbi évszázadokban, a csángóság körében is megvolt és a gyári edény terjedéséig erősödött az igény a díszesebb edények, főleg a mázas evő- és ivóedények iránt is. Ezt bizonyítja mindenekelőtt a legjelentősebb csángó fazekasközpont léte. Gorzafalva fazekassága az itt dolgozó mesterek nagy száma, roppant termelékenysége és termékeinek Moldva jelentős részére kiterjedő piaca révén országos viszonylatban is a legjelentősebb fazekasközpontok közé tartozik. Kétszeresen is indokolt tehát, hogy ez alkalommal közelről megismerkedjünk vele.

4. *Fazekaskatlan* (távlati és alaprajz), Pu.

5. Fazekaskészítmények, Pu: a) *korsó*; b) *tál*; c) *tálacska*; d) *fedő*; e) *bold* (házcsúcsdíz); f) *puskulica* (persely); g) *cserpenyő*; h) *kancsó*; i) *csipor*, j) *korsócska*.

A GORZAFALVI FAZEKASSÁG

Gorzafalva (Grozești) a Keleti-Kárpátok keleti (moldvai) felén, az Erdélyi Moldvával összekötő legjárhatóbb szorosban, az Ojtoz völgyében terül el. Mintegy 360 fazekásával az ország legnagyobb fazekasközpontja; jellegzetes edényeivel napjainkig ellátta Közép- és Dél-Moldva falvainak jelentős részét. Ennek ellenére a néprajzi szakirodalom eddig még csak nem is tudott róla.⁶ Ilyenformán ez a dolgozat néprajz- és népművészetkutatásunk és általában falusi kézművességünk ismeretének egy lényeges hiányát pótolja, egyben szépen példázza a Kárpátok két oldala, az Erdély és Moldva közti, illetve a román és magyar kapcsolatokat ezen a tevékenységi területen is.

Gorzafalva, mint azt neve is mutatja, nem nemzeti szállástelepülés, hanem a már kialakuló moldvai feudális tartomány telepített faluja. A már 1410-ben említett és később Gorzafalvába olvadt két település (Stănișești — Sztánfalva és Vlicia — Völcsök) is ilyen lehetett.⁷ A XVI. század elején már egyházas hely; erről tanúskodik a katolikus templom „Spes mea Christus 1526” felírású harangja,⁸ 1647-ben Bandinus 15 magyar családot talál itt (Csorba, Szalonci, Kis, Bercse, Bimbó, Sasko, Magdó, Demeter, Pakurár, Toma stb.) 69 lélekkel.⁹ Ez a szám szaporodott föl 1844-ig 1000 lélekre, az 1930-as népszámlálás már 1873 katolikust jelez, míg az 1953. évi hivatalos közlések szerint 2870 katolikus (magyar) él kb. ugyanennyi ortodox (román) lakos mellett.

A helyi hagyomány szerint Gorzafalva kézműves faluként, Ștefan vajda idejében keletkezett, ide kitelepült magyarokból. „A csángók Ștefan cel Mare idejében jöttek ide. Egyszer őt a lengyelek megverték, s akkor kért segítséget a magyar királytól. Akkor a magyar király adott embereket, csángó embereket Gyimesből, a székelyekből s másunnan segélni, katonákat. Mikor a lengyeleket s törököket megverték s kihajtották, Moldova megmaradt tisztán. Ami megmaradt a csángó emberekből, azt Ștefan vissza kellett volna adja, de ő többet nem akarta visszaadni, s a csángók is azt mondták, hogy nem akarnak visszamenni, mert otthon perzekutálva [üldözve] voltak, hamis emberek voltak. Ștefan itt marasztotta, s jó erőre vitte a csángókat. A legjobb moldován helyek már le voltak foglalva a románoktól, letelepítette őket oda, ahol még lehetett: Bákó, Román, Putna és Hus megyében, ahol még erdők voltak akkor. Letelepítette, adott nekik sok földet, akkor aztán békérték a családokat is Magyarországból, asszonyokat, gyermekeket s még jöttek mások is. A Bákó vidéki csángók is mind onnan származtak, majd mind kikérte a voda onnan, hogy ott alig maradt. Azután ide Gorzafalvára voltak hozva a csángó meszeriások [mesteremberek], mert fazekasok itt nem voltak. Jöttek ide a csángó ványolósok és fűrészeselek, csináltak malmot. Még küldött a voda románokat is tőkevágni, Bogdaneștbe [szomszéd falu], cigány mozsikásokat, hegedűsöket. Küldtek által még Kásonba [szomszédos Cașin patakvölgy hasonnevű községgel] tekenyös és kalányos cigányokat.” (Aszalós István fazekas, Gorzafalva)

A helyi hagyomány az itteni fazekasság eredetét is a székelyföldi bevándorlókból vezeti le: egyesek szerint Csíkból, mások szerint Háromszékről jött fazekasoktól származik a mesterség. Sokan úgy tudják, hogy a Magdó „nemzet” (nemzetség) őse honosította meg itt a fazekasságot, aki Bereckről került ide valamikor. Bereck valóban ma is nevezetes háromszéki fazekasközpont, és Gorzafalvától alig 30 km-re van, az Ojtozi-szoros erdélyi ka-

pujánál. Több fazekas családról (Magdó, Aszalós stb.) számon tartják, hogy azok Bereckről házasodtak, s általában „úgy mondják, hogy a magyarok Erdélyből, Háromszékből származtak ide régen”. Háromszéken pedig, Berecken kívül, még volt egy másik közeli nevezetes fazekasközpont, a Moldvával kereskedő híres kapuváros, Kézdivásárhely.

Jellemző azonban hogy a gorzafalviak általában úgy indokolják fazekasmesterségük okát, eredetét: „Hogy itt ojan kevés a föld, azért fogtak a fazekassághoz.” „A földér földből kell munkálni” — mondják.

Ha a fenti különböző pontosságú s értékű adatokat egybevetjük, azokból Gorzafalva települése és a fazekasság eredetének kérdése meglehetősen rekonstruálható. Bizonyos, hogy a kevés termőföldű, zord, erdős hegyvidék földműves vagy akár állattartó településre nem volt alkalmas. Viszont igen alkalmas volt Gorzafalva épp erdeje és tiszta agyagja révén famunkások és agyagművesek megtelepedésére. A Székelyföld (elsősorban Háromszék) közvetlen közelsége, a forgalmas ojtózi összekötő út, Bereck és Kézdivásárhely fazekasközpontok közelsége, a háromszéki fazekasokkal és más falvakkal való eleven rokonsági kapcsolat, az erre mutató családnevek a gorzafalvi fazekasság háromszéki, berecki eredetének, hagyományának hitelességét támogatják. Gorzafalva jelentősebb egyházas helyként való említése 1677-ben¹⁰, s mint ilyen harangjának 1526-ból való származása, továbbá néhány kisebb, 1410-ben említett telepesfalu Gorzafalvába való olvadása, Gorzafalva települését az 1410—1526 közti időszak közepe tájára helyezi, vagyis éppen Nagy István vajda (1457—1504) idejére, ahogyan azt a helyi szájhagyomány is fenntartotta. Az a tény, hogy Ștefan cel Mare vajdának éppen a szomszédos (ma vegyes, román és magyar lakosságú) Borzás (Borzești) volt szülőfaluja (melyre uralkodóként is gondolt, építve ide 1494-ben egy román templomot), továbbá a vajda gazdaságpolitikájának nevezetes kézművespártolása (telepítései, szabaldalmi, városfejlesztése), a magyar királlyal (Mátyás) való kapcsolatai valószínűvé teszik a szájhagyomány azon részleteit, amelyek szerint Gorzafalvát erdélyi magyar mesteremberekből ő maga telepítette szülőfaluja közelében.

Gorzafalva tehát Ștefan cel Mare vajda idejében (a XV. század második felében) háromszéki kézműves székelyek falujaként keletkezett. Fazekassága is még ebből az időből származhat.

A gorzafalvi fazekasság kialakulását az itt nagy mennyiségben található agyag tette lehetővé, fejlődését — messze földön egyedülálló lévén — nagy piaca biztosította, s a mesterséget fenntartották mindmáig a helyi zord természeti viszonyok, melyek a termőföld nélküli lakosság tekintélyes részét arra kényszerítették, hogy földművelésen és állattenyésztésen kívüli foglalkozást űzzön. Gorzafalva község (r. comuna Oituz) 10745 hektáros határának 73,4%-a erdő, egykor Negroponte bojár birtoka, ma az államé. A maradék 26,6% parasztkézen levő területből alig 7% szántó, 6,2% kaszáló, 6% legelő, 7% udvar és ma is terméketlen szikla és áradmány, és csak 0,4%-a szőlő. Az egész földművelésre tehát csupán 7,4%, az állattenyésztésre meg 12,2% terület jut a határból. Számítva a község 7130 lakosát (1417 családi gazdaság), 1 lélekre átlag 0,40 ha (1 gazdaságra meg 2,04 ha) jut. Még sokkal rosszabb a helyzet, ha a községet alkotó falvából csupán a tulajdonképpeni Gorzafalvát („Nagyfalu”) vizsgáljuk: itt 1 lélekre átlag 0,12 ha (1 gazdaságra meg 0,61 ha) esik, melyből a művelhető szántó, szőlő és gyümölcsös együtt 0,04 ha egy lélekre (és 0,20 ha egy gazdaságra). Ennél már csak a gorzafalvi ma-

gyar fazekascaládokból kirajzolt kis Zöldlonka falucskában rosszabb az arány, ahol összesen 11,5 ha szántó (és minimális szőlő meg gyümölcsös) jut a 70 „gazdaságra” (350 lélekkel). Természetesen következik a termőföld jelentéktelenségéből, hogy az egész 7130 lakosra (1417 gazdaságra) csupán 520 tehén, 140 (70 pár) ökör és 113 ló jut, s a családok nagy többsége 1 ha-on aluli „birtokon” gazdálkodik.

Nyilvánvaló, hogy a község határának fenti képe a lakosság foglalkozásában is tükröződik. 1953-ban a Gorzafalva községhez tartozó falvakban összesen 430 család fizetéses alkalmazott, 360 fazekas (ebből 255 iparendélyes, adót is fizet mestersége után), 103 ökrös és egylovas fuvaros, 404 erdei munkás és egyéb mesterember („kerekés”, „házcsináló”, „vasverő” stb.) s csupán 120 földművescsalád.

A hatalmas községhez tartozó négy falu — Gorzafalva („Nagyfalú”), Zöldlonka (Călcîi), Marzsina (Marginea) is Fűrészfalva (Fereastră-Oituz) — lakosságának tehát éppen negyedrésze fazekas. A fazekasok Gorzafalva lakosságának legföldtelenebb rétegét képezik. 1954-ben legtöbbjüknek alig volt 10—15 *rúd* (prăjină; 80 rúd = 1 ha) helye a háza körül, s még jó, ha a mezőn is volt vagy 5—6 rúd földje. Átlag minden harmadik családnak volt egy tehene, egy lova és szekere; az ilyen aztán maga hordhatta el edényét a vásárookra és falvakra; a többi fazekasnak viszont rendszerint valamely szomszéd falubeli szekerevel kellett elhordatnia edényeit, s így a nyereségből jelentős rész ment fuvarra. A 360 fazekas közül kb. 50-nek volt 1—3 rúd magántermő szőlője, az ilyenek aztán már „jobbacsán élhettek”. Aki csak tehetett, igyekezett szert tenni bár egylovas, egyökrös vagy egytehenes fogatra és az állatát eltartó szénafűre. A zöldlonkai Gyöngyös Mihálynak nagy munkával és szerencsével sikerült szereznie az 5 rúd *élet* mellett 10 rúd szántót és 3 rúd szőlőt, valamint 20 rúd *szénafűvet* is, amelyből (évi két terü szénán) eltarthatta tehenét. Aszalós István nagyfalui fazekasnak meg Örökség és szerzés révén a 4 rúd *köves* (ártéri) belsőségen kívül már 33 rúd szántója, 4 rúd szőlője és 10 rúd szénafűve lett, ami társai szemében már jó módnak számított.

A fazekasság fenntartója épp ez a földtelenség. „Nincs elég termőhely, s hogy szokták vinni gabonáért, ezért tanulják meg a gyermekek is a fazekasságot” — mondták; agyagból dolgoznak a termőföld helyett. Ennek ellenpróbája, hogy többen, akik „jobbacsán házasodtak” s feleségükkel kevéske földhöz jutottak, elhagyták a mesterséget s már fiuk sem tanulta meg. Inkább zöldség- és szőlőtermesztéssel foglalkoztak, a termelt szőlőt, barackot és zöldpaprikát aztán az Ojtozi-szoroson át szekerezve Kézdivásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Brassóban árusították. A falubeli románok, akiknek az első világháború utáni földosztás családonként 20—30 rúd földet juttatott, azóta sem próbálkoztak a fazekassággal. A földművessé válás kevés lehetősége híján a gorzafalvi fazekasok száma, a természetes szaporulatnak megfelelő ütemben, a két világháború közt is jelentősen nőtt. 1950 óta azonban az iparendély kötelezettségének (ennek megváltása évente 500 lej) és a lovas szekérral való szállítás adójának (évente 75 lej) bevezetését, valamint a fazekasmáz erős megdrágulását követően alig 3—4 év alatt majdnem 100 fazekas otthagya mesterségét és elment erdei munkára, „metert csányi”, vagy „ki a csatornához”, fát eregetni az akkortájt államosított közeli erdőkben. Az ilyen iparendély nélküli fazekasok aztán már csak egy másik fazekasnak „segítés” címén, alkalmilag folytatták régi foglalkozásukat. Rendszerint végleg

szakítottak a fazekassággal azok, akik moinești-i vagy comănești-i petróleum-vállalathoz szegődtek és hétszámra távol vannak.

A gorzafalvi fazekasság legközelebbi versenytársai főleg az alig 60 km-re levő Szalonc környéki Frumósza és Banasin községbeli román és csángó, valamint a mintegy 100 km-re levő csíki Madaras olcsó fekete edényt készítő fazekasai; délkeleti irányban a 100 km-nél is távolabb fekvő Bîrlad környéki falvakban feketére és vörösre égetett parasztedényeket, a délre eső Focșani melletti Ivești-ben pedig mázatlan vörös edényeket készítő fazekasok dolgoznak. Valóban, az említett fazekasközpontok mázatlan fekete vagy vörös edényeikkel környékük lakosságát régtől ellátják a legfontosabb konyhai edényekkel, amelyeknek olcsóságával a gorzafalviak nem versenyezhetnének; ezek vásárlóközreteire, északi és déli irányban, a gorzafalvi edény csupán tetszetősebb (mázás és díszített) volta révén, főleg tál, tányér és csupor formájában hatolhat be. Ezeket vásárolja a gorzafalviaktól, a nagyszámú fekete edénye mellé, a Bákó—Szászút közti Szeret-menti csángóság, de Bákó, Focșani, Rîmnic, Bîrlad vidéke nagy részének s kisebb részben még Galac vidékének népe is. Olyan nagy kiterjedésű vásárlóközret ez, amilyen a korondi fazekasság első világháború utáni gyors fejlődéséig alig volt más fazekasközpontnak. Az 50-es években a 255 állandóan dolgozó és a 105 alkalmilag közreműködő gorzafalvi fazekas az évente előállított több mint 1 millió kisebb-nagyobb mázas edényével az említett vidékeken kb. 200,000 háztájt (mintegy milliányi lakost) látott el rendszeresen evőedényekkel meg többféle más edénnyel.

E gazdasági és társadalmi jelentőségén túlmenően a gorzafalvi fazekasság népművészeti szempontból is figyelmet érdemel. Az edény tűzálló és tartós anyaga, lelkiismeretes megmunkálása, kétszeri jó égetése és a szivárgását megakadályozó máza mellett a tetszetős és változatos formáknak és kivitelezésnek is köszönhető közkedveltségét a kiterjedt vidék román és magyar paraszt-sága körében. Az Erdélyből hozott mesterségbeli tudás és edényformák ötvöződnek itt a román fazekasság díszítő hagyományaival, a sajátos moldvai népi igényekkel és ízléssel.

Az első megtelepülő fazekasok még az erdélyi magyar népi mesterségi tudás és formaismeret egy kezdetlegesebb szintjén állhattak. A gorzafalvi edények máig leggyakoribb alapformái (*fazak, csipor, tejtartó, korsó, tál, fedő*), valamint a mesterségi tudás, szerszámkészlet és szókincs alapja lényegében azonos az erdélyi magyar ún. parasztfazekassággal. Ezzel a tudással és ezeknek az edényformáknak díszítetlen-mázatlan készítésével maradtak egész a századforduló tájáig, amikor több sajátosan moldvai edényformát is kezdtek készíteni, majd egyre-másra áttértek a díszített mázas edényekre, bár a környékbeliek még ezután is többnyire csak „veres csiprosok”-nak nevezték őket.

A mázas edények készítésének egyik ösztönzője volt, hogy az 1880-as, 90-es évektől kezdve egészen az első világháborúig, a határvám ellenére, a berecki fazekasok mind tömegesebben szállították az Ojtozi-szoroson (s így épp Gorzafalván is) át a zöldre égő rézporos vízzel csepegtetett díszítésű mázas edényeket, főleg a Szeret mentére. Ettől kezdve a vevők Moldva e tájain annyira „rákaptak” a mázas edényekre, hogy a gorzafalvi fazekasoknak is kifizette magát ilyenek rendszeres készítése. Ugyanakkor a vásárlók sürgetésére a régi edényformák mellett bevezették néhány jellegzetes moldvai román edényforma készítését is: a régiek által gabonatartásra, utóbb már csak *pad-ladzika* (r. pădlăgiță = kéktök) és zöldpaprika sózalékának való vízszintes

fülű s aránylag karcsú fazékét, a *tyuporét*, a fületlen zsírtartó *gávánosztét*, valamint a moldvai lábosforma *kráticáét*.

Akárcsak a mázolásra, az edények díszítésére is az indítás a berecki fazekasoktól jött: a gorzafalvi vörösre égett edényeknek is egyik jellegzetes dísz napjainkig a kisebb-nagyobb szabálytalan zöldmáz-cseppek. A másik díszítő-eljárás azonban már a sajátos dél-moldvai-munténiai fazekasságtól való átvétel: az edény szembetűnőbb felületeire — a korong forgatása közben — fehérfölddel széles sávokat festenek, majd e felületekbe, egy fésűszerű eszközt rátartva, körben sűrű hullámdíszet karcolnak. A sárgás máz alatt a fehérből sárga lesz, s így az edényen alkalmazott színek a téglavörös, sárga és zöld.

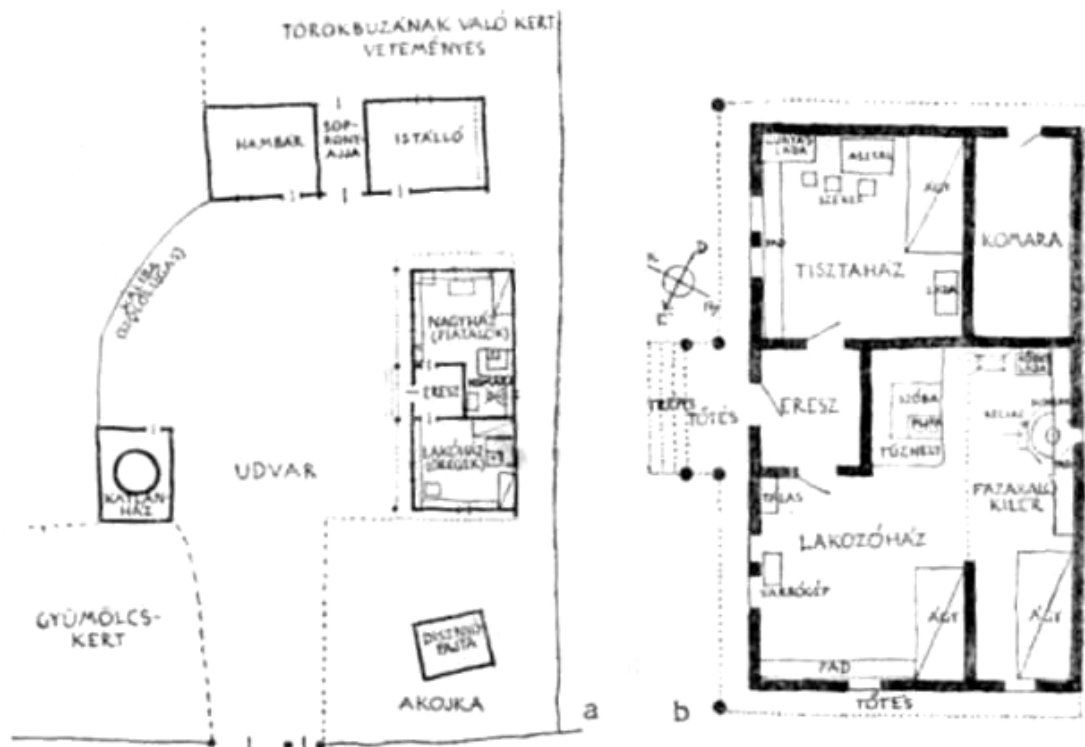
E sajátos színeiről és díszítéséről bárhol felismerhető gorzafalvi edényekhez az említett széles vásárlókörzet asszonyai még meglehetősen hűséggel ragaszkodnak. Ámbár az utóbbi 25—30 év folyamán egyre inkább megismerkednek és megbarátkoznak a *korondi* — vagy csak „korondi”-nak mondott, de máshol készült — fehér alapszínű és tarka virágos edényekkel is. Ezt látva, egyes gorzafalvi fazekasok már az 50-es években szintén próbálkoztak szaruval és ecsettel virágozott *fehéredények* készítésével, az utóbbi évek folyamán pedig — a gyári porcelán, bádog- és üvegedényekkel való verseny miatt — egyre több edényformával és díszítési kísérlettel találkoztunk Gorzafalván is.

A FAZEKASOK TELEPÜLÉSE, TELKE, MŰHELYE

Gorzafalva (Oituz) község Nagyfalva (Grozești) és Zöldlonka (Călcii) falvai lakosságának felét kitevő magyarság majdnem teljesen a fazekasságból él, akár mint fazekas, akár pedig mint edényszállító fuvaros. Az összesen 360 fazekascsalád közül kb. 55 alkotja a Nagyfalvával egybe érő, jóformán termőföld nélküli kis Zöldlonka falut, míg másik 30 fazekascsalád a Nagyfalva szélén folyó Ojtoz-patak túlsó, áradásos területére kitelepült Átal nevű falurészt lakja. A többi 275 fazekasnak az anyafalu fő utcáján a patak felé eső utcasonon és az innen nyíló mellékutcákban vannak telkei, vegyesen az edényfuvarosokkal. Hogy ez lehetett a magyar telepítés magja, mutatja, hogy a régi helyen épült új templomuk és papi lakjuk is ezen az oldalon van, és hogy Nagyfalva domb felőli utcasonon viszont jóformán csak románok laknak. A földdel nem gazdálkodó fazekasok könnyen kitelepülhettek a vízen túli köves térségre is, az Átalba és Zöldlonkára, ahol a használt fazekasagyaghoz is közelebb kerültek.

Az évszázadok óta újabb és újabb kivándorló székelyeket magukban asszimiláló fazekascsaládok kézműves voltával magyarázható, hogy — szemben a székely földműves falvakkal, ahol a rokonságot egybefogó közös gazdálkodás érdekei a falu nemzetségi tízeseiben, utcasononban is megmutatkoznak — Gorzafalva fazekascsaládjai rendszertelenül váltakozva laknak egy-egy utcasononban. A legnépesebb fazekasfamíliák, az Aszalós, Budnár, Gábor, Baróti, Szarka, Fábián, Csigör, Bálint, Kászonyi, Fazakas, Rózsa, Kovács, Baka, Csató, Andriská, Gergely (Rózsacska), Magdó, Gyöngyös nevű családok a jelzett falurészek legkülönbözőbb részein települtek meg. Ma is előfordul, hogy az új házas fazekas, ha már nem fér el háza a régi telken, a faluhatár „terméketlen” jelzésű közterületén épít fel új szállást.

A fazekastelkek (*élet*) egyetlen komoly épülete a ház, melyen kívül a deszkakerítésű udvaron rendszerint csak a kis *katlanház* található, bár még

6. A fazekas munkahelye a családi telken és a házban, Gf—Z a) Gyöngyös Mihály *élete*: a lakóház eresze, ill. a *nagyház*beli kemence mögötti *kamara* a fazekasműhely, s az edényégető *katlanház* az udvar házzal szembeni oldalán van; b Aszalós István műhelye az 1932-ben épült családi lakóház alkóvszerű hátsó *kilérjében*.

ez sincs mindenkinek; „módosabbaknál” *disznópajta*, esetleg *buketéria*, s ott, ahol tehén vagy ló is van, *istálló* is épül (6a). A kész edények a katlanházban vannak fölraktározva, az értük kapott gabona pedig valami *hombár* épületben áll. A fazekastelek egyetlen állandó épülete tehát a lakóház, melyet a házasuló fiú apja, rokonai segítségével viszonylag kényelmesnek és mutatósnak épített fel. A sarkokon farkasfoggal összerótt faragott-gerendaépület valójában két lakóhelyiségből áll, melyekbe a *tótésről* nyíló *ereszből* lehet bejutni. Ezek közül a kisebbik, első helyiség a *tisztaház*, az asszony által készített gúnyafélék raktára, míg a másik a *nagyház*, a tulajdonképpeni lakóház. Ezen helyiség eresz mögötti beszögellése, a tűzhely mögötti rész a fazekas *fazakalóhelye*, *-kilére*, műhelye (6b). A tűzhely közelsége igen fontos az edény szárítása szempontjából. Nyilvánvaló, hogy a sok nedvességgel járó fazekasmunkának a lakóházban való végzése káros hatású az egész családra; ennek tudatában van a fazekas is. Külön műhelye azonban már csak a szárításhoz és télen át a munkáláshoz szükséges tüzelőanyag hiánya miatt sincs senkinek. Ilyen takarékos összehúzódással a fazekas, akinek van a főzéshez és lakóhelyiség fűtéséhez elegendő fája, télen át is dolgozhatik. Azonban épp a legszegényebbek, akik egyetlen helyiséget sem tudnak rendszeresen fűteni, kénytelenek télen át szüneteltetni a munkát, mert nemcsak a kezük fagy meg, de a nedves fazék is.

A fazekasok házuk e beszögellésénél a hátsó falon külön kis ablakot vágna, s a — rendszerint cöveklábakon álló — hosszú munkapad ez előtt nyúlik végig a fal mentén. A padnak az ablakkal szembe eső részén rögzítődik a korong, s előtte áll a fazekas ülőszéke. A közeli sarokban van a durva fe-

nyőfa földtartó-láda helye, míg az egész műhelyrész mennyezete alatt egymás mögött lógnak vízszintesen az edényszárító deszkapolcok.

A fazekas állandó családbeli munkájából már a kisgyermek elleshet minden mozdulatot, és így is próbálgat a korongon és segít a különböző munkákban, s mire 14—15 éves korára annyira megerősödik, hogy „bíri jól hajtani a korongot”, már minden külön tanulás nélkül is kész fazekas.

AZ AGYAG BESZERZÉSE ÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

Az edénykészítéshez szükséges agyagot, a *fazakaló-földet* a falutól kb. 6 km-re levő Máncsik nevű bokros határrészből szerzik be. A kb. 1/2 m „rossz” fekete köves réteg alatt található a „jó sárga”, „fazaknak való” agyag, amely arasznyi vagy még vastagabb réteget képez, alatta ismét egy rossz, meszes földréteg következik, melyet ugyan lehet „munkálni”, de égetéskor mind elreped.

A szükséges agyagért fogadott ökrös szekérrel mennek — hacsak a fazekasnak nincsen —, s a fazekas és a szekeres 2 óra alatt *kiássza* a fazakaló földet. Az ásás *kázma* (csákány, 9a), *ásó* és *lapát* segítségével, a szekérhez hordás pedig kicsi *kézbehozni való tekenyővel* történik. A szekeret ilyenkor *eszkoreákkal* (deszka) kibélelik. A fazekas a föld gazdájának az agyagért 5 lejt, a *szekeresnek* pedig szekéréért és a segítségért 50 lejt fizetett (1953-ban). Az 1 *terü föld* aztán 1 *katlany edénnek* elég, amelyből, kiégetve, 1 *szekér fazék* lesz.

A hazahozott agyagot a telken ásott és kövel kirakott, fedetlen *földlikba* teszik, s ezzel elkezdődik a fazekasagyag *kikészítése*. Ha száraz idő van, egy-két napon át óránként is *áztassák vízzel*. Mikor aztán magában (keverés nélkül) *meglágyul*, kézzel olyan nagyságú csomókat raknak egybe, amekkorákat csak fel bírnak emelni. Az így *összebócolt* agyagcsomókat asztal nagyságú deszkára helyezik, s ott valami rossz eke-hosszúvassal *összeverik a földet*, aztán a nagy fakalapácsszerű *bottal* egynemű tömeggé *összebotolják* (9b) a keményebb és nedvesebb göröngyöket. Ezután a földön levő *földverő-deszkára* helyezett agyagcsomóhoz hajolva a rossz sarlóból készült *földkaszálóval* (9r.) vékony rétegekben (levél nagyságú szeletekben) *lekaszálják* (lehántják) az egész földcsomót. Ezáltal is az agyag egyneműbb lesz, és közben, kiszedegetve a kis köveket, gyökérrészeket, megtakarodik.

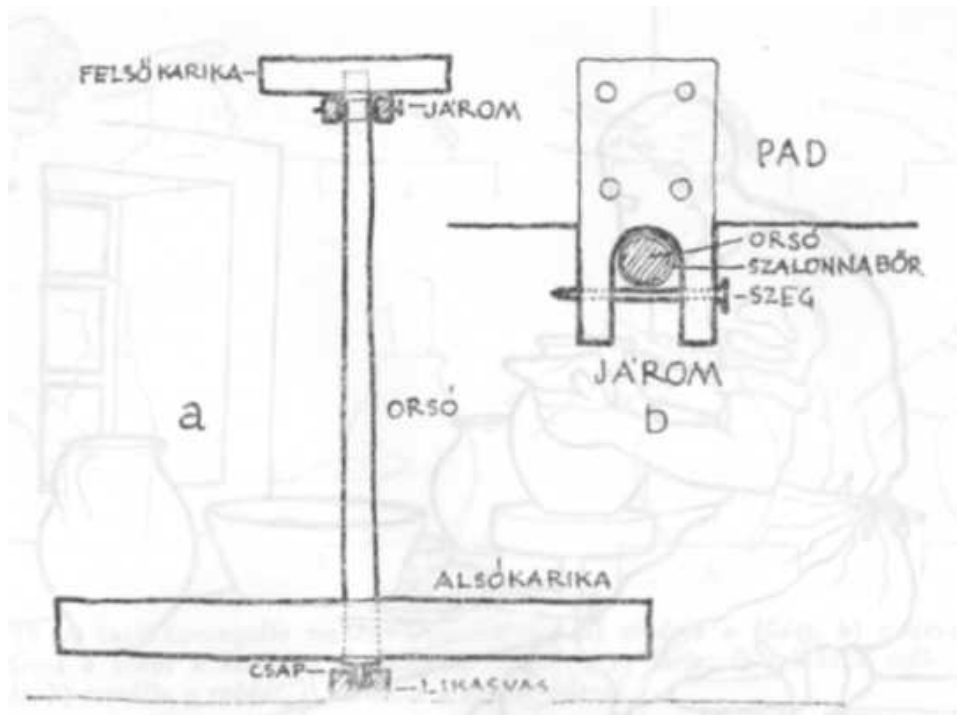
Az udvaron így megdolgozott földet tekenyőben a házba hordják, s a műhelyrész közelében elhelyezett *földtartóba* teszik. Amikor a földtartó láda megtelt, egy-egy *bócot* (csomó) onnan kiraknak a földre helyezett *földgyűrő-deszkára*, s ide letérdelve kézzel (tenyérrel) háromszor egymás után *meggyűrűjék*, hogy jó tömött legyen, közben a még benne maradt követ és szemetet is kiszedve. Épp ez utóbbi miatt tértek át a mostaniak mindnyájan a lábbal való *meztapodásról* a kézzel való *gyúrásra*, mert — mint mondják — „a kezikkel inkább megérik a követ”. A lábbal való munka emléke ma már csak abban mutatkozik, hogy a gyúrás még a földön történik, és valójában a kézzel is ugyanúgy felülről lefelé irányuló taszítással tömörítik az agyagot, mint ahogy azt másfelé még most is lábbal végzik. A lábbal való taposást szükségszerűen váltotta fel a kézzel való gyúrás akkor, amikor a régi, szélesebb

7. Fazekaseszközök, Gf: a) *kázma* (16 és 86 cm), b) *födverő-bot* (27 és 58 cm), c) *födkasza* sarlóból alakítva (28 + 13 cm), d-e) *lapockák* (15 és 20 cm), f) *bőröző*, g) *meszelő* (25 cm), h) *író* (vastag, fogazott bőrlap, 7,5 cm), i) *szelődrot* (24 cm), j) *írószeru* (17 cm), k) *mázórló rezsnycse*.

és tisztább agygrétegű helyek kimerülésével a keskenyebb és gyökeresebb rétegű bányákra tértek át.

A meggyúrt agyagsomót a földről fölteszik a fazekas tulajdonképpeni munkahelyére, a korongoló *padra*, ahol ezt a fazekas dróttal vízszintes rétegekbe szeli, s maga is a koronghoz ülve, a belőle letört agyagrögöket két tenyere közt kisebb csomókba *bócolja*¹¹ (a—b): a bal kezébe vett rögöt jobb tenyerével jól meglapogatja, majd azt két kézre fogva kettétépi, s a két darabot ismét összecsapja. Hatszor-hétszer ismétli az előbbi mozdulatsort, közben kiszedve az agyagból a még megmaradt apró kövecskéket. A végén a kézbe fogott darabot *esszegyütti* gombócforma *kicsi bóbca*, s a korong mellé helyezi. Mindig annyi bóbca készít így elő, amennyi edényt tud aznap kikorongolni. A bócolás célja, hogy az agyagot „összelepcselje jól, hogy ne legyen

8. A gorzafalvi fazekaskorong szerkezete: a) oldalnézet, b) a járom felülnézetből.

likatos”, mert korongoláskor az agyagnak jó egyneműnek és tömörnek kell lennie. Az egyes rögöket olyan nagyságúra szabják, amilyen nagyságú edényt akarnak készíteni aznap.

KORONGOLÁS

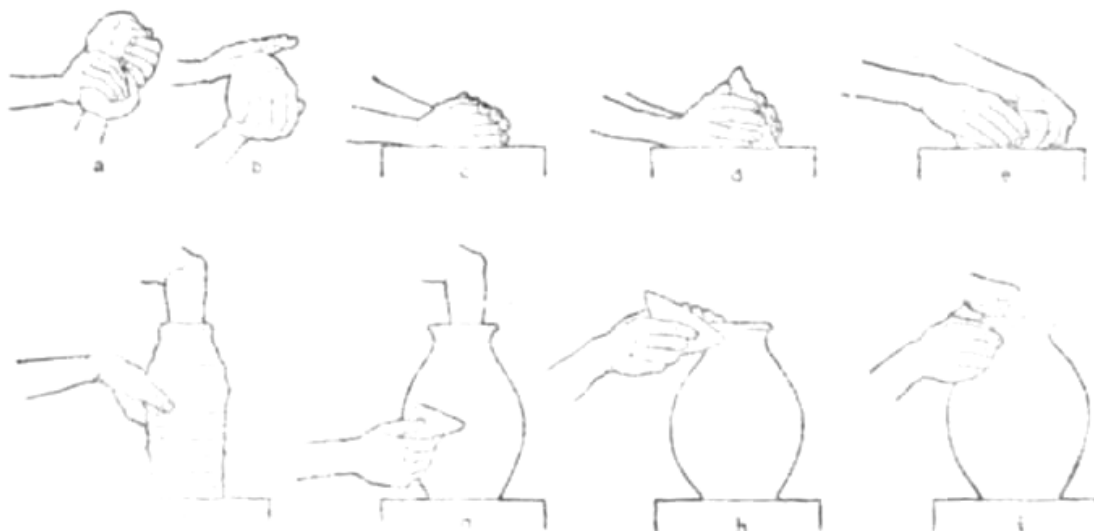
Az első világháború előtt a legfőbb fazekasszerszám, a *korong* tisztán fából volt, s a fazekasok java részének még ma is ilyen van (7—8). A hosszú *fazakaló-pad* széléhez — az ablakkal szemben levő oldalon — szegzett *járom* tartja a tulajdonképpeni korongot, melynek *orsója* a járom villás ágai közt foroghat. Hogy az orsó nyaka jó szorosan álljon, de azért könnyen forogjon, előzőleg *szalonnabőrrel* bétakarják, s úgy állítják a járomba, amelynek villája egy merőlegesen átdugott faszeggel zárul. A korongorsó alsó végébe függőlegesen beütött és gömbölyűre lecsiszolt végű vascsap egy lófogon forog. A padozatba helyezett fába úgy vésik be a ló-zápfogat, hogy annak kemény zománcú öblében foroghasson az orsó csapja. Az orsó felső vége a vízszintesen ráhelyezett 25 cm átmérőjű felsőkarika vésetébe illeszkedik. Az agyag korongolására a karikát az orsó alsó felére húzott hatalmas lendítőkerék, a *korong* (alsókarika) hozza körforgásba, az óramutatóval ellenkező irányban. A korong minden farésze bükkfából való, amely erős, nehéz, nem hasad és nem is szálkázik úgy fel a nedvességtől.

A korong előtt van a jól szétterpesztett, háromlábú *kecske* vagy *fazakaló-szék*, melyen a fazekas ül. A gorzafalvi fazekasok széke tehát a koronghoz közelebb vagy távolabb helyezhető, aszerint, hogy keskenyebb edényt (fazék, kancsó, csupor stb.) vagy szélesebb öblű edényt (tál) korongolnak. Az egész korong, a pad és szék helyét, magassági méreteit az határozza meg, hogy

9. Aszalós István fazekasmester korongolás közben, Gf. A háromlábú *kecskén* ül, bal lába a *lábtarlón*, a *padon* fasz talon) *vizestál* és *írotál* (agyagostál).

a széken ülő fazekasnak jobb lábával az alsó korongkarikát állandó lendületben kell tartania, míg a felsőkarikán — néha felsőtestének súlyával is ránehezedve — kell az alacsony vagy magas edényt formálnia. Ezért a fazekas — mondhatni — félig ül s félig áll a korong előtt, munkájára görnyedve, bal lábát pedig, nem tehetvén le a földre az alsókarika miatt, a pad hátsó lábaira szerelt vízszintes deszkára, a *lápőre* helyezi. A fazekasnak e hosszadalmas munkája alatti különleges merev testtartása teszi egész testalkatát oly görnyedtté, ami egészségére is hátrányos hatással van.

10. A fazékkorongolás menete Gorzafalván: a) elvágja a földet, b) esszeveri bóbca, c) leszoriccsa a bóbcat a karikán, d) felhúzza a bóbcat, e) fúrja, f) felhúzza csöbe, g) felhúzza a hasát, h) csinálja a szádát, i) simiccsa a szádát bőrvel.

1919-től kezdve terjed a fazekasok közt a vasorsójú korong is, amely alul, *lófog* helyett, egy kevésbé mély *likasvasban* forog. A golyócsapágyas korongot itt még nem ismerik. A faorsót és a vasorsót is alul és a nyaknál (járomnál) *degettel* (petróleumsalak-zsír) kenik.

A korongot egészíti ki még néhány más — igénytelenebb, de fontos — szerszám és kellék, amelyeket a fazekas mind kezügyben tart és felváltva használ korongoláskor. Ilyen a — rendszerint hibásan égett edényből e célra megtartott — *vizestál*, az egy-két tenyéryi, hosszúkás ötszögű *lapocka*, közül a hüvelyk számára fűrt lyukkal, a báránybőrből kétujjnyi szélesre s kisarasznyi hosszúra kivágott *bőröző*, a kiformált edénynek a korongkarikától való elválasztására a *szelődrót*, végül a fehér festékanyagot tartalmazó *író-tál* és a juhgyapjából készített kis ecset, a *meszelőcske*, mellyel a széles fehér pántokat húzzák az edény falán, valamint a vastagabb, de ruganyos bőrből, újabban gumiból készült, egyik végén sűrűbb, másikon ritkább fogúra kivágott fésűhöz hasonló *író*, mellyel a fehérre festett felületbe sűrű hullámokat húznak. Ezekkel a maga készítette egyszerű szerszámokkal végzi a fazekas művészi munkájának leglényegesebb részét, a korongoló formálást és díszítést (9d—h).

A *fazakalás* (korongolás) menete nagyjából megegyezik — még a munkamenet egyes szakaszait jelző műszavak tekintetében is — a csiki (Madaras, Dánfalva), illetve más moldvai magyar (pl. Pusztina) fazekasokéval. Miután a fazekas *felüti a bóbcat* a korongra, *megvizíti* a kezét a vizestálban (s később is állandóan vizes kézzel dolgozik, hogy jól *síkuljon* az agyagon), ekkor két tenyerével *leszoriccsa, lenyomja* a bóbcat, majd kúp alakban *felhúzza* s *újából leszoriccsa*, aztán elkezdí az így jól középre vitt és odatapadt rög tulajdonképpeni alakítását. A két *nagyujjával* (hüvelyk) *lelikassza, fúrja* a közepét, melybe vizet cseppent, majd bal kezét belül hagyva, jobb tenyere belső élével

11. A kikorongolt fazékhoz a fazekas egy agyagrögből *fület húz*, s a megfelelő hosszúságú részt *levágja*.

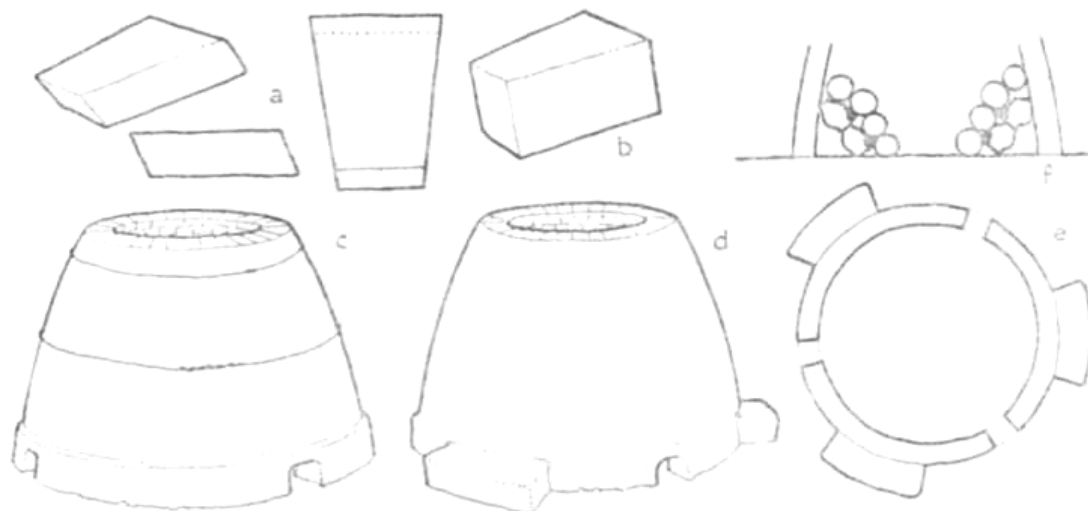
kürtöskalács formára *húzza fel csőbe*, másodszorra meg *húzza fel lapockával*, midőn a lapocka erős nyomása alatt már *csinál hasat* is neki, fent pedig a *szádát vastagítja* bal kezével, hogy legyen honnan az ajakát megformálja. Ha fazekat korongot, még harmadszorra is *húzza a hasát*, mert a nagyobb edény hasa „egyből nem lesz meg”. Ekkor *simíccsa* bal kezével az edény fenekét, majd aljától egész fel *újra simíccsa a fazék ódalát* lapockával, a vizes bőrrőzővel pedig a *szádát simíccsa*, hogy az edény felülete is tetszetős legyen (11).

A korongon kiformált fazék, még mielőtt a fül rákerülne (hiszen az útban lenne), kapja egyszerű díszét: a nyaka alatti részen a meszelővel szélei fehér szalagot, amelyet a korong további lassú forgása közben ujjával vagy a fésűszerű szerszámmal vízszintes egyenes és hullámos vonallal *kiír*.

Ezután kerül sor a fülre, melyből — egy agyagrögből vizes két ujjá közt fejtő mozdulattal hosszú pántot húzva (*fülhúzás*) és abból megfelelő hosszúságú darabokat lecsippentve — már előre elkészít vagy tíz darabot (12). A fül végeit kissé ellapítva jól az edényhez *ragassza* s vizes kézzel ott *lesimíccsa*. Végül a *szádát* is *meghúzza* kívül a fehér festékes ecsettel, s az edényt *dróttal leszeli* a korongkarikáról, és onnan két kezével óvatosan leemeli és a padra helyezi a kikorongolt és kidíszített edényt.

A fent leírt módon naponta átlag készül 15 db közepes méretű *háromkás fazak*, vagy 8—9 db nagy *kétfülü fazak*, vagy 20 db kisebb *háromkilós fazak*, vagy 40 db kicsi *csipor*. *Tejesfazakból* 25—30 db, *kancsóból* meg 35—40 db a napi termelése a korongoló fazekasnak. *Nagytálból* 20 db, *kicsitálból* vagy *tánygyérből* 40—40 db a napi teljesítmény. Igen nehéz a *korsó* korongolása, amelyet két részből (alja és teteje) ragaszt össze a fazekas, ebből csak átlag 15 készül el naponta: legkönnyebb a *fedő* korongolása: egy nap alatt 100 db is készül. A tölcserforma fedő gombjával lefelé (tehát fordított állásban) kerül ki a fazekas keze alól.

Természetesen ebből a mennyiségből nem lesz mind gabona. Már a száradáskor „elromlik” vagy 10—15%, égetéskor még több is; így semmisíti meg a fazekas korongolómunkájának tekintélyes hányadát a kezdetleges szárító- és égetőberendezés.

12. Fazékégető *katlany*, Gf: a) a katlan rakásához készített lapos alakú és ferde végű téglá (oldalai: 22, 17 és 12 cm, magassága 6 cm); b) egyenes állású és vastagabb téglá (oldalai: 20, 10 és 8 cm); c) *négylikú katlany* (átmérője alul 240, fent 135 cm, magassága 160 cm); d) *háromlikú katlany*, lépcsőszerű *pucikkal a katlanyszádán* való könnyebb berakásra; e) előbbi alaprajza; f) a tűzjáratok meghagyása körben a katlanban az első rend fazék boltozott berakásával.

SZÁRÍTÁS ÉS MÁZOLÁS

A korongról lekerült edényt a fazekas előbb a padra helyezi, s mikor itt vagy 10 darab összegyűlt, föláll s a mennyezetről lógó köteleken függő polcokra teszi. Itt, rendes időjárás esetén, 2—3 napig ül, ekkor aztán „megfordiccsák a szádával lefelé”, a tálát és lábost pedig, hogy széles fenekük ne *hasadozzék meg*, többször is forgatják, vagy pedig oldalt egymásra borítva *szárasszák*. Végül is az edényt akkor tekintik száraznak, midőn „ha megvakarja az ember, harsog és fehér por jön le rolla”.

A megszáradt edényeket leszedik a polcról, hogy újabbakat tehessenek helyükbe, és a házban, vagy egyenesen a katlanházba hordva (kézben, vagy ha a szomszédhoz viszik égetni, kosárban) *rakásba* téve, oszlopokba helyezve tartják, amíg egy katlanra való edény összegyűl, hogy azt kiégessék.

Első égetése után még a katlanban hagyják az edényt egy napig, s mikor kihűlt, kiszedik, és a katlanház előtt, lehetőleg szép napsütésben, hogy hamar száradjon, *megmázolják*, és így rakják vissza a katlanba, hogy *másoccorra, mázra is kiégessék*. Mert a gorzafalvi edény, alig néhány jelentéktelenebb edényfajta kivételével, mind kap mázat. Elsősorban éppen mázas volta és kétszeri égetése teszi tartósabbá és tetszetősebbé is a gorzafalvi edényt, szemben a legtöbb közép- és dél-moldvai fazekasközpont termékeivel.

A máz alapanyagát, *mínuszmázat* (mínium, ólomoxid, gelét) az első világháború előtt, míg csak vissza tudnak emlékezni az öregek, „künnet Erdélyországból”, pontosabban Nagybányáról hozták. Innen hozták az aknai (Tg. Ocna) zsidó kereskedők, akik aztán kicsiben pénzért árulták. Az 50-es években már a gorzafalvi szövetkezet is árult időnként mázat (kilóját 14 lejbe).

Ezt a mázanyagot egy tál vízben megáztatják és háromszor *leórlik* a

rezsnyicén (9k; 25k.). Olyan sűrűségű és olyan sima kell hogy legyen őrléskor a máz, „mint a téfel” (1 tál mázhoz 1 liter vizet adnak). Őrlés végeztével még töltenek hozzá annyi vizet, hogy tejsűrűségű legyen. A túl sűrű máz nem jó, mert *lepattog*, ha meg igen híg, *leég* róla égetéskor. Régen a mázát nem színezték, mindig csak sárgás színűre égett. Ellenben tettek belé kevéske agyagot, hogy szaporítsa a drága mázát: 5 kanna mázhoz 2 1/2 kanna (tehát feleannyi) *pocsot* tesznek. A pocs az a finom agyag, amely korongolás közben a fazekas kezéről a vízestálba kerül. Az így elkészített mázkeveréket Öntik *mázolókalánnal* a *mázolótál* fölött az edényre, belül, és kívül elsősorban az edény szája körül, de kisebb csuporfélékre kívül is egészen. A megmázolt edényt aztán *rézvei megcsepegtetik*: a „kortorár” (sátoros) cigányoktól pénzért vett *vereszret* egy edényben a katlanba teszik, s ott úgy megég, hogy aztán vastag *por-* (rézhamu, azaz rézoxid) réteget verhetnek le róla, melyet vízzel megőrölnék, s ezt cseppentik az edényre, amilyen a katlanban zöldre ég.

Az 50-es években, ha éppen nem kaptak a boltban, a fazekasok maguk készítettek mázát *ónból*. A világháború maradványaként a falu határában még található vagy a vándorcigányoktól vásárolt ólomtörmeléket üstben addig *főzték*, mígnem teljesen hamuvá lett. Ezt aztán *rezsnyicén* vízzel megőrölték, majd vizes agyaggal keverték, s ezzel mázolták az edényt.

ÉGETÉS

A kikorongolt edényt száradás után *kiégetik elsőre*, miáltal az agyag át- esik azokon a kémiai folyamatokon, amelyek cseréppé alakítják. Noha sok moldvai fazekasközpont az ilyen egyszer égetett piros vagy fekete edényeket készíti és árusítja, és valamikor a gorzafalviak is jobbra ilyeneket készíthettek, Gorzafalván, néhány kevésbé fontos és csak újabban igényelt edény kivételével (pl. virágcserep), emberemlékezet óta csakis mázolt és máz után újraégetett edényeket állítanak elő.

Az edény *égetése* a legtöbb fazekas udvarán található *katlanyban* történik (10). Ez csonka kúp alakú, belül üres építmény, melynek átmérője alul 2,10—2,50 m, felül 1,10—1,30 m, magassága meg 1,60 m körül van. Külön e célra készített téglákból épül, amelyekből a körbe futó falat szabályos formára és kevés sár hozzáadásával lehet fölrakni igen erős építménnyé. A katlant csak kívül vakolják, s így fala nem lesz 25 cm-nél vastagabb. A régi katlannak alul, egymással szemben volt két *katlanylika* a tüzelés számára, de ma már legtöbbször három, sőt újabban négy apró (alig araszos) tüzelőnyílása is van; ezek lehetővé teszik az egyenletesebb tüzelést és a gyorsabb fölhevítést, s így az égetés ideje is megrövidül. Az edény katlanba való berakásának megkönnyítésére a katlan tövében sárból lépcsőszerű *pucikot* vagy pedig kereken kiszélesedő párkányt építenek (10r). Mivel az erős tűz könnyen szétfeszítheti a katlant, ezért sokszor már előre vasdrót-abroncsot tesznek rá.

A katlan védelmére kis, sárral letapasztott fonott vagy sűrű lécrácsos falú *katlanyházat* építenek, füstlyukkal is ellátott, szellős nyergestetővel, hogy kisebb legyen a tűzveszély és a füst is hamarabb szálljon. Bent, a padlás helyén, szárítódeszkák vannak, ezeket azonban égetéskor — a tűzveszély miatt — leszerelik. E deszkákon és a fal mentén körbe rakva várják az edények az első, illetve második égetést, majd pedig a szekerest is, mert külön raktára, e célra szánt *kamarája* kevés fazekasnak van.

Az edénynek a katlanba való *berakását* a *katlanyszádán* át végzik: a fazekas bemászik a katlanba, és középen állva a *katlanfenekébe* rak először egy *rend* rossz fazekat *lábra* (szájára borítva), a faltól vagy 30 cm-re, hogy kereken *járása* maradjon a tűznek. Erre borítanak még egy rend fazekat úgy, hogy azok a katlanjárat boltozatát képezik. Ezután már rakhatja a fazekas az edényeket oldalukra fordítva, *csőbe*; így azok végül gyűrűszerű kört zárnak be. Az edényekből rakott gyűrűk a közép felé mind kisebbek; felfelé is több *rendet* raknak belőlük. Alul a nagyobb, felfelé meg a kisebb edények kerülnek. A fazekas bent való munka közben már úgy kell hogy álljon, „mint egy szent”, hogy nehogy leüsse a berakott edényt. Mikor így körülrakta a katlan belsejét fazekakkal, a katlanyszádára téve kezeit a fazekas felhúzózkodik és kimászik, s most már kívülről, hosszú *kankó* (vaskampó) segítségével tölti ki a közepét, majd a tetejét rossz cseréppel *leborogassa*, hogy ez égetéskor tartsa a meleget.

Az edénnyel megrakott katlant lassan, fokozatosan hevítik be: először csak a tűznyílások előtt, ettől jó arasznyira *tüzelnek* „erőst lassan”, vastag fával, *szénnek*. Mikor parázs gyűl, ezt fokozatosan közelebb tolják a tűznyíláshoz, s úgy tüzelnek tovább „könyék hosszúságú” (singnyi), vastag száraz bükkfával. Miután vagy három *rend* fát elégetnek, a katlan már egész tetejéig átmelegszik annyira, hogy „ha a tetejére rakott rossz cserepekre ráköpnek, az serceg, mint a forró plitán a víz”. Ekkor aztán a parazsat egészen bétolják és a fákat is bédugják oldalt a tűzjáratokba, s ezekre még másfél méter hosszú, alig 2—3 cm vastag fákat raknak, hogy a láng jól átjárja az edényeket. A fazekas vigyáz ilyenkor, hogy az edény minden irányból egyforma erős tüzet kapjon, ezért állandóan körben járva táplálja a tüzet, és gyakran a katlanház ajtaját is becsukják, nehogy *megkapja* a szél a hirtelen tűz azt az oldalát, mert ott az edény *szertemegyen*, elhasad. Baj az is, ha a fa nem elég száraz, mert a nyers fa *áburja* (gőz, pára) *elvágja* (elhasítja) az edényt.

Égetéskor derül ki az is, hogy mennyire tiszta agyagból készült az edény. Mert ha volt benne sok *fejéragyag*, akkor az edénynek *gusája lesz* (felhólyagzik a fala), ha pedig kövek maradtak benne, azok égetéskor *kiszöknek*, s ott *likas* marad az edény. (Ezért már korongoláskor kiszedi a fazekas a még bent maradt kavicsokat, s a helyüket *fótozzák vissza*.) Mikor meg *mázra égetnek*, a túl erős tüztől *elfeketedik* (elég), a túl gyenge tüztől pedig *nem ered meg a máz*. A meg nem olvadt mázú edényeket ismét szokták égetni. Általában a nagyon erős tüztől *elkajszul, elhorgad* (elformátlanodik) az edény.

A fazekasnak tehát ügyelnie kell arra, hogy mikor hagyja abba a tüzelést. Mikor *veresen égetnek* (első égetéskor, midőn az agyagedény piros, cserép színét elnyeri), addig növelik a tüzet, míg a katlan teteje *meg van vere-sedve*. A régiekben még 24, az újabb megoldású katlanokban már csak 18 órán át tüzelnek: reggel kezdik a tüzelést, s másnap hajnal felé vagy reggel hagyják abba. Második égetéskor, mikor *mázasan égetnek*, erősebb lánggal tüzelnek, de alig 8—10 órán át. Ekkor már *feljön a veresse* (átvörösödnek a felső cserepek is), s ha egy szálkával benyúlnak a cserepek közt, az ott meggyűl és ennek világánál látszik, hogy az edény már nem fehéres színű, hanem szép fényes: *mege-redt* rajta a *máz*. Első égetés után csak a következő nap reggelén szedik ki a jól kihűlt edényeket, délig aztán ezeket bemázolják, s estig, éjfélig ki is égetik másodsorra. Ilyenformán az égetés, mázolás és másod-ik égetés összesen ma is 3 napon át (kb. 64 óra) tart.

A mázzal kiégetett katlan edényt aztán lehetőleg még aznap szekere-re rakja a fazekas vagy az érte jövő szekeres, és viszik is már eladni, hogy be-hozza a ráköltött szekér agyag, az 5 kiló máz és az egy szekér tűzifa árát, s a szorgos munka után megtérüljön bár a mindennapi.

DÍSZÍTÉS

A gorzafalvi edények közt nincsenek „díszedények”, hanem csak olyanok, amelyek használatra készültek egy olyan moldvai parasztság számára, amely-nem ismeri a lakásbelsőnek edényekkel való díszítését, mint az pl. Erdély-szerte szokásos mindenik népnél. Mégis, a gorzafalvi edényt nemcsak tartós-sága, hanem kivitelezése révén is széles területen előnyben részesítik a szom-szédos fazekasközpontok fekete vagy vörös mázatlan termékeivel szemben.

Jellemző, hogy míg a különböző mázatlan és festés nélküli ún. paraszt-edények egyetlen „dísze” — készítőik és használóik szemében egyaránt — csakis a megfelelő formában állhat, a gorzafalvi edényeken a vásárlóknak már a csillogó máz és színes festés ötlik szemébe, de maga a fazekas még mindig elsősorban edényei „jó” formájára büszke. A formálásban mutatkozik meg leginkább a mesterségi tudás és tapasztalat, a helyes arány- és formaérzék. Megfigyelhető, hogy az edények alakját a fazekasok nem annyira körvonalá-ban szemlélve, mint inkább kezével végigsimítva-tapintva érzékeli: az anyagi valóságot érzékletesebben visszaadó térben, plasztikában gondolkodik, igazi szobrászként.

A cserépedény jellegzetes alapformája a nem túl nyújtott és nem túl testes tojásdad (ovális), amely formát a legjelentősebb ősi, a fazekasságnak is nevet adó edényünk, a főzőfazék őriz legtisztábban, míg a korsó, kancsó, tejtartó vagy a tálfélék is mind az előbbi származékai, illetve későbbi termékei a fa-zekasságnak. A tojásforma az agyag anyagából és a korongolótechnikából is következett, de kitűnően megfelelt a szabad tűzön forró parázs és hamu közt való főzés céljára is. A nem főző, hanem tartóedények alakja is mind a klasszikus fazékformából keletkeztek, rendeltetésüknek megfelelő változtatá-sokkal: pl. a korsó, hogy a fűbe, bokorba helyezve ne dőljön el, gömbölyű ha-sat kap, szűk szájába pedig nem hull bele a szemét; a tejtartó szűk nyaka a tejfől jobb elválasztását szolgálja stb. Míg a fazekak, korsók, kancsók, tej-tartók és tálak-tányérok formája teljesen megegyező az erdélyi régies paraszti edényformákkal, a speciálisabb rendeltetésű zsír- és sózaléktartó edények egy csoportja a moldvai hosszúkásabb fazékformákkal tart rokonságot. Valóban, ezeknek az edényeknek török elnevezése (*gávánosz, tyupor*) is a balkáni jellegű kerámiához közel álló moldvai román edénykultúra hatására mutat a gorza-falvi fazekasságban.

Az edények díszítése is szoros kapcsolatban áll a gyakorlati célszerűséggel. A gorzafalvi könnyen romló használati edény, amelyet a díszítésnek nem szabad feleslegesen drágítania. De a szerény díszítés is az edények haszná-lati módjához igazodik. Így pl. a fazekak, kancsók dísze az edény felső har-madára kerül, részben mert a tűzhelyen, földön tartott edény alsó fele úgyis mocskolódik, másrészt meg az alacsonyan tartott és használt edényt (Moldvá-ban igen alacsony a tűzhely, pad, evőasztal egyaránt) mindig csak felülről látni, tehát csak a felső felét érdemes díszíteni, mázolni is.

Maga a díszítómód és minta, amely korongolás közben ecsettel festett felületbe fésűvel barázdált számtalan párhuzamos hullámvonal, merőben különbözik az Erdélyben szokásos használati és díszedényekétől. Erdélyben a díszítmény egyre hangsúlyozottabb és önállóbb lett (nem is a fazekas a díszítő), s gyakran épp az elsietett forma ellen súlyozására vagy leplezésére is alkalmazzák. Ezzel szemben a gorzafalvi edény díszítése az edény formáját követi, ezt hangsúlyozza, emeli, hisz a díszítés az edényformálás technikájából adódik, valójában a korongolás befejező mozzanata s az edény gömbölyűségét, kerekességét húzza alá. Erdélyben, ahol a tányér a falra kerül dísznek, a tányér karima dísze nem más, mint a közrefogott festett virágos, gyümölcsös, maderas kompozíció képrámája. A gorzafalvi tál vagy tányér középből kiinduló, korongon húzott spirálja, körbefutó párhuzamos vonaldísze, még hogyha használat közben az edénybe tesznek is valamit, az el nem takart rész dekoratív hatása megmarad, nem lesz „csonka”, „értelmetlen”. Egyébként a díszítésnek a teljes felületre szétosztott módja, a motívumnak „végtelen” ismétlése a román népművészetben megőrzött jellegzetes archaikus vonást, s így, a sárga szín kedvelésével együtt, a csángó fazekasságnak romános jelleget ad.

Az ősi, az edényformálás technikájához és a létrehozott edényformához közvetlenül kapcsolódó díszítés legegyszerűbb módja a hasas edények nyakán alkalmazott vízszintes barázdálás (a korongon forgatás közben) körömmel vagy a fakés hegyével. Az edény e részén földfestékekkel húzott sáv, melyet esetleg a korong forgása közben az ujj mozgatásával tesznek hullámossá, vagy amelybe a fakés hegyével vízszintes vagy hullámos vonalakat barázdálnak az edény alapszínéig, már az előbbi eljárás továbbfejlesztése. Ezt alkalmazzák a gorzafalvi edényeken is, midőn a falu határában kapható fehéragyagból készült festékekkel, a gyapjú *meszelőcskével* meghúzott 3—4 ujjnyi széles sávba előbb a fakéssel *egyenesen elhúznak* (vízszintes barázdákat húznak), majd *horgasan kiírnak* a fésűszerű bőr *íróval* (9h), amellyel egyszerre 6—8—10 párhuzamos hullámvonal is húzható. Ma már — munténiai román hatásra — ez az általánosabb díszítőeljárás (26, 29—31. k)

A tűzhely fokozatos átalakulása a gorzafalvi fazekasok moldvai vásárlókörzetében is meghozza majd a gyökeres változást a paraszti edénykultúra vonatkozásában. Az erdélyi fazekasok *fehéredényeit* máris mindenfelé veszik, s például a *tordai edénynek* már a 30-as évektől oly nagy lett a híre, hogy a magát „tordai fazekasnak” („olar din Turda”) kiadó csalafinta csíkmadarasi fazekas még fekete edényén is hamarabb túladdott. A 40-es évektől kezdve pedig a *korondi edényeknek* van nagy kelendősége e tájakon is. Ezért aztán a szövetkezetbe tömörült bákói fazekasok is kezdtől átállottak a fehér edény készítésére, amely a városban és környékén egyaránt újabb és újabb vásárlóra talál.

Maguk a gorzafalviak is érzik, hogy a piac igénye fokozatosan átalakul. Kísérleteznek a korondiak mázégetésével, és egyre fényesebb mázúak lesznek edényeik, egyik fiatal fazekas pedig, Gábor Gica, saját műhelyében már a 40-es években állandósított egy sajátos virágos díszítést. A Gábor-féle fehér alapú virágos edényeknek oly nagy volt a keletje, hogy az 50-es években már számos más fazekas is szegődtette Gábort edényei kiírására, míg aztán többen maguk is próbálkozni mertek a virágozással. A fordulat Gorzafalván is olyan ütemben megy végbe, amilyen ütemben a vidék népe mindenfelé lebontja régi szabadtűzhelyét és általánosul a plattenes főzés.

KÉSZÍTMÉNYEK

A gorzafalvi fazekasok az évszakok szerinti szükségleteknek megfelelően (a különböző népszokások is a földműves munka egyes évszakaihoz tapadtak) különféle edényeket és különböző arányban készítenek. Így elsősorban a *tavaszi* és *őszi katlant* különböztetik meg, továbbá a *pünkösdi katlant*, amelyek mindenikében bizonyos edények túlnyomó többségben vannak. Nyáron és télen (bár télen kevés fazekas dolgozik) már meglehetősen „vegyes” edények mennek a falvakra és városokra.

Az edénynek különösen régebben legnagyobb kelendősége ősszel volt, ugyanis ekkor volt a falusiaknak gabonájuk, ezzel tudták megfizetni az edényt, és ekkor kellett gondoskodniok edénykészletük pótlásáról. De most is ősszel teszik el az asszonyok télire a lekvárt, savanyított dolgokat is, s végül ekkor, a gabona- és borszóló-termés begyűjtése után, vannak általában a lakodalmak és búcsúk. Márpedig az őszi eltevések meg a vendégeskedések nagy fazekakat igényelnek, s a fazekasok ehhez alkalmazkodnak. Az *őszi katlant* átlag 60 db 5—12 literes, 80 db 2 literes és 50 db 3 literes *fazakból*, 50—60 *csiporból*, 70—80 *tálból*, 50 db *fedőből* és 50 db *kancsóból* (bornak), összesen tehát vagy 300—350 edényből áll.

Ezzel szemben tavasszal olyan edényeket készítenek, amelyekre a tavasszal kezdődő mezei munkával és a nyári tejgazdálkodással kapcsolatban van szükség. A *tavaszi katlant*ban átlag van: 20 db *vizeskorsó*, 20—30 db *fülesfazak* (ételhordó), 80 db *tejesfazak*, 30—40 db 5—12 literes és 80 db 2—3 literes *főzőfazak*, a többi meg közös mezei étkezéshez való *nagytál* s főként a *vízivócsipor* s egyéb teszi, 300—350 edényig.

A moldvai románság egyik sajátos szokásához kapcsolódik a gorzafalvi fazekasok nyáreleji edénykészítése. A románoknál ugyanis megvan az a szokás, hogy román pünkösdkor („moși”) minden család ad elhunytjai emlékére a szomszédoknak egy-egy új tálat és csuport, étellel és egy gyertya kíséretében, hogy azok a halott emlékére elfogyasszák az „Istenében” kapott ételt. Az aránylag apró edényből igen sok kell és sok fér is a katlanba, úgyhogy a *pünkösdi katlant* rendszerint 500 db kistálból és 500 db csuporból áll.

Így tükröződik a gorzafalviak készítményeiben, készítményeik évszakok szerinti változtatásában vásárlóik — a moldvai földműves nép — sajátos életmódjának és szokásainak megfelelő igényei. Nem is lehet ez másként, hiszen e kézműveseket közvetlen érdekeik arra kényszerítik, hogy a vásárlók igényeit figyelembe vegyék, s ezt meg is tehetik, mert maguk is vásárlók közt élnek, azokkal közvetlenül érintkeznek, s igényeik azokéval egyezők. A gorzafalvi fazekas, aki gabonáért cserében árulja edényeit, magától értetődően együtt örül a földművessel a jó gabonatermésnek, és a falusi nép lakodalomtartó, vendégeskedő kedvében meg egyes szokásainak tartásában — közvetve — a fazekas szintén érdekelt.

A parasztvásárlók életmódjával kapcsolatos igényeinek kielégítésére irányuló törekvés jut kifejezésre a fazekasok készítményeinek sokféleségében. A különféle méretű és minőségű főzőfazekakat, elraktározó-, tartó- és szállítóedényeket, tálféléket, korsókat, kancsókat, lábosféléket, fedőket, gyermekjáték

kokat s egyebeket végeredményben mind e vidéki és magyar paraszti élet és igény hozta létre.

A gorzafalvi fazekasok által készített edényfélék és egyéb agyagmunkák (vö. 13—17. és 26. fk):

Főzőedények

Kétfülű-fazak v. *nagyfazak* v. *búcsúsfazak* (10 literes). *Búcsúk* (románoknál hram) vagy *nunták* (menyegző) alkalmával főznek benne *galuskát* (töltött káposzta), *laskát*, *levest*. Mivel kint az udvarbeli *szabadtűzön* tele van ilyenkor, a nagyfazéknak kétfülűnek kell lennie, hogy ketten is foghassák. Egyébkor néha *borst* (*sebesítő* = kukoricacibre) vagy zsírt, sózalékot tartanak benne otthon. A lakodalmak, búcsúk, a zsír, a sózalék és a ciberés ételek időszaka ősszel van. Román, magyar és falusi zsidó egyformán használja a nagyfazekat. Mikor nem használják, a padláson tartják (13a).

Háromokás-fazak (5—6 l; 1 oka = 2 l). Újabban ebben viszik a mezőre az ételt, *kentárba* (kenderből kötött háló) téve, álló helyzetben, a *munkásoknak* (dolgozóknak). Inkább tavasszal s Ősszel veszik. A házbeli *szabadtűzön* főznek benne, úgy, hogy ahova helyezik, onnan a paraszt és a hamut eltakarítják s a fazék köré gyűjtik föl (13b).

Kétokás-fazak (4 l). *Okás- s felesfazak* (3 l), *főzni-való-fazak*. Otthon főznek benne, ott, ahol 4—5-en vannak egy *házban* (egy család); rendszerint babot, mert a másik fő ételt, a puliszkát otthon mindig *istben* (üst) főzik, és csupán erdön, ahol üst nincs, ott főznek benne puliszkát is az erdei munkások (13c).

Okásfazak (2 l) v. *főzni-való-fazak*. Otthon főznek benne olyan családban, ahol kevesebben (3—4-en) vannak (13e).

Csipor (1 l). Két ember számára való főzőfazék, a „pünkösdi katlany” jellegzetes készítménye, melyet ilyenkor a románok vesznek, akik halottjaik emlékére ebben küldenek a szomszédoknak ételt „Istenében” (13d).

Fazak plitára (2—3 l). Szélesebb fenekű fazék két füllel. Az újabb divatú plattenes tűzhelyen használják, ezért is lehetséges és érdemes két fület tenni, mert mindkét füle megfogható, nem mint a szabadtűzön, hiszen itt az edény oldala csak kevésbé, inkább csak a széles fenékrész melegszik föl.

13. Fazékfélék, Gf: a) *kétfülű nagyfazak* (10 literes); b) *háromokás-fazak* (5—6 l); c) *okásfazak* (2 l); d) *csipor* (1 l); e) *csiporka*. 1 : 10.

14. Vizes- és tejesedények, Gf: a) vizeskorsó (4—6 l); b) fülesfazak (3—4 l); c) nagyobb tejesfazak (3 l); d) küssebb tejesfazak (2 l); e) kétkilus-kancsó (2 l). 1 : 10.

Élelmentartó edények

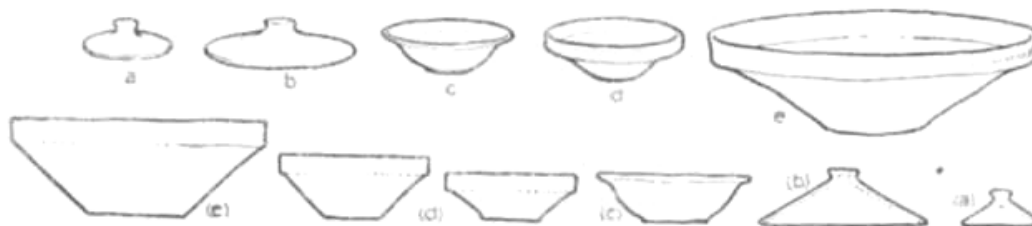
Nagyávános (10 l). Késő ősszel veszik, hogy a szilvából főzött *polivát* (íz) vagy a disznóöléskor kiolvasztott zsírt tegyék bele, ott, ahol ezt nem a rendes nagyfazékban szokták tartani. Az edény elnevezése a moldvai románoknál használt török eredetű. Mivel mindig ugyanazon a helyen áll a kamrában, azért nincs füle sem (16b).

Küssebb gávános (2—6 l). Szegényebb házaknál használják zsír- és szilvaíz raktározására (16c).

Tyupor (10 l). Rendszerint a télire eltett *sózalék* (káposzta, zöldpaprika stb.), savanyított cibre vagy zsír tartására szolgál. Mivel hideg dolgok állanak benne, s az edényt nem kell úgy oldalról lekapni a szabadtűzről, mint a főzőedényeket, lehetővé válik, hogy füleit vízszintesen és felül tegyék, mely által az nem is törik úgy le. Az edény neve finnugor eredetű (vö. csupor) szó (16a).

Nagyobb tejtartó (3 l) és *küssebb tejtartó* (2 l). Ebbe fejik a tehenet és tartják is benne *savanyodni* (aludni), vagy felfőzés után beletöltik kihűlni. Szeretik azért, mert a tej az edény szűk nyakánál vastagon összegyűl a tejföl. Ezért néhol *tejlopónak* is mondják (14c-d).

Fülesfazak (3—6 l), fennfülű edény. Inkább régen használták az ételnek mezőre való kihordására. (Újabban áttértek a rendes fazékban hálóval való

15. Laposedények, Gf: a) kicsifedő; b) nagyfedő (fazakra); c) tánygyér; d) evőtál (1 l); e) nagytál, mosdótál (8 l).

kihordásra, mert az ételt nehéz volt kivenni belőle a fűtől.) Az öregek még többfelé veszik, s a Szereten túl (Bírlad felé) a románoknál még általános (14b).

Lábosfélék

Lábas (2—5 l). A régies szabad tűzhelyen való főzéskor ez a gyors sütés-főzés célszerű edénye volt: 3 lába (innen a *lábas* elnevezés is) alkalmassá teszi, hogy a parázsra is ráhelyezhető legyen. Különösen a mezőn, erdőn vették nagy hasznát, ahol kevés parázzsal is hamar kellett ételt készíteni.

Krática (2—4 l). A láboshoz hasonló széles fenekű edény, de már lábak nélkül, mert ezt az újabb plattenes tűzhelyen használják *tejforralni*. Bár nevét a vaslábosok román nevéből nyerte, a vaslábosoknál jobban szeretik, mivel lassabban forrósodik át és így nem *kotlijja* (kozmásítja) az ételt (16d).

Tálfélék

Mosdótál v. *nagytvál* (5—8 l). Mosogatásra, ritkábban mosdásra, húst mosni használják és tyúkot vágnak benne. Főként a Szeret menti románok veszik, Adzsudtól délre (15e).

Nagyobb tál (2 l). A mezőn való étkezéskor használják, mert ebből többen ehetnek egyszerre.

Evőtál (1 l). Többen is esznek belőle otthon egyszerre a férfiak által körülült asztalnál. Sokszor csak „az ember eszik ebből otthon”, mert az asszonyok a tűzhely körül étkeznek. Román pünkösdkor van nagy keletje, amikor a románok ezt *csiporral* együtt veszik, és étellel ajándékozzak halottaik emlékére a szomszédoknak (15d).

Kicsitányér (1/2—1 l). Régen is készített mély, de nyitott szájú edényforma, amelyből a gyerekek együtt esznek (15c).

Vizesedények

Vizeskorsó (5—6 l). Mezei vizesedény, melyet ott, ahogy a munkával haladnak előre, úgy viszik mindig maguk után. Akinek van bora, azt is vihet benne ilyenkor. Télen ilyen korsóban ecetet is tartanak. Mivel csak felül van

16. Tartóedények, tejfőző, Gf: a) *tyupor* (10 l, sózaléknak); b) *nagyobb gávános* (8 l, zsírtartó); c) *küssebb gávános* (3 l); d) *krática* (3 l, tejfőzni). 1 : 10.

bemázolva, a cserép pórusai közt párolog a víz (diffúzió) s így az állandóan hűvösen áll benne. Tavasszal, a mezei munka kezdetén veszik leginkább (14a).

Kétkilus-korsó v. *kicsike-korsó* (2 l). Az egy személyre szabott korsócskát úton használják, mikor ide-tova mennek, fáért és egyébért, szekérrel. Télen (ekkor van az erdei munka évszaka), szüret után is lévén, jobbára borral töltik meg; inkább Ősszel vásárolják.

Tízkilus-korsó (10 l). Télen át ebben tartják az ecetet, rendszerint a *szóba* mellett. Vízet ritkán tartanak benne, mert igen nehézkes a kezelése.

Borosedények

Ötkilus kancsó (5 l). Amikor vendégét *meztisztelni* akarja a gazda (a csángók és románok Moldvában igen vendégszeretőek), a pincében ezt tölti meg borral, majd ebből a kisebb kancsót, amellyel a bort felhossa. Szüret után vásárolják a szőlőtermő vidékeken.

Kétkilus-kancsó (2 l). Ezzel hozza ki a pincéből a bort a gazda vendégeinek. Van aki — újabb szokás szerint — vizesedényként is használja (14e).

Fedők

Fedő. Fazékra való fedő, többféle nagyságban. Főként főző- és tejesfazekat fednek vele, de „nem erőt veszik, mert nem erőt Őrizkednek úgy a légytől, pizsoktól” (15a-b).

Gyermekjátékok

Tömlec. Persely, gyermekjáték pénzgyűjtésre (17d).

Síp. Madár, réce alakban készített cserépsípoló, néha a persellyel is egyésítve.

Csiprocška. Gyermekjáték (17a).

Egyéb

Virágcserep. Máztatlan, alul kifolyólyukas edény; benne tartják sok helyen tavasztól télig az ablakba tett virágot (17b).

Virágtartó. Virágvázaféle edény, különösen leányos háznál teszik az ablakba, vagy az *észtre* (feltornyozott kelengye-szöttes) köré, a ládára (17e).

Pipa. 1916 előtt általános volt a cseréppipa használata és készítése.

Vízcső. Az egykori római vízvezetékcsövek mintájára készült ilyesmi Gorzafalva és Bahána falvak számára.

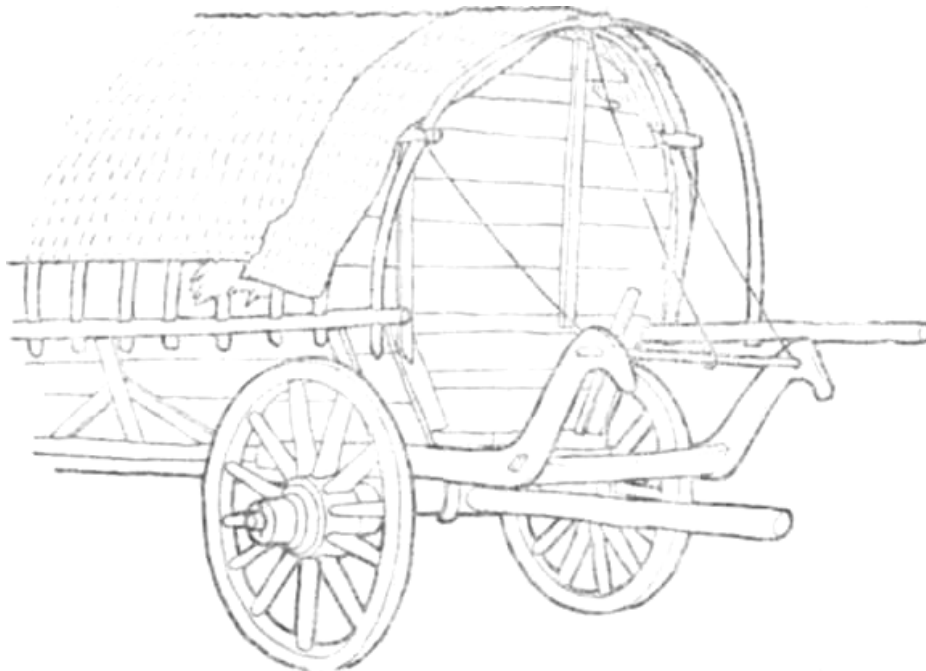
17. Egyéb fazekaskészítmények, Gf: a) *csiporka* („egy s fertos”, 1/4 l); b) *virágcserep* c) *illogatókancsó* (bornak); d) *tömlec* (persely); e) *virágtartó*.

ÁRUSÍTÁS, SZEKERESSÉG

A fazekasságot Gorzafalván is mindenekelőtt a lakosság nagy részének szegénysége, földtelensége tartotta fenn. A föld termését pótolták azzal, hogy edényeiket a szükséges mezőgazdasági termékekre cserélték ki. Éppen ezért a gorzafalviak edényeiket szándékosan a falvak földműves népének készítették, s többnyire falvakon is árusították gabonáért és egyébért. Városon legfeljebb csak vásárkor árusították, de vevőik itt is jobbra parasztok voltak, és az edényekért kapott pénzen, a legszükségesebb ipari portékák mellett, még ott helyben ugyancsak főként terményeket vásároltak.

Az előbbieket szempontjából igen jellegzetes a gorzafalvi fazekasok leányainak és más falubeli magyar leányoknak — jobbra a 13—15 éves „cinkák”-nak az a szokása, hogy ősszel egy hátukra vett zsákba tesznek néhány darab edényt, s kisebb csoportokban elindulnak a Bákó-vidéki mezőségi csángó falvakba: Nagypatakra, Rekecsinbe, Klézsére stb. Itt aztán edényeiket kenderért adják el, néha 10 kg (1 zsák) kendert is összegyűjtve. Így „gyűttik az észtrét” (a kelengyére valót) azok a növendék leányok, akiknek otthon nincs kenderföldjük, de ha lenne, az sem nagyon teremne e hegyvidéki faluban.

Az edény árusításának általános módja a szekérrel való elszállítás a vásárlókhöz. Az 50-es években a fazekasok közül már alig 50-nek van szekere s hozzá tehene vagy lóva, melyet többnyire vásárolt szénán kell tartaniok. Egylovas szekerek ezek, sőt: többen az egyetlen tehenet is befogják egyedül, egyesjáromba, s úgy viszik a közeli hetivásárookra az edényt, csak hogy ne kelljen leadniok az érte kapott kereset nagy részét fogadott fuvarosnak. Régebben több ilyen saját szekérrel vásároló fazekas volt, de amint látták, hogy a gyári edénnyel való verseny miatt mind kevésbé jövedelmező a faze-

18. Fazekasszekér a saroglyával, kóborral (ernyő-váz) s rajta rogozsínával (gyékény), Gf.

19. Moldvai csángóknál használt edények: a) mázasfazék uborkának, Ka; b) mázas-tál és c) mázascsipor, O; d) fekete kancsó, Tr; e-f) fekete tejtartó fazak, L; g) mázas fileszsipor, oldalt vizeskorsó, Bf.

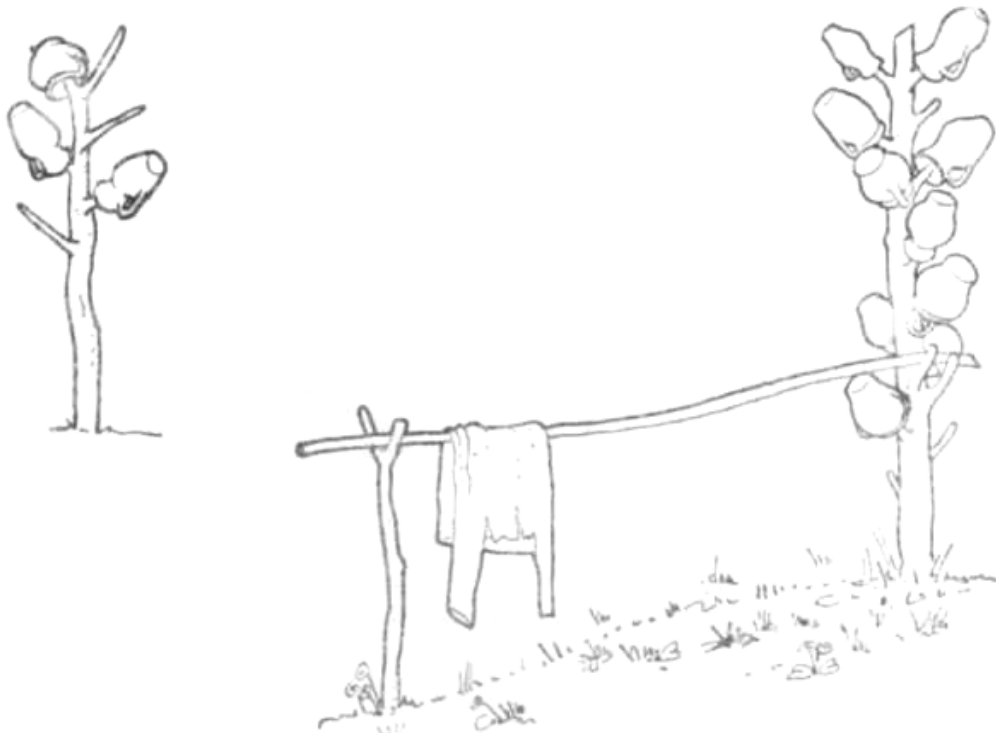
kasság, s hogy a szekeresség többet hoz az edénykészítésnél, aki csak tehetett, abbahagyta a mesterséget, és edényszállításra-árusításra szakosította magát: kevés földet vásárolt, amennyi egy kétökrös vagy kétlovas szekérhez szükséges. A szekeresek az erdők államosítása (1948) után lehetőleg áttértek a lótar-tásra, mert az ökrösöket az erdőről való tőkehordásra kötelezték.

Ez azonban nem jelenti, hogy a szekeresek (fuvarosok) gazdagok vol-nának. A gorzafalvi kb. 100 magyar és román meg a szomszédos csáni és curițai román szekeresek mind a szegényparaszti réteghez tartoztak, akik csupán földművelésből még nem tudnának megélni. Éppen ez kényszeríti őket a szekerességre. Mert ahogyan a fazekas elhagyta mesterségét, mihelyt sze-keressé lehetett, ugyanúgy a magyar vagy román szekeres abbahagyta a fuva-rozást, amint meg tudott élni a földművelésből.

Újabbán a gorzafalvi fazekasság általában el sem képzelhető a termelő fazekas és a szállító-árusító szekeres társulása nélkül. A szekeres hozza a fa-

20. Búcsúfazak és nagycsipor galuskának (töltött káposztának), régi csiki fekete edé-nyek, Bf.

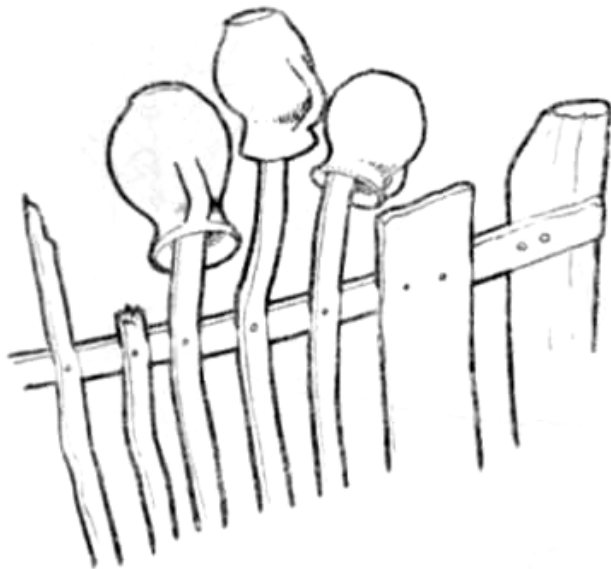

21. Edényszárító *ágosfák*: a) a konyha közelében, a tejes fazekakat húzzák rá, Ta; b) *ágosfa és ruhaterítő az ográda végiben*, Ka.

zekasnak szükséges agyagot, ő szerzi be árusító útja közben (városon) a szükséges mázat, ő hozza az edény égetéséhez a szekér fát, végül pedig ő hordozza el a kész edényt a falvakra, vásárokra, haza meg az edényért kapott gabonát, amelyből, ha mindezeket ugyanaz a szekeres végzi, $\frac{1}{3}$ az övé és $\frac{2}{3}$ a fazekasé. A fazekas, részben segítségül, részben meg azért, hogy be ne csaphassa a szekeres, egy gyermekét küldi vagy maga megy kísérőül a hosszú útra.

Már amikor nekifog a fazekas az új katlan edény készítéséhez, számot vet azzal, hogy mikorra kerül sor az darusításra és hogy melyik vidékre viszik eladni, mert más-más edényféle más-más arányban kelendő az évszakok és a vidékek szerint. A szekeres pontosan tudja, mikor mit kap a fazekastól, akinek az edényét hordozni szokta. Ilyenkor aztán megjelenik a fazekas udvarán szekérével, és a kétlovas szekérre *felpakol* egy katlan (300—1000 db) edényt, vagy ha csak egylovas szekere van, akkor feleannyit. Az edényt széna közé teszik a szekérre. A szekérderékban *szekérkas* van, hátul meg *saroglya* a lovak számára szükséges *kóst* (széna, here) részére, s a szekér félhenger alakú favázás *kóbor* borítóját *rogozsinával* (gyékény) takarják (18., 27. k). Ha jó bortermő vidékre mennek, még feltesznek vagy egy 20—30 literes *putinacskát* is (hordó) az edények egy részéért kapott bor számára.

A lovakat út előtt mindig újból *vasalják*, és a szokásos egészhámat teszik rájuk (*nyakhám* és *seghám*, melyeket összetart két *hátszíju*, a *tartószíju*, esetleg *tartólánc* és a *húzóláncok*, a *fék* a megtört *zabolával*, amelyhez a *gyeplő* van erősítve). A hámat előzőleg a szekeres maga, a szekeret meg falubeli magyar és román kerekések és kovácsok teszik rendbe, hogy a hosszú úton ne legyen baj. A szekér közvetlen felszereléséhez tartozik még — ha van — a lónak

22. Edény-száritás: kerítés léceibe húzott fazekak, Bf.

23. *Tekenyő, tál és csipor* a tűzhely mellett, Bf.

való *zab* és a két *itatóveder*; különben kóst lesz az edények közé rakott széna, esetleg az edényekért útközben kapott zab is. Nyáron a ló elég keveset fogyaszt a készből, mert estére sokszor „elcsapják az útszélien” legelni. A szekeres az útra is visz magával *patkót*, *patkószeget*, *barapót* és *kalapácsol*, s a lehullott patkó helyett maga ver fel újat.

Az utasok maguk számára *kozsókot* (bunda), *kucsmát* és *pokrócot* visznek; ez utóbbit, mikor a hidegben állnak, a lovakra teszik. Egyébként a szekeresek öltözkéhez késő ősszel s télen mindig hozzátartozik a *mejjes képtár* („mejjes bunda” = mellrevaló), *gyapjúpántalon* (nadrág), *kucsma* és *bakancs* vagy *bocskor* s a láb takarására még egy *lepedő*. *Eleséget* az útra a *szekérládába* vagy hátizsákba tesznek: 4 *kenyeret*, *túrót*, *kiló halat*, *főtt-tojást*, *hagymát*, *veresparadicsomot*, *sót*, télben *szalonnát*, *hurkát* s egyebet is.

Általában nem pakolnak nagyon sok élelmet, mert útközben rendszerint kapnak *főttételet* s *kenyeret*. Különösen ha olyan megszokott útvonalon járnak, ahol a falvakban *üsmérőseik* vannak. Ilyenkor aztán éjszakára a szekeret is egy ismerős udvarán helyezik el, s hogyha hideg van, a lovakat is istállóba teszik. Ha nem tolvajok a háziak, akkor az utasok még bent is hálhatnak a házban, s szívességük fejében 1—2 fazakat „ajándékoznak” a gazdának. Különösen a Szereten túli, Birlad-vidéki románokról mondják, hogy nagyon szíves, vendégszerető nép, míg egyes közelebbi csángó-magyar falvakban, a lakosság sokszor fősvényiségig menő takarékosága és gyanakvása miatt megtörtént például, hogy téli hidegben sem engedték be a házba a szekerest.

Egy út rendszerint egy hétig tart lovakkal. Reggel elindulnak Gorzafalváról az Ojtoz, majd a Tatros vize mentén lefelé haladva, estére már Ádzsudba érnek, innen kezdve *szertülnek* (szélednek) el aztán a szekeresek a három főirány valamelyikébe: Szászkút és Bákó irányába a Szeret lankáján felfelé északnak, Törökpadjá (Podu Turcului) felé a Szereten túl keletnek, vagy Mărășești felé délnek. Azok, akik ökörrrel mennek, mivel így éppen kétszer olyan

(24.) Tervázlat. A gorzafalvi edények árusító-útvonalai és a cserébe adott termékek. A négyzetek fazekasközpontot, a vastag vonalak a gorzafalviak rendszeres, a vékony vonalak pedig az időkénti árusító-útvonalait, a nagyobb pontok a vásárhelyeket, a kisebb pontok az érintett falvakat jelölik. A balról látható nyilak a nem gorzafalvi edények árusítóinak érkezési irányát jelölik.

hosszú ideig tart az utazás, csupán Onyestig tartanak azonos úton, s onnan már *fognak ki falura*, a Tatros vagy a Tázló völgyén fölfelé, amely utakat az ökör jobban is bír. Az útközben szembe talált szekerepektől mindig megkérdik, hogy merrefelé jártak, hogyan *kelt* ott az edény, mások járnak-e még arrafelé, s a szerzett értesüléseket további útirányuk meghatározásakor mindig számításba veszik.

A Szereten túli útirányt meghatározta a *hidak* és *hidasok* (komp) helye. Ha Dobrudzsába is elvetődött egy-egy gorzafalvi szekér (rendszerint midőn

Moldvában rossz termés volt), a Dunán lipován *bárkák*kal vitették át a szekereket. Előfordult, hogy télen szánnal indultak el, bár megtörtént, hogy közben elolvadt a hó és szekérral kellett a szán után menni.

ÁRUSÍTÁSI ÚTVONALAK

A gorzafalvi fazekasok készítményeikkel rendszeresen ott voltak Onyest szombati, Okna vagy Ádzsud pénteki, Szászút szombati, Törökpadja hétfői, Tecuci csütörtöki, továbbá Mărășești, Bákó és Focșani vásárain (28.k.). Felkeresték rendszeresen a körzetükbe tartozó csángó *búcsúkat* és a románoknál szokásos *hrámokat*, melyeket a nagyobb egyházas falvak rendeztek az őszi hónapokban, ahova összegyűlt ilyenkor a szomszédos falvak népe is, annyira, hogy néha kisebb vásárral is felértek az ilyen összejövetelek. Sok fiatal szekeres jegyzékbe is szedte a vásárok és búcsú tartásának helyét és idejét; az idősebbek inkább emlékezetből tudták. Legfontosabb árusítási helye azonban a gorzafalvi edénynek a falu volt, hiszen a fazekas mezőgazdasági terményeket akart elsősorban kapni edényeiért, amelyek a paraszti életmódnak és ízlésnek kiválóan megfeleltek s igen tartósak voltak, falun meg is becsülték. Ilyenformán a gorzafalvi edények Bákó megye majdnem egész területén és Bîrlad, Putna és Tecuci vidéke jelentős részén otthonra talált, de szívesen vették az oda kerülő szekeresektől e készítményeket a távolabbi Buzău, Rîmnicu Sărat, Vaslui vagy Ploiești vidékén, sőt távolabb is dél felé.

Láttuk, hogy e roppant területre a fazekasok tájanként és évszakonként különböző edényeket vittek. Leginkább mégis ősz felé jártak edényeikkel, hiszen ekkor — aratás, cséplés, törökbúzaszedés, szüret után — „inkább vót mivel venni” s „az asszon, míg az embere hírt kapott, vett gabonáért egypár fazakat”. Nyáron, július végén, augusztusban, a végzett aratás-cséplés után *árpát, zabot, búzát, rozst*, kendertilolás után pedig, augusztusban, *kendert*, szeptember végén s októberben meg *törökbúzát, babot, pityókát* és *bort* kaphattak edényeikért. Télen és tavasszal már sokkal kevesebbet adtak a falusiak fogyó készleteikből. Ősszel zabbal, rozssal *egészen*, árpából *féligen fejül* vagy egészen, törökbúzából és búzából, babból meg *félíg* töltötték meg rendszerint azt az edényt, amelyet meg akartak vásárolni. Borból, a bor minősége szerint egészen vagy félíg töltötték meg az edényt, de volt, hogy ingyen adott a szekeresnek a jó házigazda. A pálinkával is alku szerint váltottak meg az edényt.

Azonban az edényfajták és a cserében kapott termények nemcsak évszakok, hanem vidékek szerint is változtak, a helyi sajátos földművelési viszonyoknak és szokásoknak megfelelően. Így pl. a nevezetes bortermő vidéken, Páncsuj felé és a csángó Mezőségen (Bákótól délre) igen sok boroskancsót kértek, míg a Szereten túl a fedő használata általános volt, s itt a pünkösdi halott-tisztelet szokása is csupa tálat követelt. A csángók, akik nagyobb főzőedényeik egy részét a madarasi és szalonci feketeedényesektől, tálaik és tányérjaik egy részét meg a dánfalviaktól szereztek be, akik fehér edényeket hoztak ide, a gorzafalviaktól inkább az „erős-kicsike csiprokat, illogatókancsócskákat, aprótálakat, tánygyérokot és tejesfazakakat vették s egy-egy menyekezőre 10—12 nagyfazakat”. Amíg (1918—1940 között) Háromszékre is vittek edényeket, ott csak a nagy káposztásfazekat vették, „mert ott vastálból ettek”.

Ugyancsak különbség volt az egyes vidékek közt aszerint, hogy milyen terményeket szoktak adni az edényekért. Így pl. a Szereten túlról szerzi be

a fazekas legkönnyebben a szokásos gabonaszükségletét: búzát, árpát, zabot, törökbúzát, míg, a fentiekén kívül, a csángóknál babot, kendert és bort, a Szeret keleti partvidékén sorakozó falvakban pálinkát, Panciu és Mărășești vidékén jó bort is kaptak edényeikért. Felső-Háromszékre rozsért és pityókáért mentek elsősorban.

Ezek azok az egyszerű gazdasági körülmények — az egyes vidékek igényei és terményfizetési lehetőségei —, melyek a gorzafalvi szekerések útvonalaikat meghatározzák (24).

*

Megismerkedtünk a gorzafalvi csángó-magyar fazekasság egyes kérdéseivel: a fazekasok munkájával, termékeivel, s magukkal a fazekasokkal mint dolgozókkal és alkotókkal, akik létrehozták azt a jelentős fazekasközpontot, amely évszázadokon át egy hatalmas kiterjedésű vidék paraszti lakosságát látta el a szükséges cserépedényekkel.

A fazekasok mesterségi tudásában székely hagyományok folytatását figyelhettük meg, de, mint a Moldvába került magyar lakosság népi kultúrájának sok más jelenségét, a fazekasságot is a moldvai környezet egyes régi hagyományokat konzerváló gazdasági-társadalmi viszonyai és a környező román etnikum együttes hatása jellegzetesen „csángóssá” alakította.

A gorzafalvi fazekasság legfőbb jellemzői a fazekastermékek olyan egyszerűsége (aránylag kevés edényforma, egyszerű díszítőeljárás) és gyakorlatiasága (alkalmas formák, tartósság), mint amilyen egyszerű volt az élete és gyakorlatias a szemlélete a készítőnek és a vásárló falusiaknak. Hiába keresnénk tehát itt olyan sokféle, különleges és cifra készítményeket, mint amilyenekkel például egyes erdélyi fazekasközpontok több társadalmi osztály sokféle igényét igyekezett kielégíteni, vagy amilyeneket — a tőkés termelés idején — néhol a gyári edénytermeléssel való „verseny” és a változó kívánalmak tettek szükségessé.

JEGYZETEK

¹ Kós Károly: *Cahlele din Ciuc*. Studii și cercetări de Istoria Artei 1954. 1—2. sz. 49—57. L. az 56. lapon közölt térképet, továbbá Uő: *Csiki fazekasfalvak és fazekasságuk — Tájak, falvak, hagyományok*. B 1976. 218—276 (272—275).

² Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*. Bp 1979, 217. Száz évvel ezelőtt csupán Udvarhelyről évente 15—20000 mázas festett edényt szállítanak Moldvába. Suceava és Rădăuți díszített fazekasságának jelentőségére: Tancred Bănățeanu: *Arta populară bucovineană*. B 1975. 140 és kk; 174—188.

³ A moldvai fekete kerámia központjaira: Barbu Slătineanu: *Ceramica românească*. B 1938. 114; Florea B. Florescu: *Ceramica neagră*. Studii și Cercetări de Istoria Artei 1954. 1—2. sz. 46—47.

⁴ Kósa Ferenc—Vöő István—Zsemlyéi János: *Román kölcsönszók a moldvai csángó fazekasság szókincsében*. NyÍrK X/1966. 356—69. E dolgozathoz a kutatópontok kiválogatására nézve a szerzők előzetesen alulírott nál is tájékoztak.

⁵ Kós Károly: *Csángó néprajzi vázlat = Tájak, falvak, hagyományok*. B 1976. 103—217 (152—158).

⁶ Így pl. Domokos Pál Péter, bár többször is megfordult itt s említi a magyar lakosság földművelését, szőlőművelését, állattenyésztését és halászatát, a fazekasságról hallgat (*A moldvai magyarság*. Kolozsvár 1941³. 142), ugyanígy Barbu Slătineanu említett munkájában; habár térképein és táblázatain összesen 89 (köztük nagyszámú magyar) fazekasközpont szerepel, Gorzafalva hiányzik.

⁷ Említésüket I. Mihai Costăchescu: *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. I—II. Iași 1931—32. I. 78.

⁸ Petrás Incze János 1979. 1348.

⁹ V. A. Urechii: *Codex Bandinus*. B 1895. Az egyházi tisztviselők felsorolásának 8. pontja alatt.

¹⁰ George Ioan Lahovari — General C. I. Brătianu — Grigore G. Tocilescu: *Marele Dicționar Geografic al României*. B 1900. III. 654.

SZŐTTESEK, VARRÁSOK-HÍMZÉSEK

ELŐLJÁRÓBAN

1933 — Ellenzék kirándulás... (1. k) Kalagori búcsú... Színes szőttesekbe öltöztetett falak... A felnőtteket a fehér szőtteskendős asszonysereg (2. k). ejtette ámulatba.¹ Engem környezetük. Sohasem hittem volna, hogy minimális bútorral ilyen otthon lehet teremteni (I.1. színes).

A csíkos és *kockás-padravalók* (I.2), *ágyvetők* alatt egyszerű cölöplábú deszkapadok, priccyszerű ágyak húzódtak meg. De „ágyat vetettek” a *szóba-közbe*, a rakott kemence meleg kuckójába is. A kis kerek asztalt evés után a kemence mögé, *sutba vetették*, így a *házban* egyetlen bútor darab sem zavarta a közlekedést.

Nemcsak szemmel, de kézzel is végigsimogattam a puha szőttesekkel *felöltöztetett* falakat, a fehér és sárga gyöngy szerűen kidomborodó sorokat. A színek finom adagolására, az egyes csíkcsoportok, *csokrok* plasztikusságára húsz évvel később iparművész hallgatóim is fölfigyeltek.

Szekrényt vagy ehhez hasonló alkalmatosságot a házban hiába kerestem. Ünnepre készülöben az asszonyok színes szőttesekkel letakart lábából szedték elő gazdagon hímzett, hosszú *ingaljas* vagy rövid ingeiket (II.1). Utóbbiakra pendelyt is kötöttek. Sietve húzták le az ágy fölötti *rúdról*, s szorosan derekukra tekerték az arasznyi széles, hosszú öket, *övedzőket*. Majd lekerültek az ünnepi *katrincák* (II.2), *fóták*. Megszokott mozdulattal kerekítették magukra, s a vékony *bernyéccel* már fel is erősítették. De a fehér *kerparuha*, a *kurtakendő* (II.3) vagy a *boránzsik* (II.4) mind egyenesen a rúdról libent az asszonyok fejére. Akkor láttam csak, hogy az ágy fölött ritmikusan váltakozó világos és sötét kendők és szőttesek nemcsak lakásdíszek, de egytől egyig ünnepi ruhadarabok is (3. k).

Az ajtó sarkán az egyszerűbb *kendő*be törülköztek. A díszesebbek a *kendőszege*n, a *kicsiruhacskákkal*, *servetekkel* egyetemben alkalmi szőttesek, szerelmi, lakodalmi vagy temetési ajándékok.

Az ajtóval szemben, a lánán tornyosult a magasra rakott *ronygya*, *esztre* vagy *zesztre* (kelengye) (4. k). Itt állott végbe, *matollaszám* a hozomány. Aból vágott mindig az asszony új otthonában, helynek és igénynek megfelelően, egy zsáknak való csepűvásznat, egy padra-, falra való *csepűlécsert* vagy *gyapjűlécsert* (I. 2). Mindezek a fehér és színes foltok olyan biztos elosztásával, hogy elállt szeme-szája a kiránduláson résztvevő írónak, művészeknek.

1953. Az Oprescu professzor vezette Művészettörténeti Intézet Magyar Népművészeti Kutatócsoportja Moldvába készült. Hát hogyne mentem volna. Hisz a kalagori otthonok indítottak el egykor a szőttesek nyomába. Előzőleg a bukaresti kutatócsoporttal s néhány főiskolás hallgatómmal jártam a hagyományőrző Zarándot. Onnan meg sem álltam a Szeret-téri Mezőségig. Bogdánfalván a munka már javában folyt. Kós Károly a fiúkkal gyűjtötte, rajzolta a házakat s azok berendezését. Nagy Jenő és Halay Hajnal továbbra is a népviseleten dolgozott. Lám Erzsébet és Liszka Mária — szintén textil szakos hallgatóim — ezután már velem járták a falvakat. Gyűjtöttek, rajzoltak, festettek vászon- és gyapjűszőtteseket, munkaeszközöket, minta- és öltéselemeket, ing- és szűcshímzéseket. De velünk akvarellezett kedves professzorunk Wid-

mann Walter, és besegített Elena Secoșan, a román textíliák elismert szakértője is.

Így húsz év elteltével, rajongó fiatalok és idősebbek társaságában, darabonként kézbe vettem ezeket az alapjában nagyon egyszerű lineáris, de színésükben kiváló művészi érzéssel megkomponált szötteseket, hímzéseket. És meggyőződhettem arról, hogy a gyermekkori szemem nem csalt. Valóban a célszerű szépnek olyan szokatlan megfogalmazásával álltunk szemben, amely iparművész számára is meggondolkoztató. Akkor láttam, hogy a nyers, házi vagy üzemi festésű, leggyengébb pozdorjás csepűből, jobb vagy gyengébb minőségű gyapjából, házilag feldolgozott nyersselyemből, gyapotból milyen változatos csíkos és kockás szötteseket lehet előállítani.

Akkorra már nemcsak a *málét* terítették le *kisabrosszal*, de a feltornyozott kelengye elé magasabb lábú, téglalap alakú asztal került s arra díszes *nagyabrossz* (4. k). Míg a 30-as években a *kendőjét*, *kendezőjét* s a párna *színét*, szárát csak az első leány csíkozta, az 50-es évek elején a módosabbak már színes *kockást* szöttek. A szegényebbje is, aki csak tehetett, *megtarkázta*. A kemencéről lekerültek a fekvőhelyek, a sutban már csak az apró gyermekek játszadoztak, s a *falszóba* (III. 1) előtti padkán, hátukat a meleg kemencének vetve, az öregasszonyok fontak.

Még legtöbb háznál termeltek kendert, tartottak juhot és sokan tenyésztettek selyemhernyót. A boltból vásárolt gyapottal és fejtővel aztán a legegyszerűbb szövőtechnikával, a kender vagy csepűzsáktól a leheletfinom fejrevalóig mindent a ház asszonynépe állított elő.

Varrással csak a székelyes csángók díszítették párnáikat. A többi faluban az ingeket és jegykendőket hímezték a legváltozatosabb öltéselemekkel. De otthonukat kizárólag szöttesekkel, *festékesekkel*, később *lécserekkel* (III. 2) „öltöztették fel”. És a csecsemőnek is éppen úgy „ágyat vetettek” a *tekenőben*, mint az elhunytak a *halottaságyra*.

Szép, régies nyelvük és zenéjük már számos utazó és kutató figyelmét magára vonta. Ezen a nyelven az egyszerű emberek és dolgok logikus, célszerű megfogalmazása, az alaptechnikák és anyagok maximális kihasználása olyan összefüggéseket sejtet, amelyeket más román és magyar vidéken már rég elfelejtettek. Mégpedig olyan közös vonásokat, amelyek nemcsak Délkelet-Európában, de valamennyi szövő és varró népnél adva voltak. Hisz a vízszintes, függőleges és ferde csíkozás a szövőszék, a szövés fő díszítési módja. És a *gyűjtések*, a szélek összevarrása? Mindenütt össze kellett hogy állítsák a szövött széleket. Az *öltögetés...* hol nem öltögettek a szálakat számolva a ritkább vagy sűrűbb szövésű anyagra? Mindössze egy tű kellett hozzá s egy jobban megsodort cérna.

Ez a hímzésfajta — mivel Holbein festő képein figyelték meg először — tőlünk nyugatra Holbein-öltés néven vonult be a köztudatba.² A havasalföldi és moldvai románok „punct bătrânesc”³ — *öregöltés* — néven ismerik. Ugyanakkor Jankó, majd Lükő finnugor sajtáságként emlegeti.⁴ Bátky a Duna-völgyben inkább szláv eredetűnek véli.⁵ Minderről a Szeret-téri csángó asszonyok mit sem sejtve — hisz jóformán „bötüt sem ismertek” 1953-as ottjártunkkor — *öltögettek*. És attól függően, hogy egymagában, párosan, függőlegesen, esetleg vízszintesen sorba varrták a négyzeteket: *tyúkszem*, *rák-szem*, *lúdszem* vagy *paráma* néven hímezték ingeikre.⁶

A moldvai csángók nyelve, zenéje és népművészete ősi életformát és sajátos fejlődési folyamatot tükröz. Éppen ezért bogdánfalvi alapgyűjtésünk anya-

gát nemcsak a Szeret-téri és Onyest környéki falvak, de a gyimesi csángók, mezősi és más hagyományörző vidékünk szötteivel és varrásaival is egybevettem. A felhasznált irodalom, a múzeumokban és magángyűjteményekben⁷ megőrzött szöttek és hímzések mind hozzájárultak ahhoz, hogy a helyszínen nyert adatok térben és időben kiterjedjék. Míg a Kis-Küküllő vidékén, a helybeli román és szász együttélés mellett igen erősen érezhető az egyház és udvarházak révén jövő reneszánsz és barokk közvetett hatása, addig a Kárpátok külső oldalán élő csángóság elsősorban a környező románság szűrőjén át hasonította a felülről jövő hatásokat. Ugyanakkor erős elszigeteltségénél fogva legtovább őrizte meg az egykori magyar sajátosságokat.

A kender feldolgozásával, a lakásbelsővel és a viselettel már többen is foglalkoztak. Ezek összefüggéseit azonban csak érintették a kutatók. Munkatársaimmal, egykori tanítványaimmal éppen ezekre az összefüggésekre igyekeztünk rávilágítani.

Csángóföldi kutatásunk során volt alkalmunk először megfigyelni a kendertermesztés és a juhtenyésztés közötti kapcsolatokat. Egyfelől a téli juhakol trágyájával tették termékenyebbé a kenderföldeket, ugyanakkor kenderpolyvával és dióvirággal táplálták bárányozásig tavasszal a juhokat. Kenderből készült tejszűrő vásznak pedig a sajt- és ordakészítés munkaeszközei voltak. Ugyanígy kapcsolódott a kender, a cérna, a vászon a halászathoz, a másik ősrégi mesterséghez.

A kender és a gyapjú szállá fonva, más félkész és kész fonalakkal „egy bordába szöve” öltöztette fel a csángók házait és lakóit nyáron és télen, hétköznapi és ünnepi egyaránt. Éppen ezért a moldvai csángó szötteket sem anyagokban, sem rendeltetésükben nemigen lehet mereven elválasztani. Mindössze a könnyebb áttekinthetőség kedvéért mutatjuk be külön a színes vászon-szötteket és a színes gyapjuszötteket. Az idők folyamán ugyanis más-más irányba fejlődtek.

Az alfejezeteken belül igyekszünk a könyv tagolódásához igazodni, előbb a ház, azután a viselet, az ember öltözképzéséhez tartozó háziszöttekről írni. Mintegy női szemmel, az előző fejezetet a következővel összekapcsolni. A viselet történeti fejlődésével kapcsolatos — a múlt század végén és a századfordulón — nyomtatásban megjelent képeket természetesen Nagy Jenő közli. Ebben a fejezetben a falusi házaknál megőrzött családi képekkel és néhány Lükő-reprodukcióval csupán az egyes viselet-szöttek fontosságát akarjuk hangsúlyozni és az említett képanyagot a gyűjtés idején készítettékig kiegészíteni.

Történeti fejlődésében itt elsősorban a nyersanyagok, szövési módok, szín- és ízlésvilág változásával a szöttek, majd a hímzések fejlődését, alakulását tartjuk szem előtt. Különös figyelemmel a csángók életében, szokásaiban betöltött szerepükre. Éppen ezért nemcsak tudományos felleltározásra, hanem a szöttek, majd a hímzések megszólaltatására törekszünk. Mintegy felvilágosítva készítők és tulajdonosaik hagyományokban gazdag életét. Ezt annál is inkább megtehetjük, mert húsz, majd újabb huszonöt év elteltével is meggyőződhettem arról, hogy a tanuló fiatalságot meg a közeli és távolabbi gyárakban dolgozó csángó leányok egy részét a divatos farmer nem akadályozza meg abban, hogy beülve édesanyjuk, nagymamájuk szövőszékébe (5.k), továbbra is dolgozzanak a maguk és a ház szükségére. Kendert csak az termel, akinek háztáji földje lapályos helyen van. De tíz-tizenkét család összefog, és teherautóval mázsaszám hordják a műszálgárak hulladékát. Azt házilag tisztítják, fonják, festik, s gyapottal, gyapjúval és mindenféle bolti fonalakkal fel-

dolgozzák. A régi szövés módok mellé újakat tanulnak. A mintás nyüstös szőttek, az *almás*, az *optos* és az *újfogások csángómód megtarkázva* kerülnek a fiatalok fekvőhelyére (6.k). A felöltöztetett falak éppen úgy jelen vannak a fiatalok lakószobájában, mint az öregek *nagyházában* meg *kicsiházában*, de még a *kilérben*, az ereszalján is. Eppen ezért a házilag termelt nyersanyagoktól és fonalaktól lépésről lépésre nyomon követhetjük a csángó asszonyok munkáját, akik még a XX. század derekán is éjt nappá téve dolgoztak, hogy a családot és a házat felöltöztessék. De művelték a kenderföldet gyapjúért, fonták a kendercérnát halért, napszámért, mikor mire volt szükség.

Az 1970-es évekre a Bákó környéki falvakban is eltűntek a sokunktól megcsodált fehér szőttes fejrevalók. Míg 1953-ban csak elvétve akadt *tulpános* — bolti fejkendő — az asszonyok között (2.k), 1978-ban Gyoszenyben a János-napi búcsún csak három idős asszony ragaszkodott fenséges viseletéhez. 1979-ben Lészpeden már nyomát sem találtam. A Csehország felől a múlt század elején rohamosan terjedő kis négyzetes kendő, amely már az első világháború előtt kiszorította Erdély síkvidékéről és a moldvai románság köréből a háziszőttes hosszabb-rövidebb kendőt, máig a moldvai csángók „fő ékessége”. Rózsás kendőt köt a középnemzedék katrincához, blúzhoz és szvetterhez, s a fiatalok divatos műanyag ruháikhoz.

„Csángósan már csak az öreg emberek *hordozódnak*” (NJ: I.1. színes), de a középkorú férfiak derekán a városi öltöny alól még *csángós ő* vagy *övedző* piroslik. „Jól tartja a derekat. Védi a vesét” — állítják viselői.

1979-ben az Anna-napi búcsúra feldíszített házban az újmódi párnatoktól régi szálánvarrott székely párnafej villant elő. Az újfogású, nagymintás gyapjús ágyterítő alatt a régi fejtő — szűk időből való, házilag festett *kalakános*, rézgálicos *csepülepédő* és kockás *csepüágyvető* húzódott meg. A szövészen már *ártizánátos veres földű kendező* a legújabb módi. A lányok Galactól Temesvárig jártukban még ma is hozzák az új szőttesdarabokat, hogy otthon anyjokkal, nagyanyjukkal leszójék, de összeérlelni, sajátos szín- és formavilágukba szervesen beépíteni már nincs idő. Az ipar rohamos fejlődése és az életszínvonal emelkedése, amely kezdetben elősegítette a kiszíneződést, kivirágzást, itt is a népi kultúra értékrendjének felbomlásához vezetett. De az idősebbek emlékezete és a régi, a felső réteg alatt meghúzódó tárgyak még elevenen őrzik a teljes önellátásra berendezkedett közösség évszázadokkal ezelőtti állapotát.

A csángó asszonyok szőttesei és hímzései még tükrözik azt az időt, amikor elsőrendű szerepük nem a díszítés volt, hanem a funkció. A díszítmények elsősorban a funkcionális öltések, jelek, majd más elemek vízszintes, függőleges, *rendes* sorokban való csoportosítása, illetőleg ferdén, *tekerményesen*, *harcosan* való alkalmazása révén alakultak ki.

A moldvai csángók történelmének, hagyományőrző életmódjának köszönhetően 1953-ban még egy jóformán önellátásra berendezkedett falusi életmódot, népi kultúrát tanulmányozhattunk. Lényeges elemei alig különböztek a 20 év előtt megismerttől, de a szakirodalomból tudjuk, hogy lényegében a 100 év előtti állapotból is számos, más vidékeken már több évtizede vagy talán évszázada elfelejtett jelenséget őriztek meg.

Az 1970-es években már egy megváltozott falusi életformát és felbomlásban levő népi díszítőrendszert láthattam viszont. A helybeli románságnál a század elején megindult kivetkőzési folyamat is többek között ekkorra vált

szembetűnővé. Gazda József fényképeinek tanúsága szerint 1960-ban még csak jeleiben figyelhető meg az, ami 1978—79-re, az anyagi és gazdasági viszonyok gyökeres megváltozásával, az elzártság fokozatos feloldásával, immár szembetűnő. Az életmód váltásával az üzletből beszerezhető öltözetdarabok, használati tárgyak itt is fokozatosan kiszorították a háziipar termékeit. Míg ez a folyamat a többi vidéken nagyrészt a század elején indult meg és lassabban ment végbe, itt ez robbanásszerű. Jóformán másfél évtized leforgása alatt teték meg azt az utat, amely az ország más vidékein 60—80, sőt 100 éve tart.

Mivel a tárgyak és az emlékezet még javában őrzik azt az időt, amikor valamennyi öltözetet meg használati szőttest és hímzést házilag állítottak elő, és nem egy öltözetdarabot minden szabás nélkül vettek magukra, a néprajzi kutatás itt sokkal átfogóbb eredményekre számíthat.

Meggyőződésem, hogy elfogultságtól és előítéletektől mentes, többsikű kutatás ezen a téren fontos lépés volna a magyar és román népi műveltség sajátos és közös jegyeinek alaposabb megismerése felé. Ugyanakkor, különös tekintettel a kelet- és délkelet-európai vonatkozásokra, az egyetemes néprajzi, népművészeti kutatásoknak is jelentős szolgálatot tenne.

I. NYERSANYAGOK ÉS FELDOLGOZÁSUK

A moldvai csángók eredetével, nyelvével, zenéjével számosan foglalkoztak. De a kutatók figyelmét nem kerülte el a nép viselete és életmódja sem. Így az asszonyok házi munkájáról már Petrás Incze János is megjegyzi 1841-ben, hogy „nagy szorgalommal fonják és szövik a gyapjat, lent, kendert, selymet és pamutot, mellyekből mind ünnepi, mind viselő ruhájokat férjeik, gyermekeik magok s leányaik számára tulajdon kezeikkel készítik...”⁸ S azóta is valamennyi kutató említi az asszonyok fonó-szövő mesteriségét.

A moldvai csángók kendermunkájára is többen felfigyeltek. A két világháború között külön tanulmányban, igaz, csak Lükő Gábor (1934) foglalkozott vele. A 70-es években Halász Péter (1973) kimerítő tanulmánya és Kós Károly *Csángó néprajzi vázlat*a (1949/1976) részletesebben tárgyalja ennek a vidéknek kendertermesztését és feldolgozását. Kiszállásunk ideje alapján véve ez utóbbi tanulmány anyagának gyűjtése és megjelenése közé esik. Így a helyszíni tapasztalatok és a szakirodalom felhasználásával igyekszünk minél átfogóbb képet adni a moldvai csángók legfontosabb háziipari nyersanyagáról, amelyet szinte napjainkig a maga legegyszerűbb és legtermészetesebb formájában természetnek és dolgoznak fel. Ugyanakkor a kendermunkával kapcsolatos szavaik — ha más összefüggésben és kevés tájnyelvi eltéréssel általánosan ismertek vagy kikoptak is a közhasználatú nyelvből — nagyon szemléletesek. Nem egyet meséink, dalaink még ma is híven őriznek.

Mert a kendert Moldvában, ha nem is nyüvik, de *szedik* (Bf), *tyérik* (J) *gyűjtik* (Cs). De éppen úgy *gyűjtik* a vászonszéleket meg a ráncokat is. *Kakastej*ről mi csak a népmesében hallottunk. Itt kakastejjel (az apróra tört és felfőzött kendermag fehéres zsírjával) *zsulfát*, jellegzetes böjtieledelt készítenek, amely valamikor főúri ínycséség volt.⁹

A megszáritott kendert *rágtatják*, mint valamikor a bőrt a lókoponyával.¹⁰ A *lökötő*höz — a tornác első oszlopához, amelyhez egykor a lovat kötötték — ma a *kösmöst*, azaz a gyári műszál-hulladékot erősítik, hogy ugyan-

úgy megfonják, mint a kendert, gyapjút vagy a bolti gyapotot az évszázadok folyamán. Érdemes ezekre a munkákra és kifejezésekre felfigyelni, és szókincsét is végigkísérni a kender termesztésétől a hófehér asszonyi fejrevalóig vagy a szingazdag csángó bundák készítéséig. Mert a faluja határát jóformán csak búcsú vagy vásár, lakodalom vagy temetés alkalmával átlépő asszony nép nagyon sok, számunkra értékes szellemi és tárgyi hagyomány megtartójának bizonyult.

A csángó szöttesek két legfontosabb alapanyaga a kender és a gyapjú. Mindkettőnek feldolgozását 1953-ig, ottjártunkig, teljes mértékben házilag és nagyobbára az asszonyok végezték. Idők folyamán megismerkedtek a selyemhernyó tenyésztésével, sőt az utóbbi időkben, amióta a kenderföldek megritkultak és a műszál-gyártás olyan nagy lendületet vett, felhasználják a brailai hulladékot, a kösmöst is.

Kenderből elsősorban a háztartáshoz szükséges zsák- és lepedőféléket, viselő-fehérenemű vásznat, gyapottal keverve ünnepi fehérneműt, párnát, kendőt és abroszokat készítettek. A gyapjúból posztó- és pokrócféléket, a család nő- és férfitagjai részére felsőruhát és takarót szabtak. A juhtenyésztés fellendülésétől fogva a kender- meg gyapotszállal kevert színes gyapjúterítő, padra-, ágyra-, falra való mind szervesen hozzátartozott s részben tartozik még ma is a csángó viselethez és lakásbelsőhöz.

KENDER

Bogdánfalván — 1953-as moldvai gyűjtésünk szálláshelyén — éppúgy, mint a többi csángó faluban, még minden háznál termelték. Huszonöt évvel később Gyoszenyben — Pál Györgyné szerint —: „Nálunk már csak az teszi, akinek *sesz* [lapos] a helye, *oldalasan* csak akkora lesz, hogy a béka hasa kilátszik belőle.” De akinek a háztáji terület bár egyik széle lapályosabb, az oda kendert tesz. Ahol megértőbb a vezetőség, ott a termelészövetkezet külön helyet mér ki a kender számára. Eladásra már nemigen termelnek.

Már a régi felelgetős, reszponszorikus társasának sem járja. Pedig milyen szépen fűjték Bogdánfalván. A legjobb énekes indította, s a többiek kórusban folytatták.

1.— Elvettem ¹¹	5. Hazahoztam stb.
— Kenderkémet	6. Lerágtattam stb.
Felibe, felibe,	7. Megfonattam stb.
Páncér pillangója	8. Megszóttam stb.
Páncér illangója.	9. Kiszabattam stb.
2. Leszedettem stb.	10. Megvarrattam stb.
3. Elvittem stb.	11. Felvetttem stb.
4. Eláztattam stb.	12. Elszaggattam stb.

(Rezeda, 1953. 176-177)

1916 előtt — a bogdánfalvi Öregek úgy tudják — csak a bojár földjén több vagon kender termett. Akinek nem volt kendervetése, az részibe (harmadába) dolgozhatta a bojárét. Minden két *fej* után a harmadik neki maradt.¹² De pénzért és gyapjúért is nyűttek, arattak. Egy *rúd* megmunkálásáért

— *kiszedés, aratás* — kaptak egy kg gyapjút. Akinek nem volt *juhacskája*, abból szötte a háznak a posztót vagy a gyapjú lepedőt.

A kendervetések általában a faluhatár patak- vagy folyómenti részén, a lehető legjobb földbe kerültek. A határnevek — éppúgy, mint Erdélyben: *Kenderes* (Bf), *Kenderugar* (Szf), *Kendernyomás* (Ka) — még ma is őrzik a közös kenderföldek emlékét.

Nagypatakon úgy tudják, hogy egy *ép kenderes* eredetileg ötrúdnyi terület volt. Egy rúdba 12 *araszt* számítottak. Náluk egy arasz kb. 28 cm lehetett, így egy rúd hossza kb. 336 cm. Az egy rúd föld egy rúd széles és 16 rúd hosszú földszalag, vagyis 1,7 ár. Egy hektár kb. 56 rúd lehetett (Kós, 1976. 215. lap 11. j.). Az ép kenderesek a leányok száma szerint oszlottak, mert a kenderföldek női ágon öröklődtek. Általában, s így Bogdánfalván is, a *Kenderes* nevű határrészben voltak az 1—2 rudas kenderföldek. Ahol sok volt a leány és föld is volt, ott 4—5 rudat is tettek.

Vetettek még kendert az *ugor*, a szántóföld végébe, a *pufföld* (kukorica-föld) szélébe mezsgyének, és kertbe is. A magnak való kendert, a *hálendánt*, *hálándort* vetették ide. A hálendán, a vastag szárú magoskender adta a magot, s durva, erős szálából *kötelet vertek*.

Egy rúd kenderesbe egy *tarisnya*, azaz egy véka (20 l) kendermagot vetettek. A Székelyföldön is *vékásföldben* számolt a nép még 1945 után is. Hivatalosan a hold, majd a hektár járta.

A kenderföld előkészítésére Moldvában is igen nagy gondot fordítottak. Az olajosmagvú növény általában, így a kender is, erősen kihasználta a földet, s mivel mindig ugyanazon helyre vetették, jól *megganyézták*. Egy rúd kenderföldre *egy terü* (egy szekér) jó érett trágyát számítottak. Ha a kászoni két-három szekérre gondolunk (Kászon, 160), akkor ez nem is sok. De minden viszonylagos. Bákó környékén a szántóföldeket nemigen trágyázták. A kenderföld, az más! Arra rothadt *johóganyit*, ha volt, *marhaganyit* hordtak ki nyáron vagy ősszel, szekérrel, de legkésőbb télen, szánnal. Télen *ganyézták*, tavasszal megugarolták s megboronálták, hogy „ne menjen ki a nyirka”. Vetés előtt újra megszántották a kenderföldet, kukorica közé pedig kapával vetették.

A jól előkészített földbe aztán, ahogyan az idő engedte, általában pünkösöd táján — május elején — belévetették a magot. A szélvédettebb, melegebb vidéken már Szent György napján (április 24.) elvetették, Forrófalván meg pünkösöd keddjén került földbe a kendermag. Úgy tartják, hogy úgy jó, ha a kendert a *puj*, a kukorica után 1 hónapra vetik. Azután — mint Bogdánfalván is mondták — „Ha az Isten esőt ad, megnyő, ha nem, nem”.

A kendermagos *zákot* (zsák) „pünkösözbe, lá zecse máj (május 10-én)” leakasztották a *kakasülőről*, mert az egerek elől ott tartották a padláson. Volt aki átmérte tarisznyába, volt aki abból vetette, „mikor essz, mert aszú földbe nem lehet vetni”, csak eső után, zsákból, de legtöbbször tarisznyából, hisz ez volt a mértékegység. Asszony, ember egyformán szórta a kendermagot. Ha „zákból vetik, összekötik a fenekit a szádával, sz vetik, mint a kukuruzát”. Kétszeresen járták el, oda- s visszamenet, hogy *gyakor* (sűrű) legyen. Vetés után még beléptek a kenderföld közepébe, s elkiáltották magukat: „Nyakig érjen a kender.”

A vetés után nyolc-kilenc hétre, úgy „Szent Jánostól Szent Péterig”, június utolsó hetében szedték ki a *virágoskendert* (des), a *nyárikendert* (écs) a magos közül. Az még maradt vagy három hétig, amíg a magok beértek. Mielőtt a szedéshez fogtak, *formát vettek s megtanácsolták*, hogy *szedő-e* már (Halász, 1973. 60). Mert pl. Klézsén még 1978-ban is minden fontosabb dolgot megtanácsoltak az asszonyok. Ha a virágoskender *felhegyesedett, fistelt* (Domokos, 1941. 160), *ment a pora*, vagyis beporozta a *magoskendert* (dcs), az *őszikendert* (écs) és leszáradt a virága, akkor kezdődhetett a kenderszedés.

Érdekes, Moldvában soha nem hallottam, hogy valaki nyúné a kendert. Bogdánfalván *szedik, kiszedik* (Tr), mégpedig ember, asszony egyformán, mert „szorgoszik a dolgok”, sietős a munka. Általában a ház asszonynépe végezte, esetleg besegített valamelyik rokon vagy szomszédasszony. Jugányban, Lükő szerint *tyépiik, kitépiik* (Bf), mert gyökerestül tépi ki a földből. Csíkfaluban meg *gyűjtik*, mint nálunk a szénát vagy a vadgyümölcsöt. Kalagoron 2—3 *szálonként válasszák*, Szabófalván *tsitpiik* a magos közül a virágoskendert. Ennél szemléletesebben egyetlen vidékünkön sem nyúttek még kendert. A kenderszalakat aztán *marokba szedték*, s három markot, vagy amekkorát egy arasszal átértek, *fűbe* (Kl), *fejbe kötötték* (Bf). Mégpedig néhány vékony szálal, *berzenyével* (Bf) vagy *berzsenyével* (Szf), akárcsak Kászonban (Kászon, 161).

„Ha jó természet van, 2—3 rúdon még 200 fej virágosz és magosz is lesz.” Nagyon jó kellett legyen akkor Bogdánfalván a természet, mert Trunkon úgy tudták, hogy egy rúd földön két *kita* kender lesz, egy kitába pedig 12 fejet számítanak. Kós gyűjtése (1949/1976) szerint, „Akinek 14 rúd kenderese van, az közepes termés idején 15 kita virágos- és 20 kita magoskendert csinál” (145). Lükőnek úgy mondták, hogy Jugányban 2 rúd *helen* (helyen) kb. 20 kita kender terem, ez kényelmesen hazamegy egy szekéren (1934. 96—98).

A föld s az időjárás, no meg a markok nagysága is elég eltérést mutatnak. Ha jól meggondoljuk, egy rúd földön egy véka kendermagból 2—10 kita, illetve 24—120 fej kendert takaríthattak be.

A kitépett kenderfejeket *háromlábba választva*, még a kenderföldön *lábra tették* (Szf), felállították. A virágost szekérral hazahordták, s lehetőleg esővédett helyen lábra állították. Ha jó meleg volt a nap, egy, ha *homályos* (felhős), két nap *aszták, aszalni tették* (Szf), *megaszalták* (Bf, Kl, L).

A magoskendert a kenderföldről és a kukorica közül vagy három héttel később szedték. Azt is a kenderföldön felállították (7.k), majd *papba rakták*¹³ (8.k). A fejeket úgy borították össze, hogy minél jobban összefüljön. Nem egy helyen még *burját* (gyom) is tettek a tetejére, Pusztinán még ronggyal is leborították (Halász 1973. 1.k), hogy minél jobban beérjen és könnyebben kicsépelhessék. Szabófalván *popocskát ültettek a hegyibe*.

A *kendermagot*, éppen úgy, mint egykor a gabonát, asszony és ember egyformán *hadarócséppel* (1.r) vagy egyszerű *járompácával* kicsépeltek (9.k). A kenderfejeket fejjel összefogatva *kenderverő-lepedőre* (Dsz), *szekérlepedőre* (L), egyszerű *ágyilepedőre* (Kl) vagy *hammasra* (Bf) fektették s kétszer „végigmentek” a fejeken, végigverték, majd kézzel kisúrolták, hogy a magot „minél jobban kiadja”. A kendermagot azután rostával szórták, „szélnek eresztették”, majd a pozdorjától megtisztult magot *zákba rakták*. A *hiuban* a kakasülőre felkötve aztán a szép tiszta kendermag megvárhatta a tavaszt, a vetés idejét. De a lepedőn maradt *kenderpolyhát* sem prédálták el. Tavasz felé, báranyo-

zásig jól fogott a juhoknak; *divóvirággal* összevegyítve éppen szívesen ették (Kós, 1976, 128).

Nemcsak vetőmagnak kellett a kendermag, nemcsak *ronygyát* (ruhaneműt) szóttek a szálából, de a magból kiütött olajjal főztek, s bőjtben még *kakas-tejet* is készítettek. Így a kenderföldről szedett magoskender után a kukorica közé vetett *hálándort* vagy *kalándort* is kicsépték.

Mikor a virágoskender megszáradt s a magoskendert kiverték, vitték a tóra, hogy *megáztassák*. Mindenütt *tóra vitték*, mégpedig szekérrel, de aszerint, hogy a folyóvíz közel volt vagy sem, folyóvízre vagy állóvízre esküdtek. Egyesek szerint az áztató tóban hamarabb és puhábbra ázik a kender, mások úgy tartották, hogy a folyóvízben ázott kender vászna szebb, fehérebb.

A jugányiak szerint elegendő, ha a tavakban elterítik a kenderfejeket szép sorjába, két végibe *karut* ütnek le, s földdel elnyomtatják (valószínű, hogy ez a régebbi áztatási mód). Bogdánfalván viszik a tóra s ott *plutába* (tutajba) *csánnyák*, „teszik bé a vízbe s temetik bé földdel”. Két rúd közé csipetetik, és megnyomtatják, hogy a víz valamennyit jól ellepje s ne maradjanak a felső szálak áztatlanul. A Szászvárra elvetődött Kondor Anna úgy emlékezik, hogy ők Pusztinán *foglalót* tettek a kenderre, vagyis a sorba berakott kenderfejeket hosszába tett kenderköteggel fogták le, mint a szövésnél a mintát, s ezt nyomtatták le aztán földdel, kövekkel. A folyóvizekben a kenderfejeket kitába kötötték, s úgy terhelték meg, hogy ne vigye el a víz.

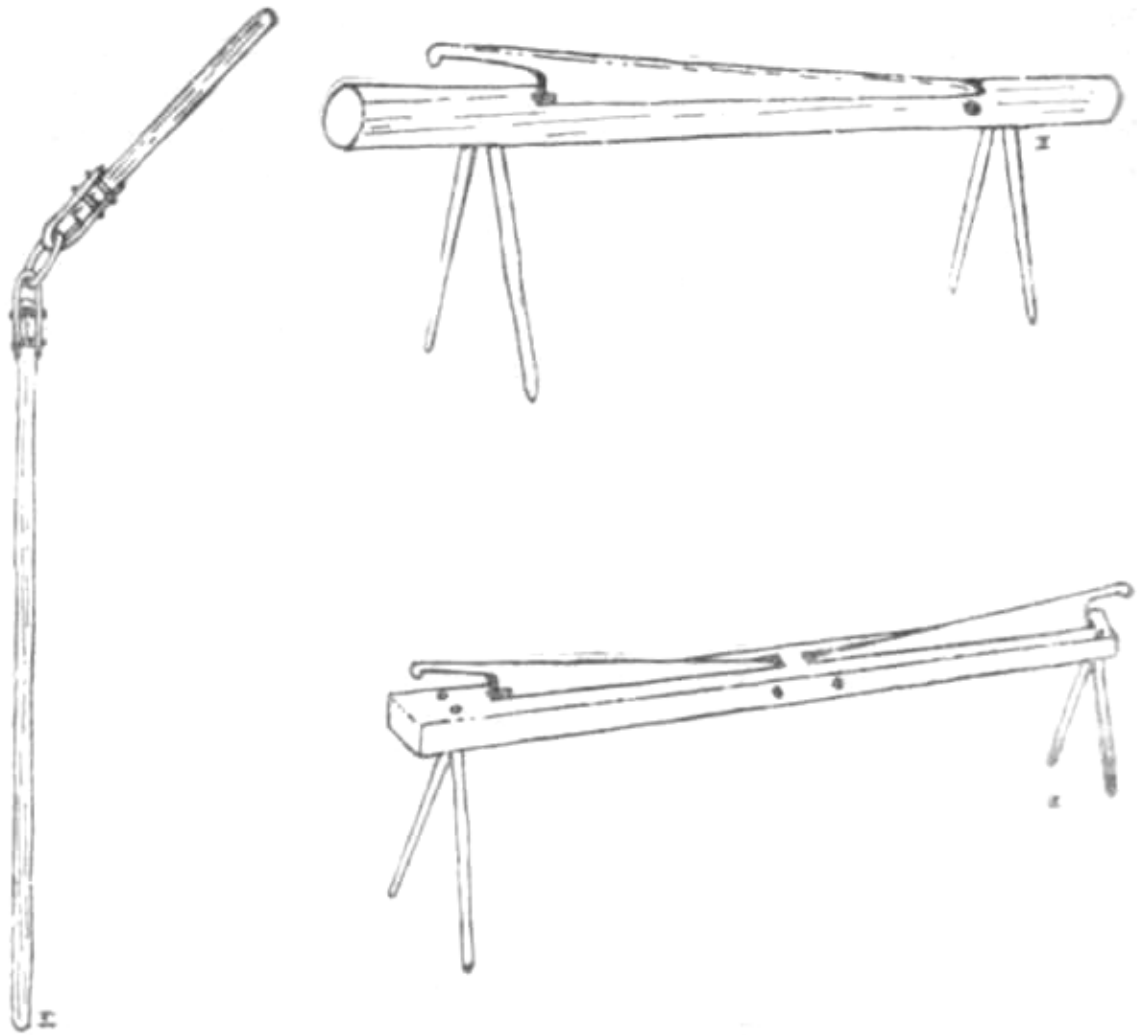
Úgy tartják, hogy a víz hőfoka szerint a virágos 3—6 nap, a magos 6—10 nap alatt ázik ki. Folyóvízben még többet is számítanak. Biztonság kedvéért, mielőtt *kihánynák* a vízből, *látót vesznek*, éppen úgy, mint a kászoniak vagy a szatmáriak, s ha veres, még hagyják. Ha megszáritva törik, s a szála szép fényes, nem csepűs, akkor kivetik, mossák (10.k) s hozzák haza. Trunkon „lepeggetik bé a vízbe, jól béverik, megmossák s a víz martjára rakásba kirakják” (Domokos, 1941. 160—161). El is terítik, hogy asszon meg, s azután kézzel lehúzogatják „a virágosat, hogy menjen le róla”.

A víztől aztán szekérrel hazaviszik, s a kert mellé vagy az eresz alatt a *tőtésen* falhoz támasztva vagy a ház körül elterítik (11.k). Jó *asszu* kell legyen, hogy könnyebben menjen le róla a *pozdorjája*. Terítik el, hogy asszon meg — magyarázza Duma Péterné Bogdánfalván. — Ha megaszott (ha nincs idő mindjárt a rágtatásra), rakják a *padba*, hogy ne *essen meg*, vagyis ha megszáradt, felrakják a padlásra, hogy ne ázzék meg.

Ha a kender megaszott, a száraz kenderfejeket megtörik, *megrágtassák*, teszik a *rágtatóba*. A hálándánt előbb bottal megtörik, mert annak nagyon kemény fás részét nem viszi a rágtató.

Tehát, ha a kender jól megszáradt, „mikor idő van, fogják rágtatni”. Lerágtatják a száraz, fás részeket, mint cserzés előtt rágtatják a bőrről a felesleges húsdarabokat. Van ahol legelőbb *levágtassák* (levágják) a kender tövét; ez a *tilószakadék*. A rágtató és tiló alá behulló *pozdorjaszösz*t kendersizállal *földrevalónak* fonják-szövik.

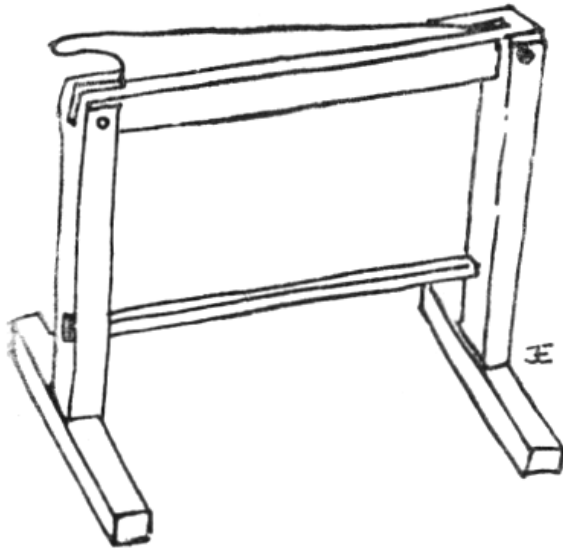
A *rágtatót* (2.r) minden háznál maga az ember készíti, bükkfából. A vályú alakú rágtatónak *lábai* vannak és szegen mozgó *nyelve*, amellyel a ház asszonya *rágtassa* (töri) a kétfelé szakasztott kenderfejeket. A pozdorjává tört fás részek kihullanak a megtisztult szálak közül. Ha egyedül dolgozik, mint Duma Margit Bogdánfalván (12a.k), akkor a *lerágtatott fejeket* felakasztja,

1. Cséphadaró. Bf, 1953.
2. Rágtató. Bf, 1953.
3. Rágtató és tilu. Bf. 1953.

hogy még fújjon ki a szél is a pozdorjából. Ha ketten (12b.k), akkor szaporább a munka. Az egyik rágtatja s a másik a lerágtatott fejeket *tilulja* (Bf), *vonogalja* (L), hogy minden pozdorja kikerüljön a szorosabb nyelvű *vonogaló* vagy *tilu* (4.r) alól. Éppen ezért a rágtatót és a *tilut* (tiló) vagy *vonaglót* legtöbbször „egy fára csánnyák” (3.r). Ezt a típust nevezik a Tövisháton „kétkezes, négylábás tiló”-nak.

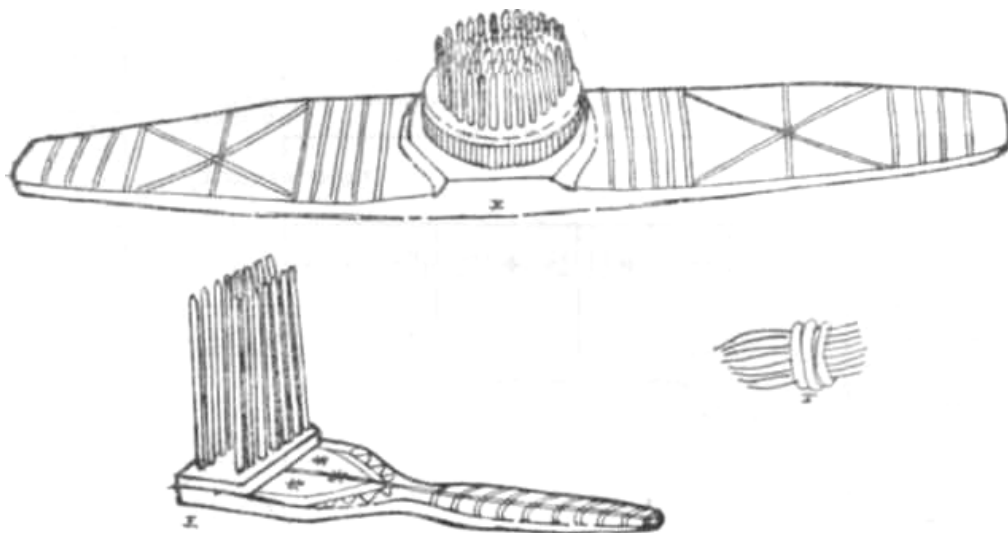
A *lerágtatott* és *megtilult* kenderfejeket aztán kitébe kötik. Itt is 12 fej egy kité. A pozdorját elégetik vagy a mezőre viszik (mint Ózdon, ahol varázslás címen szórták el a búzaföldre). A pozdorja közül a szegényebbje még kiválasztja a tilószakadékot, azon tanulnak aztán fenni a kisleányok. A gyo-szényieket éppen *pozdorjásoknak* tartják a „vízentúliak”, mert ott nagy volt a szegénység, a legutolsó időkig nagyban dolgozták a kendert, s *lécserbe* *verték* még a *pozdorjaszösz*t s a *tilószakadékot* is.

4. Vonogaló. L, 1949 (Kós, 1976. 22/a).

A pozdorjától megtisztított kenderfejeket azután megfésülték, mint a kócos gyermekeket. Csak nem a fésűt jártatták a fejen, hanem a *fejbe tekert, rágtatott és tilult kender* egyik végét *felsirítették*, s a másik végét *léhelték*, majd megfordítva, azt is *léhelbe verték* (13.k).

Trunkon *gyírléhel* és *gyakorléhel* (5.r) is használatos, éppen úgy, mint a Kis-Küküllő mentén. A gyéreb, ritkább fogú szegrózsával kezdik, majd a gyakorral, a sűrűbbel folytatják, hogy még jobban felhasogassa, megpuhítsa a kenderrostokat. Az előbbivel nyerik a *léhelt kendert*, és a fogak között marad a *szősz*. Az utóbbival a *pácolt kendert* és a *pácot*. Klézsén és Nagypatakon említették még, hogy régen disznósörte *pácolóval* vagy *esettel* (6.r) is *pácolták* (Kl), *eselték* (N), finomították a kenderszálakat. A szilágysági Bog-

5. Léhel Bf, 1953.

6. Eset, pácoló. Ke (Lükő, 1934. 97. 3. r).

7. Gereben. Bf, 1953.

dándon vaddisznó-sortéból készült az „ecset”, s ennek mintájára a szegrózsás „télhel” (léhel) neve „vasecset” is.

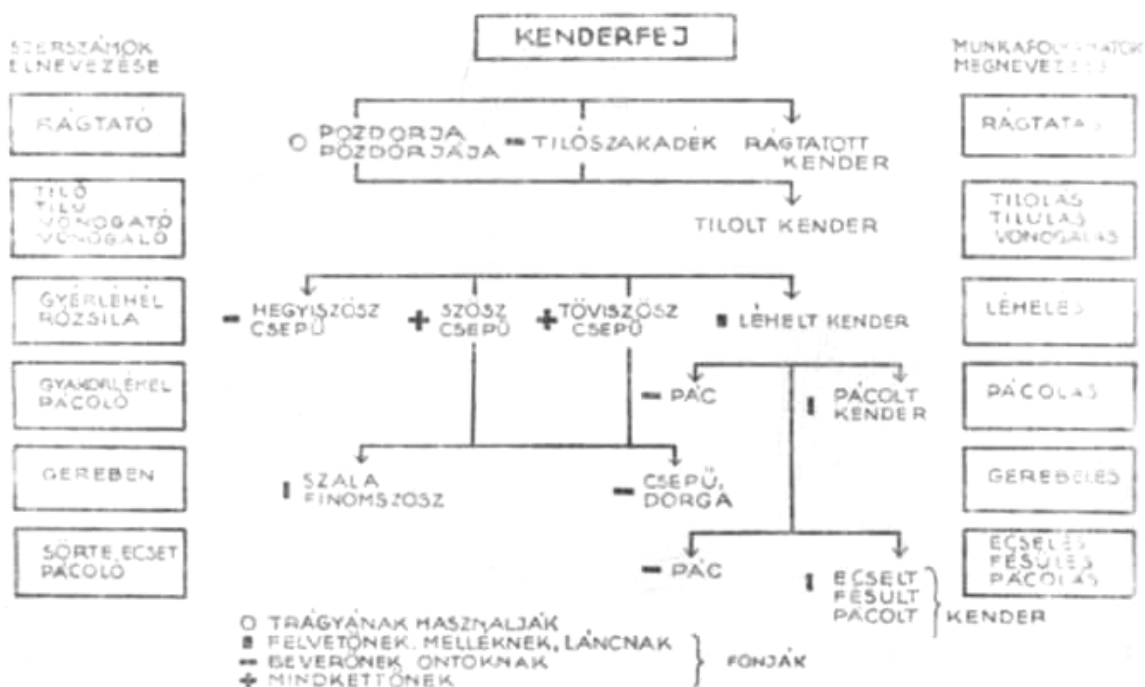
Pácfonallal, pátyaszöszszel valamennyi erdélyi szövővidéken találkoztam, ahol még maguk fonták, szőtték ünnepi fehérneműjüket. Ahol a gyapotfonal kiszorította és feleslegessé tette az egész finomra ecselet fonalat, már inkább csak a kétféle szegrózsás eljárást ismerték.

A moldvai csángók is ma már csak a ritkább és sűrűbb vasfogú szegrózsás léhellel dolgoznak, amelyet a cigányoktól vesznek, a szarulemezbe illesztett szegsoros *gerebennel* együtt. (7.r). Mindkettőt lisztért, rossz ruháért vagy pénzért árulják. Lészpeden a léhelt a ház előtti töltés talpgerendájához szegzik, Bogdánfalván térdük közé szorítják, Kelgyeszten (Lükő, 1934. 98) a végére *lépcsőt ütnek* s úgy dolgoznak vele. A léhelt, pácolt kendert aztán ismét fejbe tekerik és 12-ként kitébe kötik.

A léhelt kender szöszt *gerebenbe verik* (14a.k). A pácot gerebeletlen fonják meg, majd két gerebennel kitépik a szálát, *gereblik* (14b.k). A *gereblett szálát kájerba csánnyák*, s a gerebenben maradt rövid szálú *csepüt* vagy *csepit összesirítik*. Mikor fonni akartják, nyársba húzzák, nem kötik kájerba. „Mint a szénát a villával, úgy húzzák guzsalba.”

A finomítási eljárásokkal különböző minőségű kenderszálakat és szöszt, illetve csepüt nyernek (8.r). Ezekből a szálását — a léhelt, pácolt és a finom ecselet kendert meg a gereblett szálát — nyújtónak, a csepű- és szöszféléket verőnek, *ontoknak* fonják.

Íratlan törvény a csángóknál, hogy a kenderrostokat még a szedés évében fel kell dolgozni, különben azok megszíjasodnak, *megeződnek*. Na meg a faluban is megszólják érte.

8. Finomítási eljárások szerszámjai, termékei és munkái.

Összehasonlító táblázat.*

I. Nyersanyagok és felhasználásuk

I. A. A kendermunka fontosabb műszavai

Moldvai szóhasználat

virágoskender (dcs)
nyárikender (écs)
magoskender (dcs)
őszikender (écs)

1. Nyövés:

tsipik (Szf)
gyűjtik (Cs)
szedik (Bf)
kiszedik (Tr)
tyépi (J)
kitépi (Bf)
szálonként válasszák (Ka)

3 marék 1 fej (Bf)
fejekbe szedik (Szf)
fejbe kötik (Bf)
fübe kötik (Kl)
berzenye (Bf)
berzsénye (Szf)
kita (12 fej, mcs)

2. Szárítás:

háromlábba válasszák (Np)
lábra teszik (Szf)
asszák (Szf)
aszalni teszik (Szf)
megaszalják (Bf, Kl, L)
papba rakják (Bf, Pl)
poposkát ültetnek a hegyibe (Szf)

Erdélyi szóhasználat

virágoskender (E)
virágas (FM;M)
magoskender (E)
magas (FM,M)

nyövik (Csernátfalva Hf; Nagykend KK)
(Bethlenfalva, Parajd U)
nyüvik (Nagykászón; Magyaró FM)
(Bálványosvára, Szék M)
(Dombó, Királyfalva KK)
(Bikal, Valkó Ksz)
(Désháza, Szilágybála Sz)
szálonként (Nagykászón)
meg kell szálaim a virágaskendert
(Magyaró)
3 jó marék 1 fű (Magyaró; Bika!)
fövekbe kötik (Szilágybála)
fűkbe kötik (Bálványosvára)
fübe kötik (Szék; Valkó)
berzenye (Menaság; Bálványosvára)
berzsénye (Nk), berzoka (FM)
kita (Sz), kalangya (25 fű, FM)

fel- (Nk), kikecskélík (FM)
kikecskézík (Valkó)
szárítják (E)
megszárítják (Valkó)
megszárasszák (Csernátfalva; Szék)
kötélbe rakják, kévébe kötik (Nk)
pap (a felső kéve neve, E)

* Köszönöm Murádin Lászlónak, hogy a Romániai Magyar Nyelvjárások Atlaszának bogdánfalvi és szabófalvi kérdőíveit tanulmányozhattam és felhasználhattam. Külön hálával tartozom V. András Jánosnak — a kötet kiadói szerkesztőjének —, aki probléma-érzékenységgel és rákérdezéseivel, valamint az összehasonlító táblázatok ötletével hozzájárult ahhoz, hogy az összegyűlt rendkívül értékes anyagot áttekinthetőbben tegyük közkincsé. A táblázatokban felhasználtam még: Nagy Jenő: *A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón (Kalotaszeg)* (Debrecen 1938. 97 l.) és Vincze Lajos: *A kender termelése és feldolgozása Bálványosváraján.* (Kv. 1945. 25 l.) c. munkáit. A táblázatokban a szópárokat, illetőleg a hangalaki változatokat és rokon értelmű szokat a takarékosabb helykihasználás érdekében közöljük egymás alatt (s nem egymás után, ahogyan nyelvészeti szempontból helyesebb volna).

2. Magkiverés:

kendermag (mcs)
kenderpolyha (Bf)
csíp (Bf), súp (Szf)
cséphadaró (Kl)
hadarócsép, hadarog (Bf)
— a nyelve melyik szabja (Szf)
járompáca (Bf), pálca (Szf)
kenderverő-lepedő (Dsz)
szekérlepedő (L)
hammas (mcs)

kendermag (E)
kenderpolyva (E)
csép (E)
másfélfa (Siménfalva U; Vista Ksz)
cséphadaró (a rövidebb fele)
járomszeg (Bethlenfalva; Nagymalmás)
nagylepedő (Valkó)
szekérlepedő (Parajd; Szék)
hammas (FM; Ksz; Sz)

4. Áztatás:

megáztatás (mcs)
tóra viszik (mcs)
látót vesznek (mcs)

áztatják (E)
elviszik a tóba (Bikal)
látót vesznek (Nagykászon)

5. Törés:

rágtatón rágtassák (Bf, Kl)
megrágtassák (Tr, Np)
lerágtassák (J, Ke)
tilón rágtassák (Gf, Pu)
lába, nyelve, szege (mcs)

tilón rágtatják (Nagykászon)
bitón meg rágtatják (Valkó)
kenderverőn kitörik (Csernátfalva)
rontótilón kiutalják (FM)
lába, nyelve, szege (E)

6. Tisztítás:

rágtató és tilu (Bf, L)
tilón tilolják (Pl)
tilun tilulják (Bf)
vonogalón vonogalják (L)
tilószakadék (Bf, L)
pozdorjaszösz (Gy)
pozdorja, pozdorjája (Bf)
puzdorja (Tr), pozsgyere (Szf)

2 kezes, 4 lábas tiló (Bogdánd)
tilolón tilolják (Csernátfalva)
tilón megtilolják (Ózd)
simítótilóval kisimítják (Magyaró)
vonogatón vonogatják (U; Csz; Dcs)
tilószakadék (Nagykend; Valkó)
pozdorjaszösz (Nagykászon)
pozdorja (Nagykászon; Dombó)
kenderpozdorja (Ózd)

7. Fésülés:

léhelbe verik (Bf, Ga, Kl, L)
gyírléhelvel léhelik (Tr)
rózsilával rózsílálják (écs)
gyakoriéheivel pácolják (Tr)
pácolóval pácolják (Kl)
esetvel eselik (Np, Ke)
esetelik (Bf), megfésülik
gerebenbe verik (Bf)
gerebenvel gerebelik (Bf)
meggerebelik (Tr)
felgerebelik (J, Ke)
gerebenön gerebenőlik (Szf)

lehelbe verik (Daróc, Valkó)
nagytehellel meghúzzák (Diószad)
héhellel meghéhelik (Hf; M)
kistéhelbe beléverik (Diószad)
pácolóval pácolják (Dombó)
ecsettel megecselik (Diószad)
ecsellővel megecselik (Désháza)
gerebenbe beléverik (Magyaró)
gerebennel gerebelik (Dombó)
meggerebelik (Magyaró)
felgerebellik (Türkös)
gerebelis (Bálványosvárálja)

8. Kender- és szöszfélék:

rágtatatlan kender (Bf)	csapatlan kender (Valkó)
lerágtatott kender (Bf)	elcsapott kender (Valkó)
tilult kenderfej (Bf)	tilolt kenderfű (Szék)
lehelt kenderkita (12 fej)	léhelt kenderszál (10 fej 1 kita: Tf)
pácolt kender (Bf)	pácolt kender (Dombó)
ecselte kender (Np)	ecselte kender, kenderfű (Sz)
szála kender (Bf)	kenderszál (Valkó)
kender (Szf)	kender (Magyaró)
szösz (mcs)	szösz (E)
hegyiszösz (Bf)	hegyiszösz (Ksz), hegyiszösz (Tf)
tövíró a szösz (Bf)	tövírósz (Ksz), tőszösz (Tf)
pác (Bf, Kl, Tr)	pácsolósz (Nagykászon)
gereblett szál (Bf)	szösz mejjék (Tf; FM; Sz)
gereblett csepű (Bf)	csepű (E)
csepi (Tr)	csűpű (Valkó)
dorga (O, Gf, Dsz)	dorga (Nagykászon)
kendert fejbe tekerik (mcs)	fejbe tekerik (Krizba)
szálát kájerbe csánnyák (mcs)	gúzsba kötik (Bácsfalu)
csepít összesírtik (Tr)	guzsalyba tűrik (Krizba; Valkó)

Az összehasonlító táblázatokban használt rövidítések

Css	Csiki szóhasználat	Nk	Nagykászon
Dcs	Dévai csángó szóhasználat	Sz	Szilágyság
E	Erdély-szerte	Szh	Szamoshát
FM	Felső-Marosmenti szóhasználat	Tf	Tízfalu
Gyi	Gyimes	Tv	Tatros-völgy
Hf	Hétfalu	U	Udvarhelyszék
Hsz	Háromszék	dcs	déli-csángó
KK	Kis-Küküllő vidéke	écs	ész aki-csángó
Ksz	Kalotaszeg	mcs	moldvai csángó (általános)
M	Mezőség	szcs	székelyes csángó

GYAPJÚ

A csángó szöttek második legfontosabb alapanyaga. Míg a kender feldolgozása elsősorban asszony mesterség, a gyapjú előteremtése, illetve a juh tenyésztése — különösen újabban, a házon kívül — a férfiak dolga. Bár a csángóság körében nemcsak a juhok gazdák, de a juhok őrzői is magyarok — mint Kós is írja —, a juhtartás szorosan kapcsolódott a helybeli románokéhoz. Így műszavakkal együtt nemcsak az erdélyi rackát cserélték fel a moldvai *curkán johó*val és a finomabb szűrű *cigájával*, de a Szeret mentén a „szép fehér pakulár őrizte ezer báránkját s mentelen sok juhát”. Még Onyest környékén is arra kéri a szerelmes legény a falubeli leányokat, hogy

Ne nézzétek, szennyes vagyok,
Mert én *csobán* legény vagyok,
Hazamegyek, fehért veszek,
S úgy is ügyes legény leszek.
(Rezeda, 1953. 127.)

Csak a betlehemes játéokban költögeti még a *meddüpásztor* az *öregpásztort*, hogy a *fejőpásztorral* egyetemben „Egy kis sajtocskával... Egy báránycskával...” ajándékozza meg a kisdedet (Domokos, 1941. 136).

A két világháború között, de még inkább az első előtt, legfeljebb a család számára tartottak néhány juhot, kecskét, s annak gyapjából, szőreből igyekeztek fedezni a család posztó- és pokrócszükségletét. Ezt a néhány juhot a leányok a falu közelében legeltették. Később a nagy seregeket a férfiak, a hivatalos juhászok már a falutól távol eső havasokon őrizték. Azoknak gyapjából szötte aztán az asszony a posztót s a *gyapjúlepedőt*, a *bétakaródzót*. Igaz, annak is a fehére még sokáig csepű volt, a „feketéje” s később a „tar-kája” volt csak gyapjú. A két világháború között is, a nagypataki Farkas Mártonné szerint, „ha nem volt juhacskájuk, s ha kellett a gyepű [a gyapjú], vagy egy tarisznyának, elment dolgozni. A gazda [akkorra már nem a bojár], ha volt neki, gyapjút adott napszámba, vagy pénzt, s azzal vett aztán gyapjút.”

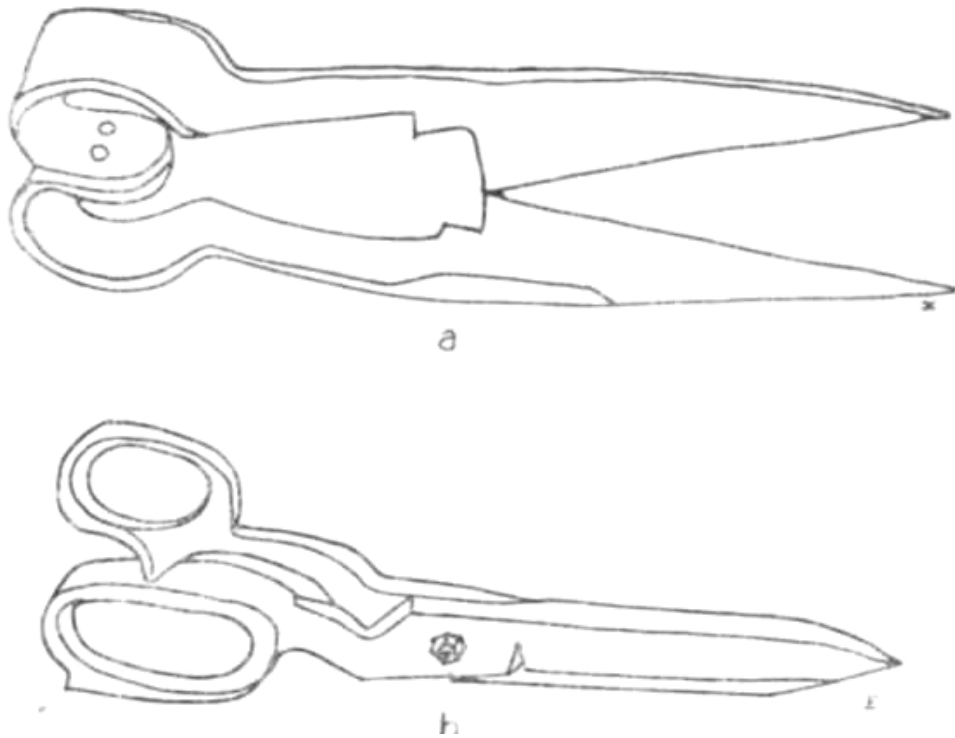
A felszabadulás után minden falu határában több *turma* legelt. A fekete meg a *láj* (szürke) gyapjából *szurtukposztó* vagy *szoknyaposztó* készült. A *béléből* (fehér) *harisnya* vagy *harisnyaposztó*. De volt ott *bukeláj* (fekete orrú), *riszka* (veres orrú), *vákis* (szeme körül folttal), s ezeknek gyapját mind külön válogatták s nyersen vagy festve dolgozták. Különösen becses volt a *szirba*, a fekete s a fehér cigája, mert ezek gyapjából nemcsak szövő-, de hímzőfonalat is fontak, s természetes színében vagy festve szívesen díszítették vele ünnepi *nagyingeiket*, *szikraserveteiket*. Így a juhnyájak növekedésével a lakásdíszítő szöttesek, a padra- és a falravalók, a lécserek mind nagyobb számban és mind gyapjúsabban készültek.

*

A Szeret partján is „mikor fogy ki máj hónapja” (május vége felé) — mesélte Duma Györgyné háziasszonyom Bogdánfalván — nyírják a johókat. De akkortájt *nyírik* a Moldva és a Tatros mentén, meg a Beszterce vidékén is. Kinn az esztenánál vagy *hon* (otthon) nyírják őket. „Ki odaérhet, hogy menjen, asszony vagy ember, az nyírja a városból vett vagy *cigányollóval*, *ollúval*” (9.r). Általában egy jobb *berbécsről* (kos) két-három kilót, a fiatalabbról egy, a *fejősjohóról* (anyajuh) másfél kiló gyapjút számítanak.

„Mikor lenyírik a *gyepűt* [a gyapjút], ki bírja, mossza, s ki nem, készőbb” — folytatta Bori néni. Vagyis az esztenánál vagy a háznál megnyírt juhok gyapját megtisztítják a nagyobb mocsoktól, és felteszik a kádba, cseberbe. *Megforrózzák* (forró vizet töltenek rá), és egy napig (egy nap s egy éjjel) állni hagyják. Akkor viszik a folyóvízre és mossák. Itt nem használják fel a gyapjú levét, mint a Kis-Küküllő mentén, itt jó meleg nyárban a folyóvízre viszik, mint Kászonban.

A nagy gyapjút csak úgy kézben mossák, az apróját a Szeret mentén *szapuban*, a Moldva partján *kosárkában* mossák. (A szapu most *korpinból* [iszalag] készült kosár, régen a *szapucsálók* által készített kéregedénynek volt a neve.) Ezen a venyigekosáron aztán átfolyik a víz, anélkül hogy egyetlen gyapjúsálat is magával sodorna. „Ahol ganyész, ott *megszulkojják* a doszkan” — így Farkas Mártonné — s jól kitisztálják. „Addig mossák a patakban, míg vígan menen a víz”, míg a szép, tiszta szálak között nem akad meg a víz. Aztán *megaszalják*: a mezőn a *gyepes* helyre leterítik, s ott megszáritják. De terítgetik deszkára, kötélre vagy lepedőre is.

9. Johónyírók: a) cigányolló, b) nyírólló Bf, 1953.

A megszáritott gyapjút elteszik, s mikor idejük van — legtöbbször télen —, *megtépi*, majd *szöszgerebennel meggerebelik*.

Ha *flanyélának* (szvetter) szánják, akkor nem gerebelik. Tépés után kötik fel a guzsalyra s fonják. Ha övet, bernyéctet akarnak szőni, akkor a gerebennel kiszedik a szálát, vékonykán megfonják, s a két szálát *összesírítve*, cernázva szövik. Posztónak, katrincának a szálát nem sírítik. A gerebenből kifésült gyapjú szálát *mejjéknék*, a benne maradt apróbb gyapjút *ontoknak* fonják.

Román környéken — Lükő szerint (1934. 100) — három minőséget választanak: a *szálát*, a *nedzurát* és a gereben fogai között maradt *bukkját*. Ezt még *keptesunokkal*, *gyapjűfűsűkkel* tovább fésülték. Újabban *másinával*, géppel fésülik. A Szeret mentén ha finomabb anyagot akartak szőni, akkor vitték *tépő masinához*, de az *együvé tépi*, nem vesz külön szálát. Akinek kevés a gyapjúja, az megcsinálja otthon, megcsinálta 1953-ban, de még 1978-ban is.

I.B. Gyapjúmunka

1. Gyapjúfeldolgozás:

johó (mcs)
gyapjú (O, Pu, L)
gyepü (Bf, Np), dzsepü (Szf)
curkán johó (mcs)
cigája (mcs)
sereg (O)
turma (Bf, Np)
gyapjú lepedő (Bf, Np)

juh (E)
gyapjú (E)

racka juh (E)
cigája (Szakadát)
sereg (KK), nyáj (E)
turma (Hsz; Ksz)
gyapjúlepedő (Nagykászón)

nyírés (Bf, Np)
nyírís (Szf), lenyírík
esztena (Bf, Np)

hon (Bf, Np)
ollu (Bf, Np)
allu (Szf)
megforrozzák (Bf, Np)
szapu (Bf, Np)
kosárka (Szf)
suljak (Bf, Np)
megsulkojják (Bf)
tépómasina (Bf, Np)

nyírás (E)
nyírík (KK)
esztena (Hsz; Nk; Felszeg Ksz), isztina
(FM)
major (Nádasmente Ksz; Sóvidék)
hon (Hsz; Nk; Csz; U)
nyiróolló, kovácsolló (Nk)
cigányolló (KK)
megforázzák (Ksz)
kas (Nk)
kosár (Nk; FM)
sulyok (E)
megsulykolják (E)
fűsű (KK), fűsűlógép (Nk)

VALÓDI SELYEM ÉS MŰSZÁL

A 30-as évek végén, de különösen 1945 után, mikor „szűk volt a gyapot”, a Szeret menti csángó asszonyok is hozzáfogtak a hernyóselyem feldolgozásához.

Bogdánfalván úgy tudták, hogy az öreg Tankóné hozta a *boránszik-bogarakat* úgy 1947-ben Újfaluból. Azelőtt nemigen dolgozták. *Boránszikruhákat* Trunkon már régebb készítettek. A „gye tot öregek”, a vének csak „kendőszállai ötötték” a gyapotot. A fiatalabbak, a *félkorúak* már a *kendőszálba*, nyersselymet öltöttek. Az *éfiabbak* még selymesebbet, tiszta *boránszikot* viseltek.

Így az egyes falvakban az 50-es években egy-egy jó szövőasszony nemcsak szötte a selymet, de tenyésztette is a selyemhernyókat.

Tankó Ilona, a leánya is megtanulta anyja mesterségét, s azóta a „boránszik-bogaraknak hordja az *águdaleveleket* [eperfalevelet], ügyel rájuk és gondozza őket, amíg megnőnek”.

Hat hétig így táplálja a selyemhernyókat, „hat hétre hoz csereágot, s arra mennek fel a bogarak és sirülnek be gubónak”. Két hétig úgy ülnek, s akkor teszi ki napfényre, hogy elpusztuljanak.

Amelyiket *elteszi magnak*, azt nem rakja ki a napra. Öt-tíz párat szokott eltenni, mert egy 500-at *tojik*. Ez éppen elég munkát ad, és fedezi is a nyersselyem-szükségletet.

A gubókat, amelyekben a hernyókat napon elpusztította, forró vízbe tette, egyszerre vagy 50–70 darabot, és megfőzte egy kicsit. Aztán „töltötte ki *ligiánkába* [mosdótálba], egy orsóval *meghabarította* [megkavarta], s jött a végük”, a 70 gubónak egyszerre. Egyik kezével sirítve rátette a *vertelkére* (tekerőre), a *cigánykára*, s azt hajtva, a szálakat *szkulba* (matringba) tekerte.

Kezdetben csak *verejének* (vetüléknek) használták így, ahogyan letekerték a gubókról. Most már *szálának* (felvetőnek) is. Felvetőnek még száradás után megfonták, megserítették, beverőnek nem. *Boránszikos* és tiszta *boránszikruhákat* szöttek belőle.

*

A Bákó környéki csángó asszonyok a kendervetések ritkulásával a műszálat is igyekeztek beépíteni saját hagyományos szövőművészetükbe. Moldvában a műszálgártás fejlődésével rájöttek, hogy a gyárakból kihordott műszál-hulladékot házilag milyen jól fel lehet dolgozni.

Mint Klézsén mondják, „mióta nem termelik a kendert, hozzák Brailából a kösmöst”. 1978-ban ottjártamkor majd minden háznál dolgozták, de árulták különböző színre festve a bákói Péter-Pál-napi búcsún is. Aki nem tud hozatni, az ott szerzi be magának.

Klézsén mesélték, hogy *esszeáltak* vagy tizenketten, lefizettek egy *masint* (teherautót), s meg sem álltak Brailáig. Megvárták, amíg a gyárból hozták ki úgy *locosan* a hulladékot s öntötték le a gödörbe. A férfiak vették ki úgy nedvesen s hozták. „Olyan nagy szagja volt, majd megdöglöttek” a teherautó kőbere alatt.

Mikor hozzák, tele van vegyszerrel. Aztán mint a kendert, viszik a patakra, rázzák ki, még mossák és lúgozzák is, rakják lúgzóba. Éppen úgy *hammast* tesznek, hamut és forró vizet rája, megforrázzák, aztán viszik le a patakra, rázzák ki, aszalják.

Olyan ház is van, ahová 3—400 kg-ot is hoztak. Télen guzsalyra kötik, mint a kendert vagy a gyapjút, nyáron a lókörtőre, s fonják.

„Jó zsáknak, lepedőnek, fehérén. Aztán festettük meg zódet, vereset, kéket, mind szépen fogja. Többet tart, mint a gyapjú”, csak nincs rugalmassága s melege. De falra- vagy padra valónak, ágyvetőnek, *koornak* mindinkább használják.

A leleményes csángó asszonyok, semhogy a megszokott szövőmesterséget felhagynák — bár a ruhaneműt a fiatalság már jóformán az üzletből szerzi meg —, a lakás díszítésére új, olcsó és mutatós nyersanyagot használnak a megszokott, a házilag termelt és a kereskedelemben beszerezhető gyapot, selyem és műszálak mellett.

A FONÁS ÉS MOTOLLÁLÁS

A kenderrostok vagy gyapjúsálak fonallá sodrása a kender- és gyapjúmunka leghosszadalmasabb s alapjában véve legunalmasabb munkafolyamata. A csángó leányok fontak otthon, fontak az úton menet közben, de legszívesebben András-naptól *húshagyatig guzalasokban* (Pl), *gyiléseken* (Bf), *gúzsalyasokban* (Kl).

„Húshagyat napon — mesélte Benke Ferencné Klézsén — hétfőn s kedden este ha fonnak, az hurkává válik.”

Máskor is tettük a guzsalyt az ablak alá, hogy mikor sirülünk, ki ne verje az ablakot — toldotta meg Lőrinc Luca néni. — Aztán sirültünk.”

Aztán jöttek a legények, énekszóval:

Énekeljünk, énekeljünk,
Guzsalyosba merre menjünk.

Mert az őszi betakarítás, kukoricaszedés után, mikor a „kendereket fel-takarították”, szombat-vasárnap kivételével mindennap más-más háznál ösz-szegyültek a leányok és asszonyok, s fontak bár egy-két orsó fonalat.

Perse, perse, orsócska,
Fogyjon le a kájérka.
Ha lefogy a kájérka,
Menjünk haza, guzsalyka.

Perse, perse, orsócska,
Fogyjon le e kájérka,
Ha lefogy e kájérka,
Feküdjünk le, orsócska.

(Kallós, 1973. 139. sz.)

Bogdánfalván a guzsalyosokba hol külön, hol az asszonyokkal együtt mentek a leányok. Duma Györgyné szerint „nem nagyon engedik külön, mert a legények oda bémennek, s akkor nem halad a munka”. Igaz, az asszonyokhoz is bémegy egy-egy, amelyiknek nincs „orcájabőre”, de ott mégis rendezebben megyen a munka.

Ciba kucsa, ne ugass,
Hogy gyűljön e guzsalyas.
Ha meggyűl a guzsalyas,
Attól tova mend ugass.

Ez erdőbe ed farkas,
Neked adom, csak hallgass. |:

Guzsalyasok eljöttetek,
Nem bánjuk, ha elmentek es.
Nyitva zajtó, biéjöhettek,
Üres e pad, leülhettek.

E küldiéstől itt ülhetek,
Marasztástól elmehettek.
Sziékünk sincsen alád való,
Lyányunk sincsen neked való.

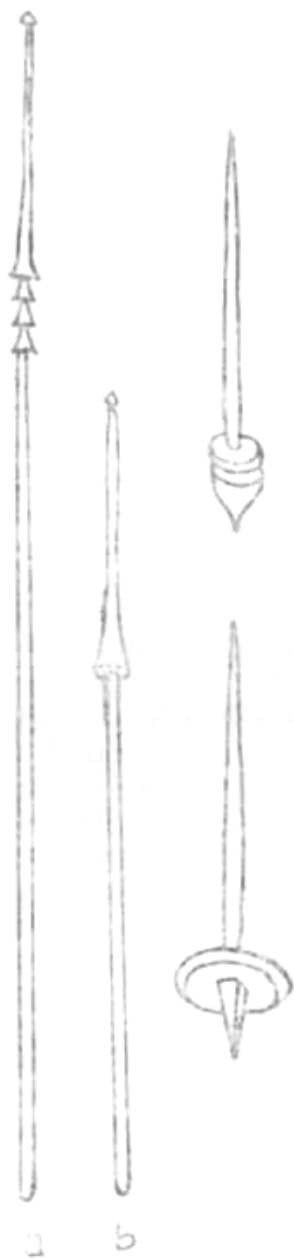
(Kallós, 1973. 134. sz.)

„Elég ha a legény a leánnyal egy héten egyszer, vasárnap a táncban *tanácskozik* — állapította meg Bori néni —, dolognap nincs idő rea.” A fiatalság nem osztotta egészen a Bori néni nézeteit; ha csak teheték, minden este más leányos háznál jöttek össze. Hogy senki őket *restesnek* ne tarthassa, igyekeztek a két orsó fonalat még a kora esti órákban megfogni, mert „dolog végeztével” jöttek a legények. 10—11 óra után már nehezebben megy a munka, beszélgetnek, kacagnak, énekelnek. Az asztal körül a padokon ülnek a nagy-leányok, hátrább a székeken a kicsik, „azok még tanuljanak”.

A legények aztán a nagyobbakkal vigadnak. Előfordul, hogy egy-egy legénynek nincs „orcájabőre”, s túl sokat megenged magának. Akkor a leány a guzsallyal utasítja rendre. Ha eltörik, mást farag a legény. Kós szerint ezt a leánykori guzsalyt nem adják vele, mikor „eladódik”, „hogy életében ne sokat kelljen fonnia” (1976, 215—216. 15. j).

Azért fontak a moldvai csángó fehérnépek leánya koruktól életük végéig. Általában tízéves koruktól már fonták a gyapjút, a kendert, a tilószakadékot, aztán „mind feljebb, feljebb”. Duma Margit Bogdánfalván 170 cm-es *hosszúguzsalyára* kicsi *kájért* kötött (15a. k). Az alját előzőleg *küsrühába*, (Bf) *takaróba*, *servetbe* csavarta, s úgy kötötte fel guzsalykötővel.

Román és Ádzsud környékén inkább a fenyőfából készült 120—130 cm-es *bongosguzsalt* (10a. r) használják — Lükő szerint — övükbe szúrva (15b. k), mint a románok, állva, ülve, menet közben egyformán zavartalanul fonnak (1934. 98). A szeretmentiek Bákó környékén éppen abban látják a különbséget, hogy „a románok övükbe teszik, mi lábunk, térgyünk közé fogjuk”. A ma-

10. Guzsalyok: a) *bongosguzsaly*, Pl, b) *gömbölyés-guzsaly*, Kl (Kós, 1976. 23. a,b).

11. *Orsó*. Bf, 1953.

12. *Serítő*. Bf, 1953.

gyarok mind a két típust használják, de egyiket sem tűzik övbe. Onyesten is csak térdük közé fogott rúdguzsalyt láttam. A kurtáról inkább gyapjút fontak, s a *házfődje* és a padlás gerendája közé szorított hosszúról inkább kenderet.

Lészpeden a *gömbölyés-guzsalyt* (10b. r), a díszesebbet, a legények *csány-nyák*, vagy aki *nem ura*, még arra sem képes, az megfizeti egy ügyesebb faragónak.

„János bíró kincsem,
Írj guzsalyat niékem!”
„Írnék bizony, kincsem,
De nincs írókiésem.”¹⁴

(Kallós, 1973. 155. sz.)

Mert a szépen megírt guzsaly minden szónál többet mondott.

Az *orsót* (11. r) *orsósorkával* (Bf), *ursufejjel* (Szf) egy darabból esztergálva vándorcigányoktól veszik vagy helyben csinálják.

A *serítőt* (12. r), amellyel a *cérnát serítették*, illetőleg két szálát *cérnázták* „össze, a vének *serítűkarikával csánták*. Gajcsánában — Halász szerint (1973. 72. 45. j) — az orsó *virájjára* bőrből készült serítőkarkát húztak. Ezzel sodorták régen a varráshoz szükséges vékony kenderfonalat, később gyapot-cérnát. Cérnának a virágos kender legvékonyabb szálát választották.

A kendernek, kendercérnának igen nagy értéke volt, mert abból kötötték a halászok hálóikat. S a földtelen halász halat adott érte vagy napszámot dolgozott (Kós, 1976. 135). És kenderből verték házilag a kötelet. Miből tették volna különben a *nyűgöt* a lovak lábára, mivel kötötték volna le a nyomtatórudat a szénával rakott szekéren?

Kender- vagy csepűszálból serítették az „élet fonalát” is. A keresztelőn vagy a *menyekezőn* méhviaszból készített gyertyába kenderfonalból húztak belet, s ezt a gyertyát adták a haldokló kezébe is (Balog 1942. 9. 1. j), ha „el nem szalasztották”.

Az öreg Farkas Mártonné úgy mondta, hogy mikor a gyermek megszületik, méhviaszból, *hiuzból gyortyát serítenek* neki s felcsavarják egy fára. A viaszba mécses, belet tesznek *pácfonalból*. Régen árulták a házaló emberek a hiuzt, s azt *megengesztelték* (megpuhították), azután elnyújtották, bélnek hármassal sirítésű fonalat húztak, s szépen felcsavarták gyertyának egy fára. Ezt nevezték *tőkének*. Később a keresztanya két, majd négy szál gyertyáját olvasztották meg s abba húzták a pácfonalat. A menyeközön aztán a két tőke gyertyáját *esszefonták* négyesen, a *hivogató-pálcára* elnyújtották, a *virágospálcára* (KI) vagy három helyen felkötötték, a végeket pedig meggyújtották. A menyegző után újból megsodorták, de most már két ággal, s a vőfélypálca egy darabkájára felcsavarták. Életük folyamán aztán ebből használtak.

Klézsén Lőrincz Györgyné, a mindentudó Luca néni 1978-ban már azt állította, hogy mikor menyasszony van a háznál, akkor veszik a tál viaszt. „Sirítgetnek sok gyertyát.” Közepibe kender- vagy gyapotszálat, s fonják négyesbe. A vőfélybotra „kötve nagy fehér gyortya s téve egy servet és selyemcsokor”. A virágospálca darabjára, a tőkére tekerik fel szépen a gyertyát. Még 1978-beli lakodalomban is csinálták.

A pusztinai Bálint Péterné már halottas szokásként említette a gyertyaserítést. Mindenki megvette életében a méhviaszt, akkorát, mint egy tányér,

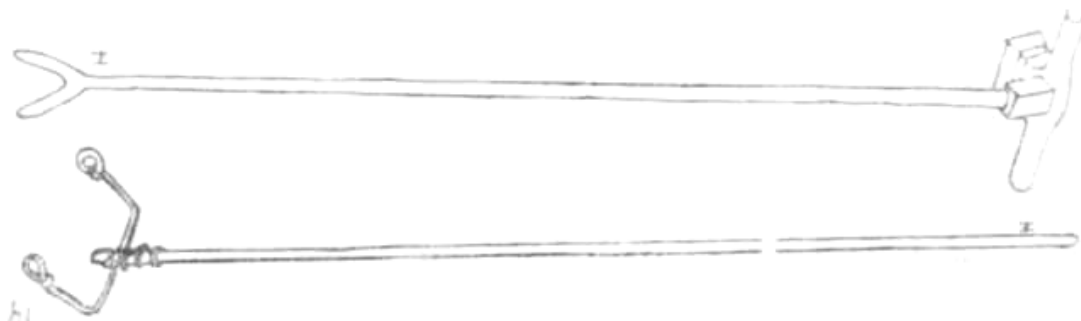
s azt a halottas háznál megmelegítették és elnyújtották. A kenderfonalat belé, s akkorára nyújtották, mint az ember. Egyik oldalán egyet, s a másikon két szál gyertyát, s azt égették, amíg eltemették. „Vót a fejnél két bot a földbe verve, s ahhoz kötötték, és ahogy égett a gyertya, mind tették feljebb-feljebb, hogy a másvilágon is fényes legyen.” A haldokló gyertya nélkül nem halhatott meg. „A kezibe adták, amíg szusszant. Akkor kivették, s a házat megkerülték vele a szomszédok vagy rokonok. Nem családtag, mert az sírt. De nem sírhattott, aki a gyertyával járt, mert akkor a beteg nem tudott meghalni. Ha valaki észrevétlenül, s így gyertya nélkül halt meg, a felesége hótig siratta: Jaj, elszalasztottam.”

Nagypatakon mikor a házaspárból valamelyik meghalt, abból a menyegzőn összefont gyertyából adtak a kezébe. A második halála után a megmaradt gyertyát felvágják és elosztották a rokonok között, hogy a pár lelkiüdvéért égessék el. Ezzel életük fonalának vége szakadt, életük gyertyája elégett, s a pár földi élete be is fejeződött.

*

A fonallal telt orsókat eltették, és mikor az idő engedte, motollálták. Ha elfogytak az üres orsók, többnyire már elővették a motollát. Lészpeden egyszerűen lehúzták az orsóról a *duiszkót* vagy *duiszkát*, s motollálás előtt ismét beledugták az orsót.

A *matollálás* elsősorban a fonalmennyiség megmérése, mert a Csángóföldön motollában számolnak. Egy-három motolla kendőt, övet vagy zsákot vetnek. Legáltalánosabb a 3—3,5 méteres *motolla* (13. r), de amint Halász is megállapította (1973. 74. 48. j), 1,5—10 singes motolláig különböző hosszúságú és formájú motollákat használnak. A rövidebb, a *félmatollára* vagy *kicsimatollára*. Klézsén kézzel vetik a fonalat. A hosszabb, például a *kilencsinges matollára* már *matollálókával* (Np), *matollálófával* (Kr), *lénével* (J), Lészpeden *restikével* (14. r). Légedi László Andrásné Bilibók Róza is, mint látjuk (16. k), az orsót bal vállához szorítja s a motollálófa segítségével vezeti a fonalat a villás ágú fa végétől a *matolla fejéhez* és vissza. Vigyázva arra, nehogy *kabalát vessen* vagy *felágot*, nehogy a szál irányát megtévessze. Minden orsó fonal után *megolvassa*: 3—3 szál 1 *ige* (igi), 10—10 ige 1 *pászma*; Lészpeden *zseréb* (mint Udvarhelyen). Trunkon Magyarai Antalné szerint (Domokos, 1941. 161) 2 kita kenderből kitelik 1 *mejjék* (Tr), *meljék* (Kl), *mellék* (Szf). Egy mellyékbe (darabba) Klézsén 20, Nagypatakon 10 pászmat számítanak. Természetesen ez függ a fonal vastagságától is.

13. *Motolla*. Bf, 1953.

14. *Matollálófa, léne*. Bf, 1953.

Erdélyben, amerre jártam, mindenütt az ige a mértékegység. Moldvában nemcsak a motollán, a vetőfán: a nyüstön és a bordában 3 szál az ige, de „egy ígét vesz a türe, aki öltöget”, és annyit hagy le vagy szed fel, aki *deszkára* vagy *lapockára emelget*. A hím lehet azután 1—2 vagy 3 ígés, de „olvasni”, vagyis számolni csak ígében számolnak.

Mikor a kellő mennyiséget felmotollálták, a pászmáncént összekötött fonalat leveszik a motolláról. *Keresztyét* behurkolva, a két *szarvon* levő végét összefogják és egybecsavarva a házeresz alatti rúdra akasztják. A vastag (kender vagy gyapjú) *dorgát*, *busát*, ha nem számítják festeni vagy fehéríteni, csak ontoknak szántak, akkor motollálás nélkül, az orsóról egyenesen *gomolyába* tekerik, majd azokat egybekötve a házban, a rúdon tárolják.

A kézzel font nyersselymet, műszálat és egykoron a házifonású gyapotot mind kicsi- vagy félmotollára vetették. Ezt a rövid szálú, egyenetlen sodratú gyapotot csak verőnek vagy ontoknak használhatták. Amióta meg tudják fízetni a cérnázott és színes gyapot- és fejtőfonalakat, azóta az ünnepi szőttesek legkedveltebb alapanyaga, hosszanti és keresztzálak egyaránt.

I.C. Fonás — motollálás

fon (mcs)
fonal (mcs)

fon (E)
fonal (E)

1. Fonóház:

guzsalyas (Bf, Kl, L, O)
guzalas (Pl), guzalyas (Kl)
gyülés (Bf, Kl)

guzsalyos (Gyi; Hf; Hsz; U; Dcs)
guzsalyok (Krizba)
fonógyülés (Hsz), fonóház (Ksz)

2. Guzsalyak:

simaguzsal (L, Kl)
hosszúguzsaly (Bf, Kl, O)
— írj guzsalyat niékem (Kl)
guzsalykötő (Bf)
kisruva (L), küsruha (Bf)

guzsalyfa (Csernátfalu)
hosszúguzsaly (Székelyföld; Barcaság; Ksz)
írott guzsalyfa (Krizba, Csernátfalu)
guzsalykötő (Szék), -madzag (Nk; Ksz)
küsvovája (Bácsfalu)

3. Orsók:

orsu (dcs), orsó
ursu (écs)
serítű (écs)
cérnaserítő (dcs)
orsósorka (Bf, Kl)
ursufej (écs)

orsó (Hf; FM; M; Sz); ossó (Hsz)
orsou (Valkó)
serítő (Bogártelke)
cérnaserítő (Ózd)
orsósarka (Valkó)
sorkosorsó (Dombó)

4. Motollálás:

matolla (Bf, Ka, Tr)
metula (Szf)
félmatolla (Kl)
kicsimatolla (Kl)
kilencsinges matolla (Pl)
matolla feje (mcs)
(matolla) szarva (mcs)
felmatollál(ják) (Bf)
matuláluk fel (Szf)

matolla (Hf; Hsz; U; FM; KK; Ksz)
singes matolla (Türkös)
2 1/2 singes matolla (KK)
3 singes, magyaros matolla (Szék)
matolla feje (Nk; U; KK; Ksz)
szarva vagy ága (Valkó)
felmatollál(ják) (E)

kabalát vetnek) (Lá)
felágot vet(nek) (L)

kabalát vet(nek) (a fölvetőn: FM; Ksz)
felig (Szh)

5. Motollányi fonal:

megolvas(sák) (mcs)
3 szál 1 ige, igi (mcs)
10 ige 1 pászma (mcs)
10 ige 1 zseréb is (L)
12 ige 1 kicsi zseréb (Pu)
24 ige 1 nagy zseréb (Pu)
5—20 pászma 1 darab (R)
5—20 pászma 1 mejjék (Kl)
mejjék (Tr)
mellék, melyék (Szf)

megolvas(sák) (E)
3 szil 1 ige (Hsz; Csz; U; Nk; KK)
4 szál 1 ige (FM; M; Ksz)
10 ige 1 pászma (Nk; KK)*
10 ige 1 zseréb (Zetelaka)
20 ige 1 zseréb (Menaság)
13 zseréb 1 mejjék (Menaság)
5—40 pászma 1 darab (Nk; FM; KK; Ksz)
melyék (szövőre felvetett mennyiség, Nk)
mejjék (1. szösz mejjék: Tf; FM; Sz)
[melléke (Kemence)]

FEHÉRÍTÉS ÉS FESTÉS

A fehérítés, melynek alapja a *lugzás*, a kendermunka jelentős mozzanata. A fonás és motollálás végeztével, de még télen, a fagyon hozzáfognak. Mert nemcsak az erős lúg és a folyóvíz, hanem a fagy is szépen fehéríti és puhítja a kenderfonalat.

A fehér fonal itt is dicsőség a ház asszonyának, s a csúnya *feteke* láttán „még a csókák is kárognak”, s „a kutyák is megugatják”.

Bordás Kati néni Gyoszenyban még 1978-ban is megpróbálta elénekelni nekem, hogyan járt a

Komámasszony
meg egy asszony.
Hétfőn reggel lugzót raktunk,
Más hétfőig mind lugzottunk,
Komámasszony.

... Csak a zöld kancsó tudja,
hol a kádból a búza,
Komámasszony.

... Egy-kettőt supantottam,
Hármat-négyet gulyantottam,
Komámasszony.

... Mikor mük aztat kiráztuk,
Még a csókák is károgtak,
Komámasszony.

135 évvel ennek előtte, amint Petrás Incze János tudósít a leányok „száj-szerinti elmondása után” (1841/1979. 1397, 1408), így csúfolták a rest asszonyt:

* 20 ige 1 pászma (Dcs); 30 ige (M); 40 ige (Ksz); 50 ige (Szh); 100 ige (Sz); 120 ige (Szk).

Nekem olyan asszonyom van
Kétszer seper egy hónapban

Három pászma matóláján
Három hónapja hogy fonján ...

Hétfőn régvél lugsót rakott
Mász hétfőig mind lugoza

Mikor moszni indította
Komászonyát szollította

Zöld kancsóját el nem hagyta
Egyet mostak, kettőt ittak

Mégesz mikor kirakdoszták
E' kutyák esz megugatták ...

Hogy se a csókáknak, se a kutyáknak ne lehessen kifogása, hát igyekeztek megadni a *lugszás* módját. Bogdánfalván előre csak meleg vízben *megvizítették*. Trunkon gyenge meleg vízbe hamut tettek, s ebben 2—3 nap tartották. Jugányban már meszes vízben áztatták. „Akkor egy tekenyőbe *megettördelik, meglágyisszák*. Másnap egy *lepegyőskén* kiteregetik, *homuval* meghintik s a forró kemencébe szalmára rakják.¹⁵ A kemence száját betapasztják, s csak 3 nap múlva veszik ki a melléket” (Lükő, 1934. 99), majd bő folyó vízben kirázzák. (A Kis-Küküllő menti falvakban, így Nagykenen is, a rézgáliccal és hamulúggal sárgára festett kenderfonalat tették sütés után a kemencébe (Kis-Küküllő, 155), itt a lugszás, fehérítés egyik mozzanata.)

A különbözőképpen előkészített fonalat, egyszerre 20—25 darabot *lugszóba*, *lugszóceberbe* tették, rá a *hammast* és arra a hamut. Közben az üstben fővő vizet rámerték, egy kicsit megnyomkodták, *megdöcskölték*. A lecsorgott lúgot tizenkétszer felfőzik, „12 üstöt főzik”, amíg szépen kifehéredik. A fonal közé még zabszalmát is tettek, mert az szépen *sárgítsa*. Mikor szép sárga volt a fonal, vitték a vízre, vágták a léket, s forró vízbe mártva a kezüket, a jeges vízben kirázták, kisulykolták, s hazahozva a kertre vagy a kötélre kiterítették, megaszalták. Ha megszáradt, újra nedvesítették, hogy a többszöri fagyás minél jobban puhítsa és fehérítse ki a fonalat.

I.D. Fonalfehérítés

1. Szapulás:

lug (mcs)
lugszás (mcs)
lugszót raknak (Bf, Kl, Gy)
lugozzák (Kl)
lugaznak (Bf, Szf)
lugszóceber (Np)
lugszó, lugalávaló (Bf)
seber (Szf)
megvizítik (dcs)
megdöcskölik (mcs)

lúg, hamulúg (e)
lúgszás (Nk)
lúgszót raknak (Nk)
lúgozzák (Hf)
meglúgozzák (Dcs)
lúgszókad (Nk)
lúgszóüst (Hf)
ceber (e)
béáztatják (Ksz)
megettöcskölik (Hf)

hamu (dcs), homu (écs)
hammas (Bf, Szf)
hammaska (L), lepegyöske
hammaszsákba teszik (Tr)
(zabszalmával) sárgít(sák)

hamu (E)
hammas (M; Ksz; Sz)
hamással béterítik (Bikal)
hammaszsákba teszik (Désháza)
zabszalmával sárgítják (Hf)

Míg fehéríteni csak a kenderfonalat szokták, festeni már kendert, gyapjút s az ügyesebbek a nyersselymet, sőt a műszálat is megkísérelték. A régi természetes festőnövényekkel és a *kalakánnal* (rézgálic) kivétel nélkül minden vidéken festenek. A *bojálákkal*, a bolti kátrány festékekkel már többnyire *bojálnak*.

A feketét itt is, a Székelyföldhöz hasonlóan, a legutolsó időkig égerhéjből főzték *sulyfűvel*, és kalakánt is tettek a festőlébe, majd belerakták a gyapjút. Csepűt is festettek vele, de a klézseiek azt tartják, hogy azt kékesre fogja. Gyoszenyben Petrás Ilona egy *tikmonykányi* (tyúktójasnyi) timsót is rakott. Aztán beléttette a gyapjút, és egy órát főzte. Levette, s hagyta a lében kihűlni. Csak aztán öblögette ki.

„Vadalmahéjjal meg sárigot fog a kalakán [rézgálic; KI].” De sárigot fog a lúggal is csakúgy, mint Erdélyben Székelyföldről Szatmárig. *Kalakányos borozdát* (L) szőttek a viselőpárnára, lepedőre, de régen, „szűk üdeje a rúdra, a *takargatókra* is”.

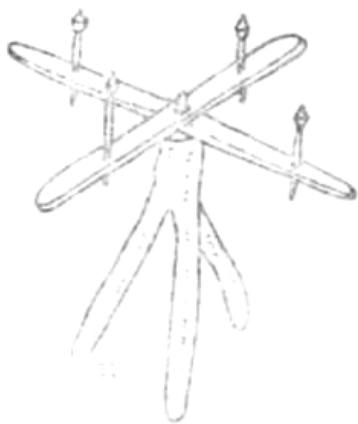
Újabb *bojálákat* (bolti festékeket) használnak, de azt is a maguk módján *borsba csánnyák*. A borsat — vagy ahogyan még ma is nevezik a vízentúliak, a ciberések — a korpaciberét „egy tál búzakorpából s többecske *puj-korpából* csánnyák”. Hideg vizet tesznek rá, hogy ne *forrósonnyék* meg a korpa. Aztán felfőznek egy üst vizet, rátöltik, és úgy elhagyják egy fél napig. Az magába *megsebesedik*. Csak gyapjú festésére használják.

Bogdánfalván a zöld gyapjúhoz vettek zöld és világossárga Gallus festéket, azt összevegyítve tették belé a borsba, és úgy főzték benne a gyapjút. A többi színt, ugyanolyan festékekkel, mind borsban festették. A *festőbe* (festőlé), a *borsba* sót is tettek. Mikor úgy *heves* (forró), leveszik. Ecetet töltenek rá és betakarják, hogy az *ábur* (gőz) átjárja. Vagy 10 percig betakarva hagyják, akkor tisztálják, szárítják. Még napra is tehetik. A korpacibere, só és ecet olyan jól rögzít, hogy egy cseppet nem megy a színe. Érdekes, hogy Kalotaszegen *hevesküvel* szapulnak, itt *heveslével* festenek.

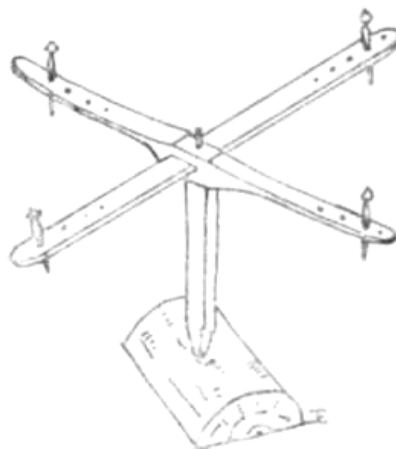
ELŐKÉSZÍTŐ MUNKALATOK

A házilag előállított vagy az üzletben vásárolt fonalakat, aszerint hogy *mellyéknek* (KI), *szálnak* (Bf) vagy *verőnek*, *ontoknak* szánták, letekerik vagy kisebb, esetleg nagyobb csőre felcsőrölik.

A felmotollált kender-, gyapjú-, gyapot-, nyersselyem- vagy műszál-fonalat felteszik a motolla hosszának megfelelő *nagytekerőre* (17. k) vagy *tekerőlevélre*, mely Bogdánfalván háromlábú *cigánykán* (15. r), Szabófalván *sögön* (16. r), butykón forog. A bolti nyers vagy festett gyapjúfonal vagy újabb műszál kisebb karú *vertelkére* (18. k) kerül. Mindkettőn a keresztbe helyezett tekerőlevelek lyukacskaiba orsókat vagy *melléktartókat* (Szf) dugnak.

15. Tekerőlevél cigánykán. Bf, 1953.

16. Fonaltekerő, nagyvertelke sögön. Bf, 1953.

Ezek aztán megfelelő távolságra tartják, mint egykoron a leánykák, a felmotollált fonaldarabokat. A bogdánfalvi tekerő édestestvérét fényképeztem 1958-ban Széken is. Csak a keresztbe tett tekerőlevelekbe nem orsókat, hanem egy-egy *leánkát*, tekerőszeget tettek (19. k).

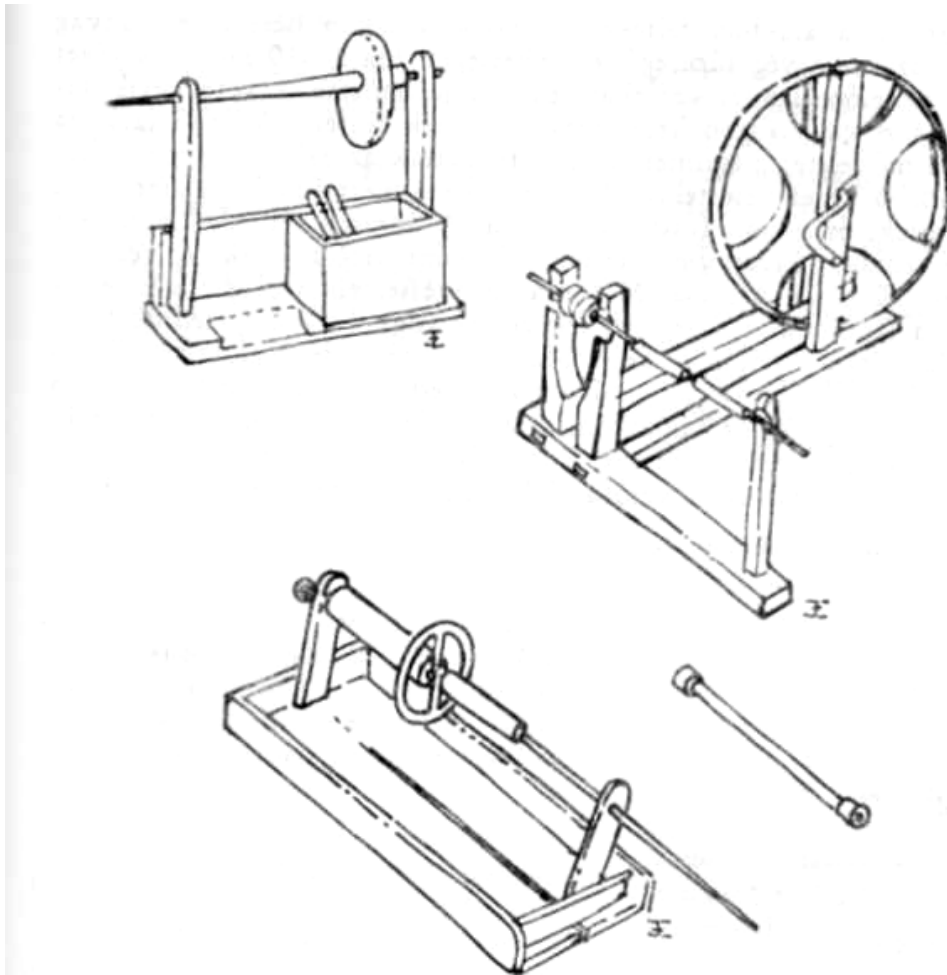
A tekerőn aztán kioldják a fonal *kerestyét*, pászmakötőjét. Régen mind a mellyéknek, mind az ontoknak valót *gomolyába* tekerték, s abból vetették két szálával a *vetőre*, és arról *söllötték* a kis *nád-* vagy *büröksövekre* a beverőt.

1953-ban már a felvetőnek szánt fonalat kb. 30 cm hosszú facsőre, *maszorra* tekerték, s két ilyen csőről nyújtották fel a *vetőre*. Egy-egy ilyen nagy csőre egy egész darabot fel tudtak csőrölni.

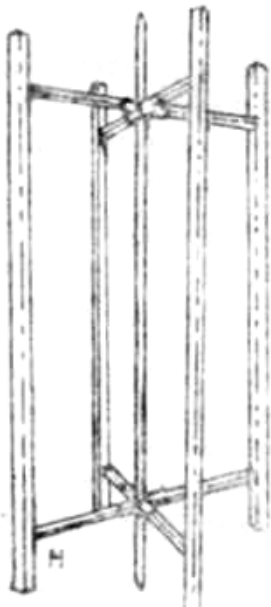
Csángóföldön a csörlőkerek legváltozatosabb fajtáival találkoztunk. A Felső-Maros mentéről és Mezőségről ismert legrégebbi, tenyérrel hajtott *söllővel* (J, Szf), *csöllőszékkal*, *csöllőlétkával* (O: 17. r) leginkább a beverő fonalat *söllik*, csőrölik. A *létkával* (Bf, Pl: 18. r) és különösen az áttételes, nagyobb teljesítményű *hajtókával* (Ka: 19. r), csöllővel már a felvetéshez használt nagy *maszorokra* (20. r), facsővekre is csőrölnek. A létkát cigánykovács készíti, a söllőt és a hajtókat a helybeli mesterek csinálják.

*

A fonallal telt nagy facsőveket *leánkába*, *alergetorba* (Bf), csőtartóba tesszik, s azokról két szálával vetik a *vetőre* (Bf, Pl), *vetőfára* (Kl, Szf), *vecsüre* (J: 21. r). A *vető* (Erdélyben is *vetőfa*, *vetőkaró* vagy *vetőszeg*), mint mindenütt, a szöttes hosszának, szélességének és sűrűségének megfelelő hosszanti szálmennyiség előkészítésére szolgál. Tengelyét, az *orsót* a ház közepén a *kor-dagerenda* (mestergerenda) vágatába és alul egy tuskóba illesztették. E körül forogtak a *vető* kb. egy-egy singre levő oldalfái, amelyekre csigavonalba tekerték és egyben számolták a fonal hosszát. Biztonság kedvéért azért a vég hosszát előbb lemérték, felvetve előbb 2 szálat a motollára. Ennek megfelelően vetettek aztán 3—4, esetleg 8—10 motollányi véget. Így pontosan ki tudták számolni, hogy egy darab fonalból hány sing vásznat, posztót vagy padra-valót vethetnek.

17. *Kupás-söllő*; Szf. Kl, 1949 (Kós nyomán) 18. *Létka, létkaszék* Kl, 1949 (Kós nyomán).
 19. *Csöllő, hajtóka* Kl, 1949 (Kós nyomán). 20. *Nagycsű, maszor*. Bf. 1953.

21. *Vető*. Bf, 1953.

A hosszában csiga alakban feltekert fonalak adták a betervezett anyag hosszát, a szálak száma a vég sűrűségét és szélességét. Ha 8—10 motollás véget vetettek, akkor az előre lemért szálakat lenn beakasztották a vető egyik fájába, majd a *csapon* vagy *sögön* keresztelve vezették fölfelé. A felső sarkába beakasztva, ezt a műveletet megismételték, és forgatták az előbbi nyomon visszafelé. Ha rövidebb véget vetettek, akkor az előre kimért fonal végéhez orsót vagy botot kötöttek, és onnan fordultak vissza. A kerestyénél, ahol a fölfelé és lefelé haladó szálakat keresztbe vetették, időnként megolvasták. A vetésnél is 3 szál egy ige, 10 ige 1 pászma. Mikor a felvetéssel elkészültek, a keresztjét elkötötték, s a láncfonalat a vetőről *lekezelték* vagy *kalácsba szedték* (Kl). (De sokat „kalácsoltam” én is a Felső-Maros mentén, de Kalotaszegen is.) A *lácba*, *kalácsba* (Kl), *burokba*, *gecába* (Bf) szedett fonal végét az utolsó hurokhoz kötötték, hogy ki ne bomoljon, míg a szövőszékre fel nem húzzák.

Lészpeden, mielőtt a vetőt kivitték, a legyűjtött darabot még egy kisgyermekkel együtt *meghintőztatták* a vetőfa első keresztjén (Halász, 1973. 83).

I. E. Előkészítő munkálatok

1. Láncfonal:

szál (Szf)
szála (Bf, Np)
mellyék* (Bf, Kl)
mejjék (Tr, Gy)
mellik (J, Ke)

szila (Hf; Hsz; M)
nyújtó, nyúto (Nk; Ksz); felnyújtó (Tf; M)
melyék (Gyi; Tf; Nk); mejék (Lövéte)
mejjék (Szék); feleresztő (Nk; FM; Sz)
mellékfonal (Cssz); [mellék (Kemence)]

2. Vetülékfonal:

verő (Bf, Kl)
verű (Szf)
vereje (Bf, Np)
ontok (O, Pu, L, Gy)
osztóka (Kl)
beverőfonal (J, Ke)

beverő (Nk; Sz), béverő (Vista)
belévaló (Szék); verőszál (Bikal)
beléverő (Csernátfalu); [béle (Kemence)]
ontok (Gyi; Tf; Nk; Hsz; U)
öltő (Lövéte)
verőfonal (Bálványosváralja)

3. Fonaltartók és részeik:

tekerű (Gf, O, Pu, Ka)
tekerőlevél (Szf, Ke, Pl)
nagytekerő (Bf, Kl)
nagyvertelke (Bf, Kl, Tr)
vertelke (Bf, Ka, Np)
cigánykán forog (Bf)
sögön (Bf, J)
levelek (Szf)
tekerőlevelek (Bf)
orsuk (Bf)
melléktartók (Szf)

tekerő (Bálványosváralja; Bikal)
tekerőlevél (Nagykászon; Kiskend; Vista)
fonaltekerő (Szék; Valkó)
leánka (Kiskend)
gyapottekerő (Valkó)
tekerőlábon (M; Ksz)
gombolyagfán (Nagykászon)
tekerőszárnyak (Szék)
tekerőlevelek (M)
orsók (Nk)
leánkák (Szék)

4. Fonaltekerés:

gomolya (Bf, Szf)
gomolyába tekerik (mcs)
söllik (Szf, J)
csöllik (Bf, Kl, Tr)

gomolya (Nk)
felgomolyozzák (Csernátfalu)
csűrlik (Valkó), csűrölik (Vista)
csöllik (Bálványosváralja)

* A szót ‘motollányi fonal’ értelemben is használják (I.C.5)

5. Cső- és tekerőfélék:

nád- vagy bürökső (mcs)
cső (O, Pu, L); csű (Bf, Kl, Tr)
ső, sű (Szf, J, Ke)
nagycsű (Kl); maszor (Bf)
kupássöllő (Szf, J)
csöllő (Bf, Kl, Tr, Np)
csüllő (Gy, Za), söllő (J, Szf)
csöllőszék (Pu, L, Kr)
csöllőlétka (O)
hajtóka (Ka, Ki)
leánka (Bf, Pu)
alrgetor (Bf)

bodzafacső (E)
cső (Tf; Hsz; Nk; Cssz)
csű (Ksz; M)
nagycső, nagycsű (E)
ládáscsürlő (Szék)
csöllő (Tf; Hsz; Cssz; U, KK)
csüllő (M; Ksz)
csöllökerék (Nagykászton; Korond)
csürlő (Szék)
vencsellő (Korond)
csőfogó leánka (KK); leánka (M)
katica (Nagykend)

6. Fonalfelvetés és szerszámai:

vetik fel (Szf), vetik meg (Bf)
vető (Bf, Pl)
vető (Szf)
vetőfa (Kl, Np)
orsója (Kl, O)
kordagerenda (Kl)
lekezelik (Bf)
kalácsba szedik (Kl)
urokba szedik (Ka)
láncba szedik (L, Pu)
gecába szedik (Bf)
kerestye (mcs)

vetik, felvetik, megvetik (E)
vető (Bálványosvávalja)
vetőszeg (Sztána)
vetőkaró (Valkó, Vista; Szilágyballa)
vetőorsó (Bálványosvávalja)
mestergerenda (E)
lekulcsolják (Szilágyballa)
kalácsba szedik (Nk; KK; Ksz; Lapád)
lefogják (KK)
láncba (M), láncolatba szedik (Nk)
lekalácsolják (Tf, FM)
keresztje (E)

SZÖVŐSZÉK ÉS SZÖVÉS

A lekezelt, lekalácsoló láncfonalat a *szövőre* (Kl), *esztovátára* (Bf, Kl), *osztovátára*, (O, R, L), *osztóacsékre* (J) húzzák.

Az *esztovátára* ma is fontos kelléke a moldvai csángó háznak. Igaz, a férjhez menő leány pl. Nagypatakon nem visz szövőszéket. „Ahol ember van, ott mind csinál.” A menyecske az új háznál kapja az esztovátát, annak minden kellékével.

Ezért tanácsolta az anya leányának, mikor

„... Iéjű Máttyás király
azt a törviént tette,
hogy szőjjen ién neki
három kenderfejből,
Három kenderfejből
egy kendező-kendőt,
Egy sátorborítót
s ebédelő ruhát.”

„Semmi az, semmi az,
 lelkem, iédes lányom.
 Menj el magad hozzá,
 mondd meg te nekije.
 Hogy csánnyon ő neked
 kiét hollyagforgácsból,
 Kiét hollyagforgácsból
 esztevátát s vetőt
 S egy szóból megmondva,
 mi e szövőhez kell...”

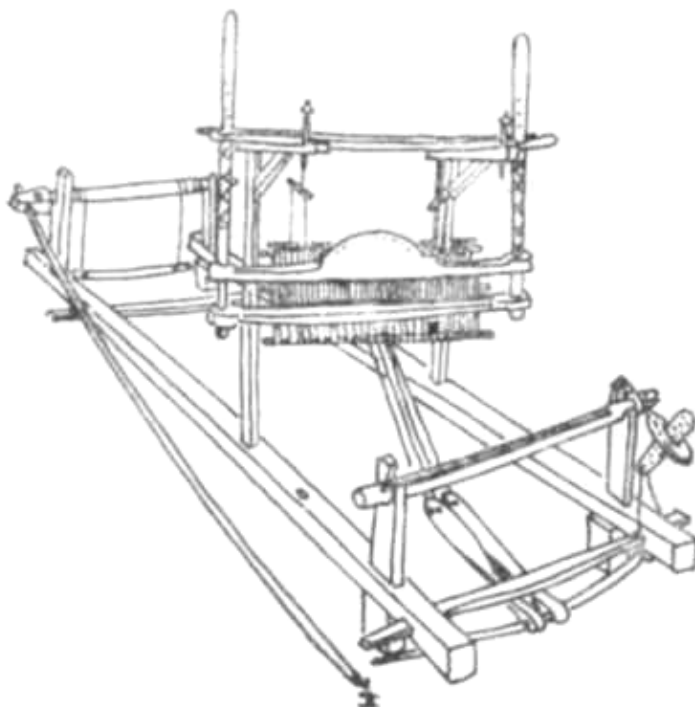
(Kallós, 1973. 17. A.)

Mert Klézsén, ahogyan minden leány vagy asszony értett a fonáshoz, szövéshez, ugyanúgy a férfiember is maga állított elő mindent, ami a „szövőhez kell”.

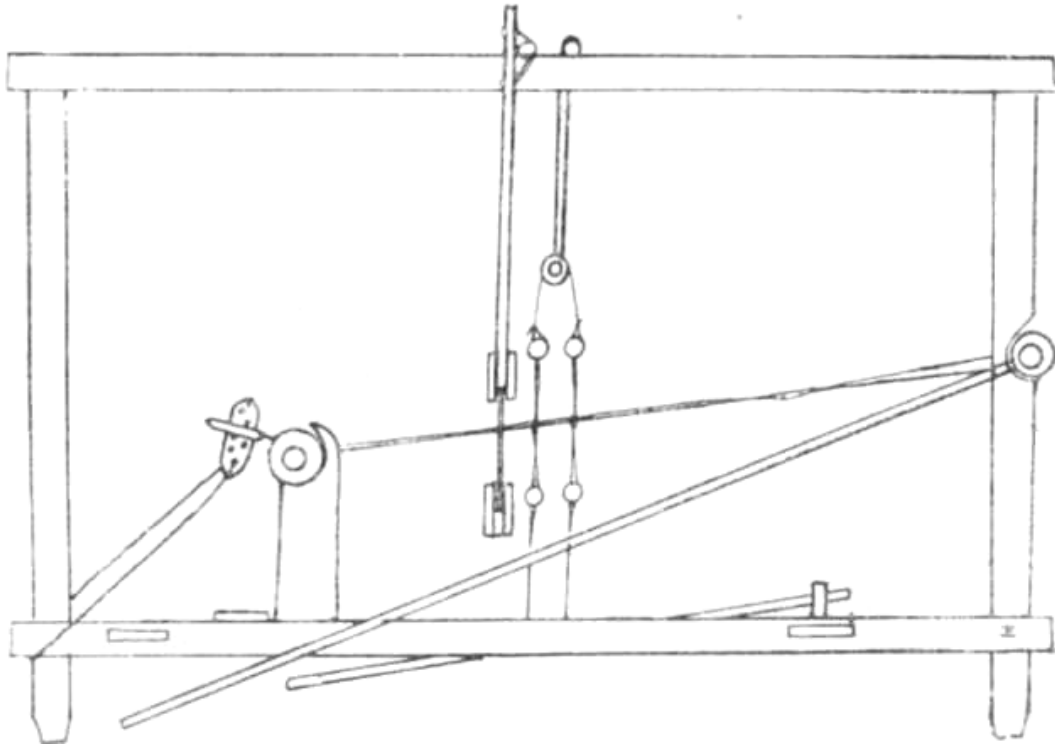
Most is csinálnak osztovátát. „Az ember, az enyim — mondta Klézsén Antal Bicsók Jánosné 1978-ban — most csinált a menyinek. Csinálnak *félbe* is, rövidet, de így hosszán jobb.”

De erre felé nemcsak a szálakat húzzák, a vásznat szövik osztovátán, de Lujzikalagoron a kihúzott bőrt is „felteszik az *osztovátára* [állványra], és az ide becsíptetett bőrt az éles vaspengéjű *vakaróval kitakariccsák*” (Kós, 1976, 161).

A csángó házakban kétféle szövőszéket láttam. A *régi* vagy *magyaros-osztovátán*, a pipás-szerkezetűn (20.r) a nyüstöket és a bordahajat a *talpak* közepétájt beállított *karjára*, *pipájára* akasztják (22.r). A *romános-osztovátán* (Kl, Bf: 23.r) a talpak végébe beállított lábakon hosszában átfektetett gerendán, karján, *tetejefáján* átvett *nyisttartófán* (Bf) vagy *keresztülfán* (Pu)

22. Régi, magyaros-osztovata. Szf, 1949 (Kós nyomán).

23. Újabb, romános-osztóvata. Bf, 1953.

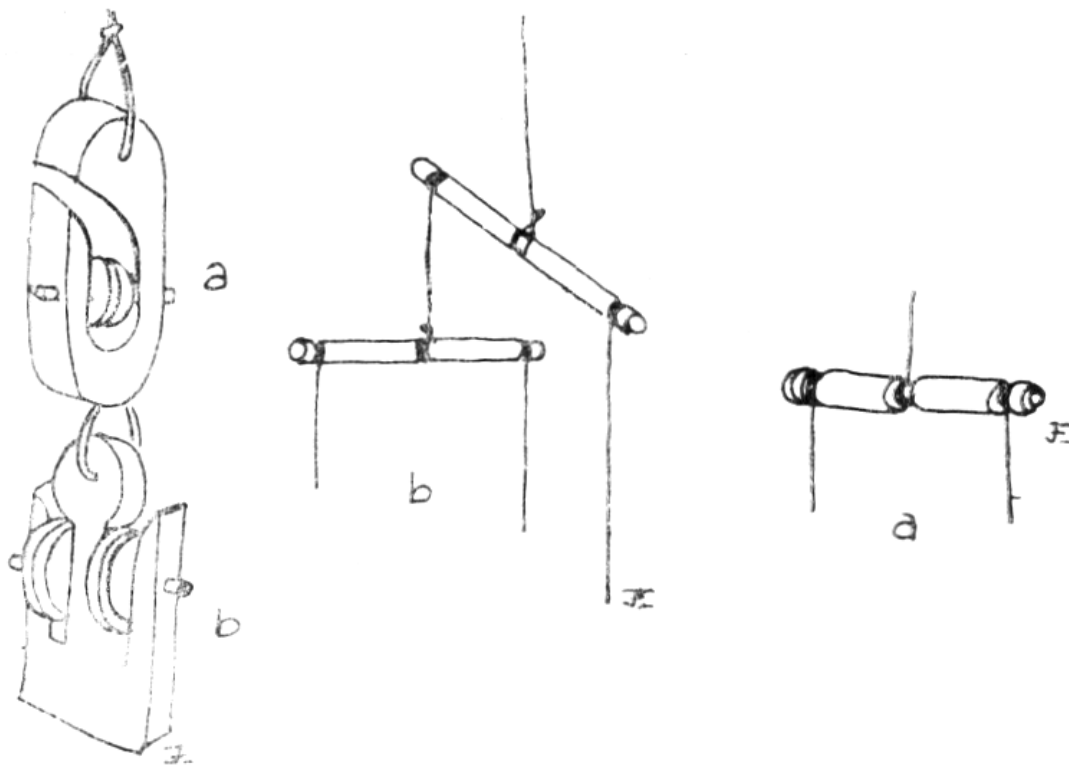
függeszkednek. Mindkét szövőszék részeinek elnevezésével Erdély számos vidékén talákoztam (21.k).

Mert itt a románosnak is *gerendája* van és *talpa*, *karja* és *lába*. Hátul a szálakat *tekerőre* (Bf, Np, Kl, S), azaz lánchengerre csavarják, s a kész szőttest elől a *hasajóra* (Bf, G, On), vásznhengerre húzzák.

„Hasajó, met meg van haszítva — magyarázta Duma Györgyné Bogdánfalván —, aha a szálát húzzák.” De más magyarázatot is adott Bori néni: „Met a hasza odaér az asszannak.”

Onyesten mindkettő hasajó: *esső hasajó* és *kátussó hasajó*, a talpa meg *zálla* s a karja *pipa* (20. k). A hátsó hasajó vagy tekerő kiálló végébe jár egy 2 m hosszú *eresztőfa* (Bf, L, Pu, U), *eresztő* (Ka, Szf, O), Jugányban *erescső*, *eresztőbot*, amellyel a szövőasszony, mikor egy *nyúlást* beszőtt, ültéből ereszti a hátsó hengeren levő szálakat. Az első hasajón a vásznat a *likas-likason* (Ka, Bf) *likasztott* (Szf) vagy *likatos fa* (O) és a *feszicsű* (J) feszíti, rögzíti (29. r). A talpakat még összekötik a *keresztülvalófák* vagy *átalfák* (Szf), a *lábítódeszka*, benne a *lábítófej* (Bf) a *lábítókkal* (Bf, Szf, Ka, Pl, Pu) vagy *liptető*kkal (Szf) és az *ülődoszka*. A régi osztóvátát könnyű állítani, elől a vászonnak keskenyebbre, s a gyapjúszőttesnek szélesebbre. Onyesten a festékesnek még 130 cm szélesre is.

Ennek megfelelően egy osztóvátához van legalább két *nyisttartó-bot* (Pl), *nyisttartó-páca* (O) vagy *nyistfa nyistkarikákkal* (Bf) (24.r). De még az is előfordul, hogy egyszerűen csak *botocskára*, *szolgáló nyistekre* kötik a páros vagy páratlan nyüstöket (25.r). És vannak — mint mindenütt — *bordahíjjak* (O, Pl) s belé 8—10 *nádborda*.

24. Nyüstkarikák, tönörgők: a) két nyüsthöz; b) négy nyüsthöz, együtt, ötnyüstös szövéséhez (Kós nyomán).

25. Nyüstváltók: a) botocska két nyüsthöz; b) szolgáló nyistek.

I. F. A szövőszék és munkálatai

1. A szövőszék és részei:

szövő (Kl)

régi osztováta (O, Ka)

magyaros-oszrováta

pipásosztovátye (Szf)

romános-osztováta (Bf)

félbe (németes: Kl)

4 lába (Bf, O, L, Szf)

2 talpa (Szf)

2 zálla (O), álla (O, Pu)

2 karja (O), karfa (Bf)

pipája (Szf, Kl, O)

hátussó hasajó (O, Pu, L)

tekerő (Bf, Np, Ff, Kl, S, Kl)

eresztő (Szf, O, Ka)

eresztőfa (Bf, L, Pu)

eresztőbot (Kl)

erescső (J, Ke)

esső hasajó (O, Pu, L)

hasajó (Bf, Gf, Dsz)

likas-likas (Ka, Pu, Kl)

likatos fa (O)

likas (Bf)

szövő (Hsz)

osztováta (Hsz; Nk; FM; Ksz; észtováta (Vista)

észtováta (Gyi; Tf; Hsz; KK; Ksz; Sz)

isztováta (Szék, Bálványosváralja)

asztaváta (Andrásfalva; Magyaró)

[usztováta (Székelykeve)]

4 lába (Tf; Hsz; Nk; Cssz; U; FM; M; Ksz; Sz)

2 talpa (U; FM; M; Sz)

2 álla (Nagykászon)

2 karja (Tf; Hsz; Nk; U; FM; M; Ksz; Sz)

járom (Kiskend)

hátussó hasajó (Nk; KK; M; FM)

fejfa (Türkös, Hosszúfalu)

eresztő eszteke (Nagykászon)

fordítófa (Nagykászon)

eresztőrúd (U; KK; M; Ksz; Sz)

eresztőü (Valkó)

első hasajó (Nk; FM; M; KK), — kompostor (Ksz)

hasajó (Szék), hasolló (Hosszúfalu)

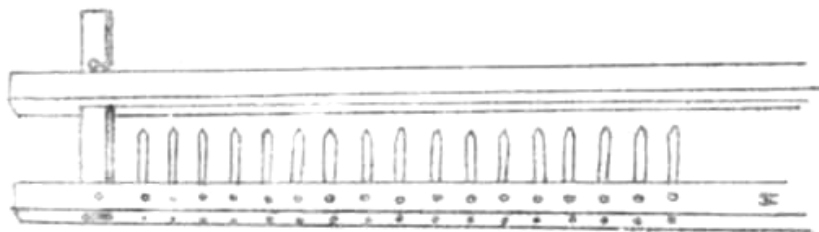
lyukatos lapacka (Szék)

lyukasfa (M; KK; Sz)

furatos (Nk)

likasztott (Szf, Pl)	feszítőfa (Ksz)
feszítő (Bf, O, Ka)	feszítőszeg (Bálványosvávalja)
feszítű (Szf), feszicsű (J)	feszítőüfa (Valkó), fapina (Szilágyballa)
keresztülfa (Pu)	keresztfa (Tf, Sz)
keresztülvaló fák (O)	közfák (KK)
átalfák (Szf)	
lábítódeszka (Kl)	lábító vésettfája (Magyaró)
lábítófej (Bf, Kl)	lábítófej (Nagykászon)
lábító (Ka, Pl, Pu)	lábító (Gyi; Tf; Hsz; Nk; Csz; U; FM; KK; M; Ksz)
	lábító (Valkó)
liptető (Szf), lábító (Bf)	ülédeszka (K), ülés (Nk)
ülődoszka (Bf, Szf)	nyüstfogó (KK)
nyisttartó-bot (Ka, Pl)	nyisttartó-pálca (Nagykászon)
nyisttartó-páca (O, Kl)	járom (Magyaró)
nyistfa (Bf)	nyüstcsigák (Vista)
nyistkarikák (Bf, Ka, Kl, L)	nyüsttartó-csigák (Parajd)
	sikolytó (Tf), sikottyú (Nk; KK)
szkripec (Bf, Szf)	nyüspáca (Bálványosvávalja)
botocska (Szf, J, Ke)	kecskék (Parajd)
szolgáló nyistek (J)	nyüst (Tf; Hsz; U; KK; Ksz; Sz)
nyüst (Szf, Pl)	nyüst (Nagykászon)
nyist (Bf, Kl, Ka, Pu, O)	nyüstmadzag (KK)
nyistmadzag (Bf, KE)	bordahéj (Tf; Hsz; Csz; U; FM; KK)
bordahéj (Bf, Szf)	bordahaj (Szék)
bordahíj (Ka, Pu)	bordahaj (Bálványosvávalja; Vista)
bordahijja (O, Pl)	bélfá („akin a borda van”, Hosszúfalu)
verő (Kl)	borda (E)
borda (mcs)	nádborda (E)
nádborda (O, Pu, L, Szf, Bf)	

A *felhúzáson* ketten, de legjobban hárman dolgoznak. Az egyik beleakasztja a hátsó hasajóra vagy tekerőre rögzített *ponkostorba* (Szf) a lekezelt és az osztóvátára hosszan elnyújtott fonál végét. Diószegen Halász szerint (1973. 85) a *ponkostor* neve *örömfá*, Lészpeden meg Pusztinán a madzagé *örömmadzag*, mert kell-e annál nagyobb öröm, mikor az ember megpillantja a fáradtságos munka végét. Igaz, most csak kezdik a felhúzást, most az első asszony széthúzva a felvetőszálakat, a felső keresztjéből *tincsenként* választja a *tekerőbordába*, *fogasba* (Bf: 26.r) a szálakat, amely felhúzás közben tartja majd a mejjék, a felvetőszálak sűrűségét és szélességét. Miközben az első

26. Fogas. Bf, 1949 (Kós nyomán).

asszony csavarni kezdi a tekerő végébe dugott fával, a második az osztováta előtt ülve engedi a *kalácsból* egyenletesen a szálakat. A harmadik igazgatja a tekerőbordát, hogy „a szálak össze ne bolonduljanak”, s a hátsó hasajóra *csépeket* (L), *csipkéket* (Bf) dug, hogy a mejjék egyenletesen tekeredjék. Mikor a lánc végéhez, a hurokhoz érnek, a hátsó hasajót kiveszik és felteszik az osztováta karjára. Előzőleg megszabadítják a *fogastól* (Bf) (felhúzó borda). Ezután az első keresztjébe két *keresztcsépecskét* (L) dugnak, s abból választják ki páronként és adogatják be szálanként a nyüstbe, majd a bordába (22a.k). Mikor szövik, a keresztcsépecskék a nyüst mögé kerülnek. „*Csípveszszűket* teszünk, hogy legyen kiválása” — magyarázta Antal Jánosné Klézsén. A hímes 3—4—5 nyüstösök befogását nem mindenki érti. Ezért ahhoz *felfogó-asszonyt* hívnak, aki adja, *nevezi a szálakat*, s a háziasszony vagy leány aszerint befogja.

A nyüstöket, a 2—3—4—5-ös kender-, gyapot- vagy gyapjúnyüstöt legtöbb asszony maga készíti. Moldvában is, mint mindenütt, ahol jártam, azt tartják, hogy a nyüstkötést leányul kell megtanulni.

„Itt azt tartják — mesélte 1978 nyarán Antal Bicsók Jánosné —, hogy ha az asszony tanul meg nyüstöt kötni, meghal a bocsu [az öreg]. Ha az ember (nem a legény) készít matollát, akkor meghal a baba [az asszony]. Köttem a nyisteket s nem halt meg. Előbb az ember csánta a matollát, de nem haltunk meg. Nyistkötő-doszkát is csáltattam vele, a szövés örökké kell.” S a nyüst kopik, szakad, pótolni kell.

Az osztováta *fogdosásra* készen állt, kértem is Antalékat, hogy fogjanak be bár egypár szálát, de Péter-Pál napja nagy ünnep, ilyenkor nem dolgoznak. „Csak egy *pásmecskát* fogdosunk, az nem munka” — nyugtatta meg lelkiismeretét (22b.k).

A nyüstöket *nyistkötő-lapockára*, sodort kender-, gyapot- vagy gyapjúcérnából kötik. Előbb elnyújtják a lapockán az *innyát*, a többszálú kendercérnát, majd a lapockát megkerülve ráhurkolják előbb a nyüst egyik oldalát, majd a másik oldalát.

Kötnek két nyüstöt fehérnemű-vászonnak: 11, 12, 13 és 16 pásmást kender-, kenderes és gyapotvászonnak, s húspásmást nyersselyem-kendőknek.

Négy nyüstöt kötnék lepedő-, posztó- és övszövéshez: három pásmást övnek, 7-est lepedőnek, lécsérnek, 9-est posztónak. Három és öt nyüstöt, általában a páratlan nyüstöket úgy kötik, hogy a hátsó nyüsten van a szálmennység fele, és a többin elosztva arányosan a többi. Ezeket párnacsúp, abrosz, kendező, Klézsén még ágyvető szövéséhez is használják.

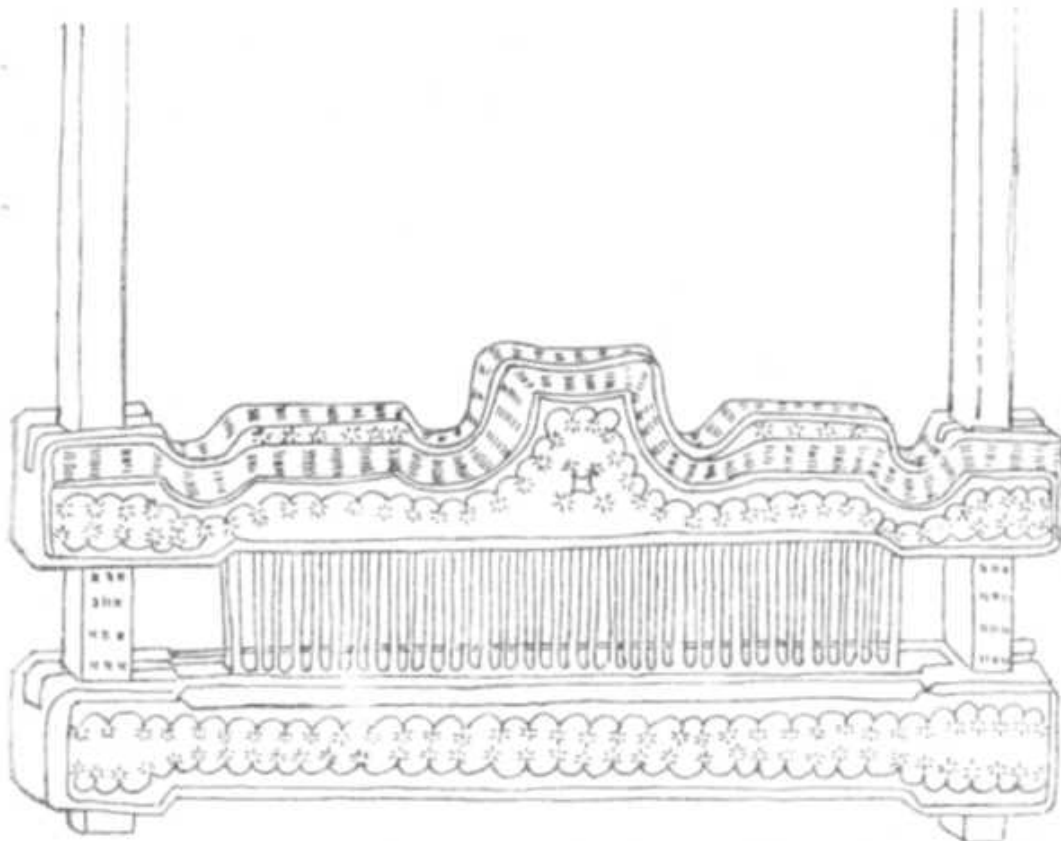
Bordákat is a legváltozatosabbakat találunk a Csángóföldön. Nagypatakon Kotyor Jánosnénál 1953-ban pl. 8 különböző bordát láttam:

1) *Övszövő borda*: hárompásmás (7×22 cm belvilágú), *Ikresfogú borda*: 1 fogába 3—4 szálát tesznek hím után (hogy a színes mejjék érvényesüljön).

2) *Posztószövő*: kilencpásmás (8×97 cm), ikresfogú, 1 fogba 2 szálát tesz. Azért ilyen hosszú, mert a *piválás* (ványolás) után is 50—54 cm széles kell hogy maradjon a posztó.

3) *Lepedőszövő*: hétpásmás (8×75 cm), ikresfogú, 1 fogba 2 szálát számitanak.

4) *Vászonszövő*: a) 11 pásmás (6,5×60 cm) *kendervászonnak*; b) 12—13 pásmás (6,5×60 cm) *keresztvaszonnak*; c) 16 pásmás (6,5×64 cm) *gyapotvászonnak*. Mindháromnál 1 fogba 2 szálát tesznek.

27. Hímes bordahéj bordával. Bf, 1953.

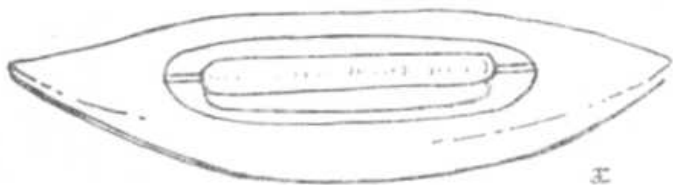
5) *Tarisnyaszövő*: kilencpázmás (5,5×55 cm), 1 fogba 2 szál.

6) *Kendőszövő*: húspázmás (6×70 cm) boránzsikkendőnek.

A szálakat előbb a nyüstbe szálanként *hím után* (minta szerint) befogdossák, majd a bordába 1—2—3, esetleg többszálanként vagy *vátakul* (felváltva: 2—1—2—1) beszedik. A nyüstök fölé erősített bordát ekkor előrefordítva a *hordahéj* közé szorítják. Ez a sokszor díszesen kéz alá faragott (27.r) héja a bordának a *verő*, amellyel erősebben vagy gyengébben verik rá az ontokat vagy verőt a készülő szötteshez.

A hátsó hasajó visszakerül a helyére, az eresztőbotot az *eresztőfejbe* illesztik, és a mejjéket hátul rögzítik. Így a nyüstökön és bordán áthúzott szálakat elől *tincsenként* a *kötözőpácához*, *kötözőcsépecskéhez* erősíthetik. Ez addig is, míg a vászon végét a hasajó hasítékába illeszthetik, mintegy összekötő a hasajó és a készülő szöttes között. Éppen ezért három helyen madzaggal ideiglenesen a hasajó hasítékához kötik. Mikor a szöttes eléri a kellő hosszat — bár egy singet —, akkor kiveszik.

Előzőleg a *lábítódeszkába* (O) rögzített *lábítófejbe* (Bf) a nyüstök számának megfelelő *lábítót* vagy *líptetőt* (Sz) helyeznek, s ezeket a nyüstmadzagok segítségével a megfelelő nyüstökre akasztják. Szabófalván Kós még lerajzolta (22.r) azt az egyszerű, kényelmesebb formát, melyben az ülődeszka alatt levő pálcáról előnyúló léptetőkön pihenhet szövés közben a láb. Azon még a gyakorlatlan szövőnek sem kell keresgélnie, különösen a régi kétnyüstösök szövésekor, csak az egyik lábáról ereszkedik a másikra. Én Finnországban szöttem ilyen típusú szövőszéken legelőbb, és ott láttam először a Roman

28. Vetőllő bürökcsővel. Bf, 1953.

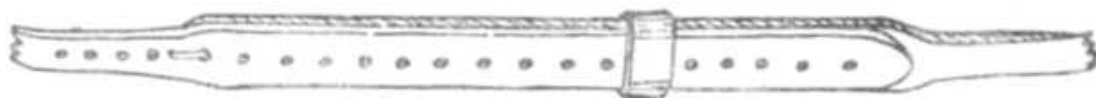
környéki *botocskákkal*, szolgáló nyüstökkel való billenős megoldást (25.r). Egyszerűen egy közepen rögzített botocska két végéről lelógó madzagokkal biztosítják a két nyüst szabad mozgását. Két rúdon átvett botocskával már négynyüstöst és a rajzon ábrázolt felkötési móddal háromnyüstöst is nyugodtan szőhettek. Bákó környékén az öregek még az idők folyamán fényesre dörzsölődött *nyisttartó-boton* (Pl) vagy *nyistartó-pácán* (O) hosszabb madzagon mozgatják a nyüstöket. A fiatalabbak már a *nyistfát* karikákkal, *szkripecsekkel* használják (24.r).

Mikor aztán az összes madzagokat megigazitották, elindítják a *szüvőt*. Lelábitják, s kezdik *őteni* a beverővel (23a-b.k). A vetüléket — rendszeren a lazább fonású kender-, gyapjú vagy más fonalat — a *söllővel* bodzafa- vagy bürökcsővekre *csölik*, s a *bélfacsára* húzva a *vetőllőbe* illesztik. Előbb szőnek fonallal két-három szálát, aztán azzal, amivel *szűnyi* akarják. A szövött anyag kellő feszeségét egyszerűbb vagy cifrább fa, újabban vas *vászonfeszítő* (29.r) biztosítja.

Ha tiszta virágoskendert, de különösen ha fésült szálfonalat húznak fel, akkor *kenőt* (Ke), vagy *kenőcsöt* főznek. Mert az állandó dörzsöléssel kibolyhosodott házifonalat *eszi* a borda. „Kell a kenő, mer szakiccsa a borda, ne borzosoggyék.”

A kenő anyaga *hustya* (máléciberében leülepedett korpá) meg tojás volt. Mások a főtt kukoricakorpát mozsárban megtört kender- vagy tökmaggal és szappannal *sikították*. De láttam rozskorpát búzaliszttel is összefőzve. Lükő még savanyított lágy korpakenyér-kenőről is ír Jugányból (1934. 99). Régen két kukoricacsutkával, újabban két kefével sikították meg a fel vetőszálát, egy-egy *nyúlást*, mindig hátrafelé, a bordától a hátsó hasajóig simítva a kenderfonal apró szálait. Moldvában a hosszú osztovátához azért is ragaszkodnak, mert a röviden, „a félen bajos a kenés”. Kényes dolog a kenés, amennyit használ, annyit árthat is. Ha igen hamar szárad, akkor a szál megkeményedik s könnyen elpattanhat. Éppen ezért nyáron lehetőleg hűvös helyen, árnyékon, pincében szőttek.

Ha a férfiembernek nem akadt sürgős dolga, akkor, különösen a fiatal házasok, besegítettek az asszonyok munkájába, de még a legény is besegített

29. Vászonfeszítő, parang. Bf, 1953.

a szeretője szövésébe, hogy a szabogatásra minden készen álljon. Trunkon még a párosító is azt mondja:

Luca szű ě pinciében,
Sz Gergely csüll ě görlicsbe.

(RMN 169.)

Ott aztán, fenn a házban, családi segédlettel vagy anélkül, a csángó asszonyok és leányok is a legváltozatosabb szőtteseket készítették. A szövés ideje legtöbbször télen, a fonal szapulása után kezdődött, és tartott a tavaszi munkák beálltáig. De szőttek nyáron is az őszi betakarodásig. Akinek nagy-leánya volt, s akinek sietős, az csak meszeléskor vitte ki az osztovátát a házból. Klézsén még 1978 júniusában is nem egy háznál csattogott a szövőszék.

I. F.

2. A fonal felhúzása:

felhúzás (Bf, Np)

felnyújtás (Kl)

ponkoston (Bf, Szf)

örömfá (Dsz)

örömmadzag (L, Pu)

tekerőborda (Ka)

fogas (Bf)

csépek (L, Pu)

csiépkék (Bf, Tr)

csípveszűk (Kl)

sipkék (Szf)

keresztcsiépkék (Bf)

keresztcsépecskék (L)

felhúzás (KK; Vista Ksz), feltekerés (Magyaró)

osztovátá megvetése (Bálványosvárálja)

ponkoston (KK; M; U), kompostor (Vista)

fonalfelfogó-pálca (Hosszúfalu)

madzag (KK)

felhúzóborda (FM)

felhúzó (Ksz)

csépek (U; KK)

csépecskék (Csernátfalu)

csípvesző(k) (Vista; Szék)

bogáncsok (KK)

keresztpácák (Magyaró)

keresztcsépek (U; KK)

3. Nyüstbe-fogás:

felfogóasszony (Bf, Kl)

nevezi a szálakat (Bf)

fogdas (Szf, Bf, Kl)

biéfogja (Bf)

a nyüstkötést leányul kell megtanulni (mcs;
= Tf; Nk; KK; M)

nyüstkötő lapocka (Bf, Kl)

innya (Kl, Ka)

nyüstveszőcske (Bf)

hím után (Kl)

befogóasszony (Valkó), fagdasó- (Lapád)

adja a szálakat (E)

fogdos (Nk; FM; KK; M)

béfogja (Hsz; Ksz)

nyüstkötő lapicka (Ksz; KK)

innya (Sztána; Kiskend)

nyüstpáca (Valkó)

minta után (E)

4. Bordák:

ikresfogú borda (dcs)

posztószövő borda (dcs)

övszövő borda (dcs)

lepedőszövő borda (dcs)

vászonszövő borda (dcs)

borítottfogú borda (Nagykászon, Kiskend)

posztószövő borda (Tf; Nk; FM; KK; M;
Ksz; Sz)

övszövő borda (Gyi)

lepedőszövő borda (E)

vászonszövő borda (E)

5. A szövés elindítása:

kötözőpáca (Bf, Kl)
kötözőcsépcske (Kl)
elindítják a szüvőt (Kl)
szünnyi akarják (Kl)
vetöllő (Bf)
bélfá (Szf), bélfácska
vászonfeszítő (Bf)
siptetű (Szf), macska (Pu)
parang (Kl)
kenő (Ke, J)
kenőcs (Bf, Np, Kl)
nyúlás (Bf, Szf)

kötözőpálca (Szék)
kötözőcsép (Nagykászon)
elindítják (Magyaró)
szönni akarják (Nagykászon)
vetöllő (Tf; U; FM; KK; M)
bélfá (Valkó)
feszítő (FM)
feszittyű (Parajd)
porong (Barcaújfalu)
kenő (Nagykászon; Korond)
kenőcs (Valkó)
nyúlás (Nagykászon)

II. SZÓTTESEK

SZÖVÉSMÓDOK

A Bákó-vidéki Mezőségen a legidősebb adatközlők emlékezetében még úgy él, hogy „mindet síkon szöttek, 2 nyisztbe, 4 nyisztvel csak a kerekítőket, a katrincákat”. No meg a ványolásra kerülő posztókat. Buláj Györgyné, aki idestova 100 esztendő volt, Bogdánfalva leghíresebb felfogó asszonya úgy emlékezett, hogy a „nyüszösöket csak a nagy verekedés” — 1916 — előtt kezdték szöni. A „mamájának” a nagyanyjának „nem vót 3 nyisztvel gyelok”. Vagyis a nagyanyja nem hozott férjhez, nem is ismerte a hímes-nyüstös szövést egyáltalán. Azért addig is, két nyüsttel és egy deszkával emelgetve, a legváltozatosabb szótteseket tudták előállítani. Mert aszerint, hogy egy vagy két szálat fogtak egy nyüstbe, és egyet, kettőt, esetleg többet, egyenletesen vagy váltakozva szedtek egy-egy bordafogba, más és más szövedéket nyertek. Valóban, a kétnyüstösök elnevezésével már mind találkoztam valamennyi szövő vidékünkön, de a négynyüstös *fenyőágas*, *barackmagos* meg *villás* szóttes-hímesek is jól ismertek a Székelyföldről vagy Erdély más tájairól. A Moldvában kedvelt háromnyüstös sok helyen a *deszkával emelés* helyébe lépett, mert úgy gyorsabban és kevesebb anyaggal lehet a *babosrendeket*, *pattanásokat* kihozni. Az ötnyüstös meg a barackmagos hímeket formálhatták mutatós díszítősorrá. A hímes négynyüstösökkel, az egyszerűbb takács-hímesek falusi szövőszékre, négy nyüstre való alkalmazásával csak a második világháború után ismerkedtek meg a csángó asszonyok, természetesen román közvetítéssel.

Így az idők folyamán ezen a vidéken is készültek:

Sima szóttesek, amelyeket síkon szöttek;

Kétnyüstösök, *kettős-szóttesek* lehetek: *mindjőba*, *beleznásan*, *vátakul* vagy *borozdásan*;

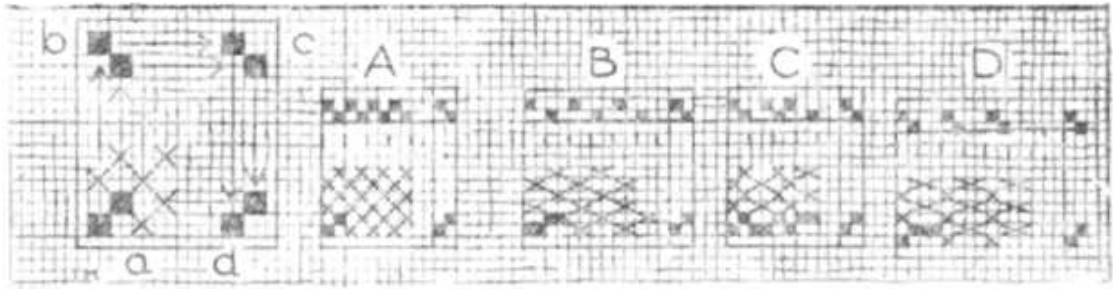
Négynyüstösök: *rendes négyes*, *villás*, *fenyőágas* és *barackmagos*;

Hímes-nyüstösök vagy *nyüstös-hímesek*;

Háromnyüstösök: *kisi-* és *nagy-háromnyüstös*;

Ötnyüstösök: *apró-* és *nagykarikás*, *karikás* és *kupás*;

Hímes-négynyüstösök: *nációnálos*, *optos*, *almás*, *kapcsos* és *újfogások*;

30. Kétnyüstösök: A. *Kettősön*; B. *Beleznásan*; C. *Vátakul*; D. *Borozdásan*; a) szövött anyag képe; b) nyüst befogás; c) borda befűzése; c) lábító kötése; d) lábítás.

Szedések-emelések: deszkával vagy kézei szedettek;

Választottak: festékesek vagy gomolyások;

Bernyécek.

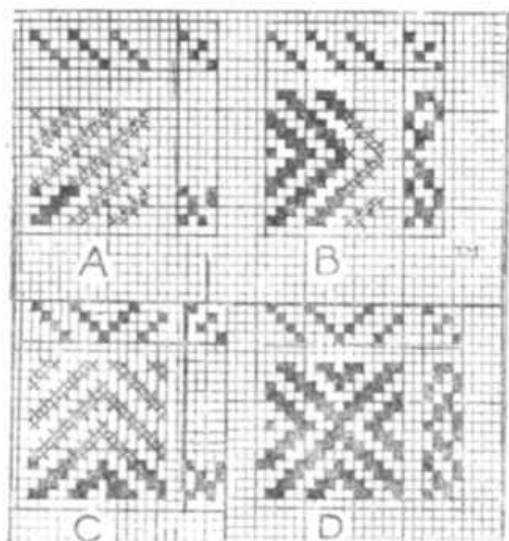
Két nyüstben (30.r) igen változatos szőttesek készültek; a legsűrűbb, legvékonyabb virágos kendervászon, majd a boránszikos ruha meg a legvastagabb *ribanclepedők*, esetleg *festékes lepedő* is.

Kettősön (Bf, Ka, Kl), *mindjőba* (Gy) (30A.r) szöttek elsősorban a testi fehérműket. Két nyüstbe fogták egyenként, két szálát fűzték a bordafogba, és természetesen egyenként lábították. Így készültek még a viselőkendezők (24.k), párnaszínek, lepedők és abroszok. De kettősök voltak a ruhacsákák, a servetek, legfeljebb a szélükre került egy kevés emelt vagy szedett hím. Mindenesetre itt is, mint mindenütt a világon, kettősön, vászonszövésével állították elő a legvékonyabb és ugyanakkor legtömöttebb szőtteseket.

Beleznásan (Bf, Ka, Ta), *laposan* (O, L, Pu) (30B.r) ripszben, ritkább-vastagabb anyagot nyertek. A két nyüstbe egy-egy vastagabb szálát fogtak és egyet egy bordafogba, vagy két-két vékonyabbat egy-egy nyüstbe, s ugyanannyit egy bordafogba. Így szöttek kezdetben a *ribanclepedőket* vagy *ronygy-pokrócokat*, a vastagabb *betakarózdó ágyvetőket*, *gyapjúlepedőket*, a *nagy-csokrosokat* s végükbe a színes *búcsús tarisnyákat*. De így készültek kezdetben a fejtős színes szőttesek, a párnafejek (25. k), *kendezővégek* és *abrosvégek* is, mivel a színes gyapjú vagy fejtő a felvető kenderszálát teljesen elfedte.

A *belezna* eredetileg takács műszó, szövés hibát, hiányt jelent. Vagyis a jó, a bordafoganként 2 szálú vászomból hiányzik egy, tehát hiányos. Kászonban *egyes*, Magyarón és Kis-Küküllő vidékén *lapas* a neve. Beleznás szöttessel először a hétfalusi csángóknál találok. Ott is beleznásan szöttek a legrégibb szedetteket. Így a ritka, fehér, vastagabb felvető szálát a vékonyabb, színes beverő teljesen takarja, ezért kiválóan alkalmas színes gyapjú vagy fejtős szövésére. Enyhén bordázott felületén sokkal jobban érvényesülnek a színek, mint a kettősön, a jóban szövött anyagokon, ahol a felvető megtöri azokat. Kalotaszegen a szó még megőrizte eredeti jelentését: a vászon akkor volt *beleznás*, ha a felvető szakadt szálát elmulasztották bekötni. Így két első vagy második nyüstre fogott szál került egymás mellé, és mindkettő laposan haladt, mint mikor tévedtek a befogásban és tévedésből ugyanarra a nyüstre két szálát fogtak. A csángók már vagy még mind a két változatra alkalmazzák a *beleznás* elnevezést, de ők szándékosan hagynak ki a bordából egy szálát vagy fognak ugyanarra a nyüstre kettőt.

Vátakul (Gy) *másodegyesen* (Bf, Kl; 30C.r) akkor szőnek, ha a két-nyüstöst a bordába egyenlőtlenül fogják. Egyik fogba egy s a másikba két szá-

31. Négynyüstösök: A. Négyesen; B. Villásan; C. Fenyőágasan; D. Barackmagosan.

lat fűznek vagy egyiket üresen hagyják — tehát a szálak befűzését változtatják. Így készültek kezdetben a kockás padravalók és falravalók, s másod-egyesen, egy fogat üresen hagyva, borítottfogú bordában, akárcsak Kászonban a puha, meleg csergék.

Borozdásan (Gy; 30D.r) az újabb kockás gyapjúlepedőket s a falravalókat, lécsereket szövik. Sűrűbb, például 20-as bordába tesznek 10 pászma fonalat. Egy fogba két szálát fűznek, a másikat meg üresen hagyják. Így nem verődik annyira, mint a beleznás. Kevesebb anyag megy bele, s ez manapság sem megvetendő szempont. Ugyanakkor hosszában önmagából enyhén csíkozott felületet nyernek. Lészpeden egy fogba még négy szálát is fűznek, s egyet üresen hagynak. Így a borozda még jobban érvényesül. (Borozdás: barázdás, mint a frissen szántott anyaföld.)

Négyesen (Ka), *négy nyüstvel* (Kl), *rendes négyesen* (Bf), Gyimesen „tisza négyesen”, *sikon* (31A.r) (egyenlő oldalú sávolszövés) elsősorban a *kerekítőket* (Ke), *katrincákat* szöttek, mégpedig a *lepedő-* vagy *csepükatrincákat* és a gyapjúkat egyaránt. De így készültek a *ványolt* vagy *pivált posztók*, később a *féligványolt posztók* is. Idővel négyesen szöttek, s a két világháború között a *négyeságyvetőket*, padra- és falravalókat s végükbe a virágos, *búcsús-tarisnyákat*, később a viselőket (26.k), gyapjútól és csepüből egyaránt. Valamennyit négy nyüstbe, rendszeren (sorba) fogták. A két szélső lábítót a két szélső nyüsthöz, a két közbelsőt megcserélve kötötték. Ha vékony volt a katrinca felvetője. Bákó környékén 3—4 szálát, Gyimesen még 7—8 szálát is tettek egy bordafogba, hogy a színes beverő csak kivillanjon a felvető közül. Ez a világszerte ismert négynyüstös *posztóhímes* hosszú ideig az egyetlen többnyüstös volt a csángók körében. Állítólag csak ebben a században terjedt el a többi, a Székelyfölddel és más vidékekkel azonos elnevezésű egyszerű négynyüstös hím.

Villásan (vetülékirányú törtsávoly; 31B.r) csak férfi és női öveget látam. Rendszeren négy nyüstbe fogják, de a lábítást hét, kilenc vagy tizenegy

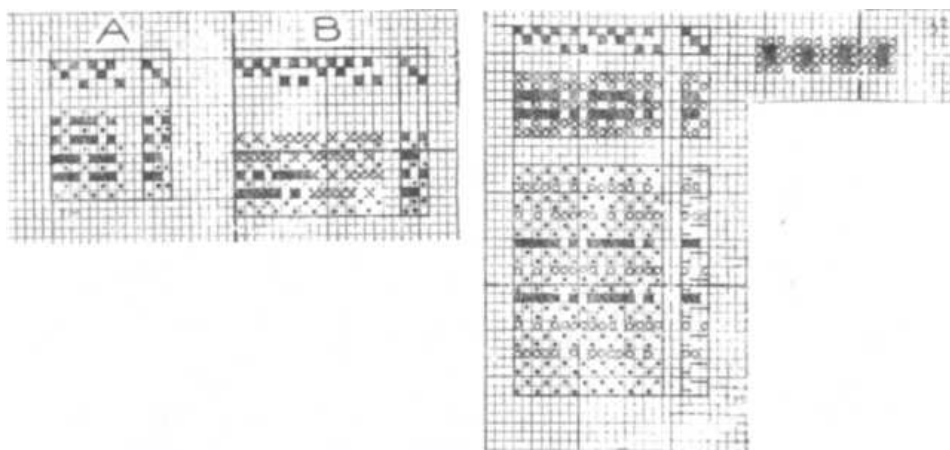
szál után megfordítják. Így a sima négynyüstös *rendjét*, *sorát* megtörik, s ez a tömött színes felvetőszálaknak hullámzó, érdekes játékot ad.

Fenyőágas (Bf, Ka, Kl, Np), *rozsfeyes* (láncirányú törtsávoly: 31C.r) hímmel elsősorban *őket* vagy *övedzőket* szőnek. Kiválasztanak hét, kilenc vagy tizenegy szálat, azt befogják sorba, majd megfordulva ellenkező irányba fűznek ugyanannyit. A rendes négyes szerint kötik a lábítókat, és ugyanúgy lábítanak. A széles öveken szívesen vetnek egymás mellé különböző vastagságú szálat, amelyek mintegy kidomborodnak a szövött csíkok felületéből (27.k). Ha a rendet színek szerint törik meg a befogással, akkor Kalagoron *tarkavillás* a neve. Ezt a szövésmódot (még *ökörhúgyos* elnevezéssel) gyapjú- és vászonszötteken Erdély-szerzte használják.

Barackmagosan (Ka, Np) szőtték (ék alakú törtsávoly; 31D.r) a menyasszonyok a lakodalmas övet. De készítettek *innaplóabroszt* (28.k) vagy *servetet* is az első „verekedés” után. Ezt ugyanúgy fogják négy nyüstbe, mint a fenyőágast, de bizonyos távolságra, a lábítással is *megsirülnek*, mint a villás szövésekor. Barackmagos abroszok, kendők valamennyi szövő vidékünkön ismertek. A Szótörténeti Tár is mint egyik legrégebbi hímes szötteünket tartja számon (SZT I. 574).

A *nyüstös-hímesek* vagy *hímes-nyüstösök* közül a páratlan nyüstösök a közkedveltek. Érdekes, hogy a moldvai csángók hamarabb kezdték a három-, majd az ötnyüstösöket, s csak azután, jóformán a második világháború után a mintás négynyüstösöket.

A *kis-* és *nagy-háromnyüstösöket* (32.r) elsősorban párnafejekken és kendővégeken úgy a századforduló táján indították. Egy nagy nyüsttel és két kisebbel dolgoztak. A hátsó nagyra került minden páratlan, s a két elsőre felváltva a páros szálat. Ezzel a befogással szőhették egy végbe egyszerű *síkon*, vászonszövésrel a párna *színét* vagy a kendező *mezejét* — és minimális fejtőmennyiséggel a párna fejét vagy a kendező, az abrosz szélét (29.k). Ezzel a szövésrel így a színén a fejtő kidomborodott, s a fonákján a fehér

32. Háromnyüstösök: A. Kis-, B. Nagy-háromnyüstös. ■ = híme, mintája; ● = vászonnal csipteti.

33. Háromnyüstös *pattanások* három vetélővel. ■ — vastag fekete, 0 = vastag piros; ● = vékony fehérrel csiptetve, vászonszövés.

gyapotszálak között csak áttetszett a színes fejtő. De így készültek fehérben a *kerpák* vagy fejrevaló *ruhák* (kendők). Itt a kétféle szövést, a vászon és a háromnyüstös nagyobb lépéseit a vékonyabb, fénytelen kendőszál és a vastagabb, fényes fénypamut (DMC) is hangsúlyozta. A mezejére egyszerű *kandar-gót* (hullámvonalat), s két végére szélesebb *nyistelt* hímeket szöttek. A párna-fejeket egyszerű *rendek* (Kl), *vreszták* (Bf), *babok* (Ka), *pattanások* (33. r) díszítették, akárcsak az ingvállakat. Ez a szövésmód, különösen a nagy-háromnyüstös, bizonyos fokig a lapáttal vagy deszkával való emelgetés helyébe lépett.

Az *ötnyüstös* szövése állítólag Klézséből indult. Ügy tudják, hogy „Csomósné bába [a vén Csomósné] egyszer talált egy rongyot. Oszt bécsánta az ajtókat, s mind csánta, amíg feltalálta, hogy kell csánni. Ennek vagyon vagy 100 esztendeje [?]. Horgyestbe is csánták már akkor az ötnyüstest, de másutt nem.”

Klézsén a 82 éves Máris Jánosné Ilona bába, aki úgy a század elején nekifogott *kerpákat* szőni Milus Péterné Rózával, a megyebírónéval, Kotyornét is emlegette. Szerinte „Kotyorné Csomósnéval nekifogtak, egy seprűt tettek az ajtóba [hogy mindenki azt higgye, mind elmentek hazulról], oszt csánták, oszt lett ötnyüstes, csánták Csomósné meg Kotyorné. A kicsikéről találgatták. Vagy 30 éve [1920 táján] kezdték a módosok a kockásokat Moldovába, s annak a végébe szöttek az ötnyüstest.”

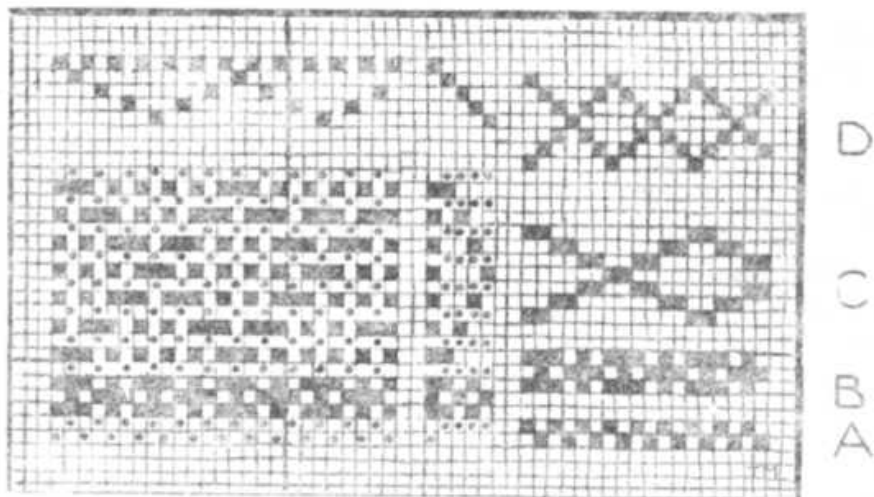
Buláj Györgyné bába Bogdánfalván a legjobb fogdosó. Ő csak adta, csak *nevezte*, s mindig a háziasszony fogta be. Ő Trunkból tanulta az ötnyüstös szövését. Azóta szőtt *kendőket*, *vállakat*, *ingeket* és *lepedőket* Somoskából hozott hímekkel. Mert *fel tudta fogni*, de nem tudta még szőni. Később *árnyicsal* vagy *cigájával* szötte.

A lészpediek állítólag Kalagorból tanulták. Mindenesetre szövik ma is, ha igazán szépet akarnak, vagy ötnyüstbe fogják, vagy „deckára szedik s lapockázzák ott hátul”.

„Az ötnyüstöshöz négyes nyüstkarika-fejet (24b. r) teszünk — magyarázta Demse Antalné, Magdó néni Klézsén 1953-ban. — Két nyüstet kötünk az egyik karikára, kettőt a másikra. A négyes nyüstkarika madzagjához kötjük az ötödik nyüstet, a nagynyüstet.” Ebbe fogják a páratlan szálakat (1—3—5 stb.) és a másik négybe a párosokat, s aszerint hogy *apró-* vagy *nagykarikás* (Bf), *karikós* (Ke) vagy *kupás-ötnyüstöst* (L) akarnak szőni, „egyszer vagy kétszer megyen el egymás után a fogdosása”.

Az *apró-ötnyüstös* (Bf, Kl) befogása: „egyszer fogja a nagynyüstre, az ötödikre, s egyszer a kicsikére, az első négy közül éppen a sorosra [5—4, 5—3, 5—2, 5—1], s akkor *megsűrül*, megfordul [5—2, 5—3 stb.], s megint előlről [34. r]. Lábítása: lenyomja az 5—4-et és hármát felhagy, átölti, ekkor lenyomja az első négyet [1—2—3—4] s átölti. Akkor a nagy a harmadikkal [5—3] és fel a másik három, átölti, majd lenyomja megint az első négyet, átölti, 5—2, átölti, első négy, átölti, 5—1, átölti, első négy, átölti. S ekkor fordul. Ez a mintás része a kendőnek, kendezőnek”.

A *nagykarikást* (Bf) vagy *nagy-ötnyüstest* (Kl) hasonlóan fogják, de „kétszer megyen el egymás után a fogása s a lábítása” (35. r). Ezzel a fogdosással is egymás után könnyen szöhetnek sima vásznat, három- és ötnyüstös *karikás hímek* (Kl). A csángó asszonyok variálós készségére jellemző, hogy egyeden kendőn vagy párnafejen — aszerint hogy egy, kettő vagy három vetélővel szövik — a legváltozatosabb mintákat érik el. Háromvetélős változatot más vidéken eddig a népi szötteseken nemigen láttam. Nagyon szeretik ezt a szö-

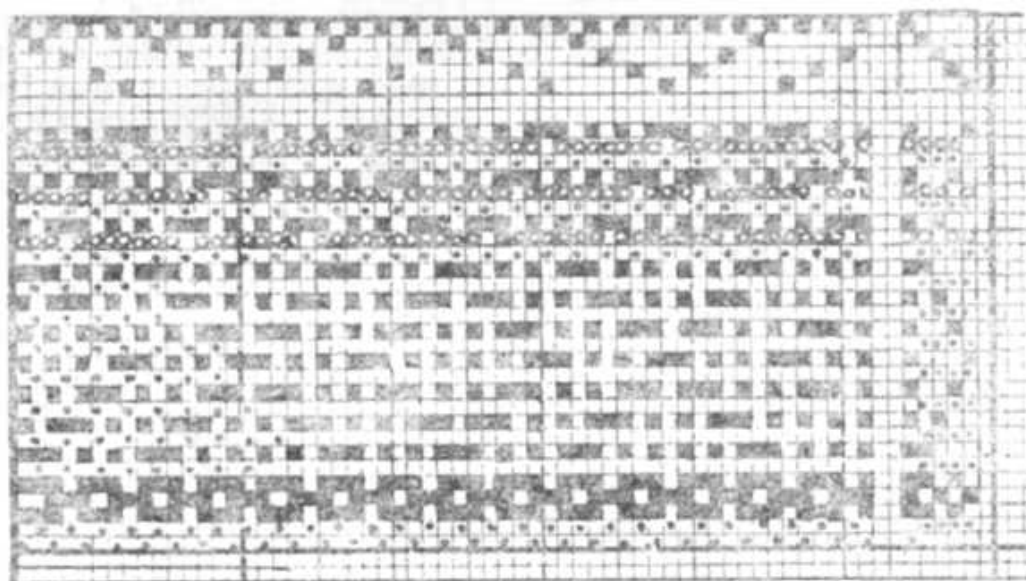

34. Apró-ötnyüstös. A. vászon; B. háromnyüstös hím; C. egyvetélős; D. kétvetélős.

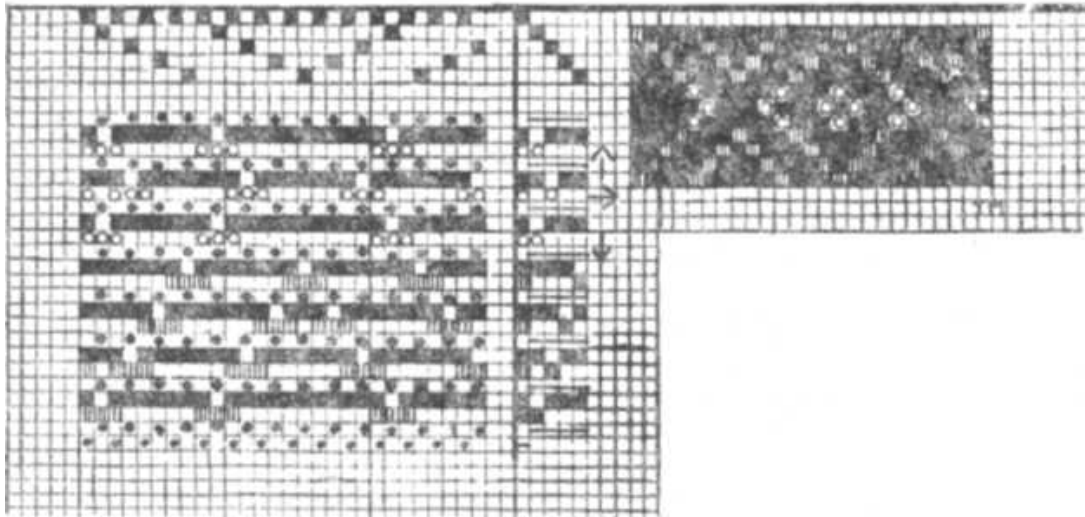
vésmódot, mert a hímét jól feladja. A szöttesnek a színén majdnem teljes mértékben érvényesül a színes fejtő vagy a cigája.

Az ötnyüstös, aszerint hogy melyik faluból hozták a mintát vagy látták először, annak nevét is magán viseli. Így Bogdánfalván szövik az odavalósi *karikóst* (30a. k) és a *trunkiformát*. Mindkettőnek „a rendje háromszor megyen el”, de a bogdánfalvi apróbb kétvetélősnél sokkal mutatósabb a vastagabb szálú háromvetélős trunki (30b. k).

Egészen más a klézsei ötnyüstös. Ott, aszerint hogy a mintát csak fehérrel vagy egymás után két színnel csíptetik, tehát 2, 3, sőt 4 vetélővel szövik, hosszában vagy keresztben elnyújtott *keresztkupás-rendeket* sorakoztatnak egymás mellé (30c, k).

35. Nagyötnyüstös szövése.

36. Kalagori kupás (L).

A lészpediek a *kalagori kupás* párnafejekén és kendezőkön ezt még tovább fejlesztették (36. r). Ha kandargó vonalát megtörik és a minták közepét még egy színnel hangsúlyozzák, alapjában véve ugyanezzel a technikával még változatosabb mintát sikerül kihozniok.

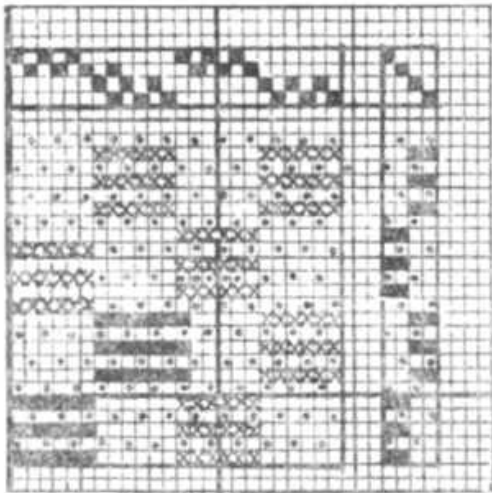
Az ötnyüst elsősorban a színes vászonszöttesek, ingvállak, kendezők, párnafejek, nagyabroszok kedvelt díszítési módja. A lécserek és ágyvetők díszesedésével aztán rendre-rendre rákerült a gyapjúsztötesekre is.

A *hímes-négynyüstösök*, a *nációnálos* (Bf), *optos* (Kl), *almás* (Kl), *kapcsos* (Gy) és más *újfogások* (Ka) csak a második világháború után terjedtek el a Szeret-téri Mezőségeen.

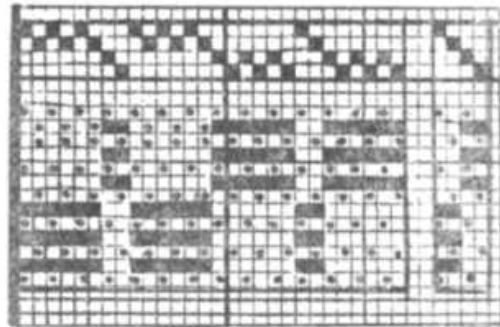
A *nációnálos* (37. r) 1953-ban, ottjártunkkor volt terjedőben. 1978-ra már a színezéssel csángóvá alakították. A kétvetélős, *kísérős* szövessel már a három- és ötnyüstösökön megbarátkoztak, hisz azokon is a gyapjú- vagy lejtőmintát vékonyabb kenderrel vagy gyapottal kísérték, *csíptették*. A hímes négynyüstös előnye, hogy nincs színe és fonákja, így mindkét oldalán egyformán használható. Az egyes mintákat a két első vagy a két hátsó nyüstre fogják, s az igényi kockákat két-két szállal *válasszák*. Ezt az Erdély-szene szövőtanfolyamokon elterjesztett mintás szövést a Kis-Küküllő vidékén táblásnak (Kis-Küküllő 15. r) és Kászonban csángóabrosznak (Kászon, 29. r) nevezték. A Szeret-téren elsősorban gyapjúlepedőket, falravalókat szöttek így, de láttam nációnálos kendezőt is. Az *almás* és *optos* padravalókkal Klézsén (6. k), az *újfogásokkal* Kalagoron különösen a fiatal leányok kelengyében találkoztam 1978-79-ben.

Kapcsos koorokat (Gy: 38. r) is szöttek az utóbbi időben. Ebből is egy ige került a két hátsó és egy a két első nyüstre. „Két lábító *virág*, kettő a *csepűje*, avval *foglították le* a gyapját — tanított Duma Jánosné Gyoszenyben. — A *virágját* nem tették vetélőre, csak a *csepűjét*, az alapját. Ezt csak *pupusával* [baba] szöttek színek szerint.”

Újfogások (Ka: 39. r). Kalagoron 1979 nyarán az új hímek özöne fogadott. A leányok mennek munkára mindenfelé, el egészen Konstancáig meg Gyergyóig és Csíkiig, hozzák a szöttesdarabokat, s arról addig forgatják, amíg befogják az *újfogásokat*. Legtöbbjét négy nyüstbe rendre fogják, 1—1 ígét

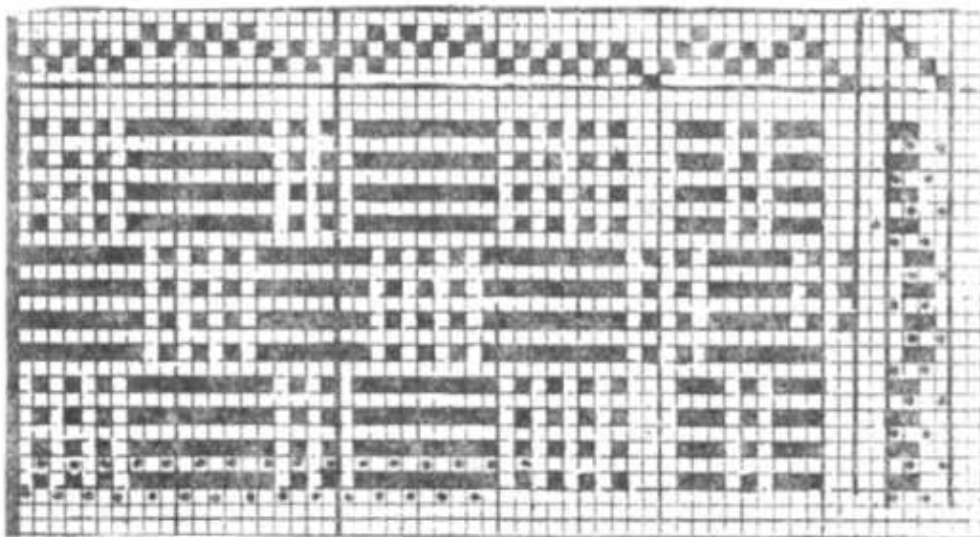
37. Nációnalos (Bf).

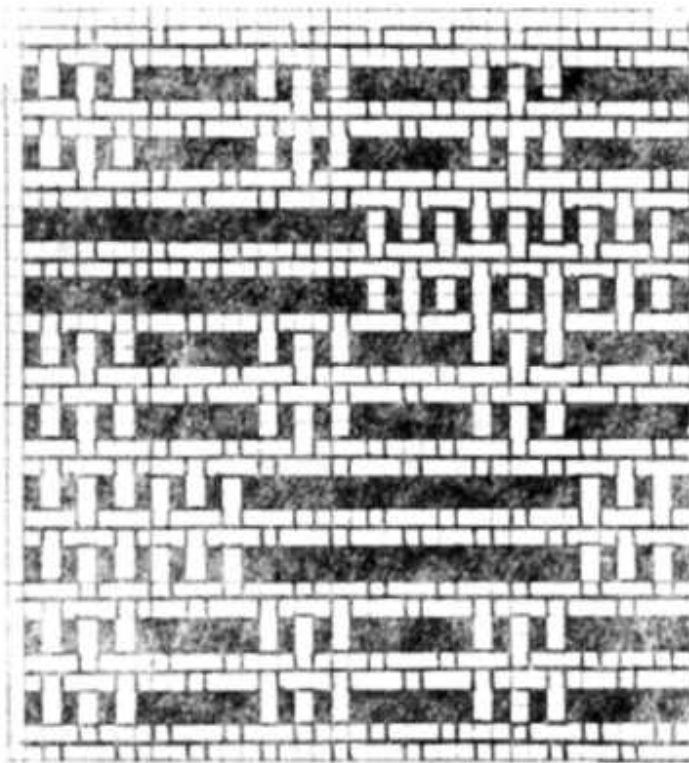
38. Kapcsos (Gy).

számítva egy kockára. Így közvetve vagy közvetlenül a székely hímes rokolyák szöttesmintái ismerhetők fel csíkos, kockás kendővé vagy abrosszá átfórmálva.

Az *emelést deszkára* (Pu) vagy *lapátra szedést* (Ka: 40. r) tartják Bákó környékén a legrégebbi mintás szövésnézőnek. Foghatták a szálakat két, újabban négy nyüstbe, szedhették a bordába jóba, beleznásan vagy vátakul, „szöttek egy morzsát, hogy induljon a szövő — Farkas Mártonné nagypataki szövőasszony szerint —, akkor a nyüsten hátul emelték a szálakat s dugták a deszkát”. Kalagoron *lapátra*, Lészpeden *nyistkötő-lapockára* szedik, akárcsak Kalotaszegen. A *kicsi emeléssel* Nagypatakon 4, másutt 3 szálát, egy ígét szedtek elől az orsó hegyire, mint Széken vagy Kiskenden, és ugyanannyi maradt le, s ennek nyomán dugták a nyüst mögött a deszkát. A *nagy emeléssel* ugyanannyit emeltek, de annak háromszorosa maradt le, így ritkább pontsört nyertek. Mikor a többszálú fejtőt vagy színes *cigáját* (kidomborodó hím) szöttek,

39. Újfogás (Ka).

40. Emelés deszkára vagy lapátra szedés.

akkor a lábítót elengedték, csak fordították a deszkát, s „fut a vetöllő”. Tehát a felállított deszka nyomán öltötték át a vastagabb színes fonalat. Minden sor után lábítottak, és fehér vagy vetélővel szőtt színes szállal csíptették, lefogták. A 3 szádra, egy igére szedett emeléssel és kétvetélős színessel szőtték a *kiskereszteket*, a nagyemeléssel a nagyokat. A *nagykeresztek* közepét nagy-túvel vagy kézzel is szedték, akkor 9 szálat emeltek és ugyanennyit hagytak le. A *kétkeresztest* mindössze 3 szál, egy ige eltolódással szőtték (40. r).

Ez a Moldvában napjainkig alkalmazott egy- és kétdeszkás emelés tulajdonképpen a deszkára vagy csépre szedett szövés alapja Ploskucénytól Sárközöig. Így szedték, egykor nemcsak Moldvában, de a Gyimeseken át a Székelyföldön, Mezőségen, Szilágyban és Szatmárban a *násznagykendőt* (31. k), a csokros, színes szőrlepedőt, *gyalogasztalra-való takargatót* (32. k), *radinás-kendőt*.

Érdekes, míg a hímeszakácsok közelében dolgozó asszonyok 30—40 csépecskével igen bonyolult szötteseiket egy, legtöbb két színnel készítették, a 3—4 csépest *restasszony-hímecskének* nevezték Pürkerecen. A moldvai csángók legtöbbször csali egy-két deszkával dolgoztak, és színekkel gazdagítva alakították ki sajátos, lineáris szövökultúrájukat. Ott megőrizve az egyszínű alapot és az alaptechnikát, a párszálás színes *izecskék* (Bf), *borozdák* (Gy), valamint az anyagból kidomborodó, gyöngysorhoz hasonló díszítősorok adják e darabok szokatlan művészi hatását. Az újabban megismert nyüstös, hímes technikák dacára ez az egyszerű emelés napjainkig megmaradt. A 70-es években készült *kétkeresztes deszkás servet* fő mintáját (33. k) a kalotaszegiek már a század elején a szélen alkalmazták, mert a vőfélykendő (34. k) díszített végének középső részét, a fejlődés törvényének megfelelően, már akkor, kb. 70 évvel ezelőtt a szélesebb, látványosabb mintasorok foglalták el.

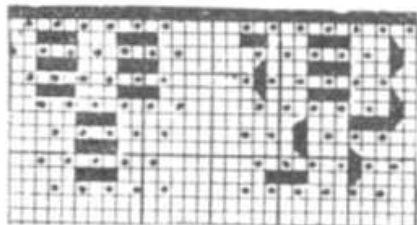
Hétfaluban már a múlt század utolsó negyedében javában szőtt *csillagos, rózsás* hímek (35. k) a Szeret mentén csak most vannak terjedőben. Szedik deszkára vagy fogják *kicsi nyistecskébe*, de szövik a *kulusvári* (36b. k) és *konstancai hímeket* (37. k) párnára, abroszra, katrincára.

Mert újabban a katrinca szövéséhez is a deszka helyett *kicsi nyistecskéket* használnak. A rendes két vagy négy nyüstbe fogott szálak mögött a deszkára szedettek féloldalas nyüstbe fogják. Klézsén is „a keresztes katrincát két kicsi nyistvel és négy nagyval — szötte Burgya Mihályné 1978-ban —, a főggyit négyvei, s a hímnél emelik a nyistecskét s dugják nyomán a deszkát s ötik”. A szedetttes nyüstös változata a csángóknál csak most kezd elterjedni. Moldvában a románok 50—60 nyüstöst is szönek. Erdélyben románok, magyarok számtalan ilyen félnyüstöcskével dolgoznak újabban. A Kis-Küküllő mentén ezt a szövésmódot *száznüstösnek* nevezik.

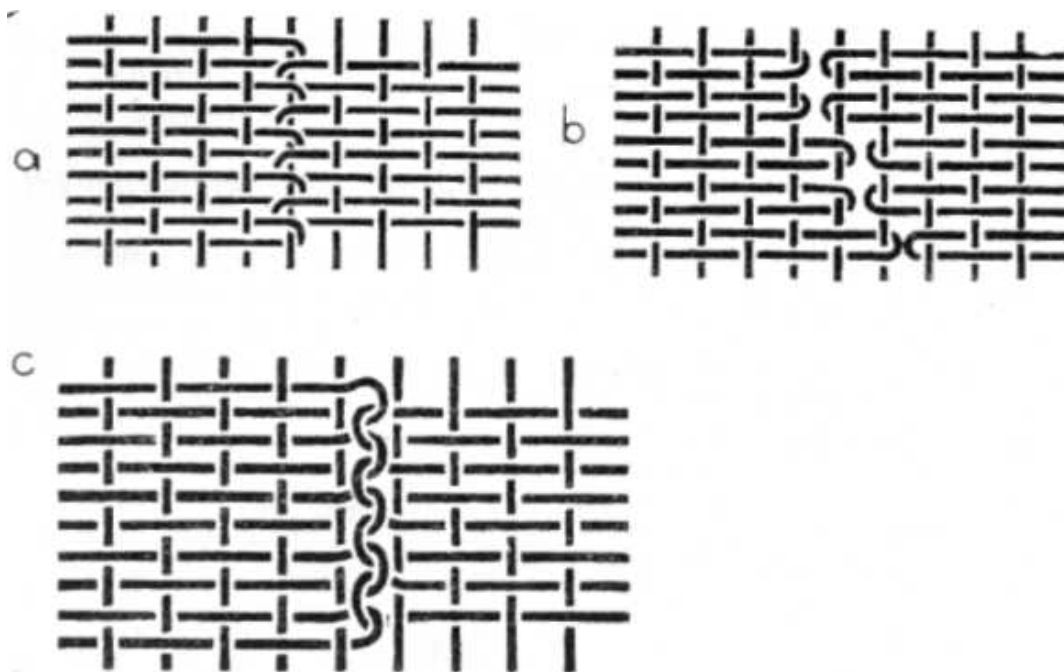
Szedett, kézvel választott fejrevalókat és jegykendőket — mint mondják — „sok ideje csánnják”. Vékony *menyecskekendő* (Ka) végébe, *virágospácára* (Kl), *varnisebotra* (Ka) csavart *tarkaruva* (Tr), *varniselservet* (Ka, vőfélykendő) szélére keskenyebb vagy szélesebb *választék* kerül. Ehhez nem ért ám mindenki, csak a jobb szövőasszonyok. Mert a két nyüstbe befogott szálakat elnyitják, ellábitják, és a nyitott *szád* közé szedik (41. r) a kisebb-nagyobb *babokat*, *babocskákat*, *horgos-borgos választékot*, *ökörhúgyot*, *karikákat*, *kereszteket*, *kucsanyomot* stb. A hímeket vastagabb fehér vagy színes szálal rakják, itt is 3 szálal, egy ígét számítva. Míg a deszkára emelt hímek összefüggő sort képeznek, itt a mintasort különálló kis díszítőelemek alkotják. A románok ezzel a szövésmóddal egész felületet töltenek be, a magyarok itt is megmaradnak a sordíszítés mellett. Ezt a szedésmódot láttam a Gyimesekben és csíki párnafejekken is. 1953—1956 között szebbnél szebb rúdravaló-, párna- és kendővég szöttesekről jegyeztem le Zarándban, a Zsil felső folyásánál és a Bucsumokban.

A *festékest* vagy *gomolyást* Moldvában is két nyüstben, ikresfogú bordában, másodegyesen „csánnják, de kézvel válasszák”. Itt a Székelyföldről ismert (Szentimrei, *Székely festékesek* B. 1958. 11) közös foglалószálra való aggatás mellett nemcsak a hegyes szögek észrevétlenebb, simább találkozását kedvelték (42. r), de Román környékén kapcsolták a beverőszálakat moldvai módra is. A szép életfás, alakos román szőnyegek mintáit nem, de szövésmódját alkalmazva megmaradtak — egészen a második világháborúig — az egyszerű mértani formák mellett.

A második világháború után a Szeret-balparti falvakban kezdték szőni a nagyvirágos *koorokat hertyikákról* (papírminták). Mint mondták Tamáson 1953-ban, „a románok ezt a fajtát már régen szövik”. Sajnos, ez a fekete alapra nagy vörös rózsákkal és fehér középpel szőtt minta (nem tévesztendő ösz-

41. *Választék*

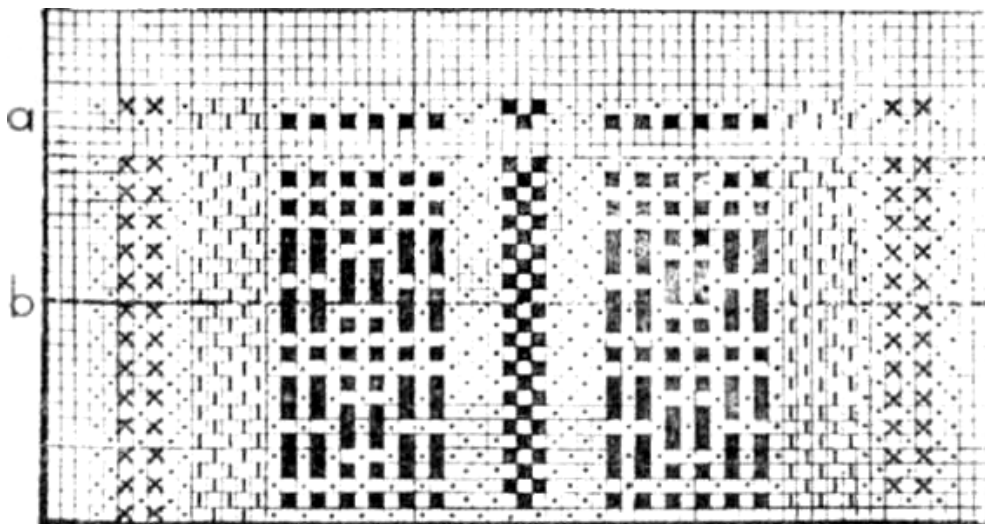
42. *Festékes, gomolyás* szövése: A. Erdélyi módra; B. Kapcsolás nélkül; C. Moldvai módra.

sze az egykori csodálatos besszarábiai szőnyegekkel) a Kárpátokon túl és innen számos vidéken lépett a hagyományos, szép népi gyapjúszőttek helyébe. Ennek az alapját vetélővel szövik, a rózsákat, méregzöld leveleket *papusákról* (babák). Ez a szövés mód mindvégig idegen maradt az egyszerű, vonalas díszítéshez szokott csángó asszonyoknak. Míg Erdélyben a sok szín használata bizonytalanította el a falusi asszonyok esztétikai érzékét, addig Moldvában a naturalisba hajló növényi díszítmények billentették meg a formák és színek közötti biztos egyensúlyt.

Szerencsére az iskolás fiataloknak már nem sok ideje marad a rakosgatásra, s ők szívesebben szövik ismét a nyüstösöket *csángósan*. Mert a kelenyébe még ma is sok kell. Még ma is megkérdik a leánytól, mielőtt felkontyolják: „Szöttél-e, fontál-e, vagy faluba futtál?”

A *bernyéc* (keskeny öv) szövéséről is szólnom kell még. Ezt tulajdonképpen szövik is, szedik is, mégpedig a vetélő *bélfájával*, amelyre a *nádsövet* húzzák. Az egyszerű *síkbernyécet* két nyüstben (43. r), de borda nélkül szövik, és *bernyécszövő-fával* (fakés) verik. Így a tömött, erős övön kizárólag a színes felvető érvényesül. Ha egymás mellé több színes szálát vetnek hosszába — csíkos, *rendes, sík* lesz, a *bernyéc*. Ha, mondjuk, egy ígét szálanként váltanak, akkor *fogas* vagy *babos*, ha a szálakat aztán *kézzel* vagy *bélfával* szedik, illetve átsegítik egy-egy *ötésen*, akkor *pattanásokat, kereszteteket, virágokat, kupákat, asztallábat*; Gyimesen, *kégyófejet, tűzvasat* nyernek.

Az egyes színeket, kidomborodott formákat még különböző minőségű és vastagságú felvetőszállal is hangsúlyozzák, az ünnepi *rakott-bernyéceken*. Gyorsényben azok a leányok, akik még csángósan ünnepelnek, abba járnak, hogy minden nagyobb ünnepre más *bernyécet* kössenek. De hogy a munkát megtakarítsák, csak a felét vagy csak az utolsó derékméretet rakják, a többi úgy is takarja a felső, s így sokkal szaporább. Az egyszerű hosszanti csíkos részről aztán jól leolvasható a *bernyéc* felvetése. Az öregek megmaradtak a sík-

43. *Beryéc szövése.*

bernyécnél, a fiatalok, bár rakják, de soha nem jutottak el a múzeumokban őrzött figurális vagy növényi díszű román beryécek szintjére. Az egyszerűbb, régebbi formát itt is megőrizték, s napjainkig hordják és készítik a fiatalok is, mert sok kell még a kelengyébe.

Összehasonlító táblázat.

II. Szóttések.

II. A. Szövés módok

1. Kétnyüstösök (vászonszövés és ripszek):

kettős (Bf, Np, Ka)
két nyüstben (O, L, Pu)
mindjóra (Gy)
lapos (O, Pu, L)
beleznás (Bf, Ka, Ta)
belezna (Bf, Szf)
másodegyes (Bf, Kl)
vátakul (Kl)
borozdás (Gy)

kettős (Tf; Hsz; Nk; KK; Sz)
kétnyüstös (Ksz)
jóba (Szék)
lapos, lapasba (KK)
beleznás (Csernátfalva, Pürkerec)
belezna, eblábat fog (Ksz)
másodegyes (Nagykászon; Kiskend)
egyes (Nagykászon)
koróba (Szék)

2. Négynyüstösök (sávoly és törtsávolyok):

négyes (Bf, Np, Ka)
rendes négyes (Bf, Kl)
négynyüstös (O, Pu, L)
négynyüstvel (Kl)
villás (Bf)
fenyőágas (Bf, Np, Ka, Kl)
rozsféjes (O, Pu, L)
tarkavillás (Ka)
barackmagos (Bf, Np, Ka, Kl)

négyes (Tf; Nk; KK; Sz); ponyvahímes (U)
tisza négyes (Gyi); sima négyes (KK)
négynyüstös (KK); nígnyüstös (Ksz)
posztóhímes (Hsz; Csz; Nk; KK)
gyapjúhímes (Tf)
fenyőágas (Gyi; Tf; U; FM; KK)
rozsféjes (Nagykászon); bitangos (Hsz)
ökörhúgyos (Gyi; Nk)
barackmagos (E)

3. Hímes szövések:

háromnyüstös (Bf, Np)
kicsi-háromnyistes (Kl, S)
nagy-háromnyistes (Kl, S)
ötnyüstös (Kl, S)
karikós (Kl)
aprókarikás (Bf, Np)
nagykarikás (Bf, Np)
nacionális (Bf)
kapcsos (Gy)
újfogás (Ka)

hármás (KK); sima háromnyüstös (Sz)
borsós (Tf); borshímes (KK); kőhímes (U)
libabőrös (Szér); libaszemes (Parajd)
ötnyüstös (Nagykászon)
ötnyüstös cifra (Kiskend)
kiskoszorús (Kelementelke; Korond)
nagykoszorús (Kelementelke)
kicsitáblás (Magyaró; Kiskend)
csángó négynyüstös (Nagykászon)
soknyüstös (Lapád); száznüstös (KK)

4. Szedések, emelések:

emelékes (Pu)
deszkás (L, Pu)
emelés deszkára (Kl, S)
lapockára emelget (L)
lapátra szedés (Ka)
választék (Ka)

szedékes (FM; Sz), csépinszedett (Lövete)
döszkás (Barcaújfalu)
diólevélre szedés (Pürkerec)
bogáncsra, lapockára szedés (KK)
felszedett (Barcaújfalu)
választék (Magyaró)

KELENGYE

A leány kelengyét — *ronygyát* (Ka), *gúnyját* (Ke), Gyimesen *rakományát* — *zesztréjét* 14 éves korában kezdik készíteni. De a 8—10 éves leány, amelyik ügyesebb, „lopva béül az osztovátába, bár a ribanclepedőbe”, s mikor már elég jól dolgozik, szövő édesanyjával csepüből, gyapjúból a lepedőket, az ágyra-, a padra- vagy a falra valókat. Motollaszám a zsáknak, a hammazónak valót. Péter Jankóné Lujzikalagoron a rongyában csak zsáknak három motollát, egy *türedéket* (Kl, Ta), *valatugot* (Gy, Ka) hozott, 8 db 3 singes zsák lett belőle. Hammast négyet kapott, *csepüst csepübe*. Tette a hamura lúgozáskor, de tette az ágyra is, hogy az *ágyvető ne szennyüljön* (3. k). Hozott mindenből eleget, mert félt, hogy ha eladódik (férjhez megy), „meglepik a kölykök” (sok lesz a gyermek), s nem jut ideje szőni. Mindenki ettől fél, s ezért, ha csak a módja engedi, új otthonába egy életre való *gúnyját* visz. Így szövik a vásznat is végszámra, mert legalább 10 inge kell hogy legyen a menyasszonynak, de kilenc-tíz kell hogy szabjon a *nyirel* (vőlegény) számára is. De kell egy szép az örömanyának, egy az örömapának is. (Érdekes, hogy itt csak a legénynek lesznek örömszülei, a leánynak *búsanyja* és *búsapja*. Mert a vőlegény háznépe örül, azok hoznak, a menyasszonyéi búsulnak, mert onnan visznek.)

Igaz, a *szabogatásra* (a vászon feldolgozása) csak a *kézfogó* után kerül sor, addigra szövessel-hímzéssel mind el kell készülnie. Így nyáron is, eső után, ha nem mehetnek a mezőre, a családbeli *népek* (a ház nőtagjai) kiülnek hímezni (38. k) az évközben megfont, megszótt ingvászonra. Így bármelyik percben kéri a leányt, mindig készen várja a *szabogatókat*, akik aztán vidám énekszó és kínálás közepette elkészítik a szabni-varrnivalót.

Addig a *türedékek*, felrakva motollaszám az *esztretartóra* (Kl) vagy *zesztretartóra* (Bf) (festett vagy faragott láda), szépen *összerételve* díszeli a

háznak (39. k). De sok kellett egy leánynak, és egyre több kell. Mert a *menykező*ben a vőlegény rokonai számba veszik, számon kérik, hogy mit csinált addig a leány.

Trunkon még ottjártunkkor, 1953-ban így búcsúztatták a leányok a menyasszonyt:

Maszt válik ki, szíp lyány...
Fantál-ë vaj varrtál,
Vaj faluba futtál?...
Vaj pukkan szunnyodtál,
Vaj faluba futtál?...
Pukkan szem aludtam,
Faluba szem futtam...
Ládámat tütöttem,
Adódni készültem ...

(RMN. 18. sz.)

Megszólják, ha üres a láda, nincs tele inggel, gatyával, pendellyel. Ha üres az esztretartó és a rúd. Mert ott az egész falu szeme láttára viszik a *ronygyát* és *tornyozzák fel* újra, most már a fiatal pár otthonában.

1953-ban egy szegény leánynak, ha volt egy hammasa, jó volt az ágyra meg a szapulóba is; egy padra- s egy falra valója, két párnája fejjel — egy az ágyra hálni s egy az esztretartóra —, egy *csergepokróca*, s ha nem, bár egy ribanclepedője, már vitték. Az 1880-ban született Buláj Györgyné Bogdánfalván úgy emlékezett, hogy a nagyanyja idejében „még nem vótak zeszt-rék. Akkor csak annyit szóttek, amit a fejek alá tettek. A párnának nem vót semmi híme. Akkor kenderből csak lepedőt s vásznat szóttek. Aztán mind feljebb, feljebb.” Azóta szóttek még 3—3 kendezőt, innaplót és viselőt. Egyiket akasztották a kendőszegre, másikba meg a kezüket törölték. Aztán minden leány azon igyekezett, hogy vigyen legalább 10 inget. Olyan is akadt, aki minden ünnepre mást varrt magának. De legalább néhány motolla vásznat mindenik vitt, hogy abból varrjon aztán magának meg az urának. És vitt legalább hat katrincát, mindenikhez egy-egy hozzávaló bernyéct, s két-három őt, *övedzőt*. És a fejére fehér és színes végű kendőt vagy tizet. Hogy legyen dologra meg ünnepre, s a *rúd* se maradjon üresen a *nagyházban* az ágy fölött. És nem hiányozhatott a *hímes-kozsók* (Bf) és a *bunda* (Kl) sem. No meg a nagy posztó *szürkeszoknya*, amelyet szintén a rúdon tartottak, és *palástul* (vállra vetve) hordták a templomban.

Nagy eltérést a módosabb leányok kelengyéje sem mutatott. Legfeljebb a számok megkétszereződtek, s a háziszóttos fejre való kendő mellé újabb, bolti rózsás *tulpán* került. Igaz, akinek jobban futotta fejtőre, megtarkázta a kendezők szárát, s 1953-ban az első leány már meg is kockázta. Bogdánfalván olyan is volt, aki vitt öt-hat párnát is, kockásat meg tarkát. Piros-fehér-felete kockás volt a *színe*, s három- vagy éppen ötnyüstös a *feje*. Akinek már bőven volt pénze gyapotra meg fejtőre, az az *esztretartóra* mind tarka párnát tett, csak a viselőnek volt *fehír* gyapot a *szála* és kender a *vereje*.

Petráséknál Kalagoron — lévén leányos ház — az ajtóval szemben a padra feltett hozományos ládán 1953-ban, ha nem is akkora, mint Lészpeden (39. k), de jó magas zesztre tornyosult: az alján

3 révelt csepillepedő,
 1 viselő csepü-padtakaró,
 1 paplan (azelőtt cserge),
 2 csepü viselőágyvető,
 8 párna színnel,
 2 inneplő kockás ágyvető,
 2 inneplő padtakaró, kockás-lécsér,
 1 inneplő padtakaró, kettős,
 1 inneplő tarisnya.

Mellette a padon és a falon csepülécsér, s a falon 4 db kockás *háromnyistes* kendező. A másik sarokban még az anya kelengyéje is szépen tartotta magát. De a szötteményeken látszott a generációs különbség.

Alul révelt zsákvászon vagy fehér-fekete kockás csepülepedő.

1 csepü-ágyravaló,
 1 párna piros-kék emelékes,
 1 gyapjú barackmagos ágyvető,
 1 párna, fekete emelékes,
 1 inneplő gyapjú-padravaló,
 1 piros-kék párna, emelékes,
 2 csepü-padravaló,
 1 párna, piros-fekete-sárga kettős, emelékes.

Aztán ott volt az ágy, alul csokros ágyvetővel, s hogy ne *szennyüljön*, csepülepedővel letakarva. Mögötte a fal csokros lécsérrel *felöltöztetve*. Az ágy fölött a kockás rúdravalóval leterített rúdon kendők, katrincák, fóták és bernyécek sorakoztak (3. k).

A leggazdagabbak természetesen a leány-zesztrék (39. k), mivel még nem szabták fel az új lakás méreteinek megfelelő falra- vagy padravalókat. A ribanclepedők, zsáknak és hammasnak valók is mind a magas, összerévelt szöttes-oszlop alapjai. De változnak a gúnyák, ronygyák és a szobában látható szöttesek falvanként és nemzedékenként. A kalagori Petrás János nagyháza (3. k) a két világháború közötti közepes módú háztájat mutatja. Mindössze a kockás kendezők és a rúdravaló készült az 50-es években. 1979-re is csak egy *újfogású* ágyvető s a rúdon néhány virágos tulpán jelezte az idő múlását. A 71 éves klézsei Róka János ablakos sarka már jóval gazdagabb és színesebb (I. 1). Az elrendezésben is vannak különbségek. Bogdánfalván például az összerévelt zesztre alján van egy párna, s arra kerülnek a lepedők, majd az *ágyszínek* s közéjük a lécserek, hogy *meztartálják*. Gyoszenyben alul kerül a ribanclepedő és a tetejére a párna. Közül jönnek az ágyvetők és lécserek, meztartázva fehér lepedőkkel. Klézsen a párnákat az ágyra teszik a nagyházba, s a zesztrére csak a színes csepü- és gyapjúágyvetők meg lécserek kerülnek (4. k). Lészpeden a zesztre tetejére tornyozzák a *fehér színű, vett fejú, tótos* vagy ötnyüstös párnákat (39. k).

A Tatros menti Gyimesekben, ahol szintén őrzik még a régi délkelet-európai viseletet, 1956-ban lényegesen szerényebb volt a kelengye. „Nálunk olyan kevés a rakomány” — mentegetőzött Tankó Andrásné még 1971-ben is Középlok Hidegség nevezetű patakjában. — „Ez gyapjúlepedő, cserge, ezt ajándékba kaptam. Ez *padlásterítő, padlásronygy* [rongyszőnyeg], kender a mellyék, csepüvel ötve. Ez kékfestővel festve, négynyüstös, *koszorús*. Ez festékes ágyterítő, négynyüstös, *ponkos*.”

1956-ban, ottjártamkor, még így kísérték a menyasszonyt a vőlegényes házhoz:

Az ajtónkon fából a kilincs,
Az ágyunkban mégcsak szalma sincs.
Szalma vóna, de lepedő nincs,
Lepedő vóna, de ha párna nincs,
Párna vóna, de ha cserge nincs,
Cserge vóna, de ha leán nincs,
Leán vóna, de ha legény nincs,
Így hát nálunk semmiféle sincs.

1971-ben Középlokon Tankó Jánosné szerint „Gyimesen a legények el sem veszik a leányt, ha nincs neki:

3 *csergéje*,
6 *szép párnája*,
3 *viselő párnája*,
12 *csipkés lepedője*,
6 *rend változója*,
12 *négynyüstös ágyterítője*, s mindeniken egy-egy csipkés lepedő. Vót öröksége, s azután még csinált is hozzá.”

A jobb módú leány már vitt:

20 *törülközőkendőt* (1 csík gyapot, 1 csík kender),
20 *kender edénytörlőt*,
7 *ágytakarót* (2 vett s a többi háziszóttos),
8 *nagypárnát*,
2 *csergét* (ott télen nem lehet cserge nélkül),
15 *abroszt* (vettet s szóttot vegyesen),
10 *szóttos lepedőt*,
10 darabot mást,
2 db 26 és 36 singes *fogásos szőnyeg*, *kender mellyék*, *gyapjú ötővel*, s *kender kísérvél*.

De a legszegényebb leány is kapott legalább:

2 *csergét*,
1 *paplant*,
5 *festékest*,
5 *foglalót*, a falra, *falvédőt*,
6 *párnát* legalább,
12 *barackmagos kendezőt királynécérnából* és ugyanennyi viselőt.

1978-ban is elállt szemem-szám, mikor láttam, hogy mi mindent adott Klézsén pl. Antal Jánosné a nagyobbik leányának. Mégpedig annak, aki a Kós 1976-ban megjelent könyvének címlapján szopja az ujját. A kép egy korábbi gyűjtés idején, 1949-ben készült.

Igaz, *magyaros*, hosszú párnát csak négyet kapott, de volt 4 *gyapjúlepedő*, 1 *paplan*, 4 *motolla optos gyapjúlepedő*, 5 *motolla almás gyapjúlepedő*,

5 motolla négyes csepülécser, 6 motollás türedék zsáknak (papióta a szála s brailai metásszal ontokolva), 4 motolla földrevaló rongyszőnyeg.

Adott még: 6 kendezőt, falraalót, 2 nagyabroszt (1 mindennapisat, 1 innepnapisat), 3 servetet a baba szemire és 11 motolla servetet (kb. 170 darabot), mert „mindnek adnak a népségnek, akik vannak a lakodalomba. Mikor teszik le a pénzt a menyasszonytáncba, akkor adják a servetet.”

Aztán 6 szedett tarisnyát búcsúra, vásárba, „másik tarisnyát marasztanak a zsákból viselőnek, bár egy hármacska abból is kell”.

Kapott még: 4 kicsiabroszt, hogy „takarja a málét”, 6 viselő kendezőt, „legyen mivel törölje a szemit”, 4 hammast csepüből.

Bár Klézsén is a fiatalok már városi ruhát hordanak, azért kapott: 10 ingei inneplőt, varrottat; 6 inget viselőt, szőttet; 4 övet; 4 katrincát; 4 bernyézet, „amennyit lehet”; 1 főtát ünnepelni, néhány fustát (szoknyát) viselni.

„Ehhez még 6 ruvát virágosat. Most ezt veszik a fejükre, fehér ruvát már nem szőnek. Most ha mennek menyeközbe, kapnak. Trunkban sző még egy asszony, s vesznek onnan.”

Pál Luca a sepsiszentgyörgyi Oltul Textilgyárban dolgozik, és természetesen teljesen kiöltözött, nadrágban jár. De otthon, Gyoszenyben a zesztréje ott magasodik a szobában.

Van ott 5 motolla (15 méter) ribanclepedő, 1 ötméteres búzashímes koor, 1 fehér lepedő gyapotból („ez válassza a lécsereket”), 1 csepülécser a falra („régén tették az ágyra is”), 1 kenderszáli csepülécser, 1 gyapjú virágos koor (édesanyja szötte), 1 fejer lepedő („úgy szép, ha fehér lepedő válassza”), 1 optoska lécsér („kender a szála s vereje; az optoska mezeje fekete, a virága tarka”), 1 lécsér kenderszála kender, gyapjú és gyapottal verve, 1 fehér lepedő, 1 fekete gyapjú mezejű koor, lilimoska, színes virágokkal 1 tikmonkás-ágyterítő, s a tetején 1 párna.

A ribanclepedőt már tízesztendős korában, legelőbb azt szötte. Még nem érte a lába a lábítókat, de lecsúszott az ülődeszkáról és szött. Azután lécsert, azután mindent, „soknyistest is, emelgetőt”.

Hogy mi lesz ezeknek a sorsa? Aki eljön hazulról, már csak látogatóban találja meg haza az utat. Aki otthon marad, mint a klézsei fiatalok, az felhasználja magasabb igényekkel berendezett lakásában (6. k).

És a régi kelengyék?

Évek során a kelengyébe kapott szöttesek, párnák megfogyatkoznak. A 77 éves Bóra Mihályné öreges esztréjében még mindig hat színes ágyvető, megtarkálva fehér és fehér-fekete lepedőkkel, lécserekkel. A rakomány nagyját a négy hosszú párna teszi (40. k). Valamennyi régi fejer színű. Majd ezekkel vetik meg a halottaságyat. Ilyeneket ma már csak hálóágyon látni Gyoszenyben. Még az „első verekedés” előtt és alatt készültek.

Pál Péter Rózsijának öreges jesztréje (41. k) az ágy fejénél már erősen a végít járja. Már csak két párnájuk van, egy fejer s egy tarka, csikos színű s néhány csepü- és gyapjulécsér, ágyvető. „Majd beadják a misébe vagy istennevibe.” Adnak a szegényeknek, rokonoknak is, mikor meghalnak. Tesznek a koporsóba is. „Mikor jött férjhez, a plafonig ért — magyarázza az öreg Pál Péter. — De elszakada mind. Adott a leányoknak, az unokáknak mind.” Mert Rózsi néninek (született 1909-ben) igaz, 10 gyermeke volt, de csak egy leányt kellett kiállítani. „Három meghala”, s a hat fiúnak (György, Tamás, Demeter, Mátyás, Péter, Miklós) csak egy-egy párnát adott, a többi hozták a menyecskek. Így az öregeket halálukig kiszolgálja a szöttek holmi. Jut belőle

a koporsóba is. A temetésért, a miséért is azzal fizetnek, s a halótsiratók és a rokonok is kapnak egy-egy darabot istennevibe. Az unokák már elvitték az őket illető részt, bár egy-egy darabot, hogy az öregeket a haláluk után is megemlegessék.

Addig is tavasszal és ősszel a ház előtti rúdon megszellőztetik. „Fútasszák a szélvel a zesztret”, mint Kata Antaléknál Bogdánfalván (42. k). Mert ki-
rakják a fiatalok is, bár évente kétszer, különben *kárré megy* a sok gonddal és idővel megszótt drága holmi.

VISELŐSZÓTTESEK

A moldvai csángók még a második világháború után is mind a testi fehéreműt, mind a gazdaság számára *zákot*, *tarisnyát*, *gacskócskát* túrónak, sónak, *lepedőt* hammasnak, ágyra, mind házilag állították elő. De így készült a dézsára szerelt *szűrővászon* a juhászoknak, s egykoron a *szótháló* a halászoknak s utóbb a halászó asszonyoknak is.

Mivel Moldvában a legutolsó időkig a férfiak is „fejírbe jártak”, kellett a vászonmű szegénynek, gazdagnak egyaránt.

A vászonfélék

Régekte igen fontosak voltak a vászonfélék a csángó házakban. Mint Gegő Elek is írja jó 140 évvel ezelőtt,¹⁶ a románok „alsóruhát gyapjúból hordoznak... [a csángók] kender, len, pamut és gyapot önszövetet viselnek” (43. k). Viseltek is, mégpedig az első perctől az utolsóig, a bölcsőtől a koporsóig. *pendejronygyocskába*, *gyenge gyócsruhába* takargatták, mihelyt a „bábaasszony kivette a feresztóvízből”. Ezt veti édesanyja szemére a „nagyhegyi tolvaj” felesége is Bogdánfalván:

Mikor takargattál
Gyenge gyolcsruhába,
Tekerhettél lenne
Tüzes paraszába...

Ahogy a gyermek a *pendejruhácskából* kirúgta magát, *kicsidinget*, s idővel mind nagyobbát kapott. Hosszú *pendejesingben* szaladgált a leányka, s kicsi *aszalosingben* a legényke még ottjártunkkor is. Fehér vászonban nőtt fel, abban leánykodott, abban legénykedett, mindössze a külső, felső ruhák készültek a hidegebb napokra gyapjúból, bőrből. De az emberi testet közvetlenül az asszony szőtte fehér vászon takarta mindvégig (44. k) életében és halálában egyaránt.

Mikor eljött az utolsó órája, feladták az öreges inget. A koporsóba a szalmára is szép fehér vásznat tettek. Belé vászonból párnát, rá a halottat, s a *szemfödélvászonnal* le is takarták szépen. A fejénél és lábánál kiszakították, „hogy lásson és járjon a másvilágon is”.

A két világháború között mindenki, aki tehetett, szép gyapotvásznat, bár egy *türedéket* készített magának s az urának. A szegénynek jó volt a fehérített

kendervászon is. Onyesten Domokos (1941. 132—133) szerint, mikor indították a halottat, elébe a földre egy darab vásznat terítettek *pallónak*, mely e világból a másikba vezet. Aztán azzal vétették föl, akinek szánták. Onyest környékén, de a Szeret mentén is, a koporsót mindig *gyóccsal* engedték le. „Pusztinán is — emlékezett Kondor Anna — a gödörbe kendervászonnal engedték. Egy-egy motolla vásznat felszabtak, úgy két hatméterest, hogy jusson egy oldalára 3—3 méter. Négy ember engedte szép csendesen. Aztán a vásznat kihúzták s magik között elosztották, elvágták. Rokonság nem ásta a gödröt, csak a szegényebb.” Bogdánfalván „akik vágják a gödröt, azoknak vásznat adnak — magyarázta Kata Mártonné —, amennyit a szíve húzza.” László Gyula¹⁷ az ősvallás nyomait véli felfedezni abban, hogy még a XX. században is így énekelnek:

Vegyétek ki a szívemet.
A szívemet, a májamat,
Mossátok meg ürmösborba,
Takarjátok gyenge gyócsba...

Ezek szerint a kendervásznat, különösen a vékony fehérített *kenderszálú vásznat* (gyolcsot) (Bf, Np) és a vastag *csepüvásznat* a legrégebbi idők óta készítették. De szőtték még 1953-ban is. Viselő, hétköznapi fehérneműt szabtak az előbbiből a fiataloknak, az utóbbiból az öregeknek. A gyapot megjelenésével aztán tisztán és vegyítve a legváltozatosabb vászonfajták készülnek még ma is.

Rendes kendervászon (Bf, Kl) szála és a vereje a jobban vagy kevésbé finomított *kenderszál*. Egy végbe 5—10 motollát vetnek. Két nyüstbe fogják és 12-es bordába *mindjét tesznek*. Bogdánfalván három nyolcsinges motolla vászonhoz (16 méterhez) 20 pászma verőt számítanak. Régen ünneplő, 1953-ban már csak viselő *inget*, *gatyát*, *pendejt*, *párnaszínt* s pár szálás árnicshímmel *viselőkendező*t szabtak belőle.

Virágos-szálvásznat valamikor a legfinomabb virágoskender, mégpedig disznószőr ecsettel fésült, pácolt *pácfonalból* szőtték. A pácolt kender szálát felnyújtották és az ecsetben maradt finom páccal, a *puhacskával* ontokolták. Ezt 14—16-os bordába is tették. Valamikor nem is készülhetett másból a völegény inge, csak virágosvászonból. A gyapotfonal megjelenésével kikopott a használatból.

Csepüvászon jó volt az öregeknek s a szegényeknek viselőnek, s ha megszorultak, még ünneplőnek is. A gerebennel meghúzott szálát fonták szálnak, mejjéknek, s a benne maradt *csepüvel* (Bf); *dorgával* (O, Gf, Dn) ontokolták. A ház számára lepedőt, hammast is ebből szabtak, s gacskócskát túrónak, sónak. De ebből szabták munkára a legrégebbi, keleti szabású *kemeszojt*, melyet Erdélyben *firizs*, *friskó* néven ismernek.

Kenősvásznat akkor kezdtek szőni, mikor még a gyapotot is házilag fonták, s a laza, rövid szálú, egyenetlen fonalat csak verőnek használhatták fel. Ennek a szála kender, s mivel ezt kenni kellett, a nevét is innen kapta. Ebből is néhány motollával vetettek, és mint a rendes kendervásznat, 12-es bordába. Régen ünneplő fehérneműnek szőtték.

Keresztesvásznat (Bf), *vegyített* (Kl) később sokkal szívesebben szőtték, mert a 16/2 vagy 20/2 cernázott gyapotszálát már nem kellett kenni, s inkább ezt ontokolták kenderszállal vagy szöszfonallal. „Innaplóinget, gagyát, ingal-

jat, pendelyt, s a tisztaházba párnaszínt és párnatokat mind ebből szabtak. Ebből is 5—10 motollát vetettek, 12—14-es bordába.” Itt is kb. ugyanannyi verőt számoltak, mint a kenderszál-vászonnál. 1953-ban a módosabbak ebből varrták a viselőfehérneműt.

A *felemás* (Kl) vagy *felemásos* (Bf) vásznat szerették itt is a legjobban, mint Erdély-szerre az *elegyest* vagy *elvegyest*. Itt is a szála egy kender meg egy gyapot volt, és tiszta gyapottal verték. Előnye, hogy kevesebb gyapot kell, mint a tiszta gyapotvászónba, s ha lehet, még szebb, s „nem törí a testet”. Leányoknak, asszonyoknak inget varrtak belőle. „Embernek nem, mert — Kata Mária szerint — nem való nekik.”

Gyapotvásznat (Bf, Kl), *dzsapatvásznat* (Szf) is szöttek a csángó asszonyok. Ennek a szála *szakác*, nyers 16/2 gyapot, s a vereje 3 szálú *veres*, sárga fehérítetlen vagy kézzel font gyapot. Ezt 14-es, de még 16-os bordába is tették, s *idnapi* (ünneplő) *inget*, gatyát s az elsőházba párnaszínt szabtak belőle.

Szakácvásznat is szöttek a módosabbak, mihelyt megjelent újra a gyapot a második „verekedés” után. A 16/2 vagy 20/2 *szakác gyapotot* fehérítettet 6-os, 8-as *mulé*, sodratlan fehér gyapottal verték. 5—10 motollát vetettek ebből is, 14—16 pászmat. Egy motollához, 8 singeshez 5 *láb*at számítottak szálának és 2 *csavarékot* verőnek. A módos gazdák aztán ebből szabták ünneplő ingeiket embernek, asszonymak egyaránt. De ebből került a tisztaházba a párnaszín is.

A gyapotvásznat nem, de a kendervásznat fehéríteni kellett, hogy szép fehér *gyócsvászon* váljék belőle. Szövés után ki is viszik a víz partjára vagy a kutak mellé. Visznek egyszerre 5—10 motollával, s megmártják a vízbe. Három nap mind mártják és szárítják, de nem egészen *aszalják*. Terítik el a víz partján a jó füves részen, s mikor majdnem száraz, „hányják fel a fejükre” (46. k) s viszik vissza a vízre, hogy újra megmártsák. Negyedik nap teszik lúgzóba. A vásznat szépen összerételik. Három darab kerül egymás mellé. Arra jön egy kendő, s még más darabok, akkor egy hammas. Arra hamut szítálnak, rá 3—4 üst forró víz, s *feldugják* a lúgzót. Majd leeresztik, s viszik ismét a vásznat a patakra, kitisztálják, aszalják, s olyan lesz, mint a patyolat. Száradás után kettőbe fogva *valatugba* tűrik s úgy megvárja a *szabógatás* napját.

Addig is elteszik a ládába, mert a két láda s benne a zingek vagy a vászon a zesztre alapja. Belőle a *nyirel* (vőlegény) 9 ingnek valót kap („a tyáboroknál [nagyzadák] szokot”, többet, „a szegínyeknél keveszet”). „A leány csánya, Bogdánfalván 1 matolla 1 ing, 1 gatyá. 10 matollát vetnek.” Úgy látszik, ebből leszöve 9 ing jön ki. „Keresztes vászon üszelőnek, az gyapotvászón inneplőnek” (Bf).

A posztófélek

Gyapjúból készülnek, de Bogdánfalván ezeket is viselőszötteknek számítják. Mert a posztót mindenki megszötte magának, és hűvösebb napokon a *szurtuk* mindenki felsőruhája volt szeptembertől ápriliséig (46. k). Egyes falvakban, mint Nagypatakon 1953-ban, még vittek eladni is a városba. Az árából aztán bocskort, gyapotot, s a leányoknak, legényeknek újmódi ruhafélét hoztak. Az öregek meg ma is „megcsányák” maguknak, amire szükségük van, nem adnak pénzt érte. Akkor már csak sötétbarna meg szürke posztót készítettek, de régen szöttek fehérét is *harisnyának* (Kl), icárnak (Bf).

A *fejér harisnyaposztót* régen 7-es ikresfogú bordába, rendesenégyesen, posztóhímesen szőtték, mint a székelyek. A *béle* (fehér curkán juh) gyapjából csepűgeregennel kihúzott szálát nyújtották el, s a benne maradt vastagabb, apróbb gyapjával ontokolták. Valamikor ebből szabtak 3 singből egy pár fenék nélküli harisnyát. Idővel a harisnyákat fehérből is fenékkal szabták. De készült még *fejér szoknya* (zeke)¹⁸ is az asszonyoknak.

Feteke- meg *szürkeposztót* a *feteke* vagy a *láj* gyapjából szőtték, de szövik még ma is, csak régen 7-es bordába, 1953-ban már 9-es ikresfogú bordába tették, mert amabból nem jön ki a nadrág *priccse*. A régi, keskenyebb posztóból szabták a szürke harisnyát, most a szélesebből már nadrágot varrnak. Előzőleg *piválni* (ványolni) a románokhoz vitték. Mivel ezt a posztót a juhok természetes színű gyapjából szövik, így hamuszürkétől vereses árnyalatig, de a barna különböző árnyalataiban is, az égetett szienától az umbráig minden színbe játszik.

Az igazán szép fekete juh gyapjából — akinek van —, cigájából szövi az Ünnepi felsőruhának való szép, sötétbarna posztót, a *szoknyát*. Mert a posztót s a belőle szabott ruhadarabot egyformán így nevezik például Klézsén.

Fonjunk, fonjunk, bendéreddzünk,
Bújjunk e ládába,
S e ládába kiét sing szoknya,
Vigyük korcsomába.
(Kallós, 1973. 149. sz.)

Tehát a szoknyát egyszer singgel mérik, máskor a nyakba akasztják.

Haza legiény, haza,
Honn vagyan e szoknya,
Ez ajtó sorkára
Fel vagyan akasztva.
Fel van szerádozva,
Fal es van bongozva,
Haza legiény, haza,
Akaszd e nyakadba.
(Kallós, 1973. 124. A)

Mert *szoknyaposztóból*, röviden *szoknyából* szabták aztán a szép vonalú *szoknyákat* embernek, asszonynak egyaránt (47. k). Mikor nem viselik, helye a nagyház (Ka) vagy tisztaház (Kl) rúdján van. Sötét tónusával igen szépen aláhúzza a színes katrincák, főták és a fehér fejrevalók vonalát (I. 1).

Féligványolt fehérposztót állítólag a csángók már a múlt század közepén viseltek. Imecs szerint (44) „a ráncokba rottyanó harisnyanadrágot” féligványolt posztóból készítették. Ugyanaz a nadrág a múlt század közepén még *harisnya*, a század végétől pedig *icár*. A Lükő leírásából, aki „rombusz alakú idomok”-ról ír, a Román megyében készített icárról mint posztófajtáról (1934. 101) arra következtettek, hogy egyszerűen házilag vízbe vert gyapjúszőtesről van szó, amely mint a kalotaszegi fodorvászón, a kissé túlsodrott fonalnak köszönhetően, férfiember számára megmagyarázhatatlan szőtesmintát eredmé-

nyez. Mindenesetre az 50-es években már — vagy még — ványolatlan vagy féligványolt fehér *curkája* posztóból szabták hétköznapi és cigájából az ünnepi fehér icárt.

Féligványolt szürkeposztót is készítenek már a csángó asszonyok, amelyből a szabók városi mintára szabják a *bufánt*. Amerre jártam, mindenütt ez az átmenet a háziszöttes és a gyári szövetek között. Ebből könnyebben szabják a *priccsest*, a *vesztát* (mellény) és a *vesztont*. Az idősebbek, akik megvarrják maguknak, még ezeknél a ruhadaraboknál is ragaszkodnak az egészványoltas szürkeposztóhoz. Itt is kiszolgálja még az öregeket, mint a felsőmarosmenti Magyarón, ahol még 1945-ben is élt olyan idős ember, aki nem vett a testére csak a felesége szötte és varrta vászon és posztó ruhadarabot. A harisnyát már elvitte a szabónak, hogy kiszabja, de varrni még ő maga varrta.¹⁹

A zsák- és lepedőfélék

Ugyancsak fontos kellékei a csángó háztartásnak.

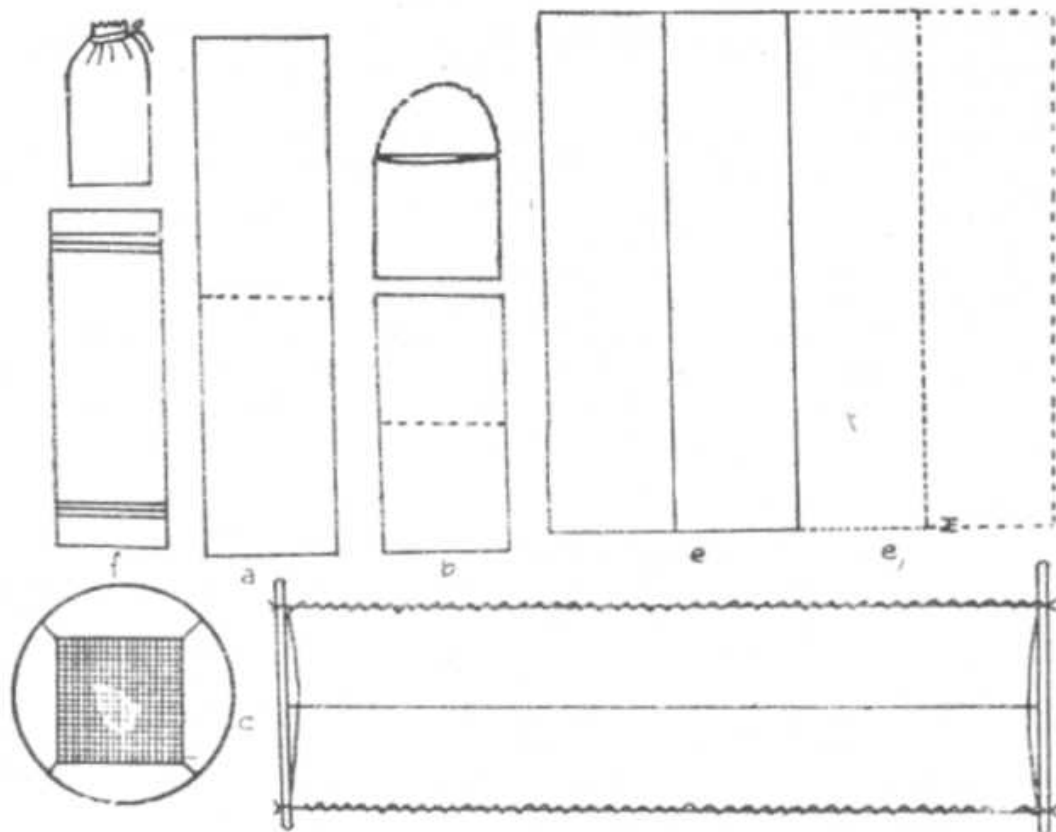
A *zák* (Bf) vagy *zsák* (O, Pu, L) a legutolsó időkig kenderszálból készült és csepűvel ontokolták. A lisztnek *vresztás* (csikos) zsákot szöttek, a gabonának sima kettőst. 3—5 motollával vetnek még ma is. 8-as bordába teszik (*mindjőba*), s ebből szabnak 50—52×100—105 cm nagyságú zsákokat. Ebben viszik a *pujt* vagy a rozсот a malomba, s hozzák a lisztet. De ebből vetettek is a gépek megjelenése előtt. „Összekötötték a zék fenekét a szádával”, a férfiak nyakukba akasztották, s *szórták* (vetették) belőle a magot. Vitt is minden leány legalább egy hárommotollás türedék zsáknakvalót, mert abból aztán az új háznál 8 db háromsinges zsákot szabhatott (44a. r). Klézsén a nagyobb zsákok neve *emberölő*. Szerintük, aki az urát nem szereti, az nagy zsákot ad neki, mert az előbb vagy utóbb *megszakassza*. Az erdélyi Sóvidéken meg azt tartják, hogy az anyós akkorára szabja a zsákokat, ha nem állhatja a vejét, hogy előbb vagy utóbb kifogyjon belőle. Gyoszényben Pál Luca kelengyében a zesztre aljában egy türedék *kösmös*, műszálból szőtt zsáknakvalót is láttam 1978-ban. Hiába, változnak az idők...

Tarisnyát Klézsén a *zsákból* (zsáknakvaló) „marasztanak viselőnek, bár egy hármacskát”. Tehát egy végben szövik, s kb. másfél singből varrják (44b. r). Így egyvékás tarisnyát nyernek, s kendert vagy kukoricát vetnek belőle. De viszik, vitték étellel a mezőre is. Kalagoron 1979-ben a viselőtarisnyát is megtarkázták, megcsíkozták. Gyapotba szöttek, és mint régen az ágyvetőket, a fehérít csepűvel s a feketéjét gyapjával ontokolták.

Zacskócskát (O), *gatykócskát* (Bf) „csánnyak *vászonból* [vékonyból], *lepedőből* [csepűvászomból], kinek hogy telik”. Túrónak való. A juhtejet megoltják, s teszik belé túrónak. Inkább ritkább vászonból csinálják, hogy kifolyjon a savó (Bf).

Sógatykócskát sőtartónak *lepedőcskéből* vagy gyapjúból szönek. „De a szó eszi meg a gyapjút, s nem tart.” Ezért több helyen vászonnal bélelik. „Egy háznál legalább 3—4 gatykócska van” (Bf). Lükő szerint e zacskóféle Román vidékén (1936. 11. k) ismeretes *szütkü néven* (sütkü?) is.

Deszágot (átalvető) „szúk üdeje nem csánnak”. „Kölökkorában” látott utoljára Duma Györgyné Bogdánfalván. Azt is zék végébe, kb. 3 singre szöttek vászonból, lepedőből és gyapjúból egyaránt. Vásárba terűvel vagy nagy útra vitték.

44. *Viselőszöttek* a gazdaság számára: a) *zsák, zák* („1 zsák 3 sing” = 52×105—105 cm); b) *tarisnya* („1 vékás 1 1/2 sing” = 52×52 cm); c) *tejszűrő-vászonya* (kb. 50×50 cm; Kós nyomán); d) *szótháló* (Kós nyomán); e) *hammas* (1 szél 3 sing; szabják 2, 3, 4 szélből); f) *törlő, viselőkendő* (46×134 cm)

Vászonból vagy lepedőből szabták a tejszűrő vásznat, de szöttek hálót is. Egyiket az esztenán a sajtkészítéshez használták, a másikkal halásztak.

Tejszűrő-vászonyán (kávára feszített kenderszálvászon-darabon (44c. r) szűrték át a juhtejet, majd vele takarták le az oltót az *oltóseberben*, rá pedig *gúnyái* terítettek, hogy a tej alvadását meggyorsítsák. Vászonba vagy zacskóba tették az aludttejet, azzal fogták össze, azzal *szoriccák, apriccák* ki belőle a savót (Kós, 1976. 127). Ordának való vásznon szűrik át a felfőzött savó levét is, és benne marad a friss, édes orda. Valamennyit szálvászonból készítik, hogy a savót jól áteressze.

Szótháló is készült a Szeret mentén, nem is olyan régen. Igaz, már „nagy ideje” tilos a használata, mert „igen szapora volt”. Még az apró halakat is mind kifogta. De Trunkon — Kós szerint (1976. 138) — a két világháború között is használták, mégpedig az asszonyok, mert „régén az asszonyokra nem volt törvény”, „őket nem fogták meg, csak az embereket”. „2—3 mm sűrűségű [valószínűleg kenderszálvászon, hogy a vizet minél könnyebben áteressze], 4—5—6 m hosszú és két szélből összevarrott háló.” „Két végéhez egy-egy karó van kötve [44d. r]. Két asszony vagy leány úgy kanyarítja a vízparton, hogy az itt melegedni összegyűlt halakat bekerítsék vele.” Ezt is úgy szóhatték, mint a viselőkendőket, lepedőket, csak a kívánt méretre szabták, varrták.

Lepedők és hammasok is kellettek a házhoz az ágyra, a csépléshez, szórás-hoz, szapuláshoz. Kellett a leány *ronygyába* is.

Hammas és lepegyű (Ke, J), *lepedő* (Bf, Kl, L, Pu) között nem mindig tesznek különbséget. Van ahol ugyanazt a darabot teszik szapulandó na, aztán az ágyra. Szükség esetén azon csépelnek és szórnak. Ezért legalább egy ham-mast a legszegényebb leány is vitt a ronygyában. Két, három, sőt négy szélt is össze toldanak (44e. r), hogy minden célnak megfeleljen. Aki különválasztja, az például Kalagoron egy-egy motollával sző 7-es vagy 9-es bordába magosken-derből, tehát a legdurvábból, nyolcsinges motollával. A hammasnak kettőbe, a lepedőnek háromba vágja. Általában mindkettőre egy-egy motollát számíta-nak. Mindkettőt szőhették csepüst csepűbe, vagy pedig gerebelt szösz szálát nyújtották és csepűjével verték. A keskenyebb hosszabb hammast teszik „a hamura, mikor lúgoznak, hogy ne menjen a fehérenemű közé”. Illetve for-dítva: alul teszik az ingeket, reá a hammast, arra a hamut, s úgy töltik reá a forró vizet. De ezt a hosszabb hammast az ágyra is teszik, hogy az ágyvető ne szennyüljön. Akinek sok a gyapjúja, az csak kendert vet és gyapjúval veri, mert a gyapjú puhítja a kendert. Pokolpatakon is a viselőlepedőt csepűből szövik, de barnával, feketével tarkázzák. A csepűt *divóhéj*jal festik barnára, égerfahéjjal és *súlyfű*vel feketére. Igaz, kicsit kékeset fog, nem úgy, mint a katrincának festett gyapjú. Kalagoron olyant is láttam, hogy a lepedő *fejéit* csepűből, a *feketéit* gyapjúból szőtték. Kezdetben lepedő, hammas *mindjőba* (két nyüstben) készült. Idővel négy nyüstbe is tették. Rendes négyesben szőt-ték, mint a katrincát. De szabtak is belőle katrincát még a második világhá-ború után is. A „nagy verekedés” után, amikor szűk volt a gyapjú, a sze-gények még jártak Trunkon négynyüstös *lepedőkatrincában*, *csepűkatrincában*. Bogdánfalván is — legalábbis a Domokos 1929-es gyűjtése szerint:

Hidló végén, padló végén

.....
Elöl járja János bíró
Gombos dolományba,
Maried asszony hátul járja
Csepü rokolyába ...

(Rezeda, 1953. 138.)

Újabban a lepedőfélék is fokozatosan szétváltak. Egyrészt a juhtenyésztés fejlődésével mind gyapjúsabbá és színesebbé lettek, másrészt a gyapot és a műszál feldolgozásával egyre fehérebbek és egyre finomabbak. Mert szőtték a lepedőt már gyapotfelvetővel is négy nyüstben. Sőt! 1978-ban a Pál György-né ágyán Gyoszenyben már hófehér, de santunghoz hasonló egyenlőtlen verőjű lepedőn háltam. Ha nem mondják, magam sem tudtam volna kitalálni, hogy *királynécérnába*, (fehér kötőgyapot felvető) házifonású kösmöst vertek. A gyári hulladékot addig szapulták, fehérítették, amíg olyan lett, mint a hó. Visznek is belőle a mai leányok egy-egy 5—10 motollás türedéket. Hogy a reka-miékre már ebből szabjanak 5—10 vastag, de hófehér lepedőt.

Viselő- (O, L, Pu) vagy *üselő-* (Np, Bf) *kendezőre*, *kendőre* (Kl) (44f. r) is nagy szükség volt a háztartásban. Ennek is, mint a szőthálónak, gerebelt kenderszál volt a felvetője és a heverője. 5—10 motollát vetettek, s 3 motollához 20 pászma szálfonalat számítottak. De ezt már a két szélén néhány szálás hím (24. k) megkülönböztette a zsák vagy a tarisznya vász-

nától, ugyanakkor jel is volt: így mindenki megismerte, és könnyen meg tudta különböztetni a másik leány vagy menyecske kelengyétől. Ebből a legszegényebb leány is vitt bár nyolcsinges motollával. Így 4 jókora kendezőt szabhatott új háztartásába. Idővel a viselőkenedzők is egyre finomodtak és színesedtek.

Kalakányos takargatót is szöttek régen simán négy nyüstben, úgy 42×82 cm nagyságban. A csepütakargató egyik végén mindössze három hármás *sinór* s egy kicsi, a *fia*. Felső végén beszegték, s a csikos felén a rostokat kettőnként összekötötték, majd négyenként összesírtették. Boggal a végén nemcsak befejezte, de díszítette is a régi rúdra való legegyszerűbb formáját. Mert Bála Jánosné szerint „szűk üdeje a rúdra takargatót tettek Lészpeden 10—15 darabot, kalakányost. Azután tették hosszan a rúdterítőt. Ezt a kalakányos takargatót még édesanyám [Bálint Jánosné, 1896—1974] szötte. Akkor nem volt olyan fejtő. El kellett adják a marhát, hogy pénzhez jussanak, hogy fejtőt vegyenek.”

II. B. Viselőszöttek

1. Vászonzöttek:

vászan (Szf), vászany (Bf)
 vászon (Kl, L), vászony (Bf)
 rendes kendervászon (Bf, Kl)
 kenderszálu vászon (Bf, Np, Ka)
 virágos-szálvászon (Kl)
 csepűvászon (Bf, Np, Kl, Ka)
 szőszvászon (Bf, Szf)
 kenősvászon (Bf, Kl, Ka)
 keresztvászon (Bf)
 vegyített (Kl)
 felemás (Kl)
 felemásos (Bf, Np)
 gyapot-gyócsvászon (Bf, Kl)
 dzsapatvászon (Szf)
 szakácvászon (Bf, I.)

vászan (Magyaró; Szék)
 vászon, vászony (E)
 kender- (FM), kenderesvászon (Hf)
 kenderszálvászon (Nagykászón)
 kenderfü- (Sz), virágosvászon (Nk)
 csepűvászon (Magyaró)
 szőszvászon (E)
 fonalásvászon (Krizba)
 gyapattasvászon (FM; KK)
 vegyített (Nk), vegyesvászon (Hf)
 mis-más (U); mis-más vászony (Ksz)
 elegyes-, elvegyesvászon (KK)
 gyapotvászon (E)
 gyapatvászon (FM; M)
 serített vászon (Kiskend)

2. Posztözöttek:

fejér harisnyaposztó (Bf, Kl)
 féligványolt fehérposztó (Kl)
 féligványolt szürkeposztó (L)
 szoknya, szoknyaposztó (Bf, Kl)
 szurtukposztó (Bf, Ka)

fehér harisnyaposztó (Gyi; Tf; Hsz; U)
 szőnyeposztó (Nagykend)
 feles-(Csz), félványoltas (FM)
 szokmányposztó (Csík)
 szürkeposztó (Hsz; Csz; U; Tf)

3. Zsákzöttek:

zsák (O, Pu, L, Kl)
 zák (Bf, Np, Tr, Szf)
 tarisnya (Bf, Np, Kr, Kl, J)
 gatykócska (Kl, Bf)
 deszág (Bf, L)

zsákvászon (E)
 zsák (E)
 tarisnya (E)
 acskó (Barcaújfalu)
 iszák (Csernátfalú; Ksz)

4. Lepedőfélék:

lepedő (Bf, Kl, O, Pu, L)
lepedő (Bf, Np), lepedű (Szf)
lepegyü (J, Ke)
lepedőcske (L, Pu)
hammaslepedő (Bf)
lepedőkatrinca (Tr, Np)
csepűkatrinca (Bf)

lepedővászony (Mákó, Ksz)
lepedő (E), csepűlepedő (Szék)
lepedőü (Valkó)
lepedőcske (Gyi)
hammas (Gyf, Ksz)
csepűkarinca (Gyi)
viselőrokolya (Nagykászon)

5. Viselőkendők:

viselőkendező (O, Pu, L)
üselőkendező (Bf, Np)
kalakányos takargató (L)
rúdra való lepedő (L, Ka)

törülközőkendő (Sóvidék)
törlő (Gyi)
takaróruha (Sóvidék)
rúdra való (abrosz) (Ksz)

Színes vászonszöttések

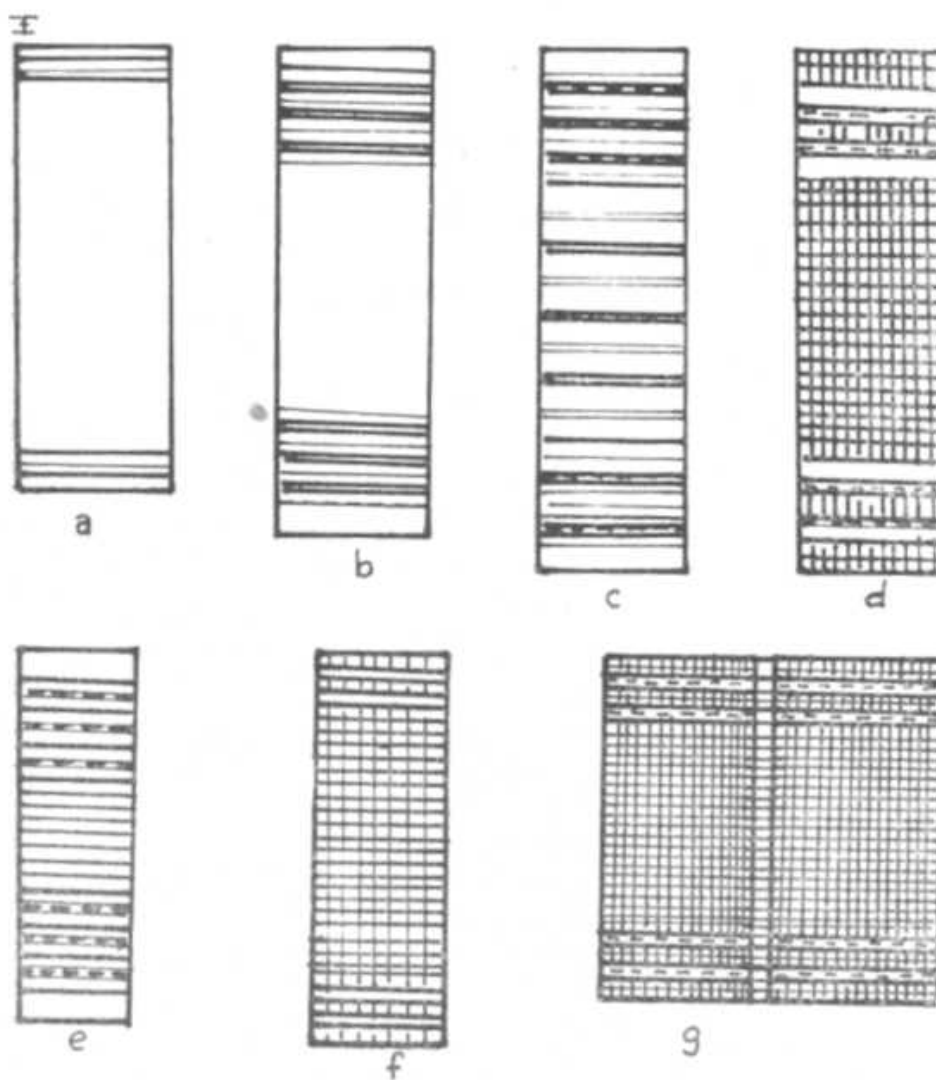
Kendők, párnák, abroszok mind díszei a csángó háznak. Alapanyaga valamennyinek a kender, majd a gyapot megjelenésével előbb a kézzel font, majd a gyári fehér és színes gyapot, az *árnics*. Ezek aztán nagy lendületet adtak a csángó házakban is a vászonszöttések fejlődésének, kiszíneződésének. De nemcsak szövőgyapotot használtak fel a csángó asszonyok. A sokszínű DMC hímzőfonaltól a *papióta* (varrocérna), *ibrisin* (csőselyem), melána és mindenféle szövő-, hímző- és kötőfonal belekerült ezekbe az élénk színű, érdekes szín-harmóniájú szöttésekbe. Nem szorítkozhatunk csupán lakásszöttésekre. Hiszen az alkalmi szöttések lakást is díszítettek és egyben viseletdarabok is voltak. Így a leányok jegykendője, a násznagy- és radináskendő, de még az asszonyok fejrevalója is mind az előbbiekből és technikájával, és mind teljesen szabás nélkül készült. Előbbiek megőrizték a kendezők, párnák és nagyabroszok díszítésmódját, s pontosan nyomon követték a fejlődés vonalát is. A fejrevalók anyagához még hozzájárult a *boránzsik*, de formájában és technikájában szorosan kapcsolódott az egy szélből való kendőkhöz, kendezőkhöz. Így a színes szöttések leírása teljesebbé teszi a lakásbelső és a viselet ilyen természetű szötteményeinek megértését.

A *kendezők* szervesen hozzátartoztak a csángók életéhez, otthonához. A *törülközőkendezők*, az *üselők* — napi használatra készültek. Az *innaplókendezők*, a *szegrevalók* rendszeren a lakást díszítették, de lekerültek onnan, más szerepet is betöltöttek az öröm és a gyász ünnepén.

A *kendő* (Kl), *kendezők*,²⁰ amelyeket mindennap használnak, régen tiszta kenderfonalból készültek (48. k). Később gyapotfelvetőbe kendert vertek. Bogdánfalván úgy tudták, hogy ha „tyábur” (nagyon módos) volt a leány, 10—12 darabot is vitt férjhezmenetelkor. A szegényebb megelégedett öt-hattal is. Tiszta fehér volt, csak a szélére tettek egy kicsiny díszet, *kicsicsokrot*, egy-két vagy három fekete, veres, majd *zúd* csíkot (45a. r). Egyre többféle színűt. Háziasszonyunk, Duma Györgyné Bogdánfalván, úgy 1913 táján már gyapotot vetett fel és kenderfonallal verte. Kettősön, *jóba szötte*. Két singet számított egy kendezőnek (46×134 cm). A két végén, összesen 7 cm szélességben két háromszálas veres kicsicsokor közé egy kétszálas fekete csokrocskát

öltött (48. k). Egy fél nap alatt le is verte. Abból az időből még ládjában őrizett egy-két türedék *törülközőkendezőnek* valót (Bf: 24. k). Egyik öt, tiszta veres, másik három veres-fekete árniccsal, fejtővel, *elvegyesen* csíkozva. Ezeket csak törülni vagy törülközni használják, de befogják a régi, fakult ünneplőkendezőket is.

Az *inneplőkendezők* (Bf) már sokkal díszesebbek (49—58. k), és az idők folyamán mind színesebbé váltak. Ezekkel díszítették nagyobb „innep”-eken a *nagy-* (Ka), *első-* (O) vagy *tisztaházat* (Kl: IV. 1), ilyen vagy ehhez hasonlót adtak menyeközön vagy temetésen a rokonságnak (45b-d. r). De inneplő került a násznagy vállára a lakodalomban (IV. 2), s inneplő *rodinavivőbe* (IV.3) fogták a betegasszonyok az ételt.

45. *Kendők, kendezők*: a) *viselő-, üselőkendő* (Bf, 46×134 cm); b) *fehér inneplőkendő* (Gy, 38×120 cm); c) *tarka-kendő* (Ka, 45×161 cm); d) *kockás-kendő* (Bf, 46×160 cm); e) *násznagykendő* (Pu, 31×117 cm); f) *kockás násznagykendő* (Kl, 35×120 cm); g) *rodinavivő* (L, 62 X 106 cm).

A kendezőket és párnaszíneket általában egy végben szövik. Régen valamennyi vékony kenderfonalból készült. Bár a gyapotfonalat már az első világháború előtt is használták, még 1953-ban is sokan „gyapotszalat vetettek és kendervei öttették”. Míg Duma Györgyné már 1922-ben innaplókendezőjét (49. k) gyapotfonalból szötte, jó harminc évvel később a 28 éves Kara Mari — szintén Bogdánfalván —, bár 12/2-es gyapotfonalat vetett, még kenderfonallal verte. Mindkét fajtához 12 pászma gyapotot nyújtottak, csak az ontok különbözött, no meg a hím a végében. A tiszta gyapotot piros és fekete fejtőből négy *kicsicsokor* között három *nagycsokorral* díszítette. Kata Mari a kenderrel vert kendezője végében a piros-fekete árnicot már zöld és rózsaszín cigájával is színesítette. Egy nyolcsinges motollából szerintük 3 párnaszínt vagy 4 kendezőt szöhetnek. Fogták hát két vagy négy nyüstbe, de még háromba is. A közepét előbb *síkon* (simán) szöttek (45b. r), később *megtarkázták* (45c. r), megcsíkozták. Mint Nagypatakon is mondták, „a kendező lehet fejr vagy tarka”.

De lehetett kockás is (45d. r). A fejlődés a sima fehértől vezetett a kockásig (45a-d. r) már ebben a században, s különösen a két világháború között, de még után is. Az, hogy valaki melyiket szötte, az sok mindentől függött. Elsősorban anyagi helyzetétől, mert a fejtő drága volt. De más volt a fejlődés üteme a Szeret két partján, nem is beszélve a Tatros vagy a Beszterce vidékéről.

Gyoszenyben például Pál Péterné az első világháború után a kendező *mezejit* megtarkázta (50. k), de csak két nyüstbe fogta s egy deszkával emelgette. A szélén szötte három nagycsokorba fehér alapon piros, a sárgán fekete rendeket (IV. 1) szedett.

Klézsén Benke Mártonné Kotyorka Erzsí meg úgy tudta, hogy „1928-ban aki megtarkázta (46a. r) a kendező főgyit (51. k), az első leán vót. Én első vótam.” A 30-as években, különösen a végén, feltűntek a kockás kendezők. Demse Antalné szerint állítólag ennek divatja Klézséről került át Bogdánfalvára. Mindenesetre 1953-ban, ottjártunkkor csak kevesen szöhetnek kockás kendezőt, de álmodni valamennyi férjhez készülő leány kockásról álmodott. A 70-es években Lészpeden még csíkos közepű kendezőket fényképeztem (52. k), de a radinavivő már ott is kockás volt (IV.3). Az új kelengyében Klézsén csak piros-fehér aprókockást láttam (46b. r).

A *rendek* (csíkok) a szélén szintén időben és térben, de egyénenként is változtak. Előbb a két-, majd a négynyüstös szélét 1—2 deszkával emelt sorokkal díszítették. A három-, az ötnyüstösök, majd a hímes négynyüstösök szélét 2—3—4 vetélő adta változatos hímekkel gazdagították.

Lujzikalagoron az 1893-ban született Petrás Jánosné *kettős-kendezőjét* 1912-ben síkon, kenderből szötte, csak pár szál fejtővel tarkázta. Szélein a rendeket piros-fekete árniccsal s 2 deszkával emelgette (53. k). A háború után már *négyes-kendezőt* készített tiszta gyapotból. A széleit szintén két deszkával emelte, de csak veres fejtővel (53c. k). Az 1930-as évek elején már neki is futotta kockás kendezőre, mégpedig piros-fehér-feketére. Ezt újra kettősön szötte, de csak egy deszkával, feketével emelte (53b. k).

Bogdánfalván Duma Györgyné 1922-ben 12 *numeros* fehér gyapotot 8-as muléval ontokolt *háromnyistes nagyfogású* (33. r) *innaplókendezőjén* (49. k). De a két végén már a 4 kicsi- és 3 nagycsokor „nyistelészvel van bele csánva,

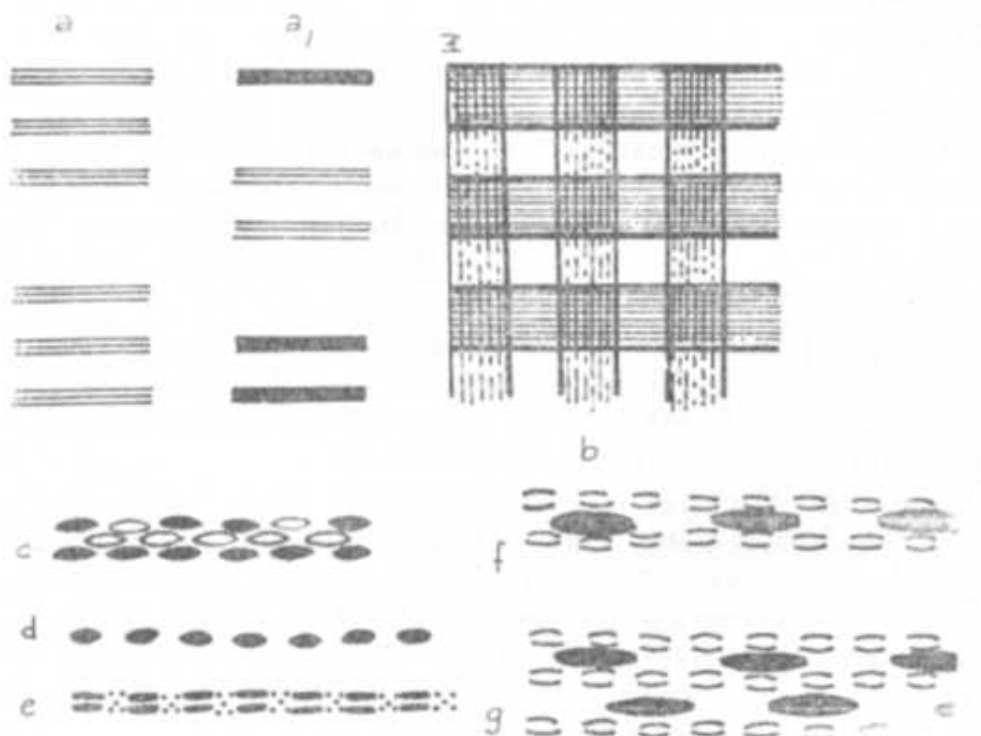
ész fekete vreszta fejjel pattanva (46c. r). Fiúckák, pattanász tehérvél isz vereszvel. Két végén rostya”, rojttá sodorva.

Klészén már 1928-ban Kotyorka Erzs, a falu első leánya, piros-fekete ötnyistes kendezővel *kevékedett* (51. k).

Trunki forma után, *nagyfogású ötnyistes kendezőt* (30b. k) szőtt Buláj Györgyné, Bogdánfalva első nyistfelfogó asszonya, a két világháború között unokájának, Vironikának. A közepe sima vásznas, de a szélét már szokatlanul gazdagon díszítette.

Mikor a színes fejtő újból elérhetővé vált, amennyi fiatal volt, mindnek színes kockás, ötnyüstös kendező kellett; majd 20—25 év múltán már előjáró törülközőkendezővé vált, és helyét a nagyházban sokkal színesebb újfogású inneplőnek adta át (54a-b. k). Kata Péterné 1953-ban bolti cérnából fekete-fehér-piros kockás földű kendezője végét szintén nagyfogású ötnyüstös hím (35. r) díszítette szélesen. A végére rojt helyett bolti csipkét tett (55. k). A 27 éves Dobár Veronika hat osztályt járt. Ura asztalos, mind a legújabbat keresi. *Nációnalos-kendezője* (56b. k) földjét nemcsak megtarkázta, de nyistelte is. Hát még a szélét! A vörös és fekete fejtő mellé rózsaszín, zöld, kék és sárga cigáját meg hárászt öltött. Valamennyit Bákóban vásárolta. Mintája, mint Elena Secoşan a helyszínen megállapította, a románoknál megszokott szövési mód.

Lészpeden a 70-es években szőtték a háromvetélős, ötnyüstös *kupást* (52. k), de szedték még deszkával is az *egy- és kétkeresztet* (57. k), de még a *pitánost* is (58. k).

46. Ünnepi szövtesek közép- és szélhímei: a) *síkon megtarkázva, egymódú, a,) elvegyesen*; b) *síkon, kockásan*; c) *nyistelve, pattanva emelt közép*; d) *pattanások, emelékek, emelt rend*; e) *kereszteskék kiskeresztek*; f) *nagykeresztek*; g) *kétkereszt deszkával és kézzel emelt szélhímek*.

Pusztinán is nagyon szép *emelékesek* készültek (IV. 2), ott is szőtték a pattanásokat, rendeket, kis- és nagykereszteket (46d-f. r). Ott az elsőházba egy leánynak 12 piros és 12 fekete kendező kellett. Úgy is volt a házba „tisztá veres, elvegyes, vót fekete. De azt nem akasztották ki, csak ha meghalt valaki.” A másoknál meg egy piros volt kitéve, s egy fekete a szegre. Ha halott volt a háznál, a vereset leszedték.

Érdekes, Pusztinán a kendőket rövidebbre szövik (45e. r), de kétharmada színes a halottaskendőnek éppen úgy, mint a násznagyénak. Míg a halottaskendőn a kis- és nagycsokor fekete, és csak a kis- és nagykeresztek lábait meg egy-egy *borozdát öt*enek bordóval, ugyanazt a csíkelosztást a násznagyén piros nagycsokorral díszítik. A kicsicsokrokat ezért zölddel szövik, hogy a vereset még jobban kiadja. Mindezt egy *morzsányi sáriggal* megragyogtatják. A pusztinaiak úgy tartják, hogy amit ők zölddel szőnek, azt Bákó környékén kézzel kedvelik.

Az inneplőkendezők két végét valamennyi faluban egyre gazdagabban díszítik. A halottaskendő kivételével az uralkodó szín a veres. Minden kendőben van veres és fekete. Ezenkívül tesznek — mint Nagypatakon mondják — „minden módút isz: kiket, szárigot, züdet, rúzsát”, de csak finoman megragyogtatják vele.

A *rodinavivőt* két szélből szabták 62×106 cm nagyságban (45g. r), a szélén 17—20 cm-es hímmel. Azt is mindig a kendezőkkel egy végben szőtték. Ezt a *szedett deszkás kockás rodinavivőt* (IV.3) Puskás Antal Anna 1971-ben két nyüstben, egy deszkával és kézzel szedte egy- és kétkeresztes hímmel. „Két kendezőt eszevarrtunk, az edényt tettük belé, a servetet a tetején, s vittük. Kevéldedtünk vele. Három asszony, négy asszony mindegyiknek kötelék a kezibe, a vállukon tarisnya. Régebben vittünk a betegasszonynak egy fél kiló pálinkát s egy kiló bort. De nem ültünk le az ágyikba, hogy megegyük. Most leülnek. Viszik, s meg is eszik.”

A *párna* a testi szerelem, a házasság szimbóluma a Szeret-téren is. A vőlegény anyja itt is párnát nyújt át jövőendő menyének. Hétfaluban gazdagon rakott párnát sző vagy szőtet külön erre a célra. Itt az örömanya saját kelenygyéje legszebb párnáját adja első éjszakára a fiatal párnak.

Trunkon a szerelem fokát is párnával fejezték ki:

Tégy párnát még kettőt is,
Én teszek még hatot is,
Oda fekszem magam is,
Oda fekszem magam is.

(Rezeda, 1953. 7.)

Lészpeden viszont a kényszerházasság nehézségét, mint Erdély legtöbb vidékén, így panaszolja fel a menyecske:

Jaj de bajos egy párnára feküdni,
Aki egymást nem jó szívből szereti.
A párnának a négy szege kiszakad,
S a közepe tiszta ujjonnan marad.

(Rezeda, 1953. 47.)

Bogdánfalván meg az eltiltott szerelmes leány keseregte így a búját:

Ha neki fia volt,
Nekem szeretóm volt.
Ha neki édes volt,
Nekem édeseb volt.
Elhálhattunk lenne
Ketten egy párnán es,
Havas oldalán es,
Benn az ágy alatt es.

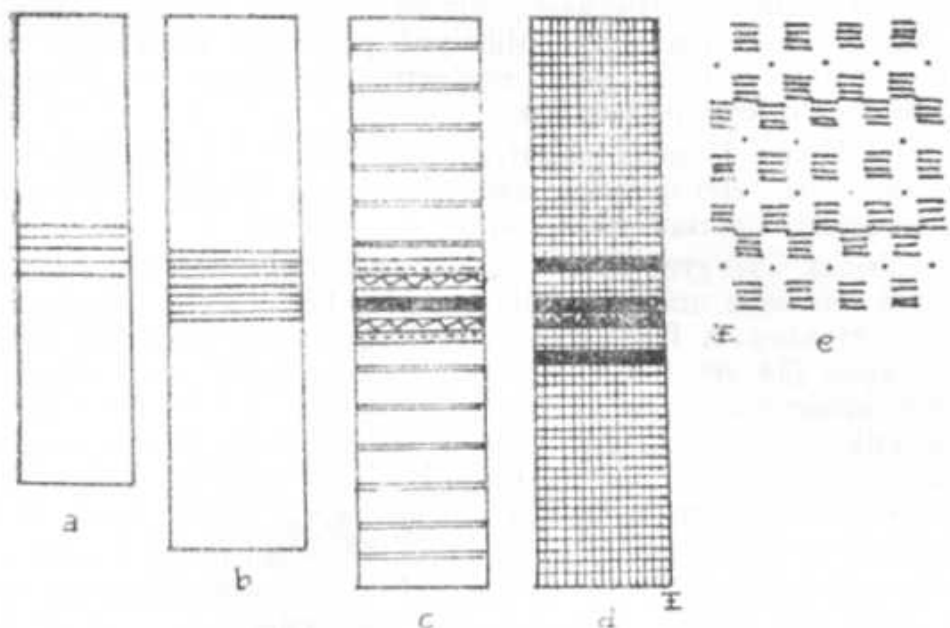
A *párnák* (59—67. k) szere-száma idők folyamán alakult a csángó házban is. Régen — Buláj Györgyné (sz. 1880-ban) szerint — „csak annyi párnát szöttek, amit a fejek alá tettek. Akkor nem voltak zesztrék...” A régi szötteket „arnics előtt szelyemvel hímeték. Azelőtt lennel, de azt nem festették. Az első verekedés előtt kezdték a háromnyüstösöket, azoknak már külön szöttek a fejét és külön a fejr színét.” A *színét* (sima felét) sokáig *síkon* (simán) is szöttek.

A két háború között a legszegényebb leány is vitt bár két párnát. Egyet a *hálóágyba*, egy viselőt s egy *hímest* a zesztre tetejére. A módosak 8—10 párnájából egy-kettő került a hálóágyra. Abba jó volt a szalma vagy a csepű is. A kelengyére aztán tettek két-három, esetleg négy párnát is, mód és helyi szokás szerint. Ezeket inkább *tolluval* töltötték. Ha a varrogatás során még néhány párna elkészült, összefogva a ládába került. Addig külön a *párnaszínek* és a *-fejek* türedékben tarkázták a zesztrét.

Pusztinán a 30-as években a szegény ágyban még csak csepülepedővel leterített deszka és szalma volt. Ha többen aludtak egy ágyban, ha „lábasan feküdtek” (kettő lábtól és kettő fejtől), akkor két párnát tettek az ágyba, ha csak „oldalt” (egyoldali), akkor egyet.

Lészpeden még 1979-ben is találtam az újabb párnahuzatok alatt *borozdás* párnafejet a hálóágyon (47a. r). A kenderszöttek párnán csak mintegy jelölték néhány szál *kalakános*, meg feketére áztatott lenszállal vagy égerfahéjjal feketére festett csíkkal a fejét. A *fogas* (47e. r) párnahéjat már fejtővel szöttek a háború előtt. „Ez vót a finom a hálóágyon. Ötöcske van, öt sinor, öt csík. Feteke fejtővel. Akkoriban [az első világháború alatt] szűk volt a fejtő” — magyarázta Bála Jánosné. „Ezt még édesanyám [Bálint Jánosné, 1896—1974] szötte leányul a hálóágyra. Régen csak a koporsóba tettek hímes párnafejet.”

A *viselőpárnákat* 1953-ban Nagypatakon még csak *fejérből* két nyüstben szöttek, szegények-gazdagok egyaránt. Ahol szűkibe volt a pénz, ott tiszta kenderből. A jobbmódúaknál a szála gyapot, de a vereje kender volt, mert az nagyon szépen szapulódott. Általában a vászon szélességnek megfelelően (45—50×100—125 cm) egy párnának három singet számítottak, és 12-es vagy 14-es bordában, *jóba* szöttek. De befogták viselni a megfakult, divatjamúlt régi ünneplőpárnákat is. Bogdánfalván már az első háború előtt is a viselőpárnák fejét pár szál piros-fekete csíkkal díszítették. Duma Györgyné ágyán is két nyüstben, egybeszött viselőpárnát láttam. A párnafej részén mindössze 9 egyszerű csík *rend*, kb. 10 cm szélességben (47b. r). Állítólag ezt soha nem tették zesztrétartóra, ezt csak a fejük alá használták.

47. Párnák: a) borozdás viselőpárnahéj fejjel együtt 3 sing (L, 38×90 — 90 cm) 1914 előtt; b) *rendes viselőpárna* (Bf, 45×98 — 98 cm); c) *tarka inneplő hímes fejjel* (L, 45×110 — 110 cm); d) *kockás párna hímes fejjel* (Kl, színe 1 1/2 — 1 1/2 sing, a feje 1/2 sing); e) *fogas párnahím*.

Az *inneplőpárnák* (47c-d. r) már jóval díszesebbek. Ezekbe már legtöbb háznál *párnatok* (L) vagy *párnahíj* (Kl) került, és a sima fehér, csíkos, majd kockás színre beleznás, emelgetett, három- vagy ötnyüstös, vagy székelyes párnafejet varrtak.

A *párnatokot* vagy *párnahíjat* virágos kenderből 12-es vagy 14-es bordában szőtték, éppen úgy, mint a völegényinget. (Lisztből főzött keményítővel kenték meg belül, hogy a tollat ne eressze át.) De a gyapot előtt ebből szőtték az *ünneplőpárna színét* (díszítetlen részét) is.

A *párnaszínt* (Bf), az *alját* (Pu), a *szárát* (L) eredetileg úgy szőtték, hogy kenderszálnak kenderszálat öltöttek. 1 motollából 3 párnaszínt számítottak a tizenkettős bordában, jóban szőtt vászonból. Általában már a két világháború között is a viselőpárnának is *fejet* varrtak. „Fejir, kender-, majd gyapotas vászon volt az alja. A fején kézzel és zölddel szegett veres és veressel szegett fekete virágok” (csíkok) váltakoztak Pusztinán.

Bogdán falván Erdélyi Jánosné viselőpárnáját (59. k) édesanyja. Nagy Mihályné (1870—1926) 1910-ben még piros-fekete *rendes fejjel* szőtte. Színét már „gyapotmejjékre kenderszállal ötötte”. Akkor hét éves leánykájának *ünneplőnek* szánta. Ötvenéves korára már a hálóágyon a helye. A nagy gonddal és három nyüsttel szőtt párnafejet *fordított gyűtéssel* varrták a színhez. A fehér részét csak egyszerűen *összetűzték*.

A Szeret-téren általában úgy mondták, hogy a párna színét, szárát a 30-as évekig tiszta fehérén „csálták” (47a-b. r). Csak a fejét díszítették (59, 60. k; V. 1, 2, 3). „Mostanában [1953-ban] csak tarkát szőnek [V. 4]. A régiéknél fejtővel, árnicsal hímették. Régebb raktak bele sok vereset, feketét, kevés világos szárigot, zódet, kéket.”

A *párnafejet* kezdetben beleznásan, hímesen szőtték (V. 1) és deszkával emelgették. Így készült még Petrás Mihályné párnafeje. Kata néni század elején szőtt párnafejét két deszkával emelgették és *elvegyesen*, veres-fekete gyűjtéssel erősítették a fehér párnaszínre.

A somoskai Duma Jánosné párnafejét már három nyüsttel „nyistelték” (V. 2). A somoskai párnafej tanúsága szerint kezdetben nyüstös eljárással pontosan a deszkás hímet, a pattanásokat szőtték.

Klézsén Lőrincz Györgyné fehér szárú *hosszúpárnája* háromnyüstös fejfel (60. k) „az első verekedés után” készülhetett. Még Lőrincz első felesége hozta férjhez, a 20-as években. A fehér színre elegyes gyűjtéssel *veresfődű*, *elvegyes* és *másmódú*, színes (34 cm széles) fejet varrt. A közbülső nagycsokrot kétoldalt két-két kicsicsokor (csíkcsoport) veszi közre. Valamennyit egy-egy *virág* (mintás csík) *válassza*. A fejet keskeny *szélhím* vagy *fiacska* szegélyezi. Ennek már a *pusztája* (fehéren hagyott része) is hímes, azt is „nyistelte”. Tehát a mintás szövést nemcsak a színes csíkok szövésekor, de közben is alkalmazta.

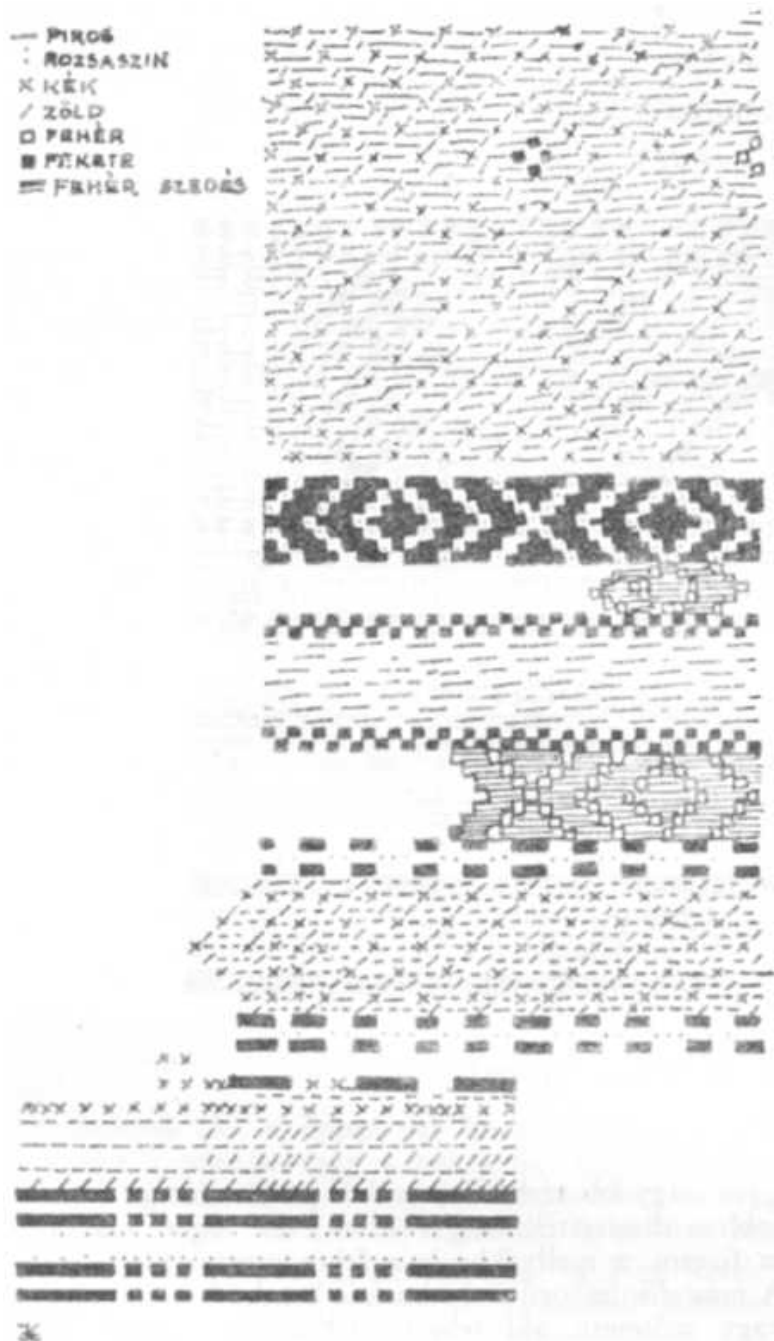
Bogdánfalván az ötvenéves Erdélyi Jánosné 1953-ban még a zesztretartón őrizte *fejér hosszúpárnáját* [V. 3]. Állítólag 1933-ban egy nap alatt szötte. Ezen a párnafejen már eltűnik a deszkás emelgetés emléke, és a három nyüst adta lehetőségek kerülnek előtérbe. Ezen három nagycsokor váltakozik négy kicsicsokorral. És a fehér gyapot alapon a veres és fekete fejtő mellett feltűnik a fényes sárga DMC hímzőfonal. Érdekes, hogy a fejtő a szárához egy színű feketével, de hosszában már a párnát elvegyes piros-fekete gyűjtéssel varrta össze.

A szintén bogdánfalvi Petrás Mihályné mindössze három évvel fiatalabb Erdélyinénél, de ő már ötnyüstös fejtő varrt a párnájára, és a színét is *megtarkázta* (megcsíkozta). Ezt 1953-ban csak dísznek tartották, akár a zesztretartóra, akár az ágyra tették, de rajta nem aludtak. Némelyek úgy tudják, hogy az ötnyüstös Trunkról került Bogdánfalvára, a klézseiek meg úgy, hogy tőlük tanulták. A lézpediek Kalagorról hozták. De valamennyi falu jóformán ugyanazzal a befogással egészen más karakterű szöttest hozott létre. Bogdánfalván sokkal apróbb mintás (V. 4) és egységesebb felületet képez (61. k). Klézsén lényegesen nagyobb a közbülső nagycsokor (48. r), és jóval keskenyebb 2—2 kicsicsokor szegélyezi (30c. k). Lézpeden a legtagoltabb, akár veressel (V. 5), akár elvegyesen szövik (36a,c. k).

A mintás három- és ötnyüstös szövését már nem minden asszony értette, de a hozományhoz a hímes párna egyre inkább hozzátartozott. Így sokan szöttek párnafejtő is vásároltak (62. k), Lézpeden székely vagy tótos szöttest tartják. Kallós hétfalusi csángó szedettet is látott Lézpeden.²¹

A székely párnavégék már az első világháború előtt is elterjedhettek, mert Kalagoron az 1893-ban született Petrás Jánosné már leánykorában a háromnyüstös, deszkával emelgetett (63b. k) párnafeje mellé *négynyüstes párnafejét* (63a. k) deszkával emelte, s mint mondja, székely párnavég után a többit kézzel szedte. Előbbit kenderrel csíkozott, utóbbit fehér gyapot színre varrta. Érdekes, míg az egyszerű mintás csíkos párnavég a gyimesi, múlt század végén készült *öreges-párnákkal* (64a. k) tart rokonságot, a szedett párnavég inkább a bukovinai székely szöttesekre emlékeztet (64b. k).

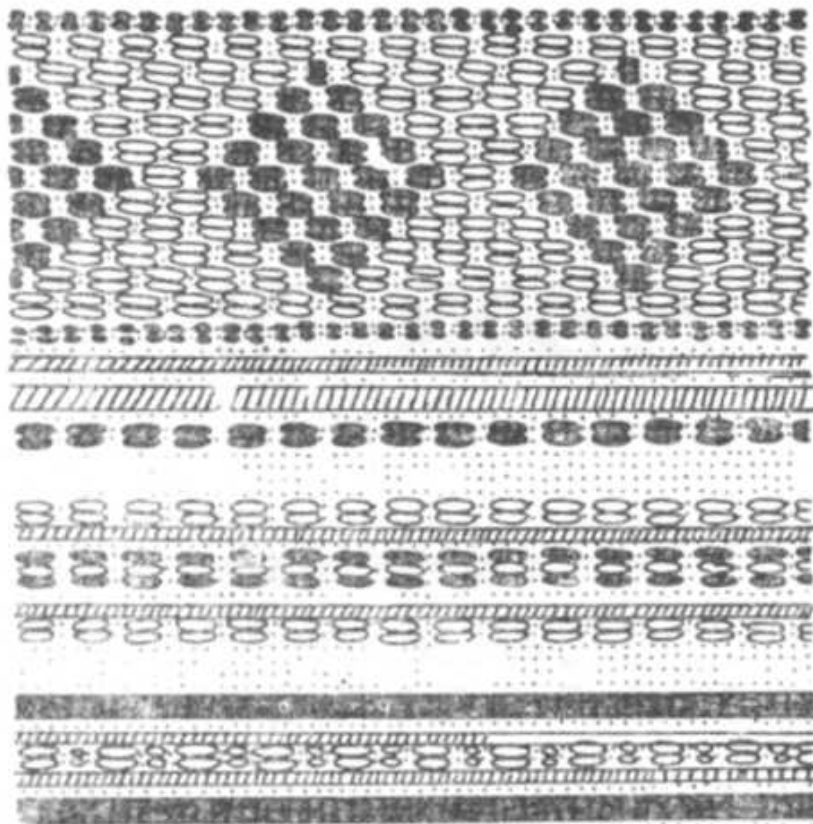
Tamáson Iker Istvánné (sz. 1883-ban Ketrísen) is szötte többdeszkás párnafejtő 1903-ban, ifjú menyecske korában (49. r). „Vagyon emelve 7 deszkára,

48. Ötgyüstös párnahím. KL, 1978.

nincsen semmi sima” — mondta. Tehát a nagyobb mesterek a többdeszkás lehetőséggel is megpróbálkoztak, de többnyire megmaradtak az egy-, kétdeszkás megoldásnál. Nagypatakon is úgy emlékeztek, hogy régen raktak a párnákra *rakothímet*. Virágdísz, „veres-fekete elvegyest. De már elsemmiztük” — mondták. Hogy ezek a rakott hímek vetek voltak vagy háznál készültek, szőtték vagy varrták, azt már nem tudták megmondani. Mindenesetre ezek még az egyszínű fehér párnaszínekre kerültek.

- ∴ Fehér vászon
- // Piros vászon
- Piros szedés
- Fekete szedés

49. Hétdesz-kás párnahím 1903-ból. Ta, 1933.

A színes fejtő egyre nagyobb térhódításával a párnaszíneket is, akár csak a kendezőket, mind jobban díszítették. Míg a 20-as évek végére már általános lett, és aki meg tudta fizetni, a mellyékbe is a fehér gyapot mellé piros meg fekete szálát vetett. A második háború után kockás kendező mellé kockás párnahuzatot is szőtt vagy szőtetett, aki tehetett. 1952-ben a fiatal Erdélyiné Filep Anna már piros-fehér-fekete kockás párnákkal ment férjhez. Édesanyja egy vég három- meg egy vég ötnyüstöst húzott fel. Abból szőtte leányának a párnákat és kendezőket. Mindkét végben a kockás párnaszíneket síkon szőtte, a fejeket egyiken „háromnyisttel nyistelte”, és a csokrok közepét egy deszkával emelgette, a másikon ötnyüstös hímmel díszítette (65a-b. k). Ezekon már a párnahajakat egybeszőtték, így a hosszanti piros-fekete csíkok igen érdekesen mintázták a három- vagy ötnyüstös párnafejeket is.

Gyoszenyben ez a kockázás lényegesen kevésbé hangsúlyozott. 1956—57-ben a sokkal halványabb kockás alapra Buláj Péterné egészen más jellegű párnákat szőtt Bot Veroni kelengyéjébe. „Anyám nem ízelt, ő jól megfizette” —

mondta Veroni 1978-ban. Tehát gyoszényi fogalmak szerint ez abban az időben a legdíszesebb párnának számított. De legszebb volt a maga idejében az anyósától kapott háromnyistles fejű kockás párna. Fehér-veres-fekete kockás párnát adtak az „emberinek”, Ráfel Györgynek. Ezt mint a legszebbet őrizte meg az öreg Ráfelné „fiának”, „menyinek” (66. k).

Lészpeden még a hatvanas-hetvenes években is a külön párnafej járta. Aki szerezeni tudott, székely párnafejet varrt párnájára, akinek családjában akadt ügyes szövő, avagy meg tudta fizetni, az nagy ötnyüstös vagy kupás párnafejet szötetett magának. Bála Jánosné Bálint Marika 1,50 lejes fehér cérnát nyújtott el és 5 lejes *triblikkel* meg 5—6 lejes színes árniccsal szötte. A *nagyvirágokat* mindhárom vetélővel szötte, a *kicsi fogását* és a széleken levő *kicsi virágját* kettővel (V. 5). A fejeket mind egy végben szövi, *veresest*, *elveygest* (67. k). Aztán ki-ki magának összegyűjti, rávarrja a maga párnaszínére. A testvéreinek mind ő szövi. A mintát Kalagoron tanulta, s Lészpeden aztán kedve szerint formálta.

Gyoszényben, Klézsén napjainkban a *magyaros hosszúpárnát* mind kockásan szövik (47d. r). A *rományos* négyzet alakú párnát bolti damasztból készítik.

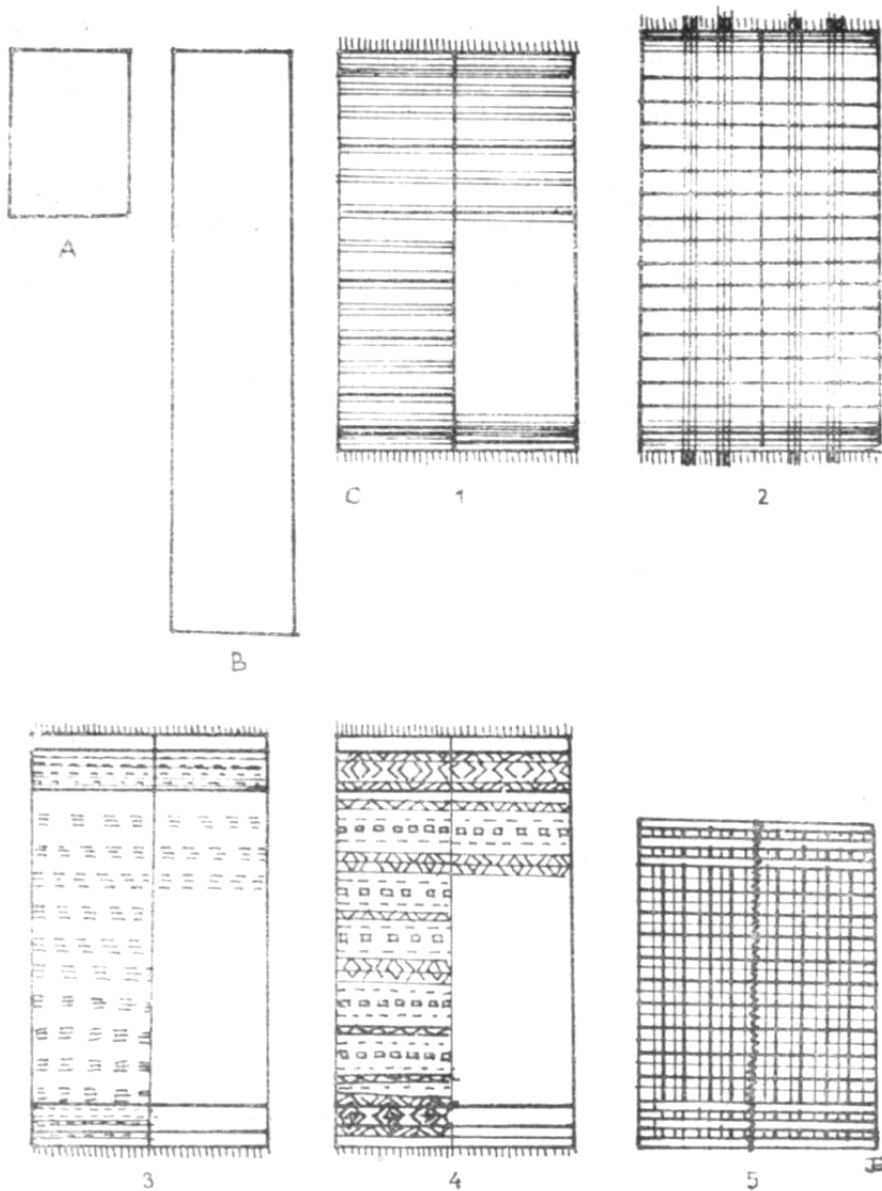
Gyoszényben még a második világháború után is párnával és seprűvel próbálták ki a menyasszonyt a menyeközön. Mikor a menyasszonnyal odaérnek a vőlegényes házhoz, „fogják s járják a *nyirászatáncot* az asztal körül — mesélte Pál György 1978-ban. — Akkor vannak ilyen ifjúasszonyok, a *nyirelnek* [vőlegény] barátai, s azok veszik a párnát és leteszik a padra, ahová a *nyirásza* [menyasszony] kell hogy leüljön. Akkor kell hogy vigyázzon magára, hogy meg ne csalatódjék. Nehogy felüljen a párnára, mert ha felül, akkor *restes* [rest] lesz és mindég keresi, csak párnán üljen. Teszik a seprűt is eléje, s kell hogy lesse, hol a seprű, hogy fogjon seperni, hogy *barbát*, serén menyasszony, menyecske lesz. Elveszi a párnát s eldobja. Neki nem kell párna, őt nem azért vitték, hogy párnán üljön.”

„Nekem is tettek — vette át a szót Pál Györgyné. — Azt a párnát kihajlítottam a seggem alól. Nem vagyok restes. Kaptam a seprűt, megsepertem a házat.”

Az *abroszok* (50. r) éppen úgy hozzátartoztak a csángó leányok hozományához, mint a párnák vagy a kendezők. Ebben a században minden leány vitt legalább egy-két ünneplő nagyabroszt, és ki-ki módja szerint 4—6, 10—15 viselőt. Ebben aztán volt néhány kisabrosz és egy-két hosszúabrosz is.

Kisabrosszal (50A. r) „vetették meg” a kicsi kerek evőasztalt használat előtt. Olyan két-, majd négynyüstös vászonzól szabták, mint az ágyravaló lepedőt. De abba takarták a málét az asztalon, meg a mezőre a tarisznyában is. Mert az utóbbi időkhöz nemigen láttak kenyeret sem a tarisznyák, sem az evőasztalok. A kisabroszok éppen olyan sima kendervászonzól készültek, mint a tejszűrővásznak vagy a szőtthálók. Mindössze egy szélből egy-másfél singet vágtak, de a mezőn is, mint otthon, fehér vászon kisabrosszal adták meg az étkezés, a délebed módját.

A *hosszúabrosz* (50B. r) az ünnepi alkalmakon (búcsú, lakodalom vagy halotti tor) került a sebtében ácsolt, cölöplábú hosszú asztalokra. Az is éppen úgy egy szél volt, mint a kicsiabrosz, de hossza a rögtönzött asztal méretéhez igazodott. Legtöbbször ott helyben szabták fel a szép fehér töredékből a vastagabb vagy vékonyabb kendervásznat. Olyan volt tehát, akárcsak a *palló*

50. *Abroszok*: A) *kisabrosz* (Bf); B) *hosszúabrosz* (Bf); C. 1) *tarka nagyabrosz* (Bf); 2) *nagykockás* (Bf); 3) *nyistelt tarka* (Bf); 4) *öntyüstös-* (Kl); 5) *aprókockás-nagyabrosz* (K, szegett szélű).

(l. 234. l.), hisz legtöbbször ez is küszöböt jelzett: a hosszú fehér vászon leánysorból asszonysorba, legénysorból emborsorba, vagy ugyanúgy: e világból a másikba vezet. Hímet ma sem szőnek reá — mondták 1953-ban —, mert az egybegyűltek egyik alkalommal sem az abroszt nézik.

A *nagyabroszt* (Bf, Np, Kl) vagy *asztalterítőt* (Gy: 50C. 1—5. r) már nagy gonddal díszítették. Ezek elsősorban a nagy- vagy tisztaház nagysztalára kerültek, és legtöbb esetben csak a második vagy harmadik nemzedék kezén váltak viselőkké. Éppen ezért a mindenkor használatos lehető legjobb

nyersanyagból és a legszebb szövémóddal készültek. Többnyire együtt szőtte — mégpedig a ház első szövőasszonya — a hímes kendezőkkel és párna-fejekkel.

A talált legrégebbi, jóformán tiszta kenderfonalból készült nagyabroszok „végecskéje *rendes, vresztás*, a közepe sima” — hogy az 1898-ban Klézsén született Kádárné szavaival éljek. Minden dísze néhány feketével szegett veres és veressel szegett fekete csík egy csokorban, mint a pusztinai viselőpárna feje. Leánya, Antal Jánosné Kádár Magda (sz. 1923-ban) már „csánta a -nagykockásokat”. 1978-ban mindent piros aprókockáson szőtt, akkor már nem kellett a színes fejtővel takarékoskodni.

A legrégebbi nagyabroszok éppen úgy, mint a kendezők és párnaszínek, csak két nyüstben készültek. Virágos kenderszált vetettek és ecselt, pácolt szösszel ontokolták. Szélébe pár szál fejtőből öltötték a rendeket.

Bogdánfalván az öreg Petrásné (1883—1949) kelengyéjébe már a kendervászon alapot három-három veres és fekete csíkkal megtarkázta (50C. 1. r). A két nyüstben szőtt ünneplőabrosz végét veres-fekete hármassal díszítette, majd a felvető rostját rojtta sodorta. 1953-ban unokaöccse házában már viselőabrosznak használták. Abban az időben az ilyent már nem sokra becsülték. Legfeljebb viselni ha szőtte még valaki (68. k).

Akinek módja volt — mint Nagy Mihálynének (1870—1926) —, az már az „első verekedés” előtt nagykockás abroszt szőtt (69. k). Ennek már szála-vereje gyapot volt meg fejtő. De ez akkor nagy dolog volt Bogdánfalván. „A szála: 5 ige veres, 1 pászma — 10 ige — fejtő, 5 ige fekete, 1 pászma fejtő. Ide menyen a szála, idefele a vereje” — magyarázta leánya, Erdélyi Jánosné. A szála nagyobbra van vetve, mint a vereje (50C. 2r), mint a régi kockásoknál általában. „A vége, a rendek nyisztelással vannak csálva”, három nyüstben, mintásan. Tehát a század elején megjelennek a háromnyüstös tarka és nagykockás abroszok, de még az ötnyüstösök is. Buláj Györgyné, a híres szövőasszony ötnyüstös nagyabroszt is sző 1910-ben (70. k). Mégpedig a *mezejét* (közepét) is *nyisteli* és *tarkázza*. A két szélét csipkével *gyűjti* (foglalja) egybe, s a végén már nem seríti a rostját, de be is szegi.

Tankó Györgyné régi tarka viselőabroszát még nagynénje, Petrás Katalin (1879—1932) szőtte 1910 táján. Szála-vereje fehér gyapot, közepe pár szálas piros és fekete, hármassal tarkázva (50C. 3r). Két szélén a mindössze 3 cm széles veres-fekete rendekben már megjelenik a zöld és „ruzsa” cigája. Tehát már az első világháború előtt az abroszokon — noha csak kevesen szőhettek ilyeneket — felsorakoznak a későbbi anyagok, színek, szövémódok.

Nagypataki forma szerint tarka *barackmagos* nagykockás abroszt (28. k) is szőtt Petrás Mihályné 1918-ban. 1953-ra már ezt is viselőabrosznak használták. A nagyon finoman feketével csíkozott alapon a középrészén centiméterenként váltakoznak a veres, fehér, fekete, fehér csíkok. A két szélén három-három *csokor* (csíkcsoport). Közepén fehérrel szegett zöld és szürke csíkokat pár szálas sárga szegessel ragyogtatta meg. Az egésznek szépségét fokozta a csángóknál meglehetősen ritka, színenként változó *barackmagos* szövés.

Klézsén még a két világháború között is készültek kétnyüstös nagykockás abroszok (71. k) emelgetett széllel. De szőtték az ötnyüstös nagyabroszokat is, már akinek módja volt rá, mint Benke Mártonnénak, hogy még az abrosz *mezejét* is nyisztelve tarkázza (72. k), mert az lényegesen több fejtőt emésztett fel, mint ha síkon szőtte.

Kalagoron Péter Péter Jankóné a háború alatt már aprókockás nagyabroszát cérnából szötte. A két szövítt szél közé vett csipkét varrt. Régen a két szél *kandargóval*, farkasfoggal, esetleg színessel kötötték össze. A 40-es évektől, aki tehetett, már a városból vett fehér csipkét. Az abrosz szélén meg majdnem mindenki *rostyát hagyott*. Az összesodort és megbogozott rostok igen szépen díszítették a nagyabroszok végét. Később már a szegett szél vált általánossá (50C. 5r).

A két világháború között, de még 1953-ban is legtöbbször „az innapló nagyabroszt három nyistbe szövik mindig”. Szála, heverője gyapot és árnic. Középe *tarka*, aprócsíkos. A tarkázás a mezején mindig csak fekete, fehér, veres, fehér vagy csak veres, fehér. A szélhím mindössze egy csokor volt. Az újabbakon már három csokor kerül a két szélre (kettő egyszínű), a közepre pedig egy szélesebb tarka.

A század elején, de még a 30-as években is ritkaság számba menő kockás és ötnyüstös abroszok a 70-es évekig általánosabbakká váltak. De már 1953-ban is, aki csak tehetett, új ünneplő nagyabroszát megkockázta, mégpedig aprón (73. k). Míg régebben pászmás vagy félpászmas csíkokat vetettek, vagy a fehér felvetőt csak halványan csíkozták hosszában, fokozatosan mind több fejtő került a mellékbe is, és a kockák elaprósodtak. Mindössze 2—3 ígét, 12—18 szálat vetettek egy színből, és nyüstbe azt is *fiasan* fogták. Így szötte Petrás Mária is 1952-ben leánya számára háromnyüstös nagyabroszát, illetve abrosznakvalóját. Kétszálú gyapotot vetett, fehérét, feketét, veresét, mindből 12 szálat, és ugyanúgy bekockázta (29. k). A két szélét már a veres és fekete fejtő mellett zöld műselyemmel, kék, zöld és sárga „árniccsal nyistelte”. Egyelőre *rostját hagyott* a végnek, mert még fel sem szabták. Úgy várta türedékben a szabogatókat.

A nagyabroszok fejlődését, alakulását jóformán lemérhetjük egy-két ház viselő és ünneplő meg szabogatóra váró abroszain. A klézsei Antal Jánosné vagy a bogdánfalvi Petrás Mária szötteinek fejlődésvonala a virágos kendervászon pár szál színes-fejtős szélű nagyabroszától az apró piros-fehér kockás ötnyüstös vezet. De ezt követték nemcsak a párnák és a kendezők, de még a szerelmi zálogba adott *ruhácska* vagy *servetek* is. De napjainkban ezek is átadják helyüket az élénk színű *csillagos* és más *újfogásoknak* (74a.k), a *kulusvári* (74b. k), temesvári vagy konstancai újfajta nyüstös szedetteseknek.

II. C. Kendők, párnák, abroszok

1. Kendők:

kendező (Bf), kendező (Szf)
 mellyik kendezőhöz megkendel (Kl)
 szegrevallók (Bf, Np)
 innapló-, inneplőkendező
 kettős-kendező (Ka)
 négyes-kendező (Ka)
 szedettekendő (L, Pu)
 deszkáskendő (L, Pu)
 násznagykendő (L, Pu)
 rodinavivő (L)

törülköző, törülközőkendő (Tf; Nk; FM;
 szegrevallók (Mezőség)
 széleskendő (Szék; Szilágyballa)
 szötteskendő (Türkös)
 barackmagos kendező (Gyimes)
 szedettekendő (Hosszúfalu)
 cifrakendő (FM, KK), díszkendő (KK)
 násznagykendő (Vista, Bánffyhunad)
 radinásruha (Hsz; U; Nk)

2. Párnák:

párna (mcs)
üselő-, viselőpárna (Bf)
fejér hosszúpárna (Gy)
tarka hosszúpárna (Bf, Np)
kockás párna (Gy)
magyaros párna (hosszú, Gy)
rományos (négyzetű, Gy)
-vánkos, ha szalmával van töltve (Bf)
párnatok (Bf, L)
párnahij (Kl)
párnaszínye, -szénye (Szf, Bf)
párnafej (Bf, Np, Kl, S, Ka)
székely párnafej (L)
tótos párnafej (L)
rendes fej (Bf, Kl)
párnaszíne (Bf, Kl)
párna alja (Pu), — szára (L)

párna (E)
viselőpárna (E)
hosszúpárna (Krizba; Csernakeresztúr)
sokcsíkos párna (Kelementelke)
kockás párna (Magyaró; Felenyed; Dombó)
magyaros párna (Csernakeresztúr)
németes párna (Csernakeresztúr)

párnatok (Nk; Vista)
párnahéj (Nk, Ksz), párnahaj (Vista)
vánkoshéj (Nk)
párnafej (Dcs; FM), párnafő (KK)
csángó szőttes (Nk)
tótos párna (Nk)
pirosfőtös, sokcsíkos (Nagykend)
tódása (Dombó)
párna szára (Nagykend; Szék)

3. Abroszok:

abrosz, abrasz (dcs)
vetís (Szf), — vetették meg (az asztalt)
kisabrosz (Bf, Ka, Np)
hosszúabrosz (Bf, Np, Ka)
nagyabrosz (B, f, Np, Ki, Ka)
asztalterítő (Gy)
barackmagos abrosz (Ka)

abrosz, abrasz (E)
evőabrosz (Magyaró)
kontyolóabrosz (M); lakodalmi abrosz (Nk)
inneplőabrosz (Magyaró)
asztalterítő (Nk); asztalkeszkenő (KK)
barackmagos abrosz (KK)

Jegykendők és fejkendők

Anyagukban és szövés módjukban, de formájukban és feltelosztásukban is szorosan kapcsolódnak a hímes vászonszőttekhez a jegykendők és a fejkendők. Ezek a négyzet vagy téglalap alakú szőttek kezdetben ugyancsak vékony virágos szálvászomból, majd *kendőszállal* készültek, s mindössze két végükbe került pár szál színes jegy vagy jel, hogy a legény megismerje és meg tudja különböztetni leány- vagy asszonytársaikétól.

A *jegykendők*, *kisruvák* (Bf), *tarkaruvák* (Tr), *ruhacskák* (Pu) — újabban mindenféle *szervetek* vagy *servétek* — mindössze méretükben különböznek a kendezőktől, de a színes fejtő és a különböző bolti hímző- és szövőszálak megjelenésével színben, mintában ugyanazt az utat követték, mint a többi hímes vászonszőttek (VI. tábla).

„*servet* fn. ‘kendő, törülköző; asztalkendő’ — írja Márton Gyula (1972. 515). — A *servet*, akivel megdörgölődnek.” Itt valóban törülköző. „A lány, mikor lefekszik [valószínűleg Luca napján, hogy megálmodja jövőbelijét], tesz egy oglindát, egy fésűt, egy kalácsot, szervétet a párna alá.” Itt már érzésem szerint jegykendőről esik szó. A *servetet*, a *ruhacskát* én a legkisebb, ugyanakkor a legbeszédesebb, legsokoldalúbban felhasznált szőttesdarabként ismertem meg.

A leánykának már „hétéves korától kezdik a *servetet* [szőni] — magyarázza Duma Györgyné Bogdánfalván. — Ahol sok a leán, ott csánnyák csak

a nagyobbaknak. Azután a többinek. Mert sok kell egy leánnak!” Nagypatakon úgy tartják, hogy ha egy leány betöltötte a 10. évét, már maga is szöheti, varrhatja a servetet.

Kezdetben csak a kiskert virágainak szárát fogták belé vasárnap délelőtt, „mert a virág nem szenvedheti a kéz melegét” (75. k). A templomban aztán arra térdelték, hogy a sötét katrinca vagy a fóta ne piszkolódjék. A 14—16 éves leány már szépen összefogva derekán a *bernicébe* tűzte (76a-b. k).

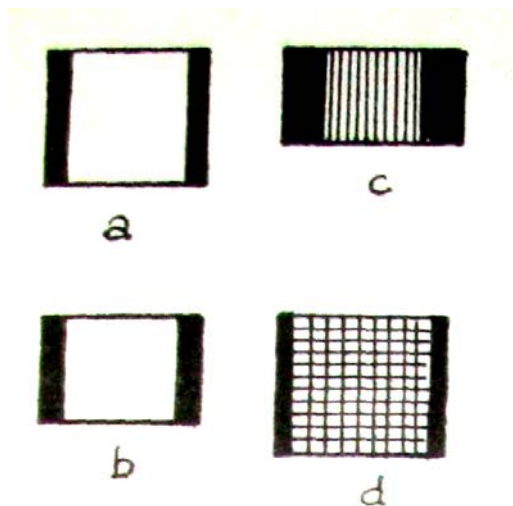
Lujzikalagoron a 18 éves Petrás Virika szerint, ha egy legény egy leányt vasárnap este hazakísér, csak a kapuban beszélgethetnek (NJ: 1. k). „Kettedik” vasárnap már kéri a servetet, a *jegyét*, hogy ő a szeretője. Következő vasárnap a szépen összerélt, az övbe tűzött kiskendő a falu számára is tudtul adja, hogy kinek a leányát szereti és nem reménytelenül. De ha a legény másnak a derekán is az övéhez hasonló ruhacskát vesz észre, azt már nem nézi jó szemmel. Ugyanakkor a leány sem hagyja szó nélkül, ha az ő servetjét máséval cseréli fel.

Le az utcán s még vissza,
Servetemet add vissza!
Mert ha vissza nem adod,
Kitépem a hajadot! —

énekeltek és hujjogtatták Bogdánfalván. Mert a becsület úgy kívánja, hogy ha a legénynek nincs komoly szándéka, legkésőbb mikor elmegy katonának, a kendőcskét vissza kell adnia. Akinek jegykendőjét magánál tartja, az bizton számíthat, hogy leszerelés után megtartják a lakodalmat.

Pusztinán, de a többi faluban is, a legénynek nemcsak ruhacskát adtak, de „felrakták pántikával, gyöngyvel a kalapját. Mentünk szombat este a leányokkal egymáshoz gyöngyöt fűzni, servetet varrni. Egész este fűztünk és varrtunk, hogy legyen meg karácsonyra vagy húsvétra — emlékezett Bálint Péterné. — »Most te *rakod fel* a kalapomat«, mondta a legény, és akkor sietünk, hogy minél szebben felrakjuk.” A félrakott kalap és a szép *himes-ruhacska* az övben mindenki számára tudtul adta, hogy például Bálint Péter Kondor Annát szereti (77. k).

A ruhacskák vagy szervetek aztán mindenütt lehettek szöttek vagy varrtak. A szöttek, éppen úgy, mint a kendezők, előbb fehérek, fehér közepűek, majd tarkák, csíkosak, végül kockások (51. r), az időnek, módnak vagy a helyi szokásnak megfelelően. Kezdetben a téglalap alakú (25×29 cm), virágos kender- vagy lenvászon-ruhacskákra mindössze pár szál, majd pár centiméteres szövött vagy varrott hím került. Később vékony gyapotból 8—10, még 12 pászmát is vetettek, és 25—35 cm szélességben 35—40 cm-t szöttek. Falvanként, de leánykánként is változtak a servetek. Mert a legény évek múlva is megismerte, hogy melyik darabot ki szötte. Általában legtöbb leány kendezőjének egy kicsicsokrát szötte a servet végére (VI. t), apróbb vagy nagyobb hímmel deszkásan emelve, vagy nyistelve, vagy mindkettőt (VI. 1—3). Mind megannyi ismertetőjel. De minden kendőcske a falvak sajátos vonását is magán viseli. Lészpeden a Puskás Antal Anna *kétkeresztes, szedett deszkás servetei* közül messze kivirított a széles végű veres *kis- és nagykeresztes ruhacska* (VI. 4—5). „Úgy van hozva Pusztináról — magyarázza Anna. — Ott ilyenek vannak. Olyan lakodalom vót, úgy adták. Vagyon esztendeje már [1970-ben]. Lakodalomban a *nyámoknak*, a *véreknek* adják. A *nyirel* és a *nyírásza* testve-

51. Jegykendők, ruhacskák, servetek: a) *hímzett fehér* (Kl, 35×40 cm); b) szövött sima fődű fehér vagy tarka (L, 25×45 = 4—37—4 cm); c) szövött tarka *pusztinás* (25×45 = 11,5 — 22 — 11,5 cm); d) *kockás* (Kl, 38×40 = 3 — 34 — 3 cm).

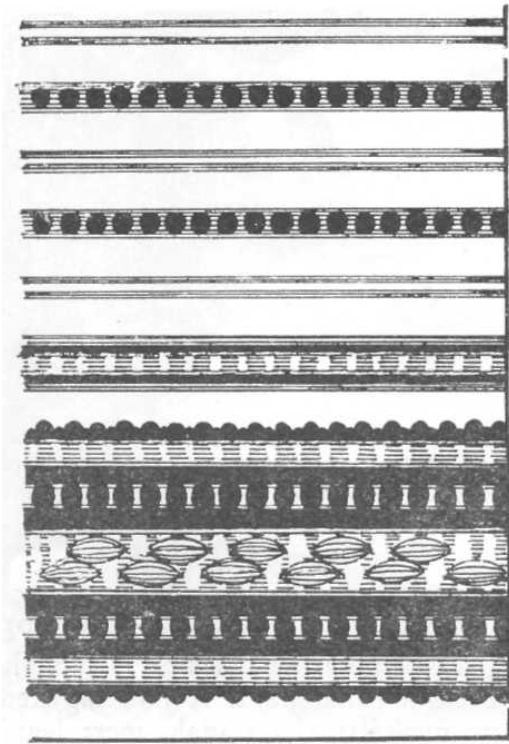
rinek. Meg a keresztapa vállára teszik.” A Szászvárra elvetődött Bálint Péternét széles végű servetjéről ismertem meg, hogy pusztinai. Akkor láttam, hogy a násznagykendő (IV. 2) egy csokrát szőtte a ruhacskára. A násznagykendőjét, amelyet a lakodalomban a keresztapa nyakába akasztanak, mert legtöbbször aki keresztelte, az férjhez is adja, meg is házasítja keresztgyermekét.

A *gyászruhacska* (VI. 3) még Pusztinán is a legkeskenyebb hímű. Mindössze egy kicsicsokor és mellette a *kicsihím* vagy *fiacska* fekete, kevés bordóval díszítve. A „mindenember-szövésével” (Dcs), fogazással mesterkedett kicsihím mindkettőn jellegzetesen pusztinai. Az idősebb asszonyok szerint „mindenki megszőtte magának és az urának, hogy legyen. Mikor valaki meghalt, a tisztaszobában elnyújtották — emlékezett Kondor Anna 1978-ban. — *Ágyat vetettek* egy ablakhoz, ahol a nap jő fel, napkeletnek. Egy párnát tettek, fekete végűt, s a fejéhez egy gyászkenyézőt. A virrasztóknak mind ilyen gyászruhacskát adtak. Csak a gyászolóknak, csak a háziaknak.”

Szedett deszkás tarka-servet járja általában Lészpeden (78. k), járta még a 70-es évek elején is, 1979-ben már *pusztinást*, széles végűt is készítettek (79. k). Akinek van, még a régi gyapotból szövi. Az ilyeneket nagy ünnepkor meg mikor „a leány megyen férjhez”, falra teszik (80. k). A zesztrére kiterítve, a falra többrét, összetűrve teszik. A lészpedit 28×40 cm nagyságban, két végén mindössze 4—5 cm hímekkel, a pusztinást 11 cm-rel, széllal, 1—2 nagykeresztel szőtték. Újabban a mezejét is *deszkára emelgetik* (52. r). Ilyen servet kerül „a buba szemire” is. (81. k)

Barackmagos, keresztbehánt kockás servetet szőttek Lujzikalagoron a leányeknek. Petrás Virika 12 pázmát vetett. Egyik bordafogba két, a másikba három szálát fűzött. 12 szál vereset, ugyanannyi feketét meg fehérét vetett és „tizenkettővel vesztrálta”, csikozta (VI. 6). Akkor a Szeret-téren már minden leány abban járt, hogy kockás servetet adjon a szeretőjének, és azt szőjön a lakodalomra.

A *pesztelka* (L, Pu, Kl), *peszcselka* vagy *ruha* (Kl) nagyobbacska servet már a mátkaság jele volt. Klézsén Demse Mártonné még az első világháború után, mikor elmátkásodtak, a hosszú fehér ingaljas ingre pesztelkát kötött (82.

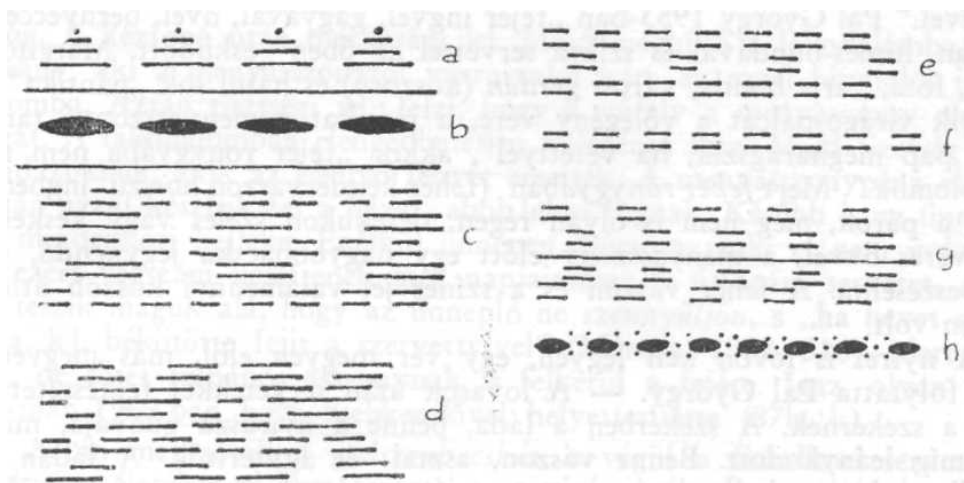

52. Kétkeresztes-servet (részlet). L, 1971.

k). A leány így adta mindenki számára tudtul, hogy most már foglalt. Míg a féloldalt tűzött ruhacska a várakozás jele, az elől kiterített ruha az átmeneti állapotot jelzi a leánysorból az asszonyéba. Valószínű, hogy e gazdagon végigdíszített, 48×50 cm-es, nagyobbacska előruha helyébe került a későbbi rojtos kendő, a *tulpán*.

Ez a Kallós Zoltán gyűjteményében őrzött nagy-ötnyüstös klézsei pesztelka (83. k) szélső csokra, a többi servethez hasonlóan, mindössze 5 cm. De sűrűn csíkozott mezején veres alapú csokrok váltakoznak fehér alapon apró fekete hímekekkel. A veres csokrokat csángó módra megtarkázták. Így a viszonylag egyhangú csíkritmust színekkel élénkítették. Fehérrel megvilágított, hasogatott kattrincaelőnek tűnik. Vagy széles fejkendővég? Átmenet valamennyi között.

„A hívogatók jelvénye a pálcára kötött servet” — ahogyan Csúry Bálint is megjegyzi (1930. 4). Klézsen, igaz, csak a menyasszony vőfélyének botjára, a *virágospácára* (84a. kicsavarnak kiskendőt, a vőlegénynek „csoré” pálcával hívogatnak. Lujzikalagoron a felvirágozott *vurniselbotra sirítik fel* a *vurnisel servetet*, a *hívogató-kendőt* (84b. k). Mikor mennek a menyasszony után, „a vurnisel veszi kezibe a botot, s úgy hozzák”. Lujzikalagoron a servetet a *vurnicsásza* szövö. Trunkon a *kisnyoszolyók*. Két, négy vagy hat darabot. 1953-ban már „papióta vót a szála; a vereje: veres, sárig, feteke árnic, meg zöld és ruzsa cigája”. Ezekre a hímes servetekre, aki értette a módját, mint Péter Péter Jankóné, még fehér *fogakat*, zöld *rendeket*, *vresztákat*, *fecskefarkot* és *prücsköt* is szedett (53. r). Hogy volt-e ezeknek az egyszerű mintáknak

53. Szedett, választott hímek (a—d Ka; e—h Gy): a) fogak; b) szedett rendek; vreszták; c) fecskefarok; d) prücsök; e—f) apróhím és kicsihím; g—h) furkulicás-katrincahím és kicsihím.

egykor mágikus jelentése, ki tudná azt már megmondani? Az állati fogak valamikor a vadászok talizmánjai lehettek. A fecskefarok, a prücsök? 1953-ban már nem tudtak erről számot adni.

A jegykendő és a virágospálca, az életfa kicsinyített mása különben komoly szerephez jutott a lakodalomban. A szombati siratóról Domokos is megemlékszik (1941. 163). Mikor a vőlegénynél és a menyasszonynál összegyűlnek, elsiratják a legénységet és a leányságot, s „a küsnyoszolyók összegyűlnek és kötnek egy virágos pálcát... amelyre fölfonnak, négybefonva, négy gyertyát...” A két ember életének fonala itt — a gyertyán — fonódik egybe. Ezután már közös utat világít meg a gyertya, amelyet Nagypatakon születéskor, Klézsén a lakodalomra készítettek s fontak fel a servettel és selyemcsokorral ékesített virágospálcára. „Mikor készen van, megtáncoltassák — írja tovább Domokos. — A hívogató egy leánnyal közrevéven a virágos pálcát... és úgy táncolnak körbe vele.” A pálcát táncoltatásán a vőlegény is részt vesz, mégpedig szép varrott jegykendővel „felkészített” baltájával. Tehát megtáncoltatják a tüzet, a munkaeszközt, de még az ételmezt, a töltött káposztát is (Csúry, 1930. 4). A pálcát gyertyáit aztán minden táncoltatáskor, templombamenetkor, menyasszonyhozáskor meggyújtják. Vajon e gyertyák az ifjú pár evilági útját — mint a haldoklóknak a másvilágit — hivatottak beragyogni, megmutatni?

A leányos háznál aztán a keresztapa pénzzel váltja ki a virágospálcát éppen úgy, mint a *gúnyát*, a kelengyét aprópénzzel vagy édességgel. Tehát képletesen megveszi a leányt mindenestül, kifizeti mindennemű hozományát.

Servettel, ruhacskával nemcsak a virágospálcát díszítették fel. Az 50-es évek elején még kikendőzték a muzsikásokat, de még a lovakat is. „Felkészítették servettel — magyarázta Pál György 1978-ban Gyoszenyben —, úgy vitték a vőlegényt. A nyírei összeszedte a véreket, a nemzetségbeli legényrokonokat. A felkészített lovak derekára *kislécsert* tették. [Ezek a kislécserek őrzik Gyimesen, de még Déva mellett Csernakeresztúron is a legrégebbi *festékes* szötteselemeket.] A véreknek »egymódus«, egyforma volt az öltözetjük a vő-

legényével.” Pál György 1953-ban „fejér ingvel, gagyával, övel, bernyéccel, bakancsban, hímes-bundával és szikra servettel az öben” esküdött. Margiton fehér ing, fóta, varrt bunda, városi *gerdán* (koszorú) és hátul sok „pántika” volt. Az egyik virágospálcát a vőlegény vére, a másikat a menyasszonyé tartotta. „Ha a pap megharagszik, ha vétettyél”, akkor „fejér ronygyába nem mensz a templomba.” Mert *fehér ronygyában* (fehér kendervászon hosszú ingben) esküdtek a párok, még nem is olyan régen, derekukon széles vagy keskenyebb rojtos veres övvel, a menyasszony előtt egy nagyobbacska jegykendő, servet vagy peszcelka. A fehér vászon és a színes jel valamennyi küszöb átlépésekor jelen volt.

„A nyirel is lovon kell legyen, egy vér megyen elől, más megyen hátul — folytatta Pál György. — A lovasok után servetekkel felkészített más két lú a szekérnek. A szekérben a láda, benne a nyirásza gúnyája, mit csinált, amíg leánykodott. Benne vászon, asztal- és ágyterítők. A ládán a lécserek összevissza csinálva szépen, s a tetején a párnák. Az esztrén körül vannak a *hujogtatók*, mind a vőlegény nyámsága...”

Kikendőzik, felkészítik egy-egy kicsikendővel a lovakat, muzsikásokat, de servétet kap mindenki, aki egyszer tevőlegesen részt vett a lakodalomban. Ahogyan Szilágyban is az 50-es években, de még 1979-ben is kikendőzték a lakodalmásokat fél-, egész- vagy hosszúkendővel, kinek-kinek a betöltött szerepéhez mérten. Csángóföldön megmaradtak a legkisebb méretűnél, a színes jegykendőnél. Itt servet került a vőlegény derekára, nyakába és baltájára. De azt kap a keresztapa a búcsúztatásért, a keresztanya és segítsei a *bekerpázásért* (felkontyolásért). De adnak az örömapának és örömanyának, a vőlegény és a menyasszony testvéreinek. És megtisztelik a vendégeket azokkal a servetekkel is, amelyeket a menyasszony leánybarátnői varrtak a lakodalom előtt. Trunkon azok a leányok „lesznek az úgynevezett kűnyoszolyók, akik a nagy ünnepi öltözet mellett felkötik a fejükre a gyöngyvei rakott piros servetet, a nagykócínát” (Domokos, 1941. 162—163. — NJ: III. 3 színes). Volt idő, mikorra menyasszonypénzt is ruhacskával viszonzták. Ilyen változatos felhasználás mellett nem csoda, ha a Szeret mentén már kislány korukban kezdték szőni-varrni a szebbnél szebb serveteket, kisruhákat. Ezért készített ruhacskát az anya, a leány, a nyoszolyóasszony és a kisnyoszolyók. Klézsén még 1978-ban is 11 motollával szőtt Antal Jánosné leányának, hogy elég legyen a lakodalomban. Pedig egyes falvaikban, mint Nagypatakon, már 1953-ban kezdték felhagyni a servet-adást. „A nuntán csak az öregeknek adnak, a fiataloknak már nem — magyarázta Farkas Mártonné. — A nunta csak megvan, de servetet már nemigen adnak.”

Klézsén, Lészpeden még külön szőnek a „buba szemire” díszes *ruhacskát* (85. k). Régen ugyanaz a darab, az a kis szövött vagy hímzett kendő végigkísérhette a moldvai csángó embert vagy asszonyt egy életen át. Csak nem az újszülött, hanem a serdülő kapta vagy készítette, mindenesetre viselte először, mintegy jelezve, hogy ő már szerelemre érett, vele már lehet tánc után a kiskapuban beszélgetni. Kezdetben csak a virág szárát csavarta belé, és szelíden odaterítette térdeplőzsámolyára. Aztán már derekára tűzte, hogy el lehessen kapni vagy kérni egy csók fejében. Egy gazdagon hímzett vagy szépen szedett ruhacska minden szónál többet mondott, hiszen egyben vallott a leány ügyességéről és módjáról. Nem véletlenül tartotta meg a berukkoló legény a legszebbet a kapott kendőcskék közül. Mert a lehetőségek közül a legügyesebbet és a legmódosabbat választotta. A katonaságnál aztán szerelmi

zálog. A kézfogó után mátkasági jel. Majd meghívó a lakodalomba. Mert az a leány, aki a menyasszonytól varrnivalót kap, az ezzel hivatalos is a lakodalomba. Aztán tisztségi jel. Jelzi, hogy a vőfély a menyasszony részéről hívogat. A lakodalomban elengedhetetlen vőlegényi dísz. Majd fizetség és emlék mindazoknak, akik az esküvő fényét emelték. A menyasszonypénz ellenértéke. Aztán azzal készítik fél a házat, ahol lakni fognak. Később is az ünnepi öltözet mindenkori kelléke. Enélkül ünnepen, búcsúra senki el nem indulhat (86. k), ezért végszám készítenék még napjainkban is újfogású servetet. A búcsún ezt teszik maguk alá, hogy az ünneplő ne *szennyüljön*, s „ha hevet süt a nap [87a. k], békötötte fejit a szervettyivel” (Márton, 1972. 516). Mert leánykának, de sötét tulpános asszonynak is felkerül a fejére. Igaz, olyan is akadt, aki már 1960-ban bolti zsebkendővel helyettesítette (87b. k).

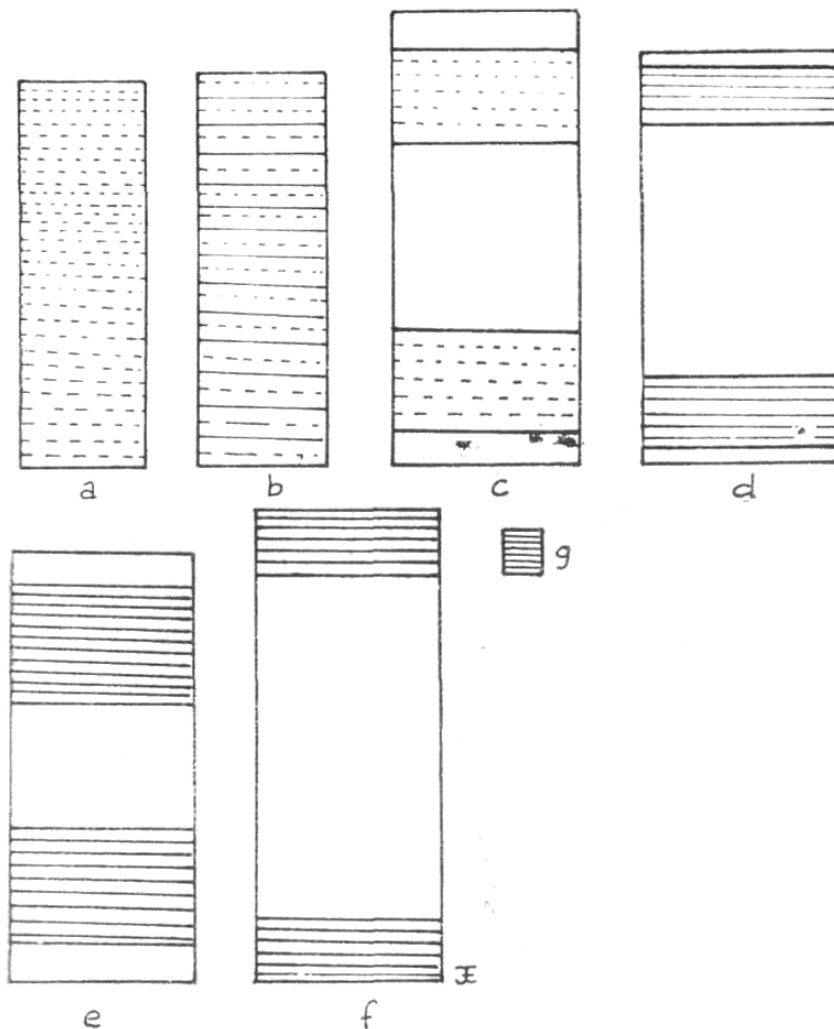
Aztán megszövik a *gyászruha*cskát, s végül a fiatalkori servetekkel — amelyeket életében el nem osztott — a virágospálca gyertyájával együtt odaadják a halott rokonainak, hogy halála után is megemlegessék. Egy-egy szép servetet még adnak a papnak, a *diáknak* (kántor), a harangozónak, aki viszi a keresztet. Akik „vágják a gödröt”, azoknak vásznat adnak Bogdánfalván, „amennyit a szíve húzza”.

Így egy-egy háznál a legváltozatosabb időből és különböző falvakból találunk jegykendőket. Egymás mellett ott vannak például Lészpeden a pusztinai *rakott-*, a lézpedi *deszkás* és a klézsei *szikraservet*. A kilérben még ott sorakoznak a 40—50 év előtti kicsi tarkák és fejérek. Melyik a legszebb, ki tudná azt ma eldönteni. És melyik kinek mit jelentett a maga idejében? És mit örökített át napjainkra?

A *fejérruha*, *kurtakendő* és *hosszúkendő* az ősi, anyag diktálta viselet emlékét őrzi. A fehér szötteskendős asszony (88. k) a tűzhely, az otthon, a nyelvi, zenei és tárgyi hagyományok rendíthetetlen őre, mielőtt levetné egykori természetes, Iorga szerint „fenséges” (lásd 1. j) fejviseletét, érdemes annak készítemési és viselési módját alaposabban szemügyre venni. Mert a kalagori *kurtakendő*s (89. k) fiatal asszony éppen úgy, mint a gyoszényi *fejérruhás* idős asszony (90. k), egy célszerű szép viseletdarabot, a paraszti virágosvászon és az úri patyolat, fátyol, bulyavászon, majd a boránszik, nyersselyem — tehát nyugati és délkeleti anyagok és viselési módok helyi változatait mentették át napjainkra.²²

Gyoszényben 1978-ban a János-napi búcsúra nekem is a mostani divat szerint, a legszebb fekete alapú rózsás kendőt kötöttek, mert szerintük „asszonyembernek fejét nem sütheti meg Isten áldott napja”. Moldva hevet sütő napja kis híján hogy fel nem főzte az agyamat az év leghosszabb napján. A 80 esztendő Kelderár Ilona néni a búcsúra egyedül, egyetlen izzadságcsöpp nélkül lépegetett hosszú *fejérruhájában* (90b. k), kendőjében. „Ezt fényképezze le — szólt reám az egyik búcsús —, ezek így jöttek Keletről.” És nem véletlenül maradt fenn jóformán napjainkig, mert ez a kender, gyapot, majd nyersselyem kidudorodó csíkokkal és mintákkal átszőtt vászonfajta, a hajdani „bulyavászon”, megfelelő nagyságban, az időhöz és alkalomhoz illően felkötve, kiválóan védett a hév napsütés, eső és szél ellen, pontosan úgy, ahogyan azt Moldva éghajlata megkövetelte.

A *fejérruhákat* (Bf, Kl, Np), *fejérekendőket* (Ka, Gy) 1953-ban a Szeret-téren még javában hordták. Egy-egy háznál még a legváltozatosabb *leány-* és *menyecskeruhákat*, *hosszú-* és *kurtakendőket* (54. r) volt alkalmunk megfigyelni (91. k).

54. *Fejrevalók*; a) *fejér kerparuha* (Gy, $43 \times 140 = 2-136-2$ cm); b) *tarka kerparuha* (Kl, 44×14 cm); c) *leányruha* (Bf, $67 \times 161 = 12-36-65-36-12$ cm); d) *menyecskeruha* (Bf, $60-147 = 2-20-93-20-2$ cm); e) *választott nagyvégű ifjú-menyecske-ruha* (Ka, $60 \times 155 = 15-41-43-41-15$ cm); f) *hosszúkendő* (Gy, $60 \times 220 + 22-176-22$ cm); g) *ingváll* (Bf, $11-14$ cm).

A *kerparuha* (Bf, Kl), *kerparuva* (Bf, Gy) vagy egyszerűen *kerpa* (Bf, Kl, Pl) került az új menyecske felfont hajára *be-* vagy *felkerpázása* alkalmával a lakodalom napján, s azt még a koporsóba-sírba is magával vitte. Így vált a kerpa a házasság s a velejáró gond szimbólumává:

Zöld pántika könnyűd gúnya,
Mert azt a szél könnyen fújja.
Kerparuva nehéz gúnya,
Mert azt a bú földig nyomja —

énekeltek Bogdánfalván ottjártunkkor.²³

A *fejér kerparuvát* régen finom lenből vagy virágoskender láncfonalból szőtték, és végére mindössze pár szál gálicos sárga Fonalat vertek. 1953-ban

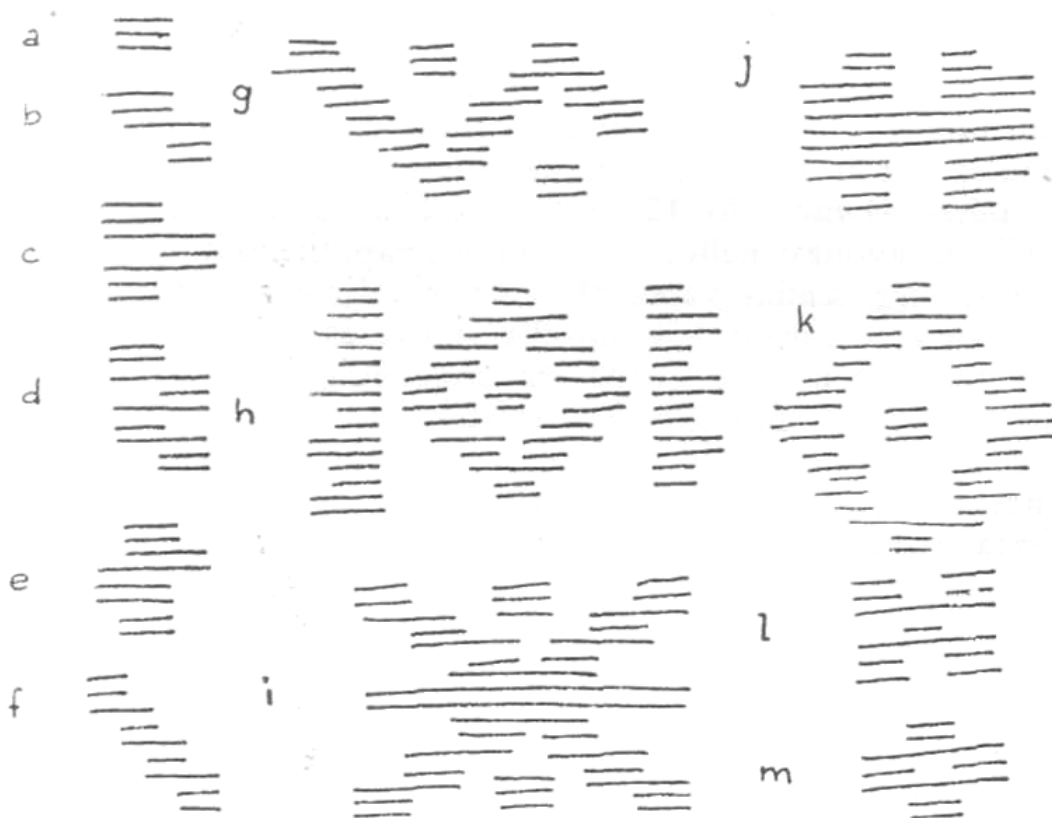
már a fiatalok 20/2 *szakágyapot* fehér felvetőbe 6-os szintén fehér mulét szőtték. Rendesen egy-két motollát vetettek, 12 pászmásat. Egy motollából 3 kerpát számítottak 40 X 140 cm nagyságban. Három-, majd ötnyüstösbe fogva a két végét kb. 2 cm szélességben nyistelték Bogdánfalván. Régen hétköznap is, például az állatok mellett, magára is viselték.

Ki nyíresbe, bié nyíresbe
Tarka bornyúk járnak,
Sziép menyecske fut utánna,
Rezeg e kerpája.

(Kallós, 1973. 148. sz.)

1953-ban már csak ünnepnap kötötték. Otthon „magára is viselték, de mezőre már ruhával mentek”, Kata Mártonné szerint. A fiatalabbak tiszta gyapottól három nyüstbe szőtték és nyisteléssel *egyszinten*, magából mintázták. Végére keskeny csíkkal, rendszerint veressel, középen egészen vékony kék csíkkal díszítették. Az idősebbek megmaradtak a kendőszálnál, de már bolti, „sárig metászval” hímették. Szélét *szálvonással* vagy serített *rostval* fejezték be, s egyben díszítették.

A második világháború előtt a könnyebben beszerezhető fejtőnek köszönhetően már a kerpák is kezdtek kiszínesedni (92. k). Két szélén pár centis tömött veres-fekete, kevés kék renddel, középen a fehér mezejét piros kis-

55. Választékhímek (a-k Ka; l-m Bf): a-d) egy, két, három és négy bobóka, bobókaska; a) négy szegre; f) neszekita; g) horgos-borgos választék, ökörhúgy; h) fésűs választék; d) pánk; j) pitán; k) karika; l) kereszt; m) kucsanyom.

és nagycsokorral (VII. 1), veres-fekete hímmel, három- vagy apró ötnyüstösbe szőtték. Ezt ma már a *karika* emlékére, amelyre régen felcsavarták, csak *karikára tűrik* (93. k), hogy legyen mire a ruhát vagy kendőt feltűzni. Aki még az „első verekedés” előtt leánykodott, mint Ilona néni is, le nem került róla a „fejír kerpa s a madzagnyakú bezeresing” (94a. k). 1978-ban még a „fáluközé” is azzal ment. Tiszta fehér kerpáját kendőszáלבól és szakácgyapotból szötte egykor, és a nyüstölő fém pamut volt (94b. k). Fehér fényes, sodrott hímzőfonallal nyüstölték a magából mintás fehér anyagot. Gyoszenyben már csak két 80 körüli asszony maradt fehérkerpával.

A fiatalok csak akkor tesznek kerpát, „mikor vagyon lakadalam, akkor teszik a fejükre [95. k] és hujogatnak. Csak akkor, ha az emberemnek a testvére *hásodik* [házasodik] — magyarázta Pál Györgyné —, csak akkor hujogtatok. Akkor örvendünk, hogy hoznak. Örvendünk, hozunk a legényes háznál.” Ezért nevezik csak a legény szüleit örömapának, örömanyanak. „Sírunk, visznek a leányos háznál. Ezért síróing a menyasszonying, s ezért búsapa és búsanya a menyasszony szülei. A kerpát a nyámok, a rokonok adják. Felteszem a fejemre, s kell hozzá ruha.”

A kerpát inkább nyáron viselték. Télen is, mikor havazott. „Kinek van, kerpára boránszikot köt — mondta még 1953-ban a 42 éves Kata Mártonné Bogdánfalván. — Kinek nincs, megy anélkül.”

A *kurtakendőt* (96. k) Kalagoron mindössze másfél sing tiszta fehér, keskeny, rakott vagy szedett széllal készítették. Hátsó két sarkát összekötve igen kellemes, szellős és nagyon szép nyári viselet volt még 1960-ban is.

„A *ruhát*, akárcsak a kurtakendőt, nyáron viselik — magyarázta Erdélyi Jánosné Bogdánfalván 1953-ban. — Még rég is így viselték. Rövidebb, s a végek rakottak, varrottak vagy szövöttek. A régiek szála és vereje is gyapot. A *rendek* [a díszítése] selyem. A *kendő* hosszabb, azt csak télen viselték”, mégpedig leányok, asszonyok egyformán. 1953-ban már csak ünnepnap tették fel a leányok, *sután*, kerpa nélkül, az asszonyok kerpára kötötték (97. k).

Fehér lenkendőről olvashatunk Petrás Ince tudósításaiban (1841/1979. 1326). Valószínűleg ezt is *rostos* inggel készítették, mint a virágos pácfonal és a kendőszál *vászonkendőt*. Jó 100 évvel később Emilia Pavel (1976. 26) már — gyöngyös és gyöngy nélküli — rojtos gyapotkendőt emleget. A két világháború között még száda-gyapottal is verték. Erre a románoktól is nagyon kedvelt anyagra is átment a *kendőszál* elnevezés. Akkor már a kendők közepe egyszínű fehér, s a vége 2—22 cm szélességig lehetett fehérrel vagy színessel nyüstölve vagy szedve (91. k). Szőtték három és öt nyüstben. Szála fehér gyapot, később boránszik, verője szélén fehér selyem, s a legszélén a *szovákja* színes cigája (VII. 2—4). De szőtték az egész mintás részt (20—22 cm-t) is tiszta színes cigájával. Gyoszenyben úgy tartják, úgy hujogtatják:

Fejér végű kendőbe
Menjünk menyeközőbe.

Szedett végű kendőbe
Menjünk ki az erdőbe.

Leányruhát, menyecskeruhát 1945 után is még nagyon díszeseket szöttek. 20-as bordába 15 pászmát *vátakul* (2—1—2) tettek. Egy-két motollánál kevesebbet senki sem nyújtott, mert egyből mindössze három ruha készült. Kata

Anna megelégedett Bogdánfalván a gyapotszállal, s boránzsikkal verte. A se-lyemhernyó-tenyésztő Tankó Ilona már boránzsikot nyújtott, s azzal is onto-kolt. Az *emelgetője*, *nyistelője* bolti *metász* (műselyem), *ibrisin* (csőselyem) meg színes cigája vagy bolti hárász. A leányruhákat csak nyistelik. A menyecske-ruhákat rakják vagy választják. A hímet a régi ruhákról veszik. „A régeket csánnják.” Azokat szeretik. Azok a szebbek. A kereszt s a *kucsanyom* (ku-tyanyom).

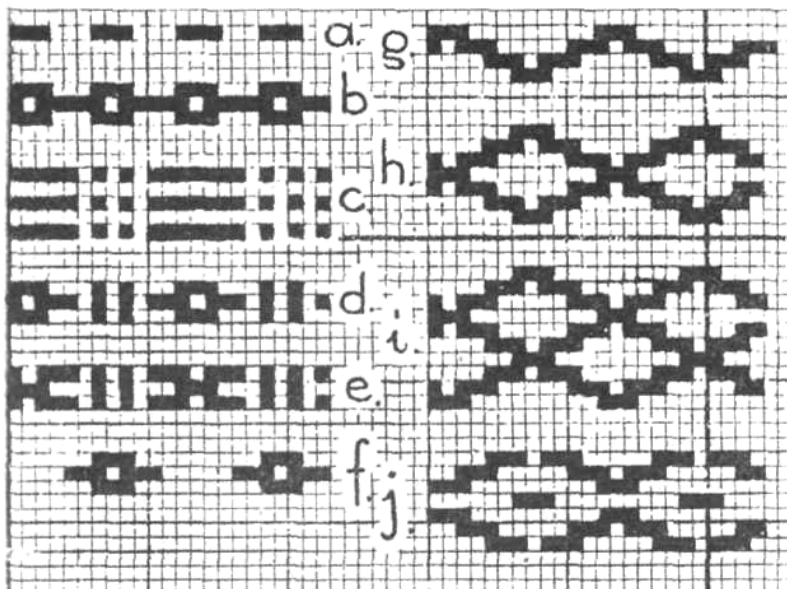
Rakott ifjúmenyecske-ruhákat szőtt Tankó Ilona 1953-ban tiszta borán-zsikból. A 15-ös bordába 66 cm szélességben 155 cm-t számított egy ruhára, a rakott vége 41 cm, a széle 15. A szélén a kandargó *mura* (bordó) csőse-lyem. Két háromnyüstös rész közé fehér műselyemmel kandargót szőtt, aztán háromnyüstös rúza cigája következik, s ugyanaz fehér műselyemmel. A színes rész közepén megint bordó csőselyem kandargó, és itt fordul a minta. Most már a rakott rész következik, a *villás forma*. A kezével rakja, s közbe ölt há-rom szál nyersselymet. Elválasztja a szálakat, lábít, és a nyitott szádba 13 igére *tesz egy villát*, s közbe „hágy” 20 igét. Tehát nem szálát számol, nem cm-t mér, hanem a XX. század közepén is *igét olvas*.

Lészpeden, ahol a régi csángó rétegre újabb székelyek is települtek, ott az 1896-ban született Bálint Jánosné már négyzet alakú vásári portékát kötött a fejére. A mezőre is főkötőben jártak. „Tettük fel a *kontyot*, csavartuk fel a hajunkat, húztuk belé a főkötőt, tettük rea a fehérkendőt. Ha hideg volt, fa-csartuk meg s kötöttük elé. Ha meleg volt, facsartuk meg s kötöttük hátra, s úgy kapáltunk.”

A *boránzsikot* vagy *borondzsikot* nagy ünnepre azért Lészpeden is még 1960-ban is felkötöttek. Mégpedig *főkötőre*, a székelyektől jól ismert *cse-peszre* (98. k). 1979-ben már csak a vendég kötött Lészpeden háziszöttes fejre-valót (99. k). A helybeliek mind színes *tulpánban* ünnepeltek. A *lapikendőt* (boránzsikos kendő) Pusztinán még a *sapkára* (fez) erősítették. Kondor Anna szerint a fiataalt abban is temették el. „Sapkát tettek a fejire. Kenderből fon-tak copfot, a haját rea. Egy kendővel lekötötték, s akkor a sapkát rea, s arra lapikendőt.”

A *választott menyecskekendőt* Kalagoron éppen úgy, mint a kurtakendőt, még 1960-ban is kerparuhára erősítették (100. k). Ott ezért a rövidebb, mind-össze 144—150 cm-es menyecskekendő járt. Legalábbis ilyeneket szőtt 1953-ban Szászka Jánosné Petrás Virikának. Fehér középrészén 110 cm-en csak vá-lasztott szemek, *bobok*, *bobókák*. A végén 20 cm-re tömött *választék*, s a leg-vége, a *szovákja* mindössze 7 cm. A menyecskekendők legkedveltebb *választék-hímei* a Szeret-téren a *bobókák*.

A *leányruhákat* már nem választják. „Jó azoknak a nyistelés is.” Azt szélesebb vagy keskenyebb színes széllal, de hosszabbra, még 160 cm-re is szö-vik. Tankó Ilona „egy nap levert egy ruhát nyistelve, de rakva két nap is megtart”. A leányok is *félyes ruhát* (Bf) hordtak még 1953-ban, legalább a verője nyersselyem kellett hogy legyen, ha nem az egész. Az öregeknek jó volt a gyapot meg a kenderszál is. A fiatalok ruháját öt nyüstbe fogták, mert azzal is sok szép hímet ki tudtak hozni. A *pattanások*at és a *háromnyistre-va-lókat* három nyüsttel is szöhatték volna, de a *kereszt*, a *kucsanyom*, *koklánc*, *kandargó magára*, *két* vagy *három kandargó összeütve*, *kupa*, *keresztecske* vagy a *feteke kandargó* (56k. r) mind apró-ötnyüstöst kívánt. Demse Antalné Klé-zsén meg Petrás Mihályné Bogdánfalván is nagy mesterei voltak az ötnyüstös kendőknek (VII. 2—4). 1978—79-re a leányruhák már csak ünnepélyen ke-

56. Apró ötnyüstös hímek leányruháról (a-j Ka; k Kl): a) Pattanás; b) háromnyüstrevaló; c) kucsanyom; d) kereszt; e) koklánc; f) kandargó magára; g) két kandargó összeütve; h) három kandargó összeütve; i) kupa; j) keresztbe.

rültek elő, s legfeljebb lakodalomba ha felkötötték. Más ünnepélyes alkalommal a színes *tulpán* (virágos fejkendő) foglalta el helyüket. 1960-ban Bogdánfalván az idősök még „inghez, szoknyához mind fejérruhát” kötöttek (101, 102 k). Gyoszenyban 1978-ban csak három öregasszony hordta. Ők már ebben az életben „nyárba ruhával, télbe kendőbe járnak”.

Kendőt (Bf), *hosszúkendőt* (Gy) „akkor tesznek, ha fúj”. Télben, mikor nagyon hideg van. *Perisorból* (vastag fehér gyapot) három vagy öt nyüstben szőtték. Az öregek még mindig csak fehérét viselnek. Két végét azért egy-egy fél sing hosszban önmagából megcsíkozták. A fiatalok még szedettvégűt tettek. „A mostaniak már nem hordozzák — sajnálkozott Szabó Ilona néni Gyoszenyben. — A ruha *kurticska*, két és fél sing, a kendő, az van három és fél sing is. Az keccer van a fejire tekerve” (103a. k). „Felvettem a kendőmet — állított be Ilona néni —, mert menek a vígságba” (103b. k). Mert a *ruha* (kendő) viselése nemcsak az évszaknak megfelelően, de az alkalom, sőt a gazdája hangulata szerint is változott. A mindkét végén leeresztett kendő komolyságot, nyugalmat sugárzott. Templomba, búcsún fiatal, idős mind így hordta. De viselték az egyik vagy mindkét végét felvetve, vagy egyiket szakállszerűen az áll alatt megkötve (75a. k).

1979-ben, a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón a klézsei résztvevők a régi táncok és énekek mellett a régi és újabb fehér, *babos* és *rendes* kendőket és azok viselését is bemutatták (104. k). Már a nagyleány ünnepi *felfont haját* — a kalotaszegi leányokéra emlékeztető *kantárral* — is sokan megcsodáltak. Hát még az ifjú menyecskék kerpáját, a fiatal és idősebb asszonyok leeresztett, egyik vagy mindkét végén felvetett ruháit, kendőit! Számomra is ritka élmény volt együtt látni ezeket a különbözőképpen szőtt és felkötött hosszabb és rövidebb sálszerű kendőket, a XV—XVI. századbéli *patyolat*²⁴ kései utódjait. Vajon az ilyen vagy a hasonló hosszú szötteskendő volt-e a

ráfogat Nyitjában, *bulázó* Tardoskedden, *bíbor* Sárközben és *kontyoló* Kalotaszegen? És vajon azokkal is ennyi mindent ki lehetett fejezni, mint ezekkel a nap és szél ellen jó szolgálatot tevő fehér szőttesdarabokkal? ²⁵

Ingek, ingvállak

A régi típusú csángós női ingen foltban a lehangsúlyosabb a *szőttes váll* (103. k), majd a függőleges vagy ferde rendekkel díszített ujj. A kettőt összeköti vagy választja a vállfoltba a szélesebb ujjat enyhén betartó, csipkeszerű *vállazó, szedés*.

A *vállfolt* célja eredetileg, mint a neve is mutatja, a feszítésnek jobban kitett helyen, a vallon, az anyag erősítése, megduplázása volt. Ezt a részt a viselő *fehéringen* is kettőbe hajtott vászonból szabták. A veressel szőtt vagy varrt vállfolt nemcsak tartósabbá, de a legények és emberek számára vonzóbbá is tette az egykori leány és menyecske ingvállait (104. k). Vélt mágikus erejével pedig óvta viselőjét az igézéstől, szemmel veréstől. Ugyanakkor vízszintes csikozásával igen érdekes vonaljátékot adott, és szépen kiegészítette a függőleges csikozású vörös elejű katrincát. Az anyag megerősítése, a vonzás és a védés lehetett az eredeti cél a kalotaszegi *vállfü* meg a Nyitra-vidéki *vá-hegy* esetében is.

Az *ingvállakat* a viselőingeken külön szőtték, s a váll vásznára varrták. Az ünneplőkön különféle *visszaforgatott* vagy *babagyűjtéssel* fogták össze. A *vállaknak* (54g. r) külön vetettek 3 vagy 4 pászma fonalat, 1 vagy 1/2 motolla gyapotot. Régen jó volt a kenderszál is. Kalagoron az öreg Kácsangó Jánosné (sz. 1873-ban) 1918-ban még 4 pászmát vetett 11—14,5 cm ingvállához. „Két szálát tesznek [1953-ban] 8-as vagy 12-es vászonszövő bordába, de a 8-asba jobban kije [kijön], jobban tetszik [látszik]. Veres és feteke, sárig meg más árniccsal ontokolják. Két ujjhosszat szőnek, aztán *emeléssel* és *keresztcsékkkel* szedik. Deszkacskákval emelgetik” (46d—e. r). Az idősebb asszonyok, de a leányok is böjtbe, gyászra *fetekét*, a leányok és fiatalok, de a múlt századból valók is *veresfödűt* viselnek (XI. 5—6). Duma Györgyné 1928-ban a fehér gyapotot 3 nyüstbe, de beleznásan fogta, 2—2 szálát s veres alapon „feteke *fiackákval* és *keresztes szedészvel*”. Általában 2—3 nyüstbe tesszik „két nyüstvel emelve vagy három nyüstvel nyüstelve szövik. Szála gyapot, vereje árniccs. Emelése többszálú árniccs vagy cigája. Ötnyüsttel is szövik, nagy-ötnyüstes.” Utóbb selymet is tettek bele, „egy-egy *morzsa* zódet, rúzsát”. Szövik *rudas-* és *keresztshímmel* (XI. 7). Kenderfelvetőre még 1945 után is dolgoztak színes gyapottal és árniccsal. Ezt a fiatalnak való feketés ingvállat Kata Ilona 1947-ben szőtte beleznásan, a veresrendeket zöld és kék emeléssel, s mellettük kétoldalt *fehér fiackákval* (XI. 8).

Az ingváll általában lehetett sík vagy szedett, előbbit viselő-, utóbbit ünneplőingekhez szőtték. Színei az ingujjéhoz alkalmazkodtak, illetve az ujjakat a váll színeinek megfelelően feketésen, veresen vagy *elvegyesen*, esetleg *mindenmóduval* varrták. Az ifjak *rúzsát* is tettek bele, meg *zúdet* egy-egy morzsát.

Érdekes, míg az 50-es években a szövött ingvállat felcserélték hímzettel, sok esetben az ingujj-hímzés helyébe háromnyüstös szedettszőttes lépett.

1953-ban szövött ingvállat gyakran, de szövött ingujjat még nemigen láttam. „Nagypatakon 1900 előtt — magyarázta az 1893-beli Farkas Mártonné — csak varrott ingujjakat hordtak. A vállat örökké szőtték. A szőtt ingujjakat csak „a verekedés” után kezdték, mióta szűkebb az árniccs. 1916 előtt

„szóttek *csurt* [fémszál] is az ingvállakba három nyüstvel”. 1960-ban a bogdánfalvi Krecsuny Péterné, a 32 esztendőes Magdi így magyarázta a teljesen szövött ing elkészítését Gazdáné Olosz Ellának: „Az *ingvállát*, *ingujját* és *csupágakat* három nyüstbe szövik. Az ingvállnál kettőt fognak egy bordafogba, az ingujjat szálanként fognak. Minden első szálat az első és minden másodikat a második nyüstre kétszer és a harmadikra is kétszer.” Vagyis *nagy-háromnyüstös* hímmel szövik (32B. r). A vásznát 1., 2—3 lábítják, a kicsicsokrok és a nagyok közepét *nyistelik*, a nagycsokrok, rendek szélét *síkan* (simán) egy és két vetélővel öltik. Itt a *beleznásan* fogott ingváll sötét vagy világos alapon megőrzi a vastag, keresztben csíkos jellegét. Az ingujj vékonyabb, hosszában csíkos vagy apró szemekkel teleszórt hímes felülete *alárendű* vagy *tekerményes* ingujj hatását kelti. A kettő között a szedéssel vagy keresztcsékkkel varrt *vállazó* is megőrzi a maga eredeti szerepét. Mivel az ujjakat az *alárendű* ingek mintájára hosszában, de a szövőszék adta lehetőségek szerint rendszeren csíkozzák, az ing derekát is keresztbe szövik és megfelelő helyeken a *csupágokat* is hímesen nyistelik. Akik még viseletben járnak, ezt a hímes szövött inget hétköznapra s az öregek még nagyünnepre is felveszik. Az újfalusi Zitár Gergelyné, a 71 éves Mari néni még a gyoszényi búcsúra is *alárendű szóttésinget* vett. Mint mondta, ingét 1976-ban 3 nyüstben szótták s a hímeket fekete cigájával nyistelte (164a—b. k: ing eleje-háta).

II. D. Jegykendők és fejkendők

1. Jegykendők:

jegy (Ka, Bf)
kisruva (Bf, O)
ruhacska (L, Pu)
servet (újabbán, mcs)
hívogató-kendő, vurnisel-servet

jegykendő (E)
kisruva (Hsz), küsrovája (Hf)
zsebruha (Hsz), zsebkendő (KK; Sz)
szervét (asztalkendő, Dombó)
vőfé- (Hsz), vőfikendő (Ksz)

2. Fejrevalók:

fejemközepe (Kl)
fejkötő (Kl)
főkötő (piros, L)
fejér-kerparuva (Gy, Bf)
fez, sapka (Pu)
ruha (Bf, Np, Kl)
kendezű (Szf)
kendű (Bf), kendő (Ka)
lenkendő (Kl)
leányruha (Bf, Kl, Np)
menyecskeruha (Bf, Np, Kl)
kurtakendő (Ka)
hosszúkendő (Gy), -kendű
keszkenyő (J, Ke, Szf)
fátyor (Szf)

kontyoló (Ksz)
fehér főkötő (Hétfalu, Lövete)
csepesz (fekete, Székelyföld)
fehér csepesz (Apáca, Krizba)
fűkötő (Ksz)
ruha (Hsz)
fejérekendő (Vista)
kendő (E)
[fehér patyolat, (Bölcske)]
[bíbor (Sárköz)]
sárig keszkenyő (Apáca)
[ráfogat (Nyitra)]
[bulázó, (Tardoskedd)]
keszkenyő (Ksz)
fátyol (Hétfalu; Torockó)

3. Szövött és választott hímek:

síkon megtarkázva (Bf, Kl)
elvegyesen (Bf, Np, Tr, Kl)

sima csíkos (E)
vegyesen (Tf); elegyes (KK)

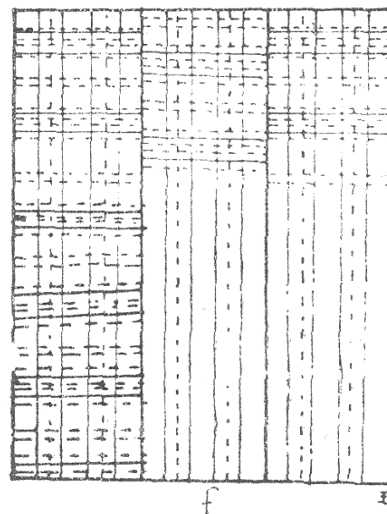
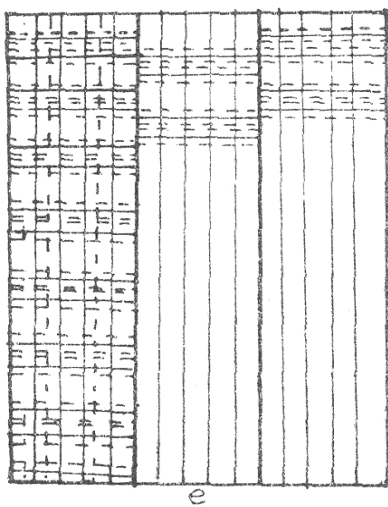
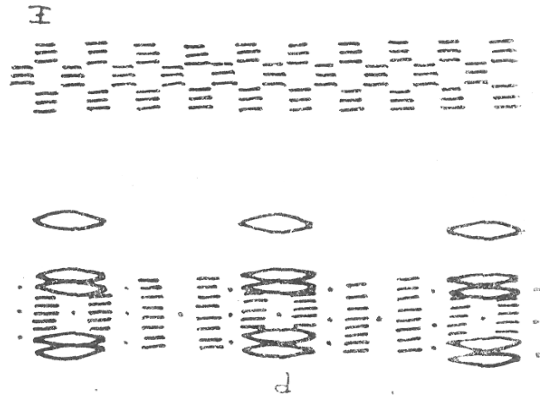
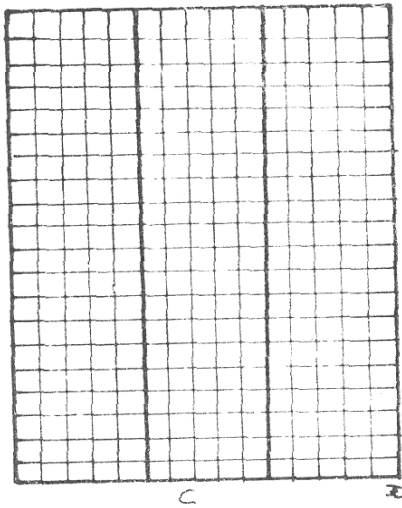
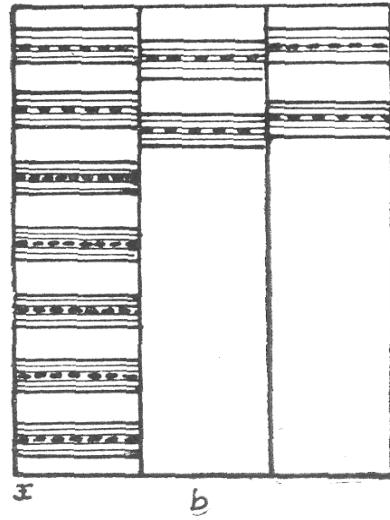
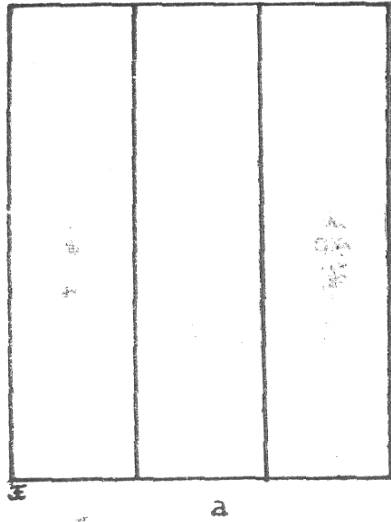
síkon kockázva (Bf, Kl)	sima kockás (E)
borozdás (Gy, L)	sinyoros (Barcaújfalva)
ízecskek (Bf)	hasogatva (Nagykászon)
fogas (L, Pu)	fogas (Tf); mindenember-szövése (Dcs)
farkasfog(as) (L)	farkasfogas (Ózd; Lapád; Szék)
emelt rend (Kl)	szedés (Hf)
pattanva (Bf, Kl)	kicsi-, nagysinyor (Krizba)
szedett rendek (Bf, Ka)	cifracsíkos (Szék)
vresztás (Bf, Np)	sokcsíkos (Kelementelke)
fiacska (Bf, Ka)	fióka (Szék)
fiasan (Kl)	csitkó (Kelementelke)
virágok (Pu, L)	virágja (mintás része, Pürkerec)
csokros (Bf, Np, Kl, Ka)	apró vesszős (Nagykászon)
fecskefarkok (Ka)	fecskefarkas (Inaktelke)
apró-, kicsihím (mcs)	szíl, szélminta (Ksz)
kis-, nagykereszt (L, Pu)	csángóhím (Nagykászon)
kucsanyom (Bf, Ka)	macskanyom (KK, M); egérnyom (Ksz)
kandargó (Bf, Ka)	kanyirgó, kanyargó (Ksz)
kandargó magára (Bf)	folyó (Ksz); vízfolyás (Nk, Sz)
két, három kandargó (Bf)	kétrendes (Farnas)
karikó (mcs)	karikó (Gyerőmonostor)
szemek (mcs)	szemek (E)
babok, bobok (mcs)	babok (E)
négyszegre (Ka)	négyszegű hím (Pürkerec)
horgos-borgos választék	horgas (Bánffyhunrad)
ökörhúgy (Ka, Bf, Np)	ökörhúgyas (Gyimes; Szék)
fésűs választék (Ka)	fűsűs (Nk)
pánk (Ka)	pánkos (Szék)
pitán (Ka, L)	pogácsás (Vajdakamarás)
kupa (Bf, Kl, Ka)	rózsa (Györgyfalva)
keresztcske (Bf, Np, Kl)	asztalláb (Györgyfalva)

Színes csepű- és gyapjúszőttestek

A moldvai csángóknál nem volt olyan éles a határ kender- és a gyapjúszőttest között. Még a *kerekítőket*, a *katrincákat* is gyapjúból csak a módosak viselték, a szegényeknek hétköznapra régen jó volt a sűrű, serített és festett kendervászon is.

Lepedők, *ágyterítők*, *padra-* és *falravalók* még 1953-ban is igen sok háznál készültek nyers vagy festett csepűből. Igaz, ezek a szőttestek nagyjából 1978-ra már a földre kerültek, a *ribanclepedő*, a rongyszőnyeg mellé. Így a „lepedő”, legyen az fehér vagy színes, szőjék kenderből, kenderes, gyapotos vagy tiszta gyapjúból, esetleg rongyból, mindig csak lepedő marad (57. r). Hívják még *ágyvetőnek* (Kl, Bf, S) vagy *ágyravalónak* is, de az sem mutatja, hogy miből is szőtték tulajdonképpen, akár csak az egyszélből szabott *padra-* vagy *falravalókat*, a *lécsereket*, *festékeseket*.

Az *inneplőlepedőt*, mint a múlt századbeli öregek mesélték, Klézsén „csak lenből megszőtték. Egy-két-három rendcske vereset szúrtak bele. Fetekécske, veresecske, többecske vót az inneplőben. A tarkázást csak a nagy verekedéstől idelfelé kezdték csánni. Elhagyták már vagy 30 esztendeje. Azóta mást szőnek. A lepedő csepűcske, lenecske, fejrít vót [57a. r]. A lányoknak csán-

57. Lepedők és ágyvetők: a) *fejír csepülepédő* (K1); b) *csokroscsepü- vagy gyapjúlepédő* (Bf); c) *kockás-csepü vagy gyapjúlepédő* (K1); d) *beleznás-lepedőhímek: fogas, szemes, desz-kára emelt* (T, U); e) *csokros-kockás-ágyvetőlepédő* (S); f) *emelgetett gyapjútakaró.*

tak egy rendet gyapjúból, megtarkálták. Veres vót. Megzódította, kékítette, fetekélte, sárigta is.” Veres alapon zöld, kék, fekete és vékony sárgával csíkozta. „Két nyistre szötte, a csokrot felszedte [57b. r]. Kocka nem vót!” — állították határozottan.

1953-ban 10—12 darab lepedőt is vitt egy bogdánfalvi leány. A szegények kenderszállal, csepüverővel, a módosabbak már gyapjúsabban szöttek. Általában nyers kendert vagy gyapjút húztak, és színesen verték. Aki bőviben volt a gyapjúnak, annak „szála, vereje gyapjú” volt. „A tyáborok színest is húznak fel. Minden módot, a mintája kockás.”

„Régen, mikor a leánnak el kellett hogy adódjon, szötte a fejr-fekete *gyapjúlepedő*ket — emlékezett 1978-ban a klézsei Lőrincz Györgyné — s a *csepülécsereket*.”

„Nem festették; a fejr gyapjút fejéren, a fetekét fetekén tették. Olyan is volt, hogy a fetekéje gyapjú s a fejrét csepüvel szöttek. Vettek olyan festett cérnát, s abból is ötték. Ezt viselőnek vagy az öregeknek innaplónak tették az ágyba vagy 25 évvel ezelőtt [úgy az 1950-es évek elején]. Ilyen kockás még édesanyámnak is vót. de festett lécsér csak csíkos” — mondta az 1922-ben született Luca néni.

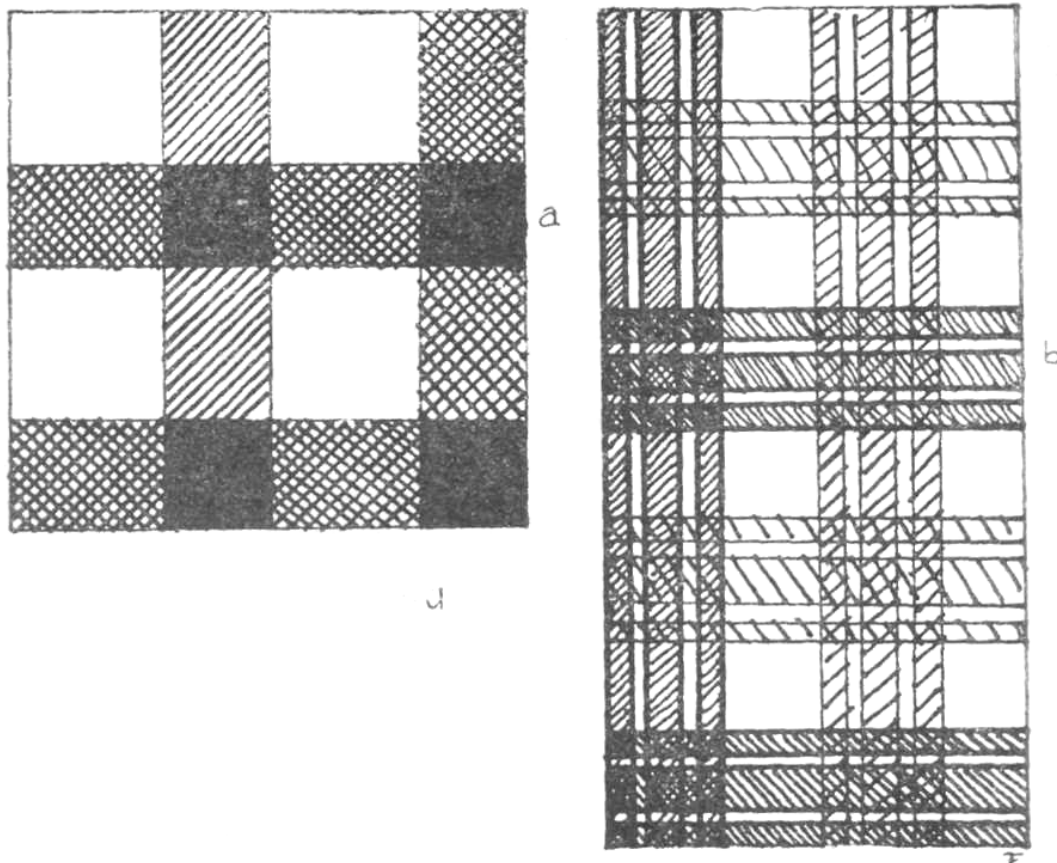
A *kockás-fetekelepedő* (Np), a *fejr-feteke viselőpokróc* (L), a *fejr-feteke gyapjúlepedő* (Bf, Kl, Ka) az országszerte legrégebbi gyapjútakaró típus; itt állítólag csak ebben a században terjedt el. Ezt szöttek szapult és szapultalan vagy *égerfahéjjal* és *súlyfüvel* festett kenderrel, csepüvel. Szapult kenderrel és fekete gyapjúval, fehér és fekete gyapjúval, ki-ki módja és tehetsége szerint. Ez került az ágyra *bétakarózó gyapjúlepedő*nek (Gy), s ha elváslott, jó volt gerendára függesztett *bűcsű*, *ringó* gyanánt is (105. k).

A *kockás-lepedőt* (57c. r) már négy nyüstben szöttek 7-es, 9-es, majd 10-es *ikresfogú* bordában. Ilyenek készültek még a 40-es években is, mikor drága volt a festék és a gyapjú. Akkor is ilyent szöttek viselőnek s az öregeknek innaplónak. Legfeljebb pár szál színest öltöttek bele. A legegyszerűbb valamennyi közül az a változat, amelyhez egy pászma fehérét és fél pászma feketét vetettek, s úgy is öltötték (58a. r). Az 1902-ben született Tankó Györgyné még 1943-ban is kenderszállra egy pászma fehérét és egy feketét vetett, de már *fiasan* ontokolta. A széles csíkok mellé egy-egy ige fehérét, illetve feketét is öltött (106. k). Ehhez hasonló kockás lepedőt szöttek még akkoriban kenderből és csepüből. De „benne hármastagolású veres és fekete csokrokat váltogatott. Közül egy nagycsokor, szélről két kiscsokor (58b. r). A hálóágyban ez volt az alsólepedőjük, az előbbi gyapjúlepedő pedig a takarójuk.

Csergét (107. k) az öreg Farkas Mártonné szerint a nagypatakiak nem készítenek. A 20-as évektől Csernovicból vették. Mert szűk volt a gyapjú. Szerezheték volna pedig Gorzafalváról is, mert ott még 1945 után is szépeket szöttek. Pusztinán vastagabb ványolt pokróccal takaróztak.

„Narancs *szegény csergé*vel takaróztunk — emlékszik Bálint Péterné. — Volt 9—10 *tyilus*, ez 4 tyilus berkegyapjú. Nem használtuk, megkíméltük, akkor ez járta. Nagymamám segített, hogy ne fonjam túl vastagra. Csergeszövő bordában szöttek. Éjjel-nappal ezzel volt letakarva a szegény ember ágya. Deszka, szalma s magoskender-csepü lepedővel leterítve. Két végén két párna. Négyen háltunk alatta.”

A *ribanclepedőt* — a gyoszényi Pál család szerint — „szöttek ágyra, takarózni is megvették. Szála kender, ma gyapot. Két nyüstbe beleznásan szüvik. Vereje ribanc²⁶ (rongy) volt minden időben.”

58. *Lepedőkockák*: a) fehér-fekete gyapjús kenderlepedő-kocka (Bf), b) veres-fehér-fekete csepülepedő-kockák.

Ribanclepedőt — 5—10 motollával — ma is minden háznál szőnek. Ha takarózni már nem is használják, de régi vagy újabb csepülécserrel meg ezzel terítik be a deszkapadlót. Ezért ma is becse van a kelengyében. Az *elváslott* régi ingek, katrincák, övek utolsó állomása a ribanclepedő. Lészpeden a *ribanszos* (rongyos) zsákból még számos *hagyult* hímzésfoszlányt sikerült megmentenem, mielőtt elnyelte volna a ribanclepedő feneketlen szádjá.

Csokros-ágyvetőket (108. k), *ágyvetőlepedőket* (K1) rejtegetnek még ma is a hálóágyak a Szeret-téren. „Betakarózó gyapjúlepedőnek a régieket, a csokrosokat (VIII. t) veszik — mutogatták nekem Gyoszenyben a postán 1978-ban. — Arra kerülnek az újabb, vékonykockás gyapjúlepedők.” *Szedettes-csokros-ágyvetőket* már a múlt század 70-es éveiben is igen szépeket szőttek, Bogdánfalván Duma Jánosné nagyanyja állítólag 1870-ben kenderszálla téglavörös alapú ágyvetőjét még kecskeszorból készítette. A csángó színritmus már ezen a hagyult régi gyapjútakarón is észlelhető. Benne a téglavörös alap nem egyéb, mint ritmikusan ismétlődő, féloldalt megtört vörös csík, melynek keskenycsíkos — *fias* — oldala simán szövött kék, illetőleg zöld sáv felé fordul. A változatosság kedvéért a zöld sáv *fia* mindkét oldalán kék, és megfordítva. Ezek szerint a gyapjúlepedőn zöld és kék közepű vörös csokrok váltakoznak. Igen ám, de e csíkcsoportok közé már fehér-fekete-sárga szedett közepű csokrok kerültek, mégpedig egyszer fehér, aztán barna, majd sárga

alapon. A kétféle vörös és a háromféle szedett csíkcsoport váltakozása erdélyi szemnek merőben szokatlan, újszerű a csángó csíkos szőttesekben.

Érdekes még, hogy a csángó Mezőségeen az ágyvető és lécsér *csokros*, de a keskeny csík már *vesztra* vagy *vreszta*. Pusztinán viszont 1940 előtt még virágos, csíkos tarisznyát szőttek. Még ma is *virág*, ha *egyigés* keskeny — fehér, sárga vagy zöld — csíkok közé *kétigés* vagy *háromigés* fekete, veres vagy zöld sávot öltenek. (Valószínű, hogy régen Bákó környékén is így nevezték.)

Tamáson Kádár Péter nagyanyja, Istók Verona szőtt vagy 100 eszten-deje igen érdekes beleznás ágyvetőt. Újfaluból származott, s ott abban az időben ilyen járta (VIII. 1). A 124×224 cm-es ágyvető kenderfelvetőjét szintén kettőnként fogták nyüstbe és bordába. Mindenesetre kihasználva a beleznás szövés kétvetélős lehetőségeit, egyetlen deszkával, a többi faluban szokatlan módon alkalmazta (57d. r). Így *veresszeg* (indiai vörös) alapon fekete csíkon fehér emeléssel és fehérén feketével meg két vetélővel szőve a későbbi három- és ötnyüstösökhöz hasonló hímet nyert. A nagyobb pattanások között a kicsi csokrok közepét csak nyistelte, s így szőtte a régi csokros ágyvetők egyik legszebb darabját. Ez az ágyvető is élő példája annak, hogy a csángó asszonyok már ezelőtt 100—120 évvel milyen változatossá tudták tenni a vonalas díszítményt az egyszerű szövőszéken is. Két nyüstben milyen szokatlan színhatást és feltelosztást tudtak elérni. Az egyszerű *síkon* (simán) szövött rendeket hideg színben tartja, zöld alapot kékekkel váltogat. A *veresszeg mezejű* csokrokat már szembetűnően kidomborítja. Tömegében egy szélesebb, mélyebb árnyalatú nagycsokrot egy keskenyebb világosabb kiscsokorral tart egyensúlyban. Tanult iparművész becsületére válna, ha ilyen egyszerű eszközökkel ilyen szín- és térhatást tudna elérni. Mert az öreg, hagyult ágyvető szinte él, lélegzik.

Beleznás-csokros-ágyvetőt szőttek még a századforduló után is a Szeret-téren. Felvetője kender volt. Pál Péterné is ilyent kapott anyósától Gyoszényben, „mikor Péter bácsi volt mirel”. Ezt még az öreg Pálné magának szőtte a század elején, s nászajándékba adta menyének, párnával és kendezővel. Ezt szánta akkor *bétakarózdó gyapjúlepedőnek* a fiatal párnak. Szélesebb csík-csoportokkal, de csak egy deszkával emelgette.

Nagycsokros-ágyvetőlepedőt Klézsén még 1940 előtt is javában készítettek. Kádárné (sz. 1898-ban) 1933-ban olyan dekoratív veres-fekete ágyvetőt szőtt leánya, Antal Jánosné *ronygyába*, hogy az 1960-as kolozsvári iparművészeti kiállításon csodájára jártak (VIII. 2). „Két nyüstbe van szőve, 9-es, ikresfogú bordába, beleznásan. Szála csepű, vereje gyapjú — mondogatta Magda néni. — A *módja* [mintája] régi.” Tízéves leányának olyan ágyvetőt szőtt, amilyen az ő gyermekkorában járta.

Négyes-csokros-ágyvetőt is szőttek már a századfordulón Nagypatakon. Ezeket is olyan nagyobb csíkokkal, mint a beleznásokat. Antal Mihályné (1854—1944) 1900-ban tiszta veres gyapjút vetett, és több színű festett gyapjúval ontokolta. „Négy nyüstbe szőtte, s a hímet doszkával emelte.” Farkas Mártonná Antal Margit szerint a gyapjút a városban *bojáltatta* (festette). „Mikor efiu voltam, ilyen hím járta. Azután nem volt juhacsánk, s ha kellett a gyapjú vagy egy tarisznyának, elmentem dolgozni, s a gazdám, ha volt neki, gyapjút adott napszámba, ha nem, pénzei vettem gyapjút. Régebben szélesz vresztákat szőttek. Veresz szélesz vreszta, fetékén fejr emelgetéssel. Zöd, veresszel, lila.”

Bogdánfalván még a két világháború között is *négyes-csokros-ágyvetőt* szőtt Erdélyi Jánosné, mégpedig *hárommódú* csokorral. A közbülső kisebb csokor ritmikusan váltakozott a kétféle nagycsokorral. Az egységes veres alap, a mindent átszövő veres sávolyos, négynyüstös rendek meglepően összehangolták a lilát, zöldet és a parasztrózsaszínt. És mindezekből szinte gyöngyszemen domborodtak ki a fehér, sárga és zöld emelések (VIII. 3).

Ugyanakkor Demse Antalné *csokros-kockás-ágyvetőjéhez* már színes gyapotfelvetőbe verte a festett gyapjúfonalat. Ő még egyszerűbben szötte, mindössze 30 szál vereset változtatott 30 feketével, és köztük 4 szál fehérrel hasogatta. A szedéshez 3 párat, 1 ígét hagyott le, és ugyanannyit vett fel a deszkára. Mikor kellett, „csak emelintette fel és úgy verte” (57e. r).

Ötnyüstös-gyapjúlepedők (109. k) is szép számban készültek, különösen Klézsén. A legrégebbi darab talán „Mesterkéné néne Rózsától maradt.” Valamikor Kányánné anyjáié volt, most, 1978-ban, Bálint Józsiné ágyát díszíti. Ennek is veres a *fődje*, de aszerint hogy késsel, zölddel vagy sárgával *csípteti* és mellette milyen alapon szövi a szédést, mintha ecsettel kevernék a színeket, egészen más árnyalatú vöröst nyernek. Luca néni így sorolta nekem a csíkbeosztását: „kék [lila], fejjel csíptetve, aztán veres és fekete mellette; terzsin [bordó] jó keresztesen, benne sárig van középhelet, a szedés zöd; veres mező, zöddel csíptetve, fekete mező, fejjel; veres mező, késsel csíptetve” stb. Végeredményében egyenlő szélességű nagy-ötnyüstös csíkokat változtatnak, csak-hogy minden negyedik rendet emelik ki, illetve hangsúlyozzák egy vagy két, sötét vagy világos alapú keskeny díszítősorral.

A *nációnalos-ágyvetőt* (110. k) is csángómód szövik. Ezt a románoktól 1940 táján megtanult hímes négynyüstöst is veres alapon kis- és nagycsokorral készítik. Bár a szövése a terülődész kialakítására kiválóan alkalmas volna, ők továbbra is ragaszkodnak a csíkhathoz.

Kapcsos-kovort (111. k) is készítenek újabban. Ez már terülődéses; ilyen nemigen láttam csángó házakban. Igaz, a *nagykócina* mintáját ültette át Duma János Lucika Gyoszenyben gyapjúszőtésekre.

A *csokros-kockás-ágyvetőlepedőt* (57e. r) igen kedvelték a Szeret-téren. Már a század elején, akinek volt bőven gyapjúja, kezdetben fehér és fekete gyapjút vetett fel és színessel verte. Ez alul csak tónuskülönbséget jelentett, mikor bevették rá a színes gyapjút. Így Ambrus Katalin Somoskán már az 1900-as évek elején igen érdekes gyapjúlepedőt szőtt. „Szálának vetése 45 szál fekete, 45 szál nyers fehér. Szála, vereje tiszta gyapjú.” Az egyes csokrok, csíkcsoportok közepén a 3,9 cm szilvakéket 2,2 cm-es meggyveres csíkok veszik közre. A hármas tagolódású csokrok között 2,8 cm sárga és zöld rend váltakozik. A zöld csíkokat 2—2 szál sárig, a sárgát 2—2 szál fekete és zöld határolja. De ugyanaz kerül a sárga bal oldalán lévő meggyveres szélére is. A zöld és a sárga jobb felőli veres csíkot 2 szál fehérrel választja a mellette levő kéktől. Így a szélesebb csíkcsoportok között váltakozó zöld és sárga, valamint a pár szálalás vonalak más rend alapján való ismétlődése érdekes ritmushoz vezet. És az egész mintha hullámoznék az alatta áttetsző fehér-fekete felvetőszálak hatására.

Az 1920-as évek óta a módosabbak már színes gyapotfelvetőbe is szöttek kockás ágyvetőt. Azt is négy nyüstbe fogták sorba, de már 12-es bordába, 12 pászmát vetettek, így tehát a láncfonal már jobban érvényesült a szövetben. Egy-egy színből 8—8 szálat számított Erdélyi Jánosné Bogdánfalván, csak a vörösből vetett 16 szálat, hogy valamennyire is egységes veres alapot adjon

kockás ágyvetőjének (IX. 1). Érdekes, hogy Csángóföldön soha nem találkoztam a színes gyapjúlepedőkön azonos kockázásokkal. Mindig más ritmust követtek a láncfonalak és mást a vetülékfonalak. Éppen ez adott ezeknek a gyapjúszőtteseinek egészen újszerű, csángós jelleget.

Emelgetett gyapjúágytakarót szőtték még a háború alatt is Kalagoron. Péter Péter Jankóné felvetőnek bolti cernát vásárolt, és festett gyapjúval verte. A vörös-fekete láncfonalat egyszer hosszában fehérrel tagolta, majd keresztben a vetülékben is követte valamennyire a felvető rendjét, de más ritmus szerint fehérrel és sárgával csíkozta, illetőleg a kis- és nagycsokrokat emeléssel gyöngyszemen megragyogtatta (112. k).

Borozdás-kockás-ágyvetőt és *lécsert* szőtték a 60-as években is a „cébrések”, ahogy a gyoszenyiek nevezik a klézseiéket. 8 pár feketét vetettek meg 9 pár vereset, s választották 2—2 pár fehérrel és sárgával, két nyistben, deszkával emelgetve. Az indiaivörös alapon négyféle kis- és nagycsokrot váltogattak. Az emelések mindig fehér, sárga, legfeljebb zöld gyöngysorszerű kidomborító sorok lehettek.

A régi gyönyörű moldvai szőnyegeknek²⁷ nyomát sem láttam a csángó otthonokban. Ellenben 1945 után *hertyikákról* (kivágások, papírminták) kezdtek szőni a legkülönbözőbb természetes nagyvirágos csipkemintákat (103. k háttere). Sajnos az ilyenszerű *koorok* a Szeret bal partján különösen elszaporodtak az utóbbi időben. Főleg a középnemzedék kedveli. A fiatalságnak nem nagyon van ideje ilyent szőni, *deszenről* (rajz), *hertyikéről* (papírminta) másolgatni. Sokkal szívesebben dolgoznak a szaporább hímes négy- vagy ötnyüstös gyapjúlepedőkön. Míg a rózsás szövése két hétig is megtart, amazz csángómód megtarkázva két nap alatt leverik.

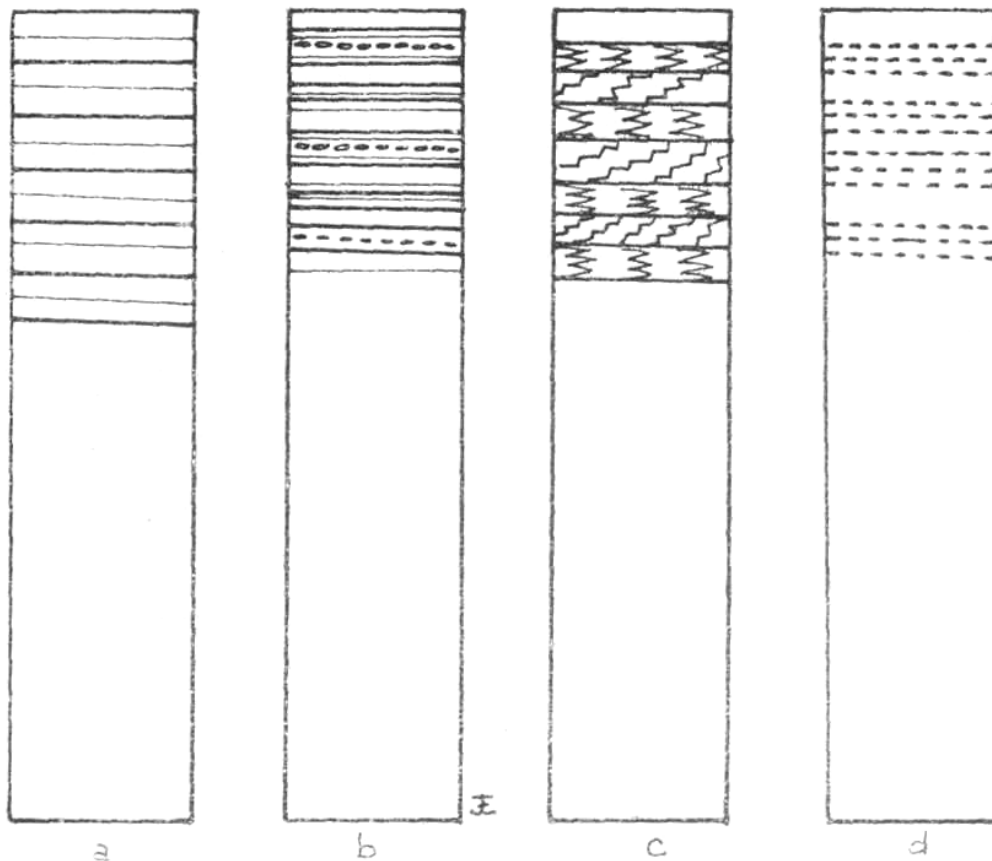
A *halattaságyraivalónak* is valamikor fekete alapra piros csokrokat szőtték. (Pusztinán azzal *vetettek ágyat* a halottnak a két mosószerre rakott deszkákra, párnákra.) De azon nyoma sem tetszett jobban vagy kevésbé stilizált rózsáinak. A *kisvirág* volt a keskenyebb s a *nagyvirág* a szélesebb világos színnel beszegett csík. Klézsen nem szőtték külön erre a célra. Ott ilyenkor a legszebb gyapjúlepedőt tették az ágyra. „Azt nézi az egész: »Jaj, milyen lepedővel vala megvetve!«” — magyarázta a jó esztendeje ágyban fekvő Lőrinc György.

A lepedőt — legyen az tiszta fehér két- vagy négynyüstös, *tarka-* vagy *csokros-beleznás*, *kockás* vagy bármilyen forma — mindig három szélből *gyűjtötték össze*, mégpedig a *szabógatók*.

A hálóágyba 1978-ban már *vánkos* (szalmazsák) is került. Melána a szála, és kézzel font kösmös a verője, akárcsak a szép fehér *négyeslepedőnek*. Érdes tapintású ez a műanyag háziszőttés; meglehetősen szokatlan fogalom az eddigi néprajzi irodalomban. A kézi fonás egyenetlensége határozottan előnyére válik a műszáknak.

A szalmazsákon színes *bétakaródozó ágyvető*, azon *négyes-gyapjúlécser*. A megszokott csángó lécsereken használt színeket alkalmazzák egyenlő széles rendekkel. Mint mondták a háziak, romános, „de mi ezt is szeretjük”. Rajta sarokra állított fehér nagypárnák s közbül egy kicsi. Középen színes virágos servét. Az ágy mögött nagyvirágos falvédő.

Míg Erdélyben a sok szín lehetősége bizonytalanította el az egy színhez szokott és egy színben erős díszítőhatású szőttek és varrottasok készítőit, addig a moldvai csángók csodálatos biztonsággal adagolták a legmerészebb anilinszíneket is a maguk egyszerű lineáris szőtteseibe vagy hímzéseibe. Az

59. Padravalók és falravalók: a) mivesnapi vagy dolognapi lécszer (Ka); b) inneplőcsokros-lécszer (Ka); c) festékes (Gy); d) halottaság elé térgyeplő-festékes (P).

iskolában és nyomtatványokon, szőtteseken látott virágdíszes motívumokat már ők sem tudták megemészteni, zökkenőmentesen átvenni. Ezek a harsány színű természetes virágok éppen olyan idegenek maradnak, mint országserte mindenütt, ahol a hagyományos szövő-hímzőművészet örökébe léptek.

A padravalók és falravalók, festékesek, lécserek (59. r) eredetileg a cölöplábú falócákat takarták.²⁸ Lehet, hogy valamikor egyszerű csepűvászson volt, valamivel durvább, mint a hosszúabrosz. Idővel aztán, hogy szebb legyen, megtarkázták, öltöttek bele egy-egy színes csíkot, virágot (P).

Az öregek csepűlécserek, mint a Tankó Györgyné nagycsokros padra- lója, még kenderfelvetővel két nyüstben készültek (IX. 4). A vastag, kissé pozdorjás csepű színéhez igein jól talál a kalakánnal festett sárga s a bojálával színezett veres, veresszeg. A csepűt az égerfahéj kissé kékesre fogta, de annál szebben simul az idő koptatta meleg színek közé.

Az újabb padra- és falravalók alapszíne már legtöbbször veres vagy veresszeg, éppen úgy, mint az ágyvetőké. Ezeket az egy szélből való hosszú csepű-, gyapjús- vagy gyapjúsőtteseket rúdra, falra, padra, ládára, mindenre teszik. 1978-ra már a kilér falát is szép csepűlécszer díszítette Pál Péteréknél (113. k). A régiék lekerültek a földre vagy ki a kilérbe. A csokros hagyultabak a háló- vagy kicsiházba. A nagy- vagy tisztaházba színes felvetőjű kockás vagy csokros lécszer került, már ahol nem váltották fel a nagyrózsás falvédők.

„Az első verekedés előtt nem tett senki a falra lécsert, falravalót — emlékezett 1953-ban az 1894-ben született Duma Györgyné Bogdánfalván. —

Azután kezdték tenni egy rendvel, kettővel. Akinek módja van, még három rendvei is tesz a falára. Azelőtt csak padra tették, mert azelőtt nem fáztak a falak, most fázni kezdtek s takarjuk bé. Akinek módja van, még szó a leán zesztréjébe. Teszi a lepedők közé, hogy tarkálja meg” (hogya változatosabb legyen).

Mívesnapi, dolognapi csepülécsert (59a. r) Kalagoron 1945 után is szőttek. Fehér csepű alapon fekete, barna, kék, zöld csíkokkal, sima négyesen még igen szépet szőtt Péter Péterné. Szapult és szapultatlan kenderszalat vetett, és barnával, feketével szegett kékkel, zölddel csíkozta (114a. k).

Inneplőlécsertét (114b. k) már tiszta festett csepüből készítette, s fenyő-ágasan fogta, a 66×300 cm hosszú padraalóját veres alapon szélesebb fehér és fekete, meg keskenyebb zöld, sárga és lila rendekkel csíkozta.

Andor Veronika éppen *csepülécsert* szőtt, mikor 1953-ban felkerestem Bogdánfalván. Három motolla festett kenderszalat vetett, 7 pászmát 9-es bordába tett vátakul (1—2—1—2 szalat váltakozva). Általában vagy 7-es bordában szövik beleznásan, vagy 9-esben vátakul. „6 ige fekete s 6 ige veres csak *fiasan van téve, egymódulag*” — magyarázta.²⁹ Vagyis 4 igét, azaz 24 szalat egymás mellé fogott a négy nyüstbe, s egy-egy igét a két szélen megcserélt. Így a 24 fekete mellé 6 szál veres, majd 6 szál fekete került, s csak azután következett a 24 szál veres. Négyesen fogta és festett csepűvel öltötte. „Zöld, kék, szárig, rúza síkok veresz földön s fehér, fekete *szedve, emelgetve* háromszálsalag.” A többi szint vetélővel szötte, a szedést csak kézzel húzta a deszka nyomán. „Ha nincs elég *vetelő*, orsóra tekerik a *belévalót* s azt ötik a *nyitáson* át” — magyarázta Veronika. A deszkát a szedésnek megfelelően „a nyüstön hátul tette”. Édesanyjával ketten dolgoztak. Az egyik a borda előtt választotta a szalakat, s a „választott *sokrocskákat*” (szálcsomókat) a másik a „nyisten hátul szedte a doszkára”. A *síkokat* (sima csíkok) a nyüst nyomán öltötte, és emeléskor a deszkát élére állította, „úgy nyílt ki”, azaz egy ige emelkedett, egy ige süllyedt a deszka nyomán, s az így képződött szádon át húzta be a háromszálsalag fehér vagy sárga csepűt. És így nyerte a tőlem 1933-ban megcsodált kidomborodó gyöngysorokat.

Az *öreges szedett-csokros-lécsereket* (59b. r), éppúgy, mint az ágyvetőket, két nyüstben szőtték. Ezek nagyon finom színűek, szép egyenletes a felépítésük. Legtöbbnek a *fődje* nyers csepűsín vagy téglavörös.

Gyoszenyben Petrás Györgyné 1890 táján igen szép nagycsokros lécsert készített saját kelengyéjébe. Két nap alatt szötte, télben, mikor volt idő. Kender a szála, vereje gyapjú. Ikresfogú 7-es bordába, beleznásan fűzte. Két nyüstben szötte, s egy deszkával emelgette.

Tamáson még 1953-ban láttunk részben természetes színekkel festett elég egyszerű lécsert. A mesterséges, az anilinfestékek közül a kék és rózsaszín gyakoribb. Az alap barnát dióhéjjal, a sárga csepűt kalákánnal, a feketét cser-vagy égerfahéjjal festették. A sárga gyapjúhoz *pedurechéjat* (Ta) használtak.

Legtöbbször egy-egy házon belül együtt van két-három korosztály lécsere (115. k). Így láthatunk kender-, gyapot vagy gyapjufelvetőbe nyers és festett kenderrel vagy gyapjúval, újabban kösmőssel szőtt csíkos és kockás lécsereket. Az uralkodó szín a veres vagy veresszeg (tégla- vagy indiaivörös, esetleg meggyvörös). Azonkívül használnak még *mindenmódút*. Elengedhetetlen a fekete és a fehér. Színeik még a kék, zöld, kevés sárig és rúza.

Szivárványos-lécsert (IX. 3) is szőnék a 20-as évek óta. Szerintük nevét onnan kapta, hogy olyan színeket tesznek belé, mint a szivárvány. Érdekes,

hogy Bogdánfalván, de általában a Szeret-téren, az azonos tónusú zöld és lila vagy középkek, a fehér meg sárga váltogatása vagy egyiknek másikkal való behelyettesítése is igen gyakori.

Négyes-gyapjúlécserén (IX. 1) is ezt az elvet követte Erdélyi Jánosné Bogdánfalván. Veres alapon, ha más rendszer szerint is, de ugyanezeket a színeket váltogatta. Veres alapon kék „fiasan szőtt” zöld kicsicsokrot váltott kékekkel, és „fejérvél *töltött*” három fekete rendet, sárgával.

„A *lenser* — Lükő szerint (1934. 100—101) a Román környéki Jugányban is — félig gyepüből készült... kenderszálat nyújtanak fel, de gyepút vernék be, mégpedig csíkosan fehér és sötét színűt. Szegény ember sokszor kenderfonallal veri be a lensert is, mégpedig *buséval* [csepű], hogy vastagabb legyen [ma földre használják], de ezt is csíkosan festi. A *lenser* rúdra, ágyra, padra, falra kerül, akárcsak a *serge*. Ez már lehetőleg tiszta gyapjúszőttes, csak szegény embereknél kender a szála.

A *serge*, cserge uralkodó színe a *veress*, benne keskeny *feketye* s még kevesebb fehér, kék csíkkal.”

*Falhúzó*t vagy *falra*valót a pusztinaiak szintén veres alapon kenderfelvetőbe gyapjúból szőttek. „Ezt húzzuk az ágy megé” — magyarázták. *Farkasfoggal* és szedéssel díszítették. Ezt nevezték a bukovinai székelyek *mindenember-szövésének*. Itt meg *köztves* a *padlója* (a közte való sima rész).

A *kockás-lécsereket* Bákó környékén kb. az első „verekedés” óta kezdték szőni. Akkor drága volt a „veres bojála”, s megszerették a tarka kockás lécsereket is.

Petrás Ilona (sz. 1927-ben) csinált pl. egyet 12 éves korában használatra, nem kelengyébe. „A mómája csánt ilyet, de a mamikája [a nagymámája] nem.” Gyoszényben 1945 után nagyon elterjedt. A felvetésbe 4 szál fehér, 9 fekete, 4 fehér, 12 sárga, s itt fordul. A beverésben 12 szálás zöld, veres, sárga, zöld, fekete, sárga, veres, zöld és fekete sávokat 4 szálás fehér vonalak választanak el. S mindez négy nyüstben összeszöve igen érdekes színhatást eredményez.

Klézsén inkább a veres-fekete szín gyakori a kockás lécserekben is. Benke Ferencné Hodorog Mária édesanyjával 1924 táján 12 pár feketét vetett s 12 pár vereset, köztük pedig 2—2 ige fehérét.³⁰ „A feteke csíknak *fejér fia*, a kék csokorba *fejér horgasszedés*: egy emelés deszkával, egy nagytüvel. A következő feteke csíkba sárig szedés egy deszkára.” Nagyon érdekes sottis (kockás) hatást ad, amelyből kiemelkedik a fehér *horgas-* és a sárga *simaszedés*.

A 30-as években a módosak a lécserek színes gyapotfelvetőjét négy nyüstbe s 15-ös bordába fogták. Ezek jóval sűrűbb, vékonyabb szőttesek, lényegesen kevesebb beverőt, gyapjút emésztettek fel.

Az ötgyermekes Kádár Jánosné 3 leányát állította ki. Egy-egy lécsert „télén 2 nap alatt vitt”. Egy motollára való gyapotszálat vetett: 4 pár fehér keretezte a 8 pár feketét, s 4 pár fekete a 8 pár vereset. Festett gyapjút vert bele, s a széles veres és fekete sávot pár szál fehérrel és sárgával megragyogtatta.

Nagypatakon szeretik a *piros-veres* és a *fetekeszeg*, téglavörös és bordó *fődű* lécsereket. Ezeken a kockázás és a szedés erősebben elhatároltak.

Fenyőágas-kockás-lécserek is készültek a 20-as évektől fogva, mikor a különböző színű felvetőszálakat a módosabbja már meg tudta fizetni. Így már a felvetőben vörös alapon egyenlő szélességű kék és zöld, fehér és sárga sávok váltakoztak. Bizonyos fokig itt is megtartották a bogdánfalvi színritmust; a heverőben megjelenő rúzákat, parasztrózsaszínt a mellé- vagy beleszőtt fehérrel tompították (IX. 5).

A *lészpedi pad-* és *falravalók* közül — Olosz Ella 1960-as gyűjtése szerint — még kockások is készültek csepüből. Csorba Péter Kati csepűpadravalóján a felvető kenderszálat is vörösre festette, és 16 szál pirosat 4 szál nyers kenderrel váltogatott. Ezt az összetételt bizonyos fokig a szöttes alapjának tekintette. Úgy látszik, számára az azonos tónusú zöld és narancs biztosította a kívánt egyensúlyt. A sárga és zöld váltakozására Nagypatakon is felfigyeltünk, de ott a csíkok erősebben tagoltak, és a fekete egyetlen színes csepű- vagy gyapjúsztötesükből sem hiányozhat.

Borozdás-lécsereket csak 1978-ban láttam. Ezeket a lényegesen vékonyabb gyapjús szötteseket, újabban még műszálasokat is, éppúgy, mint a *bétakaródzó ágyvetőre* terített *négyes-gyapjulepedőket*, Bákó vidékén a Szeret mindkét partján szövik.

Érdekes, hogy az egyes falvak mennyire figyelemmel kísérik egymás munkáját. A nagypatakiak úgy tartják, hogy a bogdánfalviak szeretik a sárgit. Többet tesznek, mint a nagypatakiak. Ahová ezek fehéret tesznek, amazok inkább sárgát. A gyoszényiek szívesen használják mind a kettőt a felvetőben is, de csak pár szállal „válassza, fejjével meg sárigval” — a veres-fekete csíkos alapot. A pusztinaiak úgy tudják, hogy ők a *zöldesek*. Mert ők zöldet tesznek, ahova a Bákó környékiek kéket. De — mint láttuk — nem egy faluban szívesen váltogatják az azonos értékű hidegebb vagy melegebb kéket és a zöldet is. Pusztinán kedvelték a *rózsálsítát*, a ciklámenszint is.

Halottaságy elé térgyeplő-festékest (59d. r) is szöttek Pusztinán. „Én a márnámtól ilyent láttam — mondta Bálint Péterné. — Fekete földön piros csokrok. Piros alapú fehér csíkok, kék és rózsálila *keresztés szedés*.” Keskeny és széles csíkok: náluk ezek a *kis-* és *nagyvirágok*. Érdekes, én rózsával, liliommal vagy éppen pünkösdirózsával a Csángóföldön sohasem talákoztam. Az *trandafir* volt, *liliák* meg *buzsor*. Csak a legújabb nagyvirágos gyapjúsztöteseken (116. k) meg hímes ingeken. De *virág, csokor* nyílt már a legegyszerűbb beleznás szöttesen vagy a vásáros gyapjútárisznyán és a halottaságy elé térgyeplő-festékesen. Formája a legkevésbé sem hasonlított a mi virágképzetünkhöz, de színében, hangulatában veres alapon a fehér vagy sárgával szegett zöld vagy kék, fekete alapon a veressel szegett fehér csík is felidézte a vásárnapi csokorba kötött kiskerti virágokat. Mint ahogy a festékes sem mindig *gomolyás*, mintás; lehet az egyszerűen csíkos, rendes is. Mert a csíkot Bogdánfalván csak vetélővel öltik, síkon szövik. A szédést a deszka nyomán „kézzel húzzák”. A festékest is szöhetik *síkon* vagy *gomolyásan* (Szf).

Festékest, gomolyást, mint Kós is észreveszi (1976. 151), főként a Tatros völgyében szönek. „Néha székely módra, kiszélesített osztovátán, 1,30 m szélességben 3 asszony szövi a festékest. (...) mintáit kézzel *vetik be*, kis *gomolyacskákat* (O) csinálva a színes fonalból. Onyesten a székely szőnyegeket hegyesszögű mintákkal, a gorzafalviak meg csíkosan [rendesen] szöttek” (117. k). Lükő szerint a *színes-lensert* dupla szélességben és hegyesszögű idomokkal szövik Kelgyeszten és Jugányban (1934. 101). A szintén Román környéki Szabófalván Minuc Jánosné (kb. 40 éves) szött festékesét (III. 2) *gomolyásnak* nevezte.³¹

A *csángórózsás-festékeseket* (118. k) éppen úgy megtaláltam a Tatros menti gyimesi csángóknál, mint a Kászontól 20 km-re levő lesődfejeknél. De ilyent fényképeztem a dévai — egykori bukovinai — székelyeknél is. Még sok háznál őrzik, mert valamikor ez volt a ló hátán, mikor a völegény és a vérek megindultak a menyasszony után a násznép élén.

A *lakásdíszító csepű- és gyapjuszöttesek* a moldvai csángó házaknak sajátos, egyéni színt adnak. A szegény özvegyasszonytól a módosabb családokig mindenki abban jár, hogy *házát*, ha egy szobából és *színből* áll is, de legalább egy-két sor padra- és falra valóval felöltöztesse. Bóra Mihályné is kicsi zsúpfedeles házában a színben főz. „Ott készítem az étvelt [étel] — mutatja kemencéjét tűzhellyel a színben (119a. k) —, ott készítem az üstlábon, de a hálást itt hálom a jóágyban” — simogatja végig tekintetével szép csokros ágyvetővel letakart ágycsészét s fölötte két rend meggyvörös fődű falra valóját. Mert a takarók majd mindenütt *veresfődűek*. A viselők még egy-egy helyen fehér alapúak, az ünneplődarabok meg bordók.

E szöttesek fő jellemvonása, hogy megőrzik a székely és általában a magyar vidékek szötteseiben általános meleg alapszínt, a románságtól is használt élénk anilinszíneket pedig nagyon finom érzékkel adagolják. Érdekes, hogy a románok lineáris szötteseiken egységes alap nélkül és hasonló értékű és tömegű színekkel egészen más hatást keltenek. Viszont más, romániai magyar vidékek gyapjuszötteseiben, pl. a csíki festékesekben kizárólag kevés színnel sikerül művészi szépet előállítani. Mihelyt áttérnek a sok és élénk szín használatára, hagyományos jó ízlésük megbizonytalanodik. A csángóság viszont, amíg megmarad a maga *rendes*, szötvészék adta legegyszerűbb lehetőségei mellett, éppen úgy „virít, de nem rikít”, mint a kalotaszegi, csak mélyebb regiszterben.

Még 1978-ban is örömmel láttam, hogy noha az életszínvonal gyorsan emelkedett, a megnövekedett lakások és igények mellett is nem egy idős család otthona megőrizte 25, illetve 40—50 év előtti meleg, lakályos hangulatát.

A régi csokros lécserek a *kicsiházba*, a tulajdonképpeni hálószobába (120. k), a *hálóágyra* kerültek. A tapasztott földre már sok helyen deszkapadló s arra nyüstös csepű- vagy ribanclepedő terült. A padokon és a falon régibb és újabb gyapjúlécserek, valamennyi csángómód megtarkálva. A sarokban a szegen és a képek körül csüngő tarka és kockás kendezők az ágyon levő ötnyüstös párnával egy családból valók. A meszelt rakottkemence a sok színes szöttek között megvilágítja a szobát (III. 1). Boldogan ellaknák ebben a szobában, de még a színben is, mert Rókáéknál Klézsén a falra és padra terített vidám szöttesek itt sem hiányoznak.

Hát még a *nagyházban* vagy *tisztaházban* (4. k). A földet, újabb szokás szerint, itt is ribanclepedő borítja. A bejáratnál szemben a magaslábú asztalon ötnyüstös *nagyabrosz* s üvegcannában apró fehér élő virág. Az egyszerű deszkapadon és a falakon *szedett csíkos- és kockás-padra- és falra való*. Az egységes veres alapot valósággal megragyogtatják a fekete, kék, zöld csokrok között a fehér és sárga csíkok és gyöngysorok. Az asztal mögött az öreges *zesztrében*, *ronygyában* fehér négynyüstös zsáknakvalók, csepű- és gyapjulepedők, fehérek és színesek szépen összerétegzve, s legfelül a hosszú, csíkos *magyaros-párnák*. A tálasról és kendezőszegről lecsüngő fehér és kockás kendezők igen szépen ellensúlyozzák a falon végigfutó vörös vagy bordó alapú szötteseket. A másik sarokban levő ágycsészét az asztallal a fal mentén körülfutó padok és lécserek kapcsolják. A fehér kender- és színes gyapjulepedővel letakart ágy fejénél tíz hosszú magyaros párna magasodik (I. 1). Részben az első, részben a második asszony hozománya. Az ágycsészétől a kemencéig a gerendára erősített rúdon szöttek *rúdilepedő*; rajta sorakoznak szépen összefogva az asszonyok ünnepi katrincái, bernyécei, mindkettőjük szürke szoknyái, színes

hosszú övei. Mindezeket ritmikusan elhelyezett fehér ruhák, kendők, servetek világítják meg.

Más vidéken a rúd már régen kikopott a házból. Legfeljebb a kamrában a szennyes ruha tárolóhelye. Itt még eredeti rendeltetéséhez híven tartja az ünnepi ruhákat, s egyben igen szépen díszíti a tisztaházat. De a rúd végén kap helyet a felmotollált nyers fehér és szürke gyapjúifonal meg a felgombolyított kenderfonal. A bejárati ajtó mellett, a szoba végében a *falszóba* áll, a beépített, lemeszelt rakott kemence. „Túl belül, a kicsiházban tüzelnek, de meleg erről is” — világosítanak fel a háziak. Tehát megoldották ésszerűen a nagyház fűtését is, anélkül hogy a féltett szötteket egyetlen csepp füst vagy korom érné. Itt a szobát nemcsak dísznek tartják, de télen is a szép meleg háziban nyugodtan odahúzódhatnak — fonhatnak, varrhatnak. Itt a szép szöttek nem felesleges dísz tárgyak, hanem ma is őrzik a maguk természetes rendeltetését.

És őrizték 1953-ban is. Akkor még oly természetesen vált egyik nemzedékről a másikra az ünneplőlécserből viselő, került aztán a *bubatekenyőjébe*, azzal vetették meg, abba *csongolyították*, vagy azzal takarták le még a *mezei bécsüben* (Pu) is. A buba tekenőjének megadták a módját. Hisz abban vitték a kicsit, ha mezőre vagy hosszabb útra mentek, búcsúra, vásárra (121. k).

Nagypatakon a buba tekenőjének vetése — Csurár Krisztina szerint — „*gyapjúlécserste* vagy *katrinca*, hogy legyen melegecske. A *párnacska* szövött vagy hímzett, *párnahímmel*. Be van kötve *ruhacskába* s *kötőcskébe*.” A *takarócskája* lécsere, piros kockás, hogy meg ne igézzék. Kockás takarócskába, vékonyabba vagy vastagabba fogta a kicsit és *küsrühával* letakarta, aki nem vitte messzi útra (122. k).

A Tatros menti Gyimesközéplekon a szakadozott *csángós-ing* javába *bépelekázták* s fogták a *rúdilepedőbe*, a *pókaszknyába*, *pókakötővel* bekötötték (123. k). Kászonban *pókaszúrbe* tették.

Lészpeden az újszülöttet *pendejronygyocskába* fogták. „Szüttünk neki, olyan aprón, aprón *elveresztráltuk* [elcsikoztuk], *pokrócocskát*, vagy karincába tekertük belé s *bernyéckével* lecsongolyítottuk — magyarázta Bálint János Anna néni 1971-ben —, hogy *ne folyjon el*, *ne szertüljön el*.” (124. k).

Tehát a gyermek s kivált a leányka már pár hetes korában felvette a bernyéccel leszorított *karincát* vagy *katrincát*, hogy abba nőjön fel, abban dolgozzék, abban ünnepeljen s azzal tegyék a sírba is. És alul *pendejronygyocskában* van, fején *ruhacska*. Csak méreteikben változnak majd a ruhadarabok. De anyagában és lényegében egy életen át ugyanazt hordja.

Régen a keresztanya (125. k) adta a servetet vagy a bernyéct, hogy *leszoriccsák*. De adott neki „*két láb fejtőt*, hogy szőjenek a szükségire”. Aztán vásznat, *kolozsnát*. Később adtak egy *pokrócocskát*, bernyéct, egy rendgúnyát s egy servetet a buba szemére. Újabban már kap *skutyigot* (pólyát) s paplant is, mint a menyasszony. Most egy-két keresztanya van, régen csak egy vót s az is adta férjhez. „Drágába kerül — sokallta Bálint Erzszi 1971-ben —, kettőnek nem kerül annyiba, mint egynek.”

Aztán mikor ezek a gyermekek megindultak, mind hosszú pendelyes inget kaptak. A leánkák a hosszúingre — Moldvában éppúgy, mint Gyimesen — pár szál színes gyapjút vagy keskeny bernyéct kötöttek, megőrizvén a *fehérnép* legrégebbi öltözetét. Aztán a *katrinca* vagy *karinca*, mellyel eredetileg a bőcsüt vagy a tekenőt vetették, meg belécsongolyították, a derekukra kerekítették. Klézsén s a többi faluban is régen a leányocskák *gecákat* hord-

tak s benne *paracskát*. *Pénzes-leánkák* voltak (126. k). Lészpeden a 60-as években már nem fontak pénzt a hajukba, de Márton Erzsike, bár még az ujját szopta, könyökbe varrott magyaros ingéhez karincáját már nagyok módjára felakasztotta (127. k), hogy hófehér ingalját mindenki megcsodálhassa, éppúgy, mint a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón 1979-ben.

És ezeknek a gyermekeknek még a *szóbaköze*, a rakottkemence meleg kucójába vetettek ágyat egy-egy kockás lepedővel, katrincával.

II. E. Lepedők, takarók, padra- és falravalók

1. Lepedők, takarók:

lepedő (Bf), lepedű (Szf)
 inneplőlepedő (Bf, Np)
 ágyvető (Bf, Kl, S, Ka)
 ágyvetőlepedő (Kl)
 gyapjúlepedő (Kl, S, Gy)
 vetís (Szf)
 kockás-fekete lepedő (Np)
 fejr-feteke viselőpokróc (L)
 fejr-feteke gyapjúlepedő (Bf)
 bétakaródzó gyapjúlepedő
 tyivált pokróc (Bf, Szf)
 cserge (Np), serge (Szf)
 szegény cserge (Pu)
 ágyraaló (Tr, Ka)
 átterítő (Bf)
 csokros-ágyvető (Bf, Np, Kl)
 szedettes-csokros-ágyvető
 beleznás-csokros-ágyvető
 négyes-csokros-ágyvető
 barackmagos-ágyvető (Ka)
 ötnyüstös-gyapjúlepedő (Kl)
 nációnálos-ágyvető (Bf)
 csokros-kockás-ágyvetőlepedő
 emelgetett gyapjúágytakaró
 barozdás-kockás-ágyvető
 ribanclepedő (Gy, Bf)
 földrevaló (Kl)

lepedő (E)
 innaplőlepedő (KK)
 sörített lepedő (Vajdaikamarás)

 gyapjúlepedő (Vajdakasmarás)
 takaró (E)
 kockás pokróc (Magyaró)
 fehér-fekete viselőpokróc (Magyaró)
 szőrlepedő (Magyaró; KK, M)
 gyapjúpokróc (Vajdakamarás)
 ványolt pokróc (Ózd)
 cserge (Gyi; Nk), csergő (Magyaró)
 lomospokróc (KK)
 átyterítő (Kispetri)
 ágyterítő (Gyimes; Szék)
 soros pokróc (Magyaró)
 fagdassatt szőrlepedő (Vajdakamarás)
 egyes gyapjúlepedő (Vajdakamarás)
 festékes ágyterítő, ponkos (Gyimes)
 négyenyüstös ágyterítő (Gyimes)
 ötnyüstös keskenytáblás szőrlepedő (KK)
 fogásos szőnyeg (Gyimesközéplak)
 kockás szőrlepedő (KK)
 kóróbaszótt gyapjúlepedő (KK)
 vertszünyeg (Buza, Feketelak)
 rongypokróc (KK), pokróc (Kőszegremete)
 padlásrongy, padlásterítő (Gyimes)

2. Padraalók:

padraaló (Bf, Gy, L)
 padraaló festékes (Kl)
 festékes (Gf, O, Bf, Gy, Kl)
 rendes-festékes (KII)
 farkasfogas-festékes (Pu)
 kupás-festékes (Ka)
 gomolyás (Szf)
 hímes-festékes (mcs)
 lécsér (dcs), lenser (Écs)

padraaló (Pürkerec)
 padtakaró (Dombó)
 festékes (Gyi; Nk; Cssz; Dcs)
 pántikás festékes (Nagykászon)
 farkasfogas festékes (Nk; Cssz)
 csángórózsás ~ (Lesődféje; Gyi; Dcs)
 dugacsolt (Ördögösfüzes)
 aggatott (Nk); rakottas (FM)
 lécsér (Gyi)

5. Falravalók:

falravaló (Bf, Kl, Gy, L, Pu)
falhúzó (Pu)

fálvédő (E)
foglaló a falra (Gyimes)

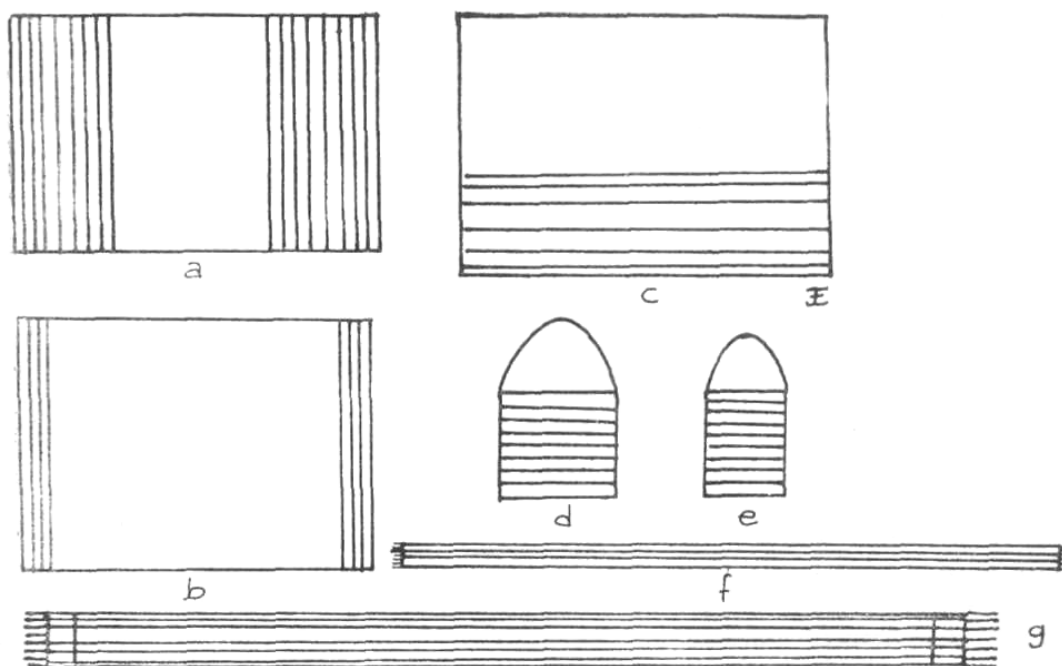
4. Bölcsőtakarók:

búcsú, ringó (mcs)
mezei bécsü (Pu)
bubatekenyője (Ka, Np)
— a buba tekenyőjének vetése (Np)
gyapjúlécszerke (Np)
lepedőcske (mcs)
párnácska (mcs)
takarócska (Ka)
pokrócocska (L)
pendejronygyocska (L)
bubakötő (L)
bernyécke (Ka, L)

ringó bölcső (E)
mezei bölcső (M); hintóbölcső (KK)
tekenyő (KK), teknő (Ksz)
gyapjúruha (Ózd)
kicsi lepedőcske (KK)
párnácska (E)
szőrlepedőcske (Lapád)
pókaszúr (Nagykászon)
házirongyok (KK); pókaszkonya (Gyimes)
pókakötő (Gyimes; Décese; Lapád)
szőristráng (Ózd)

Lepelszoknyák, tarisznák, övfélék

Ezek a szőttesfélék (60. r) nem határolódnak el teljesen a takaróktól. Alapanyaguk közös, és a mi fogalmaink szerint egyiket sem szabták. Ollót vagy vágószerszámot valamennyi csak akkor látott, amikor a szövéséről levágták. No meg mikor a *szabógatók* lakodalom előtt a végből felsabták, s amint kellett: *esszegyűtögették*, *behányták* vagy egyszerűen *kirostozták*. Valamennyi hő kísérő társa a csángó asszonynak, s jórészt az embernek is, egy életen át.

60. *Katrincák, tarisznák, övek*: a) *rendes-katrinca* (Ka, 85×40 cm; „veresse” 40 cm, „fetekéje” 60 cm); b) *pestimánrendű-katrinca* (94×155 cm; „veresse” 10 cm); c) *fóta* (Kl, 141×95 cm, *ruzsája boránsikból* 37 cm); d) *tarisnya* (Kl, 40×46—46 cm); e) *kicsi-tarisnya* (40×30—30 cm); f) *bernyéc* (Ka, 4×237 cm + rojt); g) *ő, ővedző* (K, 21×352 + 10 cm rojt).

A *lepelszoknyák*, a *katrinca*, *karinca* (L, Gy) és a *fóta* (60a-c. r) a moldvai fehérnépek egyik legjellegzetesebb ruhadarabja. „...egész Moldova területén — mint Kós is megállapítja — az egyszerű fekete szövetlapból álló katrinca vagy selyemfóta az uralkodó mind a román, mind az itteni magyar (csángó) és ukrán (hucul) népviseletben. A fóta Törökországon át Indiából hozott selyemszövet, melynek viselete szoknyaként derék köré csavarva, ing nélkül, egészen Indonéziáig követhető. Moldvában azonban nyáron és hosszú ing fölött viselik. A mérsékelt égöv eredeti lepelszoknya-anyaga azonban a háziszóttos gyapjúkatrinca, melyet Moldvától kezdve Ukrajnán és Dél-Oroszországon át egészen a volgai finnugor és török-tatár népekig követhetünk.”³²

A katrinca, karinca — vagy ahogyan még a múlt században emlegették: *kerekítő* vagy *kerítő* — idős adatközlőim emlékében is úgy él, hogy a legrégebbi *négyes* szóttos, amelyet *rendesen* vagy *horcosan* készítettek. Aki csak tehette, a vékonyan font fekete gyapjúsálat megvetette és fekete meg két végén széles vagy keskenyebb színes rendekkel ontokolta. 14—19 pászmat is vetettek, „milyen kell magasságra”, kinek milyen magasnak szánták. Minden leány vagy asszony megszötte magának. A viselőt rackából, az ünneplőt s a fiatalokét cigájából, berkéből még selyemmel is öltötték. Igaz, láttunk Trunkon *lepedő-* vagy *csepükatrincát* is, s a múzeumban a Román környéki Jugányból kecskeszörből. Valamikor jó volt a vénasszonynak az is. A 95×127 cm nagyságú lepelszoknya két végén 36 cm szélességben fekete alapon 2 cm széles zöld, narancsvörös, meggyvörös és kék harántcsíkok díszítették (MNM. 133. 969). A menyecskének ott is puhább és *veresebb* (95×160 cm) katrincát szöttek. Neki már 43—43 cm-es és piros alapon zöld, sárga, narancs és kék csíkos volt a két eleje (MNM. 133. 974).

Kalagoron a szélesebb elejű katrincát és a *pestimánrendűt*, vagy *pestimánmódút* egyformán viselték (128. k). Mindkettőnek elejét síkon szöttek. De a rendes katrincának (60. r) 85×165-ből 37—37 cm volt a *veresse* és 81 cm a *fetekéje*, vagyis az előtt 37 cm szélességben veres alapon fekete, fehér, zöld és sárgával csíkozták (128a. k).

Pusztinán, Bálint Péterné szerint, az első gyermek után már vették a *sötét katrincát*. A menyasszony, a fiatalasszony még világosban járt. 30 év körül már feketét is tettek a két *elejébe*. A *dósza*, a hátulja tiszta fekete, „négyenyistes, mindig avval szönek katrincát”. Az elejét *megvirágozzák*, csíkozzák. A katrincába a két háború között „nem szoktak *szedést*, csak az övébe”. A sötét katrincát hordta az idősebb hótáig (haláláig). „Nagymámimtól kezdve ezt ismerem. Felvető *bobina*, verője gyapjú, hétköznapra ment. A berke finomabb inneplő” (MNM. 77.87. 1—8). „Gazdasszonynak való — mesélte már élő szóval Szászváron, mikor felkerestük —, aki *bátáskatrincát* tud szöni. A *szarádost* Pusztinán megszölták, hogy nem tud szöni szélt. Így összehajtvá vót a *rúdon* s rajta egy *kendő*” — mutatta.

A *pestimán* vagy *pestemánrendű*, *-módú-katrincákra* (60b. r) mindössze három rend kerül, az is a 88×160 cm nagyságú fekete négyes gyapjúszóttos elejére. A bolti, talán Erdélyből, Brassóból vásárolt gyapotszóttoshoz hasonlóan lehetőleg parasztrózsaszín csíkkal díszítik. Fekete cénára fekete cigájagyapjúval verik. Érdekes, hogy míg a Bákó környéki, például corbascai románoknál — Emilia Pavel szerint (55—57) a pestimánt két nyüstben és gazdagon szedett elővel szövik, a csángók mindössze 6—9 cm széles 3 rend „rúza berkével” hangsúlyozzák.

A gajdári leány *választott elejű katrincája* (129. k) emlékeztet inkább

a fent említett román pestimánra. Ennek elején látott fehér *fogak*, veres, sárig, kék és fehér *fecskefarkok*, rózsá pattanások (53a-c. r) és zöld fehér *izecskék* a völegénynek adott jegykendő elemeit és elnevezéseit idézik. Állítólag a „második verekedés” után kezdték hordani.

Lészpeden a sima *gyapjúkarinca* elejébe (X. 6.) a kicsi *izecskéket*, 1—2 szálcs csíkokat berkével, bolti hárással öltötték. Régen — Bálint János Anna szerint — tiszta gyapjúba, 13 *zserébben* (ott nem pásmában számoltak), 4 nyüstben szőtték, kettőnként fogták a bordafogba. A *berkekatrincát* (85×134 cm) 15-ösbe teszik. Azt is négyesen, de kettőt egy nyüstbe s 4 szálcsat egy bordafogba. „A házi gyapjú nem ereszti így össze — magyarázta —, szélén piros-zöld szarád egybevarrva. Amíg szép, vasárnap kötik. Azután miesnap (hétköznap).”

Nagydeszkás-katrincát Lészpeden úgy az 50-es évek végén kezdtek hordani. „Ez most jött ki — mondta Puskás Antal Anna 1971-ben. — Mostanáig nem szőtték deszkásan. Most minden leánynak ilyen van, menyecskének, az ifjúságnak. A nagydeszkás *katrincát* [X. 5.] csak nagyünnepen és vasárnap kötik. Az ünneplőt cérnába, a viselőt gyapjúba szövik. Mikor elcsúful, szalmát, sarjút hordanak vele. S vetik meg vele a böcsőt, s takarják vele a bubát” (124. k).

Apróhímes-keresztes-katrincát is láttam Gyoszenyben az utóbbi időben. Négyesen szövik, emeléssel. Veresszeg, fetekeszeg, indiai- vagy bíborvörös alapon elől a *hímek* (53e. r) négyszer ismétlődnek, majd következik a „*kicsi-híme* a szélin” (53 f, h. r). „Immáron oda értünk, csányunk egy kicsihímet a szélin” — magyarázta Pál Györgyné 1978 nyarán. Majd levágják s az aljára *csücsürkét* tesznek.

Furkulicás-katrincát (83×32—70—32 cm) is szönek, négyesen, emeléssel. Alsó szélén türkiz *pántok*, alul és elől kb. 15 cm magasságig bolti csipke. Ebben a szedést megfordítják (53g. r). Van olyan *katrinca*, amelyeknek az alját *verzselik* (mint a hétfalusiak az ingek elejét), van *pántikás* és *gecás* meg *szerádos*, mint a lézpedieknek.

Csillagosak és *újfogásúak* Kalagoron is a legújabb *karincák* (130. k). Ezeket „veressel válasszák”. Ünnepen, vásárba blúzzal, szvetterrel is viselik.

Fustát is szönek újabban nyárra fejtőből. Rajta a rendeket „fetekével válasszák”. Csak anyagában és csikelosztásában különbözik a *gyapjúkatrincától* (131. k). Ezt is régebben síkon, most választva készítik.

Az onyesti *veres-katrinca* (132. k) nem a mintájában, hanem tömegében díszesebb. Ott a Bákó környéki 32—40 cm-es elővel szemben (nem is beszélve a pestimánrendű *katrincáról*) már 60—60 cm széles vereset szöttek, s mindössze 20 cm feketét hátul. A „veresét” *tyirrel*, *tyiriskával* (fémszállal) is megragyogtatták, a vörös alapon levő fehér, fekete, zöld és kék *borozdákat*, *vresztákat*. Hogy a Székelyfölddel való állandó kapcsolat vagy más az oka annak, de mintha átmenetet képezne a moldvai *katrinca* és a székely *rokolya* között. Mert ott viselik az elől zárt *rokoját* is, de azt sötétkékben.

A gyimesi *karincák* lényegesen sötétebb tónusúak, mint a moldvaiak. Gyimesközéplokon 1971-ben Jánosszeren Karácson Borbála és Hidegségen Gergely Berta magyarázta meg nekem a nyitját. Gyimesen a mellyék is, az őtő is ugyancsak házifonású gyapjú. Otthon festették cserrel és gállickóval a feketét, a pirosat *vett festővel*. Az *elejét* és az *utaját* ők is csíkosan szöttek. Ők is pirosat, kéket, zöldet, sárgát és fehéret tettek belé a fiatalnak, öregnek egyformán. A mintáját egyik a másiktól, a más *karincájáról* vették. De a 18-as

bordába ők a gyapjúból is 3—4 szalat tettek. Gergely Berta már 7—8 szalat is emlegetett. Igaz, csak a *szálasból*, a gyapjú szalából lehetett karincát szöni. Meg kellett jól fonnai. Máskülönben nem lehetett leszöni a sűrű szöttest. Moldvában csak a bolti cérnából, csőselyemből mertek 3—4 szalat tenni egy bordafogba, de csak ha berkével verték, így pedig a színes beverő sokkal jobban érvényesült. Gyimesen a sűrű fekete felvető alól csak mintegy kitetszik a színes beverő. Úgy látszik, a hegyi ember természetéhez, hangulatához jobban illett a sötétebb színhatás (133. k). A csángó Mezőségen már messze ragyoghat a világosabb veres vagy veresszeg, a setétveres katrinca és a fiatalokon a fóta (134. k).

A *fóta* vagy *fata* régen vásárolt selyemszöttes, szintén lepelszoknya.

A leányok, fiatalasszonyok alul körbe csíkos szoknyaszerűsége, melyet a moldvaiak szintén egyöntetűen viseltek s a csángók ma is hordanak. Nemcsak hordják, de szövik is a régi vásárolt — talán indiai — formára. Mégpedig a 141 cm hosszú és 95 cm széles selyemszövetet bolti cérnából vagy csőselyemből vetik, s a *rózsáját* (135a. k) házilag előállított, rózsaszín nyersselyemből szövik. A végén, illetve a szövés közben féloldalán *rostyát*, rojtot hagynak. Szályka Rózsa, a Kallós *Új guzsalyam mellett* c. kötet híres nótafájának leánya ma, 1978-ban is, eladásra is szövi Klézsén. Mert a fiatalok most is ebben ünnepelek. Leányok, menyecskék egyaránt, amíg karon ülő gyermekük van (135b. k).

Érdekes, hogy a moldvai csángóknál a lepelszoknya az utolsó viseletdarab, amelyet a fehérmépek levetnek. Lehetőleg derekukra csavart széles övvel s kívül keskeny bernyéccel rögzítve viselik városi szabású blúzzal, pulóverrel, ha ünnepelek. Bákóban 1978-ban a Péter-Pál-napi vásáron még nagyon sok virító katrincát láttam, és vasárnap fiatalokon fótát.

Az idősebbek még kitaranak hétköznap is a maguk egyszerű négyes fekete vagy színes végű katrincájánál. „Akarok még szőjek télire egy vastag katrincát — magyarázta Burgyáné Klézsén munka közben. — Így esős időben még kötök katrincát. Nem jártam már sok ideje.” „Itt a kereszties katrincát is két kicsi nyistvel és négy nagyval szövik — füzte hozzá Antal Jánosné. — A hímnél emelik a nyistecskét s teszik nyomán a doszkát. A főggyit négyvel nyistelik.”

„Régen mikor szorgosan mentünk, feltúrtuk a karincát — mutatta Bálint János Anna néni 1971-ben [136. k] —, s a szép fejr pendely tetszett ki. A templomba akkor sem lehetett menni feltúrt kárincával.”

Templomba nem, de a kútra igen. Szerencsém volt, teli vederral találkoztam. És Anna-napján ragyogott a kétfelől feltúrt karinca alól kivilágító hófehér pendely (137. k).

Rostás Kati néni szerint „az az asszony, aki miesnap is feltúrheti a katrincáját, mert alatta dologidőben is hófehér az ingalja” (138. k). Ez a nemzedék nem veti már le a katrincát. Ez már magával viszi, ha nem vitte már eddig is, mint Anna néni, a sírba.

A *gyapjútarisnyák* (60d—e. r), kicsik és nagyok szintén hozzátartoznak a moldvai csángók hétköznapjaihoz és ünnepeihez.

A *kicsitarisnya*, Román környékén *szütkü*, „...általános használatnak örvend. Vászonnal bélelve sőtartónak használják, s minden ház falán ott lóg a tűzhely fölött egy szegen, de kendermagot, aszalt gyümölcsöt, tojást, apróbb szerszámot is tartanak benne, s a gyermekek is ezzel mennek iskolába” (Lükő 1936. 75. lap 11.á). 1953-ban a kalagori búcsúra menet csapat gyermekkel

találkoztunk (139. k). Valamennyinek oldalán az egyszerűbb fehér-szürke csíkos vagy színes kicsitarisnya. Posztó vagy padra való végéből minden faluban a legváltozatosabb tarisnyák készülnek.

Legszebbek a *vásáros-* vagy *búcsújáró-tarisnyák*. Ezeknél is díszesebb az örömanya menyasszony-ajándéka.

„Csak rendíteni is sok — Kata Péterné Duma Ilona szerint —, mennyi dolog van egy tarisnyával. Lenyírják a gyapjút, meg ké mosni, met *buszék*. Meg kell tépni, meg kell gerebelni. Meg kell az *ontokot* még egyszer tépni. Megfogni. Még meg kell mosni, *megboilni*. A *szálát megvetni* s a gyapjút *beleszűni*. Mikor szövögetik, *fel* kell *szedni*, hogy szép legyen. Aztán meg kell varrni s *fileket* tenni. S a filek után *bájert*. Akkor kész a tarisnya. Csak rendíteni is sok, hát még csálni.”

Tarisnya 7—8 darab kell minden menyasszonynak. De ad az esküvőn „az ember mámája”, az örömanya is. „Ad benne katrincát, bernyéct, vásznat, hogy csánnyanak ingecskét belőle s lécsert a falra, falra való. Nekem is úgy adta a György mámája” — emlékezett Pál Györgyné Gyoszényben.

Legtöbbször kenderszálla vagy tiszta gyapjúból szövik, lécserek, ágyvetők végében. Így a régebbiek színe nyers fehér és fekete, azután az alapszínük veres vagy veresszeg, csíkozása van *másmódu*val. Szövik két nyüstben beleznásan vagy négyesen, fenyőágasan, síkon (26. k). De legtöbbször a lécsert mintáját követi, így lehet *szedetttes*, *lapockás*, *csokros*, *kockás* vagy *siringetett*. A közepén „a kék a fejjel van összesírtve, azért siringetett”.

Régen a tarisnyákat síkon szőtték, egyszerű csíkokkal, két nyüstben, beleznásan. 1953-ban az öregek és gyermekek még ilyennel jártak. Ezeket akkor már veres, veresszeg vagy fekete alapon, nemegyszer aszimmetrikusan is csíkozták (X. 1). A vékonyabb kenderszál felvetőt a színes gyapjú teljesen takarta, így azt nem is kellett festeni.

A *virágos-*, *búcsújáró-*, *leány-tarisnyát* (Pu) már a két világháború között feketére vagy veresre festett kender- vagy gyapotszálla négy nyüstben szőtték. Egyszínű veres vagy fekete alapjára két keskeny fehér, sárga vagy zöld csík közé feketét, zöldet vagy rózsaszínt öltöttek, *megvirágozták* (X. 2). „Ebben vittük a ruhánkat, ebben vittük az ingünket Lészpedre, Szent Annára. Egyben mentünk, a szépet vittük s akkor *kivetkeztünk*. Mikor jöttünk haza, akkor megint visszavettük. Még Mexikót is megjárta ez a tarisnya a kiállításon — büszkélkedik Bálint Péterné. — Négynyistes, virágos. Ezekre mind úgy mondtuk, hogy virág, a csíkokra.”

A 30-as évek végén, de különösen 1945 után az *inneplőtarisnyát* is lapockára szedték. A színes kender- vagy gyapotszálla — újabban cénára — vették és szedték a *mindenmódu* gyapjúfonalat. Ezeket az *inneplőtarisnyákat* 1978-ban — akárcsak az egykori szép alárendű ingeket — munkára vették. Bálint Józsefné Hodorog Erzse egyszerű négyestarisnyát akasztott a vállára, s úgy ment legeltetni (140. k). Antal Gergely Erzse munkában elviseli a régi *rendes inget* s a szedett-tarisnyát (141. k). 1953-ban még ünnepinek fényképeztem az ilyen *szedett-csokros-tarisnyát* (142. k).

A *csángós-tarisnya*, legyen az *veresfődű* (X. 3, 4.) vagy *mura* (meggyvörös), újkorában, de megkopva is messziről felismerhető. Bákó utcáján 1971 nyarán, mikor az első csángás-tarisnyás öregasszonyt megláttam (143. k), magyarul szóltam hozzá. Előbb kényelmesen rágyújtott, majd bizalmatlanul rám nézett, de magyarul válaszolt. Megtudtam, hogy Gyoszényből jött be a vásárra. A tarisnya nemcsak a vidéket, a falut jelzi, hanem az embert is. Nemcsak

a szín vagy a szövés mód különbözik, de a kötés és a viselés formája is sok mindent elárul az ember, az asszony vagy leány rend- és munkaszeretetről (144a. k). Az egyszerűbb vagy díszesebb összehajtott téglalap alakú szőttesdarabot másként viselik munkába menet, másképpen jövet, és ünnepen is a maga módján.

A moldvai, a Szeret-téri csángós-tarisnya (144b. k) anyagában, színében, de még formájában is eltér a gyimesitől. Mindkettő az életformának és körülményeknek megfelelően alakult. A gyimesiek megőrizték a nyers gyapjú színében, vagy kevés festett gyapjúval csak díszített, jóval nagyobb méretű, egyszerű csíkos *fedeles-tarisnyát* (145. k). Ez formájában és anyagában is mutatja gazdája hegyvidéki állattenyésztő voltát. A kisebb, színesebb a síkvidéki, falusi ember dolognapi és ünnepnapi útítársa.

A *színes övfélék* is szervesen hozzátartoztak a csángók életéhez, mint egykoron Moldva, sőt legtöbb kelet-, délkelet-európai nép öltözetéhez. Moldvában már a két világháború között magyar viseletnek mondták a színes gyapjúövvvel leszorított hosszú kieresztett inget. Ignác Rózsát azzal igazították útba, hogy az övből csüngő piros rojtok már a „csángók népét” jelzik.³³ A szélesebb vagy keskenyebb gyapjúöv, a szegényesebb kecskeszőrök, de még a csepűöv (60f—g. r) is elkísérte a csángókat egy életen át. Jobban vagy kevésbé díszített *bubatekerővel* fogták a csecsemőre a *pendejrongyocskát*, hidegebb időben a *katrincát* vagy a *pokrócocsokát* (124. k). Pár szál színes gyapjú vagy bernyéc került a pendelyesingű leánykára, legénykére. Széles rojtos övet tekert magára az ember (146a. k), de még a fehérszínű is. Arra kerekítette a *katrincát*, hogy aztán keskeny bernyéccel (XI. 1—3) körülcsavarva rögzítse. De bernyéc került a vőlegény lakodalmi övére Gyoszfényben még 1953-ban is, tehát férfi is viselhette mind a kettőt (146b. k). Lészpeden a legények a *kiroszított varrott övedzőre* hímes bernyécet csavartak még 1960-ban is (147. k). Ha ember halt meg, szíj helyett „bernyéccel övedzték fel”. „Bernyéccel vagy pórácval övedzik fel a tarisnyákat is.” De varázserőt is tulajdoníthattak a bernyécnek egykoron, mert Márton Gyula éppen Bogdánfalváról jegyezte fel (1972. 203), hogy: „asszondotta, birsz-e nekem egy ullyam bérnécot csinálni, hoty kivél fölövedzzék, hoty halyom meg?”

Az *ő, ű* vagy *övedző* (L), mint láttuk, a férfi- és női öltözet szerves tartozéka. Petrás Ince szerint „...öv szörből szöve a’ nők munkája vagy török műv ... mellyet ismét széles derék szíjj »Deszó« vagy keskenyebb gombos-szíj szorít derekjokhoz” (Petrás, 1843/1979. 1326). Ilyen kék, ritkán vörös öveket a törököktől is szereztek be még a múlt század közepén. De szőtték és szövök ma is nem egy háznál. Mert ez az utolsó viseletdarab, amelyet a Bákó környéki emberek elhagynak. Ehhez még a városi ruhadarabok mellett is igen sokan ragaszkodnak.

A férfi és a női övet *esszeserített gyapjú szálfonalból*, esetleg kecskeszörből, négy nyüstben szövök 3 pázmás, ikresfogú bordában. Egy fogba 3—4 szálat is tesznek *hím után*, ahogy a *rendes négyes, fenyőágas, tarkavillás* és *barackmagos* kívánja. Minden esetben olyan sűrűn vetik, hogy a láncfonal érvényesüljön. Bogdánfalván „12-ből vetik, ha egymódú [egyszínű] a fonál. A vereset 12-ből, 12 ‘szálból, a más módút 8—8 szálból vetik”, s mellette 2—2 szál feketével, zölddel, veressel szegik, választják (XI. 4). Egy motollát vetnek, „rendesen, vresztálva, csíkosan és veresvei, sárigval vagy más módúval” szövök. A festett cigáját, a szép serített szőrfonalat fenyőágasan fogják, s a vőlegényét barackmagosan verik.

Mert Bogdánfalván még 1953-ban is a menyasszony a vőlegénynek 2—3 övet kellett hogy csináljon tiszta gyapjúból. Sok vereset tett bele, és késsel verte barackmagosan (3D r). Vagy kék volt a szála, és murával szőtte. Azt is négy nyüstbe tették, mint a fenyőágast. De szőtték *tarkát* is. Veres, zöld, sárga, kék (lila), fekete és fehérrel *tarkázva*. A fiataloknak tettek még rúzsát is. A széles *üveket* a leányok is feltekerték. A 20—25 cm széles és 350—360 cm hosszú *őket*, *övedzőket* két végükön bár 10—10 cm-en kirostozták.

Jugányban talán sok volt a kecske vagy nagy volt a szegénység, mert fiatalnak, öregnek merev kecskeszörből szőtték. Ott a fiatalok is szerethették a feketét, mert menyecskének is *feteke földűt* készítették. Azon aztán pirossal szegett sárga meg kék, zölddel szegett piros csíkok váltakoztak (MNM. 133. 973). A vénasszonyé még sötétebb és keskenyebb, mindössze 17 cm. Természetesen fekete alapon, de ő már lilával szegett sárga és zöld csíkokat váltogatott a felvetőben, és rendes négyesen szőtte (MNM. 133. 968).

A sokadalomban az öv rostjának állása (146, 147. k) is sokat mondott. No meg az, hogy „bongos” vagy sima bőrvével szorította le (148. k), vagy pedig, mint a lézpediek, kihímezte és *odafelől* is *kirostozta*, mint a bánási román hátsó kötényeket,³⁴ amelyek állítólag szintén régi eurázsiai emlékeket őriznek, és hímzett vagy sima beryéccel tekerte körül. A búcsún egybegyűltek számára a falut, kort és családi állapotot egyformán jelölte.

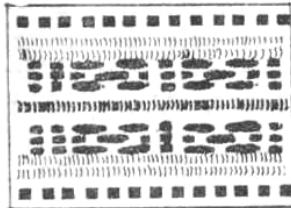
A kalagoriak még 1978-ban is szőtték, eladásra is. Bákó piacán övet szőttest áruló kalagori asszonyokkal találkoztam (149. k). 1979-ben a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón ismét gyönyörködhattünk a pusztinaiak keresztbe-csíkos és a kalagoriak hosszába-csíkos, fenyőágas, széles öveiben (150—151. k) és viselőikben, ahogyan fehérben, csángósan járták régi táncaikat, különösen a *ruzsikát* (rózsaszínes) kedvelték 1978-ban a fiatalok.

1953-ban egy leány 3—4 övet és 6—7 beryéct vitt férjhez. Manapság bár egyre inkább kiöltöznek, azért 10—12 beryéct is kapnak. Gyoszenyben

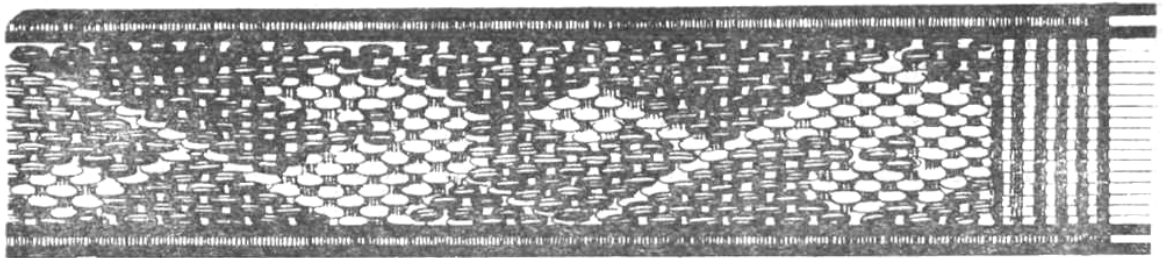
A *bernyéc* (L), *barnéc* (Ka), *bernéc* (Bf, Ta: 151. k), Gyimesen *bernyóc*, Orbán Balázs szerint a gyimesi női öltözet „legkacérabb, legékesebb alkatrésze” (153. k). De *kevékednek* vele a Bákó környéki csángó kis- és nagyleányok, fiatal és Idősebb asszonyok is (154. k). Régen az öregek egyszerű nyers fehér és sűrke gyapjúból vagy kecskeszörből szőtték, az 50-es években a fiatalok az ünneplőt már cigájaszálra veres gyöngygamuttal ontokolták.

Egy beryécre öt *rázát*, fogat számítottak a *vetőn*, *vetőkarón* (Gyi), s az osztovátán két nyüsttel, de borda nélkül szőtték. A „két nyüstvel elnyissák és beryécszövőfával, úgy verik”. Hétköznapra és az idősöknek *síkbernyéct*, egyszerű csíkosat (XI. 1) szőnek. Legtöbbször minden színből 1 igét, 3 párat vetnek, a fiatalnak pirosat, világosat, az idősebbnek aztán mind sötétebb színekben tartják. A beryéct is lehetőleg serített szőrfonalból vagy kecskeszörből 4×230—250 cm-re szőtték, s még 10—15 cm-es rostot is hagytak, hogy azt az elején és a végén *eldugják*. Bogdánfalván *sík-* és *rakottbernyéct* (XI. 1—3), Kalagoron meg *keresztkupást* 3—5 meg 7 *rendű* (152. k) *szedettbernyéct* szőtték. Mivel borda nélkül készült, s csak fakéssel verték, a felvető érvényesült, éppen ezért csak egyszínűvel szőtték. Ha egyes csíkokon belül a felvető színeit szálanként váltogatták, akkor *fogas* vagy *babos* mintát nyertek (XI. 1—3. szélhímei), ha a *bélfával* vagy tüvel váltáskor egyeseket átsegítették, *rakott-* vagy *szedettbernyécnek* nevezték (XI. 2—3. középhíme).

Gyimesen is hétköznap a karincára *sík-* vagy *sirbernyócot* kötnek. Ünneppnap szedettet, mintásat viselnek (153. k). „Mikor *megrégülnek*, *elváslanak*,

a

b

61. Tűzvasas és kégyófejes bernyóc-hím Gyimesközéplokról.

munkára is kötik.” Gyapjúból, gyapotból, újabban selyemből is szövik. „A síkbernyéct *pántikaközepűnek* is nevezik — magyarázta Nagypéter Kata Borospatakon 1954-ben. — De lehet *fogas, szemes, babos* vagy *fejtéből türe szedett*”, mint a lujzikalagori *kupás-bernyécek*. A belfával szedett *tűzvasas* minta (61. r) még a múlt század közepén egyszerű, fehér, szürke és barna nyers kecskeszörből és pár szál növényi festékkel színezett veres gyapjúból készült.

Kalagoron és általában Moldvában a *veres, veresszeg, fetekeszeg* és *feteke* alapú bernyéceket szerették. A 70-es években már árnics alapon cigája-gyapjú, gyöngypamut, melána és minden kapható anyag belékerült a hosszú rojtú, erősen színes bernyécekbe (152b, e. k).

Onyesten a térdig kieresztett hímes-ingre, *fusztás-ingre*³⁵ piros, kék, sárga gyapjúból kötöttek bernéct.

Az asszonyok *fluturkával* (pillangó) megrakott *hímes-ingére*, kerekített *veres katrincát* (132. k) szintén piros alapú bernéccel rögzítették.

Domokos szerint (1941. 141) „jellegzetes, más falutól elütő katrincája és bernéce van a szintén székelyes csángó Gorzafalva asszonyainak”. Itt is minden színből 6—6 szálat (3 párát, 1 ígét) vetnek egymás mellé. Lábukon szintén bocskor és pórázzal megkötött kapca. „Minden állatnak így kell lenni”, az asszonyállatnak ez az öltözete az idősek szerint.

A lészpedi hímes bernyécek két szélére *babokat* és apró *kereszteket* szőnek.³⁶ A közepét az *ingszedés* legrégebbi mintáival — *tyúkszem, kutyanyom, kereszt, kupa* és más *hímecskék* (156 a. k) — varrják tele. Mégpedig a leánybernyécek két végét kétféle mintával (155. k), hogy minden vasárnap más-más végével tekerjék a derekukra. Egyedül a bubatókerőket hímezték végig apró keresztekkel és virágokkal. A lészpedi bernyécre emlékeztető hímekeket őriznek a kalotaszegi bagazia vagy muszuly és ruha (kötény) *darázsolásai* meg a nádamenti (vistai és bogártelki) szintén szőrszalagra hímzett *kantárvégek (sallangok)* (156a—b. k).

A szőrszalag és az öv szövése egyike a legrégebbi mesterségeknek. Már pár ezer évvel ezelőtt is készültek, mégpedig kis 2—5 lyukú kő- vagy csontapocskák segítségével. Nálunk már régen nyüsttel, de borda nélkül szövik.

A felvidéki szlovákok — Erna Markova, a szlovák népi textília kiváló szakértője szerint — még az eredeti technikát is őrzik.³⁷ A moldvai és gyimesi csángók a *tűzvasas*, *kégyófejes*, *eperlapis*, *keresztkupás*, *szekercés* és más *sík*-, *szedett*- és *rakothímes* öveikben már szövőszéken szőtt, de a legrégebbi közös mintakincs alapjait őrzik szinte napjainkig.

II. F. Lepelszoknyák, tarisznyák, övfélék

1. Lepelszoknyák:

katrinca (Bf, Np, Tr, Kl)
karinca (L, Pu, Ka)
bátáskatrinca (Pu)
szarados(katrinca) (L)
felszerádozzák (L, Gy)
elejét virágozzák (Pu)
kicsi ízecskek (L)
sima karinca (L)
apróhímes (Gy)
nagydeszkás (L)
választott elejű (Ga)
veresse s fetekéje (Ka)

karinca (Gyimes)
karinca (szötteskötény; Hsz, Csz; Gyergyó)
bátáskarinca (Gyimes)
zsinaroskarinca (Gyimes)
felzsinorozzák (Gyimes)
virágozzák (Gyimes)
kicsi vesszők (Gyimes)
mindenasszony-formájú (Gyi)
apróvirágos (Gyi)
nagyvirágos (Gyi)
kurvákformájú (Gyi)
eleje s utaja (Gyi)

2. Tarisznyák:

tarisnya (mcs)
gyapjútarisnya (mcs)
kicsitarisnya (Bf, Np)
szütkü (Szt, Ke, J)

tarisnya, tarisznya (E)
gyapjú-, szőrtarisnya (Gyi; FM; Nk)
kicsi tarisnya (E)
szütkü (Felcsik)

3. Övfélék:

öv (Szf), övedző (L, Pu)
ő, ú, (Bf, Np, Tr)
bernyec, barnec, bernéc
síkbernyéc (Bf, Np, Kl)
rakottbernyéc (Bf)
szedettbernyéc (Ka)
fogas, babos (Bf, Np, Kl)
szemes (Tr, Ka)
3, 5, 7 rendű (Ka)
keresztkupás (Ka)
bubatekerő (L)
kantár (Kl)

öv (E); [vöö, észt]
ő (Gyimes); [vyö, finn]
bernyóc (Gyimes)
sík-, sirbernyóc (Gyi)
szedett bernyóc (Gyi)
túre szedett (Gyi)
farkasfogas, fűrészfogas (Gyi)
szemes (Gyi)
pántikaközepű (Gyi)
tűzvasas (Gyi)
pókakötő (KK)
kantár, sallang (Ksz)

III. VARRÁSOK — HÍMZÉSEK

A moldvai csángók, részben megőrizve a szavak eredeti értelmét, a ruhadarabokat, a szötteseket *összevarrják* vagy *gyűjtik*, de az ünneplőingekre, jegy- és fejkendőkre vagy a bundafélékre az ugyanazon öltésekből kialakított hímeiket már *hímzik*, különösen a régi csángó falvakban, például Forrófalván.

Ablakban varr vala Sepródi Borbála,
Ő is varrja vala az ő gyász ruháját.

*Varrást varrja vala fekete selyemmel.
Hímzést hímzi vala sűrű könnyeivel.*

(Rezeda, 1953. 72—73.)

Igaz, egyes falvakban még elvétve az újabb csángósan megtarkázott párnafejek alatt rejtőzködik egy-egy *inas varrottas* is. És ezzel párhuzamosan pl. Lészpeden:

Biró Katalina
Ül vala ablakba

*Varrja vala hímit
Fekete selyemvel...*

(Kallós, 1970. 90. sz.)

Az ünneplőingeket *hímzik* (Kl), *hímezik* (Bf), *hímesen varrják* (L), mint régen a *hímvarrók*. Erdélyben ez foglalkozás, de tisztség is volt egykor az udvarházakban.

A „gyönyörű varrott ingujjakra”, „szép varrott servetekre”, „fehér kendőkre” valamennyi kutató felfigyelt, de a moldvai csángó hímzésekkel, azok előállításával részletesen nemigen foglalkoztak.³⁸ A két világháború között Lükő Gábor a székely varrottasokkal összevetve közöl néhány inghímzés-elemet (1936. 16.á). Elsősorban a Székelyföldön és a bukovinai székelyeknél általános *invarrást* hiányolja a csángó falvakban (102—104). Moldvában pedig az *inazás*, *invarrás* egyszerűbb formája a legrégebbi varrás, anyagösszevarró, szélmegerősítő eljárás. Később a vászon felületén a díszöltés. *Zinvarrással* (szálánvarrott öltés) készültek még a múlt században első és utolsó éjszakára a párnafejek. Ugyanakkor díszítőelem is. *Egyenes-* és *horgas-innal* képezik az ing- és a jegykendő-hímzés alapját, és *inas-kicsihím* került a lészpedi *magyaros-ingekre*. Ezenkívül azonban még számos egyszerű öltésmódot és azokból alkotott díszítőelemeket — *hímet* — őriztek meg elnevezésükkel egyetemben.

Ferencz Kornélia és Palotay Gertrúd a *Hímzőmesterség* (1940. 3) előszavában a hímzés két őseit említi, a varrást és a szövést. Előbbiekhez sorolják az alapanyag szálaitól független, többnyire huroköltéseket, az utóbbiakhoz a szálánvarrottakat. A csángó asszonyok kezén viszont az alapjában funkcionális összevarró és szélmegerősítő *inas-*, *szemes-* és *fogasöltésekből* szemünk láttára alakul ki az ünneplőingeken a *fél-*, *egész-* vagy *fonottkereszt szem* és más szálánvarrott öltés számos válfaja. Ott vannak még a *szedések*, *cérnázások* és *öltögetések*. Az első valóban a szövést, mégpedig — mintakincsét tekintve — az övszövést vallhatja ősenek. A második a különböző minőségű bőrök egymásradolgozását, a rátétet. Idővel a csángó szúcshímzés alapöltésévé válik. A harmadik — az elő- és tűzőöltésszerű varrás mellett — a különböző jelek és jegyek rögzítéséből alakult ki.

*

A köztudatban úgy él, hogy a magyar népi hímzőművészetre elsősorban a virágelemek jellemzők. „A magyarság akkor alkotott sajátosat — olvassuk a *Régi magyar hímzések* összefoglalójában (Bp. é.n) —, amikor a mértanias elemeken túljutva, a szabadrajzú hímzésekben fejezte ki magát.”

És mi volt a XVIII—XIX. századi szóróhímzések előtt? Kresz Mária *A virág és a népművészet* előszavában (Bp. é.n. 3) így vélekedik: „A virág, a virágból alkotott minta a magyar díszítőművészet fő — bár korántsem egyetlen és nem is a legrégebb — motívuma.” A virággal kapcsolatos fejtegetéseit a XIV. századból indítja. Bár „a virág” szó a „virul” igével kapcsolatos, ismert fogalom az ősmagyar korból. A fogalom azonos, de az ábrázolás egy régebbi formájával találkozunk Moldvában.

És az állatvilágból vett elnevezések? „...lehetséges, hogy egy korábbi ornamentikakincs emléke lappang az elnevezésekben, nem pusztán asszociáció” (Kresz, i.m. 23). A fazekasok és szücsök — kétségtelen két legrégebbi népi mesterség — mintakincsében példaként felhozott *nyúlful*, *macskanyom*, *macskaköröm*, *csibeláb*, *békaláb*, *sasköröm* és ehhez hasonló díszítménynevek mind ismerősek az erdélyi, de különösen a moldvai vászon- és szücs-hímzésekről is.

A díszítőelemek antropomorf értelmezését még régebbinek tartják. Például a szem motívuma. A földkerekségen mindenütt ismert világi és egyházi vonatkozásban.

A csángó hímzések alapegysége a 3 szál, az *igi* vagy *ige*. Abban számolnak. Egy-egy *zin* pl. lehet 1, 2, sőt 6 ígés is. Az öltésmódokban a legkisebb egység a *szem*. A *kereszt szem*, *lánc szem* kifejezés náluk is ismeretes. De „szem”-nek, *szemes varrás*nak elsősorban a négyoldalt körülöltögetett ígét, azaz a 3 szálát nevezik. Nem négyzetöltés, és nem kockaöltés a neve, de pontosan az.³⁹

E hímzésmód az erdélyi magyar varrottasokon mint járulékos és szélre kiszorult mesterkehím maradt fenn. Nagyobb tömegben, akárcsak a kelet-, délkelet-európai öltözet számos eleme, a hagyományörzőbb románságnál fordul elő. Az erdélyi magyar régi stílusú hímzések alapöltése a *szálánvarrott*, *inasvarrás*, *fonottöltés* vagy *sinorvarrás* formájában és névváltozataiban jelen van a moldvai *csángós*- és *magyaros-ing*-hímzéseken.

Állatvonatkozású elnevezések valamennyi hímzővidékünkön ismeretesek.⁴⁶ A Szeret-téren igen kedveltek a különböző szemek: *békaszem*, *lúdszem*, *rák szem*, *tyúkszem*. Gyimesen a *csitkószem*. Ha figyelembe vesszük, hogy a béka szerelmi varázslás egyik legrégebbi eszköze, akkor a *békaláb*, *békakeröm* és *békaszem* nem véletlenül került a hímes leányingekre és jegykendőkre. A *tik* vagy *tyúk* minden időben az asszonyt szimbolizálta a nép körében, éppúgy, mint a kakas a férfit. A *tyúkszem* a széki női ing elengedhetetlen díszítőeleme, ott is a nőiség szimbóluma. A *tojás*, a *tikmon* meg a termékenységé. Az egyik legrégebbi motívum, a *kakastaréj*, Moldvában is ismeretes.⁴¹ Így bizonyos, hogy Moldvában is a különböző *szemek*, *fogak*, *lábak*, *körmök*, *nyomok*, *egyenes- és horgas-ingak* nem lehetnek véletlenek és átvételek. Kerül ott átvétel is bőven. A különböző *butukok*, *setrán*, *szenetur* stb. mind azt bizonyítják, hogy öltésmódot, de különösen elnevezést vettek át, és szervesen beépítették saját egykori hagyományukba. Ezen a nyomon elindulva még sok rég elfelejtett funkcionális és díszítővarrásunk öltésmódját, régi és újabb elnevezését ismerhetjük meg.

Az utóbbi 20—25 évben egy faluban, de egyetlen házban is még megfigyelhettük a legegyszerűbb viselő *fehéringet*, az öreges, kopottas szöttes válólú *rendes-inget*, *magyaros-* és *csángós-inget*, és a három-négy korosztály egyre színesedő, majd túldíszített, túlszínezett ingeit. Az eltávozó és felcseperedő

asszony nép hímzésein magunk előtt láthattuk a csángó ingek viselt típusait, öltés- és mintaelemeit, szerkezeteit. Így fokról fokra nyomon követhettük a vágott és szövött szélek összevarrásától, a legváltozatosabb díszöltésekig, mert ők még nem is geometrikus motívumokkal, de öltéselemekkel, öltésmódokkal díszítettek. A papírmintáról vett, naturalisba hajló virágmotívumok elterjedésével aztán megindult az öltéselemek fokozatos szegényedése. Maradt végül az egyetlen, az újabb *butukos öltés*. Az iskolában tanult tulajdonképpen gobelinvarrás lett az egyeduralgoló az inghímzéseken. Nem mindennapi jelenség, de nagyon tanulságos. Különösen ha elgondoljuk, hogy Gazdáné Olosz Ella 1960-ban még egyetlen csángóingről nem kevesebb, mint húszféle öltéselemet jegyzett le.⁴²

Az idős asszonyok szerencsére még ma is ismerik a régi hímek és öltések módját. Az elnevezések igen sok esetben falvanként, nemzedékenként, de egyénekenként is változnak. Sokan ugyanannak az öltésnek, hímnek régebbi és újabb nevét is ismerik.

Számunkra ritka élmény volt az általános ismert díszítővarrásokat funkcionális szerepükben megismerni. Majd a különböző ingtípusokon az öltés- és díszítőelemek alakulását törvényszerűségeikkel együtt nyomon követni.

VÁSZONHÍMZÉSEK

„A moldvai magyarok — mint Lükő is megállapította (1936. I. 102—104) — ritka kivétellel csak ruházatukat, elsősorban női ingeiket hímezik.” Ez így igaz. De ha e ritka kivételekből, a varrottas párnákból kiindulva, a vászon, majd a bőr ruhadarabok megismert funkcionális és díszítővarrásait, -motívumait összehasonlítjuk, népi hímzőkultúránk igen kevésbé ismert kezdeti láncszemeire bukkanhatunk.

Bár történeti szempontból a bőrmunka, a bőrök állati innal való összevarrása, *inazása* tekinthető e díszítésmód előképének, mégis előbb a vászon, majd a bőrhímzéseket tárgyaljuk. Témakörünk elsősorban a női munkával házilag előállított: szőtt, varrott, majd hímzett lakásdíszítő és ruházati darabok varrása, hímzése. Amint ez az előzőkben, a kender- és a gyapjúszöttek körében sem volt mereven elhatárolható, ugyanúgy a vászon- és a bőrhímzések között is lesznek átfedések, különösen, ami az öltéselemeket, díszítőelemeket és elnevezéseiket illeti. Ezeknél majd a szokottnál hosszabban időzünk. Tesszük ezt azért is, hogy jobban megismerjük a funkcionális öltések (varrás) átnövését a díszítőöltésekbe (hímzés, hímvarrás). Ugyanakkor az Erdélyben is ismeretes öltés- és díszítőelemek kialakulására, azok mágikus szerepére is rávilágítsunk. Megéri a fáradságot. Mert az, ami nálunk csak díszítőelem, pl. az *almás* vagy *rózsás* párnafejek, az Moldvában *kupás* vagy *tikmonkás hím* az esküvői párnán (melyet az anyós adományoz menyének első éjszakára, azaz asszonyi termékenység-serkentő). A csillag, a *csillagos* az utat mutatja a világon, éppúgy, mint a nyújtóztatón a távozonak. Az ingmell, a *mejrendek*, különösen a verések, védték viselőit „a szemmel veréstől”, a mellvédői a *csicshímek* is; védték a legdrágább kincset, az anyatejet. Mert Moldvában a csángóknál a gyermek még ma sem teher, de áldást, munkás kezét jelent. Ám a kezét, a kart, a legfontosabb munkaeszközt is hímekkel óvták, erősítették, ha nem is mindeniknek ismerik ma már a jelentését.

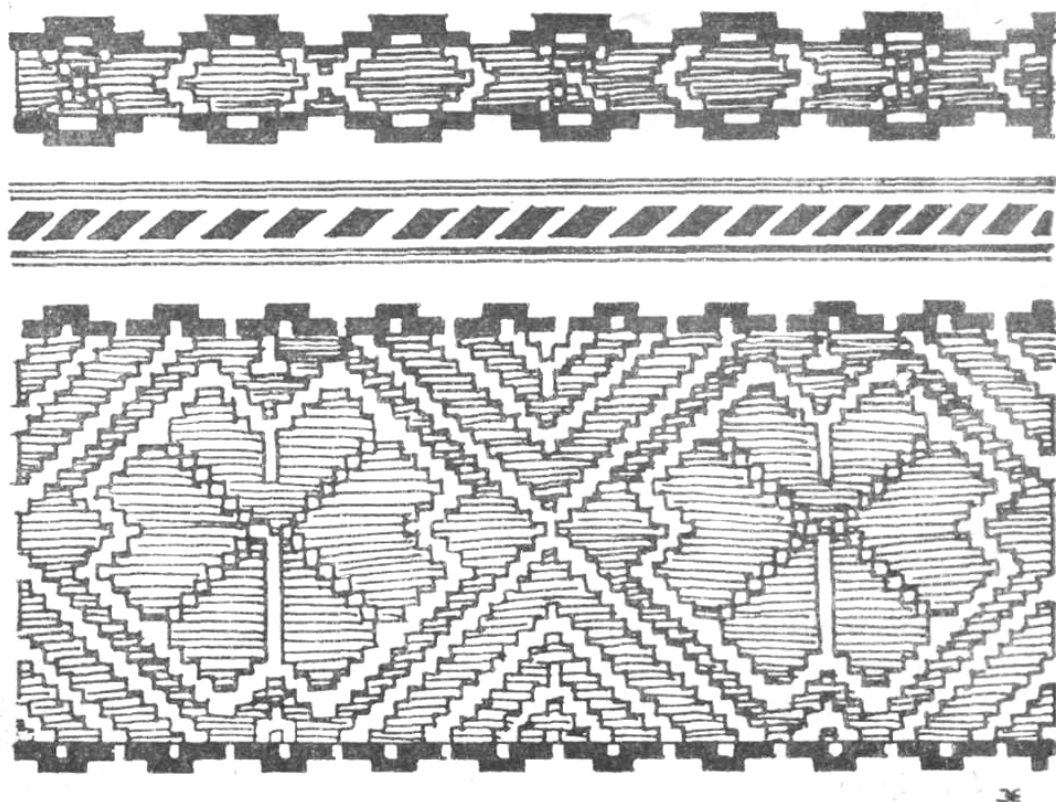
A varrottas párnafejek

amelyek Erdélyben az elsőház varrottasainak — legalábbis számbeli — alapját képezik, a Szeret-téren ma már ritkaságszámba mennek. Régebb azt a férjhez vitt egy-két párnát is inkább szőtték, mint varrták. Lészpeden szeretik a hímet, de inkább hímesen szőtt párnafejeket láttam a magasan feltornyozott kelengyében (39. k). Azokat nagyobbára a Székelyföldről, Bukovinából (62. r) hozták, esetleg a hétfalusi Pürkerecről. De vehették a szlovák vándorkereskedőktől is.

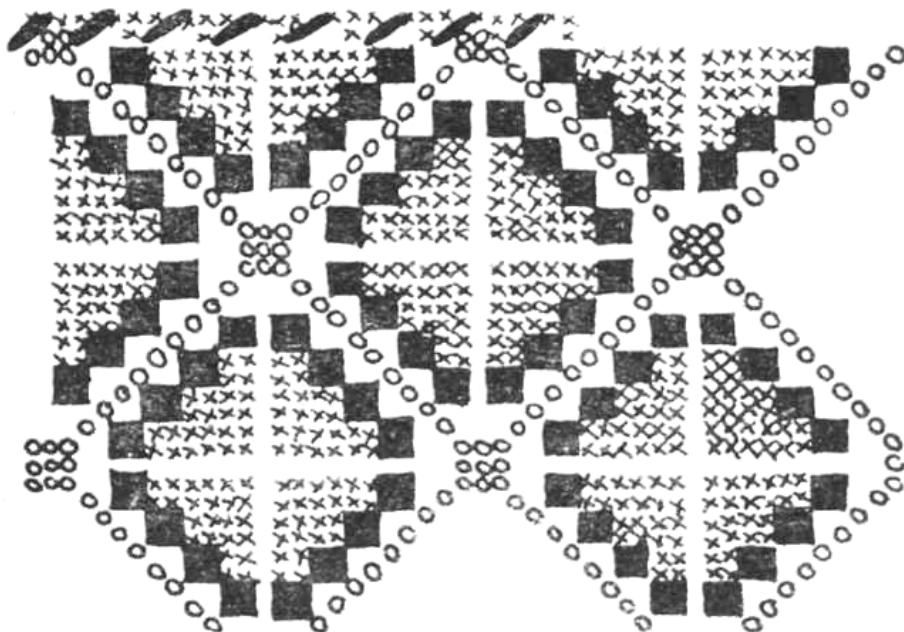
„Aki tehetett — magyarázta 1979-ben a lézpedi Bála Jánosné — innaplóra vett *székelyes-* vagy *tótos-párnafejet*. Aki nem tehetett, az mástól hozott *varrotast* s varrta feketevel, pirosval. Fetekevel a *csillagost*, azt tették a nyújtópadra. Mindenki igyekezett, hogy hatot varrjon vagy vegyen, hogy tegye a halott alá. Ilyen hosszú *magyaros-párnákat* tettek.”

Tehát a varrottas párna Bákó környékén nem a magasra vetett menyasszonyi nyoszolyának, de a halottaságnak volt egykoron a fontos tartozéka. Így a házaknál maradt még egy-egy múlt századi varrottas párnafej, anyós-adomány, de sokat azzal is temettek el.

A *kupás-párnafejet* (63. r) Benedek Péterné örökölte anyósától, Benedek Jánosnétól (1902—1932). A párnát még édesanyja kapta 1900 előtt. Gyapotvászonra fekete és veres árniccsal, fejtővel „kupás hímei van varrva”

62. Székely (valószínűleg bukovinai) párnafej-hím. 1920—23 között vásárolta és párnájára varrta Kádár Péterné. Ta, 1953.

63. *Kupás-hímvel* varrt *párnafej* mintája. Benedek Péterné tulajdona. Bf, 1953.

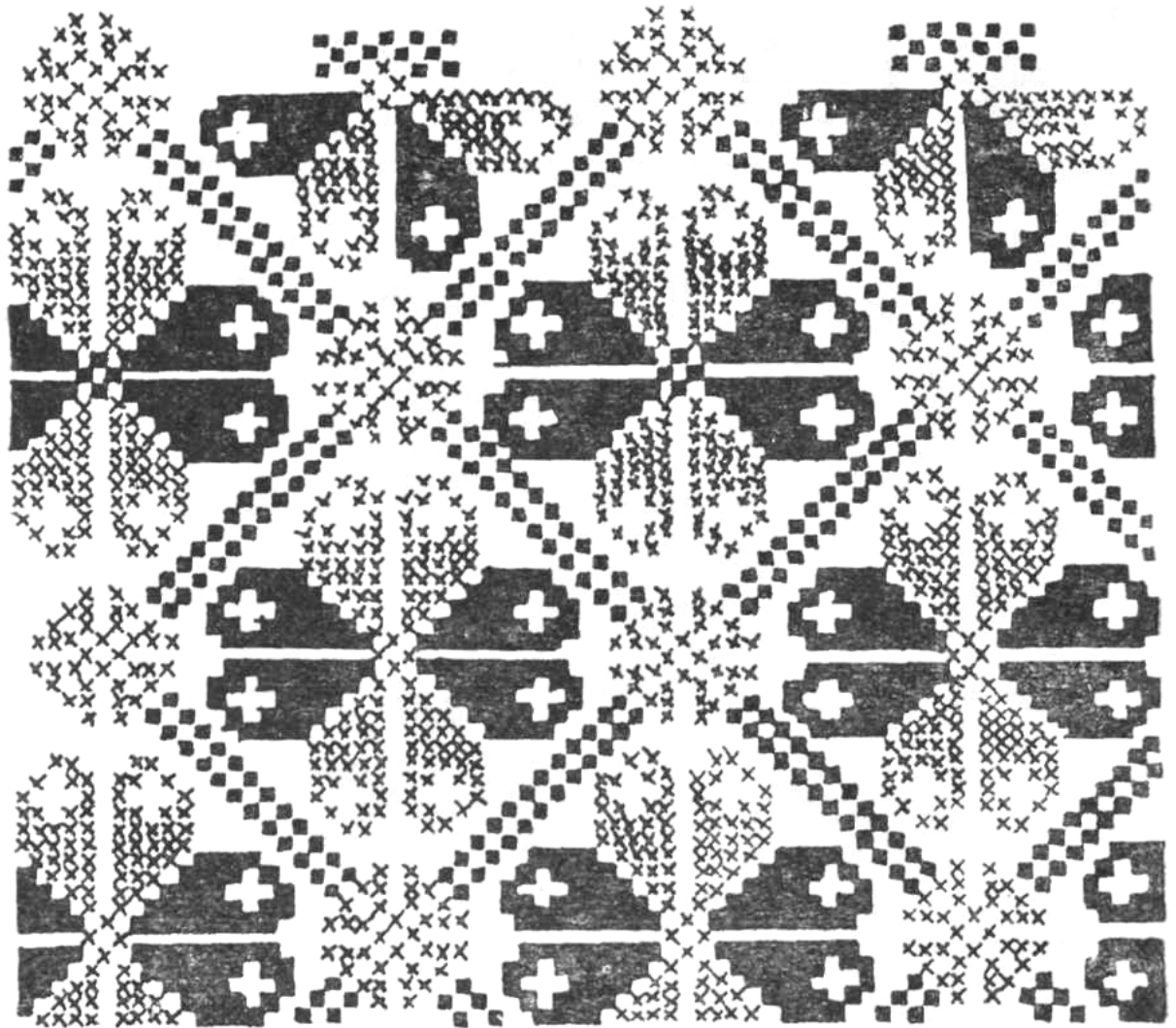
— magyarázta. A párna *színét*, a szárát az egér megrágta s azt elvette. Bolti anyagból más színt varrt neki. *Fordított gyűtésvel* fogta össze. „*Zinvarrásval* vannak a *kupák*, *sárig keresztcske a töltése*. Régen varrták másoknak is, de már elvesztek” — állította Benedek Péterné.

Mintája a legrégebbi erdélyi varrottásokkal tart rokonságot. Öltésmódja meg az általánosan ismert egyes kereszt szem és *zinvarrás*, *invarrás*.⁴³

Tamáson Iker Istvánné varrottas párnaféjét szintén akkortájt készítette. Róza néni, mint mondta, 1880-ban született és 15 éves korában varrta a *ronygyába*, hozományába még Ketrisen. 1898-ban jött férjhez Tamásra. Állítólag Ketrisen akkor ezt a mintát többen csinálták (64. r). Ugyanazzal az öltésmóddal, csupán piros-feketével. Ő nem tartotta fontosnak a hálózat egyes kereszt szemeit sárgával, csángó vagy moldvai módon megragyogtatni. A minta hálózata legrégebbi erdélyi varrottásokról közismert. Mintaeleme, az *alma* vagy *rózsa* számtalan változatban előfordul valamennyi hímzővidéken. Alma? Szerelem, termékenység, szépség szimbóluma.⁴⁴ Rózsa?

Nem ám az a rózsa,
Ki a kertben nyílik,
Hanem az a rózsa,
Kik egymást szeretik ...

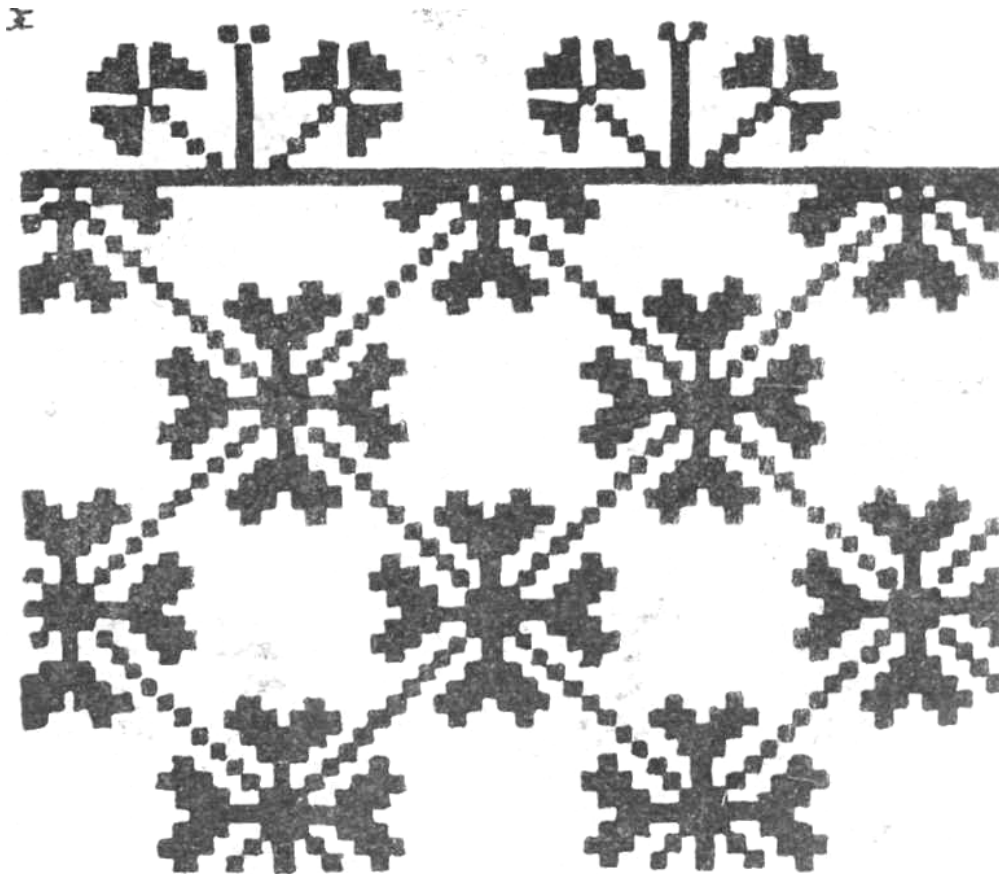
Ezt a mintaelemet, amerre jártam, kivétel nélkül mindenütt megtaláltam, szőtesen és varrottason egyaránt. De nemcsak nálunk, hanem valamennyi szomszédunknál keletre, nyugatra,⁴⁵ északra és délre beláthatatlan messzeségig nyomon követhető, akár csak a legrégebbi mesemotívumok. Természetesen minden nép, népcsoport a maga ízlése szerint és szokásához híven alakította és használta föl. Erdélyben az egy-, legtöbb kétszínű régi stílusú hímzéseken csak a felső-marosmenti Magyarón láttam a díszítőelemen belül megmozgató

64. *Varrottas párnafej-hím*: x = piros, 0 = fekete fejtővel *invarrással* és *keresszettel* varrta Iker Istvánné Ketresden 1895-ben. Ta, 1953.

színbeli tagolást. A szerkezet és a díszítőelem számtalan változatban közismert. A terülődiszen belül a sötét szín irányával érzékeltetett középcsík, ugyanakkor a szélső mintaelemek másirányú tagolásával a szél — ez kifejezetten helyi sajátosság.

Az első világháború után *invarrással* (Ke, Ta), *zinvarással* (Bf), *fontsinórral*, *keresszettel* (L) már csak a leányocskák varrtak. Lészpeden még 1979-ben is találtam régi hármastagolású, Székelyföldről ismert *csillagos* mintájú fekete párnafejet, mesterkével. A középinta és a mesterke *vert varrott*, *kereszt hátraforogatva* vagy *butukos kereszt szem*, körötte *sinór* fut végig (65 r). „Keresszettel van varrva. Olvasva, mind keresszettel — magyarázta Bála Jánosné. — Régen, mikor jártunk a tehennel, csak mind vettük a *hammaskát*, raktuk meg kövel s pittyeztünk. Akkor anyánk szabott egy-egy rongyot, hogy ne mind pittyezzünk, dógozzunk is. Akkor varrtuk a tehen mellett.” Már semminek se tartják. Csak alsó párnahéj. Másikat, újfajta szőttest háznak rá. Állítólag annak idején, a 20-as években egymástól vették le a mintáját.

65. Fekete csillagos párnafej mintája. Készítette Bála Jánosné az 1920-as évek végén, „mikor a tehénnel jártak”. L, 1979.

Összehasonlító táblázat. III. Varrások — Hímzések

III. A

1. Varrás

varr, varrak, varram (mcs)
 — varrást varrja vala... (F)
 varrás (mcs)
 cérna, ciérna (mos)
 cernázás (mcs)
 tű, tő (mcs)
 tűdzés, tődzés (mcs)
 őti, üőti (Bf), ülti (Szf)
 — őtést őti vala... (Bf)
 őtés (mcs)
 megőti (keresztezi, L)
 — tőtést tőti vala... (Bf)
 tőtés, tőtís (Bf, L)
 — tőti tőtélékvel... (L)
 gyűti, gyűjti (mcs)
 gyütés (Np), dütés (Gy)
 esszeverés (Ka)
 szedés (mcs)

varr, varrok, varrom (E)

varrás (E)
 cérna (E)
 cernázás (Gyi; Ksz),
 tű, tő (E)
 tűdzés (FM), tődzélés (Tf)
 őti, őlti (E)

őtés, öltés (E)
 megőti (öltést átcsvavar, Ksz)

tőtís (Ksz), tőtéses simavarrás (Sz)

összevarrja, köti (E)
 kötís (Ksz), kötés (KK, Sz)
 összevarrás (E)
 szedés (M), húzás (FM), vonás (Tf)

szegés (mcs)
beszegi, biészegi (Bf)
gombolyituk fel (Szf)

szegés (E)
beszegi, beszegi (E)
gömbölyű szegés (Szék)

2. Hímzés

hím (mcs)
— hímzést hímzi vala... (F)
hímzi (F, Ka), hímezi (Bf)
hímesen varrja (L, Pu)
— varrja vala hímit... (L)

hím (Gyi; Hsz; Nk; KK); forma, farma

hímezi (az úrihímzést E)
hímet varr (Hsz, U); megvarr (Ksz)

3. Ember- és állatvonatkozású elnevezések:

in, inaz (mcs)
egyenes- és horgas-in) (Tr)
szem, szemez (mcs)
— szemzést szemzi vala (L)
tyúkszem (mcs), csúkszem
lúdszem (Bf, Np)
békaszem (Bf, Np)
rákszem (Bf, F)
fog, fogaz (mcs)
fogas, fogaska (L)
farkasfog (L, Pu)

in, inaz (E)
inas kicsihím (Gyimes)
szem, szemez (E)

bábafog (Np)
lófejes (L)
békáláb (mcs)
macskaláb (Pu)

tyúkszem (Szék; Ksz)
libaszemes (Parajd)
békaszemes (Nagykászon)
rákos (Tf); rák, hal (Cssz; Nk)
fog, fogaz (E)
fogas (Tf), egy- kétrendes fog (Ksz)
farkasfog (Lapád; Nk; Ksz)
— farkasfog kertelte be (Ózd)
lúdfog (Ózd), libafogas (Ksz)
csitkószemes (Gyimes), kégyófejes
bikaláb (Ksz), rákláb (KK)
kecskelábas (Tf), fél-, egész madárláb
tyúkláb (Gyi; Dcs), csirkekláb (Szék)
lidérkláb (Gyimes)
kokasfarkú (Ksz)
tollu (Gyi; Dcs)
kakastaré (Tf; Hsz; Nk; FM; KK; M;
Ksz)
zuza (Ksz)
köröm (E)
köröm (Ksz)
macskaköröm, medvetalpas (KK)
macskanyomos (E), egérnyom (Ksz)
tyúkbőrös (Gyimes)
nyü (Szék)

farkincák (Kl)
farkacskák (Ka, L)
kakastaré (L, Pu)
zuza (mcs)
köröm, keröm (mcs)
körömös (Kl)
békakeröm (Tr)
kucsanyom, kutyanym (mcs)
tyúkbőr (L)
tetübél (Bf)

4. Varrottas párnafejek

csillagos (L)
kupás (Bf, Ta, Ket)
tikmonkás (Bf)
invarrás (Ket, Ta)
zinvarrás (Bf, Np)
inazás (Ta)

csillagos (E)
almás (Hsz; Nk; Sz)
rózsás (Tf; Nk; Ossz; U; KK; Ksz; Sz)
invarrás (Gyi, Nk, Dcs, Sz)
— invarrással olvasva (Nk)
inasvarrás (Szilágyballa)
inazás (Kk; bőrre Magyaró)

innya (a szedések alapja)
fontsinór (L, Pu)
vert varrott (L)
kereszt hátraforgatva (L)
kereszsem (L, Bf)
butukos-kereszsem (Bf, 1)
keresztecske (L)
varrottas (L)

ina (Sz), sinor (Szék), alap (a mesterkén)
sinor (KK, FM), sinyorvarrás (KK, Ksz)
fonottvarrás, fonottas (Dcs)
akasztalat (Ksz), páras akasztalat (KK)
kereszsem, keresztsem (E)
butukos kereszsem (Gyi)
kerekszem (Sz)
varrottas, varratos (E)

Inghímzések

A csángó inghímzések, de még a jegy- és fejkendőhímzések is már egészen más képet mutatnak. Mert nemcsak a múlt század közepén töltötték a leányok — mint Petrás Incze is megállapítja 1841-ben — „...a bolondulásig ingváll varrásban ... téli napjaikat” (1841/1979. 1325). 1953-ban még nem egy leány volt a Szeret-téren, aki minden nagyobb ünnepre más inget készített magának. Tanítványaimmal alig győztük jegyezni az egyes falvakban a különböző öltés- és díszítőelemeket. De maradt még bőven 1971-re, 78-ra, de még 79-re is.

Moldvában, mint egész Kelet-Európában, a hímes inget a XIX. században és a XX. század elején még etnikai különbség nélkül viselték. Természetesen valamennyi vidék és népcsoport kialakította sajátos szín- és formanyelvét. 1912-ben Iorga már arról panaszkodik, hogy „Népviselőnk szemlátomást pusztul... Moldvában, a magyaroktól a vidékek kivételével, majdnem teljesen kiveszett” (1912. 16). A magyarok viszont varrták (157. k) emberemlékezet óta, de még a második világháború után is, mégpedig férfiaknak, nőknek egyaránt.

Kinek varrod, anyám,
Azt a gyolcsinget?
Mind csak katanának
visznek engemet.
Ha meglőnek,
jó lesz sebemre.
Ha meghalok,
eltemessenek benne.

(Rezeda, 1953. 36—37.)

Mert varrta az anya, a háziszótt, fehérített vászonból (45. k), varrta a gyócs-, azelőtt a kendervászon inget urának, fiának, s amíg kicsi volt, a leányának is. Mert kellett az egész családnak *miesnapra az üselő-* s vásánapra és ünnepre az *inneplőing* (158. k).

Kellett a leánynak is, mire férjhez ment 6—16 viselő- és legalább 2—10 ünneplőing. Hétköznapra még 1953-ban is jó volt a *felemás-vászon*, de ünnepelni már, aki csak tehetett, *tisztagyapotba* ünnepelt. Régen kender helyett „szoktak lent is használni, csak az ingeknél és a párnaszíneknél”, de jó volt a *virágosvászon* is, a szegényebbnek a *csepűvászon*.

Üselő-fejéringet vettek a fiatalok is, ha a vízre sulykolni, *kendermosni* vagy áztatni mentek (159. k). A faluközé már *szótt* vagy kisebb hímű *kicsid-ing* kellett. Külsőrekecsinben az öregasszonyok a fehérínget sem otthon, sem a faluban nem szégyellték (160. k). De elviselték a fiatalkori *vereses-*, *csángós-* és

a *magyaros-rendvel-való-ingeket* is (161. k). Lészpeden a 70-es években is *könyökbe varrott magyaros-inggel* ünnepeltek az öregek (162. k).

Az *alárendű csángós-inghez* még 1960-ban is erősen ragaszkodtak az idősebbek (163. k). 1978-ban *plátkás-inget* hordoztak már Gyoszenyben a nagyanyák is (164. k). Állítólag 1940 előtt kezdett terjedni a Szeret-téren. Hímes varrott vagy szövött alárendű vagy *rendes-inget fetekést* ünnepnap már csak a század elején születtek vettek magukra. A középkorúak például Klézsén már csak munkára hordozták.

A *tekerményes-ing* 1953-ban a fiatalok viselete, de az volt már a szabófalvi Rab családnál is az 1890-es években (lásd a Viselet fejezetben). S még 1960-ban is a hatgyermekes Kozsokár Mihályné leányaival együtt Kalagoron abban ünnepelt (165. k). *Alárendű kicsid-* vagy *kisikeinget* akkor már nemigen vettek (168. k). A gazdagon hímezett tekerményes volt akkor még az ünneplő. Cigájával hímezett magyaros rendvei való vagy *tekerményes-csángós-nagyinggel* „kevéldtek” akkor Lészpeden a fiatal asszonyok (167a. k). Gyönyörű hímezett vállú nagyingek készültek akkoriban Forrófalván (167b. k).

A *szekercés* inghímek 1953-ban még újdonságszámba mentek. 1978-ra Klézsén már alig került elő a láda fenekéről, hogy középkorú asszony (168. k) magára vegye.

A *nációnálos-ingek hertyikéről* — a veres, kék vagy fekete alapú nagy virághímes ingek — divatja az 50-es években tűnt fel Román felől. Gyoszenyben 1978-ban mint divatjamúlt öreginget adták nekem (169. k). Trunkon ekkor még ünnepi ingnek számított (170. k).

Buzsoros-ingekről 1953-ban még nem is beszéltek a Szeret-téren. 1960-ra már a mindig újat kereső fiatalság, így az Istókék leánya is Klézsén már nagyrozás inget varrt magának (171. k). 1978-ra a fiatalabbak között, aki még viseletben járt, az mind a buzsoros-ingben *hordozódott* (172. k). 1979-ben már a külsőrekecsiniek is abban érkeztek az udvarbeli Táncház-találkozóra.

Az utolsó 100—120 év ingeit szemlélve — öltés- és díszítőelemek neveit izlelgetve — a varrás és hímezés kialakulásának és sajátos körülmények meghatározta fejlődésének lehetünk szemtanúi. A Szeret-téri csángók még a második világháború után is a régi stílusú ing- és hímezéstípusokat őrizték, és jóformán szemünk láttára tértek át az új és legújabb stílusra, amelyben egybemosódnak a biztos tagolású, a függőleges és tekerményes *rendek*. Megjelenik a veres, majd a fekete szín mellett a megragyogtató sárga, majd a kék, zöld, parasztrózsaszín és narancs, előbb „csak szükön s mártva”, hallatlan szín- és ritmusérzékről téve tanúságot. Végül a korábbi nemes alapanyagok, öltés- és díszítőelemek helyét fokozatosan átveszi az üzletben vásárolható vászon és hímezőfonal, a gobelinöltés és a papírmintáról másolt naturalista virág. Ezeket csak megemlíjtük, de behatóbban nem foglalkozunk velük. A fokozatos kiszíneződés, kivirágzás, majd túlvirágzás a csángó népi hímezőművészet hattyúdala. Mi ennek a hattyúdálnak s a hozzá vezető útnak krónikásai szeretnénk lenni. Úgy tűnik, a közös zenei nyelvről vallott bartóki elv⁴⁶ a közös varró- és hímezőnyelvre is érvényes, így a moldvai csángó hímezések is felkerülhetnek a magyar népi vászonhímezések térképére⁴⁷ VII. dialektusként. Egy olyan régi réteget képvisel, amely közvetve vagy közvetlenül valamennyi hímezővidékünkön lényegében vagy nevében jelen van. Ahogyan a csángó népzene is szerves része az egységes magyar népzenekecsnek, és ma már országhatáron innen és túl második életét éli, ugyanezt szeretnők a hímezésekkel is elérni.

Szeretnők megszólaltatni a múzeumokban és magángyűjteményekben található gazdag régi és új stílusú anyagot, érthetővé és élvezhetővé tenni a szakemberek és a nagyközönség számára.

III. B.

1. *Ingnevek*

— varrja vala ingét (Bf)	
ing (mcs)	ing (E)
fejír-, fejíring (mcs)	fejír-, fejíer-, fejíring (E)
öreges-ing (mcs)	öreges ing (E)
üselőing {Bf, Np}	paraszting (Ksz); hadiing (Györgyfalva)
viselőing (L, Pu)	viselőing (Hsz; Ossz; U), viselő (Dcs),
inneplőing, innaplőing	inneplő-, ünneplőing (E)
hosszúing (mcs)	hosszúing (Vérvölgy; Magyardecse)
kicsiding (Ka)	kicsiing (Valkó)
kisikeing (Ka)	kereking (Magyarlóna)
csángós-ing (mcs)	csángós ing (Gyi)
magyaros-ing (L, Pu)	székelyes ing (Ózd)
könyökbe varrott (L, Pu)	könyökbevarrott (kislánying, Hf, Torockó)
rendes-ing (Kl)	kötéses ing (Ksz)
rendvel való (L)	felvarrottujjú ing ((Mezőség)
alárendű (Bf, Np)	egy-, kétvarrásos ing (Györgyfalva)
tékerményes, kandargós (mcs)	
plátkás-ing (Bf, Gy, Szf)	németes ing (Magyaró; Ózd)

2. *Díszített felületek*

váll (mcs)	váll, vállfü (Ksz)
vállhím (mcs)	vállhím (Torockó), [váhegy, Nyitra]
könyökhím (L, Pu)	könyökhím (Gy, Ti, M)
ujj, ujjhím (dcs)	felvarrások (M)
vállazó (Gy)	vállazó, vállazat (M)

Alapanyagok, hímzőfonalak

Mire és mivel varrtak, hímeztek a Szeret-téri csángó leányok, asszonyok? Elsősorban arra és azzal, ami a házból kitelt. Szótték, fehérítették a kender-, len-, majd *kenős-*, *keresztesvásznak*at. A *felemás-vásznat* nemcsak szívesen vették magukra, de kedvvel is dolgoztak rá, mert az igéket jól lehetett rajta „olvasni”. Már a múlt század közepén, aki meg tudta fizetni a gyapotfonalat, gyapot-, majd *szakácsvászonra* hímezte nagyünnepi ingét (L *Viselőszóttések*). A 40-es évek után mindenki abban járt, hogy ünneplő nagyingét magának és az urának gyapotvászonra varrja. Végül pedig áttértek az üzleti vastagabb *légyszaros*, sárga-, majd a fehérvászonra.

Varró-, hímzőfonalnak meg ott volt kezdetben, de a viselőingeken még 1945 után is, a megserített kender- és lencérna. Csak meghúzták egy kis méhviasszal, *iuszval* (Kl), *hiuszval* (Np),⁴⁸ s már csúszott is a tű nyomán.

Iuszos házicérnával bőrt és vásznat egyaránt varrtak. Ezekkel a régi *gyűjtésekkel* úgy össze is *inazták*, hogy az ing már régen a *ribancosban* (rongyoszsák), de a *visszaforgatott gyűjtés*, az nem enged. (Ollóval is nehezen sikerült felfejtenem.)

De varrták, varrhatták a „fetekét” feketére áztatott kender-, vagy len-cérnával és jól sodrott sötét színű gyapjú szálával, előbb a hosszú szálú curkánával, később cigájával. Vereset is festhettek gazzal, *burjással*, csak már nemigen emlékeznek rá. Az ünnepi *fetekeszeg*, *murát* (Kl) állítólag dióhéjjal is festették. A török, görög és örmény kereskedők⁴⁹ jóvoltából régóta kedveskedhettek a legények és az emberek egy-egy kis veresfonallal. A keresztanya már az újszülöttnek adott „három facsarás gyapotot s kevéske veres cérnát”; emezt aztán a kezére kötötték, ingére varrták, hogy a „szem ne fogja”, nehogy valaki „szemmel verje”.

A nagyleányok pedig rég az ideje, hogy veresingben „kevéldnek”.

Vërëss ingbe, pátába,
Kardann álló ruhába,
iÉdes Gergelyëm,
Kedves Gergelyëm.

Mikar(a) Csíkból elindultam,⁵⁰
Sziénëm nem vót, úgy búszultam,
iÉdes Gergelyëm ... stb.

Vërëss ingem felvettem,
S e fátámat félköttem,
iÉdes Gergelyëm, . . . stb.

Elindultam bié Trunkba,
Térdig érő parandba,
iÉdes Gergelyëm . . . stb.

(RMN 215. sz.)

Petrás Incze szerint Klézsén 1841-ben a leányok „varnak pedig arany selyem és pamut mindenféle színű fonalból [...] tulajdon szorgalma által készült len-, gyapot- vagy kendervászónra...” (1841/1979. 1325).

Az „eladott leány” ballada különböző változataiban valóban dolgoztak a „*kékice selyemvei*, a *sárig aranyszálval*, *feteke- és givizész selyemmel*”. Tehát varrtak és hímeztek már a török időben selyemmel, aranyszállal, természetesen a módosabbak, de az általunk ismert legrégebbi darabok, a veres és fetekeszeg cérnával, majd fejtővel hímesen varrt szöttesvállú *öreges-ingek*. Az 1970-es években feketében csak a 75 évesnél fiatalabb asszonyok ünnepeltek. Ennél idősebbek ragaszkodtak a vereshez, legfeljebb ha a szedése vagy egy-egy farkincácska akadt rajta fekete (166a. k).

A század elejétől, de még a két világháború között is piros és fekete fejtővel dolgoztak, azt alkalmazták tisztán vagy *elvegyesen*, vagy a két színt összesodorva, *tyúkszarosan*. E két színt és a meggyvöröset hangsúlyozzák a magyar források, s mint magyar, csángó sajátosságot emlegetik a román szakkönyvek.⁵¹

A 30-as évektől, de különösen 1945 után mind nagyobb mértékben hímeznek házilag vagy vegyileg festett cigájával, különböző színű bolti hárászokkal és DMC hímző fonalakkal. Feltűnik a *portokálos sárig*, a lilás *kiék*, a *ruzsika* és a *zúd*. Alapszín ing- és bőrhímzésben továbbra is a *jetekeszegveres*, a *belánveres* és a fekete. A fokozatos kiszínesedés folyamán a parasztrózsaszín, a narancssárga, kobalt- és ultramarinkék, smaragd- és olívizöld mind jobban dominál. 1979-re már sok esetben teljesen elfoglalja helyét a pirosnak és feketének, és az üzletben található mindenféle természetes és műanyag hímző- és -szövőfonallal dolgoznak.

A régi szöttesvállú csángós-ingeken legfeljebb a szedés alatt az *innyát* és a szemek közepét öltötték pár szál sáriggal, de a nagyünnepekre néhány fémzállal, *tyirrel*, *csurral* (Np) is megragyogtatták. Ezek is inkább a vállra kerültek, mert színnel, mintával igen sokáig a vállat kívánták hangsúlyozni.

III. C.

1. Alapanyagok (1. Viselőszöttek II. B)

2. Himzőfonalak

kendercérna (mcs)	szapult kendercérna (E)
lencérna (mcs)	feketére áztatott lencérna (Ózd; Válaszút)
házicérna (mcs)	házicérna (E)
iuszos házicérna (Kl)	viaszos házicérna (Tf, M)
szőrfonal (mcs)	szőrfonal (E)
cigája (mcs)	hárász (Torockó, Ksz)
veresfonal (Kl), árnic	fejtő (E)
selyem (Kl, L, Pu)	selyem (Torockó)
szárig aranyszál (Kl)	sárig aranyszál (Csernátfal)
tyir (Bf), csur (Np)	skofium (úrihímzésen E)

3. Színek

fejér, fejr (mcs)	fehér, fejér, fejr (E)
feteke (mcs)	fekete (E)
veres (mcs)	veres (Gyi; Hsz; U; Ksz), vörös (Tf; u)
vígveres (mos)	viritós (Méra), tűzpiros (Türe)
belánveres (Bf)	téglaszín (Bánffyhunrad)
veresszeg (mcs)	veresszeg (Gyi), barnapiros (Türe)
fetekeszeg (mcs)	fetekeszeg (Gyi), sütőpiros (Ksz)
törzsönyös (Kl)	szürfűs, szurfűszín (Nk)
mura (Hl, Gy)	bordó (Ksz)
elvegyes (mcs)	verestarka (Körösfő)
sárig (mcs)	sárig (Gyi; Tf; Hsz; Nk), sárog (Korond)
sáfrányos (Kl)	sáfrányos (Hf), tubáksárga (Nk)
portokálos sárig (Bf)	narancs (E)
kék, kík, kiék (mcs)	kék, kík (E)
víggék (mcs)	égszín (Ksz)
zúd (mcs)	zöld, zöld (E)
ruzsika (mcs)	rózsaszín (E)
rózsálila (mcs)	ciklámen (Ksz)

Öltésmódok, díszítőelemek

A legszebb *lófejes*, de különösen a *sinóros-magyaros-rendvel-való-* (XII.) *ingek* e század közepéről a kalotaszegi kötéses ingekre emlékeztetnek. A *könyökre varrott* lézpediek (XIII.) pedig az egykori torockói meg a hétfalusi hasonló nevű *hímes-ingek* díszesebb testvérei lehetnének. A *kandargós-*, *barackmagos-*, *pitános-*, *rudas-* vagy *butukos-vállú*, *tekerményes-* vagy *rendes-ingek* meg egyes öltés- és díszítőelemeikben és szerkezetükben a régi moldvai román és ukrán ingek közeli rokonai. Ugyanakkor az ujjat borító könnyed terüldísz (román) vagy az egy tömbbe fogott súlyos díszítés (ukrán) helyett a határozott tagolású függőleges vagy ferde *rendek* színben és foltban sajátos mértéket tartanaik, szín- és csíkritmust követnek (XIV—XVIII.).

Mikor nyitott szemmel és füllel, tollal és ecsettel jegyezgetni kezdtük ezeket a nehéznek tűnő öltés- és díszítőelemeket, mintha lépten-nyomon régi ismerősökre bukkantunk volna. Az alapöltések és elnevezések zömét más összefüg-

gésben már jórészt ismertük, ugyanakkor ezek sajátos csoportosítása egészen újszerűen hatott. Holott egyszerűségüknél fogva bármelyik primitív nép élhetett ezekkel a lehetőségekkel. Már ahol a bőrt vagy a vásznat az emberi alakhoz kellett formálni, a legegyszerűbb eszközökkel szabni, varrni.

És ezek az egyszerű díszítőelemek — Boguszlavszkaja, moszkvai tudományos kutató szerint — „a geometrikus díszítmények egyidejűek az emberi kultúrával”; Heim Edgar Kiewe oxfordi professzor „az analfabéták jelbeszédének, a hagyományok nyelvének” tartja.⁵² Ezt a nyelvet pedig itt Kelet-, Délkelet-Európában az írásbeliségtől jobban elszigetelt falvainkban elég sokáig, a moldvai magyar asszonyok ennek a századnak közepéig beszélték. (Idős adatközlőink zöme 1—2 osztályt ha végzett, és jó volt, ha a nevét le tudta írni.) Mintegy bizonyítva László Gyula ama nézetét, hogy „Míg nyelvrokonaink nagy része a szövészek és ilyen jellegű [geometrikus] hímzés művésze, a finnek, észtek és a magyarok elsősorban a szabadrajz szépségét művelik. Ez nem ősrökonság, hanem civilizáció kérdése!” (1979. 112—113.)

Az elnevezések pedig a vérében voltak az olyan leánynak, aki „guzsalát író” kedvesének vagy annak örömeire „olvasta az igéket, a szemeket” ingének vállán vagy mellén. Hisz mi mindent gyűjtött, forgatott, hányt, hurkolt, kötött, öltött, töltött, szedett, szegett, varrt⁵³ ő maga és valamennyi felmenője a legrégebbi idők óta. Szeme, foga, ina, körme is minden élőlénynek volt. Így bárhol inazhattak, szemezhettek, fogazhattak. Csak egy darab vászon, egy szál fonal s egy túféseség kellett hozzá.

Az egyszerűen szőtt vásznat — hát még a hímeset, mindenképpen a kiszabott darabokat — össze kellett állítani (a szabásrajzokat lásd az öltözet fejezetben). A keleti szabású ingek szövött és vágott széleit, mindeniket a maga módján, össze- vagy meg kellett erősíteni ahhoz, hogy az egyes vászon-szélek munka- és szapulásálló viselő- vagy ünneplőinggé váljanak.

Ezt a munkát pedig, a varrógép megjelenése előtt, a kendermunkához hasonlóan, mindenütt a hagyományokhoz jobban ragaszkodó asszony nép végezte. És az írásbeliség határáig őrizte, őrizgette a javarészt egytagú, ősmagyar kori szavakat,⁵⁴ öltésmódokat és díszítőelemmé vált jegyeket, jeleket, amelyek mágikus erejével szerette volna megszerezni, majd megtartani kedvesét a szerelmes leány. Amelyek segítségével igyekezett az anya saját munkaerejét megsokszorozni, emberét, majd gyermekeit a látható és láthatatlan ellenségtől megvédeni.

Kitől tanulták, tanulhatták ezeket az *ötéskéket*, *himecskéket* falujuk határát ritkán átlépő leányok, asszonyok? Az anyatejjel szívták magukba vagy öröklődött anyáról leányra az anyanyelvvvel, énekkel, tánccal egyetemben? Ebbe születtek, ebben nőttek fel és ebben éltek. És ezek tartották meg őket hosszú évszázadokon keresztül. És varrták férfigallér sarkára, női ing vállára, jegykendő közepére a keresztet, amely még 1979-ben is azt jelentette — Lőrincz Györgyné szavait idézve —: „katolikusok vagyunk és nem szégyelljük”.

Az egyéves leányka már *magyaros-rendvel-való-inget* kapott *házacskahímmel* (XIII. 2). A 2—3 éves odakuporodott anyja mellé, s a hímek szinte szeme láttára borították be a fehér vásznat. A nagyobb leányka már maga öltögette az egyszerűbb hímekeket a ludak, majd a tehének mellett, a maga vagy kistestvére közeljébe. Mert a gyermeket, már a karonülő is hímes-ingbe fogta anyja, nagyanyja. Azután tűt adott a kezébe, és amit egyszer megtanult, azt egész életében varrta. „9 éves vótam, amikor kezdtem varrni. Ezeket a *bre-*

cárokat [kézelőket] a leányocskám varrta — dicsekedett Márton Ferenc Erzse 1971 nyarán. — 11 éves, a *parámát* már ügyesen varrja.”

A 82 éves Zöld Józsiné 10 éve készült világos veres-inge a hagyományörzés meggyőző példája. „A régi ingeket úgy varrtuk, mind ezt ni, ezt a *vígvereset*. Csináltak ilyent feketében is, elvegyesen is. Egyszer megtanultam, mikor leányocská vótam. Mikor anyám tanított, megdöfte az ujjamat, hogy oda öccsek, ahová kell. Én újat nem tanultam, csak azt ötöttem. Elöl négy rendcske, hátul kettő. A *vígveresen* a hímje, a szedése mind veres fejtő.” „Most olyan nagy hímeket varrnak — vette át a szót Bálint Jánosné. — Tudja a fene, valahonnét Bukovinából hozták. Most alig tetszik a vászna. Mi csak ilyen kicsi hímeket varrtunk régen. Akinek ilyennel nyílt ki a szeme, ilyen-nel is kell meghaljon.”

Lássuk ezeket a kicsi hímeket. Engem Lészpeden úgy tanítottak, hogy az ingeknek 3 alapöltése van: „a szálára varrt *öltögetés*, a varrásokat elfedő és a széleket megerősítő *hányás* vagy *gyűtés* meg a *fonáján öltögetett szedés*”.

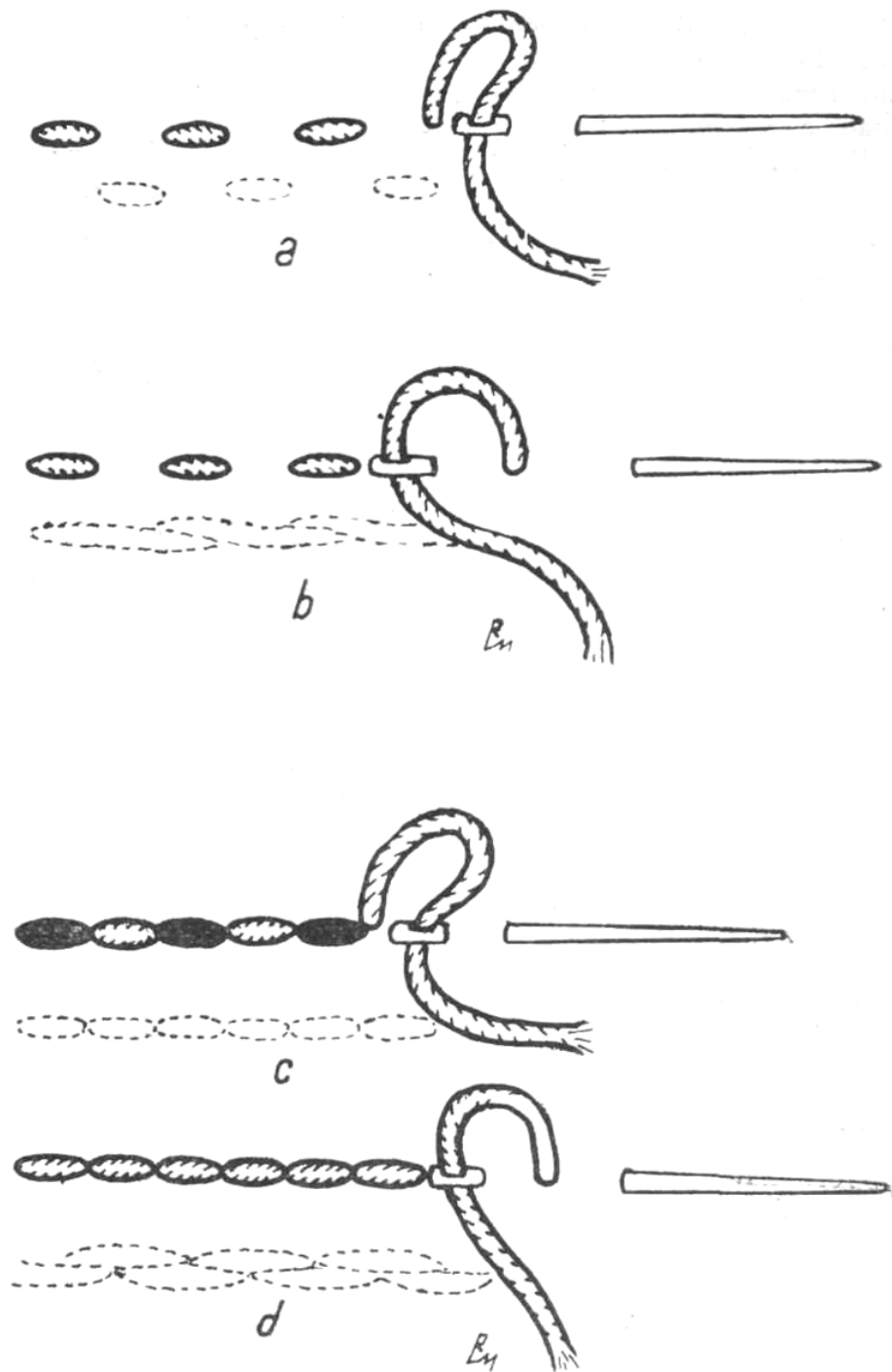
Lészpedtől Külső-Rekecsényig aztán számtalan változatban és megvilágításban hallottam ezt a megállapítást. Pontosan azon a helyen, ahol G. I. Lahovari szerint is „a csángó magyarok [...] a legrégebbi időktől, a moldvai vajdaság megalapítása előtti időktől lakják a Szeret medencéjét, annak jobb partján Lészpedtől Rekecsényig...”⁵⁵ Ugyanarra az öltésre számos elnevezést jegyeztünk le. Egyesek az öltés funkcióját, mások annak módját vagy jelentését határozták meg. Nagy részük igen szemléletesen. Sokszor elhangzott a kérdés: „Érti?” Hogyne érteném, ha én is az egyes minták között nem hullámvonalat, de a „pusztájában kandargót”, kanyargó folyóvizet, „vízfolyást” kezdek látni, s a legegyszerűbb öltés is szemmé, búzaszemmé gömbölyödik, azt folytatólagosan ismételve inná, *igenyes-inná* erősödik, s nem egyszerűen előmeg tűzőöltést látok benne.

— Hát mi nem jobban mondjuk, szebben mondjuk? — kérdezték, de állították is több ízben Klézsén és Gyoszényben, még 1978-ban is.

Az *öltögetés*, az előöltés a Szeret-téren is egyik legegyszerűbb s ugyanakkor legfontosabb öltésmód (66. r). Ott is ez az alapja a *gyűjtésnek*, a vágott szélek összeerősítésének, a *laposságésnek*, és ez az alapöltése az ingráncolásnak, a *szedésnek* is. Míg a varráshoz, a szükséghez mérten, ritkábban vagy sűrűbben öltik, a hímvarrás már „szálára megy”. A tübe fűzött fonállal felöltenek a vászon színére, és 1 ígét, 3 szálát átöltve ismét egy ígét vesznek a türe. Így öltögetve — vastagabb fonállal — gyöngysorhoz hasonló domború, szaggatott vonalat nyernek a vászon színén és visszáján egyaránt (66a. r). A vágott és szövött széleket egybegyűjtik, egyszer végigöltik fehér viaszoscérnával, majd erre kerülnek a különféle *hányások*. Az egykori *ujjhegyet*, újabban a kézelőket rávarrás előtt így öltögetik 2—3 renddel, s a szálát meghúzva a vászon egyenletesen beráncolódik, az egyszerű téglalap alakú anyag a kívánt méretre szűkül.

Az öltögetés mehet előre, de hátra is (66b. r). Színén a hatás ugyanaz, de visszája száröltésre emlékeztet, és az erősebb feszítést jobban állja. Míg az elsónél 1 ígét vesz a türe, itt hármat, és egyet visszaölt.

Mindkettőnek legkisebb alkotóeleme a *szem*. Ahogyan a szem embernek, állatnak egyik igen fontos szerve, vagy a gabonafélék legkisebb csíráképes egysége, úgy a szem, a vízszintes, majd négyzetöltéses, kereszt- vagy láncszem alakuló formában a hímvarrás egyik legfontosabb alapeleme.

66. Ötögetések, elő- és tűzőöltések: a) ötögetés; b) ötögetés hátra; c) igényes-innya; d) ötögetés, tődzés; (L); balhácskák (Ka); búzaszemek, búzaféjek (Kl); mesinvarrás.

Varrhatják egy színnel, kettővel. Ha a gömbölyű, szegés szélére hányás kerül, akkor valamivel beljebb különböző színekkel öltik (66c. r). Ekkor *igényes-* vagy *egyenes-innya*, a *horgas-inak* között, például a trunki jegykendő szélén.

Tödzi, letödzi, letűzdeli a szegést a foszlásnak jobban kitett helyen, például elől a hasíték mellett. Tűzőöltés néven ez is általánosan ismert öltésmód. Itt két ígét vesznek a tűre, és egyet mindig visszaöltenek, így az egyik

szem a másikat éri. Ez is öltögetés, csak a visszáján mindig előre és a színén mindig hátra. Így tűzdelik a vastagabb ingaljat a felső vékonyabb inghez is. Színes, vastagabb fonallal *búzaszemek*, *búzafejek* Klézsén, Kalagoron meg *balhácskák*. Újabban a *másina*, a varrógép megjelenése óta a vászonszéleken *mesinvarrás*. Erdélyben is a férfingeken a *tődzés*, *tüdzés*, *tődzelés* összevarrás, ugyanakkor a *mell-*, *gallér-* és *kézeltő-cifrák* elengedhetetlen híme volt.⁵⁶

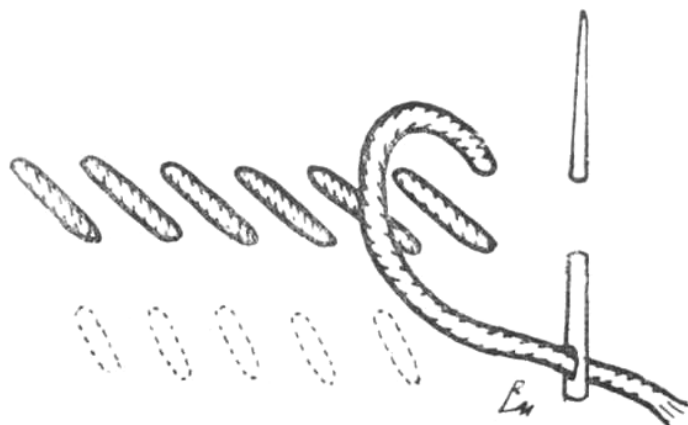
A *szegések*, *gyütések* és *hányások* valószínű a legrégebbi öltéselemek. A szegés a vágott szélek megerősítésére, a gyütés a szövött szélek összedolgozására, a harmadik mindkettőre szolgál. Ezek alapöltése a vízszintes *szem*, a függőleges *fog* és a *ferde in*.

Üselő-gyűjtés (Np, Kk), *gyittés* (Bf, Kk, Tr), *gyüttés* (R), *dűtés* (Gy), *viselő-gyűjtés*, *hányás* (L), *esszeverés* (Ka) került fehér viaszoscérnával a viselőingekre, gatyákra. Mindössze a két szövött szélt összegyűjtötték, behányták, *inazták* (Ta: 67. r). Így inazhattak valamikor állati ínrostokkal, de a háború után is a felső-marosmenti Magyarokon a szücsök a bőrtarisnyákat. De a fél- vagy *egész-fülpösi mellrevalókat* is kiszabás után inazták, nagyöltésekkel összevarrva állították próbára.⁵⁷ A viselő fehéringekre szapulni, mosni jó volt ez az összevarrás is.

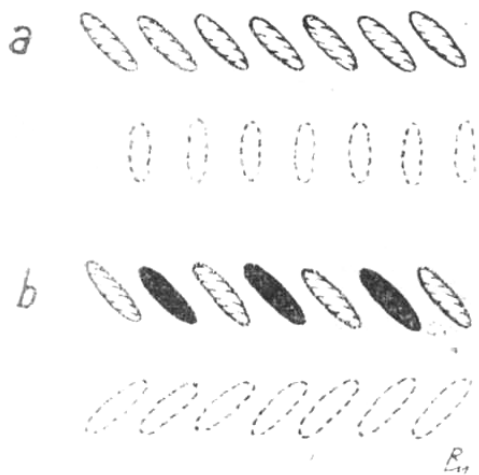
Az *inazás*, a félkereszt szem vagy gobelinöltés mint hímvarrás a Szeret-téren is számtalan változatban megtalálható. Ahogyan az öltögetés is lehet egyenes, ferde vagy kandargós, ugyanúgy az inazás is. De az *in* vagy *zin* „mehet egy igére vagy kettőre” is. Az egyigést varrják egy vagy két színben (68a-b. r), utóbbi *horgas-in* is (Tr). Mindkettővel egyenes öltéssort, *sinórt* varrnak. Lészpeden a kétigés is *sinór*; ezt simán varrják; ha fonva, akkor *fontsinór* (69a-b. r).

A *sinór*, a szalagvarrás, a magyaros-ingek elengedhetetlen öltésmódja, de ezek futnak a csángós-ingek függőleges rendeiben, és két sinor fogja közre az ingvállakon az *olvasást*, mint a széki vagy kalotaszegi varrottasokon a közép-mintát. A sinorvarrás Erdélyben nevében és valójában számos vidékünkön ismeretes. A *fontsinór* meg a szálánvarrás, inazás keleti változata, amely számos hímzővidékünkön találkozik a nyugatról jött *copfstick* fonatvarrással, fonott kereszt szemmel.

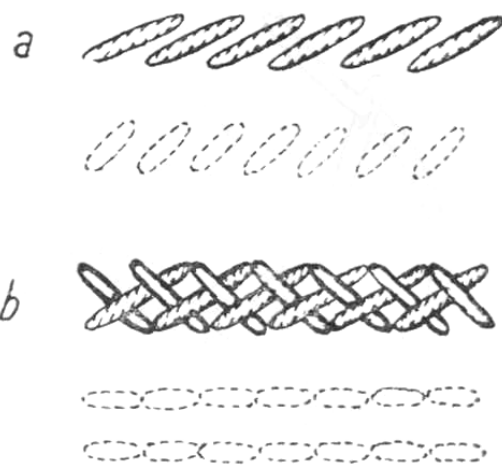
Az *in* (Tr, Np, Bf), *sinór* (L, Pu), *szenetur* (Bf: 70. r) csak abban különbözik vízszintes formájától, hogy két ígét öltenek előre, nem ferdén (69b. r), de vízszintesen egy ígét vissza. Így e szalagöltést a vékonyabb száröltés őskének

67. Üselő-gyűjtés, gyittés, gyüttés, dűtés, hányás, esszeverés, inazás.

68. a) *In, zin egy igére, félkereszt szem;*
b) *elvegyesen, horgas-in.*

69. a) *In, zin két igére, sinór, szalagvarrás;*
b) *fontsinór, szálánvarrás.*

tekinthetjük. Bogdánfalván ínt vagy szeneturt hímeztek a szücsnek is. „A cseresnye mellett megyen” (71. r). Kalagoron ugyanezt a díszítősört már láncöltéssor keretezte.

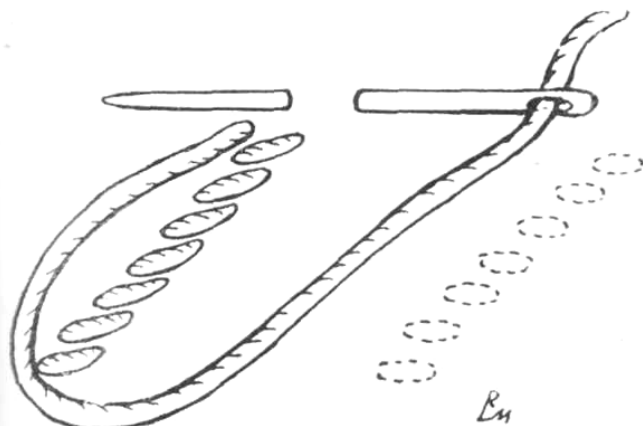
A *kandargó, kandargós-in* (72. r) egy-két vagy három színben, természetesen már szabadabb vonalvezetéssel, a *kandargós-bundák* és *-keptárak* névadó szélhíme.

Ficfalevél kétoldalra öltögetve (73. r) került a kandargó hullámvölgyeibe. Újabban „befogják szenetorral”, vagyis még körbeinazzák.

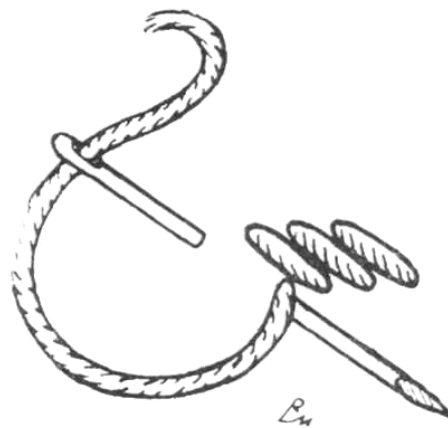
A *csillagot* a szücsök meg egy kör mentén, kétirányú ferde öltéssel virágsziromszerűen öltögetik körül. Mikor kész, más színnel betöltik (74. r).

Mindezeket a szücs hímeiket Kalagoron *urkosan* is varrják, éppúgy, mint az ingeiken a függőleges és ferde rendeket.

Esszeköti (Np), *megőti* (L), az inazást keresztezi, aki tartósabb, szebb gyűjtést tesz ingére, vagyis visszafordulva, ellenkező irányban haladva még

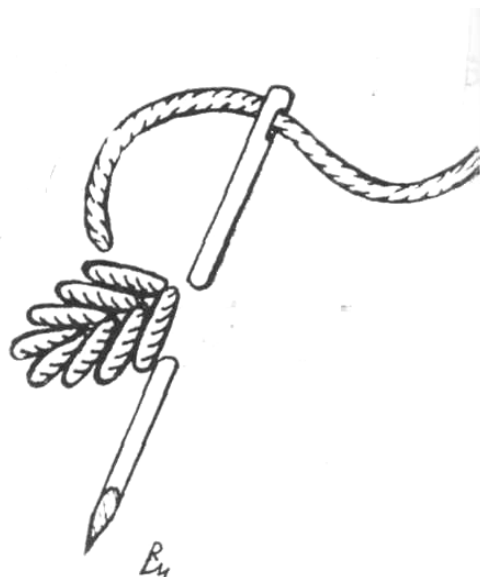
70. *In, sinór, szenetur.*

71. *Snúr, sinór, zin, szenetur* „a cseresnye mellett megyen” (bundahím).

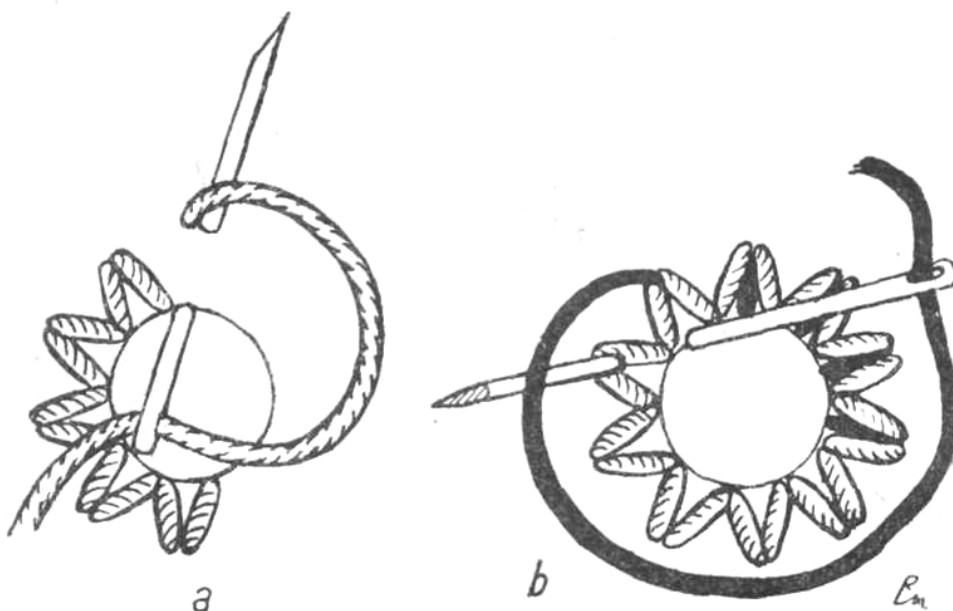
72. Kandargós-in vagy szenetur.

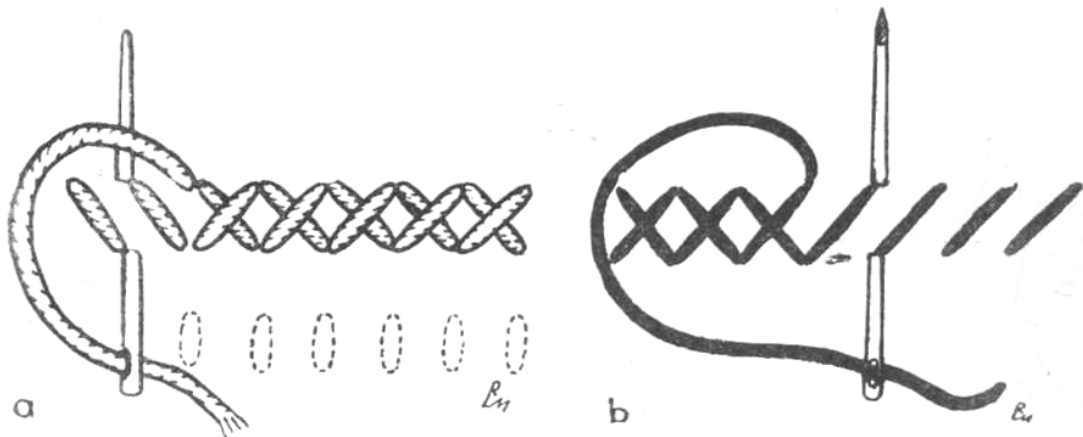
73. Ficfalevél (bundahím).

egyszer levarrja (75a. r). Így lényegesen erősebb, színes fonallal hímezve meg mutatósabb keresztöltéssort nyernék. Bőrhímzésen *cérnázás* a neve (75b. r). Mert ezzel cérnázzák a bőrruhákra a finomabb, vékonyabb irhát, és ezzel jelölik ki az egyes díszítősorok helyét. Míg a falusi asszonyok legtöbbször a tűt maguktól távolodva, kifelé tartják, a szűcsök vagy a virágozó szűcsnék, a kismesterek befelé öltenek.⁵⁸ Általában a cérnázást fekete cérnával varrják. De két színben (alsó és felső sor) kedvelt díszítővarrás is. Az inghímeken legszívesebben egyes *kereszttecskéket*, *szemeket* öltenek, akárcsak Erdélyben a régi stílusú varrottasokon.

A *kandargós-gyüttés* (K), *-gyütés* (Bf), *kandargós-gyüttés innaplóra* (Np: 76a. r), mint neve is mutatja, ünneplőingek összevarrása.⁵⁹ Ha hímet varrnak:

74. a) Csillag; b) töttött csillag (bundahím).

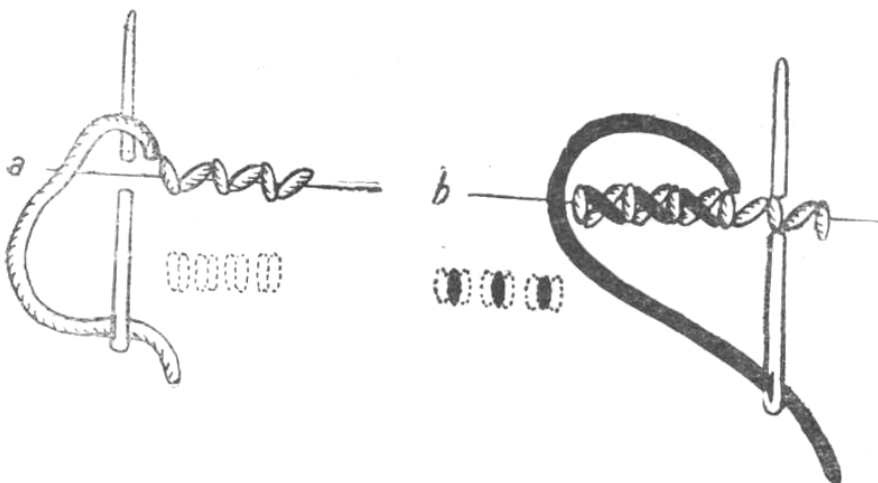
75. a) A gyűtést megőti, esszeköti, keresszem; b) cérnázás (bőrhímzésen) „viszik egy ás tét színben”, hányás (Ka) két színben.

kandargós-in vagy *horgas-in* a neve. Az egyszerű íntől csak abban különbözik, hogy minden ferde öltés után (mint a visszáján is látszik) még egyszer megöltik. Ezáltal a gyűjtés tartósabb is, szebb is. Ferencz—Palotay „sokác öltés”-ként emlegeti (1941. 18. r).

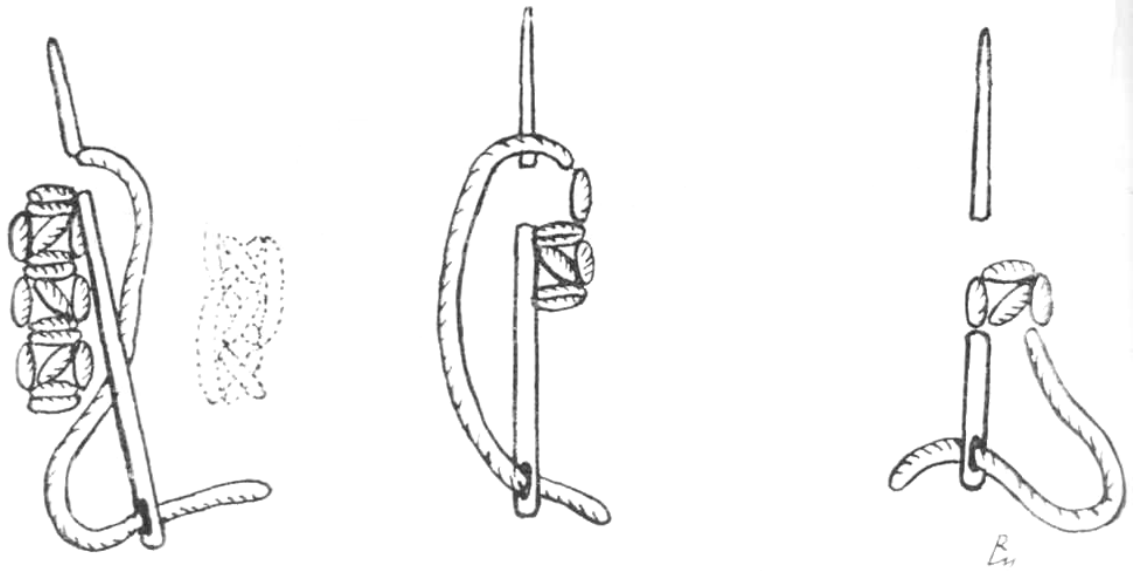
A visszaforgatott gyittés (Tr), fargatott gyittés (Bf), esszeverés (Kl: 76b. r): kereszt szem laposöltéssel, két színben ünneplőingek és párnafejek igen mutatós összevarrása. Egyszínben *szűcs-* vagy *kozsockárgyűtés* néven is ismeretes Kákova-Forrófalván, lévén a bőrosszevarrások egyik legtartósabb öltése. Ezt az összevarrást legfeljebb ollóval vágni lehet, de szétbontani...

A bubagyűtés (Kk, Bf), őtési-gyűtés (N), kicsike-gyűtés (R), felkötés (Ka): az első a két irányú ínt (77. r), utóbbiak a kereszttecskéket *béveszik két-felől*. Varrják egyszínben és bubánként „elvegyesen vagy szakadékosan”, azaz egyenként vagy kettőnként váltakozva. Fialat leányok kedvelt ünnepi gyűjtése, hányása.

Bodzabeles a gyűjtés (78a. r) Nagypatakon, ha ingösszevarrás, és *ingujj-hegye* vagy *régi brecár* a neve, ha sűrűn öltve az ujj végére, a gömbölyű szegésre kerül. *Fontsinór*, ha inghímnek varrják magyaros- vagy csángós-ingre

76. a) *Kandargós-gyűtés* *innaplóra*, sokácöltés; b) *visszaforgatott gyittés*, kereszt szem laposöltéssel.

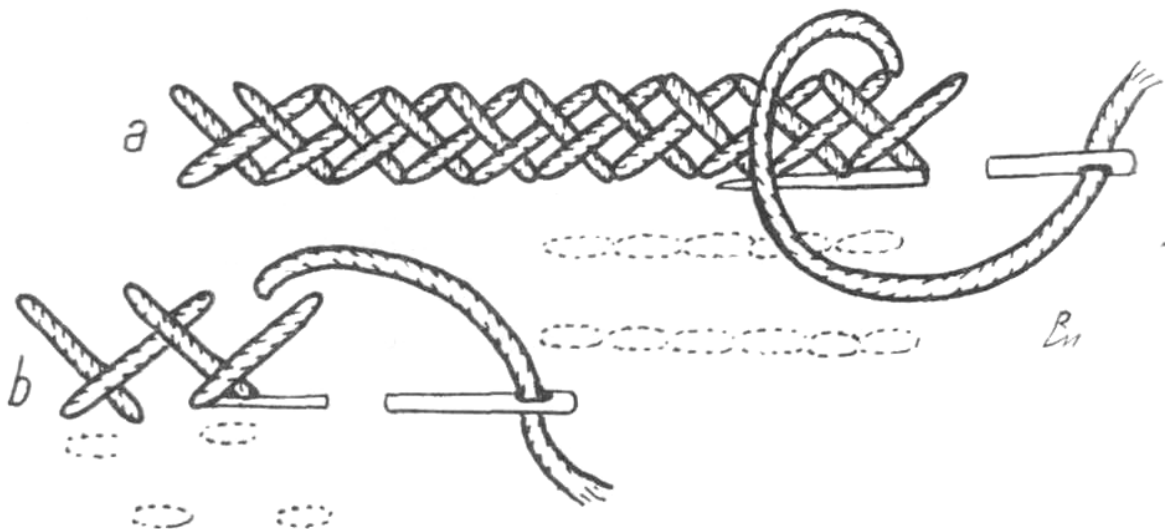
77. Buba- vagy babagyütés varrása.

egyaránt. (De így szegték a Fekete-Körös-völgyi Tárkányban és a dévai csángók is a régi ingnyak- és ingujj-széleket.⁶⁰) És mindez a vízszintesen hímzett szálánvarrott öltés első felhasználása. (Lükő még hiányolta az ínvarrást a moldvai csángóknál.)

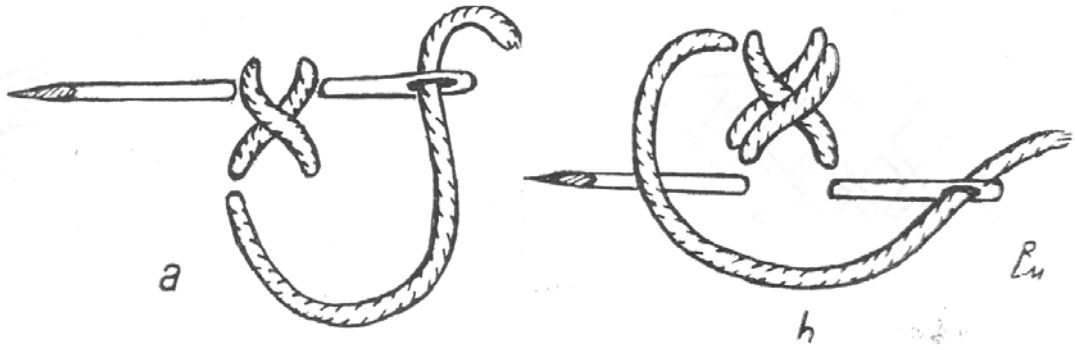
A *bodzabél*,⁶¹ *keptárhím*, fonatöltés (79. r) viszont az egyik legrégebbi szücsním. Egy és több színben ma is elengedhetetlen a moldvai csángó bundaféléknél.

Fontsinór gyéren, *kondorgó* (N), *csipke* (Kl), *cérnázás* (Ka, Gy: 78b. r), ha a kézelőre ritkán varrják, úgy, hogy az öltések között egy-egy ígét kihagynak. Boszorkányöltés vagy Margit-öltés néven szintén közismert öltésmódunk.

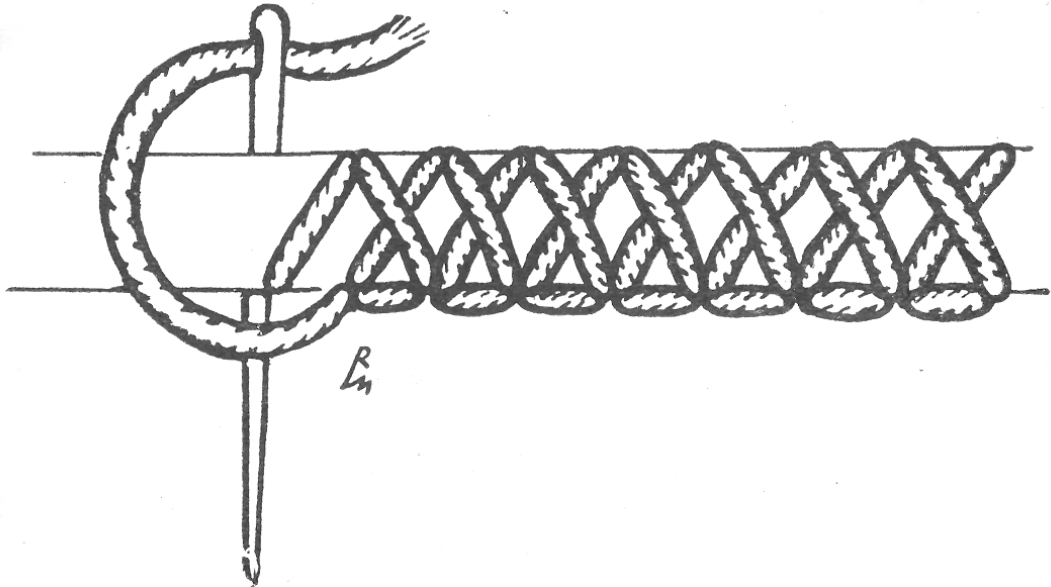
Az *ingujjhegye* (80. r) még tartósabb, a kopásnak kitett helyet még jobban védi, ha a szélét még egy öltéssel megerősítik. „Szökösötten varrva” a szücsök *légy* néven ismerik (81. r). Ezzel *csipkézik* a tömött díszítősorok szélét.

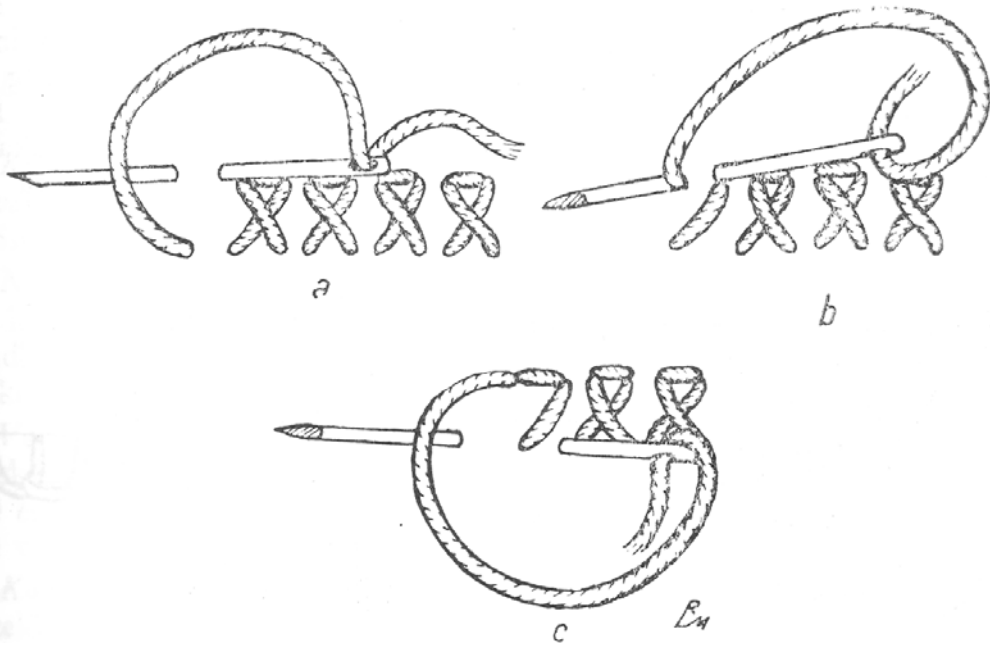
78. a) *Bodzabeles-gyütés*, *fontsinór brecárnak*, *inazás*, szálánvarrott öltés; b) *fontsinór gyéren*, *boszorkányöltés*, *cérnázás* Kalagoron és Gyimesen, Margit-öltés.

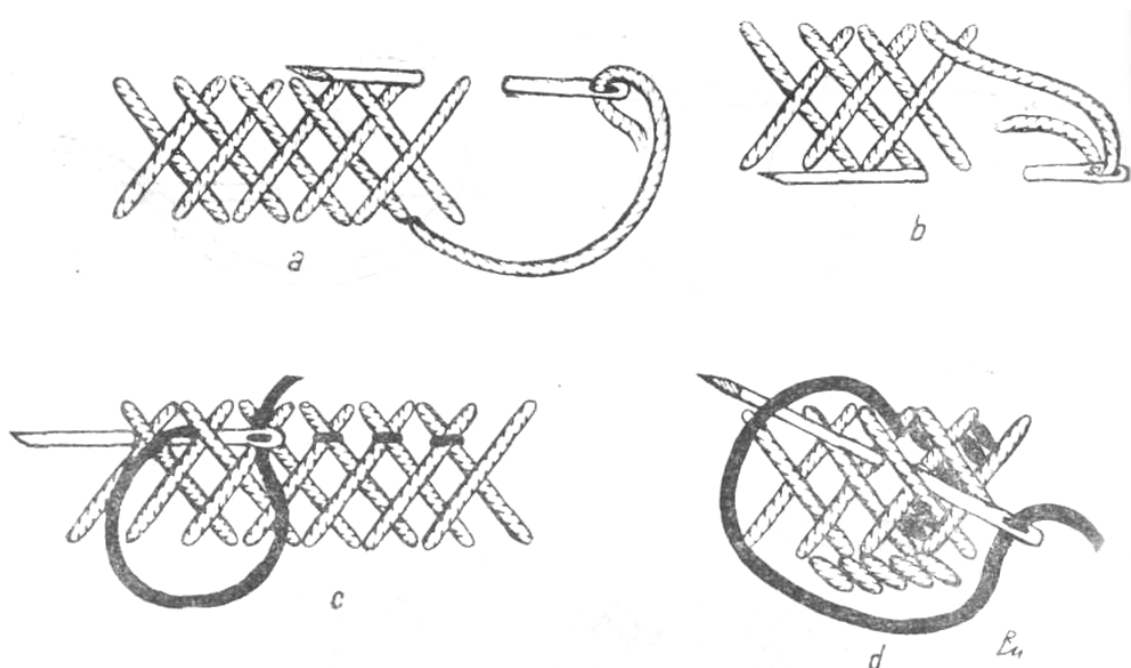
79. Bodzabél, keptárhím.

80. Ingujjhegye.

81. Légy varrása (budahím).

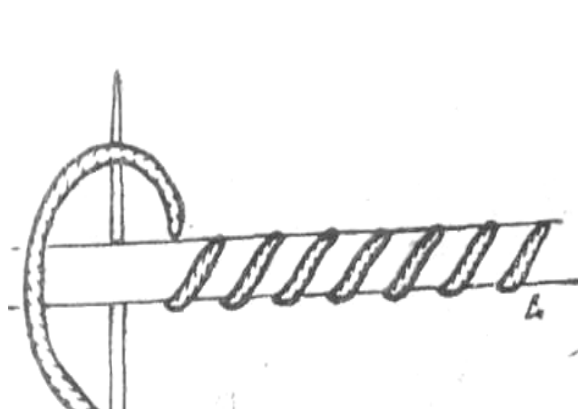

82. a,b) Cseresnye vetése, urzila, c) lecsipteti, d) tőtött cseresnye (bundahím).

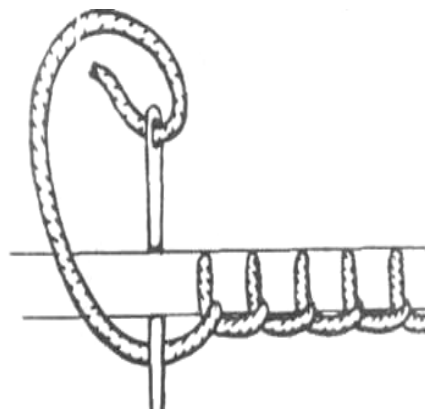
A cseresnye vetése, urzila (Bf) ugyanebbe a családba tartozik. A szücsök rendszerint fekete fonallal vetik, majd színessel csíptetik. Meghatározott ritmussal színessel is tőtlik (82a-d. r). „A cseresznye mellett megyen az in, a szenetur.” A régi kalotaszegi kötény és muszuly ráncait is így kockázták egykoron.

A funkcionális és díszítővarrásokat, a varrásokat és hímzéseket éppen úgy nem határolhatjuk el mereven, mint a vászon- és bőrhímzéseket, ha kialakulásukban, fejlődésükben és kölcsönhatásukban akarjuk valamennyit megismertetni. Ezért újra vissza kell térnünk a legegyszerűbb szegéshez, hogy más irányt vehessünk.

Szegés (L, Bf), behányás (R), bezere (N: 83. r), tulajdonképpen inazás került a régi madzagnyakú-ingekre, bezeres-ingekre, amelyek nyakát még nem gallérozták, csupán egy vastagabb madzaggal húzták össze. Elég nagy ferde öltésekkel szegték, hányták, egyszerű viaszoscérnával a viselőingek nyakát, és színes fejtővel, majd cigájával az ünneplőket. A bepántolt nyakra már paraszthányás (76a. r) került.

83. Szegés, behányás, bezere.

84. Urkosszegés, farkasfog.

És a hasíték mellé elől?

Farkasfog (L), *urkos-szegés* (Bf), „huroköltés a mejjire”: a nyakbevágás szélét hurkolják be vele. Vagyis az előre megöltögetett, megtűzött hasítékot *urkosan* vagy *farkasfoggal* megerősítik, egyben díszítik. Ennek kellett volna egykoron távoltartania az ellenség golyóját az ing viselőjétől, és a *bábfognak* a szóbeszédtől és minden rágalomtól megoltalmaznia. Az öltés lényegében csak abban különbözik az előbbi szegéstől, hogy a szálát a tű előtt vezetve a szegett szélt erősen és szépen behurkolják (84. r).

Ez a varrásmód is nevében és lényegében általánosan ismert. A Szeret-téren farkasfog néven számos fogazás ismert a *vállhegyén*, és a huroköltésből legkülönféle egyenes, ferde és kandargós *urkos-rend* származik. Ebből az öltésből is két irányba indulhatunk.

A fog, *fogazás* a hímzéseken — éppúgy, mint a szötteseken — a vászon vagy díszítmény szélén mintegy bele- vagy kiharap a vászonból. A fogas párnafej a legrégebbi hímes szöttesek közé tartozik. A vállhímek szélén meg a kisebb-nagyobb fogak csipkézett átmenetet képeznek a díszített és díszítetlen felületek között. De nemcsak a moldvai csángó, a kalotaszegi vállfűmintás írásos öltésmódjai között is jelen van a *fog*, *farkasfog*, *egy- és kétrendes-fog*.⁶² De hol ismeretlenek ezek a vászonra merőleges vagy ék alakú mintaelemek? Hisz a különféle fogak, fogazások országhatáron innen és túl mindenütt ismeretek és kedveltek.

Az *urak* vagy az *urkos* aztán a vászonszéltől elválva, akárcsak a szemzés vagy az inazás, mehet ferdén vagy rendszeren, egyenesen.

A *tekerményes vert urkos* (Kl), az *urak* (Ka, Kk, Tr) különösen Kalagoron elengedhetetlen a tekerményes csángós-ingek ujjáról (85. r). Nagypatakon „vizik kétrendvel is”, az *két urak összevervel* Klézsén. Pusztinán a *kandargós urkas-renden* tanult a kisleány varrni. Neveztek *szóthímnek* is. Valamennyi nyitott láncöltés. De varrták egy *renddel* és *borítva*, szemben is.

Az *urkas* (Bf, Ka), *egy- vagy kétigés-futóka* (L), *félkörhúgy* (Kl) szintén a nyitott láncöltés egy neme (86. r), a legrégebbi rendszeres vagy alárendű ingek igen gyakori ujjhíme.

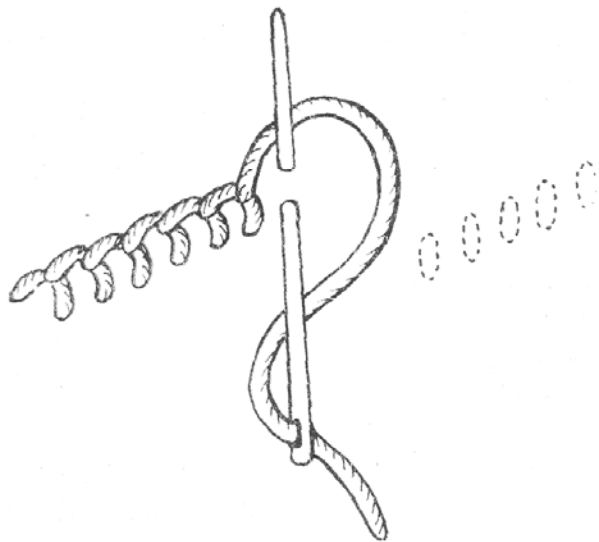
Urakbavetés, láncöltés (87. r) került kezelő helyett a régi ingujjak végére. Lészpeden *lánchímnek* is nevezték (88. r), mikor ingre, jegykendőre hímezték.

Kicsiurak, *előurak*, a babagyűjtés mellett *gecaeléhányás*, *urak* (Bf), *urkasán varrt* (R) néven ismerik és varrják a Szeret-téren. Vászonszéleket is varrtak össze vele, s arra kerültek még a nagygyűjtések, hányások.

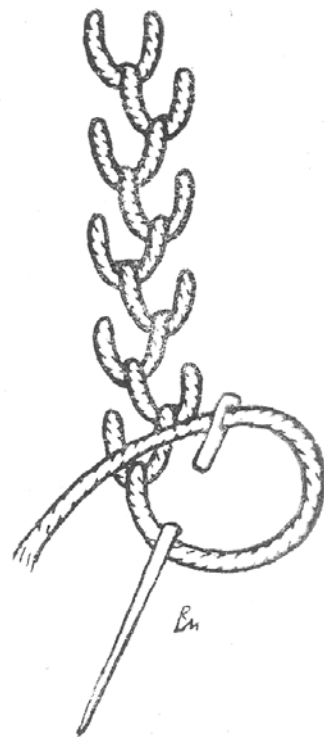
Nagygyűjtést (Ka, Kk, Tr), *bokorhányást* (L: 89. r) varrtak a nagyünnepi ingekre, felváltva átcsavart laposöltést.⁶³ *Enkelve van* — mondják, ha „mindkét szálát beötik”. Varrják két, de három *lábbal* is. Egyszínben és szakadékosan kettőnként vagy hármanként.

Vertgyűtés (Np), *nagygyűtés* (Kr) vagy *purcselos-gyűtés* (Bf) (90. r), ha egyenként varrják át a széleket és egyenként valamennyit leöltik. Ünnepi ingre és gyapjúágyvetőre egyaránt varrják. Leginkább szövött széleket kötnek össze vele.

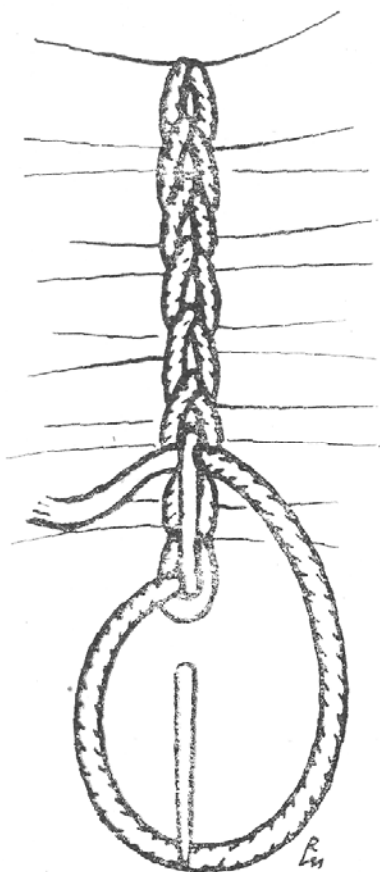
Kandargó vertgyűtést (91. r) varr Nagypatakon, akinek sietős a dolga. „Üszelögyűtés, szapara, hogy megyen hamarabb.” Klézsén *kondorgós-gyűtés* vagy *inkelés* a neve. Lepedők, takarók gyakori összevarrása.

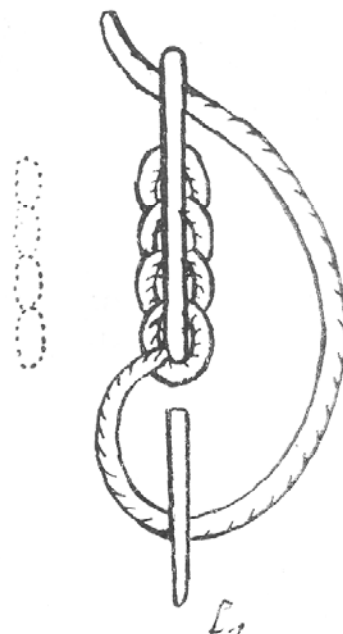
85. Tekerményes-vert-urkos.

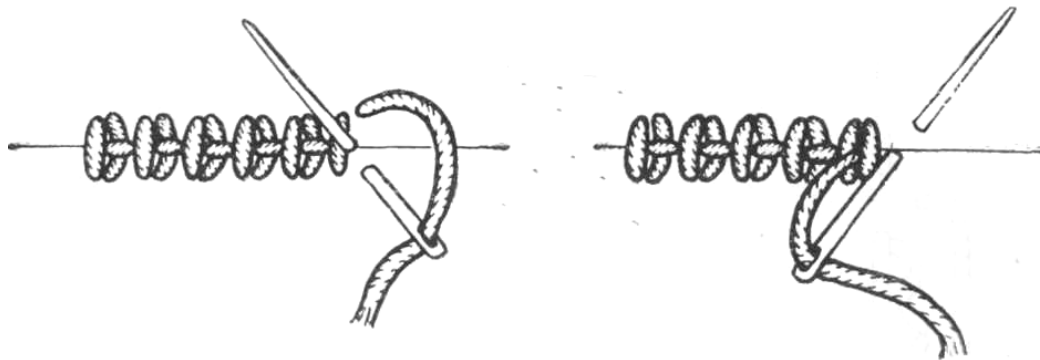
86. Urkas-kétigés-futóka, nyitott láncöltés.

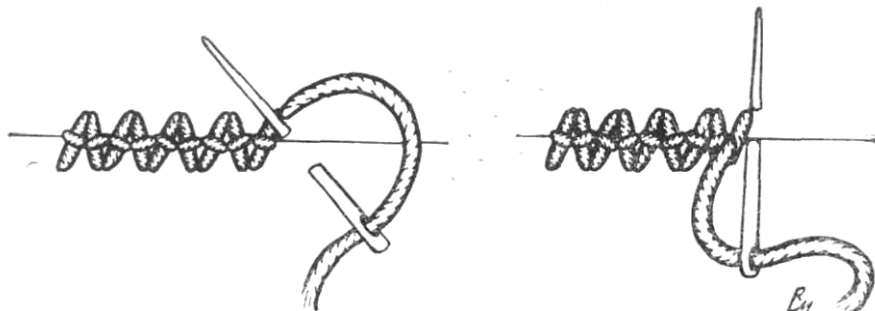
87. Urakbavetés, régen ezzel szedték össze az ingujj végét.

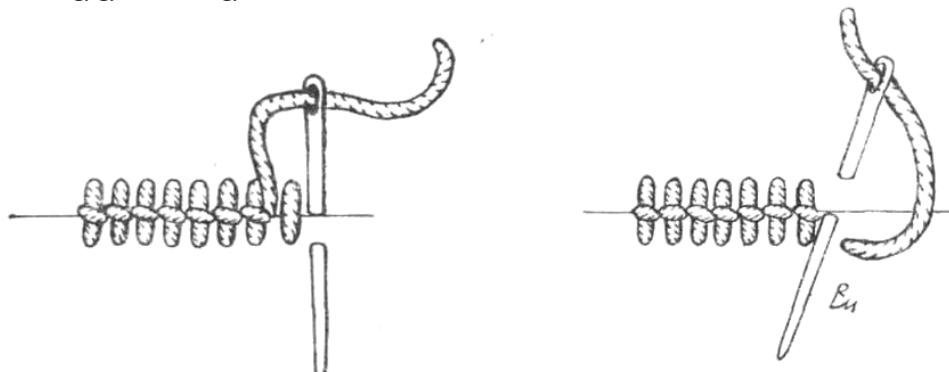
88. Urak, urkasan varrt, lánchim.

89. Bokorhányás, nagygyűlés.

90. Nagygyűlés, vertgyűtés.

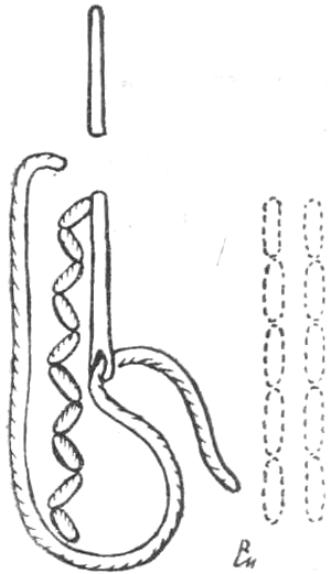
91. Kandargó vertgyűtés

Nagygyűtés Trunkon, ha egy oldalát megduplázzák.

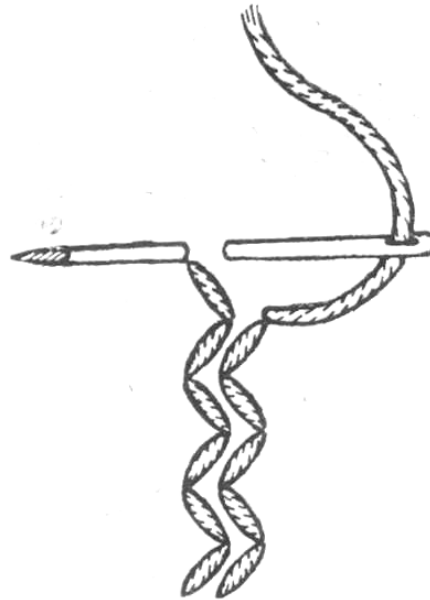
Aprógyűtés Kákován, ha „az urakat meginkelik”, az urokszegést leöltik.

A különböző összevarrások, szegések mellé és a kopásnak jobban vagy kevésbé kitett helyekre mind több díszítősor, díszítőelem került, természetesen jobbra az eddig ismertetett öltéselemek felhasználásával.

A Szeret-téren is különösen kedveltek a különböző hullámvonalak, melyeket részben ferde, részben pedig vízszintes és függőleges szálak öltögetésével képeznek.

92. Kicsikandargó, ökörhúgyas, fogasöltés.

93. Egyszerűbb kandargó (bundahím).

Kicsikandargó, fogasöltés került igen gyakran az összevarrások mellé. *Ökörhúgyas* (L), *kondorgós* (Bf), de *visszarugó* (Kr) is, mert mindig két ígét vesznek a türe és ferdén, az előző ín végébe visszaölnének (92. r). Varrják egy ige kihagyásával is; akkor *félbalhák*. Készülhet vízszintesen, függőlegesen és ferdén, egy vagy két színben. Így Trunkon *kapagtatott* a szikrahímes servetek szélén. Bőrhímzésen *egyszerűbb kandargó* (93. r), a karöltő alá varrják két-három rendben, egy-két-három színben.

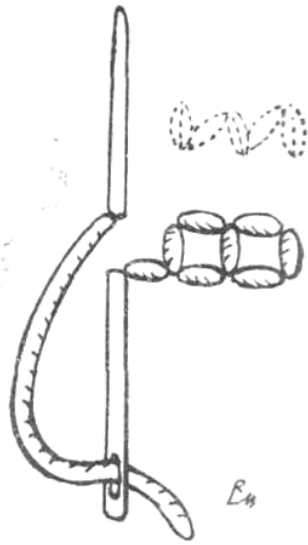
Az *egyszerű* és *töltött ökörhúgy*, valamint annak *forgatása* a gyimesi csángó-bundák legrégebbi és igen gyakori öltéseleme (Horváth Csaba, 1972. 16).

Kandargó (Np), *egyigés* (Kk), *ökörhúgyas* (Kl) a hímecske akkor is, ha vízszintes és függőleges öltögetéssel 1—1 ígét vesznek a türe. Lészpeden úgy tartják, hogy ha egyenesen öltik (94. r), akkor *paráma* vagy *lúdszem*, aszerint hogy közelőre vékony cérnával vagy összevarrás mellé vastag szállal hímezik. Vagyis az öltögetés lehet *egyenes* és *kandargós* (95. r). Mehet egy, három és öt ígére. Lehet egy, három, öt és hét rendű, aszerint hogy elől csicshímre vagy vállra kerül.

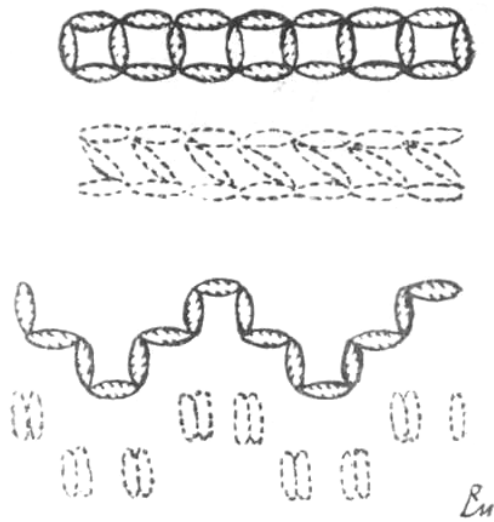
A *szaparahím* (Kk), *nagylebbentyű* (Np) vagy *csupágszem* (Bf), *nagysetrán* (L: 96. r), a fél oldalán inazott vagy a mindkét oldalán hullámosan öltögetett *hozughím* (Kr), *nagyrecés-hím* tömött sorokban a női ingek kedvelt mell- és hátrendei.

Ötés kandargatottan (Bf), *kétötés* (R), *háromötés* (Kl), *setrán* (L, Pu: 97. r) kerül egy vagy mindkét oldalára az előbbi díszítősornak, vagy paráma mellé a csicshímek két oldalára.

A függőleges vagy vízszintes hímzett sorokon kívül igen érdekes ferde, *tekerményes* vagy *horcos*, *harcos* öltéssorok a tekerményes csángós-ingeken figyelhetők meg.

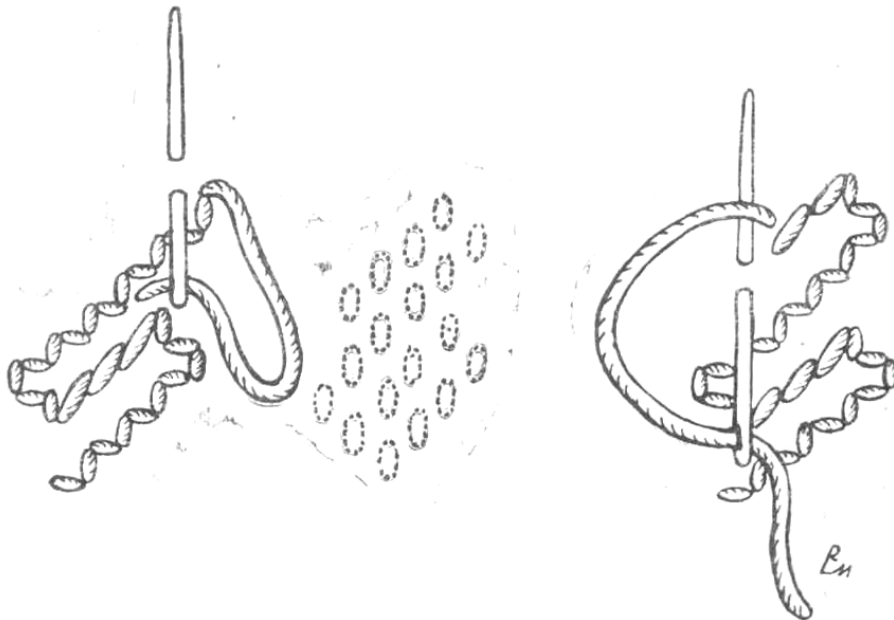
94. Lúdszem vagy paráma varrása.

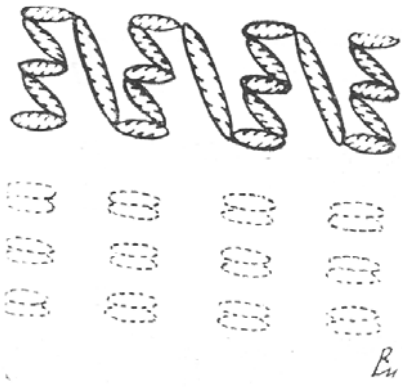
95. Egyenes- (paráma) és kandargós-ötögetés.

Köröm (Ka, Kl, R), kisebb vagy nagyobb *nagy-nacs körmök* (Kl), *nagy-szembevaló* (Ka), *nagyrend* (Kl), *két-, háromigés* (Kk, Tr), *négyigés* (N), *nagynyeszegyilás* (Bf) kerül nemegyszer a simán varrt zsinór vagy a hurok-öltéses rendek közé. Lészpeden *seggelének* vagy *seggelőnek* is mondták, mert úgy *csapanyosan*, ferdén, fentről lefelé varrták. Mindkét öltésmód abban áll, hogy két, három vagy négy ferde öltés után a végét beöltük, és ezzel fordul a tű iránya (98. r).

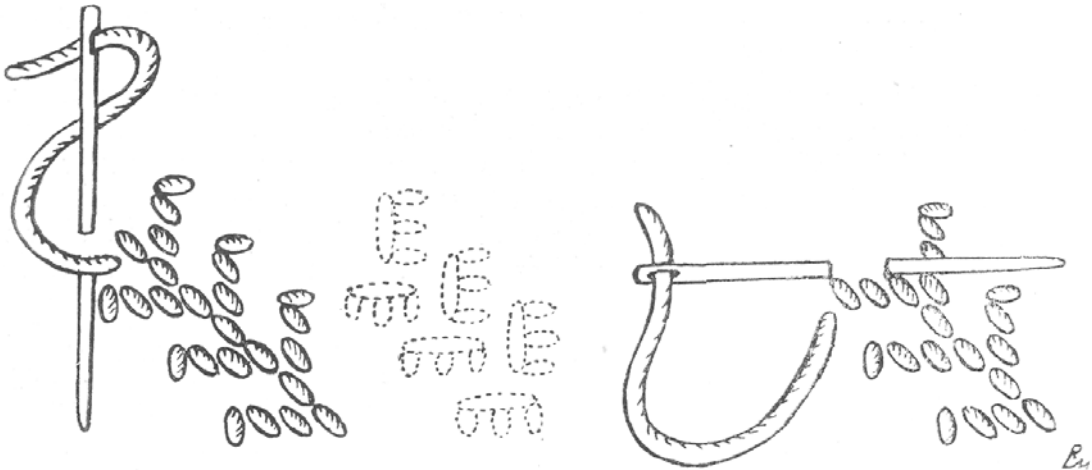
Kandargó (Ka, Kl, L, R, T), *kandargó harcosan, horcosan* (Kr), *ötetlen-nyeszegyilás* (Bf: 99. r) a „pusztájában”, a ferde díszítősorok között magában vagy 2—3 kandargó *esszeverve*, tehát 2—3 sorban egymás mellett kanyarog. A legrégebbi, öreges tekerményes-ingenek előfordul (NJ: V. színes), hogy az ujj.

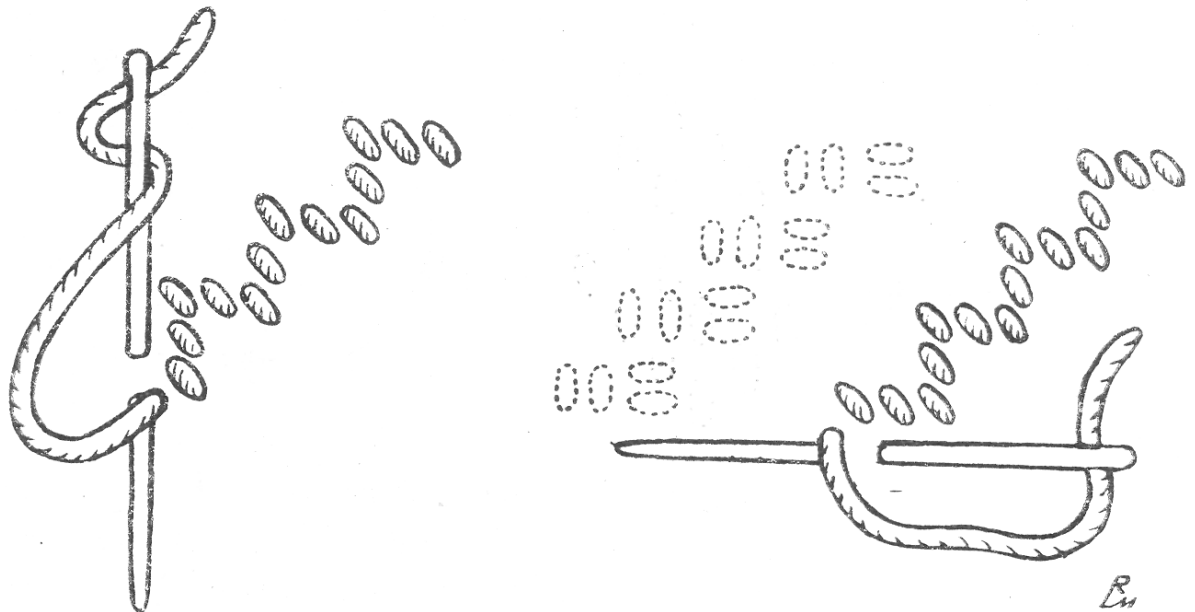
96. Csupágrend, szaparahím.

97. Ötés kandargatottan, setrán.

98. Nagyköröm.

99. Kandargó, ötetlen nyeszegnyilás.

minden dísz a szemek két oldalán megfelelő távolságban szembefordított két kandargó. A hímzett felületen mindössze ezek váltakoznak hármas sorokban, vagy a kandargó két oldalán sorakozó szemek.

A *szemek* és *szemesvarrások*, egyszerű és töltött *szemzések* legváltozatosabb formáival találkozunk a Szeret-téren (100. r).

A *tyúkszem*, *lúdszem* és a *békaszem*, de még a *rákszem* sem határolható el pontosan. Néha ugyanarra a hímeckére, jelre vagy jegyre falvanként, de még egyéneként is változik az elnevezés.

Szem, *tyúkszem* általában a négyoldalról körülöltögetett ige. Régi leány- és menyasszony-, no meg menyecskeingek elengedhetetlen hímeckéje (100b. r). Tyúk-, békaszemek Kákován, ha egy ige kihagyásával vízszintes sorban ismétlődnek (100c. r). De *szökdösötten varrott paráma* is. Mert a paráma — *práma* (Tr, Kl) a vékony cérnával, dúsán hímzett elválasztó sáv — kézelők, csicshímek elmaradhatatlan mintasora (100d. r).

Lúdszem, ha függőleges vagy ferde sorban vállszélre vagy tekerményes-ingre hurkosrendek közé kerül (100e-f. r).

Félbékaszem (100 g. r) és békaszemek egész sorával találkozunk, melyeket helyenként rákszemnek is neveznek. A háromigés békaszemet (100h-i. r) képezhetik egymást keresztező 3—3 négyzetöltésből, vagy a közepére kereszt-szemet, esetleg egy láncszemet hímeznek.

Az *egyszerű* vagy *töltelékes békaszemek*, *rákszemek* Bogdánfalván és Forrófalván a töltelékes, nagyünnepi ingek díszei. Itt a 3 igényi vásznat körbehímézik (101. r) és saját színnel vagy *másmóduval* töltik. Például piros szem feketével töltve, közepéből egy öltéske sárga ragyog ki. Az egyszínű békaszemeket egyenként vagy kettenként „szakadékosan” varrják. A két-, esetleg háromszínű szemekből a ferde csíkcsoportok középső sorát képezik. A nagypataki *békaszem* (100m. r) Kákován *cseresnye* is.

A *pitánkák*, *barackmagok* (100n-s. r), a *pitános* és *barackmagos-szemes-ingek* igen érdekes váll- és mellhímei.

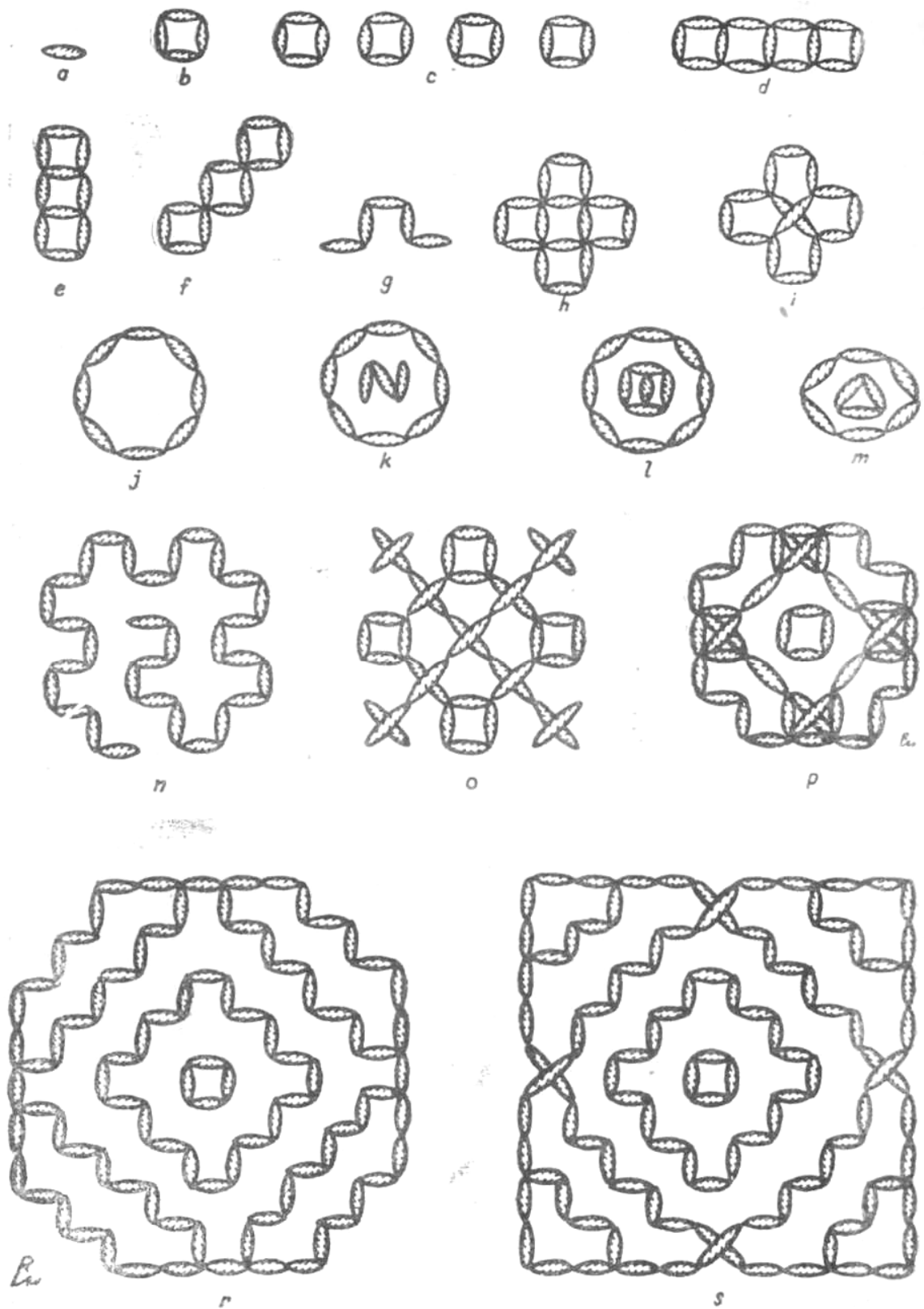
Pitánka (100n. r) Nagypatakon az egyik oldalán ötéses kandargó, igen kedvelt csupághím. Külsőrekecsinben „csupágra pitánka mellé igényesen cseresnyét (100l. r) középöltéske nélkül varrnak”. Ugyanaz *harcosan* a tekerményes-ing ujjába kerül.

Barackmag (100 r. r) elvegyesen, majd több színben (piros-zöld, piros-kék, piros-fekete), a gyoszényi és forrófalvi nagyingek igen jelentős vállhíme.

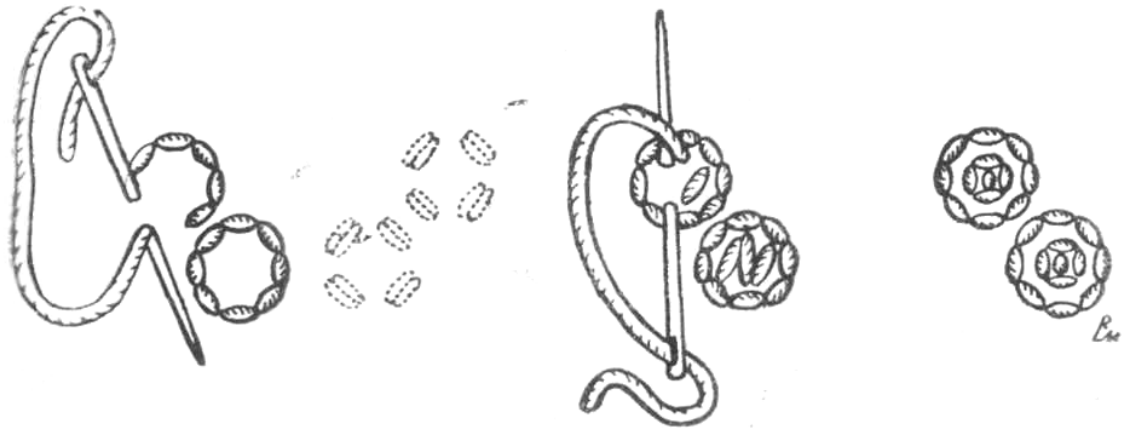
Gyoszényben mellrenden, négyzetes formában (100s. r) veres-fekete tömött díszítősort képeznek. A két mellrend külső oldalán *fiak*, *pujkucák* (100p. r) szintén *elvegyesen* sorakoznak.

A négyzetöltéssel hímzett szemeshímek helyét egyre inkább a *keresztes* és *butukos* hímek kezdték elfoglalni. Egyik hímzémód sem volt idegen, a visszaforgatott gyűjtéseket és az egyes kereszttecskéket már régóta varrták. A butukos hímek alapöltése is az inazás és a *vertvarrott*, melyeket, ha más összefüggésben és kisebb mértékben, de már alkalmazták. A határvonalak itt is elmosódtak, minthogy a technikák huzamosabb ideig egymás mellett élnek, és csak fokozatosan szorítja ki az újabb a régít. Az egyik elnevezés átmegy a másikba.

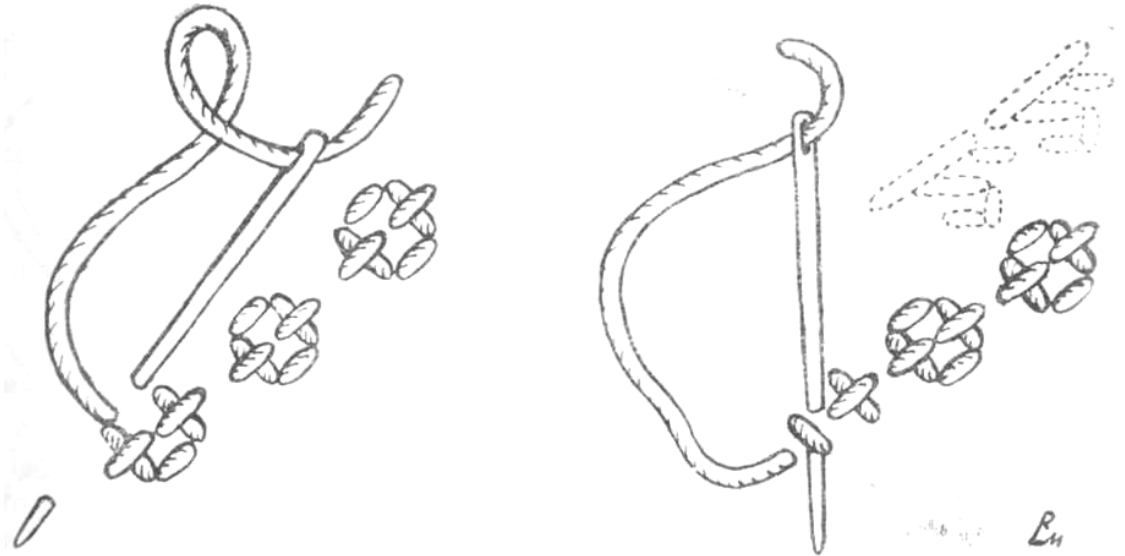
Két cseresnye beőtvé (Kl), *két kereszt békoppantva* (Tr), *két keresszem beőtvé* (L), *ikres babak* (N), *babok* (Bf: 102. r) kerülnek „két rend köröm” (Kl) közé vagy a „nyeszegylás-inú” (Bf) ingekre. „Ha a keresztet megötik, akkor bab” — mondják Nagypatakon. Ezek is, mint a szemek, leggyakrabban páronként váltakoznak.

100. Szemek, szemeshímek: a) szem; b) tyúkszem; c) tyúkszemek vagy paráma szök-dösve; d) paráma; e, f) lúdszem; g) félbékaszem; h, i) békaszem; j) békaszem, rákszem; k, l) tőtött békaszem, rákszem; m) rákszem; n-p) fia, pujkuca barackmag vagy pitán mellett; r) barackmag mellrenden; s) pitán váll- vagy mellrenden.

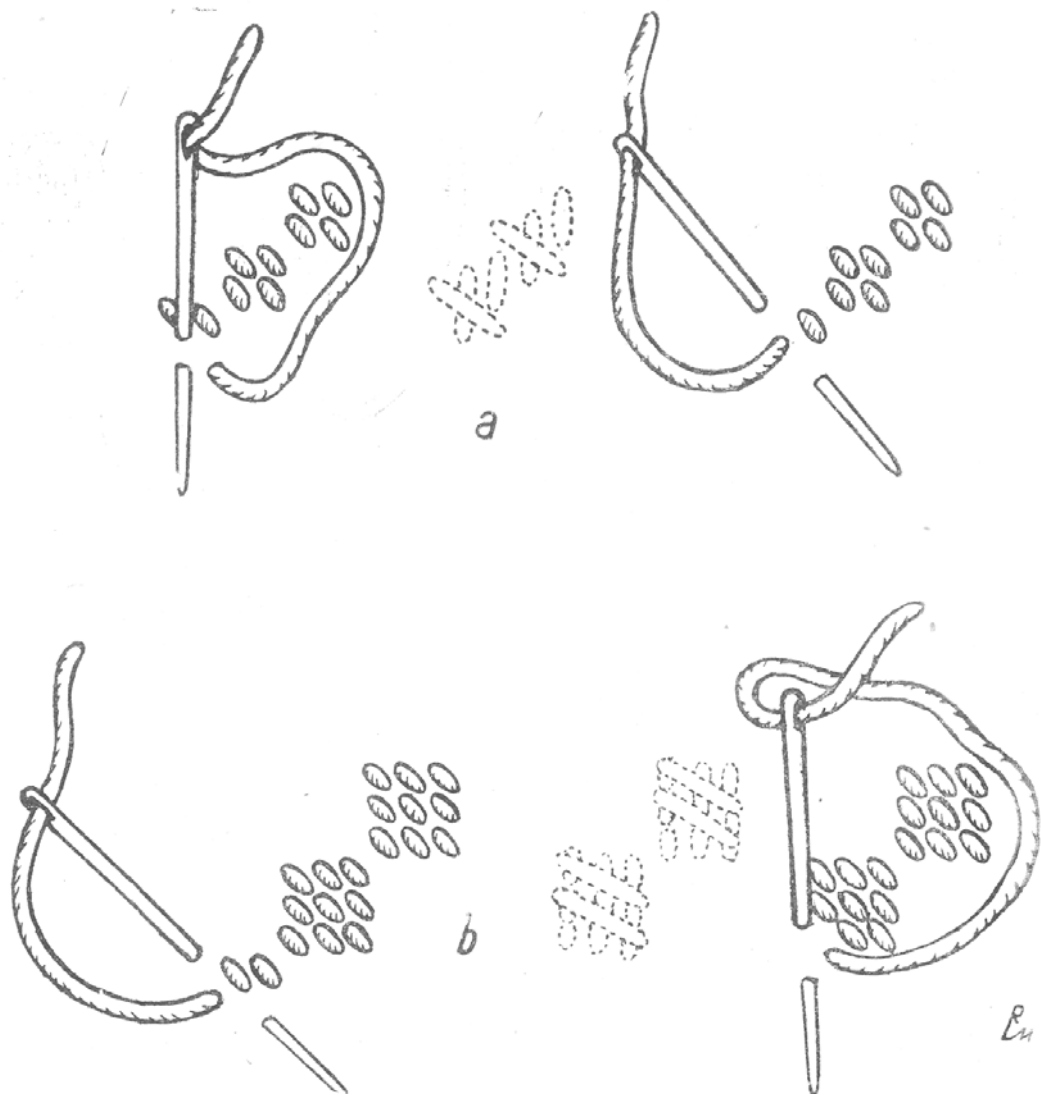
101. Békaszem és töltött békaszem varrása.

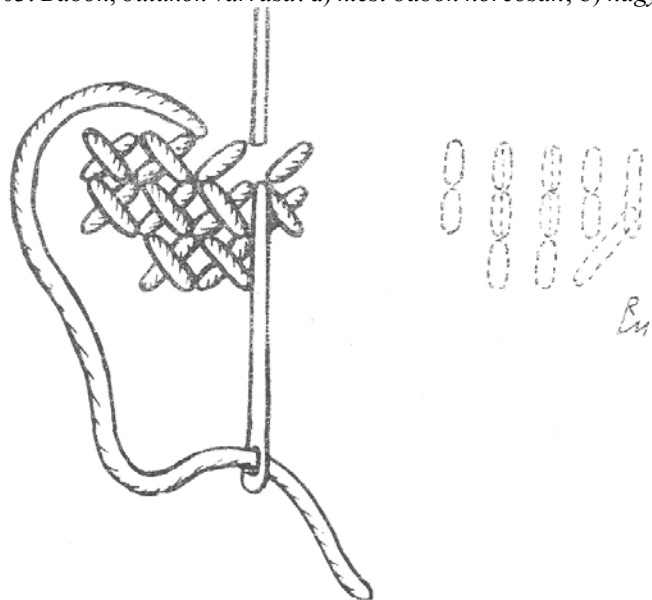
102. Két kereszt szem beőtvé, cseresnye varrása.

Babok, *bobok*, *butukok* (Bf: 103. r) szintén a tekerményes-ingek csíkcsoportjainak kezdetben csak középhímei. A *kicsi butukok* (103a-b. r) is lehetnek *ikres babok* (Np), ha kettenként váltják színben, és varrhatják *horcosan* (ferdén) ingujjba és *butuk igenyesen* (Kr), ha ingvállra kerül. Ezt, ha két irányba öltik, mint a kelimvarrást, akkor az öregek *tetűbélnek* nevezik; a fiataloknak ez Bogdánfalván *butuk*, Forrófalván *sábák* is. *Sábákol*, ha két vagy három színben váltakozva az ingvállat körülvarrják és a vállrendeket aláhúzzák vele. A *nagybutukokat* (103c-d. r) is varrhatják ferdén egy és több színben. Ha feketével körülöltik, akkor *zuzák*.

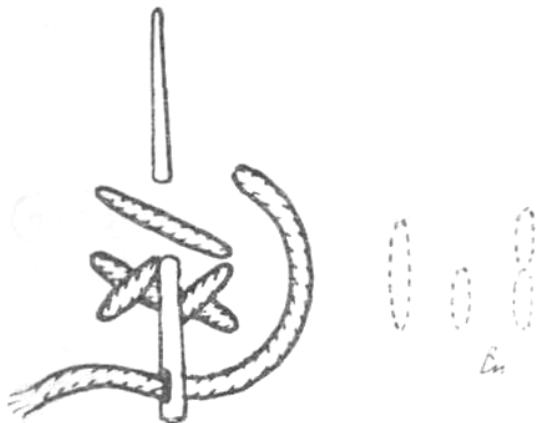
Keresztecskével (kereszt szem: 104. r) leginkább a magyaros-ingeket díszítették, a melleken a kicsihímeket és 1945 után a *szekércés*, *csillagos* és más újabb ingeket varrták (NJ: 85. k).

103. Babok, butukok varrása: a) kicsi babok horcosan; b) nagy babok harcosan, ferdén.

104. Kereszteshím varrása.

105. Vertvarrott vagy butukos varrás.

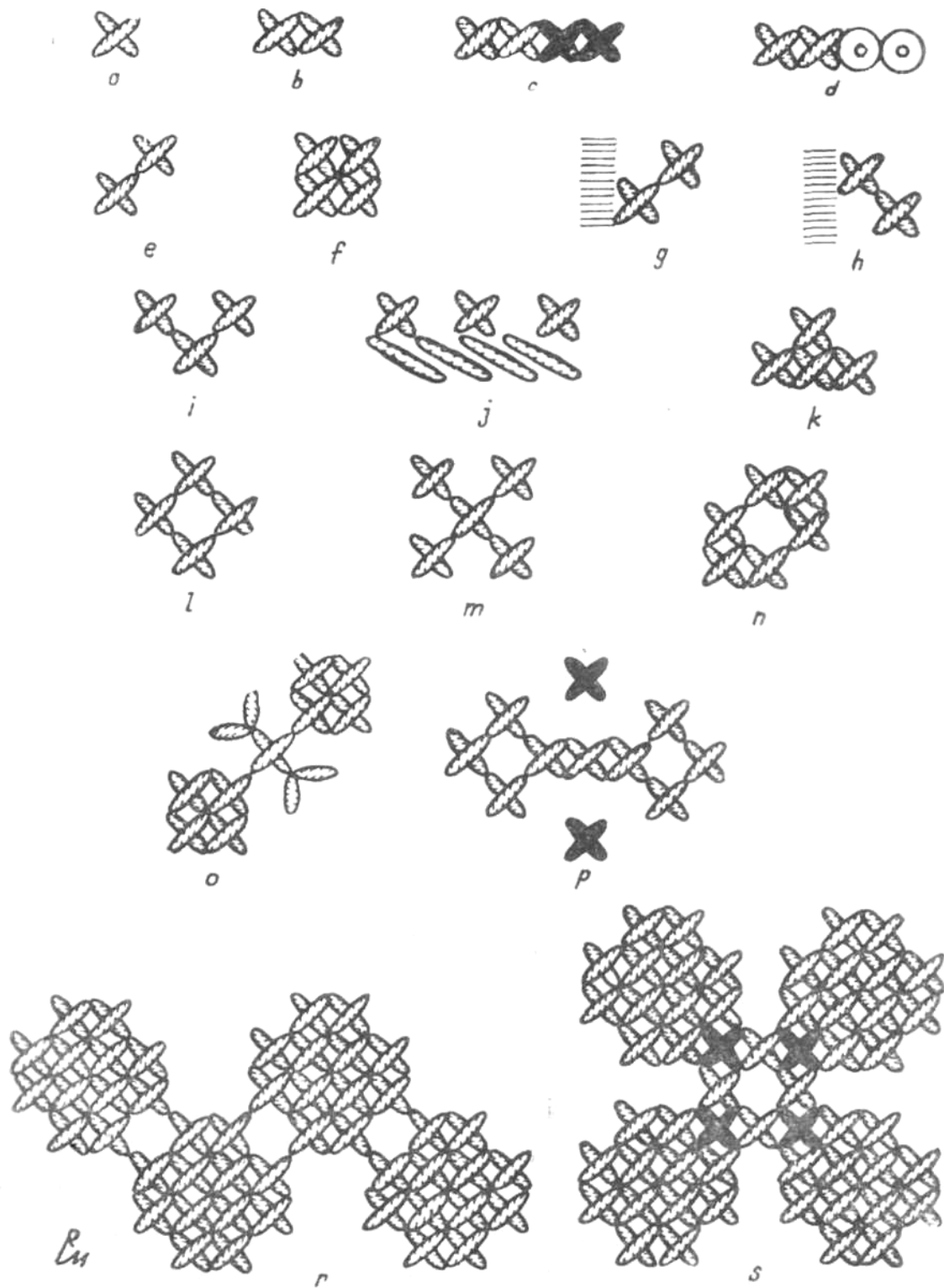
Kereszt hátraforgatva vagy *vertvarrott* (Kk), *sábák* (Tr) vagy *butukos-kereszt szem* (L: 105. r) abban különbözik az előbbtől, hogy két és annál több szem szélességben átöltenek, majd „hátraforgatva” egyenként mint az egyszerű kereszt szemet beöltik. A *butukja*, az alsó öltés „lehet 15 ige is, és igeenként reaöltenek”. Kezdetben csak a hímzett ingvállak vízszintes és függőleges babjait varrták így. Később a papírról vett minták is ezzel az öltésmóddal készültek. Idővel az alsó öltés elmaradt. S a butukos öltés félkereszt szemmé, gobelinöltéssé egyszerűsödött. Alapjában visszatértek az apró öltéssel varrott inazáshoz ...

Zin- vagy *invarrással* (69b. r), *fontsinórral* (szálánvarrott öltés) ebben a században csak díszítősort varrtak. Az almás-, kupás- vagy csillagos-párnák már butukos-kereszt szemmel vagy egyszerű keresztcsécskével készültek.

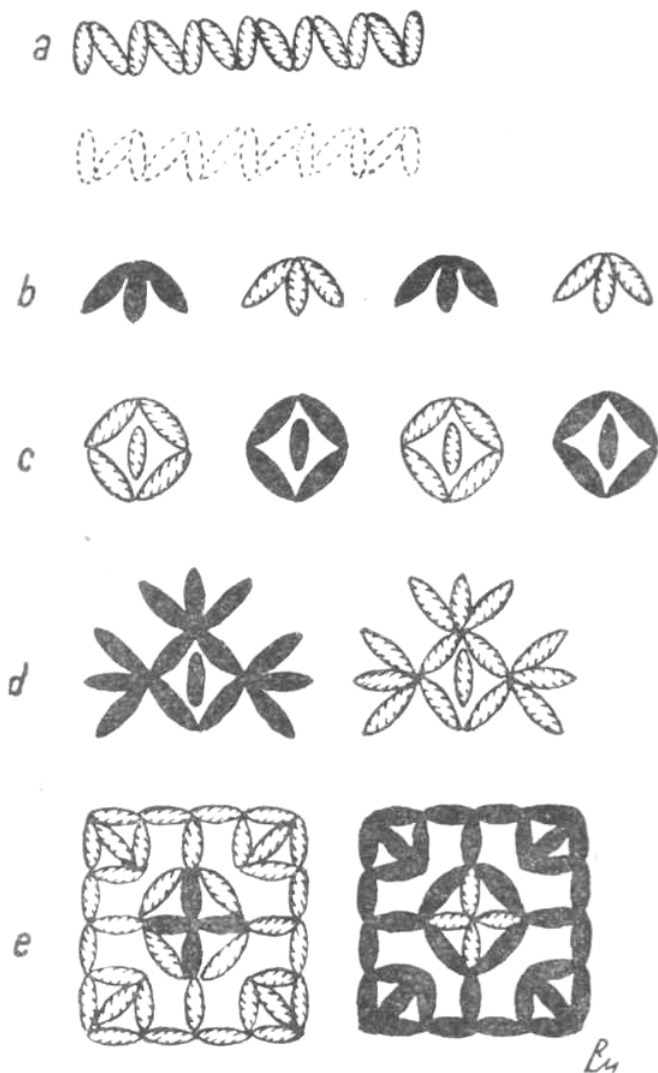
A *kereszt hímeckék* (106. r) igen kedveltek különösen Lészpeden, Pusztinán. De Kalagoron is a súlyosabb csupágrendek között a kisebb hímeckéket és a vállhímekeket mind gyakrabban öltötték *keresztcsécské*vel.

Kereszt (Kk), *keresztcsécske* (Ka), *kereszt szem* (Kl), *légy*, *muskucel* (L: 106a. r) a leggyakrabban egyes kereszt szemként fordult elő. *Keresztcsécske* (b) kettőnként, de *fogaska*, *olvasás* a hímzett csángós-ingvállak szélén, ha két színben (c) vagy „két kereszt szem váltakozik két szem gyönggyel” (d). *Két kereszt magában* (e), de *ágazás* (g), ha szélhímként összevarrás mellé kerül. És *brádasan* (fenyőágasan) áll (h), ha ugyanazt lefelé varrják. *Két kereszt szem beöltve*, *pitytyecske* (L), *két kereszt szem békoppantva* és egy formája *farkaskereszt* (T) stb., ha a két szem két öltéssel befogják (102. r). *Köröm*, *három kereszt szem* (L) kézelőre és mellrendre hasíték alá (106i. r). *Fogas-kereszt szem* (L) könyökhím széle (j). *Fogas*, *fogaska* (L) magyaros-rendvel-való-ing ujján (k). *Négy és öt kereszt szem* (l—m) „váltakozik tarkán” igen gyakran lészpedi kézelőn a magyaros-rendvel-való-ing vállán. Varrják mindkettőt külön is mell- és kézelő-hímként, paráma- és ökörhúgy-sorok közé. A kereszt csángós-férfiing gallérján, jegykendő közepén az együvé tartozás jele. *Kisike-hím*, *patkós-hím* (n) igen gyakori a lészpedi ingek mellén. *Darázshím* valamelyik formája (o-p) elengedhetetlen a lészpedi ingek csics- és esztánhímei közül. *Nagyördögtérge* (r) vagy *ördögtérge négy csukorban* (s) a magyaros-ingek kedvelt könyökhíme.

A *körömök*, *körömös-híme* (107. r) legegyszerűbb formái a jegykendők, különösen a *szikraservetek* elengedhetetlen hímei.

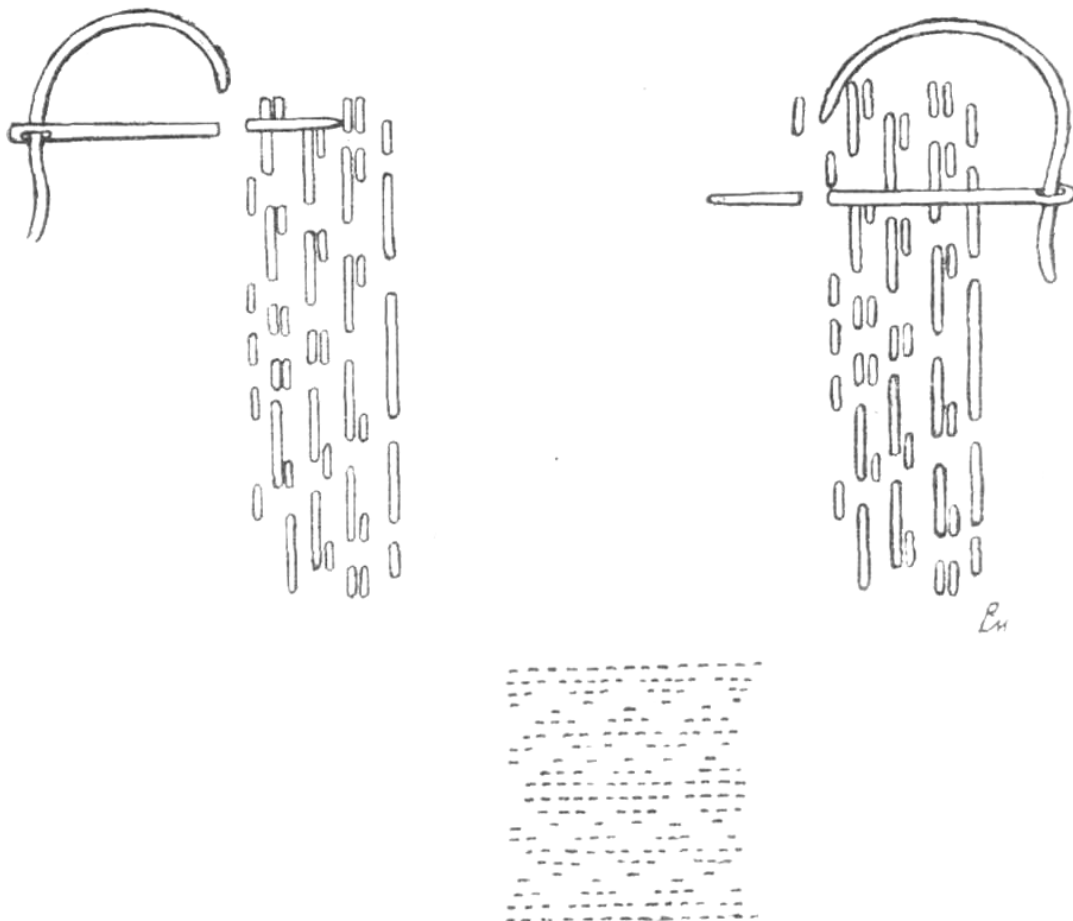
106, *Keresztítmek*: a) keresztecske, ötéske, légy; b) két keresszem, c) olvasás, fogaska; d) olvasás gyöngyvel, csercselés; e) kereszték; f) hab, bob, varráska, butuk; g) ágas; h) brádos, i) köröm, három keresszem; j) keresszem fogasan; k) farkasfog; l) kutyanyom, négy keresszem; m) öt keresszem, kereszt (vallásuk szimbóluma); n) patkó, kicsihím; o, p) darázs; r) nagyördögtérge; s) nagyördögtérge csukorban.

107. Körmök, körmös-hímek jegykendőről: a) horgas-in; b) békakeröm; c) két keröm esszefordítva; d) három keröm, a szikrahím fia, pujkuca; e) szikrahímek.

A *békakeröm* (Tr; 107b. r), *köröm* (Bf), *tyúkláb* (L) lefelé vagy felfelé fordítva a legényt volt hivatva megszerezni vagy megtartani. *Két keröm esszefordítva* vagy *kalapok* (107c. r) már tartós kapcsolatot jelentettek. Három-irányú körmök (107d.r) a szikrahímes serveteken a *szikrahímek fia*, *pujkuca* már a lakodalmi jegykendő díszei. Páronként ismétlődnek, egy piros és egy fekete, vigyázva arra, hogy a fekete szikrahím (107e r.) két oldalára veres, a veresére fekete *fia* kerüljön.

A *szedés* (Gy, Kl, Ka, L), *szedett* (Pu), *vállazás/vállazó szedés* (Gy), még *inkrecilás* (Bf, Np), *enkrecilás* (Np: 108. r), a többi varrástól és hímzéstől eltérően a vászon visszáján készül. A fonákján varrják, mint a gyimesi *fonájánvalót*, de itt az egyes öltéssorokat kétoldalról öltik (a—b) a szalagdísz egyik oldalától a másikig. Itt is mindig 3 szálat, egy ígét véve a túre. A hímzőfonal meg lényegesen vékonyabb, mint az ing vállán vagy ujján használt többszálú fejtő vagy gyapjúfonal. A kétoldalról való öltögetés is bizonyos fokig összefogja a vékonyabb szállal hímzett anyagot. Így az enyhén ráncolt

108. Vállazó szedés, inkrecilás.

vékonyabb hímzés, miközben betartja a csángós-íngék szélesebb ujjhímzését a lényegesen keskenyebb vállba, ugyanakkor szabadabb mozgást is biztosít a kisé merevebb, vastagabban hímzett-díszített felület megosztásával.

Az egyes öltésmódok és díszítőelemek aztán függőleges, vízszintes vagy ferde rendekbe sorakoztak. Funkcionális és mágikus szerepük mellett egyre inkább díszítőjelligük került előtérbe. Eredetileg a díszítősoroknak és felületeknek pontosan meghatározott rendje és szerepe volt.

III. D. Öltésmódok, díszítőelemek

1. Elő- és tűzőöltések

öti, ötögeti (dcs)
 ötéské, ültéské (mcs)
 ötögetés (mcs) I.
 ötögetés (L, Pu) II.
 tűdzés (Szf)
 tődzés (Bf)
 balhácskák (Ka)
 búzafejek, búzaszemek (KI)
 mesinvarrás (újabb, mcs)

öti, ötögeti (E)
 ötés, ötís (E)
 ötögetés (Gyi), előötés (Tf)
 tűzés (Sz), tűzőötés (Ksz)
 tűdzés (FM; Szék),
 tődzés (Györgyfalva)
 tődzelés (Tf; KK)
 tűzdelés (FM)
 gépvarrás (újabb, E)

2. Holbein-öltés

ötögetés-szemzés (L, Pu)
paráma (L, Pu)
práma (Tr, Kl)
lúdszem (Bf)
kandargó (Np), egyigés (Kk)
két-, háromötés (Kl)
ötés kandargatottan (Bf)

szálötis (száláravarrt laposöltés, FM)
paráma (Tf; FM; Ksz)
práma (Magyaró; Türe)
akasztalat (minta szélességének kiszámolása)
félenparáma (Ksz)
háromötis (Ksz)
fogassujta (Keted)

3. Fogasöltés

kicsikandargó (Bf)
kondorgós (Bf)
ökörhúgyas (L)
egyszerűbb kandargó (Bf)
visszarugó (Kr)
kapagtatott (Tr)

karingó (KK), szembeötés (FM)
aprókandargó (KK)
ökörhúgyas (Gyi)
egyszerű ökörhúgy (Gyi)
vízfolyás (Dcs; Sz), fojó (Ksz)
kégyóvarrás (Dcs)

4. Rézsútos laposöltés, szalagvarrás

in (Np, Tr), zin egy igére
in (Ka), innya (L)
in, zin két igére (Bf)
sinór (L, Pu)
szenetur (Bf)

félkereszem (Tf)
lapasin (elválasztóvonal, Lapád)
egyenes zsinor (Ksz)
sinor (fogja közre a mintát, Szék)
sujta (Ksz)

5. Huroköltés, láncöltés

urkos-szeges (Bf)
urakbavetés (Ka, Kl)
farkasfog (L)
láncocska (Kl)
láncím (K), kicsi urak (Bf)
urak, előurak (Bf)
urkasan varrt (R)

behányva urakba (Ózd)
— a ráncra mind urakba varrták (Ózd)
— farkasfog, urakba a szélei (Ózd)
láncszem (Lapád)
láncötis (Ksz)
urakötés, urkasan (Nagykend)
urakvarrás (Kelementelke)

6. Díszes összevarrások

gyütés, dütés, hányás (mcs)
aprógyütés (mcs)
nagygyütés (Bf)
bokorhányás (L)
vertgyütés (Np)
kandargós-gyüttés (Kl)

agyonvarrás (KK), kötés, kötís (KK; Ksz)
mindenember-kötése (E)
két-, hárombokros (Ksz)
bokorkötís (KK; Ksz)
bokorvirággal (Ksz)
szembevarrásos kötés (Ózd)

Funkcionális öltések

1. Gyütések, hányások — összevarrások

ötögetés, vágott szélek összeerősítésére (66.r)
üselő-gyütés (Np), dütés (Gy), hányás (L), esszeverés (Ka) (67.r)
esszeköti (Ka), megöti (L), keresztezi az előző inazást (75.)
kandargós-gyüttés (Kk), kandargós-gyütés innaplóra (Np) (76.)
visszafogatott gyüttés (Tr), fargatatt (Bf), esszeverés (76b)

<i>bubagyútás</i> (Kik), <i>ötéses-gyútás</i> (Np), <i>felkötés</i> (Ka)	(77.)
<i>bodzabeles-gyútás</i> (Np)	(78.)
<i>urakbavetés</i> (Kl, Ka)	(87.)
<i>nagygyútás</i> (Bf), <i>bokorhányás</i> (L)	(90.)
<i>vert-</i> (Np), <i>nagy-</i> (Kr), vagy <i>purcselos-gyútás</i> (Bf)	(89.)
<i>kandargó vert gyútás</i> (Np), <i>kondorgós-gyüttés</i> (Kl)	(91.)
<i>nagygyüttés</i> (Tr), féloldalra duplázva	

2. Szegések, hányások — szélimegerősítések

<i>ötögetés</i> , laposszegés leöltése	(66a)
<i>ötögetés</i> , <i>tődzés</i> (L), ua.	(66d)
<i>paraszthányás</i> (L), nyakpánt beöltése	(76.)
<i>ingujjhegye</i> (Np), régi <i>brecár</i> , <i>fontsinór brecárnak</i> (L)	(78.)
<i>ingujjhegye</i> (Np), kézelő nélküli ingujjvég megerősítése	(80.)
<i>szegés</i> (Bf, L), <i>behányás</i> (R), <i>bezere</i> (Np), nyakrész ua.	(83.)
<i>farkasfog</i> (L), <i>urkos-szegés</i> (Bf) a nyakbevigágra	(84)
<i>bábfog</i> , ua. kettős, hármas tagolással	

3. Szedések — szálszorítások

<i>szedés</i> , két-, háromsor öltögetés behúzva	(66a)
<i>tyúkbőr</i> (L), <i>szedés</i> (Bf, Kk), a ráncok leöltése	
<i>urakbavetés</i> (Kl), láncöltéssel rögzített ráncok	(87)
<i>szedés</i> (Kl), <i>vállazó szedés</i> (Gy), in- (Bf, Np), <i>enkrecilás</i>	(108.)

Öltésmódok, díszítőelemek

1. Ötögetés-szemzés — elő- és tűzőöltés:

Fö. <i>ötögetés</i> , <i>gyútás</i> — előöltés vágott szélek összevarrás	(66a)
<i>szegés</i> — laposszegés levarrása	
<i>szedés</i> — ráncolás	
<i>ötögetés</i> , <i>tődzés</i> — tűzdelés	(66d)
<i>mesinvarrás</i> — gépvarrás, újabban	
Dö. <i>ötögetés-szemzés</i> — Holbein-öltés	
<i>szemek</i> (L), <i>búzaszemek</i> , <i>búzafejek</i> (Kl), <i>balhácskák</i> (Ka)	(66.)
<i>igenyes-</i> , <i>egyenes-innya</i> (Tr) ua. két színben	(66c)
<i>paráma</i> (L), <i>práma</i> (Tr, Kl), <i>lúdszem</i> (Bf) — négyzetöltés	(94)
<i>kandargó</i> (Np), <i>egyigés</i> (Kk), <i>ökörhúgyas</i> (Kl)	
<i>kandargó három-</i> , <i>öt-</i> és <i>kétigés</i> (L)	(95.)
<i>ötés kandargatottan</i> (Bf), <i>kétőtés</i> (R)	(97.)
<i>szaparahím</i> (Kk), <i>nagylebbentyű</i> (Np), <i>csupágszem</i> (Kl)	(96)
<i>szemek</i> , <i>szemesvarrások</i> — négyzet- és kockaöltések	(100a—s)

2. Inazás — rézsútos laposöltés:

Fö. <i>Üselő-gyútás</i> (Np), <i>dűtés</i> (Gy), <i>hányás</i> (L), <i>esszeverés</i> (Ka)	(67.)
<i>szegés</i> (L, Bf), <i>behányás</i> (R), <i>bezere</i> (Np)	(83.)
Dö. in (Np, Tr), zin (Bf) egy <i>igére</i> — félkeresszem, gobelinöltés	(68)
<i>horgas-in</i> (Tr) — ua. két színben	(68b)
in (Tr, Np), zin (Bf) két <i>igére</i> , <i>sinór</i> (L) — szalagvarrás	(69a)
in (Ka), <i>sinór</i> (L), <i>szenetur</i> (Bf) — ua. ferdén öltve	(70)

Fö = funkcionális öltés; Dö = díszítőöltés.

<i>in</i> (Ka), <i>szenetur</i> , <i>snúr</i> (Bh), <i>zin</i> (Ka) bőrhímzés (bh)	(71)
<i>kandargó</i> (Bf), <i>kandargós-in</i> (Ka) — hullámvonalban öltve (bh)	(72)
<i>ficfalevél</i> (Bf) — két oldalra Sütögetett inazás (bh)	(73.)
<i>csillag</i> (Bf) — körbe és ék alakba ölltögetve (bh)	(74.)
<i>kandargós-in</i> (Bf) — sokácöltés	(76.)
<i>kicsikandargó</i> (Bf), <i>ökörhúgyas</i> (Kl) — fogasöltés	(92.)
<i>egyszerűbb kandargó</i> (Bf) — ua. megduplázva (bh)	(93.)

3. Kereszteskék — keresztöltések:

Fö. <i>A gyűtést megöti</i> (L), <i>esszeköti</i> (Ka) — tartósabb összevarrás	(75.)
<i>visszaforgatott gyüttés</i> (Tr) — kereszt szem laposöltéssel	(76.)
<i>kozsockár-gyüttés</i> (Kk) — ua. (bh)	
<i>bubagyüttés</i> (Kk), <i>ötéses-gyüttés</i> (Np), <i>felkötés</i> (Ka)	(77.)
Dö. <i>cérnázás</i> (Bf) — kereszt szem	(75b)
<i>két cseresnye beötve</i> (Kl), <i>két kereszt békoppantva</i> (Tr)	(102.)
<i>keresztcskék</i> (Bf, Ka) — egyszerű kereszt szem	(104.)
<i>vert varrott, kereszt hátraforgatva</i> (Kk), <i>butukos-kereszt szem</i>	(105.)
<i>keresztshímek</i> — kereszt szem minták	(106a—s)

4. Fonottasok — fonottöltések:

Fö. <i>bodzabeles-gyüttés</i> — díszes összevarrás fonott kereszt szemmel	
<i>ingujjhegye</i> (Np), <i>fontsinór brecárnak</i> (L) — ua. ujjvégre	(78a)
<i>ingujjhegye</i> (Np) — még erősebb gömbölyű szeges ujjvégre	(80.)
<i>cérnázás</i> (Ka, Gy), <i>boszorkányöltés</i> (Dcs) — Margit-öltés (bh)	(78b)
<i>kozsockár-gyüttés</i> (Kl) — ua. a bőr összevarrásán	
Dö. <i>fontsinór</i> (L), <i>inazás</i> (Np), <i>zinvarrás</i> (Bf) — szálánvarrott	(78a)
<i>fontsinór gyéren</i> (L), <i>cérnázás</i> (Ka), <i>boszorkányöltés</i> (Dcs)	(78b)
<i>bodzabél</i> (Ka), <i>keptárhím</i> (Bf), <i>kozsockáröltés</i> (Np, Kl) — szűcs hím	(79.)
<i>légy</i> (Bf), <i>csipkőzés</i> (Ka) — egyes kereszt szemek a minta szélén	(81.)
<i>cseresnyevetése</i> (Ka), <i>urzila</i> (Bf) — kettős nyolcasöltés (bh)	(82.)

5. Urkasok — huroköltések:

Fö. <i>urkos-szegés</i> (Bf), <i>farkasfog</i> (L) — vágott szél behurkolása	(84.)
<i>urakbavetés</i> (Ka, Kl) — láncöltéssel rögzített ráncok	(87.)
Dö. <i>urkasrend</i> — huroköltés	(84.)
<i>urak</i> (Ka, Kk, Tr), <i>tekményes vert urkos</i> (Np) — ferde huroköltés	(85.)
<i>kandargós-urkosrend</i> (Ka), <i>szóthím</i> (Pu) — ua. hullámvonalban	
<i>két urak összevervel</i> (Ka), <i>kétrendivel</i> (Np) — szembefordítva	
<i>urkas</i> (Bf), <i>egy- vagy kétigés-futóka</i> (L), <i>félkörhúgy</i> (Ka)	(86.)
<i>urakbavetés</i> (Kl), <i>urkasan varrt</i> (R), <i>lánc hím</i> (L) — láncöltés	(88.)
<i>kicsiurak</i> (Ka), <i>előurak</i> (Np), ferde és hullámvonalas változatok	

Inas-, szemes-, fogas- és körmös-hímcskék

1. In, inaz:

<i>in</i> , <i>zin egy igére</i>	(68a)
<i>horgas-in</i> , <i>elvegyesen</i> , <i>két színben</i>	(68b)
<i>in</i> , <i>zin két igére</i> , <i>sinór</i>	(69a)
<i>inazás</i> , <i>invarrás</i> , <i>fontsinór</i>	(69b)
<i>in</i> , <i>zin</i> , <i>sinór</i> , <i>szenetur</i> , <i>ferdén</i>	(70.)

<i>in, zin, szenetur, snúr</i> (bh)	(71.)
<i>kandargós-in, kandargó</i> (bh)	(72.)
<i>horgas-in, kandargós-in</i>	(76.)

2. Szem, szemez:

<i>szem, búzaszem, búzafej, balhácska</i>	(66.)
<i>keresszem, keresztésbe</i>	(75.)
<i>láncszem, láncocska</i>	(88.)
<i>lúdszem, paráma</i>	(94.)
<i>tyúkszem, lúdszem, fél- és egészbékaszem, rákszem</i>	(100a—m)
<i>egyszerű, töltelkes békaszemek és rákszemek</i>	(101a—c)

3. Fog, fogaz:

<i>farkasfog, urkos-szegés</i>	(84.)
<i>bábfog, ua. kettős-hármas tagolással</i>	
<i>fogaska, olvasás</i>	(106c)
<i>fogas, fogaska</i>	(106k)
<i>fog, farkasfog nagyobb méretben a váll hegyén</i>	

4. Körmök, körmös-hímek:

<i>köröm, nacs köröm, nagy szembevaló</i>	(98.)
<i>körmök, békakeröm, tyúkláb, két keröm esszeforgatva</i>	(107a—d)
<i>köröm, három keresszem</i>	(106i)

Egyenes és hullámos díszöltéssorok

1. Rendek — vízszintes, függőleges vagy ferde öltéssorok:

<i>igyes- és horgas-inak</i> (Tr)	(66.r)
<i>in</i> (Np, Tr), <i>zin</i> (Bf) <i>egy igére</i>	(68.)
<i>in</i> (Np, Tr), <i>zin</i> (Bf) <i>két igére, sinór</i> (L)	(69a)
<i>inazás</i> (Ket, Ta), <i>zinvarrás</i> (Bf), <i>fontsinór</i> (L)	(69b)
<i>in</i> (Ka), <i>zin</i> (Bf) <i>sinór</i> (L) <i>szenetur</i> (Bf), <i>ferdén</i>	(70.)
<i>in</i> (Ka), <i>sinór</i> (L), <i>szenetur</i> (Bf), <i>snur</i> (bh),	(71.)
<i>cérnázás</i> (Bf), <i>hányás</i> (Ka), <i>két színben</i> (bh)	(75b)
<i>fontsinór gyéren</i> (L), <i>cérnázás</i> (Ka)	(78b)
<i>bodzabél</i> (Ka), <i>keptárhím</i> (Bf), <i>egyenesen és hajlítva</i> (bh)	(79.)
<i>légy</i> (Bf), <i>csipkés</i> (Ka)	(81.)
<i>cseresnye</i> (Bf) <i>egyszerű vagy tötött</i>	(82.)
<i>urkasrend</i> (Ka)	(84.)
<i>tekerményes vert urkos</i> (Np), (Ka)	(85.)
<i>félkörhúgy</i> (Ka), <i>urkas</i> (Bf), <i>egy- vagy kétigés-futóka</i> (L)	(86.)
<i>lánchím</i> (L), <i>láncocska</i> (Kl)	(88.)
<i>paráma</i> (L), <i>lúdszem</i> (Bf)	(94.)
<i>szaparahím</i> (Kk), <i>nagylebbentyű</i> (Np), <i>csupágregd</i> (Kl)	(96.)
<i>körmök, nagy-nacs köröm</i> (Kl), <i>nagyszembevaló</i> (Ka), <i>nagyrend</i> (Tr)	(98.)
<i>nagynyeszegylás</i> (Bf), <i>seggelé, seggelő</i> (L)	

2. Kandargók, vízfolyások — hullámvonalak:

<i>kandargós-in, horgas-in</i> (Tr)	(72.)
<i>kandargó</i> (Np), <i>fontsinór gyéren</i> (L)	(78b)
<i>kandargós-urkosrend</i> (Ka), <i>szóthím</i> (Pu)	

<i>kicsikandargó</i> (Bf), <i>kondorgós</i> (Bf), <i>visszarugó</i> (Kr)	(92.)
<i>kandargó</i> (Np), <i>egyigés</i> (Kk), <i>ökörhúgyas</i> (Kl, L)	
<i>kandargó</i> (Kk), <i>három-, öt- és kétigés</i>	(95b)
<i>ötés kandargatottan</i> (Bf), <i>kétötés</i> (R), <i>háromötés</i> (Kl)	(97.)
<i>kandargó</i> (Bf), <i>kandargó horcosan</i> (Kr), <i>ötetlen-nyeszegvilás</i>	(99.)

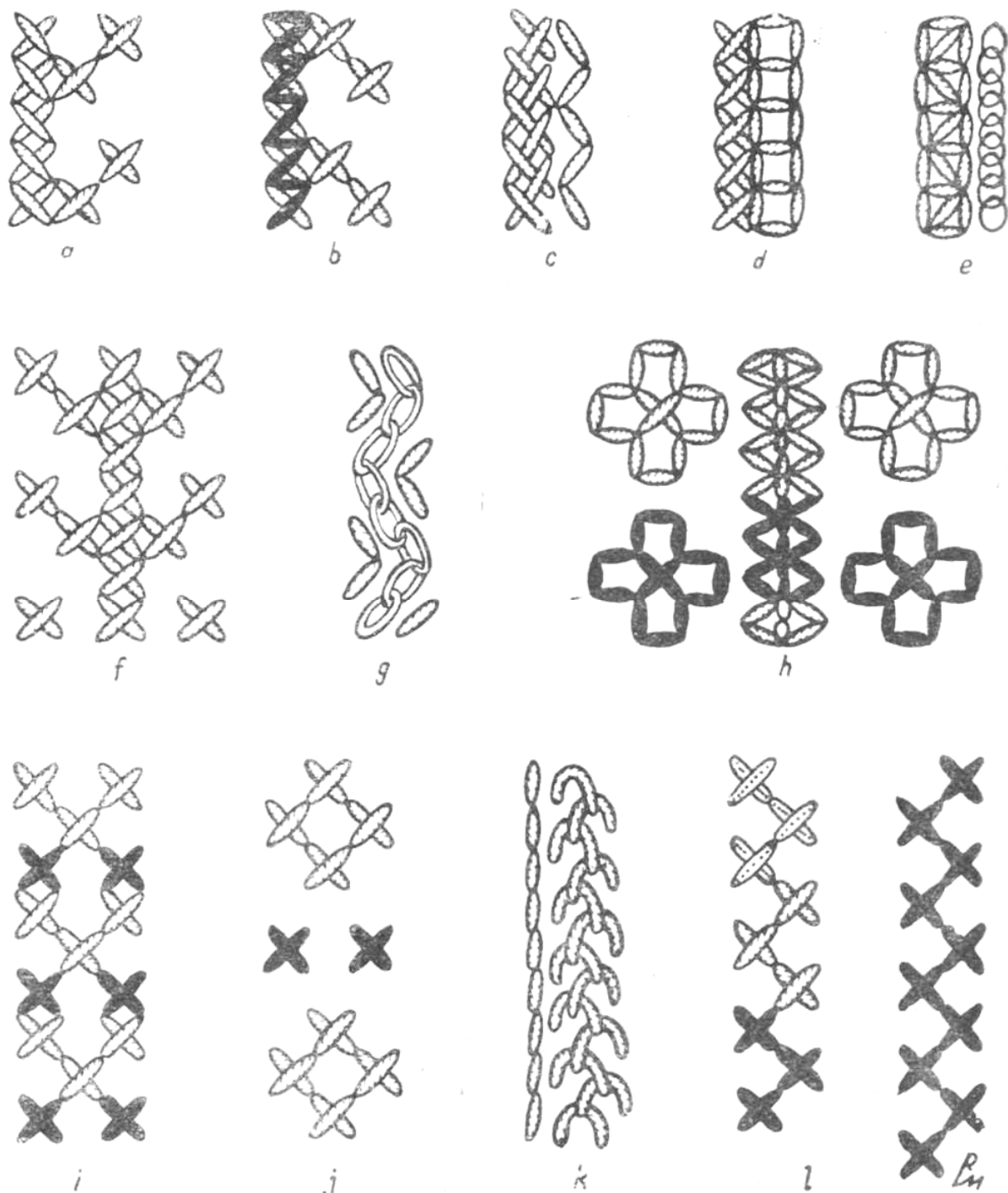
Bőrvarrások — hímzések

Fő. <i>inazás</i> — ideiglenes összevarrás	(67.)
<i>szűcs-</i> vagy <i>kozsokárgyútés</i> — végleges összevarrás	(76b)
<i>cérnázás</i> (Bf) — az irha ráerősítése	(75b)
<i>cérnázás</i> (Ka, Gyi), <i>boszorkányötés</i> (Dcs) — a <i>boszorkányfoltok</i> , a bőrkiegészítések rádolgozása	(78b)
Dő. <i>in</i> , <i>sinór</i> , <i>szenetur</i> , <i>snúr</i> — szalagvarrás, szironyozás	(71.)
<i>kandargós-in</i> , <i>kandargó</i> (Bf, Ka) — hajlított vonlaiban	(72.)
<i>ficfalevél</i> — ék alakban	(73.)
<i>csillag</i> — fogasan körbe	(74.)
<i>cérnázás</i> (Bf) — fekete cérnával a díszítősorok helyét jelölik vele	(75b)
<i>hányás</i> (Ka) — ua. két színben	
<i>cérnázás</i> (Ka, Gyi) — <i>boszorkány-</i> , <i>Margit-öltés</i>	(78b)
<i>bodzabél</i> (Ka), <i>keptárhím</i> , <i>kozsokáröltés</i> (Bf), <i>betájhím</i>	(79.)
<i>légy</i> (Bf), <i>csipkézés</i> (Ka) — a díszített felületek szélén	(81.)
<i>cseresnyevetése</i> (Ka), <i>urzila</i> (Bf) — kettős nyokasöltés	(82.)
<i>tőtés</i> — laposöltés	(82c)
<i>cseresznye</i> , <i>meggy</i> , <i>vert bobóka</i> , <i>llovak</i> — a cérnázás és a cseresznyék különböző töltött változatai	

SZÉLÖSSZEFOGÓ ÉS MELLDÍSZITŐ SOROK

A falusiak, mint láttuk, a bőr vagy a vászon összevarrását nem hogy tarkagatták volna, de különböző színű és vastagságú fonalakkal még erősítették és egyben hangsúlyozták is. Az ünnepi ingek varrásakor a leányok és fiatalasszonyok nem elégedtek meg az egyszerű vagy visszaforgatott öltésekkel, de hogy szebb legyen, még *ágazták*, *virágozták* is. Így alakultak ki aztán az összevarrások mentén az ujjak körül a különböző *széj-* vagy *szélrendek* (Bf, Ka, Kl, Np), *esztánhímek* (L, Pu), s elől a hasíték mellett vagy alatt a *körmök*, *kicsihímek*. A *csicshímek* Lészpeden kezdetben a magyaros-ingek elejébe betoldott félszél összevarrását takarták és egyben díszítették, ugyanakkor a hiedelem szerint az anyatejet voltak hivatva védelmezni, és a keskenyebb hímek között az élőnek is hangsúlyt adtak (173. k). Eredetileg valamennyi mell- vagy hátrendnek megvolt a maga funkcionális vagy mágikus szerepe. Később azoktól függetlenül is a hátra (174. k) két, majd négy, az előre két, négy, vagy három, öt, hét, sőt kilenc rend is került (175. k).

Ágas-szélrendet (109a. r) öltöttek Forró fálván nemcsak a piros, de a vörös-fekete vagy a kettőből sodrott „tyúkszaros-ingekre” is a vállbevarrás mellé, mintegy szélesítve a vállakat mindkét irányban. Bogdánfálván ugyanezt már *brádosan*, *fenyőágasan* is hímézték (109b. r). Az elsón az inazást visszafelé megöltve keresztzemesen varrták. A másodikon a visszaforgatott gyűjtés fekete *horgas-innal* levarrva már szebb is, erősebb is, mert itt a keresztzemesek kö-

109. Szélrendek: a) ágas-szélrend, keresztes; b) brádós kereszteske a vállon; c) kandargós vagy félbalhás szélrend a mellen; d) „lúdszemes szélrend a gecagyútés mellett viszik”; e) előurak, kicsiurak a bubagyútés mellett; f) ágas, csupaág vagy csupágregd a mellen és a háton, a csupágszél összevarrásán; g) félbalhák között láncocska, mellrend; h) szemesrend a nagygyútés mellett a csupágszél két oldalán; i) bárom kereszt a hasíték alatt; j) négy kereszt, kutyanyom, kicsihím; k) urak, urkasrend a hasíték mellett; l) „háromkereszt váltakozik tarkán” a hasíték alatt; m) kereszteskék a hasíték alatt.

zött még egyszer megöltötték. Ha a varráson „bodzabeles gyűjtéssel mentek végig” (109c. r), akkor az ívvarrás mellé kicsikandargó került (87. r).

Itt láthatjuk a vastag gyapjúval varrt négyzetöltést is, a *lúdszemet* (109d. r). Ugyanez vékony cérnával kézelőre vagy csicshímre varrva már *paráma*.

A *buba-* vagy *babagyűtés* mellé igen gyakran kicsiurak vagy előurak, egyszerű láncszemsor került (109e. r).

Az *ágas-*, *csupaág-*, *csupágrendet* (109. f) az ing mellén és hátán „vitték”. Egyszerűbb ingekre varrták a *félbalhák* közé a *láncocskát* (109g. r). Trunkon a *kandargó-láncocska* hullámvölgyeibe már *félbalha* három öltéssel, azaz *békakeröm*, a *szikrahímes servetek* elengedhetetlen díszítőeleme, került. A *csupágrendek* egyik leggyakoribb öltésmódja a *csupág szem* vagy *szaparahím* (91. r).

Menyasszonyi *elvegyes nagyingére* Péter Pálné Gyoszényben már *szemes szélrendet* varrt (109h. r) az 1930-as évek elején. A „szemek, a békaszemek” meg is tartották viselőjét és az akkori völegényt az idestova 50 esztendő kelengye fogytaig (39. k).

Elöl a hasíték alatt és mellett is meg kellett erősíteni a vásznat, hogy felöltéskor, leveréskor tovább ne hasadjon. Így varrták a *három* vagy *négy keresztiszemet*, a *körmöt* vagy a *kutyanyomot* (109i—j. r) a hasíték alá. Eredetileg Lészpeden a három szélből varrt csángós-íngék két mellrészét fogta össze, illetve takarta az összevarrást ez a hím. De *urakat* vagy *urkasrendet* hímeztek a tűzdelés mellé a hasíték két oldalára (109k. r). Úgy látszik, a hiedelem szerint ez a nyitott láncöltés vagy szállaöltés is védett annyira, mint a *farkasfog*.

Kezdetben ezeket az egyszerű rendeket csak tiszta pirosból vagy feketéből, esetleg *elvegyesen* varrták. A 30-as évek végétől, de különösen 1945 után, ezek a *kicsihímek* is többszínűvé váltak (109l. r). A régi, egyszerűbb íngék egyszínű varrását (109m. r) hármanként különböző színekkel mozgatták meg.

Kalagoron általában a keskenyebb mellrendeket kedvelték (175. k). Tömörsege folytán lehangsúlyosabb a *csupágrend* volt. Lészpeden a *csicshímek* domináltak (173. k). Ennél keskenyebb, de tömörebb volt az elején és hátán egyformán végigfutó *esztánhím* (174. k). Ezek közé került a mellen az elmaradhatatlan *darázs* (106.o—p. r), és középre, a hasíték alá a lehetőkönnyű *köröm* vagy a *háromkeresztiszem* (106i. r). Gyoszényben és Klézsén, ahol éppen úgy, mint Kalagoron a félszélek a csángós-íngék oldalába kerültek, ezek díszes összevarrása az élön és a háton (176a—b. k) szélességben vetekednek a *csupágrendekkel*. Ugyanakkor kétoldról igen szépen keretezte a nehézesebb hármastagolású ingujjakat.

Váll- és ujjhímek, vállazók és sordíszek

A vállakat, ujjakat s a vállrésznél a *vállazókat* előre kihímeztek (177a. k) és azután varrták, *gyűjtötték és hányták*, az inghímzés mintájának és színének megfelelően.

Ezek a teljesen tömör *újmódi hímek*, amelyekről Bálint Jánosné is említette, hogy valahonnan Bukovinából hozták, akkor, 1953-ban voltak terjedőben. Legelőbb a kalagori búcsún a szabófalvi leányokon láttam ilyen *virágos, szekercés és csillagos* hímeket.

„A szekercés és csillagos hímeket 4 évvel ezelőtt Klézsén kezdték — magyarázta Kotyor Jánosné. — Pokolpatakon s Nagypatakon csak egy eszten-deje [1952 óta] varrják. Kákován Vajda Viron kezdte hertyikéről, papírról,

s azután a leányok az ő ingéről varrták le. Most [1953-ban] ezeket varrják. Ezelőtt még varrták a *háromigéseket*. Most már elhagyták. Most inkább keresztiesen ötik. Az ujjakat, vállakat és a csupágokat, mind keresztveii ötik. A széleket files gyűjtésveii varrják össze.”

Ezek az újmódi ingek már csak a díszítősorok irányát, a vállakon a szöttek megszabta vízszintes és az ujjakon a *tekerményes-ingek* mintájára a ferde rendeket tartották meg. A régebbi hármas tagolást már csak a könnyebb vál-lazócsík mutatja. A *pusztájából*, a minták között levő díszítetlen sávból már csak a nagy babok és apróbb kereszttekkel betöltött, valamivel ritkább díszítősoron még átvillanó fehér alap maradt. Még ez választja, tagolja valamennyire a hucul ingekre emlékeztető egységes foltot.⁶⁴

De lássuk inkább a *háromigéseket*, mert ezt már csak „keresztiesen ötöt-ték”. Honnan jutottak idáig?

A hármas tagolású moldvai csángós-ingeken az ujjakat — a rendeseken éppúgy, mint a tekerményeseken — a vállazó kapcsolja előbb a szöttek, majd a hímzett vállfolthoz.

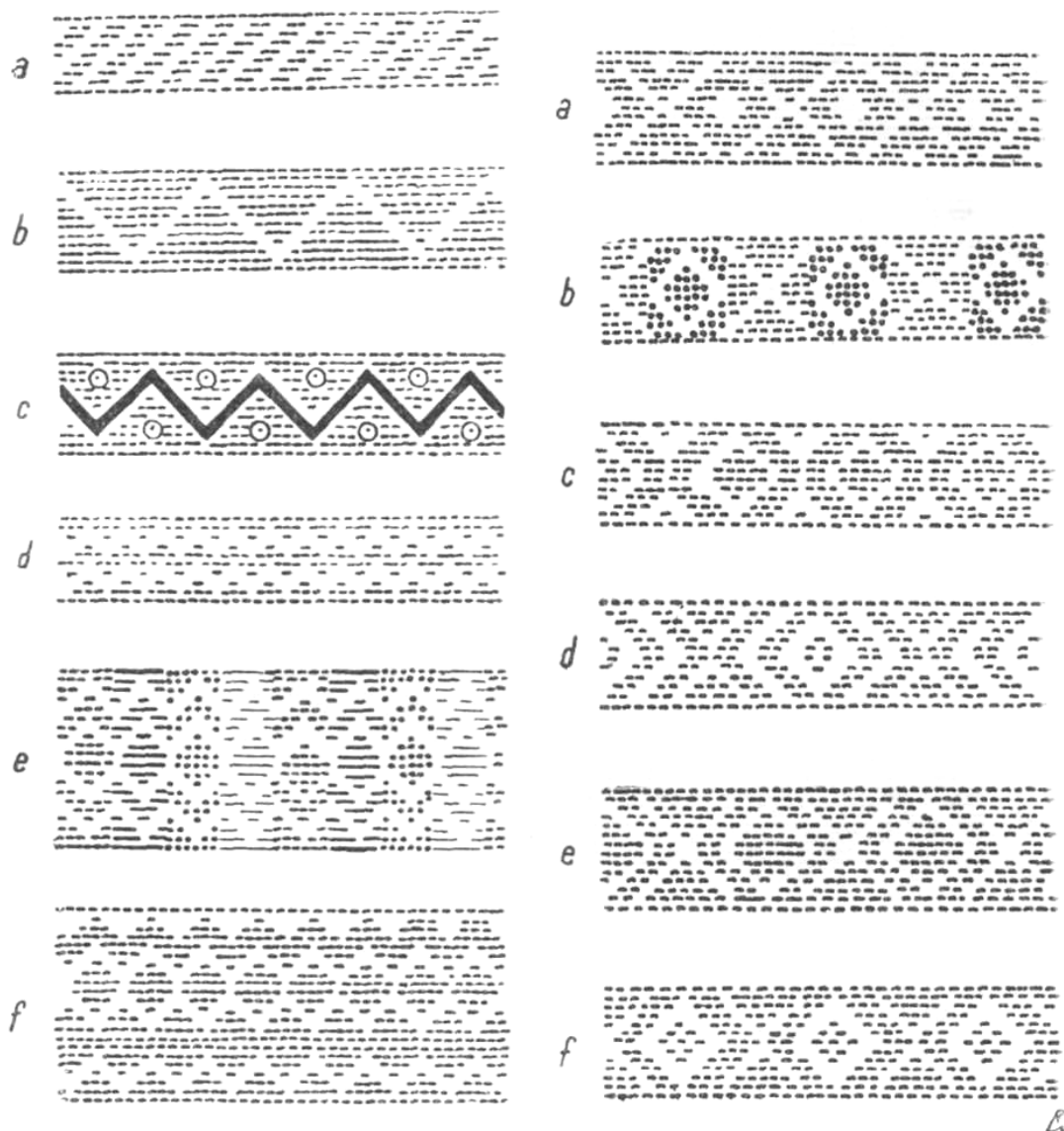
A *vállazó*, *szedés*, *enkrecilás*, *inkrecilás* geometrikus díszítőelemei, díszítőso-rai (110—113. r) igen régi mintakincset őriztek meg napjainkig. Az egyszerű *ru-das*, *kandargós*, *vízfolyásos* szedések, *pittyecskével* vagy *szemmel*, negatív és po-zitív megfogalmazásban a régi szalag- vagy övszövés emlékét idézik (110. r). Az *aprókandargók*, szembeforgatva is, mind elkészíthetők a négy- vagy ötlyukú csonttáblácskákkal. Legkedveltebb szedett hím a *kupás* vagy *keresztkupás*. Különböző változatokban (111. r) valamennyi csángó faluban megtalálható. *Asz-talláb-rózsás* néven ezt a díszítősort ismerem Györgyfalváról éppúgy, mint Kalotaszeg nem egy kézelőhímzéséről. Hogy itt is a „kereszt” egykoron tüzet jelentett és a „kupa” házat, arról már nemigen tudnak felvilágosítást adni. És a házban az újabb, a kisebb keresztcsék az új tűzhelyek kialakulását? Ki tudná ezt már megmondani. Mindenesetre pozitív és negatív formában, egyszerűen és töltve igen érdekes és megfejtésre váró díszített felület. Előfor-dul még a *szekercés* szedés is egy színben és „élvegyesen”. A *kígyóbőrös* és *kígyóháta*s vállazóknak (112. r) is igen szép példáival találkoztam Gyoszeny-ben.

A vállazókat is kezdetben egyszínű fehér, fekete vagy kék cérnával varr-ták. Mindössze a nagyünnepi „elvegyes ingekre” került kétszínű, piros-fekete szedés. A kiszínesedéssel Lészpeden mintaszakasonként például bordó, zöld, narancs, kék 1—2 szálú cérnával (XIV.) hímezték. Kalagoron meg kereszt-szemekkel utólag vagy közben megtöltötték (112b—d. r.).

Míg a vállazó csak a csángós-ingekre jellemző, addig a hímes váll és az ujj, ha különböző irányú díszítősorokkal vagy foltokkal is, de mind a csán-gós-, mind a magyaros-ingek (XII—XVIII.) leggazdagabban hímzett felülete.

A mell- és háthímeknek elsősorban funkcionális és mágikus szerepük volt, és a különböző szabású ingek szél- és csupághímei kerültek fel aztán már dí-szítősorként minden típusú ingre. A váll- és ujjvéghímek pedig a kopásnak, feszítésnek jobban kitett helyeket erősítették, és a kettőt kötötték össze a füg-gőleges vagy ferde inak, rendek.

Bogdánfalván úgy tartották, hogy „az öregek inge *alarendű*, az ifjaké *ne-szegyil*, tekerményes”. Lészpeden az öregek és a gyermekek „magyaros-rendvel-váló-ingben jártak”, mégpedig veresben egyformán. Csak az idősek öltögetett *farkacskáit* már az egyéves gyermek ingén *házacskahím* (XIII. 2) váltotta fel.

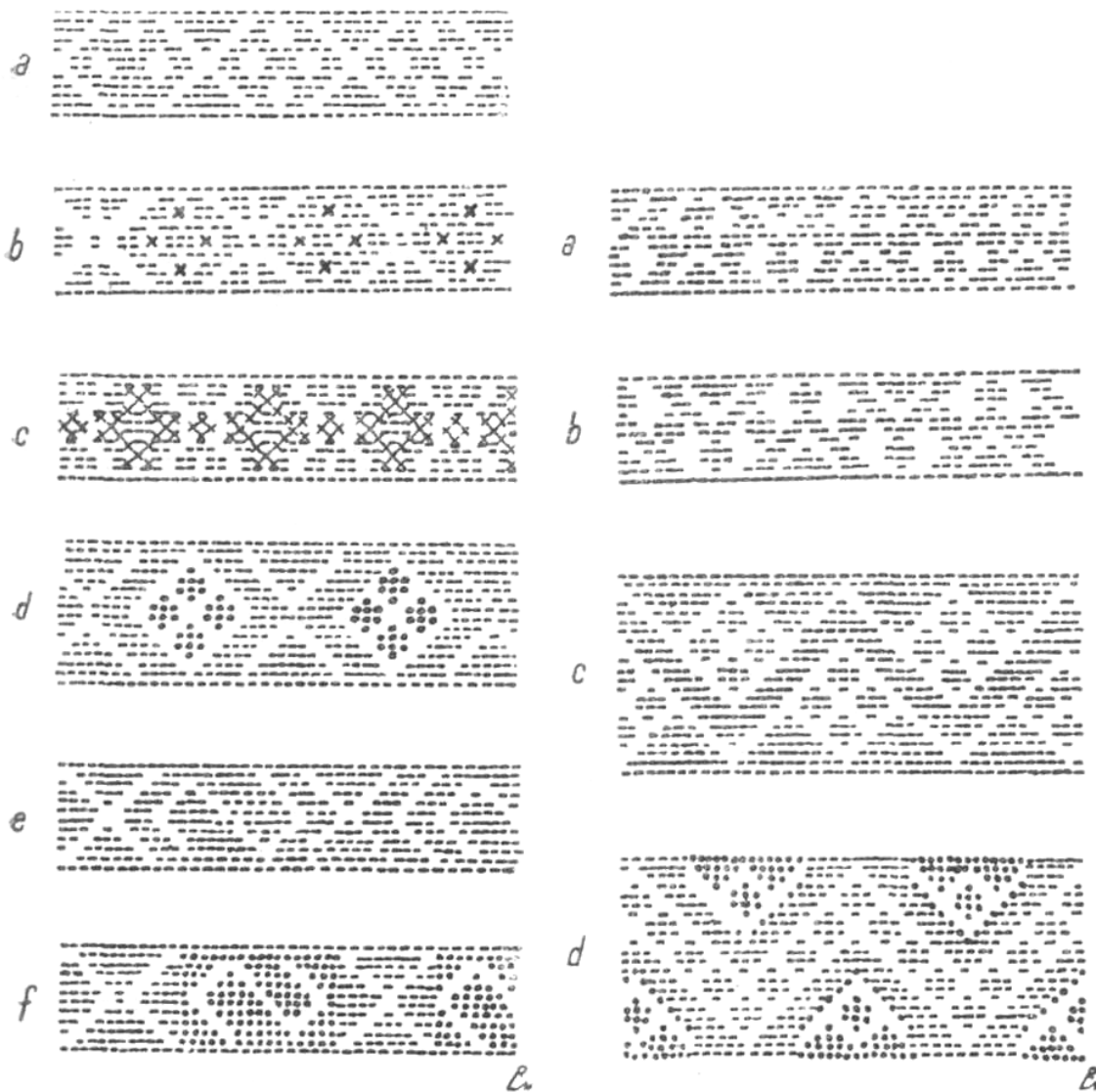

110. Vállazóhímek, szedések: a) tekerményes; b) nagykandargós, kétigés; c) nagykandargó pittyecskével; d) kicsikandargó; e) esszefogatva, váltakozik tarkán; f) egymódú.

111. Kupás szedések: a) „kék inkrecilás veres neszegyilinú ingről” (Bf); b) „keresz-kupa inkrecilás, elvegyes-ingről” (Bf); c) „kék szedés veres-rendes-ingről” (Ka); d) „feteke szedés tötött pitánkás-vállú cseresnyés-ingről” (Kl); e) „veres szedés fetekezés butukos tekerményes-ingről” (Kl); f) fehér szedés fekete „cseresnyés tekerményes-ingről” (Kl).

A pántba fogott, begallérozott nyakon még *paraszthányás*, a kézelőjén *font-sinór* és a két rend horgasöltés között *négy* és *öt keresszem* váltakozik tarkán. Az *olvasás* még két rend sinór között fut, de a *házacska* már keresztse-mes. És alatta a zsinóros rendek? Már csak a hullámvonalak között tetszik át egy-egy kis fehér vászon. Különben egységes foltta tömörülték.

Régen úgy volt, hogy a leány leghamarabb „magyaros-inget kapott rend-vel, *berkekatrincát* hozzá”. Utána csángós-piros vagy *gyüvüzü inget* (XIV. 1)

112. *Töltött kupás és szekercés szedések*: a) „veres szedés butukos vállú fetekés tekerményes ingről”, b) „szedés megtötve, kisike tarkáska-ingről” (Ka); c) „mura szekercés tekerményes-ing zöd tötött szedése” (Np); d) narancs töltelkes szedés feketés-ingről (L); e) fekete szekercés szedés *csercselés, tarkarendű, kandargós-vállú* ingről; f) tarkarendű ing elvegyes, valamint szekercés szedése.

113. *Kígyóbőr, kígyóhátas szedések*: a, b) fekete szedés fekete-bordó *nyeszegyl-ini* ingről (Bf); c) veres-, veresszeg szedés bordó tekerményes *körmös-ingről* (Gy); d) elvegyes, tekerményes *szemes-ing*, veres-fekete szedése (Gy).

fóttival. Ezután az „elvegyes csángós-ing” következett (XIV. 2), setépiros feketével. A legdíszesebb a *töltelkes* volt, ahhoz már kétdeszás berkekarincát kötött. A *vereses könyökbe varrott inget* (XIII. 1) böjtben vették. Az nem cifra. Mert Lészpeden a piros „böjtös is, gyászos is”. A lányok régen a temetésre piros szalagot tettek. A *fetekés* ingek ujjába, vállába is piros hímeckéket varrtak (XIV. 4). A fekete hímeckék vagy rendek viszont nem hiányozhattak az ünneplő *vereses* vagy *tarkarendű nagyingekről* sem (XV. 1).

A *rendes-ing* Klézsén még 1978-ban is az idősebbrendűek hétköznapi, de sok esetben ünnepi viselete is (XV. 2). A tömött, szövött vagy hímzett váll,, illetve a vállazó alól öt, hét vagy kilenc függőleges rend fut lefelé, s ebből legtöbbször három egészen a kézelőig. Valószínű, hogy ennek a három hosszú innak kellett volna az asszonyi kar erejét fokoznia (178a. k). Idővel rövidebb hurkos rendekkel gazdagították.

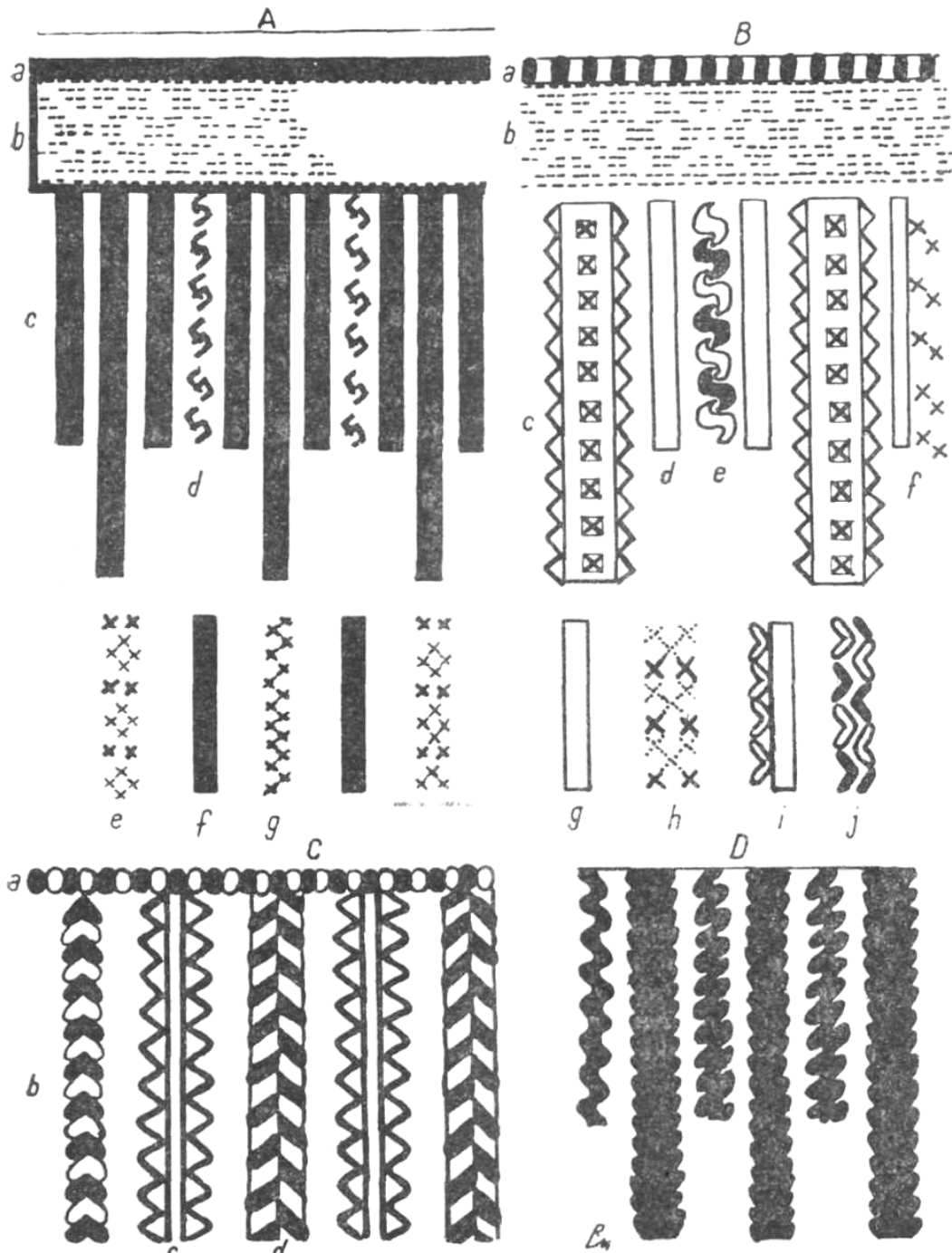
Kalagoron a legrégebbi típusú virágosvászonra hímzett szövött vállú *madzagnyakú bezeres* ingek ujjai (114A. r) még világosan őrzik ennek emlékét. Mikor a három *hosszúrend* három hármás „csokorra” gazdagodott, közöttük a „pusztájában” mindössze minden harmadik fekete *horgacska* vagy *farkaska*, a finom fekete kupás-szedés meg a veres szövött váll fekete emelései emelkednek ki a *kisike veres-ing* egységes piros díszítéséből. Elején-hátán 2—2 *hurkos csupágrend* jól választja a mellen is a levegősebb díszítőisorokat.

Idővel a két-két rendet *keresztecské*vel, öltéskével csíptették, és az így összefogott díszítősor két oldalát fekete *félbalhákkal* gazdagították. Most már ezek a *csokrok* futnak a kézelőig, s a fennmaradó sorok a megnövekedett, egyenként váltakozó vörös-fekete *farkacskákat* veszik közre. A váll- és ujjbevarrás mellett *félkörhúgyos hányás*, *brádos szélrend*. A mellrendek is ötről hétre gyarapodnak, s ezek közül a *félbalhás csupágrend* a háton is folytatódik (114B. r).

Az ingujjakat egyszínű vagy *szakadékos hányással* rögzítik a vállakhoz. A szedés alá egy- vagy kétszínű *innya* kerül. Trunkon, Bogdánfalván, Nagypatakon, néha Kalagoron is, a függőleges díszítősorok szélére *külbecshímet* is varrtak. A két szembefordított fekete hullámvonalat Trunkon vörössel töltötték. A töltelékes rövidebb rendek között a *kisebb tarkája*, a három keskenyebb piros-fekete sor fut a kézelőig (114C. r). Ugyanezt Kalagoron egy színben és hurok-öltéssel varrják (114D. r).

Nagypatakon a töltelékes ingekről elengedhetetlenek voltak a sárga *szemek*. Azok ott világítottak a *nyolcas ingvállakon* éppúgy, mint a *tarkarendű tekerményes* ingeken a *töltött rákszemek* közepén (115A. r). 1903-ban a kilenc egyforma *töltelékes* renden Petrás Andrásné a vörös *rudak* közé sárga *szemet*et öltött, amelyek a fekete alapból mint megannyi csillagszem ragyogtak ki (115B. r). Akkor varrta, mikor eladódott, ezért csak a negyedik és a hatodik, rendet hímezte egészen a kézelőig. A sárga közepű *töltött rákszemek* az *alárendű* ingeken is igen jól mutattak. A fekete alapú díszítősorokban a sárga közepű veres vagy fekete *rákszemek betöltve* világítanak (115C. r).

Bogdánfalván a páros *szemek* közepére már zöld és kék *öltéskek* kerülnek a *rendes-feketés-ingekre* (115D. r). A *veres alárendű* ingeken a leányok a *rudakat* már 1953-ban rózsaszínnel varrták, és a világosabb kék szemetet ultramarinnal cserélték fel (XVII. 1). Három vörös-fekete *tarkarend* a kézelőig fut, míg a két szélesebb *rudasrend* és a szélen a két keskenyebb *külbecshím* lényegesen rövidebb. A fiatal leányok meglehetősen szokatlan színekombinációja mellett sokkal nyugodtabb az 50 éves Erdélyiné *töltelékes-inge* (XVII. 2). A *kondorgós töltelékes váll* az ötnyüstös szöttekre emlékeztet, s a vízszintes apró négyzetes sorok a deszkával való emelésre. A hét függőleges díszítősorból négynek a közepén *töltött rákszem*. A kézelőig csak a *kék szemesrendet* varrták, s kétoldról két *szélrenddel* kísérték. Az *ágas szélrend* a vállon és a mellen, valamint a *csupágrend* és a kézelő, mind a vörös-fekete, *elvegyesen* készültek.

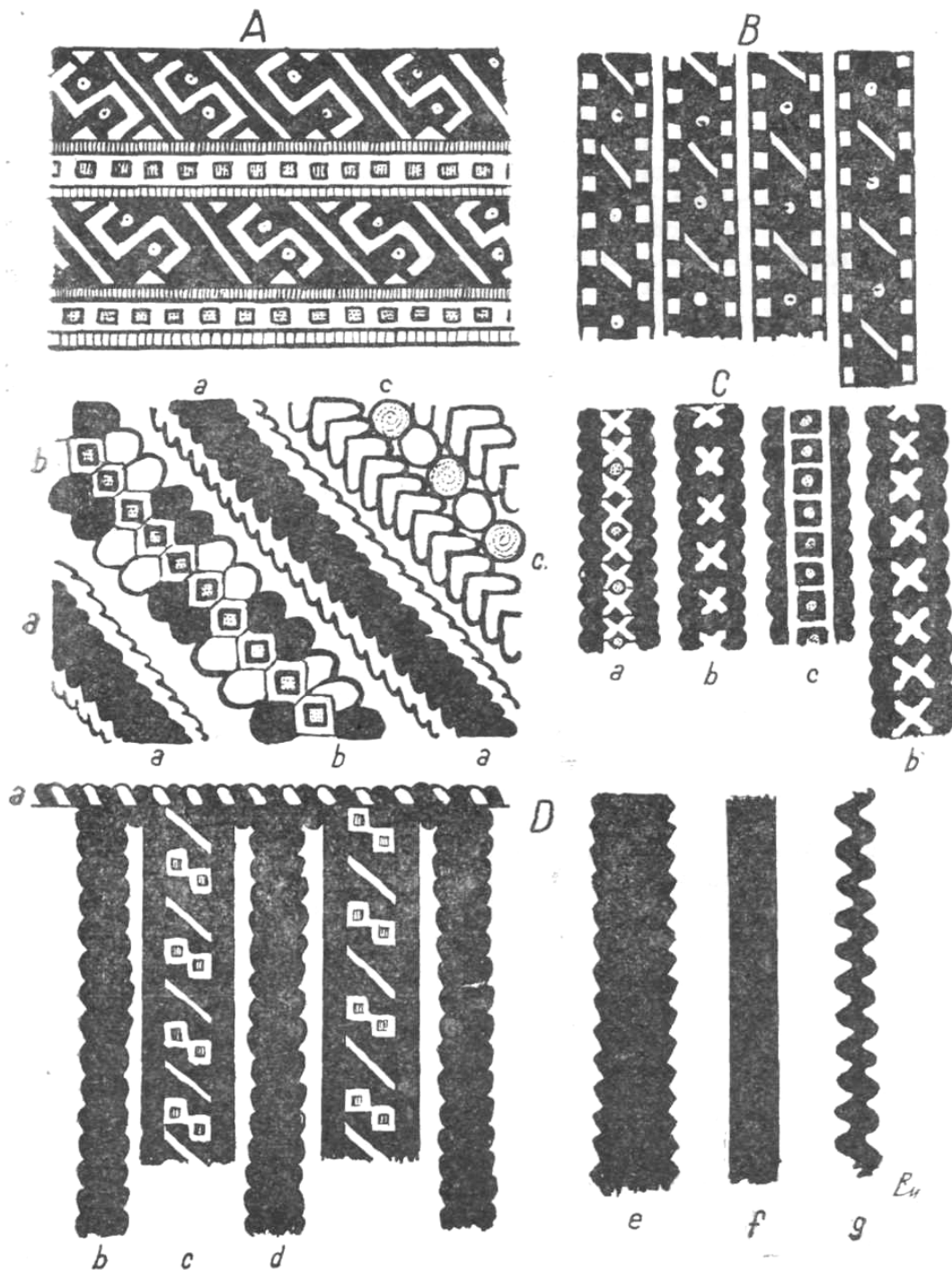
114. Kalagori és trunki alárendű inghímek:

A. Veresses szövött-vállú rendes kisikeing hímek: a) veres láncocska, innya (a szedés körül); b) fekete kereszt-kupás szedés; c) veres urakasrendek, két kurtarend között egy hosszúrend; d) veres-fekete (2—1) horgacsok, e) kutyanyomos kisike-hímek, f) csupágrend, urkasrend; g) keresztcsék hasíték alatt, madzagnyakú, bezeres virágosvászongról.

B. Salamon Mariska veresses rendes-ingéinek ujj- és mellhímek. Ka, 1953: a) veres-fekete felkötés (a veres emelgetésekkel szőtt vállak alatt); b) kék kereszt-kupás szedés; c) fekete félbalhákkaal szegett veres sinóros-rend közepén sárga, veres, kék, veres, sárga, veres, zöld, veres, sárga, veres, bordó, veres keresztcsék, ötcsék váltakoznak; d) veres esszeverés; e) veres-fekete farkaskája; f) veres szélrend brádos keresztcsékkal a vállon; mellrendek; g) veres esszeverés; h) három kereszt; i) ökörhúgyas; j) félbalhák.

C. Trunki önyüstös vállú tőtélkes-ing ujjrendek: a) szedés alatt zinnya, szakadékos (1 veres, 1 fekete) alatta; b) külbecshím (a két szélén); c) két veressel töltött fekete kandargó között két fekete sinór egy vereset fog közre (5 kurtarend); d) kisebb tarkája (4 hosszúrend).

D. Kalagori rendes veresses-ing ujjrendek: a) külbecshím; b) két urkosrend között sinór; c) kandargó.

115. Nagypataki és bogdánfalvi ing-hírek:

A. Nyolcas vállú tarkarendű ing hírei. 1. vállhírek. 2. ujjhírek. a) fekete négyigés-rend veres innal szegve; b) tarkarend: két veres, két fekete rákszem, szakadékos, tőtött rák-szemmel csíptetve; c) két veres négyigés-rend zöld és veres rákszemmel.

B. Tötélkes rendes-ing ujjrendei (Np). Készítette Petrás András asszonya Ilona 1903-ban. Fekete rudas-rendek, veres-fekete szegéssel és sárga töteléssel megragyogtatva (9 egyforma rendből a 4. és 6. hosszúrend a kézelőig fut).

C. Rákszemés rendes-ing ujjrendei: mind a kilenc rend 2—2 sor fekete *in* vagy *szenetor* között; a) a külbecshímen rákszem bétötve a két szélén; b) a közepén veres-fekete *butukok* váltakoznak; c) rákszem (3 *kurtarend*). A külbecshím mellett két kurta és közepén két hosszú *butukos-rend*.

D. Bogdánfalvi rendes-feketés-ing ujj- és mellrendei. Készítette Andor Péter asszonya, Viktória: a) szedés alatt *horgas-in*; b) külbecshím; c) páronként zölddel és kézzel töltött bordó rudas, *szemes kurtarend* között; d) 3 fekete *hosszúrend*; e) *csupágrind*; f) *setrend*, *szél-rend*; g) *fia*, *pisor*.

A rendek elhelyezése, tagolása térben és időben más-más képet mutat. A Román környéki Szabófalván például az öregek ma is őrzik a múlt századból maradt szöttesvállú, határozott tagolású ingeiket (178a—b. k). A nacionálos- ingek megjelenése előtt viszont a plátkás- ingekre azonos szélességű, terüldísz hatású váll- és ujjrendek kerültek. A fekete Holbein-öltéssel varrt és apró gyöngyszemekkel töltött, csipkeszerű rendek (178c. k) terüldísz-szerűen majdnem egyenletesen borítják a díszített felületet.

A Szeret-téren, különösen Klézsén, az idősebbek még az 1970-es években is ragaszkodtak a tagoltabb ingujjakhoz és a szöttes vagy szöttesszerű vállhoz (178d. k). Az ujjon öt azonos szélességű csíkban, két rend zsinór között fekete-piros *olvasás* és középen vörös, kék, sárga, kék; vörös, zöld, sárga, zöld *ikres babok* váltakoznak, melyekből a sárgák, ferde csíkokat képezve, messzire világitanak. Ugyanakkor a negatív mintás *nagykandargó* szedésén alul, a „pusztájában hat *kicsikandargó*” szegélyezi a rövidebb rendekét.

Az öregek fejtőszűk időből maradt ingeinek vállán és ujján az öt változó szélességű egyenes és kandargós rend sokkal szerényebb volt 1960-ban (179a k). A fehér fejrevaló mellett ez is elegendő hangsúlyt adott a vállnak és az ujjnak. A színes vagy fekete fejkendő már erősebb színfoltot kívánt. A jobb kereseti lehetőségek és az üzletek gazdag fonalválasztéka járult hozzá ahhoz, hogy ezek a hímes rendek és vállak évről évre színesebbé és tömörebbé váljanak. 1978-ban a középkorúak ingeit (179b. k) az 1953-ban még újdonságszámba menő, jóval gazdagabban hímzett és nagyobb *rudas vállak*, szélesebb *rudas ujj-* és *csupágredek* díszítették.

A *tekerményes*, *kandargós* vagy *neszegyilinú* ing a fiatalok ünnepi viselete volt már a múlt század 80-as éveitől. Ezek is lehettek „veresések, fetekések, elvegyesek, tyúkszarosak, tarkarendűek és töltelékesek”. Alapjában valamennyi díszítősora a ferde zsinór vagy *urkosrend* közé fogott szemek, körömök, babok, cseresnyék és az elengedhetetlen kandargó, és mégis falvanként és egyénekenként mindenikben van valami a szín vagy csík ritmusában, amely biztosan megkülönbözteti a többitől.

Egyik legszebb klézsei *fetekés-inget* (180. k) Lőrincz Györgyné „Isten nevébe” kapta. Azóta is ezt veszi, ha hívják virrasztóba. Ott aztán elmondja a dúsgazdag históriáját, énekel és imádkozik a halott mellett. A hosszú ingaljas ingen a szél-, mell- vagy csupágredek egyszínű feketék, csak a *bezeresen* behúzott ingnyakát hányták be vörössel. A halványan csíkozott indiaivörös alaptól fekete szedett *keresszemek* s köztük világosabb és sötétebb *cseresnyék* domborulnak ki. A feketével tagolt öt díszítősorból álló szöttes vállat vastag fekete kötéssel illesztették az ingujjba. A tekerményes ujjat a válltól a három oldalról *kandargós-* vagy *ökerhúgyas-innyával* körülvett fehér „kupás szedés választja”. Ez alatt, a ferde fekete díszítősorok között, világosabb és sötétebb ciklámen-színű cseresznye váltakozik. A *harcos rendekből* is mintha kivilágitának a páros szemek (Bogdánfalván *töltött békaszem* néven ismerik), a világosabb és sötétebb *ruzsika cseresnyék*. Luca néni szerint inge „tekerményes. Pusztájában három kandargó esszeverve, két rend köröm megkötve cseresnyével, cigája.” Első percben nemigen értettem. Majd kézbe véve mind világosabban láttam és mind jobban ízlelgettem az egyszzerű, régi, tömör kifejezéseket. Tehát tekerményes, mint az erdei ösvény. A pusztájában, a fehér alapon három kandargó, (három kanyargó öltéssor „esszeverve”, egymás mellé fogva. Mindhárom hét inasöltés után fordul, kandarog. Ahogyan a fenyőágas vagy barackmagos fog-

dosása közben is hét szál után megfordul. A három-három kandargó vagy vízfolyás között két rend, két sor köröm megkötve két-két cseresnyével. Összehúzott szemmel valóban a két-két fekete rendet a páronként fekete és rózsaszín cseresznyék mintha összekapcsolnák. Ezeket a körmököt nevezik Bogdánfalván „neszegyilász”-nak, s ezért „nyeszegyilinú”-nak ott az ingeket. Más hol „három- vagy négyigés rendek”. Klézsén három ferde öltés után egy függőlegessel zárja, majd fordul. Ezzel a tagolt ágasöltéssel képezik azokat a ferde díszítménysorokat, amelyeket a *cseresnye*, *tyúk*-, *rák*- vagy *békaszemek* kötnek össze. A vékony gyapotvászonból magasan kidomborodó cigájahímzés különböző öltései csak a fény—árnyék játékából sejthetők.

A *vereses*-, *veresszeg*- vagy *kicsi tarka-ingek* ujjait legtöbbször ferde vagy hurkosrendekből képezték (110. r). Ezeket aztán „szemekkel, körmökkel” vagy „kandargókkal csiptették”, fogták össze.

Bogdánfalván például minden harmadik vagy negyedik csíkpár közé került fekete hullámvonal (116A. r), és minden negyedik közé alapszínű és fekete *békaszem*. A fekete kandargó egyik oldalán fekete-sárga, a másikon ‘bordó-zöld kereszt szemekkel összefogott csíkok.

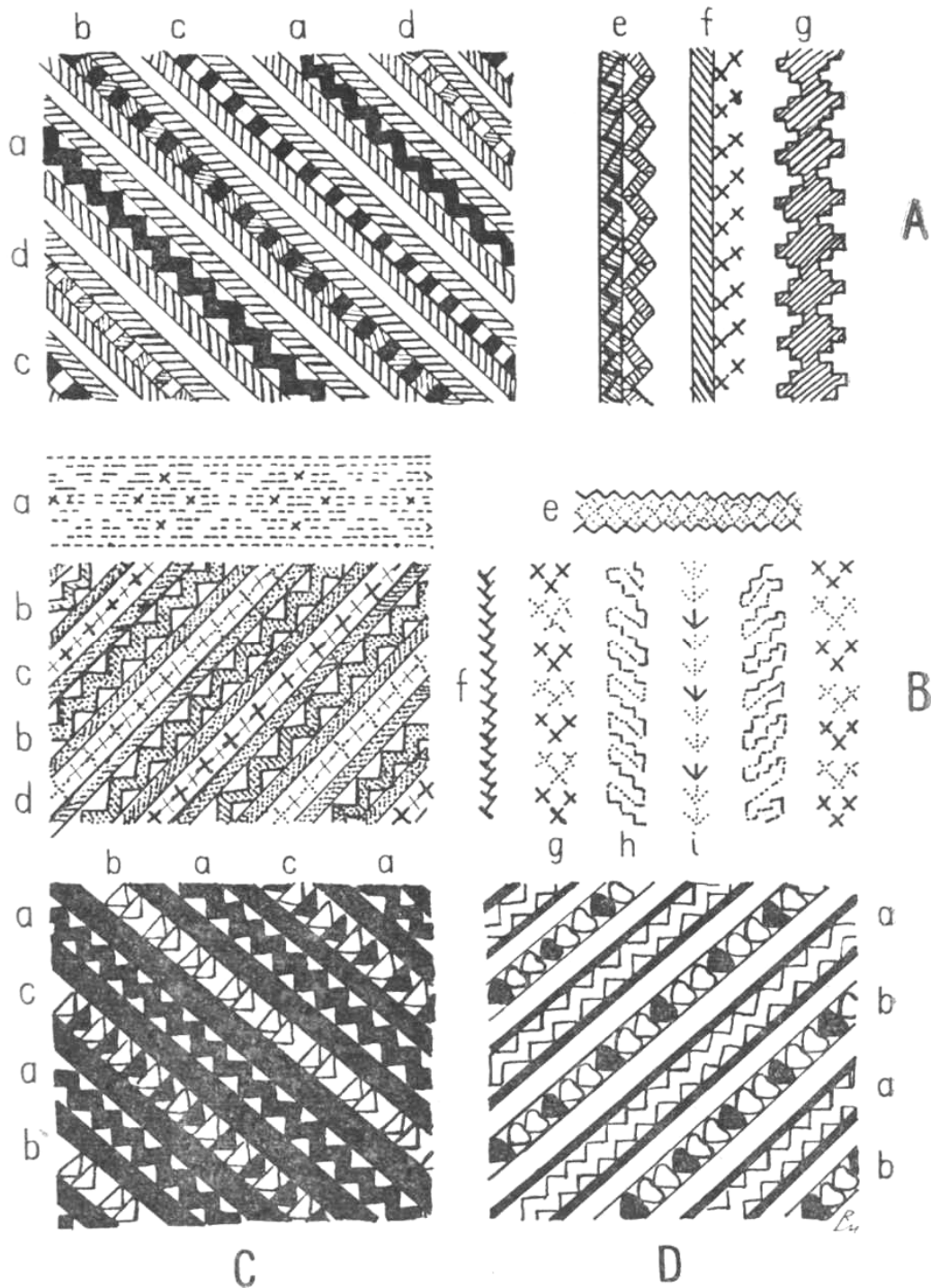
Kalagoron fiatal leányok első tekerményes-ingén, a *kisike tarkáskán* minden második csíkpár közé ugyanolyan színű *urkas kandargó*t varrnak. Az ottani ingek jellemző öltése általában az *urak*, a nyitott láncöltés. Legyen az függőleges vagy ferde rend vagy éppen kandargó, a szálát mindig a tű előtt vezetik. A csíkcsoportok közé még öltöttek sárga-fekete, illetve rózsaszín-zöld keresztcskéket is (116B. r). Sokszor a szedéseket is „megtöltötték” ugyanolyan színű szemekkel.

A *tarkasokros* és a *kisike tarkaingek* között csak az volt a különbség, hogy az *urkasrendek* között egyiken fekete zsinórok szegélyezték a hullámvonalakat, a másikon a *körmök* hol kettőnként csoportosítva, hol egyenként váltakozva sorakoztak (116C. D r).

A *tyúkszaros-ingeken* Pokolpatakon az egyenlő távolságra varrt hullámvonalak között a két sor *kopecska* vagy *nagybab keresztcskével* mintegy alapot képezett (117A. r). Ezek között a *csokrok* között *tekerményes innal* szegélyezett három színes, élére állított négyzet váltakozott három alapszínű négyzettel. Tehát az egységesnek ható feketés-vörös preckélt alapból minden második sorban két zöld között vörös, minden negyedikben feketék között narancs és kék babok között fehér világit ki.

A *fetekés-ing* (117B. r) sokszor csak egyszerű *ferde-inas*, *tekerményes zin* vagy *szenetur* sorok között három-három sorban páros fekete keresztcskével készült. Minden dísze az volt, hogy a negyedik sorban a fekete kereszt szemek két-két vörössel vagy két-két zölddel váltakoztak. A leányokat általában fetekés- vagy elvegyes-ingben temették. Ezeken a fetekés-vörös és fetekés-ingeken a fogas vagy ágas szél- és mellrendek, valamint a *lapis csupágrendek* már kereszt szemmel készültek.

A *tarkarendű tekerményes-ingeket* is igen szerették a csángó Mezőségen. Nevét onnan kapta, hogy vagy két fekete és két veres *rákszem*ből képezett *tarkarendet* csiptetnek *töltött rákszemmel* (115A. r), vagy a *nagyrendek* közé hímeztek egy sor *töltött béka*- vagy *rákszem*et. Másokon éhhez hasonló *kapcsos-tarkarend választotta* a fekete, vörös széles vagy fekete ferde csíkokat. A *pitánkás vállú tarkarendű nagyingek* 1953-ban a legnagyobb ünnepi dísznek számítottak (XVII. 1).

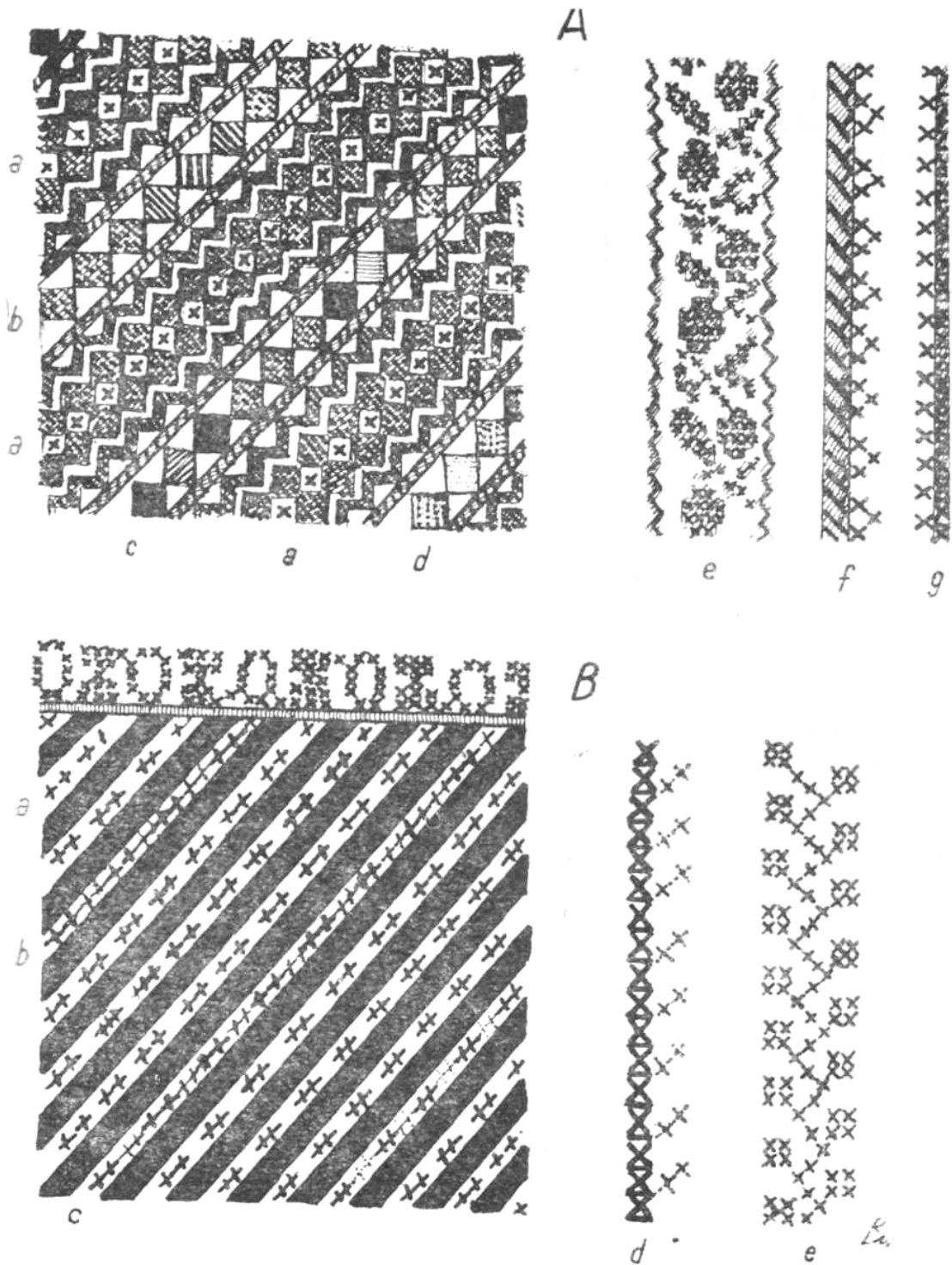
116. Bogdánfalvi és kalagori *tekményes-ingek* ujj- és mellrendei.

A. *Veresszeg tekményes-ing ujjhímei*: két-két urak, urkosrend között: a) fekete kicsi nyeszegylás, kandargó; b) fekete és bordó szemek; c) fekete és narancs keresztcskék; d) bordó és zöld keresztcskék, mellrendek; e) gyűtés kandargóval; f) ágas szélrend; g) csupágrend.

B. *Kalagori kisike tarkáska-ing hímei*. Vörös alapú szöttesváll alatt: a) kék szedés megtöltve zöld és rózsaszín keresztcskékkel; b) vörös urkaskák, urkasrendek között urak, urkas kandargók; c) narancs-fekete keresztcskék; d) zöld-vörös keresztcskék; e) brecár, kézelő a csuklónál; f) összevetele, gyűtés a csupágszél két oldalán; g) három kereszt, elvegyesen; h) mejrend; i) békakeröm (2—1) a hasíték alatt.

C. *Kalagori kisike tarka-ing ujjhímei*. Készítette Péter Jankó Kati. Két-két vörös urkasrend között: a) urkas kandargó; b) fekete nagyköröm; c) ua. vörös-fekete elvegyesen.

D. *Tarka sokros-ing ujjhímei* (K): a) Fekete sinór között vörös urkas kandargó; b) a nagykörömök két oldalán vörös urkasrend.

117. Pokolpatayi tekerményes-inghímek:

A. Tyúkszaros kandargós-ing hímei: a) kandargók között két rend *kopecska* vagy *nagybutuk* egy-egy *keresztcskével*; b) ferde *inakkal* szegélyezett *kopecska* sor 3 alapszínű között 1 rózsaszín; c) ua. 2 fekete között 1 narancs; d) ua. 2 kék között 1 fehér. Csík-ritmus: a, b, a, c, a, b, a, d az ujjakon; e) *csupágrénd*; f) *gyűtés*; g) szegés *keresztkével* vagy *fogasan* a hasíték mellett.

B. *Fetekés tekerményes-ing*: a) fekete *tekerményes-zin* vagy *szenetur* között *ikres keresztké*; b) ua. 2 vörös váltakozik 2 feketével; c) ua. 2 zöld váltakozik 2 feketével. Csíkritmus: a, a, a, b, a, a, a, c az ujjakon. A mellén: d) *gyűtés, szélrész*; e) *csupágrénd*.

Elvegyes-inget Bogdánfalván hímeztek fekete-vörös vagy fekete-meggy-vörös alapon. Duma Margit *butukos vállú elvegyes-nagyinge* (XVII. 2) nevét onnan kapta, hogy a vállon kandargók vagy „ötetlen neszegyilászok” közé nagy babokat vagy butukokat varrt. A ferde csíkos válllak 1945 után kezdtek elterjedni. Addig a hímeztek — a *kandargós* vagy a *pitános* — megtartották a szöttes válllak vízszintes vonalát. Az ujjakat rendszerint hátulról, a vállától a mell felé csíkozták, a vállakat pedig ellenkező irányban, mintegy szélesítve. Az ujjhímzések ferde inak közé foglalt hullámvonalak, „nyeszegyilászínak babokkal vagy szemekkel”, esetleg *zuzákkal* összefogva.

Butukos vállú feketés- és vereses-ingek Bogdánfalván és Nagypatakon egyformán kedveltek voltak (118A. B. r). Fekete *kandargók* között színes kis *butukok* a vállon, fekete *nagyrendek* között páros zöld és vörös *szemek*, valamint sárga és rózsaszín *zuzák* váltakoztak. „Pusztájában” egyszerű hullámvonal. A vörös-ing vállán fekete babok ugyanolyan rendben, de itt a hullámvonalak már a fekete közepű csíkcsoportokat szegélyezték.

Az öltéssorok egyre tömöttödnek (1180. r). A ferde inak között körmök, páros kereszték és szemek már jóformán egységes felületet képeznek. Éppúgy, mint a *nagyszembevalós* váll- és ujjhímzések (118D. r). Ezeken csak tapogatással lehet valamelyest a mintát érzékelni. Helyükbe léptek aztán a szövött ingujjú viselőingek. És a papírmintáról levart ünnepek.

A gyoszényi egykori szemes menyasszonyi ing (181. k) és a forrófalvi tarkarendű és feketés-nagyingek (XV. 1—2) már mint értéktelenek eladásra kerülnek, legfeljebb tánc- vagy énekcsoportban ha magukra veszik (182. k). Otthon lakodalomban vagy búcsúra csak nagy, természetes virágos inget vesznek fel (183a. k). Bár az öltéselemek és a díszítőelemek átadták helyüket, de a fejlődés törvényeinek megfelelően a díszítés, ha kissé nagyobb felületet takar is, a hagyományos helyre kerül, akár csak a gyimesi csángók ingein (183. k). Még közvetlenül kivetkőzés előtt is, ha rikító színekben és természetes mintákkal, de megőrizték a díszített felület helyét.

A férfiak mind a kihajtott gallérú, mind a felálló gallérú csángós-ingeiket levetették, még mielőtt ez a túlszínesedés és túlvirágosodás bekövetkezett volna. Így a ládafiából csak geometrikus mintázatú ingek kerülhetnek elő (184. k).

III. E. Hímek, rendek

1. Szélösszefogó és melldíszítő sorok

rend (mcs)	arsó-, fersőrend (Ksz)
rendes (Kl)	rendes (sordíszítésű, Nádamente)
széj-, szélrend (mcs)	szíl (szélminta, Ksz)
mejrend (mcs)	mejj-, mellvarrás (KK)
csupágrend (Bf, Np)	csupák (Ózd)
csupaágrend (Ff)	csupákvarrás (Ózd)
ág (mcs)	ág (E)
ágazás (Ff)	ágazás (Györgyfalva), ágas (Ksz)
virágozás (Ff, Pu)	virágozás (mesterke, Györgyfalva)
külbecshím (Bf, Tr, Np)	külső-, szélsőminta (E)

2. Alap, díszítetlen felület

föggye (Bf, Kl), földű (L)
mezeje (Pu), padlója
pusztája (Kl)
köztves (Pu)

föggye (Szék), földű (Ksz)
mezeje (Mezőség), parasztya (Ksz)
pusztája, pusztavászon (Ksz)
tisztása (Magyaró)

3. Vállazók, szedéshímek

fonáján ötögetett szedés (L)
rudas (Bf)
kandargós (Kl), vízfolyásos
kupás (Bf, Ka)
kereszt-kupás (mcs)
szekercés (Kl)
kigyóbőrös, -hátas (Gy)

fonáján való (Gyi), szedés (M)
rudas, szarufás (M)
horgas (Felsőrákos), asztallábas (Gyi)
ördögtérge (Gyi)
asztalláb-rózsás (Ksz), kecskelábas (Tf)
esses (Magyaró)
kényós, kégyófejes (Gyi)

4. Vállhímek

virágja (Pu)
kandargós (Ka, L)
barackmagos (Kl)
rudas (Bf)
pitános (Ff, L)
butukos (Bf, Np)

virágja, mintája (Gyi, Hf)
karingós (KK), csavargó (Torockó)
barackmagos (Apáca; Györgyfalva)
kerekrúd (Krizba), rudaskötés (Arapatak)
pogácsahím (Pürkerec), piculásling (Gyf)
butukos (Gyi)

FEJKENDŐ- ÉS JEGYKENDŐ-HÍMZÉSEK

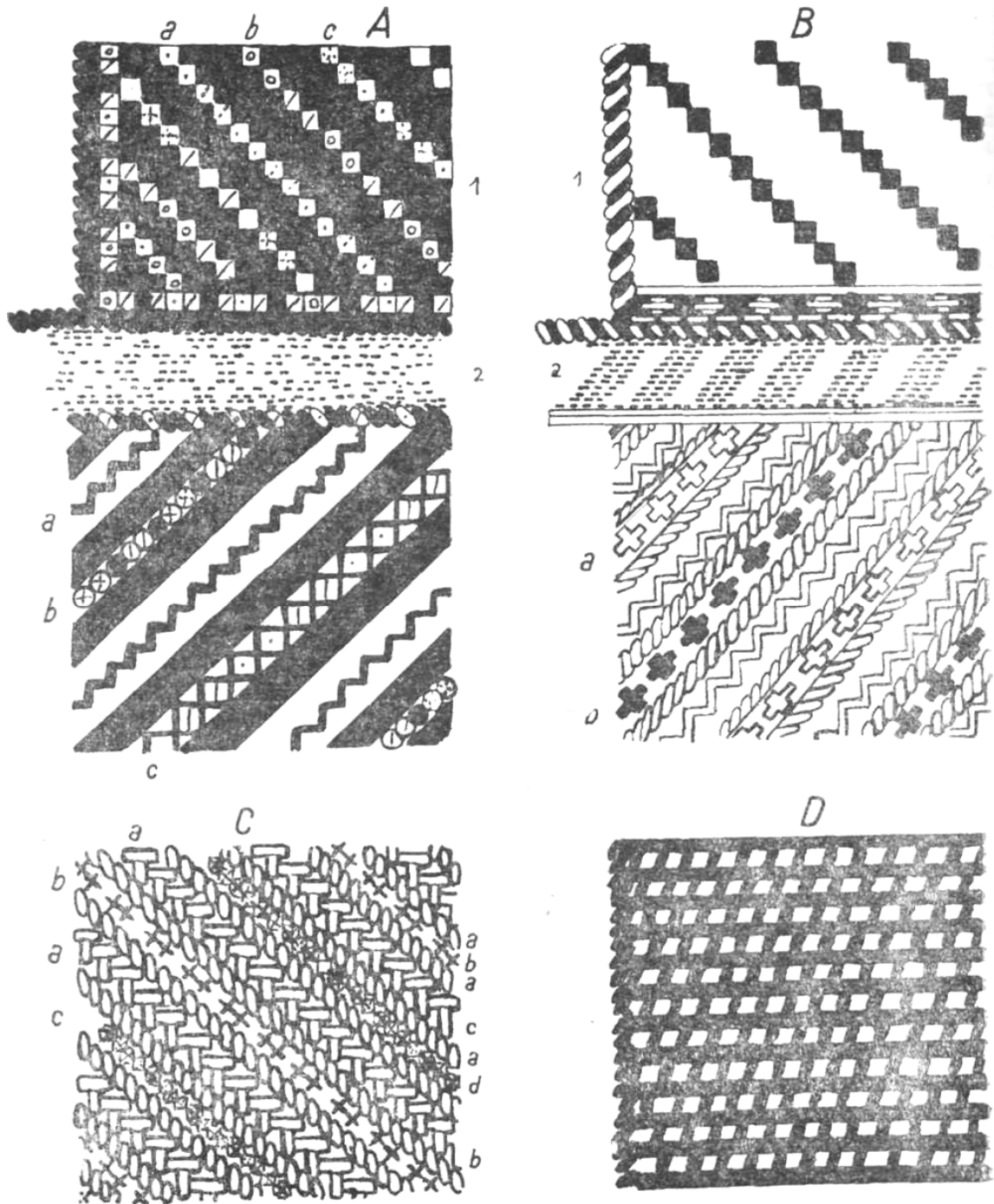
A *baboskendők* igen szépen egészítették ki a nagyünnepi öltözetet.

Babos kendő,
Rostos vég,
Mebánod te
Erzse még! —

hujogtatták a lakodalomban, mikor a menyecske jókedvében mindkét végét felvetette babos-kendőjének és úgy járta (185. k). A templomban mindkét végét leengedte, máskor egyiket felvette s úgy megkötötte. Mindenképpen nagyon érdekes vonaljátékot adott a vízszintes szövött vagy varrott váll és a függőleges vagy ferde csíkozású ujj mellett vagy fölött, a tömegében is lényegesen könnyebb érdekes babos felület.

Tulajdonképpen 50×120 cm-es két- vagy háromnyüstös finom len, virágoskender-vászon, kendőszál, majd nyersselymes vagy nyersselyem alapú fehér szöttes kendő, melynek két hosszanti végét 25—30 cm szélességben kihímezték. A „babos-kendő rostos végét” igéenként összesodorták, és egy-egy vagy három-három szem vörös gyöngyöt fűzve rá megbogozták. Ez a tánc ritmusa rezgett viselőjének fején.

Hímzése tulajdonképpen igen egyszerű: egy, legtöbb két díszítőelem váltakozott rajta. Nevezték azt béka- vagy tyúkszemnek, esetleg ikres baboknak, de varrtak, majd szöttek rá kutyanyomot vagy négy keresztzetet is.

118. Bagdánfalvi, nagypataki és kalagori *tekményes-inghímek*:

A. Feketés *butukos vállú ing mintái*: 1. A vállon fekete *kandargók* között: a) 2 sárga — 2 rózsaszín; b) 2 vörös — 2 narancs; c) fehér, 2 zöld, vörös, fehér, vörös *babok, butukok*. 2. Vörös *keresztkupás szedés*. 3. Ujjhímek: a) *pusztájában kandargó*; b) fekete *nagyrendek kéttrend köröm megkötte cseresnyével* (2 zöld, fekete, 2 piros); c) *ua. zuzákkal* (2 rózsaszín, 2 sárga váltakozik). Csíkrítmus: a, b, a, c.

B. *Vereses butukos vállú ing hímei*: 1. A vállon vörös alapon *fekete butukok horcosan*. 2. *Tekerményes kék szedés, vállazó*. 3. Ujjhímek: a) 2 *szenetur* között *két keresszem beőtte*; b) fekete közepű *csokrok kandargóval*.

C. *Veresszeg tyúkszemés-ing ujjhímei*: a) két *rend urkas-himecske* között *kis szembevalóska*; b) fekete *ikres keresztetek*; c) *tyúkszemek*, *bordó alapon zöld, sárga, zöld, rózsaszín és fehér váltakozik*. Csíkrítmus: a, b, a, c.

D. *Veres szembevaló-ing híme*.

Varrhatták vörös, vörös-fekete, fehér vagy színes babokkal; a szélső hímzett-sor szövött színes csíkok közé került, majd vastagabb és vékonyabb kendőszállal csikozva a szélén még egy-egy fémszálat is öltöttek bele. Ezek közé varrták az egyes vagy ikres babokat, mégpedig úgy, hogy a következő sorban mindig egy babbal továbbmentek. Ez a vízszintes sorokban hímzett kendő ezáltal (különösen a többszínűeken feltűnő ez: XVIII. 2) harántcsíkos vagy hullámvonalas érdekes mintázatot ad. Két végét hátul felvetve mintegy csúcsa a nehézkeesebb ingujj formálta háromszögnek.

A csángó vászonhímzéseken ez a két irányú vonal és színritmus igen érdekesen érvényesül. Az egyszerű alárendű ingeken is a vállak vízszintes és az ujjak függőleges csikozását még a mintaelemek rézsútos színezésével gazdagították.

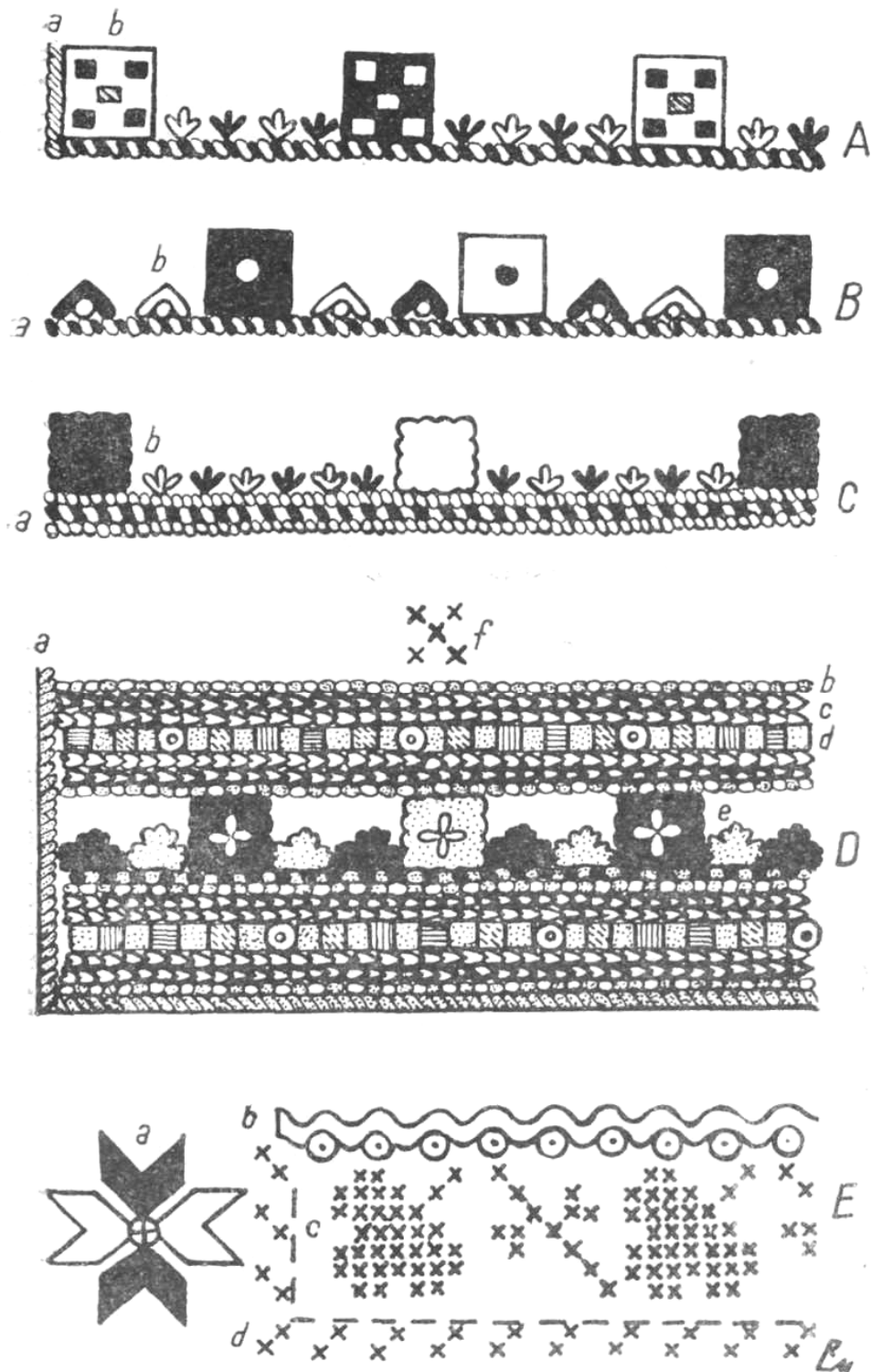
A *szikrahímű servetek, ruhacsákák* (186. k) nagy becsben voltak még. 1945 után is. Éppen úgy, mint a szövött jegykendők, elsősorban szerelmi zálognak készültek. Ezek is a leány ügyességét tükrözték, egyben a lefelé és felfelé fordított békakörmök (119. r) szerintük segítettek a szívük választottját megszerezni, majd megtartani. A 40×40 cm nagyságú finom len-, virágoskender- majd gyapotvászon ruhácska két hosszanti szélét kihímezték, és összehajtva (XVIII. 1), mint szövött társai, előbb a leány, majd a legény övébe került. A legdíszesebb aztán a virágospálcát ékesítette, amelyet a vőlegényes és menyasszonyos háznál már a hívogatás előtt elkészítettek (XVIII. 2).

A négyszögletű vászon széleit besodorták és vörös szállal *gombolyag-szegéssel* beszegték. Emellé került a vörös-fekete *egyenes-innya*, majd *horgas-innya* egy vagy több rendben, hogy azon sorakozzanak az egyszerű vagy szembeforgatott körmök, kalapok, esetleg háromirányú körmök, és ezek közül emelkedtek ki a *szikrahímek* (XIX. 1—5), jobban vagy kevésbé töltve. Általában a szikrahímeket vörössel és feketével hímezték, és közöttük a szálakat az ugyanolyan színű körmökön vagy kalapokon keresztül vezették. Természetesen, a vörös nagyminta két oldalára fekete és a feketéjére vörös került. Az érzelem növekedésével és az alkalomnak megfelelően a mintaelemek, majd a színek is gazdagodtak (187. k). Így a vőfélykendőre, de különösen a vőlegény kendőjére már láncocska is került, s ha lehetett, néhány fényes *pittyecske*, flitter is (119.D r). A jegykendők és a díszített szélek közepén a kereszt, éppúgy, mint a férfiing-gallérok sarkán, elengedhetetlen volt a csángóknál. Míg a magyarok a jegykendőkön is megőrizték a sordíszítést, a románok emellett elsősorban a sarkokat hangsúlyozták (119E. r).

A jegykendők bíborvégekre emlékeztető⁶⁵ díszítménykincsét felváltotta egy könnyedébb (188. k), a szálánvarrt laposöltéshez hasonló *kandargós-öltögetett hím*, melynek szélére már *szálbona*, szálhúzásos aszúrféle került (XIX. 5).

BŐRHÍMZÉSEK

A vászonhímzések mellett föltétlenül figyelmet érdemelnek a moldvai csángó bőrhímzések is. Ezeknek is elsősorban funkcionális szerepe volt, és csak fokozatosan került a díszítőjellel előtérbe. Ezek a hímek is eleinte a szabásvonalakat, az összevarrásokat takarták, majd díszítették. A bőr kiegészítéseit, széleit erősítő fehér, majd színes irhát fogták oda, a fekete prémszegélyt rögzítették, majd keretezték.

119. Bogdánfalvi és klézsei jegykendő-, servethímek.

A. Szikrahímű servet: a) vörös-fekete horgas-in; b) vörös szikrahím feketével és zölddel töltve, fekete szikrahím vörössel, közöttük 4—4 felállított békakeröm.

B. a) horgas-in; b) vörös és fekete szikrahímek között lefelé fordított békaköröm.

C. a) 2 rend vörös-zöld horgas-in között 1 fekete-narancs; b) hét vörös és fekete szikrahím között 6—6 békaköröm.

D. Klézsei szikraservet szelhímei (Kallós gyűjt.): a) vörös gomolyagszegés körben; b) vörös-zöld igenyes-innya; c) 2 urkasan varrt rend; d) középen babosrend pittyecskével; e) vörös-fekete töltött szikrahímek között hármaskörömök; f) kereszt, a csángóság ismerető jele.

E. Bogdánfalvi román servet sarok- és szélhímei: a) vörös-fekete csillag a négy sarokban; b) zöld hullámvonal flitterekkel; c) bordó keresztzemes minta; d) narancs keresztzemesek bordó vagy kék előöltések.

A bőr kikészítése, feldolgozása legtöbbször a helyi, földművelésből élő-kismesterek, *kozsokárok* munkája. A bőr hímzése már sok esetben a virágzó szücsnék, leányok vagy legények dolga. A mesterség általában apáról fiúra szállt. Így a bogdánfalvi Miklós Ferenc családjánál is a ház apraja-nagyja kivette részét ebből a munkából. Egyik a bőrt érlelte, másik vakarta, fehérítette. Az idős mester szabta, összeállította. A fiatal és az asszony prémezte, irházta, s a hímeket varrta.

Leggyakrabban rövid bőrmelleseket, *bundákat* és *keptárokat* készítettek, mert azokat 1953-ban még nők és férfiak egyaránt viselték. A *rövid-* és *hosszúkozsokot* már csak az idősök vették magukra, de a *patkós-* vagy *kandargós-keptár* nem hiányozhatott egy jobb módú legény vagy leány ruhatárából. Így minden nagyobb faluban volt legalább egy szücs, aki a helyi igényeknek megfelelően dolgozott.

„Egy keptárhoz három fehér és két fekete báránybőr kellett. A bőroket *dubálába* [pácolóba] tettük — magyarázta Miklós Ferenc idős szücs-mester. — Korpát és timsót raktunk közéje és vizet, ameddig ellepte. Tíz napot ült benne, aztán kivettük, megaszaltuk. Most vakarja ki vakaróval [189. k] és fejr kövel. Ebből szabjuk a hátát és a két elejét, végül az oldalába a *klinyeket* [oldaltoldásokat]. Az öregektől húzódik ez a szabás.” Még apjától, nagyapjától tanulta.

„Régen is *kicsányták*”, elől nyitottak voltak a bundák, csak nem ennyire hímesek. Azokon világosabbak voltak a színek, és a hímek is egyszerűbbek. A legutolsó időkig mindig fehér bőrre dolgoztak, és elengedhetetlen volt valamennyi bőrruhadarabon a fekete, lehetőleg báránybőr szegély.

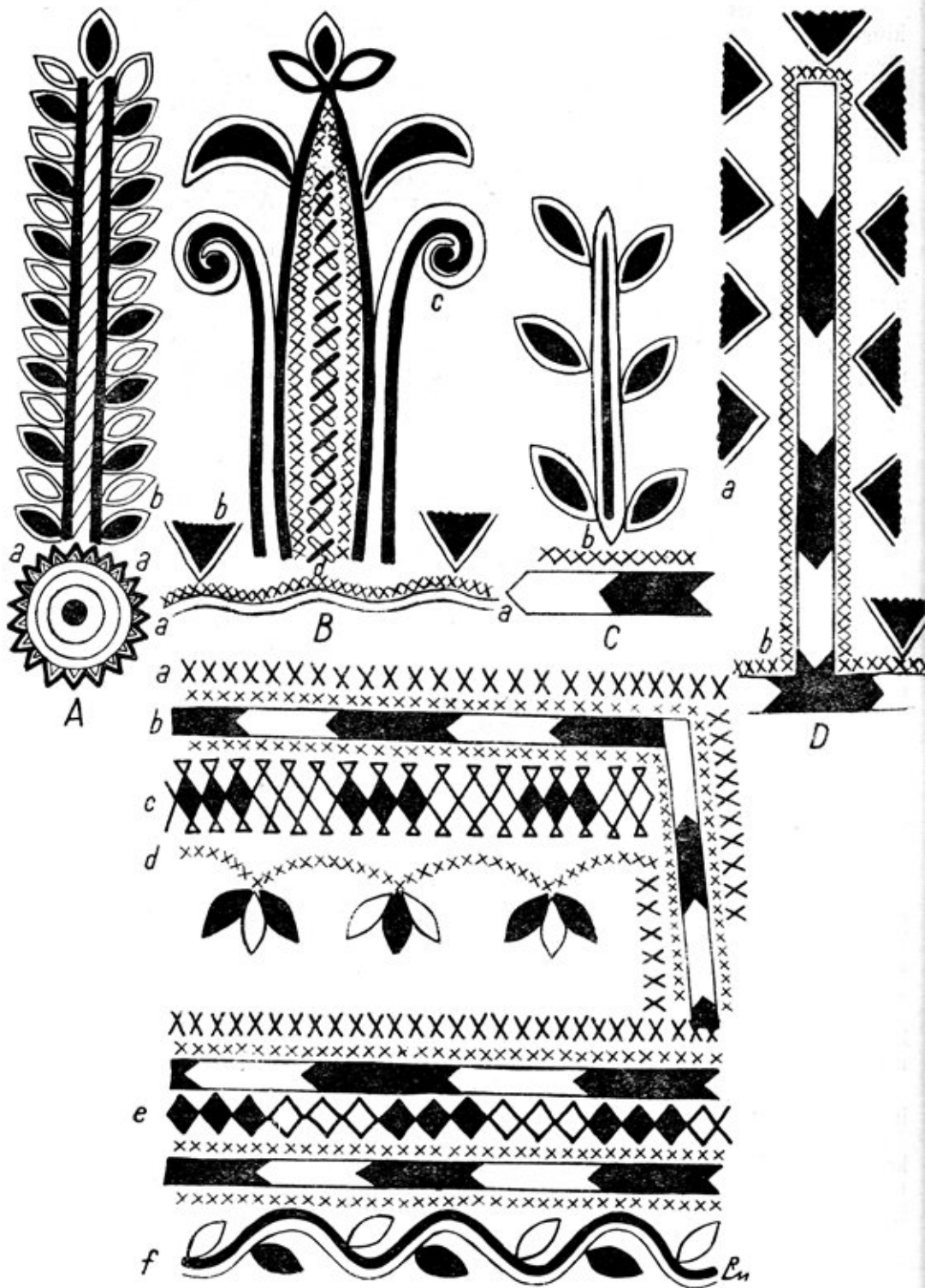
Szött *primos* keptárt is készítettek, de azt nem báránybőrrel, csak *szött primmel* szegélyezték. Régen Bukovinából hozták ezt a prémutánzatot. Ujabban házilag szövök curkángyapjából. 5 cm szélességben négy nyüstbe teszik és dróttal választják, szedik. Ezeket a bőrmelleseket bokszbőrrel, a szélen két-három kandargóval, hullámvonallal díszítik (NJ: 33. k).

A kiszabott bőrmellényeket előbb „fel kell primozni”. Vagyis az 5 cm fekete báránybőrt vagy bőrutánzatot varrták fel elsőnek. „Azután fogják cernázni [fekete cernával], majd a hímeket varrják [190. k]” — vette át a szót a 18 éves Miklós Ferenc Péter, aki szemlátomást már egészen beletanult apja mesterségébe. — Fetekeszeg veres, belán veres, ruzsika, szárig, züd, kék [lilás-kék] curkán vagy cigája gyapjúval varrjuk.”

Régen a bőrmellesek és a rövidebb vagy hosszabb *kozsokok* hímei világosabbak voltak. A feketével vagy fekete cernázással szegélyezett vörös mintaelemek pl. Nagypatakon egyenként vagy hármanként zölddel és kézzel változtak (120E. r). Többnyire a sordíszítést kedvelték. A hétköznapi *fenyőágai*, a nagyobb bundák oldalhímei (120B-D. r), valamint az oldaltoldás, a *klin* és *aszajhímei* nyúltak csak be mélyebben a fehér díszítetlen felületbe (NJ: 40. k).

A fekete irhaszegéllyel, *zámccal* díszített viselő bőrmelleséktől (191. k) kezdve a gazdagon hímzett *kandargós-* és *patkós-keptárokig* (192. k) igen változatos és sajátos bundafélék készültek ezen a vidéken.

Fehér mellesbundákat, oldalgombolósokat még hordtak az idősek 1960-ban is (193. k). Ezeket csak fel kellett *puskázni*, *irházni*, a szélét fehér bőrrel bevonni. Valószínű, hogy az irházás itt is, mint a bukovinai, majd a dévai székelyeknél, eredetileg az összevarrásokat takarta s egyben erősítette.⁶⁶ A *boszorkányfoltok*, a bőrkiegészítések varrásait vonták be irhával, és azok széleit erősítették *boszorkányötéssel* a bőrre. De ezzel erősítették a fekete bőrszegélyt is

körbe a bőrruhadarabokra, majd a jó kétujjnyi irhacsíkot *cérnázták* előbb kender-, majd fekete cérnával a bőrre. Vagy inázták, visszaforgatták és keresztiesen öltötték. Mert a moldvai csángó bőrhímzéseken — éppúgy, mint a régi bukovinai vagy gyimesi bőrhímzéseken — az egyszerű és visszaforgatott, esetleg megerősített inazás, valamint a boszorkányöltés és annak különböző válfajai voltak az eredeti szücsöltések. A laposöltés csak töltésként szerepelt.

Valamikor az irhát is házilag készítették, illetve a bőr szőrtelen, *csóré* részéből vágták. Idővel erre a célra külön készítették ki a puhább bőrt, mert erre jól lehetett dolgozni. Újabban már Bákóból vásárolták. Erre varrták eredetileg a hímeket, mert ez keményebb, fehérebb, tisztább. Csak leöltötték imitt-amott, hogy jól a bőrhöz lapuljon, s „akkor fogták cérnázni” (70b. r) a hím két oldalán. Ezután vitték a *snúrját*, *sinórját*. A női mellrevalókon „kivetették a cseresnyét” (77. r). Fölötte még „egy cérnát elvittek”. Ekkor csíptették le, majd „bétőtötték a cseresnyét” laposöltéssel. Az egyszerű férfimelleken csak bodzabelet (79. r) varrtak két rend cérnázás közé. A szélére még egy-egy sor *légy* (81. r) is került.

Eredetileg az irha szélét cérnázták *keresztiesen* vagy *behányva*, mint Gyimesen,⁶⁷ és egyik vagy mindkét oldalára került az egyszerű- vagy *fontsinór*, Kalagoron nemegyszer *láncocska*. A csipkézésszerű *legyeket* már az alapbőrre vagy a másik irhára varrták. A *bodzabél* meg a két *cérnázás* között tulajdonképpen az irhával eltakart összevarrást hangsúlyozta és egyben erősítette.

Végeredményben a boszorkányöltés sűrűbb változata, a *fontsinór*, éppúgy, mint a szücsöltés, a *bodzabél*, amely egy színben vagy szakaszosan varrva Gyimesen *magyar-* vagy *berszán-zsinór*. Ezek szerint a gyimesi magyarok és a hétfalusi román juhászok egyformán ismerték és használták. Ezt a motívumot a székely festékesen *halasnak*, míg a valamennyi csángó vidéken ismert, apró háromszög alakú motívumokat *halfaroknak* nevezték. Ilyen halfarkas férfimelles és női lajbi bundákat fényképeztem még az 1970-es években is Gyimesen (194. k). Ott *sulyokvirág* vagy *lidércláb* a neve. De rajta volt a hétfalusi *prémes subákon* is. És ezek a halfarkok *pillangók* vagy *félfizfalevelek* voltak a Szeret-téri idősök *hosszúkozsókjainak* vagy *bundáinak* (195. k) váltakozó színű szeldíszítményei. A bukovinai, illetve dévai csángó „hosszúkozsók” és „mintyán bundák” *halfarkas* váll- és ujjhímei már a századfordulón kihúzódtak a vállra (Szabó Imre, 1904. VI., VII. t. 18., 20. r), ujjvégekre és az oldalakra, átadva helyüket az újabb rózsás, virágos díszítményeknek. De ott voltak a kalagori fiatalok bőrmellesein (195. k) az 1933-as búcsún éppúgy, mint az 1953-ban rajzolt öreges-keptárak mell-, oldal- és háthímein (XXI. 1—3). Ezeken a régi típusú kalagori *kandargós-keptárakon* (NJ: 37. k) a

120. *Bundahímek*. Bf, 1953.

A. *Ágas csillag, keptárhím*: a) *csillag*; b) *tőtött ficfalevelek*. B.C.D. Nagykozsók oldalhímei.

B. *Aszály középhím* (lefelé): a) zöld *szenetor*, fekete *cérnázással*; b) piros *pillangók*, *félficfalevelek*; c) kétoldalt vörös és zöld *kondor szenetor*; d) közbül, vörös *inazás* között, fekete *cérnázás* és vörös-lila *hányások*.

C. *Ágas oldalhím*: a) vörös, zöld *bodzabél*, fekete *cérnázás*; b) zöld *igenes szenetor* két oldalán pirossal töltött lila *ficfalevelek*.

D. *Pillangós aszalyhím*: a) Zölddel és lilával szegett vörös *pillangók*; b) 2 fekete *cérnázás* között zöld, vörös, lila, vörös, zöld *bodzabél*, *betájhím*.

E. Nagypataki *keptár klinhímei*, oldalhímei: a) fekete *legyek*; b) két *cérnázás* között vörös, zöld, vörös, két *bodzabél*; c) *lú*. Fekete *vetésben* 3 vörös, 3 kék és 3 zöld ló váltakozik; d) fekete *cérnázáson* 2 piros, 1 zöld vagy 2 kék között piros hármás levél; e) *megygyek*, *bobókák*; f) vörös, fekete *kandargó*, alul vörös, felül kék és zöld *ficfalevelekkel*:

halfarkok vagy *pillangók* (XXI. 3a) még igen jelentős helyet foglaltak el. Ott voltak a *kandargós sinórok* végén (XXI. 1b) és váltakozó színekben ott sorakoztak a *cérnázás* vagy *hányás* oldalán. A háthím szélén, szintén váltakozva, színes legyeket öltöttek. A *hányások*at előbb feketével varrták körbe, majd visszafelé sárgával öltötték (e). A feketével „vetett” *babókák*, *meggyek* két oldalára piros *sinórt* vittek végig és vörössel, zölddel, lilával és rózsaszínnel töltötték. Ezeken a bőrhímzéseken már feltűnt a rózsaszín meg a kék, és lilára változott, de különösen a rózsaszínt csak módjával adagolták. Természetesen, a *bodzabél* (g) egyik darabról sem hiányozhatott. A három-négy színű *kandargó* (h), a mellrevaló névadó híme, a „vízfolyás” hullámvölgyeiben már különböző színű *töltött ficfalevelek* (i) helyezkedtek el.

A lefelé forgatott oldalhímen, a *klinen* (XXI. 2), az említett díszítőelemek közepén, a gyimesi bundákról is jól ismert *virág*, itt *vert bobóka*; itt is a vörös boszorkányöltést nevezik cérnázásnak, akárcsak a Tatros völgyében. Az előhím érdekessége (196. k), hogy itt már a *bodzabél* vagy *batája* is meghajlik (XXI. 3), mind jobban emlékeztetve a bukovinai halfarokra.

A 40-es évek után új típusú *mejjeskeptárok* készültek Bogdánfalván és Kalagoron egyaránt. Ezek az apró háromszögű díszítmények itt is kikerültek a leggazdagabban hímzett mellhím alsó szélére (197. k). A női és férfimellrevalókon egyaránt a főhelyet a *csillagok* és a *keresztek* foglalták el. Bogdánfalván a mellesen már nyoma sincs a régi szabadabb rajzú és háromszög alakú hímeknek. Itt a díszítősorok között fekete *cérnázás* meg *bodzabél* vagy *betájhím* és a *sinóron* vagy *szeneturon* kívül hármanként *luak* (lovak) különböző színű töltéssel. A háton csak a *kandargó* fut, fölötte az ismert hímekkel, s oldalán az összevarrást fedő irhán az *egyszerű kandargó*.

Az elől nyitott *klinyos-keptárok* is egyre gazdagodnak. És előre, a főhelyre *újhím* vagy *tikmonkás(hím)* kerül. Férfi és női mellrevalókra egyformán varrják.

Tikmonyos- vagy *barackmagos-kandargós-keptárok* már 1953-ban szép számban készültek. Ezeket is úgy varrták, mint a régebbieket, csak miután betöltötte a cseresznyét, „kiviszi a betájhímet — mutatta a fiatal szücs —, majd a kondorgóját, majd elől az újhímet, a tikmonykát. Mikor ezekkel kész, kicérnázza a klinjét. Majd *elbetájezi*, varrja a *kerestyét* és a *csillagját* [XXIII. 4]. Aztán hátul kivarrja a *fenyőágát*” (120B. r). Mikor az első és alsó hímek elkészültek (XXIII. 1—3), „béveszi puszcába a hátát”, beirházza.

Az ujjánál még „jön két cérna, sinór a cérna mellett, cseresnye, bodzabél, kandargó, s kész a keptár”.

A bőrhímzésen 1953-ban „feteakeszeg, belánveres, ruzsinka, sárig, kék és feteke” cigájagyapjú szépen domborodott ki a fekete vékonyabb cérnázás közül.

Érdekes, hogy a Szeret-téri csángók a legutolsó időkig nem tértek rá a rózsás, virágos bundák készítésére. Az 1970-es években mindössze elől a színes selymes bojtok anyaga és formája és az egyre sokasodó rendek gazdagsága jelezte az anyagi jólétet.

Demse Ádámné Klézsén 1978-ban a *szótt-primos-patkós-keptárokra* is több rend cseresznyét hímzett (198. k). *Töltött csillag* és *kereszt* került nemcsak az oldaltoldásokra, de a hátra is. A nagyrózsás keptár továbbra is a románok ünnepi viselete (már aki egyáltalán felvette). A sima fehér irhás hátközép, emberek és asszonyok ‘mellrevalóin egyaránt, a csángóság megkülönböztető jele (199a-b. k).

Míg az inghímzések az utóbbi időben, a tarka naturális díszítőelemek hatására, az ízlés elbizonytalanodására engednek következtetni, a bőrmellesek — bár sokkal díszesebbek, mint a múltban — a legutolsó időkig megmaradtak a jó ízlés határain belül.

A régi bőrhímző-öltések a népi kismesterek kezén továbbra is élnek. Az inghímzés régi öltéselemeit a fiatalok legnagyobb csodálkozására az idősebb asszonyok újból kezdik elővenni (XXIV.) Ha ezek a régi hímzések is annyira közkedvelteké válnának a helybeli fiatalság körében, mint a -szőttesek, és olyan szervesen bele tudnák építeni mai életükbe, mint azokat, akkor ez a tanulmány nem íródott volna hiába. És ha — népdalaink és népi táncaink mintájára — csángó ing- és bőrhímzéseink is közkedveltté válnának, akkor talán lehetőségünk nyílna arra, hogy további kutatásokkal még feltárjuk azt a hihetetlen kincset, amely még ezekben és a többi faluban rejtőzik. Mert a csángóság még ma is kiapadhatatlan kincsesbánya. Amit itt bemutattunk, az csak felszíni fejtés.

Csángóföldön nemcsak Európa nagy hagyományai élnek tovább, de Kelet-Európának is egy olyan hagyományőrző vidéke ez, amely még nagyon sokat mondhat és adhat mind a magyar, mind a román, de az egyetemes néprajz-tudomány és a nagyközönség számára is.

III. F. Bőrhímzések

1. Bőr ruhadarabok

bőr, büőr (Bf, Ka), bűr (Szi)	bőr, bűr (E)
kozokár, kozsokár (mcs)	szúcs (E)
bunda (Kl)	bunda (E)
fejér mejjes (Bf)	mejjes bunda (Gyi; Dcs) melles (M)
kaptár (mcs)	szabad bunda (Gyi); lájbi-bunda (Dcs)
büőr kozók (Bf)	egész mintyán (Dcs)
bűr kazuk (Szf)	kuzsu, kuzsi (Köröstárkány)
rövidkozók (Bf, Np)	könyökbunda (Dcs); prémes suba (Hf)
hosszúkozók (mcs)	hosszúkozók (Gyi); kozók (Dcs)

2 Öltés- és díszítőelemek

inazás (mcs)	inazás (FM)
irházás (Ka, L)	irházás (Gyi; Dcs)
puskázás (Bf)	juhászolás, irhászolás (Ksz)
cérnázás (Ka) I.	cérnázás (Gyi), boszorkányötés (Dcs)
cérnázás (Bf, Np) II.	kereszsem (Gyi)
hányás (kétszínben, Ka)	hányás (Dcs)
légy (Bf, Ka)	keresztvarrás (Gyi)
kandargó, kandargós-in (Bf)	ökörhúgyas (Gyi); vízfolyásos (Kecset)
egyszerűbb kandargó (Bf)	kégyóvarrás (Dcs); tekerősvirág (Dcs)
bodzabél, betája, botaja	magyar- vagy berszánzsínor (Gyi)
pillangó (Ka)	halfarok (Dos)
félficfalevél (Bf)	sulyokvirág (Gyi)
keröm (mcs)	lidérc láb (Gyi); lúdláb (Kecset)
cseresnye vetése (Bf)	kockázás, megóti, elfejtőz (Ksz)
cseresnye tötése (Bf, Ka)	tötés (Ksz); lapostötés (Kecset)

luvak (Np)
vert bobóka (Bf, Np)
kereszt (Bf)
aszajhím (Bf, Ka, Np)

likasvirág (Gyi)
virág (Gyi)
háromág (Gyi)
aszalhím (Gyi)

JEGYZETEK

¹ A csángó asszonyok fehér fejrevalóját Nicolae Iorga 1912-ben „... impunătoarele maramale ale unguroaicelor din județele Roman și Bacău...” elismerő szavakkal emlegette, ugyanakkor pedig a moldvai román népviselet pusztulásáról így írt: „Portul nostru popular decade vădit... În Moldova, afară de părțile locuite de unguri, el a pierit aproape cu desăvîrșire.” N. Iorga: *Portul popular românesc*. Vălenii de Munte 1912. 16.

² Ferencz Kornélia — Palotay Gertrúd: *Hímzőmesterség*. Bp 1940. 13. Részletesebben: *Az Új Idők kézimunkakönyve*. Bp 1935. 51.

³ Aurelia Doagă: *Cusături românești*. B 1978. 21—22.

⁴ Lükő Gábor: *A magyar hímzőművészet eredete és története*. NÉ 31/1939. 9.

⁵ Bátky Zsigmond: *Négyzetöltéssel varrott oláh női ing Csikmegyéből*. NÉ 1903. 291. — Hetven évvel később a pozsonyi Marta Mannova *Így hímezzünk* c. könyvében (1975. 93) a négyzetöltést mint „kontúröltést” ismeri. A Boser—Müller (*Systematik der Stichformen*. Basel 1969. 22) „Kästchenstich” vagy „Beidenseitiger Deutscher Kästchenstich” néven említi.

⁶ Kresz Mária: *Virág és népművészet*. Bp é. n. 23.

⁷ Köszönöm mindazoknak, akik a múzeumokban vagy magángyűjteményekben féltve őrzött moldvai csángó szötteket, hímzéseket vagy azok fényképeit rendelkezésemre bocsátották. Különösképpen köszönöm a Magyar Néprajzi Múzeumnak, a Gazda házaspárnak és Kallós Zoltánnak.

⁸ Petrás Incze János, 1979. 1324.

⁹ Halász Péter: *A moldvai magyarok egy régi étele*. Ethn 1973. 3. 341—345.

¹⁰ Szolnoky Lajos: *Alakuló munkaeszközök*. Bp 1972. 42—43. kép.

¹¹ Azt hiszem, az *Elvettem kenderkémet* c. dalban a munkafolyamatok közül nem véletlenül maradtak ki az újabb keletű finomítási eljárások, pl. a szláv eredetű *gerebelés* vagy a német származású *léhelés*. (Ez utóbbit az északi-csángók nemigen ismerik. Ők inkább *rezsilálják* a kendert, szintén szláv eredetű szóval nevezvén meg ezt a munkamozzanatot.) A *vet*, *szed*, *visz*, *ázik*, *fon*, *varr* szavunk finnugor; *sző* ugor; *rágtat* uráli; maga a *kender* szó ótörök, éppúgy, mint a *tülő*, *orsó*, *csepű* és *szösz* szavunk (TESz). Egytől egyig ősmagyar kori, s ha más vonatkozásban is, de valamennyi általánosan ismert. A dallam szerkezete, valamint az előadásmód is legrégebbiek közül való. Mintegy bizonyossággal, hogy olyan hagyományörző vidéken járunk, ahol érdemes a kendermunkára és szokincserre a szokottnál jobban odafigyelni. Nem kevésbé az egész fonó-szövő mesterségre, mert sok meglepetést tartogat még számunkra.

¹² Petkes József szóbeli közlése szerint a Szamosháton is harmadában dolgozták az uraság kenderét.

¹³ Jugányban a kúp alakú csomók hegyébe *popot*, *popocskát* „ültettek”, hogy azok be ne ázzanak. A kalangya tetejére — kalászával lefelé — borított zárókévét számos vidéken *papnak* nevezik.

¹⁴ „Ír... csuvasos jellegű ótörök jövevényyszó” (TESz); „Írás szavunk két fogalomkörhöz fűződik: a metszés rovásíráshoz, továbbá a festékekkel való íráshoz, mázolásához... A magyar nyelvnek az írásra vonatkozó két legjelentősebb szava: az *ír* meg a *betű* török eredetű. (Ehhez csatlakozik különben a rovás számszámaként használt *bičag* = magyar ‘bicsok’, ‘bicska’ is.) ... ezt a két szót az írásrendszerrel vettük át a közelünkbe került török néptől (népektől). Ferenczi Géza — Ferenczi István: *Magyar rovásírásos emlékekről*. = Művelődéstörténeti Tanulmányok. B 1979. 11. 1. Klézsén még nem is a székely bicska, de *írókés* az *írás*, a rovás eszköze (*kés*: finnugor). Az *olvas* meg „Feltehető *olva*... alapszava talán ősi örökség finnugor, esetleg az uráli korból; ... Az igében a ‘számol’ → ‘olvas’ jelentésfejlődés valamennyi finnugor nyelvben megtörtént” (TESz).

¹⁵ A sütökemencében való fehérítés „a kemencés szapulás — mint Nagy Jenő is írja (1938. 35) — a szegényebb családoknál honos” [Valkón]. Helyszíni megfigyeléseim alapján Tízfalutól, illetve Ploskucénytől Désházáig a fában szűkölködő vidékeken egy tűzzel sütöttek és fehérítették.

¹⁶ *A moldvai magyar telepekről*. Buda 1838. 50.

¹⁷ László Gyula: *Jelkép és díszítmény*. Új Írás 1979. 5. 111.

¹⁸ Petrás Incze Tudósításaiban „fehér vagy fekete szoknya (zeke)” szerepel: 1841/1979. 1326.

¹⁹ Sz. J. *Magyarói viselet*. Kézirat.

²⁰ A kendőt a törülközőtől régen így különböztették meg:

„(...) Mellyik kendőhöz* meg kendel
Az ẽ kendő langot veszen [! = vesszen/vessen]
Gyenge arczád mind el ẽjegjen
Hogy szẽnki szẽ szerethesszẽn

Mélyik ágyba te lefekszel
Az ẽz ágy esz csipke lęgyẽn,
E párnádesz kőe válljék
Csaló szüved ne nyughasszék.

* Kendőnek hivatik tulajdonképp a törülköző: azért mondatik itt kendeni, vagy kendezni, törülközni ige helyett, mit igen ritkán hallani.” Petrás, 1843/1979. 1407.

²¹ Kallós Zoltán szóbeli közlése.

²² *Patyolat, fatiol, bulya vászon*: Újváriné Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női fej- és hajviselet*. Bp 1937. 11—12. A *boránzsikot* Lükő (1935. 59—68) még meg sem említi. A románok viszont, török hatásra, Dél-Moldvában és Havasalföldön ebben ünnepeitek. A fehér szõtteskendő 100 évvel ezelõtt Moldvában általános volt (Emilia Pavel, 1976. 26—27). Napjainkban csak a Bákó környéki idõs csángó asszonyok viselik.

²³ Jó 100 évvel ezelõtt Petrás tanúsága szerint még a *fejem-közepét* tartották nehéz gúnyának: Petrás, 1841/1979. 1407.

²⁴ Vékonyabb vagy vastagabb fehér fejkendõt Kresz Mária is számos vidékrõl közöl a múlt századból a Székelyfõldtõl Nyitraig: Kresz Mária: *Magyar parasztviselet 1820—1867*. Bp 1956. 73—74 és több képen.

²⁵ Ki az urát szereti,
A kendejit felveti,
Ki az urát nagyon szereti,
Mind a két felét felveti...—

hujogtatták a tánc hevében kipirult asszonyok.

²⁶ *Ribanc* ... Az ÉrtKsz szerint „*ribanc* fn. 1. *durva*. Feslett erkölcsű nő. 2. *nép rég* Hitvány, semmirekellő (személy [...]) 3. *nép rég* (Rongy(darab) [? ← *ribál* ‘tép’ ...]”

²⁷ Paul Petrescu, Paul Stahl: *Scoarțe românești*. B 1966. 5—16 tábla.

²⁸ A színes padtakarót eredetileg *festékesnek* nevezték, mint Petrás Incze egyik szómagyarázó jegyzete is bizonyítja: „* Idegenek s kedves vendégek elfogadására a *festékessel* be terített és az ablak alatt az asztal fejéhez el nyuló pad deszéka.” (Petrás 1843/1979. 1414.) Ma *padraváló* (Kal, Ka, L, Pu) vagy *lécsér* a neve.

²⁹ A széles sáv egy vagy két oldalán párhuzamosan haladó keskeny csikra mondják, hogy „fiasan van téve”. Ami itt *fia*, az Széken *fióka*, Kelemtelkén *csitkó* (helyszíni gyűjtés, 1955 és 1958).

³⁰ Klézsén a 88 éves „dédi mamó” mesélte, hogy leánya, Hodorog Mária ennek beverő „gyapjúcskáján” tanult fonni. Alig volt még 14 éves, már ezzel ment a „guzsalyosba”.

³¹ Kallós szerint a mezõségi Ördõngõsfüzesen ugyanezzel a mintával *dugacsolt* gyapjúszõttest készítenek. Kászonban a *sikos* festékest *pántikásnak*, a *gomolyást* *aggatottnak* vagy *rakottasnak* nevezik, akárcsak a Felső-Maros menti magyaróiak. *Aleseturi pe fire* — hallottam a Zarámban és a Zsil felsõ folyásánál élõ románoktól. Valamennyi tulajdonképpen ugyanazt a fogalmat fedi. Alapjában véve valamennyi vízszintes szõvõszéken készült nyitott vagy kapcsolt keleti kilim-technikával. *Scoarța*, mondja a jugányi román — és Erdélyben is általában — ennek a gyapjúszõttesnek, mert különbözõ fahéjakkal festett gyapjúval szõtték. *Festékes*, mondják a Kárpátok két oldalán, mert a gyapjút õk is *festõfűvel*, *festõgazzal* színezték. *Gomolyás*, mert gomolyával szõtték. *Dugacsolt*, mert a gomolyákat dugták. *Aggatott*, mert a székelyek festékeseiket közös foglalószálra aggatták. És *rakottas*, mert a színeket nem vetélõvel, de kézzel a nyitott szádba egymás után rakták. Tehát valamennyi elnevezés technikai folyamatot tükröz. Egyszerű, számos néppel közös geometrikus mintakincse meg azt bizonyítja, hogy mindnyájan szõttük, szõhettük a szomszédos országok népeivel egyetemben. A Tatros völgyében, ahol a Székelyfõlddel való kapcsolat sokkal közvetlenebb, bár õk is inkább a hegyesszögű motívumokat kedvelték, de a szögletes mintákat székely módra, közös foglalószálra aggatták. Román környékén viszont már román módra, a felvetõszálak között, a színes beverõszálakat egymáshoz kapcsolták. Bár *dugacsolt* *festékeseiket* vagy *lensereiket*

továbbra is vízszintes szövőszéken szőtték, de átvették a kolostorok nagy, függőleges szövőállványain készült életfás, figurális moldvai szőnyegek kapcsolási módját.

³² Dr. Kós Károly: *A kalotaszegi muszuj*. MűvHagy. VI. 1964., 178.

³³ Ignácz Rózsa: *Keleti magyarok nyomában*. Bp 1941. 9.

³⁴ *Románia. Din tezaurul portului popular tradițional*. B 1979. 113. — Milovan Gavazzi (Zágráb): *A mordvin rojtos kötének délkelet-európai rokonsága* c. írásában úgy véli, hogy „... az ilyen kötének e térség női viseletében már a történelem előtti időben megvoltak”: *A vízimadarak népe* = Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből. Bp 1975. 119—125; 124.

³⁵ Ezt az *aszurval lerakott fustás-inget* a Beszterce mentén, de a Küküllők mentén is elsősorban a románok viselték. De ebben jártak az Al-Duna mentén, és le egészen az újjörögök „fustanellájáig” más nemzet fiai is. „Fustanellát”, igaz, színeset, viseltek egykoron a skótok is. És fehér hosszúingben szántott a XIV. századi gall földműves is. Moldvában 1953-ban még vagy már nem egy székelyes csángó faluban, pl. Onyesten ebben ünnepeltek. Pedig Onyesten, Ónfalván magyaroknak tartották akkor magukat. Szász Mihály István nagyapja például Kurtapatakról jött 1870 táján. Az öreget Kelemen Péternek hívták. Két gyermekkel jött át a hegyen. „Erőst jó csépesek voltak. Jó dóguak, s az olyant itt jól bévették. Csépték a gabonát. Itt erőst fizetődött. Itt a falunak háromnegyed része mind Erdélyből jött” — magyarázta Szász Mihály István.

³⁶ A léspediek viszont, akiknél egy régebbi csángó rétegre később székelyeik, erdélyi magyarok települtek, már nem elégedtek meg az egyszerűen szövött vagy hímesen szedett bernyécekkel. Náluk viselik a fehérnépek a leghosszabb és alul is díszesen kivarrt hímes inget, amely Kelet-Európában délre és északra egyaránt elkísérhető, ugyanakkor nők és férfiak, legalábbis a fiatalok, gazdagon hímzett övet és bernyéct kötöttek.

³⁷ Erna Markova: *Vyznam tkania kartockami v davnej textilnej kulture: Umeni a remesla* I. 77. Praha 1977. I. 61—64.

³⁸ Míg a bukovinai székelyek hímzésével számos kiadvány foglalkozott, a moldvai csángó hímzéseket még a NéprL sem tartja nyilván (holott a *Csángó szőtteket* külön címszóban tárgyalja: I. 457). Mindössze az 1970-es években a Dolgozó Nő *Ne menjen feledésbe* rovatában (1978. 5., 6., 1979. 3. és 1980. 1.) jelent meg néhány rövidebb írás a moldvai csángó női ing- és jegykendő-hímzésről.

³⁹ L. a 2—4. jegyz. E hímzés mód széles körű elterjedése ennek igen régi korára enged következtetni.

⁴⁰ Az állatvonatkozású elnevezések még számos vidéken élnek. Pl. *hal, rák* a székely festékesen, rákláb-ágazás a Kis-Küküllő vidékén; *csirkeláb, lúdláb* a széki „pávás” és „kakasos” iratosan; *lúdfog, farkasfog* Ózd, Lapád szőttesein: de *farkasfogas* a székely festékes éppúgy, mint a kalotaszegi vállfü stb.

⁴¹ A *kakastarás* elnevezést néprajzi gyűjtéseim során kivétel nélkül valamennyi vidéken megtaláltam.

⁴² Gazdáné Olosz Ella 1960-as gyűjtése alapján csángó inghímzés-albumot készít kiadásra. Öltés- és díszítőelemeit, elnevezéseit a mi gyűjtésünkkel is egybevetettük.

⁴³ Kászomban is a párnahuzatokat *invarrással olvasva*, szálán varrták. Szilágyban a nagyobb felületeket az Erdély-szerte használt invarrással hímezik. A Kis-Küküllő menti Dombón az tartják, hogy náluk „1890-ig az inazás járta”. Az itt említett adatok az első világháború előtti állapotot tükrözik. Ezeket nagyrészt a keleti *boszorkányöltés* sűrűbb formájában, a *fontsinór*hoz hasonlóan varrták.

⁴⁴ A szilágysági Kárásztelkén magam is láttam még 1979-ben, hogy lakodalom előestéjén a leány tyúkot küld a vőlegénynek. „Tyúkot küld a kakasnak és két almát. A legény kakással, kolbásszal és két tojással viszonzza.” Így adják egymás tudtára, hogy házasságuk termékeny lesz. Az alma szerepe a magyar népi hitvilágban általánosan ismert (NéprL I. 93).

⁴⁵ Ezekhez a párnához hasonló régi székely varrottast közöl Balogh. Jolán a XVI. században megjelent velencei mintakönyv levonatával egyetemben. Valószínű, hogy ez is része annak a gazdag kelet-, közép-, és délkelet-európai mintakincsnek, amelyet ott nyomtattak ki először, mivel a technikai feltételek ott adva voltak (?).

⁴⁶ Bartók Béla: *Népzene és a szomszédos népek népzeneje*. Bp 1934.

⁴⁷ Fél Edit: *Magyar népi vászonhímzések*. Bp é.n.

⁴⁸ Méhviásznak, *iuznak, hiuznak*, minden csángó háznál lennie kellett. Elengedhetetlen volt keresztelőn, lakodalom vagy temetés alkalmával. Nemcsak viaszos szál, de viaszos vászonnak is lennie kellett ottan, ahol a kegyetlen anyós asztali gyertyát tudott *iuzsos-vászon*nal menyéből gyújtani.

S ő es csak biémene
Belső kamarába,
S ő es csak kivevé
Riég iuszos vásznát.

S e fejtől fogá,
Talpáig cederé.
Fejinél meggyújtá,
Talpáig iégeté.

(Kallós, 1973, 9. sz.)

⁴⁹ Cantemir, 1973. XVI. 175.

⁵⁰ A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején „a székely asszonyok [...] ingeiket elől ráncokba fogják. Ezekre színes fonallal virágokat és más díszítményeket varrnak. Ráncba fogott elől az ing ujjja is. Derékig ér és durvább anyagból készült hozzávarrt alsóinggel viselik...” G. Daniel Scheint: *Das Land und Volk der Szekler in Siebenbürgen, in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht.* Pesth 1833. 200—202. Közli Nagy Jenő: Kászon 220. és 266—267.

⁵¹ *Arta populară în Republica Populară Română.* B 1957. E. D. Tomida: *Cusăturile și broderiile costumului popular din România.* B 1972. 104.

⁵² Boguszlavszkaja, Irina Jakovievina: *Russzkaja narodnaja vüsvka.* Moszkva, 1972. 7. Kiewe, Heim Edgar: *Zur Geschichte und Herkunft der Mustern.* = Maria Foris — Andreas Foris: *Kreuzstich Vorlagen.* Nürnberg 1958.

⁵³ *Hány, köt, szed, tölt, varr* szavunk finnugor; *szeg, ugor; gyújt* ötörök; *szem, fog,* finnugor; *in* uráli kaiból való (TESz).

⁵⁴ Márton Gyula megállapítása szerint is a moldvai csángóknak nem volt a magyar irodalmi nyelvvel kapcsolatuk. Ennek bizonyítására idézi Murádin László kis tanulmányát, melyben a „Külső-Rekecsinben kikérdezett 100 nyelvújítási szó közül adatközlői egyet sem ismertek”.

⁵⁵ I. Lahovari: *Marele Dicționar Geografic al României.* B. 1898. I. 173.

⁵⁶ A Kis-Küküllő menti férfin gen éppúgy, mint a szilágyin, de a matyón és a karádin is a tűzdelés, tűzőöltés mind díszöltés.

⁵⁷ Palkó Attila szóbeli közlése édesapja, néhai Palkó András magyarói szücsmester munkái alapján.

⁵⁸ Ez a különbség legtöbb vidéken fennáll a falusi varróasszony és a kismester munkája között.

⁵⁹ Vízszintes meg függőleges *kandargót* a dánfalvi asszonyok mázasedényeikre *írták:* Kós 1976. 251. 19. á.

⁶⁰ 1979-es gyűjtésünk anyagából.

⁶¹ Gyimesen a *bodzabél* = magyar- vagy berszán-zsinór, és a boszorkányöltést nevezik cérnázásnak: Horváth Csaba: *Gyimesi csángó bundák.* Csíkszereda 1972. 16.

⁶² Péntek János: *A kalotaszegi népi hímzés és szakszókincse.* B 1979. 81.

⁶³ A *bokorkötések* Kalotaszegen is igen kedveltek. A *kétbokros, hárombokros, bokor virággal* eredetileg összefogó kötényhímzések. Péntek, 1979. 44. 112—113.

⁶⁴ E. D. Tomida, 1972. 114. és Florea Bobu Florescu: *Portul popular din Moldova de nord.* B 1956. 27.

⁶⁵ Fél Edit, 1976. 4. és 5. rajz.

⁶⁶ Szabó Imre: *Dévai csángó-székely népviselet és táplálkozás.* NÉ 5/1904. 3—4. sz. 69—84. 11. á. — Kresz Mária: *Népi szücsmunka.* Bp 1979. 34.

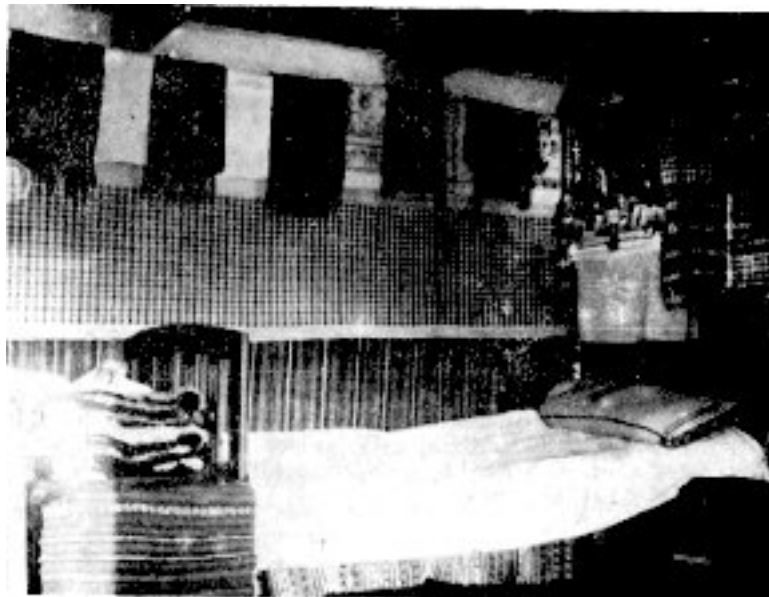
⁶⁷ Horváth Csaba, 1972. 16.

1. A kolozsvári Ellenzék szerkesztősége által szervezett kirándulás résztvevői a vendéglátókkal a Petrás ház előtt. Az I. sor balról 6. Vágó Gáborné csángósan öltözve, 9. Lengyel József, az Ellenzék-nyomda igazgatója; a II. sorban: 1. Appán Gyula iparművész csángó kocsókban és kucsmában, 2. Vágó Gábor szobrászművész, 4. Szentimrei Jenő, az Ellenzék felelős szerkesztője; a III. sorban: 2. Kádár Géza; a IV. sorban: 1. Török Bálint, az EMGE elnöke, 3. Fülöp Géza közgazdász, 4. Szász István, 5. Zágoni István újságírók, 7. ifj. Lengyel, 8. az autóbusz vezetője. Ka, 1933 (repr.)

2. Húsz év múlva, a moldvai csángók viseletét lényegében változatlan formájában láttam viszont. Ka, 1953.

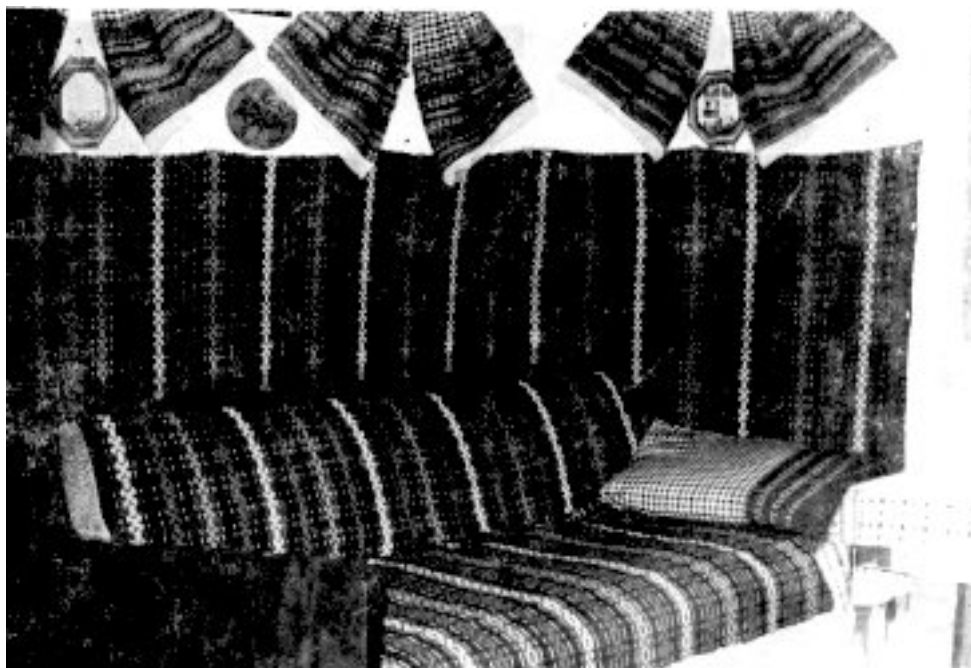
3. Petrás János *nagyházában* Kalagoron 1953-ban is gazdagon megrakott *rúd* fogadott.

4. Tisztaház ablakos sarkában feltornyozott *ronygya, zesztre*, előtte díszes *nagyabroszos* asztal. K1, 1978 (Szabó Tamás felv.)

5. Fialok az idők szövőszékében. K1, 1978 (Szabó Tamás felv.)

6. Fiatal pár klézsei otthona 1978-ban (Szabó Tamás felv.)

7. Háromlábba felállított kenderfejek Nagypatakon 1953-ban (Kotyorka Antal felv.)

8. *Papba rakott* magoskender cséplés előtt. Bf, 1953.

9. Az elterített magoskender cséplése: a. *cséphadaróval*.

9.b. Az elterített magoskender cséplése: járompálcával Bf, 1953 (Nagy Jenő felv.)

10. Csuráj Györgynéék mossák a kenderet a Szeretben. Np, 1960 (Gazda József felv.)

11. *Aszalják* a kertet áztatás után. Bf, 1953 (Dr. Kós Károly felv.)

12. *Kenderrágtatás és -tilulás*. Bf, 1953-ban és 1949-ben. a Duma Margit egyedül „rágtatja le a kertet”

12b. Kozsán Györgyné és a szomszéd lány egyidőben rágtatják és tilolják. (Kós felv.)

13. *Léhelés*. Bf, 1953.

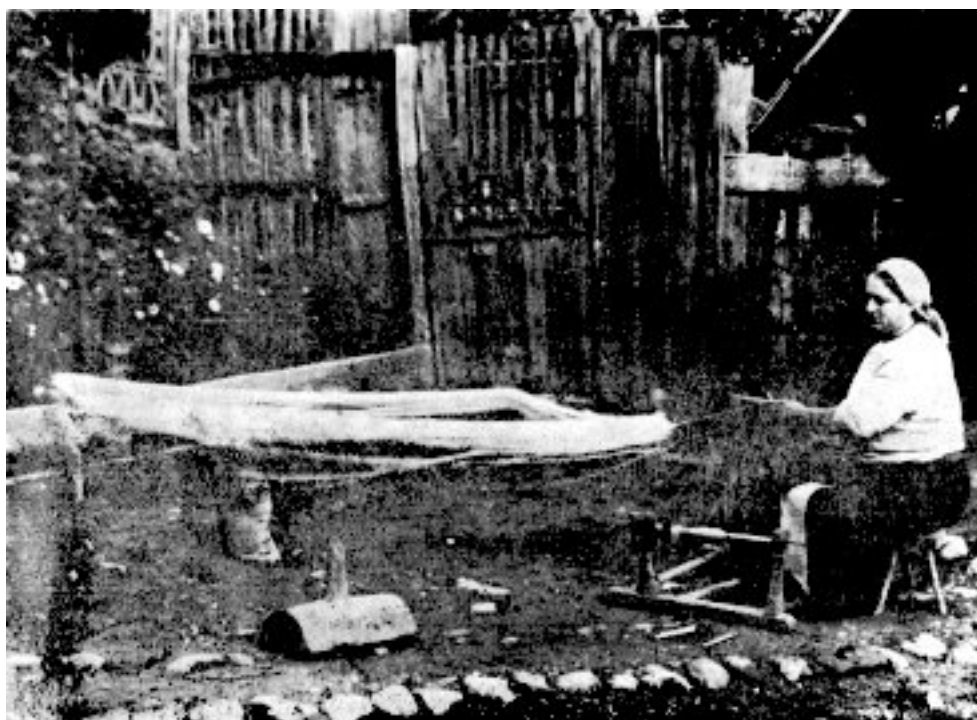
14. Gereblés. Bf, 1953. a. Gerebenbeverés. b. Gereblés két gerebennel

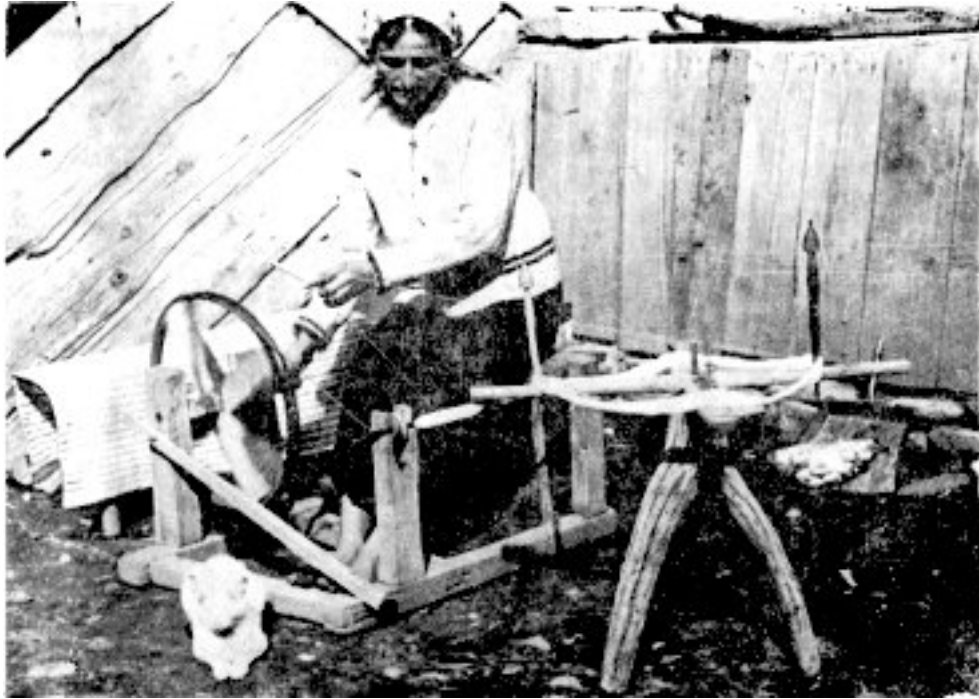
15. Fonás. a. Gereblett szál fonása hosszúguzsalyról. Bf, 1953.

15.b. Gyapjúfonás rövid, *bongosguzsalyról*. Pl, 1949 (Kós felv.)
16. Motollálás *motollálófával*. Pl, 1949 (Kós felv.)

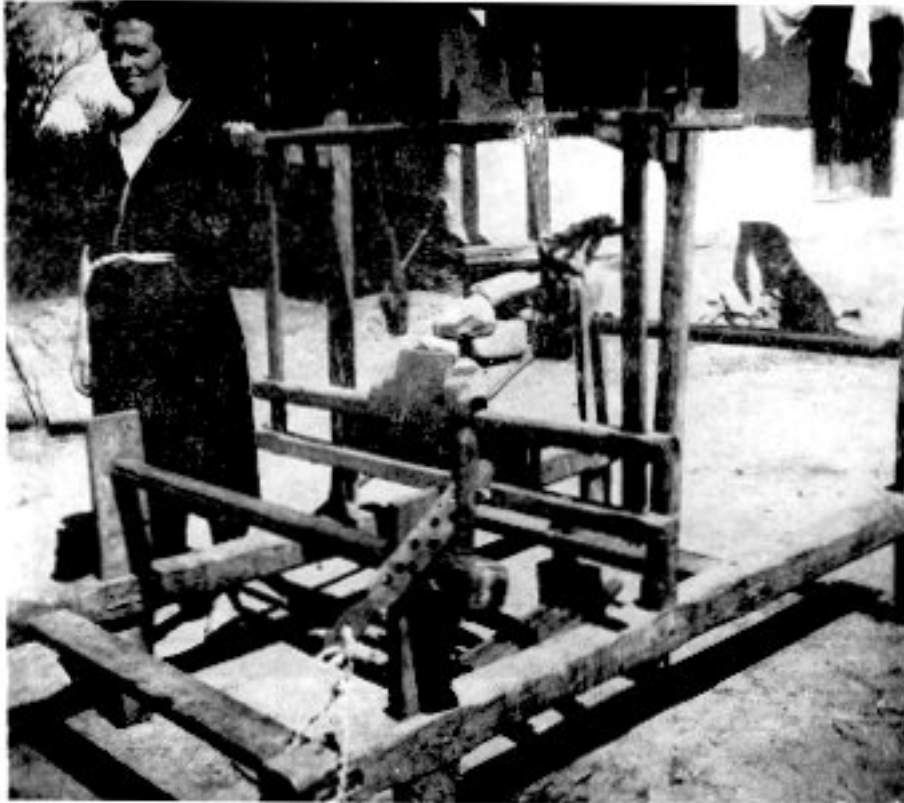
17. Petrás Mária *nagytekerőről* fonalat *csőről*. Bf, 1953 (Nagy Jenő felv.)

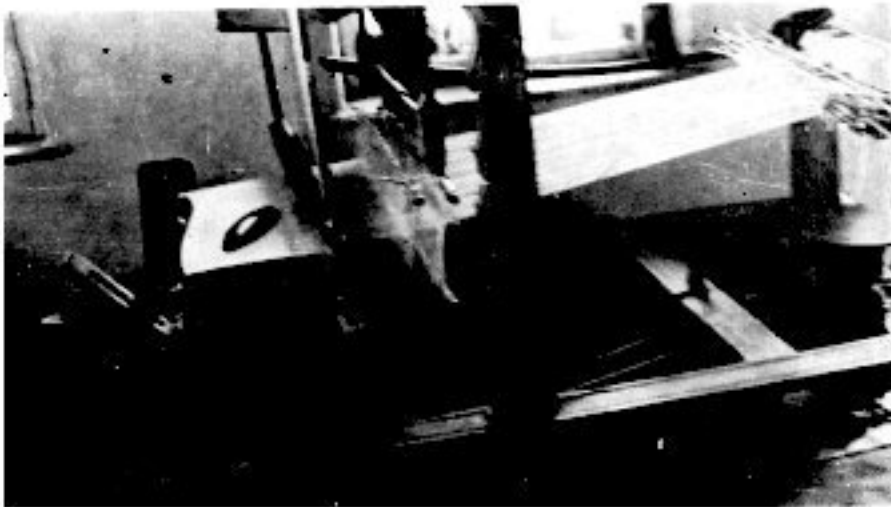
18. Kata Péterné *kicsi vertelkér*ől gyapotot *csőröl*. Bf, 1953 (Nagy Jenő felv.)

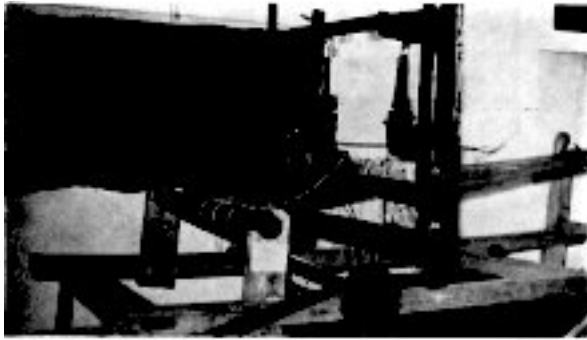
19. Széki hasonmások: a) háromágú fán álló *fonaltekerő*; b. *ládás-csürlő*, 1958-ban.

20. Régi, magyaros-osztováta. O, 1949 (Kós felv.)

21. Hasonmások: a) ugyanaz a Kis-Küküllő mentéről. Kiskend, 1976 (Szabó Gyula felv.)

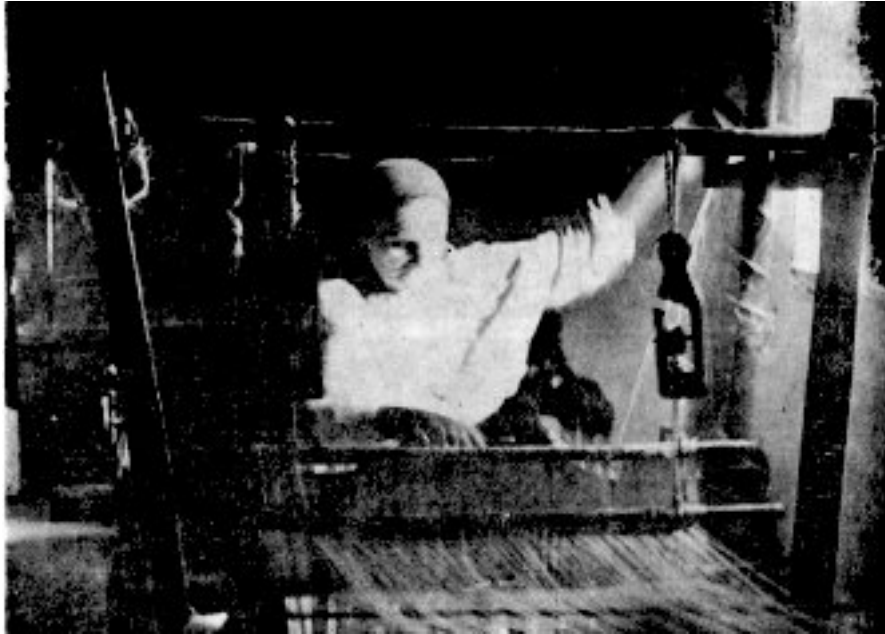
21.b. valamivel fejlettebb formája a nagykászoni múzeumból, 1973.

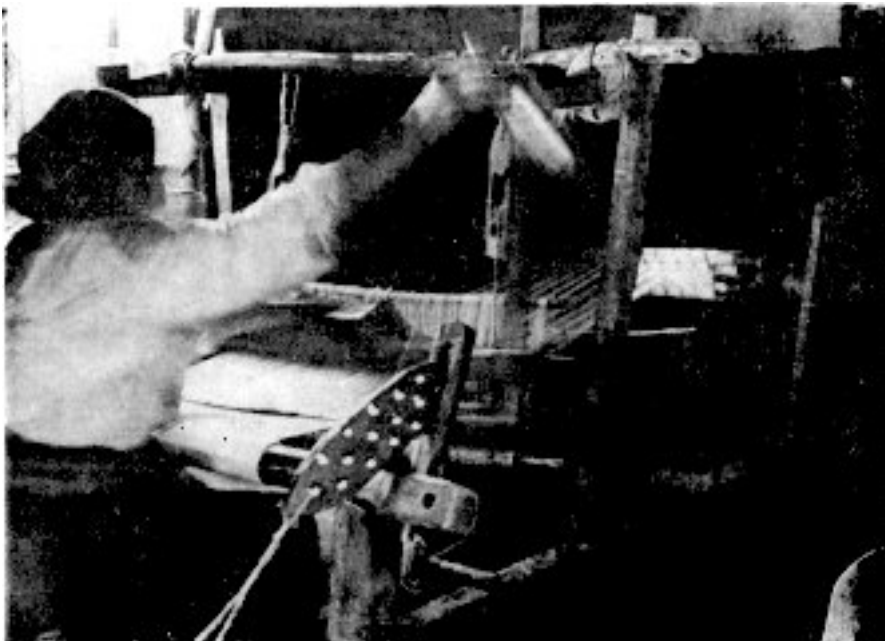
22. Szálak befűzése: a. Antal Magda fogdosás közben. K1, 1978 (Szabó Tamás felv.)

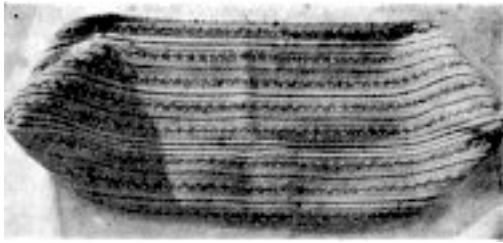
b. Antal Jánosné és leánya „csak egy pászmecskát fog a bordába”. K1, 1978 (Szabó Tamás felv.)

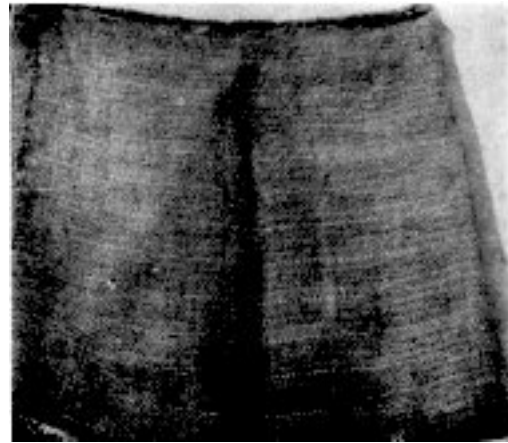

23. a, b. Duma Györgyné kendervásznat sző. Bf. 1953 (Nagy Jenő felv.)

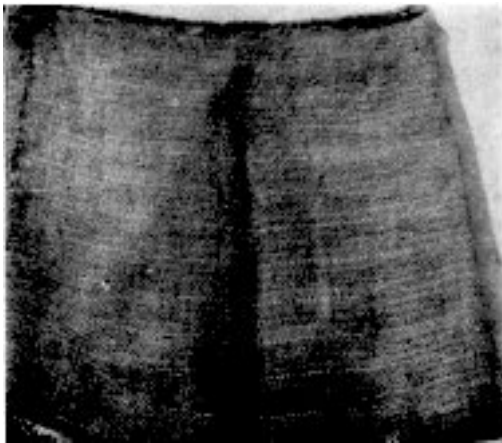

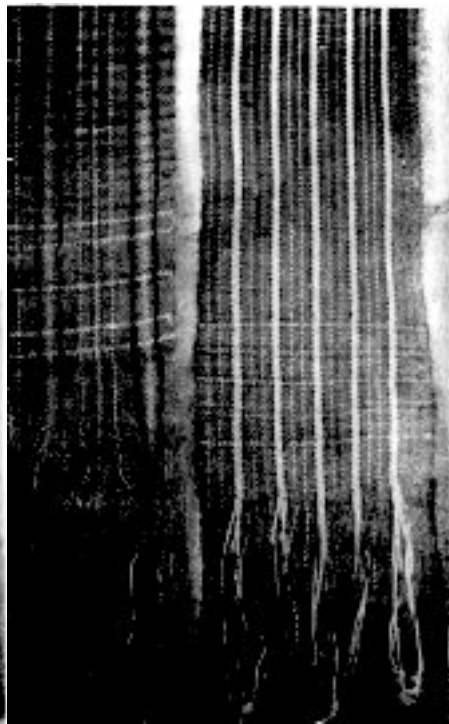
25. *Beleznás-párnafej*. Bf, 1953.

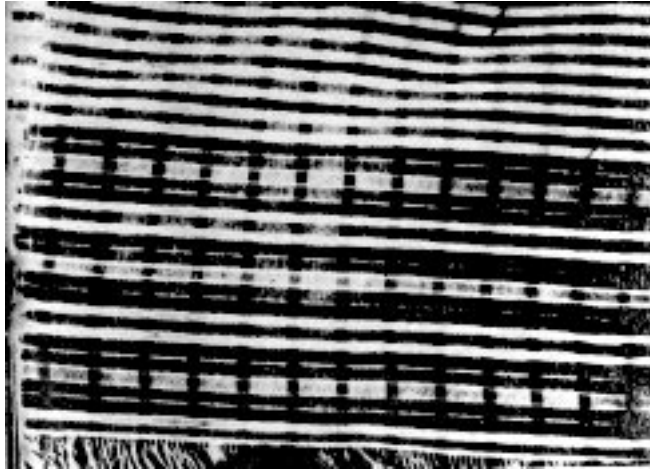
24. *Kettős kendervászon kendezők*. Bf, 1953.

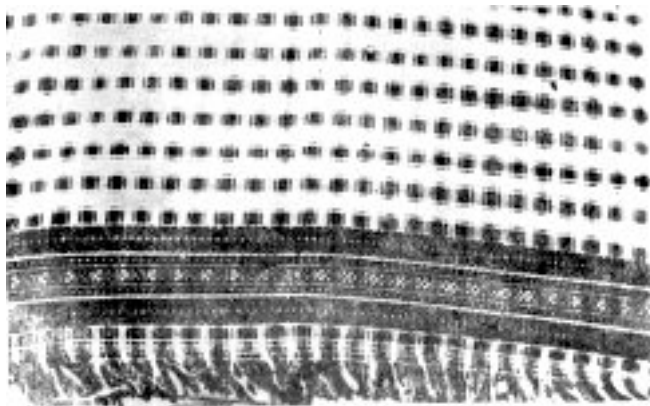
26. *Négyes-gyapjútarisnya*. Ka, 1953.

27. *Fenyőágas gyapjú övégek*. Ka, 1953.

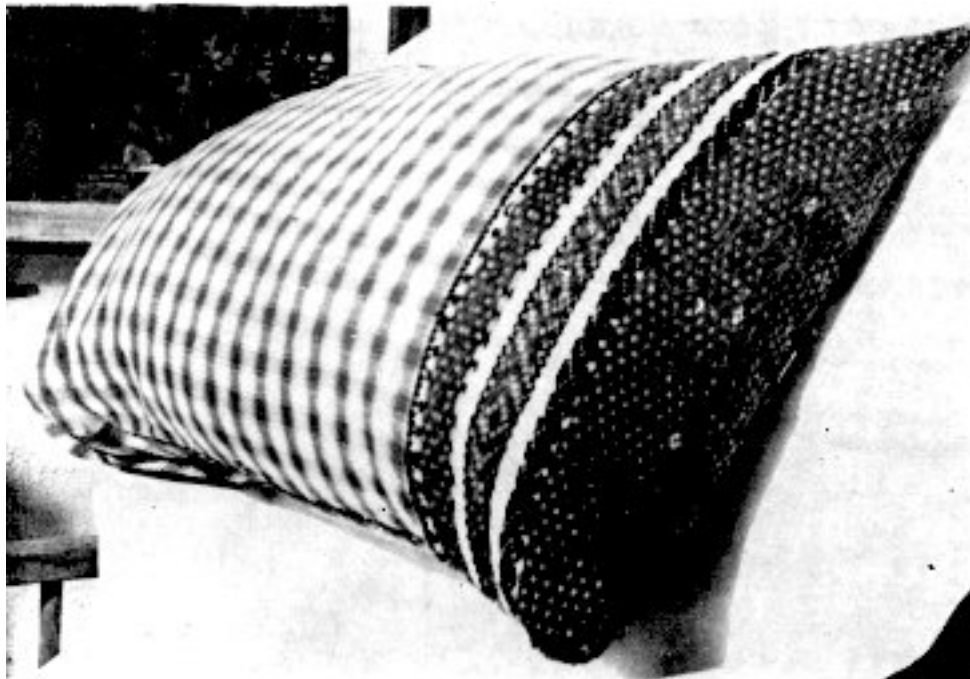
28. *Barackmagos*, nagykockás *innapló-nagyabrosz* vége. Bf, 1953.

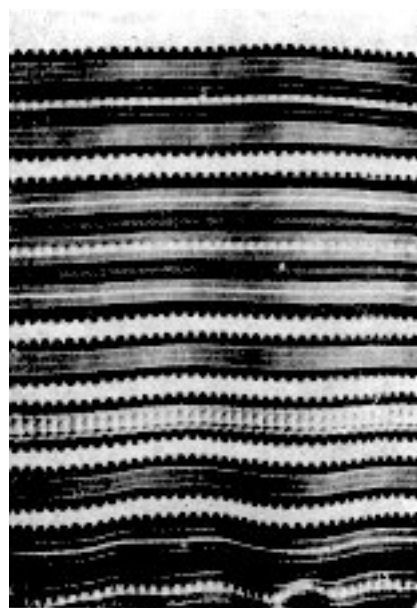
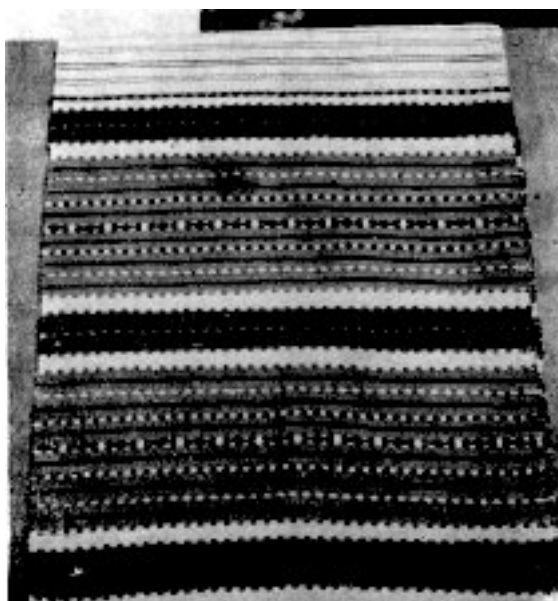
29. *Háromnyüstös* aprókockás *nagyabrosznak* való. Bf, 1953.

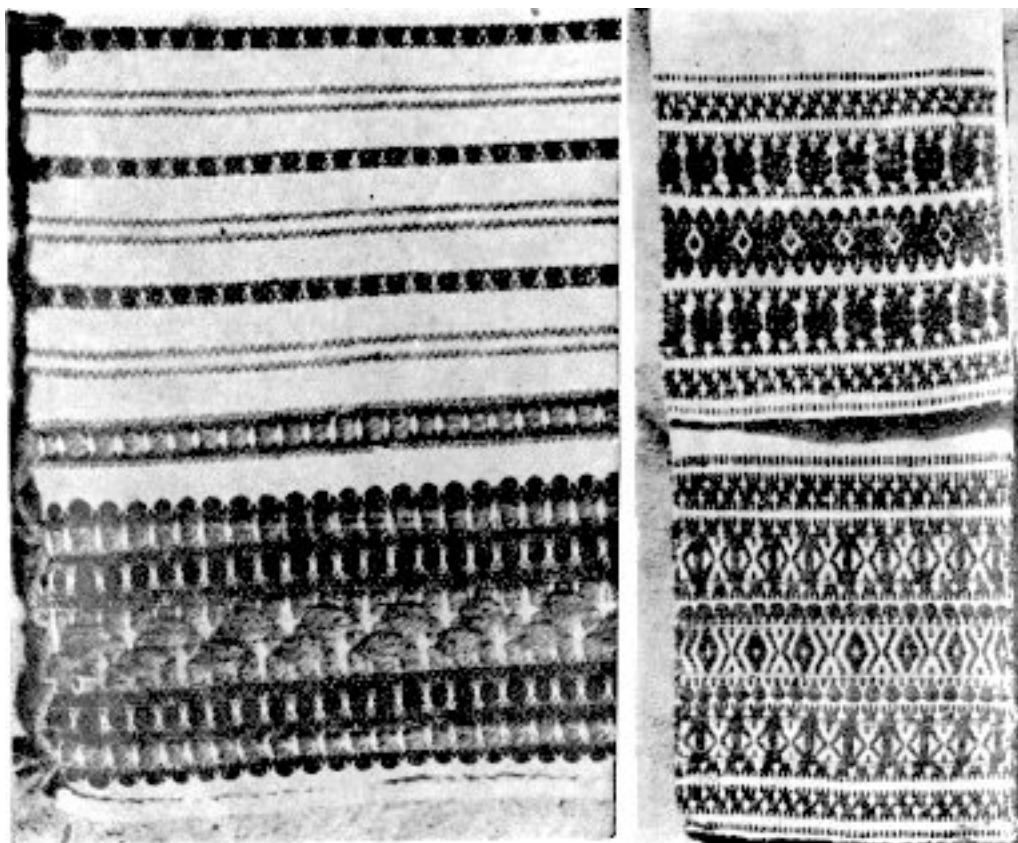
30. *Nagy-ötnyüstösök*: a) *karikós* *abrosznak* való. Bf, 1953. b) *trunki forma* *nagy-ötnyüstös* *kendővég*. Bf, 1953.

30. c) Klézsei nagy-ötnyüstös párna. 1978.

31. Deszkás násznagykendő-vég Pusztináról. Szászvár, 1978.
32. Szedett gyalogasztalra-való takargató Gyimesről. (Kallós Z. gy.)

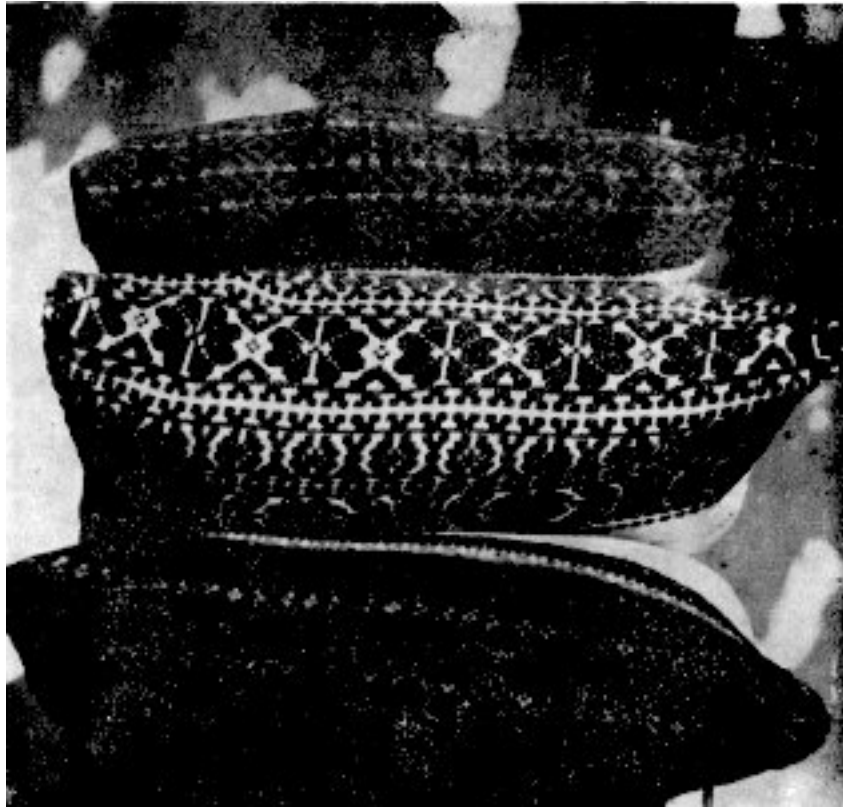

33. *Kétkeresztes deszkás servet sarka*. L, 1973.

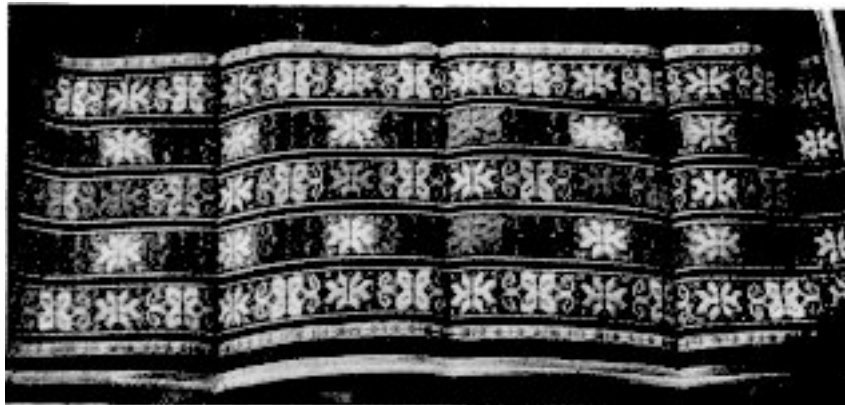
34. Szedéses kalotaszegi vőfélykendő-végek két szélén kétkeresztes szedéssel. Zsobok, 1939.

35. Piros szedett *csillagos hosszúkendő* széle 1897. Pürkerec, 1958.

36. Kulusvári hímes párna a kalagori kupások között. L, 1979.

37. Újfogású katrinca. Ka, 1979.

38. *A családbeli népek kiülnek hímezni. L. (Kallós felv.)*

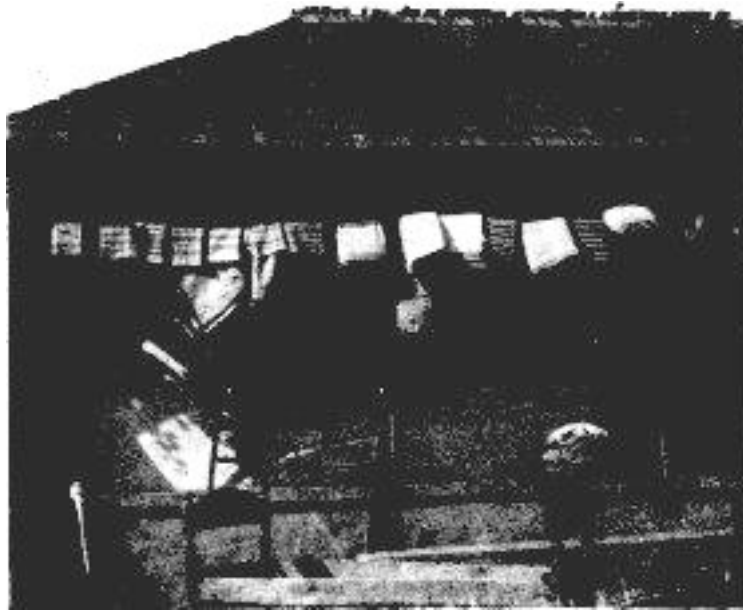

39. *A magasra rakott zesztre a leányosház ékessége. L. 1964 (Kallós felv.)*

40. Bóra Mihályné öreges *esztréje*. Gy, 1978.

41. Pál Péter Rózsijának öreges *jesztréje* az ágy fejénél. Gy, 1978.

42. *Fútassák a szélvel a zesztrét*. Bf, 1953.

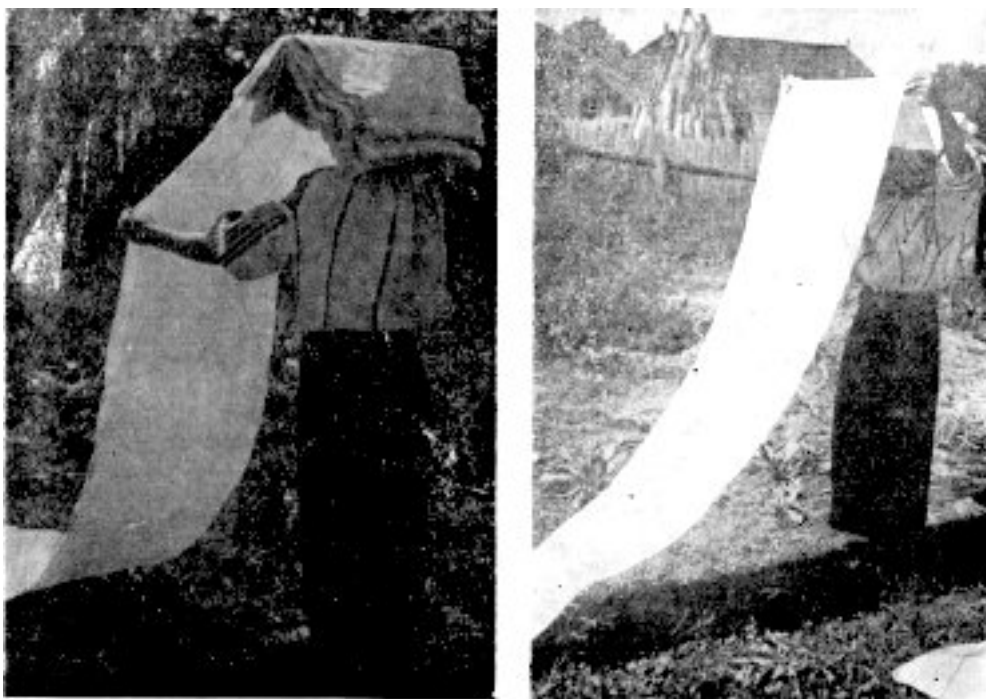

43. „Fejír vászonyban csángósan”. a) Fialat pár. Kl, 1922-ben (repr.). b) „Moldvai magyar viselet”. Ka. az 1930-as évek elején. (Lükő felv., 1932. repr.)

44. a. Fehér vászoningben a család apraja-nagyja. Bf, 1953 (Nagy Jenő felv.) b. Még 1971-ben is Bákóban és környékén a kieresztett fehér vászoning csángó jellegzetesség. B, 1971.

45. Vászongfehérítés a víz partján. Bf, 1949. a-b. Péter Mihályné „hánnya fel a fejire, majd teríti el” a vásznat. (Kós felv.)

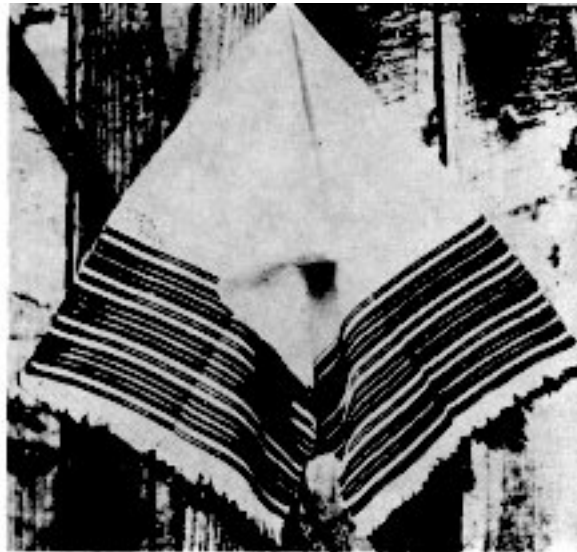
46. A szürkeposztó *szurtuk* férfiak és gyermekek viselete volt 1933-ban. Ka (repr.)

47. Mind a ketten sötétbarna *szoknyában*. Kl, 1978 (Szabó T. felv.)

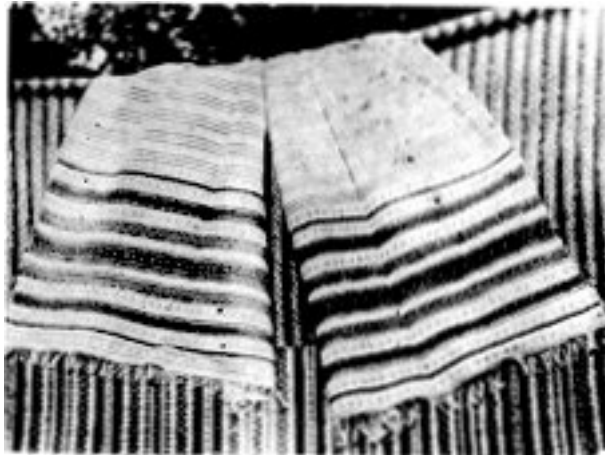
48. *Viselőkendező* Bf, 1953.

49. Duma Györgyné *háromnyistes nagyfogású fejér innaplőkendője* 1922-ből.

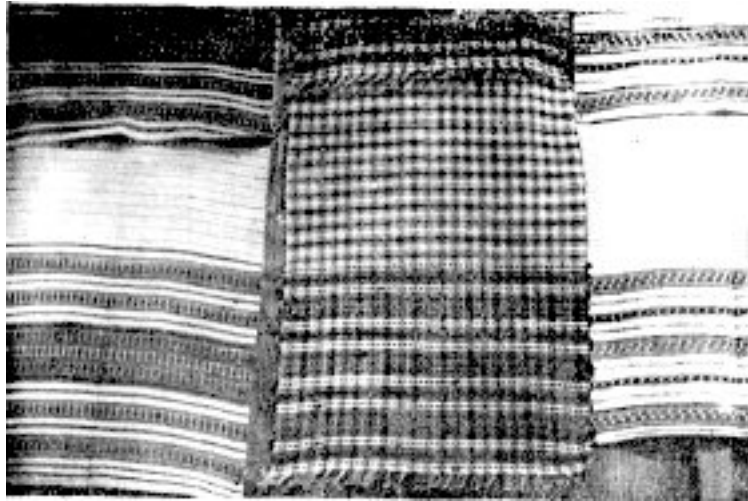
50. Péter Pálné *tarka mezejű kendezőjének emlegetett deszkás széle*. Gy, 1978.

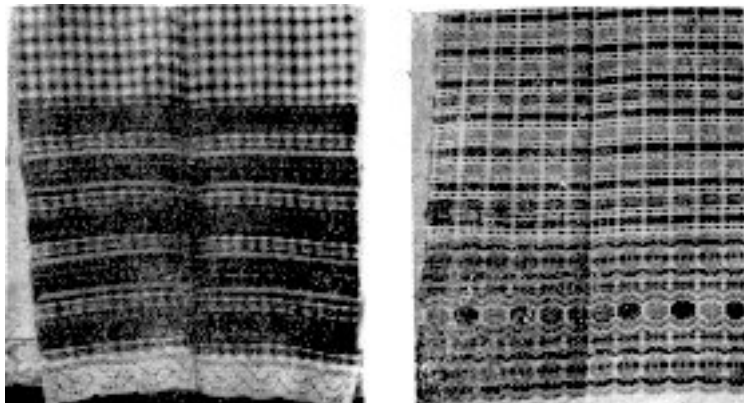
51. Benke Mártonné Kotyorka Erzsi 1928-ban szőtt *ötnyüstös tarka kendezője*. Kl, 1978.

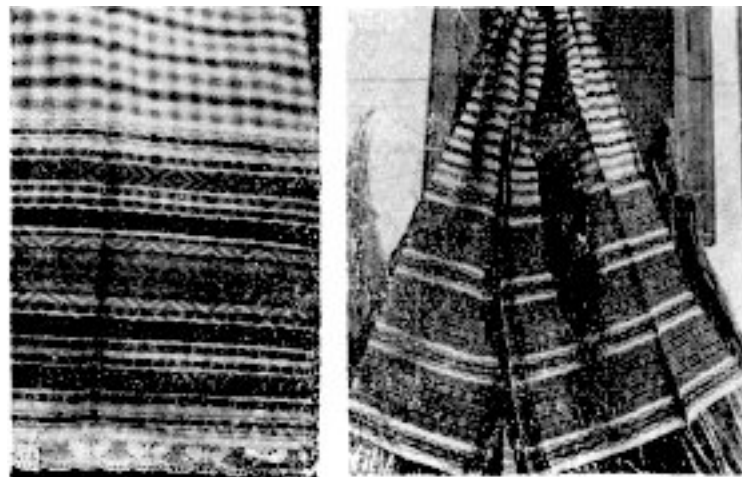
52. *Elvegyes-, ötnyistes-, kupáskendező vége*. (Kalagori forma után készítette Bála János Marika 1973-ban Lészpeden.)

53. Petrás Jánosné kendezői: a) *Kettős-kendező* 1912-ből, b) *kockás-kendező* 1930-ból, c) nem sokkal a háború után szötte. Ka, 1953.

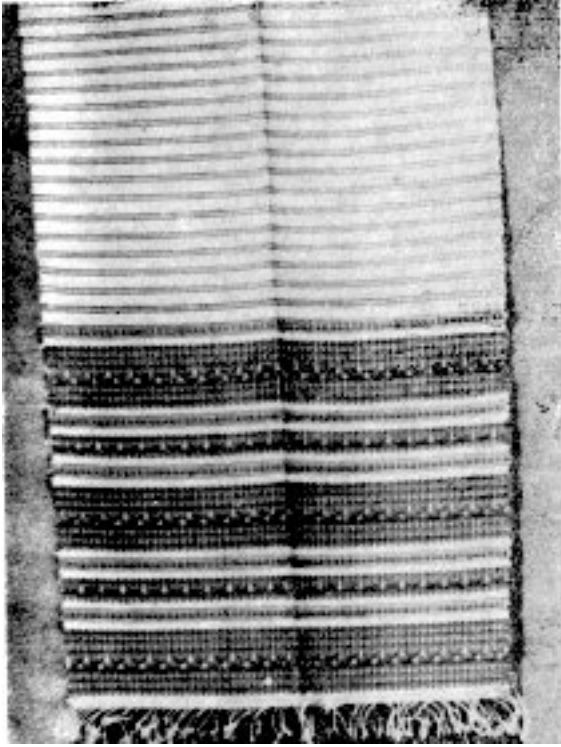

54. Zsigmond Jánosné régi és új kendezője. Ka, 1979. a. Ötnyüstös kockás 1958–59-ből. b. Újfogású 1978-ból.

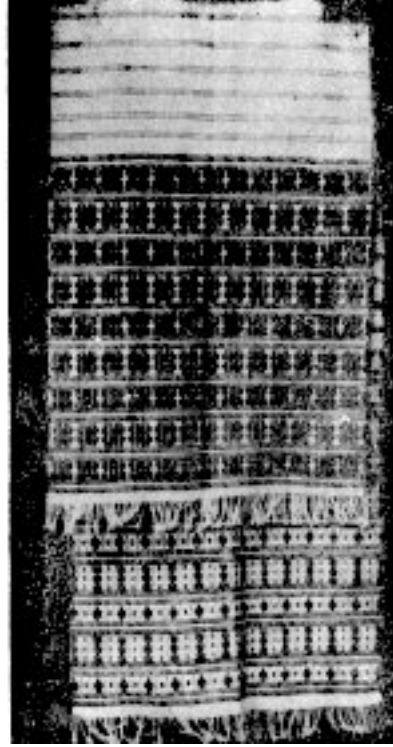

55. *Nagyfogású ötnyüstös-kendő.*
Cérnafelvetőre, színes fejtővel szötte Kata Péterné Bogdánfalván, 1953-ban.

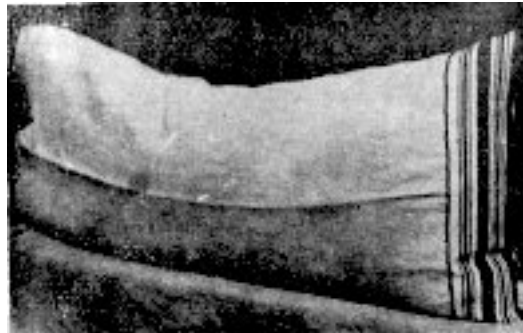
56. Dogár Veronika *nációnálos-kendezője.*
Bf, 1953.

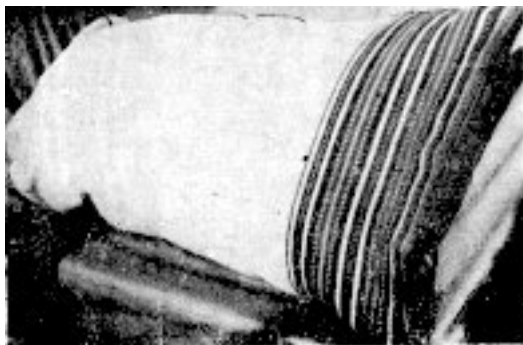
57. Puskás Antal Anna egy- és kétkeresztes deszkás-kendője Lészpedről (Kallós gyűjt.)

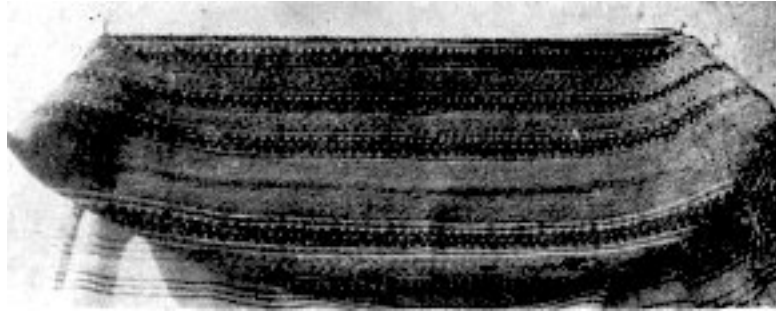
58. Pitános-kendő veres és kék szedett hímmel, L. (Kallós gyűjt.)

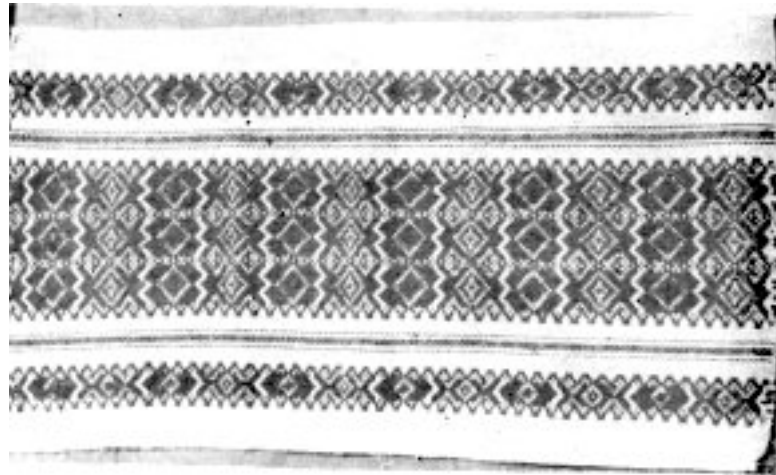
59. Erdélyi Jánosné viselőpárnája. Készítette édesanyja, Nagy Mihályné 1910-ben. Bf, 1953.

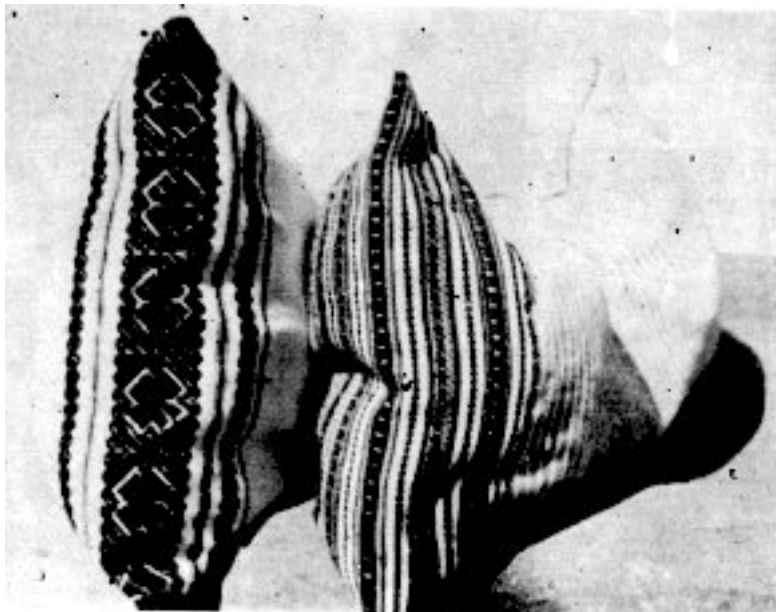
60. Lőrincz Györgyné fehér hosszúpárnája háromnyistles fejjel, a 20-as évekből. Kl, 1978.

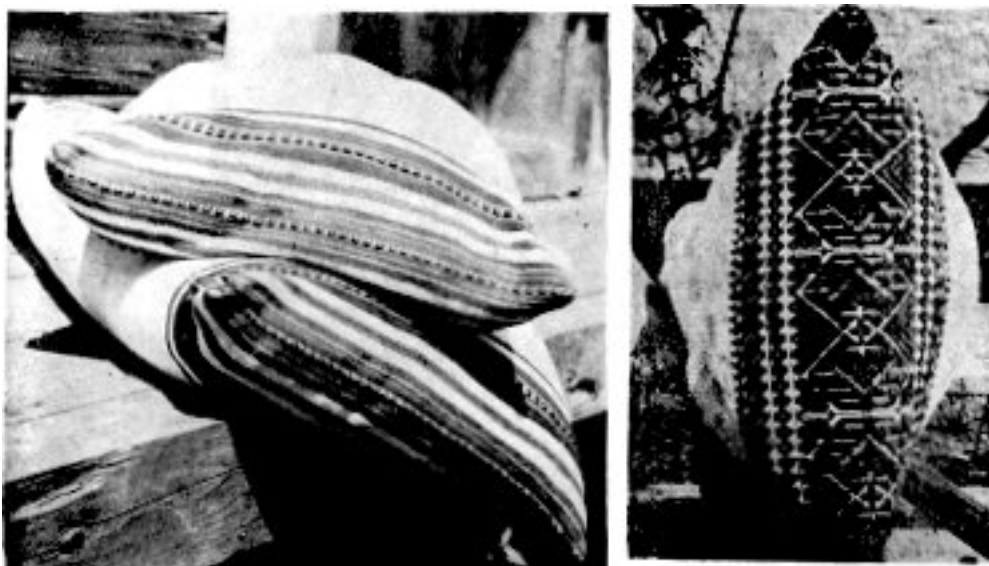
61. Petrás Mihályné *tarkáspárnája*, ötnyüstös fejjel. Bf, 1953.

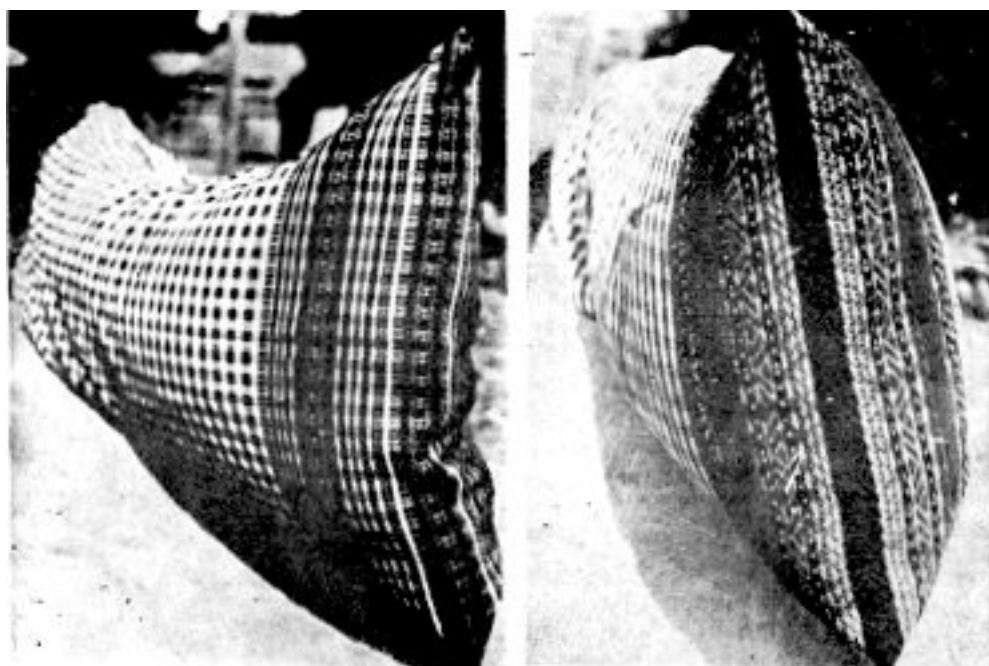
62. Székelyes vett *párnafejnek való*. L, 1971.

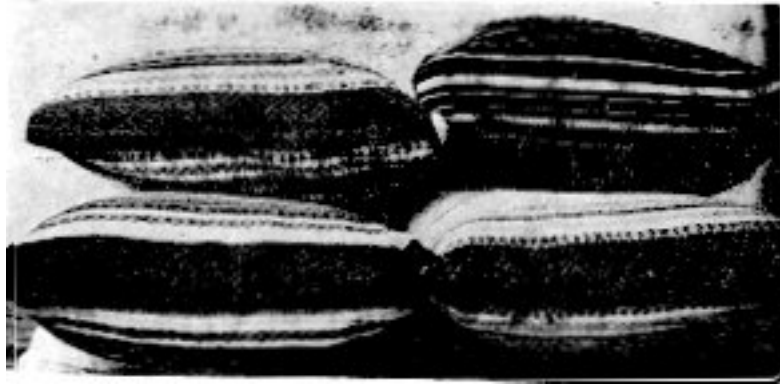
63. Petrás Jánosné „első verekedés” előtt szőtt párnái: a) négynyistles párnavég „három deszkával s kézzel emelve”, b) „háromnyistles, egy deszkával emelve”. Ka, 1953.

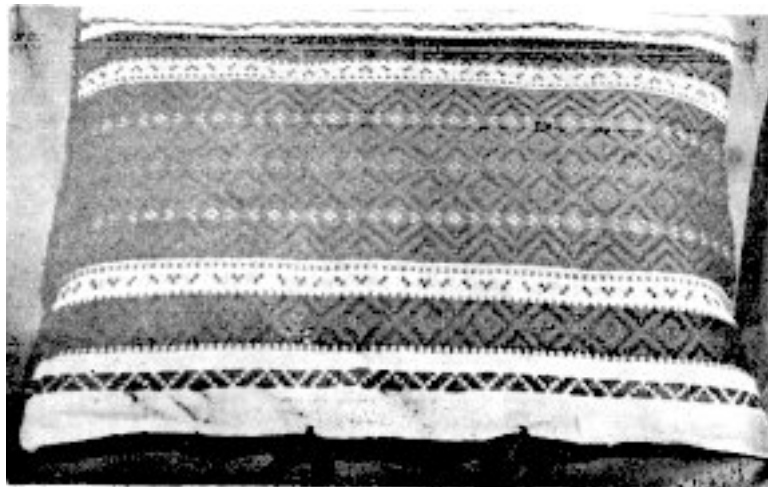
64. A múlt század végén készült csángó párnavégek. a) Gyimesi *örege-párnák*. Gyimesközéplak, 1971. b) Bukovinai szedett párna. Csernakeresztúr, 1978.

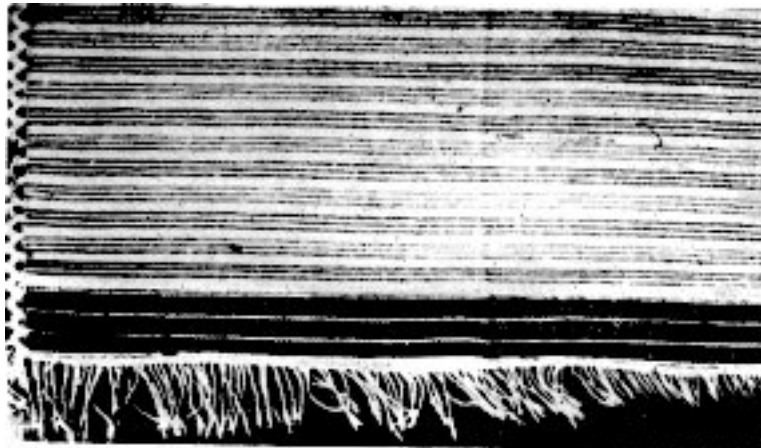
65. Filepné 1952-ben leányának, Annának készített kockás-párnái. a) Háromnyüstös. b) Ötnyüstös. Mindkettő *nyistelt fejvel*.

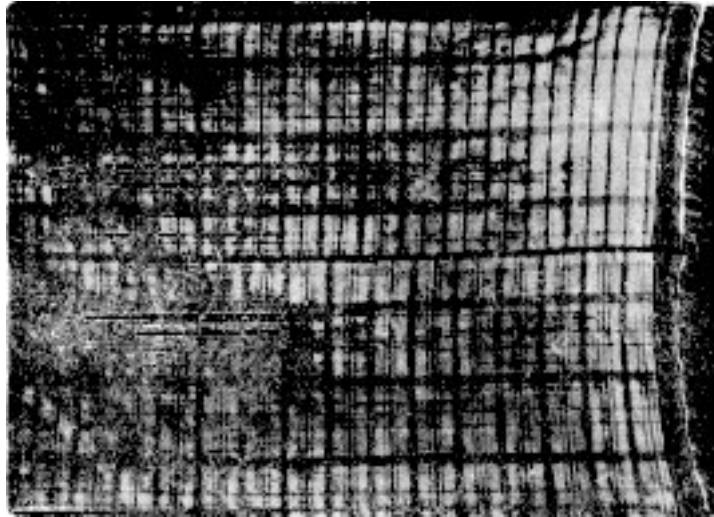
66. Négy magyaros-párna. A háromnyüstös 1928-ban, az ötnyüstösöket 1956–57-ben készítették. Gy, 1978.

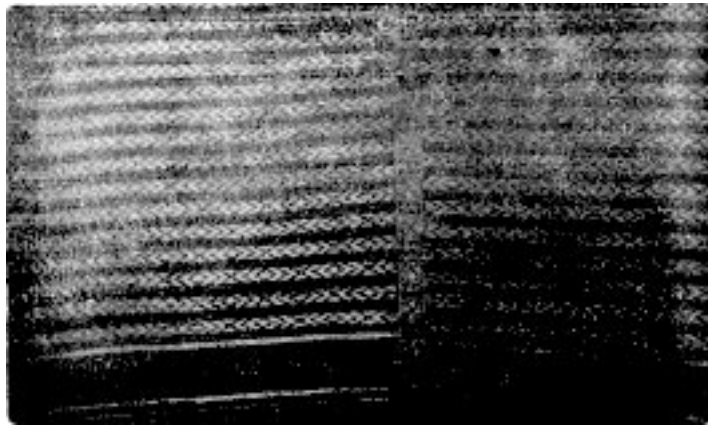
67. Díszpárna. Elvegyes-, kupás-párnafejnek, készítette Bála Jánosné. L, 1973.

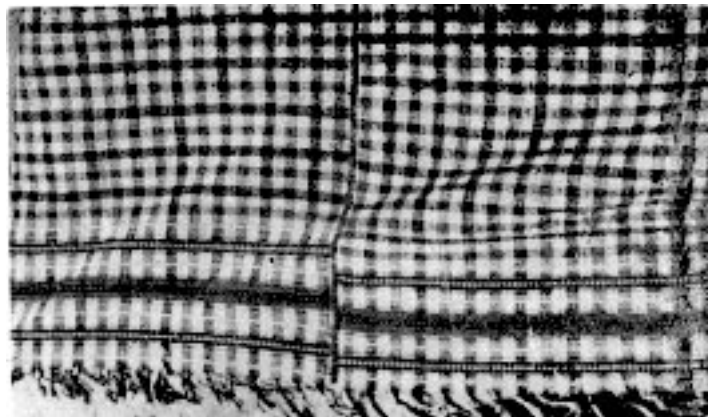
68. Régi tarka-nagyabrosz. A századfordulón készült. Bf, 1953.

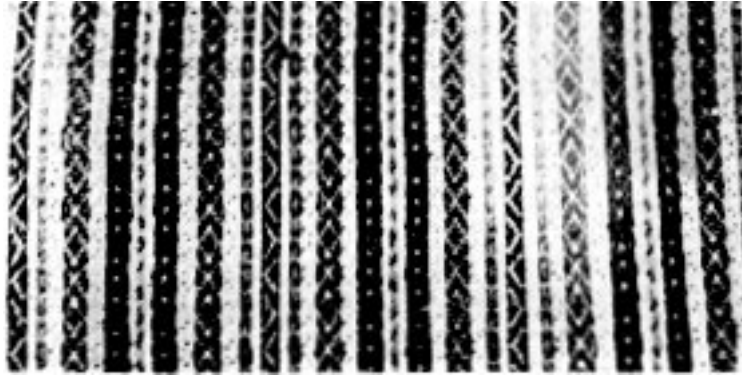
69. *Régi nagykockás-abrosz.* Nagy Mihályné szötte 1913-ban. Bf, 1953.

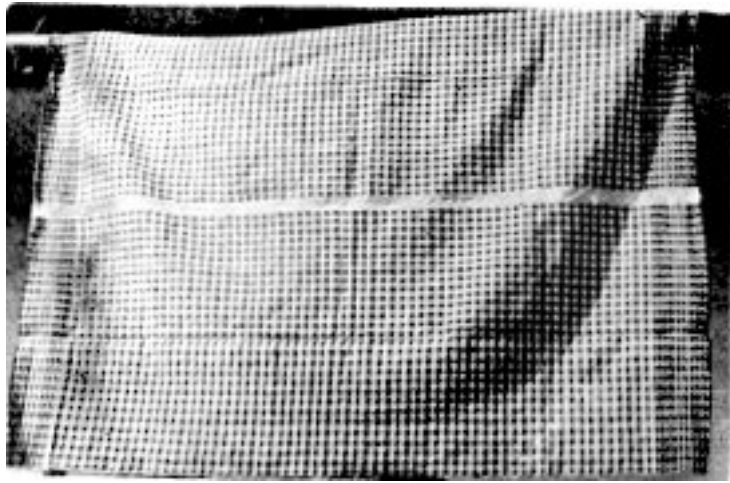
70. *Ötnyüstös-nagyabrosz.* Készítette Buláj Györgyné 1910-ben. Bf, 1953.

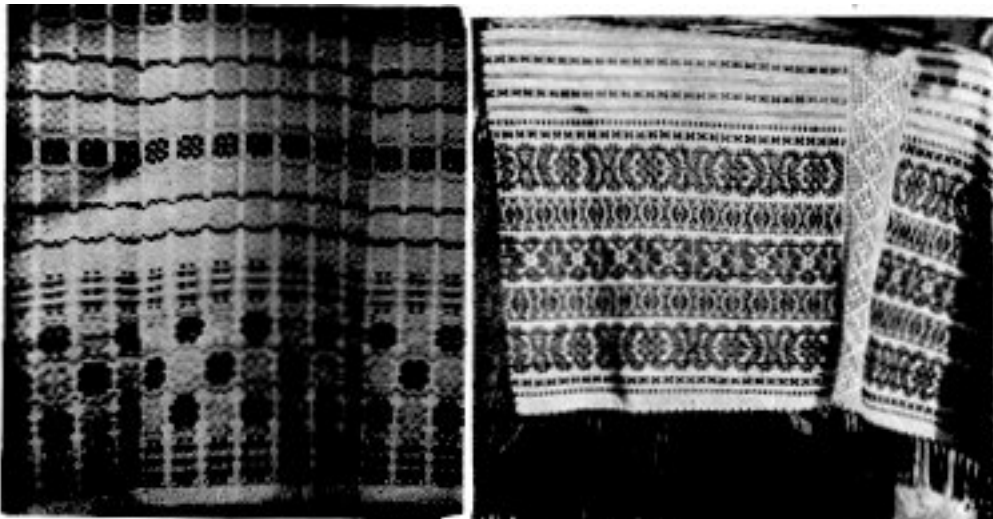
71. *Kockás-nagyabrosz emlegett széllel.* K1, 1953.

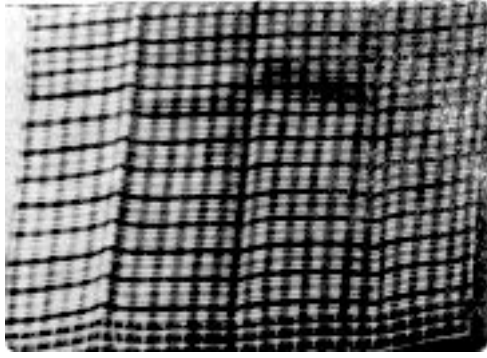
72. *Ötnyüstös-tarka-nagyabrosz, nyistelt mezővel.* Készítette Benke Mártonné 1928-ban. Kl, 1978.

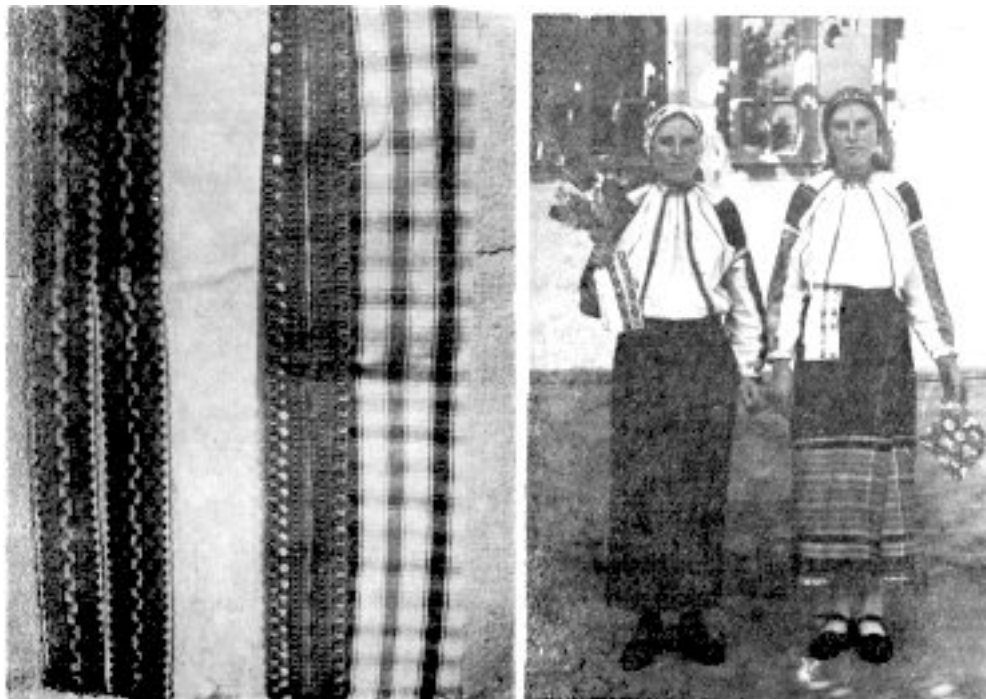
73. *Aprókockás-nagyabrosz,* Péter Péter jankóné szötte 1943-ban.

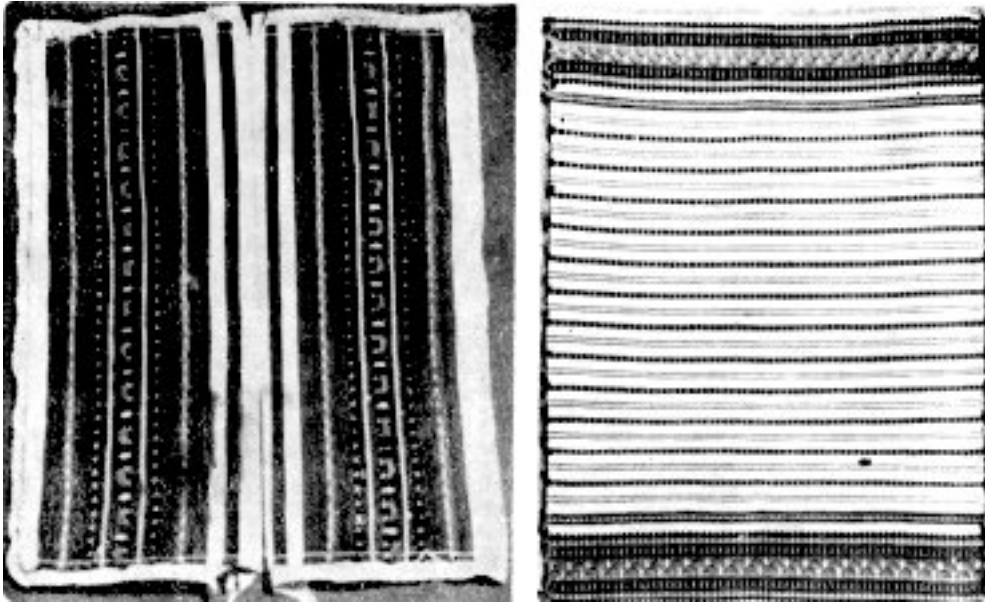
74. *Újfogású és szedésű abroszok* 1979-ben. a. *Csillagos újfogású abrosz,* készítette Zsigmond Jánosné 1978-ban. Ka. 1979. b. *Kulusvári új, nyistes szedésű abrosz.* Készítette Bála Jánosné 1979-ben. L, 1979.

75. Kalagori *kockás-servet* és első felhasználása. a. Piros-fekete kockás-servet 1958–1959-ből. Ka, 1979. b. Illyés Jánosné leánya kockás-servetbe fogja a virág szárát. Ka, 1960 (Gazda felv.)

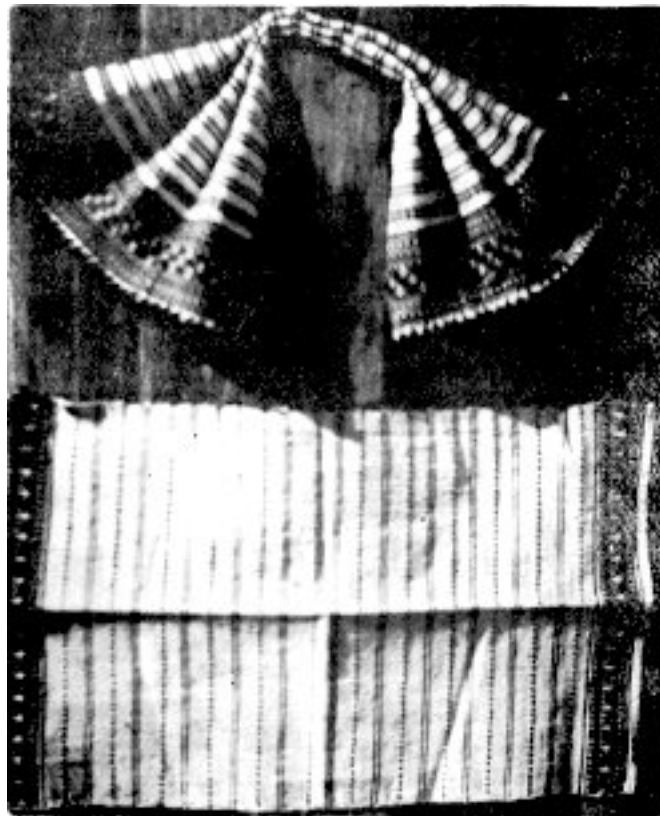

76. Övben viselt és arra előkészített servetek. a. Bogdánfalvi fehér és kockás (alapú) servet összefogva, ahogyan az övben viselik. 1953.

77. Pusztinai *veres-ruhacska* (összefogva). Készítette Kondor Anna és adta későbbi urának 1930 táján. Szászvár, 1978.

78. *Kétkeresztű, szedett deszkás tarka-servet*. Készítette Puskás Antal Anna 1965-ben. L, 1976.

79. Két servet. a. *régí egykeresztes*, b. *új pusztinás*. L, 1979.

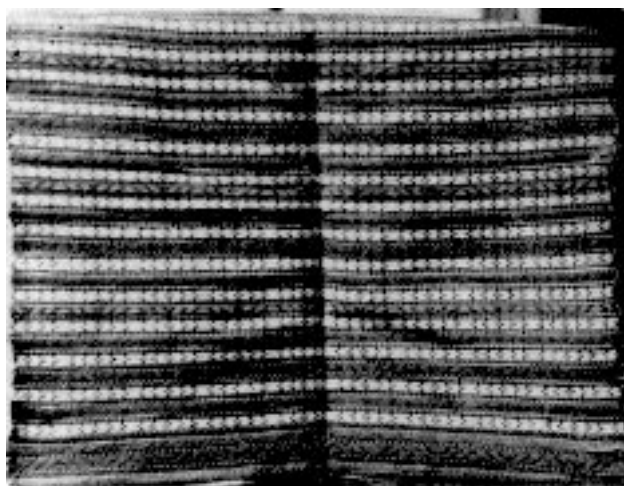
80. Ferenc Márton Erzse, Erzsike leánya és húga servettel díszített házában. L, 1979.

81. Servet kerül „a buba szemire” is. L. 1971.

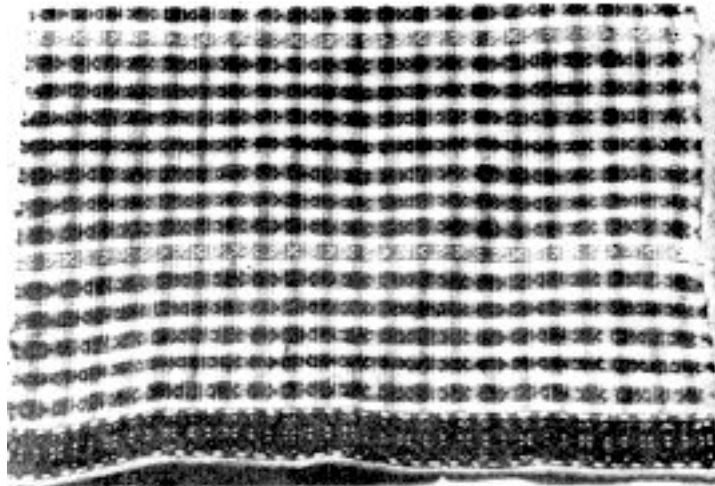
82. Demse János és mátkája. Rózsa előtt *pesztelka* az 1920-as évek elején. KI (repr.)

83. Ötnyüstös, „végig nyistelt pesztelka”. Mikor mátkások voltak, akkor viselték. (Kallós gyűjt.)

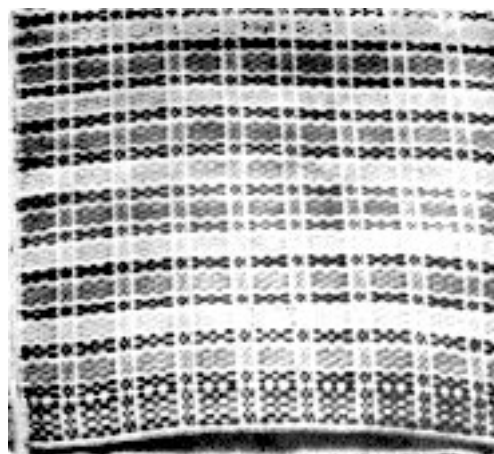
84. *Virágspácák* és azok díszítésére szőtt hímes-servet. a. A menyasszony vőfélyének jelvénye a pálcára kötött servet. KI, 1978.

84.b. Újfogású kalagori *hívogató-kendő* 1979-ből.

85. Bálint Jánosné a servettel letakart bubával indul a keresztelőre. L, 1960 (Gazda felv.)

86. A régi servetet használták, az új csak lakásdísz Kalagoron. a. Bogdánka Péter és asszonya tarka-servettel a kézben mennek a búcsúra. Ka, 1960 (Gazda felv.) b. Újfogású servet már csak a kelengye díszé. Ka, 1979.

87. Fehérservetek a sötét alapú *tulipánon*. a. 1960-ban még fehér *fődű* servetek védtek napszúrás ellen. L. (Gazda felv.) b. Miska Ferenc Anna már bolti zsebkendővel pótolta a szövöttet (Gazda felv.)

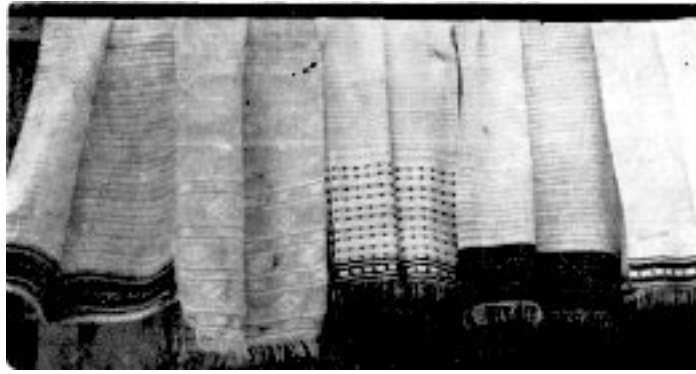

88. A balladák *fejérendős, -ruhás* asszonya hosszú évszázadok folyamán a nyelv és a hagyományok biztos örékek bizonyult. KI, 1978.

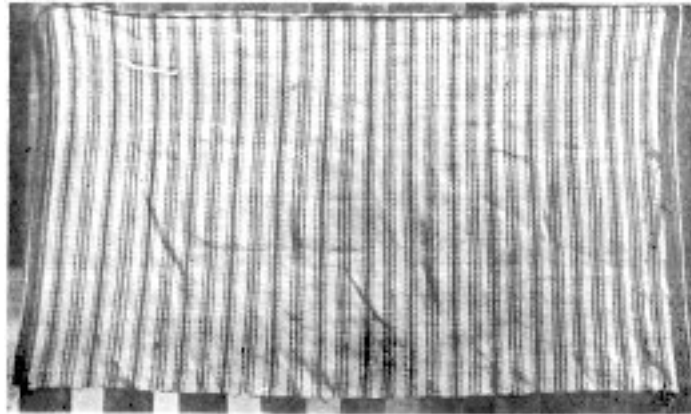
90. a-b. Kelderár Ilona 1978-ban már egyedül lépegetett a gyszényi búcsún hosszú fehér ruhájában.

89. Szupmonár Antalné *fejér kurtakendőben*. Ka, 1960 (Gazda felv.)

91. Bogdánfalvi *leány-* és *menyecskekeruhák* 1953-ban.

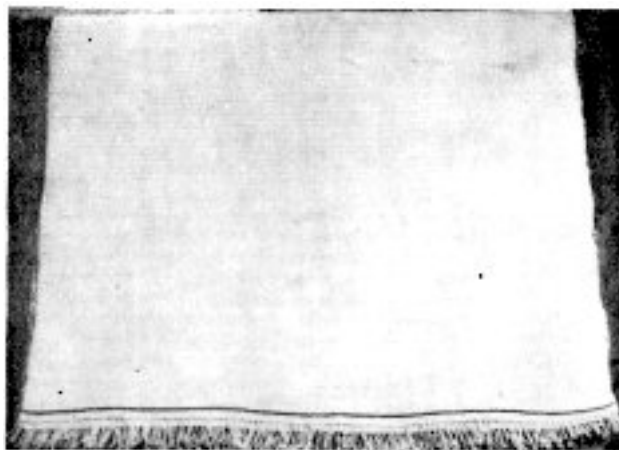
92. Bogdánfalvi *tarka kerparuha* 1953-ban.

93. Duma Andrásné fejére tekert *tarka kerpá*ban. Gy, 1978.

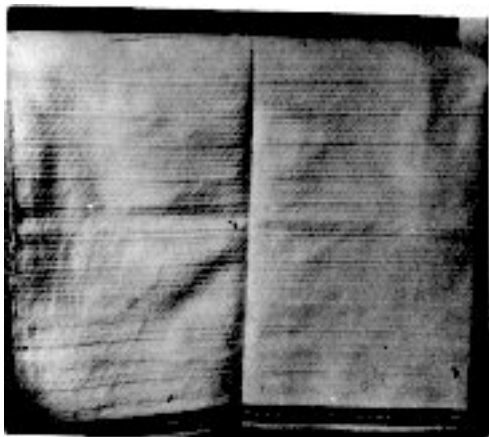
94. a. Kelderár Ilona néni a faluközé is *fehér kerpá*ban megy. Gy, 1978.

94. b. Háromnyüstös *fejér kerparuha vége.*

95. a-b. Pál Györgyné tarka kerpával indul hujogatni. Gy, 1978.

96. Kalagori *kurtakendő* és viselői. a. Ötnyüstös *kurtakendő*, szélén *nyistelt és rakott hím*mel. (Kallós gyűjt.) b. Kurtakendős kalagori menyecskék 1960-ban a lézpedi búcsún. (Gazda felv.)

97. Györi Péter leányai és Dobos Péter Luca *rakott- és nyistelt-végű menyecske- és leánykendő*ben. Bf, 1960 (Gazda felv.)

98. Lészpedi *fejérendő, kendező, boránszik*. a. Csepeszzen viselt *fejérendő, kendező*. (Lükő, 1936 nyomán) b. Csorba Péterné Bíró kati a *főkötőre (csepesz)* már *rakott boránszikos menyecskekendőt* kötött. L, 1960 (Gazda felv.)

99. Bála Jánosné 1942-ben férjhez hozott *piszonyodott (pecsétés) kendezője* már csak a vendégnek érték (csepesz már nincs is a háznál). L, 1979.

100. Kalagoron a választott *boranzsikos-menyecskekendőket* is *kerpára* tűzték még 1960-ban (Gazda felv.)

101. Farkas Márton *szültüs* asszonya, *Kati kendőszálas, kicsi végű kendőjé*, amíg élt, viselte. Bf, 1960 (Gazda felv.)

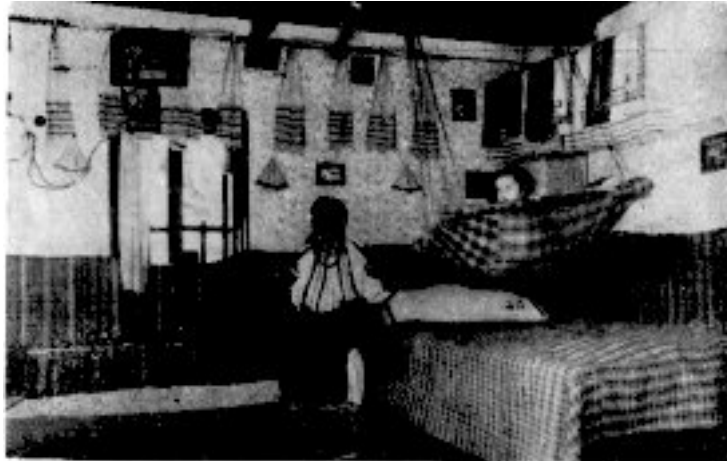
102. Győri Péterék vastag *posztószoknyában*. Fehér szőtt *fejrevalójáról* messziről is felismerhető az asszony. Bf, 1960 (Gazda felv.)

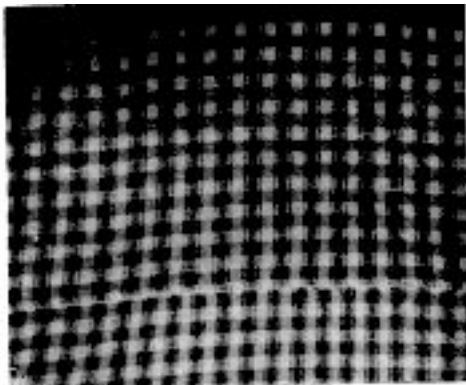
103. A *hosszúkendő* kötése. Gy. 1978. a. Szabó Ilona „felkészült kendőben” és régi szóttos vállú veres-ingben. b. Uő: „Felvettem a kendőmet, met menek a vigságba.”

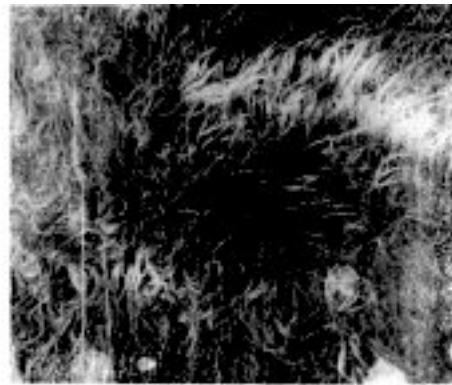
104. Klézsei énekes-táncos asszonyok leeresztett és „felvetett ruhában”. Székelyudvarhely, 1979.

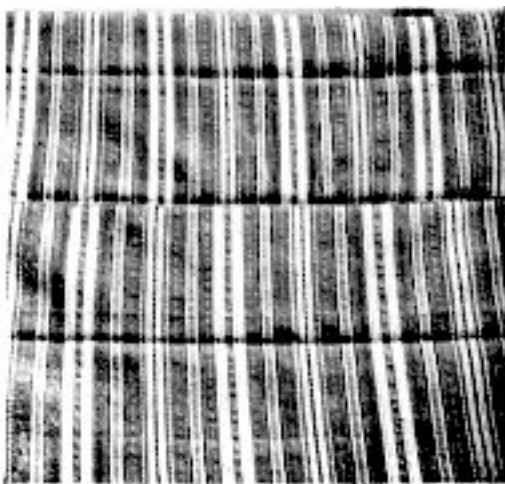
105. A kigyérült fejr-fekete viselőpokróc még jó szolgálatot tesz a *bűcsű*ben. L. 1962–63
(Kallós felv.)

106. *Fetke kockás-gyapjúlepedő* Bf, 1953.
Készítette Tankó Györgyné 1943-ban.

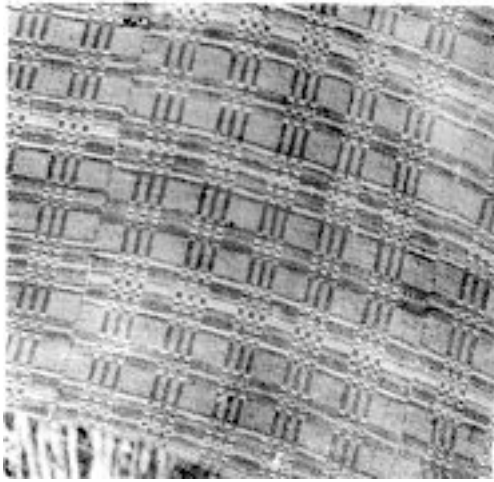
107. A csergét a nagypatakiak
Csernovicból vették, mert „szűk a gyapjú”.
Np, 1953.

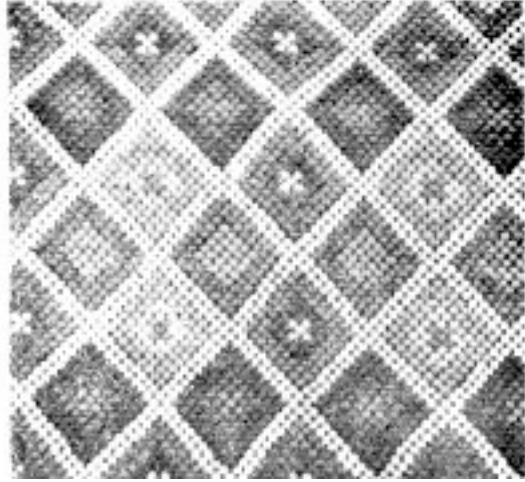
108. Petrás Jánosné *csokros-ágyvetője*. Ka,
1979.

109. *Régi ötnyüstös-gyapjúlepedő*
„csángómód megtarkálva”. Kl, 1978.

110. Dogár Péterné *nacionális-ágyvetője*.
Bf, 1953.

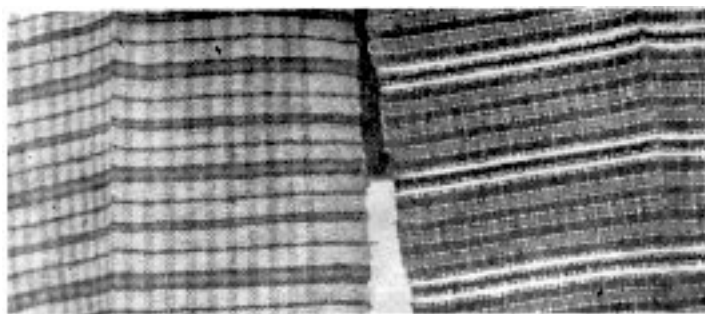
111. Duma János Lucika *négynyüstös-
kapcsos-kovorja*. Gy, 1978.

112. Péter Péter Jankóné *csokros-kockás-gyapjútakarója*. Ka, 1953 (Készült 1943 táján.)

113. A régebbi *lécserek* kikerültek a *killérbe*, falra, ládára. Gy, 1978.

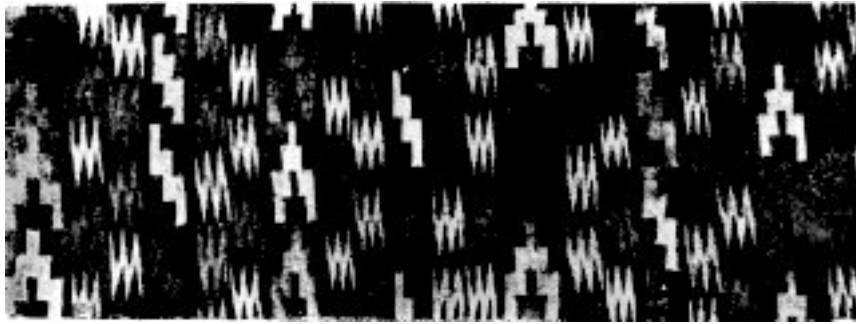
114. *Padtakarók, lécserek. a. Míves-, dolognapi, csepülécsér. b. innaplólécsér. Mindkettőt Péter Péterné 1945 után szötte. Ka, 1953.*

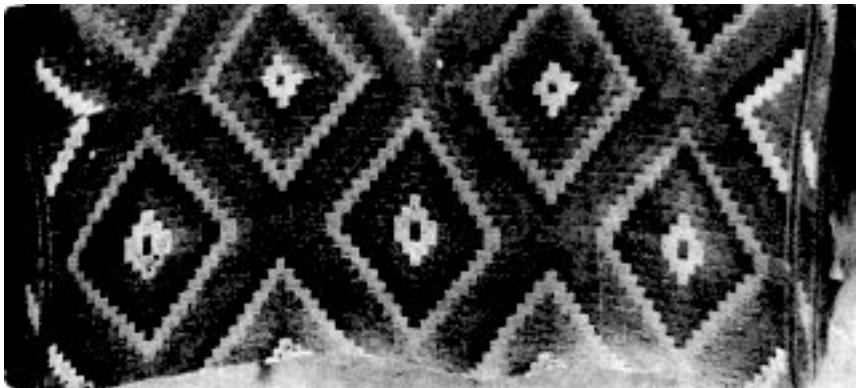
115. *Türedékből kiterített csokros- és kockáslécserek. Bf, 1953.*

116. *Nagyvirágos gyapjúszőttes előtt újfogású kendők az eladó leány kelengyében. Ka, 1979.*

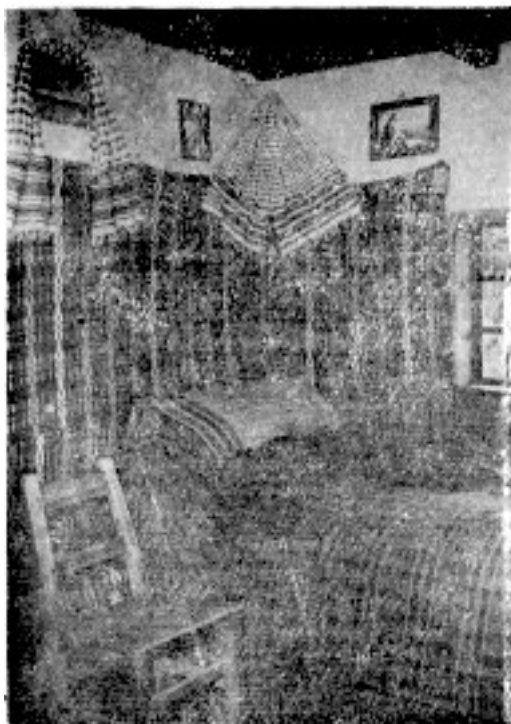
117. Onyest környéki csángó festékes-lécsér. Kovács Dénesné tulajdona. Csíkszereda, 1957.

118. Gyimesi csángórózsás-festékes. Gyimes, 1971.

119. Bóra Mihályné két sor lécserral „felöltöztetett” szegényes háza és a „kemencéje tűzhelyvel a színben”. Gy, 1978.

120. Rókákék *kicsiházában* is a régi *csokros-lécses* a hálóágyra került. KI, 1978 (Szabó Tamás felv.)

121. Bubák a tekenőben. Ka, 1953.

122, Kockás takarócskába, kűsruhával letakart buba a kalugari búcsún, 1953.

123. Gyimesen a kicsit rúdi lepedőbe tették. Gyimesközéplak, 1971.

124. *Karincában, bernyéckével lecsongolyított buba a tekenőben.* (Balassa–Ortutay: *Magyar néprajz* Bp. 1979. hátlapja)

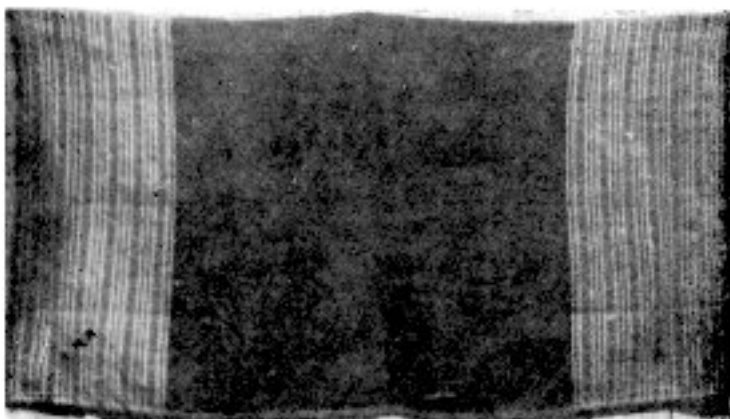
125. *Karincában anyja és keresztanyja karján.* L, 1971.

126. *Pénzes-leánka* katrincában. KI, 1953.

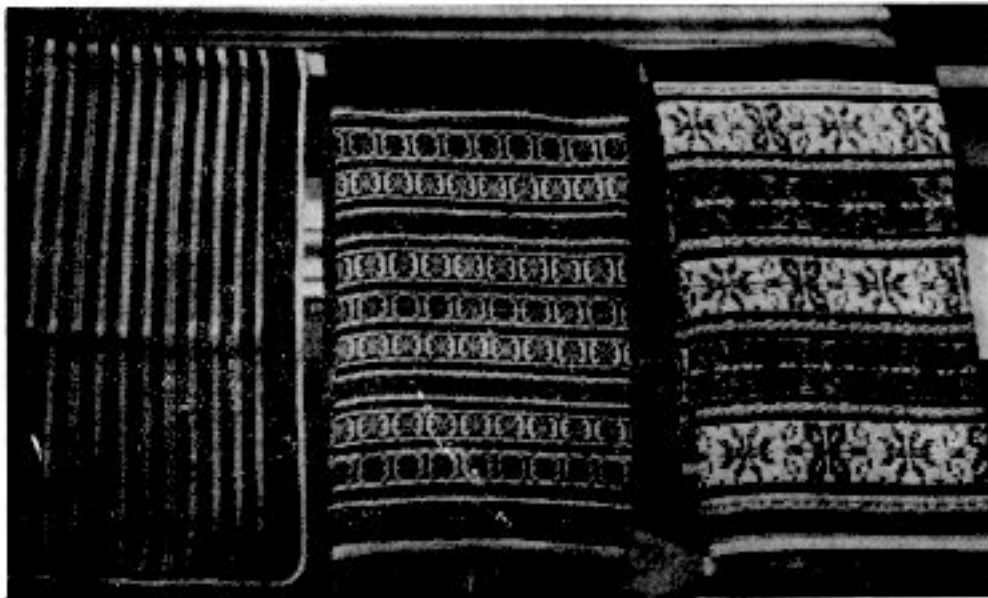
127. A lézpedi Márton Erzsike *felakasztott karincában*. a. Lészpeden 1963-ban (Kallós felv.)
b. A II. Táncház-találkozón Székelyudvarhelyen, 1979-ben.

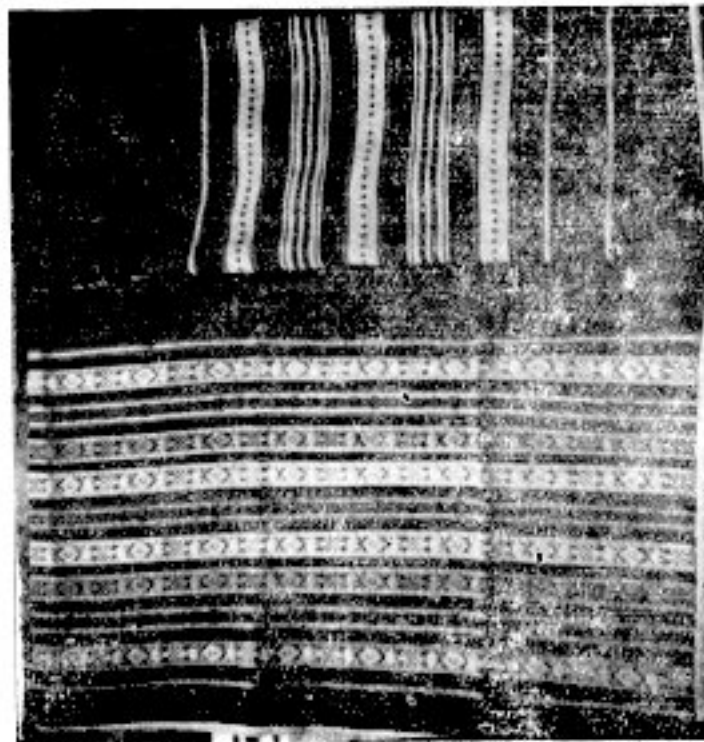
128. Kalagori karincák és viselőik. a. Kalagori asszonyok *sima* és *pestimánrendű*-karincában. L. 1960 (Gazda felv.) b. Kalagori *sima* karinca. Készítette Kozák Róza 1950-ben. Ka, 1953.

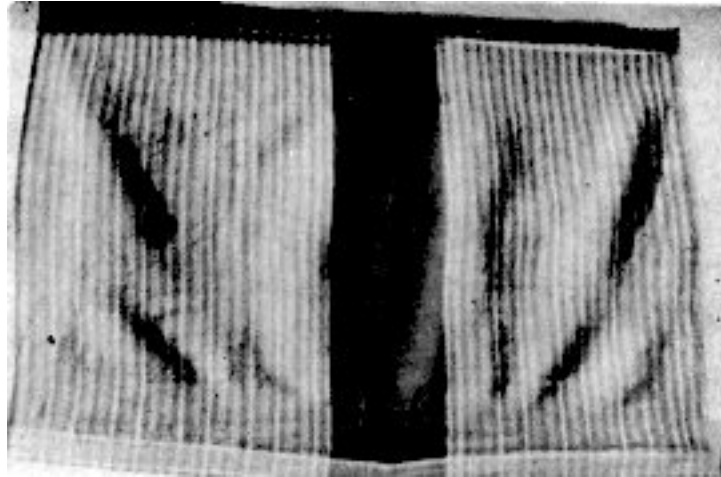
129. Gajdári leány választott elejű karincában. Ka, 1953.

130. Régi szövött és új, választott elejű karincák. Ka, 1979.

131. Feketével választott fusta az újabb nyári viselet. a. Horváth Jánosné és Petrás Jánosné nyáron fustában újabb és régi keptárban. Ka, 1979. b. Szövött és választott elejű fusták. Ka, 1979.

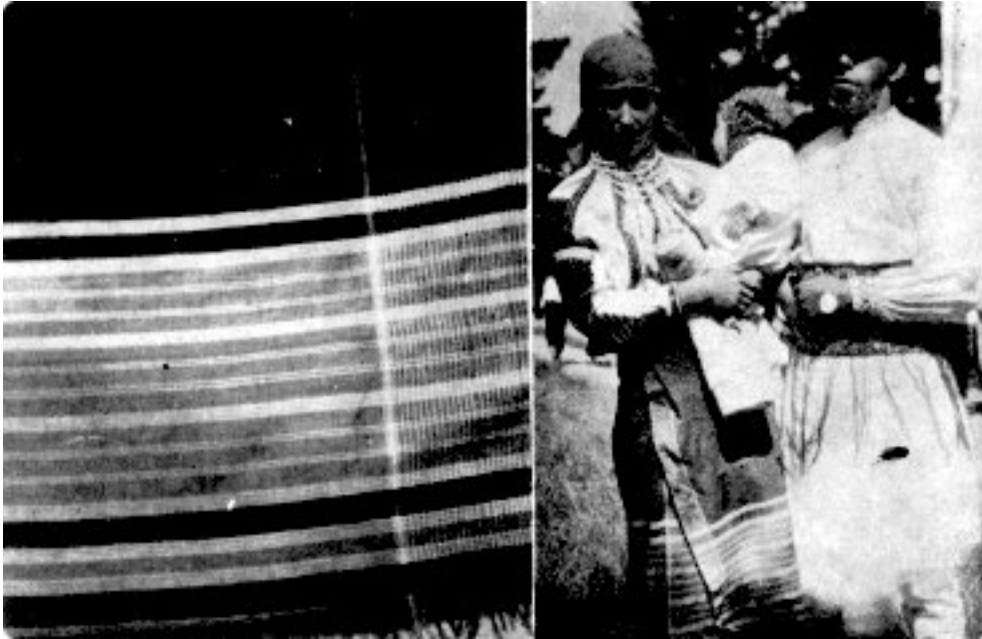
132. Onyesti veres katinca. O, 1953.

133. Gyimesi asszony sötét karincában.
Gyimesközéplok, 1971.

134. Asszony és kisleány karincában, a
nagyleány fótában ünnepelt Lészpeden
1971-ben.

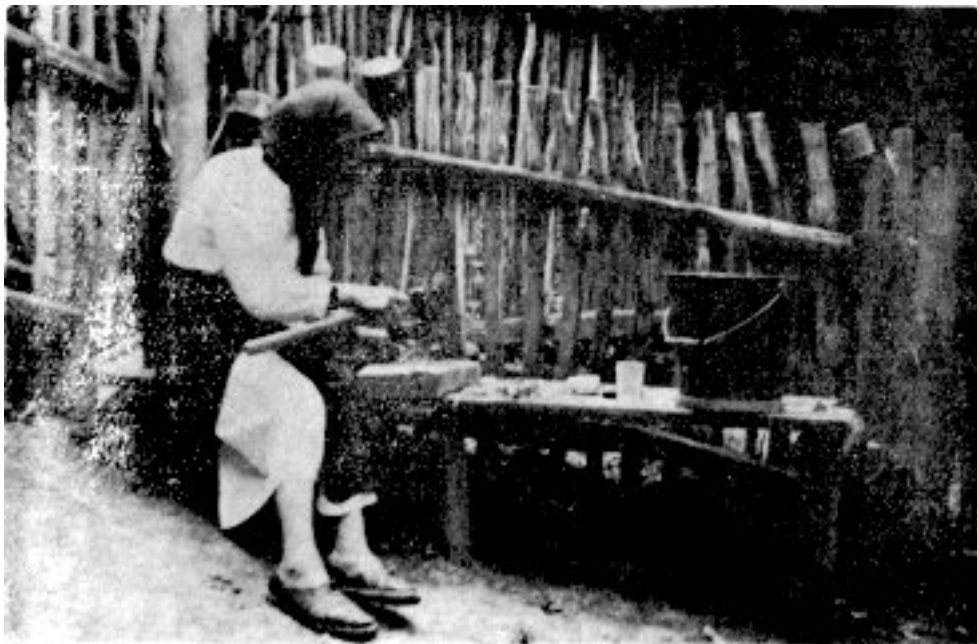
135. A fóta a fiatalok ünnepi ruhadarabja. a. Háziszóttos fóta rózsája. K1, 1953. b. A kartónülő gyermekes asszony is fótát vesz a búcsúra. L, 1960 (Gazda felv.)

136. Sietős útra feltűrt karincával indult Bálint Jánosné 1971-ben Lészpeden.

137. Ünnepnapi munkára mindkét oldalt feltúrték. L, 1971.

138. Rostás Kati hétköznapi is feltúrheti fekete katrincáját. Gy, 1978.

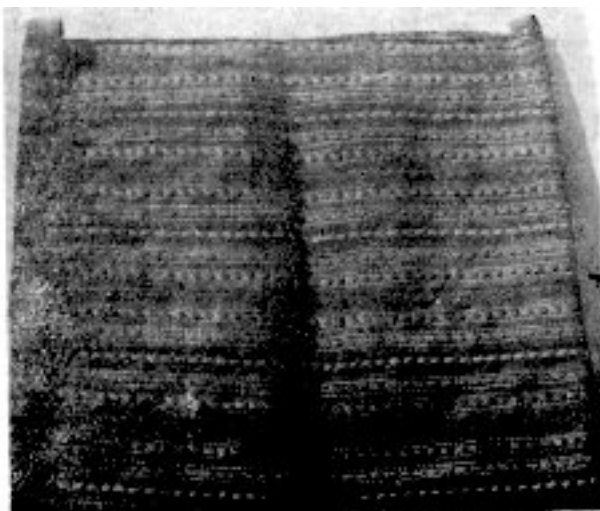
139. Iskolából hazafelé *kicsitarisnyával*. 1953.

140. Bálint Józsiné egyszerű négyes-tarisnyával. K1, 1978.

141. Antal Gergely Erzsé munkából jövet,
vállán *szedett-tarisnyával*. K1, 1978.

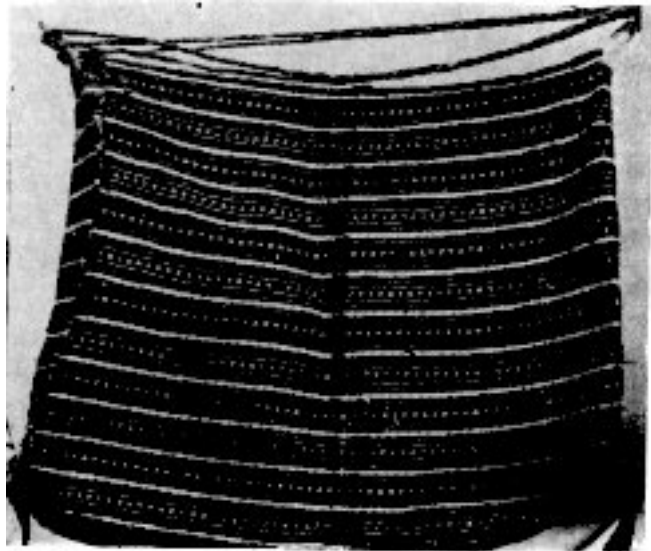
142. Kata Péterné 1938-ban szőtt *szedett-csokros-tarisnyája*. Bf, 1953.

143. Gyoszányi idős asszony ismertető jele Bákó utcáján 1971-ben is a *csángós-tarisnya*.

144. a. A rekecsényi Farkas Márton Erzsébet tarisnyája éppen olyan rendes mint gazdája. KI, 1978. b. „Félkoros asszony” mura szedett-tarisnyája. KI, 1978.

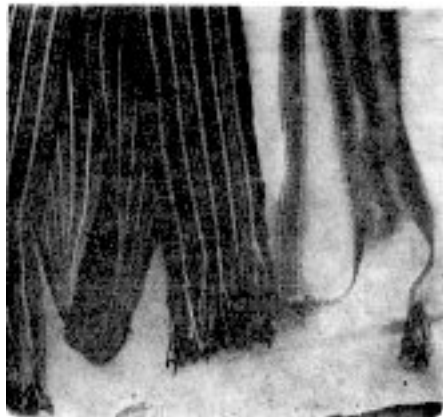
145. Gyimesi *fedeles-tarisnyát* tanulmányozó diákok. Gyimesközéplak, 1971.

146. „Övből csüngő vörös rojtok” a moldvai csángóság szimbóluma. a. *Veresrostos-ő*-vel, fehérben, csángósan jártak még 1960-ban. K1 (Gazda felv.)

147. Gerlényi Katona Demeter és Erzsébet *hímzett bernyécben és odafelől kirostozott őben*. L, 1960.

146. b. *Fenyőágas ő és rakott bernyéc*. Bf, 1953.

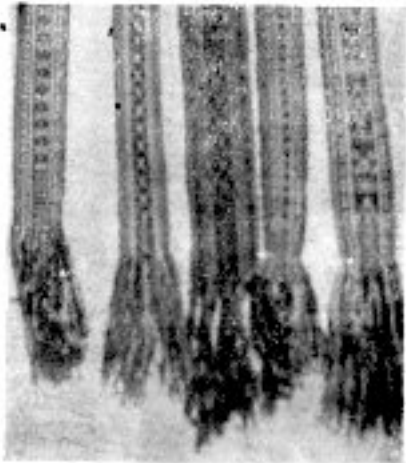
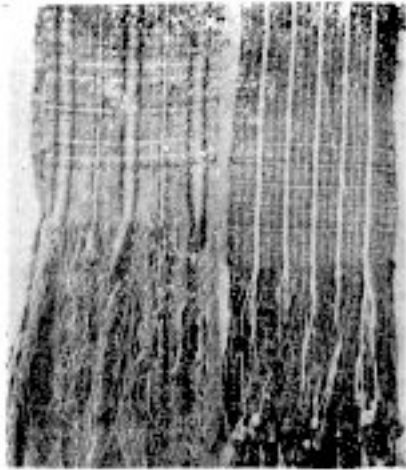
148. Csatoszíjjal leszorított színes *csángós*őben, *övedz*őben, „fejérben hordozódtak” még sokan 1960-ban a lézpedi búcsún (Gazda felv.)

149. Kalagori öveket áruló csángóasszony Bákó piacán 1971-ben.

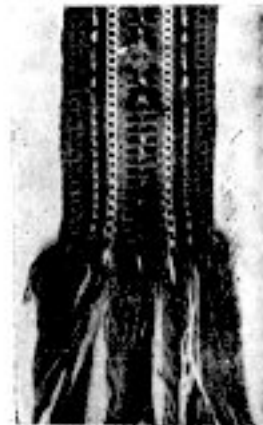
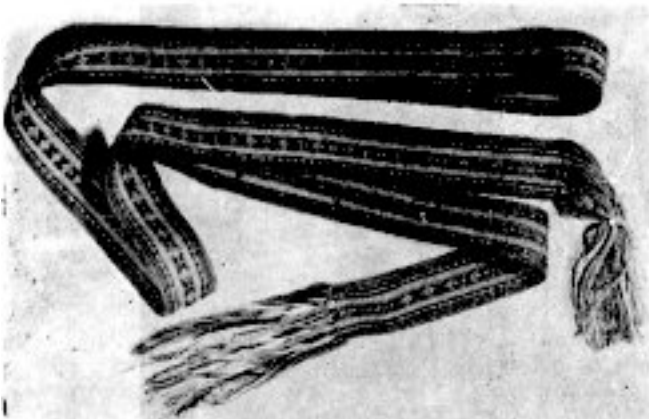

150. Erős János pusztinai keresztbe-csíkos őben. Székelyudvarhely, 1979.

151. Kalagori fenyőágas övek 1953-ból és viselőik a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón 1979-ben.

152. Régi és új kalagori *barnécok*. a. Választott 3, 5 és 7 *rendű*, meg *kupás-barnécvégek* 1953-ból. b.c. Új *belánveres cigája kalagori barnéc*. Bk, 1973.

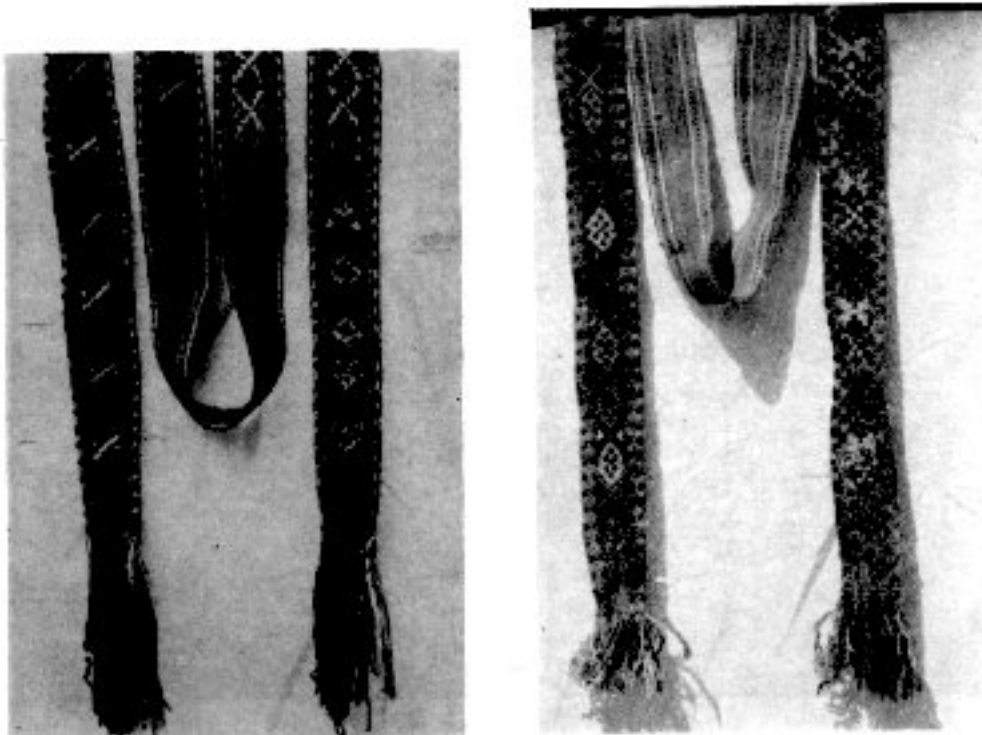

153. Gyimesi asszonyok *pántikaközepű* és *eperlapis bernyócban*. Gyimesközéplok, 1973.

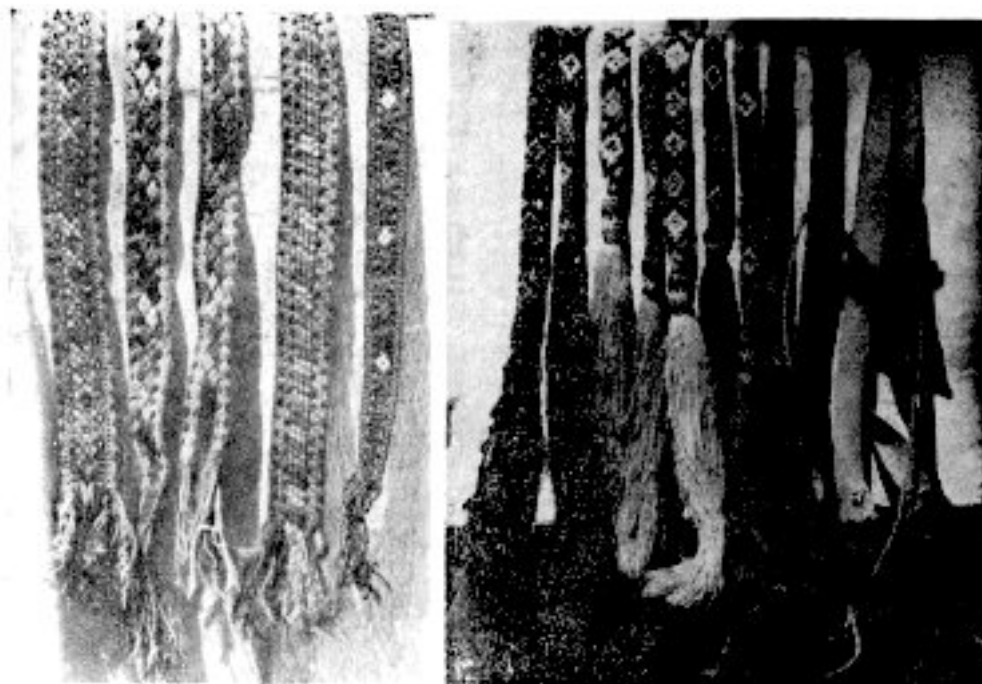

154. Lészpedi asszonyok és leányok aljú ingben és hímes bernyécben 1971-ben.

155. Lészpedi *hímes beryécek* és szerepük: a, b. Két oldalán különböző hímmel díszített *síkközepű beryécek*. c. A díszes beryéc mintegy aláhúzza, kiemeli a váll- és könyökhímeket.

156. a. Lészpedi *bernyéc* és *bubatekerő* végek b. és közeli rokonai, kalotaszegi vistai és bogárteelki *sallang* vagy *kantárvégek* (Kallós gyűjt.)

157. Duma Péterné „varrja vala ingét”. Bf, 1953 (Nagy J. felv.)

185. Farcádi I. Anti és a család apraja-nagyja ragyogó fehér *inneplő*ingekben. Ka, 1960
(Gazda felv.)

159. Farcádi Péter asszonya, Bori a Szeret partján *üselő-fejéring*. Np, 1960 (Gazda felv.)

160. Külsőrekecsényi *bába* vállfoltos *fejéringben*. (Gazda felv.)

161. Idős asszony hétköznapi még elviseli
fiatalkori *vereses alárendű csángós-ingét*.
L, 1971.

162. Vasárnap már az öregek is *könyökbe*
varrott magyarosinget vesznek. L, 1971.

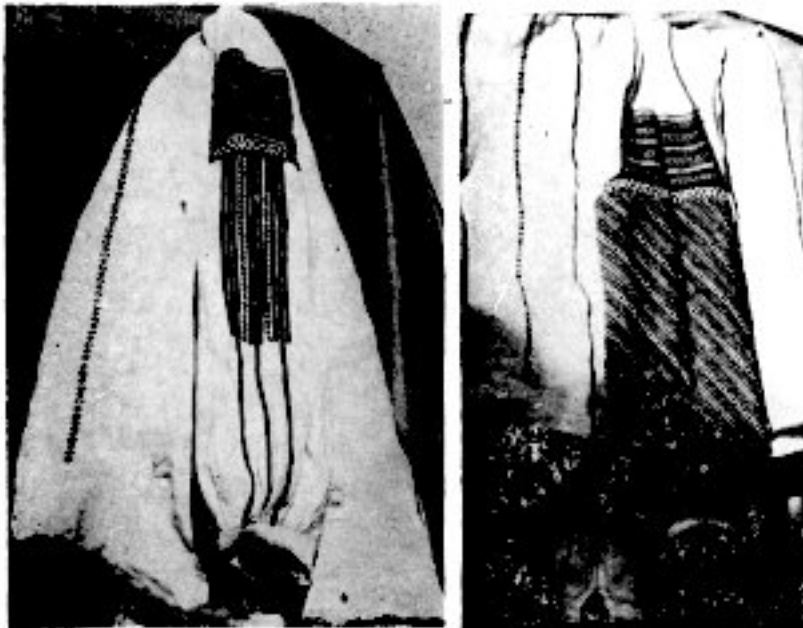
163. Az 56 éves kákovai Benke Róza még 1960 nyarán is régi típusú *rendes-csángós-ingben* ünnepelt. (Gazda felv.)

164. a. A gyoszényi 68 éves Pál Péterné *plátkás-inget*, az újfalusi 71 éves Zitár Gergelyné *rendes-szöttesinget* vett János napjára. Gy, 1978. b. A szöttesing háta, *hátrendjei*.

165. Kozsokár Mihályné és leányai mind ünnepi *tekerményes csángós-ingben*. Ka, 1960
(Gazda felv.)

166. kalagori *vereses-ingek*. (Kallós gyűjt.) a. *Kisike-rendes-ing* b. *Tekerményes kisike-ing*.

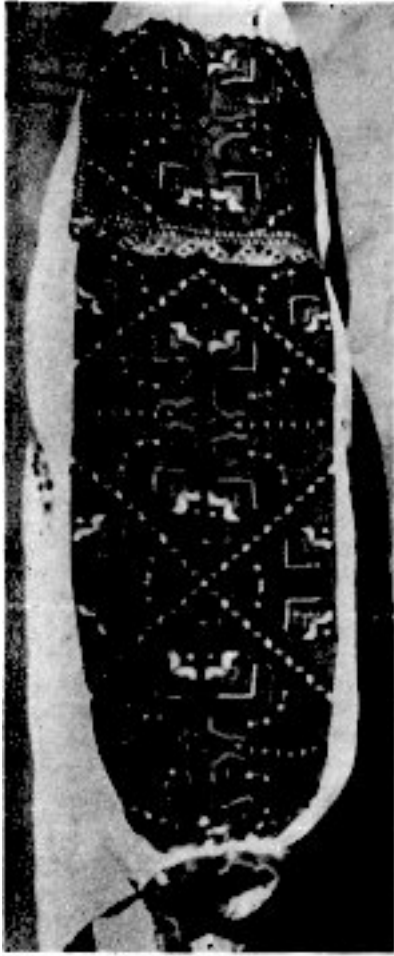

167. Nagyíngék és viselőik: a. Biró Györgyné és Esztegár Pista Ilona alárendű magyaros- és tekerményes csángós-nagyíngben. L, 1960 (Gazda felv.) b. Forrófalvi kakastarés vállú töltelékes, tarkarendű csángós-nagyíng kandargós szedéssel. (Kallós gyűjt.)

168. Burgya Mihály és családja csángósan. Asszonya, Anna szekercés-nagyíngben. Kl, 1978 (Szabó Tamás felv.)

169. Az András Anika *veres nacionálos-inge* és az ehhez hasonlók Gyoszányban, készítőik számára már értéküket veszítették.

170. A trunki asszonyok még 1978-ban is abban ünnepeltek.

171. Az Istókék leánya már 1960-ban *buzsoros-nagyíng*et varrt magának Klézsén. (Gazda felv.)

172. Bezsán I. József asszonya, Kriszti és Bezsán I. Mihályné rikító *nagybuzsoros-ingben*. Gy, 1978.

173. Lészpeden a félszél összevarrásán a *csicshímek*nek mágikus erőt is tulajdonítottak még 1971-ben is.

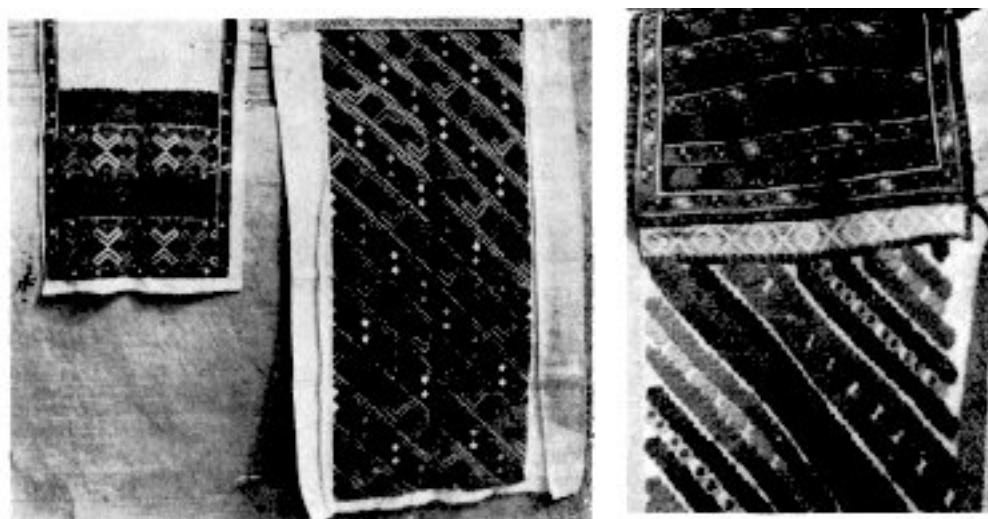
174. A *szél-* és *esztánehímek* a csángós-ing hátát is díszítették. L, 1971.

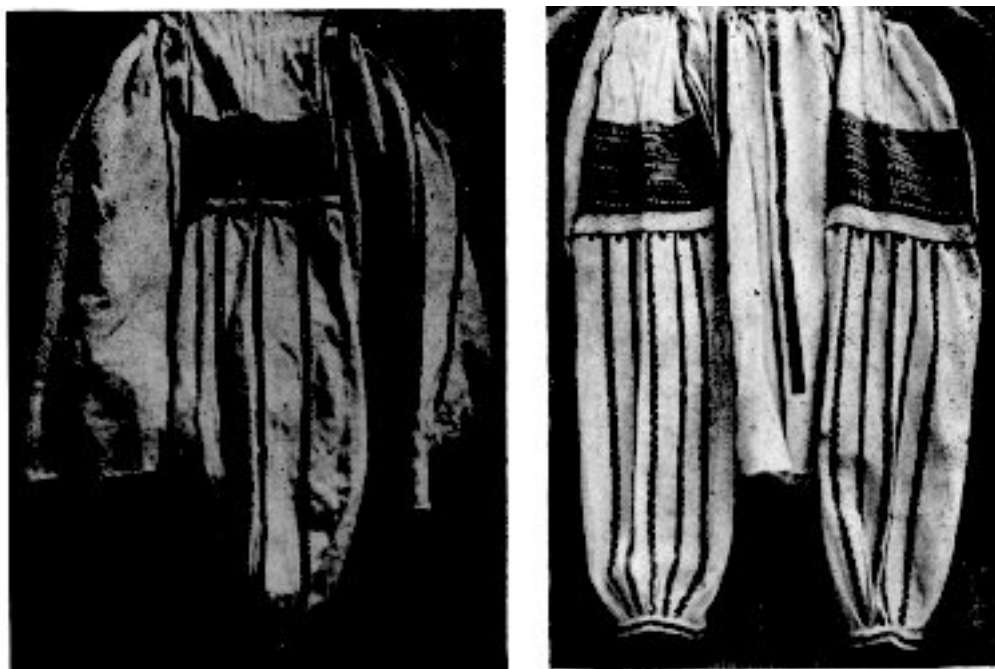
175. Horváth Jánosné és Petrás Jánosné Kozák Róza hét keskenyszéj- és *mejjrendes* tekerményes és alárendű ingben. Ka, 1979.

176. Széles *széj-* és *csupágrendek* a tekerményes ingujj két oldalán, a mellen és a háton. a. András Anika *veresszeg* szöttes vállú körmösinge kígyóbőrös szedéssel. Gy, 1978. b. Burgya Mihályné hímzett vállú feketés kandargós-inge. Kl, 1978.

177. Hármastagolású hímes-ing összeállítás előtt és után. a. *Szekercés* ingváll és ujjhímzése (szedés az ujj felső végében). Pp, 1953. b. Forrófalvi *tarkarendű tekerményes-ing* ujját keresztkupás vállazó szedés kapcsolja a pitánkás-vállhoz. 1953.

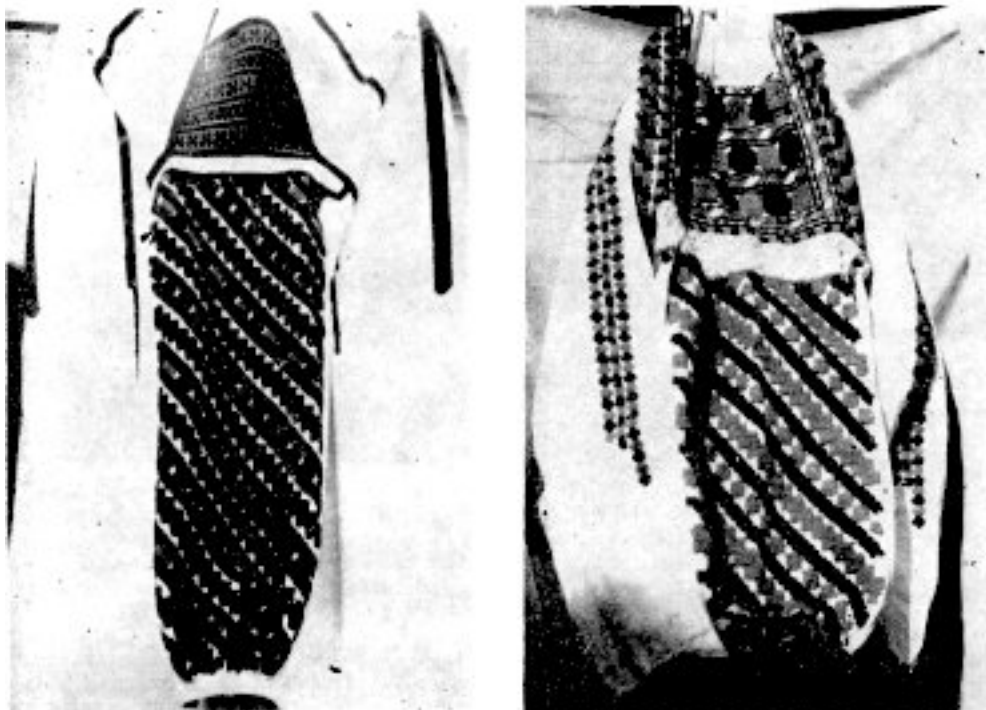
178. Az alárendű ingek alakulása Román és Bákó vidékén: a, b. Régi típusú, háromrendű elvegyes és ötrendű vereses-ing Szabófalváról. A fehér szedés alatt fogak és szemek.

178. c. Szabófalvi *plátkás-ing*, azonos váll- és ujjrendekkel (Kallós gyűjt.) d. Határozott tagolású *alárendű ing*. Kl, 1978.

179. Klézsei *alárendű ingek* egykor és most: a. 1960-ban a fehér *szőttesruhához* még hordták az „első verekedés” alatt készült kicsihímű *vereses alárendű ingeket*. Kl. 1960 (Gazda felv.)
 b. 1978-ban a bolti színes tulpánokhoz már sokszínű, egyre tömöttődő *rudas-inget* vettek ünnepnapon az idősebbek Klézsén.

180. Lőrincz Györgyné *tekerményes-fetekés-inge*. „Pusztájában három kandargó összeverve, kétféle köröm megkötve cseresnyével, cigálva”. KI, 1978.

181. Pál Péterné *pitános vállú szemes sűrő-inge, elvegyes*, az 1930-as évek elejéről. Gy, 1978.

182. Duma Anna, Pál Lucika és Duma Rózsika a régi *tekerményes- és rendes-nagyingeket* 1978-ban csak a csíkszeredai Csángó Kaláka tiszteletére vették magukra.

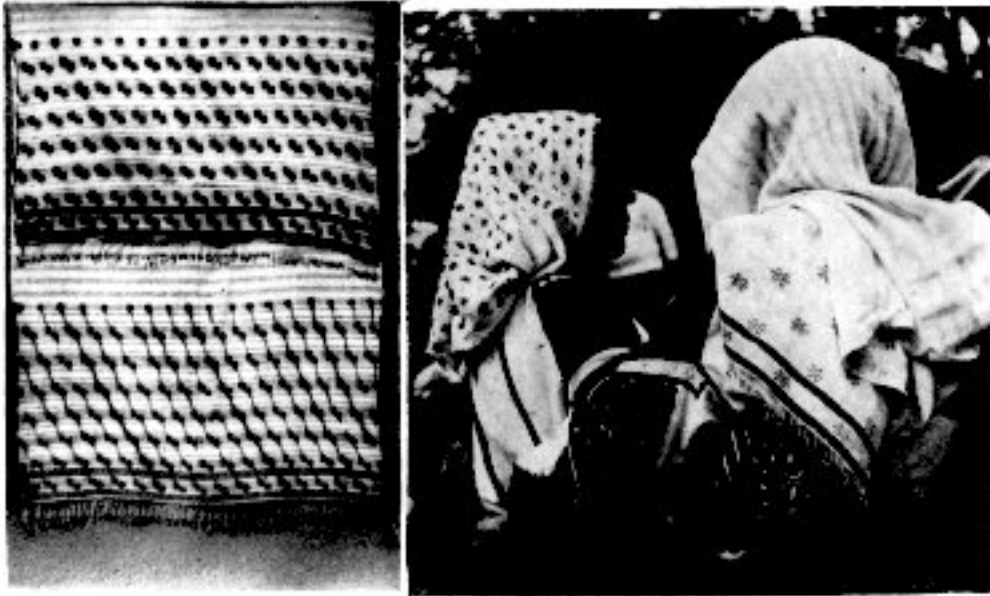

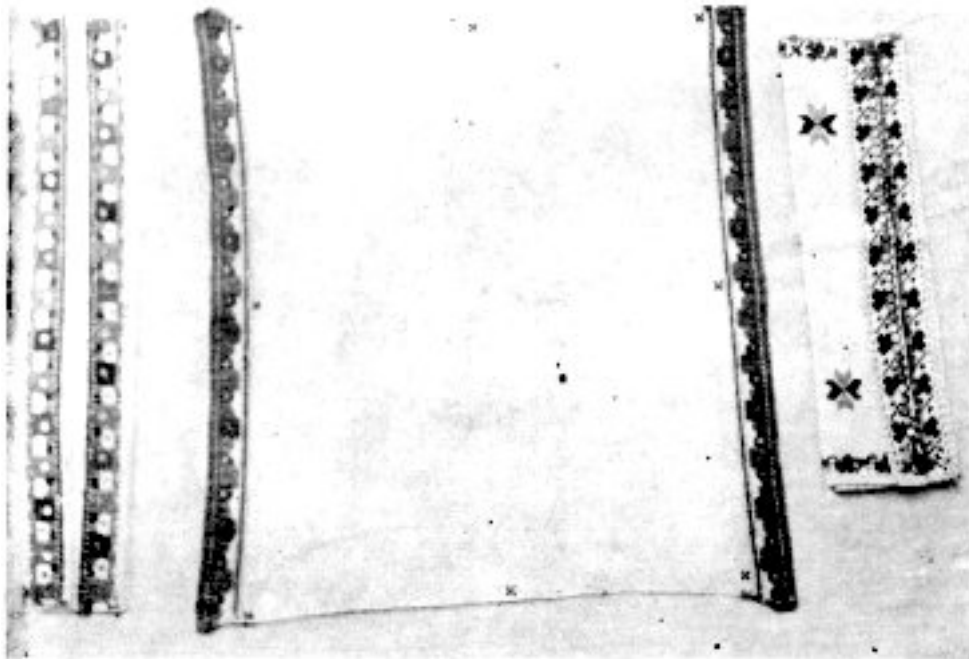
183. Naturális virágdíszű ingek a Szeret-
téren és Gyimesen. a. Otthon Gyoszányben
Pál Lucika 1978-ban csak *buzsoros-ingben*
hujogtathatott. B. A gyimesi rikító
virágdíszes női ingeken is az elrendezés
őrzi a sajátos jelleget. Gyimesközéplak,
1971.

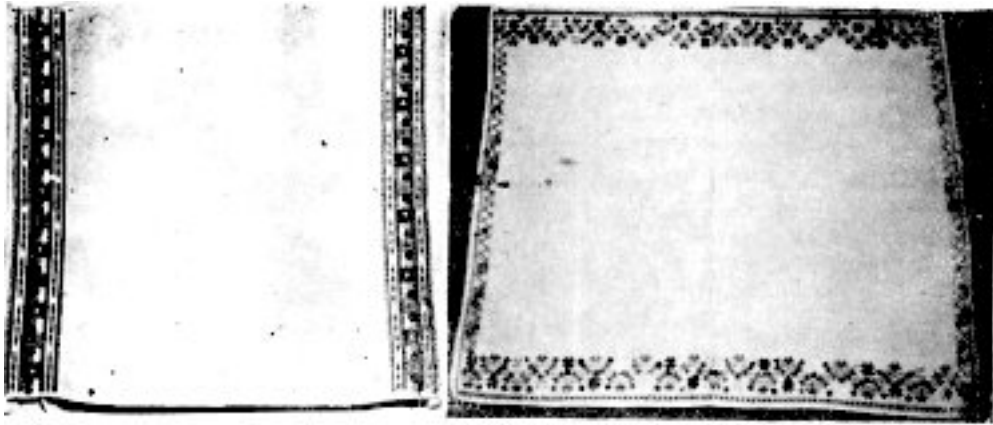
184. A ládafiából előkerült férfiingek mind geometrikus díszítésűek. a. A pusztinai *fusztás-
ingek* állógallérját és mellét, valamint ingalját mind geometrikus motívumok díszítették. b.
Kalagoron a kihajtott gallérú *vereses-csángó-ing* sarkán a kereszttel mutatta viselője
hovatartozását. Székelyudvarhely, 1979.

185. Babos kendő éd viselője: a. „*Baboskendő, rostosvég*”. Klézsei hímzett kendővég (színe-visszája) (Gazdáné Olosz Ella tulajdona). b. Klézsei asszonyok mindkét végét felvetett *baboskendőben* és *választott boráncsikos-csillagos kendőben* a II. Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón 1979-ben.

186. Bogdánfalvi *servetek*. a, b. *Szikrahímű servet* használatra összefogva és kiterítve. c. *Csillagos sarkú* román *servet*. 1953.

187. Klézsei szikrahímű (Kallós gyűjt.)

188. Gyoszényi kandargós-öltögetett hímű servet 1978-ból.

189. A bőr fehérítése fehér kövel. Bf, 1953.

190. Miklós Ferenc Péter kandargós-keptárt hímez. Bf, 1953.

191. Útra a zámccal díszített viselő bőrmelles is megteszi. Ka, 1953.

192. Patkós-, csillagos-újkeptárban 1971-ben a lézpedi búcsún.

193. Duma György 1960-ban még *fejér mejjeskeptárt* viselt. Asszonya, Bori *klinyeskeptárjára* már egy rend *cseresnye* is került. (Gazda felv.)

194. A férfi *mellesbunda* fő díszítőelemei a *magyar-* vagy *berszán-zsinór*, a *sulyokvirág* és a *tyúkláb*. Gyimesközéplak, 1971.

195. Szurduk Kati *hosszúkozsókjának* előhímei. Ka, 1960 (Gazda felv.)

196. Kalagoron 1933-ban még a régi típusú börmelles járta. (repr.)

197. 1960-ban már ott is *kandargós-kliny-es-keptárban* és *mejjes-keptárban* esküdtek a fiatalok. Ka, 1960 (Gazda felv.)

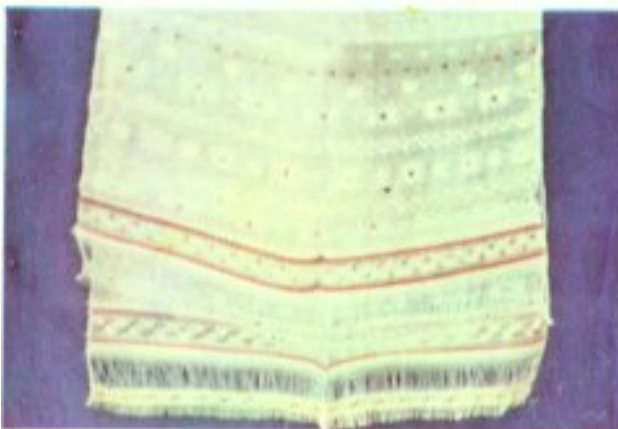
198. Demse Ádám *kozsockár* asszonya, Kornélia el akarja végezni a *patkós-keptárt*. Már csak a *legyeket* ölti. K1, 1978 (Szabó Tamás felv.)

199. A fehér irhás hátközép emberek (a) és asszonyok (b) mellrevalóin egyaránt a Szeret-téri csángóság megkülönböztető jele. Csíkszereda, 1978.

I.1. Róka János színes szőttesekkel „felöltöztetett” *tisztaháza*. Kl, 1978 (Szabó Tamás felv.) 2.
Petrás Jánosné Kozák Róza *kockás-padravalója*. Ka, 1979 (Szabó Tamás felv.)

II.1. Rudas vállú, tarkarendű ing, szekercés szedéssel. (Kallós gyűjt.) 2. Deszkás-karinca. (Kallós gyűjt.) 3. Ötnyüstös kurtakendő Ka. (Kallós gyűjt.) 4. Borándzsik választott menyecskekendő. (Kallós gyűjt.)

III. a. „*Falszóba*, túl belül tüzelnek s meleg erről is.” Fehér rakott kemence körül színes szőttések. Kl, 1978 (Szabó Tamás felv.)
2. *Gomolyás festékes*. Szf., (Kallós gűjt. Szabó Tamás felv.)

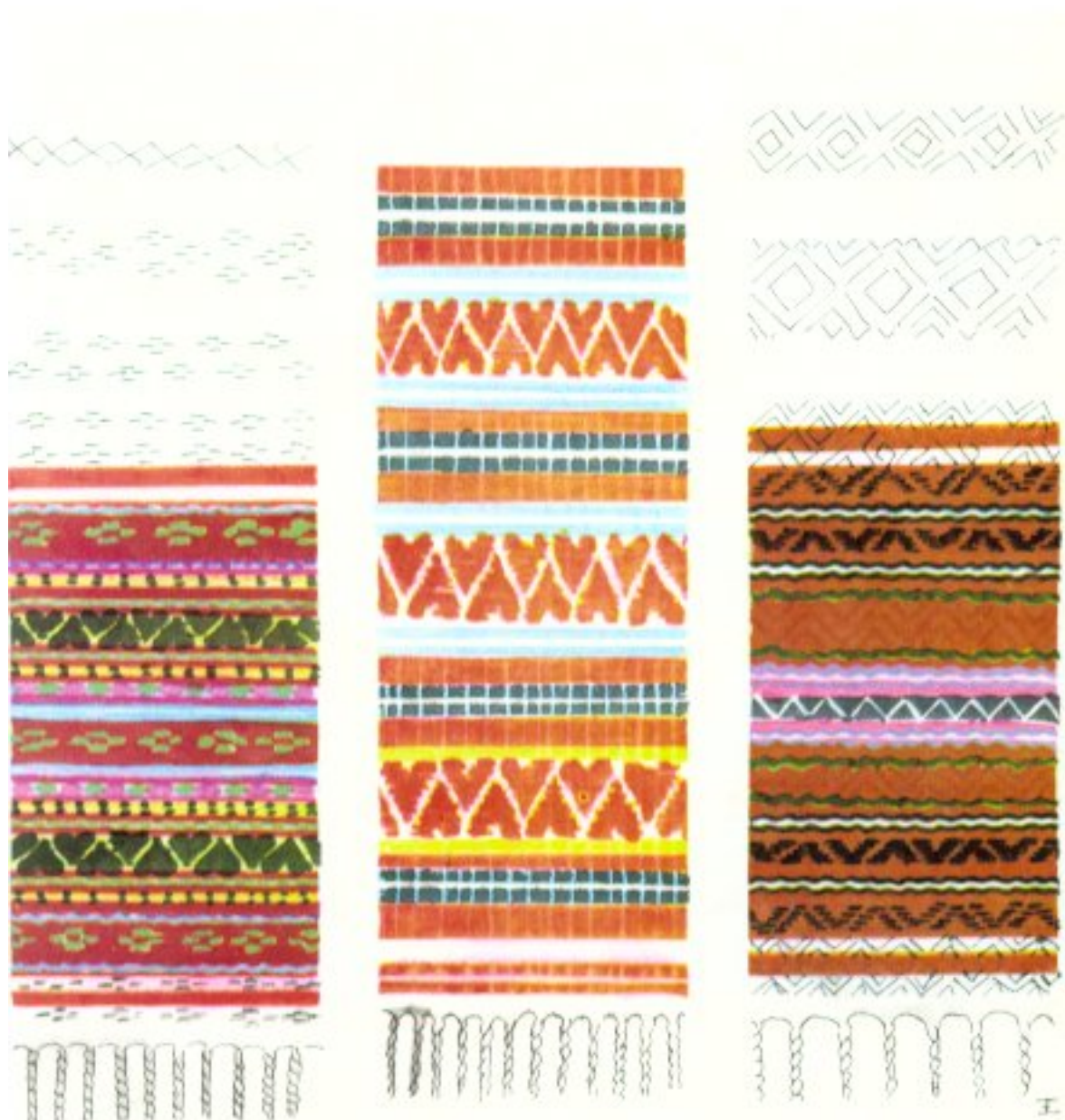
IV. Kendő-hímek: 1. Szedett deszkás kendő az 1920-as évekből. Gy., 1978. 2. Pusztinai kis- és nagykeresztes násznagykendő. Szászvár, 1978. 3. Szedett deszkás kockás-rodinavivő. L., 1971.

V. Párnafej-hímek: 1. Deszkás párnafej, Bf., 1953. 2. Háromnyistes. S., 1953. 3. Apró háromnyistes. Bf., 1953. 4. Tarkás-párna, ötnyüstös fejjel, Bf., 1953. 5. Világos vereses kupás-párnafej. L., 1971.

VI. Ruhacska- és servet-hímek: 1. Deszkás servetszél. Bf., 1953. 2. Tarkás servetszél. Kl., 1953. 3. Pusztinai gyászruhacska. Szászvár, 1978. 4. Kétkeresztű szedett deszkás. L., 1971. 5. Pusztinai lakodalmos kis- és nagykeresztű ruhacska. L., 1971. 6. Barackmagos keresztbe hánt servet. Ka., 1953.

VII. Fejkendő-hímek: 1. Háromnyüstös tarka herpahím. Bf., 1953. 2. Fekete kandargós, ződ kucsanyomos apró-ötnyüstös leányruhavég. Kl., 1953. 3. Menyecskekendővég veres kandargóval. Bf., 1953. 4. Ötnyistes leányruhavég. Kl., 1953.

VIII. Ágyvető-hímek: 1. Öreges beleznás-csokros-ágyvető 1853-ból. Ta., 1953. 2. Nagycsokros-ágyvető-lepedő. Kl., 1953. 3. Négyes-csokros-ágyvető. Bf., 1953.

IX. Ágyvető, pad- és falra való hímek: 1. Négyes-kockás-ágyvető. Bf., 1953. 2. Óreg csepülécser. Bf., 1953. 3. Szivárványos, kettős csepülécser. Bf., 1953. 4. Négyes gyapjúlécser. Bf., 1953. 5. Fenyőágas, kockáslécser. Bf., 1953.

X. Tarisnya- és katinca-hímek: 1. Beleznás gyermektarisnya. Bf., 1953. 2. Pusztinai virágos búcsújáró leánytarisnya. Szászvár, 1978. 3. Klézsei belánveres, szedett tarisnyának való. B., 1970. 4. Mura, szedett tarisnya félkoros asszonynak. Kl., 1978. 5. Nagydeszkás katinca. L., 1971. 6. Sima katinca szaráddal. L., 1971.

XI. Öv, bernyéc és szőttés vállhímek: 1. Síkbernyéc. Bf., 1953. 2. Keresztes szedett bernyéc. Ka., 1953. 3. Rakott kiskeresztes bernyéc. Bf., 1953. 4. Fenyőágas, vereses ő. Bf., 1953. 5. Feketés, háromnyüstös ingvállhím öregeknek. Bf., 1953. 6. Vereses háromnyüstös szedetes ingvállhím. 1938-ból. Bf., 1953. 7. Rudas és keresztes hímű ingváll. Bf., 1953. 8. Feketés ingváll zöld és kék emeléssel, fehér fiackákval. Bf., 1953.

XII. 1. Lófejes, magyaros-rendvel-való-ing L., (Kallós gyűjt.) 2. Vereses magyaros-rendvel-való-ing, sinóros vállal. (Kallós gyűjt.)

XIII. 1. *Vereses könyökbe varrott ing* (Kallós gyűjt.) 2. *Magyaros-rendvel-való-gyermeking egyévesnek, házacska hímvel.* (Kallós gyűjt.)

XIV. Lészpedi tekerményes-csángós-ingek: 1. Gyüvüzű. 2. Elvegyes, pitánkás vállal. 3. Tarkarendes. 4. Fetekés, kandargós vállal. (Kallós gyűjt.)

XV. 1. Tarkarendű nagyingek: a) rudas vállal; b) barackmagos vállal. Ff., Klézsén az idősebbrendűek még 1978 nyarán is *alarendű ingben* tanácsoltak. (Szabó Tamás felv.)

XVI. Hímzett váll- és alárendű inghímek: 1. vereses, rudas-leánying: a) bubagyűtés; b) olvasás; c) tetűbél, szabák; d) csipkéje; e) rudas-hím; f) kandargós-hím; g) hétigés kandargós szedés; h) külbecshím; i) elvegyesrend; j) rudasrend; k) csupágrend. 2. Töltelékes alárendű ing: a) rákszemcsipkéje, b) kandargós töltelékes hím; c) tetűbélhím; d) nyű; e) kereszt, ágas szélrend; f) töltött rákszem az inkrecilás mellett; g) töltelékes hím; h) gyűtés; i) csupágrend; j) brecár.

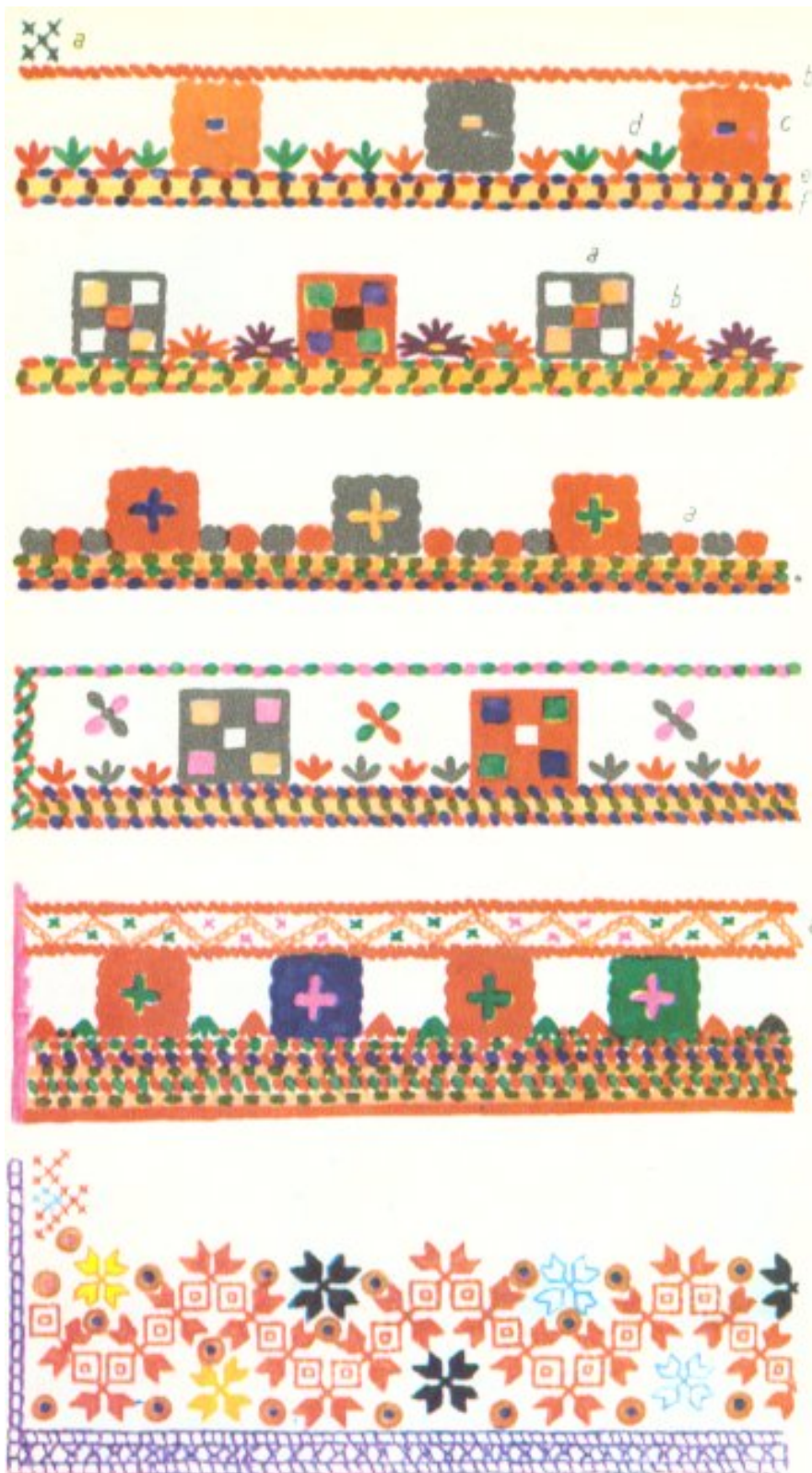
XVII. Tekerményes-ingek váll- és ujjhímei: 1. Pitánkás vállú, tarkarendű ing: a) bubagyűtés; b) sinór; c) tarkarend, csercselés; d) csipkéje; e) pitánkák; f) kandargó; g) vállazó; keresztkupa szedés; h) négyigés; i) négyigés körmös; j) békaszem; k) töltött békaszem; l) kicsihím; m) gűtés; n) igyenes-ínszélrend a hasíték mellett; o) csupágrend; p) brecár. 2. Butukos vállú elvegyes-ing: a) gyűtés; b) szenetur; c) taréja; d) ötetlen nyeszegyilás kandargók között; e) butukok. Szedés alatt; f) zinnya; g) szenetur, in; h) ötetlen nyeszegyilás; i) babok; j) zuzák; k) gyűtés; l) szélrend; m) csupágrend.

XVIII. Baboskendő-végek: 1. Himes-kendő vége. S., (Népr. I. színes repr.2. Kl., Ikresbabos-kendő vége. Kl. (Olosz Ella tulajd. Szabó Tamás felv.)

XIX. 1. Készítik a *hívogató-pácákat*. Kl., 1978 (Szabó Tamás felv.) 2. Összefogott klézsei *szikrahímű servetek*. (Kallós gyűjt.)

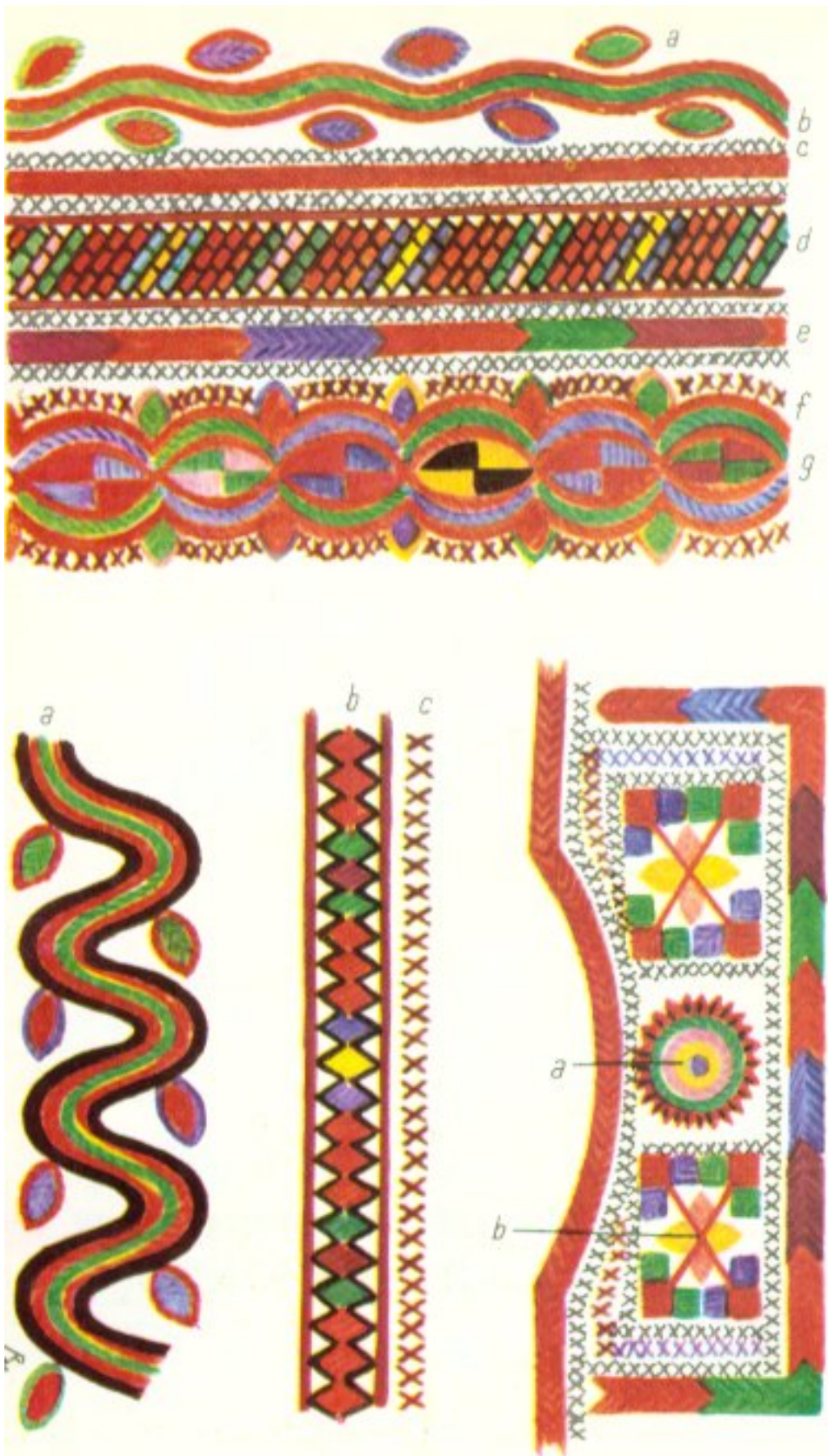

XX. Jegykendőszélek szikrahímű (1–5.) és öltögetett hímű servetekről:

1. a) kereszt; b) sinór; c) szikrahímek (9 db.); d) békakeröm; e) igyenes-innya; f) horgas-innya. 2. a) tőtött szikrahímek; b) hármás békakeröm, a szikrahím fia. 3. a) kettős körmök, kalapok (1–4 servet Bogdánfalváról 1953-ból.) 4. Tőtött szikrahímű servetszél. Bf. 5. a) kandargós láncocska kereszttecskéekkel. Kl. (Kallós gyűjt.) 6. Újabb servet kandargós ötögetett hímekkel. Gy., 1978.

XXI. Régi kalagori bundahímek: 1. Háthímek: a) félficfalevél; b) sinór; c) csillag; d) legyek; e) hányások; f) bobóka; g) bodzabél; h) kandargó; i) ficfalevél. 2. Oldalhímek: lefelé fordítva ua. Meg a) vert bobóka; b) cérnázás. 3. Mellhímek: ua. + batája, b) pillangó.

XXII. Tikmonyos-, kandargós-keptár hímei Bf.: 1. Előhímek: a) embrekált füzlevelek; b) kandargó; c) cérnázás; d) cseresnyék, umpleturok; e) bodzabél, betája, betájhím; f) legyek, g) töltött tikmonyok. 2. Háthímek: a) nagykandargó; b) lú; c) legyek. 3. Oldalhímek: a) töltött csillag; b) kerestye.

XXIII. Mejjeskeptár hímei: 1. Mejjhím. 2. Ingujja (karöltő). 3. Oldalhím egyszerű kandargóval. 4. Háthím.

XXIV. „Varrjuk ezeket a hímeket. Kandargó bévette a körmöt. A cseresnyék fekte körömmel tyúkszemnek béőtvé” – tanította Lőrincz Györgyné unokáit Klézsén 1978 nyarán.

ÖLTÖZET

BEVEZETÉS

A moldvai csángó öltözet mai formájában is beszédes bizonyítéka annak az együttélésből eredő közös kultúrának, amely a délkelet-európai népeket évszázadokon át összekapcsolta. A közös gazdasági-társadalmi helyzet, történelmi sors a gazdasági élet egyéb ágaihoz hasonlóan az öltözködésben is hasonló föltételeket teremtett és fő vonásaiban hasonló kultúrát alakított ki.

A moldvai csángóság az öltözködés terén nemcsak az öltözet anyagának házi előállítására és feldolgozására tekintetben, hanem szabása és díszítése szempontjából is a munténiai román, a Duna melléki bolgár és a dél-ukrán népi öltözethez hasonlít, de ilyen lehetett fő vonásaiban a XVII—XVIII. századi székely öltözet is (Lükő, 1936. 13—14; Kós, 1976. 199—200). Ennek az öltözetnek legjellemzőbb vonásai: a férfiakon a hosszú szárú szűk vászon- vagy gyapjúposztó nadrág, a kieresztett aljú hosszú ing széles övvel, kucsma és kalap, bocskor és csizma, újabban bakancs. A nőknél hímzett vászoning hozzávarrott ingaljjal, ezen csíkos fekete gyapjú lepelszoknya. Mindkét nemnél felsőruha a szabásában és díszítésében csaknem azonos gyapjas bőrből készített bunda és mellrevaló, valamint a háziszóttos posztóköpeny, újabban a kötött holmi (1, 7, 8. k. I. színes).

Ez a viselet régen Délkelet-Európa népeinek körében általános volt, ma azonban az itt lakó népeknek már csak egyes töredékei őrzik, Moldvában például a csángók. Másoknál viszont egyes ruhadarabok szabásában és díszítésében, mint például a női ing és a férfi posztókabát szabásának azonosságában mutatható ki a hajdan az ukránok, bolgárok, az erdélyi és havasalföldi románok és a székelység öltözetére jellemző közös forma.

A moldvai csángóság és románság ezt az öltözetet ma „magyar öltözet”-nek („port unguresc”) tartja, az erdélyi magyarság viszont „román viselet”-nek nevezi, mert Erdélyben a románság körében maradt meg.

Annak, hogy a moldvai csángóság öltözete a közvetlen környezetében élő románság és székelység öltözetéhez viszonyítva a hagyományosabb régibb formát őrizte meg, gazdasági-társadalmi okai vannak. Ez utóbbi két népcsoport körében ugyanis a kapitalista termelés kibontakozásával együttjáró polgárosodással indul meg a városi öltözet, illetőleg egyes ruhadarabok térhódítása a népi öltözet körében. Erre a folyamatra hívja fel a figyelmet a múlt század közepén Petrás Ince moldvai magyar pap, amikor Döbrentei Gábor kérdéseire válaszolva a moldvai csángók öltözetét a románokéval a hagyományos forma megőrzése szempontjából egybeveti.

„Meg kell továbbá itt szorosan jegyezni azt — írja Petrás —, hogy a’ Moldvai csángó Magyarok még se posztó, se más karton szövetű ruhákat nem viselnek valamint a’ férfiak, ugy asszonyok némelly prémes, régi elődeiktől maradott kaczagányokon kívül, azokat is csak a’ fíjatalabb nők; a’ férjek pedig nagy szégyennek tartanak ollyas ruhát viselni, a’ mellyet nem kedveseik készítettek. Ellenben pedig a’ harapódzó divatozás és fényüzés ideis el hatván, [a románok] férjei már el szorták (kiknek módgyok van benne) régi viseletüket, ‘s azt posztóval [értsd: szövettel] váltyák fel, ha [romános] szabásra is. Ugy az asszonyokis már nemigen töltik napjaikat a’ varrással, hanem minel tarkább karton, hosszu ruhát vétetnek férjeikkel, fejüköt a’ veress kis török

süvegen kívül, minél tarkább kendővel, és szebb szebb színű minél veresebb fátyollal, a hijuságig fel bokrétázzák. El leket pedig bátran mondani, hogy mikor [a románok] így változtatni szeretik öltöztettségüket, semmi azok után való kapkodás vagy kíváncsiság nem tapasztalható Magyarjainkban, sőt igen szeretik megtartani régi öltöztetéseiket; mert a mostani öregek is ebben öregevé válnak, nem is akarnak hallani a' változtatásról, a' mire igen csekély kedv mutatkozik. 'S így a' miben őket az idő vagy a' tartomány' szokása belé szoktatta a' szerint saját szeretnek újítás nélkül ruházkodni" (Petrás, 1842/1979. 23—4/1327).

A gazdasági okok mellett azonban nem hagyható figyelmen kívül az az egyházpolitikai törekvés sem, amely a csángó öltözet megőrzését azért is követte meg a katolikus csángóságtól, hogy meg lehessen őket különböztetni a görögkeleti románságtól. Erre utal G. Weigand nyelvész, a moldvai csángó nyelvjárás egyik kiváló kutatója: „Feltűnő az ún. csángó viselet Bákó és Román környékén. Ennek megtartására a katolikus egyház nagy súlyt vet, azért, hogy az egyház tagjait külsejük szerint meg lehessen az ortodox románoktól különböztetni.”¹ Természetes azonban az, hogy ez a körülmény nem tartóztathatta fel azt az együttéléssel járó folyamatot, amely a csángóságot életformájában, szokásaiban, nyelvében² és öltözetében a románsághoz hasonlította.

Az öltözet terén ez a hatás nemcsak olyan formában mutatkozik meg, hogy a hajdani magyar elnevezések helyébe a hasonló román ruhadarabok nevei kerülnek,³ hanem olyan módon is, hogy a csángó öltözetben a helyi román öltözet egyes jellegzetes vonásai, jegyei is meghonosodnak, mint például a kerpa viselete,⁴ a gyöngynek mint ékítménynek nagyarányú divatozása, a férfinadrág ráncolt viselete, valamint az újabb szoknyafélék (*fuszta*, *fóta*) átvétele és meghonosodása. Csak alapos összehasonlítás döntheti majd el, hogy az egyes ruhadarabok hímzéselemeinek román elnevezése mögött milyen eredet rejlik, mert a női ingeken és a bőr melleseken alkalmazott díszítmény sajátosan csángó, a mintaelemek nevei között mégis ilyeneket találunk: *betáje*, *szenetur*, *umpletur*, *enkrecilás*, *enkielés* stb.⁵ Ez a románság részéről jövő hatás azonban a csángó öltözetben nem idézett elő olyan nagyarányú átalakulást, amilyent a román öltözetben okozott a városi viselet, úgyannyira, hogy anyagában, szerkezetében és díszítésében a népi öltözetet hagyományos formájából teljesen kiforgatta.

A csángó öltözet anyaga még az utolsó negyedszázadban is túlnyomórészt a házilag előállított vászon, posztó és bőr, amelyből még a múlt század folyamán a csángó asszony maga készítette a női és férfiöltözet egyes darabjait. Csupán a kalap és a lábbeli, valamint a bundafélék kerültek ki városi és falusi kismesterek kezéből, akik azonban készítményeikkel a helyi hagyományos formák megőrzésére és továbbadására törekedtek. Az újítás elsősorban azoktól a kismesterektől indult ki, akik az első világháborútól kezdve a katonaságnál elsajátított készség folytán otthon iparszerűen kezdtek az öltözetdarabok készítésével foglalkozni. Kezüik alatt a városi divat hatására nemcsak egyes hagyományosnak mondható ruhadarabok alakultak át — például a posztókabátok karcsúbbá váltak és megrövidültek, az ing szabása is megváltozott —, hanem a gyári textiltermelés fokozódásával a falun is egyre jobban tért hódító gyári anyagokból új ruhadarabok kerültek ki, mint például a férfimellény, a különböző kiskabátok, nadrágfélék stb. Ezek mind anyaguk,

mind készítési módjuk — általában varrógéppel varrták őket — következtében eltértek a hagyományostól.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bár ez a városi forma együtt él a régi viseletdarabokkal, ezeket azonban — bár drága anyagból készültek és előállításuk is körülményessé vált — mégsem szorította ki teljesen az öltözetből. A csángó nép élő, teremtő-alakító fonó-szövő-hímző művészete minden lehetőséget felhasznált, hogy a hagyományosan szépet megőrizze és továbbfejlessze. Ezt láthatjuk a kedvelt gyári, selyem lepelszoknya, a fóta házi előállításában, vagy a régi mintaelemeknek új anyagokra — így a pestimán szoknya csíkozásának a pestimán módú katrincára — való átvitelében és újabb félkészárúik (fonalak) felhasználásában is.

Bár a moldvai csángóságot öltözete — mint rámutattunk — a románság között bizonyos etnikai egységbe foglalja, mégis a csángóság öltözetében vidékenként és falvanként is kisebb-nagyobb eltéréseket állapíthatunk meg. Legszembeötlőbb a különbség az újkori székely falvak, a Beszterce menti Lészped és a Tatros menti falvak (Onyest, Újfalu, Diószeg, Gorzafalva stb.) és a Szeret menti „csángó mezőség” lakóinak öltözete között. Erre és a nyelvjárási különbségekre hívja fel a figyelmet Weigand is említett művében (131). A székely falvakban ugyanis még nyomát találjuk a XVIII. század végi és XIX. század eleji székely öltözetnek (csepesz, rokolya, cedele, harisnya stb.). Különösen szembeötlő ez a különbség az Onyest környéki falvakban, ahol a lakosság öltözete a városok (Onyest, Aknavásár) közelségében egyre inkább városi jelleget öltött. A többi csángó falu öltözetében található egyezésnek és különbségnek fokát abból a szempontból vizsgálhatjuk, hogy egy-egy falu mennyiben őrizte meg öltözetében a hagyományosan csángó sajátosságokat vagy hasonult a románság öltözetéhez. Ebben a tekintetben a Bákó környéki és Szeret menti csángó falvak (Kalagor, Bogdánfalva, Gajdár, Trunk, Nagypatak, Forrófalva) lakosságának öltözetét tekinthetjük a legtanulságosabbnak a hagyományos formák megőrzése és az öltözetben kimutatható belső rétegződés tanulmányozása szempontjából.

A csángóság társadalmi helyzetét ismerve, továbbá tekintettel arra, hogy az öltözetdarabok nagy része az 50-es évekig házilag készült, tehát a parasztfalu minden társadalmi rétege hozzájuthatott, a belső rétegződés elsősorban a díszítésben és a ruhadarabok számában mutatkozott meg, és nem az anyagban — kivéve a finomsági fokozatokat —, a szabásban és színezésben, mely az öltözet lényegét teszi. „Ez azt jelenti — állapítja meg Kós Károly —, hogy a kelengyét alkotó darabok, ellentétben a földben, marhában és gabonában kiadott hozománnyal, mely a paraszti osztályrétegződés, vagyonosság szerint igen különbözik, nagyjából azonosak. Minthogy a kelengye darbjait házilag állítják elő, inkább csak szorgalom, ügyesség stb. szerint van eltérés a darabok kivitelezésében. Az anyagban, szabásban, színeikben alig észlelhetők társadalmi rétegződés szerinti különbségek, annál inkább azonban a ruháik számában, esetleg egyes ruhadarabok hiányában. Ha minden családban nagyjában meg is találunk minden darabot, a szegényebbeknél egyes ruhadarabokból esetleg az összes családtagok számára egy van, amelyet felváltva hordanak, míg a módosabbaknak személyenként is juthat belőle. A nagygazdáknál viszont egyre több lett a hozzá vásárolt bolti holmi: kendő, kabát, lábbeli, paplan stb.” (1976. 201).

E szempontok figyelembevételével tanulmányoztuk a Román környéki (Szabófalva), a Szeret menti (Bogdánfalva, Gyoszény) és a Bákó környéki

(Nagypatak, Forrófalva, Kalagor), valamint a Tatros menti falvak (Onyest, Újfalu, Diószeg, Szitás, Templomi alva) öltözetét. A feldolgozás során igyekeztünk hasznosítani a jegyzékben között szakirodalmat is, hogy a csángó öltözet helyzetéről, valamint nemzetiségi vonatkozásairól lehetőleg hű és teljes képet nyújtsunk.

ELŐZMÉNYEK

A moldvai csángókkal gazdag irodalom foglalkozik.⁶ A kutatók figyelmét már régóta fölkellette e népcsoport eredete, gazdasági-társadalmi helyzete, nyelvjárása, szellemi és tárgyi műveltsége, háza tája s így öltözete is.

Az alábbiakban azokról emlékezünk meg röviden, akik írásaikban utaltak a moldvai csángó öltözetre, vagy vizsgálódásaikkal hathatósan járultak hozzá a rá vonatkozó ismereteink teljesebbé tételéhez.

A különböző — főleg egyházi jellegű — megbízatásokkal Moldvában megforduló személyek révén már a XVII. századból vannak szórványos adataink a csángókra vonatkozólag. Ezek, érthető módon, elsősorban a legszembeötlőbb vonásokat tartalmazzák, hiszen a köztük először megfordulónak éppen ezek ragadták meg a figyelmét. Így utal Marcus Bandinus marciánopoliszi érsek 1648. évi vizitációs jelentésében, melyet a pápának írt, a férfihajviselet egyik jellegzetes formájára, a tarviseletre. Dimitrie Cantemir fejedelem *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (1716) című műve német nyelvű kiadásának (1771) két fejezetében, a 17. és 19-ben a női hajviselettel és a gyászfejrevaló viseletével kapcsolatos szokásokat ismerteti. A történész Sulzer, aki behatóan foglalkozott a román fejedelemségek történetével, a tarviselet meg egyik fejrevaló, a fez megmaradásának és XVIII. századi meglétének okaira és keleti (oszmán-török) kapcsolataira mutatott rá.

A csángó emberre és háztájára vonatkozólag először Gegő Elek nyújt tájékoztatást az 1838-ban megjelent művében, *A moldvai magyar telepekről*. Műve különben az első, teljes egészében a csángókkal foglalkozó munka.

A futó és inkább egy-egy szembeötlő, feltűnő jellegzetességet megörökítő utalások, észrevételek után a XIX. század derekáról való a csángó öltözet első részletes és pontos leírása. Döbrentei Gábor 1841 nyarán Borszéken „együtt itta a borvizet” a csángó születésű Petrás Ince pusztinai, majd klézsei pappal. Petrással folytatott beszélgetései fölkellették érdeklődését a moldvai csángóság iránt, és 38 kérdést intézett írásban Petráshoz. E kérdések között a 3. (*Földművesek-é? Pásztor emberek-é? Vagy miféle mesterséget űznek?*) a temetéssel kapcsolatos viseletre is, a 4. kérdés (*Öltözete a' férfinak millyen? Millyen a' Némberé?*) pedig általában az öltözetre vonatkozik. Petrás válaszai — amint ezt alább az öltözet bemutatása során látni fogjuk — alaposak és a csángó öltözet XIX. század eleji állapotára, valamint a moldvai román és csángó öltözet kapcsolatára nézve forrásértékűek.

Petrás részletes tájékoztatása után a XIX. század közepén és második felében kisebb közlemények jelennek meg napilapokban (Vasárnapi Újság, Képes Újság) és folyóiratokban (Földrajzi Közlemények, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap). Ezeknek szerzői (Koós Ferenc, Lukács Béla, Pető Dénes) moldvai úti benyomásaikkal kapcsolatban utalnak a moldvai csángók öltözetére, illetőleg ennek egyik-másik jellegzetességére. Ez úti beszámolók közül részletező jellegénél fogva kiemelkedik Veszely Károly, Imets Fülöp Jákó és Kovács

Ferenc moldvai útjáról írt *Útinaplója* 1868-ból. Naplószerű feljegyzéseik között több ízben utalnak és ismertetik különböző falvak viseletét (Gf, Ka, Kl) és a moldvai csángó öltözetet általánosságban is bemutatják. Ezeket a leírásokat teszi teljessé Kovácsnak a kötet elején közölt két rajza a „Csángóleány”-ról és „Csángó legény”-ről (2,3 k.). Petrás után Imets és Kovács leírása a moldvai csángó öltözet legrészletesebb ábrázolása a XIX. század második feléből.

Ez idő tájt fordul a nyelvészek figyelme is a moldvai csángó nyelvjárás felé: megindul e nyelvjárás helyszíni tanulmányozása. Ballagi Aladárt Petrás Ince emlékezete vonzotta Klézsére és Forrófalvára. Megfigyeléseiről, e két déli csángó falu nyelvjárásáról írt cikkében az öltözet általános leírását is nyújtja (1888. 1—27). Rubinyi Mózes nyelvjárási tanulmányai (1901, 1902) mellett több népszerűsítő jellegű cikkben és tanulmányban tájékoztat a moldvai csángókról (Vasárnapi Újság 1900), itt néhány képet is közöl (4, 5, 6, 7, 8. k), és e népcsoport múltjáról és jelenéről szóló dolgozataiban (Ethn 1901) az öltözetet is leírja, utalva a moldvai román népviselettel való kapcsolatokra is.

De nemcsak magyarországi, hanem külföldi nyelvészek figyelmét is fölkeltek e nyelvjárás archaikus vonásai. Ennek kutatása kapcsán meg-megragadja figyelmüket a népi életforma egyik-másik megnyilvánulása is. Így utal a lipcsei romanista Gustav Weigand az sz-ező csángó falvak nyelvjárásának vizsgálata során (1900—1901) a Bákó környéki és a Tatros menti falvak öltözetében megmutatkozó különbségekre és a tarviselet nyomaira is. A finn Yrjö Wichmann, akinek az első csángó nyelvjárási szótárt köszönhetjük, ha közvetlenül nem is, de közvetve, nyelvi adalékaival szintén teljesebbé tette az öltözet szókincsére vonatkozó ismereteinket. Felesége, Wichmann-né Hermann Júlia pedig dolgozataival bepillantást nyújtott a csángók szokásvilágába (Ethn 1907, 213—4, 287—94).

Míg a századfordulón megjelenő nagyszámú cikk, dolgozat elsősorban a moldvai csángóság eredetével foglalkozik, a XX. század első felében a kutatókat egyre inkább a moldvai csángók életformájának, népi jellegének kapcsolatai érdeklik a közvetlen környezetükben élő románsággal és a távolabbi délkelet-európai népekkel. Ebben a vonatkozásban Györffy István és Lükő Gábor nevét kell megemlítenünk. Mindketten a csángó haj- és fejrevaló-viselet vizsgálata során vontak le következtetéseket a török, illetőleg a délkelet-európai és közel-keleti népekkel való kapcsolatokat illetően; Györffy a tarviseletre (NéprÉrt 1926), Lükő pedig a moldvai csángó férfiak és nők hajviseletére és fejrevalóira vonatkozólag (NéprÉrt. 1935).

Lükő alapos tanulmánya az első szakszerű közlemény, amely az öltözet, illetőleg egyik viseleti forma minden részletére, területi, társadalmi vonatkozásaira és népi kapcsolataira kiterjed. Anyagát gazdag rajzmelléklettel teszi teljessé és szemléletessé. Kiegészíti és teljesebbé teszi ismereteinket a moldvai csángókról szóló monográfiájában (1936). Ebben ugyanis külön fejezetben tárgyalja a viseletet, s arra törekszik — mint könyve többi fejezetében is —, hogy a csángó öltözet egyes jellegzetes darabjainak bemutatása során utaljon ezek szerkezetében és díszítésében föllelhető etnikai kapcsolatokra a közelebbi — moldvai és erdélyi (román és székely) — és távolabbi — délkelet-európai (török, bolgár, ukrán stb.) — népcsoportokkal és népekkel, illetőleg azokra a különbségekre, amelyek a moldvai csángó öltözet sajátos jellemzői.

Ugyancsak a 30-as évekből származik egy másik csángó-monográfia is, a Domokos Pál Péteré. Könyvét, amely három kiadást ért meg (1931, 1934, 1941), szempontunkból, az egyes falvak öltözetére való utalásai, valamint az

öltözet előállítására, az egyes ruhadarabok jellegzetességeire, az öltözettel kapcsolatos szokásokra vonatkozó megfigyelései és képmellékletei teszik hasznossá.

Megbízható adatokat tartalmaznak Csűry Bálint *Néprajzi jegyzetei* (1930) is, aki füzetecskéjében a lakodalom, a házasság és a hozzá fűződő szokások, a gyógymód, a ház és környéke (háziállatok, gazdasági eszközök), népköltészet területéről följegyzett megfigyelései közt a vászon előállításáról és a ruházatról is szól.

A felszabadulás után meginduló rendszeres és nagyarányú népnyelvi és néprajzi gyűjtőmunka eredményeként két nyelvjárási szótár látott napvilágot: az egyikben Márton Gyula a moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavait foglalta egybe (1972), a másik pedig az ő és Péntek János meg Vöö István közös munkája eredményeként a magyar nyelvjárások román kölcsönszavait (1977) ölelte fel. Mindkét szótár gazdag nyelvi anyagával bőséges forrása a csángó öltözet szókincsében található román nyelvi elemeknek, s így hasznos adalék a néprajzi vizsgálatokhoz is.

Néprajzi vonatkozásban pedig Dr. Kós Károly *Csángó néprajzi vázlatában* (1976) a csángó népi életforma egyes jelenségeinek vizsgálata során az öltözet fő vonásainak felvázolására is törekedett, hasznos és jól értékesíthető adalékokat szolgáltatva jelen tanulmányunk anyagának teljesebbé tételéhez is.

I. NŐI ÖLTÖZET

HAJ- ÉS FEJREVALÓ-VISELET

A moldvai csángó nők haj- és fejrevaló-viseletében több olyan vonás őrződött meg, amely tanulságos példáját nyújtja e néprajzi jelenség alakulásának történeti, földrajzi, nemzedéki, nemzetiségi és társadalmi vonatkozásban.

Történeti szempontból a haj- és fejrevaló-viselet alakulása szorosan összefügg az e területen végbement politikai-történeti eseményekkel: a haj-, de különösen a fejrevaló-viseletben olyan elemek tűntek fel és el, amelyek a török uralom nyomát őrzik, illetőleg ennek megszűntével maradtak el, helyet adva újabb, a románság haj- és fejrevaló-viseletére jellemző, divatosabb elemeknek és jegyeknek.

Földrajzi vonatkozásban bizonyos hajviseleti és fejrevaló-formák területi elterjedése, módosulása és a közelebbi — román — meg távolabbi — székely és délkelet-európai — népcsoportokkal és népekkel való kapcsolata érdemel figyelmet. Ugyanekkor e formáknak a vizsgált területen való megoszlása jól felhasználható adalékokat nyújt a csángóság etnikai összetételének vizsgálatához.

Nemzedéki tekintetben mindegyik korosztálynak sajátos hajviselete és fejrevalója volt és van, tehát változatos és az egyes korosztályok között megkülönböztető szerepet játszik. Ugyanez állapítható meg nemzetiségi vonatkozásban is, mert a moldvai románt és csángót fejrevalójáról is föl lehet ismerni.

Társadalmi vonatkozásban pedig a haj és fejrevaló ékesítésére való díszek mindkét nem részéről az érzelmek, az összetartozás, a párválasztás kifejezői és jelképei.

A haj- és fejrevaló-viselet eme vonásai még szembetünőbbek lehettek a múlt században, amint ez a forrásokban előforduló utalásokból is kiderül. Petrás Ince 1841-ből való leírásában például nemcsak a nemzedékenkénti különbségekre utal, hanem azokra a változásokra is, amelyeket a korábban elhanyagozó cifrázkodás a hagyományos hajviseletben előidézett: „Fejük fehér lenkendővel mindenkor úgy be van burkolva — írja (22/1326) —, hogy csupán ábrázattok ismerhető.” E fehér kendőnek viseletével kapcsolatban egyik Döbrentének megküldött csángó dal ide vonatkozó sorával

Fejéer kendő van fejemen
Fekete gyász ẽ szüvemen

kapcsolatban magyarázatként megjegyzi: „Itt lányokat hajadon fõvel az apja udvarán kívül nem láthatni, hanem egy fejér az asszonyokétól mégis különbözõ kendõt, két rét fogva vetnek fejeken keresztül, úgy hogy végei a vállakon nyugodjanak vagy a széltül szabadon lógattassanak, az ünnepeiknek pedig végei különbféle színü selyem vagy pamut fonállal hímezvék, az érdek vagy a himzés tudománya szerint. Szentegyházba pedig e nélkül leány meg nem jelenik” (Domokos-Rajeczky, 59; Petrás, 1979. 1417). Majd így folytatja Döbrentének írt válaszában: „...az eladó leányzók ... Hajokat fejeik tetején két ágba kötik, és egy valóságos ló patkó formába, fejek' tetejére fel kerekítik, ünnepekben, tánczokban és menyegzőkön gyopárral, fénylő gyöngyökkel és páva tollakkal fel piperézik.” „...az asszonyok ... fejüköt a' veress kis török süvegen kívül, minél tarkább kendővel, és szebb szebb színü minél veresebb fátyollal, a hijuságig fel bokkrétázzák” (Petrás 22—4/1327).

Imets *Útinapló*­jában (1868) a Gorzafalván látott menyecskérõl megjegyzi: „...fején élénk színvegyületü sipka-forma *cepszeckét* viselt” (31), majd a klézsei viselet általános leírásakor (71) részletesen is tájékoztat az asszonyok és leányok hajviseletérõl és fejrevalóiról: „Az asszonyok fején hímezett szélü finom fehérkendõ, melynek végei az illetõ vállára lelõgnak; alatta felcsüllesztett konttyá idomított hajazat; néhol némi csepesz (fõkõtõ) gyanánt törökös sipka-féle. Így a lányoknál is, kiknek hajkõtõjétõl fehér-vörösös szalagok csüngenek le, végõkön rézbõl vert arany-forma pengõkkel; ezek római vagy más-féle pénzék másolatai, ily-féle feliratokat tartalmazván: 'Trajeeturn per Trajanum Danubium' [Traianus átkelése a Dunán], 'Wer wagt, er gewinnt' [Aki mer, az nyer] stb.”

Kovács leírása még teljesebbé teszi a nagyleányok hajviseletérõl kialakítandó képünket: „Hajukat a leányok ép úgy, mint az asszonyok két ágba kötik, patkó alakjában tűzvén azt fel ujjnyi széles gyöngypártával díszített fejük tetejére, honnan rojtos szélü fehér *vászonkendõ* hullámszik le a vállakra menyasszonyi fátyol alakjában, mi által a nõ igen tetszetõs alakot nyer ... [az asszonyoktól való] különböztetés jeléül hátul hajfonatjaikból egyenlõ hosszúságú keskeny, õvig érõ piros színü szallagocskákon színlett arany s ezüst pénzecskéket villogtatván” (39). A kendõviseletet jól szemlélteti a tõle rajzolt csángó leány is (2. k).

Ballagi és Rubinyi a századforduló éveibõl való írásaiban nagyobbára a korábbi leírások — fõleg Petrás, Imets és Kovács — sorai ismétlõdnék meg (FK 1888. 9, illetõleg Ethn. 12/1901. 169).

Domokos Pál Péter több képen szemlélteti a haj- és fejrevaló-viselet egyes formáit és kellékeit, így például a „varrott és szõtt kerparuvá”-t (155),

a „nagy kóciná”-t (163), a „csángó-magyar nagyleány hajviseleté”-t (176), a „csángómagyar asszony fejkendő-kötésé”-t (177), „három nemzedék” fejrivaló viseletében észlelhető változást (199) és a menyasszony felkerpázásának leírását (177).

Lükő Gábor pedig részletesen leírja a női haj- és fejrivaló-viselet alakulását és számos képpel szemlélteti a vidékenkénti és nemzedéki változatokat (1935, 62—8). Szerinte nemzedéki, nemzetiségi és földrajzi vonatkozásban a moldvai női haj- és fejrivaló-viseletben bizonyos jól elhatárolható különbségek állapíthatók meg (1936. 105—6).

E rövid történeti áttekintés után megkíséreljük saját gyűjtésünk eredményeit összefoglalni, felhasználva hozzá a korábbi források anyagát is.

Az újszülött gyermek haját hathónapos korában kezdik nyírni: hátul a tarkó alatt körbe vágják, *megretezálják*. A román leánykák *culok* (csokorba kötött) hajába veres vagy fehér *pántikából fundát* kötnek, a csángó gyermekek szalag nélkül viselik hajukat.

A *vézecskék* vagy *vézák* (4—6 éves leánykák) haját közepén *választyékba* választják és elől „a szemitől” kezdik fonni. Így a fonatok hátrafelé egyre vastagodnak és a tarkón találkoznak. Itt madzaggal, *cérnával* kötik meg őket. Ez a *kerek* vagy *kucornyás (kasornyás) gecácska*. Ez a viselési mód a Bákó környéki falvakon kívül a Moldva és Beszterce menti falvakban ma is általános és *leosfonásnak* (Gy) is nevezik (9. k).

Az iskolás leányok már két fonalba (*cüciesen*) font hajjal járnak és a fonatokat a nagyleányok mostani hajviseletéhez hasonlóan, a tarkón rendezik el.

A nagyleányok a múlt században két ágba font hajukat egy 20—25 cm átmérőjű fa- (meghántott vessző) vagy drótkarikára, esetleg meghajlított drótra (*szirma*: Ka) csavargatták fel (*felfonódott szirma*; Lükő, 1935. 62; Domokos, 1943. 176; Kós, 1976. 205). A drótra felcsavart hajra tűzték a *dungát*, a gyönggyel televarrt vászoncsikot, amely hátul a haját lefogta. Ezt a hajfonatot *geccának*, *giccának* (10.k: L, P, O, Szf, Bf) vagy *kerceséknek* (14. k: Ka), a fonás műveletét pedig *kerceselésnek* nevezték (Lükő, 1935. 61.II. tábla 12. kép). Ez a hajviselet inkább a Bákó környéki, Szeret és Beszterce menti csángóság körében volt általános, de a század elején megvolt még a Moldva menti magyarok körében is, és valószínűleg a román leányok is így viselték hajukat (Lükő, 1935.62). Jugányban a leányok a közepén elválasztott hajukat fülük mögött kezdődő fonatban félkör alakban kötötték tarkójukra, tehát olyasszerű volt, mint a kalagoriaké, csak a drót hiányzott belőle, s ezért jobban a fejhez simult.

A nagyleányság jelét, a gecát ünnepélyes keretek között tették föl: *felfonóttak*. Ebből az alkalomból a nagyleány családja az egész leánytársaságot megvendégelte. Azután szombatoként mindig egy hozzáértő asszony végezte a leány otthonában a felfonást, melyért fizetség járt: a leány abban az évben egy napszámot adott az asszonynak.

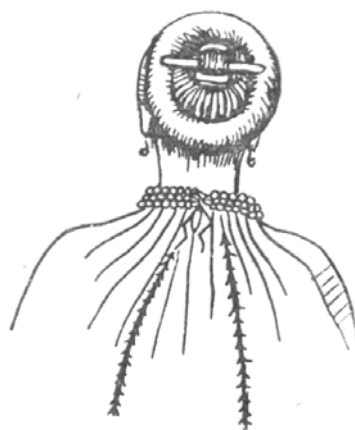
A gecca viselésének társadalmi vonatkozásai voltak. Táncba, guzsalyasba csak felavatott legény és nagyleány járhatott. A nagyleányok és legények ugyanis szervezett társadalmi egységbe tömörültek. Tagjaikat és vezetőjüket (*vatazica*) maguk választották húsvétkor. Ugyanígy a legények is, akiknek a vezetője (*vatáv*) a leányoktól kapott csokorral hívta meg az új legényeket erre az alkalomra. A papság azonban a 20-as évektől a legtöbb helyen megszüntette a leányok szervezetét és régi hajviseletét is. A hajnak ilyenforma viselete csak az asszonyok körében maradt meg: a leányok karika nélkül csa-

varják hajukat gecába (11, 12, 13. k). A hajkarika elmaradása következtében a nagyleányok hajviselete ma semmiben sem különbözik a kisebbektől, csak éppen hajuk dús volta mutatja az életkor szerinti különbséget. A hajfonatok elrendezése azonban helyenként (Ka, J) még őrzi a vidékenkénti és falvakénti sajátosságokat, ehhez hozzájárul a karika elmaradása következtében a hajfonatok végeinek elkötésében mutatkozó különbség is (14—15. k). A Szeret menti falvakban általában a hajfonatok végeibe font rövid kötővel kötik össze a fonatok végeit.

A leányok alkalmi (temetkezéskor, gyász alkalmával viselt) hajviselete volt a kibontott és a háton leeresztve hagyott haj, melyet két helyen lazán kötöttek össze. Erre a hajviseletre utal Petrás is: „a’ leányzó’ hajaikat egészen le bontva, hátukra rendetlenül szélyelszórva, keservesen sirnak megholtaik’ hideg teteme felett... Midőn leányzó’ halála történik »Korácsi« (így nevezik az egy évűeket; így hívják a’ velök egy üdöst »Korács«; az egynevűeket, mit a magyarok Druzának neveznek »Ját«-nak; atyok fijait pedig »vérjem«-nek nevezik) hajokat az érintett módon szélyel szórva, kezekben virágokat tartva, kísérik és sirattyák, ‘s kezeikben tartott virágaikat Sélyéje [= koporsó] tetejére hányják, azután egyegy marék földet vetve mondják: »Iszten bocsássza büneit!«” (18/1324). Az asszonyok még a 30-as, 40-es években szintén hajkarikával viselték hajukat (16. k). Ez a hajkarika azonban arra szolgált, hogy a fejre lehessen tenni az asszonyság jelképét, a *kerpát* (16, 17, 18, 19. k).⁷ Ezt helyenként (Ka, Szf) hajkarika nélkül is viselték, mivel az állandó feszítő csavarás következtében a haj gyorsan ritkult. Kihullott hajukat az asszonyok sok helyen kisebb karikára csavarták, és ezt erősítették föl fejükre a hajfonat pótlására (Gy: 1. r). Még kisebb karikát (*konty* alkalmaztak a székelly asszonyok, hogy kontyuk főkötőjük alá férjen (L: 2. r).

A női fejrevalónak vidékenként, életkor és viselőjének anyagi helyzete szerint több fajtáját különböztetjük meg, mégpedig a *keszkenőt*, a *ruhát*, a *kendőt* (Beszterce és Tatros mentén) és a *tulpánt* (Szeret mentén). A *keszkenő*, a ruha és a *kendő* tulajdonképpen egy és ugyanazon fejrevalónak idő és korcsoport szerinti változata.

A női fejrevaló-viselet kiegészült még az e *kendő*félék alatt viselt különféle darabokkal: az asszonyoktól viselt *kerpával* (a Szeret menti és a Román

1. Hullott hajjal becsavart karika alkalmazása, Gy. Lükő Gábor nyomán.
2. Székely asszonyok hajviselete karikával, L. Lükő Gábor nyomán.

környéki falvakban), a fézzel (a Tatros mentén) és a *cseposszel* vagy *fűkötő*-vel (*fékető*vel, a Beszterce és Tatros közén).

A *keszkenőt* a múlt században főleg a nagyleányok viselték ünnepnap. Ma már csak a Moldova menti csángó falvakban látható. Hosszú, csaknem földig érő áttetsző fátyolszerű kendő volt (*fátyor*). A történeti forrásokban legtöbbször erről a kendőféléről esik szó (5, 7. k).

A *ruha* és a *kendő* a keszkenő újabb változatai. A ruha a leányok és az asszonyok, a kendő pedig csak az asszonyok fejrevalója. Az első törülköző nagyságú és alakú fehér vászonkendő, két szélén piros, vörös és fekete csíkokkal (20. k; IV. 1 színes). Egyik csángó dalban, amelyet Petrás küldött Döbrentének, a ruhának katinca a neve:

Takard fejér gyocsba*
Tarka katricámba
Küld bé Moldovába
Apám udvarába.

A katinca szóval kapcsolatban Petrás megjegyzi: „*Katricza* az asszonyi ruha nem gyapjúból szöve négyszegű alakban, hol mi féltősebb dolgok takarítására a félig elviselés után használtatik” (Domokos—Rajeczky 63, Petrás 1979, 1419). A katinca szónak itt még a régiségből megőrzött⁸ ‘kendő’ a jelentése, s így értelmezi Petrás is.

A *kendő* jóval hosszabb a ruhánál, sokszor csaknem 2 méter vagy ennél is nagyobb. Végeit szőtt vagy hímzett virágok borítják. Mindkettőt — a ruhát és a kendőt is — házilag szövik és hímezik. Vagyoni helyzet („érdek”) szerint a ruhának és a kendőnek két fajtáját készítik: a szegényebbek ünnepelőre gyapot (*kendőszál*), a tehetősebbek hernyóselyem (*borondzsik*) fonalat használnak nyújtónak és színes selyem (*matásza*), fejtő (*árnics*) és gyapjúfonalat (*cigája*) beverőszálnak.

Újban, a 40-es évektől a ruhát tiszta hernyóselyem-szálból szövik. Hozzá a fonalat selyemhernyótenyésztés útján, házilag állítják elő. Az ún. *borondzsik-ruhát* már csak az egyes hozzáértő asszonyok szövik darabját kétszáz lejért (1953; IV. 2 színes). Míg a régebbi gyapotruhákban általában 5—6 darab is van egy-egy leánynak, a borondzsikból mindenki legalább egyet szerez magának. A leányok ruhái *kisvégűek*, az asszonyoké *nagyvégűek*, vagyis a végeikre szőtt dísz életkor szerint is különbözik. A múlt századi ruhák végdíszei sötétebb színárnyalatúak és tömöttek (*rakattasruha*; IV. 1 színes), az újabbaké világosak — világoskék, rózsaszín, sárga — és ritkábbak (IV. 2 színes). Leggyakrabban alkalmazott minták elnevezései: *kucsanyom*, *kandargó*, *kereszt*, *koklánc*, *háromnyistes*. A díszítés fokozására a ruha véghímébe lapos festett üveggyöngyöt, *csigisoarét*, a szélére meg csipkét, *horbotát* varrnak. Felerősítéskor nem kötik meg, hanem néhány *bolddal* tűzik a hajukhoz, *leboldolják*, úgy, hogy a ruha közepe a fej tetejére kerüljön és a két vége szabadon lebegve — Petrás szavaival: „...széltül szabadon lógattassanak” — a vállat és a hátat takarja (21. k). Az asszonyok a kendőt nemcsak ráterítik a fejre, hanem egyszer körül is tekerik rajta (I.1), mégpedig vagy hátul a kerpa, illetőleg a konty alatt, vagy különösen nagy hidegben elől az áll alatt (46. k). Ilyenkor a végét az arcnál bedugják (Lükő, 1935. 65. 31. kép). Erre mondták, hogy

* Ti. a levágott fejet.

felkendőzte magát. Ha nagyon hideg volt, sokszor két kendőt is tettek a fejükre.

Ma a leányok ezeket a fejrevalókat csak nagyünnepekkor teszik föl, helyettük ünnepnap a kb. a 30-as—40-es évektől elterjedt gyári, hosszú rojtos, virágmintás gyapjú, hétköznap kartonkendőket, a *tulpánt* vagy *kászinkát* (Szf, O), *bárizt* (L), *bátikot* (Ka), *bátisztát* (Szf, J) viselik vagy *hajadonfünt* járnak. Ezek a négyzet alakú fejkendő — fekete, piros, sárga vagy sötét színben — fokozatosan teljesen kiszorították használatból a Moldova menti csángó falvakban a ruhát és a kendőt, a Beszterce és Szeret menti falvakban azonban csak az 50-es évektől kezdtek elterjedni. Itt sokhelyt még csak a kisgyermek fejét kötik be velük. Elöl az áll alatt vagy hátul a tarkón kötik meg, úgy, hogy a kendő hátsó csücske a bog alá kerüljön (1, 22, 23, 24. k). Lekötetlenül a román nők hordják.

A 30-as—40-es évektől a nők, különösen az idősebbek télen gyárilag kötött, fekete, barna, zöld gyapjúkendőt, *vastagtulpánt* kötnek a fejükre; felkötéskor az álluk alatt keresztezik és hátul a tarkón kötik meg (45. k és Lükő, 1935. V. tábla 37).

A hétköznap hajdonfőtt járó leány hajfonatát egy tarka gyönggyel televarrt vászondarab, *kosica*, *kosicár* (Bf, Ka), *dunga* vagy *kiskócina* (O; Lükő, 1935. V. tábla 32) fogta le. Ezt mindegyik leány maga készítette el (IV. 3 színes, 51. k). Hozzá hasonló volt, csak nagyobb felületen borította be a haját a menyasszony és a nagyünnepek hajviseletében található *nagykócina* vagy *lapas-kócina* (II. 4 színes; 61—62. k; Lükő, 1935. V. tábla 33—34).

A leánysorból asszonnyálevésről, a vele együtt járó terhesebb életvitelről és az öltözetben is megnyilvánuló változásról szólnak az egyik csángó népdal következő sorai:

... Ez mig bizony éjen lyány voltam
Czifra pántyikásszon jártam

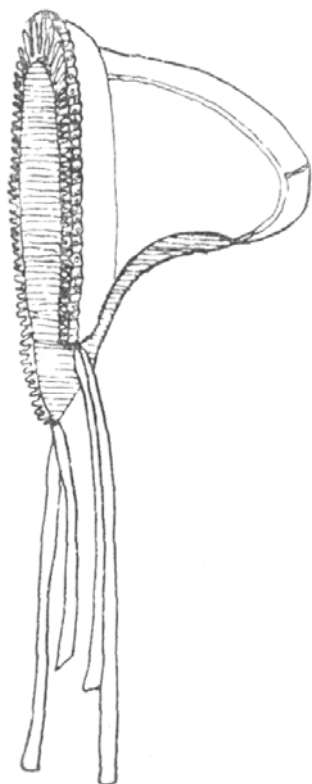
Dehogy bizony el adodtam
Még füz hijjat szem kaphattam.

E pántyika könyü gunya
Met azt é széjel fudogalja

Féjem közepe nehez gunya
Met azt e bu nyomdogalja ...

Petrás Ince a „fejem közepe” szóhasználattal kapcsolatban az asszonnyálevést kifejező fejrevaló viseletéről ezt jegyzi meg: „Az asszoni főkötő csángónéinknál áll egy kezekkel készült fejr, inkább hosszudad, mind négyszegű ruhából avagy kendőből, ezzel azonkép felaggatott hajokat mint leánykorukban vala bé takarva viselik, mi fejükről többé le nem száll, csupán a változtatás alkalmával, nevezik közönségesen fej kötő- vagy kerpa ruhának ez pedig mindenkor el van takarva a nagy és hosszú asszonyi kendővei ezis szinte mint a más sajátkezüleg fejökhöz szorítva feszesen és mozdulatlan áll” (Petrás, 1979. 1406—7. 9. népdal).

A kendőfélék alatt viselt asszonyi fejrevalók közül a *kerpa* a legelterjedtebb. Ez régen egyszínű, fehér vagy csíkos, ma tarka kockás kendőféle. Ezzel

3. *Fűkötő* vagy *fekető*, L. Kós Károly után.

4. A *fész* viselete, O.

csavarták be turbán módjára a karikára font hajat (16—19. k; Lükő, 1935. III. tábla 14—19). Az asszony régen a kerpát csak akkor vethette le, amikor hajat akart mosni tehát a hét végén. Ma hétköznap csak az idős asszonyok hordják, a fiatalok helyette inkább tulpánt kötnek.

Az asszonyok és leányok fejrevaló-viseleté, illetőleg a bekötött és a fedetlen fejviselet nemzedék szerinti megoszlására utalnak Dimitrie Cantemir következő sorai könyvének 17., A moldvaiak szokásairól írott fejezetében: „Semmit sem tartanak szégyenteljesebbnek, mintha egy asszony vagy özvegy haját láttatja; főbenjáró bűnnek számít, ha valaki egy asszony haját nyilvánosság előtt lemezteleníti. Ezzel szemben szégyennek számít, ha a hajadonok hajukat akár csak egy vékony kendővel is befedik: a fej fedetlensége ugyanis szüzességük jele” (Cantemir, 287).

A kerpa felcsavarásának módja a hajviselethez igazodott, tehát vidékenként különbözött. A kerpát magára csak otthon viselték, ha eltávoztak, a kerpát ruhával vagy kendővel borították le (20. k). Hogy a ruha viselete munka közben ne zavarja, hétköznap a kerpa alatt hátul felkötötték (I. 1), ünnepnap gombostűvel kétoldalit odaerősítették (*leboldolták*) a hajhoz, a végeit meg csüngeni hagyták (21, 48. k).

A moldvai székely asszonyok *csepesze* vagy *fűkötője* (fekető) a csíki székelység csepeszének régi, egyszerűbb formáját őrizte meg: fejrésze hosszú zacskóban végződik. Ezt elöl egy rend keskeny fekete csipke szegélyezi (3. r; KSzN. 226—7. 37—42 k). Lészpeden ma már csak az öregebbek viselik. Kalagoron a Szeret menti falvak kerpaviselete, a Tatros és Tázló mentén pedig a tulpán viselete szorította ki. A csepeszre fehér borondszik vagy gyapjúken-

dőt borítanak ugyanúgy, mint a kerpára. A csepeszt az áll alatt a székelységtől eltérően piros, kék vagy sárga szalaggal kötik meg.

Mind a két fejrevaló valószínűleg a városi polgárság XVIII. századi fejrevalói közül került a székelység, illetőleg a kerpa esetében a románság fejrevaló-viseletébe, s innen a csángók közé. A kerpát a románok már nem viselik (Domokos, 156; Lükő, 1935. 64; 1936. 106).⁹

A csángó asszonyok harmadik fejrevalója a Tatros menti falvakban viselt török eredetű *fész* (4. r). Ez a kicsi sapkaszerű fejrevaló a törökséggel való kapcsolat révén terjedt el a moldvai románság és csángóság körében. A XVIII. század végén itt még csak a férfiak viselték (Sulzer 376). A múlt század közepe táján már a román nők körében is feltűnt, ahogy erre Petrás fentebb idézett soraival is utal; innen került át a csángó asszonyok fejrevaló-viseletébe és volt általános egészen az első világháborúig. Ma már csak az idős asszonyok hordják néhány Tatros menti faluban (Diószeg). Rá piros földű, sárga mintás kendőt csavarnak és borondzsik kendővel vagy tulpánnal kötik le (Lükő, 1935. V. tábla 38—39).

Újabban, különösen a Bákó környéki falvakban a nők nyári munkaidőben nagy *szalmakalapot* tesznek fejükre. Ez valószínűleg „Korond felől” vagy Bözödről került ide (Kós, 1976. 205).

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a múlt századi hagyományos női fejrevaló ma az ünnepi és az idősebbek hétköznapi öltözetében található meg, a fiatalok körében az utolsó két évtizedben a gyári kendő Viselete terjedt el, s ezzel együtt a hajviselet is átalakult és egyszerűsödött.

ALSÓRUHA

Mindkét nem alsóruháját a csángó asszony állította elő, ő szötte a hozzá szükséges vászonfajtát, szabta ki, varrta és hímizte vagy szötte a díszítésére szolgáló hímeket. Ebben a munkában jóformán a család mindegyik nőtagja részt vett, a kisleánytól az idős asszonyig.

A nőknek erre a család gazdasági életében betöltött jelentős szerepére a források is többször utalnak. Gegő Elek 1838-ban a moldvai román és csángó öltözet összevetése kapcsán röviden megemlíti, hogy míg a moldvai románok „alruháikat gyapjúból hordozzák” ... (a csángók) „kender, len, pamut vagy gyapot önszövetet viselnek” (50). Petrás Ince pedig ezt írja Döbrentei egyik kérdésére: „Az Asszonyok nagy szorgalommal fonnyák és szövik a’ gyapjat, lent, kendert, selymet és pamutot, mellyekből mind ünnepi, mind viselő ruhákat, férjeik’, gyermekeik’, magok’ s leányaik’ számára tulajdon kezeikkel készítik ... a’ lányok ... a’ bolondulásig ingváll varrásban és apró gyöngy fűzésben töltik téli napjaikat. Varnak pedig arany, selyem és pamut mindenféle színű fonalból: de csak akkor válik dicsiretére sok varrása, ha tulajdon szorgalma által készült len, gyapott vagy kender vászonra hímizte” (19—20/1324—5).

Az alsóruha darabjainak házi előállítása az első világháborúig, de még azután is általános volt. 1920-tól kezdve azonban a katonaságnál használt ruhadarabok elterjedése következtében a népi öltözetben újabb és bonyolultabb — nem a vászon természetes méreteit követő — szabásformák honosodtak meg, s ezeknek alkalmazása és kivitelezése már külön kismestert igényelt. Így az

alsóruházatban a hagyományosnak mondható darabok mellett az utolsó fél évszázadban újabb, városias jellegű darabok jelentek és honosodtak meg.

A női alsóruhát egyetlen ruhadarab, az *ing* alkotja, mely a csángó női öltözet egyik legjellegzetesebb és művészi szempontból legértékesebb darabja. Nemcsak azért, mert vele az a régi ingtípus őrződött meg, amely a XVIII. században több délkelet-európai nép (román, székely, bolgár, ukrán) öltözetének közös darabja volt, hanem azért is, mert szerkezetében és díszítésében jó példáját nyújtja e terület egyes vidékei, korcsoportjai és viselési alkalmai szerinti tagolódásnak.

A források elég szűkszavúan utalnak rá: „A' némberek' öltözete áll — olvassuk Petrásnál (22/1326) — szinte hosszú vászony ingbül, mellynek válla különféle hímekek ha ki nincs varva, 's a' háton 's mellyén le menő része ha nincs a' szokás szerinti varrással ellátva és nem tiszta, az a' hölgy' hanyagságának ocsmány jele... Az innepi ingnek selyem és arany fonallal kell himezve lenni, ha csak az érdek engedi, a' mire közönségesen szert tenni szeretnek; de a' selyem varrásban, 's főkép az aranyban tulság még sem igen mutatkozik, 's ez csak alig észre vehető a' selyem himek között... A' leányzóok pedig különös figyelmet fordítanak arra, hogy ingeik tiszták legyenek, 's magok munkájuk által készültek.”

Az ingen alkalmazott hímzés tűnik fel Imetsnek is moldvai útja során (1868): „Üngök ... kendervászonból, a leányoknál dúsan színezett és hímezett üngvállal; a bő de gallérban végződő ingujjon 9 soros, a szintén bő ráncokba hulló mellen és háton hasonlóképpen több soros, kék vagy vörös hímzetű csikkkel” (72). Kovács pedig az ingviselet sajátos voltára figyel fel: „A nők öltözete: fehér vászon ing, mely nem tapad szorosan a testhez, hihetőleg nehogy a test körrajzai látszassanak, hanem bő redőnyökben fut le az övig, hol oly formálag néz ki, mintha körös-körül ki volna húzva. Az ing elején négy-hat hímezett sáv látható; vállát hasonlólag gazdag hímzés ékíti” (39). Ennek az ingtípusnak leegyszerűsített változatát láthatjuk a tőle rajzolt „csángóleány”-on is (2. k).

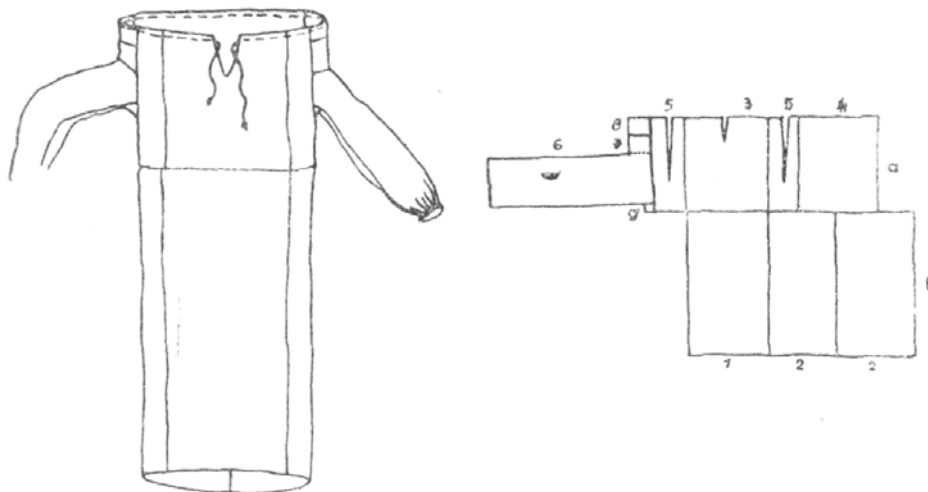
Az ing anyaga viselési alkalom szerint változott: a viselő *alárendű ingé kenderszálu vászon*, melynek *szála* (felvetője) kenderfonal, *vereje* vagy *ontakja* (keresztszála) pedig gyapot, az *idnap* (ünnepi) *ingé gyapotvászon* vagy *gyócs*, melynek mindkét szála gyapotfonál. Ha ingaljjal készül, ezt mindkét fajtához *felemásos kereszt-vászonból* (felvetője gyapot, keresztszála pedig kenderfonál) vagy tiszta *kendervászonból* készítik. Ujabbán készen vett sárgavászonból is varrnak ingeket.

Szerkezet szempontjából a csángó női ingeknek négy típusát különböztetjük meg:

- a. az *ingvállas-* vagy *csángós-inget*,
- b. a *magyaros-inget* és ennék változatait (*leánka-ing*, *berbetyászka-* vagy *emberes-ing*, *borondzsikos/boranzsikos-ing*),
- c. *plátkás-ing* vagy *oláhos-inget* és
- d. a *mokányos-* vagy *bezerus-inget*.

Mint elnevezéseik is mutatják, mindegyik ingtípus viselete bizonyos népcsoportra jellemző, díszítése is ennek megfelelően sajátos.

Az első ingtípust a csángó falvakban (Bákó környékén), a másodikat az újabb székely telepés falvakban (L, Lá), a harmadikat és negyediket főleg a román-csángó vegyes lakosságú falvakban (O, Román környékén) viselik.

5. Csángós- vagy ingvállas-ing szerkezete, Bf. Kós Károly után.

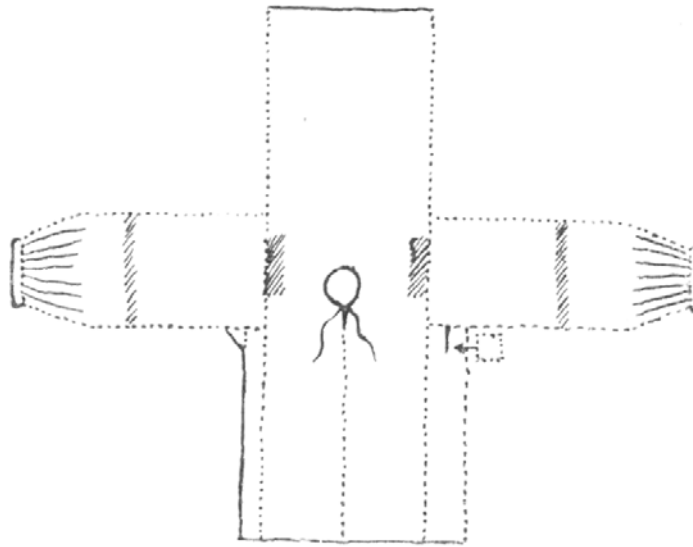
6. A csángós- vagy ingvállas-ing szabásrajza: a. *ingfele*, b. *ingāj* vagy *pendej*, 1. az *ingaj eleje*, 2. az *ingāj háta*, 3. *ceszőfele* vagy *kebele*, 4. *háta*, 5. *pauisor* vagy *kliné*, 6. *ingujj*, 7. *ingváll*, 8. *ingvállvász*, 9. *pálha*, Bf. Kós Károly után.

a. A csángós- vagy *ingvállas-ing* a női ingek legelterjedtebb fajtája. Két részből áll: a felsőtestet borító *ingből* vagy *ingfeléből* s a hozzávarrott, alsóruhaként viselt *ingāj*ből vagy *pendej*ből (Szf, L; II. 1; 25. k; 5, 6. r). A felsőrészt három 40×55 cm nagyságú szél (*esztány*, *asztám*) alkotja. A háta mindig egy szél (*hátulsócsupág*, *hátsólapacka*), az eleje kettő (*elsőcsupág*, *elsőlapacka*, *elej*, *ceszőfele* vagy *kebele*). Ebből úgy alakítják ki az ing elejét, hogy ide vagy két szél, vagy pedig csak egy szél és ennek két oldalára varrt egy-egy fél szél (*pauisor*, *kliné*) kerül (6. r). Az első megoldás esetében a két szél összevarrása (*hányás*) középre, a másodikénál az összevarrások oldalra esnek. Mindkét esetben kb. 15 cm széles nyakbevágás van közepén. Az egy szélből álló megoldás esetében ezt a szélbe vágják bele, a kétszélűnél pedig elől a széleket nem varrják össze végig.

Az ugyancsak egy szélből álló, egy varrással alul összevarrt *ingujjat* derékszögben varrják be a két mellrész, illetőleg oldalrész kb. 30—35 cm-es hasítékába. Az ujj beillesztésekor alulra kis, 4×4 cm nagyságú betoldást, *pálhát* varrnak a hosszanti részbe, az *ingujj* fölötti hasítékba pedig a 15—20 cm szélességű *ingváll* kerül a vállrész szélesítésére. Nyakban tehát ez az ing bővebb, mint derékban. Az *ingváll* felső fele általában díszítetlen; ezt külön vászondarabkából, az *ingvállvász*onból toldják ki. Az *ingvállat* az *ingujjal* a *szedés* vagy *enkrecilás* nevezetű hímzés fogja össze. Az *ingujjat* alul ráncolják, a ráncokat (*szedés*) keskeny kézelő, *brecár* szorítja le (25. k). A kézelő nyitott; nyílásánál az ing ujjá végén kb. 5—8 cm hosszú hasíték látható.

A nyakat *cérnával* vagy *bezerővel* *fűzik fel* vagy *bezerezik fel*, vagyis az ing nyakán átfűzött piros hárászmazdaggal húzzák össze (25. k; 5. r). A széleket különböző öltésekkel varrt színes hím, a *gyűtés* fogja össze.

Az *ingalj* ugyancsak három szélből (42×80 cm) áll, melyeket egyszerű öltéssel, *tödzeléssel* varrnak egymáshoz és az ing felső feléhez. Csupán az alján 6—8 cm magasságig erősítik meg kétoldalt *enkieléssel*, *hogy ne pattanjon fel* (ne bomolják ki a varrás). Az alsó felét *szegés* (hajtás) futja körül.

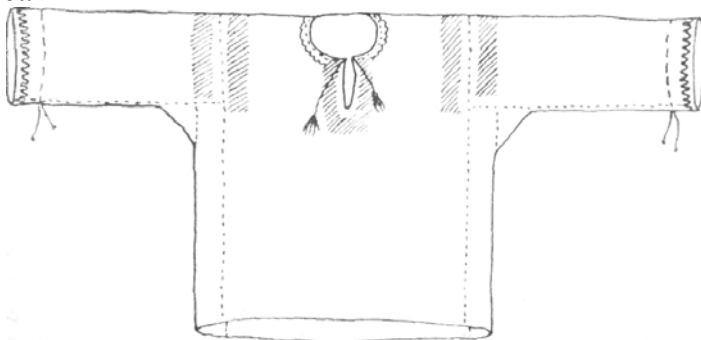

7. Magyaros-ing szerkezete és díszítésének elhelyezése. Kós Károly után.

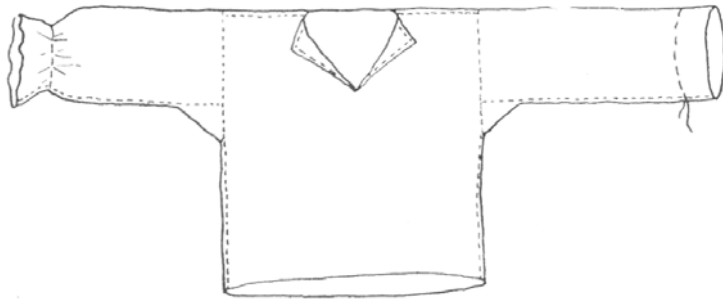
b. A *magyaros-ing* abban különbözik a csángós-ingtől, hogy eleje és háta egy darabból van, tehát a hátán nincs varrás (7. r). A vászon közepén kerek nyílást vágnak a nyaknak, elöl pedig, hogy a mellrész elég bő legyen, felhasítják és ide egy szél, nyakban ráncolt és nyakbevágással ellátott toldást, *mejj*et tesznek. Ennek az ingnek az ujját is hozzávarrják a vállrészhez, a vállbevarrásnál ráncolják, a hónalj alatt pedig pálhával és egy-egy negyedszél nagyságú *aszajjal* (oldalbetoldással) erősítik, illetőleg bővítik. Hiányzik róla az ingváll, helyette az ujj vállrészét hímezik ki (*vállhím*, 7. r). Hozzá is három szél bőségű pendelyt hordanak, ezt az inggel csak összefércelik.

A magyaros-ing szabásának több változatával találkozunk még az egyes csángó falvakban. Ilyen a *leánka-ing* szabása is. Ennek elejét és hátát szintén egy-egy szél, ujjait egy-egy fél szél vászon alkotja (26—27. k). Ez is pálhabetoldással, de oldalbővítés nélkül készül. Nyakát elöl a nyakkivágás két oldalára varrt *bezerő*vel kötik össze. Ezt az inget az 5—13 éves leánykák mindenütt viselik, ahol a csángós-inge divatoznak.¹⁰

Hozzá hasonló az onyestiek és környékeliek *berbetyászka-* vagy *emberes-inge* (8. r). Szabása azonban a férfiingekét követi, ti. ezek mellbőségét nem a mellkivágásba varrt *mejj*, hanem az oldalakba toldott *ereszték* adja. Ingujját a csuklónál *összekarcolják*, vagyis fodrossá húzzák össze, mint a ploskucényi ingekét.

8. Berbetyászka- vagy emberes-ing, O. Kós Károly után.

9. Borondzsikos-ing, O. Kós Károly után.

Ugyanilyen a szabása a *borondzsikos-ing*nek is, melyet Onyesten nagy-ünnepkor viselnek (9. r). Minthogy azonban az ing eleje más anyagból — *organtinából* — van, mint a háta és az ujjja, az elő és a hát nem lehet egy darabból, hanem a váll fölött varrás (*bibiron*) fogja össze. A nyakhasítékát *kitírve* (kihajtva) és levarrva viselik. A csuklóban fodros ujjakat pálhával varrják az előhöz és háthoz; ezeket a részeket oldalbetoldás nélkül erősítik össze egymással.

E két utóbbi, ünnepnapit inget ingalj nélkül, külön pendellyel viselik.

c. A városok (Ro, Bá) körzetében fekvő falvakban a 40-es évektől terjedtek el előbb a hétköznapi, majd a fiatalság ünnepi öltözetében is a vállbetoldással készülő *plátkás-ingek*, melyeket *oláhos-ing*nek is neveznek (III. 1 színes, 10—11. r). Ploskucényben pl. az első világháború idején tűntek fel, amikor Munténiából román asszonyok menekültek ide, akik ilyen ingeket hordtak. Ezekről tanulták el a ploskucényiek is. Az ing bőségét adó három szél elől, közbül és hátul kétoldalt varrják össze, felül még a váll fölött téglalap alakú vállfolt, *plátka* fogja össze az előt és hátrészt. A plátkába vágják a nyak számára való kerek nyílást. Ez hurokba gombolható két gombbal záródik. A nyakkivágást alacsony, felálló gallér veszi körül. A mellrészen a szélek kb. 15 cm mélységben nincsenek összevarrva; ezt a nyílást az alsó végén kis négyszögletű vászondarab, a *pencikécske* zárja le. A plátka fogja össze a két első szél mell fölötti ráncait (*fordítás* vagy *serkurele*) is. Az ingujj a plátkához és egy négyszögletű pálhabetoldással a hónaljnál bevágott hasítékhoz kapcsolódik. Szokták (pl. Kalagoron) eresztékkal is készíteni. Az ingujj alját ráncolják, a ráncokat keskeny kézelő fogja össze. Ezt az inget is hozzávarrt aljjal vagy anélkül hordják.

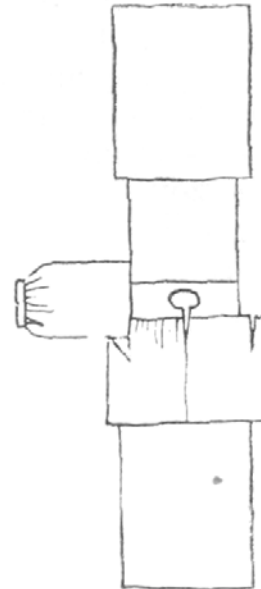
Az eddig tárgyalt ingek az ujjak hozzáerősítését illetően kivétel nélkül bevarrott ujjúak voltak, vagyis ujjukat derékszögben varrták az ing elejéhez és hátához.

A moldvai románság ingei között ezt a típust már csak a munkanapi ingek őrizték meg. Ezeknek szabása különben megegyezik a magyaros-ing szabásával; csak annyi különbség van köztük, hogy a románság kézelő nélküli, szabad ujjal hordja. Ez a tény is azt bizonyítja, hogy valamikor a csángóság és a románság ingviselete egyforma lehetett.

d. A moldvai románság körében azonban már a múlt század folyamán a mellévarrott, vagyis az elő és hátrész közé beillesztett, szabad ujjú, nyakban ráncolt, hátul záródó rövid ingek terjedtek el, és ezeket helyenként a moldvai csángóság is átvette (Florescu, 1956. 10—11.). Így pl. az onyesti nagy-leányok és fiatalasszonyok ünnepi ingviseletének egyike a *mokányos-* vagy

10. Plátkás-ing szabásrajza, Pl.

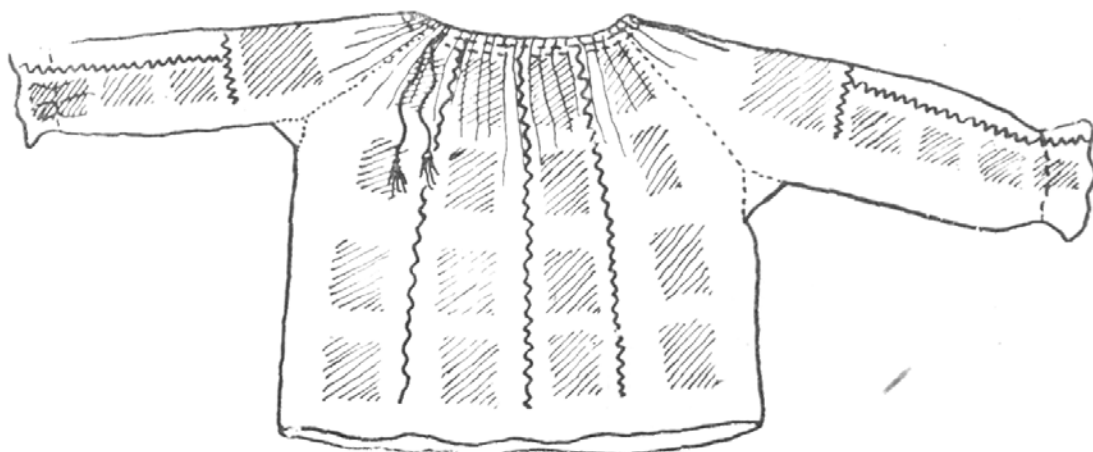

11. Plátkás-ing szerkezete, Pl.

bezerus-, *bezeröss-ing martyizéta* *gyolcból*, mellévarrott ujjal készül (12. r). A bő nyaki részt, a csángós ingekhez hasonlóan, a kar felé eső bevágásnál bojtos kötővel húzzák össze. Mégis lényegesen különbözik a csángós ingtől, mert két szél gyári vászonból, ingváll nélkül készül, és ujját a csuklónál fodrosan korbca húzzák vagy pedig szabadon hagyják.

Míg a csángóság körében egyebütt az ingalj egyetlen olyan ruhadarab, melyet közvetlenül a testen viselnek, az onyesti nők ezenkívül, valószínűleg városi hatásra, az ing alatt még egy rövid, ujjatlan *kicsidinget* is hordanak, melyet ünnepnapra hozzávarrott pendellyel, hétköznap enélkül viselnek. A pendelyre ünnepnap még egy vékony vászon alsószoknya, a *fusta* is kerül. Ezt *gorcba* fűzött kötővel erősítik föl. Télen pedig a fiatal leányok és asszonyok *bugyigót* is vesznek hozzá.

A női ingek e négy főtípusának díszítése korcsoportonként, vidékenként és nemzetiségi vonatkozásban is tanulságos képet nyújt.

12. Mokányos- vagy *bezerus-ing*, O. Kós Károly után.

A *csángós-ing* legfőbb dísze a színekben pompázó szöttes vagy hímzett ingváll és ingujj (II. 1—3; III. 2; V. színes). Az ingváll-hímet többnyire szövök, az ingujját pedig hímezik, mégis találunk olyan ingeket is — különösen Bogdánfalván, Forrófalván és Klézsén —, amelyeken mindkét hím szöttes. Az ilyen ingváll- és ingujj-hím azonos mintázatú. A hímet színes pamutfonalból varrják és szövök. Viselési alkalom és életkor szerint az ingvállas ingeknek több fajtáját különböztetjük meg: *öreges-* vagy *bábás-ingek* és *iffas-ingek*.

Az *öreges-ing* híme többnyire egyszínű (fekete) vagy a sötét színék keveréke (fekete-bordó: III. 2 színes), az *iffas-ingeken* pedig a legélénkebb színösszetételeket találjuk: égőpiros, fekete, zöld (II. 2—3; V. színes). A hímzés színe szerint szokták az egyes ingeket elnevezni: *feketés*, *elvegyes* (fekete-bordó), *veresses* (égőpiros), *tyúkszaros* (bordó-fekete kevert szín), *murás* (sötét-bordó) stb.

A díszítés elhelyezése, az öltésmód és a mintaelemek szerint szintén különbözik a fiatalok és az öregek inge. A fiatalok ingujj-híme a századforduló óta harántcsíkos (*kandargós* vagy *tekerményes*) (1, 29. k; V. színes), míg az öregeké függőleges mintázatú (*alárendű*) (25, 28. k). Mindkét hímzésmódban különböző öltésekkel hímezik ki a nagyobbára növényi, ritkábban mértani motívumokból összetevődő mintát. Az öregek körében, a Bákó környéki falvakban, különösen a *tótelékes*, a *neszedilás*, a *kandargó* hím az általános, a fiatalok ingén pedig a *kandargó* (*rákszem*, *babok*, *in*, *butuk*) és néhány éve a *szekercés* (*szekerce*, *kereszt*, *babok*, *csillagok*) hím a legelterjedtebb (29. k). A régi hímeket egyik ingről a másikra másolták, illetőleg az idősek tanították a fiataloknak, néhány éve rohamosan terjed a színes virágmintás bolti falvédőpapírokról lemásolt (*hertyikés*) virághím, mely a hagyományos formától teljesen elüt. Ezt a virághímes inget *nacionálos-ing*nek nevezik, utalván főleg a románságtól viselt virághímes ingekkel való kapcsolatra.

Az ingváll és az ingujj hímzésében falvanként és községenként gazdag változatosság tapasztalható. A tanulmányozott területen Bogdánfalva női ingeinek ingujj-hímzése a környező falvakétól tömött, harántcsíkos színösszetételével válik ki. A trunki és a kalagori nők inkább az apróbb díszítőelemeket kedvelik. Az ujjon még az ingváll és az ingujj-hím között találunk hímet, mely egyúttal a két részt is összekapcsolja (25. k). Ezt keresztaszemes, mértani motívumaiért *enkrecilás*nak nevezik.

A régi ingeken a kézelőt kívülről varrták és az ujj hasítékát szegték: a kézelős ingek terjedésével a kicsi kézelőt néhány éve feltűrik, ezért belülről hímezik (19, 21, 25. k).

Az ing elején és az ingbetoldások mentén szintén színes hímzés jelzi az ing szerkezetét és emeli az ing színhatását. A szélhímeken belül találunk még elől és hátul két-két hímzett sávot, a *csupágvarrást* (11—13. k). Az ing nyakát és mellhasítékát is színes fonallal öltik végig; ez a *bészegés* (25. k; II. 2, 3. színes).

A *magyaros-ing* díszítése annyiban tér el a csángósétól, hogy az ingujj bevarrása fölött a vállon és az ujj közepe táján, a könyöknél hímezik ki (*vállhím* és *könyökhím*). Ezek a hímegek tehát sohasem szöttek, hanem varrottak.¹¹ Az ing elején a hím a toldáson van: *hányással* fogják össze a széleket és a toldást, ezen belül meg egy-egy sor szélesebb hímzéssorból álló *csecshím* díszíti a mellrészt.

Az *emberes-ingen* a széleket *fejérkötéssel jukattosan* fogják össze. Ezt az inget a vállon, az ingujj elején és a nyak körül, valamint a nyakhasíték mentén varrják ki egyszerű hímzéssel.

A *borondzsikos-ing* díszítését a nyersselyem elő részbe vastagabb fénypamutttal szőtt mértani minták adják.

A *plátkás-inge*ket, minthogy nagyjából hétköznapi használatra készültek, díszítetlenül hagyják (III. 1. színes). A fiatalok ünnepi ingén az ujj hosszában és a vállbetoldás mentén keskeny sávban szétszórt egyszínű keresztszemes hímét láthatunk; ugyanígy varrják ki az alacsony gallért is.

A *mokányos-inge*ket a románság ingdíszítéséhez hasonlóan a vállon, az ujjak hosszában és a mell- és hátrészen két-három sor egyszínű keresztszemes, mértani elemekből vagy növényi motívumokból álló hímzéssel látják el (30. k).

Az *ingáját*, kivéve a már említett összevarrási módokat, nem szokták hímezni. Van azonban mindig egy-két olyan ingük is, melyet az egyik szoknyafajta, a *fóta* alól egy-két cm-re kiengedve viselnék. Ennek alját fehér fonállal *rosfelesen*, apró kerek hímekkel varrják ki. Az onyesti csángó nők szoknyáját (*fusta*) alul keskeny gyári *rece* (csipke) díszíti.

Az ingviseletet kiegészítette a derékban háromszor-négyszer körbecsavart (2—3 m hosszú), arasznyi széles, csíkos gyapjú *ő* (öv: 31. k). Ezzel szorították derekukra a bő szabású inget, ez azonban művészi kivitelénél fogva harmonikusan zárta le a kar-, a váll- és az ingelőhímzés alkotta felületet.

„Övök — olvassuk Petrásnál — vagy magok kezek munkája, vagy török szövetű, mellyre kerekítőjüket egy jó ujni szélességű kissebb övvel, mellyet sodrott gyapjúból magok szőnek, szoroson far csontjaikra szorították” (22/1326). Valamivel többet mond róla Imets: „Ezeket [ti. a lepelszoknya-féléket] derékhoz 4—5-ször áttekert vöröses szőröv erősíti meg; e szélesebb övön felül áll a szintén 4—5 tekerítésű nélkülözhetetlen ‘börnyec’, tarka művészi öv, a nőknél azt pótolva, mit a férfiaknál a dűszű” (72). Kovács összezavarja a kétféle öv elnevezését és viseletét, amikor azt írja: „...mely [ti. kerekítő vagy katrinca] testöket ötször-hatször kerítő, kis arasznyi széles övök által aként van a csípőhez szorítva, hogy két szembetalálkozó széle elől takarja egymást. Nevezett övön felül még egy második, előbbinél tízszer keskenyebb ‘börnyec’-nek nevezett tarka szövetű övet hordanak, hasonlólag ötször-hatször kerítvén azzal testöket” (39).

A kétfajta öv közül ugyanis az *ő* a szélesebb, ezt az ingen viselték; a *bernéc* vagy *bernyéc* a keskenyebb, ezzel erősítették föl az ingre csavart lepelszoknya-féléket (1. alább).

Az övet úgy csavarták derekukra, hogy bojtban végződő végét, az *őrostot* hátul az öv alá dugták (31. k). Az öv arra is szolgált, hogy a testnek tartást adjon — akárcsak a széles bőrv a férfiaknál —, ha nehezett kellett emelni. Alóla az inget mindig egy kicsit kihúzták, hogy buggyosan essék körös-körül a szoknyára. Az övet festett gyapjufonalból házilag szőtték. A különböző színű, fehér, fekete, piros, zöld, barna szálát *négyesbe fogták* (kettőt a nyüstbe, kettőt a bordába) és *veres* (piros) beverőszállal *tarkavillásan* (»»»»» alakú mintával) szőtték (32. k). A hétköznapi öv mindig durvább, az ünnepi finomabb cigájafonalból készült. Helyenként (pl. G) öv nélkül is viselték az inget, ahol pedig a rövid ing járta, hozzá sohasem kötöttek övet.

Összefoglalva röviden a moldvai csángó ingek fajtáiról és díszítéséről mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a szabásában ősi, egyenes vonalú, a vászon természetes szélességéhez igazodó ingtípusok (csángós- és magyaros-ing)

mellett, amelyek hajdan a délkelet-európai népek körében általánosak voltak, az utolsó félévszázad folyamán bonyolultabb szabású, több részből álló, testre szabott ingformák (plátkás-, mokányos-ing) jelentek meg és terjedtek el. A díszítés tekintetében rajtuk kétféle technikával találkozunk: az egyik a szőttes és a szőtteshez hasonló sűrű, tömött hímzés, főleg az ún. csángós-ingeken, a másik a ritkább, szétszórt mintaelemekből álló díszítés az ingek egyéb fajtáin. Míg az első díszítési forma — Lükő megállapítása szerint (1936. 109) — bolgár-ukrán, a másik — tapasztalataink alapján — a románsággal való szoros kapcsolatra utal, és valószínűleg a román ingekről került át a csángó ingekre. De mindkét díszítési forma színösszetételében a csángóság sajátos művészi készségének eredménye, s mint ilyen sem egyikkel, sem másikkal nem teljesen azonos. „A hímzésnek a közvetlen célszerűséggel való alkalmazásából is magyarázható — írja Kós (203) —, hogy itt a ‘szabad’ hímzést még nem ismerik, hímzésminták, amilyeneket pl. erdélyi párnacsúpokon, terítőkön látunk, nincsenek. Ezeket egyelőre még a szövésdíszekkel pótolják. Tarka, naturalisztikus inghímzés is csak Szabófalva felé látható, mely az iskolai kézimunka órák hatására terjedt el” (203).

Az ingek kivarrása aprólékos munkát követel és hosszú időt vesz igénybe. Téli időben is beletelik egy-két hónap, míg egy ingvállas inggel elkészülnek. Éppen ezért már a 10—12 éves leánykák is szorgalmasan varrják ingeiket, hogy mire férjhez mennek, 10—14 darab ingük legyen készen.

A csángóság az országban az egyetlen magyar néprajzi csoport, amelynek hímzőművészete olyan erőteljes virágzásban van, hogy a hétköznapi öltözet ruhadarabjain is szebbnél szebb formában jelentkezik.

FELSŐRUHA

A csángó nő felsőruháját a felsőtest melegen tartására való bőr-, posztó- és vászonujjasok és kötött ruhadarabok, valamint az alsótesten viselt különböző szoknyafélék alkotják. A felsőruha anyaga is a háziipar terméke, melyből túlnyomórésztben a nő készíti el az egyes öltözetdarabokat. Egyedül a bőrből és posztóból való vastag felsőruhadarabok előállítására igényel hozzáértő kismestert, aki azonban mesterségét a mezőgazdasági munka mellett mint időszaki mellékfoglalkozást űzi. Ilyen kézműves-kismester csaknem mindenik faluban akad egy-kettő, mégis ismerünk olyan falvakat is, amelyek egyik-másik ruhadarab előállítására rendezkedtek be, mint pl. a Szeret menti Forrófalva és Klézse, ahol több asszony csak az egyik szoknyaféle, a *fata* szövésével foglalkozik. E szakosodás oka abban rejlik, hogy az első világháborútól kezdve megszűnt az e szoknyához szükséges selyemanyag gyári előállítása, és ezek a szövőasszonyok hozzáfogtak annak háziipari elkészítéséhez. Ez azóta is tart. A munkát megosztják: egyik asszony szerzi be a hozzávaló fonálanyagot, másik szövő, s egy harmadik vasárnaponként árusítja.

A bőrből, posztóból és vászomból készített női felsőruhadarabok a csángó öltözet hagyományos darabjai. Ezek szerkezeti azonosságuk folytán szerves tartozékai a Kárpátok mindkét oldalán élő népcsoportok népi ruhatárának. A hagyományos formákat azonban egyedül a csángóság őrizte meg, mert a moldvai románság és az erdélyi székelység körében gazdasági, társadalmi fejlődésük során fokozatosan a polgári öltözet egyes darabjai terjedtek el, és így a viselet lassan a polgári öltözethez idomult. Természetes, hogy a csángó női öltözet is időközben módosult, de ez a változás a székelység és a románság öltözetéhez

viszonyítva csak kisebb mértékben haladt az elvárosiasodás útján és inkább megtartotta sajátos jegyeit. A csángó női öltözet felsőruhadarabjain alkalmazott hímzések és egyéb díszítések ma egy formájában, színösszetételében sajátos népművészet termékei.

BŐRRUHÁK, SZŰCSMESTERSÉG

A bőrruhákhoz szükséges bőrt a *joho*, *báran* és *keske* bundája szolgáltatta. Ennek feldolgozása: kikészítése, ruhadarabbá való alakítása és díszítése már önálló kismestert igényelt, s a nagyobb falvakban (Bf, Szf, Ka, L, O) már régóta *kozsokárok* foglalkoztak — egyéb mezőgazdasági munkájuk mellett vagy ettől függetlenül — a férfi- és női öltözet bőrruhadarabjainak előállításával.

A csángó szűcsmunkát Kós Károly leírása alapján közöljük (1976. 160—2):

„A juhosgazda vagy a *kaszáp* (mészáros) által *megnyúzott* juh bőrért kiszárítják, azután elviszik a szűcshöz, aki a nagyobb ruhafélének (kozsok, mejjes) való bőrt mindenekelőtt *megmossa* hideg vízben, majd *megdubilja* (pácolja). A pác-lé úgy készül, hogy forró vízbe *búzakorpát* tesznek, s miután három napon át így áll, sót is adnak hozzá. A bőroket előzetesen még vizesen egyenként *meghintik* a leülepedett korpával és sóval, és egy-két bőrt egymásra fordítva, azokat *összecsomboliccsák* (felcsavarják) s úgy teszik a páclébe. Itt három napig tartják a bőroket, akkor aztán kiveszik, és kicsombolyítva fordított sorrendben rakják vissza. A bőroket naponta *megforgatják*, s a pácléből akkor veszik ki végleg, »mikor az apró szőr már megy le a csicseinék«.

A kivett bőroket rúdra teszik száradni, mégpedig árnyékba, nehogy a bőr meghúzódjék. Szárítás közben is állandóan *forgatják*. A megszáradt bőrt a mester előzőleg *megnyirikítja*, vagyis egy *mosogatóval* (rongy) megvizezve a földön a bőr sima felét *teszi a horogra*: a bőrt egyik csúpjánál fogva valami gerendához felkötí mellmagasságban, s bal kezével a bőr szélét fogva, a jobb kezében tartott vashoroggal lába segítségével *kihúzza* (Ka), *kinyújtja* (Bf) azt (13. r). A *horog* [*harang*], *kankó* kb. 60 cm hosszú, felül sarlószerű, alul meg kengyellel ellátott vasszerszám (14. r).

Amikor a bőrt így kihúzták, felteszik az *osztovátára* (15. r), és az ide becsíptetett bőrt az éles vaspengéjű *vakaróval* [15. r] *kitakariccsák*, levakarva a bőrön maradt húsos-faggyús részeket. Az osztovátát két lábra helyezték, másfél méter hosszú lécpár, mely közé becsíptetik a megtisztítandó bőrt.

Takarítás után minden bőrt *kifejéritenek*: a bőrt újra az osztovátába csíptetik, majd egy kis *tekenyőből* (16. r) *fejérkőport* hintve rá, ezt a vakaró segítségével a bőr pórusaiba nyomják. A fémhárköpör a helyben található gipszes kőből készül: a követ megegetik, majd szekercével vagy mozsárban porrá törlik.

A kifehérített bőrt a szűcs az *asztalra teszi*, s *szabni* kezdi a megrendelés szerint. A szabás csupán a *singvei* történik (nem szabásminta után). A szűcsing egy kb. méteres farúd, a rajta levő különböző rovasok jelzik a ruhadarabok egyes méreteit (p. azt, hogy a női kurtakozsók ujja milyen hosszú legyen).

A *kusmabőr* (sapkabőr) kidolgozása már másként történik. A báránybőr pácolására kukoricalisztből öntenek *borst* (ciberét), amelyben három napig tartják a bőroket, hogy az *megsebesedjék* (a húsos-faggyas réteg leváljon róla).

13. A bőr kinyújtása horoggal, Bf. Kós Károly után.
14. *Harang* a bőr kinyújtásához, Bf. Kós Károly után.

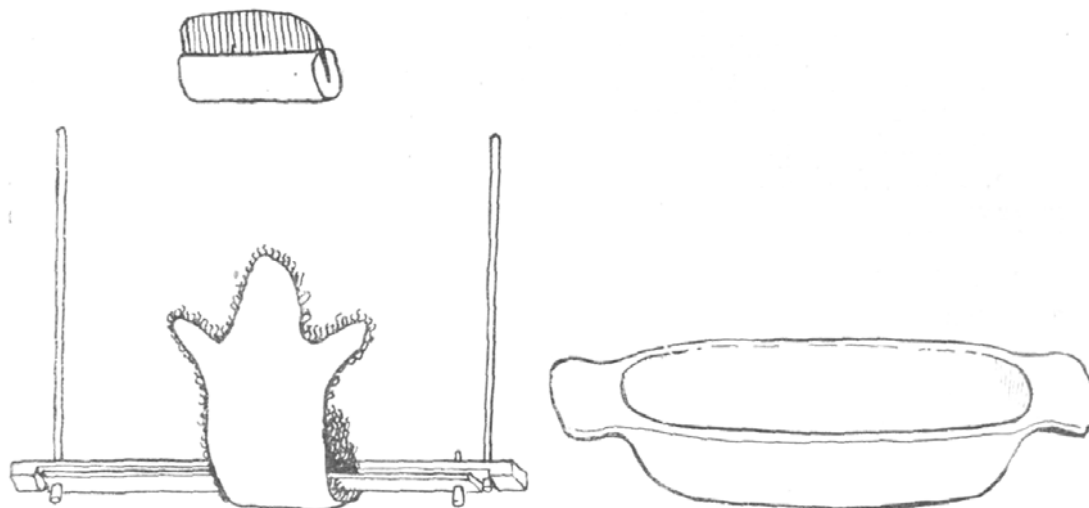
Akkor kiveszik a bőrt, a *bors vígját* (hígját) leöntik egy tiszta edénybe, megsózzák, s abban tartják további 3 napig.”

A bors különben ecetpótló is volt a csángó háztartásban. Erről emlékezik meg Petrás is egyik Döbrenteihez írt jegyzetében: „*Borcs* ritka ház, mellynél nem találtatik egy dézsába meleg vízzel leforrázott korpa, melly rövid idő alatt megsavanyodván, eczet helyetti savanyítóul szolgál mindennemű ételbe, mint hogy eczettel nem élnek; azon levet pedig, mit e korpa savannyal készítenek, akár mi legyen is borcsos lóvnek mondgyák; ilyen a borcsos tyuk, borcsos bab, s.t. Nevét alkalmasint a borhoz igen hasonló ízétől kölcsönözte, avagy a borfővéshez hason forráson által menetele adta neki” (Petrás, 1979. 1410).

„Vannak pásztorok, akik *johósavóban* is pácolják a kucsmabőrt, de az »nem olyan jó, mert a kusma bőre ködös üdöbem örökké átmedvesedik és hamar elrohad.«”

A csángó női öltözetben szabás szempontjából kétféle bőrruhát különböztetünk meg: az ujjatlan *keptárt* és az ujjas *kozókot*. Mindkettő viselete és díszítése életkor és alkalom szerint változik.

Noha a források nagyon szűkszavúan utalnak e bőrruhafélékre, de kiemelik egyik igen jellemző vonásukat: díszítésük szembeötlően szép és gazdag voltát. „Télben közönségessen viseltetik — írja Petrás a férfi bőrruhadarabokról (21/1326) — a' hosszú bőr öltöny kosók, mellyet az érdek szerint különféle selyem, vagy másféle fonallal varrott virágokkal meg rakatni szeretnek. Vagyon ismét bőrből készült melleny, mellyet saját névvel bundának neveznek, ez főképp az ifiaknál minél himessebb, annál szebbnek tartatik.” A női öltözet ismertetésében erre vonatkozólag megjegyzi: „Télben Kosókot és bun-

15. *Osztováta* és *vakaró*, Ka. Kós Károly után’.

16. *Tekenő* a *fejérkőpor* tartására, Ka. Kós Károly után.

dát a’ férfiakkal egyenlőt viselnek” (22/1326). Döbrenteinek írt válaszaihoz fűzött jegyzetében utal egy harmadik bundafélére is (23/1327): „Meg kell továbbá itt szorosan jegyezni azt, hogy a Moldvai csángó Magyarok még se posztó, se más karton szövetű ruhákat nem viselnek, valamint a’ férfiak, ugy asszonyok némelly prémes, régi elődeiktől maradt kaczagányokon kívül, azokat is csak a’ fiatalabb nők.” Imets nem ír bőrruhákról, Kovács pedig Petrással ellentétben bundán nem a bőrmellest, hanem a kozsókot érti: „... téli öltöny gyanánt *bundát* használván, mellyet... ‘*kozsóknak*’ neveznek” (39).

A keptár a leányok és fiatalasszonyok munkanapi és ünnepi felsőruhája, melyet ősszel és tavasszal az ingre, télen a kötött ruhadarabokra szoktak öltetni. Ilyenkor rá még posztókabátot is vesznek. A női keptár mindig előlgombolós, bár begombolva csak nagy ritkán viselik.

A hétköznapi keptár juhbőrből, az ünnepi, hogy hímezni lehessen, puhább báránybőrből készül. A hétköznapi csak vékony fekete irha szegővel, a *zámc*-cal szegik körbe, és a két oldalzseb rávarrása mentén díszítik egyszerű *kandargós* (hullámvonalas) hímzéssel. A módosabbak a bőrszegőn kívül rövidre vágott, 4—5 cm széles *primbőrrel* is körbeszegik, és ebből tétetnek rá gallért is (33. k).

Az ünnepi keptár a hímes-inggel együtt a női öltözet legszínompásabb darabja, mert elejét, oldalrészét a karkivágás mentén és hátát alul színes gyapjúfonallal hímezik ki és színes irhaszegővel szegik be. E hímelosztás a csángóság körében általánosnak mondható. Díszítetlenül csak a hát középső része marad (34. k). Ez különbözteti meg a csángók keptárját a románokétól, melynek hátát is teljesen kihímezik vagy bőrrátéttel díszítik (36. k).

A hímes keptár legszembeötlőbb díszítőmotívuma a prémszegély mentén húzódik végig, s eszerint a keptároknak két fajtáját különböztetjük meg: a *kandargós*- (36, 37. k) és a *patkós-keptárt* (34. k; VI. 1—3). A *kandargós* hímű keptáron a főmotívum egy több színű hullámvonal, mely az elő közepétől indul ki, s alul körbe fut. Ez a hím öt *szenetor* vagy *szenetur* (lapos öltéssel kivarrt) hímzéssorból áll (36. k). A hullámvonal közeit apró *embrekált*

(szintén lapos öltéssel varrt) *levélkék* töltik ki. Föléje azután 3—4 sorban újabb díszítőelemek kerülnek: egy sor *cérnázás*, mellyel az irharátétet varrják a bőrhöz, azután a *kozsockáröltéssel* varrt *betáje* vagy *bodzabél*-hím, majd egy sor *veres-szenetur*, mely fölé egy sor *barackmagház*-hím kerül. Ez minden tizenkét hím után megismétlődő deltoid alakú hímekből áll: 3 vörös, 1 kék, 1 sárga, 1 kék, 3 vörös, 1 zöld, 1 rózsaszín, 1 zöld stb. előlről. Ez a két sor még egyszer megismétlődik, s legfelül egy sor *legyecske* — apró fekete pontokból álló hím — zárja le a díszítést.

A karkivágás mentén csak egy vagy két sor díszítés tűzódik végig, az oldalrészeken pedig trapéz alakú dísz látható.

A patkós keptár díszítésében a főhím a félkör alakú több színből álló *patkó* (34. k; VI. 1—3 színes). E fölé a már említett mintaelemekből formált hímzessorok kerülnek, csupán a barackmagház-hím helyett szoktak egy széles lapos hímzéssel kivarrt *umpletur*-hímet alkalmazni. Egyébként a mintaelemek sorrendjében a csángó bőrmellrevalókat vidékenként nagy változatosság jellemzi (38. k).

A keptár elejét, alját, kar- és nyakkivágását 4—5 cm széles gyapjas *primbőr* (prém) szegi be; ezt az újabb keptárokon, a 40-es évek végétől a gyári *szőtt primos* (gyapjúszőttés prémutánzat) helyettesíti.

A keptárra hímzett mintaelemek idők folyamán megsokasodtak, utóbb azonban, mivel a kivarráshoz szükséges színtartó pamutfonal nem volt kapható, el is maradtak. A múlt századi női keptárokon még csak egy-két sor dísz volt látható (többnyire bodzabél-hím), ma már a hím az egész előtt s a hátat is csaknem teljesen befedi. Ezek a *nagyírt* (széles díszítésű) keptárok a jómód kifejezői voltak, és román keptárok hatására terjedtek el a jobb módú csángók körében, így Bogdánfalván is. A sok hímzés következtében a keptárok meg is rövidültek, *megkucorodtak* és szűkebbé váltak. Az ötven évvel ezelőtti bőrmellrevalók ugyanis tenyérnyivel voltak hosszabbak és a karkivágásuknál pl. olyan bőek, hogy a kezét itt beléjük lehetett dugni.

A színes gyapjúfonal elmaradása következtében a bőrruhadarabokon már bekövetkezett az, amitől az ingek esetében is tartani lehet: az 50-es évektől már egyre több hímzés nélküli, ún. *kicsikeptár* készül (39. k); így a felnőttek bőrmellrevalói a leánykákéhoz válnak hasonlókká, és a csángó díszítőművészet e fejlett és virágzó ága sorvadásnak indul. Ezekben a kicsi mellrevalókon a színhatást a különböző színű (piros, barna, fehér, fekete) irhaszegély alkalmazásával¹ érik el. Míg a hímes mellrevalók zseb nélkül, a kicsi keptárok, a hétköznapiak mintájára, zsebbel készülnek.

A hiányon egyelőre úgy segítenek, hogy a hímes mellrevalókat csak nagyünnepekkor és mindig csak felsőruhának veszik föl, télen, amikor pl. még posztókabát is kerül föléje, csak a kicsi mellrevalókat viselik.

A hímes mellrevalóknak az ünnepi viseletbe való szorulását még egy másik körülmény, drágaságuk is okozta. Kihímzésükhöz 6 pászma vörös, 3 pászma fekete, 3 zöld, 3 kék, 1 sárga, 1 rózsaszín fonal szükséges. Ez gramm szerinti elosztásban kb. 250 g veres és 200 g egyéb cigája gyapjúfonalat igényel. A hímzéshez szükséges fonalmennyiség arányából egyúttal a csángó mellrevaló színösszetételét is megállapíthatjuk: itt is, akárcsak az ingeken, a vörös, kék, zöld, fekete színek kontrasztos alkalmazásával éri el a csángó hímzőművészet a nagyszerű színhatást. A színeknek ez az élénk ellentétes alkalmazása különíti el a hímzett bőrruhadarabokat a románságtól, melynek

hasonló ruhadarabjai inkább „egymódu”-ak (egyszínű), a vörös helyett inkább fekete színnel.

A bőrruhák másik fajtája a télen viselt hosszú *bunda* vagy *kozsók* (40. k; VI. 1—2 színes). Viselete csak az idős asszonyok körében általános, a leányok és fiatalasszonyok helyette inkább posztókabátban járnak; csak egy-két módosabb család csináltat a nagyleány számára rövid kozsókat (41. k). A kozsóknak az öltözetből való kiszorulását nem annyira díszítésének drágasága okozta, hanem az, hogy alapanyagához aránylag nagy mennyiségű (14 darab) és jó minőségű juhbőr ‘szükséges: 1—1 az elejébe, 1 nagy a hátába, 6 a *rokójába*. (alsó részébe), 1—1 a két ujjába, 1 a toldáshoz és az oldalbetoldáshoz (*klin*), 2 fekete pedig a prémszegőbe.

A régi kozsókok — Bogdánfalván csaknem mind ilyeneket viselnek — szárközépig értek. Díszítésük a mellen, az összegombolás és körben a szél mentén meg az összevarráson alkalmazott keskeny hímzés, amely csak a rokolya-rész hozzávarrásánál szélesedett ki. Itt a körben futó és az összevarrást fedő kandargós vagy patkós hímből arasznyi távolságra lefelé mértani és virágmotívumokból (szár és levél kombinációjából) álló hímzések töltik ki a rokolya nagy sima felületét (40. k). A kozsókat is fekete prémszegő szegélyezi, ebből az ujjak végére két sort tesznek. A kalagoriak kozsókjá rövidebb, csak combközépig ér, és itt még a nagyleányok is viselik a régi keptárokhoz hasonló, csak a szélek és az oldalbetoldások mentén hímzett fajtáját (41. k).

A rövid és ujjatlan bőrruhafélék ma is általánosan viselt darabjai a női öltözetnek, a hosszú kozsókokat azonban a posztókabátfélék az idősebbek ruhatarába szorították ki.

Szöttes és kötött felsőruhák

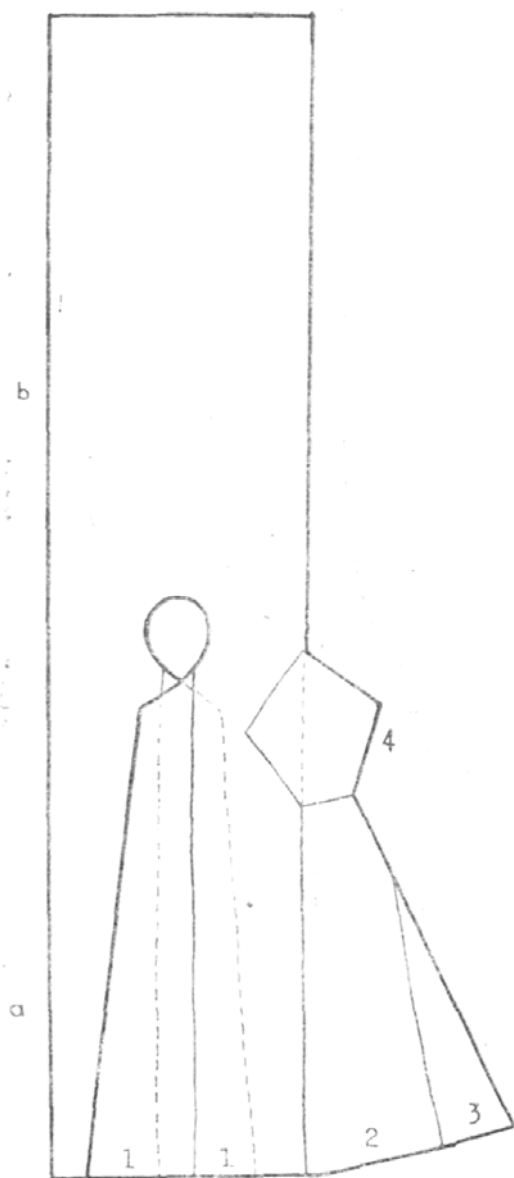
A szöttes és kötött felsőruhadarabok is a nő keze munkájának termékei. A csángó női öltözet szöttes darabjait a múlt században szintén a nők készítették otthon. Erre utalnak Petrás szavai is, amikor így tájékoztatja Döbrenteit: „... a férjek pedig nagy szégyennek tartanak olyas ruhát viselni, a’ mellyet nem kedveseik készítették.” Viszont a posztóruhadarabok viseletére vonatkozólag azt olvassuk nála, hogy „a’ Moldvai csángó Magyarok még se posztó, se más karton szövetű ruhákat nem viselnek”. Itt minden bizonnyal a szövetkelmének a moldvai csángóság öltözetéből való hiányzására akarja felhívni a figyelmet, mert ez — mint írja — a román férfiöltözetben korábban már divatozott: „... a’ harapódzó divatozás és fényűzés ideis el hatván,... már el szorták (kiknek módgyok van benne) régi viseletüket, ‘s azt posztóval [értsd: szövettel] válttyák fel (23/1327).

A házilag előállított posztóruhadarabok ugyanis a moldvai csángóság körében, mint másutt is, a hagyományosnak mondható régi ruhadarabok közé tartoznak, és készítői hosszú időn át az asszonyok voltak. Csak az első világháború után ment át az egyes ruhadarabok elkészítése a kismesterek kezébe. A kismesterek általában a katonáskodás ideje alatt mint szabók tökéletesítették eddigi tudásukat, és szolgálatuk letelte után hazatérve, szabómesterekként igyekeztek anyagi helyzetükön javítani. Tevékenységükkel nemcsak a falu ruhaszükségletét fedezték, hanem a városi divat gyors közvetítőivé és terjesztőivé váltak. Ennek hatására az öltözet mind anyaga, mind szerkezete szempontjából bizonyos mértékben átalakult és újabb ruhadarabokkal egészült ki. Ez a számbeli gyarapodás azonban nem minden esetben jelentett művészi szempontból is gazdagodást, mert több hagyományos öltözetdarab és díszítési

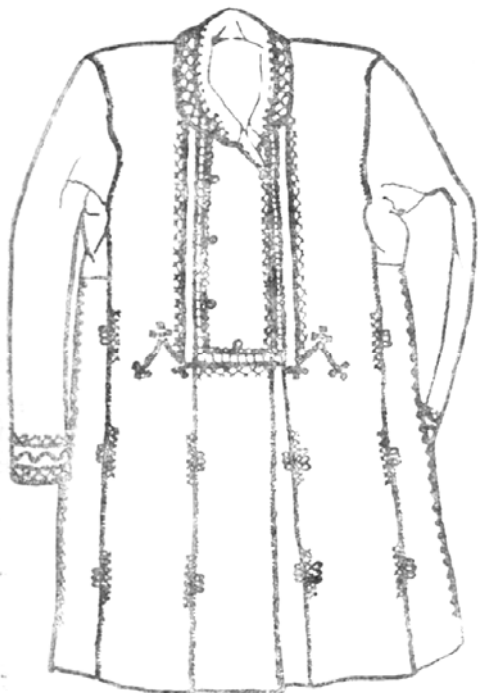
forma szorult ki, és helyét a hagyományos formát megbontó darabok és motívumok foglalták el.

A szöttes posztó-felsőruhának egyik legősibb darabja a *szoknya* (szokmány), mely a székelység körében zeke vagy cedele¹², a románságnál pedig *szumán* (suman) névvel fordul elő, és szerkezetének alapvonásaiban a csángó szoknyával egyezik meg. Nők és férfiak egyaránt viselik, ma azonban ősi formájában csak az idős asszonyok ruhatárában található meg, a fiatalok és a férfiak egy rövidebb, a városi felsőkabátok szabását követő fajtáját, a *szurtukot* hordják (Lükő, 1936. 114; Kós, 1976. 208).

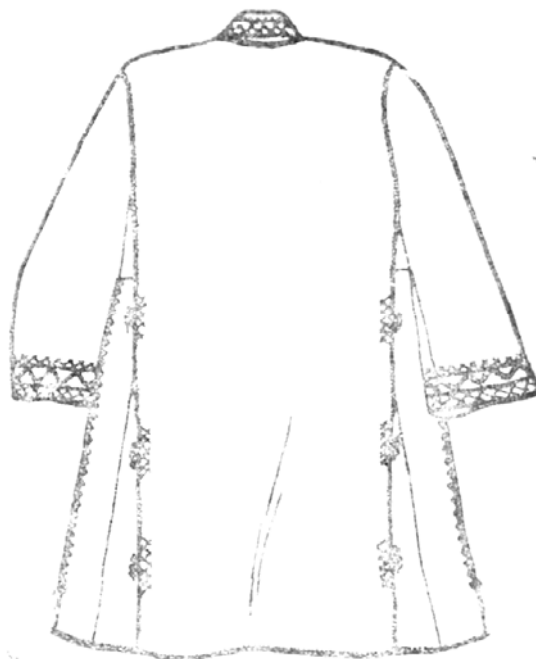
A szokmány szabása az elől toldott magyaros-ingéhez hasonlít, mert *elejt* és *háta* egy darabból állott, és közepén felhasított elejébe a nyakkivágástól lefelé még egy átlósan kettévágott szél két darabját, az *ináintyét* toldták, úgy, hogy a felszélek szélesebbik felükkel lefelé álljanak (17. r; 42—43. k). Az

17. A *szoknya* szabásrajza: a. *elej*, b. *háta*, 1. *ináintye*, 2. *nagyfaldur* vagy *aszaj*, 3. *kislefaldur*, 4. *páva*, Np.

18. A szoknya elejének díszítése, Np.

19. A szoknya hátának és ujjának díszítése, Np

alsó rész bővítésére még egy további, átlósan kettévágott szél, a *nagyfaldurt* vagy *aszajt* varrták, amely azonban az egész előhossznak csak háromnegyede (42. k). Ehhez tolták hozzá hátul a *kisfaldurt*, mely még bővebbé tette a kabát alját (43. k.). A nagy oldalbetoldást, hogy a kabát alja harang alakú, rokolyás esést kapjon, középen hosszában összevarrták, *elaggatták*.

Az *inguja* (ujja) bősége is egy-egy szél volt, melyeket egy 30×30 cm nagyságú hónaljbetoldással (*páva*) varrták az elő- és hátrészhez, valamint az oldalbetoldáshoz. Az oldalbetoldások kiképzésében helyenként eltéréseket tapasztalunk, így pl. a kalagori újabb keletű szokmányon az ék alakban bevágott párhársz csaknem az oldalbetoldás közepéig nyúlik le.

A nyakkivágásra egy 10 cm széles, letűrt vagy álló *gallér* került; ennek elejét letűrt formában kerekre szabták.

A szokmány fehér, barna vagy fekete posztóból készült. A fehéret általában a nők viselték, ma már csak nagyon kevés található belőle. Kényes volta miatt, helyette barnára festett fajtái terjedtek el. A szokmányt télen hétköznapi és ünnepen hordták. A hétköznapi díszítetlen volt, és *kiötve* (felöltve) viselték. Az ünnepit zsinórozták és a nők általában *palástul* (vállra vetve) vették föl.

A múlt századi ünnepi posztókabátokat csak a varrások és a szélek mentén díszítették egyszínű fekete háziszöttes gyapjúzsinórral, a *szeráddal* (18, 19. r; Kós, 1976. 208. 90. kép).

Erre a szegőzsinórra találunk utalást Petrásnál is, amikor a tőle gyűjtött egyik csángó népdalhoz magyarázatot fűz:

„... Van nekem éjedészem,
Sz' földgyig érő mentém
Mikor őt kereszem
Féjel vállamra vetem.

Megesz bongosztatom
Bongolyó könyüimvel
Meg száradoztatom*
Hosszu uttyaimval
Megesz premoztatom ...

* szárad = vékony négyszegű sinor, mit az asszonyok gyapju fonálbul készítenek, leginkább csak kéken és feketén festve, a kéket a fekete, a feketét pedig a fehér szoknyára száradozván fel az az a varrásokra kívül a szoknya színén, apró karikákba úgy felszáradozzák, hogy a varrás ne látszodjon. — Készítenek kissé vastagabb száradot is, mely mégis ritkán van egy ujjnyi vastag, ebből készülnek a szoknya gombjai és gombházai. De szoknyát szabni, varrni, száradozni, gombokat és gombházakat kötni nem az asszonyok, hanem férfiak kötelessége a kész anyagból” (Petrás, 1979. 1405—6. 8. népdal).

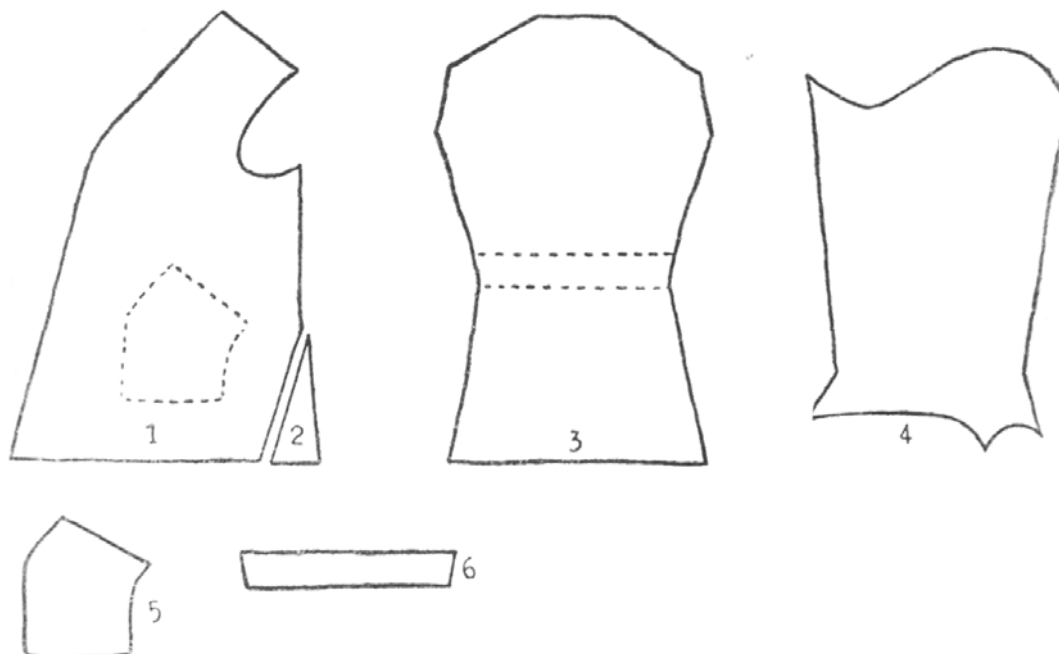
Egy szokmányhoz kb. 20 m zsinór kellett. Az első világháború után a sűrű zsinórozású román posztókabátok mintájára a csángó szokmány is dúsabb zsinórozású lett: elejére, a betoldások mentére, a derék-összevarrásra, a gallérra, az ujjak végére is zöld, rózsaszín, fehér, égőpiros gyapjúzsinórból különböző hurok alakú *csicsürgő* (zsinórdísz) került. Emiatt az újabb szokmányokat *rázás-szoknyáknak* is hívják. A megrendelő anyagi helyzete szerint találunk 60—200 m zsinórral díszített szokmányokat is. A régi, egyszerűen zsinórozott szokmány elkészítése kétnapi munkát igényelt, az *írott* — erősen zsinórozott — szokmányéhoz legalább öt nap kellett. Éppen ezért ez utóbbinak a csináltatási ára is a réginek csaknem kétszerese volt, gyűjtésünk idején kb. 400 lej. Ma, ha szokmányt készíttetnek, zsinórozás nélkül viselik.

A szokmányok helyét az ünnepi viseletben a rövid, városi mintára szabott posztókabátok, a *szurtukok* vagy *visztonok* foglalták el (20. r, 44. k). Ezek előállításuk sokkal olcsóbbá került.

A posztókabátok kb. 20 éve jöttek divatba, s eleinte fehér (főleg azok, amelyeket szoknyából alakítottak át), majd sötétbarna háziszöttes *pivált* (ványolt) posztóból készültek. Ezek a kabátok már teljesen a testre szabódtak: bőségük csak egy szél posztó, melyet csak az oldalba varrt kis betoldással, a *pecnikével* bővítették ki. Az elejét és hátát is két külön darabból varrták a vállon össze. Elöl két oldalra egy-egy ferdén vágott *buzunár*, háta közepére pedig hullámvonalas szegélyű *gájka* került. Elöl, a gallér szabása szerint — apacs- vagy sálgallér — 4 vagy 3 gombbal gombolódott. Itt a *bongház* (gombház) helyett sokszor *kolcinát* (vitézkötést) is láthatunk.

Díszítésére az ujj aljára, a gallérra és a zseb szélére *pántyikát* (lapos fekete zsinórt) használtak. A gallért és a zsebet fekete bársonnyal is szokták borítani.

A románok kabátféléje, a *taui* szabásában hasonlít a csángókéhoz, csak díszítésben tér el tőle, mert — mint már említettük — ezt, a zsinórszegőn kívül az ujj végén, a gallérján és a hátpántján még gombolyagzsinórral, suttáyszerűen (*kandargós-sútás*) is díszítették. A jómódú román gazdák asszonyai pedig szőrmével bélelt, széles prémgalléros, rövid fekete posztókabátot, a *kacavejkát* viselték (45. k).

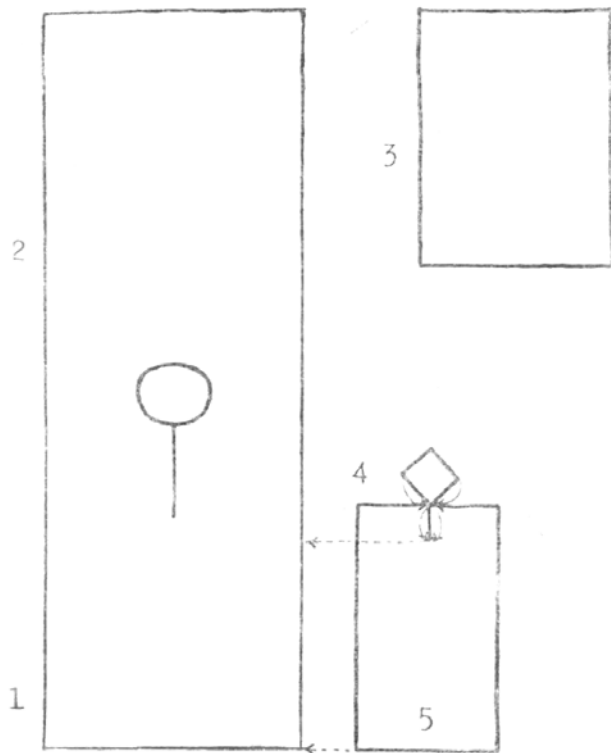

20. A szurtuk szabásrajza: 1. elej, 2. pencike, 3. hát, 4. ujj, 5. zseb, 6. gájka, Np.

A vastag posztóruhadarabokon kívül a csángó női felsőruhában találunk még néhány vékonyabb, az időjárási viszonyok szerint viselt ruhadarabot. Ezek közül legősibb a házivászon *kemeszój*, melyet a múlt században még viseltek, ma azonban csak a 70 éven felüliek ruhatárában találjuk meg (21. r; 46. k). Az egy szél bőségű, egy darab vászonból álló ingféle szabása nagyon egyszerű volt: a vászon közepén, hogy a fejet be lehessen dugni, jó arasznyit behasítottak és a nyakrészt kikerekítették. Az előt és a hátat oldalbetoldással (*faldurka*) varrták össze, a szabad végű ujjakat pedig egy kis *páhecskával* (hónaljbetoldással) varrták hozzájuk. Nyári mezei munkához vették föl és az ingre húzták rá, tehát az alját nem kötötték be a szoknyába. Ebben a formájában, elől nyitott változatban az Erdély-szerte viselt *firizs* vagy *fris-kó* megfelelője (ND 1976. 71—2).

A városi kötött ruhadarabok megjelenésével és általánossá válásával a fiatalság körében is kb. 20 éve a különböző színű (fehér, zöld, veres és kék) és mintájú (*fenyőágas*, *kétkandargós*, *kigyószemes*), házilag kötött *gyapjúflanyélák* terjedtek el. Ezeket az időjárás szerint, de főleg hűvös időben, alsó- (a keptár alatt: 34, 39. k) és felsőruhaként (az ingen) viselik. Onyest környékén az ujjatlan, városi pulóverhez hasonló fajtáját, a *tyeptyerikát* is hordják. A fiatalság köti a *guzsalyasban* (fonóban). A nőké gallér és zsebek nélkül készül, és öt házi kötésű *bonggal* (gomb) gombolódik. A gombokat a szélkötésre, a *bencára* varrják, az alját pedig, hogy testhezállóbb legyen, tömöttebbre kötik; ezt a tömött kötetést *gumának* hívják, mert ide gumizsinórt is szoktak bevarrni. Általában egy viselő és egy ünnepi van belőle.

A kötött ruhadarabok mellett a meleg bundafélék pótlására az utolsó tíz évben jelentek meg a vastag, virágmintás flanellből (szibír) készült kicsi kabátkák, a *motton flanyélák* vagy *bundérok* (22. r; 47. k). Szabásukat tekintve a mell- és hátrészüket állhat három darabból: két elő- és egy hátrészből, de

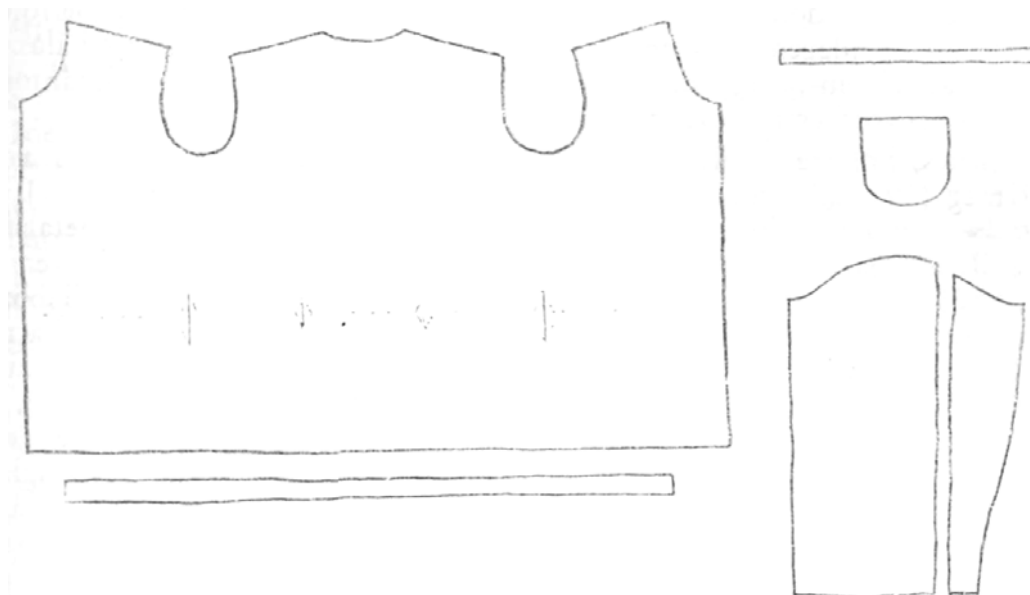

21. A kemeszój szabásrajza: 1. *elej*, 2. *hát*, 3. *ujj*, 4. *páhecska*, 5. *faldurka*, Np.

egy darabból is, mint pl. a kalagori fajta (23. r). Gallér nélkül, két egyenes rávarrt zsebbel készítik, ujját, hogy elég bő legyen, alul kis betoldással, *pen-cikével* vagy *klinecskével* toldják ki, s varrják rá az előre, illetőleg a hátra. Vá-szonbéléssel vagy bélés nélkül készül, és a hétköznapi meg ünnepi öltözetben egyaránt előfordul.

22. *Motton flanyéla*, Ka.

23. A motton flanyéla szabásrajza, Ka.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a múlt századi posztóruhafélék mellett a gyáripari termékek térhódítása folytán a női öltözetbe egyre több a vastag posztóruhadarabot helyettesítő, alkalom szerint viselt, városi mintára készülő öltözékdarab került, melyeket a csángóság beillesztett hagyományos ruhatárába.

SZOKNYAFÉLÉK

Anyag szerint az alsótestre csavart lepelszoknyáknak négy fajtáját különböztetjük meg: a háziszóttos gyapjú *katrincát* vagy *karincát*, a régen gyári selyemből, most cérnából és selyemszálból készített *fatát*, a gyári pamut *pestimánt* és a klott *fustát*.

Ezek közül a legősibbnek a *katrincát* tekinthetjük, mert anyaga a házilag előállított gyapjú- vagy kenderfonál, a többi lepelszoknya valószínűleg a múlt század folyamán a gyári anyagok népszerűsödésével és elterjedésével honosodott meg a csángó öltözetben: előbb a fóta, majd pedig a *pestimán* és a *fusta*.

Feltevésünkben megerősítenek a források ide vonatkozó adatai is. „... alsó ruhájokat teszi — olvassuk Petrásnál (22/1326) — egy magok által szőtt kerekítő, melyet vagy »kerekítőnek«, vagy... *katrinczának* neveznek, és vagy festett gyapjuból különféle színekkel öltve, vagy csupán sűrű kenderfonalbul van szöve.” ... „Az ünnepi kerekítőjök különös selyemmel szőtt, melyet a városon vesznek és »*Fatá*«-nak neveznek, vagy pedig egészen pamut szövetű kék kockás, melyet »*Pestyimán*«-nak hívnak.” Imets leírása e lepelszoknyák viselésének sajátos módját szemlélteti: (Gorzafalván) „A menyecske ki itteni szokás szerint, a tagokra teljesen rákanyarított *katrincát*... viselt” (31). „Legsajátosabb — közli alább a csángó viselet általános leírásában (72) — a *fata* (teljesen övező *katrinca* az erdélyi marginianoknál), mely nyáron kékkockás kartonból, télen pedig saját szóttos fekete szőr-kelméből áll, mindkettőnél tarkázott és vörösön sávozott széllel. Ez öltöny oly szoroson feszül a testre, hogy

a far és combok domborodásait plasztikailag szemlélteti, min a belföldinek nem, hanem az idegennek megesik a szeme. Ez öltöny előzárkozó választását a lányoknál selyem-, vagy más finomabb kelméből álló tulpán (tulipántos előkötény) fűdi, vöröses alapszínnel.”

Érdekes, hogy e lepelszoknyák közül Kovács csak a katrincát és a fótát említi meg (39): „A szoknya helyét sötét színű, általuk »kerítő«, [...] »katrincának« nevezett szövet-darab pótolja, mely(nek)... két szembetalálkozó széle elől takarja egymást” ... „Az egész ruházat önkészítmény, kivéven ... a sötétkéből kockázott vörhenyesbe játszó ünnepi kerítőt, melyet különböztetés okáért »fatá«-nak hívnak.” Kovács rajzán a csángó leány szintén katrincát visel (2. k.). A minőségbeli különbségre utal Rubinyi szűkszavú tájékoztatása is (1901. 169): „A csángóasszony szoknyája egy téglalap alakú daróc [!], vagy alól csíkos, vékony kelmedarab, amelyet egyszerűen a derekuk köré csavar-nak. Az előbbinek ... *katrinca*, az utóbbinak *pestimán* a neve.” Itt a „daróc” megjelölés bizonyára az anyag minőségére vonatkozik, mivel a katrincát általában vastagabb és keményebb szálú gyapjú- vagy kenderfonalból szőtték, szem-ben a selyemből vagy cérnából szőtt egyéb lepelszoknyákkal.

E szoknyafélék viselete a csángóság körében általánosnak mondható, ki-véve az onyesti nők szoknyaviseletét. Itt ugyanis az egyszerű, elől zárt szoknyát is megtaláljuk, s ennék *rokoja* vagy *rokola* a neve. Ez a székely öltözettel való kapcsolatra utal és annak egyik darabját képviseli.

A szoknyafélék készítése és viselési módja csaknem mindenütt azonos, csupán díszítésükben találunk vidékenként és falvanként kisebb-nagyobb eltéréseket. A hozzávaló gyapjúfonalat — kivéve a cigáját — házilag állítják elő és házilag is festik meg házi, illetőleg gyári festékkeverékből készített festékkel. A többi fonalat a városból szerzik be.

Viselésük korosztályok és alkalmak szerint oszlik meg.

Közöttük a legrégebbi és a múlt század közepéig egyetlen szoknyaféléjük a *katrinca* vagy *karinca*. A *katrinca*, múlt századi nevén *kerítő* vagy *kerekítő* (Petrás, 22; Kovács, 39) egy 1,40 vagy 1,55×1 m nagyságú téglalap alakú, négynyüstös szöttes fekete gyapjúkendő, melynek két végébe 30—35 cm szélességben falvanként különböző színezésű és szélességű függőleges csíkokat, *katrincavéget* szőnek (III. 1, VII. 3—4 színes; 49. k.). A *katrinca* alapfonala az *ibrisin* vagy újabban — kb. tíz éve — a *papióta*, amelybe durvább (*curkája*) vagy finomabb (*cigája*) fekete vagy a végeknél piros, zöld, kék, sárga gyapjúfonalat vagy selyemszálat (*matásza*) öltenek. A cigájából és selyemszálból szőtt katrincát a 30-as—40-es években kezdték készíteni, amióta ezeket a fonalakat a gyári textilipar nagy mennyiségben hozta forgalomba. A beverőszál minősége szerint különböztünk meg hétköznapi és ünnepi katrincát.

A hétköznapi és a téli *katrinca* durvább gyapjúból, az ünnepi selyemszálból vagy finomabb gyapjúból készül. A selyemből szőttet csak nyáron viselik. Helyenként (pl. Trunkon) a szegénység körében hétköznapi négynyüstös kendervászonból készülő *lepedőkatrincát* is hordanak.

A *katrincavégek* csíkozása életkor és vidék szerint különbözik. Általában a *katrinca* vörös csíkjai a nagyleányok viseletében a legszeleesebbek, a kis-leányokéban és a fiatalasszonyokéban már keskenyebbek, az öregasszonyokéban pedig a legkeskenyebbek. Falvanként a sávok színösszeállításában és szövési technikájában mutatkozik különbség. Így pl. Bogdánfalván a széles, Kalagoron és Trunkon a keskeny csíkú, *vresztaju* (*vriszta*, *viriszta*) katrincákat

kedvelik (48. k). Nagypatakon a csíkok közé öt lilás szedett csíkot szőnek (*szedett-katrinca*), Gajdáron csak fele szélességben, de az egész véget föl-szedve díszítik (*választott-katrinca*: 49. k), az onyesti nők pedig arasznyi fekete rész kivételével (felöltéskor ez kerül hátulra) az egész katrincát csíkozzák. Ide olykor ezüstszálat is szőnek be: *Tyiros karinca és van, tyir s petyála van öive belé s gyapju vriszta, s közöttte tyiroskák* (Márton, 1972. 571). „Klészén csak 3—3 keskeny piros csík van a katrinca két végén; Szabófalván a nagylányok katrincáján a legszélesebb, a kislányokén és a fiatalasszonyokén már keskenyebb, az öregasszonyokén alig látható” (Kós, 1976. 204). Gorzafalván az asszonyok és leányok katrincája mind egyforma, de a környező falvakétól elütő. Színei a következők: piros, sárga, zöld; sárga, piros, zöld; piros-
veres, zöld, fehér; kék, fehér, pirosveres; fehér, kék, fehér; pirosveres, zöld, sárga; rózsaszín, sárga, zöld. A katrinca alsó szélét és elejének felét háromszor három szálból font tarka zsinórral, *szeráddal* szegik be, *szerádozzák*, hogy ne feseljék ki. (A szövésnévből adódó vidékenkénti, sőt falvankénti változatokra nézve lásd a szöttesekről szóló fejezetet.)

A katrinca felöltési módja mindenütt azonos: az ingre csavart széles övre kerül a katrinca felső szegélye, melyet vagy jobbról, vagy balról úgy csavar-
nak az alsótestre, hogy a vége a leeresztett kéz irányával egy vonalba essék (48, 49. k). Így a katrinca vége éppen az ölet és a lábakat takarja.

Felerősítésére egy 2—3 m hosszú 4—5 cm széles tarka szöttecs öv, a *bernyéc* szolgál, melyet a derékon kétszer-háromszor is körbecsavarnak és a bojtos végét oldalt vagy hátul dugják el (VII. 3; 50, 51. k). A bernécet is házi-
lag szövik két nyüsttel, borda nélkül. Durvább és finomabb gyapjúfonálból készül, aszerint hogy viselőnek vagy ünnepinek szánják. A fiatalok *szedett*, az
öregék *sík-* (sima) *bernyécet* viselnek, mindkettőt különböző díszítőelemekkel (*pattanás, kereszt*) ékesítik (VIII. 1. színes). Lészpeden hímezni is szokták. Ennek szélessége is életkor szerint változik. A bernéc színei: pirosveres, fehér,
kék; fehér, sárga, pirosveres; zöld, pirosveres, rózsaszín; pirosveres, zöld; piros-
veres, sárga, fehér; kék, fehér és pirosveres. Minden színből hat-hat szál kerül egymás mellé.

Ha ünnepekkor házimunkát végeznek, az ünnepi katrinca két végét az övbe *tűrik* vagy *felakasztják*, hogy az elejét védjék és könnyebben mozogjanak. Így viseli katrincáját a kelgyeszti menyecske is Lükő könyvének (1936) II. táblája 9. fényképén. A más hazai, kelet-erópai és távol-keleti népekkel és népcsoportokkal való viselésbeli hasonlóságból eredő kapcsolatokra utal Kós Károly *A kalotaszegi muszuj* (1964) című tanulmányában, ahol ennek a lepel-
szoknyának viselési módját több fényképpel és rajzzal is bemutatja (166—176).

Az ünnepi szoknyaviselet másik két darabja a *pestimán* és a *fata*. Mindkettőt már a múlt században is hordták, akkor gyári anyagból készült. A pestimán ma már csak elvétve látható, de emlékét őrzi a *pestimánmódú-katrinca*, mely díszítésében a régi pestimánt igyekszik utánozni (51. k), a fatához szükséges anyagot pedig egyes községekben ma háziiparszerűen állítják elő (1. fent). A múlt században „erdőntúli” (erdélyi), azaz székely vásárosok árusították ezeket a valószínűleg a brassói gyárakban készített szoknyaanyagokat.

A pestimán a katrincához hasonló nagyságú fekete-sötétkék kockás, vékony lepeliszoknya volt, melynek szélét három sor világos (zöld, fehér, piros) függőleges csík díszítette (VIII. 2. színes). Ezt a szoknyafélét csak nyáron, ünnepnap, főleg a fiatalság viselte. A mintájára készített katrincában ma is nagyleányok és fiatalasszonyok járnak (51. k).

Ugyancsak gyári készítmény volt a fiatalok másik nyári ünnepi selyemszoknyája, a fekete, alul vízszintesen csíkozott *fóta* (8, 52. k). Az 50-es évektől házilag állítják elő: nyújtószála fekete cérna, heverője festett lilás-rózsaszín selyemfonál. Nagysága megegyezik a másik két szoknyáéval, s anyagán kívül azoktól főleg abban különbözik, hogy vízszintes, nem függőleges irányban csíkozott, az alja pedig rojtos. Csíkozása fekete, lilásrózsaszín, lilásszürke *csokrok*ból, csíkokból áll, melyek egymástól 1,5—2,5 cm távolságban, mintegy 35 cm szélességben futják körül az alját. Ez a díszítés a csángóság körében egyöntetű és általános. Ezt a szoknyafélét a kis- és nagyleányok, valamint a fiatalasszonyok — az esküvő után 10—15 évig — hordják (53. k).

Ugyancsak a gyári textilfélék elterjedésével honosodott meg a hétköznapi munkához viselt, a katrincát helyettesítő nyári lepelszoknya, a *fusta* (I. színes; baloldali alak). Újabb keletű szoknyaféle, a források nem is említik. Egyszínű fekete (azelőtt kék) klottból, néhány éve pedig házi festésű és szövésű kendervászonból készül.

A jobb módú és a kevésbé módos ember ruhadarabjai közti különbségre utal az a kis vers is, amely „nem a ruha teszi az embert” értelemben azt a gazdag leány figurázza ki, akinek ruhája az egyetlen értéke:

Selyemkendő, gyócs rokolya,
Méges megveri az ura.
Csepü ruha, szösz rokolya,
Ügyes szereti az ura. (Trunk)

E lepelszoknyák közül egyedül a hétköznapiakat mossák, a többiek nagy gonddal óvják mindenfajta szennyeződéstől. Hogy a templomozás alatti letérdeplésnek se maradjon nyoma a szoknyán, térdük alá mindig kicsi, szépen kihímezett vagy szőttés kendőcskét, *servetkét* tesznek (l. alább).

Az ünnepi szoknyákat keresztben négybe hajtva raktározzák el, és az övekkel meg bernécekkel együtt az ajtóval szemközti fal mentén felakasztott rúdon tartják (l. a Lakásbelső fejezet 44—45. r). A módosabb leányok 8—10, a szegényebbek 4—5 katrincát, 2—3 fotát és 1—2 fustát visznek magukkal házasságukba (Kós, 1976. 201).

Míg a csángóság körében a fent leírt lepelszoknyák általánosnak mondhatók, az onyesti idős asszonyok ünnepi viseletében még az 50-es években is megtaláltuk az egyszínű sötétkék székely szoknyát, a rokolyát.¹³ A katrincát itt csak a fiatalság viseli, az idősebbek ezt hétköznapi veszik föl. Eléje kötik a durva szövetű kötényt, a *peszcselkát* vagy *pesztelkát*. Előfordul viszont az is — így Bogdánfalván —, hogy a katrinca helyett csak peszcselkát kötnek közvetlenül az ingre („Vaj peszcselkát kötnek, vaj katrincát, azután teszik a berniszt”; Márton, 1972. 348). Míg itt tehát a szoknya divata megőrzött régiség, a városi szoknya viselete a román nők öltözetének hatására a 40-es évektől egyre inkább terjed az elrománosodott csángóság körében. A vizsgált területen élő románság ugyanis már a múlt század folyamán elhagyta a csángóságéval megegyező szoknyaviseletét, és az olcsóbb, gyorsabban és könnyebben előállítható, a városiasodás jegyét inkább magán hordó szoknya (*fusta*) viseletére tért át. Hogy a katrinca valamikor a román nők általánosan viselt ruhadarabja volt, azt az a tény bizonyítja, hogy a román nők hétköznapi öltözetében a díszítés nélküli, fekete gyapjúkatrinca ma is megtalálható Bogdánfalván, Szerátán és a Tazló mentén: Persoj, Kimpény stb. falvakban. Ilyenfor-

mán, mivel a környező románság már régen elhagyta a katrincát, viszont a moldvai csángóság általában megtartotta, a katrinca napjainkban megkülönböztető jellegű ruhadarab.

A nagyleányok ünnepi alkalmakkor a lepelszoknyák elé *előruhát* kötöttek. Ennek viseletére vonatkozólag Petrás megjegyzi: „Nevezetes az, hogy az eladó leányzók kötény helyett a' jelesebb alkalomkor egy közönséges nagyságú selyem, vagy más szebb színű kendőt magok előtt viselnek, és »előruhának« nevezik” (22/1327). Imets az előkötény viselésének jelképes szerepére utal: „Ez öltöny [ti. a katrinca] előzárkozó választását a lányoknál selyem- vagy más finomabb kelméből álló tulpán (tulipántos előkötény) fűdi, vörösés alapszínnel” (72). Ez — akárcsak a torockói öltözetben a szoknyába, illetőleg az övbe elől középen betűzött kendő¹⁴ — a nagyleány lekötöttségét volt hivatott kifejezni: „ilyen — eljegyzési symbolum — a lányok előköténye is, mely az asszonyoknál elmarad, igen találó jeléül a már feladott önállóságnak, — hogy ne mondjam köznyelven — várnak”. Csűry Bálint is feljegyezte ezt a szokást, de más értelmezéssel: „A menyasszonynak *tulpánt* (tarka fejkendőt) tűznek elől az övedzőjébe, úgy, hogy a kendő egyik szöglete elől lecsüng a katrincára. A menyasszony övéből elül lecsüngő kendő azt jelenti, hogy mától fogva előtte van a férj, akire gondot kell viselnie, maga előtt kell tartania” (1930. 4).

LÁBBELI

A csángó nők lábbeliviselete, mint a többi öltözetdarabé is, alkalom szerint változott: meleg időben, hétközben inkább mezítláb jártak, s csak hideg időben öltötték föl a *bocskort*, a lábbelifajták legősebbikét (8. k).

A női bocskor házilag készült, vékony *dubilt* (cserzett) borjúbórból. A bőrt hozzá vásárokon szerezték be. Fölerősítéséhez vékony hasított szíjat fűztek az oldalába vágott lyukakba, és a szíj végét többször a boka köré tekerték. A múlt században a szíj helyett *szórból* font *pórást* (zsinór) használtak. A bocskorhoz előbb gyapjúból kötött, majd készen vett *kelcunt* húztak a lábukra. Ezt egy posztódarabbal, *kapcával* csavarták be, úgy, hogy a kapca kb. a szoknya hosszáig fedte a lábszárt (54—57. k).

A hétköznapi öltözetben ma is ez az általánosan viselt lábbeli.

Újabban a bocskoron kívül munkanap különböző gyári *gumaszandálokban* és házi készítményű *posztószandálokban* (papucs) is járnak.

Az ünnepi lábbeliviseletben a mezítlábjáráson, mely különösen az idősebbek körében nyáron általános, és a bocskoron kívül, a múlt században *sarut* (csizmát), a mélyen kivágott „törökös szabású” *papucsot* (félcipőféle), a fűzős *száras papucsot* (egész cipő), az utolsó 10—15 évben pedig a *szíjas papucsot* vagy *pántofót* (pántos félcipő), télen a *száras bokáncot* találjuk meg.

E lábbelik közül a múlt századi forrásainkban a csizmára és a cipőre találunk utalást. „Lábaikra — írja Petrás (22/1326) — sárga csizmát vagy papucsot húznak az üdő szerint: most már a piros karmazsin itt ott divatozni kezd.” A piros karmazsinbőr használata a cipőviseletben sajátos és keleti kapcsolatokra utal. Imets a cipőviseletnek egyik helyi sajátosságára hívja fel a figyelmet: „Lábbeli nyárban papucs, a lányoknál vörösés kokárdával a fejen, télen csizma. Nagy (szegényebb) rész nyárban mezet-láb jár” (72). Kovács is megerősíti a piros bőr használatát a lábbeli viseletben: „Lábbeli gyanánt

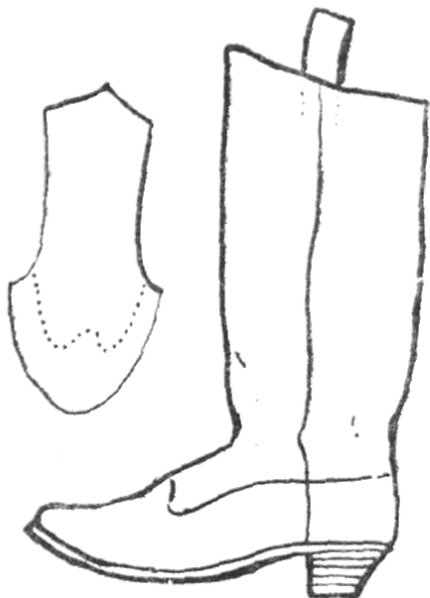
mélyen kivágott fekete vagy piros színű ... törökös szabású ... *papucsot*, télen csizmát használnak” (39). Ilyenfélét visel a „csángóleány” is a tőle rajzolt képen (2. k.).

A csizmának az oldalt varrott, puha szárú, egyenes — mindkét lábra húzható — fajtáját viselték, s ma is ilyent csináltak (58. k.). Kerek, elől egy kicsit magasabb szárral készült, melyet helyenként (Ka) piros bőrszegéllyel díszítettek. Egyébként dísznek csak a fiatalok csizmájára vertek még hátul a kérébe három *szárigcintát*. Középmagas — 4—5 cm — sárgaréz patkós (*szárigpatkó*) sarokkal csináltatták. Fekete, sárga és a múlt század közepétől piros karmazsinbőrből készült. Bákó környékén — írja Kós (1976. 206) — „a *fejérsaru* újabban fekete, puha szárú, oldalt varrott *fényes csizma*, de már nem *egenyés* (részarányos kaptára készült), mint régen (24. r). Szegeit talpa és felső bőre közé néha veres rámát tesz készítőjük, és szára felső felén is veres bőr fut kereken. Magas sarkán *szárigpatkó* (sárgaréz patkó). Leghíresebbek voltak a kákovai (forrófalvi) csizmadiák, akiktől a környékeliek szívesen rendeltek a legutóbbi időkig.”

A századfordulótól kezdve a csizma az ünnepi öltözetből fokozatosan elmaradt, helyét a cipőfélék foglalták el. Ezeket kezdetben a falusi cipész-kis-mesterek készítették, majd készen vásárolták. Nem sikerült megállapítanunk a Kovácstól idézett „mélyen kivágott... törökös szabású” félcipő csángó formáját, minthogy adatközlőink erre már nem emlékeztek, a rajz pedig nagyon stilizáltan ábrázolja e lábbelit.

Az első világháborútól a városi lábbelidivat hatására a száras cipők terjednek el (59. k), majd az utolsó húsz évben, különösen a fiatalság körében, az 1—2—3 pánttal záródó csatos félcipők (*zsumatéc*) divatoznak (53, 60. k). Sajátságos szabásuknál fogva a csángó női lábbeliviselet jellegzetes darabjai. A kereskedelmi áruszolgáltatás következtében az utolsó tíz esztendőben, téli és nyári ünnepi lábbeliként a bakancsot (*bokáncs*) viselik (73. k).

A cipőfélékhez a lábra gyári kötött hosszúharisnyát, a *kelcunt* vagy *ketont* húzzák, melyre a bakancshoz rövid *csorápot* vagy *soszétát* vesznek föl.

24. *Fejérsaru*, Kákován készül. Kós Károly után.

A női lábbeliviselet fejlődésében és alakulásában a többi öltözetdarabhoz hasonló folyamat figyelhető meg: a gyáripari árutermelés következtében a hagyományos lábbeliviselet differenciálódott, többféle új lábbeli honosodott meg és illeszkedett be a csángó női viseletbe. Míg a csizma drágaságánál fogva inkább a gazdák lábbelije, a bocskor és a bakancs olcsóságuk és célszerű viseletük folytán a legáltalánosabban viselt női lábbeli volt az 50-es években.

A MENYASSZONY ÖLTÖZETE

Bár a menyasszony öltözete fő ruhadarabjaiban a fent leírttal megegyezik, az alkalomnak megfelelő, sajátos vonásokat is állapíthatunk meg benne.

A *nyírásza* haj- és fejrevaló-viselete abban különbözik a nagyleányétól, hogy az esküvő napján gecába font hajára apró gyöngyökkel kivarrt kendőcskét, a *nagykócina*t feszíti (II. 4 színes; 61—62. k), melyet Kalagoron kemény alapra varrnak (*lapas-kócina*), úgy, hogy a fejtől pártaszerűen eláll (Lükő, 1935. V. tábla 33, 34. kép). A kócina helyett újabban művirág *koszorút* vagy *koronát* visel a menyasszony, melyre a *nyíreltől* ajándékozott *fátyor* vagy *vol* kerül. Ezt virágos *bolddal* (nagy fejű gombostüvel) a kendőhöz hasonlóan tűzik fel. A fátyol föltevését a nyoszolyóleányok (*vornicsászá*k) végzik.

A fátyolfeltevésnek egyik mozzanata a *burkozatás*. Ezt a keresztanya végzi. Egy kis vékony, kötött, szitaszerű, földig érő fátyollal *béburkozza* (beborítja) a menyasszony egész fejét. „A burkozás úgy történik, hogy két hívogató összetesz pálcát a menyasszony feje fölött, erre a keresztanya felborítja a burkozót és a burkozó alatt fordul a menyasszony háromszor, el is vetvén a burkozót és harmadszor megengedi; ez alatt és végig nagyon sír” (Domokos, 1943. 168). Helyenként (O) a menyasszony hajfonatára ezüst szálakból — *sir* vagy *tyir* — álló díszet, a *ptyálát* teszik, másutt pedig különböző gyöngyfüzéreket (*kiskócina*, *metecsel*; IV. 3 színes) kötnek fel. A menyasszony a templomba magával kicsi *buszujok* (bazzalikom) virágcsokrot visz. Gajdárban az a szokás, hogy mikor a vőlegény a kikérőkkel a menyasszony házához megy, ez az ajtó mögé búvik, a kezében egy csokor bazzalikom, meghintve vízzel. Miközben a vőlegény a menyasszonyt keresi s rányitja az ajtót, a menyasszony előugrik, a virággal a vőlegény arcába csap, ez a menyasszony felé legyint a pálcájával. Ha a menyasszony az ütés elől ügyesen félreugrik s a pálcát nem találja el, akkor serény gazdasszony lesz belőle, ha eltalálja, akkor „restes”.

A lakodalom napján éjfél tájban a vőlegény „nyámjai” (rokonai) és a menyasszony keresztanyja leveszik a koszorút, s helyére teszik a *tarka*-(kockás) *kerpát*. Erre a szöttes fejkendőt tűzik fel, úgy, hogy az kétfelől a vállra és a hátra csüng le. Ettől fogva a menyasszony *menyecske*. A jókedvű fiatal menyecske a kendő végét a lakodalom alatt a fejére felvetve viseli (*föhlánt ruha*) (25. r):

Ki az urát szereti,
A kendejét felveti;
Ki az urát nagyon szereti,
Mind a két felét felveti —

éneklik ilyenkor Bogdánfalván.

25. A fölhánt ruha viselete, Bf.

A kendő díszes voltára utal egy másik verses szöveg Kalagorból:

Én felkelék szép piros hajnalra,
Hogy megmosdjam minden bűneimtől,
Megtörelém arankendezővel,
Felkendezém aranykeszkenővel.

(Lükő, 1935. 66)

A menyasszony öltözéke (*veresses-* vagy *síró-ing*: II. 2—3 színes, *fóta*, *keptár* stb.) az általános ünnepi viseletből kiválogatott legszebb darabokból áll. A lakodalom napjára azonban a menyasszonynak tulpánt tűznek elöl az övébe, úgy, hogy a kendő egyik szöglete elöl lecsüng a fótára (l. fent).

„A menyasszony gúnyája — idézzük Kós Károlyt (1976. 200—201) — kivéve a *keptárt*, *kozsókot*, *bundát*, amelyet a falubeli ismerős, rokon szüccsel készíttetnek el, a *nagyszoknyát* és *vesztont*, amelyet háziszőttés posztóból a falubeli *szoknya-szabóval* varratnak, és a *gúnyás-ládát* (ezt ma már a vásáron veszik) — mind otthonról, teljesen házilag készült holmiból telik ki. Ez azt is jelenti, hogy a kelengyét alkotó darabok ... nagyjából azonosak. Minthogy a kelengye darabjait házilag állítják elő, inkább csak szorgalom, ügyesség stb. szerint van eltérés a darabok kivitelezésében. [...]

A gúnyához való anyagot, hímzéseket a családbeli *népek* (asszonyok, leányok) már előre elkészítik, a szabás-varrás munkálataira azonban jórészt csak a kézfogó után kerül sor. Az alábbiakban a lánnyal adott gúnyának egy szegegyebb és egy terjedelmesebb leltárát adjuk, mindkettőt Bákó környékéről. Lujzikalagor: 10 *ing*, 6 *katrinca*, 6 *bernyéc* (keskeny öv), 3 *ő* (öv), 10 *kendő* (fejér fejrevaló), 10 *kendező* (törülköző), 1 *kozsó* (bőrmellrevaló), 1 *bunda*, 1 *nagyszoknya* (*palástul szoknya*: hosszú, szürke darócköpenyeg, amelyet vállra

vetve hordanak). [...] Bogdánfalva: 20 *ing* (egy része »viselő, miesz napokra, alárendű hímmel«, más része »innapló, tekervényesz hímmel«), 10 *katrinca*, 6—7 *bernyéc*, 3—4 *ő* (öv), 10 *kendő* (fejrevaló), 5—6 *tulpán* (bolti tarka kendő), 10 *kerpa* (fejre), 2 *keptár* (bőrmellény), 2 *szoknya*, 2 *veszton* (posztókabát), 8—10 *innaplókenvező*, 4—5 *viselőkenvező* ...

Ezen idő alatt csináltat a vőlegény is a *szókrának* (anyós) és *nyirásának* (menyasszony) egy-egy pár *sarut* (csizma), a lány meg a *napának* (após) és anyósának varr egy-egy pár inget (Osz). Lészpeden, Pusztinán a vőlegény csináltatja leendő felesége számára a *főkötőt* egy ehhez értő asszonnyal, és még ad *ruhát* (fejkendőt) is, csizma helyett meg újabban cipőt.”

II. FÉRFIÖLTÖZET

HAJ- ÉS FEJREVALÓ-VISELET

A férfi hajviseletben — akárcsak a nőiben — több olyan vonás őrződött meg, amely régi korok emléke és a kun-török, de általában a délkelet-európai; népeknél, így a moldvai románok és csángók között általános volt. Ez a hajviselet az első világháborúig, vagyis az általános kötelező katonai szolgálat kezdetéig divatozott, azután pedig főleg az idősek körében tartotta fenn magát. Ennek a hajviseletnek jellemzői a tarkóig vagy vállig érő *körhaj* és a haj borotválása a homlokon, halántékon, a fülek mögött és a tarkón.¹⁵

Az irodalmi források ide vonatkozó részei általában kiemelik ezt a jellegzetes hajviseletet. Már Bandinus 1646. évi vizitációs jelentésében is nyomát találjuk a tarviseletnek. Ezt ő a római eredet mondai bizonyítékának tartja, és azt írja róla, hogy a moldvaiak között „a köznépből sokan körbevágják hajukat, mintha kötő venné körül azt” (Mikecs, 386).

Kovács *Útinapló*jában (1868) szintén utal erre: „Emberünk körülbelül 35—36 éves lehetett, természetére közép, zömök, bajusza és hosszú hajzata fekete, homlokzatán és halántékján tövig lenyírva” (7). Majd később Forrófalva felé utaztukban találkoztak „egy a kavicsbordó szekereik mellett ostoraikat csattogató gyermek-csoporttal; velök volt egy 70—75 éves öreg is ... előszólítottuk ... elő is jött valójában a patriarchalis alak, vállig ömlő fürtökkel” (20). A csángó viseletről szóló általános leírásban Kovács újra kiemeli: „A férfiak általában beretválják hajzatuk tövét, érintetlenül hagyván a fej többi részét, honnan a haj gazdag fűrtékben fut le a vállakig” (39). Ezt a hajviseletet láthatjuk a tőle rajzolt „csángó legény”-en is a kötet címlapja előtt közölt képen (3. k.). Erre a hajviseletre utal Ballagi is, amikor azt írja, hogy 1887-ben a klézseiek még borotválták a hajuk tövét „homlokukon és nyakuk szirtjén” (FK 1888. 9). A századforduló táján Rubinyi Mózes is megemlíti, hogy „fejüket sok helyen egy darabon körülborotválják” (Ethn. 12/1901. 169—70), Weigand Gustav pedig az Onyestől délre fekvő Sușița völgyében lakó románok körében bukkant ennek nyomára. „Ebben a völgyben — írja — találni öreg embereket, akik hajukat a homlokukon és halántékukon mintegy 2—3 centi szélességben levágják és borotváltják, ha utána. Régebben ez a szokás általánosabb volt, nagyobb mértékben csak a csángóknál maradt meg” (143).. Erre utal és a tarviselet kelet-európai kapcsolatait vizsgálja végül Lükő Gábor

(1935. 59). Tanulmányát gazdag képanyaggal szemlélteti. Ugyancsak 5 közli a moldvai krónikások magyarázatát a tarviselet eredetét illetően.

A felsorolt források adataiból az derül ki, hogy ez a hajviselet a legtovább a Román környéki falvaikban (Szf, J) és Bákó környékén (Bf, Kl) maradt fenn. Mi is Bogdánfalván talákoztunk körhaját viselő idős emberrel (63. k).

Az első világháborútól kezdve a katonaság rövid hajviseletének hatására a csángó férfiak körében is a rövidre nyírt és hátra vagy választékkal oldalra fésült haj, a *friza* terjedt el, és ma is ez az általános hajviselet. A hosszú körhaj viselete ma már nagyon ritka, s csak elvétve lehet egy-egy idős emberen látni.

A gyermekek (*kölkecskék*) hajit egészen rövidre vágják, és csak az iskola elvégzése után növesztik meg és fésülik úgy, mint a felnőttekét.

Hajuk tisztántartására régen hamulúgos vizet használtak; ezzel hetenként mosták hajukat.

A bajusz (*baussz*) viselete is a múlt században volt általános (3—4, 6—8. k), ma inkább a házasemberek körében divatozik, az öregebbek nyíratlanul, a fiatalabbak rövidre nyírva hordják.

Fejrevalóik a *kalap* és a *kusma*. Ezekre vonatkozólag a forrásokban a következő utalásokat találjuk: [A férfi] „A’ fejét, napjaiban a télnek fehér vagy fekete kerekded kucsma, az éltesbekenél hosszú mindenkor fekete, — nyáron pedig közép magos tetejű kalap veres vagy fekete szőrszalaggal kerítve fedi. Az iffiakét kedveseiktől kötött gyöngy füzér ékesíti” — írja 1841-ben Petrás Borszéken Döbrenteinek (24/1326). Imets *Útinaplójában* egy kalagori csángó „magasabb tetejű kalapot” viselt (31), ez szerinte „összecsaponyuló udvarhelyszékis félcylinder” (44) „fekete kalap, hasonló az udvarhelyszékiekéhez némileg; ezen formatum alól alig van kivétel [3. k]. A kalapon a legényeknél egyszerű és gyöngyös zsinórok, valamint rézláncocskák és gyöngyös párták, — a házasultaknál csak egyszerű zsinórok vannak körülövezve” (71). Ilyenforma kalapot visel a címlap előtt közölt rajzon a klézsei „csángó legény” (minden valószínűség szerint az, útítárs Kovács rajza; Imets, 105).

A viselet általános leírásakor Kovács már kétféle kalaptípusról ír: „Téli fővegők: fehér vagy fekete báranybőr *kucsma*; nyáron a táj szokásához képest kiskarimájú s közép magasságú, vagy mérsékelt karimájú és alacsonyabb tetejű, hol vörös, hol fekete szőrszalaggal kerített *kalapot* viselnek. Az ifjaké kedveseik által kötött gyöngy szalaggal van ékítve” (39).

Lükő is kétféle kalaptípust említ és mutat be: a Román és Bákó környékén viselt és a 30-as években még megtalálható magas tetejű, keskeny karimájú és a Beszterce mellékén megtalálható széles karimájú alacsony tetejű kalapot (26, 27. r) (Lükő, 1935. 60; 1936. 107). Ez utóbbit Imets nem említi, bár a moldvai székelység körében már az ő korában is viselheték.

Lükő ezt a kalaptípust Lészpeden találta meg. Domokos pedig arról tájékoztat, hogy a kalagoriakat, akik a csíksomlyói búcsúra mentek, a csíkiak „nagy kalapú csángók”-nak hívták (1943. 192).

Györffy megállapítása szerint Moldva férfi-kalapszükségletét hosszú időn át majdnem teljesen Erdély látta el. Felső-Moldvában az udvarhelyszékiek cilinderhez hasonló típusú kalapját (vö. Kászón, 244. 60. k), Alsó-Moldvában a nagy karimájú szász típust viselik (FK 1916. 493).

26. Régimódi magyar kalap,
J. Lükó Gábor után.

27. Régimódi székely kalap,
L. Lükó Gábor után.

Lükó szerint „a múlt század második felében a két kalapforma ismertető és megkülönböztető jele volt” a két, az északi- és a déli-csángó csoportnak (1936. 107).

Ma mindkét kalapforma ritka és csak az idősebbek körében található meg- (64, 69. k). A fiatalság körében a városi kalapok viselete általános (66. k), a gyermekek vagy férfikalapot, vagy — újabban — kicsi, keskeny peremű, hegyes tetejű, hátul felhajtott, zöld „vadászkalapot” viselnek.

Az idősek kalapját a múlt században fekete, veres vagy zöld gyapjúszinór, *gejtán* vagy *gerdán* ékesítette (65. k). Ez hátul lelógó bojtban végződött. A legények kalapjukat ünnepnap a szeretőjüktől kapott, ujjnyi széles gyöngyfüzérrel díszítették. Ebből sokszor több rendet is felfűztek. Ez a gyöngyös szalag azonos volt a leányok haját vagy homlokát ékesítő kócinával vagy gerdánnal. Erre utalnak Imets sorai is: „Ezekén kívül a lányok homlokán 3—4 gyöngyös párták (gerdán) díszlenek, melyek onnan idővel a szeretőnek vagy jegyesnek kalapjára vándorolnak át, innen pedig a rézláncok mennek a kölcsönös elfrigyesülés jelvényei gyanánt a leányok nyakára megszámlálhatatlan gyöngyös sorok közé. Tehát kinézési és eljegyzési szimbólumok ezek” (72).

A századforduló tájáról való leírásában Rubinyi a kalapdíszítésben megnyilvánuló nemzedéki eltérésekre is utal: „Hosszú hajuk szinte feleslegessé teszi sok helyt széles karimájú kalapjukat, amelyen a nős ember egyszerű veres zsinórt — gerdánt hord, a legény pedig gyöngyös sorokat — gejtánt, amit a szeretőjétől kapott” (Ethn 12/1901.169).

Ezenkívül a legények *ablakvirágból* (muskátli) és *pátuluból* (pávatoll) készített bokkrétát is tűznek vasárnaponként kalapjuk bal oldalára (66—67. k).

Télen fekete, ritkábban fehér báránybőr kucsmát viselnek (68. k). Tetejét a bárány fejbőrével fejelik be. Régen a fülét is rajta hagyták, s ez — bár a kucsma tetejét betűrték — kilátszott (Lükó, 1935. 61). Ma a legények kisebb, hegyesre szabott kucsmát hordanak. Ennek tetejét betűretlenül vagy betűrve hagyják (Kós, 210).

A férfiak fejrevalói között is előfordult a *féz*. Ezt azonban főleg a románok viselték a XVIII. század végén.

ALSÓRUHA

A férfi ünnepi alsóruha anyaga a háziszőttés *keresztes-vászon* (gyapot- és kenderszálból); az újabb ingeké gyári sárgavászon. A hétköznapi ruhadarabok kendervászonból készülnek, vagy készen veszik őket.

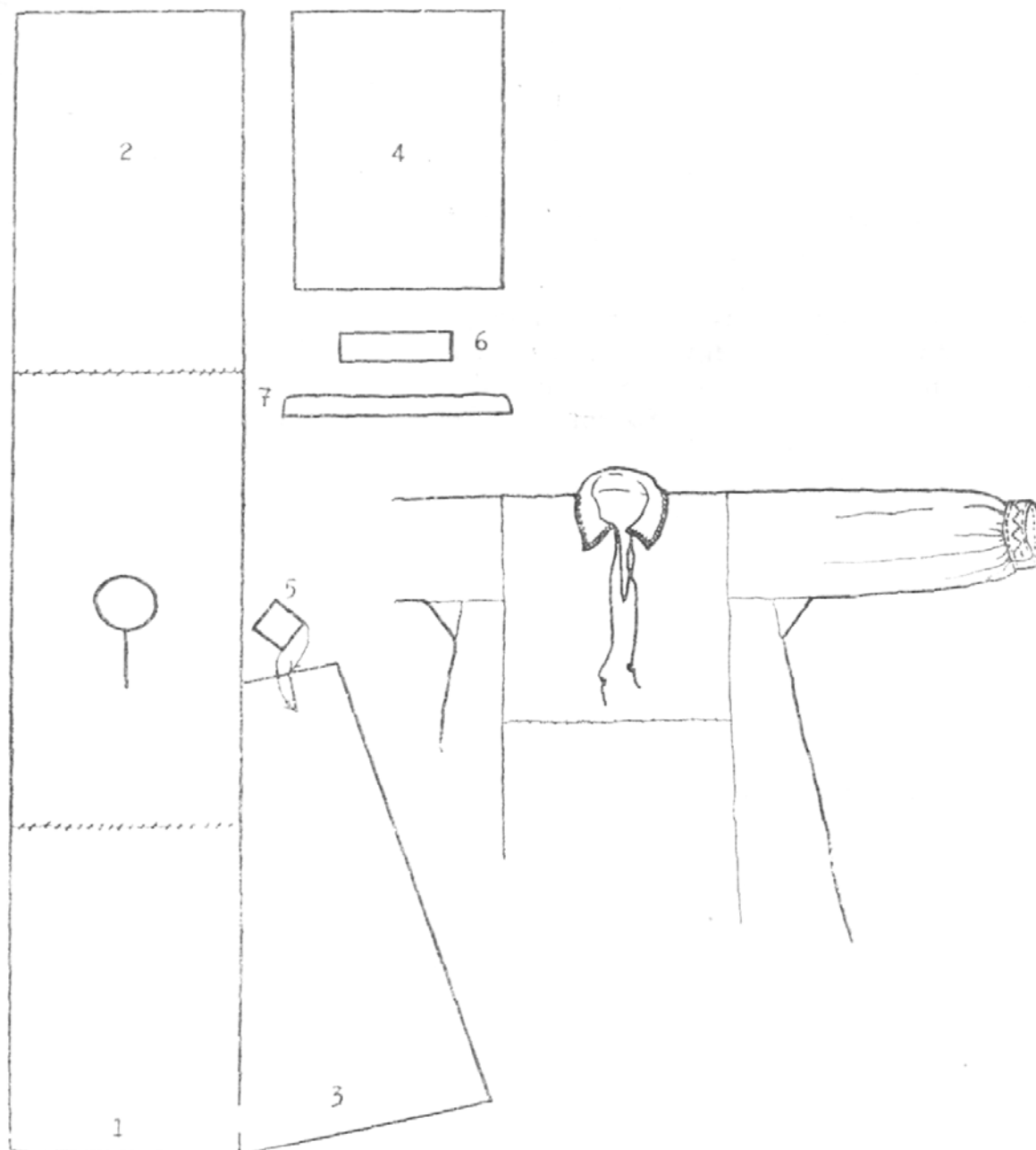
Mint tudjuk, a múlt században, de még napjainkban is túlnyomórészt a csángó asszony szabta ki és varrta meg a hagyományos formájú hosszú *emberinget*, továbbá a *gatyát* vagy *gadzsát*, azaz lábravalót. Ezzel szemben a városi mintára szabott rövid ingeket (*kicsiding*) a varrógéppel dolgozó szabómeszter készíti.

E ruhadarabokra vonatkozólag először Petrás Incénél találunk utalást a férfiruházat darabjainak felsorolásában: „Széles és hosszú ing, szűk gatyá, öv szőrből szöve a' nők' munkája vagy török műv, mellyet ismét széles derék szíjj »Dézső« [így!] vagy keskenyebb gombos szíj szorít derekjokhoz” (24/1326). A moldvai román ingviselettel szemben a csángókénak ismertetőjegye „... az ingnek két ujnnyi többnyire egy ujj szélességű gallérja, melly ki nagyon veress fonállal hímezve” (uo.). Imets is utal röviden az inggallér megkülönböztető voltára: „a kalugerei csángó ... öltözéke ... kivéven a megkülönböztető jelvények gyanánt általunk még ekkor nem ismert inggalért ... s néha a gyapjú öv kék színét” (31), különben az ing — folytatja — a románokéval teljesen azonos, „szinte térdig érő ümeg, dusan kivarrott (kék, vörös vagy mindkét fejtővel), visszahajló nyakkal (gallérral); ez ismertető jelül szolgál [a román] nyakatlan ümeggel szemben. Dűszű, mely néha el is marad és alatta kék, ritkán vörös, soha el nem maradható moldvai öv” (72). Majdnem szó szerint megegyezik ezzel a leírással a Kovácsé: „Öltözet tekintetében csángó testvéreink a moldvaiak népviseletétől csak keveset térnek el. A férfiak bő ujjú, térdig érő inget viselnek, 2—3 ujnnyi széles veres vagy kék fonállal hímzett (lehajló) *gallérral*, mely ismertetőjele a csángó magyarnak. Dereukat tömötten szőr, kék, vörös vagy zöld szálszerű *öv* veszi körül, melynek rojtos végei oldalfelől az öv fölé helyezett 3—4 ujnnyi széles *tűsző* — csángó elnevezés szerint — »désző« — alul hullámszerűen le. A *tűsző* és *öv* között bőrtokba rejtett kést tartanak” (38). A férfingnek e jellegzetességeit — ha elnagyoltan is — jól szemlélteti a tőle rajzolt „csángó legény” képe (3. k).

Az ingviselet jellegzetességére vonatkozólag Rubinyi a következőket figyeli meg: „Ingök kötésben különösen előre visszabugyog s amit úgy magukkal hordanak: pipát, kovát, taplót miegymást, ezt elől teszik gelebükbe [így!], úgy, hogy a hasukon szinte lelóg az ing” (169).

A csángó férfing szabásában és viselési módjában megőrizte azt a hagyományos formát, mely a délkelet-európai népek ingviseletére, s így a magyar, de főleg az erdélyi magyar ingviseletre a XVIII. századig jellemző volt (MN 1941. I. 405; Kászón, 245). Ennek az ingnek a csángó öltözetben két fajtáját viselik: az egybeszabott és összevarrt alsó-felső részű, és a külön felső és külön alsó részből álló inget.

Az egybeszabott *embering eleje* és *háta* a vászon szélességében egy daraból van és térdig ér (28. r; I. színes; 69. k). Szabásának jellegzetessége a női inggel szemben az, hogy oldalába a hónaljtól lefelé oldalbetoldást, *aszajt*, *aszalkát* (O), *faldurt* (Bf.), *esztányt* (Ka) varrnak, melynek álja az ünnepi ingen egy szél szélességét is eléri, a hétköznapin valamivel keskenyebb (Kós, 1976. 207). Ujját, mely 70—80 évvel ezelőtt még szabadon végződött, és az idősek viseletében ma is így látható, a fiatalság ingen ráncba szedve (*szedés*)

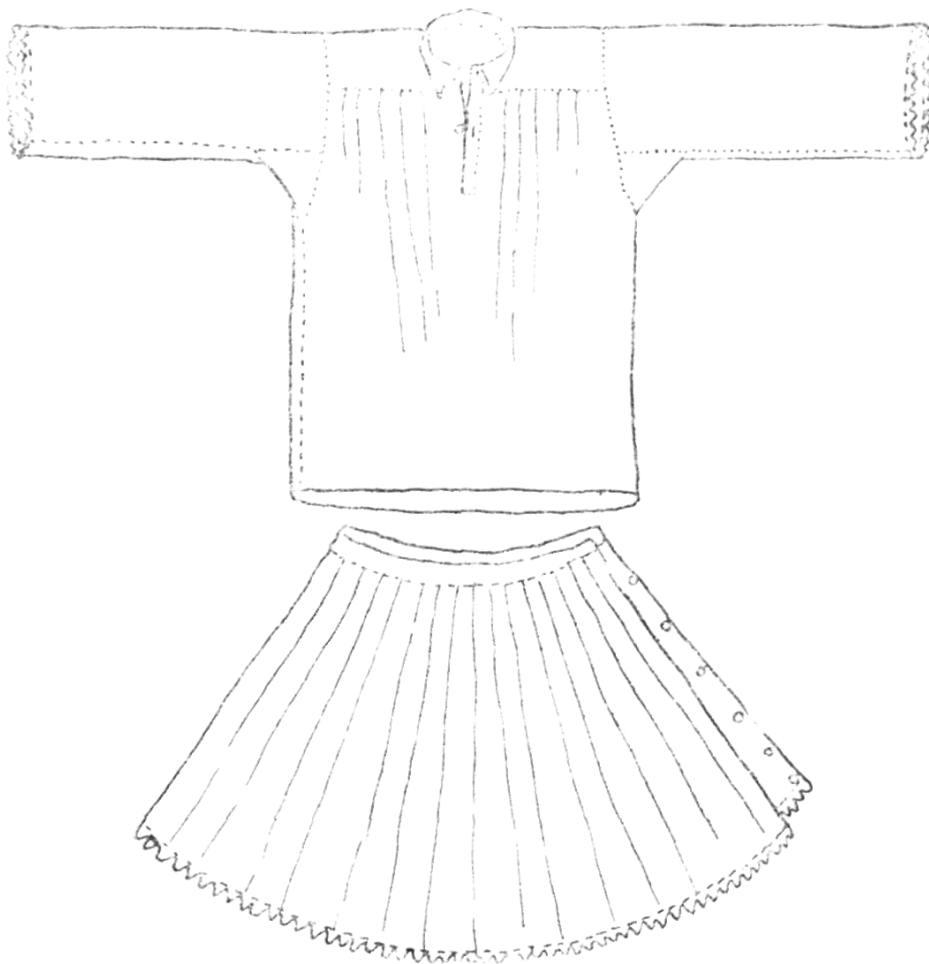
28. Embering szerkezete és szabásrajza: 1. eleje, 2. háta, 3. aszalka, 4. ujj, 5. pálha, 6. brecár, 7. gallér, Bf.

kézelőbe (*brecár*) fogják és derékszög alakban varrják hozzá az ing elejéhez és hátához, valamint a faldur hasítékába varrt kis négyszögletű *pálha*, *pencik* vagy *páva* betoldásával az oldalbetoldáshoz. A nyak számára kerek nyakkivágás kerül a vászon közepére, melyet „fazékkal mérnek”, vagyis egy fazék mentén vágják körül, az elejét pedig 15 cm-re felhasítják. A hasíték aljára erősítésnek kis vászondarabot (*kepák* vagy *proháb*) varrnak keresztbe. A múlt század elején a férfingek gallér nélkül készültek: a nyakkivágást csak beszegték és a hasíték két oldalára varrt színes font gyapjúsinórral, a *boajérral*, *ing-mellkötővel* vagy bezerral kötötték össze. A hétköznapi ingeken ez egyszerű fehér fonalból volt. A kézelő megjelenésével egyidőben az ingekre alacsony —

2—3 cm — kihajtos gallér került; ezt a múlt században ismertetőjelül említik a gallértalan román ingekkel szemben (l. fent). Ma már csak a hétköznapi ingek őrizték meg az ősbibb formát. A galléros-kézelős ingeken a zsinór helyett egy vagy két fülbe hurkolódó *bongot* (gomb) találunk. Az ing tartósságának fokozására a vállrészt alá bélést, a csaknem 1 m hosszúságú *vállazatot* varrták. A vállazatot egyszerű öltéssel *kerpelték* az ing elejéhez és hátához.

A férfiingek másik fajtáját a Tázló és Román vidéki csángók körében találjuk. Itt a nagyünnepekkor (búcsú) és rendkívüli alkalmakkor (menyegző) az előbb ismertetett *kicsi-innapló* — vasárnap viselt — ing helyett a *nagy-innaplónak* vagy szabás után *rokojás-ingnek* nevezett inget viselik. Ez az ing valójában két részből, egy ing- és egy szoknyarészből (*rokoja, pendej*) áll. Az ingrész nagyjából azonos szabású az előbb leírt inggel, azzal a különbséggel, hogy annál rövidebb (60—80 cm hosszú), és oldalbetoldása lefelé nem szélesedő, hanem egyenlő széles csik. Az alsó része, rokolyája 60 cm hosszú, öt szél bőséggű darab, melyet felül korbca húznak össze.

Ennek a kétrészes ingnek egy további változata a szabófalvi nagyünnepi ing (29. r; 70—71. k); ezen az ingrész vállbetéttel (*vállazó* vagy *plátka*), oldalbetoldás nélkül, lobogós ujjal készül, a szoknyarész fölerősítésére pedig nem korbca húzott madzagot, hanem oldalt záródó kapsokat (*buton*) varrnak. Az ingalj nagy lapos ráncait (*fordítás*) fent pántszerű *batájával* varrják le, alul pedig *horbotával* szegik be.

29. Nagy-innapló vagy rokojás-ing, Szf, Kós Károly után.

Ez utóbbi ingfajtát megtaláljuk a románság nagyünnepi öltözetdarabjai között is, és valószínűleg onnan került át a csángóság viseletébe. Különbözik a román férfiak ünnepi inge a városi mintájú rövid ing (*kicsiding*), mely a magyarság körében kb. a 40-es évek óta van terjedőben: azóta, hogy a városi hosszúnadrágok divata elkezdődött. Míg ugyanis a hosszúinget mindig kieresztve viselték a fehér vászon- vagy posztónadrághoz, a sötét szövetnadrágokhoz ez már nem talált, hanem velük együtt a rövid, nadrágba tűrt ingek honosodtak meg. Ezeket a rövid ingeket városi szabás szerint szabómesterek varrják.

Az ünnepi férfiing díszítését a gallérra, a kézelőre, a mellhasíték két oldalára és az ing aljára varrták. A múlt századi ingeken a gallérra színes (fekete, veres, sárga) gyapjúfonalból négyzet (*ültises*) és keresztszem (*keresztes*) öltéssel különböző mintaelemekből (*páhahím, olvasás, verzelés, csobánhorgos, szenetur*) álló hímet varrtak (VIII. 3 színes; 6. k). Az ingujj szélét, az ing alját és mellhasítékát egyszerű fehér fonallal kivarrt keresztszemes mintaelemek: *kandargós, kereszt, butuk, kakastaréj* díszítették; ezek szélére mindig az egyszerű öltéssorból álló *likatos hím* került. A lészpedi ingeken egyszerű laposöltéssel mértani idomokat (*faszujka hím, eperlevél*) ismételnék meg, melyek a szöttesminták technikáját utánozzák. Az ing alját itt fehér *szálonával* (szálánvarrással) szegik be.

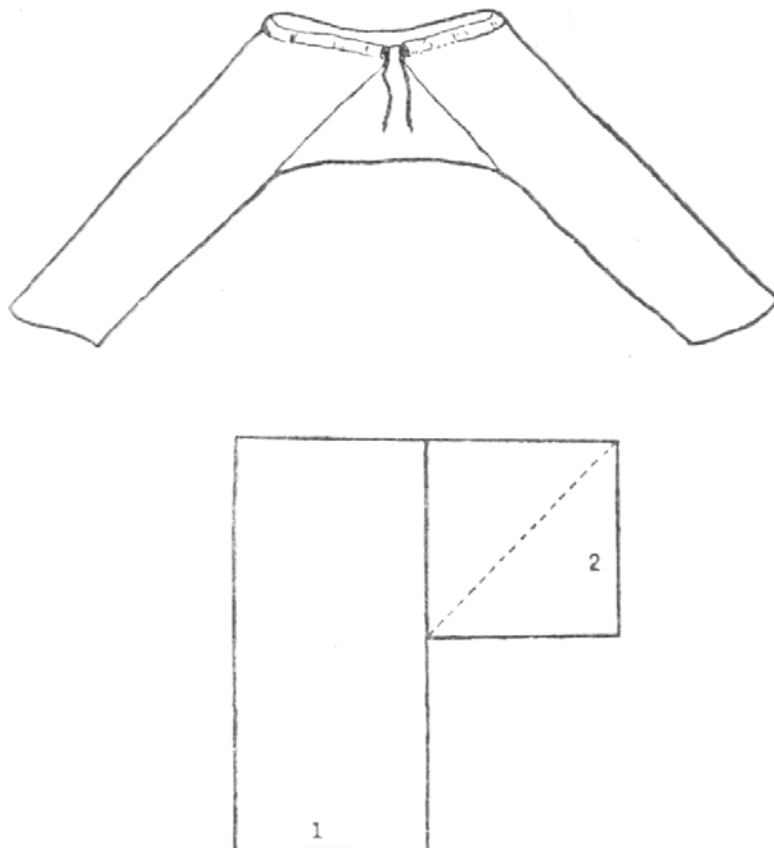
A kézelős ingeket *fejér* és *szárig papusecskával* (sárga gyapottal) hímezik ki, mint a régebbieket. Díszítésükre a hagyományos mintaelemeket használják.

A kétrészes ing gallérját és kézelőjét az előbbihez hasonlóan varrják ki, a szoknyarész alját és a szabad végű ingujj szélét két bolticsipkével, *horbotával* szegik be. A kétrészes román ingek díszítése abban tér el a csángókétól, hogy az ing gallérját, elejét és kézelőjét kívül, a váll és az ingujj összevarrása mentén is függőleges irányban keresztszemes mintákkal hímezik ki, és a szoknyarész alját is ugyanolyan motívumokkal díszítik, az alját pedig házi horgolt csipkével szegik be (70—71. k). A munkanapi és a készen vett ingeken nincs semmiféle hímzés.

Házasságába a menyasszony módja szerint 5—10 ünnepi, 4—5 viselő férfiinget visz magával, ugyancsak ő készíti el¹⁶ a gyapot *nyirelinget* és ajándékozta meg apósát és anyósát az *ipinggel* és *napinggel*. Ezek tiszta gyapotvászonból készülnek, díszítésük a fentiekkel egyező.

Az ing gallérját általában begombolva viselik; néhány éve egyesek városi nyakkendőt is kötnek hozzá. Télen nagy hidegben rendszerint gyapjúsállal, *fulánnal* vagy *fulárral* csavarják be nyakukat.

A férfiöltözet másik darabja az alsót testen viselt *gatyá, gagyá* vagy *gadzsa* (72. k). A viselő *keresztes* vagy *lesászka*, az ünnepi gyapot vagy *panzójka* vászomból készül; szabása mindenütt azonos: 1 m hosszú *szára* vagy *krákkja* végig egy szél bőségű. A két szárát az ülep bőségét megadó négyzet alakú *gatyafenek* fogja össze, melyet *szegre* vagy *kócra* állítva, azaz sarkánál átlósan kettőbe hajtva varrnak be a két szár közé (30. r). A sarkakat helyenként kicsi négyzet alakú vászondarabokkal, *pencikkel* varrják oda a szárakhoz és fent a *gorcához*. Ebbe, hogy fel lehessen kötni, madzagot húznak. Eleje és háta teljesen egyforma, úgyhogy változtatva viselik. Az onyesti csángóság körében néhány éve a városi szabású pántos és gombbal záródó, elől hasított lábravalót viselik. Az ünneplőgatyá szárát beszegik és kék bolti csipkével vagy *likatózással* (lyuggatás) díszítik.

30. A gatyá, galya vagy gadzsa szabásrajza: 1. szár vagy krákk, 2. gatyá-fenek, Bf.

A gatyá nyáron felsőruhadarab (Imets 72; Kovács 38). Hozzá hétköznap bocskort kötnek; ünnepnap bakancsot vagy csizmát húznak. A gatyá szárát a bakancson kívül hagyják, a csizmába pedig bedugják. Aránylag szűk és hosszú szára viseléskor a lábon vízszintes ráncokat vet. A románoknál ez a viseleti mód még hangsúlyozottabban érvényesül, mert a gatyá szára náluk a csángóikénál csaknem 40 cm-rel hosszabb, és ezt a többletet a lábszáron ráncokba rétegelik (Florescu 22). A hozományba vitt lábravalóik száma és minősége az ingekével egyezik meg.

Az inget viseléskor széles, gyapjúból szőtt (*ő* vagy *ü*) csavarják körül és csatos, régen óngombokkal kirakott szíjjal (73. k) vagy helyenként (L, Gy) a nőkéhez hasonló gyapjúövvel kötik le. Erre vonatkoznak Petrás szavai: „...a’ szőtt övet pedig fehér onbul öntött gombok díszítik, keskeny hosszú szijra rendbe fűzve, ‘s ezzel derekjokat szoríttyák; mellyeket alabastromba metszett formákba magok készítenek” (24/1326). Kovács is utal erre: „derekukat pedig tüzön kívül fehér óngombokkal díszített hosszú szíj övedzi” (39). Vannak olyan falvak is (pl. Pu), ahol csak a keskeny gyapjúövet kötik fel az ünnepi ingre. A férfiak öve a nőkével egyezik meg, csak a fiataloké hosszabb (30 cm hosszú), az időseké fele ekkora rojtokkal (*őrost*) készül. Ez a különbség mindössze néhány éve tapasztalható. Az öv viseletében falvanként inkább a rojtok elrendezésében van különbség: a klézseiek az öv rojtjait hátul kétoldalra, a nagypatakiak, bogdánfalviak és a kalagoriak a hát közepére rendezik el (74. k). A nagypatakiak övrojtjain — akárcsak a románság keskeny szedetttes övein — cigája-gyapjúból készített *bongok* (gombok) függenek. A

szegényebbek körében, amióta a gyapjúfonal megdrágult és nehezen megszerezhetővé vált, a művesnapi öltözethez kenderszöszből font, házilag festett csepűöveket viseltek.

FELSŐRUHA

A férfi-felsőruha anyaga, a nőkéhez hasonlóan, a gyapjas bőr, a házi-szöttes posztó, újabban a gyári szövet és a vastag flanell. Hagyományos módon a férfi felsőruháját is az asszony készítette el, s csak a bőr kidolgozását és öltözetdarabbá formálását végezte a hozzáértő kismester. A kismesterek szerepe a felsőruha elkészítésében különösen a századfordulótól válik jelentősebbé, amikor a különböző gyári textilanyagok elterjedése és térhódítása következtében a férfiöltözet új darabokkal egészül ki.

A csángó férfi felsőruházatát a felsőtestre öltött bunda- és kabátfélék, továbbá a kötött ruhadarabok és az alsótesten viselt nadrágfélék alkotják. Ezek közül nem egy (keptár, szoknya, a kötött ruhadarabok) mindkét nem viseletében teljesen azonos. Itt tehát csupán azokra a jegyekre mutatunk rá, amelyek a férfiöltözet szempontjából sajátosak és az öltözetdarabra jellemzők.

Bőrruhadarabok

A női öltözetben már megismert és a múlt századi forrásokban is említett (l. fent) bőrruhákon (keptár, kozsók) kívül, melyek közül a keptár díszítésében is teljesen azonos (4. k), a férfiak öltözetében még megtaláljuk a régebbi bőrmellrevalót, a *mejjes keptárt*, amely elöl csak a nyakkivágás alatt van 10—15 cm-re felhasítva és a vállon meg oldalt gabolódik. Díszíteni elöl a nyakbe-vágás mentén az áll alatti részt, az alját és körben a karkivágást szokták (VIII. 4. színes). Díszítésére a már leírt hullámvonalas (*kandargós*) hímet alkalmazzák, amely fölé egy-két sorban még keskenyebb zsinór vagy pontszerű hímzésdísz (*bodzabél, cseresznye, légy*) kerül. A zsebre *likatos* (lyuggatott) bőrszegőt varrnak, a felvarrás mentén pedig különböző színű (fekete, vörös) keresztöltéses hímmel (*kerpinyára*) varrják körül.

A férfikozsókat a nőkével szemben szűkebbre szabják, vagyis aljába kevesebb bőrt tesznek, díszítésként pedig csak egyszerű elemekből álló *ódalhímet* és *szélhímet* varrnak. Szélhímmel varrják ki a vállösszevarrás és az ujjbevarrás felső felét is (75. k).

A *mejjes keptárok* ma már inkább a hétköznapi öltözetben láthatók; ezeket nem hímezik ki. Helyettük az ünnepi viseletben az elöl végig hasított, a nőkével teljesen azonos keptárokat (*kerek-keptár*) és az olcsóságuknál fogva 1940 óta egyre jobban tért hódító szöttes és kötött ruhadarabokat csináltatják és viselik.

Szöttes és kötött felsőruhák

A szöttes felsőruhák múlt századi egyetlen viselt fajtája a női posztókabáthoz hasonló köpenyegféle, a *férfiszoknya* volt. „A’ felső ruha pedig — írja Petrás — fehér vagy fekete szoknya (zeke), melynek kék vagy fekete ‘sinórral különféle karikás ékessége ismertető jelül szolgál, a’ Moldoványok előtt” (24/1326). Csaknem szó szerint megegyezik ezzel Kovács utalása is: „Felül fehér vagy fekete szűrposztóból készült, karikásan zsinórozott, zeke alakú kö-

penyt viselnek” (39). Rubinyi meg így jellemzi ezt a ruhadarabot: „Ő náluk a szoknyát télen hordják, jobbadán csak a férfiak; amolyan ... daróckabát ez, amelyik csípőben szűkebb és térden alól ér” (169).

Ez a köpenyeg a nőitől csak díszítésében különbözött. A férfiszoknyát ugyanis csak egyszínű (fekete, zöld vagy sárga) zsinórral zsinórozták az összevarrások mentén és az ujjak alján (76. k). A férfiak általában *kiötve* (felöltve) viselték. Viselete kb. 30 évvel ezelőtt még általánosnak mondható, azóta csak egy-egy idős ember veszi föl téli nagy hidegben.

Fiatal házasok és legények körében helyette a női öltözetből már ismert rövidebb, a városi felsőkabátok mintájára készített *szurtukok*, *kurtiszoknyák* vagy *szoknyák* terjedtek el (77. k). Ezek szabása a nőkéivel teljesen azonos, csupán díszítésükben volt némi eltérés: a férfiszurtukoknak rendszerint saját — általában sötétbarna — anyagból készítenek kihajtós gallért. A gallér szegélyét, valamint az ujjak felhajtott kezelőjét és két ferdén vágott zsebét fekete laposzinórral szegik be. Helyenként (O), hogy melegségét fokozzák, flannel- vagy gyapjúbéléssel látják el (*blenilt szoknya*), és nyakára barna prémes gallért tesznek (*blánás mender*).

A laposzinór-díszén kívül helyenként díszítésükre gombolyagzsinórból formált vitézkötés (*kolcina*, *csopleág*) van, melyet a gombokhoz, a zsebek felső szegélyére és az ujjak végére varrnak.

Ujjatlan fajtáját, a *mintyánkát* Onyest környékén az idősebb emberek viselik.

A posztó kabátfélékhez télen készen vett gyapjú *nyakkötőt* (sál) hordanak.

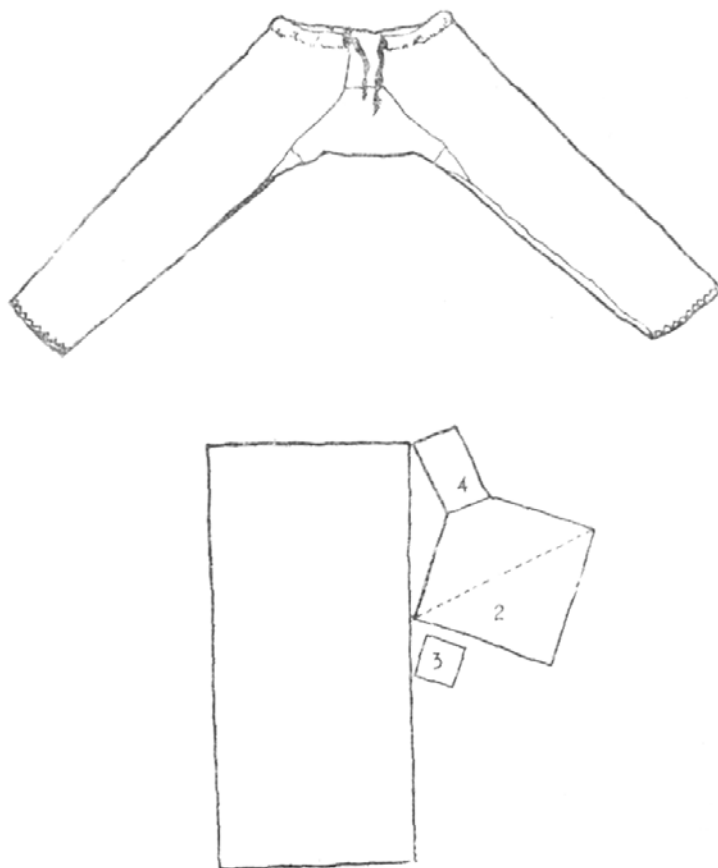
A polgári viseletből került a csángó férfiak főleg ünnepi öltözetébe a rövid bundafélék pótlására a mellényszerű posztó *veszta* vagy *zebon* (78. k). Ilyent régen csak a „gyák” (diák, kántor) viselt, s ezért *gyákkeptárnak* (diákkeptár) is nevezték. A férfiak körében általánossá kb. 40 éve lett. Ezt is, mint a többi újabb keletű ruhadarabot, a szabó-kismesterek készítették. Letúrt gallérral szabták, melyhez a mellrészen kihajtást varrtak. Két — lent kétoldalt — vagy négy — lent és fent kétoldalt — zsebet tettek rá. Díszítésre szegőnek fekete lapos selyemzsinórt és kerek gombolyagzsinórt használtak. Ezt a szegés mentén hullámvonalasan varrták rá. Melegben az ingen felsőruhaként, hidegben a posztófelsőruha alatt alsóruhaként viselték.

Ugyancsak a bőrruhadarabokat, valamint az alkalom szerint viselt vászon *kemeszojt* (l. fent) voltak hivatva pótolni az utóbbi negyedszázadban a városi kötötruhadarabok hatására elterjedt kötött kabátok, a *kötött flanyélák* vagy *flánerek* (79. k) és a vasag flanellből készülő kiskabátok, a *motton flanyélák*. Ezek is nagyjából a már ismertetett női ruhadarabokkal egyeznek meg, s csak az a különbség köztük, hogy a férfiak kötött kabátja általában zsebbel és gallérral készül. Ezt kereken kötött csipkével (*virág kereken*) szegik be. A nőekkel ellentétben, a férfiak általában fehér vagy szürke színben hordják.

Nadrágfélék

A vászonlábravalón kívül a csángó férfi hidegebb időben háziszöttes posztólábravalót visel. Ennek az idők folyamán több fajtáját hordták. Legősibbnek tekinthetjük a *harisnyát*. Erre utalnak a múlt századi leírások is: „... gyapjuszővetű nadrág, mellyet *harisnyának* neveznek” (Petrás 24/1326). Imets máiegyik jellegzetességére is figyelmeztet, amikor a kalagori „csángó atyánkfia” öltözetét leírja: „a bokánál moldvaiasan ráncokba rotytanó harisnya-nadrág

félíg ványolt fehér posztóból” (44), majd később a klézsei viselet ismertetése során megjegyzi: „[Viseletük] nyárban nadrág szabású gatyá, téiben ... harisnya dús bokaráncokkal, éppen mint a gyimesi csángóknál” (72). Még többet tudunk meg a harisnya viseletéről Kovács leírásából: „Lábszáraikat nyárban szűk gatyá, téiben idején gyapjuszövetű *harisnya* fedi, melyet azonban boka táján bocskorszíjjakkal le nem szorítanak, mi által nadrágjok — kivéven akkor, midőn csizmát húznak — pantalon szerű alakot ölt” (39). Ennek a harisnyának a csángóság körében elvéve ma is viselt fajtáját a mostani szűk nadrágfélék őséneke tekinthetjük, mert fenékrész nélkül, csak szárazból áll (80. k).¹⁷ A szárazhoz 1—1 m hosszú posztó szélességű darab kell, és a szárazakat külön-külön kis darab madzaggal, *csinkótával* erősítik föl a vászonlógatyához, oly módon, hogy a madzagok végébe kis rongyocskát kötnek és ezt dugják be a gatyá korca alá (32. r). Ez az ősi harisnyafajta az 50-es években a szegényebbek körében a munkanapi öltözethez tartozott (Np). Régen, amikor a hosszú posztókabátok divatoztak, általános volt. Valószínű, hogy a posztókabátok megrövidülése, valamint az, hogy a katonaságnál az inget a nadrágba betűrve kellett hordani, okozta, hogy az alsótest melegebben tartása céljából és hogy a gatyá ne lássák ki, a szárazhoz fenékrészt kezdtek toldani, s ezzel a harisnya (lábszárvédő) nadrágformát kapott.¹⁸ Ezeket a fenékrészes nadrágokat a múlt század közepén még harisnyának, a század végétől pedig *icárnak* nevezik (31. r; 81. k; Márton, 1972. 331).

31. *Icár* és szabásrajza: 1. szára vagy krákkja, 2. feneke, 3—4. pencik vagy páha, Bf.

32. A fenékrész nélküli *harisnya* fölerősítése *csinkótával*, Np.

Az icár ványolatlan vagy félig ványolt fehér cigájagyapjából (az ünnepi) vagy curkájából (a hétköznapi) készült. Méreteiben és szabásában is általában megegyezik a vászonlábravalóval (Kós, 1976. 208). A fenékrész elejének és hátának egyformasága lehetővé teszi, hogy az icárt is forgatva viseljék, vagyis mindkét fele egyformán kopják és piszkolódják. Felerősítése a gatyáéhoz hasonlóan történik.

Az ünnepi icár díszítésére a szárok alját *megkondorgatják*, vagyis régen kézzel (40. k), újabban géppel *fekete kerpinyára* (hullámvonalas) hímet varrnak rá (82. k).

Ma az icár már csak az idősek és a völegény esküvői, tehát alkalmi ruhadarabja. Helyette az első világháborútól kezdve fokozatosan az olcsóbb és kevésbé kényes, szürke háziszöttes posztóból, városi mintára készülő *bufántot* (83. k) vagy újabban mellette a gyári szövetből készülő hosszúnadrágot, a *pántalont* viselik.

Az icár szárát a csizmába fogják be, bakancshoz pedig szabadon hagyják. A bufánthoz, ha bakancsot vesznek, *kelcunt* húznak. Ez a lábszárat egészen befedi. Az onyesti és a környékbeli bricsesz nadrágok szabása a székelyekéhez hasonlít, mert szárának felsőrésze kiszélesedik, míg a Bákó környékieké a harisnya egyenes szabását őrizte meg.

Nyáron vászon *gatyát* viselnek felsőruhaként. A viselő tiszta kendervászonból, az ünneplő gyapottal kevert *kenderszálú-vászonból*, esetleg *felemásos keresztés-vászonból* készült. Hozzá kb. 1—1,30 m hosszú, 2 db 1—1 szél szélességű vászon kellett a két szárába. Ezeket egy fél szélből szabott négyzet alakú *gatyafénnel* fogták össze egymással. Felül, visszahajtott korcába madzagot fűztek. Jellegzetessége, az tudniillik, hogy a lábszáron és a bokánál „dús ráncokba rotytan”, hosszúságából adódik, mert jóval hosszabbra szabják, mint a lábszár. Az ünneplőgatyá szárának alját Szabófalván kék bolti csipkével is szokták díszíteni.

LÁBBELI

A csángó férfiak lábbeliviselete alkalom és viselője anyagi helyzete szerint változott. A múlt századi források kétféle férfilábbelit említenek: a *bocskort* és a *sarut* (csizma). Petrás csak éppen felsorolja őket: „[lábbelijük] bocskor vagy csizma, mint az érdek hozza” (24/1326). Imets már valamivel többet mond, mert e lábbelik viselésének alkalmát is megnevezi: „Vasárnap többen rövid szárú csizmában, többen pórázos bocskorban” [ti. járnak: 72]. Kovács pedig csak a nadrágviselet kapcsán (l. ott) közvetve hivatkozik a férfi lábbeliviseletre (39); a tőle rajzolt képen, a „csángó legény”-en stilizált bocskor látható (3. k.).

A lábbeliviselet időközben megváltozott, mert a századfordulótól újabb lábbelifajták (bakancs, félcipő, szandál) jelentek meg.

A múlt században a legáltalánosabb lábbeli a bocskor volt. Munkanap nyáron mezítláb, télen bocskorban jártak. Az 50-es években is a bocskor a legelterjedtebb munkanapi lábbeli (84. k). A nőkével azonos bőrbocskorok mellett a 30-as évektől terjedtek el a *gumabocskorok*. Ezeket vásárokon és üzletekben szerezték be. Mellettük, az utolsó néhány évben, a gyári *gumasandál* (sárcipőszerű) a másik hétköznapi lábbeli, melyet hűvösebb időben hordanak. Általában meztelen lábra húzzák. Ha ünnepre is bocskort kötöttek — különösen a szegényebbek —, a lábszárat a vászonkapcán (*petyik*) kívül még egy tiszta, fekete fonállal szegett, fehér posztódarabbal, a *borítóval* csavarták be, és erre tekerték rá a *pórászt* vagy a 20-as évektől a *bocskorszíjat* (57. k).

Az ünnepi lábbeli az első világháborúig a *saru* (csizma) volt (1, 74. k). Ennek az utolsó 80—100 évben a falusi kismesterek a hozzávaló bőryanag minősége szerint több fajtáját készítették. A legrégebbinek a két oldalán varrott puhaszárú ványolt csizmát tekinthetjük. Ennek szarát felül kb. 8 cm-re le-túrták. A csizmafej „egyenes kálup”-ra (egyforma kaptán) készült, rávarrott talppal és kb. 4 cm magas sarokkal.

A századforduló táján terjedtek el a kétrészes, külön szár- és fejrészből összevarrt keményszárú, ún. *botfarok-csizmák*, melyeket *blank* bőrből készítették. Ezek szarát hátul varrták össze. Végül a 20-as évek óta viselik a bélelt szárú, bokszbőrből készített *oficereszk-csizmákat*. Ezeket a katonaság csizmái mintájára készítették. A csángóság körében — a románság csizma-viseletének mintájára — a *kerekszárú-csizmák* terjedtek el. A székely telepes községek férfilakossága viseli az elől kivágott *magyarszárú-csizmát*.

1920 után a csizma mellett az ünnepi viseletben az olcsóbb bakancsok (*bokáncs*, *papucs*) terjedtek el (69, 73. k). Ezeket később a nők is viselni kezdték. Ma ez a lábbeli mondható általános ünnepi lábbelinek, mert a kereskedelem révén mindenki könnyen hozzájuthat.

A csizma és a bakancs alá kapcát és gypjúharisnyát (*kelcun*) vesznek.

A hosszúnadrág viseletével együtt, kb. 10—15 éve, városi félcipőben is járnak. Ezt azonban még csak a hosszúnadrághoz húzzák fel.

A VÓLEGÉNY ÖLTÖZETE

A *nyirel* lakodalomkor mindig kucsmát visel. Kucsmáját az „onokák” — az unokatestvérek — ebből az alkalomból búzakalással, virággal, pénzecskével és pávatollal ékesítik föl. Ezeket a menyasszonya felkerpázásáig viseli, ak-

kor keresztapja lefosztja kucsmájáról, jelezvén, hogy most már többé nem „nyirel”, hanem *új ember*. A kucsma feldíszítésével egyidőben készítik el a *nyirelpácát* vagy *virágospácát* vagy *beltágot*. Mindkettőre kendőcskét (*servet*) kötnek. A nyirelpácát a legény leányrokonai (*véza*) különböző virágokkal díszítik fel: szárított *nagybotú virággal*, *szászfűvel* vagy *gyopárral*.

A kendőcskének vagy servetnek nagy szerepe van a lakodalomban: ezzel ajándékozzák meg a lakodalmi előkészületben segédkező rokonságot, a „mozsikásokat”, akik ezt hegedűikre kötik. Ezzel díszítik a vőlegényt is: a nyakába kötnek egy szépen kivarrt servetet. Ez azt jelenti, hogy „a nyaka után van még egy nehézség: a felesége, akire gondot kell viselnie”.

A vőlegény öltözete az erre az alkalomra varrt finom gyapotingból (*nyireling*), keptárból — ezen télen a kocsók —, icárból és csizmából áll.

III. ÉKÍTMÉNYEK ÉS KIEGÉSZÍTŐ RUHADARABOK

A csángó női és férfi ünnepi öltözet díszítésére és kiegészítésére valók főleg a fiatalok öltözetében található különböző ékítmények. Ezek közül a női öltözetben különösen jellemző a gyöngyöknek (*csigisoare*) nagymérvű használata. Gyönggyel díszítik a haját és a nyakát. A múlt században a haját hétköznapi is különböző apró tarka gyöngyökből (*olvasógyöngy*, *viziző*) kivarrt füzérral kötötték le (*kosica*: 8. k). Ma ezt csak ünnepnap teszik föl, és a haját a homlok fölött kötik át vele. Ez a *sujta*, *kicsi kócina* vagy *metecsel*. A leány maga készíti el, és ajándékozza meg vele kedvesét, aki ezt több rendben ünnepi kalapján viseli (1. fent, 66. k). Ezt csak a leányok hordják, s ha kendőt tesznek fejükre, úgy kötik, hogy a gyöngyfűzér elöl kilássák.

A nyakra is több — hat-hét rend — különböző gyöngysort kötnek (2, 5, 7, 8. k). 30—40 évvel ezelőtt ezek még mellig értek, azóta megrövidültek, és csak az ing nyakát veszik körül. A nyakon viselt gyöngyöket *hurmuznak* (fehér, zöld, veres színű hólyaggyöngy) nevezik (85. k). Ugyancsak a nyakon viselik a 20—30 apró alumíniumpénzecskekből (*bonuc*) álló *szálba-füzéret* és Szűz Máriát meg Józsefet ábrázoló, egy éremből álló *parecskát* (13. k). A kedvesétől kapott gyöngyfüzéret a legény *szárig szermából* csinált finom láncocskával lepte meg a leányt, aki ezt a gyöngyökkel együtt szintén nyakában viselte. „Nyakok körül — írja Petrás — igen sok rendű, különféle színű gyöngy füzérek lengnek, a’ legközségesebb apró gyöngyből. Hátaikon pedig övezetyükig lógnak minden színű keskeny szalagok, mellyeknek egyenlő hosszúságú végeiken színlett arany ‘s ezüst pénzecskek villognak” (22/1326—7). Erre vonatkoznak Imetsnek a női hajviselet és a férfi fejrevaló-viselet leírásakor fentebb idézett (400) sorai is, valamint Rubinyi jellemzése: „A leányok már cifrábbak. A nyakukban rengeteg sok a *kaláris*, a lánc (már ti., akinek szeretője van, mert a láncot, kalárist a legénytől kapja a leány, viszonzásul a gejtánért), hogy egészen eltakarja ingüktől amúgy is teljesen elfedett mellüket” (169).

Fülükben hétköznapi is *árdzsint-csercselék*et hordanak (85. k).

A nagyleányok a múlt században ünnepnap a hajukra hátul 3—4 rend keskeny, tarkamintás selyemszalagot kötöttek, melynek alját apró futtatott ezüstpénzecskek díszítették, amint Petrás tudósít (22/1326—7).

Elmaradhatatlan ünnepi ékítmény a különböző virágokból (*őszirúza, csipkerúza, kámfor, buszjúk, kereklevelű* vagy *ablakvirág*) összeválogatott kicsi csokor, melyet ünnepnap a leány kezében magával visz, a legény pedig kalapjába tűz (1. k). Ha ügyes, akkor még néhány pávatollat is szerez melléje. A pávatoll-ékítményről Rubinyinál találunk említést: „Fehér kendő van a *gecájukon* ... vagy fehér fátyol libeg le róla, amely alól felén villognak a hajon lógó talmi arany, ezüst szálak. Fülüket gyakran pávatollak takarják s fejükön, amelyről tarka szalagokon csörögnek le a rézérme, átlukasztott pénzek, valóságos gyöngykorona ékeskedik” (169; 8. k).

Az ünnepi viseletben található egyes ékítményeknek az öltözet díszesebbé tételén kívül jelképes társadalmi szerepe is van: jegyek a legény és a leány között kialakuló érzelmi kapcsolat kifejezésére. „Ha a legény táncban, guzsalszban, kalákában megismerszik egy leánnyal sz szereti, azt mondja a leánnyak: »Ha te isz szeretsz, adj nekem jegyet.« A jegy Bogdánfalván egy *szervetből* (kendő) vagy *matacséliből* és *cigájéliből* font szalagból áll. Régen a leány *eszgárda, kócina* (Bf), *gerdicca* (L) nevű bokkrétát adott, melyet az olvasó apró gyöngyszemeiből készített. A lészpediek szerint ezt azért hagyták el, mert »nehéz volt a kalapon«. A legény még ott a táncban s azután is minden vásárnap egészen házasságáig felteszi a jegyet a kalapjára, s azt mindenki észre is veszi, és mondják: »Na, Pál János szereti a Farkas Péter leánnyát.«, (Kós, 1976, 217: 21. jegyzet).

Mindkét nem munkanapi öltözetének kiegészítésére váló a háziszöttes egyszínű vagy csíkos gyapjú *tarisnya*, melyben a mezei vagy egyéb, a háztól távol végzett munkához szükséges élelmiszert viszik. Súlyossága szerint a vállon átvette vagy a vállra, esetleg munkaeszközre (villa, gereblye, kapa stb.) akasztva hordják (86—88. k).

IV. A HALOTT ÖLTÖZETE

A halott öltözete különbözik az élőétől. A leányhalottat kibontott és leeresztett hajjal, az asszonyt csak befont és felkötött hajra tett *kerpával*, a férfit hajadonfőtt ravatalozzák fel. A leányra *feketés* vagy piros-feketével kivarrrt *inget* és *főiát* vagy azelőtt *pestimánt*, az asszonyokra *fustát* adnak.

A férfigalottat a szíj helyett *bernéccel* övezik fel. A halott kezére vékony *ivus gyortyát* csavarnák, lábára fehér kötött harisnyát és papirosapucst húznak.

A hozzátartozók öltözete is különleges halálesetkor. Ha leány vagy legény halt meg, leánytársaik, a *korácsik* a gyász jeléül leeresztett és szétszórt hajjal kísérik a temetőbe (Petrás 18/1324); a leányok hajukba virágot tűznek. Ezeket a temetés alatt a legénytől vitt virágos pálcákra erősítik és behantolás után a sírdombra szórják.

„Ha falusi ember hal meg — olvassuk Dimitrie Cantemirnál¹⁹ —, fiai hat hónapig hajadonfőtt kell járjanak még tél közepén is, hajukat és szakállukat meg kell növeszteniük, és nem szabad befedni fejuket, bármilyen hosszú útra kellene is indulniok. Ugyanezt tették hajdan az előkelőbbek is 40 napon át, most azonban elhagyták ezeket a babonákat, és megelégszenek azzal, hogy gyászruhát öltsenek és hosszú haját eresszenek. Amikor a falusi leány-

testvérenek fivére hal meg, hajfonatából levág valamennyit, a sírra szúrt keresztre függeszti, és egy egész évig örökdi, nehogy leessen vagy elvigyék. Ha ez mégis megtörténik, másik hajtincset tesz helyébe.”

V. AZ ÖLTÖZET TISZTÁNTARTÁSA ÉS ELRAKTÁROZÁSA

Az öltözet tisztántartása mosással (*lugzás*) történik. Évenként általában háromszor-négyszer szokták az alsóruhát kimosni, ami azt is igazolja, hogy mind az ünnepi, mind a hétköznapi öltözetben több rend alsóruhájuk van.

Nyáron általában a szabadban: kútnál vagy patak, folyó mentén végzik a lúgzást, mert hozzá sok víz kell. A mocskos ruhát előbb *lugzóba* vagy *deberbe* (fakád) teszik, hogy két-három óráig ázzék, közben jól égő *vinyikével* (venyige) szabad tüzet raknak és üstben vizet melegítenek (89. k). Ezzel a meleg vízzel kezdik locsolgatni a lúgzóra tett *hammast*, vagyis a hamuval teleszórt erős vászonruhát. Vigyáznak arra, nehogy az első alkalommal *lesüssek a hamut* (leforrázzák a hamut), mert így erejét veszti. A lúg a ruhát átjárja és a lúgzó alá tett üstbe csorog, melyet, ha megtelt, újból a tűz fölé tesznek. Három-négy óráig folyik a lúgzás, azután *kiszórják* (kiveszik) és a patak vizében *sujokkal megsulkozzák* (kisulykolják), *törzsölik*, csavarják, majd a gyepen *el térítik*, hogy *asszék meg* (száradjon meg). Hazaviszik, a *hijuban* vagy a *kamarában*, *kijjérben* (*killér*) *elrételik* (kiterítik) és magától *kisikul* (kissimul). Télen otthon végzik ezt a műveletet az *eresztékben* (eresz), ahol külön erre a célra épített *lugzókatlanban* gyűjtanak be.

Lúgozni csak a hétköznapi ruhát szokták, az ünnepi ingvállas ingeket fonákjukra fordítva csak nyáron mossák langyos szappanos vízzel. Az egyéb ruhadarabok közül mosással tisztítják a durva gyapjúkatrincát (cigáját és a selymet nem), valamint a pestimánt és a fustát.

Az öltözetdarabok elraktározására a *láda* és az „odáj”-nak (szoba) az ajtóval szemközi fala mentén felfüggesztett rúd szolgál. Ládában tartják általában az alsóruhát és a szöttes kendőket, a rúdon pedig a többi felsőruhát. A ruhanemű elraktározásának módozataira Kós leírását idézzük:

„A lakás berendezésének e legősibb rétegével (ti. a tűzhellyel, a paddal stb.) egyidős a belső fal mentén, a gerendákhoz madzagokkal felkötött hosszú *rúd* (Kós, 1976. 70—72. r), amely nemcsak szárító, hanem legfőbb *gúnyatartó* bútor is. Végeire akasztva *tarisnyák*, rajta átvette meg egyéb gúnya, saru, szöttes található. Ahol mindkét ablakmentén rúd van, ott a belsőre tarka szövésű gyapjú *rúdravalót* vetnek, a tűzhely felőli meg inkább szárító. A gúnyanemű gyarapodásával a rúdra nem férő darabokat a tisztaház ablak közti sarkában, a padra helyezett *bikfa ládában* [uo. 82. r], vagy a 80—100 éve általános, festett *barassói* (brassói) *ládában* (Bf) tartják [uo. 75—76. r], amelynek tetejére tornyozzák fel az eladó lány vagy fiatalasszony *rongyáját*, *zesztréjét* (szöttes pokrócokból, festékesekből, lepedőkből, párnákból álló kelengye)” (194).

Az ünnepi inget használat után kifordítják, ujjait mellére hajtják és kettőbe hajtva a nyakrésznél fogva felgöngyölítik (90. k). Így teszik a ládába. A kendőket is fonákjával kifelé négyzet alakúra hajtogatják össze.

A szoknyaféléket keresztben háromba hajtják, és a rúdon átvette tartják. Ugyanitt találjuk az öveket, bernécet és a kifordítva elraktározott bőr és posztó felsőruhadarabokat is.

VISSZATEKINTÉS

A moldvai csángóság öltözte, amint az ábrázolásainkból is kitűnt, hű tükrözője azoknak a gazdasági-társadalmi hatásoknak, melyek ezt a népcsoportot a századok folyamán érték. Az öltözetnek mint a népművészet egyik megnyilvánulási formájának tanulmányozásából több értékes tanulság vonható le a hagyomány és újítás, a népi kölcsönhatás, a falu és a város kapcsolatának kérdése szempontjából.

A moldvai csángóság gazdasági-társadalmi helyzeténél fogva hagyományos öltözetében megőrizte azokat a formákat, amelyek a XVII—XVIII. században Délkelet-Európa több népcsoportja öltözetének közös elemei voltak. A feudáliszmusból a kapitalizmusba való átmenet, a kapitalizmus emelkedő, majd hanyatló szakasza e népcsoportok kultúrájában különböző változásokat idézett elő. Ezek a népművészetnek, így a népi öltözetnek is sajátos, a népcsoport gazdasági-társadalmi rendjétől függő átalakulásához vezettek. Ennek következtében nemcsak a hagyományos öltözet maradt fenn napjainkig, hanem a csángóság sajátos népművészetet, öltözködési stílust alakított ki magának, mely a réginek és az újnak sajátos hasonításából, összeötvözéséből keletkezett.

A mai csángó öltözet tehát a hagyományosan megőrzött és újabb (székely, román és ukrán) formákkal, elemekkel gazdagodott népművészet terméke. Ez a népművészet átvészelt a kapitalizmus bomlasztó korszakát, s a magyar népcsoportok közül talán a legszívósabban állt ellen a századfordulótól egyre nagyobb mérvű kulturális-művészeti átalakulásnak, mely az öltözködés terén a viseletdarabok megsokszorozódása és szétválása, meg a hagyományos formák átalakulása folytán, sok helyt az öltözet sajátos népi jellegének csökkenésével, sőt teljes eltűnésével járt. A csángóság művészi teremtő kedve minden lehetőséget és módot felhasznált, hogy ötletes megoldásokkal a hiányokat pótolja és művészi alkotó vágyát népi kultúrájában, így öltözetében is kifejezze.

Az utóbbi évtizedekben megjelent és olcsóságuknál, gyors előállíthatóságuknál fogva rövid idő alatt elterjedt gyári anyagú és városi mintára szabott ruhadarabok még inkább csak az alkalmi és hétköznapi viseletdarab szerepét töltik be, és a hagyományosat még nem szorítják teljesen az ünnepi és nagyünnepi viseletbe.

A csángó népművészet ma is él és virágzik: a népművészet csaknem minden egyes területe (kerámia, hímzés, szövés, öltözet stb.) napjainkban már a könnyűipar termékeit igényli. A népművészet fejlődéséhez és teljes kibontakozásához már szinte nélkülözhetetlen a félkészáru: az öltözködésben az öltözet anyagát alkotó és díszítésére használt fehér és színes gyapot- és gyapjúfonal. Ez biztosítja a csángó díszítőművészet egyik legértékesebb és legsajátosabb ága, a hímzés fejlesztését és az öltözetben való alkalmazását.

JEGYZETEK

¹ „Die auffallende sogenannte Tschangotracht in der Gegend von Bacău und Roman, auf deren Baibehaltung von Seiten der katholischen Geistlichkeit großes Gewicht gelegt wird, um äußerlich ihre Pfarrkinder von den orthodoxen Rumänen zu unterscheiden” (Weigand, 133).

² A moldvai csángó nyelvjárás szókincsét ért román nyelvi hatást Márton Gyula mérte föl: 1972. — L. még Márton—Péntek—Vöö 1977.

³ Az öltözet szókincsében található román kölcsönszavakra vonatkozólag I. Nagy Jenő, 1957. 87—96. — A múlt század közepén például a *keptárt* még *bundának* nevezik (Tudománytár 22). A *kerekítő* vagy *kerítő* ~ *katrinca* elnevezés párhuzamos névhasználat az egyik lepelészoknya megnevezésére. A *kerekítő* elnevezés háttérbe szorulásának a *katrinca*-val szemben minden valószínűséggel az lehetett az oka, hogy a szlávból a magyarba és onnan a románba került *katrinca* elnevezés Erdély felől kezdett a múlt század második felében Moldvában is terjedezni és általánossá válni. Ugyanezt a folyamatot állapítja meg N. Iorga a román terminológiában is: „Elle s'appelle d'un terme slave la catrință, mais au point où la terre valaque touche à cette Moldavie on a l'ancienne, expression roumaine de *strîngătoare*, la pièce, qui étirent.” 1923. 77—8. — Erre vonatkozólag I. még Kós, 1964. 170—4; *Dictionarul explicativ al limbii române*. B 1975, 127 és Zamfira Mihail: *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est-europeană*. B 1978. 84.

⁴ A kerpa fokozatos előtérbe nyomulásáról tanúskodik az a tény, hogy azokban a falvakban, amelyekben a régi székely öltözet divatozott, így pl. Kalagoron, csaknem kiszorította ennek egyik jellegzetes fejrevalóját, a csepeszt. Másutt, mint pl. Lészpeden és a Tatros menti falvakban pedig a színes kartonkendőkkel, tulpánokkal cserélték föl a csepeszt (Lükő 1935. 68. Uő: 1936. 106). A csepesz fokozatos háttérbe szorulását állapítja meg Lészpeden Domokos Pál Péter is: Domokos—Rajeczky, 1956. I. 141.

⁵ Az öltözet-szókincs román kölcsönszavainak értelmezését a Szakszójegyzék tartalmazza.

⁶ L. erre vonatkozólag: Mikecs 1941. 332—399. Domokos 1941. 7—18. Márton, 1972. 13—25. Dr. Kós, 1976. 103—217.

⁷ A fejre csavart kendő viseletére és a szomszédos (bolgár, ukrán, török, görög) népek fejrevaló-viseletével való kapcsolatra vonatkozólag I. még Lükő, 1935. 64.

⁸ L. TESz 410:1405 k. évből való adalékot.

⁹ A csepeszviselet módosulására a Magyarországra települt csángók körében I. Domokos—Rajeczky, 140—1.

¹⁰ Ploskucényben kb. 20 éve a felnőttek ilyen szabású inget viselnek ünnepi ingként. Itt a vásáros román asszonyok révén terjedt el, s úgy tudják, hogy Erdélyből való, ezért nevezik *magyaros-ingnek*. Jellegzetessége, hogy a vászon szélessége adja az ing hosszát, s szélessége viselője testalkata szerint változik. Az elejét (*első lapacka*) és a hátát (*hátulsó lapacka*) nyakban ráncolják, *krecálják* és a ráncokat (*gyűtés*) keskeny szegélyei, *benticcával* varrják le. Ujja egy szél szélességű, mellévarrott. Ennek végét, a *brecárt* belefűzött gyapjúfonallal, *bázsirkával* fodrossá húzzák össze. A fodros rész neve *flintorka*. A zsinór végére bojtocskát (*ganafoska*) varrnak. A nyaka nem húzható össze, hanem *bázsirkával* vagy *fantával* kötik össze, vagy *bonggal* záródik.

¹¹ A ploskucényi ingeken a könyökhím helyett három vagy öt rendben a régi alárendű hímzést találjuk (*háromrendűs, ötrendűs* ingujj).

¹² Kászón 250—1. 28. rajz.

¹³ Kászón 241. 18. rajz.

¹⁴ Nagy Jenő: *A torockói magyar népi öltözet* [B 1958]. (Népművészeti Füzetek) 35, 25. kép.

¹⁵ Ez a régi török (kun) eredetű tarviselet emléke (Györfy István: *Adatok a tarviselethez*. NÉ 18/1926., 29), mely régen Délkelet-Európa népeinél általános volt. Az ukránoknál Zelenin (*Russische Volkskunde*. Berlin—Leipzig 1927. 245), a moldvai és máramarosi románoknál Spătarul Milescu és Eustratie Logofăt moldvai krónikások (Kogălniceanu, M.: *Cronicele României seu Letopisețele Moldaviei și Valachiei*. I—III. B 1872—1874. I. 109, 377), mindkét fejedelemség román népénél Sulzer (II. 380), a magyaroknál Györfy (MN 1941. I. 385) említi ezt a viseletet. A magyaroknál honfoglalás előtti török eredetű, s mint a pogányság egyik jele, a XII. századra el is tűnik, csak a később bevándorolt kunoknál és a török hódoltság korában jön ismét — hosszabb ideig — divatba egyes helyeken (Lükő, 1935. 59).

¹⁶ A fehérnemű-hozomány elkészítésében a vőlegény és a menyasszony rokonsága segít. Ez a *szabógatás*. Erre a vőlegény és menyasszony, mindegyik a maga részéről, összehívja a rokonságot a menyasszony házához. Itt a vőlegény anyja és ennek rokonsága, különösen az asszonyok, felszabják az erre szánt vásznat: először szabnak a vőlegénynek ünneplési és viselőingeket és ezután szabnak a vőlegény apjának és anyjának. Ha elfogy a szabógatás, végeznek más dolgot: varrást. A menyasszony elosztja a varrnivalót, inkább servetkéket, leánybarátjainak is, akik ezzel meg is vannak hívva a lakodalomra, és ők lesznek a *kisnyoszojók*. A servetekkel a lakodalom végén a vendégeket tisztelik meg (1. alább). A szabógatókat a menyasszony anyja étellel és itallal kínálja meg (Domokos, 1943. 162).

¹⁷ Nagy Jenő: *Adatok a székely posztó-harisnya fejlődéstörténetéhez*. KelemenEml. Kv 1957. 479—485.

¹⁸ A fenékrész újabbkeletűségét bizonyítja az is, hogy helyenként posztó helyett csepűvászonból készül. Kászón, 254.

¹⁹ Kantemirs, Demetrii: *Historisch-geographische und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landkarte*. Frankfurt und Leipzig 1771. 306—7 és Dimitrie Cantemir: *Moldva leírása*. B 1973. 196. Cantemir szövegét Debreczeni József fordításában közöljük.

ADATKÖZLŐK

Bogdánfalva:

Budó Antal
Budó György (1897)
Budó János (1879)
Budó József (1903) csizmadia, szoknyaszabó
Buláj Ferenc (1899)
Duma György (1892) szabómester
Duma Györgyné (1895)
Duma Péter (1916)
Duma Péterné (1919)
Erdei Kati (1919)
Kalapács Péter szücsmester
Petrász János (1900)
Petrász Jánosné (1907)
Tankó Illésné borondzsik szövő
Tankó Ilona (1928)

Nagypatak:

Csuráru Jánosné (1897)
Denkó Antal szabómester
Fercádi Györgyné (1876)
Fercádi Márton (1911)
Kosa Antal Deák
Kosa Ferencné
Kotyor Antal (1934)
Kotyor János szücsmester
Páncél Gergelyné (1929)
Porondi Andrásné (1901)

Kalagor:

Ádám Mihály (1932)
Borszán Jánosné (1888)
Jánkuj Péter Péter (1920)
Jánkuj Péterné (1923)
Szászkuj Jánosné (1930)

Forrófalva:

Antal Jánosné
Jani Mihály
Korbu András
Mengeles Márton
Mézes Jánosné
Pál Márton
Vajda Jánosné

Trunk:

Kósa Mária (1877)
Magyari Antalné

Klészse:

Pozony Erzsébet piacos asszony

1. Leány és legény nyári ünnepi öltözetben, Ka.

2. Csángó leány. Kovács Ferenc rajza 1868-ból. Fotókópia (Kulin Miklós)

3. Csángó legény. Kovács Ferenc rajza 1868-ból. Fotókópia (Kulin Miklós)

4. Fodor Márton nagypataki gazda. Rubinyi Mózes felv. 1900-ból. Fotókópia (Kulin Miklós).
6. Fiatal csángó házaspár. Rubinyi Mózes felv. 1900-ból. Fotókópia (Kulin Miklós).

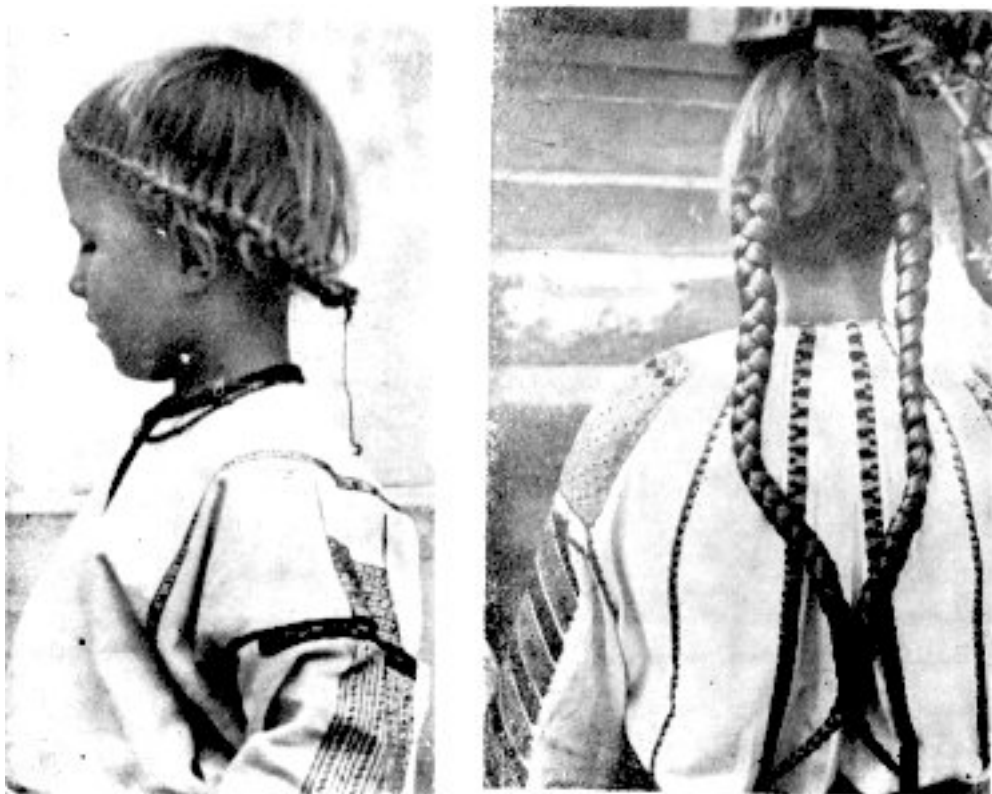
5. A klézsei kántor és felesége. Rubinyi Mózes felv. 1900-ból. Fotókópia (Kulin Miklós).

7. Északi-csángók. Rubinyi Mózes felv. 1900-ból. Fotókópia (Kulin Miklós).

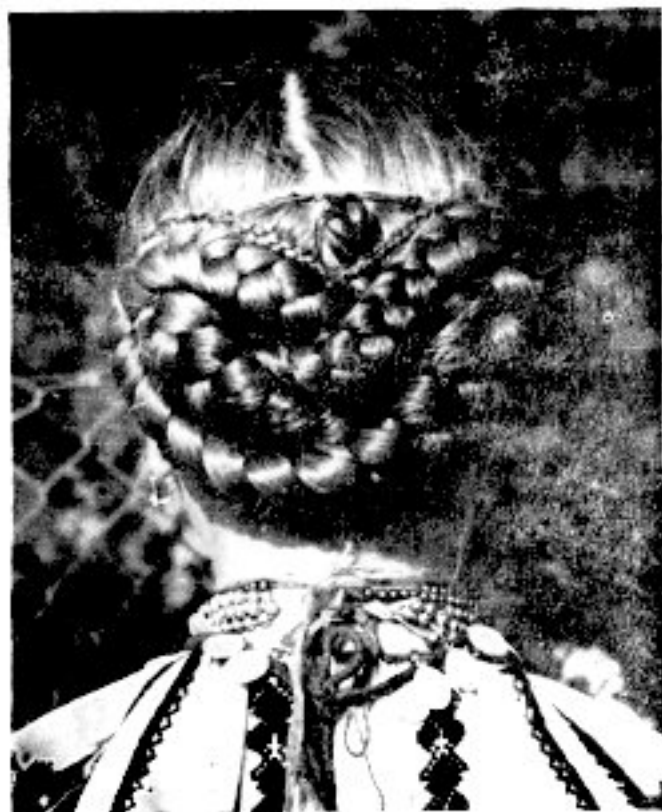
8. A Rab család Szabófalváról. Rubinyi Mózes felv. 1900-ból. Fotókópia (Kulin Miklós).

9. Kerek vagy kucornyás gecácska, Bf.

10–13. Nagyleányok hajviselete: a hajfonatok elrendezése *geccába*, Bf.

14–15. Nagylányok hajviselete: a hajfonatok elrendezése *kercsék*be, Ka.

16–19. A *kerpa* elkészítése: a hajkarika fölerősítése a *geccára*, Bf.

17. A *kerpa* feltevése a karikára, Bf.

18. A karikára fölerősített *kerpa*, Bf.

19. A *kerpával* borított haj, Bf.

20. A kerpára kerülő rakattas-ruha, Bf.

21. A leboldolt nagyvégű-ruha, Bf.

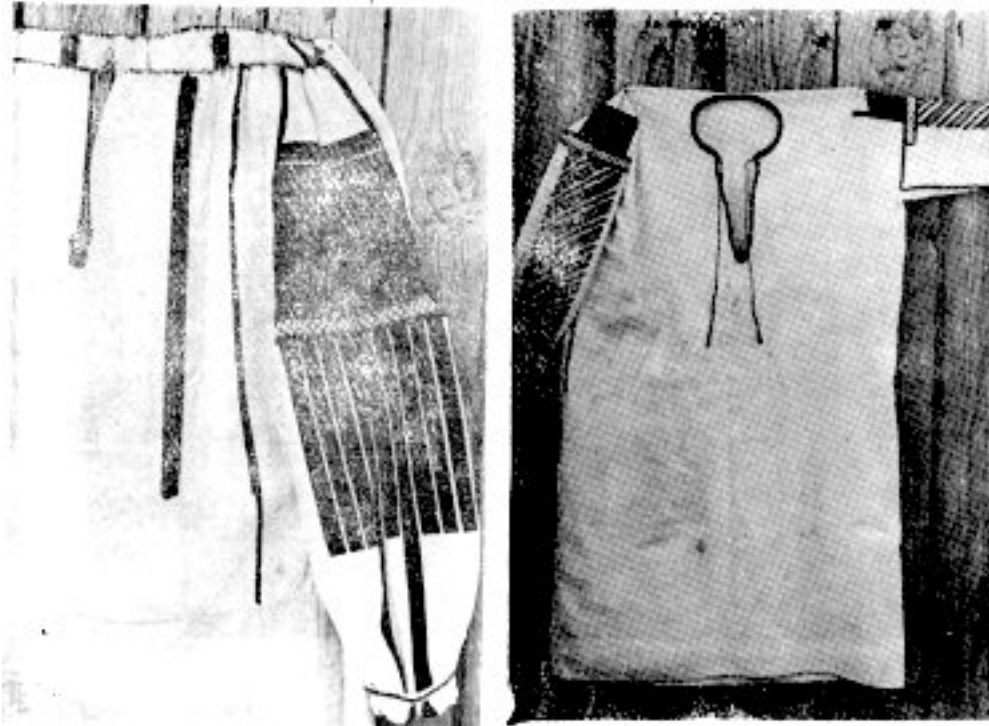
22. A tulpán megkötése, Bf.

23. A *bátik* megkötése az áll alatt, Bf.

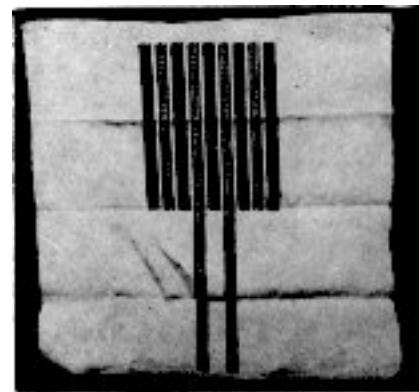

24. Kisleányok tulpánban, Bf.

25. Csángós- vagy ingvállas-ing (alárendű) eleje és ujjja, Bf.

26. Leánka-ing eleje és ujjja, Bf.

28. Alárendű ingujj-hímzés, Bf.

27. Leánka-ing háta és pálharésze, Bf.

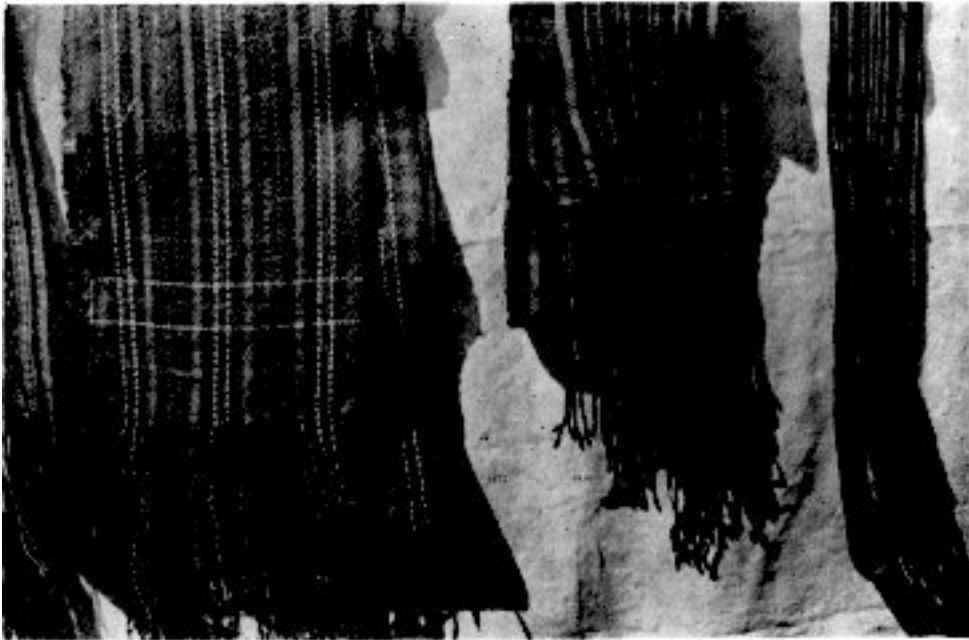
29. Babokkal díszített tekerményes-ingujj, Bf.

30. Mokányos-ing, O.

31. Az *ő-rost* elrendezése hátul, Tr.

32. *Tarkavillásan* szőtt övek, Np.

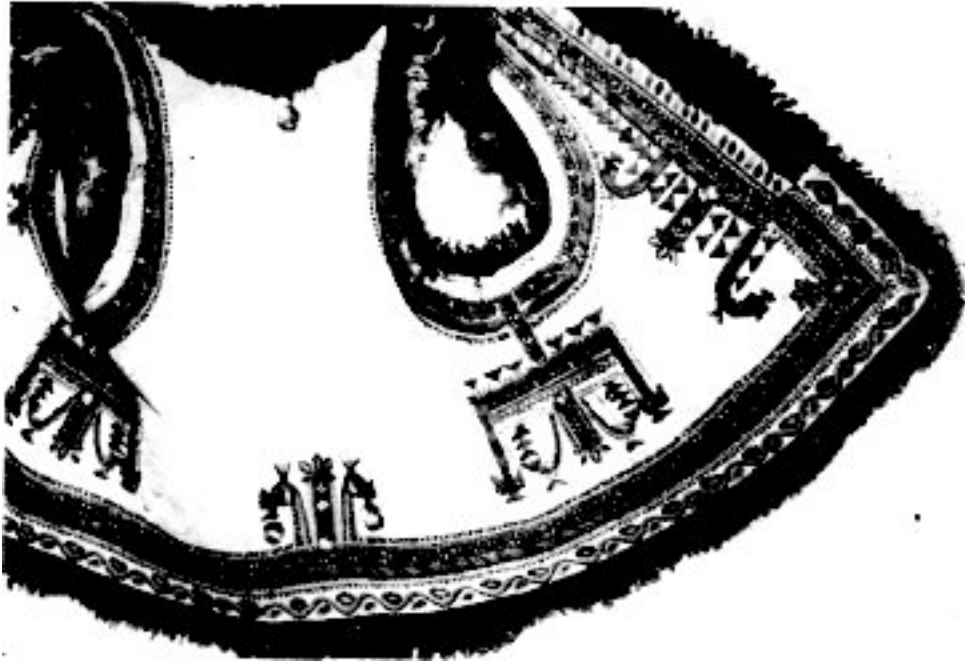
33. Hétköznapi *keptár*, Np.

34. Az ünnepi női *patkós-keptár* háta, Bf.

35. Román férfikeptár háta, B.

36. *Kandargós női keptár*, Np.

37. *Kandargós-keptár*, Ka.

38. *Romános-keptár*, G.

39. *Kicsikeptár*, Bf.

40. A női *kozsók* oldaldísze, Bf.

41. Rövid női *kozsók* kandargós széldísszel, Ka.

42. A szoknya eleje és oldalbetoldása (nagyfaldur), Bf.

43. A szoknya háta és hátsóbetoldása (kisfaldur), Bf.

44. Női szurtuk, Bf.

45. *Kacavejka*, készült 1948-ban Szerátán, Bf.

46. *Kemeszój*, Np.

47. Asszony *motton flanyélában* vagy *bundérban* nyüstkötés közben. Np.

48. Keskeny csíkú (*visztájú*) *katrinca*, Ka.

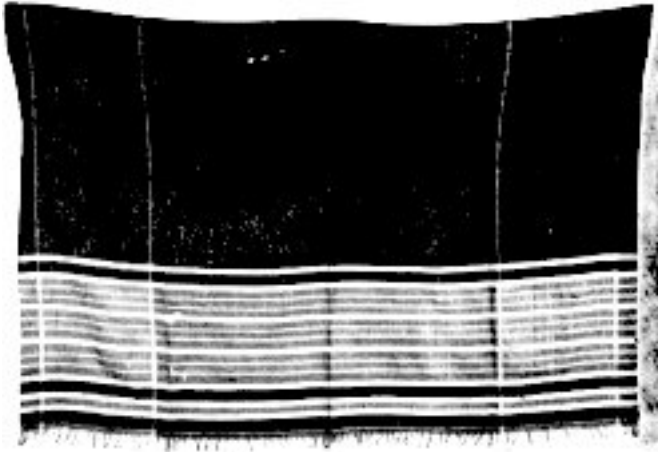
49. *Választott-katrinca*, G.

51. *Pestimánmódú-katrinca*, Ka.

50. *Bernéccel fölerősített katrinca*, Ka.

52. Fóta vagy fata, Ka.

53. Nagyleányok fótában, Bf.

54. A *borító* felcsavarása, Np.

55. A *szijú* befűzése a bocskor elején, Np.

56. A *szijú* felcsavarása a borítóra.

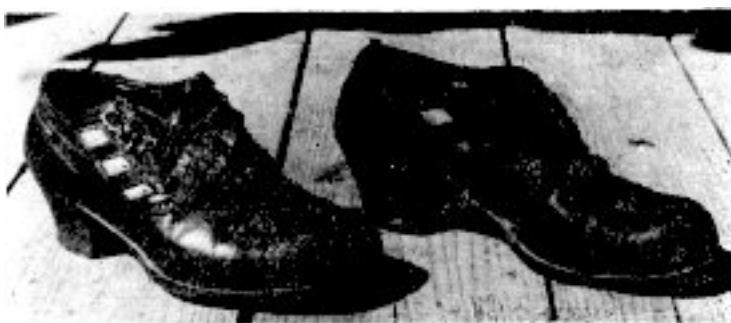
57. A *szijúval* fölerősített bocskor, Np. A *szijú* vezetésének menete: a bocskor sarkánál levő lyukból kiindulva előrehozza és a bocskor belső felén levő lyukon átfűzve átviszi a lábfejen a másik oldalon levő lyukhoz; onnan a lábfejen keresztezve hátraviszi a saroklyukhoz, s innen kezdi a lábszárra csavarni.

58. Oldalvarrott *egyenes saru*, Bf.

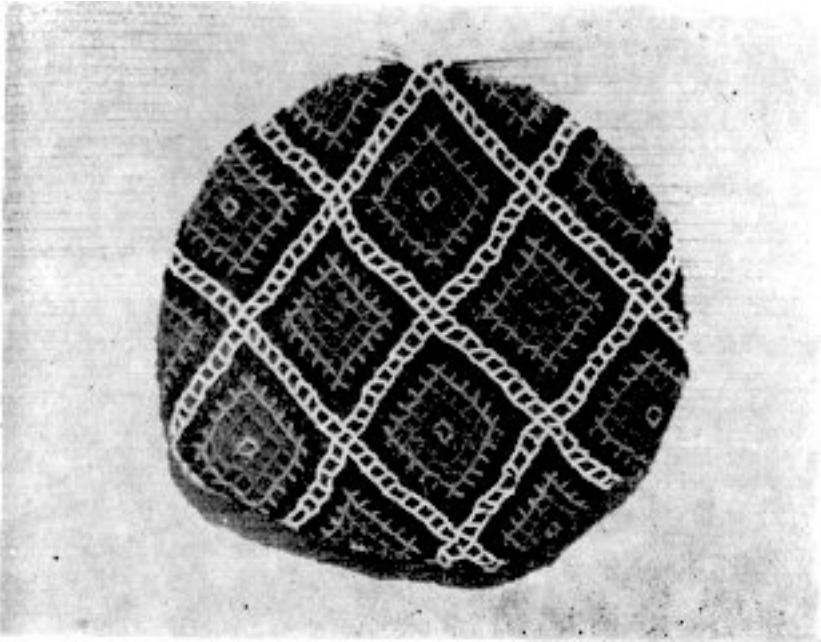
59. *Száras papucs*, Bf.

60. *Zsumatéc*, Bf.

61. *Nagykócina* kiterítve (32 x 29 cm), Bf.

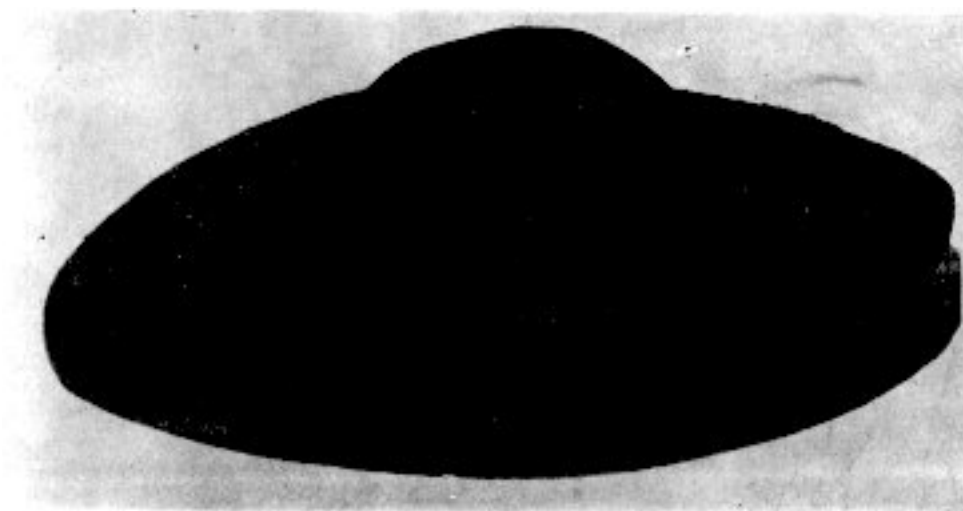
62. *Nagykócina* gecára kötve, Bf.

63. A körhaj viselete, Bf.

65. Gejtán vagy gerdán a nagykalapon, Ka.

64. Széles karimájú nagykalap, Np.

66. Legények kalapjukon *ablakvirág-bokrétával* és *kicsikócinával* vagy *metecsellel*, Ka.

67. *Ablakvirág-bokréta pátuluval*, Ka.

68. *Kusmaviselet*, Bf.

69. Férfiak *emberingben*, Bf.

70. A rokjás-ing felső, ing-része, Szf.

71. A rokjás-ing alsó rokoja-része, Szf.

72. Gatya, gagyá vagy gadzsa, Bf.

73. Az ő viselete derékszíjjal, Ff.

74. Az őrost elrendezése, Ka.

75. A férfikozsok oldalhíme, Np.

76. Féfiszoknya, Bf.

77. Féfiszurtuk vagy kurtiszoknya, Np.

78. Veszta, Ff.

79. Kötött flanyéla vagy fláner, Bf.

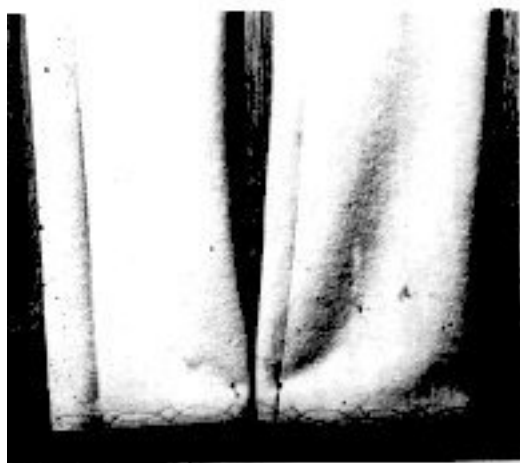

80. Fenékrész nélküli *harisnya*, a gatyához kétoldalt *csinkótával* felerősítve, Np.

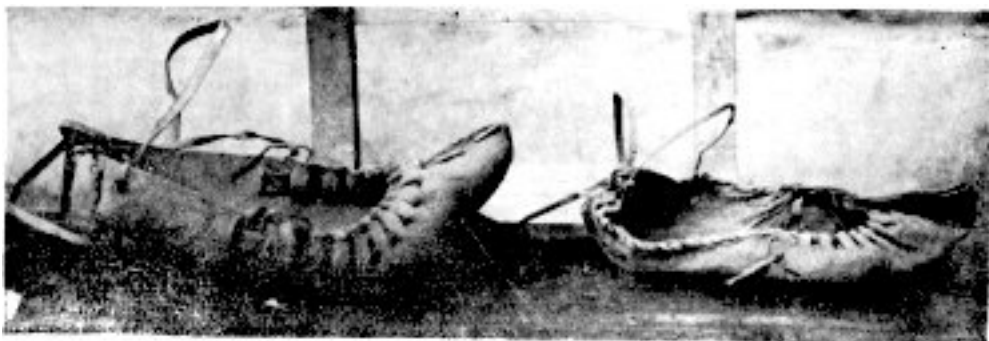
81. *Icár*, Bf.

82. *Fekete kerpinyára* az *icár* alján, Bf.

83. *Bufánt*, Bf.

84. Férfi és npi *bocskor*, Bf.

85. *Kosica*, *hurmuz* és *csercsele* viselete, Bf.

86. A *tarisnya* hordása kapáláskor, Bf.

87. A *tarisnya* hordása, ha *maliga* van benne, Bf.

88. A *tarisnya* hordása egyéb alkalmakkor, Bf.

89. A víz melegítése az *üstben* és a *hammas* locsolgatása, Np.

90. Az ünnepi ing összefogása eltevéskor, Np.

I. Róka János és felesége, Lőrincz Györgyné felkészültek a lakodalomba, Kl. Szabó Tamás felv.

- II. 1. *Csángós-ing* tekerményes ujjal, kakastarés vállazóval, fekete kandargós szedéssel, Ff. Kallós Zoltán felv.
2–3. *Síró-ing*. A menyasszony Nagypatakról vitte magával Forrófalvára. Kallós Zoltán felv.
4. *Nagykócina*, Kl. Kallós Zoltán felv.

III. 1. Asszonyok *miesnap*i plátkás-ingben, Ka. Szabó Tamás felv.
2. Asszonyok *öreges-* (alárendű) ingben, Kl. Szabó Tamás felv.

- IV. 1. *Rakattasruha vége*, Bf.
2. *Újabb borandzsikruha vége*, Bf.
3. *Kiskócina vagy dunga*, Bf.

V. A csángós-ing váll- (a) és ujjá híme (b), Ff.

VI. 1–3. Női patkós-keptár mellének, zsebének és aljának díszítése, Np.

VII. 1–2. Női kozsók mellhíme, Bf.
3. Cigájás kátrinca, Ka.
4. A cigájás kátrinca visztái (csíkozása), Ka.

VIII. 1. *Bernéc*-részlet, Ff.
2. *Pestimán*, Bf.
3. Az *embering* gallérhíme, Ka.
4. A *mejjeskeptár* aljának *kandargós híme*, Np.

SZAKSZÓJEGYZÉK ÉS SZÓMUTATÓ*

A szakszójegyzék és szómutató a szövegben használt moldvai csángó szakszókat röviden értelmezi és előfordulási helyük lapszámára utal. A köznyelvvel megegyező alakú és jelentésű szakszókat németül értelmeztük. A román eredetű kölcsönszók értelmezéséhez Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai* (B 1972) című szótárát és Nagy Jenő: *A csángó öltözet szókincsének román jövevényszavai* (NyIrK I/1957. 87—96) című tanulmányát használtuk fel. Kelemen Bélának néhány román eredetű kölcsönszónak az átadó nyelvvel való azonosításában nyújtott segítségét ezúton köszönjük meg. A : utáni dőlten szedett szó vagy szók a fogalom alaki változatai vagy más elnevezései. Ezeket az olvasó a betűrend szerinti helyükön találja meg.

A szójegyzékben használt rövidítések feloldása:

l. = lásd
m. = magyar
moldv. = moldvai
n. = német

nyj. = nyelvjárási
r. = román
tbsz. = többesszám
ua. = ugyanaz

A

ablak Fenster 61
ablakvirág muskátli 28: *kereklevelű*
ablakvirág-bokréta muskátli-bokréta 401
abrosz asztalterítő 231
abroszvég abroszszél 217
ábur gőz, pára r. *abur* ua. 161
ács Zimmermann 55
ág kereszt alakú hím 334: *ágas*
ágas 1. villás sasfa 34 2. kereszt alakú hím 334: *ág*
ágascsillag bundahím 353: *keptárhím*
ágasos ház villás sasfával épített ház 62
ágasrend az ing mell- és hátrésének összevarrása mentén varrt hímes sor 334: *csupág-*, *csupaágrend*
ágas-szélrend a vállbevarrás mellé varrt hím a női ingen (Ff) 333
ágaz a vászonszélek összevarrása mentén szélesebb hímet varr 333: *virágoz*
ágazás a női ingváll keresztiszemes szélhíme 325
ágosfa több ágú edénytartó fa 171
águdalevél eperfalevél r. *agudă* fái eper 194
ágy 1. cöveklábú alacsony deszka-fekvőhely 80 2. Bett 109
ágyat vet a halott ravatalát elkészíti 257
ágyilepedő durva kendervászon lepedő 184
ágyravaló gyapjú- vagy vászonszöttes ágytakaró 269: *ágyvető*
ágyszín szöttes ágytakaró 230
ágytakaró Bettdecke 231
ágyterítő Bettdecke 231

ágyvető szöttes ágytakaró 177: *ágyravaló*
ágyvetőlepedő ágytakaró 272
ajtó Tür 80
ajtósorok ajtósarok 61: *sorok*
akol a kettősudvar csűr körül elkerített része 9: *csűr előtt, okol, zsukol*
alárendű függőleges karhímű 268
alárendű csángós-ing függőleges karhímű női ing 268: *alárendű szöttes-ing, rendes-ing*
alárendű kicsid-, kisike-ing függőleges karhímű, kevésbé hímzett női ing 301
alárendű szöttes-ing 268: *alárendű csángós-ing, rendes-ing*
alattvalószék alacsony kicsiszék 119
alergeter csőtartó, csévekeret r. *alergătoare* ua. 204: *leánka*
alja a párna díszítetlen középső része 247: *szára, színe*
állás a házhoz vagy az istállóhoz a fedélszék megnyújtásával hozzacsatolt ereszféle 27
allu olló 192: *ollu*
alma szöttes ós varrottas mintaelem 296
almás 1. újabb szöttesminta 180 2. Párnafejre varrt hímzsminta 294
alsókosztoroba alsó koszorúgerenda r. *costoroabă* ua. 58
alsópadlás padló 80
aprógyűtés a huroköltés-sor leöltésére használt öltés (Kk) 317
apró-háromnyistes szöttes párnavég-hím 219
apróhím szedettes szötteshím 259
apróhímes-keresztes-katrinca négy nyüsttel eme-

* A szómutató a szakszóknak csak első előfordulási helyét jelzi a szövegben és a rajzok szövegében, mellőzi a jegyzetekben meg a fényképmelléletek szövegében találhatóakat; a lapszám nélküli szakszók a *Szöttesek, varrások* c. fejezet megfelelő összefoglaló-táblázataiban fordulnak elő.

léses technikával szőtt keresztminta katrinca 285
apróhímes-szedettes-katrinca emeléses technikával szőtt, szélén keskeny csíkú katrinca 291
aprókandargó szedett tekerményes hím 336
aprókarikás szöttesminta 216: *ötnyüstös*
aprókockás-nagyabrosz kockásan szőtt ünnepi abrosz 252
apró-ötnyüstös ötnyüstös szövési mód: nagy- és kisnyüstbe fogják be a szálakat 220
arasz hosszmérték (kb. 28 cm) 183
aratás kendernyűvés 183: *kiszedés*
árdzsint-csercsele ezüst fülbevaló r. *argint* ezüst és *cercel* fülbevaló 412
árendált (földet) (ki)bérelt r. *arenda* ua. 22
árk íj (a zsinolyfáragó-széken) r. *arc* ua. 41
árnics színes gyapotfonal r. *arniciu* ua. 220
árpa Gerste 174
árpamag-törő famozsár 139
ártizánátos veres földű kendező virágmintás, piros szövetű gyári fejkendő r. *artizanat* kézműipar 180
ásó Spaten 153
asz szárít 184: *aszal*, *megaszal*
aszaj 1. oldalbetoldás a férfingen 402: *aszalka* 2. előbetoldás a posztókabáton 386: *nagyfaldur* 3. oldalbetoldás a bundán 351
aszal kendert és vásznat napon erősen megszárit 235: *asz*, *megaszal*
aszalka 402: *aszaj* (1)
aszalni tesz megszárit 184
aszalos-ing oldalbetoldással varrt hosszú gyereking 233
asztal Tisch 80
asztal befenekelve kamarás-asztal 131
asztalláb öv-szöttesminta 226
asztalláb-rózsás kézelőhím a női ingen (Györgyfalva) 336
asztalra tesz a munkaasztalra teszi a bőrt 381
asztalszék asztal 119
asztalterítő abrosz 231: *abrosz*, *nagyabrosz*
asztám 374: *esztán*
aszú, *asszu* száraz 185
átalfa a szövőszék talpait összekötő fa 209: *keresztülvalófa*
átterítő ágyterítő 231
áztat vízzel vízben áztat (agyagot) 153
azsural lerakott *fusztás-ing* azsürozottan leráncolt szoknyás-ing 357

B

bab, *bob* paszulyszem 174
baba csecsemő 232
bába öregasszony r. *babã* ua. 378
bábagfog az inghasíték szélére varrt hím 315
baggyűjtés 1. az ingváll bevarrásához használt öltés 267: *visszafogatott gyűjtés* 2. a vászonszélek összevarrásához használt öltés-sor 312: *felkötés*, *kicsike-gyűjtés*, *ötéses-gyűjtés*

bábás-ing egyszínű vagy sötét színű hímekkel kivarrt ing 378 r.: *bába*, *öreges ing*
babocska szötteshím 225
babok 1. a kandargós és szekerés szötteshím mintaeleme 220: *bobokák* (2), szem 2. keresztzemes hím a női ingen, fejkendő és jegykendő 263 3. bundahím 354 r. *boboc* bimbó
babos öv-szövés minta 226: fogas (2)
baboskendő babok-hímekkel kivarrt végű fejkendő 266
babosrend habos mintájú szöttes-sor 216
babosrend pityecskével jegykendőre varrt hím 350
bacsó 81: *bács*
bájer a tarisznya kötőmadzaga r. *baierã* ua. 287
balamár sarokvas r. *balama* ua. 61
balhácska, *balhácskák* a tűzőöltés mintaeleme (Ka) 307
balkon erkély, tornác 52
bánicocska hordócska, kis bődön r. *baniã* véka 130
baracmag(ok) váll- és mellhím a női ingen 347
barackmagház mellrevaló-hím 384
barackmagos 1. ikresfogú bordában (l. ott) szőtt hím 216 2. barackmaghímes szöttes 257
barackmagos-abrosz barackmaghímes asztalterítő 218
barackmagos-ágyvető barackmaghímes ágyterítő 230
barackmagosan négy nyüstös szövési mód: abroszokat, kendőket, öveket szőnek így 218
barackmagos-ing barackmaghímekkel díszített ing 347
barackmagos-kandargós-keptár barackmaghímekkel hullámvonalasan díszített mellrevaló 309 r.: *keptár*
barackmagos-kendő barackmag-hímes kendő 231
barackmagos-szemes-ing barackmaghímű női ing 321
bárán bárány 381
brassói láda brassói festett láda 103
barbát derék, serény r. *bárbat* férfi 251
bárd széles pengéjű ácsfejse 39
báriz vékony gyapjúkendő r. *bariz* hárászkendő 370
bárka nagyobb csónak 174
barna gerenda r. *birmã* ua. 46: *borona*, *boronya*, *gombolyagja*
barnaház borona (gerenda) ház 46
barnéc, *bernéc*, *bernyéc*, *bernyéc* a lepelszoknyák felerősítésére használt keskeny, gyapjúszöttes öv r. *birmeș* ua. 256
batája, *betája* 1. a bőrmelles egyik díszítőeleme 384: *bodzabél* 2. pántszerű levarrás az ingen vagy a gatya felső felén r. *bătaie* felhajtás, szegély (esetleg *băteală* keresztzál a szövőszéken) 404
bátáskatrinca alul magából szőtt vörös szegélyű katrinca r. *batã* szegély, szegő 283

- bátik* virágos fejkendő r. *batic* ua. 370
bátiszta 1. fehér gyokskendő 370 2. zsebken-
dő r. *batistă* ua. 394
baussz bajusz 400
bázsirka kezelőköte r.? 416
béburkoz beburkol (menyasszonyt fátyollal)
397
bécsű 1. bölcső 129: *búcsű, ringó* 2. a mezei
bölcső léckerete 129
bécsűfa a mezei bölcső felső tartófája 129
bedena meszelő r. *bidinea* ua. 39
béfenekelt asztal fiókos asztal 120
befür (hin)einbohren 157
begyúr, bégyúr sarat a lécrácsos falba be-
nyomkod 65
behány a vászon szálét leölti 283
behányás vászonszél-leöltés az ing nyakán 314:
bezere (2), *hányás, szeges, gyítés*
békakeröm hímzés-mintaelem 293
békaláb 1. fazekas díszítőelem 293 2. hímzés-
mintaelem 293
békaszem varrottas-hím 293
bekepárazás felkontyolás r. *círpa* rongy, mold.
nyj. fejkendő 262: *felkerpázás*
belánveres világos vörös r. *bálan* szöke (ember),
fehérszörű (állat) 301
béle fehér gyapjú 192 r.: *belán*
belésű belesző 287
belévaló bélfonal (a vetélőben) 277
belezna szövéshiba 217: *egyés, lapas*
beleznás(an) kétnyüstös szövési mód: egy vas-
tagabb vagy két-két vékonyabb szálát fog-
nak a hordába. Színes szötteket szőnek így
216: *laposas, egyes*
beleznásan füz 217: *beleznásan*
beleznás-csokros-ágyvető kenderfonalból szőtt
csíkos vászonszötte 273
beleznás-párnafej beleznásan szőtt párnavég
268
bélfá a vetélőben levő pálcika, melyre a bod-
zafacsövet teszik a fonallal 226: *bélfácska*
bélfácska 214: *bélfá*
bélfával szed a vetelő bélfájával emeli fel
szövéskor a szálát 226
beltág 412: *böltág*
benca szélkötés a szvetteren r. *bentiță* az ing
nyakszegélye 389
benticca keskeny vászonszegély, mellyel az ing
nyakán a ráncokat levarrják 416 r.: *benca*
és *pencike*
bépelekáz pelenkába csavar 281
bérek edényt katlanba rak 161
bérekás az edény katlanba tétele a kiégetéskor
161
berbetyászka-ing női ingfajta r. *bärbätesc* fér-
fiás, férfi- 373: *emberes-ing*
berke durvább gyapjúfonal 285
berkekatrinca durvább gyapjúfonalból szőtt kat-
rinca 285
bernéc 256: *barnéc*
bernyéc öv-szövési mód 177 r.: *barnéc*
bernyécke kisebb szötte öv 281 r.: *barnéc*
- bernyécszövő-fa* bernéc-szövéskor használt fa-
kés 226
bernyóc 289: *barnéc*
berő bevág, befarag 60
berszán-zsinór egy szinből varrt szücszím a
bundán r. *birsan* barcasági juh, hosszú-gyap-
jas juh 353: *magyar-zsinór*
berzenye, berzsenye vékony kenderszál 184
bészeg vászonszél visszahajtva levarr 308:
*szeg*²
bészegés az ing nyakrészének és mellhasítéká-
nak színes fonallal való költése 378
beszke harcsa- vagy nagyfűrész r. *beschie* ua.
52
betáje 384: *batáje*
betájhím 1. előhím a keptáron 353 2. bunda-
aszalyhím 353
bétakaródzó pokróc 192: *gyapjúlepedő*
bétakaródzó ágyvető takaróként használt ágy-
terítő 217
bétakaródzó gyapjúlepedő takarónak használt
gyapjúpokróc 217
beverőfonal 206: *vereje, verő, ontok*
beveszi kétfelől két oldalról határol 311
bevet belesző 279
bezer(e), bezerő 1. az ing nyakába húzott kötő
r. *bezerău* az ing nyakának ráncolása 403:
boajér, cérna, ingmellkötő 2. vászonszél-le-
öltés az ing nyakán 314: *béhányás, szeges*
bezeresen ingnyakkötővel készített 314 r.: *be-
zere*
bezeres-, bezeröss-, bezerus-ing nyakba húzott
kötővel készített ing 314 r.: *bezere* és *mad-
zagnyakú-, mokányos-ing*
bibiron összevarrás az ingváll és az ingujj kö-
zött r. *bibil* tsz. *bibiluri* fodor, csipke (az
ing gallérján, kezelőjén, alján) 376: *enkre-
cilás, szedés, vállazó*
bíbor vékony fejkendő (Sárköz) 267
biéfog (szálát) befog 215
bikdecka bükkfadeszka 46
bikkerdő bükkerdő 46
bikfa bükkfa 46
bikfaláda ruhatartó bükkfaláda 117
blánás mender báránnyal bélelt hosszú posz-
tókabát r. *blană* prém, bundabélés és *mun-
dir, mondir* köpeny 408
blank fényes n. *blank* ua. 411
blenilt szoknya szörmével bélelt télikabát r.
blănit bélelt 408
blidar táltartó téka r. *blidar* kredenc 134:
*kendőpóc, kendőszeg, tálas, táltartó, tá-
nyérpóc*
boajér színes gyapjúkötő r. *baieră* ua. 403: *be-
zerő cérna, ingmellkötő*
bob bab-, paszulyszem alakú varráshím r.
bob bab 323: *bab, boboka*
bobina fejtőfonal r. *bobină* egy karika cérna
284
bobok(ák) 263: *babok* (1), *szem* (2)
bobokaska kendővég szöttehím 263
bóc rög, csomó r. *boț* ua. 153: *kicsibóc*
bócocska rögöcske 153 r. 1. előbb

bócocskákba szaggat kis darabokra tép (agyagot) 154: *bócol*
bócol csomókba oszt 154 l. Előbb
bocskor Bundschuh 395
bocskorszj a bocskor felerősítésére használt vékony szj 411
bodzabél pontszerű hímzésdísz a börmeliesen 312: *batája* (1), *keptárh''m*
bodzabeles-gyűtés ingszélék összevarrására használt szálánvarrott öltéssor (Np) 311
bogsó-törő tömbsó-törő 139
boilt festett r. *boi* (fonalat) fest, színez 203
bojál fest 203 r. 1. előbb
bojala szín, festék r. *boială* színezés, festés 203
bojáltat festet 273 r.: *boilt*
bojárós szóba városi módra rakott kályha r. *sobă* kályha 109
boka bevágás, áll a szarufák alsó végén 60
bokáncs bakancs r. *bocanci* ua. 396
bokorhánvás átcsavart laposöltés; nagyünnepi ingekre varrják 315: *enkelve van, nagygyűlés*
bold, buld 1. színes fejű gombostű 369 2. agyag házcúcs-dísz 146 3. házszögletnyárs 60: *szarvazó* (2) r. *bold* színes fejű gombostű, hegyes vég
bomba a függőleges megállapítására használt, madzagra kötött kő- vagy vasdarab 52: *kőbomba, vashomba*
bong gomb 389
bongház gombház 388
bongosguzsal rövidebb (1,20—1,30 m) guzsalyfajta 197
bonuc gyöngyszem közé kötött fémpénz r. *bánul* pénzecske 412
boralmás kád almabor készítésére használt nagy cseber 88
boránszik, borándzsik, boronzsik, borondzsik 1. hernyóselyem (szál) r. *borangic* ua. 194. 2. selyem fejkendő 177
borán(d)zsik-bogár selyemhernyó 194 r. 1. előbb
boránszikos-menyecskekendő hernyóselyem menyecske-fejkendő 369
boránszikruha hernyóselyem-kendő 194
borcs 382: *bors*
borda Weberkamm 212
bordahéj, bordahj, bordahijja a bordákat összetartó faráma a szövőszéken 209
bordé kaliba, kunyhó r. *bordei* putri, viskó 46
borító a kapcára csavart posztódarab 411
borítva szembervarrt láncöltés 315
borona, boronya gerenda 46: *barna, gombolyagja*
boronafal gerendafal 56
boronaház gerendafalú ház 46
borondzsik hernyóselyemfonal 194
borondzsikos-ing hernyóselyemszálból készített ing 373 r.: *boránszik*
borondzsik-ruha hernyóselyemszálból szőtt fejkendő 194 r.: *boránszik*
borozda keskeny domború színes szőtescsík 203: *izecske*

borozdás(an) kétnyüstös szövési mód: egy bordafogba két szálát fűznek, a következő fogat üresen hagyják. Gyapjútakarókat szőnek így 216
borozdás-kockás-ágyvető vékony kockamintás ágytakaró 275
borozdás-lécsér vékony gyapjuszóttas r. mold. *lăicer* ua. 279
borozdás viselő-párnahéj keskeny csikú hétköznap párnatok 247
bors 1. kukoricacibre, savanyú leves 165: *sebesítő* 2. kukoricaliszból készített pádlé 203 r. *borş* korpasavany, savanyú leves
borsba csán korpacibrét készít a gyapjűfestéshez 203 r. l. előbb
borstörő famozsár 139
bors vígja híg páclé 382 r.: *bors* (2)
boszorkányfolt bőr-kiegészítéseket borító irhafolt 351
boszorkányötés az irhafoltok felvarrásához használt öltésforma 351
bosztánymag-törő tökmagtörő-famozsár r. *bostan* tők 139
bot az agyag összeverésére használt fakalapács 153: *födverőbot*
botfarok-csizma keményszárú, a rogyójában ráncos csizma r. *botfor* ua. 411
botocska a nyüstöket tartó két rúdon átvett, billenő pálca 209: *nyisttartó-bot/páca, nyistfa*
botoska az újabban épült házak előtti kiskertbe ültetett virág 28
bőcsű 129: *bécsű*
böltág fokos r. nyj. *băltag* ua. 412: *beltág*
bőr, büör Fell 381: *büör, bür*
bőröző a korongoláshoz használt simító bőr 154
brádasan fenyőágas keresztzemes hím r. *brad* fenyőfa 325
brádos keresztcske fenyőág-hímmel varrt vállhím a női ingen 340
brailai metász Brailán gyártott fonalfajta 232
brecár kezelő r. *brăjară* ua. 305
bubagyűtés 311: *babagyűjtés, felkötés, kicsikegyűtés, ötéses-gyűtés, visszafogatott gyűtés*
bubatekenyő tekenőforma csecsemő-bölcső 128: *tekenyőbőcsű*
bubatekerő a csecsemő pólyájának körbekötésére használt szőttas öv 288
búcsú Wallfahrt 165
búcsújáró-tarisnya búcsúbamenéskor használt gyapjűszóttas tarisnya 232
búcsús-fazak kétfülű 10 l-es fazék 165: *kétfülű-fazak, nagyfazak*
búcsús-tarisnya 217: *búcsújáró-tarisnya*
buduroj vajköpülő r. *buduroi* deberke, bödön 139
bufánt bricseszadrág r. *bufant* buggyos ruhadarab vagy annak része 410: *priccses*
bugyigó Höschen 377
bukeláj az orra körül fekete, egyébként szürke vagy fehér szőrű báránny r. *bucălaie* ua. 192

buketéria nyárikonyha r. *bucătărie* konyha 27:
nyári ház, nyári tüzelő, tüzelő
bukk a gerebenben maradt rövidszálú gyapjú;
 beverőszálnak fonják r. *buc* gyengébb mi-
 nőségű kender vagy gyapjú 193
bulázó vékony fehér fejkendő (Tardoskedd)
 267
buld 52: *bold* (3) és *szarva, szarvazó*
bunda ujjas női bőrkabát 229: *kozások*
bundér moldon anyagból készített kabát 389:
motton flanyéla
burgijafuru csigafűrő r. *burghiu* fűrő 52
burján gyöm 184
burkoztatás a menyasszony letakarása a fátyol-
 lal 397
busa, buse csepűből font vastag szál r. *buci*
 szősz 200: *csep-, csepi, dorga*
búsanyja a menyasszony anyja 228
búsapja a menyasszony apja 228
buszék bűdös 287
busziók, buszijuk, buszujok bazsalikom r. *bu-*
suioc ua. 28
buton kapocs r. *buton* ua. 404
butuk(ok) hímzés-mintaelem r. *butuc* fatuskó,
 lámpaalj 293
butuk igenesen ingvállra varrt keresztszemes
 hím a női ingen 323
butukos-ing butukhímmel díszített női ing 304
butukos-kereszt szem mesterkehím 297
butukos-öltés újabb öltésforma 294
butukos-rend butukhímmel varrt sorhím a női
 ing ujján 321
butukos vállú elvegyes-nagying butukos váll-
 résszel varrt vegyes színű (bordó-fekete) fo-
 nallal kivarrt ünnepi ing (Bf) 348
búza Weizen 174
búzaféjek a tűzőöltés mintaeleme (KI) 307
búzakorpa páclé készítésére használt gabonaőr-
 lemény 381
búzashímes koor búzahímmel szőtt szőnyegfajta
 r. *covor* szőnyeg 232
búzaszemek a tűzőöltés mintaeleme (KI) 307
buzunár zseb r. *buzunar* ua. 388
buzsor bazsarózsa alakú szőttés- és varrottas-
 hím r. *bujor* bazsarózsa 279
buzsoros-ing újabb, bazsarózsás karhímű női
 ing 301: *nagybuzsoros-ing*
bűcsű 271: *bécsű, ringó*
bűör, bűr 355: *bőr*
bűör kozók bőrkozások 355
bűr kazuk bőrkozások 355
bűrökső bűrökső a vetélőben 214

C

cepszecke csepesz 366: *csepesz*
cepus 1. hegyes fog 60 2. *cövek* r. *tepuşă*
 karó 60
cérna 1. Zwirn 198 2. hajba kötött madzag
 367 3. az ing nyakába és ujjába húzott
 kötő 374: *bezerő, ingmellkötő*

cérnáz 1. cernát összeserít 198 2. fekete cér-
 nával irharátétet varr a bőrhöz 352
cérnázás 1. öltéssor 2, kezelő- és az irharátét
 rávarrásához használt hím 292/312
ceszőfele az ing elejét alkotó vászonszél 374:
elej, elsőcsupág, elsőlapacka, kebele
cibrispucsina cibrés, cefrés bődön r. *putină*
 na. 88: *pucsina cibrének*
cigája, cigáje 1. finom, puha gyapjas juh 191
 2. finom gyapjúfonal r. *țigaie* ua. 413 3.
 kidomborodó szőtteshím 223
cigájás finom gyapjúfonallal kihímzett 413
cigány csányta cigánykovács csinálta 51
cigányfuru fűrőfajta 52
cigányka a fonalterelő háromlábú állványa
 194: *sög*
cigány olló juhnyíró olló 192: *nyíróolló*
cinta díszként használt rézszeg r. *țintă* ua. 396
cirkalom körző 39
copfstik fonott keresztszem n. *Zopfstick* fonott
 öltés 308
culok csokorba kötött haj r. *țuluc* hajfürt 367
curkája durva gyapjúfonal r. *țurcană* rackajuh
 237
curkán johó rackajuh 191 r: *curkája*
cüciesen (fonva) két fonatba (fonva) 367

Cs

csángómód csángósan 180
csángós-ő csángó módra szőtt öv 180
csángórózsás-festékes színes gyapjúszőttés 279
csángósan rakott hagyományos módon szőtt 226
csángós-ing csángó női ing 293: *ingvállas-ing*
csángós-rendvel való-ing függőleges karhímű
 csángóing: *csángós-ing* 293
csángós-tarisnya csángós színezéssel szőtt ta-
 risnya 287
csány, csán csinál 185
csap a vetőkaró része, amelyen a szálakat fo-
 nalfelvetéskor kereszteszik 206: *sög*
csapanyosan ferdén (varrt) 319
csapárfuru csapfűrő 52
csavarék fonal-mértékegység; 12 csavarék kb.
 2,40 kg egyszálú gyapjufonal 235
csecshím, csicshím a női ing mellére varrt hím
 378
csép a szövőszéken a hátsó hasa óra felcsa-
 vart fonalköteg közé dugott botocska 212:
csipke¹, síp
csepesz női fejrevaló, főkötő 371: *cepszecke*
cséphadaró Dreschfleget 184: *hadaró, hadaró-*
csép, másfélfa
csepű, csepi gyenge minőségű kenderszál 188:
busa, buse, dorga
csepű-ágyravaló csepűfonalból szőtt ágytakaró
 230: *csepűágyvető*
csepű-ágyravaló csepűfonalból szőtt ágytakaró
 180: *csepűágyravaló*
csepűje a szőttés alapja, földje 222: *színe* (1)
csepükatrinca gyenge kenderfonalból szőtt kat-
 rinca 218: *lepedőkatrinca*

csepülécser gyenge kenderfonalból szőtt fal- vagy padtakaró 177 r: *lécser*
csepülepedő csepűfonalból szőtt ágylepedő vagy -takaró 180
csepüst csepübe tiszta csepűfonalból szőtt vászon 228: *csepűvászon*
csepűvászon csepűfonalból szőtt vászon 234: *csepüst csepübe*
csepü viselő-ágyvető csepűfonalból szőtt hétköznapi ágytakaró 230
csercselés gyöngyözés a női ingujjon r. *cercel* fülbevaló 338
csercsilics az újabban épült házak kiskertjébe ültetett virág 28
cserdák 1. tornác 60 2. deszkamellvéd r. *cerdac* tornác 68
cserdákos-ház tornácos ház 69
cserereedő cserfaerdő 46
cserefaágas cserfából faragott ágasfa 63
cserefagrádics csarfalépcső 72
cserépfedés cserépfedél 49
cseresnye, cseresznye 1. harántvonalban varrt hímzés-mintaelem a női ingen 321 2. szűcs-hím a keptáron 407
cseresnye tőlése a cseresznyehím kitöltése varrással 321
cseresnye vetése szűcs-hím 314: *urzila*
cserge hosszú szálú gyapjúpokróc 231: *serge*
csergepokróc gyapjúpokróc 229
cserkurele ráncolás a női ing mellrészén r. *cercurel* tbsz. *cercurele* köröcske 376: *fordítás, serkurele*
cserpenyő serpenyő (fazekaskészítmény) 88
csibeláb 1. fazekas díszítőelem 293 2. hímzés-motívum 293
csicshím 294: *csecshím*
csicsürgő hurok alakú zsinórdísz 388
csigisoare festett üvegyöngy r. *sticlișoară* tbsz. *sticlișoare* üvegecske 369
csíkos-falra való csíkkal szőtt fali lepedő 280
csíkos-padravaló csíkkal szőtt padtakaró 280
csillag(ok) 1. a szekercés ingujjhímzés mintaeleme 323 2. szűcs-hím 309
csillagos 1. újabb szőtteshím 225 2. Varrott párnahím 294 3. inghím 335
csinájja a szádát az edény száját formálja 157
csinkóta a harisnyaszár felerősítésére használt kötő r. *cingatoare* nadrágszj 409
csíp csép 190: *síp*
csíphadaró cséphadaró 190: *hadarócsép*
csipkásfal lécrácsból és szalmás sárból készült fal r. *șipcă* léc 48: *sipkásfal*
*csipke*¹ 212: *csép*
*csipke*² ritkás kézlőlőhím 312
csipkekert vadrózsa-kerítés 29
csipkerúza vadrózsa 413
csipkés-lepedő csipkével szegett ágytakaró 231
csipkés csipkeszerű hímét varr a tömött díszítősorok szélére 312
csipor 1 l-es főzőfazék 131: *tyupor*
csiporka, csiprocška kicsi csupor (1/4 l-es) 146
csiptet szövési eljárás, amellyel más szálal sző a felnyújtott szálhoz 222

csipvessző a szövőszékre felhúzott vetőszálak közé tett kis pálca 212
csitkó a széles szöttes sáv mellé szőtt keskeny csík 278: *fia, fióka*
csitkőszem gyimesi hímzés-mintaelem 293
csobánhorgos a férfiing gallérjára varrt hím r. *cioban* (horog) pásztor (bot) 405
csobánlegény juhászlegény 191
csokor szöttes és varrott csíkok együttese 177: *sokrocška*
csokrok csikozás 343
csokrok kandargóval női ingujj-hím 343
csokros tarisznya-szöttesminta 287
csokros-ágyvető színesen csikozott gyapjú-ágytakaró 272: *csokros-ágyvetőlepedő*
csokros-ágyvetőlepedő 272: *csokros-ágyvető*
csokros-beleznás vékony-vastag szöttes csíkú 275
csokros-csepülepedő színesen csikozott gyapjú-takaró 270
csokros-gyapjúlepedő színesen csikozott gyapjú-takaró 270
csokros-kockás-ágyvetőlepedő csíkos-kockás mintázatú gyapjú-takaró 270
csokros-lécser csíkosan szőtt padtakaró 282
csongolyít belecsavar 281
csopleág vitézkötés a posztókabátom r. *cioplac* csapás, ösvény 408
csoráp rövid pamutharisnya r. *ciorap* ua. 396
csóré szörtelem bőr 353
cső fonal-tekeréskor használt bürök- vagy nádcső 207: *csű, ső, sü*
csőbe (rak) az edényeket oldalukra fordítva és egymásba téve katlanba rakja 161
csöll csévé 214: *sőről, söll*
csöllő csévé 205: *csöllőlétka, hajtóka, létka, söllő*
csöllőlétka csévé 205: *csörlő* r. *letcă* ua. 207: *csöllőszék, söllő, hajtóka, létka*
csöllőszék 207: *csöllőlétka, söllő, létka, hajtóka*
csörlőskút láncos-csigás kút 22
csőről 214: *csöll*
csuga kukoricakór 56
csukor 177: *csokor*
csupág a női ing felső felének eleje vagy háta r. *ciupag* ua. 268
csupágrend, csupaágrend 334: *ágasrend*
csupágszél a női ing elejére tett vászonszél 334
csupágszem az ing elejének ráncolására használt öltésmód és hím 318: *nagysetrán, szaparahím*
csupágvarrás az ing mellrészére varrt hím 378
csur ezüstszál r. *fir* szál, fonal 268: *sir* (1) *tyír*
csutak henger, fatönk 65: *tevelug*
csutkolt föld szalmás sár 65: *tevelugolt föld, tevelugból való sár, valatog, valatug*
csű 207: *cső*
csücsürke az apróhímes katrinca aljára varrt gyári (farkasfogszerű) szegőszalag 285

D

darázs a női ing szélhímei közé és az ing elejére a hasíték alá varrt hím 326
darázshím keresztzemes hím a lézpedi női ingek mellrészén 325
darázsolás ránc-levarrási mód a kalotaszegi kötényeken és szoknyákon 290
deber, deberke ruhamosó kád 414: *lugzó*
degett petróleumsalak, -zsír 157
dereg a folyógerendák végeit alátámasztó oszlop, tornácoszlop 10: *lókötő*
deszág átalvető r. *desag* ua. 237
deszkaláda házi készítésű festetlen faláda 118
deszkára emelés szöttes szövési mód: a szálak deszkára szedése szövéskor 216: *emelés deszkára*
deszkára emelget szedetttes szövéseikor deszkára szedi föl a szálaikat 200: *lapáttal emelget, lapockára emelget*
deszkára szedés szövési eljárás 228: *lapátra szedés*
deszkás deszkára felszedett szálakkal szőtt 261
deszkás-katrinca szedetttes-katrinca 291
deszkás-kendő deszkára szedéssel szőtt kendő 254
deszkavágó fűrészfajta 39
deszkával szedett 217: *deszkára emelés*
diák kántor 142
disznópajta disznóól 27: *purkeréc*
disznótor disznóvágás utáni lakoma 52
divóhéj dióhéj 239
divóvirág; kenderpolyvával keverve tavasszal juheledel 185
dolgozóasztal munkaasztal 85
dolognap *csepülécser* hétköznap használt padtakaró vagy falra való 276: *mívesnap* *lé-cser*
dorga vastag gyapjú- vagy kenderszál r. *drugă* orsó 200: *busa, buse, csepü, csepi*
dósza a katrinca hátulra kerülő része r. *dos* hát 284
doszka deszka 46
dróttal leszel az agyagot a korongkarikáról dróttal leválasztja 158
dubála cserié r. *dubeală* ua. 351
dubilt cserzett r. *dubit* ua. 395
dugacsolt mezősegi gyapjúsztötes 357
duiszka, duiszko orsóra font fonalmennyiség 199
duláp 1. üvegajtós szekrény 80: *éveges* 2. faliszekrény 135: *póc* (2) r. *dulap* szekrény
dunga gyöngyös hajpánt r. *dungă* csík, szél 367
dűtés 308: *gyűtés*
dzsapatvászán gyapotvászán 235
dzsepü gyapjú 193

E

ecselt kender ecsettel fésült kender 191
éfijobb menyecske korú 194
egeny mindkét lábra találó (csizma) 396
éger égerfa 58
égerfahéj égerfa kéreg (fonalfestésre használják) 271
egészbékaszem varrottashím a női ingen 342
egészen színültig 174
egész-fülpösi mellrevaló Fülpösön (Maros megye) viselt hosszú mellrevaló 308
egészkeresztsem keresztzemes öltésmód 92
égetés az edények kiegészítése 160
egyboboka kendővég szötteshím 263 r.: *bobok*
egyenesen elhúz fakéssel egyenes vonalú dísz (sávot) húz az edényre 163
egyenes-, igényes-in vagy *innya* vörös-fekete fonallal hímzett egyenes vonalú ín a jegykendő szélén 292
egyenes-ötögetés egyenesen varrt paráma-rend 318
egyes 216: *beleznás, lapas*
egy ház egy család 165
egyigés 1. keskeny színes (sárga vagy zöld) csík a szöttesen 273 2. imvarrásos hím (Kk) 315
egyigés-futóka nyitott láncöltés-fajta; ujjhím az alárendű ingeken (L) 315
egykereszt szedetttes díszítősor 244
egymódu(lag) egyfajta mintával 244
egyrendes-fog varrottashím a kalotaszegi vállfős-ingen 315
egyszerűbb kandargó szúcshím; a karöltő alá varrják két vagy három rendben 318
egyszerű békaszem varrottashím a nagyünnepi női ingen (Bf, Ff) 321
egyszerű kandargó a szegőirhára varrt szúcshím 318
egyszerű ökörhúgy öltésforma a gyimesi csángó bundákon 318
egyszinten (mintáz) magából (mintáz) 263
egy terü egy szekényi 183
együvé tép egy helyre tép 193
egyvetölös egy vetélővel szőtt 221
elagat összevarr 387
elbetájez betája hímekkel (l. ott) lát el 354
eldug a szöttes öv végét az öv alá dugja 379
elegyes-vászán vászonfajta: kender- és gyapotszál a hosszanti, gyapot a keresztzála 235: *elvegetes-, felemás-, felemásos-vászán*
elej, eleje 1. az ing elejét alkotó vászonszél 374: *ceszőfele, elsőcsupág, -lapocka, kebele* 2. a ruhadarab elülső fele 374 3. a katrinca elülső részén 285
élet telek, a ház és közvetlen környéke 18
elfeketedik elég az edény az erős tűzön 161
elfolyik szétterül a csecsemő polyája, ha nem kötik át 281: *elszertül*
elhorgad elgörbül, elformátlanodik 161: *elkajszul*
elkajszul: *elhorgad* 161

előruha kötény 395
elóurak vászonszélék összevarrására használt öltésfajta 315: *gecaelöhányás, kicsiurak, urak, urkasan varrt*
elrétel kiterít 414
elsőcsupág az ing elejét alkotó vászonszél 374: *cesző-fele, elsőlapocka, kebele*
elsőház tisztaszoba 83: *nagyház, tisztaház*
első lapocka, első lapaszka 374: *első csupág, elej, ceszőfele, kebele*
elszertül 281: *elfolyik*
elterít kiterít 414
elteszi magnak selyemhernyógubót félretesz, hogy a következő évben keljen ki a hernyó 194
elvágja a földet dróttal leszeli az agyagot 157
elváslík elkopik, elhasználdik 272
elvegyesen vegyesen, keverve 235
elvegyes-ing fekete-bordó színű fonallal hímzett ing 335
elvegyes-vászon 235: *elegyes-vászon, felemás-, felemásos-vászon*
elveresztál csikosan szó r. nyj. *vřistā* csík, sáv 281
élye koporsó 113
emberes-ing női ingfajta 373: *berbetyászka-ing*
embering hosszú férfing 402
emberelő nagyobb zsák neve Klézsén 237
embrekált varrotashím r. *imbrācat* valamivel borított 383
emel (falat) falat rak, épít 52
emelék(es) szedettes technikával szőtt vászon 230
emelés szövési mód 284: *emelés deszkára, emelgetés, lapátra szedés/emelés, szedés* (3)
emelés deszkára szedettes szövési mód 223: *deszkára emelés*
emelgetés 340: *emelés*
emelgetett gyapjú(ágy)takaró szedettes technikával szőtt gyapjú-ágytakaró 270
emelgető a szedettesek mintaszövő-szála 265: *nyistelő*
emelgetve szedettesen 277
emelt rend szedettes technikával szőtt sorok a vászonban 244
endelvágó zsindefaragó 41
endely zsindef 49: *zendely*
endelyes zsindeflyel fődött 49: *zsindefyes*
endelyvágószék zsindefyfaragáshoz használt készség 52
enkelve van felváltva átcavart laposöltés 315: *bokorhányás*
enkielés levarrás az ingalj két oldalán r. *incheiere* befejezés, lezárás 361: *inkelés*
enkrecilás, inkrecilás az ingváll és az ingujj közé varrt hím r. *increfi* rancol, rancba szed 327: *bibiron, szedés* (1), *vállazó*
ennivaló-asztal étkezésre használt alacsony asztal 93: *kerekasztal, kerek evőasztal, kicsi-, kicsid-, kisasztal*
eperlapis szöttek övhím 291
eperlevél laposöltéssel varrt inghím 405
ép kenderes öt rúd kenderföld (5,35 ár) 183

erescső a szövőszék hátulsó keresztfájának végében levő bot; ezzel eresztik a fonalat 209: *eresztő(fa), eresztőbot*
eresz fedéleresz 71
ereszték 70: *eresztő* (1)
eresztés meghosszabbítás 100
eresztő 1. elülső keskeny oldalán nyitott ereszalja 70: *beeresztés* 2. oldalbetoldás az ingen 3.: *erescső* 209
eresztőbot 209: *eresztő, eresztő(fa), erescső*
eresztő(fa) 209: *erescső, eresztőbot*
eresztőfej a szövőszék hátsó hasajójának vége, amelybe az eresztőbotot dugják 187
esel 187: *pácol*
eset disznósörtéből készített kenderfinomító eszköz, ecset 187: *gyakorléhel, pácoló*
esső hasajó a szövőszék első keresztfája, amelyre a vásznat tekerik 209
essze-l. *össze*- alatt is
esszeállnak többen megegyeznek, hogy közösen elvégeznek valamiféle munkát 195
esszefon összefon 198
esszeforgatva váltakozó hímekkel varrva (ingujj)
esszegyűtőget a vászonszéléket egymáshoz öltögeti 283: *összegyűjt*
esszegyűtt összegyűjt, összegyűr 154
esszeköti a vászonszéléket kétszeresen levarrja 309: *megöti*
esszeserített összesodort 288
esszeverés a vászonszélék összeöltéséhez használt öltéssor 308: *fargatatt gyűtés, gyűtés, visszaforgatott gyűtés*
esszeveri bóbca az agyagot csomóba összegyűrja 157: *összeveri a földet*
esszeverve több sorban hímelve 344
eszgárda pénzecskékből álló nyaklánc r. *zgardā* ua. 413
eszi (a fonalat a borda) szakítja (a fonalat a borda, ha nincs a fonal megkenve) 214
eszkorea a szekérlajtórja belső felére helyezett deszka r. *scarā* létra 153
esztán, esztány, asztám az ing felső felét alkotó vászonszél r. *stan* a női ing derékon felüli része 374
esztánhím a női ing mellrészébe varrt szélek mentén varrt hím 333: *széj-, szélrend*
esztena juhakol t. *stīnā* ua. 192
eszterha, eszterháj(a) házeresz 42
esztováta szövőszék 82: *Osztováta, osztoacsék, szüvő*
észtre kelengye r. *zestre* ua. 168: *gúnya* (2) *jesztre, ronygya* (2), *zesztre*
esztretartó kelengyés láda 228 r. 1. előbb és *zesztreláda, zesztretartó*
éveg üveg 135
éveges üvegajtós szekrény 80: *duláp* (1)
evőtál 1 l-es agyagtál 166

F

facirkalom fakörző 52: *cirkalom*
fadőtés fadöntés 52
fakócs fakulcs 61

faldur 1. oldalbetoldás a férfiingen és a posztókabáton 386 2. a szoknya (posztókabát) ráncja 402 r. *fald* tbsz. *falduri* ránc, hajítás
faldurka kis-oldalbetoldás a rövid férfiingen 389
falduroz ráncol 462 r.: *faldur*
falfa a sasközöket kitöltő kettéhasított oldalgerenda 63
falgerenda a ház hosszában lefektetett két felső gerenda 58: *sárfruntár*
falhúzó falra való szöttes 278: *falravaló*, *falvédő*
falipóc falra erősíthető több soros polc 132
falravaló vászon vagy gyapjú faliszöttes 136: *falhúzó*, *falvédő*
falszóba fálhoz rakott kemence, mellyel a másik helyiséget is lehet fűteni r. *sobã* kályha 178
falura fog ki faluzni indul 173: *kifog falura*
falvédő 231: *falravaló*, *falhúzó*
fanta, *flonta* csokorba kötött szalag r. *fundã* ~ *funtã* ua. 416: *font*, *flonta*, *funda*
faragószék a fa megmunkálásához használt eszköz 40: *kézvonószék*, *kézvonó*
fargatatt gyittés 311: *esszeverés*, *visszaforgatott gyittés*
farkacska, *farkaska*, az idős nők ingének ujjára varrt S alakú hím 336: *horgaska*
farkasfog 1. vászonszélék összeöltéséhez használt hím 299 2. az ing nyakbevágásának szélét lefogó öltés 315: *urkos szegés* 3. szöttes díszítőelem 278: *mindenember szövés*
farkasfogas-festékes farkasfog-mintás szőnyeg 282
farkaskereszt kettős keresztzemes hím a női ingen 325
farkinca hímzés-mintaelem 299
faszeg Holznagel 124: *szeg*
faszujka hím laposöltéssel varrt inghím 405
fata, *fota* gyári anyagból készített lepelszoknya r. *fatã* ua. 9
fatú zsúpkötésre használt tú 52: *zsufkötőtű*, *zsufkötő fatú*
fátyor menyasszonyi fátyol 369: *vol*
fazak fazék 150
fazakalás korongolás 157
fazakaló-(hely) fazekasműhely 152
fazakaló-főd a fazekas-készítményhez alkalmas föld 153
fazakaló-kilér fazekasfészter r. *chilier* a házeresz meghosszabbítása alatti kis helyiség 78
fazakaló-pad a fazekas munkapadja 155: *pad* (2)
fazakaló-szék háromlábú korongolószék 155: *kecske* (2)
fazak galuskának galuskás fazék 131
fazak plitára 2—3 l-es kétfülű szélesebb fenekű tűzálló agyagedény r. *plitã* a főzőkemence öntöttvas teteje 165
fazekaskatlan edényégető-katlan 146
fazekasszekér cserépedény szállítására használt szekér 169
fëci fejsze 51: *fisze*, *fëszzi*

fecskefarok szedettes technikával szőtt hím 258
fedeles mezei vizesedény 140
fedeles kopu fedett kapu 30
fedeles-tarisnya fedőrészrel készített tarisnya 288
fedő 1. fazékra való bádog-, fa-, cserépfedő 141 2. lapítóféle 138: *lapicka*
fehédény cserépedény-fajta 151
fehéring viselő ing 267
fehér lenkendő fehér lenvászon fejkendő 264
fehér mellesbunda oldalt gombolódó ujjatlan bőr mellrevaló 351
fehérnép nő 281
fehér ronygya fehér kendervászon hosszúing 260
fehér színű fehér közepű 230
fehír fehér 229
fej föbe csavart kender 182
fejbe köt/teker három marék kendert összeköt 184: *fűbe köt*, *fejbe szed*
fejbe szed 184: *fejbe/fűbe köt*
fejbe tekert föbe csavart 187
fejé párnacsúp, párnavég 229: *párnafej*
fejemközepe kontyoló (fa) 268
fejéragyag pala tartalmú agyag 161
fejér csepüledő szőszfonálból szőtt fehér takaró 270
fejére csepüből font fehér fonál a lepedőhöz 239
fejér-feteke gyapjüledő fehér-fekete csíkos gyapjúpokróc 271
fejér-feteke viselőpokróc fehér-fekete csíkos használati gyapjúpokróc 271
fejérföd 1. falfehéritesre használt földfajta 49 2. fehér edényfestő agyag 49
fejér harisnyaposztó harisnyanadrág készítésére használt fehérposztó 236
fejér hosszúpárna fehér alapú nagypárna 248
fejérit mésszel fehérre teszi a ház falát 65
fejérendő fehér fejkendő 261: *fejérruha*
fejér kerparuva szöttes fehér fejkendő 262
fejérkőpor a bőr fehéritesére használt kőpor 381
fejérkötés az emberes-ing (1. ott) széleit összefogó öltéssor 379
fejérnépsaru női csizma 396
fejér papusecska fehér gyapotszál r. *papiotã* gyári cérna 405
fejérruha fehér fejkendő 261: *fejérendő*
fejérszoknya fehér posztóból készített köpeny 236: *zeke*
fejőpásztor a juhokat fejő juhász 192
fejősjoho fejősjuh 192
fejőből türe szedett öv-szövési mód: 4—6 szálból adódik a minta 290
feketéje 1. gyapjúból font fekete fonál (a lepedőhöz) 239 2. a katrinca elejének feketével csikozott része 284
fekete kancsó fazekas-készítmény 170
fekete kandargó szötteshím a lányok kendőjén 265
fekete kerpinyára fekete cérnával varrt hülámvonalas géphím 410: *kerpinyára*

feketés-ing fekete keresztzemes hímű ing 413
fekete tejtartófazak tej tartására használt agyagedény 170
fékető 368: *főkötő, fűkötő*
feketye fekete 278
felágot vet eltéveszti a fonal vetését a motollán 199: *kabalát vet*
felakaszt a katrinca végét az övbe dugja 393: *tűr*
félbalhák, félbalhás az ing mellrészének összevarrása mellé varrt hímzés-sor 318
félbékaszem varrottashím a női ingen 321
félbe osztováta rövid szövőszék 208
felbezerez az ing nyakába kötöt híz 374 r.: *bezerő és felfűz*
feldug bedug 235
felemás(os) (keresztes)-vászon vászonfajta: felvető szála gyapotszál, keresztzála kenderfonal 373: *keresztes-vászon, lesászka, vegyített vászon*
felemásos-vászon vászonfajta: hosszanti szála kender- és gyapotszál, keresztzála gyapot 235: *elegyes-/elvegyes-vászon, felemás-vászon*
felemás-vászon 235: *elegyes-, elvegyes-vászon, felemásos-vászon*
félficfalevél bunda szélhím 353: *pillangó*
felfog a vetőszálat a nyüstbe fogja 220
felfogóasszony a fonalnak 3–5 nyüstbe való befogásához értő asszony 212
felfonódik a nagyleány haját gecába (1. ott) teszi 367
felfonódott szerma drótra csavart haj r. *sírmá* drót 367
felfont haj visszakötött hajfonat 266
fél-fülpösi mellrevaló Fülpösön (Maros megye) viselt rövid börmelles 308
felfűz az ing nyakába fonalat híz 374: *felbezerez*
felgerebel meggerebel 188: *gerebel*
felgombolyít gömbölyűen szeg 350
felhegyesedik virágba szökken (kender) 184
felhíz az agyagot a korongon kúp alakúra formálja 157
felhúzás a fonal fölvetése a szövőszékre 207: *felnyújtás*
felhíz csőbe az agyagot cső alakúra formálja 157: *húzza fel csőbe*
felhíz lapockával az agyagot a korongon lapockával (1. ott) felfelé formálja 146: *húzza fel a lapockával*
felhúzza a tál-korongolás második mozzanata, amikor az agyagot két kézzel felfelé húzza 146
felhúzza újból a tál-korongolás negyedik mozzanata 146
felhúzza a hasát a korongon az edénynek hasat formál 157
félíg halb 218
féligen a felénél feljebb 174
féligványolt (posztó) házilag ványolt (posztó) 218
féligványolt fehérposztó házilag ványolt fehér posztó 218

féligványolt szürkeposztó házilag ványolt szürke posztó 218
feljön a veresse második étetésikor vörössé lesz a máz 161
felkankarodik felkigyózik 90
felkendőzi magát fejét kendővel beköti 370
félkeresztsem keresztzemes hím 292
felkerpázás 262: *bekerpázás*
felkertel függőleges fonással vesszőfonatú falat készít 90
felkötés 311: *bubagyútés, kicsike-gyüttés, ötéses-gyüttés*
félmatolla rövid matollafajta 199: *kicsimatolla*
felmatulál felmatollál 199
felnyújtás 207: *felhúzás*
félkörhúgy nyitott láncöltés-fajta: ujjhím az alárendű ingeken (KI) 315
felöltöztet feldíszít 177
felpakol szekérre rak (egy katlan edényt) 171
felpattan kibomlik (a varrás) 374
felrak (kalapot) felbokrétáz 256
felsirít felcsavar, felteker 187
felsőkarika a korongoló felső korongja 155: *tánygyér* (2)
felsőkosztoroba koszarúgerenda r. *costoroabá* ua. 58: *hosszúgerenda, külsőfruntár*
felsőpadlás padlás 71
felsőpadló mannyezetdeszka 46
felszed deszkára emelgetve szó 287
feltesz vhová felrak (gerendát) 52
feltornyoz magasra rak 229
felüti a bócot korongra teszi az agyagsomót 157
felütve a tál-korongolás első mozzanata, amikor a rögöt a korongra teszik 146
felvet fonalat a vetőre felhajt 207: *megvet*
félyes ruha fényes kendő 265
feneke a gatyá fenékrésze 409: *gatyafenek*
femjáró böcsű felfüggesztett, függő bölcso 129
fentő küllő 40
fentőhúzó kankó küllőhúzó vas 39
fényes csizma bokszcsizma 411
fényőág szúcshím a bunda hátán 351
fényőágas 1. négynyüstös szövési mód 216: *rozsféj, rozsféjes* 2. szvetter kötésminta 389
fényőágas-kockás-lécsér tarkamintás szöttes padraláló 278
ferde-inas ferdén varrt in-rendű 343
férfiszoknya férfi posztókabát 407
festékes festett gyapjúfonalból szött szőnyeg 178: *gomolyás*
festékes-lepedő színes vastag vászonszöttes 217
festő fonál-festő lé 203
festőfü fonalfestésre használt növény 357: *festő gaz*
festőgaz 357: *festő fü*
fésűs választék a menyacskekendő végére szött hím 263
fészi 39: *féci, físe*
feszicsü, feszítő 1. az első (vászon)hengert feszítő fa a szövőszéken 209 2. vászonfeszítő 214

- feteke fekete* 201
feteke földű fekete alapszínű 289
fetekeszeg sötétpiros, bordó 278
fetekeszegveres sötétpiros 290
fész, fész sapkaszerű piros női fejrevaló r. *fés* ua. 372
fia, fiak szélesebb hím mellé szőtt vagy hímzett keskeny sáv, öltéssor 278: *pujkuca, csitkó, fióka*
fiacska keskeny szöttes csík a szélesebb mellett: 248: *fiúcka, kicsi-/szélhím*
fias(an) keskeny-csíkos(an) a széles csík mellett 254
fiasan téve keskeny kísérocákkal szöve 277
ficfalevél bundahím 309
fil a tarisznya akasztója 288
files gyűjtés az ingszélék összevarrására használt öltés 298
finom szösz a szösz szála 188: *gereblett szála, gereblett szösz, szépszösz*
fióka 278: *fia, fiak*
fiókos asztal fiókrésszel ellátott pilléres szerkezetű ácsolt asztal 120: *kamarás/székényes asztal*
fiont 416: *fanta, flonta*
firész, firisz fűrész 52
firizs vászonkabát 234: *friskó*
fistel porzik (a kender virágja) 184: *megy a pora*
fistőlő aszaló 85
físze 39: *féci, fészi*
fiúcka 248: *fiacska, szélhím*
fláner szvetter 193: *flanyéla, kötött flanyéla*
flanyéla kötött kabát, szvetter r. *flanelä* flanelből készített kabát 193: *fláner, kötött flanyéla*
flintorka fodor az ingujj alján r. *fluture* pillangó, pillangó alakú dísz 416
flonta 416: *fanta, fiont, funda*
fluturka pillangó alakú fém laposcska-dísz r. *fluture* ua. 290: *futorka*
fog¹ 1. szedettes szötteshím 259 2. függőlegesen varrt hím 315
fog² befog/csavar 281
fogas 1. fonal-felhúzáskor a felvetőszálak sűrűségét és szélességét tartó borda a szövőszéken 212: *tekerőborda* 2. öv-szötteshím 226: *babos* 3. fejtővel szőtt párnahéj-hím . 246 4. keresztzemes hím a magyaros-ing ujján 299: *fogaska* 5. takaró szötteshím 270
fogaska 325: *fogas* (4)
fogakereszem keresztzemes könyökhím 325
fogasos szál-felfő:gással szőtt 231
fogasöltés a vászonszél megerősítésére használt öltés 292
fogazás a vászonszéléket megerősítő és díszítő sorhím 315
fogdas szálakat bordába befogdos 212
fagdosás a fonal befogása a nyüstökbe vagy bordába 212
foglaló 1. a koszorúgerenda felső felébe vágott fészek, ide támaszkodik a gyámfa állja 52 2. az ázni tett kenderfejekre keresztben tett kenderköteg 183 3. szöttes falvédő 231
fon spinnen 200
fonáján ötötgetett szedés egyszerű laposöltés-fajta a vállazón 306: *enkrecilás, inkrecilás*
fonájánvaló gyimesi hím; a vászon-szélék összeöltésekor a vászon fonáján varrják 327
fonaltekerő fonalgambolyításhoz használt eszköz 204: *tekerőlevél*
fonottkeresztzsem keresztzemes öltésmód (szálánvarrott) 292
fonottöltés szálánvarrott öltés 293: *sinórvarrás*
fontsinór az invarrás keresztzemes öltésmódja (szálánvarrás) 297
fontsinór brecárnak kézelőre varrt hím 311 r.: *brecár*
fontsinór gyéren invarrás-fajta 312
fordítás 1. az ingmell fölötti táncolás 376: *cserkurele, serkurele* 2. laposránc az ing alján 404
fordított gyűtés a vászonszélék összevarrásához használt öltés 247
forogat drehen 381
forogató váltogatás 318
formát vesz mintát vesz 184
forrósodik forró lesz 203
fóta 394: *fata*
födesház agyag földű ház 66
födgyűrő-deszka agyaggyűrásra használt deszka 153
födgingás földcsuszamlás, földrengés 66
födka, az agyag fölszeleteléséhez használt rossz sarló 153
födlik kövel kirakott, fedetlen gödör 153
föd tartó agyagtartó láda 153
föd(ü) alapanyag(ü), szín(ü) 277
födverő-bot 154: *bot*
födverő-deszka az agyag összeverésekor használt deszka 153
főkötő 368: *fekető, fűkötő*
földrevaló pozdorjaszöszből font szállal szőtt rongyszőnyeg 185
föhlánt ruha végénél fogva a fejire fölvetett kendő 397
föttojás gekoechtes Ei 172
föttétel meleg étel 172
föz kochen 160
fözni-való-fazak nagyobb (4–5 l-es) főzőedény 165: *fözőfazak*
fözőfazak 144: *fözni-való-fazak*
friskó 234: *firizs*
friza frizura r. *frezä ~ frizä* ua. 400.
fulán, fulár nyaksál r. *fular* ua. 405
funda 367: *fanta, fiont, flonta*
fűr az agyagba két hüvelykével lyukat csinál 157: *lelikaszt*
furkulicás-katrinca szedettesen szőtt katrinca r. *furculiřa* villa 259
furu fűrő 39
fusta, fuszta 1. ünnepnap viselt vékony glott lepelszoknya 394 2. vékony alsószoknya r. *fustä* szoknya 232
fusztás-ing szoknyaszerű alsórésszel készült ing 290 r. 1. előbb

futorka csillámpozó, flitter r. *fluture* ua. 290:
fluturka
fűbe köt 184: *fejbe köt*
fűkötő 369: *fékötő, főkötő*
fülesfazak 3—5 l-es agyagfazék 164: *fülesfazak*
mezőre
fülesfazak mezőre ételhordásra használt fazék
 166: *fülesfazak*
fület búz agyagból edényfület formál 158
fülbúzás az edény fülének kiformálása a ko-
 rongon 158
fűrisz Säge 52
füstlik(a) füstlyuk **72**
fűtő, fűtő takaréktűzhely 87: *plit, plita*
fűzlevél megimbrekálva előhím a keptáron 383/
 384: *embrekált*

G

gadzsa gatyá 402: *gagya, gatyá*
gacskócska zacskó 233: *gatykócska, zacs-
 kócska*
gagya 405: *gadzsa, gatyá*
gájka derékpánt a kabáton r. *gaicã* ua. 388
gallér Kragen 387
gallér-cifra gallérhím 308
galuska töltöttkáposzta r. nyj. *galuščã* ua. 165
galyáta veder r. *gáleatã* ua. 140
ganafoska bojt r. *canaf* ua. 416
gáng csűr-köze 42: *sáprun, sopron, szín* (3)
gané trágya 49
ganyéz ganéjöz, trágyáz 183
garádics lépcső 60
gatyá 234: *gadzsa, gagya*
gatyafenek a gatyá ülepi része 405: *feneke*
gatykócska 237: *gacskócska, zacskócska*
gávános fületlen zsirtartó cserépedény r. *ga-
 vanos* befőttes üveg, köcsög 151
gaz szalmahulladék 29
gecca, gecácska felcsavart hajfonat r. *gĩã* ua.
 367: *gicca*
gecába *szed* a vetőkaróról fonatba szedi a fo-
 nalat 206 r. 1. előbb és *burokbalkalácsba*
(X) *szed, láncba szed, lekezel*
geca *eléhányás* huroköltés-fajta 315: *előurak*
gecagyűtés keresztzemszerű összevarrás 315:
előurak
gecás fonott szőtteshím a katrinca alján 285
gejtán fonott gypjúzsinór r. *gãitan* ua. 400
gémeskút Galgenbrunnen 22
gerdán gyöngyös fejék vagy kalapdísz r. *gher-
 dan* ua. 400
gerdica gyöngyös fejék 413 r. 1. előbb
gerebel a gerebenben fésűli a szösz 188: *fel-
 gerebel*
gereben nyeles, szegsoros kenderfésűlő eszköz
 187: *szöszgereben*
gerebenbe-ver(és) a szösz szálainak a gerebenbe
 verése 188
gereb(e)lés gerebenezés 188

gereblett csepű a gerebenben kitépelt gyenge
 minőségű szösz 191
gereblett szál(a), gereblett szösz gerebelt szösz;
 a vastag kenderváson felvetőszála 188: *fi-
 nom-, szépszösz szála*
gerenda a szövőszék része 209
gerezd gerenda-összeillesztési mód a ház sar-
 kain 56
gerezdbe (rakva, összeeresztve) végeik egy-
 másba rótt gerendák 56
gicca 367: *gecca*
girinda fal-, keresztgerenda 58: *kurtagerenda*
givizés selyem meggypiros selyem 337 r.?: *gyű-
 rűzű, gyüvüzű*
gób 90: *góg*
góbláb 90: *góg-, góc-, sódláb, láb*
gócláb a szikrafogót tartó faoszlop 90: *góg-,
 gób-, sódláb, láb*
góg vesszőből font füst- és szikrafogó 92:
hornya, kürtő, sód, tüszekürtő, tűzfogó
gogányáca kürtő l. ezt (1) 90
gógláb 90: *góc-, gób- sódláb, láb*
gombolyagfa 46: *barna, borona, horonya*
gombolyag-szegés vörös fonallal varrt szegés-
 fajta a jegykendőn 299
gomolya gombolyag 200
gomolyacska kis minta 279
gomolyás székely szőnyegfajta 217: *festékes*
gomolyásan simán szöve 279: *síkon sző*
gorc karc 377
gömbölyes-guzsaly guzsalyfajta 198
gömbölyű szegés jegykendőn, ujjbegyen alkal-
 mazott szegésfajta 350: *felgombolyít*
grázd istálló r. *grajd* ua. **57**: *pajta*
gretár rostély r. *grätar* ua. 141
grinda, girinda keresztgerenda r. *grindã* ua.
 58
guma gumiszalag r. *gumã* radír 389
gumabocskor autógumiból készített bocskor 411
 r. l. előbb
gumaszandál gumifélcipő 395 r.: *guma*
gúnya 1. ruhanemű 130 2. szőttés hozomány
 228: *esztre, jesztre, zesztre, ronygya*
gúnyásláda ruhaneműs láda 398: *gúnyatartó lá-
 da*
gúnyatartó szárító és ruhatartó rúd: *rúd* (1)
gúnyatartó láda ruhaneműs láda 135; *gúnyás-
 láda*
gusája lesz felhólyagzik az edény fala r. *gusã*
 begy, golyva 161
guzal rövidguzsaly 142
guzalos, guzalyas, guzsalyas fonóház 119: *gyi-
 lés*

Gy

gyákkeptár diák (kántor) melkewaló r. *pieptar*
 melrevaló 408
gyakor sűrű 183
gyakoriéhei sűrű szegrózsás kenderrostfésű;

újabban disznósörte-ecset helyett használják
 187: *pácoló*
gyalogasztalra-VALÓ takargató kisebb méretű
 szőttes asztalterítő 224
gyapjúflanyéla gyapjú szvetter 389 r.: *fla-nyéla*
gyapjúfűsű gyapjú fésülő 193: *keptesun*
gyapjúlécser gyapjú falra való 177 r.: *lécser*
gyapjulepedő gyapjúpokróc 192: *bétakarózdó*
gyapjúpántálon gyapjúnadrág r. *pantalon* nad-
 rág 172
gyapjús-kenderlepedő gyapjú- és kenderfonalból
 szőtt takaró 272
gyapjútárisnya gyapjúból szőtt tárisznya 286
gyapotvászon tiszta gyapotszálból szőtt vá-
 szon 212: *dzsapatvászon*, *gyócs*
gyászruhacska a hallott-virrasztóknak készített
 fekete-bordó hímű kiskendő 257
gyenge gyócsruha puha gyolcskelme/vászon 233
gyeplő Zügel 171
gyepű gyapjú 192
gyülés guzsalyas, fonóház 195: *guzalas*, *guza-lyas*, *guzsalyas*, *gyülés*
gyimile 15 l-es ürmérték, véka r. nyj. *dimerlie*
 ua. 139
gyiófa diófa 119
gyírléhel ritka szegrózsás kenderrostfésű 187
 gyócs (vászon) vászonfajta 235: *gyapotvászon*
gyolu gyalu 39
gyopár (virág) a völgegyepálca feldíszítésére
 használt kiskerti virág 28
gyortya gyertya 198
gyúrás az agyag kézzel valló puhítása 153
gyűjt 1. kendert nyú 181: *szed*, *tép* 2. vá-
 szonszéleket összeölt 253: *varr* 3. ráncol 298
gyűjtés 178: *gyűtés*
gyülés asszonyok, leányok találkozóhelye fo-
 náskor 195: *gyülés*, *guzsalyas*, *guzalas*, *guza-lyas*
gyűrűzű 337: *givizés selyem*, *gyűrűzű*
gyűtés, *gyűttés*, *gyűttés* a vászonszéleket ösz-
 szefogó széles hímzés 308: *dűtés*, *esszeverés*,
hányás, *üselő*-, *viselő-gyűjtés*
gyűtés-kandargóval a harántcsíkos ing mellré-
 szére varrt sorhím 298
gyűtevéshely szérűskert 28
gyűrűzű 337: *givizés selyem*, *gyűrűzű*
gyűrűzű ing piros szállal hímzett ing 337

H

habar kever 119
habaró (puliszka) keverő 141
hadaró cséphadaró 184: *cséphadaró*, *hadaró-csép*, *másfélfa*
hadarócsép 184: *hadaró*, *cséphadaró*, *másfélfa*
hagyma Zwiebel 172
hagyult fakult, színehagyott 272
hajadonfünt hajadonfőtt 370
hajtóka 205: *csöllő*
halandor, *hálándor*, *hálendán* a kukorica közé

vetett magkender r. *haldur*, *handur*, *haldan*
 ua. 183
hal Fisch 172
halas 1. székelly festékes-szötteshím 353 2.
 bundahím 353
halattaságra való halotti ágytakaró 275
halfarok háromszög alakú festékes- és bunda
 hím 353
halfarkfas háromszög alakú bundahím 353
hálóágy Beüt 246
hálóház hálószoba 276: *kicsiház*, *lakóház*
halottaság Totenbett 178
halottaság elé térgyeplő-festékes a halottaság
 elé terített gyapjúsztötte 276: *térgyeplő-festé-kes*
hámbár 1. gabonatarató láda 27 2. magtár r.
hombár ua. 27: *hombár*
hámbár gabonának gabonás 33
hammas durva kandervászon: 1. a kenderma-
 got rajta csépelik ki 184 2. fonal- és fehér-
 nemű szapuláskor erre öntik a hamut 195 3.
 ágyi lepedő 232
hammaska durva vászonidarab 297
hammaszsákba tesz lúgzáskor a hamut zsákba
 téve teszik a fonalra 195
hamu Asche 414: *homu*
hányás 1. a vászonszélek összevarrására, meg-
 erősítésére használt öltés 306: *gyűtés*, *sze-
gés* 2. szél-levarrás a bőrön 354
harang bőr-nyújtó horog 382: *horog* (2), *kan-
kó* (2)
harapó harapófogó 172
harcosan keskeny csíkosan, ferdén (sző és hí-
 mez) 180: *horcosan*, *rendesen*
harisnya 1. fehér gyapjúposztó 192: *harisnya-
posztó* 2. posztónadrág (helyenként — Nagy-
 patakon — fenékrész nélküli) 408
harisnyaposztó fehér nadrágposztó 192: *haris-
nya* (1)
három bobóka kendővég szötteshím 269
háromigés 1. szélesebb (fekete, veres, zöld)
 csikkal szőtt 273 2. a női ingen a zsinór- és
 huroköltéses rendek közé varrt hím 319 3.
 a női ingek ujjára és vállára varrt hím 336:
kétigés, *köröm*, *nagykörmök*, *nagyneszedilás*
nagyrend, *nagyszembevaló*
három kandargó összeütve szőttes mintaelem a
 leányok kendőjén 265
három keresszem a női ing hasítéka alá varrt
 hímes-sor 325
három keröm keresztszemes hím a jegykendőn
 332
háromkilós-fazak kb. 3 l-es fazék 158
háromláb az összekötött kenderfejek felállítási
 módja szárításkor 184
háromlikú katlany három tüzelőnyílású égető-
 kemence 159
hárommódú háromfajta 274
háromnyüstes, *háromnyüstös* szövési mód: párna-
 fejeket, kendővégeket szőnek így. Fajai: *kis-
és nagy-háromnyüstös* (l. ott) 216
háromnyüstre-VALÓ szötteshím a leányok ken-
 dőjén 265

háromokás-fazak 5—6 l-es fazék 158
háromóttés a női ing mell- és hátrészére varrt hím 318: *kétóttés, óttés kandargatottan, setrán háromrendűs* háromsoros alárendű ujjhím 416
hársfa-kosztoroba hárs koszorúgerenda 63 r.: *kosztoroba*
hasajó a szövőszék első keresztfája (erre csavarják fel a megszőtt anyagot) 209
hasat csinál a lapockával (1. ott) az agyagot hasassá formálja 158: *húzza a hasát*
hásodik házasodik 264
háta 1. a kemence félhenger alakú vége 95 2. a ruhadarab hátsó fele 374
hátsó lapacka vagy *hátsó lapacka* az ing hátát alkotó vászonszél 374: *hátsó csupág*
hátsziju a hám elő- és hátsó részét összetartó szíj 171
hátsó csupág 374: *hátsó lapacka*
hátussó hasajó a szövőszék hátsó keresztfája (erre csavarják fel a fonalat felvetéskor) 209
ház 1. Haus 27 2. szoba 10
házacska 1. kisház 76 2. keresztzemes hím a kislányok magyaros rendű ingének ujján 305
hazahord hazaszállít 52
házföd, házföggye a szoba földje, padlózata 49
házi bécsű otthon használt bölcső 128
házigerenda mennyezetgerenda 58: *köz-/világ-gerenda*
házkoszorú kifűrészelt díszű eszterhéj-deszka, ez leplezi a fedélszéken szabadon maradt koszorúgerendát 66
Hed a csíki és gyergyói részek (értsd: hegy) 46
hegybősső ház eredetileg a hátsó, hegynek eső szoba 96
hegyviszész a kender felső feléből kikerülő szész 188
hel hely, földdarab 184
hertyika, hertyike szöttesekhez és hímzésekhez használt papírminta r. *hirtie* papír 225
hertyikés papírmintáról lemásolt minta 378 r.: *hertyika*
hétdeszkás szedetttes párnahím 250
hét rendű szedett beryéc hét csikú szedetttes öv 289
heves forró 203
heveskű megforrosított kő 203
heveslé forró lé 203
híd Brücke 173
hidas komp 173
hiju padlás 61: *hiu*
hím, híme szöttes és varrottas díszítőelem 219: *himecske*
himecske 290: *hím*
hímes szött-mintás 213
hímesen varr kihímez 246
hímes fej mintásan szött párnavég 247
hímes-festékes mintás gyapjúszőnyeg
hímes-ing kihímezett ing 290
hímes-kozsók kihímezett női bunda 229
hímes-négynyüstös újabb szövési mód. Fajai: *almás* (1), *kapcsos, nácionálos, újfogás, optos* (1. ott) 216
hímes-nyüstös három nyüsttel szött mintás-vászón 216: *nyüstös-hímes*
hímes-ruhacska jegyiként kapott hímzett zseb-kendő 256: *jegy*
hímez kivarr, mintával díszít 291
hím után szöttes hím szerint (fogják be a nyüstbe a szálát) 213
hinta Schaukel 24: *krincsó*
hiu 184: *hiju*
hiuz méhviasz 198: *iusz, ivus*
hivogató-pálca a vőfélyeik virággal díszített pálcája 198: *nyirelpálca, virágos-pálca* (2)
hivogató-kendő vőfélykendő 258: *vurniselservet*
homályos felhős 184
hombár kis, gabona tartására használt épület, magtár 152: *hambár*
homu hamu 202
hon otthon 192
horbocika, horbota bolti csipke r. *horbotá* ua 369
horcosan 284: *harcosan, rendesen*
hordozódik öltözködik 180
horgacska, horgaska női ingujj-hím 339: *far-kaska*
horgasan kiír görbevonalú díszszel ékesíti az edényt az íróval 163
horgas-in, horgas-innya invarásfajta: vörös-fekete fonallal hímzett hullámvonal a jegykendő szélén 292: *kandargós-in*
horgasszedés szedetttes szöttes-hím 278
horgos-borgos választék a menyecskekendő végére szött mintaelem 225: *ökörhúgy*
hornya vesszőből font füstfogó 94: *kürtő, sód, tüszekürtő, tűzfogó* r. *horn* kémény 160
horog 1. a katlan fölé nyúló kampós drót 97 2. bőrnýújtó kampós vas 381: *harang, kankó* (2)
horogra tesz a bőrt a gerendára akasztja (kihúsoláskor) 381: *horogra teszi*
hosszúabrosz lakodalomkor vagy halotti torban használt asztalterítő 251
hosszúasztal 3—4 m hosszú, befűrt lábú asztal (lakodalomkor és hallottá torban használják) 121
hosszú-bikfaláda nagy ruhásláda 117
hosszúgerenda koszorúgerenda 58: *felsőkosztoroba, külsőfruntár*
hosszúguzsaly 1,70 m hosszú guzsaly 197
hosszúgyolu hántoló gyalu 80
hosszúkendő fehér gyapotból szött nagykendő 261
hosszúkozsók lábszár közepig érő ujjasbunda 351 r.: *kozsók*
hosszúpárna hosszú alakú díszpárna 248: *magyaros*
hosszúrend hosszabb sorhím a női ingem 339
hosszúszék két- vagy többszemélyes szék 113: *kettesszék*
hosszútalp hosszanti talpgerenda 58
hosszútekenő a rendesnél hosszabb tekenő 138

hozughím hullámvonalas hím a női ing mell- és hátrészián 318: *nagyrecés-hím*
hujogtat csujogat, lakodalmi versikét mond 260
hujogtató csujogató, lakodalmas versikét mondó 260
hurka májas/véreshurka 172
hurmuz hólyaggyöngy r. *hurmuz* ua. 412
hurkos csupágrend huroköltéses sor a női ing melón 339
hurokba szed 206: *gecába, kalácsba, láncba szed, lekezel*
búshagyat húshagyókedd 195
hustya kukoricacibrében leüledett korpa; a szövőszékre felhúzott fonal kenőjét készítik belőle r. nyj. *huste* ua. 214
hosszúkarjosszék hátságpad 80
húzólánc Tragkette 171
húzza a hasát 158: *hasat csinál*
húzza fel csöbe 158: *felhúz csöbe*
húzza fel lapockával 158: *felhúz lapockával*

I

ibrisin fekete gyári selyemcérna r. *ibrisin* ua. 241
icár vászon- vagy gyapjúinadrág r. *itar(i)* ua. 409
idnapi-ing ünnepi ing 235: *inneplőing*
ifjas-ing élénk színű fonallal hímzett ing 378
ige, igi 3 szál a motollán 201
igényes-in egyenes vonalú hímzés-mintaelem 306: *egyenes-in*
igényes-szenetor bunda-oldalhím 353
igét olvas 3 szálanként számolja a szálakat szövéskor 199: *megolvas*
ikres babak/babok színben párosával váltakozó keresztzemes hím a női ingen 321
ikresfogúborda bordafajta: benne a fogak egymással szemben állnak 212
ikres keresztkek a harántcsíkos női ingen színben párosával váltakozó keresztzemes hímek 345
illogató kancsó kisebb agyagkorsó 168
imádkozó olvasó (füzér) 134
in 1. szücszím: *inazás* 2. kandargós hím (1. ott) mintaeleme 294
inaintye betoldás elől a posztókabáton r. *inainte* elől, ellőtt 386
inas-kicsihím (ing)hímzés a magyaros-ingen 292
inasöltés vászonszél-megerősítő öltésmód 292
inasvarrás szálánvarrott öltéssel varrt hímzés 293
inas-varrottas szálánvarrott hímzés 299
inaz összevarr (bördarabokat és vászonszéleket) 299
inazás 1. a bőrszélek összevarrása ín-hímmel 355 2. a vászonszél megerősítésére használt hímzés 292: *invarrás*
ing Hemd 234
ingai az ing alsó fele 374: *pendej, rokoja* (3)
ingaljas-ing szoknyarésszel megtoldott ing 177

ingfele az ing felső fele 374
ingmellkötő az ing nyakhasítékát összekötő zsinór 403: *cérna, boafér, bezerő*
ingszedés ingmell-kivarrás 290
ingujj Hemdärmel 268
ingujjhegye az ingujj végét lezáró öltéssor 312: *régi brecár*
ingváll az ing válla és ujjá közé bevarrt szöttes vagy hímzett vállfolt 262
ingvállas-ing ingvállal készített női ing 373: *csángós-ing*
ingvállvászon az ingváll felső felére varrt vászondarab 374
inkelés lepedők, takarók összevarrására használt öltés 315: *enkielés, kandargó vert gyüttés, kondorgós gyüttés*
inkrecilás 327: *enkretilás, szedés, vállazó*
innapló ünneplő 219
innaplóba felvetve ünnepiesen feldíszítve 125
innaplókalap ünnepi kalap 134
innaplókendő 1. ünnepi fejkendő 264 2. lakásdíszül használt kendő 241: *szegrevaló*
inneplő *csokros-lécsér* ünnepkor használt, csíkosan szőtt padra való 276
inneplő gyapjú-padra való ünnepi gyapjú padtakaró 230
inneplőing ünnepi ing 232: *idnapi ing*
inneplő-kockás-ágyvető ünnepi kockamintás ágytakaró 230
inneplő lécsér ünnepi szöttes padra való 277
inneplő lepedő ünnepekkor használt, butorokra, falra tett vászon- vagy gyapjúsztötes
inneplő-padtakaró ünnepi padra való 230
inneplő tarisnya ünnepekkor hordott szöttes zsákocska 230
innepnapis ünnepi 232
innya 1. a nyüstpálcák végére kötött s a nyüst felső élén végigfutó erős zsinag; ez tartja össze a nyüst hurokjait 212 2. a szöttes vállú csángós ingek vállán az öltéssor 301
intyegetare juhtej-oltó edény r. *inchegetoare* ua. 140
intyegetar juhtej-oltó r. *inchegetar* ua. 140
invarrás 1. díszítőhím 299: *zinvarrás* 2. *inazás* (2) 292
iping apósing 405
ír metsz, ró 27
irház irhaszegéllyel lát el 351
író bőrből vagy gumiból készített fésűszerű mintahúzó fazekasszerszám 154
írószeru fazekas mintázó-eszköz 146
írótál agyagos tál 156
írott 1. erősen zsinórozott 388 2. rajzolt 146
ist üst 96
istálló Stall 76
istennevide ajándékba 232
itatóveder Tirinkeimer 172
iusz 302: *hiuz, ivuss*
iuszos-házicérna viasszal megkent, házilag készített cérna 301
iuszos-vászón viaszos vászon 301
ivus-gyortya vékony gyertya 413
ízecske zöld-fehér szötteshím 224: *borozda*

J

járás a tűz húzása katlanban 161
járom 1. Joch 55 2. a fazekaskorongot tartó villás ágú foglalat 155
járompálca a járombafogáshoz használt hosszú vasszög, kendermagcsépelésre is használják 184: *pálca*
jegy a legénytől kért kendőcske, ez jelzi, hogy van már választottja 256: *himesruhacska*
jegykendő eljegyzéskor adott és kapott szőtteskendő 255: *kisruva* (2), *kicsiruhacska*, *servet*, *szervet*, *tarkaruha*
jesztre 232: *esztre*, *gúnya* (2), *ronygya*, *zesztre*
jóba szó két nyüsttel kenderfonal felvetővel gyapotszál beverővel szó 241
joho juh 381
johoganyi juhganéj 183
johónyiró a juh nyírására használt olló 193
johoakol juhakol 34
johosavó juhsavó 382
jót tesz tiszta kenderszálat fog a nyüstbe 241
juhacska juh 183
jukattosan vászonszál összekötési mód 379

K

kabalát vet eltéveszti a fonal vetését a motollán 199: *felágot vet*
kacavejka rövid női bunda r. *cațaveică* ua. 388
kájér guzsalyba tűrt kender vagy gyapjú r. *caier* ua. 197
kájérba csán csomóba formál 188 r. l. előbb
kájérka kicsi türet kender- vagy gyapjuszál 197 r.: *kájér*
kakastaré(j) keresztaszemes díszítőhím a női és férfiingen 293
kakastej apróra tört és felfőzött kendermag fehér leve. Ebben főzik a zulfát (l. ott) 181
kakasülő a szarufákat összekötő keresztgerenda 60
kalács 1. a gémeskút kávéja 113 2. a vetőkaráról összefonva levett fonalsomó 206
kalácsba(n) *rak/szed* a fonalat a vetőkaróról kalácsformában leszedi 206: *gecába/burokba/láncba leszed*, *lekezel*
kalagori kupás kupásmintával szőtt pámafajta 222
kaláka közösségben végzett munka 52
kalakános rézgáliccal festett r. *calaican* ~ *calacan* vasgálic 180
kalakányos-takargató rézgáliccal festett csíku takaróruha 240 r. l. előbb
kalán mázmerítő kanál 146
kalándor 185: *hálándor*
kalánfuru fűrófajta; kerekesmesterek használják 52
kalánytartó kanáltartó fogas 134
kalap Hut 400
kalapács Hammer 172

kalapok jegykendőre hímzett keresztaszemes hím 327: *két keröm esszefordítva*
kaláris piros gyöngyfajta 412
kamandér halotti tor r. *comîndare* ua. 121
kamara, *kamra* 1. az ereszhátos felén elfalazott helyiség 74 2. a ház oldalához vagy hátsó feléhez hozzátoldott helyiség 10: *kilér* 3. fazekasműhelynek használt helyiség 152 4. fűskamra
kamaraajtó kamraajtó 72
kamarás asztal 120: *fiókos/szekrényes asztal*
kámfor virágfajta 413
kancsó agyagkorsó 146
kandargó 1. kendővég minta 220 2. ingujjhím 319 3. vászonszélek összeöltéséhez használt hím 254
kandargó-láncocská varrottashím a női ing összevarrásán (Tr) 335
kandargó magára ötnyüstös szőtteshím 265: *kondorgó magára*
kandargó-mura harántcsíkos bordó széldísz a szőtteskendőn 269
kandargós 1. harántcsíkos (ingujj-hímzés) 180: *harcosan*, *tekerményes* 2. hullámvonalas bundahím 318 3. keresztaszemes mintaelem a férfiingen 405
kandargós-bunda tekerményes hímvel kivarrt női bunda 309
kandargós/kondorgós-gyűtés/gyűttés az ünnepi ingek részeinek összevarrásához használt harántcsíkos öltéssor 330: *inkelés*, *kandargós-gyűtés innaplóra*, *kandargó vert gyűtés*
kandargós-gyűtés innaplóra 310: *kandargós-gyűttés*
kandargós-in/innya ünneplő ingek összevarrására használt hím 309: *horgas-in*, *szenetur* (2)
kandargós-ing harántcsíkos hímű ing 378: *tekerményes-ing*
kandargós-keptár hullámvonalas dísszel hímzett bőrmelles 309 r.: *keptár*
kandargós-öltögetett hím szálánvarrt laposöltéssel varrt hím 349
kandargós-öltögetés hullámvonalas paráma-rend 330
kandargós-sinór tekerményesen varrt bundahím 310
kandargós-sútás sujtásszerű zsinórdísz a román kabátokon (*taui* l. ott) 388
kandargós-urkosrend harántcsíkos láncöltéssor a csángós-ingen (P) 315: *szőthím*
kandargós vert gyűtés takarók összevarrásához használt öltésforma 315: *inkelés*, *kondorgós gyűttés*
kankó 1. az edények katlanba való berakásakor használt vaskampó 161 2. bőrnújító-horog 381: *harang*, *horog*
kantár visszakötött hajfonat 266
kantárvég a kalotaszegi öltözetben a bojt mellett a nyakban viselt szőttes-hímzett szalag vége 290: *sallang*
kaos gabonamérő r. *căuș* ua. 138
kapagtatott szélhím a kiskendőn 318

kapca 1. rongydarab 144 2. lábfejre csavart posztó- vagy vászondarab 395: *petyik*
kapcsos újabb szöttesminta 216
kapcsos-kovor négy nyüsttel, kapcsos mintával szőtt gyapjúszőnyeg 222
kapcsos-tarkarend kapcsos hímmel varrt tarka karhímű női ing 343
kapucska a kemence vasajtaja 99
kar a szövőszék része; ez tartja a nyüstöket és bordát 208: *kar-*, *karatfa*, *pipa* (2)
karatfa 209: *kar*, *karfa*, *pipa* (2)
kardagerenda mestergerenda r. *coardă* ua. 58
karfa 209: *kar*, *karatfa*, *pipa* (2)
karika 1. hajkarika 264 2. a menyecskekendő végére szőtt mintaelem 225 3. a fazekaskorong felső karikája 157
karikára tűr hajkarikára felcsavar 264
karikós szövés minta 216: *öntyüstös*
karinca 281: *katrinca*
karja a szék támlája 119
karjaság támláság 126
kar(j)osszék karosszék 113: *karszék*, *karsszék*, *korsszék* 113
karó, *karu* Pfahl 185
kárré megy (kárba vesz) 233
karszék hátsó-, támlásszék 113: *karjosszék*, *karsszék*, *korsszék*
karsszék 119: *karszék*, *karjosszék*, *korsszék*
kártya faedény 140
kasinka, *kászinka* nagy fejkendő r. nyj. *casincă* díszes gyapjúkendő 370
kasornya, *kosornya* nádból vagy gyékényből font kosaracska 93: *kosornya*
kasornyas, *kucornyas gecácska* körbe font haj 367: *kerek gecácska*
kaszóp mészáros r. nyj. *casap* ua. 381
katlan, *katlany* 1. tüzelőhely üsttel 81 2. fazekas étetőkemence 159
katlany edény egy étetőkatiannyi edény **153**
katlanyfenék a katlan alja 161
katlanyház kicsi épület az udvarnak a házzal szemben fekvő oldalán; itt áll a katlan 151
katlanylika az étetőkernence nyílása 160
katlanyszáda a katlan szája 159
katrinca, *karinca* háziszöttes gyapjú lepelszoknya 391: *kerekítő*
katrincavég a katrinca csíkozott része 392
kázán lúgzó üst r. *cazan* ua. 141: *lúgzó üst*
kázma csákány r. *cazma* ua. 153
kazuk kocsók r. *cojoc* rövid bunda 130: *kozok*, *kozok*
kebele 374: *ceszőfele*, *elej*, *elsőcsupág/lapacka*
kecke, *kecske* 1. lábtartó a fazekaskorong előtt 145: *lépő* 2. háromlábú szék 155: *fazakaló szék* 3. bak (asztallap-tartó) 94
kégyőfej(es) öv-szötteshím 226
kékice selyem kék selyemszál 301
kelcun, *kölcun*, *kálcun* kötött gyapjúharisnya r. *călțun* ua. 410
kemence Herd 86
kemenceszáda a kemence nyílása 94

kemeszój, *kömöszej* rövid férfi felsőing r. *că-măsoiu* nagyon hosszú, kieresztve viselt ing 389
kender Hanf 174
kendercérna Hanfgarn 304
kender-edény törölő Geschirrlappen aus Hanf 231
kenderkita 12 kitisztított kenderfő 191
kendermag Hanfsamen 184
kendermag-törő famozsár 139
kendermosni a kiázott kendert a tóban vagy patakon kimos 185
kenderpolyha kenderpolyva; (Hóvirággal keverve tavaszi juheledel) 184
kenderrágtatás kendentörés a rágtatón 185
kenderszál Hanffaser 234
kenderszála *kender* (lécsér) tiszta kenderszálból szőtt (pad- vagy ágytakaró) 232
kenderszálu vászon vászonfajta: felvetőszála kenderfonal, keresztszála gyapotfonal 373:
rendes kendervászon
kendertilulás kendentilolás 186
kendervászon vászonfajta: mind a felvetőmind a beverőszála kender 373
kenderverő-lepedő kendermag kivetéseikor használt vastag lepedő 184: *szekérlepedő*, *ágyilepedő*
kendező, *kendezű* 1. törülköző 130: *kendő* 2. fejkendő 264
kendezővég törülközőkendő-vég 217
kendő, *kendű* 1. törülközőkendő 177: *kendező* 2. szöttes kikötött végű díszfejkendő 266
kendőpóc tányérpolc 80: *kendőszeg* (2), *tálas*, *táltartó*, *tányérpolc*
kendőszál 1. a virágos kender szálfonala 191 2. gyapotszál 212 3. pácfonalból szőtt csíkos végű kendő 255
kendőszeg 1. kendőtartó rúd 130 2. tányérpolc 130: *kendőpóc*, *tálas*, *táltartó*, *tányérpóc* 3. fogas 130
kendőszövő *borda* selyemhernyó szál szövéséhez használt bordafajta; mérete: 6×70 cm 213
kenő a szövőszéken levő szálak bolyhosodásának meggátolására használt kukoricakorpa és tojás keverékéből csinált kenőcs 214: *kenőcs* *kenőcs* 214: *kenő*
kenősvászon rövid szálú, egyenetlen fonalból szőtt vászon (az ilyen szálból szőtt vászon szálait szövéskor kenni kellett) 234
kentár 165: *kantár* (2)
kenyér Brot 172
kepák az inghasítékot lezáró vászondarabocska r. *capac* fedő, borító 403
keprior szarufa r. *căprior* ua. 71
keptár 1. ujjatlan bőr mellrevaló 382 2. posztómellény r. *pieptar* ua. 408
keptárhím 312: *ágas csillag*, *batája*, *bodzabél*
keptesun gyapjú fésülő r. *pieptenă* fésű 193: *gyapjúfűsű*
kercsék hajfonat r. *cîrcea* szőlőkacs 367
kercselés hajfonás 367: r.: *kercsék*
kéregpadló fonott tábla-mannyezet 74
kerek fazekaskorong 145

kerekasztal étkezésre használt alacsony asztal, kerék asztallappal 124: *ennivaló-asztal, kerek evőasztal, kicsiasztal, kicsidasztal, kisasztal*
kerekeskút Ziehbrunnen 23
kerek evőasztal 124: *kerekasztal*
kerékfalazószek a kerék falfáinak összeillesztéséhez használt kerek-eszköz 39
kerek gecácska körbefont haj 367: *kaszoronyás gecácska*
kerekítő, kerítő szöttes lepelszoknya 218: *katrinca, karinca*
kerek-keptár férfi börmellrevalló 407 r.: *keptár*
kereklevelű muskátli 413: *ablakvirág*
kerekszáru-csizma a szárán felül bevágás nélkül készített csizma 411
kerekszek kerek ülőlapé kicsiszek 86
kerektekenő teknőfajta 138
keremida cserép r. *cărămidă* téglá 90
keremidafal téglafal 49 r. 1. előbb
keremida szobának kályhának való téglá 39 r. *cărămidă* és *sobă* kemence
kerest, keresty kereszt a motollán és a vetőkarón 204: *keresztve*
kereszem kereszt szem 293
kereszem fogasan kereszt szemes hím 326
kereszt 1. kendővég minta 225 2. a szekercés ingujjhím mintaeleme 323: *keresztcseske* (2), *kereszt szem* 3. a bernéc díszítőeleme 226 4. kereszt szemes mintaelem a férfiingen, 405 5. mellrevaló-hím 354
keresztbe hánt kendőszövési mód 257
keresztcsépecske a szövőszékre fölvetett fonalak keresztződésébe dugott kicsi bot 212: *keresztcsipke*
keresztcsipke 212: *keresztcsépecske*
keresztcseske, keresztcseske 1. szöttes mintaelem a leányok kendőjén 265 2. varrottashím az ingen 244: *kereszt, kereszt szem*
kereszték dupla-kereszt szem 331
keresztés 1. kereszt szem-öltés 321 2. kereszt szemmel varrt hím 405
keresztshím kereszt alakú hím 267
keresztés szedés kereszt alakú hímmel szedett 279
keresztvászón vászonfajta: hosszanti szála gyapot, kereszt szála kender 212: *felemásos keresztvászón lesászka, vegyített-vászón*
kereszt hátraforgatva mesterke-hím 297: *vertvarrott*
keresthímecske kereszt-hím 325
kerestkupás 1. öv-szötteshím 289 2. női ing varrás- és szötteshíme 336
kerestkupás-rend szövés-minta sor 221
kereszt szem hímzés-elem 293: *kereszt, keresztcseske*
keresztülje kereszt-talpgerenda 58
keresztül(való)fa 1. a nyüstöket tartó fa a romános szövőszéken 208: *nyüsttartófa* 2. a talpakat összekötő fa a szövőszéken 209: *átalfa*
keresztve a motollán és a vetőkarón a fölfelé és lefelé haladó szálak keresztződése; itt: számlálják meg a szálakat 200: *kerest, keresty*
keröm 319: *köröm* (1)
kerpa felcsavart fejkendő r. *cîrpă* ua. 220: *kerparuha, kerparuva*
kerparuha, kerparuva 177: *kerpa*
kerpel egyszerű öltéssel levarr r. *cîrpi* ua. 404
kerpinyára 1. a mejjeskeptár zsebében alkalmazott keresztöltéses hím 407 2. *géppel varrt hím* az icár alján r. *cîrpeală* faldobzás, toldozás. 410: *fekete kerpinyára*
kert 1. kerítés 29 2. Garten 21
kertel vesszőfonattal körbevesz 29
kertelés vesszőfonás 90
kertek vesszőfonatú 29
kertelt fal a talpas sasgerenda közé rögzített kasokra erősített vesszőfonadék 56
kertelt falú ház bükkfaágakból font falú ház 46
kertelt kapu vesszőfonású kapu 29/41
keske kecske 381: *kecke*
keskeny féci keskeny élű fejsze 51
keszken(y)ő 368: *kendő*
két bobóka kendővég szötteshím 263: *bobok*
két cseresnye beőtvé kereszt szemes hím a női ingen 321
kétdeszvás párnahím szedett technikával szőtt párnavég 228
kétfülű-fazék vagy *-fazak* 10 l-es fazekas-készítmény 158: *búcsúsfazak, nagyfazak*
kétfülű-nagyfazak 10—15 l-es fülesfazék 165
kétigés 1. szélesebb, színes (fekete, veres, zöld) csik a szöttesen 273: *háromigés* 2. a női ingen a zsinór- és huroköltéses rendek közé varrt hím 315: *háromigés, köröm, nagykörömök, nagyneszedülés, nagyrend, nagy szembevaló*
kétigés-futóka nyitott láncöltés-fajta; ujjhím az alárendű ingeken (L) 315
két kandargó összeütve szöttes mintaelem a leányok kendőjén 265
kétkandargós szvetter kötésminta 389
két kereszt szem beőtvé dupla kereszt szemes hím a női ingen 321
két kereszt békoppantva kereszt szemes hím a női ingen 321
kétkereszt(es) -szedett díszítősor 224
kétkeresztés (deszkás) servet szöttes jegykendő-fajta 224
két kereszt magában kereszt szemes hím a női ingvállon 325
két keröm esszefordítva jegykendőre hímzett kereszt szemes hím 327: *kalapok*
kétkilus-kancsó 2 l-es cserépkancsó 166
kétkilus-korsó 2 l-es cserépkorsó 168: *kicsike-korsó*
két nyüstben két nyüsttel szőtt vászon 227: *kétnyüstös*
kétnyüstös két nyüsttel szőtt vászon 216: *két nyüstben, kettős*. Szövési módok: *beleznásan, borzolásan, mindjőba, vátakul* (l. ott)

két nyüstöt köt nyüstkötési mód fehérnemű vászonhoz 216
kétokás-fazak 4 l-es fazék 165
keton gyári kötőtharisnya r. nyj. *cāl□un* gyapjúharisnya 396
kétötés a női ing mell- és hátrészére varrt hím 318: *ötés kandargatottan, háromötés, setrán*
kétrendes-fog a kalotaszegi vállfősing varrot-tashíme 315
két rend köröm megtőve cseresnyével ujjhím a bogdánfalvi női ingen 348
kettesház az eresz szabadon hagyott oldalán még egy szobával megtöltött épületípus 58: *kettősház*
kettesszék kétszemélyes szék 119: *hosszúszék*
kettős kétnyüstös vászon 230: *kétnyüstös*
kettősház 58: *kettesház*
kettős-kendező két nyüsttel szőtt fejkendő 243
kettősön szövési mód: két szálát fognak egy bordafogba; főleg fehérneművászon szövés-szor 216: *mindjőba*
két urak összevervel két láncöltés-sor a csángós-ingen (KI) 315
kétvetőlős két vetélővel szőtt 221
kéve nádcsomó 49: *zsuf*
kevékedik büszkélkedik 244
kézbe hozni való tekenyő agyaghordáskor használt kicsi teknő 153
kézelő-cifra kézdőhím 308
kézfogó jegyváltás 228
kézírfisz kézi (keret) fűrész 39
kézi vonószerék faragószékkláb 39: *faragószék, kézvono*
kézvel szed szövéskor kézzel fölemeli a szálakat, hogy a keresztszálát a minta szerint beölthasse 217
kézvel választott szövési eljárás 225: *szedett*
kézvonó famegmunkáláshoz használt eszköz 52: *faragószék, kézvono*
kézvonószék 52: *kézvonó, faragószék*
kiaprít kinyomkod 238: *kiszorít*
kiás ausgraben 153
kicsány, kicsán(va) kicsinál(va), kidíszít(ve) 70
kicsiabrosz abroszfajta, a puliszka letakarására használják 232
kicsiasztal alacsony (25 cm magas) asztal 95: *ennivaló/kerek-asztal, kerek-evőasztal, kicsid-/kisasztal*
kicsibabok *harcosan* ferdén varrt bab-hímecskék 324
kicsi bikfaláda apróbb ékítmények, ruhadarabok tartására használt bükkfaládika 117
kicsi bóc kis agyagcsomó 154: *bóc*
kicsi butuk keresztszemes hím a női ingen 293 r.: *butuc*
kicsicsokor a kendővégbé szőtt keskeny csík 241
kicsidasztal 124: *ennivaló/kerekasztal, kerek evőasztal, kicsi/kisasztal*
kicsiding 1. csecsemőing 233 2. kevéssé kihímezett ing 339: *kisikeing* 3. ünnepi rövid

ing 404: *kicsi-innapló* 4. ujjas férfing 377: *kicsi innapló*
kicsi emelés szövési (szedetttes) eljárás, 3—4 szálát szednek az orsó hegyére 223
kicsifedő kis cserépfödő 166
kicsigyűtés 311: *bubagyűtés, felkötés, kicsikegyűtés, ötéses-gyűtés*
kicsi-háromnyistes három nyüsttel szőtt vászon 228
kicsiház alváásra szánt helyiség 74: *hálólakó, lakóház*
*kicsi házacsk*a egysejtű ház 57
kicsihím 1. a zsebkendő, a kattrinca szélébe szedetttesen szőtt keskeny szélhím 257: *fiacska* 2. varráshím a női ingen 332: *körmök*
kicsi-innapló ünnepi röviding 404: *kicsiding* (3)
kicsikandargó összevarráshoz használt fogasöltés 318: *kondorgós, ökörhúgyas* (2), *visz-szarugó*
kicsi karjosszék kisebb hátasszék 80: *kicsi korszék, kicsi karszék*
kicsi karszék 119: *kicsi karjosszék, kicsi korszék*
kicsike asztal kisasztal 93
kicsike-gyűtés 311: *bubagyűtés*
kicsike korsó 2 l-es víztartó cserépkorsó 168: *kétkilus-korsó*
kicsikeptár egyszerűen díszített bunda 384 r.: *keptár*
kis keresztű ruhacska szötteshímű lakodalmi kendő
kicsikócina gyöngyfűzér 412: *matacsel, metecsel, sujta*
kicsi korsszék alacsony hátszékkecske 80: *kicsi karjosszék*
kicsimatolla 199: *félmatolla*
kicsinyálva a szádja a tálkorongolás első mozzanata, amikor az edény peremét formálják 146
kicsi nyistecske nyüstfajta 225
kicsíp a virágos kendert két-három szálanként a magvas közül kinyúvi 189
kicsipad alacsony padocsk 112
kicsiruhacska kicsi kendő 177: *kisruha*
kicsiszarvazó 61: *kurtaszarvazó*
kicsiszék alacsony szék 119
kicsi szoba kicsi kemence r. *sobã* kemence, kályha 91
kicsitál agyagtál 158
kicsitánygyér 1/2—1 l-es mély cseréptányér 167
kicsitarisnya gyapjúszóttas zsákocsk 283: *szütkü*
kicsi tarkaing többszínű fonallal varrt, hétköznap is viselt női ing 343
kicsiurak 315: *előurak, gecaeléhányás, gecagyűtés, urak, urkasan varrt*
kicsi végű kendő keskeny szöttescsíkkal díszített fejkendő
kicsi vertelke kisebb karú fonaltekerő 194: *vertelke*
kicsi virág keskeny szöttescsík 251
kicsi zseréb 12 ige (36 szál) 199

kiéget elsőre a megszáradt cserépedényt először égeti ki 160
kifejérít fehérkőporral fehérré teszi a bőrt 381
kifog falura 173: *falura fog ki*
kígyóbőrös a női ing vállrészére varrt minta (Gy) 336
kígyóhátas a női ing vállrészére varrt minta (Gy) 336
kígyószemes szvetter kötés minta 389
kihány kendert a tóból kivett 185
kihúz, kihúz vályogfalat először lesikárol 381: *kinyújt*
kiír az íróval (l. ezt) egyenes vagy hullámvonalas dísz formát az edényre 158
kiírás az edény díszítése írókával 163
kijjér a ház-, esetleg pajtaeresz meghosszabbítása alatti kis helyiség r. *chiler* ua. 76: *killér, killér, tyilér*
kikendöz kiskendőkkel feldíszít 260
kikészítés a fazakasanyag előkészítése a korongoláshoz 153
kilenc-singes matolla hosszabb (1,20 m) motolla-fajta 199
killér, killér 27: *kijjér, tyilér*
kilincs Klinke 61
kilug kukoricamorzsoló r.? *huj* kukoricaszár, kóré 139
kinga a szövőszék talpát összekötő deszka r. *chingă* ua. 61
kinyújt 381: *kihúz, kihúz*
kiőtte felöltve 387
királynécérna fehér kötőgyapot 231
kirostoz a vászonszél szálait kibontja, hogy rojtos legyen 283
kirostozott, varrott övedző széles, rojtos, hímzéssel díszített gyapjúöv 288
kirpicsfal vályogtégeléből rakott fal 66
kirtő 94: *kürtő* (2)
kisabrosz két vagy négy nyüstös vászonból szőtt abroszfajta 178
kisasztal 95: *ennivaló asztal, kerekasztal, kerek evőasztal, kicsiasztal, kicsidasztal*
kisebb tarkája a női ing ujján a függőleges díszítősorok közé varrt hím 339
kísérős két vetélővel való szövés 222
kisfaldur hátsó-betoldás a posztókabáton 386
kis-háromnyüstös szövési mód: egy nagy nyüsttel és két kisebbel szövik. A színes verőszálat a három szál fölött verik be. Így szövik a párnacsúpot és a kendővégeket. 216
kisike-hím keresztiszemes hím a lészpedi női ingek mellrészén 325
kisikeing 339: *kicsiding* (2)
kisike tarka (tarkáska)-ing körmös renddel (l. ezt) kivarrt karhímű női ing (Ka) 343
kisike tarkásán többszínű fonállal kissé kihímezve 343
kisike veresing piros szállal hímzett vagy szőtt női ing 339
kisikul kisimul 414
kiskereszt szöttes mintaelem 224

kiskereszt szöttes minta 256
kiskócina keskeny gyöngyfüzét 370: *kicsikócina, matacsel, metecsel, sujta*
kislécsér kicsi gyapjútakaró, szőnyeg 259 r.: *lécsér*
kisnyoszolyó nyoszolyóleány 258: *vornicsásza, vurnicsásza*
kisruha, kisruva 1. zsebkendő 394 2. jegykendő 255: *kicsi ruhacska, servet, servetke, tarkaruva* 3. kicsi takaró; ezzel takarják be a csecsemőt 232: *külsruha, takarócska*
kis-szembevalóska női ingujjhím 348
kisvégű keskeny, szötteshímű kendő 369
kisvirág keskeny, világos színnel szegett csik a szöttesen 275
kiszed kinyű 184: *kitép, szálontként választ, tsíp*
kiszedés kendernyűvés 183: *aratás*
kiszór kivesz 414
kiszorít kinyomkod 238: *kiaprit*
kiszökik kipattan a kő étetéskor az edény falából 161
kita 12 megtilalt kenderfej 191
kitakarít a bőrt húsos részeitől megtisztítja 208
kitép 184: *kiszed*
kitér kitör, kihajt 376
kivetkezik leveti a ruhát 287
klengea hosszú fászeig r. nyj.? *clenci* ua. 61
klin, kliné, kliny oldalbetoldás r. *clin* ua. 351: *penčík, pencika* (1), *puisor*
klinecske kicsi oldalbetoldás r. l. előbb 390
kóbor szekéremyő 169
kóc góc r. *colț* ua. 119
kócina, kolcina 1. gyöngyös fejék 370: *kiskócina* 2. zsinórozás 408 r.?
kockás tarisnya szöttes minta 287
kockás(an) kocka alakú szöttesmintával 178
kockás-csepülepedő szőszfonalból kockásain szőtt takaró 230
kockás-fálravaló kockásan szőtt falilepedő 280
kockás-feketelepedő gyapjúpokróc-fajta 271
kockás-gyapjülepedő kockásan szőtt gyapjútakaró 270
kockás-kendező kockásan szőtt fejkendő 242
kockás-lécsér kockamintás padtakaró 230 r.: *lécsér*
kockás-lepedő négy nyüsttel szőtt kockamintás pokróc 271
kockás-násznagykendő kockamintás szöttes násznagykendő 242
kockás-padravaló kockásan szőtt gyapjú padtakaró 177
kockás-párna kockamintás párna 247
kockás-servet kockásan szőtt jegykendő 255
kockáz a kalotaszegi kötény és muszuj ráncait leölti 314
kócosblidar saroktálas r. *colț* sarok és *blidar* kredenc 140: *saroktálas*
kócos-véső sarkos véső 51 r.: 1. Előbb
kócra állít sarokra állít 405 r.: 1. előbb és *szegre állít*
kócs kulcs 73: *kócsoló*
kócsoló 1. kulcs 61: *kócsoló* 2. zár 73

- kócsolós kulcsos* 73
kók kontyszerűen felcsavart haj r. *coc* ua. 368
koklánc kendő-szötteshím r. *cocleț* nyüstszem, szál a vászonban 265
kolcina 388: *kócina*
kolozsna gyermekágyas asszonynak vitt ajándék (étel, vászon) r.? 281
kondorgó magára szöttes mintaelem a leányok kendőjén 269: *kandargó magára*
kondorgós 318: *kicsikandargó, ökörhúgyas* (2), *visszarugó*
kondorgós gyüttés 315: *inkelés*
kondorgós töltelkes váll apró négyzet alakú sorokból álló vállhím a női ingen 339
kondor szenetor bunda aszályhím 353
konstancai hím újabb szötteshím 225
konty hajkarika 368
kontyoló vékony fejkendő (Kalotaszeg) 267
koor szőnyeg r. *covor* ua. 195
kopecska a tyúkszaros-ing (l. ezt) karhímét díszítő varrottas mintaelem 343: *nagybab keresztcskével*
kopu kapu 30
korácsi egykorú leánytárs 368
korda (*gerenda*) mestergerenda r. *coardă* ua. 58
korona 1. menyasszonyi koszorú 397 r. *co-roană* ua.: *koszorú* 2. kifaragott házeresz 130: *mejjékrúd*
korondi korondi (tarka) edény 151
korong 1. fazekaskorong 155 2. a fazekaskorong alsó karikája 155: *nagykereke*
korpin iszalag r. *nyj. corpin* inda, venyige 192
korpinkosár iszalagból font kosár 192: *sza-pukosár*
korsó fazekasedény 146
korsócska agyagkorsó 146
korsszék 119: *karjosszék, karsszék*
kosár kukoricakás 27: *kuska, pujkas*
kosár a kalányoknak kanáltartó kosár 93
kosárka gyapjúmosáskor használt kosár 192
kosárka kalánnak kanáltartó kicsikosár 93
kosica, koscár a fejen viselt gyöngyös szalag r. *cosiță* hajfonat 370
kosornya 93: *kasornya*
kóst lóabrák (széna vagy here) 171
koszorú menyasszonyi fejkendő 397: *korona* (1)
koszorús négy nyüsttel szőtt, kék festővel festett szöttes ágyterítő 230
kosztiseres vállán és ingujján hímzett női ing r. *costițel* fekete színű hímzés a női ing ujján
kosztoroba koszorúgerenda r. *costoroabă* ua. 58
kotináca tyúkol r. *coteț* ól 27: *tyúkpajta*
kotlija kozmásítja 167 r.? *cocli* vasízűvé válik (ital)
kozók 385: *kozók, kazuk*
kozók rövid ujjasbunda r. *cojoc* ua. 130: *bun-da, kozók, kazuk*
kozokár, kozokár szücsmester r. *cojocar* ua. 351
kozokár-gyűtés a bőrruhadarabok részeinek összevarrására használt öltésmód 311 r.: *kozokár és szücsgyűtés*
kozokároltás 384: *kozokár-gyűtés, szücsgyűtés*
kőbomba a függőleges megállapítására használt kőmíves eszköz 52: *bomba*
kölkecske 4—5 éves gyermek 400
könyökbe varrott magyaros-ing könyökhímes női ing (L) 301
könyökhím a magyaros-ing könyökét díszítő hím 378
körhaj hosszú, vállig érő haj 399
körmös-hím keresztzetes hím a jegykendőn 332
körmös-ing körömhímmel varrt női ing (Gy)
köröm, körnök 1. zsinór- és huroköltéses rendek közé varrt hím 319: *keröm, kétigés, háromigés, macskakörnök, nagyneszedilás, nagyrend, nagy-szembevaló* 2. a női ing hasítéka alá varrt hímes-sor 332: *kicsihím*
kösmös 1. gyári műszálhulladék 181 2. műszálból szőtt vászon 237
kötél hosszúságmérésre használt madzag 52
kötelet ver kötelet készít 183
kötés támaszgerenda 63: *szélkötő*
kötőcske a csecsemő ruhácskája 281
kötött flanyéla szvetter 193: *fláner, flanyéla*
kötözőcsépecske az első hasajón levő pálcá, ehhez kötik a fonalvégeket a szövés megkezdésekor 213: *kötözőpáca*
kötözőpáca 213: *kötözőcsépecske*
közgerenda mennyezetgerenda 58: *házi-, világ-gerenda*
közönséges kopu kiskapu 30
köztves a szedettesen szőtt mintasorok között simán szőtt rész 278
krácica 2—4 l-es lábas *cratiță* ua. 167: *krática, lábas*
krákk gatyá-harisnya(icár) szár r. *crac* ua. 405: *szár*
krática 151: *krácica*
krecc fodor az ingujjon r. *creț* ua. 416
kreccál ráncol 416 r.: l. előbb
krincsó hinta r. *scrinciob* ua. 24: *hinta*
krinta faedény r. *crință* sajtkészítő faedény 140
kubázs köböző ácsszerszám r. *cubaj* köbtartalom 39
kuckó a tűzhely körüli sárpad 99: *kucok, pucok, tőtés* (2)
kucok 99: *kuckó, pucok, tőtés* (2)
kucornyas gecácska 367: *kasornyas gecácska*
kucsanyom szöttes kendővégminta 225: *kutyanyom*
kucsma báránybőr sapka ,172: *kusma*
kufer kis láda r. *cufăr* koffer, láda 81
kukónavirág kisasszonypapucs r. *cucoană* nagysága 28
kulcár derékszög-vas r. *colțar* szeglet-, sarok-vas 39
kulusvári hím újabb szötteshím 225

kulusvári-hímes párna újabban hímezett párna-fajta 225
kapa 1. szöttes és varrottas mintaelem a leányok kendőjén, párnán 265 2. szöttes övmintaelem 226
kupás 1. három vetélővel, öt nyüsttel szőtt kendőfajta 216: *ötnyüstös* 2. esküvői párnára varrt hím 294 3. női ing vállára szőtt hím
kupás-bernéc kupáshímmel szőtt öv 290 r.: *barnéc*
kupás-festékes kupáshímmel szőtt gyapjuszőnyeg 282
kupás-hímvel (varrt) kupáshímű 296
kupás-kendező öt nyüsttel szőtt fejkendő 269
kupás-párnafej fejtővel varrt kupás-mintás párnavég 295
kupás-söllő ladás fonalcsevélő-fajta 205
kuptor sütőkemence r. *cuptor* ua. 86
kurtagerenda keresztgerenda 58: *girinda*
kurtakendő keskeny rakott vagy szedett széllel szőtt, 50 cm hosszú fejkendő 177
kurtarend rövid sorhím a női ingen 287
kurtaszarvazó a szarufák alsó felét meghosszabbító rövid gerenda 60: *kicsiszarvazó*
kurticska rövidcske 266
kurtiszoknya rövid posztókat 408: *szurtuk*
kuska kukoricakas r. *cușcă* kalitka, ketrec 27: *kosár, pujkas*
kusma 400: *kucsma*
kusmabőr kucsma 381
kút Brunnen 27
kutyafi(ak) a makkos fazár mozgó makkja(i) 61
kutyanyom 1. szöttes mintaelem a menyecskekendő végén 225 2. szöttes öv-mintaelem 290: *kucsanyom* 3. keresztzemes hím a női ing hasítéka alatt 326
kutyanyomos kisike-hím női ingujj-hím 325
külbecshím a női ing ujján a függőleges díszítősorok szélére varrt hím 339
külsőfruntár koszorúgerenda r. *frunte* homlok 58: *felső-koszoroba, hosszúgerenda*
külső ográda külső akol 28 r.: *ográda*
kürső hátsó 72: *küső*
kürtő 1. vesszőből font, tapasztott füstelvezető 90: *hornya* (1), *kirtő, sód, tüszekürtő, tűzfogó, gogonyáca* 2. kéménycső 94
kürtőnyak(a) a füstkivezető cső felső része 94
kürtős (fűtő) kürtős tűzhely 89
küsebb gávánosz 3 l-es agyagedény 166
küsebb tejtartó/tejesfazak 2 l-es tejesfazék 166: *tejesfazak, tejtartó, tejlopó*
küső 72: *kürső*
külsruha 197: *kisruha* (3)
küszürü köszörű 40

L

láb 1. szék-, asztal-, edénytartó-, tűzhelyláb 119/141/97 2. a szikrafogót tartó faoszlop 90: *góbláb, gócláb, gógláb* 3. a szövőszék része 209 4. fonalmennyiség-egység (1 láb:

4 matring fonal) 235 5. hímezés díszítőelem 293
lábak a mezei bölcső állványa 129
lábás háromlábú 2—5 l-es agyagedény 167: *krácica, krática*
lábica lóca r. *la(b)itã* ua. 81
lábító a nyüstök váltogatására szolgáló része a szövőszéknek 209: *líptető*
lábítódeszka a szövőszéken a lábítókat tartó deszka 209
lábítófej a lábítódeszka része, ez tartja a lábítókat 209
lábtra (rak) szájával lefelé rak (edényt a katlanba) 161
lábtra tesz kenderföket felállít 189
lábtartó a fazekaspad része 156
láda Kiste 81
láj szürke színű gyapjú r. nyj. *lai, laie* fekete, szürkésfekete 192
lakóház 79: *hálóláz, kicsiház*
lamba hornyolás r. *lambã* ua. 61
láncba szed a vetőkaróról a fonalat láncformán leszedi 206: *gecába/hurokba/kalácsba szed, lekezel*
lánchím láncöltéssel az ingujj végére varrt hím 315
láncocska 1. hímezett mintaelem a női ing öszszevarrásán 335 2. bundahím 353
láncszem varrottashím 293
lanka, lonka liget, berek r. *luncã* ua. 49
lapas 217: *belezna, egyes*
lapas-kócina pártaszerű lapos gyöngyös fejek 370
lapát Schaufel 153
lapátra emelés/szedés szedetttes szövési eljárás 223: *deszkára szedés, emelés*
lapáttal emelget szedetttes szövési mód 223: *deszkára/lapockára emelget*
lapicka lapító 93: *lapító, fedő* (2)
lapikendő hernyóselyem fejkendő 265
lapis csupágrend keresztzemes mellhím-sor 343
lapító 138: *lapicka, fedő* (2)
lapocka lapos ötszögű falkés 146
lapockára emelget 200: *deszkára/lapáttal emelget*
lapockára szedés 223: *deckára emelés*
lapockás szedetttes szötteshím 287
lapon szövési eljárás 217: *beleznásan*
laposszegés a vászonszélék szegéséhez használt laposöltés-sor 306
laska metélt tészta 165
látót vesz az alázott kenderből mutatóba néhány szálat kivesz 185
leánka 1. csőtartó, csévekeret 204: *alergetor* 2. 203: *melléktartó*
leánka-ing női ingfajta 373
leányruha leány-fejkendő 261
leány-tarisnya leányoknak készített tarisnya 287
leboldol gombostüvel letüz r.: *bold* 369
leborogat a katlanba rakott edényt cserepekkel betakarja 161

lécsér a fal díszítésére, a pad és padló leterítésére használt gyapjúszőttes r. mold. *lăicer* ua. 10: *lenser*, *lőcsér*, *falilepedő*
lécserbe ver lécsert sző 186
lecsíp leszorít 49
lecsíptet átöltéssel levarr 314
lecsongolyít átcsavarva leköt 281
léég étetéskor eltűnik a máz az edényről, ha igen hig volt, amikor rákenték 160
leeresztés 70: *eresztő* (1)
lefoglint a nyújtószálat szövéskor a keresztszállal leölti 222
légy keresztszemes varrt szúcshím 313
legyecske apró fekete pontokból álló mellrevaló-hím 384: *légy*
léhel¹ kenderszál-finomító eszköz 187: *redzsila*
léhel² fogas kenderfésülő-eszközzel dolgozik 187
léhelbe ver a kenderfejeket a léhellel (l. ezt: 1) tisztítja 187
léhelés a kenderszál fésülése a léhelen 187
léhelt kender sűrű fogú léhellel vagy ecsettel kifésült kenderszál 187: *pác*, *pácolt kender*
léhelt kenderkita 12 fej léhelt kender 187
lekaszál agyagot leszeletel 153
lekezel a vetőkaráról kezére leszedi a felvetett fonalat 206: *gecába/hurokba/kalácsba/láncba szed*
lelikaszt lyukat fúr az agyagba 157: *fúr*
léne a fonal motollálásakor használt fonalvezető r. *lene* □ *lusta* 199: *matollálófa*, *matollálóka*, *restfa*, *restike*
lenser 278: *lécsér*, *lőcsér*
lenyom hin-/herunterdrücken 157
lenyomva (és *belé lik csinálva*) a korongolás harmadik munkamozzanata 146: *leszorít*
leos (fonás) hajfonásfajta r.? *leu* oroszán 367
leőről a mázt megőrli 159
lepattog lepattogzik étetéskor a máz, ha igen sűrűn kenték az edényre 160
lépcsőt üt a léhal aljára keresztfát szegez, hogy lábával lenyomhassa 188
lepedő 1. vastag vászonszőttes 172: *lepegyű*
 2. bútor letakarására használt vászon- vagy gyapjúszőttes 237
lepedőbőcsű lepedőből készített függő-bölcső 129: *fennjáró-bőcsű*
lepedőcske 237: *lepedő*, *lepegyőske*
lepedőkatrinca 218: *csepükatrinca*
lepedőszál gerebelt csepűfonal 188
lepedőszövő borda ikresfogú bordafajta (8×75 cm) 212
lepegyőske 202: *lepedő*, *lepedőcske*
lepegyű 239: *lepedő*
lépő lábtartó a korongoló padon 156: *kecske* (1)
lerágtat megtör (kendert a rágtatón és tilón) 185
lerágtatott (fej) megtört kenderfej 185
lerak talpfákat elhelyez 52

lesászka vászonfajta r. *leșească* ua. („lengyeles”) 405: *felemásos* (*keresztes*)*vászón*, *keresztesvászón*, *vegýtített vászón*
lesimít vizes kézzel simává teszi az edényre felragasztott fület 158
lesíti a hamut leforrázza a hamut szapuláskor 414
lésza, *leásza* asztalfajta: a lapja fonott r. *leasă* vesszőből font *cserény* 81
leszorít 1. az agyagesomót kézzel a korongra nyomja 157: *lenyomva* 2 átcsavarva leköt 281
lészpedi falraivaló csepűből szőtt kockás faliszőttes 279
lészpedi padraivaló csepűfonalból szőtt padterítő 279
létka csévéelő r. *letcă* ua. 205: *csöllőlétka*, *hajtóka*, *söllő*, *csöllőszék*, *létkaszék*
létkaszék csévéelő. A nagy fellvető-csővek csévélésére használják 205 r. l. előbb
letődz 307: *tődz*
levág a kiformált edényt dróttal a korongról leszeli 158
levágtat levág 185
levélke bundahím 384
leves Suppe 165
lidérc láb bundahím (Gyimes) 353
ligiánka mosdótál r. *lighean* ua. 194
likacka vakablak 99
likas lyukas 161
likas-likas a szövőszék első keresztfáján levő lyukasfa 209: *likasztott/likatos fa*
likasvas a fazekaskorong tengelyének alsó felén levő vas, ebben forog a tengely 157
likasztott fa 209: *likas-likas*, *likatos fa*
likat csinál a korongra tett agyagba lyukat fúr 146
likatos lyukacsos, lyuggatott 407
likatos fa 209: *likas-likas*, *likasztott fa*
likatos-hím az inghímezés szelét díszítő öltés-sor 405
likatozás a gatyá szárát díszítő öltés-sor 405
liliák borostyánvirág alakú szőttesminta r. *lilic* borostyán 279
liliomoska szőnyegminta 232
lingurár kanáltartó r. *lingurar* ua. 129
líptető 209: *lábító*
liszteshordó liszt tartására használt hordó 124
lisztesputyina lisztartó láda, fabödön r. *putină* fabödön 83
lisztestekenyo lisztartó teknő 95
locsos nedves, lucskos 195
lőfejes varráshím a női ingen 304
lőfog a fazekaskorong orsójának végébe tett lő-zápfog 157
lőkötő 10: *dereg*
lőcsér 103: *lécsér*, *léser*
lú szúcshím a keptár hátán 353
luak mellrevalóhím 353
lúdszem hímezett mintaelem az ingen 178: *paráma*
lug Lauge 414

lugalávaló a lúgzócseber alá tett kisebb fa-
cseber 202
luzás ruhamosás 201
luzó fonalféhrítéshez használt faceber 414:
lúgzócseber, lugalávaló, deber
lúgzócseber 202: *luzó, lugalávaló, deber*
luzó/luzozókatlan fehérneműmosásra használt
tűzhely 97
luzót rak a lúgzócseberbe rakja a fonalat 202
luzóüst lúgfűző üst 141: *kázán*
lyásza vesszőből font polcfele r. *leasã* ua. 86

M

macskaköröm 1. fazekas díszítőelem 293 2.
hímzés-motívum 293
macskanyom 1. fazekas díszítőelem 293 2.
hímzés-motívum 293
madzag 1. a mezei bölcső felfüggesztésére hasz-
nált erős spárta 129 2. a női ing nyakába
húzott zsinór 314
madzagnyakú-ing 314: *bezeres-/bezeröss-/mo-
kányos-ing*
magazia gabonás r. *magazie* raktár 42
magoskender magvas kender 184: *őszikender*
magyaros (párna) hosszúkás párnafajta 231:
hosszúpárna
magyaros-ing női ingfajta 375: *magyaros-rend-
vel-való-ing*
magyaros- (*osztovata*) szövőszékfajta, amelyen
a nyüstöket és a bordát karok tartják 208:
régi-osztovata
magyaros-párna 2:51: *hosszúpárna, magyaros*
magyaros-rendvel-való-ing 301: *magyaros-ing*
magyarszárú-csizma a szárán elöl íves bevágás-
sal készített csizma 411
magyar-zsinór egy színből varrt szücsím a
bundán (Gyimes) 353: *berszán-zsinór*
málé kemény puliszka r. *mălai* kukoricaliszt,
kukorica-kenyér 93
máléfűző (üst) puliszkafeűző (üst) 85
máléhabarás puliszkafeűzés 141
máléhabaró puliszkafeűző 95
málésüst puliszkafeűző üst 119
málészelő a puliszka feűzésére használt
madzag 134
maliga puliszka r. *mămăligă* ua. 22
malom Mühle 24
mántává posztóköpeny r. *mantaua* ua. 81
marhaganyi marhaganéj 183
marhaistálló Viehstall 42
marhajászój fonott marhaetető 54
marhavasaló iskala marhavasaló kaloda 24
markizét, martyizéta (gyolcs) finom, vékony
gyolcs r. *marchizet* ua. 377
marokba szed markába fogja a kinyűtt ken-
derszálat 184
másfélfa 184: *cséphadaró, hadarócsép, hadaró*
masin teherautó r. *masina* gép 195
masina 1. gyapjűfűsűlő gép 193 2. varrógép
308 r.: 1. előbb
masinavarrás varrógéppel végzett levarrás a
vászon szálán 307: *mesinvarrás*

másmódú újszerű, eddig nem alkalmazott min-
tázatú 248
másodegyenes szövési mód: egyik bordafogba
egy, a másikba két szálat fognak be. Kockás
szőtteket szőnek így. 217: *vátakul*
másoccorra (kiéget) a mázzal bekent edényt
még egyszer kiégeti 159
maszor, mőszor felvetőcső r. *mosor* ua. 205:
nagycsű
matacsel, metecsel gyöngyös hajpánt r.? *mätase*
selyemfonál 397: *kicsi/kiskócina, sujta*
matásza selyemfonál 369 r. 1. előbb és *metász*
matolla, motolla a fonalmennyiség mérésére
használt eszköz 199: *matulla* 2. egy matol-
llányi fonal-mennyiség (kb. 3 m vászonra va-
ló) 231
matolla feje a motolla felső fele 199
matollálás a fonal felhajtása a motollára 199
matollálófa fonalvezető 199: *léne, matollálóka,
restfa, restike*
matollálóka 199: *matollálófa, restike, léne, rest-
fa*
matollaszám a motollán megmért fonalmennyi-
ségben 177
matulla vagy *motulla* 199: *matolla, metula*
mázascsipor mázzal borított 1 l-es agyagsu-
por 170
mázaszak *uborkának* uborkásfűzék 170
mázascsipor mázzal készített fűlesedény 170
mázastál mázzal készített cseréptál 170
mázolni való tál máztartó tál 146: *mázoló tál*
mázolókalán máz öntésére használt kanál 160
mázolótál 146: *mázolni való tál*
mázra (ki)éget, *mázasan éget* a mázzal bekent
edényt másodszor kiégeti 159
medve szikrafogó-kas 89
megaszal megszárit 184: *asz, aszal*
megaszik megszárad 127
megáztat a kendert vízbe teszi ázni 185
megboil 287: *bojál*
megdöcsköl megnyomkod 202
megdubil (bört) pácol, cserez r. *dubi* ua. 381
megengesztel melegítéssel megpuhít 198
megered (a máz) az égetéstől szép fényessé
lesz az edényen a máz 161
megeősödik megszíjasodik, merevvé válik a
kenderszál, ha nem a szedés évében dol-
gozzák fel 188
megesik megázik 185
megforgat a bőrt a páclében forgatja 381
megforróz leforráz 192
megganyéz megrágyáz 183
meggerebel kenderszószt és gyapjút kézi fűsűlő
eszközzel finomít 193
meggyúr az agyagot kézzel összenyomkodja
153
meghabarít megkavar 194
meghasadozik megreped 159
meghint a bőrt korpával és sóval megszórja
381
meghintőztat meghintőztat (felvetéskor a vető-
fáról levett fonalat a vetőfa első keresztjén
átveti) 206

- megkap* hirtelen ér vmi vmit 161
megken híg agyaggal bevon 49
megkondorgat hullámvonalasan kivarr 410
megkucorodik megrövidül, összehúzódik 384
meglágyít nyomkodással lággyá tesz (a meszes vízbe tett fonalat) 202: *meztördel*
meglágyul megpuhul 153
megmázol mázzal bevon 159
megmos waschen 381
megnyirkít megnedvesít 381
megnyúz häuten 381
megolvas megszámlál 199: *igét olvas*
megőti 309: *esszeköti*
megrágtat a kenderszálat a rágtatón megtöri 185
megrégül elhasználódik, elfakul 289
megretezál a haját körbevégya r. *reteza* ua. 367
megsebesedik 1. megcsipősödik (megerjed a búzakorpából és kükoricadarából készített korpacibre) 203 2. a húsos-faggyas rész leválik a bőrről 381
megsikárva megsikárolva, megtapasztva 90
megsírül a szöttes, ha a lábitást a 7—9. vagy 11. szál után megfordítják, amivel a sima négynyüstös rendet megtörik 219
megsulkol, megsulkoz megsulykol 192
megszakaszt megrokkant 237
megtanácsol megbeszél 184
megtapadás az agyagnak lábbal való meggyúrása 153
meztarkál, meztarkáz szöttest több színű sávval díszít, megcsikoz 178
meztép a gyapjúszálat feltépi 193
meztitul meztitol 186
meztipor meztapos 61
meztisztel ehren 168
meztördel megnyomkod, nyomkodással puhít 202: *mezlágyít*
meztörölget (ab)wisehen 144
megveresedik az égetőkatlan teteje izzik az első égetéskor 161
meztvet 287: *felvet*
meztvirágoz más színnel keverve sző 284
meztvizít meztvizez 157
megy a pora porzik (a kender) 184: *fistel*
meggy(ek) szűcsihim a bundán 353
mejt mellbetoldás az ingen 375
mejték, mejték, mejték, mejték 1. felmotollált darab-fonal 199 2. hosszanti szál a szövőszéken 193: *mejték*
mejtékrúd az eresz alatt végignyúló hosszú rúd 129: *korona* (2)
mejtjeskeptár oldalt-gombolós férfi mellrevaló 172
mejtrend az ingmellre varrt hímes sorok 294
mejték 199: *mejték* (2)
mell-cifra mellhím 308
mellék 199: *mejték* (2)
melléktartók a tekerőlevél végébe dugott orsók, amelyekre tekeréskor a fonalat ráteszik 203: *leánka*
menyecske kerpát viselő fiatal nő 397
menyecskekedő menyecske-fejkendő 225: *menyecskeruha*
menyecskeruha 261: *menyecskekedő*
menyekező menyegző, lakodalom 121
mesinvarrás 307: *masinavarrás*
mester mesterember 55
meszelés Waißung 49
meszelő díszítőecset 154
meszelőcske kis díszítőecset 157
metász gyári fonalfajta r. *mátase* selyem, selyemfonal 265: *matásza*
metecsel 412: *matacsel*
mető eszterga 80
metula 199: *matolla, matulla*
mezei bécsű könnyű, hordozható, lábakra erősített függő-bölcső 129
mezeje a szöttes felülete, színe 219
miesnap hétköznap 300
mindenember-szövés szöttesminta 278: *far-kasfog*
mindenmódú többféle színnel szőtt 267
mindennapis hétköznapra való 232
mindjőba szövési mód: két szálát fűznek egy bordafogba; főleg fehérművésznat szőnek így 216: *kettősön*
mindjót tesz kenderszálból font fonalat vet fal és azzal is veri be 234
mintyánka ujjatlan posztómelles r. *mintean* ua. csak ujjal 408
minuszmáz a máz alapanyaga 159
mívesnap *csepülécser* hétköznap használt, kenderfonalból szőtt padra való 276: *dolognap* *csepülécser*
módja a szöttes mintázata 273
mokányos-ing női ingfajta r. *mocan* román pásztor 373: *bezeres-/bezeröss-/bezerus-ing, madzagnyakú-ing*
morzsa, morzsányi kevéске 245
mosdótál 5—8 l-es agyagtál 166: *mosogatótál, nagytál, nagytávál*
mosogató vizes rongy a bőrök megnedvesítéséhez 381
mosogatótál 166: *mosdótál*
moszor 205 r.: *masor*
motolla 199: *matolla*
motton flanyéla molton anyagból készített kabát 389: *hundér*
mozsár kukoricatörő 139
mulé sodratlan gyapotszál 235
munkás(ok) Arbeiter 165
mura(csík) bardó(csík) r. *mură* szeder 265
murás sötétbordó színű 378 r. l. előbb
murás-ing sötétbordó szállal himzett női ing 378
mura szedett tarisnya bordóicsikos szedetttes technikával szőtt tarisnya 265: *tarisnya*
muskucel szűcsihim r. nyj. *muşcuţel* legyecské 325: *légy, legyecské*

N

nációnálos újabb szöttesminta r. *național* népi, nemzeti 216
nációnálos-ágyvető romános jellegű, négynyüstös csíkos gyapjú ágytakaró 274
nációnálos-ing újabb, papírmintáról levett, virágmintás ing 301
nációnálos-kendő újabb szöttes fejkendő 244
nacsöröm 319: *háromigés, nagykörmök*
nád Schilf 46
nádborda nádból készített borda 209
nádibot nádvirág 127
nádső nádső 226
nádsuffedél nádsúpos fedél 49
nagyabrosz a tisztaszoba asztalterítője 178
nagyasztal magas asztal 81
nagybab keresztcskével 343: *kopecska*
nagy babok horcosan ferdén varrt babbímek 124
nagybotú virág a völegénypálca feldíszítésére használt mezeivirág 412
nagybutuk nagyobb keresztzemes hím a női ingen 323
nagybuzoros-ing 301: *buzoros-ing*
nagycsipor galuskának töltött káposzta tartására használt 9—10 l-es agyagedény 170
nagycsokor szélesebb szöttes csík a kendő végén 243
nagycsokros-ágyvetőlepedő széles csikozású gyapjúszöttes padterítő 217
nagycsokros-padravaló széles csikozású gyapjú lepedő 276
nagycsű a fonal csévéléséhez használt nagyobbfajta cső 205: *maszor*
nagydeszkás-katrinca szedetttes technikával szőtt újabb katrinca 285
nagy emelés szedetttes szövési eljárás 223
nagyfaldur betoldás a posztókabáton 386: *aszaj* (2)
nagyfazak 165: *búcsúsfazak, kétfülű-fazak*
nagyfedő fazakra nagyobb formájú cserépfedő 166
nagyfirisz kétkéz fűrés 39
nagyfogású szálfelifogással szőtt 243
nagyfogású kendő újabban szőtt három- vagy ötnyüstös fejkendő 243
nagygávános 10 l-es fazék 166
nagygyűtés/gvittés 1. a szélek összevarrására használt öltés 318: *purcselos-/vertgyűtés* 2. átsavart laposöltés, nagyünnepi ingeken látható 315: *bokorhánnyás*
nagy-háromnyüstös szövési mód: egy nagy nyüsttel és két kis nyüsttel szövik; kerparuhát, kendőt szőnek így 216
nagy-háromnyüstös-hím ingváll-szötteshím 219
nagyház első- vagy tisztaszoba 83: *elsői tisztaház*
nagying gazdagon hímzett vagy szőtt karhímű ing 192
nagy-innapló ünnepi hosszúing 404: *rokojás-ing*
nagyírt széles hímű 384
nagykalány merítőkánál 138

nagykalap széles karimájú férfikalap 401
nagykandargó pittyeckével kettős keresztzemes hímzett, harántcsíkos női ingujj 337
nagykandargós harántcsíkos (ingujjhímű) 337
nagykarikás szövés minta 216: *nagy-ötnyüstes, ötnyüstös*
nagykereszt(es) szöttesminta 224
nagykeresztű ruhacska lakodalmi szötteskendő 224
nagykócina 30×30 cm nagyságú gyöngyös fejkendő 370
nagykócina-forma a nagykócina fejkendő mintája szerint szőtt minta 370
nagykockás kockamintás szöttes 252
nagykockás-abrosz kockamintás abrosz 252
nagykörmök 319: *háromigés*
nagylebbentyű 318: *csupágszem, nagysetrán*
nagyneszedilás/neszegvilás 319: *neszedilás, háromigés*
nagyobb gávános 8 l-es zsirtartó cserépedény 167
nagyobb tál 2 l-es agyagtál 167
nagyobb tejtartó/tejesfazék 3 l-es tejes cserépfazék 166
nagyördögtérgye keresztzemes könyökhím a magyaros-ingen 325
nagyördögtérgye csukorban csíkszerűen varrt keresztzemes könyökhím a magyaros-ingen 325: *ördögtérgye négy csukorban*
nagy-ötnyüstes 220: *nagykarikás*
nagypárna hosszúkás ágypárna 231
nagypataki békaszem Nagypatakon hímzett mintaetem a női ingeken 293
nagyrecés-hím 318: *hozughím*
nagyrend 319: *háromigés*
nagyrózsás kovor nagy-rózsamintás szőnyeg r. *covor* szőnyeg 225
nagysetrán 318: *csupágszem, nagylebbentyű, szaparahím*
nagyszembevaló tömötten varrt váll- és ujjhím a női ingen 319: *háromigés*
nagyszoknya hosszú posztókabát 94
nagytál agyagtál 158: *mosdótál, mosogatótál, nagytávál*
nagytávál nagy 5—8 l-es agyagtál r. *tavá* serpenyő, tál 164: *mosdótál, mosogatótál, nagytál*
nagytekerő fonáltekerő 203: *tekerőlevél, tekerü, vertelke, nagyvertelke*
nagyujj hüvelykujj 157
nagyujjával lelikaszt az agyagba a korongon hüvelykujjával lyukat fúr 157
nagyüst ordafőző üst 140
nagyvégű széles szötteshímű kendő 369
nagyvertelke 204: *fonáltekerő, nagytekerő, tekerőlevél, tekerü*
nagyvirág széles világos színű szöttescsík 251
nagyszerb 24 ige (72 szál) 199
napa após 399
naping anyósing 405
násznagykendő a násznagnak adott szötteskendő 224

nedzura közepes minőségű gyapjúsál r. *nedzură* ua. 193
négybobóka kendővég szőtteshím 263
négyes-ágyvető négy nyüsttel szőtt ágytakaró 218
négyesbe fog két szálát a nyüstbe, két szálát a bordába fog be 379
négyes-csokros-ágyvető négy nyüsttel szőtt csíkos gyapjú ágytakaró 273
négyes(en) négy nyüstös szövési mód; így szövik a katrincákat, a ványolt posztót, a tarisznyát 218: *négy nyüstvel*, *négynyüstös*, *rendes/tiszta négyesen*, *síkon*, *horcosan*
négyes-gyapjulecser négy nyüsttel szőtt gyapjú padra való 275
négyes-gyapjulepedő négy nyüsttel szőtt gyapjú-pokróc 279
négyes-gyapjútárisnya négy nyüsttel szőtt gyapjúból készített tarisznya 227
négyes-kendő/-kendező gyapotból négy nyüsttel szőtt kendő 243
négyeslepedő műanyagszálból szőtt fehér lepedő 275
négyesvászon négynyüstös vászon 227
négyigés-rend hímzés mintasor a női ingek ujján 319
négy keresztm keresztmészes hím a magyaros-
ing vállán, kezelőjén és az inghaskék alatti pánton 325
négylikú katlan nagy tüzelőnyílású égetőke-
mence 159
négynyüstes, *négynyüstvel* szövési mód 227: *négyesen*
négynyüstös négy nyüsttel szőtt vászon. Szö-
vétési módok: *barackmágos*, *fenyőágas*, *négyes*,
villás (l. ezt) 231: *négyesen*, *négy nyüstvel*,
rendes négyese(n), *síkon*
négynyüstös-csokros-ágy terítő gyapjúfonalból
szőtt csíkos ágytakaró 227
négynyüstes párnafej négy nyüsttel szőtt párna-
vég 227
négy nyüstöt köt nyüstkötési mód: lepedőhöz,
posztóhoz és övhöz kötik így 212
négysegre szőtteshím a menyecskekendő végén
263
nem ered meg a máz nem olvad meg a máz
az edényen, ha kicsi a katlanban a tűz
161
nem ura nem képes vmire 198
népek (a menyasszony) családjának nőtagjai
398
neszedilás, *neszegyil(ás)* harántcsíkos ujjhímzés a
női ingen r. *násádeala* a kék elterítése
csépléskor 378
neszekita szőtteshím a menyecskekendő végén
r. ? 263
nevezi a szálakat a nyüstbe való befogáskor
megjelöli, hogy melyik szálát kell az egyes
nyüstökbe beadni 212
numeros gyapotszál minőségét jelző szám r.
număr szám 243

nunta lakodalom r. *nuntă* ua. 165
nutoló gyalu horony-gyalu n. *Nut* horony 52

Ny

nyakhám a hám nyaki része 171
nyakkötő sál 408
nyám rokon r. *neam* ua. 256
nyámság rokonság 52 r.: l. előbb
nyári ágy deszkából összerakott, cöveklábú
heverő 86
nyáriház nyárikonyha 85: buketéria, nyári tü-
zelő, tüzelő
nyárikender 184: *virágoskender*
nyárikonyha 43: *nyáriház*
nyári tüzelő nyárikonyha 43: *buketéria*, *nyári-
ház*, *tüzelő*
nyelve l. a kendertörő fakése 185 2. a csép-
hadaró mozgó része (ez *szabja* a kicséplendő
dolgot) 184
nyeszegylimú harántcsíkos női ing (Bf) 378 r.:
neszedilás és *seggelé*
nyír a juh gyapját levágja 192
nyírásza menyasszony r. *mireasă* ua. 251
nyírászatánc menyasszonytánc 251 r.: l. előbb
nyírel völegény r. *mire* ua. 251
nyireling völegénying 235 r.: l. előbb
nyirelpáca völegénypálca 412: *virágos pálca* (2)
nyírés, *nyírás* nyírás 192
nyírfaqíz nádzsúpok összekötéséhez használt
vesszőfonadék 61
nyíróolló juhnyíró olló 193: *cigány olló*
nyistek nyüstök 209: *nyüst*, *nyüsty*
nyistel a kendő szélére színes csíkot sző 220
nyistelő 3 vagy 5 nyüstös szöttek mintaszö-
vő-szála 265: *emelgető*
nyistelt fej színes szélcsíkkal szőtt párnavég
220
nyistelt mező színes csíkos-felület a vásznan
253
nyistelt tarka abrosz tarka fonalból szőtt szélű
abrosz 252
nyistelve színes csíkot szőve 244
nyistes szedésű abrosz apró nyüstre fogott
szedetttes szötteabrosz 220
nyistfa 209: *botocska*, *nyisttartó-bot*, *nyisttar-
tó-páca*
nyistkarika a nyüstök fal- és lemozdítását elő-
segítő karika 209: *szkripc*
nyistkötő-lapocka a nyüstkötéshez használt
deszka 212
nyistmadzag a nyüstöket tartó madzag 211
nyisttartó-bot a nyüsthurkokat tartó pálca 209:
botocska, *nyistfa*, *nyisttartó-páca*
nyisttartó-fa a nyüstöket tartó keresztfa a ro-
mános szövészekén 208: *keresztülfa*
nyisttartó-páca 209: *botocska*, *nyistfa*, *nyisttar-
tó-bot*
nyistvesszőcske az alsó és felső nyüstöt széttar-
tó pálca 209
nyitás a szál nyílása a szövészekén 277

nyolcai ingváll nyolcas alakú hímmel díszített női ingváll 339
nyom hímzés-mintaelem 293
nyúlás a szövőszék első keresztfája és a borda közti távolság 209
nyülfül 1. fazekas díszítőelem 293 2. hímzés-motívum 293
nyű az ingvállon alkalmazott összevarrás-fajta
nyűg a lovak lábára tett kötél-béklyó 198
nyüst Schaft 209: *nyüstek*, *nyüsty*
nyüst felfogó asszony az az asszony, aki pénzért, imáieliszért befogja és elindítja a mintás szövést 212
*nyüstös hím*es szövési mód 216: *hím*es *nyüstös nyüsty* 209: *nyüst*, *nyüstek*

O

odafelől alulról 289
odája szoba r. *odaie* ua. 102
ódalhím a férfi kozsók oldalára varrt hím 407
oficereszka-csizma bélelt bokszcsizma r. *ofiteresc* tiszti 411
ogradá első udvar r. *ogradá* udvar 27
okásfazak 2 l-es cserépfazék 165
okás- s feles fazak 2,5 l-es cserépfazék 165
okol második, hátsóudvar; itt tartják a barmokat, itt van a pajta, a disznó- és tyúkök 31: *akol*, *marhák aklík*, *zsukol*
oláhos-ing női ingfajta 373: *plátkás-ing*
oldalal (hely) lejtős (hely) 182
ollu olló 192: *allu*
oltóseber tejoltáshoz használt cseber 238
olvasás a férfiing galléjára és a női ing ingvállára és ujjára varrt hím 325
olvasás gyöngyvei gyönggyel díszített női ing-ujj-hím 326
olvasógyöngy apró, tarkagyöngy 412: *viziző*
olvasás 405: *olvasás* 325
ón máz készítéséhez használt anyag 160
ontok beverő- vagy keresztyszál 188: *verő*, *vereje*
ontokol beszövi vagy beveri a keresztyszálat 232
optos nyolcas alakú újabb szötteshím r. *opt* nyolc 180
optoska lécsér nyolcas mintával szőtt fali szőnyeg 232 r.: *optos* és *lécsér*
óratartó falra akasztható, fából készített órásdoboz 80
organtina laza szövetű pamutvászon 376
orsó, *orsu* 1. Spindel 197: *ursu* 2. a fazekaskorong tengelye 155 3. a vető tengelyfája 204
orsófej orsónehezék 198: *orsósorka*, *ursufej*
orsósorka 198: 1. előbb
osztóacsék szövőszék 207: *esztováta*, *Osztováta*, *szüvő*
osztováta 1. szövőszék 207: *esztováta*, *osztóacsék*, *szüvő* 2. a bőr kikészítéséhez használt állvány 208

Ö

ő az ingre, ill. az ingaljra csavart széles (8—10 cm) gyapjúszőttes öv 177: *övedző*, *ű*
ökörhúgy szötteshím 225: *horgos-horgos választék*
ökörhúgyas, *ökörhúgyos* 1. négynyüstös szövési mód: hozzá különböző vastagságú, többféle színű fonalat használnak 219: *tarkavil-lás* 2. összevarráshoz használt fogasöltés 318: *kicsikandargó*, *kondorgós*, *visszarugó*
ökörhúgyas-innya a női ingujj és váll közévart díszítőhím 342
öltöget mintát hímez 178
öltögetés, *ötögetés* előöltés-fajta, a vászonszél megerősítésére használják 178
ördögtérnye négy csukorban 325: *nagyördögtérnye csukorban*
öreg beleznás-ágyvető szöttes ágytakaró 216
öregecs-csepülécsér egyszínű fonalból szőtt padtakaró 276
öregecs-ing egyszínű vagy sötét színnel hímezett ing 378: *hábás-ing*
öregecs-párna régi egyszerű végmintás párna 248
öregecs szedettesokros-lécsér szedettes technikával szőtt egyszínű csíkos padra való 277
öregöltés a vászonszélék összeöltésére használt hímzés 178
öregpásztor számadójuhász 192
őrost az öv végén kibontott szálak, rojtok 379
örömfá a kompostor vége Diószegen 211: *ponkostor*
örömmadzag spárna, amellyel az örömfára (l. ezt) kikötik az elnyújtandó vetőszálakat 211 *össze-* l. *essze-* alatt is
összebócol csomókba rak, gyúr 153 r.: *bóc*
összebotol az agyagot fakalapáccsal csomókba veri 153
összecsátt összerótt/csinált 52
összecsombolít felcsavar 381
összeereszt (gerendát) végeinél összeilleszt 58
összegyűjt a vászon-széléket összeölti 275: *eszszegyűjtöget*, *összevarr*
összekorcol fodrossá összehúz 375
összerétel rétegeive összehajtogat 228
összesint 1. két szálat összecsavar 193 2. öszszegöngyölt 188
összetűz összeölt 247
összevarr 291: *összegyűjt*
összeveri a földet az agyagot egy vasdarabbal csapkodja 153: *esszeveri bóbca*
őszi katlany az őszi munkához szükséges edények kiegészítése 164
őszikender 184: *magoskender*, *magas*
őszirúza őszirózsa 413
őt szövéskor beveri a szálat 214
ötés szálbéverés szövéskor 226
ötéses-gyűtés 311: *bubagyűtés*, *felkötés*, *kicsi-gyűtés*
ötés kandargatottan a női ing mellére és hátrészére varrt hím 318: *két/háromötés*, *setrán-*

ötéske keresztalakú öltés 305
ötetlen-neszegyilás ferdén varrt hím a női ingen 319: *háromigés, kandargó* (2)
öt keresztzem keresztzemes hím a magyaros-ing vállán és kézelőjén 325
ötakilus-kancsó 5 l-es cserépkancsó 168
ötnyüstös l. szövési mód. Fajai: *apró* és *nagykarikás, karikás, kupás* (1)(l. ezt) 216 2. abroszfajta 252
ötnyüstös-gyapjúlepedő csíkos gyapjúszőttes 274
ötnyüstös-nagyabrosz öt nyüsttel szőtt ünnepi abrosz 216/178
ötnyüstös-párnahím öt nyüsttel szőtt párna-minta 249
ötnyüstös-tarka-nagyabrosz öt nyüsttel szőtt több színű ünnepi abrosz 216/178
ötöget (tűzőöltéssel) összevarr 306
ötő keresztzál 231
ötögetés 306: *öltögetés*
ötögetés-hátra tűzőöltés-fajta 307
ötögetés-szemzés szálöltés, szálánvarrás 330
ötrendűs ötsoros alárendű ujjhím 416
övedző szöttes öv 177: *ő, ű*
övszövő *borda* bordafajta; öveket szönek vele 212

P

pác ecsettel, majd sűrű léhellel megfésült kenderszál 187: *léhelt/pácolt kender*
pácfonal finom szöszből font fonal 198
pácol ecsettel kenrderszálát kifésül 187: *esél*
pácoló disznósörtéből készített kenderfésülő ecset 187: *eset, gyakorléhel*
pácolt kender 187: *léhelt kender, pác*
pad l. Bank 110: *lábica* 2. a fazekas munkapadja 154: *fazakaló pad* 3. padlás 185
padláda ládás ülő részű pad 80
padladzsika kéktök r. *pādlāgicā* ua. 150
padlás padló (l. ezt) 61
padlásronygy rongyszőnyeg 230: *padlásterítő*
padlásterítő rongyszőnyeg 230: *padlásronygy*
padló Fußboden: 46: *padlás*
padlója a szöttes csíkozása közti sima (minta nélküli) része 278
padocska vízpad 81
padolatlan mennyezet nélküli 74
padravaló vászon- vagy gyapjúszőttes padtakaró 131: *padtakaró*
padtakaró 133: *padravaló*
páha 409: *pálha*
páhahím a férfing galléjára varrt hím 405
páhecska a kemeszój (l. ezt) hónaljbetoldása 389: *pálha, páva, (2), pencik, pencike* (2)
pajta istálló 27: *grászsd*
pajtacska kisebb istálló 47
palacsintasütő-kő egyfajta köttetészta sütésekor használt forró kő 97: *palacsintasütőkő*
palástul vállra vetve 229
palástul szoknya vállra vetve viselt posztókabát 398
pálca járompálca 184: *járompálca*

pálha l. hónaljbetoldás az ingen 374: *páhecska, páva* (2), *pencik, pencike* (2) 2. oldalbetoldás az icár szárán 409: *pencik* (3)
palló a ravatal mellé terített fehér vászondarab 234
pánk kerek szötteshím (a menyecskekendő szélén) 263
pánt szélsík a katrincán 285
pántálon hosszúnadrág r. *pantalon* ua. 410
pántika, pántyika l. hajba kötött pántlika 367 2. lapos fekete zsinór 388
pántika-közepű sima szövésű öv 290
pántikás a simán szőtt festékes neve (Kásson) 285
pántof pántos félcipő r. *pantof* ua. 395. *szijas-papucs*
panzójka gyapotvászon r. *pīnzā* ua. 405
papba rak kenderfejeket úgy rak egymásra, hogy minél jobban összefüljenek 184
papilot gyáricérna 232: *papiota*
papiota gyáricérna r. *papiot* ua. 232: *papilot*
paplan Feder(bett)dacke 230
páppogó oroszlánszáj 28
papucs l. félcipő 395 2. tartólécecske a folyógerenda oldalán 66
papusa szötteshím r. *pāpušā* baba 222
papucsra tett tető támasztott tetőszerkezet 55
parecska, parecska l. pénzecske 282 2. érmecskekből készített nyakravaló r. *para* régi román pénz 282
paráma, práma hímzett mintaelem az ingen 178: *lúdszem*
paráma szökdösve varrottashím 306: *tyúkszem*
parang vászonfeszítő (l. ezt) 214
paraszthányás a pánttal szegett ingnyak levarrására használt leöltési mód 314
párdusálás padló meszelt deszkázott mennyezet r. *pardosealā* deszka 66: *plafon*
parecska 282: *paracska*
párfogó kürtő a tűzhely fölé helyezett pára- és füstfogó-készlet 96
párkányozó gyolu gyalufajta 52: *virágozó*
párna Kissen 127
párnaecska kicsi párna 281
párnafej párnacsúp/vég 246: *feje*
párnahij párnatok (l. ezt) 247
párnahím párnát díszítő szötteshím 247
párnaszín(e), -színye, -szénye párnahuzat 230
párnatok párnahaj 247: *párnahij*
pászma 10 ige (30 szál) a motollán 199: *pászmecska, zseréb*
pászmecska 212: *pászma, zseréb*
patkó l. Hufeisen 172 2. félkör alakú hím a bundán 384 3. varráshím a női ingen 326
patkós-hím keresztzemes hím a női ingek mellrészén (L) 325
patkós-keptár patkó alakú hímmel díszített börmelles 351
patkószege Hufnagel 172
pattanás l. szedettes szötteshím a leánykendőn 216 2. öv-szötteshím 226
pattanások szöttes mintasor 219

pattanva emelt közép szedéssel technikával szőtt középrész 244
pátulu pávatoll 401
patyolat vékony fehér fejkendő 266
páva 1. hónaljbetoldás a posztókabátán 386: *klin, klinecske, pencik, pencike* (1) 2. hónaljbetoldás a férfiingen 403: *páhecska, pálha, pencik* (2)
pecek ajtózárr 61: *peckelő*
peckes fazáros 73
pedureháj vadalma-, vackorháj r. *páduref* vadalma, vadkor 277
pencik, pencike, pencikécske 1. oldalbetoldás a rövid posztókabátán és bundéron (1. ott) 388: *klinecske, páva* (1) 2. hónaljbetoldás a férfiingen 376: *páhecska, pálha, páva* (2) 3. betoldás a harisnya száron 409 4. az inghasítákot lezáró vászondarab 405: *proháb* r. *bentiță* bővítésre szolgáló vászondarab: *bentincea*
pendej az ing alsó fele 234: *ingaj, rokoja* (3)
pendejrongyocska a csecsemő betakarására használt pendelyvaszon-darab 233: *pendejruhácska*
pendejruhácska 233: *pendejrongyocska*
pénzes-leánka hajában pénzzel díszített hajpántot viselő kisleány 282
péntartó persely 146: *puskulica, tömlec*
pestimán, pestyimán, peistimán régen viselt karton lepelszoknya r. *peštiman* ua. 393
pestimánmódú-katrinca pestimánszerű katrinca 284: *pestimánrendű-katrinca*
pestimánrendű-katrinca 283: *pestimánmódú-katrinca*
peszcselka 1. nagyobb fajta kendő 257 2. durva szöttes kötény, surc r. nyj. *pestelcã* ua. 394: *pesztelka, peszterka*
pesztelka 257: *peszcselka* (1), *peszterka*
peszterka 257: *peszcselka, pesztelka*
petyála ezüstszálból készült fejék r. *ptealã* ua. 397
petyik kapca r. *petec, petic* folt (darab) 411: *kapca*
pillangó(s) bunda-szélhím 353: *fëlfticfalevél*
pillangóvirág az újabb házak előtti kiskertbe ültetett virág 28
pince Keller 27
pipa 1. cseréppipa 168 2. a szövőszék két karja, amelyen a nyüst és a borda függ 208: *kar, karatfa, karfa*
pipás-osztovátye régi típusú szövőszék 210
piros-veres lécsér téglavörös színű szöttes padtakaró 278
pislenyborított csirkeborító-kas 54
pitán, pitánka 1. a menyecskekendő végére szőtt hím 263 2. váll- és mellhím a női ingen r. *pitán* rozskenyér 321
pitánkás váll rozszem-mintás vállrész a női ingen 343
pitános rozszem mintázatú szöttes és hímzés 321 r.: 1. előbb, *rozsféjes*

pitános-ing rozsszemes hímű női ing 304 r.: *pitán*
pityóka burgonya 174
pityecske kettős-keresztzemes hím a női ing. vállrészén 325: *szem* (2)
pivál ványol r. *piua* ua. 236
piválás ványolás r.: 1. előbb 236
pivált ványolt 388 r.: 1. előbb
pivált posztó ványolt posztó 218 r.: *pivál* és *ványolt posztó*
placsintasütőkő egyfajta köttetészta sütésére használt lapos kő 97: *palacsintasütőkő*
plafon mennyezet 66: *párdusálás padló*
plátka vállbetoldás, vállalátét r. *platcã* ua. 404: *vállazó* (2)
plátkás-ing vállbetéttel varrt újabb ing 373: *oláhos-ing*
plit, plita a főzőkemence vas teteje, plattenes takaréktűzhely r. *plitã* ua. 88: *füttő*
plitás-fűtő vaslapos sütőkemence 97 r.: *plit, plitás tűzhely*
plitás-tűzhely 93: *plitás fűtő*
plop nyárfa r. *plop* ua. 58: *plopfa*
plopfa 119: *plop*
pluta tutaj r. *plutã* ua. 46
plutába csány az ázni tett kenderfejeket tutajszerűen rendezzi el 185 r. 1. előbb
póc 1. edénytartó polc 81 2. faliszekrény 132: *duláp*
pócika kicsi polc 124
pócocska kicsi, falra erősíthető polc 132
pócos kürtő polccal ellátott füstfogó 93: *góg*
pocs vizes, finom agyag 160
pohártartó fali szeglettéka 80
pókakötő pólyakötő 281
pókaszkonya pólyakendő 281
pókaszúr gyapjú bolyakendő 281
pokrét Tuchdecke 172
pokrétocska csecsemő-takaró 281
ponk tűzhely-padka 108
ponkos szöttesminta 230: *pánk*
ponkostor a szövőszéken a hátsó lábfaikon forgó bot, melyre a felhúzendő fonalat kikötik 211: *örömfá*
popocskát ültet a hegyibe a kalangya tetejét egy kévével leborítja 184
por a vörösrézről égetéssel leváló réteg 160-
pórász szörből font madzag (bocskorkötő) 395
porozó gyalufajta 52
portokálos szárig narancssárga r. *portocalã* narancs 301
posztóhím négy nyüstös szövési mód 218
posztószandál könnyű nyári posztó lábbeli 395
posztószövő borda bordafajta, melyben egy fogba két *szilat* húznak be 212
pozdorja a kenderszár fás része 185: *puzdorja, pozsgyere*
pozdorjások a Szereten túli községek lakóinak gúnyneve, mert sok kendert termesztettek 186
pozdorjás-sár kenderszár-törmelékkel kevert sár, mellyel a sáros szalmatekercsből készített házfalat beverik 66

pozdorjaszösz kendertöréskor a törő alatt ösz-
 öszegyült szösz 185: *tilószakadék*
pozsgyere 190: *pozdorja, puzdorja*
prémes-suba hétfalusi bundafajta 353
prestyina a tetőn átvett karó, hogy a zsú-
 pokat lefogja r. *práštinā* ua. 45
priccse 237: *bufánt*
priccse a csizmanadrág buggyos része 236
 prim(bőr) prémszegély a bőrmellessen 383 l.
 r. *prim* ua. m. *prém*
proháb az inghasítékot lezáró vászondarab r.
prohab ua. 403: *pencik* (4)
prücsök szedetttes szőtteshím 258
pučík lépcsőszerű sártöltés a katlan tövében 159
pučok padka a kemence oldalán 159: *kuckó,*
tőtés (2)
pučina fabödön 93: *putyina*
pučina cibrének cefrés bődön 93: *cibris pu-*
csina
puhacska puha (szösz) 234
puisor betoldás az ing oldalában 374 r.:
puisor virágdísz (ingen, mellrevalón): *klin*
puj kukorica r.: *pui* ua. 32
puj föld kukoricaföld 183 r.: *puj*
pujka kukoricakas 32 r.: *puj* és *kuska*
pujkorpa kukoricakorpa 203
pujkuca lakodalmi jegykendőre varrt hím r.
puicuță kisgyermek 321: *fia, fiak, szikra-*
hím fia
purcelos-gyűtés a vászonszélek összevarrására
 használt öltés 315: *nagy/vertgyűtés* r. *purcel*
 malac
purkeréc disznóol r. *purcareață* ua. 27: *disznó-*
pajta
pusica irhaborítás a bőrmellessen r.? 351
pusicáz fehér irhaszegélyt varr a bőrmellessre
 351: *irház*
puskulica persely r. *pușculiță* ua. 146: *pénz-*
tartó, tömlec
pusztája a szöttes fehéren maradt része 248
pusztinás (kendő) széles hímmel díszített végű
 jegykendő 257
putinácska hordócska r. *putinā* ua. 171
putyina fabödön 140 r.: *putinácska, pučina*
putyina urdának ordásbödön r. *putinā* bődön
 és *urdā* édestűró 140
puzdorja 185: *pozdorja, pozsgyere*
püncösdi katlan tálakból és csuprokból álló
 katlan (püncöstre szokták kiegészíteni) 164

R

radináskendő szöttes komatál-kendő r. *rodinā*
 komatál 224: *rodinavivő*
ráemel felemelve rátesz (gerendát) 52
ráfogat vékony fehér fejkendő (Nyitra) 267
ragaszt az edény fiilét az edényhez tapasztja
 158
rágtat kenderszálat tör 181
rágtatás kedertörés a rágtatón 186
rágtatatlan kender töretlen kender 186

rágtató kendertörő (eszköz) 185
rúgtatott kender megtört kenderszál 187
rakás oszlopba rakott edények 159
rakattasruha tömött, szedetttes technikával szőtt
 fejkendő 369
rakomány a menyasszony hozománya (Gyimes)
 228: *ronygya, esztre, zesztre, gúnya* (2)
rakottas kézzel beoltott szálú szöttes 369
rakott-bernyéc a bélfa segítségével szőtt öv
 226
rakott-hím szedetttes hím (párnavégen) 249
rakott ifjúmenyecske-ruha fiatal asszonyoknak
 szőtt szedetttes fejkendő 265
rakott párnafej szedetttesen szőtt párnavég 249
rakott servet szedetttes kendő 261
rákszem varráshím a kandargós mintájú ingen
 178
rákszemek betöltve a harántesíkos ujjú női
 ing híme 321: *töltött rákszemek*
razsszalma rozsszalma 49
rece keskeny gyári csipke 379
récepajta rucaketrec 44
récetollu rucatoll 127
redzsila szegrózás kenderfésű r. *răgilă* ua. 180:
lélhel, rózsila
régi brečár 311: *ingujjhegye*
régi-osztováta 208: *magyaros-osztováta*
rend 1. csík 219 2. egy sor edény a katlanban
 161 3. gerendasor 58
rendes 1. függőleges sorú 180 2. (egyfajta)
 mintás 226 3. természetes 280
rendesen (fog) sorba (fogja a nyüstbe a szála-
 kat) 218
rendesen szó függőleges csikokkal szó 284:
harcosan, horcosan
rendes-festékes csíkos gyapjúszőnyeg 180
rendes-ing függőleges csikokkal hímzett vagy
 szőtt női ing 287: *alarendű csángós-ing,*
szöttesing
rendes-katrinca csíkos kerekítő 283
rendes-kendervászón 234: *kenderszálú vászón*
rendes-kendő csíkos fejkendő 266
rendes négyesen 1. szövési mód 216: *négyesen,*
négynyüstös 2. gyapjúöv szövési mód 288
rendű szöttes csíkú 287
restasszony-himecske szötteshím neve a Barca-
 ságban 224
restes lusta, rest 196
restfa 199: *léne, matollálófa, matollálóka, res-*
tike
restike l. előbb
részibe (vesz) felébe (vesz) 49
rételt összehajtott 230
rezes szabadparaszt r. *răzeș* ua. 21
rezesie-erdő a rezeseik (szabadparasztok) erdő-
 része r. *răzeșie* a *răzeș* (szabadparaszt) föld-
 je, birtokrésze 46
rezeta rezeda 28
rézvel megcsepegtet vízzel kevert rézport csep-
 pent az edényre 160
rezsilál kenderszálat a léhelen kifésül 180: *ró-*
zsilál

rezsnyice, festék- és mázórló kézimalom r. *rís-niță* ua. 145
ribanlepedő rongyszőnyeg 217: *rongypokróc*
ribancos, *ribanszos* (zsák) rongyos (zsák) 272
ringó bölcső 271: *bécsű* (1), *búcsű*
riszka veres orrú juh r. *ruscă* vöröses színű gyapjú juh 192
rodinavivő a betegnek vitt ételnemű letakarására használt kendő r. nyj. *rodină* komatál 242: *radináskendő*
rogozsina fonott gyékény r. *rogojină* ua. 169
rokoja, *rokola* l. a kozsók bő alsó része 384 2. szoknyafajta 285 r. a hosszú férfiing alsó fele 404: *ingaj*, *pendely*
rokojás-ing két részből (ingből és rokolyából) álló ünnepi ing 404: *nagy-innapló*
rol sütő cső, ler r. nyj. *rolă* ua. 98
romános ház eresz nélküli háztípus 78
romános-osztováta újabb fajta szövőszék 208
rományos-párna négyszögű damaszpárna 251
ronygya, *ronygyája* a menyasszony szöttes hozománya 81: *esztre*, *gúnya* (2), *jesztre*, *zesztre*, *rakománya*
ronygyásláda ruhásláda 115: *ronygyásputina*
ronygyásputina ruhatartó kád r. *putină* fabödön 81: *ronygyásláda*
ronygyatartó fogas 80
rongypokróc 217: *ribanlepedő*
rongyszőnyeg durva szövőfonalból szőtt szőnyeg 232
rosfelesen az ing aljának díszítése apró kerek hímekkel
rostos vég rojtos (kendő)vég 264
rostya a főta rojtja 286
rostyát hagy rojtot hagy (szövéskor) 254
rózsa szöttes és varrottas minta 296
rózsája a főta csikos része 286
rózsálila ciklámenszínű 279
rózsás 1. szötteshím 225 2. párnafejre való hímzés minta 294
roszfejes szövési mód 219: *fenyőágas* (1), *pitános*
rózsila gereben r. *răgilă* ua. 180: *redzsila*
rózsilál gerebenez 190 r. l. előbb és *rezsilál*
rövidkozások combközépig érő ujjasbunda 351 r.: *kozások*
rua fejkendő 220: *ruha*, *ruva*
rúd 1. a szoba belső fala mentén felfüggesztett ruhatartó karó 81: *gúnyatartó* 2, 1,7 ár nagyságú kenderföld 21: *rúd föld*
rud(ak) női ingujjhím az álarendű ingen 339
rudas szöttes- és varrottashím 267
rudas-ing rudas hímekkel díszített ing 304
rudas-rend hímzett díszítőminta-sor a női ing ujján 339
rudas-váll rudas hímzéssel díszített váll 304
rúd föld területmérték 21: *rúd* (2)
rúdilepedő rúdra terített szöttes vászonlepedő 105
rúdravaló rúdra föltett szöttesnemű 83
rúdravaló-lepedő rúdra vetett szöttes lepedő 103

ruha fejkendő 220: *rua*, *ruva*
ruhacska 1. kicsi kendő 281 2. zsebkendő 177 3. jegykendő 254: *kisruha/ruva*, *servet*, *szik-rahímű servet*, *tarkaruva* 4. a csecsemő kicsi ruhája 281
ruhaterítő ruhateregető 171
ruva 232: *ruha*, *rua*
rúzás-szoknya piros zsinórral díszített posztókabát 388
rúzsá piros (szín) 267
ruzsája piros csík a főtán 283
ruzsika rózsaszínű 289
ruzsika cseresznye rózsaszínű cseresznye-hím a női ingujjon 289

S

sábák az ingvállat körülvevő több színű keresztiszemes hím r.? *saibă* gyűrű (alátét) 323
sábákol az ingvállat több színű keresztiszemes hímekkel körbe hímezi 323 r.: ? *sábák*
sablon mérőminta 39
sallang hímzett szőrszalag (Kalotaszeg) 290: *kantárvég*
sandrâma, *sândrima* l. féleresz r. *şandrama* ua. 27 2. lóistálló 57
sapka női fez 265
sáprum, *sopron* fészter, szín r. *şopron* ua. 34: *szín*, *gáng*
sárfruntár hosszanti falgerenda r. *frunte* homlok 58: *falgerenda*
sárgít a fonalra tett zabszalma sárga színűre festi a szálakat 202
saroglya a szekér hátsó le- és feljáró része 169
saroktálas sarokba helyezett táltartó 140: *kócosblidár*
saru csizma 395
sasköröm szűcs hím 293
satu sut 79: *suta*, *sutu* (1), *szóba/szubaköz*
savanyodik megalszik 166
sebesítő kukoricacibre 165: *bors*
seggelés, *seggelő* harántcsikos ing (L) 319: *neszegyilinu*
seghám a hám fari része 171
sehým Saidenfaden/-garn 304
seprő seprű 134
serge 278: *cserge*
serít csavar, összefon 198: *sirít*
serített rost a kendővég szálaiból alakított rojt 263
serítő, *sirítű* a cérnaszál összesodrásához használt orsóféle 197: *cérmázó*
serítükarika a cérnaszál összesodrásához használt karika 198
serkurele 376: *cserkurele*, *fordítás*
servet 1. zsebkendő 394 2. jegykendő 254: *kisruha* (2), *ruhacska*, *servetke*, *tarkaruva*, *szik-raservet* 3. kicsi takaró, ezzel takarják be a csecsemőt 232: *kisruha* (3), *takarócska* r. *şervet* kendő
servetke 394 l. előbb

sesz kenderföldnek alkalmas lapos hely, terület
 r. *şes* ua. 182
sétár sajtár 140
setrán kanyargós öltéssel hímzett mell-, váll-
 vagy ujjrend r. ? 293: *két/háromötés, ötés*
kandargatottan
sík 1. sima, díszítetlen 218 2. hosszanti csíkos
 226
sikárolás tapasztás 49
sikárt tapasztott 34
sikbernyéc egyszerű szövésrel szőtt, hosszanti
 csíkos öv 226
síkít csúszóssá tesz 214
sikittás simítás 49
sikközepű mintázatlan középrészű (szöttes vagy
 hímzés) 218
síkon, síkan szövési mód 216: *négyesen, négy*
nyistvel, négynyüstes, rendes négyesen
síkon kockázva kockás szötteshímmel simán
 szöve 216
síkon megtarkázva több színű szállal simán
 szöve 243
síkon sző mintázat nélkül sző 218: *gomolyásan*
sikul csúszik 157
sima egyenletes 66
sima karinca száráddal minta nélkül szőtt,
 gyapjúzsinórral szedett katrinca 291
simaszedés egyszínű, egyenletes szövés 278
simaszöttes egyszerű, minta nélküli szövés 216
simít az edény fenekét simára korongolja 158
simítja a szádát bőrvei az edény száját a
 bőrozóval simává teszi 157
sing hossz mérték (62 cm) 238
sinór 1. az invarrás keresztzemes fajtája 297
 2. mintaelem a bundán 353: *snír*
sinóros-magyaros-rendvel-való díszítőelem a
 női ingen 304
sinórvarrás öltésforma 293: *fonottöltés*
*síp*¹ madár alakúra formált cserépsíp 168
*síp*² csép 212: *csíp, csipke*¹
sipkásfal lécből rakott fal r. *şipcă* léc 48:
csipkásfal
sír 1. ezüstsál 268: *csur, tyír* 2. ezüstsá-
 laból készített fejk 397 r. *fír* sál, fonal,
 de lehet a *teară* csőre felcsavart fonál szóra
 is gondolni
sirbernyóc simán, csíkosan szőtt öv (Gyimes)
 289
siringetett szedett szötteshím 287
sirít 198: *serít*
síró-ing menyasszonyi ing 398
skutyig pólyapárna r. *scutec* pelenka 281
snír zsinórhím a bundán 309
só Salz 172
sód vesszőből font füstfogó 90: *hornya* (1),
kürtő, tüszekürtő, tűzfogó
sódláb a füstfogót tartó láb a tűzhelyen 90
sógatyócska szöttes sótartó zsákocska 237
sokrocska csíkocska 277: *csokor*
sopron 27: *sáprun*
sor Reihe 219
sorok sarok 73: *ajtósarok*

soszéta rövid harisnya, zokni r. *şosete* ua.
 396
sótartó fából faragott, falra akasztható sőtartó
 ládika 130
sótartó bánicocska sőtartó bödön 130
sózalék télire sóban eltett zöldségféle 166
ső cső 207
sög 1. butykó (ezen forog a tekerőlevél) 203:
cigányka 2. a vető csapja 206: *csap*
söll csévé 206
söllő csévé 214: *csöllő, csöllőlétka, csöllő-*
szék, létka, létkaszék
sötét katrinca sötét színárnyalatú katrinca 284
sujok, suljak ruhamosáskor használt falapá-
 tocska 414
sujokvirág szücs hím (Gyimes) 353: *lidércláb*
sujta gyöngyfűzér 412: *kicsi/kiskócina, ma-*
tacsel, metecsel
sulyfű szálfestésre használt növény 203
susza főút országút r. *şosea* ua. 21
suta, sutu sut, a kemence mögötti töltés 79:
satu, szobaköz, szubaköz
sután (visel) magára (visel) pl. a kócinát kerpa
 nélkül 264
sutba vet a kemence és fal közti helyre tesz
 177
sutu 79: *suta*
sű 207: *ső, cső*
sütő nyárikonyha-féle 27
sütökemence 1. tűzhely 86 2. kenyérsütő-
 kemence 84

Sz

szab méret szerint kivág 381
szabogatás a fehérnemű-hozomány elkészítése
 a rokonság segítségével 228
szabogató a fehérnemű-hozomány elkészítésében
 segédkező rokon 275
szád, száda nyílás, száj (edényé) 88
szádát meghúzza az edény száján fehér-festékes
 ecsettel végighúzza 158
szádát simítja a bőrozóval az edény száját si-
 mává formálja 158
szádát vastagítja a kiformálandó edény száját
 bal kezével alakítja 158
szádokfa hársfa 46
szakác (gyapot) nyers vagy fehérített gyapot fel-
 vetőszál 235
szakácvaszon nyers vagy fehérített gyapotszál-
 ból szőtt vászon 235
szakadékos veres és fekete fonállal varrt női
 ingujj-hím a tölélkes-ingen (l. ezt) 339
szál(a) 1. kender- vagy gyapjúszál 193 2. fel-
 vetőszál a szövőszéken 194 3. gerebelt szösz:
 zsáknak, lepedőnek, hammasnak való fonal
 készül belőle 188: *finom szösz, gereblett szá-*
la, gereblett szösz, szépszösz
szála kender kenderszál 191
szálánvarrott keresztzemes öltés 293
szálas hosszú szálú gyapjú 286

szálba(füzér) pénzceskékből készített nyaklánc
 r. *salbã* ua. 412
 szálfonal hosszú gyapjuszálból font fonal 288
 szalma Stroh 49
 szalmakalap női fejrevaló 372
 szalmavirág kiskerti virág 28
 szálona szálánvarrás 405
 szaparahím 318: *csupágszem, nagylebbentyű,*
 144
 szálónként választ kendert nyű 184: *választ,*
tsíp
 szalonna Speck 172
 szalonnabőr a fazekaskorong orsóját borítják
 be vele, hogy az könnyebben forogjon 155
 szalu (fejsze) tekenő-vájó eszköz 39
 szálvonás a kihúzott szál nyomán leerősített
 szegély 263
 szaparahím 318: *csupágszem, nagylebbentyű,*
nagysetrán
 szapu 1. 30 l-es, hársfakéregből készített ga-
 bonatartóedény 139 2. gyapjúmosásra hasz-
 nált kéregedény 192
 szapucsáló kéregedény-csináló 192
 szapukosár venyige-, iszalagkosár 192: *szapu-*
kosár
 szár 1. a gatya és a harisnya (icár) lábrésze
 405: *krákk* 2. a párna díszítetlen középső
 része 247: *alja, színe*
 szarád, szerád színes gyapjúsínór a katrinca
 szélén vagy a posztókabáton r. nyj. *sárad*
 ua. 387: *szerád*
 szarados gyapjú-tarkazsinóros 284 r.: *szarád*
 száras-bokáncs bakancs, egészcipő r. *bocanc*
 tbsz. *bocanci* ua. 395
 száras-papucs egészcipő 395
 száraszt szárít 159
 szárfruntár a legfelső hosszanti gerenda r.
fruntaş élenjáró 58: *falgerenda*
 száríg sárga 245
 száríg aranyszál sárga selymfonal 301
 száríg cinta sárgaréz szegecske 396
 száríg föld sárga föld 49
 száríg papusecska sárga gyapotszál 405
 száríg patkó rézpatkó 396
 száríg szerma sárgaréz drót r. *sírmã* drót 412
 szárva az első pár szarufa találkozására erősít-
 tett fejfa-szerű dísz 60 *bold, buld* (3), *szar-*
vazó
 szarvazó 1. szarufa 71 2. a szarufák találko-
 zásába helyezett függőleges nyárs 60: *bold,*
buld (3) *szarva*
 szászfű a völegénypálca feldíszítésére használt
 erdei zöld 412
 száznyüstös szövési mód a Kis-Küküllő men-
 tén 225
 szed kendert nyű 181: *gyűjt* (1), *tyép, kitép,*
tsíp, szálónként választ
 szedés, szedett 1. az ingváll és az ingujj közé
 szőtt vagy a vászon visszáján varrt hímzés
 267: *bibiron, enkretilás, inkrecilás, szedett,*
vállazás, vállazó 2. az ingujj aljának tán-
 colása 292 3. 284: *emelés*
 szedések-emelések szedettes szövési eljárás. Fa-

jai: *deszkával és kézvei szedett* (1. ezt) 217
 szedés megtöve kereszttekkel telehímzett szedés
 a női ingen (Ka) 267
 szedett 1. szövési eljárás 225: *kézvel válasz-*
tott 2. a vászon visszáján varrt (ing)hímzés
 327: szedés (1)
 szedett-bernyéc szedettes technikával szőtt öv
 289
 szedett csokros-lécser szedettes technikával
 szőtt kétnyüstös csíkos padraivaló 225
 szedett csokros-tarisnya szedettes technikával
 szőtt színes csíkos tarisnya 232
 szedett deszkás-kockás-rodinavivő ételvivésre
 használt szedettes szövési kockamintás ken-
 dő 245
 szedett deszkás tarka-servet lézpedi kendőfajta
 257
 szedettes tarisnya-szöttesminta 287
 szedettes-csokros-ágyvető szedettes technikával
 szőtt, színes csíkos gyapjú ágytakaró 272
 szedett-katrinca szedettes technikával szőtt
 katrinca 393
 szedett-kendő szedettes technikával szőtt fej-
 kendő
 szedett-rend szedettes technikával szőtt csík
 259: *vreszta*
 szedő nyútható 184
 szedve szedettesen 277
 szeg¹ 1. keményfából faragott faszeg 124:
faszeg 2. a kendertörő nyelvét tartó faszeg
 190
 szeg² szegélyez 308: *bészeg*
 szegény cserge sima, vékonyra szőtt cserge 271
 szegés 1. a vágott vászonszélek levarrásához
 használt öltéssor 308: *behányás, bezere* (2)
 2. *behajtás, szegély* 374
 szegfuru fűrőfajta (a faszeghez készítik vele a
 lyukat) 52
 szegre (állít) sarkára (állít) 405: *kócra állít*
 szegrevaló a lakásbelső díszítésére való, szegre
 akasztott kendő 241: *innapló-kendező*
 széjrend a vászonszélek összevarrása mentén
 hímzett öltéssor 346: *esztánhím, szélrend*
 szék Stuhl 93
 székek az írószaru tartására használt cseréptá-
 lacska 146
 székely-, székelyes-párnafej párnavég-fajta 295
 szekerce 1. rövid nyelvű fejsze 51 2. ingujj-hím
 323
 szekercés 1. ingujj-hímzésminta 323 2. Szöttes
 öv híme 291
 szekeres fuvaros 153
 szekér fazék egy szekérrakomány fazék 153
 szekérkas fonott szekérderek 171
 szekérláda a szekérra felszerelt láda 172
 szekérlepedő 184: *kenderverő lepedő*
 szekrényes-asztal 120: *fiókos/kamarás asztal*
 szélhím a férfi kocsók aljára varrt hím 248:
fiacska
 szelistye a faluból kirajzással keletkezett ház-
 csoport, telek r. *silişte* házhely, telek 20:
újfalu
 szélkötés a ház széleit összekötő gerenda 63

szélkötő támaszgerenda a ház szélén 63: kötés
szelődrót az agyag szeléséhez használt drót 154: szerma
szélrend 346: *esztánhím, széjrend*
szem 1. Auge. 2. szötteshím 265: *babok, bobokák* (1) 3. vízszintesen varrt hím 293: *pitytyecske, szemesvarrás, szemezés*
szembevaló-ing női ingfajta 346
szemes szem szötteshímű 290
szemes deszkára emelve szedettes technikával szőtt takaró-hím 290
szemes-ing szem-hímmel varrt női ing (Gy) 321
szemesrend szemekből (l. ezt) varrt hím a függőleges karhímű női ingen 335
szemesöltés a vászonszél megerősítésére használt öltés 292
szemes-szélrend a menyasszonyi ingre varrt hímes-sor az összevarrások mentén 335
szemesvarrás hímzés mód: három szál körülöltése 293: *szem*
szemezés 293: *szem* (2), *szemesvarrás*
szemfödélvászón a halott letakarására használt vászon 233
szemmérték a vízszintes sík megállapítására használt mérési mód 52
szénafű kaszáló 127
szenetor, szenetur 1. lapos öltéssel varrt hímzés 293 2. hullámvonalas ín-hím 343: *kandargós-in* r.? *asemánator* hasonló
szénnek tüzel vastag fát éget el, hogy parázs keletkezzék 161
szennyül niszkolódik 228
szentkép Heiligenbild 124
széppárna díszpárna 231
szépszősz 188: *finom/gereblett szősz, szála, gereblett szála*
szerád 387: *szarád*
szerádos tarka zsinórral szegett (katrinca, posztókabát) 285
szerádoz tarka zsinórt varr a katrinca aljára vagy a posztókabátra 393 r.: *szarád*
szerma, szirma drót r. *sírmá* ua. 61: *szelődrót*
szertemegy elhasad 161
szertül szétszéled 172
szervet 255: *servet*
szíjas-papucs pántos félcipő 395: *pántof*
szikrafogós (kemence) szikra- és füstelvezető kassal készült kemence 87
szikrahím apróhím a jegykendő szélén húzórió egyenes és hullámvonalas ínak és körmök (l. ott) között 327
szikrahím fia lakodalmi jegykendőre varrt hím 327: *pujkuca*
szikrahímű apróhímű 335
szikrahímű *servet* 335: *ruhacska* (3)
szikraservet kicsi zsebkendő 192 r.: *servet* (1)
szín 1. nyitott helyiség a fedélrész alatt 27 2. fűtetlen előszoba 81 3. csürköze 42: *gáng, sáprun, sopron*
színajtó kamraajtó 73
színe 1. a kelme felső fele 222: *csepűje* 2. a párnahuzat középső (ki nem díszített) része; ezt többnyire kockásan szövök 178: *alja, szára*
színes-lenser színes gyapjúsöttes takaró 279 r.: *lécsér*
szirba fekete cigája r. (oai) *sírbá* magyar racka 192
szirma 61: *szerma*
szita Sieb 95
szivárványos-lécsér újabb, tarkamintás szöttes padtakaró 277
szkripc nyüstkarika r. nyj. *script* szorítócsiga 214: *nyistkarika*
szkul matring r. *scul* ua. 194
szóba 1. kürtő 97 2. kályha r. *sobá* ua. 10:
szuba
szóbaköz, szóbaköze a kemence és a fal közötti rész 177 r.: *szóba* és *satu, suta, sutu, szubaköz*
szoknya 1. sötétbarna posztó 236 2. hosszú posztókabát 386
szoknyaposztó 236: *szurtukposztó*
szoknya-szabó posztókabát-szabó 192
szókra anyós r. *soacrá* ua. 399
szolgáló nyist kiegészítő nyüst 209
szór magot vet 237
szovák a kendővég széle 264
szökdösötten varrott *paráma* hímzés mintasor az ingen (négy oldalról körülöltötgetett 3 szál) 321
szőnyeg Teppich 231
szőr Haar 395
szőrfonal gyapjúfonal 395
szősz apró kenderszál 187
szőszgereben 193: *gereben*
szöttesing szötteshímmel díszített ing 232
szöttes lepedő szöttes vászontakaró 231
szöttes váll szöttes vállrész az ingen 267
szőttháló szöttes halászhaló 233
szőtthím harántcsikos láncöltés-sor a csángós-ingen 315: *kandargós-urkas-rend*
szőtting kevés szötteshímű ing 232
szőtt *prim(os)* gyapjúsöttes prémutánzat(os) 351
sztámbula fatörzsből készített véka r. nyj. *stambol* ua. 139
sztina juhakol r. *stíná* ua. 56
szuba 103: *szóba* (2)
szubaköz 103: *satu, sutu, suta, szóbaköz, szóbaköze*
szúr bedug 119
szurtuk rövid posztókabát r. *surtuc* ua. 386
kurti szoknya
szurtukposztó szoknyaposztó 192
szű, szűnyi sző, szőni 214
szűcsgyűtés a bőrruhadarabok részeinek összevarrásához használt öltésmód 311: *kozsockárgyűtés*
szürkeposztó szürke színű gyapjúposztó 236
szürkeszoknya szürke posztó-felöltő 229

szűrővászon a tej szűrésekor használt, dézsára tett vászon 233
szütkü kicsi tarisznya 237: *kicsitarisnya*
szüvő szövőszék 207: *esztováta, Osztováta, osztocsek*

T

tábla bádoglemez 97
tajpa húsvágó bárd 141
takargató rúdravaló 203
takaró faliszöttes 109
takarócska a csecsemő kicsi piroskockás szöttes takarója 281: *kisruha* (3), *servet* (3)
takaróázó lepedő szöttes ágylepedő, ágytakaró 127
tál Schüssel 93: *távál*
tálacska kis cseréptál 146
tálas tányértartó 80: *blidár, kendőszeg* (2), *kendőpóc, tányérpóc, táltartó*
talp 1. talpgerenda 55: *tőke, tüke* (1) 2. a szövőszék két oldalsó gerendája 2C9: *zálla*
talpaló kőalapzat 63
táltartó tálak tartására használt polc 130: *blidár, kendőpóc, kendőszeg* (2), *tányérpóc*
tál víz a vízszintes sík megállapítására használt, tálba öntött víz 52
tanácskozók beszélget 196
tányér-, tányérpóc tányértartó polc 80: *blidár, kendőszeg* (2), *kendőpóc, tálas*
tánygyér(ja) 1. Teller 158 2. a fazekaskorong felső része, amelyen az edényt kifomálják 155: *felsőkarika*
tánygyérvirág napraforgó 28
tarisnya, tarisznya 1. szöttes zsákocskó 134 2. egy véka nagyságú zsákocskó 183
tarisnyaszövő borda bordafajta, mérete 55×5,5 cm 213
tarka aprócsíkos (szöttes) 289
tarka barackmágos abrosz veres, fehér, fekete csíkozású, barackmágos mintával szőtt asztalterítő
tarka-beleznás több színből szőtt vékony-vastag csíkú (szöttes) 275
tarka hosszúpárna különböző színű csíkokkal tarkázott nagypárna 255
tarka-ing több színű fonallal himzett ing 344
tarka kendező több színnel szőtt fejkendő 242: *tarkakendő*
tarkakendő 242: *tarka kendező*
tarkakerpa kockás fejkendő 262
tarka nagyabrosz több színű fonalból szőtt ünnepi abrosz 252
tarkarendű (ing) több színű fonalból kivarrt (ing) 338
tarkarendű tekerményes-ing rákszemekből (l. ezt) alakított himzésrenddel díszített harántcsíkos karhímű női ing 339
tarkaruva 1. zsebkendő 394 2. jegykendő 225: *jegykendő, kisruha, ruhacska, servet, servetke*
tarkás-párna több színű fonalból szőtt párna (héj) 247

tarkasokros-ing hurkosrendekkel (l. ezt) kivarrt karhímű női ing 343
tarkavillás(an) négynyüstös öv-szöttesminta 288: *ökörhúgyos*
tarkáz szöttest színes csíkokkal díszít 253
tarkázás a szöttes színezése csíkokkal 289
tartólánc a szekérrúd és a hám-szükszija között levő lánc 171: *tartósziju*
tartósziju az előbbi csak szíjból 171: *tartólánc*
taui posztókabát-féle r.? 388
távál tál r. *tavá* ua. 166: *tál*
tavaszi katlany az edények tavaszi kiégetése 164
téglafal téglából rakott fal 49: *keremidafal*
tejesfazak tejtartó agyagedény 158: *tejtartó*
tejforralni tej forraláshoz való 167
tejlópó a kisebb tejesfazék tréfás neve 166
tejszűrő-vászon/vászonya tejszűréshez használt kenderszálvászon 238
tejtartó-fazak 144: *tejesfazak*
tekenő, tekenyő teknő 93
tekenő kenyérnek dagasztóteknő 138
tekenyőböcsű teknő formájú bölcső 128: *bubatekenő*
tekercs(es) fal karóra tekert sáros szalmafonatból készült fal 49: *bubatekenő*
tekerményes harántcsíkos 180: *harcosan, horcos(an), kandargós*
tekerményes-ing harántcsíkos karhímű női ing 301: *kandargós-ing*
tekerményes vert urkos a harántcsíkos ujjhímű női ingek díszítőeleme Kalagoron 315
tekerő a szövőszék hátsó keresztfája, erre tekerik a vetőszálat 209
tekerőborda 211: *fogas* (1)
tekerőlevél fonaltekerő 203: *fonaltekerő, nagytekerő, tekerü, vertelke*
tekerü 203: *nagytekerő, tekerőlevél, verteike*
tép, tyép kendert nyú 181: *gyíjt* (1), *szed*
tépő masina gyapjútépő gép 193
térgyeplő-festékes fekete alapú, piros csíkos szöttes; ezt teszik a hallott ágya elé, hogy rátérdepeljenek 279: *halottaságy elé térgyeplő-festékes*
terü föld szekér föld 153
tesgye munkapad r. *tejghea* ua. 145
teszi horogra 381: *horogra tesz*
tetejefa a romános szövőszék két felső gerendája 208
tetübel két irányba öltött keresztzemes hím a női ingen 299
tevelug henger r. *táválug* ua. 65: *csutak*
tevelugból való sár szalmával kevert sár 65 r.: *tevelug* és *csutkolt/tevelugolt föld, valatog* (1)
tevelugolt föld 65: *csutkolt/tevelugolt föld, tevelugból való sár, valatog, valatug* (2)
téverő dézsa tejkeverő dézsa 140
tézla szalu r. *teslá* ua. 39
tidva, tyidva lopótökből készített víztartó edény r. nyj. *tidvá* lopótök 138
tik tyúk 293

tikmon, tikmony 1. szöttes- és varrottashím 293
tikmonykás 1. tyúktojás alakú szöttesminta (esküvői párnahím) 232 2. mellrevalóhím 354
tikmonykányi tyúktojás nagyságú 203
tikmonyos-kandargós-keptár tikmonyhímmel (l. ezt) hullámvonalasan díszített mellrevaló 354
tilószakadék gyenge minőségű szősz 185: *poz-dorjaszősz*
tilu finomabb levelű, szűkebb nyílású kender-törő eszköz 186: *vonogaló*
tilul a tilón kender tör 186: *vonogal*
tilult kenderfej eltíltolt kenderfej 187
tincs a hátsó kompostorról (: *ponkoston*) egyszerű félfogott fonalmennyiség; ennyit fognak a bordába 211
tisztagyapot gyapotvásznon-fajta 300
tisztaház 79: *első nagyház*
tiszta négyesen szövési mód 218: *négyesen*
tisztító/tisztító gyalu gyaktkfajta 52
tizikfal vályogtéglából rakott (tőzeg) fal 49
tizkilus-korsó 10 l-es cserépkorsó 168
tó nádas 49
tojás Ei 293
tojik petézik (a selyemhernyó) 194
tollu toll 246
tóra víz áztatni víz (kender) 185
tordai edény Tordán készült cserépedény 163
 tótos szöttesminta 230
tótos-párnafej párnavég-minta 295
tornác Hausflur 60: *cserdák* (1)
tődz a vászonszél szegését letűzdeli 307: *letűdz*
tőzdelés az ingaljszélek összevarrására használt öltéssor 308
tődzés, tőzdelés, tűdzés a mell-, gallér- és kézelőhímen alkalmazott levarrási mód az erdélyi férfingeken 307
tőke 1. talpgerenda 59: *talp, tūke* 2. fára csavart vékony gyertya 198
tölt a minta belsejét színes mintaelemekkel díszíti 278
töltelékes (ing) gazdagon hímzett nagyleány-ing 338
töltelékes békaszem hímzés mintaelem a nagyünnepi női ingen (Bf, Ff) 321
töltött rákszem 321: *rákszemek bétöltve*
tömléc cseréppersely 168: *pénztartó, puskulica-töngörgő* 210: *nyüstkarika*
törlő viselő-kendő használati törlőkendő 238
törökbúza kukorica 174
törülközőkendező törülközőkendő 231
törzsöl dörzsöl 414
tőt 278: *tölt*
tőtés 1. az ereszalj kö- és földtöltése 67 2. a tűzhely körüli sárpad 95: *kuckó, pucok* 3. hímzés minta belsejét kitöltő hím 296
tőtéses ház földtöltéssel készült ház 69
tőtésfa tornác-talpa 60
tőtélés inghímzés 321
tőtött békaszem 321: *töltelékes békaszem*
tőtött cseresznye szúcshím a bundán 314

tőtött csillag szúcshím 310
tőtött ficfalevél bundahím 353
tőtött kupás szedés-hím 338
tőtött ökörhúgy öltésforma a gyimesi csángó bundákon 318
trake borszűrő edény r. *tragă* ua. 93
trandafir szöttes mintaelem r. *trandafir* rózsza 279
triblik fonalfajta 251
trunki forma ötnyüstös szöttesminta 221
tsíp virágos kender tanyú 184: *kitép, tyép, választ*
tulipános bolti fejkendő-fajta 180
tulpán, tulipán karton fejkendő r. *tulpan* se-lyemkendő 229
turma juhnyáj r. *turmă* ua. 192
túró Quarg 172
tűdzés 307: *tődzés*
tűke 1. épületfa, gerenda 59: *tőke* (1), *talp* 2. a fazár vastagabb farésze, ebben járnak a makkok 61
tűkör Spiegel 134
tűr (övbe) övbe dug 393: *felakaszt*
tűredék (vásznon) végvásznon 228: *valatog, valatug* (2)
tűszej, tűszel tűzhely 81
tűszejkürtő 94: *góg, hornya, tűzfogó*
tűzelő nyárikonyha-féle 79: *buketéria, nyári ház/tűzelő*
tűzfogó 94: *góg, hornya, sód, tűszejkürtő*
tűzvas(as) gyapjúöv-minta 226

Ty

tyép 181: *tép*
tyeptyerika ujjatlan, bebújós szvetter r. *pieptar* ua. 389
tyidva 139: *tidva*
tyika konty 368
tyilér 27: *kijjér, killér, kilér*
tyilus kilós 271
tyír 285: *csur, sír* (1)
tyiriska fémszál r. *fír* szál, fonal 285
tyúk Huhn 293: *tik*
tyukbőr ráncleöltéshez használt hím 330
tyúkláb jegykendőre hímzett keresztzsemes hím 332
tyúkpajta tyúktól 27: *kotináca*
tyúkszaros(an) kevert színű (bordó-fekete) fonallal hímzve 378
tyúkszaros-ing bordó-fekete hímű ing 301
tyúkszem 1. szöttes öv-mintaelem 290 2. inghímzés mintaeleme 178: *paráma, szökdösve*
tyupor kb 10 l-es agyagedény 151: *csipor*

U

ugor ugarföld 183
újból leszorít az agyagot a korongon másodszor lenyomja 157
új ember fiatal házasember 412

újfalu új település 27: *szelistye*
újfogás 1. újabban alkalmazott szövési mód
 216 2. újabb szöttesminta 180
újhím melles mellrevalóra varrt hím 354
ujj Ärmel 390
ujjhegy az ingujj végződése (kéz fölötti része)
 306
újmódi hím újabb keletű hím 335
újra simítja a fazék ódalát a lapockával (l.
 ezt) másodszer formálja az edény oldalát
 158
ulica utca r. *ulijā* ua. 18
umpletur laposöltéssel varrt hím r. *umpluturā*
 űr kitöltésére szolgáló valami, töltelék 361
urak 1. nyitott láncöltés; különösen a kalagori
 női ingeken gyakori öltésforma és minta-
 elem 315: *előurak*, *gecaelöhányás*, *kicsiurak*,
urkasan varrt, *urkos* 2. a női ing mellré-
 szének tüzelése mellé varrt hímes sor 315:
urkasrend
urakbavetés láncöltésfajta: az ingujj végére hí-
 mezik 315: *lánchím*
urkas, *urkos* 315: *urak* (1)
urkasan varrt 315: *előurak*, *gecaelöhányás*, *ki-*
csiurak, *urak* (1)
urkas kandargó hurok-hímmel varrt harántcsík
 a kalagori női ing válla alatt 343
urkasrend huroköltéssel varrt hímes sor 315:
urak (2)
urkosan 1. az inghasíték szélét lefogó és díszítő
 öltéssel (varrt) 309 2. bundahím 331
urkos-szegés 315: *farkasfog* (2)
ursu orsó (l. ezt: 1) 197
ursufej orsónehezék 198: *orsófej*, *orsósorka*
urzila 314 r. *urzealā* láncfonal: *cseresznyevetés*
utaja a katrinca hátsó fele (Gyimes) 285

Ü

ű öv 288: *ő*, *övedző*
ülődoszka ülésre szolgáló deszka a szövőszéken
 209
ültéske 305: *ötéske*
ültises négyzetöltéssel varrt hím 405
üselő viselő 300
üselő-fejéring viselő fehéring 300
üselő-gyűtés összevarrás a vászonszélen 308:
viselő-gyűtés
üselő-kendező kéztörlő kendő 241: *viselő-ken-*
dező
üismerős ismerős 172
üst Kessel 96: *ist*
üstláb az üst tartására használt háromlábú
 vasállvány 88
űszirózsa őszirózsa 28

V

váhegy vállhímzés (Nyitra) 267
vakaró húsoló vas 208
vákis olyan juh, melynek fekete karika van
 a szeme körül r. *oaches* ua. 192

választ 1. virágos kendert 2—3 szálanként ki-
 nyű a magvas közül 184: *szálonként vá-*
laszt, *tsíp*, *tyép* 2. szövési eljárás, mallyel
 az igényi kockát két-két szállal elkülönítik
 222
választék a vőfélykendő szélére szőtt hím 225
választott szövési mód; fajai: *festékesek*, *go-*
molyások (l. ezt) 217
választott bernyéc szöttes öv-fajta 217
választott elejű katrinca újabban szőtt, tarka
 (veres, sárga, kék, fehér) csikozású katrinca
 284
választott-katrinca fele szélességben díszített
 katrinca 393
választott menyecskekendő szedettesen szőtt fia-
 talasszony-kendő 265
választott nagyvégű ifjú-menyecske ruha sze-
 dettes technikával szőtt, szélesen csikozott
 végű fiatalasszony-fejkendő 262
választyék hajválaszték 367
valatog 1. szalmás sár, melyből a földfalat ké-
 szítik 64 2. végvászón 228: *türedék* r. *vá-*
lätuc szalmás sár: *csutkolt föld*, *tevelugból*
való sár, *tevelugolt föld*
valatug 49: *valatog* (1), *tevelug*, *tevelugból*
való sár, *tevelugolt föld* r. *välätuc* ~ *tävä-*
lug ~ *täväluc* vályog
vállak a női ing ujjja és válla közé tett szöt-
 tes- vagy varrottashímű vászondarab 267
vállazás 327: *szedés* (1)
vállazat váll-alátét az ingen 404: *vállazó* (2)
vállazó 1. a vállrész és az ujj közé varrt csip-
 keszerű betét az ingen 267: *bibiron*, *enkre-*
cilás, *inkrecilás*, *szedés* (1) 2. vállbetét a
 férfiingen 404: *plátka*, *vállazat*
vállazó szedés(e) a női ingujj vállbetéte mellé
 varrt hím 327: *enkretilás*
vállfolt 267: *vállazat*
vállfü a kalotaszegi női ing vállhíme 267
vállhegye a női ing vállrésze 315
vállhím a magyaros-ing vállára varrt hím 375
változó váltásra való ágynemű 231
vánkos szalmazsák 127
ványolt posztó 218: *pivált posztó*
varr nähén 298: *gyűjt* (2)
varráska kereszt alakú öltés 326
varrott hímzett 232
varrottas hímzett vászondarab 300
vasal megpatkol 171
vásáros-tarisnya vásárba menéskor használt
 gyapjúszöttes oldalzsák 232
vasbomba a függőleges megállapítására hasz-
 nált súlyos vastárgy 52
vastagtulpán vastag gyapjúkendő 370
vasverő atelier kovácsműhely 24 r.: *atelier*
vászón, *vászony*, *vászan*, *vászany* Leinwand
 237
vászonfeszítő a megszőtt vászon szétfeszítésére
 használt fa- vagy fémeszköz 214: *parang*
vászonkendő pác- és gyapotfonalból szőtt fej-
 kendő 264
vászonnal csípteti szövéskor a mintázatot vá-
 szonszövással fogja le 219

vászonszövő *borda* bordafajta, mérete vászonfajták szerint különböző 212
vátakul tesz kétnyüstös szövési mód 216: *másodegyenesen*
vátáv a legények vezetője, a tánc, lakodalom felelőse r. *vátaf* ~ *vátav* ua. 367
vatazica a leányok főnöke (a bálban, mulatságban) r. nyj. *vătăjiță* ~ *vătășiță* ua. 367
vecsü vetőkaró 204: *vető*, *vetőkaró*, *vetű*
vegyített vászon 234: *felemásos (keresztes) vászon*, *keresztesvászon*, *lesászka*
vékás föld akkora földdarab, amelybe egy véka (20 l) vetőmagot vethet 183
ver keresztszálat beölt a szövőszéken 232
vér rokon 18
vereje keresztli szál a szövőszéken 194: *ontok*, *verő*
veres piros 235
veresen éget első égetéskor cserépszínűre égeti az edényt 161
vereses piros színű 251
vereses-ing égőpiros hímű ing 300: *veresszeg-ing*
veresfonal színes (piros) gyapjúfonal 304
veresfődű piros alapszínű 248
veres-katrinca veres színben játszó katrinca (Onyest környékén viselik) 285
veres láncocska piros fonallal hímzett lánchím a női ing szedése körül 332
veresparadicsom paradicsom 172
veresréz edényfestéshez használt anyag 160
veres ruhacska pirossal szőtt jegykendő 268
veress piros 235
veresse a katrinca veres alapú eleje 284
veresses-ing túlnyomórészt piros fonallal hímzett ing 398
veresszeg indiai vörös 273
veresszeg-ing piros fonallal hímzett női ing 343: *vereses-ing*
veresszeg mezejű vörös középrészű 273
veres-szenetur piros laposöltéssel varrt hím 384: r.: *szenetur*
verő, *verű* 1. tejkeverő bot 140 2. a bordahéj felső — sokszor szépen kifaragott — fája, melynél fogva ráverik a bordát a keresztli szálakra 213 3. keresztszál a szövőszéken 203: *vereje*, *ontok*
vert bobóka bundahím 355
vertelke kisebb karú fonaltekerő r. *virtelniță* motolla 194: *nagytekerő*, *tekerőlevél*, *létka*
vertgyűtés 315: *nagy-purcselos-gyűtés*
vert varrott mesterkehím 297: *kereszt hátrafor-gatva*
verzelés mintaelem a férfing gallérján r? 405
verzel színes fonallal költőget 285
véső Meißal 51
veszta posztómellény r. *vestă* ua. 237
vésztón rövid posztókabát 237: *visztón*
vetés keptár oldalhím 353
vetís 1. abrosz 231 2. lepedő 172
vető fonalvető 204: *vecsü*, *vetőkaró*, *vetű*
vetőkaró fonalvető 289: *vető*, *vecsü*, *vetű*
vetülő, *vetöllő* vetélő 214

vett fejú készen vett csipkével díszített végű 230
vett festő boltból vett fonalfesték 285
vetű 289: *vető*, *vetőkaró*, *vecsü*
véza 1. a menyasszony leányrokonsága r. nyj. *vesar* unokanővér/húg 367 2. 2—4 éves leányka 367
vézecske 367: *véza* (2)
vígveres világospiros 306
világgerenda 58: *házigerenda*, *közgerenda*
villás(an) négynyüstös szövési mód: öveket szőnek így 216
villásforma szedettes szöttesminta a kendőn 265
villát tesz villásan sző 265
vinyike venyige 414
virág 1. színes szöttescsík 222 2. öv-szöttesminta 226 3. bundahím (Gyimes) 347 4. díszítőelem a tálon 168
virágja az orsó feje 198
virág kereken a szvetter gallérjára kötött szegőhím 408
virágos ujj- és vállhím a női ingen 335
virág(os) cserép mázatlan virágtartó cserépedény 168
virágoskender magasabb, vékonyabb szálú kender, augusztusban nyúvik ki 184: *nyárikender*
virágosláda festett láda 118
virágospálca 1. virággal díszített vőlegényi pálcica 198: *hivogató-/nyirelpálca* 2. férfiak sírjelére tűzött virágdíszes pálcica 25
virágos-szálvászon virágoskender szálából szőtt vászon 234: *virágosvászon*
virágos-tarisnya színes szöttes csikú tarisnya 287
virágosvászon 300: *virágos-szálvászon*
virágoz 333: *ágaz*
virágozó (gyalu) 52: *párkányozó* (gyalu)
virágtartó cserépváza 168
viselő csepű-padtakaró használatba fogott kenderszöszlőből szőtt padravaló 230
viselőgyűtés 308: *üselőgyűtés*
viselőing hétköznapi viselt ing 232
viselőkendező 1. kéztörlő kendő 234: *üselőkendő* 2. hétköznapi viselt fejkendő 399 3. zsebkendő 232
viselőpárna használatba fogott párna 231
viselőpokróc hétköznapi gyapjúpokróc 230
viselőszöttes használatba fogott szöttes 238
visszafogatott gyűtés/gyűtés vászonszélek és az ingváll összevarrására használt öltésmód (keresztszem laposöltéssel) 267: *babagyűtés*, *esszeverés*, *fargatott gyűtés*
visszafótoz agyaggal betöm 161
visszarugó 318: *kicsikandargó*, *kondorgós*, *ökörhúgyas*
visztón rövid posztókabát r. *veston* ua. 388: *vesztón*, *zebon*
vízcső agyag vízvezetékcső 168
vizesedény víztartó edény 156: *vizestál*
vizesgalyáta vizesveder r. *gáleata* veder 133
vizeskorsó 5—6 l-es mezei cserépkorsó 164

viz(es)pad vizesedények tartására használt pad
81
vizestál 156: *vizesedény*
vízfolyásos a női ing vállrészére varrt hím
336
vízivócsipor ivócsupor 164
viziző apró tarka gyöngy 412: *olvasógyöngy*
vízzel áztat az agyagot vízzel locsolja 153
vol fátyol r. *voal* ua. 397: *fátyor*
vonogal a tiló levele alatt huzogatja a ken-
derszálat 186: *tilul*
vonogaló, vonagló kendertörő 186: *tilu*
vornicsásza nyoszolyóleány r. *vorniceasă* ua.
397: *kisnyoszolyó, vurnicsásza*
vreszta, vriszta, viriszta, vesztra csík, sáv r.
vristă ua. 220: *szedett rend*
vresztál, vrisztál csíkoz 220 r.: *vreszta*
vresztás csíkos, sávós 237 r: *vreszta*
vurnicsásza 258: *vornicsásza*
vurniselbot vőfélybot r. *vornicel* vőfély 225
vurniselservet vőfélykendő r. *vornicel* vőfély
és *servet* asztalkendő, kendő 225: *hivogató-
kendő*

Z

zab Hafer 172
zacskócska 237: *gacskócska, gatykócska*
zajtó húzója ajtó-behúzó 75
zajtó peckelője kilinccsel emelhető ajtózár 75
zák zsák 183
zákvászon durva, zsáknak való vászon 230
zálla 209: *talp* (3)
zámca fekete irhaszegő a mellrevalón és bun-
dán r. *zamcă* ua. 351
záur retesz r. *závor* ua. 75
zebon 1. posztómellény 408 2. kurta posztóka-
bát 388 r. *zabon* ua. mint 2.: *viszton*

zendely 49: *endely*
zesztre, zesztréje 177: *esztre, gúnya* (2), *jeszt-
re, romygya* (2)
zesztreláda kelengyés láda 118 r.: *zesztre és
esztre/zesztretartó*
zesztretartó 228: *esztretartó, zesztreláda*
zgarda pénzecskékből álló nyaklánc r. *zgardă*
ua. 413: *eszgarda*
zin 293: *in*
zin egy igére félkeresztzemből álló ín 330
zing 235: *ing*
zin két igére keresztzemből álló ín 330
zinvarrás 292: *invarrás*
zöldes zöld színben játszó szőttes 279
zuza fekete fonallal körülhímzett keresztzemes
hím 348: *nagybutuk*
zűd zöld 267

Zs

zsák 1. Sack 232: *zák*. 2. zsáknakvaló vászon
237
zsákvászon durva, zsáknakvaló vászon 237
zseréb pászma: 20 igefonál r. nyj. *jerebie* ua.
199: *pászma*
zsindelyes zsindellyel fedett 49: *endelyes*
zsuf zsúp, nádköteg 49: *kéve*
zsufkötő fatű zsúpkötő eszköz 39
zsufkötő tű a nád kötéséhez használt, drótból
készített eszköz 39: *fatű*
zsufozás zsúpozás 39
zsukol az udvar végében levő akol 28: *akol,
okol, marhák aklik*
zulfá kakastejjel (l. ezt) készített böjti étel
r. *julfã* mézes kendermag 181: *kakastej*
zsumatéc (papucs) félcipő r. *jumătate* tbsz. *ju-
mătãți* vminek a fele 396

DR. KÓS KÁROLY — SZENTIMREI JUDIT —
DR. NAGY JENŐ:
ARTA POPULARĂ A CEANGĂILOR DIN MOL-
DOVA

Cuprins detaliat

INTRODUCERE	7
(Dr. Kós Károly)	
LISTA LOCALITĂȚILOR	14
BIBLIOGRAFIA	15
ARHITECTURA	17
(Dr. Kós Károly)	
Așezări.....	17
Gospodăria, curtea.....	27
Construirea casei. Materialele, uneltele și munca de con- strucție	44
Structură de construcție.....	55
Împărțirea casei	67
Note	79
INTERIORUL	80
(Dr. Kós Károly)	
Aranjarea interiorului	81
Sisteme de foc	84
Prispă, laviță, ladă	110
Scaun, masă, pat.....	118
Mobile de perete.....	129
Note	143
OLĂRITUL	144
(Dr. Kós Károly)	
Olăritul în Oituz	147
Așezarea, gospodăria și atelierul olarilor	151
Procurarea și prepararea argilei.....	153
Modelarea pe roata olarului.....	155
Uscarea și smălțuirea vaselor	159
Arderea vaselor	160
Decorarea vaselor.....	162
Produsele olarilor	164
Vînzarea, căraușitul.....	169
Drumurile de desfăcere	174
Note	175
ȚESĂTURI, CUSĂTURI — BRODERII	177
(Szentimrei Judit)	
Introducere	177
I. Materii prime și prelucrarea lor	181
Cînepa.....	182

Lîna.....	191
Mătase naturală și fire sintetice	194
Torsul și rășchiatul	195
Albitul și coloratul.....	201
Operații premergătoare.....	203
Războiul de țesut și țesutul.....	207
II. Țesături	216
Tipurile de țesut.....	216
Zestrea	228
Textile de uz gospodăresc	233
Pînzeturi	233
Pănuri	235
Saci și cearșafuri	237
Țesături de pînză colorate	241
Șervete și năframe de îmbrobodit	255
Cămăși, altițe	267
Țesături de cîlți și de lînă colorate	269
Catrințe, traiste și cingători	283
III. Cusături — broderii	291
Broderii de pînză	294
Fețe de perină	295
Broderii de cămașă.....	300
Materii de bază, ață de brodat	302
Tehnici de cusut, motive decorative	304
Broderii de margine și de piept.....	333
Motive și rînduri ornamentale de altiță, de mîneacă și de încrețituri.....	335
Broderii de șervete și de năframe.....	347
Broderii pe îmbrăcăminte de piele	349
Note	356
 PORTUL	 360
(Dr. Nagy Jenő)	
Introducere	360
Cercetări preliminare.....	363
I. Portul femeiesc	365
Pieptenătura părului și îmbrăcăminte capului	365
Rufăria	372
Veșmintele.....	380
Piese de port din piele, cojocăritul.....	381
Piese de port țesute și tricotate	385
Fustele.....	391
Încălțăminte	395
Portul miresei	397
II. Portul bărbătesc	399
Pieptănătura părului și îmbrăcăminte capului	399
Rufăria	402
Veșmintele.....	407
Piese de port din piele.....	407
Piese de port țesute și tricotate	407

Pantalonii.....	408
Încălțăminte.....	411
Portul mirelui.....	411
III. Podoabe și alte piese care completează portul	412
IV. Portul mortului	413
V. Curățirea și păstrarea pieselor de port	414
Note	416
Informatori	417
TERMINOLOGIE ȘI INDICE DE CUVINTE	418
(Dr. Nagy Jenő)	

Dr. KÓS KÁROLY — SZENTIMREI JUDIT —
DR. NAGY JENŐ:
VOLKSKUNST DER MOLDAUER TSCHANGOS

Ausführliches Inhaltsverzeichnis

EINLEITUNG	7
(Dr. Kós Károly)	
ORTSNAMENVERZEICHNIS	14
BIBLIOGRAPHIE	15
DER HAUSBAU	17
(Dr. Kós Károly)	
Siedlung	17
Grundstück und Hof	27
Bau, Baumaterial, Werkzeuge, Bauarbeit	44
Baukonstruktion	55
Einteilung des Hauses	67
Anmerkungen	79
DAS HAUSINNERE	80
(Dr. Kós Károly)	
Innenausstattung	81
Herd	84
Bank und Truhe	110
Stuhl, Tisch, Bett	118
Wandmöbel	129
Anmerkungen	143
TÖPFEREI	144
(Dr. Kós Károly)	
Töpferei in Gorzafalva	147
Siedlung der Töpfer, ihr Grundstück und ihre Werkstatt	151
Beschaffung und Vorbereitung des Materials	153
Arbeit an der Töpferscheibe	155
Trocknen und Glasieren	159
Brennen	160
Verzierung	162
Erzeugnisse	164
Vertrieb und Fuhrwesen	169
Weglinien des Vertriebs	174
Anmerkungen	175
GEWEBE, NÄH- UND STICKARBEITEN	177
(Szentimrei Judit)	
Einleitung	177
I. Rohmaterialien und ihre Verarbeitung	181
Hanf	182
Wolle	191
Echte Seiden- und Kunstfaser	194

Spinnen und Haspeln.....	195
Bleichen und Färben.....	201
Vorbereitende Arbeiten.....	203
Webstuhl und Weben.....	207
II. Hauswebe	216
Webearten.....	216
Brautgabe.....	228
Gewebe für den Alltag.....	233
Leinwandarten.....	233
Tucharten.....	235
Sack- und grobe Leinwandarten.....	237
Farbige Leinwandgewebe.....	241
Braut- und Kopftücher.....	255
Hemden und Hemdschultern.....	267
Farbige Gewebe aus Werg und Wolle.....	269
Hüllenröcke, Ranzen, Gürtelarten.....	283
III. Näh- und Stickarbeiten	291
Leinene Stickereien.....	294
Gestickte Polsterenden.....	295
Hemdstickereien.....	300
Grundstoffe, Stickfaser.....	302
Stickarten, Ornamentmotive.....	304
Gestickte Seiten- und Brustreihen.....	333
Gestickte Schulter-, Ärmel- und Schulterblattmuster und Reihen.....	335
Kopf- und Brauttuchstickereien.....	347
Lederstickereien.....	349
Anmerkungen.....	356
 VOLKSTRACHT	 360
(Dr. Nagy Jenő)	
Einleitung.....	360
Vorgeschichte der Forschung.....	363
I. Frauentracht	365
Haartracht und Kopfbedeckung.....	365
Unterkleid.....	372
Oberkleid.....	380
Kleidungsstücke aus Leder, Kürschnerei.....	381
Gewebe und gestrickte Kleidungsstücke.....	385
Rockarten.....	391
Fußbekleidung.....	395
Tracht der Braut.....	397
II. Männertracht	399
Haartracht und Kopfbedeckung.....	399
Unterkleid.....	402
Oberkleid.....	407
Kleidungsstücke aus Leder.....	407
Gewebe und gestrickte Kleidungsstücke.....	407
Hosenarten.....	408
Fußbekleidung.....	411

Tracht des Bräutigams.....	411
III. Schmuck und zusätzliche Kleidungsstücke.....	412
IV. Bekleidung des Toten.....	413
V. Sauberhaltung und Aufhebung der Tracht	414
Anmerkungen.....	416
Gewährsmänner	417
SACHWÖRTERVERZEICHNIS UND WORTREGISTER.....	418
(Dr. Nagy Jenő)	

**Dr. KÓS KÁROLY — SZENTIMREI JUDIT —
 DR. NAGY JENŐ:
 THE FOLK ART OF THE CSÁNGOS OF MOL-
 DAVIA**

(Detailed Contents)

INTRODUCTION	7
(Dr. Kós Károly)	
LIST OF PLACES	14
BIBLIOGRAPHY	15
ARCHITECTURE	17
(Dr. Kós Károly)	
Villages	17
The household, the yard	27
House building. Materials, tools; the construction work	44
The building structure	55
The division of the house	67
Notes.....	79
THE INTERIOR	80
(Dr. Kós Károly)	
Arranging the interior.....	81
Types of fireplaces	84
Porch, bench, chest.....	110
Stool, table, bed.....	118
Wall furniture	129
Notes.....	143
POTTERY	144
(Dr. Kós Károly)	
Pottery in Oituz	147
The potter's village, household and workshop.....	151
Obtaining and preparing the clay	153
Modelling on the potter's wheel.....	155
Pot drying and enamelling.....	159
Pot burning	160
Pot decorating.....	162
The potter's products.....	164
Selling, carting	169
Commercial routes	174
Notes.....	175
WEAVING, SEWING — EMBROIDERING	177
(Szentimrei Judit)	
Introduction	177
1. Raw materials; processing them	181
The hemp.....	182

The wool.....	191
Natural silk and synthetic fibres.....	194
Spinning and reeling.....	195
Whitening and dyeing.....	201
Preparatory operations.....	203
Weaving and the weaving loom.....	207
2. Weaving	216
Types of weaving.....	216
The dowry.....	228
Textiles for household uses.....	235
Linen.....	233
Thick cloth.....	235
Sacks and bed sheets.....	237
Dyed textiles.....	241
Napkins and head kerchiefs.....	255
Shirts, ornamental streams.....	267
Dyed tow and wool textiles.....	269
Skirts, bags, girdles.....	283
3. Sewing — Embroidering	291
Linen embroideries.....	294
Pillow cases.....	295
Shirt embroideries.....	300
Basic materials, the sewing thread.....	302
Sewing techniques, decorative motives.....	304
Brodering embroideries and breast embroideries.....	333
Ornamental motive- and streams on sleeves and cloth wrinkles.....	335
Embroideries on napkins an head kerchiefs.....	347
Embroideries on skin clothing.....	349
Notes.....	356
THE FOLK COSTUME	360
(Dr. Nagy Jenő)	
Introduction.....	360
Preliminary investigations.....	363
Coiffure and head dress.....	365
Coifufre and head dress.....	365
Underwear.....	372
Clothes.....	380
Skin pieces of clothing, skin processing.....	381
Woven and knitted pieces of clothing.....	385
Skirts.....	391
Footwear.....	395
The bride's costume.....	397
2. The male costume	399
Haircut and head cover.....	399
Underwear.....	402
Clothes.....	407
Skin pieces of clothing.....	407
Woven and knitted pieces of clothing.....	407

Trousers.....	408
Footwear.....	411
The bridegroom's costume.....	411
3. Ornaments and other complements to the costume.....	412
4. The dead person's dress.....	413
5. Cleaning and preserving the costume.....	414
Notes.....	416
Sources	417
TERMINOLOGY AND INDEX OF TERMS	418
(Dr. Nagy Jenő)	

RÉSZLETES TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	7
(Dr. Kós Károly)	
HELYSÉGNEVEK RÖVIDÍTÉSE	14
IRODALOM	15
ÉPÍTKEZÉS	17
(Dr. Kós Károly)	
Település	17
Telek, udvar.....	27
Az építés. Anyag, szerszám, munka.....	44
Épületszerkezet.....	55
A ház beosztása	67
Jegyzetek	79
LAKÁSBELŐ	80
(Dr. Kós Károly)	
Berendezés	81
Tüzelő.....	84
Pad és láda.....	110
Szék, asztal, ágy	118
Falibútorok	129
Jegyzetek	143
FAZEKASSÁG	144
(Dr. Kós Károly)	
A gorzafalvi fazekasság	147
A fazekasok települése, telke, műhelye	151
Az agyag beszerzése és előkészítése	153
Korongolás	155
Szárítás és mázolás.....	159
Égetés	160
Díszítés	162
Készítmények	164
Árusítás, szekeresség.....	169
Árusítási útvonalak.....	174
Jegyzetek	175
SZÓTTESEK, VARRÁSOK-HÍMZÉSEK	177
(Szentimrei Judit)	
Elöljáróban	177
I. Nyersanyagok és feldolgozásuk	181
Kender	182
Gyapjú	191
Valódi selyem- és műszál.....	194
Fonás és motollálás	195
Fehérités és festés.....	201
Előkészítő munkálatok	203

Szövőszék és szövés	207
II. Szöttések	216
Szövés módok	216
Kelengye	228
Viselőszöttések	233
A vászonfélék	233
A posztófélék	235
A zsák- és lepedőfélék	237
Színes vászonszöttések	241
Jegykendők és fejkendők	255
Ingek, ingvállak	267
Színes csepű- és gyapjúsöttések	269
Lepelszoknyák, tarisznák, övfélék	283
III. Varrások — Hímzések	291
Vászonhímzések	294
Varrottas párnafejek	295
Inghímzések	300
Alapanyagok, hímzőfonalak	302
Öltésmódok, díszítőelemek	304
Szélösszefogó és melldíszítő sorok	333
Váll- és ujjhímek, vállazók és sordíszek	335
Fejkendő- és jegykendő-hímzések	347
Bőrhímzések	349
Jegyzetek	356
ÖLTÖZET	360
(Dr. Nagy Jenő)	
Bevezetés	360
Előzmények	363
I. Női öltözet	365
Haj- és fejrevaló viselet	365
Alsóruha	372
Felsőruha	380
Bőrruhák, szücs mesterség	381
Szöttes és kötött felsőruhák	385
Szoknyafélék	391
Lábbeli	395
A menyasszony öltözete	397
II. Férfi öltözet	399
Haj- és fejrevaló viselet	399
Alsóruha	402
Felsőruha	407
Bőrruhadarabok	407
Szöttes és kötött felsőruhák	407
Nadrágfélék	408
Lábbeli	411
A vőlegény öltözete	411

III. Ékítmények és az öltözetet kiegészítő ruhadarabok	412
IV. A halott öltözte	413
V. Az öltözet tisztántartása és elraktározása	414
Visszatekintés.....	415
Jegyzetek	416
Adatközlők	417
SZAKSZÓJEGYZÉK ÉS SZÓMUTATÓ	418
(Dr. Nagy Jenő)	

A könyv szerkesztője: V. András János
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
A megjelenés éve: 1981. Alak: 70X100/16
A nyomás kezdete: 1981. VIII. 5.
Papír: 70 g-os famentes
Kiadói ívek száma: 55,34
Nyomdai ívek száma: 29,50 + 164
Tizedes osztályozás nagy könyvtárak számára:
894 511—95, kis könyvtárak számára: 894 511
Tiparul executat sub comanda nr. 65/1981
la Întreprinderea Poligrafica Cluj
Municipiul Cluj-Napoca
B-dul Lenin nr. 146
Republica Socialistă România